

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
2021-DR-068

Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn fî-Sîreti Seyyîdi'l-Mürselîn'i
(2.Cilt, Tenkitli Metin)

HAZIRLAYAN
Kadriye HAYIR

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Hasan GÜLTEKİN

AYDIN-2021

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez/Proje Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içerisinde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edilip sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgiler için bilimsel etik ve ahlak kurallarının gereğini eksiksiz şekilde uygun atıfta bulunarak ve kaynak göstererek belirttiğimi, aksi takdirde aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

17/ 06/2021

Kadriye HAYIR

ÖZET

Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn fî-Sîreti Seyyîdi'l-Mürselîn'i (2.Cilt, Tenkitli Metin)

Kadriye HAYIR

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hasan GÜLTEKİN

2021, XVI + 815 sayfa

Bâkî'nin İmam Şihabüddin Ahmed b. Hatib el-Kastallânî'nin *El-Mevâhibü'l-Ledünniyye* adlı eserinden tercüme ettiği Türk edebiyatının önemli eserlerinden olan *Meâlimü'l-Yakîn fî-Sîreti Seyyîdi'l-Mürselîn* isimli eserin ikinci cildinin incelenmesi, bu ikinci cilt içerisinde bulunan önemli konu başlıklarının açıklanması ve belirlenmesi, geniş bir hacme sahip ikinci cildinin bütün bölümlerinin anlatım teknikleri yoluyla incelenmesi, ayrıca eserde yazarın faydalandığı kaynakların tespiti ve açıklanması bu çalışmanın amaçlarındandır.

Çalışmanın ilk bölümlerinde Bâkî'nin hayatı, sanatı ve eserleri ele alınmış; daha sonra *Me'âlimü'l-Yakîn*'in kaynakları, nüshaları, metin incelemesi ve başlıklarının tespiti yapılmıştır. Çalışmanın son kısmında *Meâlimü'l-Yakîn* adlı eserin; Hamidiye, Halet Efendi ve Emanetler Hazinesi nüshaları okunup eser tenkitli metin olarak Latin harflerine aktarılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Bâkî, Siyer, Meâlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyîdi'l-Mürselîn,
Klasik Türk Edebiyatı

ABSTRACT

Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn fî-Sîreti Seyyîdi'l-Mürselîn'i (2.Cilt, Tenkitli Metin)

Kadriye HAYIR

Phd Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Advisor: Doç. Dr. Hasan GÜLTEKİN

2021, XVI + 815 pages

The aim of this study is to examine the second volume of the work named Meâlimü'l-Yakîn fî-Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn, one of the important works of Turkish literature, which Bâkî translated from Imam Şihabüddin Ahmed b. Hatib al-Kastallânî's El Mevâhibü'l-Ledünniyye, to explain and determine the important topics in this second volume, to examine all parts of this volume, which has a large volume in total, through narrative techniques, as well as to identify and explain the sources used by the author in works.

In the first parts of the study, Bâkî's life, art and works were discussed; then, the sources, copies, text analysis and titles of Meâlimü'l-Yakîn were determined. In the last part of the study, Hamidiye, Halet Efendi and Emanetler Hazinesi copies of the work called Meâlimü'l-Yakîn, were read and the work was translated into Latin letters as a critical text.

KEY WORDS: Bâkî, Siyer, Meâlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyîdi'l-Mürselîn, Classical Turkish Literature.

ÖNSÖZ

Siyer kelimesi “seyera” kökünden türetilmiş olup “sîre” veya “sîret” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte ise bir kimsenin içi, hâli, tavrı, gidişi, ahlakı veya hâl tercümesi anlamlarına gelir. Bu kelime İslam tarihi literatüründe Hz. Muhammed’in hayatını anlatmak için kullanılmıştır. Zaman içinde anlamı daha da genişlemiş olup soy dizini, doğumu, çocukluğu, gençlik yılları, peygamberliği, Mekke ve Medine’de meydana gelen olaylar ve gerçekleşen savaşları da içine alacak şekilde, doğumundan ölümüne kadar Hz. Peygamber’in hayatından söz eden kitaplara *Siyer-i Nebî*, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* veya kısaca *Siyer* adı verilmiştir.

Türkler, Müslüman olduktan sonra diğer toplumlar gibi Hz Muhammed’i tanıma gayreti içine girmişlerdir. Bu tanıma isteği neticesinde Hz. Muhammed’in hayatı, şemâîli, ahlakî özellikleri, methi, gazve ve seriyyeleri gibi daha birçok alanla ilgili sayısız eser yazmışlardır. İlk dönemlerde kaleme alınan eserlerin önemli bir kısmı Arapça ve Farsçadan tercüme olup telif eserler ilerleyen dönemlerde vermeye başlanmıştır. Bu eserler arasında en önemli kitaplar, onun hayatını, ahlâkını ve olaylar karşısında duruşunu anlatan siyer kitapları olmuştur. Türkler, Hz. Muhammed hakkındaki bilgilere öncelikle Kur’an-ı Kerim’den, daha sonraları hadis kitapları, Arapça siyerler, genel İslam tarihleri vekısas-ı enbiyalar gibi yazılı kaynaklardan ve sözlü kaynaklardan ulaşmışlardır.

Türkçe ilk tercüme siyer, XIV. yüzyılın ikinci yarısına, ilk telif eser ise XVII. yüzyılın ilk çeyreğine aittir. İlk tercüme eser Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr’in *Sîretü'n-Nebî* adlı eseridir. Darîr eserini Ebu'l-Hasan el-Bekrî'nin *el-Envâr ve Miftâhü's-Sürûr ve'l-Efkâr fi Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr* adlı eseri ile İbn Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'sini tercüme ederek tamamlamıştır. İlk telif eser ise Alaşehirli Kadı Veysî'nin *Siyer-i Nebî*'sidir. Osmanlı'da XIX. yüzyılın başlarına kadar yazılan Türkçe telif siyer sayısı, manzum ve mensur olmak üzere on altıdır. Bu sayı XIX. yüzyıldan XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yirmi olarak tespit edilmiştir.

Bâkî'nin Kastallânî'den tercüme ettiği *Meâlimü'l-Yakîn*, Türk edebiyatında siyer türünün önde gelen örneklerindedir. Eser ilk olarak müellifi Kastallânî tarafından Şafî mezhebine göre yazılmıştır. Bâkî, Sokullu Mehmet Paşa'nın emriyle Hanefî mezhebinin görüşlerine göre yeniden düzenleyerek telif mahiyetinde bir eser meydana getirilmiştir. Bâkî, eser içindeki pek çok hükümde diğer mezheplerin görüşlerine yer vermiş, müellifin

yanlış verdiği bilgileridüzeltilme yoluna gitmiştir. Eserde fazla gördüğü yerleri çıkarmış bazı kısımlara da lüzumlu gördüğü izahları eklemiştir. Hükümleri açıklarken ayetlere ve hadislere başvurmuştur. Hadislerin seçiminde titiz davranmıştır.

Mealimü'l-Yakîn üzerine bazı bitirme tezleri yapılmış ve Ayhan Tergip tarafından *Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi* adlı Doktora tezi hazırlanmış olmasına rağmen eserin önemli bir kısmını içeren ikinci cildin yeni harflere aktarılmaması olması ayrıca böyle önemli bir eserin bilimsel bir yaklaşımla toplu bir değerlendirmeden mahrum kalması böyle bir eserin incelenme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma ile bu eksikliğin ortadan kalkması amaçlanmıştır.

Böyle hacimli ve önemli eserde beni destekleyerek tezimi seçmeme yardımcı olanve danışmanlığımı yönetme lütfunda bulunan, ayrıca engin bilgi ve tecrübesiyle zorlukları aşmamda yardımcı olan sayın hocam Doç. Dr. Hasan GÜLTEKİN'e teşekkürü borç bilirim. Yine tezimi büyük bir titizlikle inceleyen, her zaman ilgi alakasını esirgemeyen ve yönlendirici görüşleriyle yolumu aydınlatan sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan YAPICI'ya, ayetlerin bulunmasında mesai arkadaşım Dr. Harun KAYA'ya, metin tenkidinde yardımlarından dolayı Dr. Cihan DOĞAN'a ve Dr. Erol ÇELİK'e, hadislerin çevirisinde yardımcı olan Taghred TOPRAK'a ayrıca tez izleme komitesinde bulunan hocalarım Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ ve Dr. Öğr. Üyesi Ramazan BARDAKÇI'ya şükranlarımı sunarım. TÜBİTAK'a da verdiği katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Kadriye HAYIR

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
SİMGELER VEKISALTMALARDİZİNİ.....	xv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	8
1. BÂKÎ HAYATI – ESERLERİ- EDEBİ ŞAHSİYETİ.....	8
1.1. Bâkî Hayatı.....	8
1.2. Bâkî'nin Eserleri:.....	11
1.3. Bâkî'nin Edebi ve İlmî Şahsiyeti.....	12
2. BÖLÜM.....	19
2. MEÂLİMÜ'L-YAKÎN Fİ SİRET-İ SEYYİDİ'L-MÜRSELÎN	19
2.1. Meâlimü'l-Yakîn Muhtevası ve Konu Başlıkları	19
2.2. Me'âlimü'l-Yakîn'in Kaynakları.....	30
2.3. Me'âlimü'l-Yakîn'in Muhteva, Tahkiye, Dil Ve Üslup Özellikleri.....	44
2.4. Me'âlimü'l-Yakîn Nüshaları	57
2.5. Karşılaştırılan Me'âlimü'l-Yakîn Nüshaları.....	61
2.6. Metin Teşkilinde İzlenilen Yol.....	64
3. METİN	65
4.TARTIŞMA VE SONUÇ.....	803
5.KAYNAKLAR.....	807
ÖZGEÇMİŞ.....	815

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

- C. : Cil
- çev. : Çeviren
- EH : Emanetler Hazinesi Nüshası
- H : Hamidiye Nüshası
- HE : Halet Efendi Nüshası
- Hız. : Hazreti
- ö. : Ölümü
- S. : Sayı
- s. : Sayfa
- TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
- v.d. : Ve diğerleri
- Y. : Yıl

GİRİŞ

SİYER VE SİYER YAZICILIĞI

Siyerin Tanımı

Sözlüklerde Arapça *davranış, hâl, ahlak ve tercüme-i hâl* gibi ortak anlamları içeren siyer¹ kelimesi, edebî bir tür olarak Hz. Muhammed'in hayatını anlatan manzum ve mensur eserlerin genel adıdır. Megâzî Arapça, *gazalar ve gazevât* manasına gelmektedir (Yavuzarslan 2015:771). Kelime zaman içinde sözlük anlamının dışında Hz. Muhammed'in *savaşları* anlamına gelecek şekilde özel bir anlam kazanmıştır.

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra onun hayatını, sözlerini, savaşlarını, davranışlarını ve güzel ahlakını nesilden nesile aktarmak amacıyla eserler yazılmaya başlanmıştır (Aça vd. 2011: 433). Siyer ilk dönemlerde Hz. Muhammed'in cenklerini konu alan *megâzî* kelimesi ile birlikte kullanılmıştır (Gültekin 2013:1). Bu eserler bir yönüyle biyografi, bir yönüyle tarih ve bir yönüyle de hadis kitaplarıdır. Vehb bin Münebbih'in *Kitabü'l-Megâzî* adlı eseri Hz. Muhammed'in hayatını anlatan ilk eserdir. Bu dönemden İbn İshak'a kadar geçen dönemde *megâzî* adıyla pek çok eser kaleme alınmıştır. İbn İshak'ın günümüze kadar ulaşmayan *El-Megâzî ve'l-Siyer* adıyla da anılan eserinden yararlanılarak oluşturulan İbn Hişâm'ın *Hâzâ Kitabu Sîreti Resuli'llâhi* adlı eseriyle birlikte sîre ismini kullanan ilk eserler verilmeye başlamıştır (Aça vd. 2011: 434).

Siyer, ayrıca İslam devletler hukukunun da adıdır. Hz. Muhammed'in barışta ve savaşta davranışlarını, uygulamalarını ve tutumlarını aktaran bu eserler ayrıca savaş hâlinde müşrikler ile müslümanların ilişkilerini ve müslüman olmayanların İslâm ülkelerindeki haklarını ve statülerini de içermektedir (Kaplan 2006:7).

Siyer Yazıcılığı ve Türk Edebiyatında Siyer

Tarihî şahsiyetlerin hayat hikayelerinin yazımı çok erken dönemlerden itibaren bilinen bir yazım türüdür. Teknik anlamda siyer kelimesinin Batı medeniyetindeki karşılığı biyografidir (Öz 2006: 25). Siyer yazıcılığının ortaya çıkışındaki en önemli sebep Hz. Muhammed'in hayatının her yönüyle bilinmesi ihtiyacıdır. Ayrıca hukuki ve siyasi konularda karar verilmesini kolaylaştırması ve Hz. Muhammed'in uygulamalarının

¹Sîret: Bir adamın ahvâl-i ma'nevîyesi, ahlâk ve etvârı, terceme-i hâl (Yavuzarslan 2015:1092) ; İnsanın maddeten tuttuğu yol, meslek, gidiş (Birinci, Yetiş vd. 2009:461) ; Bir kimsenin içi, hâli, tavrı gidişi, ahlâkı (Devellioğlu 1990: 1147) ; Bir kimsenin içi, durumu, tavrı, gidişi, ahlâkı, hâl tercümesi (Parlatır 2009:1518) .

bilinmesi gerekliliği siyer türünün ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bunların dışında diğer dinlere karşı İslâm'ı savunmanın yanı sıra siyasi ve mezhebi çekişmeler de siyer yazılmasının önemli sebeplerindendir (Gültekin 2013: 3). nitekim bu çalışmada ele alınan Bâkî'nin eseri de mezhebî bir sebeple kaleme alınmıştır.

İlk siyer kitapları, Hz. Muhammed hayatta iken toplanan hadislerin ve Medine dönemine ait bilgilerin sahabe tarafından yazıya geçirilmesiyle oluşan *sahîfe* adlı küçük risalelerdir. Bu eserlerin zamanla sahabe tarafından çocuklarına aktarılmasıyla tâbîn döneminin ilk eserlerini ortaya çıkarmıştır (Gültekin 2013:3). İslami tarih yazıcılığının ilk eserlerinden olan megâzîler yine Medine döneminde başlayan hadislerin toplanıp kaydedilmesiyle ortaya çıkmıştır (Hacıismailoğlu 2008: 4). Medine'de sahabelerle başlayan siyer ve megâzî yazımı tâbîn döneminde ivme kazanmıştır. İlk megâzî yazarları hadis âlimleridir. Bu yüzden ilk dönemlerde İslam tarihçiliği, hadis ilminin alt dalı olarak kabul edilmiştir (Hacıismailoğlu 2008: 6).

İlk dönem yazılan siyer/megâzî eserlerinin kaynakları seçilirken güvenilir kaynaklar olmasına önem verilmiştir. İlk eserlerin kaynakları şunlardır:

1. Kur'ân-ı Kerim
2. Hadis
3. Risaleler
4. Vesikalar
5. Şiir
6. Şifahî Kaynaklar (Öz 2006: 37-61) .

Yukarıda bahsi geçen kaynaklardan hareketle oluşturulan ilk eserler kendilerinden sonra yazılan eserlerin de kaynakları olmuşlardır. Vâkîdî'den sonra siyerden daha çok delâil-i nübüvve ve şemâil konulu eserlerine ağırlık verilmiştir. Daha sonraki dönemlerde yazılan eserler ise genellikle birbirinin benzeri muhtevaya sahiptirler. (Aça vd. 2011:434) .

Siyer literatürü, içerik ve kaynak çeşitliliği yönünden devamlı surette genişlemiştir. Hadis rivayetlerinin zaman içerisinde içeriklerinin değişmesi, sosyal-siyasal değişimler ve siyasi grupların davalarına meşruiyet bulma ihtiyaçları siyere dair malzemenin çok büyük boyutlara ulaşmasını sağlamıştır. Sınırlar genişledikçe eski kültür merkezlerine sahip olan Müslümanlar bu merkezlerin kaynaklarından faydalanmışlar ve çeviri faaliyetlerine girişmişlerdir. Bütün bunların neticesinde Siyer malzemesine Yunan, Fars, Mısır ve Hint

kültürü öğeleri ve bu kültürlerdeki anlatılar şekil değiştirerek Siyer içeriklerine dahil olmuştur (Öz 2006: 61-62). Yine bunlara bağlı olarak başta zikredilen kaynaklara ek olarak Müslümanlar İncil ve Tevrat'ı öğrenmişler ve eserlerinde delil getirmek için kaynak olarak kullanmaya başlamışlardır (Öz 2006: 63) .

Şaban Öz'ün tespitine göresiyer yazıcılığının gelenek hâlini alıp olgunlaşması 6 dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemler ve temsilcileri şunlardır:

- 1. Başlangıç Dönemi:** Hz. Muhammed'in hayatını araştırmaya ihtiyaçduyulduğu dönemdir. Önde gelen ravi ve müellifleri; Ka'bü'l-Ahbâr (32/652) , Abdullah b. Selâm (43/663) ve Vehb b. Münebbih (114/732) .
- 2. Risaleler Dönemi:** Hz.Muhammed'in hayatından değişik kesitlerikonu alan rivayetlerin risalelerde ve sahifelerde toplanması dönemidir. Urve b. Zübeyr (94/713) , Şurahbil b. Sa'd (123/740) , Asım b. Ömerb. Katâde 8120/737) .
- 3. Cem' Dönemi:** Risaleler ya da sahifeler hâlinde bulunan siyer malzemesinin bir araya getirildiği dönemdir. Bu dönemin en büyük şahsiyeti Zührî (124/741) 'dir.
- 4. Tasnif-Telif Dönemi:** İlk özgün siyer eserlerinin verildiği dönemdir. Müellifler daha önce hazırlanan risaleleri ve diğer malzemeleri bir araya getirerek ilk eserleri telif etmişlerdir. Bu dönemin müellifleri: Musa b. Ukbe (141/758) , İbn İshâk (151/768) , Ma'mer b. Râşid (153/770) , Ebu Ma'ser es-Sindî (170/787) , Vakıdî (207/768) .
- 5. Klasik Nakil Dönemi:** Bu dönem ise bir önceki dönemde telif edilen eserlerin nakledilmesi dönemidir. Bu dönem müellifleri yalnızca önceki âlimlerin eserlerini nakletmekle yetinmemişler, kendi buldukları rivayetleri de eklemişlerdir. Bu dönemin iki önemli şahsiyeti Yunus b. Bükeyr (199/814) ve İbn Hişâm (213/828) 'dir.
- 6. Karşılaştırmalı Nakil Dönemi:** İslam siyer yazıcılığının en uzun dönemidir. İbn Sa'd ile başlamıştır. Bu dönem müellifleri kendilerinden önceki eserleri karşılaştırmalı olarak nakletmişlerdir. Bu dönemin önemli temsilcileri Taberî, İbn Sa'd (230/845) , İbnü'l- Esîr (630/1233) , İbn Kesîr (774/1373) 'dir (Öz 2006:117-118) .

Siyer türünde İslam tarihinde büyük şöhrete ulaşmış dört eser vardır. *Siyer-i Erbaa* adını almış olan bu eserler şunlardır:

- İbn Hişâm el- Basrî el-Mısrî (ö. 218/1334) 'nin *es-Siretü'n-Nebeviye'si*,
- İbn Seyyidünnâs (ö.734/1334) 'ın *Uyûnül Eser fî-Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer'i*
- Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî (ö.942/1535) 'nin *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî-Sîreti Hayri'l-İbâd'ı*
- Ebü'l-Ferec Nûreddin Alî b. Burhâneddin İbrahim b. Ahmed el-Halebî (ö.1044/1635) 'nin *İnsânü'l-Uyûn fî-Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*'udur (Özkat 2011: 55)

Siyer, Osmanlı'da tarih ilminin konusu olmaktan ziyade edebiyat alanında gelişmiştir. Türkler arasında Hz. Muhammed'in hayatı, şahsiyeti, mucizeleri ve savaşları her zaman merak konusu olmuş; yazılan eserler meclis sohbetlerinde okunup dinlenmiştir. (Uzun 2009: 324) .

Türkçe telif ve tercüme çok sayıda siyer kitabı kaleme alınmıştır. İlk dönem tercüme eserlerin sayısı fazla olmakla birlikte bu eserler müellifin ilhamını eserine yansıtmasıyla telif-tercüme olarak kaleme alınmıştır. İlk dönem eserlerinin tercüme olmasının en önemli sebebi Hz. Muhammed'in hayatı ve hâl tercümesi gibi bu kadar önemli olay ve bilgileri yanlış aktarma korkusudur (Uzun 2009:324). Osmanlı'da XX. yüzyılın başlarına kadar yirmi telif eser tespit edilmiştir (Hacısmailoğlu 2008: 15) .

İhsan Hacısmailoğlu tarafından (2008: 16-17) , Türk edebiyatında siyer kitaplarını muhteva bakımından şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Mevlid-i Şerîf ve Mevlid Manzumeleri: Hz. Muhammed'in doğumundan bahseden eserler.
2. Mirâciyeler: Hz. Muhammed'in miracından bahseden eserler.
3. Hicret-nâmeler: Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini anlatan eserlerdir.
4. Hilye-i Şerîfler: Hz. Muhammed'in boyu, yüzü gibi cismî özelliklerini anlatan eserlerdir.
5. Esmâ-yı Şerîfe: Hz. Muhammed'in isimlerinden bahseden eserlerdir.
6. Gazâvât-nâmeler: Hz. Muhammed'in savaşlarından ve diğer askeri faaliyetlerinden bahseden eserlerdir.
7. Şemâil: En güzel örnek olması bakımından Hz. Muhammed'in ibadet, ahlâk ve davranışları ile mübarek vücudunun güzelliklerini anlatan eserlerdir.

8. Delâil ve Hasâisü'n-Nübüvve: Hz. Muhammed'in peygamberlik alametlerini anlatan eserlerdir.
9. Şecere-i Nebî: Hz. Muhammed'in Hz. Adem'den itibaren soy dizimini konu edinen eserlerdir.

Siyer kitapları yazılış şekilleri bakımından üç türdür:

1. **Mensur Siyer Kitapları:** Tahkiyevi özellik göstermeleri nedeniyle siyerlerin çoğu mensur olarak kaleme alınmıştır.
2. **Manzum Siyer Kitapları:** Manzum siyer yazmanın en önemli sebebi akılda kalıcı olmasıdır. Mensur metinlerin sıkıcılığından kurtulmak için de tercih edilmiştir. Genellikle mesnevi nazım şekliyle ve kısa aruz kalıpları ile yazılmışlardır.
3. **Nazm-Nesir Karışık Olan Siyer Kitapları:** Genellikle nesir kısımlarında tahkiyevi anlatım kullanılmış olup aralara beyit, mısra ve kıta olmak üzere konuya uygun manzumeler eklenmiştir. Bu manzum kısımlar müellife ait olabildiği gibi başka şairlerden alınmış konuya uygun şiirler de olabilir. Aralara eklenen bu beyitler kimi zaman Türkçe kimi zaman Arapça ve Farsça olarak görülebilir (Gültekin2013:19).

Türk Edebiyatı'nda manzum, mensur ya da manzum-mensur olarak hazırlanan kırka yakın siyer tespit edilmiştir. Bu eserlerin bir kısmı şunlardır:

Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr: Türk Edebiyatı'nın bilinen en eski müstakil siyer kitabıdır. *Tercümetü'd-Darîr* ve *Kitab-ı Siyer-i Nebî* adlarıyla meşhurdur. Sultan Mansur Alî'nin isteğiyle kaleme alınmıştır fakat kendisinin vefatından dolayı eseri Sultan Bekûk'e sunmuştur (Kaplan 2006: 65). Eser, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Bekrî'nin *el-Envâr ve Miftâhu's-Sürûr ve'l-Efkâr fi-Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr* adlı eserinin tercümesidir. Ancak Bekrî'nin eseri otoritelerce uydurma ve güvenilir olmaması yönüyle beğenilmediğinden Darîr, pek çok tashih ve tadil yaparak telif sayılabilecek yeni bir eser meydana getirmiştir (Kaplan 2006: 71).

Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (ö. 855/1451) : Müellif, *Megâribü'z-zamân li-gurûbi'l-eşyâ' fi'l-'aynve'l-Iyan* adlı eserini genişleterek nazma çekip Türkçe olarak *Muhammediyye*'yi ortaya koymuştur. Müellif rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğünü ve onun emriyle bu eseri kaleme aldığını belirtir. Eser üç ana bölümden oluşmaktadır. Yalnızca

dinî ve tasavvufî Türk edebiyatında değil Türk dinî musikisinde de rağbet görmüş bir eserdir (Uzun 2013: 363) .

Ahmed Bîcan (ö. 855/1451) :Ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed'in *Megâribü'z-zamân li-gurûbi'l-eşyâ' fi'l-'aynve'l-'Iyan* adlı eserini *Envârü'l-'Âşıkîn* adıyla mensur olarak tercüme etmiştir. Yazıcıoğlu Mehmed'in isteği ile yazılmış Türk-İslam âleminde şöhreti günümüze kadar devam eden önemli ve hacimli bir eserdir (Çelebioğlu 1989:50) .

Bâkî (ö. 1008/1599) : İmam Kastallânî'nin *Mevâhibü'l-Ledüniyye* adlı eserinin *Me'âlimü'l-Yakîn fi Sîret-i Seyyidi'l-Mürselîn* adlı tercümesidir. Şafî mezhebine göre yazılan eserin Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın isteğiyle Hanefî mezhebine göre düzenlenmiş hâlidir. Tercüme olmakla birlikte yapılan düzenlemeler, eklemeler ve çıkarmalarla telif-tercüme özelliği göstermektedir.

Amasyalı Münirî Mehmed Çelebi (ö. 927-1520-21) :*Siyer-i Nebî*, yedi ciltten oluşan manzum eserdir. 866 varak hacindedir. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış, aruzun *mefâilün mefâilün feûlün* kalıbı kullanılmıştır. Çok hacimli olması ayrıca Ebü'l-Hasen'in uydurma rivayetlerle dolu eserinin esas kaynak olarak ele alınması eserin başka nüshalarının olmamasının asıl sebebi olabilir (Ay 2007: 56-57-58) .

İznikli Vahyizâde Mehmed b.Ahmed (ö. 1018/1609) : Kazerûnî'nin *Siyer-i Afîf* veya *Siyer-i Kazerûnî* adıyla bilinen Farsça siyerinin Türkçe tercümesidir (Tergip, 2010: 227) .

Veysî, Üveys b. Mehmed (ö.1037/1627-8) : *Siyer-i Veysî* diye meşhur olan eserin tam adı *Dürretü't-tâc fi-Sîreti Sâhibi'l-mi'râc'*dir. Türkçe ilk telif siyerkitabı olarak kabul edilir. Müellif eseri kaleme alırken çok sayıda tefsir, hadis, siyer kitabı ve lugattan faydalanmıştır. Eserini Hz. Muhammed'in Mekke ve Medine dönemi olarak iki kısma ayırmak istemesine rağmen vefatından dolayı Bedir Gazvesi'nden sonraki kısımları tamamlayamamıştır. Türk nesri içinde önemli bir yeri olan eser, XVII. yüzyılda diğer sade bir dille kaleme alınan nesirlerin aksine süslü ve sanatlı bir dille kaleme alınmıştır. Bu üslubun devamlılığı sağılarak kendisine pek çok zeyl yazılmıştır (Erkan 1994:33) .

Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi (ö. 1068/1658) : Sa'dedin Muhammed b. Mes'ud el-Kâzerûnî'nin *Siyer-i Nebeviyye* isimli eserini *Fevâyihu'n-Nebeviyye fi-Siyeri'l-Mustafaviyye* adıyla Farsçadan tercüme etmiştir. Eser dört kısım ve bir hatimeden oluşmaktadır (Kaya 1990:40) .

Osman Fazlî, Atpazarî (ö. 1102/1691) : *Câmi'-i Kasas*, Osman Fazlî Efendi'nin mesnevi nazım şekliyle aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbı ile yazılmıştır. Eser 1634 beyittir. *Câmi'-i Kasas*, üslup ve söyleyiş açısından Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* eserine benzetilmiştir (Gürüf 2010: 17/24) .

Yûsuf Nâbî (ö.1124/1712) : *Zeyl-i Siyer-i Veysî*, Nâbî'nin Veysî'nin yarım kalan siyerine yazdığı zeylidir. Bu zeyl, Benî Kaynukâ Gazvesi ile başlayıp Mekke'nin Fethi ile bitmektedir. Bu hâliyle Nâbî'nin zeyli de eksik kalmış görünmektedir (Gültekin 2013:12) .

Abdülbâki Ârif Efendi (ö. 1125/1713) : *Siyer-i Nebî*, manzum bir mukaddimeyle başlayan mensur bir eserdir. Eser Hz. Muhammed'in ecdadından başlayarak peygamberliğinin dördüncü senesine kadar geçen olayları anlatmaktadır. Abdülbâki Efendi'nin ölümüyle yarım kalan eser damadı Fâiz Efendi tarafından tamamlanmıştır (Şahin 2002:22) .

Şeyh İsmâil Hakkı Bursevî (ö.1137/1725) : *Ferâhu'r-Rûh*, Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'sinin Türkçe şerhidir. Bu eser *Muhammediyye*'nin en önemli ve en hacimli şerhidir. İsmâil Hakkı, şerh sırasında çok titiz davranmıştır, birkelime için değişik nüshalara, müellif nüshasına ve işin ehli olan çağdaşlarına başvurmadan geri kalmamıştır. Eserini 1107'de tamamlamıştır (Eşmeli 2001: 305-306) .

Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1255/1839) : Ahmed Çelebi'nin Nâbî ve Nazmîzâde'yi eleştirerek yazdığı zeylidir. *Zeyl-i Siyer-i Veysî*'de üzerinde durulmadığını düşündüğü bölümler ve yeterince aydınlatılmayan olaylar üzerinde durmuştur. Yer yer beyitlerle süslediği eserini Veysî'nin üslûbuyla kaleme almıştır (Erkan 1994: 34) .

Eyüp Sabri Paşa (ö. 1308/1890) : *Mahmûdü's-Siyer*, Eyüp Sabri Paşa'nın kaleme aldığı ilk eseridir. Hz. Muhammed'in hayatının yanı sıra dört halife, Aşere-i Mübeşşere, on iki imam ve bazı sahabelerin hayatı hakkında bilgiler de içermektedir (Hacıismailoğlu 2008:29). Eyüp Sabri Paşa, eserini yazmasının en önemli sebebini o döneme kadar yazılan anlaşılması zor siyer eserlerinin aksine halkın anlayarak okuyacağı bir eser yazma isteği olarak belirtir. Eyüp Sabri Paşa'nın eleştirdiği konulardan biri de Türkçe siyer kitaplarının daha çok tercüme olmasıdır. Ancak bu eleştirilerinin aksine kendisi eserinde edebî bir üslûp kullanmaktan ve Arapça-Farsça kelime kullanımından kendini alamamıştır (Hacıismailoğlu 2008: 38/71) .

I. BÖLÜM

1. BÂKÎ’NİN HAYATI – ESERLERİ - EDEBÎ ŞAHSİYETİ

1.1. Bâkî’nin Hayatı

Bâkî, XVI. yüzyıl Türk edebiyatının en büyük şairlerindedir. 1526 yılında İstanbul’da doğmuştur. Büyük şair ilk bilgilerini Fatih Camisi müezzinlerinden olan babası Mehmed Efendi’den almıştır. Bâkî’nin babası hakkındaki bilgiler yok denecek kadar azdır. Babasının sesinin çirkinliği dolayısıyla Bâkî’nin uzun yıllar “Kargazade” diye anıldığı daha sonraki yıllarda bazı rakipleri tarafından babasının lakabı doğrudan ona mal edilip kendisine “Karga”denildiği bazı kaynaklardan öğrenilmektedir (Kudret 2017: 207). Bâkî, fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiğinden gençliğinin ilk yıllarını çıraklık yaparak geçirmiştir. İlk zamanlar bir rivayete göre saraçlık (Kudret 2017:207) yeni bir görüşe göre de camilerde bulunan kandillerin bakımı ile ilgili olan serrâclık yapmıştır (Çavuşoğlu 1991: 537). Yaratılışındaki okuma merakı ve arzusu onu medreseye yöneltmiştir. Burada Karamanîzade Mehmed Efendi’den ders almış Nev’î, Hoca Saadeddin, Karamanlı Muhyiddin gibi önemli şair ve ilim adamlarıyla ders arkadaşı olmuştur (Şentürk, Kartal 2014: 322) .Medrese eğitimlerinin yanı sıra şiire de merak salan Bâkî bu tarihlerde devrin en önemli şairlerinden olan Zâtî’nin Bayezid Camii avlusundaki remilci dükkanına da devam etmiştir (Mengi 2009: 171) .

“Her kaçan gönlüme fikr-i ârız-ı dilber düşer
Gûyiyâ mir’ata aks-i pertev-i hâver düşer”

matlalı gazelini Zâtî’ye gösterince bu gazelin ona ait olduğuna yaşlı şairi inandıramamış hatta Dîvân’ından sınava çekilmiştir (Kudret 2017: 208) .

Kanunî Sultan Süleyman’ın çok önem verdiği ve yapımı 960/1553’te tamamlanan Süleymaniye Medreselerinden birinde Kadızâde Ahmed Efendi’den dersler almaya başlamış aynı zamanda burada binaların yapımına nezaretçi olarak atanmıştır. 1555 yılında Nahçıvan seferinden dönen padişaha sunduğu kasidesinde sultanın yardımını rica ederken ilk kez Kanunî Sultan Süleyman’ın ilgisini ve takdirini kazanmıştır (İpekten 2010: 13). Hocası Kadızade Ahmed Efendi’nin kadı olmasından sonra onunla Halep’e giden Bâkî dönüşte Ebüssuûd Efendi’nin oğlu ile tanışmış, onun babasına yazdığı tavsiye mektubu sayesinde Ebüssuûd Efendi’nin çevresine dâhil olmuştur. Rüstem Paşa’nın ölümünden sonra Semiz

Ali Paşa'ya sunduğu şiirler sayesinde tanınmış, bu sayede padişaha da şiirler sunmaya başlamıştır (İpekten 2010: 15). Bâkî'nin gördüğü bu ilgi hemen hiçbir Osmanlı şairinin göremediği imkânları ona sağlamıştır. Kanûnî'nin yakın arkadaşı olması, onunla şiir sohbetleri etmesi (Banarlı 1973: 584) Sultan Süleyman'ın ayrıca “Abdülbaki gibi bir kabiliyeti bulup çıkarıp itibar eylemesini” padişahlığının çok haz duyduğu birkaç olayından biri olarak anması ve Bâkî'nin böyle gözde bir saray şairi olması diğer şairlerin hatta devlet adamlarının Bâkî'yi kıskanmalarına sebep olmuştur (Kudret 2017: 210) .

Bâkî'nin hayatındaki bu mutlu ve rahat devir ancak iki yıl kadar sürmüştür. 1565'te babasını kaybeden Bâkî, 1566 yılında da Kanûnî Sultan Süleyman'ın vefatı ile yeniden korumasız, üstelik kendisini kıskanan pek çok düşman ile karşı karşıya kalmıştır. Onun bu üzüntülü ve kendisini korumasız hisseden ruh hâli Kanûnî'ye yazmış olduğu 8 bendlik *Mersiye*'sinde kendini belli etmiştir. *Mersiye*'sinde yalnızca Kanûnî değil aynı zamanda yeni padişah II. Selim ve devrin güçlü adamı Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa da birer bend ile anılmıştır (İpekten 2010: 15). nitekim Bâkî için bir sonraki hamî Sokullu Mehmet Paşa olurken devrin padişahı II. Selim, Kanûnî kadar Bâkî'ye ilgi göstermemiştir (Mengi 2009: 172). II. Selim tahta çıktığında yazdığı cülusiye ile bir caize umarken aksine görevlerinden azledilmiş, takriben üç yıl sonra ancak müderrisliğe dönebilmiştir. Zamanla devrin büyük âlim ve şairlerinden sayılmaya başlanan Bâkî, Sultan II. Selim'in dikkatini çekmeyi başarmış, ona yazdığı nazirelerle onun şairlik tarafını okşayıp lütuf ve ihsanlarını kazanmıştır. nitekim Sultan Selim'in ölümünde Kanûnî'nin ölümü kadar etkilenmemesinin en önemli sebebi artık herkes tarafından bilinen ve saygı duyulan bir âlim ve şair olmasıdır (İpekten 2010: 17) .

Bâkî'nin ünü doruk noktasına erişmişken rakipleri kıskanarak III. Murad'a bazı beyitlerini göstererek onu gözden düşürmeye çalışmışlardır:

“Cihânun ni'metinden kendi âb u dânemiz yeğdir
Elin kâşânesinden gûşe-i virânemiz yeğdir”

beyti ile padişahın ihsan ve iltifatlarını küçümsediğini ve,

“Benim tab'-ı selîmim bâde-i hamrâyâ mâ'ildir”

mısra'ıyla da Sultan Selim'i Sultan Murad'dan yeğ tuttuğunu iddia edip Sultan Murad'ı buna ikna etmişlerdir. Bunun üzerine Bâkî, Süleymaniye müderrisliğinden uzaklaştırılmıştır.

Bâkî'nin dostları telaşa düşüp III. Murad'ı bu gazelin Nâmî adlı bir şaire ait olduğuna inandırsalar da Bâkî sürülmekten kurtulamamış ve Edirne Selimiye müderrisliğine gönderilmiştir (İpekten 2010: 17) .

Mekke ve Medine kadılığı, ardından İstanbul kadılığı görevlerine atanan bir süre Anadolu kazaskerliği ve Rumeli kazaskerliği yapan Bâkî birçok kere şeyhülislamlık makamına yaklaştıysa da ulaşamamıştır. III. Murad'ın ölümü ve ardından III. Mehmed'in tahta geçişi ile birlikte yeniden şeyhülislamlık ümitleri uyanmıştır. Bâkî, iki kere azledildiği Rumeli kazaskerliğine Sultan III. Mehmed'e yazdığı kasideler ve ricalar sayesinde yeniden getirilmiştir. Bostanzade'nin ölümü üzerine göreve kendisi yerine Hoca Sadeddin Efendi'nin gelmesi daha sonra da hâmisinin idamı Bâkî'nin görevinden istifasına sebep olmuştur. Hoca Sadeddin Efendi'nin bir yıl sonra ölümü, ardından Sun'ullah Efendi'nin şeyhülislamlık makamına getirilmesi Bâkî'nin yıpranmış sınırlarını iyice bozmuştur. İhtiyarlık ve sinirlilik hâli kendisinin ölümüne sebep olmuş ve 23 Ramazan 1008 (7 Nisan 1600) Cuma günü vefat etmiştir (Çavuşoğlu 1991: 538). Cenazesi, İstanbul'un bütün sanat, bilim ve devlet adamlarının katıldığı büyük bir törenle kaldırılmıştır. Cenaze namazı Şeyhülislam Sun'ullah Efendi tarafından kıldırılmış, kendisi tabutu önünde onun;

“Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân saf saf”

beytini okumuştur (Kudret 2017: 212) .

Bâkî'nin ailesi hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Kendisinin Kanunî tarafından sarayda yetişen Tuti kadın isimli bir cariye ile evlendirildiği ve yine ileri yaşlarında dünyaya gelen iki oğlu olduğu bildirilmektedir. İki oğlu da kadılık ve müderrislik görevleri yürütmüş ve büyük oğlu Mehmed Efendinin Şeyhî mahlası ile şiirler yazmıştır. Küçük oğlu Abdurrahman'ın oğlu Esad Efendi de Faizî mahlası ile şiirler yazmıştır (Çavuşoğlu 1991: 538) .

Bâkî, bir türlü erişemediği şeyhülislamlık mertebesi sayılmazsa gençlik yıllarından itibaren gittikçe artan bir takdirle yüksek mevkilere ve şöhrete ulaşmış, dört padişah döneminde de sevilmiş ve saygı görmüş bir şairdir. Öyle ki Kanunî devrinde çağının en büyük şairi sayılarak kendisine *Sultanü's-Şu'arâ* unvanı verilmiştir. Bu unvan ve eserleri asırlar boyunca kıymetini korumuş, ünü kendi çağında Anadolu ve Rumeli'yi aşır

Azerbaycan, İnan, Irak ve Hint saraylarına kadar yayılmıştır. Onun kendisini çevresine sevdirmesinde hoşsohbet, nükteli ve neşeli bir mizacının tesiri vardır. Hayatının son yıllarında şeyhülislamlık makamı için artan hırsı onu bazı oyun ve entrikaların içine sokmuştur. Onun bu sanatkârâne ve eğlenceye düşkün tabiatı arzu ettiği şeyhülislamlık makamının önündeki en büyük engel olmuştur (Çavuşoğlu 1991: 358) .

1.2. Bâkî'nin Eserleri

Dîvân: Bâkî'nin en önemli eseri *Dîvân*'dır. İlk divanını Kanunî'nin isteği üzerine oluşturduysa da daha sonraki süreçlerde şiirleri arttıkça bu nüsha eksik kalmıştır. Avrupa ve Türkiye kütüphanelerinde pek çok *Bâkî Divanı* nüshaları ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu divanının nüshalarının bu kadar çok olması, Bâkî'nin ne kadar çok okunan bir şair olduğunun göstergesidir (Kudret 2017: 224) .

Bâkî Dîvânı'nın 12 nüsha karşılaştırılarak kurulan tenkitli metni Sabahattin Küçük tarafından hazırlanmıştır (Küçük 2015: 11) .Bu çalışmadan önce ilk olarak Ahmed Efendi (Dîvân-ı Bâkî İstanbul 1276) ve S. Nüzhet Ergun (Bâkî, Hayatı ve Şiirleri c. I Dîvân İstanbul 1935) Dîvân'ı yayımlamış, ayrıca Rudolf Dvorak gazelleri neşretmiştir (Şentürk, Kartal 2014: 323). Dîvân doğrudan Sultan Süleyman için yazılmış olan;

“Hengâm-ı şeb ki kungure-i kasr-ı âsumân
Zeyn olmuş idi şu'lelenüp şem'-i afterân”

matlalı kasidesi ile başlamaktadır. *Bâkî Dîvânı*'nda 27 kaside vardır. Bunlardan 17'si padişahlara, öteki kasideler devlet büyüklerine yazılmıştır. Kasidelerden sonra, iki terki-i bend, biri 8 bendlik bir terci-i bend ve 7 tahmis vardır. Bu şiirlerden sonra gazeliyat bölümü gelmektedir. *Bâkî Dîvânı*'nda 619 gazel vardır. Daha sonra 20 kıt'a, 4 nazm, 1 tarih ve 38 matla ile divan son bulmuştur (İpekten, 2010: 36-37) .

Me'âlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyîdi'l-Mürselîn: “Hz. Muhammed'in huyundan gerçek bilgi” anlamına gelen eser, Arap âlimlerinden Kastallanî'nin *El-Mevâhibü'l-Ledüniyye bi'l-Minâhi'l-Ahmediyye* adlı siyerinin bazı eklemeler ve çıkarmalarla oluşturulmuş bir çevirisidir (Mengi, 2010: 173). Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle çevrilen bu eser Şafî mezhebinin inanış ve usullerine göre yazılmış olmasına rağmen Bâkî tarafından Hanefî mezhebi esaslarına göre değiştirilmiş, hemen hemen yeniden yazılmıştır (Tergip 2010: 42). Eser 2 cilt olarak İstanbul'da iki kez basılmıştır. Bu eser tezin

esas konusu olduğundan hakkında detaylı bilgi verilecektir.

Fezâ'ilü'l-Cihâd: Ahmed b. İbrahim'in *Meşariü'l-eşvak ilâ Meşari'l-uşşâk* adlı eserinin Arapça çevirisidir. 1567 yılında tamamlanan eser Sokullu Mehmed Paşa'ya sunulmuştur. İslam askerlerini kafirlerle cihada hazırlayan ve teşvik eden bu eserin ön sözüünşa örneği olacak kadar süslü bir dille yazılmıştır. Bununla birlikte asıl metin askerlerin rahatça dinleyip anlayabileceği kadar sade ve anlaşılırdır. Aralarında manzum parçalar olmakla birlikte mensur bir eserdir ve devrinde asker kışlalarında bolca okunmuştur (İpekten 2010: 38). Eser hakkında Cevdet Dadaş tarafından doktora tezi hazırlanmıştır.

Fezâ'il-i Mekke: Bâkî'nin bu eseri, tanınmış Arap ve Yemen tarihçisi Kutbüddin Muhammed b. Ahmet el-Mekkî'nin *el-İ'lam bi-A'lami Beledillâhi'l-Harâm* adlı eserinin tercümesidir. Eser, Sokullu Mehmet Paşa'nın teşviki ya da emriyle tercüme edilmiştir (Koşik 2014:132). Bâkî, Meâlimü'l-Yakîn'de olduğu gibi bu eserini bir mukaddime ve on kısımdan meydana getirmiştir (Koşik 2014:140). Eser hakkında Halil Sercan Koşik tarafından doktora tezi hazırlanmıştır.

Terceme-i Hadîs-i Erba'in: Atâî'nin *Zeyl-i Şakâ'ik*'inde bahsettiği üzere Bâkî'nin Eyüp müderrisliği sırasında Eyyûb el-Ensârî'ye ait olduğunu rivayet ettiği kırk hadisi içeren eserdir. Eserin Eyüp türbesinde bulunduğu kayıtlı ise de eser henüz bulunamamıştır (Kudret 2017: 225) .

1.3. Bâkî'nin Edebî ve İlmî Şahsiyeti

Bâkî, XVI. yüzyıl Osmanlı şiirinin en büyük şairlerindedir. Devrinde kazandığı Sultanü'ş-Şu'ârâ unvanı asırlar boyunca kullanılmıştır. Türkçe konuşulan bütün çevrelerde tanınmış, şiirleri yıllarca okunmuş ve nazireler yazılmıştır. Diğer şairlerin aksine kıymeti devrinde de bilinen şanslı şairlerden biridir. Latîfî, tezkiresinde daha genç yaşında olmasına rağmen kendisinden “*erbâb-ı hurefden nev-civân u nev-heves*” diye bahsetmiştir. Ayrıca yine Bâkî için “*sanâyi-i şi'riyyeye dahi dest-resi vardur*” (Canım 2000: 186) demesi şiire yeni başladığı dönemden itibaren şiir sanatına vakıf olduğunun bilindiğini göstermektedir.

Bâkî'nin doğuştan gelen yetenekleri, zekâsı ve azminin yanı sıra onun böyle büyük bir sanatkâr olmasında diğer önemli bir faktör de çevredir. Gençliğinden itibaren Kanunî devrinin en büyük bilginlerinden sayılan Karamanlı Ahmed ve Mehmed efendilerden dersler alması, Hoca Sadeddin, Nev'î, Edirneli Mecdi ve Karamanlı Muhyiddin gibi önemli

şair ve ilim adamlarıyla ders arkadaşı olması onun Arapça ve Farsçaya hakimiyetini ve şiire olan yeterliğini artıran en önemli faktörlerdendir. Bâkî ayrıca genç yaşlarından itibaren devrin büyük şairlerinden Zâtî'nin remilci dükkanına giderek burada şiire olan heves ve yeteneğini de ispat etmiştir.

Bâkî, 41-42 yaşlarında iken tamamlanan Meşâ'irü's-Şu'arâ'da Âşık Çelebî, ondan şöyle bahseder“*şi'ri muhkem ü üstüvar, hemvâr ü pürkâr, rengîn ü çâşnidâr; elfâzı selîs ma'nâsı nefis, nâzmi pâk ve mefhûmı sûznâkdur*” (Kılıç 2010: 410). Âşık Çelebî bu sözlerle onun şiirini överken hayranlığını da göstermiştir.

Âşık Çelebî'den 18 yıl sonra tezkiresini yazan Hasan Çelebî de Bâkî'den söz ederken uzun ve süslü cümleler kullanır ve onu Rum şairlerinin sultanı diyerek anar. Osmanlı Devleti'nde onun gibi şair gelmediğini belirtir (Kutluk 1978: 199) .

Bâkî ile aynı çağda yaşayan tezkire yazarlarının, dönemin birçok şairini bu kadar iyi tanıyıp değerlendirmeleri arasında, Bâkî'yi en büyük şair olarak görmeleri ve bu fikirde birleşmeleri onun kendi döneminde ne kadar ün kazandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bâkî, devrinde “Sultan-ı Şâ'irân”, “Melikü's-Şu'arâ”ve “Sultanü's-Şu'arâ”olarak anılmıştır (İpekten 2010: 25) .

Devrinin önemli kaynaklarının belirttiği gibi Bâkî de kendisinin değerinin farkında bir şairdir. Bunu daha gençliğinde söylediği bir beyitte şöyle dile getirmiştir:

“N'ola dehr içre nişânım yoğ ise ankâyım
Ne aceb seyl gibi ağlamasam deryâyım” (İpekten 2010:26) .

Şair, yine kendisinin bu zamana kadar gelen en iyi şair olduğunu iddia etmiş ve kendisine olan güvenini şu beyitle göstermiştir:

“Bu arsada Bâkî nice üstâda yetişti
Âlemde bugün ana bir üstâd yetişemez” (Kudret 2014: 214)

Bâkî, âlimdir. Şiiregenç yaşta iken sadece içten gelen bir ilham ile başlamamış, medrese tahsilinin yanında ilmî gelişimi ile şiire olan ilgisini artırmıştır. Bâkî'ninbu azmi ve zekâsı onu ilmiye mesleğinin en yüksek derecelerine kadar çıkarmıştır. Çok yüksek

mevkilere çıkmasına rağmen zekâsının mükâfatını aldığına bir türlü ikna olmamıştır. Şeyhülislam olma arzusu onu ihtiraslı bir kişiliğe sürüklemiştir (Tarlan 2012: 30) .

Şöhret kazanmış kasideleri olmakla beraber Bâkî, her şeyden önce bir gazel şairidir. Onun devrindeki üstünlüğü kendisinden sonraki dönemlerde de kabul edilmiştir. Bâkî, gazellerinden hayatın zevklerini terennüm etmiş, çağdaşı Fuzûlî'nin acı ve ızdırap gazellerinden farklı olarak aşk, içki ve eğlence meclislerinin zevklerine şiirlerinde yer vermiştir. Bu gazellerinden dolayı Bâkî'ye zaman zaman epiküryen/ epikürist denilmiştir. *“Şiirlerinde aşkın acı ve ızdıraplarından çok, elden geldiğince coşku ve neşeyi yansıtan işret tasvirlerine yer vermiştir”* (Şentürk vd. 2014:323) .*“Zevk ve safaya, eğlenceye düşkün kişiliği ile Bâkî rind bir şairimizdir. Ona göre insan kısa ömrünü en iyi bir şekilde değerlendirmeli, mümkün olduğunca hayattan kâim almalıdır. Ancak şairin dünyaya bağlılığı aşırı olmayıp ölçülüdür”* (Mengi 2009: 174). Pek çok görüşte onunaşırı olmamakla birlikte epikürist olduğu ortaya konulmuştur (Yıldırım 2012: 2704) .

Devrinde ve daha sonraki yüzyıllarda Bâkî'nin gazel şairi olduğu konusunda herkes hemfikir olmuş, hatta XVIII. yüzyıl şairlerinden Nedim ondan bahsederken

“Hâletî evc-i rubâ'ide uçar ankâ gibi
Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi”

diyerek onu gazel şairi olarak kabul ettiğini gösterir (İpekten 2010:27) .

Bâkî, şiirlerinde -özellikle kasidelerinde- yaşadığı devre ve meydana gelen olaylara yer vermiştir. Kanunî'nin Nahçıvan Seferi, III. Mehmed'in Eğri Seferi ve Sokullu'nun ölümü onun şiirlerinde yer alan konulardandır (Küçük 1989: 156). Fakat diğer araştırmacılardan farklı olarak Ali Nihat Tarlan onun gazellerinde mahallî unsurların yok denecek kadar az olduğunu belirtir (Tarlan 2012: 34) .

Bâkî, klasik Türk şiirine yepyeni bir soluk getirmiştir. Şiirde gerek iç gerek dış ahenkte sağladığı başarının yanı sıra Türkçenin aruz veznindeki imale ve zihaf kusurlarını asgariye indiren şair olarak kabul edilmiştir (Şentürk vd. 2014:323). Bâkî'nin şiirlerinde nazım tekniği son derece güçlüdür. Şekil mükemmeliyetçiliği ön plandadır. Her kelimenin seçimine çok dikkat etmiş, mutlaka birbiri ile bağlantılı kelimeler, mazmunlar ve hayaller söylemiştir. Bununla birlikte şiirlerinde yapmacık bir dil ya da yoğun sanat hissedilmez. Şiirleri kolayca söylenmiş gibi akıcıdır. Onun şiirlerinde görülen ustaca söylenmiş edebî

sanatlar, şekil mükemmelliği yine onun aruzu kullanmadaki başarısından kaynaklanmaktadır (İpekten 2010:32) .

Ali Nihat Tarlan, Bâkî ile Hayalî'yi kıyas ettiği çalışmasında Bâkî'nin şekil mükemmelliğinin ortadan kalktığında şiirlerinin duygu ve fikir bakımından heyecansız ve yeknesak kalacağını vurgular (Tarlan 2012:33). nitekim Bâkî'nin şiirlerinde derinlik azdır. Beyitlerinde ilk anlamın altında başka anlamlaraz görülür. Onun şiirlerinde iç içe geçmiş mazmunlar aramak bazen boşuna bir çaba olur. Bâkî şiirlerindeki bu eksikliği, nazım tekniği, ses uyumu, ahenk ve üslubundaki akıcılıkla fazla fazla doldurmuştur (İpekten 2010:30) .

Bâkî'nin şiirlerinde tasavvuf neredeyse hiç yoktur. Nefi, Nedim gibi bazı şairlerin dışında diğer büyük şairlerinde şiirlerinde sıklıkla yer edinen tasavvuf Bâkî'nin şiirlerinde kendine yer bulamamıştır. Bâkî buna karşın şiirlerinde dış dünyaya yer vermiştir. Şiirlerindeki bu tasavvuf eksikliği çok katmanlı anlam dünyasının oluşması önündeki en büyük engel olmuştur. Tasavvufa yer vermediğinden şiirlerindeki aşk da tasavvufi bir aşk değildir. Şiirlerinde ele aldığı aşk beşerî ve maddidir. Bâkî, güzele ve güzelliklere aşık bir şairdir. Şiirlerinde devrinin güzellikleri ve ihtişamı yer alır. Bâkî yaşadığı tabiat ve cemiyet hayatını şiirlerinde yer yer canlı levhalar olarak vermiştir (Çavuşoğlu 1991: 359). Şair bu bakımdan Nedim'in şiirlerinin bir başlangıcı sayılabilir. Şiirlerinde kullandığı temiz İstanbul Türkçesi ile birlikte pek çok İstanbul mevsimleri, mehtaplı geceleri, güzelleri ve tasvirleri divanında önemli bir yer tutmuştur (Mengi 2009:174) .

Rind bir şair olan Bâkî, şiirlerinde tasavvufi konulara da yer vermediğinden divanında hiç dinî şiir yoktur. Müretteb divanlar tevhid, münacat ile başlayıp na't ile devam ederken *Bâkî Dîvânı* Kanunî için yazılmış bir kaside ile başlamaktadır. Buna karşın yazdığı tüm nesir eserleri dinî konular üzerinedir. Bu durum Bâkî'nin şair kimliği ile ilim adamlığı kimliğini farklı algılayıp ikisini ayrı ayrı değerlendirdiğini göstermektedir (Olgun 1938: 48)

Bâkî'nin şiirlerindeki bir önemli unsurda nazım dilinde ve incelediğimiz *Mealimü'l-Yakîn* adlı eserinin giriş kısımları hariç tamamında görülen akıcı, temiz ve pürüzsüz İstanbul Türkçesidir. Medresede aldığı eğitim sayesinde çok iyi Arapça ve Farsça bilen Bâkî buna rağmen şiirlerinde son derece anlaşılır bir Türkçe kullanmıştır. Şiirlerinde halk diline yaklaşan Bâkî, aynı zamanda halk deyimlerine sıklıkla yer vermiştir. Necatî Beyle başlayan

Klasik Türk şiirine sade Türkçe söyleyiş getirme geleneği Bâkî gibi büyük bir şair sayesinde iyice yerleşmiş Nedim ile zirveye çıkmıştır:

“Hoş geldi bana meygedenün âb u hevâsı
Billâh güzel yerde yapılmış yıkılası”

bu sade ve temiz Türkçeyle yazılmış beyitlere Dîvân’ında sıkça rastlanır (İpekten 2010:32) .

Bâkî, gerçekten yüksek seviyede şairlik kabiliyetine sahip bir şairdir. nitekim Sultan Süleyman’a yazmış olduğu mersiye ile bu durum sabittir. Bâkî’nin neredeyse tüm şiirleri liriktir. Kasideleri vakur ve haşmetli fakat genellikle yapıldığı gibi aşırılıklarla zayıflatılmıştır (Gibb 1999:110) .

Bâkî’nin sanatını incelerken mensur ve manzum eserlerini ayrı değerlendirmek gerekir. Bâkî’nin mensur eserleri genellikle tercüme niteliğindedir ve bütün eserlerin konusu dinîdir. Sanki şiirlerindeki bu eksikliği kapatmak ve dinî konularına olan yetkinliğini göstermek ister gibidir. Manzum eserlerine göre mensur eserlerinin dili de çok sadedir. Ancak bu eserlerin bazı bölümlerinde zaman zaman şairlik kudretini gösterdiği kısımlarda bulunmaktadır (Tergip 2010: 36) .

Yaşadığı devirden başlayarak XVII. ve XVIII. yüzyıl şairlerine kadar etkisi sürmüştür. Kendi devrinin şairlerinden Ümîdî tarafından taklit edilmiş bu duruma sinirlenen Bâkî, “*Ümîdî bizi yeniler*” diyerek onu eleştirmiştir. Bâkî, yine kendi devrinden afyon kullanması ile meşhur Tiryaki Gubârî tarafından da taklit edilmiş kendisine pek çok nazire yazan Gubârî kendi şiirlerinin Bâkî’den üstün olduğunu iddia etmiştir. Bu duruma sinirlenen ve üzülen Bâkî’nin gönlünü almak için Kanunî Sultan Süleyman ona altınlar ve armağanlar vermiştir. Bâkî, Gubârî’ye haddini bildirmek için şu kıt’ayı yazmıştır:

“Tab’ı sâhir-pîşene Bâkî gönüller meyl eder
Şekker-i şi’r-i dil-âvizün meğer efsûnludur
Derme çatma giydürür eller libâs şi’rine
Hil’at-ı şi’r-i cihângîrum benüm efsûnludur” (Kılıç 2010: 415) .

Bâkî’nin etkisi XVII. yüzyılda en çok Şeyhülislam Yahya’da kendini göstermiştir. XVIII. yüzyılda Nedim’de görülen rindlik, maddi aşk, tasavvuf eksikliği ve hayata bağlılık Bâkî’nin Nedim üzerindeki etkilerindedir (İpekten 2010:35) .

Bâkî'nin şairlik yönünün yanı sıra âlimlik yönünün olduğu da unutulmamalıdır. Bâkî, çok küçük yaşlardan itibaren devrin önemli âlimlerden dersler almıştır. Kendisi gibi devrin önemli âlimleri ile sınıf arkadaşlığı yapmıştır. İlim çevresinden ömrü boyunca hiç uzak kalmayan Bâkî, ömrünün büyük bir kısmını müderrislikler yaparak geçirmiştir. İlmiye teşkilatının mensuplarından olan Bâkî, genç yaşında Kanunî'nin kendisindeki ilmî yönü erken keşfetmesiyle mülazemet için senelerce beklemeden müderris olmuştur. Hatta bu durum mülazemet kanuna aykırı olduğundan o dönem bazı tepkilere neden olsa da karar Kanunî'nin emriyle olduğundan Bâkî ilim adamlığında hızla ilerlemiştir (Uzunçarşılı 1988: 46). Ayrıca Bâkî'nin ilim adamlığındaki istisnai durumlarından birisi de o döneme kadar pek rastlanılmayan kadılık ve kazaskerlik gibi rütbelere tekrar atanamama hâlinin kendisinde görülmemesidir. Bâkî, iki defa Anadolu kazaskeri ve iki defa İstanbul kadısı olarak atanmıştır (Uzunçarşılı 1988: 102) .

Osmanlı ulema ve meşayihlerinin hayat hikayelerini içeren *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* adlı esere zeyl olarak yazılan Nev'izâde Atâyî'nin *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik* adlı eserinde Bâkî'ye 29 satırlı 3 buçuk varak boyunca yer verilmesi hem ilmî yönünden detaylı olarak hem de şairliğinden *Sultanü's-Şu'ârâ* diyerek (Donuk 2017:21) bahsedilmesi kendisinin yaşadığı devir ve sonrasında büyük bir âlim ve şair olarak kabul edildiğinin en önemli göstergelerindedir.

Bâkî, ilim adamlığı ile şairlik yönlerini birbirinden ayrı tutmayı amaçlamış olacak ki şiirlerinde aşık portresi çizerken mensur eserlerinde ilmini göstermeye çalışmıştır. Divan'ına hiç dinî şiirler dahil etmezken mensur eserlerinin konuları dinî niteliktedir. Fakat bütün bunlara rağmen devrinde şiirleri nedeniyle eleştirilmiş ilim adamlığına yakışır şiirler yazmadığı için kendisi hakkında şikayetler de bulunulmuştur. nitekim Şeyhülislam Bostanzâde, Bâkî'nin bazı beyitlerinin küfre sebebiyet verdiğini ileri sürerek Anadolu kazaskerliğinden azlini istemiştir (İpşirli 2021:53-54) .

Edebî yönünü şiirlerinden öğrendiğimiz Bâkî'nin ilmî yönüyle ilgili bilgilere mensur eserlerinden ulaşılmaktadır. Bâkî, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen bir âlimdir. nitekim mensur eserlerinin Arapça eserlerden tercüme olması onun Arapçaya ne kadar vâkif olduğunu göstermektedir. Arapçayı çok iyi bilmesinin yanı sıra Türkçeye kıymet veren Bâkî, mensur eserlerini tercüme ederken onları Arapça ve Farsça kelimeler ile değil Türkçenin akıcı ve anlaşılır kelimeleri ile kaleme almıştır.

Bâkî'nin mensur eserlerinin tamamı dinî niteliktedir. Bu eserlerde yalnızca tercüme yaparak Arap dili ve belâgatine olan hâkimiyetini göstermekle kalmamış yaptığı eklemeler ve çıkarmalarla İslam tarihi, hadis, tefsir, fıkıh, tasavvuf, kelam vb. konulara da hâkim olduğunu bize göstermiştir.

Sokullu Mehmet Paşa'nın Bâkî'den Kastallanî'nin en önemli eserlerinden *Mevâhibü'l-Ledüniyye*'yi Arapçadan tercüme etmesini istemesi ve Şafiî mezhebine ait fikhî usullerle yazılmış bu eseri Hanefî mezhebinin fikhî usullerine uygun olarak yeniden yazılmasını istemesi Bâkî'nin âlim olarak kabul edilip, sayıldığıının göstergesidir.

İnceleme kısmında daha detaylı görüleceği üzere Bâkî, eserlerindeki konulara müelliflerini eleştirecek ve hatalarını düzeltecek kadar hâkimdir. Bütün bu yönleriyle bakıldığında Bâkî, sadece büyük bir şair değilönemli bir ilim adamıdır.

II. BÖLÜM

2. MEÂLİMÜ'L-YAKÎN FÎ SÎRET-İ SEYYİDİ'L-MÜRSELÎN

Şehabeddin Ahmed bin Hatîb el-Kastallânî'nin (ö.923/1517) *El-Mevâhibü'l-Ledünniye bi'l-Minahi'l Muhammediyye* adlı siyer kitabından Sokullu Mehmet Paşa'nın emriyle yazılmış tercümesidir. Eserin tam adlı *Me'âlimü'l-Yakîn fî-Sîret-i Seyyidi'l-Mürselîndir*. Bu husus kitabın mukaddimesinde şöyle bahsedilir:

“ve şübüt-ı müdde‘ā eşnā-yı teşaffuḥ-ı evrāk ve eczāda ḡāyet-i vuzūhına mebnîkılındı ve ‘amme-i edille ve berāhîni āyāt-ı Qur‘ān-ı mübîn ve eḡādīs-i resūl-i ḡüzîn olmaḡın Me‘âlimü'l-Yakîn fî-Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn birle tesmiye kılınub on maḡşad üzere tertîb olındı”(Tergip 2010:43) .

Eserin tercüme edilmesinin sebebi Sokullu Mehmet Paşa'dır. Eser sadece bir tercümedeḡil daha sonra izah edeceğimiz hususlardan daha iyi anlaşılacağı üzere tercüme-telifdir. Kitabın tercüme-telif sebebini Bâkî mukaddimesinde şöyle açıklar:

“El-vezîrū'l-a‘zami'l-a‘lā ve'l-müşîrū'l-mu‘azzami'l-mu‘allā Muḡammed Paşa ve feḡahu'llāhi limā yeşā' ve ḡimāhū yaḡşāḡazretleri şavbından kitāb-ı mezkūruḡ terceme ve tefsîri bābında fermān-ı ‘ālî şeref-şudūr bulup anlaruḡ ĩmā-yı sa‘ādet-sîmā ve imdād-ı işāret-i beşāret-i ntimāları berekātiyla nihāl-i mevzūn-ı ḡarekāt-ı ḡelām riyāz-ı raḡamda ḡırāma gelüp şāḡsār-ı endîşe ve efkār-ı şaḡāif-i beyāna ḡülrîz ve nesāyim-i ḡâtır-ı bî-ḡarār şafāḡāt-ı kâfūra ‘anber-bîz olmaḡa başladı”(Tergip 2010:43) .

2.1. Meâlimü'l-Yakîn'in Muhtevası ve Konu Başlıkları

Eserin konusu, Hz. Muhammed'in hayat hikayesidir. Hz. Peygamber manevî ve beşerî konumuyla geniş bir çerçeve içinde ele alınmıştır. Eser girişte mukaddime ile başlayıp daha sonra âlemin ve Hz. Adem'in yaratılışı ile devam eder. Ruhlar aleminde yaratılan ilk ruhun Hz. Muhammed olduğu ve henüz ruhlar alemindeyken peygamber kılındığı detaylı bir biçimde anlatılır. Hz. Muhammed dünyaya gelmeden önce vukua gelen Fil Vakası anlatıldıktan sonra Peygamberimizin hayatına geçilir (Tergip 2010:58) .

Eser, bir mukaddime ve on maksattan oluşmaktadır:

- I. Maksat: Nebilerin sultanı Hazret-i Muhammed'in ruhlar âleminde risalet tacıyla vazifelenmesi hakkındadır.
- II. Maksat: Hazret-i Muhammed'in Kur'an, İncil, Zebur ve başka semavi suhurlar ile hadislerde geçen isimleri hakkındadır.
- III. Maksat: Hazret-i Muhammed'in mükemmel yaratılışı, yüz güzelliği, razı olunan ahlakı ve beğenilmiş huyları hakkındadır.
- IV. Maksat: Hazret-i Muhammed'in nübüvvetinin gerçekliği ve peygamberliğine işaret eden mucizeler ve ayetler ve kerametler hakkındadır.
- V. Maksat: Hazret-i Muhammed'in miraca yükselip Allah'ın huzuruna çıkması ve Allah ile görüşmesi sebebiyle imtiyaz bulması hakkındadır.
- VI. Maksat: Hazret-i Muhammed'in Kur'an-ı Kerim'de nübüvvetinin doğruluğu, peygamber olarak gönderilişinin ortaya çıkmasına şahadet eden kutsal ayetler hakkındadır. Peygamberliğinin ortaya çıkması, makamının onur ve derecesinin yüksekliği; sünnete tabi olması; Tevrat, İncil ve diğer semavi kitaplarda onun azamet ve iyilikle anılması bu babda zikredilmiştir.
- VII. Maksat: Hz. Muhammed'i sevmek ve onun sünnetine tabi olmak hakkındadır.
- VIII. Maksat: Hz. Muhammed'in hasta olan kişilere tavsiye ettiği ilaçlar, rüya tabirleri ve gaybdan haber vermesi hakkındadır.
- IX. Maksat: Hz. Muhammed'in ibadetleri, zikirleri ve niyazları hakkındadır.
- X. Maksat: Allah'ın Hz. Muhammed'i cennete davet etmekle nimetini ve izzetini tamamlamak hakkındadır.

Meâlimü'l-Yakîn muhteva yönünden iki kısım olarak incelenebilir. Birinci kısımda Hz. Muhammed'in gaza ve seriyyeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Eserde Hz.

Muhammed'in Medine dönemi hayatı ele alınmıştır. İkinci kısımda -ki bu kısım eserin büyük bir kısmını içermektedir- Hz. Peygamber'in şahsî hayatı ve ibadetleri ele alınmıştır. İkinci maksattan itibaren başlayan bu kısımlar fasıl, nev' ve kısımlara ayrılarak başlıklandırılmıştır (Özmen 2020:82) .

Bizim bu çalışmada incelediğimiz ikinci cilt, **Maksad-ı Râbi'** başlığı içindeki “*Kısm-ı Sâni: Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem hazretine mahsus haram kılınan nesnelere beyanındadır*” başlığı ile başlamaktadır.

Birinci Maksattan itibaren alt başlıklar şu şekildedir:

MAKSAD-ı EVVEL: Resulu'llah 'aleyhi's-selamun ezel-i azalda tâc-ı ibtihac-ı risaletle ser-efrâz olduğun beyan ider.

MAKSAD-ı SÂNİ: Ol Hazretün Kur'ân-ı 'azîmde ve Tevrât ve İncilde ve Zebûrda ve sâ'ir semâviyyede ve ehâdis-i sahîhada vâkı' olan esmâ'-i şerîfesi beyânındadır.

Fasl-ı Evvel: Esmâ'-i şerîfesi beyanındadır.

Fasl-ı Sâni: Ol Resulün evlad-ı kiramı zikrindedür.

Fasl-ı Sâlis: Ol hazretün evlad-ı kiramı zikrindedür.

Fasl-ı Râbi': Ol hazretün hatunları ve cariyeleri beyanındadır.

Fasl-ı Hâmis: Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem hazretinün hizmetkarları ve azadlıları ve bekçileri beyanındadır.

Fasl-ı Sâdis: Ol hazretün ümerası ve elçileri ve katibleri ve mektupları beyanındadır.

Fasl-ı Sâbi': Ol hazretün müezzinleri ve hatibleri ve şu'arası ve hadimleri beyanındadır.

Fasl-ı Sâmin: Ol hazretün alat-ı harbi beyanındadır

Fasl-ı Tâsi': Ol hazretün atları develeri ve sayir tavarları beyanındadır.

Fasl-ı 'Aşir: Ol hazrete etrâf-ı müluk ve ümerasından gelen elçiler beyanındadır.

Nev'-i Sâni: Ol hazretün libası ve firaşı beyanındadır.

Nev'-i Râbi': Ol çeşm-i çerag-ı cşhan baht-ı bidar-ı 'alem ve 'alemiyanun be-mukteza-yı beşeriyet mikdar-ı hacet-i istirahatları beyanındadır.

MAKSAD-ı SÂLİS: Ol Hazretün şalla'llahu 'aleyhi ve sellem kemal-i hilkatı ve cemal-i saretı ve ahlak-ı razıyyesi ve hısal-i marziyyesi beyanındadır.

MAKSAD-ı RÂBİ': Ol Hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem şeref ü 'azm sıdk-ı nübüvvet ve sübut-ı risaletine dall olan mu'cizat-ı bahire ve hasayis-i ayat ve keramatı zahiresi beyanındadır.

Fasl-ı Sâni': Hak subhanehu ve te'ala ol hazrete mahsus kılup anlarla sair enbiya vü mürselin üzere teşrif itdüğü ayat ü keramat-ı beyyinatun beyanındadır.

Kısm-ı Sâni: Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem hazretine mahsus haram kılınan nesnelere beyanındadır.

Kısm-ı Sâlis: Ol hazrete salla'llāhu 'aleyhi ve sellem mahsus olan mubahatun beyanındadır.

Kısm-ı Râbi': Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem hazretine mahsus olan feza'il ve keramatun beyanındadır.

MAKSAD-ı HÂMİS: Resū'llāh salla'llahu 'aleyhi ve sellem Hazretinün paye-i mi'racla ser-efraz olup pişgah-ı hazret-i ehadiyyetde envai' teşrifat mükaleme ve müşahede ile berekete imtiyaz buldugunun beyanındadır

MAKSAD-ı SÂDİS: Ol Hazret-i Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellemün Kur'an-ı 'azim ve kitab-ı kerimde sıdk-ı nübüvvet ve sübut ve bi'setine şehadet iden ayat-ı kerimenün beyanındadır.

Fasl-ı Evvel: Ol hazretün ta'zīm-i kadr ü ref'et zikr-i celalet rütbe ü 'uluvv menziletine müte'allik olan ayat-ı kerimenün beyanındadır.

Fasl-ı Sâni': Hak teberek ve te'ala anun hakkında enbiya 'aleyhimü's-selamdan ahz-ı misak beyanındadır.

Fasl-ı Sâlis: Hak subhanehu ve te'ala ol hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem risaletine şehadet itdüğünü beyanındadır.

Fasl-ı Râbi': Tevrat ve İncil ve sair kütüb-i mütekaddimedede Resulu'llah salla'llahu'aleyhi ve sellem hazretinün nübüvvet ü risaletiyle zikr-i cemili cereyan itdügünün beyanındadır.

Fasl-ı Hâmis: Şol ayat-ı kerimenün beyanında ki Hak te'ala hazreti anlarda Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem hazretinün tahkik-i risalet ve 'uluvv-ı menzileti üzre kase m itmişdür.

Nev'-i Evvel: Hak tebareke ü te'alanun ol Hazrete mahsus kılduğı halk-ı 'azim ü fazl-ı 'amim üzre etdüği kase mler beyanındadır.

Nev'-i Sâni: Hakk tebareke ü te'ala ol Hazrete salla'llahu 'aleyhi ve sellem in'am üi'ta itdüği kadar 'ala vü şeref müte'ali üzre eyledüği kase mlerün beyanındadır

Nev'-i Sâlis: Hakk te'alanun ol Hazreti salla'llahu'aleyhi ve sellem vahy ü kitabından getürdüği eşyada tasdiki ve kitabında hevadan tenzihi üzre kılduğı kase m beyanındadır.

Nev'-i Râbi': Hak subhanehu ve te 'ala ol hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem tahkik-i risaleti üzre etdüği kase m beyanındadır.

Nev'-i Hâmis: Ol Hazretün müddet-i hayatına ve 'asrına ve bülendine vakı' olan kase mlerün beyanındadır.

Fasl-ı Sâdis: Hakk subhanehu ve te'ala Kur'an-ı 'azimde Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem hazretin nurla ve sirac-ı münirle vasf etdüğünün beyanındadır.

Fasl-ı Sâbi': Ol Hazretün vücub-ı ta'at ü ittiba'-ı sünnetine delalet iden ayat-ı kerime beyanındadır.

Fasl-ı Sâmin: Ol Hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem hidmet-i şerifinde lazım olan adab ne idüğün beyan ider.

Fasl-ı Tâsi': Şol ayat-ı kerimenün beyanındadır ki Hakk te'ala ol Hazretün a'dası etdüği da'vaları bi'z-zât ibtâle mutasaddî oldugun mutazammınlardur.

Fasl-ı 'Aşir: Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem hakkında varid olan ayat-ı kerimeden izale-i şübhe beyanındadır.

MAKSAD-ı SÂBÎ': Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem Hazretinün vücub-ı

muhabbet ve ittiba‘-ı sünnet beyanındadır.

Fasl-ı Evvel: Vücub-ı muhabbet ve ittiba‘-ı sünnet beyanındadır.

Fasl-ı Sâni: Resulu’llah salla’llahu ‘aleyhi ve sellem hazretine salat ü selam eylemek hikeminün beyanındadır.

Fasl-ı Sâlis: Muhabbet-i âl ü ashab-ı kiram ve ehl-i beyt ü zürriyat-ı ‘izam beyanındadır.

MAKSAD-ı SÂMİN: Ol hazretün salla’llahu ‘aleyhi ve sellem emraz ü ilel sahiblerine ilacı zikrinde ve ta‘bir-i rü‘yası ve mugayyebatdan ihbarı beyanındadır.

Fasl-ı Evvel: Anun tıbbı beyanındadır.

Nev‘-i Evvel: Rü‘yetü’l-heyye tıbbınun beyanındadır.

Nev‘-i Sâni: Ol hazretün salla’llahu ‘aleyhi ve sellem hazretinün edviyye-i İlahiyye ile edviyye-i tabi‘iyyeden mürekkebe olanla mu‘alecesi beyanındadır.

Nev‘-i Sâlis: Resulu’llah şalla’llahu ‘aleyhi ve sellem hazretinün edviyye-i İlahiyye ile edviyye-i tabi‘iyyeden mürekkebe olanla mu‘alecesi beyanındadır.

Fasl-ı Sâni: Resulu’llah salla’llahu ‘aleyhi ve sellem Hazretinün ta‘bir-i rü‘yaları beyanındadır.

Fasl-ı Sâlis: Ol Hazretün salla’llahu ‘aleyhi ve sellem mugayyebatdan haber virdüklerinün beyanındadır.

Kısm-ı Sâni: Ol Hazretün salla’llahu aleyhi ve sellem ayat-ı Kur‘aniyyeden gayrıla ahbar ani‘l-mugayyebat etdüğünün beyanındadır.

MAKSAD-ı TÂSİ ‘: Resulu’llah salla’llahu ‘aleyhi ve sellem hazretinün ta‘at ve ibadetleri beyanındadır.

Nev‘-i Evvel : Tahareti beyanındadır.

Fasl-ı Evvel: Beyan-ı vuzu’ ve misvakındadır.

Fasl-ı Sâni: Ol hazretün salla’llahu ‘aleyhi ve sellem abdestle mübarek a‘zasını birer

birer ve ikişer ikişer ve üçer üçer gusl etdiğünün beyanıdadur.

Fasl-ı Sâlis: Ol Hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem keyfiyyet-i vuzu'ı beyanıdadur.

Fasl-ı Râbi: Mesh-i 'ale'l-huffeyn beyanıdadur.

Fasl-ı Hâmis: Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem hazretinün teyemmümi beyanıdadur.

Fasl-ı Sâdis: Ol Hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem gusli beyanıdadur.

Nev'-i Sâni: Ol Hazretün salâtı zikrindedür.

Kısm-ı Evvel: Feraiz beyanında ve ana müte'allik olanlar zikrindedür.

Bâb-ı Evvel: Salat-ı hamis beyanıdadur.

Fasl-ı Evvel: Feraiz beyanıdadur.

Fasl-ı Sâni: Şol evkat beyanıdadur ki Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem anlarda namaz kılmışdur.

Fasl-ı Sâlis: Ol Hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem keyfiyyet-i salâtı zikrindedür.

Fer'-i Evvel: Sıfat-ı iftitahı beyanıdadur.

Fer'-i Sâni: Ol Hazretün evvel-i Fatihada besmele okudugunun beyanıdadur.

Fer'-i Sâlis: Ol Hazretün sure-i Fatihadan sonra okudugunun beyanıdadur.

Fer'-i Râbi: Sabah namazında Fatiha ahirinde amin kıra'atı zikrindedür.

Fer'-i Hâmis: Salat-ı zuhurıyla 'asrda kıra'atleri beyanıdadur.

Fer'-i Sâdis: Ahşam namazında kıra'at itdiğünün beyanıdadur.

Fer'-i Sâbi: Salat-ı 'ışada kıra'at itdiğünün beyanıdadur.

Fer'-i Sâmen: Sıfat-ı rüku' beyanıdadur.

Fer'-i Tâsi: Mikdar-ı rüku' beyanıdadur.

Fer'-i 'Âşir: Rûku'da didügi tesbihat beyanındadır.

Fer'-i Hâdi 'Âşere: Ol Hazretün sücudı beyanındadır.

Fer'-i Sâni 'Âşere: Teşehhüde cülusı beyanındadır.

Fer'-i Sâlis 'Âşere : Teşehhüdi beyanındadır.

Fer'-i Râbi 'Âşere: Salatdan sonra teslimi beyanındadır.

Fasl-ı Râbi': Ol Hazretün secde-i sehvi zikrindedür.

Fasl-ı Hâmis: Ol Hazretün namazdan sonra etdügi tesbihat ve sa'ir ahval zikrindedür.

Bâb-ı Sâni: Cum'a namazı kıldıkları beyanındadır.

Bâb-ı Sâlis: Ol Hazretün teheccüdi beyanındadır.

Bâb-ı Râbi': Ol Hazretün vitri beyanındadır.

Bâb-ı Hâmis: Salat-ı duhası beyanındadır.

Kısm-ı Sâni: Ol Hazretün salla'llâhu 'aleyhi ve sellem mervi olan nevafil ve anların ahkamı beyanındadır.

Bâb-ı Evvel: Evkât-ı makrun olan nevafil beyanındadır.

Fasl-ı Evvel: Salat-ı hams ve cum'a sünnetlerinün beyanındadır.

*Fer'-i Evvel :*Rivayet-i müştereke-i cami' olan nevafil beyanındadır.

Fer'-i Sâni: Sabah sünneti beyanındadır.

Fer'-i Sâlis: Sünnet-i zuhr beyanındadır.

Fer'-i Râbi': Sünnet-i 'asr beyanındadır.

Fer'-i Hâmis: Sünnet-i magrib beyanındadır.

Fer'-i Sâdis: Yatsu namazı sünnetin beyanını eyler.

Fer'-i Sâbi': Ratibe-i cum'a beyanındadır.

Fasl-ı Sâni: Salat-ı 'ıydın beyanıdır.

Fer'-i Evvel: 'Aded-i rek'ati beyanıdır.

Fer'-i Sâni: 'Aded-i tekribat beyanıdır.

Fer'-i Sâlis: Vakit ve mekanı beyanıdır.

Fer'-i Râbi: Ezan ve ikameti beyanıdır.

Fer'-i Hâmis : Kıra'ati beyanıdır

Fer'-i Sâdis: Hutbe beyanıdır

Fer'-i Râbi: Ol Hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem 'ıyd-i fitrda musallaya çıkmadan ta'am yidüğünün beyanıdır.

Bâb-ı Sâni: Resulu'llah şalla'llahu 'aleyhi ve sellem hazretinün esbaba makrun olan nevacili beyanıdır.

Fasl-ı Evvel: Salat-ı küsuf beyanıdır.

Fasl-ı Sâni: Salat-ı istiskası beyanıdır .

Nev'-i Sâni: Hutbe-i Cum'a istiskasıdır.

KISM-ı SÂLİS: Ol Hazretün seferde kılduğı salat beyanıdır.

Nev'-i Evvel: Ol Hazret ne kadar menzilde kasr-ı salat eylerdi anun beyanıdır.

Fer'-i Sâni: İmametle kasır beyanıdır.

Fasl-ı Sâni: Bunda iki fer' vardır

Fer'-i Evvel: Ol Hazret salla'llahu 'aleyhi ve sellem iki salat beynin cem' etdüğünün beyanıdır.

Fer'-i Sâni: Müzdelife'de cem' etdüğünün beyanıdır.

Fasl-ı Sâlis: Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem Hazretinün seferde nafile kılduğunun beyanıdır.

Fasl-ı Râbi': Ol Hazretün seferde dabbe üstüne nafile kıldugunun beyanındadır.

KISM-ı RÂBÎ':Ol Hazretün salat-ı havf kıldugunun beyanındadır.

KISM-ı HÂMİS: Salat-ı cenaze kıldugunun beyanındadır.

Fer'-i Evvel: 'Aded-i tekbiratı beyanındadır.

Fer'-i Sâni': Kıra'ati ve du'ası beyanındadır.

Fer'-i Sâlis: Ol Hazretün kabir üzere salatı zikrindedür.

Fer'-i Râbi': Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem salat-ı ga'ib kıldugunun beyanındadır.

Nev'-i Sâlis: Resulu'llah şalla'llahu 'aleyhi ve sellemün zekat hususunda zikrindedür.

Nev'-i Râbi': Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem hazretinün sıyamı zikrindedür.

KISM-ı EVVEL:Sıyam-ı Ramazandır

Fasl-ı Evvel: Sıyâm-ı Ramazânda vâkı' olan 'ibâdâtı beyânındadır.

Fasl-ı Sâni': Rü'yet-i hilalle sıyamı beyanındadır.

Fasl-ı Sâlis: Ol Hazretün 'adl-ı vahid şhadetiyle savmı beyanındadır.

Fasl-ı Râbi': Ol Hazretün sa'im iken etdüğü tedavi ve gayr-ı ahvali zikrindedür.

Fasl-ı Hâmîs: Ol Hazretün zamân-ı iftarı beyanındadır.

Fasl-ı Sâdis:Ol Hazretün neyle iftar etdiklerinün beyanındadır.

Fasl-ı Sâbi': Ol Hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem inde'l-i ftar buyurdugı kelimat beyanındadır.

Fasl-ı Sâmin: Ol Hazretün savm-ı visali beyanındadır.

Fasl-ı Tâsi': Ol Hazretün sahurı beyanındadır.

Fasl-ı 'Âşir: Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellemün seferde savmı ve iftarı beyanındadır.

KISM-1 SÂNÎ: Ol Hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem savm-ı Ramazandan gayrı sıyamı zikrindedür.

Fasl-ı Evvel: Bazı aylarda birkaç gün savm birkaç gün iftar itdüğünün beyanıdadur.

Fasl-ı Sâni: Savm-ı 'aşura tutdugunun beyanıdadur.

Fasl-ı Sâlis: Ol Hazretün Şa'ban ayında sa'im oldugunun beyanıdadur.

Fasl-ı Râbi: Ol Hazretün 'aşr-ı zi'l-hiccede sıyamı zikrindedür.

Fasl-ı Hâmis: Ol Hazretün eyyam-ı üsbü'da sıyamı beyanıdadur.

Fasl-ı Sâdis: Ol Hazretün eyyam-ı beyz tutdugunun beyanıdadur.

Nev'-i Hâmis: Ol Hazretün salla'llahu 'aleyhi ve sellem i'tikafı ve Ramazanun 'aşer-i ahirinde ictihadı ve leyletü'l-Kadiri taharrisi beyanıdadur.

Nev'-i Sâdis: Ol Hazretün haccı ve 'umresi beyanıdadur.

Nev'-i Sâbi: Ol Hazretün 'ibadatı ve bazı ed'ıye ve ezkar ve kıra'atı beyanıdadur.

MAKSAD-ı 'ÂŞİR: Hakk subhanehu ve te'ala ol Hazreti hatire-i kuds ve civarat-ı da'vetle itmam-ı ni'met ve ekmal-i ikram ü 'izzet etdüğünün beyanıdadur.

Fasl-ı Evvel: Dar-ı fenadan saray-ı bekaya intikaline dall olan rumuz ü işaret zikrindedür.

Fasl-ı Sâni: Adab-ı ziyaret-i kabr-i şerif ve mescid-i münifi beyanıdadır.

Fasl-ı Sâlis: Resulu'llah salla'llahu 'aleyhi ve sellem hazretinüñ yevm-i ahiretde feza'il-i evliyat ve 'uluvv derecat ile tafzili ve şefa'at ü makam-ı mahmud ile ta'zim ü tecelli zikrindedür.

Başlıkların çokluğundan da anlaşılacağı üzere Me'âlimü'l-Yakîn çok detaylı bir siyerdir. Bâkî, Kastallânî'den çevirirken hem ekledikleri hem de çıkardıkları ile eseri tercüme-telif etmiştir. Her konu için başlıklar ve alt başlıklar açılmış, Bâkî neredeyse hiç bir detayı atlamadan büyük bir titizlikle ve Hanefî mezhebine uygun hâle getirerek metni tamamlamıştır.

Başlıkları ortaya koyarken okuyucunun da fark edeceği üzere bazı kısımlarda fazla alt başlıkların olması sebebiyle sayı karışıklıkları ortaya çıkmıştır. Bazı başlıklarda da nüsha farklılıklarından kaynaklı yanlış yazımlar görülmektedir. Bu çalışma için 3 nüsha incelediğinde yine de pek çok başlığın doğru yazılmış olduğunu görülmüştür. Bu durum eserin ne kadar düzenli ve özenli olduğunun göstergesidir.

Alt başlıkları verirken tam olarak bir düzen bulmak bazen zor olmaktadır. Maksadardından Nev' ve Fasl gelirken hangisinin neye göre alt başlık olduğu belli değildir. Nev' ve Fasl'ı Kısımlar takip eder. Kısım'ın alt başlığı ise genellikle Bab ile verilmiştir.

2.2. Me'âlimü'l-Yakîn'in Kaynakları

Bâkî, bu eseri kaleme alırken pek çok kaynaktan faydalanmıştır. Yararlandığı kaynakları bazen eser isimleriyle bazen müellifleri ya da mütercimlerinin isimleriyle bazen de şöhretleriyle vermiştir. Kullandığı kaynaklar incelendiğinde ele alınan eserlerin siyer alanında başlıca eserler olduğu görülecektir. Kaynakların çoğunun hadis kitabı olduğu Bâkî'nin konuları işlerken hadisler ile iddialarını güçlendirdiği görülmektedir.

Âdâbü'n-Nüfûs: Ebü'l-Hasen Alî b. sehl Rabben et-Taberî'nin (ö.247/861) önemli eserlerindedir. Tam adı *Edebü'n-Nufusi Ceyyide ve'l-Ahlâki'n-Nefise* olan eser dini ilimler, fazilet, ihlas, riya, kibir, sabır gibi pek çok konuyu ihtiva etmektedir. Eserin imla edilmiş kısmı beş yüz varak civarındadır. İmla edilmemiş dört cüzden oluşan bir kısmı daha vardır. Eserini tamamlayamadan vefat ettiği için yarım kalmıştır (Polat 2010:282) .

Aksâmü'l-Kur'an: İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ,Dimaşk'ta dünyaya gelmiştir. Babası Cevziyye Medresesi'nde kayyim olduğu için kendisi İbn Kayyim el-Cevziyye diye tanınmıştır. Takıyüddin İbn Teymiyye'den fıkıh dersleri almıştır (Apaydın, 1999:109). *et-Tibyân fi-aksâmi'l-Kur'an* yaygın olarak bu isimle bilinmekle birlikte mukaddimesi de olmadığından bu eserin başka bir eserin parçası olması ihtimalinden bahsedilse de Princeton'da bulunan nüsha ile hem eksik olduğu iddia edilen mukaddime bulunmuş hem de eserin isminin *et-Tibyan fi-eymani'l-Kur'an* olduğu ortaya çıkmıştır. 151 fasıldan oluşan eser Kur'an'da geçen yeminlerden bahseder. Bunların dışında incir ve zeytinin faydalarından, gece ve gündüzden, kalemin çeşitlerinden ve insanın yaratılışı gibi hikâyelerden bahisler vardır (Mertoğlu 2012: 147) .

'Ankâ ve Mugrib: Muhyiddin Muhammed b.Alî b. Muhammedel-Arabî et-Tâiel-Hâtimî (ö. 638/1240) tarafından yazılmıştır.Tam adı *Ankâ ü mugrib fî-Ma'rifeti Hatmü'l-Evliyâ ve Şemsi'l-Magrib'dir*. Kâhire'de basılmıştır.

Bezzâr:Tam adı Ebû Bekr Ahmed b. amr b. Abdilhâlikel-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905) olan ve hayatı hakkında fazla bilgi olmayan muhaddisdir. Tohum satıcısı anlamına gelen Bezzâr lakabını almıştır. el-Müsnedadıylab ilinen el- Müsnedü'l-Kebîr ve el- Bahrü'z-Zehhar isimli eserin sahibidir (Kandemir 1992: 113) .

Cem'u'l-Cevâmi': Tâceddin es-Sübki'nin (ö. 771/1370) fıkıh usulüne dair eseridir. Eser, bir mukaddime ile yedi ana bölümden oluşmaktadır.Yedi bölüm sırasıyla kitap, sünnet, icma, kıyas, istidlali teadül, tercih ve ictihat konularına ayrılmıştır. Eser hem çağdaşları hem de sonraki alimler tarafından itibar görmüş, yüzyıllar boyunca medreselerde okutulmuştur (Bardakoğlu 1993:343) .

Dârekutnî: Ebü'l-Hasen Alî b.Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995) , hadis hâfızı ve kıraat âlimidir. Bağdat'ın bir semti Darülkutn'da dünyaya gelmiştir. Çok küçük yaşlarından itibaren tahsil görmüş ve devrin büyük alimlerinden Şafii fikhî ve kıraat ilmi öğrenmiştir. Büyük bir kısmı hadis ilmine ailt olmak üzere otuzdan fazla eseri bulunmaktadır. Bunlardan en bilineni es-Sünen'dir. Fıkıh konularına dair muhtelif rivayetlerin toplandığı eserdir (Çakan 1993:488) .

Delâ'ilü'l-İ'câz: Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078) Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzına dair eseridir. Cürcânî, bu eseriyle sonradan me'ânî adını alacak Arapça anlambilimini kurmuştur. Eserin yazımında belli bir plana uyulmaması, özellikle ana başlıkların konulmaması nedeniyle eser daha sonra Fahreddin er-Râzî tarafından Nihâyetü'l-îcâz fî Dirâyeti'l-i 'câz adıyla tasnif edilmiştir (Kılıç 1994: 114-115) .

Deylemî: Ebû Şüca'Sîrûyeb.Şehredâr b. Şîrûye (ö. 509/1115) , muhaddis ve tarihçidir. Hemedan'da dünyaya gelmiştir. Devrin tanınmış âlimlerinden hadis okumuştur. En bilinen eseri *Firdevsü'l-Ahbâr'*dır. Bu eserde metinleri kısa ve çoğu zayıf 10.000 hadise yer vermiştir. Eser oğlu Leredâ tarafından düzenlenmiş, daha sonra altı cilt halinde yayımlanmıştır. (Uğur 1994:266)

Edebü'l-Müfred: Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî (ö.256/870) ,El-Câmi'u's-Sahîh'teki güzel ahlaka ve görgü kurallarına dair hadisleri El-

Edebü'l-Müfred adlı eserinde toplamıştır. Buhârî'nin Câmi'u's-Sahîh'de muallak olarak zikr ettiği bazı hadisleri bu eserde senedleri ile vermesi başka kitaplarda bulunmayan bazı bilgileri nakletmesi bakımından hadis ilmi bakımından önemli bir kaynaktır (Canan 1994: 411-412) .

es-Sünen: Ebû Dâvûd Süleyman b. el- Eş'as b. İshak es- Sicistânî el- Ezdî'nin (ö. 275/889) rivayete göre hayatı boyunca derlediği 500.000 hadis arasında senedinde kopukluk bulunmayan zayıflığı hakkında görüş birliği olmayan 4800 hadisten meydana gelen eseridir. Hadisleri titiz bir çalışmayla derleyen Ebû Dâvûd, sahih isnadla rivayet edilen her rivayeti eserine aldığı için sadece bu eserin Resulullahın sünneti konusunda yeterli olacağını belirtmiştir. es-Sünen hakkında şerhler, ihtisar ve tashih çalışmaları yapılmıştır (Kandemir 2010: 145,147) .

et-Tıbbu'n-Nebevî: Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö.430/1038) Hz. Muhammed ve sahabenin tıp bilgisi ve tıbbî uygulamalarına ilişkin, çok sayıda hadisi, geniş bir tasnif çerçevesinde toplayan eseridir. Bu eser, tıp literatüründe yerini almış ilk kaynaklardandır. Ebû Nuaym bu eserinde Hz. Muhammed'den tıpla ilgili nakledilen hadisleri toplamayı amaçlamıştır (Dönmez 2007: 321-323) .

Ebû Saîd Ahmed b. İsâ el-Harrâz (ö. 277/ 890) :Fenâ ve bekâ nazariyesinin kurucusu olarak bilinen mutasavvıftır. Bağdat'ta doğmuştur. Kendisi tevhid konusundaki işaretleriyle Cüneyd-i Bağdadî'ye Allah-kul ilişkisine dair görüşleriyle de Hallac-ı Mansur'a tesir etmiştir. Kendisinin tasavvuf psikolojisi üzerine Kitabü's-Sıdk ve Kitabü'l-Ferağ adlarında iki eseri vardır (Demirci 1994: 222) .

Ebû Bekr Eyyüb b. Ebî Temîme Keysân es-Sahtiyânî (ö. 131/749) : Fıkıh ve hadis âlimidir. Basra'da doğmuştur. Sahtiyânî, hadis ve fıkıh alanında pek çok övgüye mazhar olmuştur. Hata yapmaktan çekindiği için delilini bilmediği hususlarda ictihatta bulunmamıştır. Sahtiyânî'nin rivayet ettiği hadisler Cehdamî tarafından *Müsnedü hadisi Eyyüb es-Sahtiyânî* adıyla bir araya getirilmiştir (Akgündüz 1995: 19) .

Fâkihânî:Tam adı Ebû Hafs Tacüddin Ömer b. Alî b. Sâlimb. Sadaka el-Lahmî el-İskenderânî el-Fâkihânî (ö.734/1334) olan mâlikî fakihî ve muhaddisidir. İskenderiye'de doğmuştur. İlk eğitimi İskenderiye'de tamamlayan Fakihânî, Arapça ve Kur'an ilimleri öğrenir. Kendisi dersler vermiş herhangi bir idari görev almayarak fıkıh, hadis ve Arap dili gibi alanlarla meşgul olmuştur. Bilinen sekiz eseri vardır. Bu eserler Malikî mezhebinin

önemli metinleri arasındadır (Şimşek 2016: 439) .

Fetâva't-Tatarhâniyye: Hindistanlı Hanefî fakihlerinden Feridüddin Âlim bin Alâ'nın (ö.786/1384) fıkha dair Arapça eseridir. Eser, Delhi Türk sultanlarından III. Firûz Şah Tuğluk'un hükümdarlığı döneminde muhtemelen 777 yılında kaleme alınarak Tatar Han'a takdim edilmiştir. Hanefî fikhının klasik fûrû kitaplarında takip edilen sisteme göre Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı eseri örnek alınarak düzenlenen eserin başında ilmin önem ve faziletine dair bir bölüm bulunmakta, ardından tahâretten ferâize kadar fûrûun bütün konuları ele alınmaktadır. El-Fetâvâ adıyla anılan eserin çeşitli kütüphanelerde pek çok nüshası bulunmaktadır (Koca, 1995: 446-447) .

Fethü'l-Bârî: İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449) tarafından yazılan eser, Sahîh-i Buhârî'nin en mükemmel şerhi olarak kabul edilir. İbn Hacer eserini 1414 yılında yazmaya başlamış önceleri yazarken hadisleri çok geniş bir şekilde şerhetmiş, daha sonra bir orta yol bulmaya çalışmıştır. Kitabını 1438 yılında bitirmekle birlikte ölene kadar ilaveler yapmaya devam etmiştir. Eserin önemli bir özelliği rivayetleri hadis tekniği açısından değerlendirmeye tabi tutmasıdır. Diğer şerhlerden farklı olarak bu eserde muallak rivayetlerin senedlerini bulmaya gayret etmiş ve esere yöneltilen tenkitlere cevap vermeye çalışılmıştır. Fethü'l-Bârî bundan sonra yazılan şerhlere de kaynak olmuştur (Kandemir 1993: 120-121) .

Firdevsü'l-Ahbâr: Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî'nin (ö. 509/1115) kısa metinli hadisleri bir araya getirdiği eseridir. Metinde Bâkî, Deylemî'nin bu eserinden Müsnedü'l-Ahbâr olarak bahsetmiştir. Kitapta pek çok konuya dair 9056 hadis alfabetik olarak verilmiştir (Uğur 1996: 129) .

Hatmü'l-Evliyâ: Tirmiz kentinde doğup büyüdüğü için Tirmizî nisbesiyle meşhur Hakîm et-Tirmizî'nin (ö.320/932) nübüvvet ve velayet meselesinin ilk defa düzenli ve etraflı bir şekilde ele alındığı eseridir.Hatmü'l-Evliyâ yazıldığı devirde bolca tartışılan velayet meselesine açıklık getirmek için soru-cevap metodu ile kaleme alınmıştır (Çift 2005: 352-366) .

Hâris b. Esed el-Muhâsibî el-Anezî (ö.243/857) : İlk sûfilerden; hadis, kelâm ve tefsir âlimidir. Basra'da dünyaya gelmiştir. Nefis muhasebesi hususundaki titizliğinden dolayı "Muhâsibî" olarak tanınmıştır. Çok sayıda çalışması bulunan Muhâsibî'nin tespit edilen yirmi altı eserinden yirmi ikisi günümüze ulaşmıştır (Erginli 2006:13) .

Hazânetü'l-Fetâvâ: Bâkî, metinde bu kaynaktan bahsederken Mecma'u'l-Fetâvâ'nın sahibinin bir diğeri olarak bahseder. Kaynaklarda bilinen en meşhur Mecma'u'l-Fetâvâ, Takıyüddin İbn Teymiyye'ye ait fetva külliyatıdır. Bu eserinde ona ait olması muhtemeldir (Kallek 2003:277)

Hidâye: Burhaneddin el-Merginânî'nin (ö.593/1197) Hanefî fikhına dair eseridir. Eser, Hanefî mezhebin en tanınmış ve muteber eserlerinden biridir. Merginânî önce Kifâyetü'l-Müntehâ adıyla bir eser kaleme almış fakat bu eser büyük bir hacme ulaşip okuyucu için kullanım zorluğu oluşturduğu için el-Hidâye'yi hazırlamıştır. Telifinden itibaren büyük rağbet gören eser medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Meseleler ele alınırken önce Ebu Hanife'nin sonra talebelerinin görüşleri tercih edilmiştir. İslami literatürde Kur'an'dan sonra en fasih eserlerin Buhârî'nin Camî'u's-Sahîh'i ile el-Hidâye olduğu söylenegelmiştir. Hidâye, birçok kere basılmış ve altmış civarında şerh ve haşiyesi yazılmıştır (Kallek 1998:471-472) .

Hilyetü'l-Evliyâ: Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö.430/1038) zahid ve sufilere dair eseridir. Eserin tam adı Hilyetü'l-evliyâ ve Tabakâtü'l-asfiyâ'dır. Zahid, abid ve sufilere hayat hikâyelerini anlatan ve dinî hayatla ilgili vecizelerini aktaran eserdir. Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ'da kronolojik bir sıra takip etmiş, ancak bazen faziletli olduğuna inandığı kişileri daha önce anlatmıştır (Türer 1998: 51).

Hinduvânî: Tam adı Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hinduvânî el-Belhî (ö.362/973) olan Hanefî fakihidir. Belh'te doğmuştur. Hindistan'dan getirilen cariye ve kölelerin yaşadığı Babü Hinduvân mahallesinden dolayı bu ismi almıştır. Ebû Hanîfe'nin bütün görüşleri unutulsa, talebelerinin kitapları yanmış olsa bile hepsini hafızasından yazacak kadar fikhına vakıf olduğunu belirtir. Tefsir ve hadis ilimlerine vakıf olan Hinduvânî talebesi Ebü'l-Leys Semerkandî'nin eserlerine de etki etmiştir (Erdoğan, 1998:118) .

İbnü'l-Burhân: Ebû Hâşim Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Mısrî (ö. 808/1405) Kâhire'de dünyaya gelmiştir. Şafii mezhebine göre fıkıh tahsili yaparken hadis meclislerine de devam etmiştir. Hadis ilmine karşı özel bir ilgi duymuştur. İbnü'l-Burhân mezheplerin delillerine vakıf, hafızası kuvvetli, geniş tarih bilgisine sahip bir âlimdir (Sifil 1999:536) .

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemalüddin Abdurahman b.Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201) : İslami ilimlerin hemen her dalındaki çalışmalarıyla tanınan Hanbelî âlimidir. 510 yılı civarında Bağdat'ta doğmuştur. Soyu Hz. Ebu Bekir'e dayanır. İbnü'l-Cevzî tarih, biyografi, hadis, tefsir ve akaid alanında eserler telif etmiş ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Aynı zamanda bir siyer müellifi olan İbnü'l-Cevzî Hz. Muhammed devri ile ilgili eserler kaleme almıştır (Yavuz, Avcı 1999: 543) .

İbn Hibbân (ö. 354/965) : 890 yılında Afganistan'ın Sicistan bölgesinde dünyaya gelmiştir. Hadis ve fıkıh âlimidir. *el-Müsnedü'-Sahîh*, sahih ve hasen hadisleri içeren ve günümüze kadar tamamı ulaşmayan eseridir. Bir diğeri ravileri alfabetik olarak tanıttığı *es-Sikât* adlı eseridir (Sönmez 1999: 63) .

İbn Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889) : Dil, edebiyat, Kur'an ilimleri, hadis ve tarih sahalarındaki eserleriyle tanınan âlimdir. Kültürlü bir aile çevresinde yetişmiştir. Kendisinin hocaları dönemin en seçkin âlimleridir. İbn Kuteybe geniş kültür birikimleriyle devlet adamlarının dikkatini çekmiş Bağdat'a davet edilmiştir. İbn Kuteybe'nin eserleri konusunda çeşitli rivayetler vardır. Kimilerine göre altmış kimlere göre 300'e çıkan eseri vardır. Te'bilü müşlilî'l-Kur'an, Garibü'l-Kur'an, Edebü'l-Katib, Şi'r ve's-Şu'ârâ, Uyunü'l-Ahbar, el-Maârif en meşhur eserleridir (Yazıcı 1999:150) .

İbn Zafer/ Ebû Abdillâh Hücetüddîn Muhammedb. Ebî Muhammed Abdillâh es-Sıkkî el-Mekkî (ö.565/1170) : 497 yılında Sicilya'da doğmuştur. Çocuk yaşta iken ailesi ile Mekke'ye göç etmiştir. Hocaları ve öğrencileri hakkında yeterli bilgi yoktur. Kaynaklarda onun Silefî ile Ebu Bekir Muhammed b. Arabî'den hadis rivayet ettiği belirtilmiştir. Eserlerinden çok yönlü ve verimli bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle nahiv ve dil sahalarındaki derin bilgisiyle tanınmıştır. Otuzu aşkın eserinden pek azı elimize ulaşabilmiştir (Benli 1999: 453-454) .

Kitabü'l-İlel: Tam adı Kitabü'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Rical olan Ahmed b.Hanbel'in (ö.241/855) hadislerde ve râvilerde görülen kusurlara daireseridir. Râvilerin ve rivayetlerin tenkidi konusunda talebelerin sorduğu sorulara Ahmed b.Hanbel'in verdiği cevaplardan meydana gelmiştir (Koçkuzu 2002: 108) .

Me'âlimü't-Tenzîl: Ebû Muhammed Muhyi sünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ el- Begavî'nin (ö. 516/1122) en tanınmış eserlerindedir. Ayetlerin hadislerle, sahabe ve tabiîn müfessirleri ve sonraki âlimlerle açıkladığı tefsir kitabıdır.

Muhaddis olması sebebiyle kendisinden önce yazılan tefsirlerdeki eksiklikleri ve uydurma rivayerleri tenkit etmiştir (Güngör 1992: 340) .

Meşyehatü'l-Bagdâdiyye: Ebû Tahir Sadrüddin ahmed b. Muhammed b. Silefe es-Silefî (ö.576/1180) tarafından yazılmıştır. Silefî, hadis âlimidir. İsfahan'da dünyaya gelmiştir. Bir dudağı yarık olduğu için üç dudak anlamına gelen *silefe* adıyla anılmıştır. Özellikle hadis ilmi açısından güvenilir bir kişi kabul edilen Silefî; imam, hafız, sika, hüccet ve mütkın diye tanıtılmıştır. Me'âlimü'l-Yakîn'de kaynak olarak gösterilen Meşyeha isimli iki eseri vardır. *Meşyehatü'l-Bagdâdiyye*, Bağdat'ta 493-497 tarihleri arasında kendilerinden faydalandığı hocalarını tanıttığı eseridir. 2000 civarında biyografi içermektedir. *Meşyehatü Ebî 'Abdillâh er-Râzî*, İbnü'l-Hattâb diye bilinen er-Râzî'nin hadis, kıraat ve tecvidde üstat kırk altı hocanın tanıtıldığı eseridir (Efendioğlu 2009: 198) .

Musannef (Müsned) : Ebu Bekir b. Ebû Şeybe (ö. 235/849) tarafından tasnif edilen ilk hadiskitaplarındandır. İbn Ebû Şeybe, Ebû Hanife'nin mezhep ve metoduna karşı olup bu konudaki muhalefetini *Musannef*'in son bölümünde “*Kitâbü'r-Red alâ Ebî Hanîfe*” başlığıyla ifade etmiştir. *Musannef*, İbn Ebû Şeybe'nin hadislerle sahabe sözleri ve tabii fetvalarını senedleriyle birlikte topladığı ve konularına göre tertip ettiği en hacimli eseridir. Kaynaklarda *el-Müsned* olarak geçen eser de bu eseridir (Yardım 1999:442) .

Müstedrek: Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö.405/1014) Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh* 'lerine almadıkları sahih hadisleri bir araya getirdiği eseridir. Tam adı *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*'dir. Hâkim, bazıları Buhârî ve Müslim'in de delil olarak kabul edebileceği bazıları ise iki âliminde şartlarına uymayan hadisleri sahih kabul ederek bir araya getirmesi istediği için bu eseri yazdığını belirtir. *Müstedrek*'teki pek çok hadis Buhârî ve Müslim'in sahih şartlarına uygun olduğundan eser *Sahihayn*'in zeyli durumundadır. Müstedrek, ilk defa Zehebî tarafından *Telhisü'l-Müstedrek* adıyla dört büyük cilt olarak basılmıştır (Hatiboğlu 2006: 134-135) .

Müsned: Ahmed bin Hanbel'in (ö.241/855) en önemli eseri el-Müsned'dir. Müsned dışındaki kendisine nisbet edilen eserlerden hiçbirini bizzat kaleme almamıştır. Müsned 700 bin hadis arasından seçilerek tertip edilen otuz bin hadis ve oğlu Abdullah ve talebesi Ebu Bekir el-Kati'nin eklemeleriyle oluşan eserdir. En hacimli iki hadis külliyyatından biridir. Eserin üzerinde muhtelif çalışmalar yapılmıştır (Kandemir 1989: 77) .

Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî (ö.458/1066) : Nişabur'a bağlı Beyhak bölgesinde doğmuştur. On beş yaşında iken hadis okumuş daha sonra da fıkıh öğrenmeye başlamıştır. Genç yaşlarından itibaren eser telif etmeye başlamış bütün eserlerinde de muhaddislere has metotla her rivayeti senetleri ile zikrederek yazmıştır. Sünenü'l-Kübrâ en meşhur hadis eserlerindedir. Diğer hadis kitaplarında bulunmayan pek çok hadisi içermesi bakımından önemli bir eserdir (Kandemir 1992: 58, 59) .

İhyâü Ulûmi'd-Dîn: Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) başta tasavvuf ve ahlak olmak üzere fıkıh, kelim gibi ilimlere bilhassa amaçları bakımından yeni yaklaşımlar getiren önemli eseridir. Dört ciltten oluşan eserin her cildinde "kitab" başlığı altında on konu işlenmiştir. Akaiden temizliğe, namazdan yeme içme adabına kadar çok çeşitli konular içermektedir. Sadece İslam dünyasında değil Batı'da da çokbilinen bir eserdir. Pek çok batı diline kısmî tercüme yapılmıştır. Gazzâlî'den bahseden hemen tüm kaynaklar İhyâ'dan da bilgiler vermektedir. Bu eser Gazzâlî'nin en önemli ve en hacimli eseridir (Çağırıcı 2000: 10-13) .

İmam Nevevî (ö. 676/1277) :Suriye'nin Havran bölgesindeki Nevâ köyünde dünyaya geldiği için Nevevî olarak anılmıştır. Hadis âlimlerinin efendisi sayılan Nevevî hem hadis hafızı hem de hadis ilminin otoritelerinden sayılmıştır. En meşhur eseri Riyazü's-Salihîn'dir. 1900 güvenilir hadisi on sekiz bölüm hâlinde topladığı eser büyük ilgi görmüştür (Kandemir 2007: 45-46) .

İncil: Hz. İsa'ya verilen ilahi kitabın Kur'an'daki adıdır.

Kâ'b el-Ahbâr (ö. 32/652-53) : Yemen'de yaşadığı Hz. Ali ile görüşerek İslamiyet'e geçtiği ya da Hz. Ömer devrinde onunla tanışıp onun huzurunda müslüman olduğu kaydedilmektedir. Hz. Ömer ve Suheyb-i Rumî gibi sahabilerden hadis rivayet etmiştir (Kandemir 2001:2) .

Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286) : Şiraz yakınlarındaki Beyza kasabasında dünyaya gelmiştir. İslami ilimlerin hemen hepsini tahsil ederek allâme unvanını kazanmıştır. Günümüze kadar gelen pek çok eser vardır. Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl üzerinde 155 şerh ve haşiye yapılacak kadar ün kazanmıştır (Yavuz 1992:100-102) .

el-Kâfi: Küleynî'nin (ö. 329/941) Şia'ya göre muteber sayılan dört hadis kitabının en önemlisidir. Yirmi yılda yazılan eser 16.000 civarı hadis ihtiva etmektedir. el-Kâfi üzerine birçok şerh ve haşiye yazılmış, muhtasarlar yapılmıştır (Sofuoğlu 2001:148) .

el-Keşşâf: Mu'tezile âlimlerinden Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) yazdığı tefsirdir. Tam adı *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavamizi't-tenzîl ve 'uyuni'l-ekavil fi vücuhî't-te'vîl* 'dir. Yazıldığı dönemden başlayarak müfessirlerin ilgisini çeken eser Kur'an'ı sarf ve nahiv ilkelerini dikkate alarak yorumlaması, Kur'an-ı Kerim'in edebi üstünlüğünü ve nazım güzelliğini ortaya koyması gibi özellikleri dolayısıyla çok beğenilmiş hemen hemen tüm müfessirlerce kaynak olarak gösterilmiştir (Özek 2002: 329) .

Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. 923/1517) : Kâhire'de dünyaya gelmiştir. Ailesi aslen Tunus'a bağlı Kastilya denilen bölgedendir. Kastallânî, beş yaşında iken ailesi ile Mekke'ye gelmiştir. *Kütüb-i Sitte*'nin çoğunu dinlemiştir. En önemli eseri, Bâkî'nin tercümesini ettiği şu an bizimde incelediğimiz eserin aslı olan, *Mevahibü'l-Ledüniyye*'dir. Ayrıca metinde kaynak olarak *Levâmi'ü'l-Envâr fî Edi'ye ve'l-Ezkâr* adlı eseri de bahsedilmiştir (Şenel 2001: 583-584) .

Kevâkibü'd-Derârî fi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî: Buhârî şârihi, muhaddis ve fakih olarak bilinen Şemsüddîn Muhammedb. Yusuf b. el-Kirmânî (ö.786/1384) tarafından yazılmıştır. Buhârî'nin *Cami'u's-Sahîh*'i üzerine yapılan şerhleri yetersiz bulunduğundan yeni bir şerh kaleme almıştır (Ünal 2002: 66) .

Kütüb-i Sitte: Hadislerin büyük bir kısmını ve genellikle güvenilir olanlarını ihtiva eden altı hadis kitabı. Buhârî ve Müslim'in *el-Cami'u's-Sahîh*'leri ile Ebu Davûd ve Nesaî'nin *es-Sünen*'leri ile Tirmizî'nin *el-Cami'u's-Sahîh* ile bazı muhaddislere göre Malik'in *el-Muvatta'sı* bazılarına göre Darimî'nin *es-Sünen*'i eklenerek altı kitap (Kütüb-i Sitte) tabiri ortaya çıkmıştır (Kandemir 2003: 6) .

el-Lübâb: İbnü'l-Esîr'in (ö.630/1233) Sem'ânî'nin *Kitabü'l-Ensâb* adlı eserini büyük bir itina ile gözden geçirip hatalarını düzelterek yaptığı ihtisarıdır. İbnü'l-Esîr senedleri kısaltarak ve tekrarları çıkararak daha kullanışlı bir eser hazırlamıştır (Özaydın 2000: 27) .

el-Makâsidü'l-Hasene: Şemseddin es-Sehâvî'nin (ö. 902/1497) halk arasında meşhur olan hadislere ait eseridir. Sahih, zayıf hatta mevzu olmakla birlikte halk arasında yayılan bütün hadisleri bir araya alfabetik bir şekilde getiren eser olması bakımından önemlidir. 1356 hadisten bir araya gelmiştir (Yavuz 2003: 422) .

Medâricü's-Sâlikîn: İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö.751/1350) Abdullah-ı

Herevî'nin *Menâzilü's-Sâirîn* adlı kitabına yaptığı şerhtir (Apaydın 1999:119) .

Mu'cemü'l-Evsat: Eyyüb et-Taberânî'nin (ö. 360/971) “Bu kitap benim ruhumdur” dediği eserde 2000 kadar hocasına ait 30.000 rivayete yer verilmiştir (Görmez 2010: 310) .

el-Muvatta': İmam Mâlik'in (ö. 179/795) sahih rivayetleri derlediği eseridir. Güvenilir râvilerden sahih hadisler aldıpı için sahih kitaplar arasında sayılmıştır. İmam Mâlik ve onun görüşünü belirleyenler için içindeki bütün hadisler sahihtir (Kandemir 2006: 416) .

el-Müberrid el-Ezdî es-Sümâlî (ö. 286/900) : Basra'da doğmuştur. Hocasının sözlerine serinlikle cevap verdiği için *Müberrid* ismi ile anılmıştır. Kufe mektebi mensupları tarafından alay etmek amacıyla kendisine *Müberred* denmeye başlanmıştır. Basra dil mektebinde Sîbeveyhi'den sonra ikinci otoritesi olan *Müberred*, Arap grameri ve edebiyatıyla ilgili özgün görüşler ortaya koymuştur. Çoğu dil ve edebiyata dair olan altmış kadar eser ve risaleden ancak bir kısmı elimize ulaşabilmiştir (Durmuş 2006: 432) .

Müfhim: Ebu'l-Abbâs Kurtubî'nin (ö. 656/1258) en meşhur eseridir. Müslim'in Sahîh'ine yapılmış şerh kitabıdır. *Müfhim*, kendisinden sonraki dönemlerde de şarihler tarafından ilgiyle karşılanmış önemli bir eserdir. Kurtubî, Mâlikî fıkhnın önemli temsilcilerinden olduğundan eserinde fikhî izahlara genişçe yer vermiştir. Eserinde yalnızca Mâlikî mezhebine bağlı kalmamış diğer mezheplerin fikhî görüşlerine de yer vermiştir (Yenibaş 2015: 475-476)

Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875) : Nişâbur'da dünyaya gelmiştir. Arap kabilelerinden olan Benî Kuşeyr'in mevâlisindendir. Eğitimci olan babasından ve çevresindeki hocalardan ders almıştır. Müslim on iki yaşında iken hadis öğrenmeye başlamıştır. Sahîh-i Müslim diye de bilinen *Cami'u's-Sahîh* en bilinen eseridir. Tekrarlarıyla 12.000 tekrarsız 4000 sahih hadis ihtiva etmektedir. Sahîh-i Buhârî ile birlikte Kur'an'dan sonra en güvenilir kaynak olarak kabul edilmiş ve bu ikieser *Sahîhayn* diye anılmıştır (Kandemir 2006: 93) .

Ebü Abdirrahmân Ahmed b.Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915) : Horasan bölgesindeki Nesâ'da dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberlemiş on beş yaşında hadis tahsiline başlamıştır. *Kütüb-i Sitte*'den biri olan *es-Sünen*'in müellifidir (Kandemir 2006:563) .

er-Risâletü'l-Kuşeyriyye: Kuşeyrî (ö. 465/1072) tarafından 437-438 yıllarında Nişabur'da yazılan ve müellifin adına da nispeten *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye* olarak tanınan eser bir giriş elli beş bölümden oluşmaktadır. Eser, pek çok mutasavvıf üzerinde etkili olmuştur. Eser hakkında yazılan şerhler ve tercümeleler sayesinde etki alanı da iyice genişlemiştir (Uludağ 2008: 122-123) .

Sadeddîn el-Horâsânî et-Teftazânî (ö. 792/1390) : Horasan'ın Nesâ vilayetinde dünyaya gelmiştir. Çok yönlü bir alimdir. Hayatının önemli bir kısmı ders okutarak ve kitap yazmakla geçmiştir. En önemli eserlerinden birisi Keşşaf'a yazılan haşiyeleri özetleyen eseridir. Bir diğer önemli eseri *el-Makasid*'dir (Özen 2011: 299) .

Sahîhayn: Buhârî ile Müslim'in *el-Cami'u's-Sahîh* adlı eserlerine verilen isimdir.

Sehl et-Tüsterî (ö. 283/896) : Sûfi ve müfessirdir. İran'ın Huzistan eyaletinin Tüster şehrinde dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda Sehl et-Tüsterî'ye ait olduğu belirtilen onu aşkın eser vardır. En bilinen eseri *Tefsirü't-Tüsterî* olarak geçen tefsir eseridir (Öztürk 2009: 322) .

Sibeveyhi Amr b. Osmân b.Kanber el-Hârisî (ö.180/796) : Şiraz yakınlarındaki Beydâ köyünde dünyaya gelmiştir. Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisidir. *el-Kitab* en önemli eseridir. Arap dilinin nahvi, sarfi ve fonetiği alanında ölümsüz bir eserdir (Özbalıkçı 2009:131) .

Şeceretü'l-Ma'arif: EbûMuhammed İzüddin Abdülaziz b. Abdisselam (ö.660/1262) , *Şeceretü'l-Ma'arif ve'l Ahvâl ve Sâlihu'l-akvâl* adlı eserinde müslümanın uyması gereken edep ve ahlakı tasavvufî bir üslupla ele alır (Apaydın 1999: 286) .

Şerh-i Müzehheb: Şirâzî'nin Şafii fıkıhına dair eseri Mühezzeb üzerine yapılan şerhlerden biridir. Bâkî, bu kaynağın sadece eserinin ismini verdiği müellifi belli değildir. Mühezzeb şerhlerinin müelliflerinden bazıları şunlardır: Ebü'l-Kasım, Ebu İshak, Nevevî, Hümamî, vd (Aybakan 2006:519) .

Şeyh Bedreddin ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1392) : Altın ve gümüş işleme sanatında ustalaştığı için Zerkeşî lakaplarıyla anılmıştır. Zerkeşî, ömrünün çoğunu ilim ile ilgilenerek geçirmiş geçimi akrabaları tarafından karşılanmıştır. Velûd bir müellif olduğundan “musannif” lakabıyla nılmıştır. *el-Burhan fi-'ulûmi'l-Kur'an* adlı eseriyle tanınmıştır. Tefsir usulleri ve Kur'an ilimleri açısından en temel kaynaklarından biridir

(Gürkan 2013:289) .

Şeyhülislam Hâherzâde: Asıl adı Ebû Bekr b. Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Buhârî'dir (ö. 483/1090). Hanefî fakihidir. Önemli alimlerden dersler almıştır. Hanefîlerin Maveraünnehir bölgesindeki en meşhur hukukçularındandır. Yazdığı eserlerden yalnızca *Şerhu Kudurî* ve *Şerhu'l-Cami'l-Kebîr* eserleri günümüze kadar ulaşmıştır (Koca 1997: 135) .

eş-Şifâ bi-ta'rîfi Hukûki fî-şerefi'l-Mustafâ: Kadı 'İyâz'ın (ö. 544/1149) Hz.Muhammed sevgisine ve Hz. Muhammed'in müslümanlar üzerindeki haklarına dair eseridir. eş-Şifâ, dört bölümden meydana gelen Hz. Muhammed'in yüce kişiliği, sahip olduğu özellikleri ve ona karşı saygısız davrananlara uygulanacak ceza konularını ele alan önemli bir kaynak eserdir. Eser üzerine pek çok şerh, haşiye, ihtisar ve talik çalışmaları yapılmıştır (Kandemir 2001: 116) .

Şu'abi'l-İmân: el-Halimî el-Cürcânî'nin (ö. 403/1012) kaynaklarda pek çok eserinden bahsedilmekle birlikte ulaşılan tek eseri Me'âlimü'l-Yakîn'de de kaynak olarak geçen *Şu'abi'l-İmân'dır*. Akaid, fıkıh ve ahlak konularını içeren eser üç cilt hâlinde yayımlanmıştır. (Yurdagür 1997: 340)

Nuğbetü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân: Sühreverdîyye tarikatının kurucusu, müfessir ve muhaddis Şehâbeddin Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) en önemli eserlerindedir. Fatiha suresinden başlayarak ayetlerin belli bir sıra içinde, fakat yer yer atlanarak tefsir edildiği görülür. Nuğbetü'l-Beyân üzerine Yaşar Düzenli tarafından doktora tezi yapılmıştır (Yılmaz 2010: 40-41) .

Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ: Şâfiî fakihî ve biyografi yazarı Tâceddin es-Sübkî'nin (ö.771/1370) en önemli eserlerindedir. Önce küçük ve orta hacimli iki tabakat yazmış ve muhtevayı sürekli geliştirerek alanındaki en muhtevalı çalışma olan eserine son şekli vermiştir (Aybakan 2010:11-13) .

Tarih-i Medîneti Dımaşk: İbn Asâkir, Ebü'l-Kasım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdullah b. Hüseyin ed-Dımaşkî, hadis hâfızıdır. 499 Muharreminde Dımaşk'ta doğmuştur. İbn Asakir, İslam dünyasında tasnif ve telifinin çokluğu ile tanınmış bir şahsiyettir. *Tarihu medîneti Dımaşk*, müellifin en hacimli eseridir. Dımaşk'a dair en geniş kaynaktır. Hadisçi metoduyla kaleme alınan eserin son cildi kadın muhaddis ve şairlere ayrılmıştır (Küçükbaşçı,

1999: 323) .

Tarihü'l-Kebîr: Buhârî'nin (ö. 256/870) ashtan dönemine kadar hadis nakleden râvîlere dair eseridir. Müellifin Cami'u's-sahîh'ten sonraki en önemli eseridir. Eseri henüz on sekiz yaşında iken Medine'de yazmaya başlayan Buhârî yaptığı ilaveler ve düzeltmeler ile ancak vefatına yakın bir tarihte eserini tamamlar. Bu eserde Buhârî sahabe, tabiin ve tebeu't-tabiin başta olmak üzere kendi zamanına kadar ki bütün hadis nakleden kadın, erkek, sika ve zayıf raviler hakkında bilgiler vermiştir. Yaklaşık 13.500 biyografi içermektedir (Ağırman 2011:89) .

Takıyyüddin Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm es-Sübkî (ö.756/1355) : Hayatı hakkındaki en detaylı bilgileri oğlu Taceddin es-Sübkî vermiştir. Memlûkler döneminin meşhur alimlerindedir. Eser ve risalelerinin sayısı 140 civarındadır (Aybakan 2010: 14) .

Tacü's-Şerî'a (ö. 709/1309) : Buhara'da V-VII. yüzyıllarda hüküm süren ve Hanefî fukahasının en önde gelen temsilcileri olan ulema ailesindedir. Soyunun Hz. Ömer'e dayandığı rivayet edilmiştir. Tacü's-Şerîa lakabı olup asıl adı Mahmud b. Ahmed el-Mahbûbî'dir (Aydın 1995: 181). Kaynaklarda lakabı konusunda bazı karmaşalar yaşanmıştır. Hidâye'nin ilk şârihlerindedir. Kendisine atfedilen bir eser daha olmakla birlikte bu eserin ona ait olup olmadığı belirsiz kalmıştır (Bedir 2010: 361) .

Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm: Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) Bağdat tarihine ve Bağdatlı meşhur şahıslara dair eseridir. Bağdâdî'nin otuzlu yaşlarında iken başladığı eseri yirmi yıl sonra tamamlanmıştır. Târîhu Bağdâd'da halifeler, sultanlar, emirler, kumandanlar, vezirler, belagat âlimleri, kıraat âlimleri, kadılar, zahidler, edipler, şairler, esnaflardönemin her kesiminden kişilerin biyografisine yer verilmiştir (Avcı, 2011: 88) .

Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât: Hadis âlimi ve fakih Nevevî'nin (ö.676/1277) eseridir. Nevevî eserini Tenbih, el-Mühezzeb gibi bazı eserlerde geçen isim, kelime ve fikihi lafızları açıklamak için kaleme alınmıştır (Kandemir 2007: 48) .

Vehb b Münebbih b. Kâmil es-San'ânî (ö.114/732) : Zengin ilmî ve kültürel birikime sahiptir. Kadim tarihe ilgi duymuş peygamberler tarihi ve İsrâiliyat üzerine eserler yazmıştır. Kur'an ve hadislerde geçen ümmetler hakkında detaylı bilgi vermesi ayrıca Süryani, Himyeri ve Yunan dillerini iyi bilmesi ile öne çıkmıştır. Vehb hakkında İslam

âlimleri çelişkiye düşmüştür. Bir kısmı kendisini otorite sayarken bir kısmı rivayetler aracılığıyla İsrâiliyatı tefsir kitaplarına soktuğunu düşünüp onu eleştirmişlerdir. *Kitabü'l-İsrailiyyat* eseri bu bakımdan önemlidir. (Özafşar, 2012:608-609)

Zebûr: Kur'an'da Hz. Davud'a indirilen kutsal kitabın adıdır.

Metin içinde yetmiş tane kaynak eser tespit edilmiştir. Bunun dışında yazar isimleri ya da eser isimleri verilmesine rağmen hakkında bilgiye ulaşamadığımız eserler de vardır:

- Ebû Muhammed el-Hamidî – Tıp Kitabı
- Habeş Lugati
- İbn-i Kayyim-Hüdâ-yı Nebevî
- Kilâbâdî
- Menakıb-ı İmam Ahmed
- Sahibü't-Tenvit
- Tay Kabilesi Lugati
- Terceme-i Uhrâ
- Üsame bin Şüreyh
- İbn-i Tugril Nutk-ı Mefum
- İbn-i Tugril Dürr-i Munzam
- Sahibu'r-Ruh
- Ebu İshak-Mülemma Şerhi

2.3.Meâlimü'l-Yakîn'in Muhteva, Tahkiye, Dil ve Üslup Özellikleri

Bâkî'nin bu eseri sadece bir hâl tercümesi olmayıp aynı zamanda Hz. Muḥammed'in hilyesini, şemailini, miracını, mucizelerini, gazalarını, nübüvvetinin delillerini, ibadetlerini ve tıbb-ı nebevîyi de içerisinde barındıran çok yönlü ve kapsayıcı bir eserdir.

Bu çalışmada incelenen ikinci ciltte Hz. Muhammed'e mahsus olan özellikler, miracı, diğer dinlerde varlığı ve nübüvveti hakkındaki bilgiler, ibadetleri ve tıbbî uygulamaları ve reçeteleri ile vefatı konuları barındırmaktadır. Bunları işlerken Bâkî, Kastallanî'den farklı olarak Şafii mezhebine uygun olarak hazırlanmış eseri Hanefî mezhebinin fikhî izahlarına göre yeniden düzenlemiş hatta sadece Şafii mezhebi ya da Hanefî mezhebi değil çoğu zaman tüm mezheplerin imamlarının görüşlerine de yer vermiştir:

“ki ol ḥazrete bir kimesne ḥāṣā sebb eylese yāḥūd bir nokṣān virecek nesne söylese katli vācib olur ‘ulemā-yı ṣāfi‘iyye katında tövbe eylese katl olunmaz ammā İmām-ı A‘zam raḥmetu’llāhi ‘aleyh katında aṣlā ‘özri ve tövbesi maḳbūl degüldür elbette katl olunmaḳ lāzımdur”[H 26/b]

“eger bu ṭā‘ifeden degülse iḥrām vācib olmada ṣāfi‘iyye katında iki ḳavl vardur ekseri katında eṣaḥ budur ki vācib olmamaḳdur ammā anlardan ba‘zıları vācib olmaduḡuna ḳaṭı‘ itmişlerdür eger duḥūli mütekerrir olur ḳismından ise bunda da ḥilāf vardur ammā bunlarda vācib olmamaḳ evvelidür ve Ḥanbele katında iḥrām ile girmek vācibdür illā meger ki ḥā‘if ola yāḥūd ḥācāt-ı mütekerrire-i aṣḥābından ola ve Mālikiyyeden meṣḥūr olan daḥı budur ki aṣḥāb ḥācāt-ı mütekerrirenüḡ ḡayrına vācib ola ‘ulemā-yı Ḥanefiyye katında muṭlaḳan vācibdür meger kimesne ki dāḥil-i mīḳāt ola aḡa vācib degüldür muḥaṣṣal budur ki mezḥeb-i ṣāfi‘iden meṣḥūr üzre muṭlaḳan vācib olmaya ve e‘imme-i selāse mezḥeblerinde vācib ola”[H 6/b-7/a]

Bâkî'nin bu eseri sadece bir tercüme olmayıp kendisinin de mukaddime de belirttiği üzere tercüme-telif bir eserdir:

“kitāb-ı mezkūruş terceme ve tefsīri bābında fermān-ı ‘ālī şeref-şudūr bulup” [H 3/a]

Metin incelendiğinde de Bâkî'nin bazı yerlerde müellifi eleştirdiği ve çeşitli düzeltmelerde bulunduğu görülmektedir:

“mü’ellif rahmetu’llāhi ‘aleyh bu maḳāmda Ebu Yūsuf ve Şāfi’ī ḳatlarında ‘ale’t-terāhīdūr diyü naḳl etmişdür ammā yaḳlışdur nitelim ”[H 284/a]

“mü’ellif ḳatlarında zārūret olmayıcaḳ yalnız burun üstüne secde eylemek cā’iz degüldür ve Ebu Hanīfe ḳatında ikisi bile vaż’ olunmasa yalnız biri vaż’ olunsa secde cā’iz olmaz diyü naḳl idüp bu za’mna binā-yı münāḳaşa şūretin daḳı göstermişdür merḫūm Şāfi’ī’l-mezhebdir bu cānibe ta’n etmege ḫarīş olduğundan bilmediği yerde daḳı cerā’at etmişdür ḫaberi yoḳdur ki [HE 447/a] taḳdīm olunan üzere İmām A’zam ḫazretlerinür mezhebinde evvelā ikisi üstüne secde ḳılmaḳdur eger yalnız birisi üzere daḳı iktifā eylese cā’izdür va’llāhu a’lem”[H 219/b]

“Aḫmed el-Ḳaşallānī rahmetu’llāhi ‘aleyh eydür bundan müstefād olur ki bir kimesne nar suyunu yapar ḡayrı şerbeti alsa ḳadeḫe ḳoysa ehl-i şehevāt üslūbı üzre şarāb iḳer şeklinde iḳse egerḳe ḫadd urulmaz ammā ḳatı ḳabiḫiş işlemiş olur didi ve fuḳarā-yı Yemen ve ḡayrı Mekke-i müşerefe’de ve sāir yerlerde ḳışru’l-ben şuyın alup iḳerler ve aḳa ḳahve dirler ḳahve ḫod şarāb isimlerindendir ḫāşılı bunda da naḳar vardır diyü buyurdi murādı bu isimle [HE 311/a] tesmiye idüp şarāb üslūbunda devr-i ḳadeḫle iḳilse ḫarām olur dimeḳdür yoḫsa ol mübārekün ḫürmeti müceb -i sekr ü keyfiyette yoḳdur yübūsetle fi’l-cümle ḳivām-ı bedene bā’iş olmaḳın ba’z-ı mizāclar isti’māl idüp nef’en müşāhede iderler ḫā’ife-i ‘Arab ḳatı mübtelālardur ekşer-i ihtimāl şeyḫ-i mezkūr kendüler daḳı tenāvül buyurmaḳdur“ [H/58/a]

Bâkî, metin boyunca sadece müellifi eleştirmek ve hatalarını düzeltmekle kalmamış çoḫu yerde âlimlerin görüşlerini objektif bir hâlde aktarırkimi yerlerde de konuya kendi

düşüncelerini eklemiştir:

“Mühelleb eydür Mūsā lafzıyla vārid olduğu ba‘z-ı rivāyetün vehmindendir belki ‘Īsā lafzıyla gerekdür zīrā Mūsā hayy olup sonra hacc idecegi haber ü eserde gelmiş degüldür belki ‘Īsāhakkında vārid olmuşdur vādīye müştebih olup nakl etmişdür leyühilinne ibnü meryeme bifecci’r-revhā’i hadīsi ben didügime delālet ider dimişdür ammā Mühelleb bu maqāmda tevehhüm eyledi zīrā Buḥārī hadīsinde ḥazret-i İbrahim ‘aleyhi’s-selām daḥı zikr olunmuşdur Müslim rivāyetinde Yūnus ‘aleyhi’s-selām daḥı zikr olunmuşdur bunlarda daḥı rāviḡalaḡ etdi mi diyelüm mücerred kendü tevehhümiyle sīḡatı ḡalaḡa nisbetün ne ma‘nāsı vardur didiler ‘Ulemā-yı hadīs ol Ḥazretün ke-innī enzuru didüğünden murād nidüğünde ihtilāf etdiler ba‘zı kimesne eyitdi ol ḡāletle Mūsā’yı rü’yāda muḡaddimen görmüşdi Ḥacca giderken tezekkür idüp söyledi ve enbiyānuḡ rü’yāsı vahydür didi ve ba‘zılar daḥı ḡaḡīḡate ḡaml idüp enbiyā ‘aleyhimü’s-selām Ḥaḡḡ te‘ālā ḡatında ihyādur ve rızḡları virilür bu ḡāletde Ḥacc etmeden anlara māni‘ nesne yoḡdur didiler nitekim Enes rivāyetinde ḡazret-i Mūsā’yı ḡabrinde namāza ḡurmuş gördügi sābıḡan zikr olunmuşdı”[H 289/a]

“ḡaḡīḡ-i Müslimde ‘Ā’īşeden ḡadīs-i merfū‘ sābit olmuşdur Nevevī raḡmetu’llāhi ‘aleyḡ ḡaḡīḡ-i Müslimi ḡerḡ etmişdür böyle iken yine tedārik etmemek gariptir”

Olayların anlatımında ve fikhî konuların izahında kaynakları çok iyi kullanan Bâkî, kaynak seçimi konusunda da çok dikkatli davranmıştır. *Me’âlimü’l-Yakîn’in Kaynakları* başlığı altında hakkında bilgi verdiğimiz kaynakların çokluğu Bâkî’nin eserinde kaynakları veririrken akademik bir çalışma titizliğinde olduğunu gösterir. Hadisleri bildirirken kimden, nasıl aldığını okuyucusuna aktarmıştır:

“‘Īsā ‘aleyhi’s-selām āḡir enbiyā olup kendüden sonra gelenler ḡerī‘ati lāzım ola zīrā ḡavl-i ḡaḡīḡ budur ki bizim peyḡamberimiz Muḡammed Muḡḡafā ḡalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden ḡayrı bir peyḡamberün da‘vet-i ‘āmmesi yoḡ idi vā’llāhu ā‘lem bu zikr olunan aḡvāl ḡadı ‘İyāz kelāmından telḡīḡ üzere nakl olunmuşdur”[H 199/b]

“anlarda Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretinūn taḥkīk-i risālet ve ‘uluvv-ı menzileti ūzre kaşem etmişdür ve bu faşluñ ekşeri İbnü’l-Ḳayyim rahmetu’llāhi ‘aleyh hazretinūn Aḳşāmü’l-Ḳur’ān adlu kitābindan telḥīs olunmuştur ve niçe fevā’id-i fevā’id daḥı ziyāde kılınmışdur”[H 102/b]

Kaynaklarda bulduğu bilgileri karşılaştıarak onların zayıf ya da sahih olduklarını da sıkça belirtmiştir. Bir konu üzerine ele aldığı hadislerin ravilerini bildirmiştir. Özellikle yalnızca bir ravinin rivayeti olan hadisleri de belirtmiştir:

“bunuñ mücebi oldur ki üç günden şonra ‘iyādet oluna ammā bu ḥadīşza’īfdür Mesleme bin ‘Alīden ğayrı kimse rivāyet etmemişdür ve ol metrūkdur rivāyetine i’tibār yoḳdur dimişlerdür ḥattā Ebu Ḥātem bāṭıl ḥadīşdür diyü buyurmuşdur”[H 155/b]

“isnādında mechūl vardır şihḥati muḳarrer olsa ūmem-i sālifeye de farz olunduđı muḳarrer olurdu ammā cumhūr-ı ‘ulemā kavli budur ki”[39/b]

“İbn Ebī Ḥātem naḳlinde Ebū Hüreyre’den mervīdür ki gökde bir ırmaḳ vardır aña ḥayvān dirler Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām her gün girer kendüyi baturur daḥı çıkup silkinür andan yetmiş binḳatre düşer her ḳaṭresinden Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā bir melek ḥalḳ eyler pes anlardur ki Mescid-i Aḳşā’ya girüp namāz ḳılurlar diyü buyurmuşlar ammā bunuñ isnādı za’īfdür”[H 64/b]

Bir konu hakkında sadece bir kaynağa değil pek çok kaynağa ve hadise başvurmuştur. Verdiği bilgilerin doğruluğu konusunda çok titiz davranmıştır. Hadisleri ravileri ile beraber vermeye dikkat etmiştir:

“Teñri te‘ālā bir diledüği ṭariḳle ‘ilm ḥāşıl idüp ūmmet-i Muḥammed arasında taḥlīl ve taḥrīmden ne ḥükm iderlerse anuñ şeri‘-i şerīfiyle ḥükm iderler kendi nübüvvetleri zamānında olan şerī’atle ḥükm etmezler imdi anlar bu Ḥazrete tābi‘lerdür Ḥakīm Tirmidī Ḥatemü’l-Evliyā adlu kitābinda buña tenbīh etmişdür ve ‘Anḳā-yı Muğrib şāḥibi ḳaddese sırrahu daḥı beyān buyurmuşdur ve Mevlānā Sa‘deddin Taftāzānī daḥı ba‘z-ı

muşannefâtında işâret buyurmuşdur eger sū'âl olunup Şaḥîḥ-i Müslimde vârid olmuşdur”

[H. 32/b]

“bu ḥadîsüñ isnâdında Muhammed bin ‘Abdu’r-raḥmân bin Ebî Leylâ daḥildir anuñ sū-i ḥıfzî olmağla ḥadîsi za‘ife nisbet etmişlerdür ammâ terk olunmamışdur “[H /66/b]

“bir ḥadîs-i şerîf daḥı vârid olmuşdur ki anı İbn Mâce iḥrâc etmişdür ve İbn Huzeyme taşḥîḥ etmişdür ikisi daḥı Sehl bin Ebū Şâliḥ’den ol daḥı kendü atasından ol daḥı ‘Ā’îşe şiddîka radiya’llâhu ‘anhâ ḥazretinden onlar daḥı Faḥr-ı Enbiyâ ‘aleyhi’s-şalât ve’s-selâmdan rivâyet etmişlerdür”[H 38/b]

Bâkî, olayları tahkiyevî unsurlarla ele alırken sanki olayları yaşıyormuş gibi ilk elden ve hâkim bakış açısı ile vermiş, görülen geçmiş zaman eki ile aktarmıştır:

“sefer-i Mi‘râcda rücû‘ etdüğü zamânda Beytü’l-Muḥaddesden Mekkeye gelürken yolda Kureyş’ün kârbânlaruñ gördi buğday yükletmişler gelürlerdi içlerinde bir erkek deve var idi yükünüñ bir ġarârı aḡ ve bir ġarârı siyâh idi Faḥr-ı Ālem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem devenüñ berâberine geldüğü gibi deve ürküp yoḡladı bir rivâyetde kârbân ḡalkı bir deve zâyî‘ etmişler idi aralarından fülân nâm bir kimesne getirüp ḡaḡara ḡatdı ve Resûlu’llâḡ ḡazreti eyitdi kârbâna selâm virdim aralarından ba‘zı bu âvâz Muḡammedüñ âvâzıdır didi diyü zıkr etdiler andan ḡ‘ace-i ‘âlem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ḡable’s-şabaḡ Mekke’ye ve gördüğünden ḡavmine ḡaber virdi”[H 75/b-76/a]

Metinde tahkiyevî üslupla birlikte bazı olayları daha anlaşılır hâle getirmek için örneklendirme tekniğı de kullanılmıştır:

“kendünüñ ḡâtemü’l-enbiyâ ve’l-mürselîn olup kendüden şonra nebî gelmeyecegin temsîl ḡariḡiyle tefhîm için buyurmuşdur ki benimle sâ’ir enbiyâ ‘aleyhimü’s-selâmüñ misli şunḡa beñzer ki bir kimesne bir ev binâ idüp temâm ide her yerin ḡüb eyleye illâ bir kerpüç yeri ḡala ol eve daḡl idüp naḡar idenler ne güzel eylemiş illâ şü kerpüç yiri ḡalmış diye enbiyâ ‘aleyhimü’s-selâm benimle ḡatm olundı diyü buyurdı”[H 97/a]

Me'âlimü'l-Yakîn'de gösterme tekniğini de çok başarılı bir biçimde uygulanmıştır. Bâkî, tasvirler ile anlattığı sahnenin okuyucunun gözünde canlanmasını sağlamış ve anlatıma canlılık kazandırmıştır. Miraç sırasında göğün katları, arş ve melekler gibi pek çok sahne okuyucu için gösterme tekniği ile şöyle ifade edilmiştir:

“İbn ‘Abbās rağıya’llāhu ‘anhümā Hâzretinden mervîdür ki ‘arşuñ [EH 407/b] şağ cānibinde nūrdan bir ‘azīm ırmağ vardur ve yerler ve gökler mişillü ırmağdur [HE 316/a] Cebrā’îl ‘aleyhi’s-selām her seher aña girüp gısl eyler dağı nūrı ve cemāli ziyāde olur andan silkinür anuñ kanatlarından dökilen her kaşreden Hâkğ tebāreke ve te‘ālā niçe biñ melek halk eyler her gün anlardan yetmiş biñ melek Beytü'l-Ma‘mūr’a dāhil olur andan şonra bir dağı ‘avdet etmez ya’nî bir giren bir dağı girmez çāk kıyāmet kopınca hāl böyledür”[H 64/b]

“Cennet’de gezüp seyr iderken bir ırmağ rāst geldüm iki cānibi mücevvef incülerden kubbeler idi ve balcığı tîz-būy misk idi Cebrā’îl ‘aleyhi’s-selām haber virüp bu ırmağ kevşer ırmağıdur didi dinilmişdür İmām Beyhağî rivāyetinde Ebū Sa’îd Hudrî’den rağıya’llāhu ‘anh rivāyet eylediğı olanuñ mazmūnı budur ki yedinci semāya çıkup Sidretü'l-Müntehā görmüşdür ve anuñ her yaprāğı bu ümmeti setr eyler dimişdür ve ol semāda bir çeşme revān olmuşdur ayağından iki ırmağ ayrılır birine kevşer dirler birine rahmet dirler ben ol rahmet ırmağında iğtisāl etdüm māteğaddüm ve māte’ahğhar günāhlarum mağfıret olundı andan beni Cennete idğāl etdiler baña bir cāriye karşı geldi sen kimünsün diyü su’āl etdüm Zeyd bin Hārişenün [HE 318/a] cāriyesiyim didi dimişdür ve bu rivāyetde Cennetün meyvesin vaşf idüp enārı koğalar gibidür diyü buyurmuşdur andan şonra baña Cehennem’i gösterdiler gördüm [EH 410/a] Hâkğ te‘ālā ğazabı vü ‘azābı ve belā vü meşakkatleri ol Cehennemdedür eger anuñ içine taşlar ve demürler atılsa ekl iderdi andan şonra benim yanımda kapusın yine kapadılar dimişdür ”[H 67/a]

Metinde karşılıklı konuşma yani diyalog tekniği de kullanılmıştır. En uzun karşılıklı konuşmalardan birisi Hz. Musa ile Hz. Muhammed arasında Miraç’da namaz bahsi sırasında

geçen konuşmadır:

“bunlardan sonra baņa gicesiyle her günde elli vaķt namāz farz olundu ben dađı ol maķāmdan rücū‘idüp ĥazret-i Mūsā‘ya geldüm neyle me‘mūr olduđ diyü baņa şordı ben dađı her gün elli vaķt namāzla didim Mūsā ‘aleyhi’s-selām eyitdi senünj ümmetünj elli vaķt namāza ķādir olmazlar va’llāhi ben senden evvel nāsı tecrübe etdüm ve benī İsrā‘īl ile ķatı muķkem çalıřdım ādem ođlānununj ĥālī baņa ma‘lūmdur hemān rabbünje rücū‘ eyle ümmetünj için taĥfif taleb eyle didi ben dađı rücū‘ etdüm Ĥaķķ te‘ālā benden on vaķt indirdi yine Mūsā‘ya döndüm Mūsā ‘aleyhi’s-selām yine evvelki gibi söyledi yine rücū‘ idüp taĥfif diledüm Ĥaķķ te‘ālā on dađı indirdi yine Mūsā‘ya döndüm Mūsā ‘aleyhi’s-selām yine evvelki gibi söyledi yine rücū‘ etdüm Ĥaķķ te‘ālā on vaķt dađı indirdi ĥāşıl bu üslüb üzre on rek‘at namāza ma‘mūr oldum yine Mūsā ‘aleyhi’s-selāma döndüm yine sözi ma‘lūm etdi yine [EH 395/b] rücū‘ idüp taĥfif istedüm Ĥaķķ te‘ālā beş vaķt namāz buyurdı her gün beş vaķt namāz ķılmađla ma‘mūr oldum yine Mūsāya döndüm neyle ma‘mūr olduđ didi beş vaķt namāzla didim eyitdi senünj ümmetünj buņa da ķādir olmazlar ben ĥalkı tecrübe etdüm senden evvel benī İsrā‘īl arasında çok çalıřdım yine Rabbünje rücū‘ eyle ümmetünj için taĥfif taleb eyle didi andan Resūlu’llāĥ Ĥazreti eyitdi Rabbimden isteyü isteyü utandum artuķ rücū‘ idemezem rāzı oldum ve teslim etdüm diyü cevāb virdi”

[H 53/b-54/a]

Bir diğer diyalog Hz. Musa ile Allah arasında geçen konuşmadır:

“eyitdi anlarunj peyğamberi kendülerdendir didi Mūsā eyitdi imdi yā Rabb beni ol peyğamberünj ümmetinden eyle didi Ĥaķķ celle ve ‘alā eyitdi yā Mūsā sen muķaddem geldünj ol mu‘aĥĥar gelse gerekdür dünyāda anunla cem‘ olamazsın velikin senünjle anunj beynin dārü’l-celāde cem‘ itsem gerekdür didi” [H 36/a]

Metinde açıklayıcı anlatım tekniğinden de yer yer yararlanan Bâkî, bazı fiki konuları ve anlaşılması zor olan mevzuları izah etmiştir:

“ İmām Ahmed rivāyetinde re’āyetü nūren diyü buyurmuşlar ammā Haḫḫ te’ālā ḫazretinüñ zāt-ı şerīfi nūr olmaḫ muḫāl kısmındandır zīrā nūr cisimdür Bārī te’ālā cisim olmaḫdan münezzehdür ve’l-ḫāşıl bu mes’elede iḫtilāf etmişlerdür” [H 73/b]

“kelime ne idügi ma’lūmdur ammā ḫazret-i ‘İsā’aleyhi’s-selāma kelimu’llāḫ dinildüğünde bir kaç veche buyurmuşlardur biri budur ki atasız hemān Haḫḫ te’ālānuñ kelimesiyle ya’nī kün emr-i şerīfiyle vücūha geldüğüçün kelime dinildi didiler yāḫūd dīnde kelāmıyla intifā’ olunduğı gibi kendüsiyle daḫı intifā’ olunduğıçün seyfu’llāḫ ve esedu’llāḫ didükleri üslüb üzre kelimu’llāḫ dinildi didiler yāḫūd zamānından evvel tekellüm etdüğüçün dinildi didiler va’llāhu a’lem”[H 59/a]

Bâkî, ayrıca metinde pek çok metin çözümlemelerine yer vermiştir. Özellikle hadis ve ayetlerin anlaşılması için bu yola başvurmuştur:

“dördüncü delīlleri budur ki Haḫḫ subḫānehu ve te’ālā len yestenkifel mesīḫu en yekūne ‘abden li’llāhi ve lāl melā’iketül muḫarrabūne buyurmuşdur ma’nāsı ‘İsā’aleyhi’s-selām Haḫḫ te’āla ḫazretinüñ ḫulı olmaḫdan ‘arlanmaz ve melā’ikenüñ muḫarrebūñ daḫı ‘arlanmazlar dimekdür ehl-i lisān bu āyetden melā’ikenüñ ‘İsā’dan efzaliyyetin fehm etmişlerdür zīrā bununıñ mişlinde ḫıyās-ı ednādan ā’lāya teraḫḫīdür”[H 81/a]

Metinin işlenişi sırasında Bâkî, bazen araya girip bilinmeyen kelimeleri ve terimleri açıklamıştır. Bu yöntem istidrad denilmektedir. İstidradı bazen metin içinde özellikle yazılarak belirtilmiş bazen de yazılmadan konunun akışı sırasında açıklama ihtiyacı duyulan kelime, terim ya da olaylardauygulamıştır:

“fey’ diyü şol gölgeye dirler ki güneş vasaḫ-ı semāya geçdikden şonra düşe ḫāşılı güneş öyle yerine varmadın cemī’-i icsāmuñ zıllı ḡarb-ı cānibine düşer ve öyle yerin geçdikden şonra dönüp şarḫ cānibine düşer ol dönen gölgeye fey’ dirler şirāk diyü na’lin taşmasına dirler ammā diyār-ı ‘Arab na’llinlerin taşması diyār-ı Rūm üslūbında degüldür parmağa geçer bir nesnedür nitekim günlere ma’lūmdur ḫāşılı ol miḫdār gölge

dönmüşdür dimekdür”[H 210/b]

“darī‘ ü zaḳḳum ü rażf-ı Cehennem ekl iderler ya‘nī bir ḳurı diken ve bir acı zehir gibi ağac yemişi ve ḳızmış Cehennem taşları yerler”[H 56/b]

Bâkî, aynı zamanda iç çözümlene tekniğini kullanarak kişilerin ruh hâllerini ve iç çatışmalarını okuyucuya duyurmaktadır. Örnekte Hz. Muhammed’in Uteybe, Şeybe ve Ebu Cehl gibi kimselerle otururken yanına gelen Ümmü Mektum’un ona bir yazı okutması isteği ve onun bunu reddedişi ve bunu yaparken zihninden geçenler verilmiştir:

“Ümmü Mektüm daḫı egerçe ā‘mā idi ol zamānda Resūlu’llāh ḫazretinüḡ ol kāfirler muḫātabesin işidürdi ve anlar şānında Faḫr-ı ‘Ālemün şiddet-i ihtimāmin bilürdi bu mā-beynde iḳdām idüp söz arasına girdüḡi ol ḫazrete ezā vāḳı‘ olmuş idi bu cihetden İbn Ümmü Mektum ma‘şiyet-i ‘azīme irtikāb idüp te’dīb müsteḫaḳḳ olmuş idi Faḫr-ı ‘Ālem şalla’llāhu [EH 479/a] ‘aleyhi ve sellem anuḡün bir miḳdār i‘rāzla te’dīb ve Resūlu’llāh ḫazreti aşḫābına te’dīb ḫuşūşında ma’zūn idi velikin ‘itāv şeklinde bu āyet-i kerīme nāzil olduḡı İbn Ümmü Mektüm ā‘mā ve ma’zūr kişi olmaḡla artucaḳ rıfḳ ü mülātafeye müsteḫaḳḳ olduḡün idi va’llāhu a‘lem”[H 124/a]

Me‘âlimü'l-Yakîn’in tasnif sistemi çok planlı ve düzenli hazırlanmıştır. Bâkî, her başlığı ve alt başlığı kendi belirlediği düzen çerçevesinde kurmuş, metin içinde başka konuları metne dâhil etmeye her başlıkta o başlığın konusu hakkında bilgi vermeye çalışmıştır. Şayet konu başka bir bölümün konusuna dâhil olmaya başlarsa bunu mutlaka bildirmiştir:

“Ḳaḫı ‘ıyāz böyle buyurmuşdur daḫı tafşīli maḳşad-ı evvelde mürür etmişdür”[H 123/b]

“Ḳa‘b bin Cübeyr’den daḫı mervīdür ki bu maḳāmda nūr-ı şānī Muhammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemdür diyü buyurmuş ve bunlardan ḡayrı daḫı ba‘z-ı ḳavl rivāyet olunmuşdur ve likin bu āyet-i kerīmede muḫtār olan tefsīr oldur zīrā bundan muḳaddem zikr olunan ve leḳad enzelnā ileyküm āyātin mübeyyinātin ḳavl-i şerīfine muḫābıḳ olur”[H

114/a-114/b]

“ve bu makāmda daḥı ba‘zı tefāşıl-i kütüb-i tefāsırde mestürdur mühim olan mertebe-i irād olunmuşdır”[H 5/b]

Bâkî ayrıca her başlıkta o bölüm hakkında bilgiler vermiştir. Konuya başlamadan okuyucuyu metne hazırlamayı amaçlamıştır:

“Tevrāt ve İncıl ve sâ’ir kütüb-ı āsumānīde ve envā’i ta‘zīm ü tebcıl birle cereyān iden zıkr-i cemīline dāl olan naşuş bu maqşadda mezkürdur şöyle ma’lūm ola ki bu mezkürāta delālet iden āyāt cümlesin ihātaya mecāl yoqdur kezalik ol āyāt-ı kerīme ki anlarda Ḥaqq celle ve ‘alānuḡ ol ḥazrete senāsı ve kendi katında ‘azm-i şānınuḡ beyānı ve ḥayātına ḡasemi ve ismile nidā etmeyüp ‘unvān-ı risālet ü nübüvvetle nidāsına müte‘allıq olanlardur anların daḥı mecmū’ın irāde -i ḡābiliyet yoqdur zırā Ḥur’ān-ı ‘azīmi te’emmül iden kimesne Ḥaqq subḡānehu ve te‘ālā Resūl-i Ekremine ḡılduḡı ta‘zīmāt ü tekrīmātla memlū bulur ve cümlesi beyān [HE 325/b] olunsa niḡe mücellid kitāblar taḡrır ve taşḡirine kifāyet eylemez lā-cerem irādı müyesser olanlardan bir miḡdārı zıkr olunup maqşad-ı mezkür on faşlı müştemil ḡılındı”[H 77/a- H 77/b]

Eserin genel olarak üslubuna bakılırsa, mukaddime kısmı hariç, çok akıcı, anlaşılır ve sade bir üslupla yazıldığı görülmektedir. Bâkî’nin bu eseri tercüme etmesindeki amaçlarından birinin geniş kitlelerce okunup anlaşılması olduğu bu sade dilinden anlaşılmaktadır. Metinde şiirsel bir üslup ve ahenk yaratmak için ses tekrarlarına ve secilere başvurulmuştur:

“ve’l-ḡāşıl ba‘z-ı ḡavm rü’yete ni‘amıyla müna‘amdan maḡcūbdur ni‘amı görür müna‘amı göremez bu ḡıyās üzre ba‘z daḥı aḡvālle muḡavvelen maḡcūbdur ba‘z daḥı esbābla müsbebden maḡcūbdur ve ba‘zılar ‘ilimle ‘ilimden fehimle fehimden ve ‘aḡlla ‘aḡldan maḡcūblardur”[H 67/b]

“pes şekk ü şübhe yoqdur ki bizim peyḡamberimiz Muḡammed Muşḡafā şalla’llāhu

‘aleyhi ve sellem hazretinün āyāt ü mu‘cizātı izhar ü ekser ve akvā ü ibkādur ve mansıbı ā‘lā ve devleti ā‘zam ve evferdūr ve zāt-ı şerīfi efzal ü ezkā ve aḥardur ve cemī‘-i enbiyā‘aleyhimü’s-selām üzre huşuşıyyātı eşherdūr pes derecesi cemī‘-i mürselīnün derecātından erfa‘ ve zāt-ı kerīmi cümle maḥlūḳātdan eşref ve ekremdūr”[H 77/b]

Eserde uzun tımtırlı cümleler, tamlamalar yoktur. Metin çok akıcı ve anlaşılırdır. Kullanılan tamlamalar zihni yoracak uzunlukta değil aksine metnin edebî kıymetini artıracak güzellikte ve sanatkâranedir:

“nümūdār-ı āyīne-i cihānnümā şevāib-i reyb ü rüyādan pāk ü mücellādur”[H 55/a]

“ma‘lüm ola ki kader-i mektüb kadīm-i ezelīdür şarīr-i kalem-i mesmū‘ olan kitābet-i ḥadīsdür”[H 66/a]

“ma‘lüm ola ki maḥabbet didükleri nūr-ı āfitāb-ı ḥaḳīke ve pertev-i meş‘ale-i hidāyetdür rūḥu’l-eşbāḥ ve rāḥatü’l-ervāḥ ki dirler maḥabbet sırr-ı imān ü a‘māl ḥaḳīkat-i eṭvār ve cedd ü ḥāl andan ‘ibāret ve şefā-yı derün ehl-i rāz ü ziyā-yı şeb‘-i encüm sūz ü güzār anuḡ pertevinden kināyetdür”[H 127/a]

Metinde şiirselliği ve edebî kıymeti artıran bir diğer husus da edebî sanatlardır. Sözü güzelleştirmek için Bâkî, şairliğinin verdiği kudretle eserde kimi yerlerde söz sanatlarına başvurmuştur:

“giceler ḥalvet ve ‘uzletde ‘ibādet iderler gündüzün arslānlar olurlar yanī a‘dāyı din üzre hücum ve galebede [EH 379/a] arslān gibi seçī‘ olurlar ne güzel ne ḥüb ḥāldür” [H 36/b]

“ol kadar melā‘ike ‘askeri vardur ki yağmurlar kaçresı kumlar kayırlar taşlar ağaçlar yapraklar ḥesābınca”[H 65/b]

“Ḥaḳḳ te‘ālā saḡa nübüvvet-i verā‘yı metīn ü muḥkem birle en‘ām etmiş iken hiç sen mecnūn mı olacaḡsın”[H 103/b]

Arapça, Farsça kelimeler çok yoğun olmamakla birlikte Bâkî anlaşılmayacağını düşündüğü kelimelerin anlamlarını metin içinde vermiştir:

“darī‘ ü zaḳḳum ü raẓf-ı Cehennem ekl iderler ya‘nī bir ḳurı diken ve bir acı zehir gibi ağac yemişi ve kızmış Cehennem taşları yerler”[H 56/b]

“ba‘z-ı esmau’llāh ile ruḳītibb-ı ruḥāniyedür ḳaçan şulhen ve ebrār lisānınınından olsa bi-izni’llāh şifā ḥāşıl olur dimişlerdür ruḳī tuḳyenün cem‘īdür ve ruḳye efsün dimekdür efsun Fārsīdür amma Tūrki dilde şol sāḫirler ve cazular söyledügi mühmelāta dirler intifā‘ için oḳunan āyāt-ı kerīmeye ve esmā-yı şerīfeye efsün isti‘māli yoḳdur amma lisān-ı ‘Arabī’de cümlesine ruḳye [EH 521/b] dirler”[H 160/b]

Metin içinde sadece kelimelerin ya da terimlerin değil hadislerinde Türkçe anlamları verilmiştir. Hatta Bâkî, bazı hadislerin kelimelerini tek tek açıklayarak izah etmiştir:

“ḥadīs-i şerīfde vāki‘ olan elfāzdan ḳıleyb şol ḳuyudur ki ḳazılmış ola ve içi taşla yapılmış olmaya delv şol koḳadur zenübşol koḳadur ki şuyla tolu ola ḡarb büyük koḳaya dirler ‘abḳarī her nesnenüñ iyüsüne ve a‘lāsına ve ḳavīsine dirler meşela bir kişi için ‘abḳariyyü’l-ḳavm dise ḳavmüñ seyyidi ve ulusu ve ḳavīsi demek olur ābḳari tā‘īfe ‘Arabuñ za‘minca bir yerdür ki cinnī anda sākin olurlar ya‘nī cin vilāyetidür şonradan her nesneyi ki begenseler ve bir vechle kemālinden ta‘accüb etseler aña ‘abḳarī dirlerdi”[H 189/b]

Bâkî’nin üslubundaki bir diğer unsur da kimi zaman kullandığı atasözleri, deyimler ve özlü sözlerdir:

“Araplar eşḳā min rā’izü’l-mühür dirler ma‘nāsı tay egreden ziyāde ta‘ab çekici dimekdür”[H 84/a]

“āşl bunda budur ki ḳaçan bir yük arḳaya girān olsa arḳanuñ maḫmil şavtı gibi bir şavtı olur ya‘nī arḳayı ḳatı ağır yük başsa kemükleri öter bu ḫāletde ‘Arablar enḳāze’l-cemele zahrehu dirler” [H 120/b]

Metin içinde bazı eski Türkçe kelimeler göze çarpmaktadır:

- arkañdağı
- segirdişmek
- beni helāk ideyazdı
- küyegü
- sığayup
- arkurı
- tamzursın
- söyündürmek
- arklatur
- bulamayavüz
- yarlığa
- sunuñ
- neñ (neyin)

Bâkî'nin muhtevayı işleyiş biçimi ele alındığında kullandığı akıcı ve anlaşılır dil kullanmış, anlatıma ahenk katmak için seci ve ses tekrarları ile metnin edebî değerini artıran söz sanatlarına yer vermiştir. Metin her ne kadar tercüme bir eser olsa da Bâkî'nin konuya olan hâkimiyeti, metin içinde gerekli gördüğü yerlerde yaptığı müdahaleler, doğru kaynak seçimleri ve titiz araştırmaları metnin hem akademik değerini hem de edebî değerini artırmıştır. Kullandığı kelimelerin çoğunun Türkçe olması kullandığı Arapça, Farsça ibarelere açıklık getirmesi bu metni hem kendi devrinin Türk Edebiyatı için hem de devrimizin edebiyat ve dil çalışmaları için kıymetli bir hâle getirmiştir. nitekim bir sonraki bölümde detaylı görüleceği üzere böyle hacimli bir eserin, tespit edilmiş 50'den fazla nüshasının olması ve matbaaya geçişten sonra basılarak çoğaltılması eserin kendi devrinden zamanımıza kadar çok sevilen ve okunan bir eser olduğunu göstermektedir.

2.4. Me'âlimü'l-Yakîn'in Nüshaları

Eserin yurt içi ve yurt dışı 57 adet yazma nüshası tespit edilmiştir. Bunların dışında eserin basma nüshaları da bulunmaktadır. Me'âlimü'l-Yakîn'in birinci cildi üzerine çalışma yapan Tergip'in tespit ettiği 41 nüshanın (Tergip 2010: 48) yanı sıra 16 nüsha da tarafımızca tespit edilip listeye eklenmiştir.

Çalışmamıza bu nüshalar içinde önceki çalışmanın devamı olması açısından esas olarak Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye bölümü 403 numaralı nüsha seçilmiştir. Ayrıca karşılaştırma yapmak üzere hem nüsha sağlamlığı hem de daha eski tarihli olmaları sebebiyle Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi bölümü 65 numaralı nüsha ile Topkapı Sarayı Müzesi, Emanet Hazinesi 1150 numaralı nüsha ele alınmıştır.

1. Me'âlimü'l-Yâkin Terceme-i Mevâhibü'l-Ledunîye, Milli Kütüphane Nr. 60 hk 70, 281x190 – 200x115 550 yk. 22 st. Talik
2. Me'âlimü'l-Yakîn, Milli Kütüphane, Nr. 26 Hk 279, 125 yk.
3. Me'âlimü'l-Yakîn, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 45Hk 5046, 300x185-210x105mm, 416 yk. 31 st. Nesih
4. Me'âlimü'l-Yakîn, Tunus Milli Kütüphanesi, Nr 13098, 79 yk. 19 st. Nesih
5. Me'âlimü'l-Yâkin Tercüme-i Mevâhibü'l-Ledunîye, Topkapı Sarayı Müzesi, Nr. B. 257, 295x160mm 608 yk. 29st. Nesih
6. Me'âlimü'l-Yakîn fi Siyreti Seyyidi'l-Mürselîn, Fransa Milli Kütüphanesi, Nr. Regius, 320x210 mm 521 yk. Nesih
7. Me'âlimü'l-Yakîn fi Siyreti Seyyidi'l-Mürselîn, İzmir Milli Kütüphanesi, Nr. 1939, 300x185 mm 254 yk. 27 st. Talik
8. Me'âlimü'l-Yakîn fi Siyreti Seyyidi'l-Mürselîn, İzmir Milli Kütüphanesi Nr. 254, 310x 195 mm, 372 yk. 21 st. Nesih
9. Me'âlimü'l-Yakîn, Hidiv Kütüphanesi, Nr. 5542, 569 yk. 25 st. Nesih
10. Me'âlimü'l-Yakîn, Hidiv Kütüphanesi, Nr. 8529, 459 yk. 29 st. Nesih

11. Me'âlimü'l-Yakîn, İstanbul Kütüphaneleri, Aşir Efendi Reisü'l-Küttab Nr. 710, 293x177 -220x104 mm 549 yk. 27st. Nesih
12. Me'âlimü'l-Yakîn, İstanbul Kütüphaneleri, Veliyüddin Efendi Ktb. Nr. 518, 205x133-170x85 mm 202 yk. 27 st. Talik
13. Me'âlimü'l-Yakîn, İstanbul Kütüphaneleri, Nuruosmaniye Ktb. Nr. 3254 295x193-220x118mm 232 yk. 27 st. Nesih
14. Me'âlimü'l-Yakîn, Mısır Milli Kütüphanesi, Nr 9, 180x270 mm. 459 yk. 29st. Nesih
15. Me'âlimü'l-Yakîn, Mısır Milli Kütüphanesi, Nr. 12, 170-270 mm 569 yk. 25 st. Nesih
16. Me'âlimü'l-Yakîn, Mısır Milli Kütüphanesi, Siyeri Muhammediyye Türki Nr. 9, 180x318 mm, 411 yk 31 st. Talik
17. Me'âlimü'l-Yakîn, Atıf Efendi Kütüphanesi Nr. 1743, 200x125-150x80 116 yk. 21st.
18. Me'âlimü'l-Yakîn, Edirne Selimiye. Nr. 464, İstinsah Tarihi 1517
19. Me'âlimü'l-Yakîn, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nr. 1477
20. Me'âlimü'l-Yakîn, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, 472 yk.
21. Me'âlimü'l-Yakîn, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Nr 692, 208x115mm 472 yk: 31 st. İstinsah Tarihi 1008
22. Me'âlimü'l-Yakîn, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr 1287, 285x185 218x117 250yk. 27 st. İstinsah Tarihi 1660
23. Me'âlimü'l-Yakîn, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr 1288, 285x185 218x117 477 yk. 33 st. İstinsah Tarihi 1018 -1609
24. Me'âlimü'l-Yakîn, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr. 3253, 613 yk. Arap-Talik İstinsah Tarihi 1579
25. Me'âlimü'l-Yakîn, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr 3257, 709 yk. 25st. Nesih İstinsah Tarihi 708

26. Me'âlimü'l-Yakîn, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr 3258, 531 yk. 298x195-218x115mm 25 st. İstinsah Tarihi 525
27. Me'âlimü'l-Yakîn, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr 3259, 382 yk. 300x195-262x107 mm. 31 st. Arapça Talik İstinsah Tarihi 1748
28. Me'âlimü'l-Yakîn, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr 3254, 295x193-220x118mm 237 yk. 27st. Nesih İstinsah Tarihi 1671
29. Me'âlimü'l-Yakîn, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr. 3255, 293x192-213x113mm 292 yk. 25 st. Nesih
30. Me'âlimü'l-Yakîn, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nr 3260, 282x165-212x97 mm, 632yk. 27 st. Nesih
31. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, Nr. 3157, 614 yk.
32. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, Nr. 440
33. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, Nr 4295, 289-257 yk. İstinsah Tarihi 987
34. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, Nr. 4294 364yk.
35. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Nr. 4293, 231 yk. İstinsah Tarihi 1136
36. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nr. 4325, 525 yk.
37. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nr. 4326, 497 yk.
38. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, Nr 65 555 yk. İstinsah Tarihi 1568
39. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Nr 402, 316-358 yk. İstinsah Tarihi 1599
40. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Pala Nr. 375. 329 yk.

41. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir Nr. 752, 382 yk.
42. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, Nr. 755, 216-324 yk
43. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, Nr 666, 108 yk. İstinsah Tarihi 1261
44. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, Nr. 2024, 351-160 yk. İstinsah Tarihi 1678
45. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, Nr 710, 12-549 yk. İstinsah Tarihi 1017
46. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab, Nr. 710, 12-549 yk. İstinsah Tarihi 1017.
47. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, Nr 1858 337 yk.
48. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, Nr. 770, 115 yk.
49. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, Nr. 900, 427yk. İstinsah Tarihi 986
50. Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, Nr. 3142, 320x175-220x110mm 27 st.
51. Me'âlimü'l-Yakîn, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü, Nr. 258, 584yk. İstinsah Tarihi 1753
52. Me'âlimü'l-Yakîn, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, , Bağdat Köşkü, Nr. 259, 255yk. İstinsah Tarihi 1650
53. Me'âlimü'l-Yakîn, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Ahmed III Kitaplığı, Nr. 488, 446yk. İstinsah Tarihi 1748
54. Me'âlimü'l-Yakîn, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Ahmed III Kitaplığı, Nr. 489 718 yk. İstinsah Tarihi 1569
55. Me'âlimü'l-Yakîn, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hırka-i Saadet, Nr. 272 120 +120 yk. İstinsah Tarihi 1585

56. Me'âlimü'l-Yakîn, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, Nr. 1150, 723 yk.
İstinsah Tarihi 1569

57. Me'âlimü'l-Yakîn, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü, Nr 257, 608 yk.
İstinsah Tarihi 1754

2.5. Karşılaştırılan Me'âlimü'l-Yakîn Nüshaları

Me'âlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn'in tenkitli metni için üç nüsha karşılaştırılmıştır. Bu nüshalar şunlardır:

1. **H.** / Me'âlimü'l-Yakîn, Süleymâniye Kütüphanesi: Hamidiye (Murad Molla Ktb.)
No. 403 (C. 2)

Ölçü: 278x168 -193x80 mm.

Yaprak Sayısı: 364

Satır Sayısı: 29

Yazı Türü: Talik

Kağıt Türü: Esmer

İstinsah Tarihi: -

Müstensih: Ahmed Lebib b. Mustafa

Cetveller yaldız, başlık nefis tezhipli, söz başları kırmızı, sarı meşin, şemseli, miklepli cilt. Baş tarafında fihristi ve vakıf mührü vardır. Bu eserin ilk cildinde devamından başlayarak sonuna kadar devam eder. Ayet, hadis ve Arapça cümlelerin üzerine kırmızı ile çizilidir.

Başı: “**kısm-ı s̄anġ Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ĥazretine maĥşūş ĥarām kılınan nesneleryū beyānındadır** cümleden biri zekāt malın almaĥ ya'ñi kendü nefisine ve āline ĥarc için almaĥ kavlı-ı şahīĥ ve meşhūr u menşūş üzre şadaĥa almaĥ daĥı ĥarām idi. İmam Müslim rivāyetinde *ene lā ma-ekele's-şadaka* diyü buyurmuşdur taĥkīken biz şadaĥa yimezüz dimekdür ammā şadaĥa mübāĥ idi diyenler yemekden kaçmaĥla ĥarām olmaĥ

lāzım gelmez cā'izdür ki şadağa kendülere mübah ola ammā tenezzühen ehlini terk etmiş ola didiler.”

Sonu: “le-mā ba’nen neticetiḥi hazıhi’n-nuşḥatiḥi ve’l-celīleti ve’l-mecelleti’l-cemīle inkesera bālū’l-ḳalem bi-i stilzāzi ve istişmām ṭayyib rāyihati mü’ellihī fe-ferāgatü ‘ani’t-tahrirü ve’t-taştīr ve ene’l-‘aşr Aḥmed Lebīb ibn el-Hāc Muştafā el-muştehir be-i bni aḥī Muḥammed Kāmī el-ḳādī bi-mışır el-ḳāhireti sābıkan ‘afā’llāhu lehüm ve li-vālideyhim ve aḥsene ileyhüm ve mü’ellifihī ve li-sā’iri’l-mü’minīne ve’l-mü’mināti ecma’in āmīn”

Metin teşkilinde **H** nüshası esas alınmıştır. Bu nüshanın esas alınmasındaki başlıca neden daha önce birinci cilt üzerine doktora çalışması yapan Ayhan Tergip’in çalışmasının devamlılığını sağlamak olup **HE** ve **EH** nüshalarının feragat kayıtlarındaki bilgiye göre Bâkî’nin kendi elyazısı ile kaleme alınmış olmaları nedeniyle karşılaştırmada sağlam metin tespiti yapabilmek için tercih edilmiştir.

2. **HE**. / Me’âlimü’l-Yakîn: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi No. 65

Yaprak Sayısı: 555 vr.

Satır Sayısı: 27

Yazı Türü: Nesih

İstinsah Tarihi: 1568

Baş: “Ḥamd-i lā-yuḥşā ḥazret-i Ḥudā-yı bī-hemtā celle senā’ühü ‘ani’l-‘add ve’l-i ḥşā cenāb-ı kibriyāsını elyaḳ ve evlādur ki dest-i ḳudreti nefḥa-i sīret-i Muḥammediyye ve ṭayyib-i aḥlāk-ı Aḥmediyye birle micmere-i müşebbek-i gerdünü. . .”

Sonu: “ḳad veḳa’ü’l-ferāğ min taḥrīrihi ‘alā yedi mütercimihī’l-faḳīr ‘Abdü’l-bākī bin Muḥammed ğafara’llāhu lehü ve li-vālideyhi ve aḥsene ileyhimā ve ileyhi fī-evāīli zī’l-ḥiccetü’l-ḥarām min şuhūri seneti sitte ve seb’ine ve tis’a-mi’e bi-dāri’s-salṭanati Koştanṭīniyyeti’l-ḥamiyye ḥamiyyet ‘ani’l-beliyyati temme”

Bu nüsha, feragat kaydına göre Bâkî’nin kendi el yazısı ile kaleme aldığı nüshadır.

Sayfalar altın cetvellidir. Başlık tezhiblidir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayet, hadis ve Arapça ibarelerin üzeri kırmızı ile çizilidir. Sonunda feragat kaydı bulunmaktadır. Bir de vakıf mührü vardır.

3. **EH.** / Me'âlimü'l-Yakîn Terceme-i Mevâhibü'l-Ledunîye: Topkapı Sarayı Müzesi, Emanet Hazinesi No: 1150

Ölçüler: 310x210mm.

Yaprak Sayısı: 723

Satır Sayısı: 23

Yazı Türü: Nesih

İstinsah Tarihi: 976/ 1568

Başı: “Hamd-i lâ-yuḥṣâḥazret-i Ḥudâ-yı bî-hemtâ celle senâ'ühü 'ani'l-'add ve'l-i ḥşâ cenâb-ı kibriyâsını elyağ ve evlâdur ki dest-i kudreti nefḥa-i sîret-i Muḥammediyye ve tayyib-i aḥlâḳ-ı Ahmediyye birle micmere-i müşebbek-i gerdünü. . .”

Sonu: “ḳad veḳa'ü'l-ferâğ min taḥrîrihi 'alâ yedi mütercimihî'l-faḳîr 'Abdü'l-bâḳî bin Muḥammed ḡafara'llâhu lehû ve li-vâlideyhi ve aḥsene ileyhimâ ve ileyhi fî-evâilî zî'l-ḥicetü'l-ḥarâm min şuhûri seneti sitte ve seb'îne ve tis'a-mi'e”

Bu nüsha, feragat kaydına göre Bâkî'nin kendi el yazısı ile kaleme aldığı nüshadır.

Serlevha kaba tezhipli, cetvelleri kırmızıdır. Miklepli ve şemseli kahverengi deri ciltlidir. Ayetler, hadisler ve Arapça ibareler üzeri kırmızı çizilidir. Başlıklar ve bazı özel isimler kırmızı mürekkeplidir.

2.6. Metin Teşkilinde İzlenilen Yol

1. Tenkitli metin teşkili için H (Hamidiye) nüshası esas alınmıştır. İncelenen diğer nüshaların bu nüshadan farklılıkları ya da eksiklikleri karşılaştırılıp dipnotta gösterilmiştir.
2. Tenkitli metin çeviriyazımında pek çok araştırmacı tarafından hâlâ kabul gören İsmail Ünver'in "*Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Notlar*" makalesinde bildirdiği hususlara olabildiğince riayet edilmeye çalışılmıştır.
3. Metin tespitinde alışlagelmiş transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.
4. Transkripsiyonlu metinde özel isimlerden sonra gelen ekler, apostrof ile ayrılarak yazılmıştır: Ādem'den, Muştafā'nun Qur'an'dan gibi.
5. Arapça şahıs ve eser isimlerinde Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin imla esaslarında olduğu gibi tamlamayı oluşturan ikinci isim özel isim ise bu kelimesinin ilk harfi büyük değilse küçük yazılmıştır: Ebū'l-Huseyn, Şemsü'd-dingibi.
6. Eserde bulunan ayet, hadis, söz ve ifadelerin transkripsiyonu metin içinde verilmiştir. Tercümeleri dipnotta gösterilmiştir.
7. Metindeki eksiklikler tamamlanıp [] içinde gösterilmiştir.
8. Kelimelerin transkripsiyonu yapılırken metindeki imlalar dikkate alınmış kelimelere müdahale edilmeden olduğu gibi yazılmıştır.
9. Günümüzde dahi ekleşmesi tamamlanmamış "imiş, idi, ile" yapıları metinde nasıl yazılmış ise öyle transkripsiyonu yapılmıştır.
10. Metindeki bazı Arapça ifadeler ve hadisler metin içinde yazar tarafından tercüme edilmemiş ise dipnotta tercümesi verilmiştir.
11. Sayfa sayıları [] içinde, satır numaraları ise () içinde gösterilmiştir.
12. Ayetlerin tercümesinde <https://kuran.diyamet.gov.tr/mushaf> sayfası esas alınmıştır.

III. BÖLÜM

3. ME'ÂLİMÜ'L-YAKÎN FÎ-SÎRETİ SEYYİDİ'L-MÜRSELÎN

[H 1/b]

**Kısm-1 şānī Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hazretine maḥşūş ḥarām
kılınan nesnelere beyānındadır:**

Cümleden biri zekāt mālın almak ya'nī kendü nefesine ve āline ḥarc için almakḳavl-i şaḥīḥ ve meşhūr u menşūş üzre şadaḳa almak daḥı ḥarām idi İmām Müslim rivāyetinde *ene lā ma-ekle's-şadaḳa* diyü buyurmuşdur taḥkīken (5) biz şadaḳa yimeüz dimekdür ammā şadaḳa mübāḥ idi diyenler yemekden kaçmaḡla ḥarām olmak lāzım¹ gelmez cā'izdür ki şadaḳa kendülere mübāḥ ola ammā tenezzühen ehlini terk itmiş ola didiler lākinbu sözhilāf-ı zāhir-i ḥadīsdür Şeyhü'l-İslām İbn 'Irāķī eydür 'alā-küllü ḥālin ekl-i şadaḳadan imtinā'c buyurduḡı s̄ābitdür ya vüçüben ola ya tenezzühen ola bunun ḥikmeti manşib-ı şerīfini emvāl-i nāsuḡ evsāḥından şıyānet itmek idi biri daḥı (10) budur ki āline zekāt ḥarām idi ve ḳavl-i eṣaḥḥ üzre 'āmil-i zekāt olmak daḥı ḥarāmdur² biri daḥı rāyiḥa-i kerīhesi olan nesnelere ekldür meselen şoḡan ve şarmusaḳ gibi nesnelere yemek kendüye ḥarām idi zīrā her sā'at vaḡy gelmek ve melā'ike gelmek ihtimāli var idi biri daḥı kitābet ve şī'r söylemek kendüye ḥarām idi³ ya'nī bunlara tevaḡḡul ve mübāşeret ḥarām idi dimekdür didiler ba'zılar ḳavlince şī'r demek muḡlaḳan peyḡamberlere (15) ḥarām idi Resūlu'llāh hazretine maḥşūş degüldi tā kim vaḡy-ı ilāhī şī're teşbīhden sālīm ola biri daḥı *ve lā temnün testeksiru*⁴ ḥükmince istiksār için i'ḫā itmek kendüye ḥarām idi ya'nī çok nesne almaḡiçün kimseye nesne virme virürseḡ Allāh için vir dimekdür cenāb-ı 'izzetine⁵

¹ lāzım HE; -H

² idi HE; -H

³ idi HE; -H

⁴ Kur'an 74/6: İyiliḡi, daha fazlasını bekleyerek yapma.

⁵ eşrefine, H ; 'izzetine HE

eşref-i ādābı taʿlīmdür ekser-i müfessirīn böyle buyurmuşlardur Daḥḥāk ve Mücāhid bu hürmet Resūl-i ekrem¹ḥazretine maḥşūşdur (20) ümmetine degüldür didiler Ḳatāde raḥmetu'llāhi ʿaleyh muʿcizāt-ı dūnyā için nesne virme yaʿnī Allāh için vir dimekdür didi Ḳatāde ḳavli üzre eger az eger çok ivaz-ı dūnyevī için ḥālīşen ve muḥlişen li-vechi'llāh vir demek olur. Ḥasan-ı Başrī raḥmetu'llāhi ʿaleyh eyitdi ʿamelünle Allāhu teʿālāya minnet eyleyüp anı keşīr ʿadd (25) eyleme dimekdür didi baʿzılar daḥı nübüvvetle ḥalka minnet idüp anuḡ üzerine ecr ü ʿivaz-ı dūnyevī alma dimekdür didiler biri daḥı *lā temüddenne ʿayneke illā mā metteʿnā biḥīezvācer²* ḥükm-i şerīfince³ eşnāf-ı küfre virilen esbāb-ı dūnyeviyye cānibine çeşm-i [H 2/a] ḫamaʿ ḫutma yaʿnī bunuḡ [HE 257/a] emsāli emvāl baḡa da verilse diyü ārzü itme zīrā metāʿ-i dūnyevī saḡa virilen nesneye nisbet ḫaḳīr ü müstaḫḫardur demek olur rivāyet olunur ki Ezriʿāt didükleri mevziʿde ol Ḥazret şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem aşḫābıyla Yehūd ḳāfilelerine (5) rāst geldiler envāʿ-i metāʿ ve cevāhirleri var idi müslümānlar gördiler daḥı eyitdiler n'olaydı bizimde bu aşl mällarımız olaydı ḫayrāt uḫasenāta ḫarc idüp fī-sebīli'llāh şarf ideydük didiler andan Resūlu'llāh şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem eyitdi *ḳadaʿteytüm sebʿa* (10) *āyātin hizī ḫayru min hizī* diyü buyurdi yaʿnī taḫḳīken size yedi āyet verildi ki anlar bu emvālden ḫayrdur dimekdür murād süre-i Fātiḫa'dur Resūlu'llāh ḫazretine *lā temeddünne ʿayneyke* daḥı buyurulmaḡa sebep ol idi dimişlerdir. Biri daḥı ḥāʾinetü'l-aʿyendir yaʿnī bir mübāḫ ḳatle yāḫūd ḫarba uğurlayın işāret itmekdür nitekim ehl-i Mekken (15) İbn Ebī Serḫ didükleri şaḫş ki zamān-ı Cāhiliyyetde çok fesād idüp ol Ḥazrete ezālar itmişdi Mekke fetḫ olunduḡı zamānda Resūlu'llāh şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemehl-i Mekkeye emān virüp illā dört kimsenüḡ ḳatlini muḳarrer itmişdi birisi mezkūr şaḫş idi ol gün ḳaçup ḫazret-i ʿOsmān'uuḡ evinde şaḳlanmışıdı şoḡradan (20) Resūlu'llāh şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem ḫalkı bīʿata daʿvet itdüḡi zamānda ḫazret-i ʿOsmān daḥı İbn Ebū Serḫ'i getürdi yā Resūlu'llāh bunuḡla daḥı

¹şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem HE; -H

² Kur'an 15/88: Kafirlerden bir kısmını faydalandırduğumuz şeylerde sakın gözün kalmasın.

³ḫükmince HE; -H

mübāya‘a eyle didi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem üç def‘a nazār idüp bī‘atından imtinā‘ eyledi āhīr dördüncü mertebede bī‘at itdi andan aşhābına teveccüh idüp eyitdi (25) ben şunuñ bī‘atından imtinā‘ itdügüm zamānda sizüñ arañızda bir recül-i reşīd bulunmadı ki kalka boynın ura didi aşhāb eyitdiler yā Resūla’llāh çünki murādınız idi işāret buyurmak gerek idünüz didiler Faħr-ı ‘Ālem eyitdi hiç bir peygambere lāyık degüldür kianda *hā‘inetü’l-a‘yen* ola diyü buyurdu ve āşikāre katlı buyurmaduğı (30) dağı ħāzret-i ‘Osmān’uñ ħātırıçün idi zīrā ħidmet-i şerīfine ol [H 2/b] getürmişdi biri dağı bir kavlı üzere muhāceret itmeyen ħatuna nikāħ itmekdir biri dağı kendüyi dilemeyen ħatunı nikāħında tutmağdur bu dağı ol ħāzrete maħşuş olan ħarāmlardandır biri dağı kitābiyyeye nikāħ itmekdür zīrā anuñ evzāc-ı tāhirātı ümmühāt-ı mü‘minīndür ve āhīretde (5) dağı ħatunları olsalar¹ gerekdür ve cennetde kendüsiyle sākine olsalar gerekdür mü‘mine olmayınca bu mertebe vuşül mümkin degüldür ba‘zılar buyurmuşdur ki eger kitābiyye taht-ı nikāħında getürür olsa Ĥağ te‘ālā ol Ĥāzrete kerāmet-i İslām’a hidāyet ideydi didiler biri dağı ümme-i müslimeye nikāħ itmekdür ya‘nī āher kimsenüñ āzādsız cāriyesin [HE 258/a] nikāħ (10) itmek² ol ħāzrete ħarām kılınmışdı eger nikāħı tağdīr olınsa andan olan evlādı ħürr olmağ lāzım idi zīrā rıkk müte‘azzir idi Kādī Ĥüseyn böyle dimişdür ammā kendü mālūñ cāriyesin taşarruf itmege eşaħħ budur ki ħelāl idi kul olmağ zīrā memlūkesi olan Reyhāne İslām’a gelmeden taşarruf itmişler idive bu tağdīrce cāriyeyi İslām’a (15) gelmele kendü dīninde tūrup andan müfārağat itmek beyninde taħyīr itmek ol ħāzretüñ üzerine vācib mi idi³ degül mi idi bunda iħtilāf itmişlerdür bir vech budur ki vācib idi zīrā dār-ı āhīretde evzācından olsa gerek idi bir vech dağı budur ki vācib degülidi zīrā Reyhāne’ye İslām ‘arz idüp ol dağı ħabül itmedüğü zamānda mülkinden (20) iħrāc itmedi yine taşarruf iderdi şonradan İslām’a geldi didiler biri dağı mücāhidīnüñ tekbīrin işitdüğü zamānda iğāre-i taħrīmdür ya‘nī düşmeni ġāret itmeden men‘ dimekdir.

¹ olsalar HE; olsa H

² nikaħlanmağ HE; -H

³ idi HE; -H

Kısm-ı sālīs ol Hāzrete şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem maḥşūş olan mubāḥātuḡ beyānındadır:

Cümleden biri ṡayanup uyumağıla āb-desti bozulmazdı ve 'ulemā-yı (25) Şāfi'yyeden bir ḡavl üzere nisāya degüp ṡoḡunmağıla dağı bozulmazdı ve anlar ḡatında sā'ir¹ kimesneden vāḡı' olsa nāḡıṡ²-ı vuzū' olur İmām Nevevī eydür mezḡheb-i cezm budur ki ol Hāzrete dağı nāḡıṡ³-ı vuzū' ola dimiṡdir evvelki ḡavli diyenler ḡadīs-i 'Ā'ıṡe meşeliyle istidlāl itmişlerdür ki Ebū Dāvūd rivāyetinde vārid olmuşdur ki Resūlu'llāh [H 3/a] şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡatunların öperdi andan şoḡra āb-dest almadın namāz ḡılurdu diyü buyurulmuşdur. Nesā'ī dağı böyle rivāyet itmişdür ve Ebū Dāvūd bu ḡadīs İbrāḡīm Temīmī'nün mürselīdür dimişdür ya'nī İbrāḡīm bu sözi ḡazret-i 'Ā'ıṡe'den bi'z-zāt işitmemişdür (5) didi İmām Nesā'ī mürsel ise dağı bu bābda bundan aḡsen ḡadīs yoḡdur dimişdür 'ulemā-yı ḡanefiyye ḡatında öpmekle āb-dest bozulmaz mübāşeret-i fāḡiṡe olmayınca ve mübāşeret-i fāḡiṡe aḡa dirler ki erle 'avrat ikisi dağı çıplaḡ olalar ve erün āleti ḡıvāma gele dağı 'avratuḡ fercine ṡoḡuna bu taḡdīrce ikisinünde āb-desti (10) bozılır biri dağı budur ki ikindi farzın ḡıldıḡdan şoḡra nāfile namāz ḡılmaḡ kimseye cā'iz degüldür ammā ol Hāzrete cā'iz idi bir zamān öyle sünnetlerinden iki rek'atı fevt olmuşdı ikindi namāzından şoḡra ḡıldı⁴ andan şoḡra 'ādet idinüp ikindiden şoḡra iki rek'at nāfile⁵ namāz ḡılmaḡa başladı ḡicāzī ve ḡayrı böyle zıkr itmişlerdür biri (15) dağı bu idi ki ṡavār üstünde iken vitr namāzı ḡılmaḡ aḡa cā'iz idi bā-vücūd ki ol namāz kendüye vācib idi didilerŞerḡ-i Mühezzeb'de böyle zıkr itmişdür ve 'ibāreti budur [HE 259/a] *kāne min ḡaṡā'ıṡihi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem cevāz fi'li ḡāze'l-vācibe'l-ḡāṡiyetün 'ale'r-rāḡiletin* biri dağı İmām A'zam ve İmām Mālik raḡmetu'llāhi (20) 'aleyhimā mezḡheblerinde ḡā'ib namāzı ḡılmaḡ ol Hāzrete maḡşūş idi İmām Şāfi'ī raḡmetu'llāhi 'aleyh ḡatında maḡşūş degüldür

¹ -HE; sā'ir H

² nāḡıṡ H ; nāḡız HE

³ nāḡıṡ H ; nāḡız HE

⁴ ḡıldı H ; ḡılındı HE

⁵ nāfile HE; -H

ğayrılar dağı kılmak cā'izdir Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem¹ Necāşī'nün namāzını ğā'iben kılmışdır İmām A'zam ve Mālik ḥazretleri ğā'ib namāzı Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretine maḥşūş idi ğayra cā'iz (25) degüldür didiler Şāfi'yye eyitdiler şol nesneyi ki Resūlu'llāh ḥazreti işleye ümmeti dağı işlemek cā'izdir didiler ya'nī aşl 'adem-i ḥuşūşiyetdür didiler ammā bu taḫdīrce hiç bir mubāḥuḡ ol Ḥazrete iḥtişāşına kâ'il olmamak gerekdür bā-vücūd ki ba'zı nesne ḥelāl olmak aña maḥşūş idüğine kâ'illerdür ve² Kirmānī eydür ol [H 3/b] Ḥazretten hiçāb ref^c olınmışdı didükleri memnū'dur teslīm olınup dağı bilekalanşahābeden ref^c olınmış degüldi didi bunuḡ dağı cevābı ol ḥazrete iktidā ḥālinde cā'iz olmaḡdan sâ'ir aḥvâlde cā'iz olmaḡ lāzım gelmez dimekdir. Biri dağı kuvvet-i şehvetle şā'im iken (5) ḡatunların öpmekdür İmām Buḡārī ḥazret-i 'Ā'işe'den rivāyet eyler ki *kāne Resūlu'llāhi yuḡabbilu ba'za ezvācihi ve hüve şā'imün vekāne emlekūhum li-eribihī*³diyü buyurmuşlardur İbn Ḥacer raḡmetu'llāhi 'aleyh eydür ḥazret-i 'Ā'işe raḡiya'llāhu 'anhā bu kelāmıla işāret itmişdür ki mübāḡ olmaḡ nefesine mālīk olan kimseyedir yoḡsa ḡarāma (10) düşmekden emn olmayana degüldür dimişdür Ḥammād raḡmetu'llāhi 'aleyh rivāyetinde İmām Nesā'ī naḡlinde vārid olmuşdur ki Esved raḡiya'llāhu 'anh eyitdi şā'im olan kimesne mübāşeret eyler mi diyü 'Ā'işe'ye su'āl itdüm yoḡ cā'iz degüldür didi ben eyitdüm Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şā'im iken mübāşeret itmez mi idi didüm eyitti *inne kāne emlekeküm li-eribihī* (15) didi ya'nī taḡḡikēn ol ḥazret kendü 'uzvına sizüḡ ziyāde mālīk olanuḡuz⁴ idi dimekdür murād cümleḡizden ol nefesine ziyāde mālīk idi demek olur İbn Ḥacer eydür bu kelāmıḡ zāhirinden anılanan budur ki ḥazret-i 'Ā'işe bu ḡālūḡ Resūlu'llāh ḥazretine ḡuşūşiyetin i'tikād itmiş ola İmām Ḳurtubī böyle buyurmuşduryine İbn Ḥacer eydür (20) bu ḡuşūş 'Ā'işe

¹şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem H ; -HE

² ve HE; -H

³ Resūlu'llāh Efendimiz oruçlu iken bazı zevcelerini öperdi fakat O, kendi uzvuna sahip olmakta sizin en ziyade olanımızdı.

⁴ olanuḡuz HE; olanıız H

rağıya'llāhu 'anhā ḥazretinden ictihāddur¹ ve kelāmı delālet eyler ki şā'im olan kimesne ḥatunın öpmek ḥarāmdur dimeye ve Resūlu'llāh ḥazretine maḥşūşdur daḥı dimeye İmām Mālik raḥmetu'llāhi 'aleyh Muvatta'dan rivāyet itdügi budur ki 'Ā'işe binti Ṭalḥa birgün ümmü'l-mü'minīn 'Ā'işe rağıya'llāhu 'anhā [HE 260/a] ḥazretinün yanında idi zevci 'Abdu'llāh bin 'Abdu'r-raḥmān (25) geldi ve mezkūr 'Abdu'llāh ümmü'l-mü'minīn 'Ā'işe'nün ḳarındaşı oğlıdur aña eyitdi niçün ḥatunun yanında gelüp anuñla oynamazsın ve öpmezsin didi 'Abdu'llāh eyitdi ben şā'im iken anı öpmek cā'iz midür didi ḥazret-i 'Ā'işe rağıya'llāhu 'anhā ne'am diyü buyurdu ve şöyle ma'lūm ola ki e'imme-i Ḥanefiyye katlarında bir kimesne ki nefsinden emn üzre ola ya'nī² öpmegile [H 4/a] inzāl vāḳı' olmayacağıñ yāḥūd nefis taḳāzāsıyla ya'nī³ artuğa tama' itmeyecegin bile ol aşl kimesne şā'im iken öpmek cā'izdür nefsinden emīn olmayan kimesne öpmek mekrūhdur kerāhet vāḳı' olur ammā şavmı bozulmaz meger ki inzāl ya idḥāl vāḳı' ola biri daḥı (5) şavm-ı vişāldür bu daḥı gayrılara ḥarām ve ol Ḥazrete ḥelāldür nitekim tafşīli gelse gerekdür İmāmü'l-⁴Ḥaremeyen Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥaḳḳında şavm-ı vişāl ḳurbetdür dimişdür biri daḥı budur ki bir kimsenün ta'āmiya şarābı olsa ve kendü anlara muḥtāc olsa Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretine daḥı iḥtiyāc vāḳı' olsa (10) o kimesne Resūlu'llāh ḥazretin kendü nefsinden taḳdīm idüp ta'ām u şarābın ol ḥazrete bezl itmek vācibdür zīrā Ḥaḳḳ tebareke ve te'ālā *en-nebiyyü evlā bi'l-mü'minīne min en-fusihim*⁵ diyü buyurmuşdur Resūlu'llāh ḥazreti mü'minlere kendü nefislerinden evlā olıcaḳ mālların aña bezl idüp cānların anuñ cānına fedā ḳılmaḳ vācib olur⁶ (15) eger bir zālīm ol Ḥazrete ḳaşd eylese ḥāzır bulunan kimseye vācibdür ki anuñ yolına nefsinı bezl eyleye nitekim Uḥud gāzāsında Ṭalḥa rağıya'llāhu 'anh ol Ḥazreti kendü nefsiyle şıyānet idüp aña ḥavāle ḳılınan yaraḳlara kendüyi ḳarşu virürdi biri daḥı bu idi ki ecnebiyye ḥatunlara

¹ ictihāddur HE; ictihād H

² ya'nī HE; -H

³ öpmegile inzāl vāḳı' olmayacağıñ yāḥūd nefis taḳāzāsıyla ya'nī H, HE, -EH

⁴ İmāmü'l-HE, İmām EH, H

⁵ Kur'an 33/6: Peygamber, müminlere kendi canlarından daha önce gelir.

⁶ olur H, HE, -EH

nazar itmekol H zrete mub h idi ve anlarla (20) tenh  evde olmak dağı mub h idi¹ ve buņa del let eyler ki  mm  H r m binti Milh n raçıya'll hu  anh nuğ evine varurdu ve anda yatup uyurdu ve  mm  H r m ol H zret n m b rek bağını ve Őađlarını iŐl h iderdi ma a-h z  m -beynlerinde zevciyye ve mağremiyyet yoğ idi z r  cen b-ı  iŐmeti Őev 'ib-i töhmetten p k ve mu arr  idi em netden (25) ğayrı iğtim l yoğ idi biri dağı dört  atundan ziy de nik hlanmak ol H zrete Şalla'll hu çaleyhi ve sellem mub h idi ve Ő 'ir peyğambere dağı d rtden ziy de almak c 'iz idi amm  Fağr-ı   lem Şalla'll hu çaleyhi ve sellem H zretine toğuzdan artuğ almak c 'iz iduğinde  il f vardur ve  atun c nibinden hibe lafzıyla ol H zrete nik h c 'iz idi meşelen [H 4/b] bir  avrat *vehebt  nefsi leke*²dise idi nik h olurdu nitekim H k  celle ve  al  *in vehebte nefseh  li'n-nebiyy*³buyurduđı ol ma n dur [HE 260/a] amm  ol H zret n kend  c nibinde lafz-ı nik h y h d tezv c l zım idi eŐađđ budur z r  H k  te al  H zreti *in erade'n-* (5) *nebiyy  yestekihaha*⁴ buyurmuşdur z hiri del let ider⁵ ki ol lafızlaruğ biri l zım ola didiler *ve in er de* buyrulduğı del let eyler ki mücerred  atun ol H zrete nefsin hibe itmeğle nik h tam m olmaz Res lu'll h  azretin n ir deti gerekdür mur d-ı Őer fler olmak (10) kab l mecr sına c r d r didiler *ve h liŐeten leke* buyrulduğundan  ulem ⁶ rağmetu'll hi te al   c  avl zikr itmişdür biri budur ki  atun nefsin ol H zrete hibe eylese  zerine Şıdağ v cib olmaz ğayrı m 'minlerde böyle değ ldir dimek olur Enes bin M lik ve İbn M seyyeb⁷ raçıya'll hu  anh m dan böyle merv d r bir  avl dağı budur ki (15) bi-l -vel  ve Őuh d bir  atunı nik hlanmak  aŐŐaten Őađa c 'izdür dimek ola ve bu  avl  at de'den merv d r bir  avl dağı budur ki lafz-ı hibe ile  ağd-i nik ha m lik olmak Őađa mađŐ Ődur ğayrı mü'minlere

¹ ve anlarla تنها evde olmak dağı mub h idi H, HE, -HE

² Ben nefsimi sana hibe ettim.

³ Kur'an 33/50:Sana has olmak üzere , mehirsizolarak kendini Peygamber'e bađıŐlayan, Peygamber'in de kendisini nikahlamak istediği herhangi bir mü'min kadını sana helal kıldık.

⁴ Kur'an 33/50: Peygamber'in de kendisini nikahlamak istediği...

⁵ ider H, HE; eyler EH

⁶ ulem  HE,EH; H İm m

⁷ İbni Müseyyeb H, HE, -EH

cā'iz degüldür dimek ola ve bu kavlı İmām Şāfi'î'nün ve İmām Aḥmed'ün'dür raḥmetu'llāhi 'aleyhimā ammā İmām-ı A'zam raḥmetu'llāhi 'aleyh katında sā'ir mü'minlere (20) daḥı hibe lafzıyla nikāḥ mün'aqıd olur va'llāhu a'lem biri daḥı budur ki ol Ḥazrete nikāḥ¹ bilā-mehrin ibtidā' ve intihā' cā'iz idi ya'nī bir ḥatunı nikāḥlansa² aḥa şıdaḥ virmek lāzım degüldür İmām Nevevī raḥmetu'llāhi 'aleyh eydür kaçan bir ḥatun nefsinı ol Ḥazrete hibe eylese ol daḥı bilā-mehrin tezevvüc itse aḥa ḥelāl olur³ daḥı şoḡradan duḥülle ve ḡayrıyla üzerine mehr vācib olmazdı ammā ḡayrı (25) mü'minler böyle degüldür⁴ elbette ḡayruḡ nikāḥı vucüb-ı mehrden ḥālī degüldür ya mehr-i müsem mā gerek ya mehr-i mişil gerekdür biri daḥı iḥrām giymiş iken nikāḥ aḥa cā'iz idi Nevevī şerḥ-i Müslim'de eydür aşḥāb-ı Şāfi'î'den bir cemā'at ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem iḥrām ḥālinde tezevvüc itmek cā'iz idi ve böyle itmek aḥa maḥşüşidi ümmetine cā'iz [H 5/a] degüldi didiler Nevevī raḥmetu'llāhi 'aleyh ve *hāzā eṣahhu'l-vecheyn 'indenādiyü* buyurdu biri daḥı bu idi ki bir ḥatunıḡ nikāḥına raḡbet eylese ol ḥatuna icābet lāzım olurdu eger eri var ise erine daḥı ḫalāk virmek lāzım olurdu⁵ İmām Ḡazzālī eydür ḫalāk virmek (5) er üzerine vācib olduḡunıḡ sırrını ben şöyle zann iderem ki anıḡ İmānını imtiḫān ola zīrā Resüllu'llāḥ şalla'llāhu⁶ 'aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki *lā yū'minu eḥadüküm ḫattā eküne eḥabbe ileyhi min nefsiḥī ve ehliḥī ve velediḥī ve'n-nāsi ecma'īn ya'nī* sizün birinḡ mü'min olmazçaḡ ben aḥa kendü nefsinden ve ehlerinden ve veledindenve cemī' nāsdan sevgülü olmayınca (10) dimekdür Resülu'llāḥ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretinün 'ammetesi [HE 260/b] kızısı olan Zeyneb binti Caḥş raḥıya'llāhu 'anhānuḡ ḫışşası buḡa delālet eyler ve tafşīli budur ki Zeyd bin Ḥāriṣe raḥıya'llāhu 'anh Faḥr-ı 'Ālem Ḥazretinün zamān-ı nübüvvetinden muḫaddem 'abd-i memlūki idi āzād idüp oḡul edinmiş idi andan zıkr olınan Zeyneb'i Zeyd'e aluvirmek istedi Zeyneb ve ḫarındaşı (15) 'Abdu'llāḥ rāzī

¹ nikāḥ HE,EH; -H

² nikāḥlansa HE, EH ; niḫāḥınsız H

³ olur H, olurdu HE, EH

⁴ degüldür H, HE , degüllerdür EH

⁵ eger eri var ise erine daḥı ḫalāk virmek lāzım olurdu H, EH; -HE

⁶ şalla'llāhu HE; -H

olmadılar şonradan ve *mā kāne li-mu'minin ve lā mu'minetin*¹ āyet-i kerīmesi nāzil olduğı zamānda rızā² virdiler ve zamān-ı cāhiliyyetde ve evā'il-i İslām'da 'ādet bu idi ki bir kimse bir oğlanı oğul idinse halk aña fülān oğlı diyü çağırurlardı mīrāsın alurdu ve hātunı almak haram olurdu Haqq tebāreke ve te'ālā *ūd'ūhüm li-ābāihim*³ (20) kavlı-i şerīfiyle fülān oğlu dimekten nehyen buyuruldu ve mīrās almak ve sā'ir hüküm nesih olındı ve bu kışşanun vukū'ı kavlı ve fi'le hüküm s̄abit olmak idi andan Haqq subhānehū ve te'ālā ol Hāzrete vahy itdi yakın zamānda Zeyd Zeyneb'e talāk virse gerekdür ve sen Zeyneb'i tezevvüc itseñ gerekdür didi ve Zeydün kalbine kerāhet ilkā eyledi Zeyneb'den (25) müfāraḳat itmek ister oldu andan Resūl'llāh Hāzretine geldi yā Resūl'llāh hātunumdan ayrılmak isterim didi Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi n'olduñ ayrulursın bir nesne mi gördün didi Zeyd eyitdi lā va'llāhi yā Resūl'llāh hayırdan ḡayrı nesne görmedüm illā bu kadar var ki şerefiyle baña büyüklenür olsa lisāniyla beni incidür didi Resūl'llāh [H 5/b] şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu hātardan nehy buyurdu hātuna ri'āyet eyle bir nesne için talāk virme didi āhirü'l-emr Zeyd ḳazā-yı vitr idüp Zeyneb'de hāceti ḳalmayıcak Haqq tebārek te'ālā *zevvecnākeḫā*⁴ diyü buyurdu Zeyneb'i ol Hāzrete tezvīc⁵ itdi bu ma'nāya⁶ aḳd-i nikāḫ vāsıtası (5) olmadın tezvīcine emrdür didiler ve bu ma'nāya delālet eyler ki Zeyneb raḳıya'llāhu 'anhā sā'ir ezvāc-ı tāhirāta beni Haqq te'ālā tezvīc itdi nikāḫımuñ velīsi ol idi⁸ ve sizi kendü velīlerüñüz tezvīc itdi diyü söylendi⁹ ve bu maḳāmda daḫı ba'zı tefāşīl kütüb-i tefāsīrde mestūrdur mühim olan mertebe īrād olınmışdur biri daḫı muḳaddimen (10) işāret olınan üzere bir hātunun velīsi ve şahidler hāzır olmadan ol Hāzrete nikāḫ şahīḫ idi Nevevī raḫmetu'llāhi eydür bizüm aşḫābımız ḳatında ya'nī Şāfi'iyye ḳatında böyle olduğı

¹ Kur'an 33/36: Allah ve resulü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman.....

² rızā HE; -H

³ Kur'an 33/5: Onları kendi babalarına nisbet ederek çağırın.

⁴ Kur'an 33/37: Biz, o kadını sana nikahladık.

⁵ zevvecnakeha HE, -H

⁶ diyü buyurdu Zeynebi ol Hāzrete tezvīc HE; -H

⁷ bu ma'nāya H, HE, elledi ma'nāsı EH

⁸ idi H, HE, oldu EH

⁹ söylendi HE; -H

anlara h̄acet olmaduđı iin idi z̄irā velī i‘tibār olunduđı muh̄āfaza-i kefā’et iündür ya‘nī Őerefde m̄unāsebet h̄ıfz olunup ednāya varmađdan Őaķınmaķ (15) iündür Resūlu’llāh Őalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem H̄azreti eŐref-i maħlūkāt idi bu ma‘nā anda [HE 261/a] mutaŐavver degūldi ki bu cihetden nizā‘ m̄mkin olaydı ve Őāhid ķatında nikāh olunduđı inkārden emīn olmađıiündür Faħr-ı (20) kā’ināt Őalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem kendūsi inkār itmek iħtimālī yođ idi ve h̄atunı inkār itse ‘amel olunmazdı ‘ Irākī Őerh-i M̄uhezzeb’de belki inkār eylese ol H̄azreti tekzīble ķāfir olurdu¹ dimiŐdūr bu cihetden dađı Őāhide iħtiyāc ķalmadı ve bu dađı ol H̄azrete maħŐūŐ idi bir h̄atun velīsi ve kendūsi izni yođ iken diledūđı kimesneye tezvīc eyleye biri dađı budur ki Ūmemū’l-mū’minīn Őafiyye rađıya’llāhu ‘anhā ol H̄azretūđ (25) cāriyesi idi āzād itdi dađı ‘ıtkını aņa Őıdaķ eyledi ya‘nī mehr ta’yīn itmedi ve bunun ma‘nāsında iħtilāf itmiŐlerdūr ba‘zılar eyitdi Őafiyye’yi tezvīc itmek Őartıyla āzād itdi andan ķıymeti Resūlu’llāh H̄azretine vermek Őafiyye’nūđ ūstine vācib oldu ve ķıymeti ne idūđı ma‘lūm idi hemān tezvīc itdi ķıymeti Őıdaķ yerine tıtdı dimekdūr ve bu ma‘nāyı (30) Buħārī rah̄metu’llāhi ‘aleyh Megāzī’de Enes bin Mālīk’den rivāyet itdūđı m̄’eyyed [H 6/a] olur ki Resūlu’llāh Őalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Őafiyye’yi esīr itdi dađı ‘ıtaķ itdi ve tezevvūc eyledi didi Sābit rađıya’llāhu ‘anh eyitdi Őafiyye’ye² Őıdaķ virdi didi Enes rađıya’llāhu ‘anh eyitdi nefsinı virdi ‘ıtaķ eyledi didi bir rivāyetde dađı Enes rađıya’llāhu ‘anh eyitdi buyurmiŐdur ki Őafiyye rađıya’llāhu ‘anhā (5) ol H̄azrete r̄ucū‘ itdi ya‘nī ğanīmetde Faħr-ı ‘Ālemūđ hiŐŐesine vāķı‘ oldı Őonradan tezevvūc itdi ve ‘ıtkını ya‘nī āzād itmesini aņa Őıdaķ eyledi didi bu rivāyetde Sābit ‘Abdū’l-‘azīz’e eyitdi yā Ebū Muħammed sen Enes’e Őorduđ mı ki Resūlu’llāh H̄azreti Őıdaķ ne virmiŐdi didi ol dađı nefsinı mehr virdi didi andan Sābit tebessūm eyledi pes bundan zāhirdūr ki mehr ķılınan nefis ‘ıtkı idi didilerbu huŐūŐda dađı (10) ba‘z-ı v̄cūh zıkr itmiŐler İmām Őaberānī ve Ebū’Ő-Őeyh rivāyetlerinde h̄azret-i Őafiyye’den mervīdūr *‘ıtaķine’n-nebiyyi Őalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem vece‘ala ‘ıtkī Őıdaķī* buyurmiŐdur ya‘nī Resūlu’llāh Őalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem beni ‘ıtaķ

¹ olurdu HE; -H

² Őafiyyeye H; -H

itdi ve ʿitkımı başa şıdağ eyledi dimekdür bu hadīs Enes raḍıya’llāhu ʿanh hadīsine muvaffıkdur ve Nevevī Müslim şerhinde eyitdi muḥaḳıkları (15) muḥtārı budur ki bilā-ʿivaḻve lā-şartḫ teberruʿen ıʿtāk eyledi şonradan Şafıyye’nün rızāsıyla şıdağsız tezevvüc itdi İbn Ḥacer raḥmetu’llāhi ʿaleyhe dimiştür ¹ bu maḳāma gelince taḫrīr olınan kelām ʿulemā-yı Şāfiʿiyyenünjdür İmām Aʿzam ve İmām Muḥammed raḥimehumu’llāhi teʿālā ² mezheblerinde böyledür ki [HE 261/b] bir kimesne kendü cāriyesin āzād eylese şol şartla ki cāriye nefsinı aña tezevvüc eyleye (20) cāriye daḫı āzād olıcaḫ nefsinı aña tezvīc itse mehr-i mişli cāriyeye virmek lāzım olur zīrā ʿitḫ māl degüldür mehr olmağa şāliḫ olmaz Ebū Yūsuf raḥmetu’llāhi ʿaleyh³ ḫatında ʿitḫ mehr olmaḫ cāʿizdür zīrā Resūlu’llāh şalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem ḫazreti Şafıyye’yi nikāḫladı ve ʿitkını aña mehr itdi dimiştür ve Ebū Yūsuf’a cevāb virüp mehrsiz nikāḫ Resūlu’llāh şalla’llāhu ʿaleyhi ve sellem (25) ḫazretine maḫşūş idi didiler va’llāhu teʿālā aʿlem ve cümle olan mübāḫlardan biri daḫı bu idi ki ḫısmetden muḫaddem māl-ı ḡanīmetden kendüsi ne murād idinürse ala eger cāriye eger sāʿir esbāb biri daḫı Mekke’de ḫıtāl ve ḫatı aña mübāḫkılınmış idi ve Mekke’ye iḫrāmsız girmek daḫı [H 6/b] muḫlaḫan aña mübāḫ idi İbnü’l-Ḳaşş böyle zıkr itmiştür ve Kütüb-i Sittede Enes ḫazretinden mervīdür ki Mekke’yi fetḫ idüp girdüğü gün mübārek başında miḡfer var idi dimiştür maḫrem olan kimsenün başı açıḫ olmaḫ vācibdür eger maḫrem olaydı miḡfer giymezdi ve Cābir ve (5) Zührī ve Mālik raḍıya’llāhu ʿanhüm maḫrem degüldi diyü taşrīḫ itmişlerdür ammā İbn Daḫīḳü’l-Esed raḥmetu’llāhi iḫtimāldür ki mübārek başını bir ʿözür için örtmişdi ola dimiştür İbn ʿIrāḳī raḥmetu’llāhi bu kelāma iʿtirāz idüp Cābir ve Zührī ve Mālik maḫrem degüldi diyü taşrīḫ itdiklerinden şonra bu teʿvīl merdūd olur didi andaneyitdi bu istidlāl meşḫūr (10) olan ḫilāf-ı mevzū’nuḫ ḡayrındadır zīrā ol gün peygamber ʿaleyhi’ş-şalavātu ve’s-selām ḫıtāl ḫavfindan yarağıyla girmişi idi böyle olan kimesne bizüm ḫatumuzda iḫrāmsız girmek cāʿizdür buña ne bizüm

¹ dimiştür H ; böyle buyurmuşdur HE

² teʿālā HE; -H

³ ʿaleyh HE; -H

katımızda hilâf vardır ne bildüğümüz ‘ulemâdan bir kimse katında hilâf vardır didi İmâm Nevevî rahmetu’llâhi ‘aleyh Şerh-i Mühezzeb’de bu kelâmı istişkâl idüp (15) eyitdi bu nice râst gelür ki mezheb-i Şâfi‘ide Mekke şulhen feth olunmuşdur mezheb-i İmâm-ı A‘zam’da ‘unveten ya‘nî kahren feth olunmuşdur şulhen feth olunduğı taqdîrce hod havf olmasa gerekdür yâ kıttâl havfından yarağıyla girmişdi dimegün ma‘nâsı ne olurdu yine cevâb virüp eyitdi ki Ebû Süfyân ile şulh itmişdi (20) ammâ ehl-i Mekke’nün ğadrinden emn degüldi şulhla girdi velikîn ğadr ihtimâliyle yaraksız girmedi yarağıyla girdi dimişdür ve feth-i Mekkede vâkı‘ olan ihtilâfuñ tafşîli maqşad-ı evvelde mürür itmişdür ve şöyle ma‘lûm ola ki Resûlü’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hazretinün ğayrı kaçan hâ’if olmasa eger duğûli mütekerrir olurkısmından degülse ya‘nî [HE 262/a] (25) şol şehre esbâb taşıyan rencberleriñe tekrâr tekrâr girerler çıkarlar eger bu tã’ifeden degülse ihrâm vâcib olmada Şâfi‘iyye katında iki kavlı vardır ekseri katında eşahh budur ki vâcib olmamağdur ammâ anlardan ba‘zıları vâcib olmaduğuna kaç‘ itmişlerdür eger duğûli mütekerrir olur kısmından ise bunda da hilâf vardır ammâ bunlarda [H 7/a] vâcib olmamağ evlâdur ve Hanâbile katında ihrâm ile girmek vâcibdür illâ meger ki hâ’if ola yâhüd hâcât-ı mütekerrire aşhâbından ola ve Mâlikiyye’den meşhûr olan dağı budur ki aşhâb-ı hâcât-ı mütekerrirenün ğayrına vâcib ola ‘ulemâ-yı Hanefiyye katında muṭlağan vâcibdür meger kimesne ki dâhil-i (5) mîkât ola aña vâcib degüldür muḥaşşal budur kimezheb-i Şâfi‘iden meşhûr üzre muṭlağan vâcib olmaya ve e’imme-i selâse mezheblerinde vâcib ola illâ şol istiṣnâ itdükleri mevzû‘ları vâcib olmaya va’llâhu a‘lem ve ol Hazretün şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellemḥaşâ’işindenbiri dağı bu idi ki min-ğayrı hilâf kendü ‘ilmiyle kazâ ideydi ve kendü nefsiçün ve veledleri¹ (10) içün dağı kazâ ideydi ve ğazab hâlinde fetvâ ve kazâ aña mekrûh degüldi Nevevî Müslim şerhinde böyle zıkr itmişdür zîrâ ğarazdan ma‘şûm idi rızâ hâlinde ne söylerse ğazab hâlinde söyledüğü ol idi bir huşûşda Zübeyrün ḥaşmı ol Hazreti ğazaba getürdükden sonra Zübeyr içün kazâ idüp Zübeyr’e hükm (15) itdüğü vârid

¹ veledleri, H ; veledi HE

olmuşdur biri dağı budur ki şalavāt lafzıyla diledüğü kimseye du‘ā itmek aña maşşüş idi meşelā Allāhümme şalli ‘alā-Zeydin Allāhümme şalli ‘alā-‘Amrin dise cā’iz idi ammā biz dimek cā’iz degüldür meger ki peygamberlere ya meleklerle dinile gayrılara dimek cā’iz degüldür¹ biri dağı İmāndan şonra katıldür bu da ol Hāzrete maşşüş idi biri dağı bir yeri fetğ (20) itmeden arāzī-i muqāta‘aya virmek bunun aşlı budur ki Hāğğ celle ve ‘alā cemī‘-i arāzī aña temlīk itmişdi anuñçün cā’iz idi İmām Ğazzālī rağmetu’llāhi ol Hāzret’üñ Temīm Dārī evlādına virdiğı yerler huşuşında anlara mu‘āraza idenüñ küfrine fetvā virmişdür Resūlu’llāğ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzreti arz-ı Cenneti iktā‘ iderdi katında (25) kaldı ki arz-ı Dünyāyı diyü buyurdu

Kısm-ı rābi‘ Resūlu’llāğ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretine maşşüş olan fezā’il ve kerāmātuñ beyānındadır:

Cümleden biri² budur ki dağı cemī‘-i enbiyādan ħalk cihetinden muqaddem idi nitekim evā’il-i kitābda mürür itmişdür ve Ādem rūğla cesed mā-beyninde iken Resūlu’llāğ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretine nübüvvet [H 7/b] virilmişdi bu dağı sābıқан zıkr olınmışdur ve‘ahd ü mīşāk ağz olınanlaruñ evvelidür *Elestü bi-rabbiküm* buyrulduğı gün *belā* diyenlerüñ evveli Resūlu’llāğ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzreti idi biri dağı budur ki Ādem ve cemī‘-i mağlūqātanuñ ecliçün ħalk [HE 263/b] olınmışlardur (5) Beyhağı ve gayrılar böyle rivāyet itmişlerdür biri dağı İbn ‘Asākir Ka‘bü’l-Ağbārdan rivāyet itdüğü üzre ‘arş üzerine ve semavāt üzerine ve cennetler üzerine ism-i şerīfi yazılmışdur biri dağı budur ki Hāğğ subğānehū ve te‘ālā cemī‘-i enbiyādan ol Hāzrete İmān getürmeğičün mīşāk almışdı³ Ķur‘ān-ı ‘azīmde *ve iz eğaza’llāhu* (10) *mīşāka’n-nebiyyīne lemā āteyteküm min-kitābin ve ħikmetin şümme cā’eküm resülün muşaddikun*

¹ meger ki peygamberlere yā meleklerle dinile gayrılara dimek cā’iz degüldür HE; -H

² budur ki HE; -H

³ almışdı H: -HE

limā me‘aküm le-tü‘mimunne bihī ve le-tenşurünnehū buyurduğu bu ma‘nādur ‘Alī bin Ebū Ṭālib kerrema’llāhu vechehū ḥazretinden mervīdür ki Ḥaḫḫ tebāreke ve te‘ālā ḥazret-i Ādem peygamberden evvel Ḥazrete gelince neḫadar peygamberler gönderdise cümlesinden ‘ahd ü mīşāk almışdır ki zamān-ı ḥayātlarında Resūlu’llāh (15) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem nübüvvete meb‘ūs olacaḫ olursa aḫa ĩmān getüreler nuşret ideler ve kendü ümmetlerinden böyle itmege mīşāk alalar diyü buyurmuşdur biri daḫı budur ki kütüb-i muḫaddemedede anuḫ tefsīri vāḫı‘ olmuşdur nitekim beyān olinsa gerekdür in-şā’llāhu te‘ālā biri daḫı budur ki tā ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selāmdan berü anuḫ neseb-i (20) ṭāhirinden bir şaffāḫ vāḫı‘ olmamışdır ya‘nī ² nā-ḫaḫ yere ḫan dökici kimse anuḫ nesebīnden gelmemişdür dimek olur³ Beyḫaḫī ve Ṭaberānī ve Ebū Nu‘aym böyle rivāyet buyurmuşlardır⁴ biri daḫı budur ki toḫduğu zamānda göbegi kesilmiş ve sünneti olmuş toḫdı ve pāk ve pākīze vücūda geldi biri daḫı budur ki toḫduğu sā‘at şahādet parmaḫın (25) ḫaldırıp secdeye⁵ vardı Ebū Na‘īm rivāyetinde İbn ‘Abbās raḫıya’llāhu ‘anhümādan böyle mervīdür ve anası kendüden bir nūr çıḫup ḫuşūr-ı Şām’a ziyāsı düşdüḫin müşāhede ḫılmışdır ve melā’ike ol Ḥazretüḫ beşigin şallarları ve beşikde iken aḫa ay tekellüm itmişdürve işāret itdüḫi yire meyl itmişdür İbn Ṭuḫril raḫmetu’llāhi ‘aleyh böyle rivāyet [H 8/a] itmişdür ve İmām Vāḫidī ve İbn Sebe‘ rivāyetlerinde beşikde iken tekellüm itmişdür ammā bu ḫuşūşı kerāmāt-ı muḫtaşşa ḫismında getürmegün vechi zāhir degüldür zīrā bu ḫāl ḥazret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selāma daḫı vāḫı‘ olmuşdur ve daḫı ıssı zamānda üzerine bulut sāyebān (5) olmaḫ ol Ḥazrete maḫşūş kerāmātındur Ebū Nu‘aym ve Beyḫaḫī rivāyet itmişler ve daḫı köklü ağac yerinden ayrılıp ol Ḥazret geldüḫi zamānda gölgesi anuḫ cānib-i şerīfine döndi biri daḫı budur ki mübārek sīnesi şaḫḫ olındı İmām Müslim ve

¹ Kur’an 3/81: Hani Allah peygamberlerden, “Andolsun ki size kitap, hikmet verdim, sizde olanı tasdik eden bir peygamber gelecek, ona mutlaka inanacaksınız ve mutlaka yardım edeceksiniz” diye söz almış

² cemī‘-ābā ve ümmehātında zinā vāḫı‘ olmamışdır tevālüd ve tenāsülleri nikāḫ ile olmuşdır dimekdür yāḫūd safḫ-ı demden ola bu taḫdīr üzre HE: -H

³ dimek olur HE: -H

⁴ etmişlerdür HE - EH, H

⁵ secdeye HE, seḫdeye H

ğayrı rivāyet itmişlerdür ve ibtidā-yı vahyde ḥazret-i Cebra'il¹ 'aleyhi's-selām (HE 274/a) tūtop üç kerre muḥkem şıkmışdur ba'zılar bunu daḥı ḥaşāışden 'add itmişlerdür İbn Ḥacer (10) raḥmetu'llāhi 'aleyh ibtidā-yı vahyde enbiyādan birine böyle vāqı' olduğu menkūl degūldür dimişdür biri daḥı budur ki Ḥaḫḫ subḥānehū ve te'ālā Ḳur'an-ı 'azīmde anuḡ a'zā-yı şerīfesin zıkr itmişdür *nezzele bihi'r-rūḥu'l-emīr*² buyurduḡı yerde ḳalb-i şerīfin zıkr itmişdür *fe-i nnemā yessernāhu bilisānike*³ buyurduḡı yerde lisān-ı şerīfin zıkr itmişdür (15) *mā zāga'l-başaru ve mā taḡā*⁴ buyurduḡında mübārek gözin zıkr itmişdür ve *lā tec'al yedeke maḡlūleten ilā 'unuḳike*⁵ buyurduḡında mübārek yüzün zıkr itmişdir⁶ *ḳad nerā teḳallūbe vechike*⁷ buyurduḡında mübārek elin ve mübārek boynın zıkr eylemişdür *elem neşraḥleke şadrake ve veda'nā 'anke vizrake, ellezī enḳaḏa zahrake*⁸ buyurduḡında mübārek (20) gögsiyle arḳasın zıkr itmişdür ve daḥı ism-i şerīfi Ḥaḫḫ tebāreke ve te'ālānuḡ Maḥmūd isminden müştāḳ olmuşdur ve Aḫmed ismile müsem mā olmuşdur andan evvel ol ismile hergiz bir kimesne tesmiye olunmamışdur İmām Müslim raḥmetu'llāhi 'aleyh böyle rivāyet itmişdür İmām Aḫmed naḳlinde ḥazret-i 'Alī kerre ma'llāhu vecchēhū rivāyet itmişdür ki ol Ḥazret şalla'llāhu (25) 'aleyhi ve sellem *'uḡeytü erba'en lem yüü'tḫaḥanne eḫadü feslā*⁹ diyü buyurmışlardır o üçünü zıkr itdükden şonra ve *sümmeytü Aḫmed* dimişler ammā ol üçi ne idüḡine ḡaraż müte'allıḳ olmamaḡın burada zıkr itmemişlerdür biri daḥı budur ki aç yaturdı ve toḳ ḳalkardı Ḥaḫḫ te'ālā [H 8/b] cennetden ḫa'am ve şarāb yedürür ve içürürdi biri daḥı budur ki öñünden nice görürse ardından şöyle görürdi İmām

¹ Cibril HE, -H, EH

² Kur'an 26/193: Onu güvenilir bir ruh senin kalbine indirdi.

³ Kur'an 44/58: Biz Onu senin lisanınla kolaylaştırdık.

⁴ Kur'an 53/17: Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.

⁵ Kur'an 17/29: Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma.

⁶ mübārek elin ve mübārek boynın zıkr etmişdir HE

⁷ Kur'an 2/144: Biz senin yüzünü göḡe doḡru çevrilip durduḡunu görüyoruz.

⁸ Kur'an 94/1-3: Biz senin göḡsünü açıp genişletmedik mi? Sırtını çatırdatan yükü senin üzerinden atmadık mı?

⁹ Bana dört şey verildi, benden önce hiç kimseye verilmemişti.

Müslim rahmetu'llāhi 'aleyh rivāyet itmişdür biri daḥı budur ki gündüz aydınlıkda¹ nice görürse gece kararışında şöyle görürdi İmām Beyhaḳı̄ rahmetu'llāhi 'aleyh böyle rivāyet (5) itmişdür biri daḥı budur ki mübārek ḳoltuḡında ḳıl bitmemiş idi² ve rengi müteḡayyir degüldi ve rāyiḡası miskden ḥüb idi dimişlerdür ve buḡa mute'allıḳ kelām-ı sābıḳda geçmemişdür biri daḥı budur ki mübārek şavtı ve semi'ci şerīfi ḡayrılaruḡ şavtı ve semi'³ yetişmedüḡi yire vāşıl olurdu ve⁴ daḥı mübārek gözleri uyurdu ve ḳalb-i şerīfi uyumazdı (10) İmām Buḡārī rahmetu'llāhi 'aleyh böyle rivāyet eylemişdür biri daḥı budur ki ol Ḥāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem herḡiz 'ömrinde esnemek vāḳı' olmamışdur nitekim İbn Ebū Şeybe ve İmām Buḡārī Tārīḡ'inde Yezīd İbn⁵ Eşamm'uḡ mürselinden rivāyet itmişlerdür ki *māteşā'abe'n-nebiyyü şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* buyurmuşlardur ya'ni Resū'llāh Ḥāzreti esnemedi (15) dimeḳ olur ve Ḥiṡābī rahmetu'llāhi 'aleyh Mesleme bin 'Abdu'l-melik [HE 274/b] bin Mervān ṡarafından⁶ iḡrāc itmişdür ki *mā teşā'abe'n-nebiyyü ḳaṡı'* diyü buyurmuşlar ma'nāsı herḡiz bir peyḡamber esnemedi dimeḳdür bu taḳdīrce ḡaşāişden olmaz ammā İmām Buḡārī rahmetu'llāhi 'aleyh rivāyetinde *inne't-teşā'abe mine's-şeyṡāne*⁸ olmuşdur enbiyā 'aleyhimü's-selāmdan esnemek vāḳı' olmaduḡun (20) bu ḡadış-i şerīf mü'eyyed olur didiler biri daḥı budur ki aşlā iḡtilām vāḳı' olmamışdur sā'ir enbiyā 'aleyhimü's-selāma daḥı ḡāl böyle idi ṡaberānī rahmetu'llāhi⁹ 'aleyh böyle naḳl itmişdür bu taḳdīrce bu kerāmet daḥı ḡaşāişden olmaz biri daḥı budur ki uzun boylu kimseyle yürüdüḡi zamānda¹⁰ andan uzun görinürdi Beyhaḳı̄ rahmetu'llāhi 'aleyh (25) böyle naḳl itmişdür biri daḥı budur ki güneşe ve aya ḳarşu yürüse ḡölgesi yire düşmezdi

¹ aydınlıkta H, ayduḡlukta HE

² idi HE: -H

³ semi' H, semi'ci HE

⁴ biri EH, -H, HE

⁵ İbn H, bin HE

⁶ ṡarafından H, HE, ṡarīḳinden EH

⁷ Hiç bir peyḡamber esnemedi.

⁸ Hiç şüpheşiz esnemek şeytandandır.

⁹ rahmetu'llāhi HE, rahma'llāhi H

¹⁰ yürüdüḡi zamānda H, HE, yürüdüḡünde EH

buja şehadet ider ki Hakk te'ālā Hazretinden du'ā idüp cemī'-i a'zāsında nūr halk itmek diledüğü zamānda du'āsınun āhırinde *Allāhümme ec'alnī nūran'* diyü buyurmuşdur biri dağı budur ki mübārek libāsınun üstine siyek qonmazdı hergiz [H 9/a] diyü rivāyet olunmuşdur Fağrı-Rāzī rahmetu'llāhi 'aleyh böyle naql itmişdür ve sivri siyek mübārek kanın içmezdi Hicāzī ve gayrı böyle rivāyet itmişlerdür ve bir ezā itmek dağı vāqı' olmamışdur İbn Seba' ve Sebtī böyle naql itmişlerdür biri dağı budur ki nübüvvete meb'ūs olduğu zamānda kāhinler münqaṭı' oldu (5) anlardan kimse qalmadı ve gökler [EH 352/a] istirāk-ı sem'eden hırāset olındı ya'nī şeyāṭīn göklere çıkup haber² dinlemez oldılar üzerlerine şihāblar atılır oldu İbn 'Abbās raḍıya'llāhu 'anhümā buyurmuşdı ki evvelden şeyāṭīn göklerden men' olınmazlardı göklere girerlerdi ve aḥbārını kāhinlere getürürlerdi hazret-i 'İsā 'alā nebiyyinā ve 'aleyhi's-selām (10) toğduğı zamāndan evc-i gökden men' olındılar Resūllu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem toğduğı zamānda cemī'-i göklerden men' olındılar qaçan bir şeyṭān çıkup uğurlardın rāz dinlemek istese üzerine şihāb atarlardı aşlā ḥaṭā itmezdi kimini qatl iderdi kiminün şüretini yaqardı kimini saqat eylerdi anlar gül-i beyābān olurlardı (15) ya'nī yābān yerlerde halkı³ azdururlardı ḥilāf-ı semte sevq iderlerdi ve bu ḥuşūş ol Hazretün meb'asından evvel zāhir degüldi anun zamānından muqaddem bu maqūle nesne kimse zıkr itmemişdi anun ibtidā-yı emrinde zuhūr itdi anun nübüvvetine esās vāqı' oldu didiler ammā Mu'ammer'den rivāyet olunmuşdur ki ben Zührī'ye (20) su'āl idüp evvelden necm atılır mı idi didüm ne'am didi ben eyitdüm Hakk te'ālānun *ve ennā kunnā naq'udu minhā'* buyurduğı āyeti gördün mi didüm eyitdi evvelden var idi ammā Muḥammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem⁵ ba's olınduğda tağlīz⁶ ve teşdīd olındı didi ve İbn Quteybe rahmetu'llāhi 'aleyh dağı ol Hazretün meb'asından evvel recm var idi ya'nī

¹ Allahım beni nur eyle.

² haber H, HE -EH

³ yoldan EH, -H, HE

⁴ Kur'an 72/1: "Halbuki biz, (daha önce) göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk"

⁵ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem H, sal'am HE,

⁶ tağlīz HE, ta'līz H,

şeyātine şihāb atmak¹ olurdu (HE 275/a) ammā meb‘asından sonra olan (25) şiddet hırāset mertebesinde degüldi dimişdür biri dağı budur ki leyl-i mi‘rācda aña egerlü ve oyanlu Burāk getürdiler bindi sâ‘ir peygamberler şalavātu’llāhi ‘alā nebīyyinā ve ‘aleyhim çıplak binerlerdi ve ol gice Mescid-i Hārām’dan Mescid-i Akşā’ya vardı andan maķām²-ı a‘lāya [H 9/b] ‘urūc itdi *leķad re‘ā min āyāti rabbihi’l-kübrā*³ hasebince Hāķķ subhānehū ve te‘ālānuĵ āyātından kiberi gördi ya‘nī va’llāhi ol gice ‘acāyib melek ve melekütından ğāyet ulu āyeti temāşā itdi dimekdür yāĥūd āyāt-ı küberāsından⁴ba‘z-ı nesne gördi dimekdür yāĥūd āyāt-ı kübrāsını⁵ (5) gördi dimekdür Qādī rahmetu’llāhi ‘aleyh bu zıkr olınan üç [HE 352/b] vech üzre tefsīr itmişdür farkları ehline zāhirdür ve ol gice enbiyā ve melā‘ike ‘aleyhimü’s-selām ihzār olınup anlara İmāmet idüp namāz kılmışlardur ve Hāķķ te‘ālā cennet ve cehennemine anı muṭṭali‘ kılmışdur bu rivāyet İmām Beyhāķī’ye nisbet olınmışdur biri dağı budur ki Hāķķ subhānehū ve te‘ālā Hāzretin mübārek (10) gözleriyle müşāhede kılip kelām itmişlerdür Hāķķ celle ve ‘alā ol Hāzrete hem rü‘yet hem kelām müyesser itmişdür ve kelāmları maķām-ı refī‘ ü ā‘lāda vāķı‘ olmışdur hāzret-i Mūsā’ya⁶ rü‘yet-i ‘ayn müyesser olmadı ve münācātı Tūr üzerinde vāķı‘ oldı biri dağı budur ki ķanda giderse melekler bile giderdi ve ardınca yürürlerdi ve ğazālarında (15) bile ceng ve ķıtāl iderlerdi biri dağı budur ki getürdüĵi ķitāb tebdīl ve taĵyīrden hıfz olınmışdur hattā mülĥidlerden ve mu‘aṭṭala ĥuşūşen Qarāmiṭa didükleri ṭā‘ifeden çok mel‘ūnlar ķaşd itdiler ki Qur‘ān-ı ‘Azīm’üĵ ba‘z-ı maĥallin taĵyīr idüp bildükleri gibi yazalar āĥir mümkün ve müyesser olmadı bir kelimesin bozmaĝa ķādir olamadılar (20) ve bir ĥarfinde müslümānları şekke düşüremediler ‘āciz ķaldılar *lā ye’tīhi el-bāṭilu min beyni yedeyhi ve lā min halfihī*⁷ ĥükmince ĥiç bir cānibden zāfer bulamadılar ve ol Hāzretüĵ getürdüĵi

¹ atmak H, HE atılmak EH

² maķām H, HE maķāme EH

³ Kur’an 17/18: Andolsun o, Rabbinin ayetlerinden en büyüĵünü gördü.

⁴ küberā H, kebrī HE,

⁵ kübrā H EH , kebrī HE,

⁶a.m. HE: -H

⁷ Kur’an 41/42: “Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez”

kitāb-ı şerīf cemī^c-i kitāblarda¹² olanı müştemildür qurūn-ı sālīfe ve ümem-i māziyyenūj ve şerāyi^c-i qadīmenūj aḥbārını cāmi^cdür ve nā-ma^clūm kışşalar ki ehl-i (25) kitābuḡ ‘ulemāsından ‘ömrlerin ifnā idenlerden ḡayrı kimesne³ anlardan ḡaberdār degüldi cümlesi Qur’ān-ı ‘Azīm’de vārid olmuştur ve ümmetinden nice kimseye Ḥaḡḡ subḡānehū ve te‘ālānuḡ ḡıfzın müyesser itmiştür nitekim *ve leḡad yessernā el-ḡur’āne lil- zikri⁴* buyurmuştur ve⁵ sā’ir ümmetlerden bir kimesne kitābların ḡıfz itmezdi bu kadar aylar ve yıllar⁶ geḡerdi kitābları [H 10/a] ezberlenmezdi ve Qur’ān-ı ‘Azīm’i az müddet iḡinde nā-bālīḡ oḡlancuḡlara müyesser eyledi ḡıfz itdiler biri daḡı budur ki bize āsān olmaḡıḡün ve şeref ve raḡmet kılınmaḡıḡün yedi ḡıra’āt üzre nāzil olmuştur ve dūnyā ḡurduḡça mu‘cize olup ḡurmadan ḡālī olmasa gerekdür [EH 353/a] (5) biri daḡı budur ki Qur’ān-ı ‘Azīm’üḡ [HE 275/b] tebdīl ve taḡyīrden ḡıfzına Ḥaḡḡ subḡānehū ve te‘ālā mütekeffil olmuştur nitekim *innā nahnu nezzelnā ez- zikre ve innā lehu le-ḡāfızūne⁷* diyü buyurmuştur ya‘nī taḡḡīḡān Qur’ān-ı ‘azīmi biz indürdük ve taḡḡīḡān biz anı ḡıfz idiciyüz dimekdür ve daḡı *ve lev kāne min ‘indi ḡayri’llāhi le vecedū ff-hi iḡtilāfen keḡīrān⁸* buyurmuştur ma‘nāsı eḡer (10) Qur’ān-ı ‘Azīm Allāh’dan ḡayrı kimesne ḡatından olaydı anda ḡoḡ iḡtilāf bulalardı demek olur ve Qur’ān-ı ‘Azīm yedi ḡıra’at üzre nüzül itdüḡi İmām Buḡārī raḡmetu’llāhi ‘aleyḡ ḡazret-i ‘Ömer’den naḡl itdüḡi ḡadīs-i şerīfle sābit⁹ olmuştur ve böyle olıcaḡ anda iḡtilāf olmaz mı demek şübhesi gelürse Ca‘berī raḡmetu’llāhi ‘aleyḡ bundan cevāb (15) virüp müşbet olan iḡtilāf teḡayyürdür ve menfī olan iḡtilāf tenāḡuzdur diyü buyurmuştur ḡāşılı iḡtilāf yoḡdur diyü buyrulduḡı bir ḡıra’at bir ḡıra’atı naḡz ve ibḡāl itmez dimekdür

¹ kitāblarda HE, kitābları H,

² vaḡı^c EH, -H ,HE

³ kimesne H, kimse HE

⁴ Kur’an 54/17: “Andolsun biz, Kur’anı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık.”

⁵ ve H: -HE , EH

⁶ bu kadar aylar ve yıllar H, bu kadar yıllar ve aylar HE,

⁷ Kur’an 15/9: “Şüphesiz o zikri (Kur’an’ı) biz indirdik ! Onun koruyucusu da elbette biziz.”

⁸ Kur’an 4/82: “Eḡer o, Allah’tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, mutlaka onda birḡoḡ ḡelişki bulurlardı.”

⁹ sābit H, HE, kifāyet EH

ma'nalarına zarar gelmeyecek elfāz-ı şerīfesinde olan teğayyür mü'minlere āsān olmağıçündür kim her kiři diledüğü vech üzre kırā'at eyleye ve dağı nice fevāid ve (20) menāfi'i müştēmildür dimekdür eger su'āl olup çünkü Hakk tebāreke ve te'ālā Qur'an'ı hıfz itmege va'ce buyurmuşdı Allāhu te'ālānuñ hıfz itdüğü ĥod tebdil ve tağyīrden emīn olsa gerekdür ya şahābe-i kirām niçün cemī'ne meşğul olurlardı dinilürse İmām Rāzī rahmetu'llāhi 'aleyh cevābında buyurmuşdur ki şahābenüñ cem'i Hakk te'ālānuñ esbāb-ı (25) hıfzından idi vaqtā kim Qur'an-ı 'Azīm'i hıfz itmek murād idindi şahābe-i kirāmı anuñ hıfzıçün getürdi anlar cem' itdiler maħfūz oldu kaldı diyü buyurmuşdur ve Qur'an-ı 'Azīm nice hıfz olunur diyü 'ulemā ihtilāf itmişlerdür ba'zılar katında hıfzı bu ma'nāyadır ki Hakk te'ālā anı kelām-ı beşere mübāyin bir mu'ciz itmekdür ki ĥalk anı ziyāde [H 10/ b] ve nākış itmege kādır olmayalar eger bir ĥarf ziyāde itse¹ ya bir ĥarfin çıkarsalar her 'ākil tağyīr vākı' olduğın idrāk eyleye ve ba'zılar dağı hıfzı bu ma'nāyadır ki anı ibtāl ve ifsād itmeden [EH 353/b] ĥalkı 'āciz eyleye belki bir cemā'at peydā eyleye kiāħir teklīfe varınca (5) beyne'n-nās anı hıfz ideler ve okuyalar ve okudalar dā'imen aña iştigālden ĥālī olmayalar dimekdür didiler ba'zılar dağı bu ma'nāya aldılar ki eger bir kimesne bir ĥarfin ya bir noktasın tağyīr eylese dünyā ĥalkı aña² kezzāb diyeler ĥattā eger bir yavuz mu'allim bir ĥarfin tağyīr eylese bilen oğlancuklar ĥaṭā eyledüñ şahīhi budur diyeler Hakk tebāreke ve te'ālā bu kitāb-ı 'azīzi (10) tağyīr ve taħrīfden hıfz ü ĥimāyet eylemişdür ma'a-hāzā bunun tağyīrine melāħide ve Yehūd ve Naşārā dā'imen sa'y üzredür bi-ħamdillāhi subhānehū bu kadar rüzgārdur ki hıfzı ziyāde olmağdadur bir ĥarfin tağyīre kādır olmadılar biri dağı budur ki ol Ĥazrete şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem³ mefātīh-i ĥazā'in (HE 276/a) virilmişdür ba'zılar eyitdiler ol ĥazā'in ecnās-ı 'ālemün ĥazā'inidür 'ālemün (15) rızkından her nesne ki zuhūra gele ism-i ilāhi anı Ī'tā itmez illā Muħammed Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem cānibinden eyler ki miftāħlar anuñelindedür nitekim ĥayb

¹ itse H, HE, itseler EH

² aña HE: -H, EH

³ sellem H, HE selleme EH

miftāhları Hakkı celle ve ‘alāya maḥşūşdur anları kendüden ğayrı kimse bilmez ve Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretine mefātīḥ-i ḥazā’in teslīmiyle menzile-i ihtisās virmişdür didiler (20) biri daḥı budur ki kaffe-i nāsa meb‘ūs olmuşdur eger su’āl olunup ḥazret-i Nūḥ ‘aleyhi’s-selām daḥı tūfāndan şonra kendüsiyle qalan mü’minlere irsāl olunmuşdı bu taḥdīrce kaffe-i nāsa meb‘ūs olmak ma’nāsı anda daḥı bulunur dinülürse İbn Hacer rahmetu’llāhi ‘aleyh cevāb virmişdür ki Nūḥ ‘aleyhi’s-selāma vāḳı‘ olan ‘umūm aşl (25) bi’setinde degüldi tūfān sebebiyle ḥalk helāk olup o miḳdār kimesne qalmamışdı lā-cerem anlara peygamber oldı yoḥsa ibtidā’i gönderüldüğü zamānda mecmū‘-ı ḥalk-ı ‘āleme peygamber olmağa gönderilmiş degüldi ammā Muḥammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzreti aşl meb‘ūs olduğda kaffe-i nāsa meb‘ūs olmuşdur pes¹ ma’nāya ihtisāsı sābitdür [H 11/a] diyü buyurdu ammā ²ḥadīs-i şerīf şefā‘atde ehl-i muvaḳḳıf ya’nī kıyāmetde ‘araşāt ḥalkı ḥazret-i Nūḥa evvel Resūl illā ehlü’l-arz [EH 354/a] didüklerinden murād ‘umūm³ bi’seti degüldür ya’nī mecmū‘-ı ḥalka gönderilmiş dimek degüldür belki risāletünün evveliyetini işbātdur cemī‘-i mürselīnden evvel gelen (5) Resūlu’llāh dimekdür ve niçe āyet-i kerīmede Hakkı subḥānehū ve te‘ālā Nūḥ‘aleyhi’s-selāmı kendü kavmine irsāl itdüğün taşşış buyurur⁴ nitekim *innā erselnā Nūḥan ilā kavmiḥi*⁵ diyü buyurmuşdur kavminden ğayrıya irsāl olıduğün zıkr itmemişdür ve ba‘zılar Nūḥ ‘aleyhi’s-selāmuḡ ‘umūm bi’setine bunuḡla istidlāl itdiler cemī‘-i rüy-ı zemīnde (10) olan ḥalka beddu‘ā eyledi andan Hakkı tebāreke ve te‘ālā ehl-i sefīneden ğayrısın ğarkla helāk eyledi eger cemī‘-i ehl-i ‘arza meb‘ūs olmayaydı Hakkı te‘ālā anları helāk itmeyeydi zīrā kelām-ı kerīminde ve *mā kunnā mu‘azzibīne ḥattā neb‘ase resūla*⁶ diyü buyurmuşdur Nūḥ ‘aleyhi’s-selāmuḡ ḥod risāleti sābitdür ol resūldur didiler cevābı (15) budur ki evvel helāk

¹ bu EH, -H, HE

² ammā HE: -H

³ ‘umūm H, HE: -EH

⁴ buyurur H, buyurmuşdur HE

⁵ Kur’an 71/1: “Şüphesiz, Biz Nuh’u kavmine peygamber olarak gönderdik.”

⁶ Kur’an 17/15: “Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.”

⁷ ḥattā neb‘ase resūla H, ḥattā neb‘ate fi immihā resūla HE

olan halkuñ kendü kavminden gayrısı hazret-i Şīt ‘aleyhi’s-selām irsāl olıduğı kavmüñ evlādı idiler ve anuñ dīni anlar üstine müstemir idi nesh olunmamış idi ve ol zamānda anlar delālete düşüp hazret-i Şīt’e kāfir olmışlardı anuñçün hazret-i Nūhuñ beddu‘asıyla Haqq te‘ālā anları helāk itdi (20) didiler ve böyle dağı cevāb virdiler ki kaffeğe mebuş olmağıñ ol Hazrete ihtişāşı bu ma’nāya olmağ ihtimāldür ki kıyāmete degin şerī‘ati tırmağ i‘tibāriyle ola Nūh ve gayrılar [HE 276/b] ‘aleyhimü’s-selām şol şadedde idiler ki kendü zamānlarında ve kendülerden şonra peygamber mebuş ola ve ba‘z şerī‘atleri mensūh ola ammā ba‘zı Yehūduñ (25) Muhammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hāşşeten ‘Arab kavmine mebuş idi didükleri fāsıd nesnedür zīrā t̄ā’ife-i ‘Araba resūl idi gerçek anlara peygamber gönderilmişdi diyü teslīm idicek her ne buyurursa şādık olmağ vācibdür zīrā enbiyādan kizb da‘vā şadır olmaz Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hod kaffe-i nāsa risālet da‘vāsın itdüğü tevātürle [H 11/b] s̄ābit olmışdur eger bu da‘vādatekzīb iderlerse tenākuz lāzım gelür peygamber idüğün taşdīk itdükden şonra kılun tekzīb mecāl yokdur [EH 354/b] biri dağı budur kimāl-ı ganā’im¹ ol Hazrete helāl kılınmış idi andan evvel gelenlere helāl degüldi zīrā evvel gelenlere iki (5) kısım üzre ayrılır bir kısmı bu idi ki anlara cihād için izin virilmemiş idi bir kısmı dağı bu idi ki cihāda izin virilmiş idi lākin aldıkları ganāmet kendülere helāl olmazdı āteşe urup yaqarlardı ba‘zı ‘ulemā raḥimehümü’llāhi te‘ālā buyurmuşlardur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretine ümmetinüñ gönülleri murādı virilmiş idi zīrā nüfūs (10) ol māl-ı ganāmetden kemāl-i lezzet bulurlar şol i‘tibārle ki çekdükleri şiddet ve miḥnet muḳābelesinde ele getürdükleri ni‘metdür anuñla tena‘um itmek ḥazrı fevt olduğına rāzī degüllerdür lācerem Haqq celle ve ‘alā muḳtezālarına göre muvāfaqat idüp helāl eyledi didiler biri dağı budur ki arz ol Hazrete ve ümmetine mescid ve ṭahūr kılındı (15) murād mevzī-i sücūddur ya‘nī ba‘zı yerde secde cā’iz ola ba‘zı yerde cā’iz olmaya böyle olmağ² degüldür pāk olduğdan şonra her yerde secde cā’izdür ve böyle olmağ dağı mümkündür ki kelām-ı şalāt

¹ ganā’im H, ganāim HE

² olmağ H; -HE

içün yapılan mekândan mecâz ola zîrâ arzıñ her yerinde şalât câ'iz olıcağ bu ma'nâda mescid gibi olur didiler ba'zılar eyitdiler murâd arz başa mescid ve (20) tahûr kılını benden ğayra mescid kılını tahûr kılınmadı dimekdür didiler zîrâ hazret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm arzdan seyâhat eylerdi nerede namâz vaqti yetişe anda kılurdu didiler İbnü't-Teyn böyle demişler ba'zılar eyitdiler ğayrılara şol yerde kılmağ mübâh idi pâk idügin yağın üzre bileleranda kılmağ câ'iz degüldür murâd bu ma'nâdur didiler (25) ammâ ağher Hiğabî didügidür ki ol Hazretten evvel gelenlere şalât mağşüş mekânlarda mübâh idi meşelâ kelîsâlarda ve şavma'alarda kılmağ gerek idi dimişdür bu kavli 'Amr ibnü şu'ayb rivâyeti mü'eyyed olur ki ol Hazretten bir lafzla nağl itmişdür *ve kâne kablî innemâ kânü uŝallüne fî kenâ'isihim*¹ diyü buyurmiŝlar ya'nî benden evvel gelenler hemân [H12/a] kelîsâlarında kılurlardı ğayrı yerde kılmazlardı [EH 355/a] dimek olur bu tağdîrce arzıñ [HE 277/a] bir yeri mescid olmağ ol Hazrete mağşüş idiügi şâbit olur Bezzâr nağlinde İbn 'Abbâs raçıya'llâhu 'anhümâ rivâyet itdügi hadîs-i şerîf ki sâbıkan² hadîsine muvâfiğdur (5) anda bu dağı vâğı' olmişdur ki *lem yekûn mine'l-enbiyâ'i ehadü yuŝallîhattâ yebluğe mihrâbüñ*³ dimişlerdür ya'nî enbiyâ 'aleyhimü's-selâmdan birisi çâğ kendü mihrâbına yetiŝmeyince namâz kılmazdı dimek olur⁴ Hiğabî kelâmun bu rivâyet dağı mü'eyyed olur biri dağı budur ki ol Hazretüñ şalla'llâhu 'aleyh ve sellem mu'cizesi kıyâmete degin ÷urur ğayrılarıñ mu'cizesi (10) munğarız olup haberinden ğayrı nesne kalmamışdur Qur'an-ı 'Azîm ilâ intihâ-yı el-eyyâm hücceti kâbire olmağdan hâli degüldür aña mu'ârıza mümteni'dür biri dağı budur ki sâ'ir enbiyâ 'aleyhimü's-selâmdan Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem mu'cizesi ekşerdür Kâđî 'İyâz rağmetu'llâhi 'aleyh eydür keşîr olduğı Qur'an-ı 'Azîmdür ki cümlesi mu'cizedür ve anda i'câz vâğı' (15) olanıñ evveli *innâ a'ğaynâ* sûresidür yâğüd anıñ muğarreri bir âyettür didi ba'zılar mezhebinde her âyeti mu'cizedür az eger çok

¹ Benden önce gelenler, sadece kiliselerinde namaz kılarlardı. Başka yerlerde kılmazlardı.

² nağl alınan Câbir EH; -H, HE

³ Peygamberlerden hiç biri, tâ kendi mihrabına yetiŝmedikçe namaz kılmazdı.

⁴ H dimek olur, HE dimekdür

didiler ve ba‘zılar dađı her cümle-i muntazaması bir kelimededen yāhūd iki kelimededen dađı ¹ olursa mu‘cizedür didiler Қāđī rahmetu’llāhi ‘aleyh Hakk bizim evvelā zıkr itdüğimizdür zīrā Hakk tebāreke ve te‘ālā *kul fe’tū bi-sūretin min mislihi*² (20) diyü buyurdu pes bir sūre miqdārı gerekdür didi ve el-hāşıl Qur’an-ı ‘Azīm’de yetmiş yedi biş miqdārı kelime vardur ba‘zılar kavlince dađı ziyādedür ve *innā a‘teynā* sūresinüñ kelimātı on ‘adeddür bu tađdırce *innā a‘teynā* miqdārı yedi biş cüz‘dür her biri nefsinde bir mu‘cizedür diyü buyurdu andan şonra i‘cāzī iki vechledür (25) bir ʔarīk-i belāgati bir ʔarīk-i nazmı pes bu ‘adedden her cüz‘de iki mu‘cize olur ve sā’ir vücūh-ı i‘cāzı sābıkā-yı tefāşil üzre geçmişdür va’llāhu ā‘lem ve cümle-i fezā’il ve kerāmātından biri dađı budur ki hātemü’l-enbiyā ve’l-mürselīndür nitekim Buḥārī ve Müslim rahmetu’llāhi ‘aleyhimā rivāyetlerinde vārid olmışdur ki *meselī ve meselü’n-nebiyyāi ḳabli* [EH 355/b] *ke-meşeli recūlin benā beyten* [H12/b] *fe-āḫsenehüm illā mevzi’a lebenetin min zāviyetin min zevāyāhu fece‘ale’n-nāsu yeḫavfune bihi ve yu‘cebūne lehu ve yeḫūlune hel lā vūzi‘at hazīhi’l-lebenetün feānātilke’l-lebenetün ve innā hātemü’n-nebiyyine* diyü buyurmuşlardur ma‘nāsı benüm meşelim ile benden evvel gelen enbiyānuñ meşelleri şu kimsenüñ (5) meşeli gibidür ki bir binā idüp her birin hūb eyleye illā zāviyelerinüñ birinden bir kerpuç yerin yapmaya andan ḫalk gelüp ol evi ʔavāf ideler ve begeneler ‘acebleyeler ve diyeler ki şu kerpuçde vaz‘ olınaydı diyeler imdi ben ol kerpüçem ve ben enbiyānuñ hātemiyem benden şonra nebī gelmez dimek olur biri (10) dađı budur ki şer‘-i şerīfi ḳiyāmete dek mü’eyyeddür ve sā’ir enbiyānuñ şerāyi‘ni nāsihdür ve buña tābi‘ olan ḫalk sā’ir enbiyānuñ tevābi‘nden ekşerdür nitekim Şeyḫeyn rivāyetlerinde *feārcü en ekūbe ekşerehüm tābi‘an yevme’l-ḳiyameti* buyurmuşdur [HE 277/b] *ya’nī* recā ederim ki ḳiyāmet güninde tābi‘ cihetinden anlaruñ ekşeri olam (15) dimekdür ḫāşılı enbiyādan benüm tābi‘lerüm ekşer ola dimekdür biri dađı budur ki ʔā’ife-i cinne irsāl olunmuşdur ittifāken Hakk tebāreke ve te‘ālā *li yekūne*

¹ H dağı, HE diği

² Kur’an 10/38: Eđer dođru söyleyenler iseniz, haydi diz de onun benzeri bir sūre getirin.

*lil-‘ālemīne nezīren*¹ buyurduğu yerde cemī‘-i müfessirīn bu āyetde cinn dāhıldür diyü ittifāk itmişlerdür ve bu ma‘nā āyet-i kerīmenün medlül-i lafzıdur andan delīlsiz iħrāc itmek kâbil degüldür eger (20) melâ‘ike hâriclerdür dinilürse anlaruñ ħurūcında zarar yokdur ‘āmm maħşuş cumhūr-ı ulemā ve uşūliyyīn ħatında ħüccetdür eger ‘umūmāt-ı maħşuşa ile istidlāl bātil olursa ekşer edille ile istidlāl bātil olmağ lāzım²gelür ve Ĥağğ subĥānehū ve te‘ālā sūretü'l-Aĥkâf da *ecībū dā‘īya’llāhi*³ buyurduğu mevzū‘da ki murād ħā‘ife-i cinnün (25) ba‘zı ba‘zına ol Ĥazretün da‘vetine icābet içün emrdür delālet vardur ki Faħr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem anları dīne da‘vet itmiş ola ve anlara meb‘ūs olmağ ma‘nāsı dağı budur didiler ammā sūnetle istidlāl budur ki Şaĥīĥ-i Müslim’de Ebū Hüreyre rađıya’llāhu ‘anh ħazretinden mervīdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ben altı nesne ile [H 13/a] mufazzał kılındum diyü buyurmuşdur ve anlardan [EH 356/a] biri budur ki *ve erselete illā ħalkı kâffeten* dimişdür bu ħavl-i şerīf ins ü cinne şāmindür ħāşşeten inse ħaml itmek taħşīşi bilā-delīldür cā‘iz degüldür ve Ĥur‘ān-ı ‘azīmde *ve mā erselnāke illā kâffeten li’n-nāsi*⁴ buyurulduğu (5) risāletiniñ nāsa iħtişāşiçün degüldür belki murād cemī‘-i nāsa ta‘mīm idüp risāletiniñ ba‘zı nāsa iħtişāşiçün olduğın beyāndur bundan lāzım gelmez ki insün ħayrıdan risāleti nefy olına *yā eyyuĥe’n-nāsu innī resūlu’llāhi ileyküm*⁵āyet-i kerīmesiniñ emşālinde ħiĥāb nāsa vākı‘ olduğı anuñçündür ki anlar görinürler ve ħiĥāb anlarla vākı‘ olur ve bi’l-cümleāyet-i kerīmeden maħşūd nāsa (10) ta‘mīmdür ħayrılardan nefy⁶ degüldür ammā Ğaĥĥāk ve tevābi‘ ħā‘ife-i cinnün rūsuli kendülerdendür zīrā Ĥağğ celle ve ‘alā *yā ma‘şera’l-cinni ve’l-i nsi e’lem ye’tikum rusulun min-kum*⁷ buyurmuşdur didükleri bu millete göre degüldür milel-i müteĥaddimeye göredür Ğaĥĥāk’dan ve ħayrudan aşlā menĥül degüldür ki ol ma‘nānuñ

¹ Kur’an 25/1: “Alemlere bir uyarıcı olsun diye”

² lāzım HE,EH; - H

³ Kur’an 46/31: “Allah’ın davetçisine uyun”

⁴ Kur’an 34/28: “Biz seni ancak bütün insanlara gönderdik.”

⁵ Kur’an 7/158: “Ey insanlar! Şüphesiz ben, Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim.”

⁶ nefy HE; -H,

⁷ Kur’an 6/130: “Ey cin ve insan topluluğul İçinizden size peygamberler gelmedi mi?”

bu millete istimrârı ola ya'nî H'âce-i (15) 'âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem meb'ûs olduğdan sonra cinn t'â'ifesine andan ğayrı Resûl geldiği kimseden menk'ul degüldür icmâ'a muhâlif olan nesneyi Dahhâk'a nisbet itmek lâayık degüldür bā-vücüd ekser 'ulemānuğ kavli budur ki her resûl insdendir ašlā cinninden resûl olmamışdır lākin cinnle ins¹ hitābda cem'c olduklarıçün (20) *rusul münkem* diyü buyruldu bunun nazîrî *yaħruce minhümā'l-lü'lü'ü ve'l-mercānu* ²kavli-i şerîfidür anlar ğod milhden³ çıkarlar 'azbdan çıkmazlar ve ba'zı 'ulemā raħimehumu'llāhi te'ālā buyurmuşlardur ki [HE 268/a] rusul-i cinn anlara irsāl olınan rusul-i beşerüğ rüsulidür Rüsulu'llāh degüllerdür dimişlerdür biri dahı budur ki eħad-ı kavleyn üzere melā'ikeye⁴ dahı (25) irsāl olınmışdır İmām Sübkî raħmetu'llāhi 'aleyh bu kavli tercîh itmişdür zîrā Ğaħħ subhānehü ve te'ālā *tebāreke ellezî nezzelel furkāne 'alā-'abdihi lil-'ālemîne nezîren*⁵diyü buyurmuşdur ma'nāsı ğayrı mütekāşirdür dā'imā şol Teğri te'ālānuğ ki kavlinüğ üzerine Ğur'an-ı 'Azîm indürdi tā kim 'ālemlere nezîr ola dimek olur ve nizā' yoğdur ki 'abdden murād Resûlu'llāh [H13/b] şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemdür [EH 356/b] 'âlem-i māsivā'llāhdur bu tağdîrce ins ü cinn ve melā'ikeden cemî'c-i mükellefine şāmildür āyet-i kerîmede⁶ delālet eyler ki ol Ğazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem cemî'c-i maħlūkāta resûl ola ve melā'ikenüğ ğurūcın da'vā iden kimesneden delîl taleb olınsa 'āciz olur zîrā (5) ihtimāldür ki Resûlu'llāh Ğazreti Leyl-i İsrā'da ya ğayrı zamānda inzār-ı melā'ike kılmış ola ve anlara ba'zı maħşuş nesnede inzār ve risāletden mecmū'c-ı şerî'atinden risālet lâzım gelmez ammā cumhūr mezhebî budur ki āyet-i Furkān'da 'ālemîn taħşîş olınmışdır murād insle cinndür nitelim Şaħîĥ-i Müslim'de ve *erselete illā ğalki kāffeten* ğadîs-i (10) şerîfinde murād ins ü cinndür diyü buyurmuşlardur ve Ğalîmî ve Beyħaķî raħimehumu'llāhi te'ālā melā'ikeye mürsel degüldür diyü taşrîĥ itmişlerdür ve İmām Faħri ve İmām Nesefî tefsîrlerinde melā'ike mürsel

¹ ins HE: -H

² Kur'an 55/22: O denizlerden her ikisinden de inci ve mercan çıkar.

³ melîĥ HE; milĥ H,

⁴ melā'ikeye H, EH ; melā'ikeye HE

⁵ Kur'an 25/1: "Ālemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkan'ı indiren Allah'ın şanı yücedir."

⁶ āyet-i kerîmede EH, HE; āyet-i kerime H

degüldüğüne icmā^c hikāyet olunmuşdur nitekim Celālū'l-Maḥlī böyle zıkr itmişdür ve ammā Nesefī'nün 'ibāreti budur (15) İmām Faḥrūn daḥı 'ibāreti budur bundan zāhirdür ki melā'ikeye mürsel degüldüğüne icmā^c ola ammā Kemālū'd-dīn ibn Ebī Şerīf Celāū'l-Maḥlī'e (20) i'tirāz idüp eyitdi Beyḥakī bu sözü Ḥalīmī'den naql idüp *hazā ma'nā kelāme'l-Ḥalīmī* didi ve Beyḥakī'nün bu kelāmında kendünün bu kavlı 'uhdesinden teberrāsın eş'ār vardur anı eş'ār olduğı taḳdīrce kendü ḳatında marzī idüğün taşrīḥ yokdur ve Ḥalīmī egerçi kim ehl-i sünnetdendir ammā melā'ikeye enbiyā 'aleyhimü's-selām (25) üzre tafzilde mu'tezileye muvāfaḳāt eylemişdür Beyḥakī andan naql itdüğü efzaliyyete melā'ike ḳavline muvāfiḳdur ḳann olunur ki buşori ol ḳavline mebnī ḳılınmış¹ ola ammā İmām Faḥri ve İmām Nesefī zıkr itdükleri icmā^c ḳışşası i'timāda şālih degüldür zīrā İmām Faḥri tefsīrinün ba'zı nüşhalarında *lākinnā ecma'unā* yerine *lākinnā beynā* vāḳı^c olmuşdur [H 14/a] bu taḳdīrce tamām muḥālif olur bā-vücüd ki [EH 357/a] 'ecma'unā 'ibāreti icmā^c-i ümmetden şariḥ degüldür [HE 278/b] zīrā bu maḳūle 'ibāret ḥaşmın mütenāzirinün icmā^cında isti'māl olunur belki taşrīḥ olinsa daḥı men^c olunurdı zīrā Sübkī raḥmetu'llāhi 'aleyh *liyekūne lil-ālemin nezīret²* ḳavlı-i şerīfinde (5) buyurmuşdur ki cemī^c-i müfessirīn bunun tefsīrinde li'l-cinni ve'l-i ns dimişlerdür ve ba'zılar ve'l-melā'ike dimişdür didi bu taḳdīr üzere icmā^c-i ümmete ḥaml itmege mecāl ḳalmaz ve cemī^c-i müfesserīn li'l-cinni ve'l-i ns didiler didükden şonra ba'zılar ve'l-melā'ike didiler dimegün³ ma'nāsı li'l-cinni ve'l-i ns ma'nāsında cümlesi müttefiḳlerdür ammā ba'zıları ve'l-melā'ike (10) iḥtimālın daḥı virmişlerdür dimek olur ve'l-ḥāşıl Faḥri Rāzī ve Nesefī tefsīrlerinde vāḳı^c olan icmā^c-i hikāyeti 'ulemā naql ḫarīḳası üstine ḥüccet-i ḳā'im olamaz bu mes'eleye lāyık olan hiç bir cānibe ḳaḫ^c da'vāsın mutazammın olur veche üzre baḥş itmeyüp tevaḳḳuf itmekdür biri daḥı budur ki Ḥāce-i kā'ināt şalla'llāhu (15) 'aleyhi ve sellem 'ālemlere raḥmet irsāl

¹ḳılınmış HE,EH; ḳılmış H

² Kur'an 25/1: Alemlere uyarıcı olması için

³ dimegün H,EH; dimek HE

olunmuşdu nitekim Hakk subhānehū ve te‘ālā *vemā erselnāke illā raḥmeten li’l-‘ālemin*¹ diyü buyurmuşdur ve ‘ālemīne raḥmet olmağı birkaç ma’nāya ḥaml itmişlerdür Semerkandī raḥmetu’llāhi ‘aleyh ins ü cinne raḥmet dimekdür didi ba‘zılar daḥı cemī‘-i ḥalkā raḥmetdür mü’minclere hidāyetle raḥmetdürve münāfıklara ḳatlden emānla raḥmetdür didiler (20) İbn ‘Abbās raḥīya’llāhu ‘anhümā berr ü fācire raḥmetdür didi zīrā her peygamber tekzīb olunduğı zamānda Hakk te‘ālā Ḥazreti tekzīb idenleri helāk eylerdi Muḥammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazreti tekzīb idenler mevte yāḥūd kıyāmete te’ḥīr olunmuşlardur ammā taşdıḳ idenlere hem dünyāda raḥmetdür hem āḥiretde raḥmetdür zāt-ı şerīfi (25) bir raḥmetdür ki mü’mine ve kāfire ‘amm olur nitekim Hakk celle ve ‘alā kelām-ı ḳadīminde *ve mā kāne’llāhu li-yu‘azzibehum ve ente fihim*² buyurmuşdur ya’nī Hakk tebāreke ve te‘ālā anlara ‘azāb eylemezsen anlaruḡ arasında iken demek olur mādām ki cesed-i şerīfi bu arza muttaşıldur Hakk tebāreke ve te‘ālā anuḡ ḥürmetine ḥalkdan ‘azāb-ı dünyevīyi ref‘ itmişdür [EH 357/b] ümem-i sālifeye olan gibi [H 14/b] bunlara ‘azāb nāzil olmazDārimī ve Beyḥakī rivāyetlerinde İbn ‘Abbās raḥīya’llāhu ‘anhümādan mervīdür ki *innemā ene raḥmetun mühdāten*³ diyü buyurmuşlar in-şā’allāhu te‘ālā maḳşad-ı sādisede ziyāde tafzīli gelse gerekdür biri daḥı budur ki Hakk te‘ālā Ḳur’ān-ı ‘Azīm’de sā’ir peygamberlere ‘aleyhimü’s-selām (5) adlu adıyla ḥiṭāb idüp yā Ādem yā Nūḥ yā Zekerıyyā yā Yaḥyā yā Mūsā yā ‘İsā diyü buyurmuşdur ammā Ḥ‘āce-i ‘ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretine *yā eyyühe’n-nebiyyü⁴ yā eyyühe’r-resülü yā eyyühe’l-müzzemmilü yā eyyühe’l-müddeşirü* diyü ḥiṭāb itmişdür bu mertebe ḡāyet ta‘zīmdür biri daḥı budur ki evvel Ḥazrete ismile nidā ḳılmaḳ ümmetine ḥarām ḳılınmış idi Ḳur’ān-ı ‘azīmde *lā tec‘alū* (10) *du‘ā er-resülü beynekum ke du‘āi ba‘ḳikum ba‘ḳer*⁵ diyü buyurulmuşdur ma’nāsı ol Ḥazrete nidāyı ba‘zıḡuz ba‘zıḡuza ismile ve refi‘-i şavtla [HE

¹ Kur’an 21/107: “Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.”

² Kur’an 8/33: “Oysa sen onların içinde iken Allah onlara azap edecek değildi”

³ Gerçekten ben, rahmetim; hidayet edilmiş ve hidayet ediciyim.

⁴ yā eyyühe’n-nebī H, EH ; -HE

⁵ Kur’an 24/63: “ (Ey inananlar!) Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın

279/a] itdüğü nidā gibi hücreler taşrasında itdüğü nidā gibi eylemek belki yā Resūla'llāh yā Nebīyyu'llāh diyü vaḳār ve tevāzu'la alçaḳ şavtla nidā idüñ dimek olur ba'zılar eyitdiler ma'nāsı peygamber 'aleyhi's-şalavātu ve's-selām size du'ā (15) itdükde ya'nī sizi yanına çağırduğı zamānda¹ anuñ du'āsı biri biriñüze itdügünüz du'āya kıyās itmek ya'nī biriñüz biriñüzi çağurduğı zamānda i'rāz idüp varmamaḳ yāḥūd işitmezlige urmaḳ ki vāḳı' olur zinhār ol Ḥazretün du'āsında böyle eylemeñ dimekdür didiler biri daḫı budur ki cehrle söylemek ümmetine ḥarām idi nitekim (20) Ḥaḳḳ celle ve 'alālā terfe'ū aṣvātekum fevḳa şavte'n-nebiyyi ve lā techerū lehu bi'l-ḳavli ke cehri ba'dikum li ba'dan en taḥbeta a'mālukum ve entum lā teş'urūne² diyü buyurmuşlardur bu āyet-i kerīme ḥükmince bir kimesne āvāzını ol Ḥazretün āvāzından yukarı ḳaldursa yāḥūd aña ḥiṭāb itdükde emsāline söyler gibi ḳatı ḳatı söylese 'ameli bāṭıl olmaḳ lāzım gelürdi İbn (25) 'Abbās Ḥazretinden mervīdür ki bu āyet-i kerīme nāzil olduğı zamānda Ebū Bekr Şiddīḳ raḳıya'llāhu 'anh Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretine söylemezdi illā şol gizlü rāz söyleyenler gibi söylerdi [EH 358/a] dimişdür ve rivāyet olunur ki ḥazret-i 'Ömer daḫı şöyle yap yap söyler oldu ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazreti çāḳ istifhām itmeyince kelāmın [H 15/a] anlayamazdı ve Sābit bin Ḳays raḳıya'llāhu 'anh ḳatı ḳatı³ söyleyici kimesne idi ḳulağı daḫı bir miḳdār berk idi bu āyet-i kerīme indüğü zamānda Resūlu'llāh Ḥazretinün yanından kendü görünmez oldu Ḥ'āce-i 'ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yoḳladup buldurdı da'vet eyledi Sābit gelincek (5) eyitdi yā Resūla'llāh saña bu āyet-i kerīme nāzil oldu ben isem bir ḳatı ḳatı söyleyici kişiyim ḳorḳarım ki 'amelim bāṭıl ola didi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem tesliye idüp yā Sābit sen ol mertebede degülsin sen ḥayırta ma'īšet eylersün ve ḥayırta vefāt eylersin ve taḥḳīḳan sen ehl-i cennetdensin diyü buyurdu Enes raḳıya'llāhu 'anh eydür Resūlu'llāh (10) Ḥazretinün böyle buyurmasıyla şöyle olduḳ ki Sābit'e naẓar iderdük ehl-i cennetden bir kişi idi ḳarşumuzda gezerdi şonradan

¹ çağırduğı zamanda HE, EH; çağırduğıda H

²Kur'an 49/2:"Seslerinizi, peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığımız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider."

³ḳatı ḳatı HE; ḳatı H, EH

Yemāme'de Müseyleme cengi olduğu zamānda müslümānlar bir miqdār kıttāl yerinden ayrılıp inhizām şeklin gösterdiler Sābit rağıya'llāhu bu hāli göricek ilerü varup küffārla kıttāl eyledi āhir orada şehīd (15) oldu diyü buyurdı kışşadan maqşūd Faħr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem¹ Hāzretinün ehl-i cennetdensin diyü ta'yīn buyurduktan sonra sābite şehādet naşīb olup şiddīkı zāhir olduğın beyānidur biri daħı budur ki ol Hāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sa'ādet-hānesinde iken çıkınca şabr itmeyüp taşradan nidā itmek ħarām kıılınmışdı nitekim *inne'llezīne* (20) *yunādūneke min verā'i'l-ħucurāti* [HE 279/b] *ekşerhüm lā-ya'kılūne ve lev ennehum şaberū ħattā taħruce ileyhim le-kāne ħayran lehum*² buyrulduğı ol ma'nādur ve böyle idenler için lā-ya'kılūn buyrulduğı anuñçündür ki muqtezā-yı 'aql ħüsn-i edebdür ve ol Hāzretün ħürmet ve ħaşmetin ri'āyet itmekdür bunları terk idecek *lā ya'kılūne*³ ħayvānāt kısmından olmak lāzım (25) gelür edeb muqtezāsı budur ki isti'cāl itmeyüp şabr edeler Faħr-ı 'Ālemün Hāqķ ta'zīmın ri'āyet eyleyeler böyle idecek kendülere ħayr olur zīrā bunda iki hāl vardur biri ħıfz-ı edeb biri ta'zīm [EH 358/b] Resūlu'llāha bu iki ħaşlet senā ve sevābı mūcibelerdür biri daħı budur ki Hābībullah idi maħabbet ve ħullet ma'nāları anuñçün cem' olunmuş idi [H 15/b] taħķīkı maqşad-ı sābi' evāħirinde gelse gerekdür in-şā'allāhu te'ālā biri daħı budur ki ol Hāzretün risāletine ve ħayātına ve şehrine ve zamānına kısem kıılınmışdur bu daħı maqşad-ı sādise beyān olınsa gerekdür in-şā'allāhu te'ālā⁴ biri daħı budur li ol Hāzrete İsrāfīl (5) 'aleyhi's-selām nāzil olmuşdur andan evvel hiç bir peygambere inmiş degüldür İmām Taberānī raħmetu'llāhi 'aleyh İbn 'Ömerden nakl itdüğü ħadīs-i şerīf mūcebince ħāzret-i risālet-penāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem nebiyy-i 'abd olmağla nebiyy-i melek olmak beyninde taħyīr olınmak ħaberin İsrāfīl 'aleyhi's-selām getürmüşdür nitekim sābıkan beyān olunmuş idi biri daħı budur ki (10) cemī'-i ādem oğlanlarının seydidür nitekim İmām Müslim

¹şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem H, EH; -HE

²Kur'an 49/4,5: "Odaların arkasından sana bağıranların çoğu akli ermeyen kimselerdir. Onlar sen yanalarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu."

³ Akli ermez kişilerdir.

⁴ biri daħı budur ki ol Hāzretün risāletine ve ħayātına ve şehrine ve zamanına kısim kıılınmışdur bu daħı maqşad-ı sādise beyān olınsa gerekdür inşā'allāhu te'ālā H, EH; -HE

rivāyetinde *innā seyyidu veledi ādeme yevme'l-kiyāmetin* diyü buyrulmuşdur Ebū Hüreyre'den böyle mervīdür Tirmidī naqlinde Ebū Sa'īd'den rivāyet olunan budur ki *innā seyyidu veledi ādeme yevme'l-kiyāmetin ve lāfahre ve beyedi livā'ü'l-ḥamdi ve lā fahre'* buyrulmuşdur böyle buyurmağdan murād-ı şerīfi Ḥaqq celle ve 'alānuḡ kendüyi bu mertebe-i (15) faẓl ü siyādetle ikrāmın ḡaber virüp ni'metin izhār itmek idi tā kim ümmetinüḡ kendüye ĩmānları aḡa göre ola *velā fahre* buyurduḡı bu yetişdüḡüm rütbe-i faẓl ü kerāmet Allāhu te'ālā ḡablinden virildi anuḡ luḡf u iḡsānidur ben kendü ḡutumla bulmadum imdi ben anuḡla iftiḡār itmek münāsib degüldür dimek olur didiler biri daḡı budur ki ḡünāhlarından (20) mā-teḡaddem ve mā-te'aḡḡar maḡfiret olunmuşdı nitekim Ḳur'an-ı 'azīimde *liyaḡfire leka'llāhu māteḡaddeme min zenbike ve mā teāḡḡar*² diyü buyrulmuşdur Şeyḡ 'İzü'd-dīn 'Abdü's-selām eydür ol Ḥazretüḡ ḡaşāīşinden biri budur ki Ḥaqq subḡānehü ve te'ālā aḡa maḡfireti ḡaberin virdi sā'ir enbiyā 'aleyhi's-selāmdan birine bu ḡaberi virdüḡı naql olunmamışdur (25) buḡa delālet ider ki anlar mevḡıf-i ḡaşrde nefsi nefsi³ diseler gerekdür İbn Keşīr daḡı bu āyetüḡ tefsīrinde [EH 359/a] bu ḡuşūşiyetde aḡa kimesne müşārek olmamışdur diyü buyurmuşdur e'imme-i ḡadīşden Ebū Ya'lā ve Ṭaberānī ve Beyḡaḡī raḡmehümü'llāḡ te'ālā İbn 'Abbās raḡıya'llāhu 'anhümā Ḥazretinden rivāyet iderler ki *inna'llāhe faẓli Muḡammed a'lā ehle's-semā'en ve 'ale'n-nebiyyen* diyü [H 16/a] buyurmuşlar ya'nī taḡḡīken Ḥaqq te'ālā Resūlu'llāḡ Ḥazretin ḡökler ḡaḡḡı üzerine ve enbiyā 'aleyhimü's-selām üzerine mufaẓẓal ḡıldı dimekdür su'al idüp [HE 280/a] ehl-i semā' üzerine faẓlı nedür didiler ya'nī Ḥaqq te'ālā (5) ehl-i semā' için eyitdi anlardan şol kimesne ki ben Teḡriden ḡayrı bir Teḡriyim diye biz oḡa cehennem cezā ḡıluruz dimekdür anlar ḡaḡḡında böyle buyruldu *ve ḡāle li-Muḡammedin innā fetahḡā leke fetḡān mübīnā li*

¹ Ben, kıyamet günü Ādem oḡlunun efendisiyim. İftihar etmiyorum. Hamd bayraḡı benüm elimdedir. Bununla da iftihar etmiyorum.

² Kur'an 48/2: Ta ki Allah, senin geḡmiş ve gelecek ḡünahını baḡışlasın.

³ nefsi nefsi HE; nefsi H

yağfira lekallāhu mā teḳḳademe min zenbike ve mā te‘aḥḥara¹ feḳad kütübü lehu berāte didi ya‘nī bu āyet-i kerīme ḥasebince gelmiş gelecek günāhın mağfired idüp anuñçün berāt yazdı demek (10) olur yā peygamberler üstine fażlı nedür didiler eyitdi *inna’llāhi te‘ālā kālevemā erselnā min resūlin illā bilisāni ḳavmiḥ²* ve kāle’l Muḥammed *ve mā erselnāke illā kāffeten li’n-nās³* didi ḥāşılı her peygamberi maḥşüş kendü ḳavmine gönderdi Ḥ‘āce-i ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretin mecmū‘-ı ins ve cinne meb‘ūs itdi demek olur biri daḥı budur ki (15) kendü şeyṭānın müslümān itmişdür nitekim Müslim ibn Mes‘ūd’dan ve Bezzār’dan ve İbn ‘Abbās’dan böyle rivāyet itmişlerdür biri daḥı budur ki ol Ḥazret üzre ḥaṭā cā’iz degüldi nitekim Ebū Hüreyre⁴ ve Māverdī ve Ḥicāzī böyle buyurmuşlardur ve bir ḳavm eyitdiler nisyān daḥı itmezdi ḥaṭā ve nisyān andan gelmek cā’iz degüldi didiler (20) nitekim Nevevī Müslim şerḥinde böyle zıkr itmişdür ammā ḥaṭā ve nisyān şādır olduğumuz inda’llāhi ḥaber virdügi nesnelere göre olmak gerekdür yoḥsa⁵ öz ‘āleminde beşeriyet muḳtezāsınca bunlar şādır olmak cā’iz idi nitekim Şaḥīḥ-i Buḥārī ve (25) Müslim’de ‘Abdu’llāh bin Mes‘ūd’dan mervīdür ki ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur ve yine Şaḥīḥ-i Müslim’de ⁶ [EH 359/b] *innemā ene [H 16/b] beşeru izā emertüküm bişey’en min dīniküm fuḥzūhuhi ve izā emerteküm bişey’en min re’yin fe-ı nnemā ene beşeru⁷* diyü buyurduḳları Rāfi‘ bin Ḥadīc’den mervīdür zıkr olınan eḥādīs-i şerīfenün muḥaşşılı budur ki şol nesne ki dīne mute‘allıḳdur anda ḥaṭā ve nisyān vāḳı‘ olmaya (5) ve şol nesne ki sā’ir umūrdandur anda cā’iz ola biri daḥı budur ki anuñla Ḥaḳḳ te‘ālā üzre ḳısm-ı cā’izdür ve sā’ir enbiyā ve melā’ike ve evliyā ile cā’iz degüldür didiler meşelā *Allāhümme inni es’elūke el-cennete bi-ḥaḳḳı Muḥammed* demek cā’izdür ammā bi-

¹ Kur’an 48/1,2 “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik, Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın”

² Kur’an 14/4: Biz, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik ki onlara iyice anlatsın.

³ Kur’an 34/28: Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.

⁴ Ebū Hüreyre HE; İbni Ebū Hüreyre H

⁵ yoḥsa H, yoḡsa HE

⁶ şaḥīḥ-i Müslimde H, HE; şaḥīḥaynda EH

⁷ Şüphesiz ben bir beşerim. Size dininiz hakkında bir şey emrettiğim zaman onu tutun. Kendi görüşümle bir şey emrettiğim zaman bilin ki ben ancak bir beşerim.

ḥaḳḳı Mūsā yāḥūd bi-ḥaḳḳı 'İsā demek cā'iz degüldür zīrā ḡayrlardan anuḡ ṭabaḳasından (10) kimse yoḡdur bu kerāmet aḡa maḥşüşdur didiler biri daḡı budur ki kendüden şoḡra ezvāc-ı ṭāhirātınuḡ niḳāḥı ḡarām ḳılınmışdur Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā ve ezvāce ümmehātihüm buyurmuşdur ya'ne ezvācı mü'minlerüḡ analarıdur dimekdür ol Ḥazrete kerāmeten Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā ḡürmetihī [HE 280/b] niḳāḡda anuḡ ezvācını (15) analar menzilesinde ḳılmışdur ve bu ḡükm ya'ne ḡürmetihi niḳāḡ şol ḡatunlarıḡa Faḡr-ı kā'inātn intikāl itdüḡi zamānda menḳūḡaları idi anlarda muḡarrerdür dā'imā anlarıḡ ḡayre ḡarām olduḡlarında şübhe yoḡdur ammā şunlar kitāḡyīr olındıḡları taḡdīrce dūnyā iḡtiyār idüp müfāreḡate itmiş olsalar bir ḡavlda anlar (20) ḡayre ḡelāl idüḡi muḡarrer olur İmām Ḡazzālī raḡmetu'llāhi 'aleyh bu ḡavli iḡtiyār itmişdür ve ümmühāt-ı mü'minīne naḡar cā'iz olmada iki veche vardureshedi budur ki cā'iz olmaya ve anlara analıḡḡükmi sābit olduḡı taḡrīm niḳāḡlarında ve vücb-ı ṭā'at iḡtirāmındadır yoḡsa ḡalvetde ve nefekede ve mirāşda degüldür ḡaşılı ezvāc-ı (25) ṭāhirāt Ḥ'āce-i kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mü'minlerüḡ anaları niḳāḡları ḡarām olup ve anlara izāz ve ikrām vācib olmaḡ ma'nāsınadır yoḡsa degüldür ki kendü anaları gibi bir evde tenḡa ḡalmaḡ yāḡūd anlara nafaḡa virmek ya mirāşların almaḡ ma'nāsına ola ve bu ḡuşuş hemān [EH 360/a] ezvāc-ı ṭāhirāta ḡoredür [H 17/a] anları tecāvüz itmez ya'ne ol Ḥazretüḡ ḡātunları ümmühāt-ı mü'minīndür dinilür ümmā ḡızları iḡvān-ı mü'minīndür dinilmez ba'z-ı 'ulemā raḡimeḡüma'llāhi te'ālā ümmühāt-ı mü'minīnünḡ niḳāḡları ḡayre ḡarām olduḡı anuḡçündür ki Resūlu'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡabrinde (5) ḡayāt üzredür didiler bu ecilden Māverdī anlara vefāt vācib degüldür diyü ḡikāyet itmişdür ve şol ḡatunlar ki Resūlu'llāḡ Ḥazreti ḡayātında anlardan müfāreḡat itmişdür müsta'īze gibi ol bir ḡatun gibi ki Faḡr-ı 'Ālem anuḡ bedeninde bir beyāz yer ḡörüp ehline irsal itmişdi bunlarda üç veche buyurmuşlardur biri (10) budur ki niḳāḡları ḡarām ola Şāfi'ī naşş itdüḡi veche budur ve Ravzada bu vechi taşḡīḡ itmişdür zīrā āyet-i kerīmenünḡ 'umūmi vardur *min-ba'dihīden* murād mevt degüldür niḳāḡdur bir veche daḡı budur ki ḡarām olmaya üçüncü veche

İmāmü'l-Haremeyn ve Rāfī taṣḥīḥ itdükleridür medḥül-bihā olanı ḥarāmdu dimişlerdür (15) ya'nī şol ḥatunla ki mucāma'atları vāqı' ola anuḡ gayre nikāḥı min ba'd ḥarām olur didiler zīrā rivāyet olinmışdur ki Eş'aş bin Ḳays raḍıya'llāhu 'anh ol müsta'ize ḥatuna ḥazret-i 'Ömer zamānında nikāḥ idicek 'Ömer raḍıya'llāhu 'anh Eş'aş taşlamak istedi andan yā emire'l-mü'minīn ol ḥatun medḥül-bihā degüldi (20) diyü ḥaber virdiler ferāḡat itdi ve şol cāriye ki anıtaşarruf itdükden şonra müfārekat itmişlerdi anda daḡı üç veche buyurmuşlardur biri muṭlaḡan ḥarām olmak biri cā'iz olmak üçüncü veche bu ki [HE 281/a] eger Faḡr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡāl-i ḡayātında itmiş ise nikāḥı cā'iz olup mevtle müfārekat (25) itdiyse ḥarām olmak biri daḡı budur ki ezvāc-ı ṭāhirātınüḡ şahşların görmek ḥarām idi didiler ya'nī tamām libāslarla setr olınuḡdan şonra boylarına ve endāmlarına nazār ḥarām idi didiler ammā bu ḡuluḡ şıḡḡatında nazār vardur zīrā İbnḤacer raḡmetu'llāhi aleyh eydür buḡa delīl yoḡdur ki ezvāc-ı ṭāhirāt üzerine kendü şahşların [H 17/b] göstermemek farz ola zīrā Resūlu'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden şonra anlar giyinürler ve örtünürlerdi¹ daḡı maşlaḡat [EH 360/b] iḡtizā itdükce taşra ḡıkarlardı ve şahābe anlardan ḡadīs-i şerīf istimā' iderlerdi ve şol ḡālde kibedenlerinden bir yer açuḡ degüldi ammā (5) kendü şahşları zāhir idi diyü buyurdı biri daḡı budur ki evlād-ı benātı kendüye nisbet olınuḡlardıḡazret-i Ḥasan raḍıya'llāhu 'anh için *innā nebī hazā seyyidün* diyü buyurmuşdur murād şulbī oḡlundan farḡı yoḡidi nisbetde ve şerefde öyle idi dimekdür biri daḡı budur kiḡiyāmet ḡününde neseb ve sebep münḡatı' olur illā ol (10) Ḥazretüḡ neseb ve sebebi münḡatı' olmaz ve neseb-i vilādet sebep-i zevciyyetle olandur didiler ba'zılar daḡı ma'nāsı anuḡ ümmeti aḡa intisābla ḡiyāmet ḡününde münṭefi' olurḡayrılar böyle degüller didiler bundan daḡı murād sā'ir enbiyā 'aleyhimü's-selām ol ḡün nefsi nefsi maḡāmındadır ümmetlerine şefā'at maḡāmında degüllerdür (15) demek olur biri daḡı budur ki benāt-ı kerīmesi üzerine tezevvüc itmek cā'iz degüldür Misver bin Maḡreme'den mervīdür ki Resūlu'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem minber üzerinde bir

¹ örtünürlerdi H, EH ; ötünerlerdi HE

gün eyitdi benî Hişâm bin Muğire benden izin istediler kızlarını ‘Alî bin Ebû Tâlib’e vireler Faḥr-ı âlem böyle buyurduktan sonra üç kerre ben anlara izin virmezim diyü buyurdu (20) illâ meger ki ‘Alî benüm kızuma talâk virmek isteye ve anlaruñ kızların ala didi zîrâ benüm kızım benden bir pâredür ki aña kerâhet viren nesne baña kerâhet virürve aña ezâ eyleyen nesne baña ezâ eyler diyü buyurdu ḥadîs-i şerîfi Şeyḥayn iḥrâc idüp Tirmidî taṣḥîḥ itmişdür ve yine Misver’den mervîdür ki ‘Alî bin Ebû Tâlib (25) raḍıya’llâhu ‘anh Ebû Cehlûñ kızın almak istedi ḥazret-i Fâtıma raḍıya’llâhu ‘anhâ işidicek Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ḥidmetine gelüp eyitdi senüñ kavmin şöyle dirler ki sen kızlaruñdan ötrü kimseye bî-ḥuzûr olup¹ incinmezsin ya‘nî kızlaruñ incidenlere tınmazsın işte ‘Alî benüm üzerime Ebû Cehlûñ kızın alıyor² didi [H 18/a] andan Faḥr-ı âlem Fâtıma benden bir pâredür ben anı incütdüklerin kerîh görürüm Resûlu’llâh kızıyla ‘adüvu’llâh [HE 281/b] kızını bir kişinüñ yanında cem‘ olmazlar ebeden diyü buyurdu hemân ‘Alî kerre ma’llâhu [EH 361/a] veche ferâğat itdi ve Ebû Cehlûñ zıkr olınan kızınuñ adı Cüveyriyye’dür (5) ol Ḥazretle bî‘at eyleyüp İslâm’a gelmişdür andan ‘Attâb bin Esîd raḍıya’llâhu ‘anh tezevvüc itmişdür Ebû Dâvûd rahmetu’llâhi ‘aleyh eyitdi Fâtıma üzerine tezevvüc itmegi ḥazret-i ‘Alî’ye Ḥaḳḳ te‘âlâ ḥarâm itdi zîrâ *ve mâ âtākum er-resûlu fe-ḥuzûhu ve mâ nehākum anhu fe-i ntehû*³ buyurdu bu âyet-i kerîmenüñ muḳtezâsı budur ki Resûlu’llâh şalla’llâhu (10) ‘aleyhi ve sellem şol nesneden ki nehy eyleye andançekilmek gerek aña iḳdâm itmek ḥarâmdur ḥazret-i Fâtıma’yı incitdiklerinden Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem incinürdi ve şekk bu kadar ki ol Ḥazreti incitmek ḥarâmdur pes Fâtımayı daḥı incitmek ḥarâm olmak lâzım gelür ba‘zılar bu maḳâmda istişkâl edüp eyitdiler ḥatunlar (15) erlerini kıskanmak muḳarrerdür Fâtıma raḍıya’llâhu ‘anhâ kendü erini nice kıskanursa Resûlu’llâh Ḥazretinüñ ḥatunları daḥı kendüni biri birinden öyle kıskanurlardı yine hoş kendü⁴ kızınuñ ḥâṭrın ri‘âyet iderdi ḥatunlarınuñ ḥâṭrın ri‘âyet itmezdi didiler ya‘nî ne hoş

¹ olup H, HE; olur EH

² alıyor H, alur HE, aluvirür EH

³ Kur’an 59/7: “Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin.”

⁴ kendü HE, EH ; -H

kendüsi hatunlarınuñ üstine (20) tezevvüc iderdi Fâṭıma'nun üstine tezevvüc itmege komadı didiler cevāb virmişlerdür ki ol zamānda ḥazret-i Fâṭıma'nun ḥatırı ſikeste idi anasive kız qarındaſları vefāt itmişdi yanına varup ḥālin söyleſecek kimsesi yoğ idi firāk ve ğurbet cānına te'sīr itmişdi daḥı beter (25) bī-ḥuzūr olmasun diyü teraḥḥum itdi ammā kendü hatunlarından her birinüñ kavm ü kabīlesi ve 'aſīret ü aḳrabāsı var idi anlar kendü kavmleriyle göñüllerin eğlerlerdi bā-vücūd ki anlar Resūlu'llāh Ḥazretinüñ iḥsān u iltifātıyla ve luṭfu keremiyle inſirāḥ-ı ſādır ḥāſıl iderlerdi ol Ḥazretün aḥlāk-ı ḥamīdesi anlarda [H 18/b] elem ve ıztırāb komazdı andan her ne ſādır olursa yanlarında ma'zūr idi muḳtezāyı beſeriyyet üzre ḥatırlarına fi'l-cümle inkisār gelse yine ol Ḥazreti gördükleri gibi zā'il olurdu aſlı bu idi didiler biri daḥı budur ki ol (5) Ḥazret ſalla'llāhu 'aleyhi ve sellem namāz kılduğı miḥrābuñ ſağına ve soluna ictihād itmek cā'iz degüldür ya'nī bir miḥrābda ki Resūlu'llāh Ḥazreti [EH 361/b] namāz kılmıſ ola anuñ kıblesi rāst mıdur yoḥsa daḥı ſağına mıdur ya ſoluna mıdur dimek aſlā cā'iz degüldür ḥattā bir kimesne miḥrāb-ı ſerīfleri vazı'-ı ḳadīm (10) üzre idügin i'tirāf itdükden ſonra ben ictihād iderüm andan ſonra namāz kılırum dise ſeyhü'l-i slām İbn 'Irāḳi' ol maḳüle kimsenün reddine fetvā virüp ol mürteddür [HE 282/a] dimiſdür eger Resūlu'llāh ſalla'llāhu 'aleyhi ve sellem zamānında olan ḥālī üzre degüldür tağyīr olunmuşdur anuñcün ictihād (15) eylerüm dise reddine ḥükm olunmaz egerçi kim bu te'vīl ſaḥīḥ olmazsa dimiſlerdür ḥāſılı ſüret-i te'vīlde bir nesne söyleycek reddine ḥükm olmaz ve illā mürtedd olur diyü buyurmuşlardur biri daḥı budur ki bir kimesne ol Ḥazreti ſalla'llāhu 'aleyhi ve sellem vāḳa'asında görse gerçek anı görmemiſdür zīrā ſeyṭān (20) 'aleyhi'l-la'ne ol Ḥazretün ſüretine giremez bu bābda vārid olan eḥādīs-i ſerīfenün ba'zı bunlardur ki zıkr olunur İmām Müslim rivāyetinde *men reānīfi'l-menāmi feſeyerānī fi'l-yāḳazati lā yetemesseli's-ſeyṭānu bih¹* diyü buyurmuşlardur İsmā'īl'i rivāyetinde feſeyerānī yerine feḳad re'ānī vāḳı' olmuşdur ve yine

¹ Beni düşünde gören, uyanık halde beni görecektir. Zira şeytan benim ſeklime giremez.

Müslim naklinden (25) Ebü Kātāde'den *men reānī fekad re'ye'l-ḥakka*¹ rivāyet olmuştur ve yine Müslim naklinde Cābir'den *men reānīfi'l-menāmi fekad reānī innehu lā yenbaği'ş-şeytāni en yeteşebbehebī*² vārid olmuştur İmām Buḥārī Ebü Sa'īd'den rivāyet itdüğünde *feinne'ş-şeytāne lā yetekü nebiy*³vākı⁴ olmuştur ya'nī lā-yetekünne [H 19/a] künī dimekdür muzāf ḥazf⁴ olunup muzāfun-i leyh fi⁴le mutaşşıl kılınmuştur ve yine Neccārī katında Ebü Kātādeden *lā yeterānī* vākı⁴ olmuştur yete'āṭī vezni üzerine ma'nāsı *lā yeteṭī*⁴ inne *yetemessūlbī* dimekdür ve'l-ḥāşıl eḥādīs-i şerīfenün cümlesinde (5) muḥaşşıl ma'nā budur ki bir kimesne Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretin vākı⁴ada görse gerçek anı görmüştür zīrā şeytān anuḡ şüretine giremez ve girmege kādır degüldür Ḥakḡ subḥānehū ve [EH 362/a] te'ālā şeytāna kudret virmişdür ki ne aşl şürete isterse gire ammā Resūlu'llāh Ḥazretinün şüretine girmege kudret virmemişdür ve (10) şöyle ma'lūm ola ki beni gören gerçek beni görmüştür şeytān benüm şüretime giremez dimegün ma'nāsı ber-cemā'at kavli üzre böyledür ki beni kendü şüretimde gören dimekdür yoḡsa⁵ şüretlerden birine girüp vākı⁴ada bir kimseye kendüsi peygamber göstermek cā'izdür dimekdür ḥattā ba'zılar eyitdiler ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem fi'l-ḥakīka ne (15) şüretde ise şeytān ol şürete girmez dimekdür yoḡsa şüretlerden birine girüp vākı⁴ada bir kimseye kendüsi peygamber göstermek cā'izdür dimekdür ḥattā ba'zılar eyitdiler feyz olunduḡı ḥінде ne şüret üzre idise ḥattā mübārek şaḡalınuḡ beyāzı ki yigirmi kıl yoḡ idi (20) çāk böyle görmek lāzımdur didiler Ḥammād bin Zeyd mervīdür ki eydirdi⁶ İbn Sīrīn raḡmetu'llāhi 'aleyh katında bir kimesne gelüp peygamber 'aleyhi'ş-şalavātü ve's-selāmı vākı⁴ada gördüm dise⁷ nice gördün baḡa vaşf eyle dirdi eger muḡālif vaşf eylesen sen

¹ Beni gören Hakk'ı gördü.

² Beni düşünde gören gerçekten beni görmüştür. Çünkü şeytan için bana benzemek nasip olmaz.

³ Çünkü şeytan benüm görünüşüme giremez.

⁴ ḥazf HE, EH ; -H

⁵ ne aşl şüretde olursa görür dimek degüldür didiler bunun ḥāşılı budur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem fi'l-ḥakīka ne şüretde ise şeytān ol şürete girmez dimekdür EH; -H, HE

⁶ eydirdi H, EH; eydirdi HE

⁷ dise HE, EH; - H

peygamberi görmemişsin diyü buyururdu bu naklünj senedi şahîhdür [HE 282/] ve Hâkim rahmetu'llâhi 'aleyh (25) 'Aşım bin Küleyb tarikinden ihrâc itmişdür ki babam baña hikâyet idüp eyitdi İbn 'Abbâs hazretine bir kerre Resûlu'llâh Hazretin vâkı'ada gördüm didüm İbn 'Abbâs raçıya'llâhu 'anhümâ nice gördünj vaşf eyle didi ben dağı hazret-i Hasan bin 'Alî'ye benzer şekilde gördüm didüm İbn 'Abbâs Hazreti gerçek görmüşsin didi [H19/b] diyü buyurdu zîrâ hazret-i Hasan raçıya'llâhu 'anh Faħr-ı kâ'inât Hazretine ğâyet benzerdi ve bu naklünj dağı senedi hûbdur velikin İbn Ebü 'Aşım Ebü Hüreyre'den rivâyet itdüğü bu ki mu'arızdur ki anuñrivâyetinde Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemden mervîdür (5) *men reânîfi'l-menâmi feħad reännî urâ fı külli şüretin vâkı'* olmuşdur ma'nâsı bir kimesne ki beni düşünde göre taħkîkan beni görmüşdür zîrâ taħkîkan ben her şüretde görünürüm demek olur ammâ bunuñ senedinden İbn-i Tev'em'e dâhıldür ol za'îf kimsedür zîrâ anda ihtilâf-ı 'aql var idi bu hadîs andan (10) istimâ' iden¹ ihtilâtdan şonra istimâ' itmişdür didiler ve Kâđî Ebü Bekr bin el-'Arabî rahmetu'llâhi 'aleyh eydür Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Hazretin vâkı'ada şıfat-ı ma'lümesiyle gören kimse haķıķati üzre idrâk itmişdür ve ğayrı şıfatla gören kimse mişâliyle idrâk itmişdür zîrâ şavâb budur ki arz peygamberleri [EH 362/b] tağyîr itmez zât-ı kerîmesi² (15) idrâk haķıķatdür ve şıfatını idrâk mişâlini idrâkdür *feseyrânî* buyurduğunun ma'nâsı gördüğü nesnenünj nebî tefsîri görse gerek dimekdür zîrâ haķıķdur ve ğayb dimişdür hâşılı ol vâkı'anuñ ta'bîri benüm nebî görecedür zîrâ anı görmek haķıķdur ve ğaybdur didüğü vâkı'dur ve hemân ol ğayb 'aleminde görmekle ıalmaz (20) zâhirde dağı görse gerekdür demek olur ve dağı eyitdi *fekeinnemâ reânî* buyurduğı teşbîhdür ma'nâsı eger beni uyanıklıkda görse düşde gördüğüne muţâbık bula dimekdür ve bu zıkr olınanlar şüret-i ma'lümesi üzre görmege nazardur eger hilâfı üzre görürse ol mişâldür şöyle ki ol Hazreti kendüye iķbâl ider göre hayırdur (25) eger 'aksin göre 'aksi vâkı' olur dimişdür Kâđî İyâz rahmetu'llâhi

¹ iden HE, EH; - H

² kerîmesini HE, EH; kerîmesi H

‘aleyheyitdi ihtimāldür ki *feḳad re‘ānī* yāhūd *feḳad re‘e’l-ḥaḳḳ*¹ buyrulmak murād ol Ḥazreti ḥāl-i ḥayātında olan şüret-i ma‘rūfesi üzre gören kimsenün rü’yāsı ḥaḳḳdur ḡayrı şüretde görenün rü’yāsı te’vīldür demek ola didi İmām Nevevī raḥmetu’llāhi ‘aleyh eyitdi **[H 20/a]** bu sözi za‘īfdür belki şaḥīḥ budur ki anı gören ḥaḳīḳat üzre görür gerekse şıfat-ı ma‘rūfesi üzre olsun gerek ḡayrı üzre olsun didi İbn Ḥacer raḥmetu’llāhi ‘aleyh daḡı eyitdi **[HE 283/a]** ḥālde daḡı gördükleri ḥaḳīḳat üzredür lākin ḥālet-i ūlāda ba‘zı şıfat-ı ma‘rūfesi üzre görmede ta‘bīre ihtiyāc yoḳdur ḥālet-i s̄ānīde ihtiyāc vardur dimekdür didi ba‘zılar eyitdiler ḥadis-i şerīfün ma‘nāsı şüret-i ḥaḳīḳiyyesiyle gören görmişdür demek olur didiler ammā bundan lāzım gelür ki ḡayrı şüretde görenün (10) rü’yāsı aḍḡās u aḥlāmdan ola bu ḥod ma‘lūmdur ki vāḳı‘ada çok olur ki dünyāda olduḡı şıfata muḡāyir² şıfat üzre görünür bu taḳdīrce şeyṭān ‘aleyhi’l-la‘ne ol Ḥazretün şüretine girmek üslūbında ba‘zı telbīse ḳādir olmak lāzım gelür *feinne’ş-şeyṭane lā yetemesselūbī* ḳavl-i şerīfinün ‘umūmına mu‘ārız olur Resūlu’llāh **[EH 363/a]** (15) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretinün cenāb-ı şerīfine lāyık olan budur ki bu mertebelerden daḡı tenzīh olına imdi şaḥīḥ budur ki ḥadis-i şerīfün te’vīlinde böyle dinile ki vāḳı‘ada ol Ḥazreti her ḥālet üzre ki görünür aḡlā şeyṭānuḡ andan medḡali³ yoḳdur ol rü’ya ḥaḳḳdur bāṭıl degüldür Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā (20) ḳablindendür aḍḡās u aḥlāmdan degüldür **[EH 363/a]** Ebū Bekr bin eṭ-Ṭayyib ve ḡayrılar böyle dimişlerdür ve bu ḳavli Faḡr-ı ‘Ālemün *feḳad re‘ānī* didüḡi mü’eyyed olur İmām⁴ Ḳurṭubī böyle işāret itmişdür ve İbn Baṭṭāl raḥmetu’llāhi ‘aleyh ḥadis-i şerīfde vāḳı‘ olan *feseyrānī fi’l-yaḳaḳa* ḳavl-i şerīfinün ma‘nāsı ol rü’yānuḡ şıḍḳı (25) ve şıḡḡati ve ḥaḳḳ üzre zuḡūrıdur ya‘nī ta‘bīr ḡasebiyle neye delālet iderse vāḳı‘ olacaḳdur dimekdür yoḡsa beni düşünde gören aḡretde görse gerek demek degüldür zīrā yevm-i ḳıyāmetde anı cemī‘-i ūmmeti görse gerekdür düşünde daḡı görse gerekdür

¹ Hakkı gerçek olarak gördü.

² şıfata muḡāyir HE,EH: -H

³ medḡaliHE,EH; daḡli H

⁴ İmām HE,EH; - H

görmeyen dağı görse gerekdür diyü buyurdu Māzerī rahmetu'llāhi 'aleyh [H20/b] eyitdi eger maḥfūz olan *feke innemā reānī* lafzı ise ma'nāsı zāhirdür ya'nī teşbīhdür yaqazada gören gibidür dimek olur eger *feseyrānīfi'l-yaqaza* lafzı ise ihtimāldür ki murād-ı şerīfi kendü zamānesi halkı ola ḥāşılı şöyle dimek ola ki baḡa muhāceret (5) idüp beni görmeyen ümmetinden bir kimesne ki olduğı diyārda beni vāqa'asında göre delālet eyler ki ol kimesne beni yaqazada göre ḥāşılı beni müşāhede kılmak aḡa naşīb olur dimek ola ve bu ma'nāyı Ḥaqq celle ve 'alā kendüye dağı itmiş ola didi Kāḍī 'iyāz rahmetu'llāhi 'aleyh cevāb virüp eyitdi ihtimāldür ki (10) ol Ḥazreti vākı'ada şıfat-ı ma'lūmesi üzre görmek dār-ı āḡiretde gören kimsenüḡ tekrīmını müceb ola ve ru'yet-i ḥaşşasın iktizā eyleye aḡa kırb ve mücāverete bā'is olup şefā'atine sebep ola'uluvv derecāt ile envāi' ḡuşūşiyāt müfid ola dimişdür ve ba'īd olmaya ki Ḥaqq te'alā ba'zı günehkārlara kıyāmetde [HE 283/b] bir müddet¹ (15) Resūlu'llāh Ḥazretin göstermeye² diyü buyurmuşdur ḡāşılı bu muḡaddemāt İbn Baḡḡālun āḡiretde ol Ḥazreti cemī'-i ümmetini görse gerekdür [EH 363/b] *feseyrānī* ḡavl-i şerīfinden murād āḡiretde görmek ma'nāsı degüldür didüğüne cevābdur ve İbn Ebū Cemre rahmetu'llāhi 'aleyh ma'nāyı āḡire ḡaml³ idüp eyitdi şaḡābe -i kirāmdan İbn 'Abbās yāḡūd ḡayrı (20) bir kerre Resūlu'llāh Ḥazretin vāqa'asında gördi dağı uyanup fikre vardı bu ḡadīs-i şerīfi mülāḡazaya başladı andan ḡalḡup ümmühāt-ı mü'minīnden birinüḡ yanına vardı ḡālibā varduğı kendünüḡ ḡālası Meymüne ḡatun idi raḡıya'llāhu 'anhümā vāqa'asın ḡikāyet idecek ol dağı Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretinüḡ (25) āynasın ḡıkarup İbn 'Abbās'uḡ eline şundi İbn 'Abbās nazar idecek āyīnede ḡāce-i 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemüḡ cemāl-i şerīfin müşāhede eyledi kendü şüretin görmedi pes ol Ḥazret beni düşünde gören yaqazada görse gerekdür diyü buyurduğından murād bu kışsa idi didi ve İmām ḡazzālī rahmetu'llāhi 'aleyh eyitdi *feḡad reānī* [H 21/a] buyurduğından murād cismim ve bedenimi gördi dimek degüldür belki bir mişāl gördi ol

¹ bir müddet HE,EH: - H

² göstermeye H, HE; gösterüp müşāhede itdürmeye EH

³ḡaml HE; ḡaml ḡaml H,EH

mişāl benüm nefsimde olan ma‘nāyı müşāhedeye āletdür dimek olur didi *feseyrānī* buyurduğında daḥı murād bu ma‘nādur yoḥsa cismim görür dimek degüldür didi andan (5) eyitdi ālet gāḥ olur ḥaḳīḳat olur ve gāḥ ḥayālī olur nefis didükleri ol mişālünḡ gayrıdur ḥāşılı bir kimesne düşünde ol Ḥazreti görse gördüḡi anuḡ mişālidür yoḥsa şaḥş degüldür ve rūḥı degüldür ve bunuḡ mişli vāḳı‘ada Ḥaḳḳ te‘ālā Ḥazretin görmekdür taḥḳīḳan Bārī te‘ālānuḡ zāt-ı pāki şüretden¹ ve şeklden (10) münezzehdür velikin ta‘rīfātı ol görinen mişāl-i maḥşūş vāsıtasıyla insāna müntehī olur² ve ol mişāl ta‘rīfde vāsıta olmaḳda ālet ḥaḳḳ olur Teḡri te‘ālā Ḥazretin düşümde gördüm diyen kimesne zātın gördüm dimek murād idemez belki bir mişāl gördüm ki ma‘rūfuna vāsıta oldu dimek murād idinür ve yine Ğazzālī raḥmetu’llāhi ‘aleyh (15) ba‘z-ı fetāvāsında eyitdi [EH 364/a] bir kimesne vāḳı‘ada Resūlu’llāḥ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretin görse gördüḡi ravza-i Medīne’de olan şaḥşınuḡ ḥaḳīḳati degüldür belki şüret ve şekilden muḳaddes olan rūḥ-ı pākinuḡ mişālidür didi Ṭayyibī raḥmetu’llāhi ‘aleyh daḥı³ eydür ma‘nāsı bir kimesne beni vāḳı‘ada görse ne şıfat üzerine⁴ olursam (20) müşāhede ḳılsa ol kimesne şād olsun ve bilsün ki rü’yā-yı ḥaḳḳ görmişdür ol görüş ḥaḳḳdur bāḫıl degüldür dimekdür *feḳad reānī* didüḡi bir görüş gördi ki andan öte bir şey⁵ yoḳdur dimekdür zīrā şartla cezā-yı mütteḥid olduḡı ḡāyet kemāle delālet [HE 284/a] eyler dimişdür ve bi’l-cümle cevāblaruḡ ḥāşılı ḥadīs-i şerīf teşbīḥ üzre (25) mebnī olmaḳdur *feke innemā reānīfi’l-yaḳaḳa* buyurduḡı bu ki delālet eyler ikinci cevāb yaḳaḳada te’vīlini be-ṭarīḳi’l-ḥaḳīḳa görse gerek dimekdür üçüncü cevāb zamānesi ḥalkından kendüyi görmeyüp İmān getürenlere maḥşūşdur dimekdür dördüncü cevāb Faḥr-ı ‘Ālemüḡ āyīnesinde görmek ma‘nāsında ammā İbnḤacer raḥmetu’llāhi ‘aleyh maḥmil ḳatı ba‘īd nesnedür [H 21/b] diyü buyurdı beşinci cevāb ḳıyāmet güninde ol vāḳı‘ada görmeyenler görüşünden⁵ görenleruḡ görüşi müzeyyed ḥuşūsiyyet üzre

¹şüretten HE, EH; şüretde H

² olur HE; -H

³ daḥıHE: - H

⁴ üzerineHE;üzre H

⁵ görüşündenHE: -H

olmağdur ammā şavāb ol cevābdur ki sabıkan ol Hāzreti her hālet üzre görmek bātıl degüldür belki haqqdur Allāhu te‘ālā kablındendür dinilmiş idi hāşıl kelām budur ki (5) ol Hāzreti şuver-i ma‘lūmesinden bir şūret üzre gören haqqikat üzre görüş görmüşdür aşl görmek odur ki öyle görüle ammā gāh olur ki muhālif görölür bu taqdırce rü’yā gören kimesnenün hālīne müte‘allık olur ba‘z ‘ulemā buyurmuşdur ki ol Hāzreti pīr şeklinde görmek gāyet şulha delālet eyler ve yigit şeklinde görmek gāyet (10) cenge delālet eyler ve Ebū Sa‘id raḥmetu’llāhi ‘aleyh eyitdi güzel şūret üzre görölse gören kimsenün dīninde hūsn olmağa delālet eyler ve a‘zāsından birini noqşān üzre görse gören kişinün dīninde noqşān olmağa delālet eyler didi ve haqq söz bu sözdür niçe kerre tecrübe olınup böyle [EH 364/b] bulunmuşdur didiler bu taqdırce (15) rü’yānuñ ‘azīm nef‘ī olur her kişi kendü hālīn müşāhede eyler noqşānı var ise tekmīle sa‘y ider ve hūsn hālī var ise ziyādeye heves ider ve şükr üzre olur ve’l-hāşıl Faḥr-ı Kā’ināt bir āyīne-i mücellā gibidir ki andan aşlā küdüret olmaya aña nazar iden kimesne kendüşūretin müşāhede kıla güzel ise güzel görine kabīh ise kendü (20) kabāḥatin müşāhede eyleye vākı‘ada mesmū‘ olan kelām haqqında daḥı böyle dimişlerdür meselā bir kimesne düşünde Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretinden bir kelām işitmiş olsa sūnnetine taṭbīk eyleye eger muṭābık gelürse haqqdur eger muhālif gelürse hālel sāmi‘ cānibındendür zāt-ı şerīfin görmek haqqdur ve muhālefet ve noqşān (25) vāқа‘ olursa gören kimsenün hālīdür ve Allāhu ā‘lem ammā Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretin ba‘de’l-mevt yaқаza görmek huşuşında mü‘ellif raḥmetu’llāhi ‘aleyh kendü şeyḥinden rivāyet eyler ki aşlā şahābe-i kirāmdan şonra gelenlerden bir kimesneden bu haber bize vāşıl olmamışdur hāzret-i Fāṭıma raḥıya’llāhu ‘anhümā Resūlu’llāh Hāzretinün mevtine şol kadar [H 22/a] şiddet-i hūzn çekdi ki hattā gam ve guşşayla altı aydan şonra kendü daḥı vefāt itdi evi Faḥr-ı ‘Ālemün Ravza-i Münevveresi yanında idi ol Hāzreti gördüğü andan hergiz naql olınmadı diyü buyurdı ammā bu hāl ba‘z sālihlerün [HE 284/b] kendülerine vākı‘ olduğu kütüb-i (5) mu‘teberenün bāzında vākı‘ olmuşdur Behcetü’n-Nüfūs’da İbn Ebū Cemre raḥmetu’llāhi

‘aleyh eydür selef ve halefden mervîdür ki bir cemâ‘at *min re‘ânî fi‘l-menâm feseyrânî fi‘l-yakaza* hadîs-i şerîfine mu‘tekdalar idi âhîr Resûlu‘llâh Hazretin vâkı‘ada gördiler andan sonra yakazada âşikâre gördiler ve ba‘zı nesneleriñe hâtırların müşevveş (10) itmişdi anlardan su‘âl itdiler Faḥr-ı ‘Âlem şalla‘llâhu ‘aleyhi ve sellem anlara şifâ ḥâşıl olacak ṭarîklerden ḥaber virdi âhîrü‘l-emr buyurduğı gibi vâkı‘ oldu bi-lâ-ziyâde ve lâ-noḳşân diyü buyurmuşdur ve daḥı dimişdür ki bu ki münkir olan kimesne bundan ḥâlî degüldür ki evliyânun kerâmetin [EH 365/a] taşdıḳ eyleye ya eylemeye eger taşdıḳ eylemezse anunla baḥs (15) ḳâbil degüldür sâḳıtdür zîrâ delâ‘il-i vâziḥaile sünnet işbât itdüğü nesneyi tekzîb itmiş olur eger taşdıḳ eyleser bu daḥı ol ḳabîlendür zîrâ evliyâu‘llâh ‘âlem-i ‘uluvvîde niçe nesneyi ḥarḳu‘l-‘âde ṭarîḳiyle müşâhede ḳılurlar anlarun gözlerinden perdeyi giderürler eşyâ münkeşif olur keşf¹ ṭarîḳiyle Resûlu‘llâh şalla‘llâhu ‘aleyhi ve sellem (20) Hazretin daḥı müşâhede iderler ve bu ṭarîḳle kelâmı şerîfin daḥı istimâ‘ iderler İbn Manşûr rahmetu‘llâhi ‘aleyh bir risâlesinde yazmışdur ki Şeyḫ Ebü‘l-‘Abbâs Ḳaşṭallânî bir kerre Ravza-i Muṭahhara‘ya girdi Faḥr-ı ‘Âlem şalla‘llâhu ‘aleyhi ve sellem aña *eḥaza‘llâhu bi-yedîke yâ Aḥmed* diyü buyurdılar ya‘nî yâ Aḥmed Allâhu te‘âlâ destgirün ola dimekdür ve Şeyḫ Ebü Su‘ûd‘dan mervîdür ki eyitdi bir zamânda şâliḥa-i Mışır‘dan (25) Şeyḫ Ebü‘l-‘Abbâs ve ğayrı ḥidmetlerin ziyâret iderdüm vaḳtâ kim munkatı‘ olup şügule başladum ve Ḥaḳḳ celle ve ‘alâ baña daḥı fetih müyesser eyledi peygamber ‘aleyhi‘ş-şalavâtu ve’s-selâmdan ğayrı şeyḫim ḳalmadı ve her namâz ‘aḳabinde muşâfaḥa eylerdüm diyü buyurmuşlardur [H 22/b] ve yine Şeyḫ Ebü‘l-‘Abbâs‘dan mervîdür ki eyitdi bir kerre Resûlu‘llâh şalla‘llâhu ‘aleyhi ve sellem Hazretinün ḥidmet-i şerîfine dâḥil oldum gördüm ṭurmayup evliyâu‘llâh için vilâyet menşûrların kitâbet eyler anlar yanınca ḳarındaşım Muḥammed için menşûr yazdı (5) ben eyitdüm yâ Resûla‘llâh ḳarındaşıma yazduğunuz gibi baña da birin yazmaz mısın didüm *etürîdü en teküne ḳumhâren* diyü buyurdu ya‘nî sen

¹ olur keşf HE; -H

ķumhār¹ olmak mıstersin didi ve ķumhār diyār-ı Endelüs neftīdür hāşılı sen bunların mertebesin mi istersin dimek olur bundan fehm olunur ki Ebū'l-‘Abbāsuñ bir özge maķāmı var imiş didiler (10) Hıccetü'l-İslām Ğazzālī raķmetu'llāhi ‘aleyh El-Münķız Mine’đ-Đalāl adlu kitābında evliyāu'llāh melekleri ve ervāh-ı enbiyāyı müşāhede iderler şavtların işidürler ve anlardan [EH 365/b] fevāīd aħz iderler diyü buyurmuşdur ve Şeyh Sühreverdī [HE 285/a] raķmetu'llāhi ‘aleyh ‘Avārifü'l-Me‘ārif’inde ‘Abdü'l-ķādir Geylānī ķaddesa'llāhu sırrahu el-‘Azīz hażretinden hikāyet itmişdür ki çāk (15) Resūlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem baña tezevvüc eyle dimeyince ben tezevvüc itmedüm diyü buyurmuşlar ve Seyyid Nūru'd-dīn el-Eycīden dañı hikāyet olınmışdur ki Faħr-ı Kā'ināt şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem Hażretinüñ Ravza-i Mutahhara'sın ziyāretde bir kerre selām virdüğü zamānda ‘aleyhi's-selāmü yā veledī diyü redd-i selām itmişlerdür bu huşuş ba'z-ı (20) sādāt-ı şahīhü'l-ensāba dañı vāķı' olduğu meşhūr ve ma'ārifdür Bedrü'd-dīn Hasan bin el-Ehzel raķmetu'llāhi ‘aleyh ru'yet mes'elesinde buyurmuşdur ki bu huşuş evliyā-yı kirāmda vāķı' olduğu mütevātir olmışdur ve buña ‘ilm kavīdür şekk ve şüphe ķalmamışdur bir nesneye ki evliyāu'llāhuñ aħbārı tevātür eyleye anda şüphe ķalmaz lākin (25) bu hāl ba'zılarına vecd ve murāķabe ‘āleminde vāķı' olurgözlerin yumarlar dañı müşāhede iderler zīrā kendülere bir hāl gelir ki ol ‘ibārātla zabt olınmağa ķabil nesne degüldürve bu ru'yetde dañı merātib tefāvüt üzredür çok olur ki rāvīlerinde ğalať vāķı' olur rivāyete şahīhe-i muttaşıla ki mu'temed ‘aleyh kimselerden vārid [H 23/a] ola ķatı az vāķı' olur ve ğayrı mu'temed kimselerden kizb dañı cā'izdür ve uyħuda ve ğaybet-i ħissde gördüklerin yaķazada gördük şanmaķ ve bi'l-cümle ol Hażretüñ mevtinden sonra yaķazada anı baş gözüyle görmek fāsīd idüğü evā'il (5) ‘uķülle idrāk kısmındandır zīrā lāzım gelir ki ba'de'l-mevt ķabr-i şerīfinden çıķa diyüve yolları geze ve halkla muşāhabet eyleye ķabr-i şerīfi cesed-i muţahharından hālī ķala halk mücerred hālī ķabri ziyāret ideler hep bunlar nā-ma'ķüldür ‘aql ķabül idecek nesnelere degüldür İmām Ķurţubi dañı bunun fesādına işāret

¹ķumhār HE; ķamhār mı H,EH

idüp ednā (10) ‘aklı olan bunu söylemez demişdür hāşılı baş gözüyle görmek ma‘nāsına ‘ulemādan kimse kâ’il degüldür zīrā [EH 366/a] ‘aqla muhālif nesnedür ammā şālīhadan erbāb-ı riyāzet ve mücāhide kendü murāqabeleri ‘āleminde kalb gözüyle müşāhede ma‘nāsını kimse inkār eylemez bu taqdīrce *feseyrānīfi’l-yaqāza* buyurulduğunun ma‘nāsı benüm müşāhedemi (15) taşavvur eyler dağı nefsinı benüm yanımda hāzır olmak menzilesine tenzīl eyler bir hayıyyetle ki ādāb ve sūnnetim dā’iresinden çıkmaz mūnhāc şerī‘at ve ʔarīkatim üzre sūlūk eyler dimek olur Şeyh Ebū’l-‘Abbās el-Müressī rahmetu’llāhi ‘aleyh *lev hucabe ‘annī resūlu’llāhi şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ʔarfete ‘aynīn mā‘adadu nefsi müslümān*’ diyü buyurduğı (20) ol mertebendür didiler ma‘nāsı eger Resūlu’llāh Hāzreti ʔarafetü’l-‘ayn mīkdārı benden mestūr ve gāib olaydı müşāhede kılmayaydum kendümi müsellemler ‘add itmezdüm dimekdür Ehzel rahmetu’llāhi ‘aleyh bu kelāmı Ebū’l-‘Abbāsdan hikāyet itdükdən şonra bunda tecevvüz vardır bunun [HE 285/b] emşālī kelām-ı meşāyih-i kirāmdan vākı‘ olur Şeyhünj murādı (25) eger hicāb-ı gāflet ve nisyānla maḥcūb ve mestūr olaydı andan kalbim bir laḥza gāfil olaydı kendümi müslümān ‘add itmezdüm dimekdür yoğsa rūḥ-ı şahşıyyesinden maḥcūb olmak ma‘nāsı murād degüldür zīrā ol maḥāldür va’llāhu te‘ālā² a‘lem ü aḥkem ve ol Hāzrete maḥşūş olan fezā’il ve kerāmātdan biri dağı budur ki [H 23/b] anuğ ism-i şerīfiyle müsemmə olmak mübārek ve müteyemmendür dünyāda ve āḥiretde fevā’id ve menāfi‘-i keşīresi vardır Enes raḍıya’llāhu ‘anh Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretinden rivāyet itmişdür ki (5) buyurmuşlardur kıyāmet gününde Allāhu te‘ālānuğ kullarından iki kulu ḥuzūr-ı şerīfine getirüp ʔurguralar andan Hāḳḳ tebāreke ve te‘ālā [EH 366/b] ikisi dağı cennete varsunlar diyü emr eyleye (10) anlar eyideler yā Rabbenā biz ne sebeble ehl-i cennet olduk biz ḥod bir ‘amel işlemedük ki anuğ muḳābelesinde bize cenneti ‘ivaż viresin diyeler andan Hāḳḳ subḥānehū ve te‘ālā buyura ki varuğ cennete zīrā yemīn idüp nefsim üzerine lāzım

¹ Eđer Resūlu’llāh Hazretleri bir göz açıp kapayacak miktarı benden örtülü ve gaip olsaydı, ben O’nu müşāhede itmeseydim, kendimi müslüman saymazdım.

² ve Allāh te‘ālā HE,EH ; ve Allāh H

kılmışım ki ismi Aḥmed olan yā Muḥammed olan kimseleri cehenneme koymayam anlar cehenneme girmeyeler demek (15) olur ve daḥı Ebū Nu‘aym rivāyetinde Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki ya‘nī Ḥaḳḳ teḅāreke ve te‘ālā ol Ḥāzrete şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi ‘izzetüm ve celālüm ḥaḳḳıçün ben bir kimseye cehennemde ‘azāb itmezem diyü buyurmuşdur ol senünj ismünjle isimlenmiş ola didi ve yevm-i āḥiretde maḥall-i (20) ‘azāb-ı cehennem olmaḡın nārda ‘azāb itmezem diyü buyurmuşdur yoḡsa¹ murād ḡayrı yerde itmenünj cevāzı degüldür sebab-i maḡfired ism-i şerīf olıcaḳ aṣlā ‘azāb itmezem demek olur ve Ḥaḳḳ te‘ālā Ḥāzretinünj şıdḳ-ı va‘desine bināen anlara ‘azāb olınmamaḳ muḳarrer olmaz *lā ‘azzabetü* diyü buyırılmışdur bu ḥadīs-i şerīf-i ḳudsī (25) muḳtezāsınca ol Ḥāzretün esmāsından bir ism-i şerīfle müsemmə olan ‘azāb-ı āḥiretten ma‘füvdur bi-fazlı’llāhi te‘ālā ve ḥāzret-i ‘Alī kerre ma’llāhu veche buyurmuşdur ki her bārgāḥ bir yerde sefere vużu‘ olunsa daḥı ol sefere Muḥammed yā Aḥmed isimlübir kimesne ḥāzır olsa Ḥaḳḳ teḅāreke ve te‘ālā ol menzili her gün iki kerre taḳdīs eyler dimişdür [H 24/a] taḳdīs pāklikle yād itmekdür² bundan daḥı murād ol menzil ehline iḡrāz ve ikrām eyler dimekdür Faḥr-ı Kā’inat Ḥāzretinünj ism-i şerīfiyle müsemmə olmaḳda bu deḡlü [HE 286/a] fazl ü kerāmet vardur ammā künyeleriyle mekennī olmaḡa icāzet yoḳdur ya‘nī Ebū’l-Ḳāsım diyü künyet ḳomaḳ memnū‘adur gerekse adı Muḥammed (5) olsun gerekse olmasun didiler ba‘zılar eyitdiler adı Muḥammed olup künyeti Ebū’l-Ḳāsım olmaḳ mekrūhdur yoḡsa Muḥammed ismile cem‘ olmayıcaḳ yalnız Ebū’l-Ḳāsım diyü künyetḳomaḳ cā’izdür didiler bu ḳavl eṣaḥḥ olmaḳ fehm olunur ve daḥı şıḥḥate aḳreb [EH 367/a] olan budur ki memnū‘ olmaḳ Resūlu’llāḥ Ḥāzretinünj zamān-ı ḥayātında idi tā kim ol Ḥāzrete iltibās (10) lāzım gelmeye yoḡsa³ şoḡradan cā’iz olmışdur didiler ve ḥaşāiş-i Muḥammediyye’nünj şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bir daḥı budur ki ḥadīs-i şerīfin ḳırā‘at iden kimseye müsteḥabdur ki ḡusl ide ve ṭayyib-i isti‘māl ide ve ol meclisde kimse ref‘şavt

¹ yoḡsa H, EH; yoḡsa HE

² taḳdīs pāklikle yād itmekdürHE; - H,EH

³ yoḡsa H,EH; yoḡsa HE

eylemeye zamān-ı hayātında tekellüm-i ādābın ri‘āyet eylemek nice vācib ise ḥadīs-i şerīfi (15) naql olıduḡda şöyle vācibdür zīrā kelām-ı şerīfinün ref‘et-i s̄nī zamān-ı hayātıyla ba‘de’l-mevt mütefāvit olmaz yine ol kelāmdur ve naql iden kimesne yüksek yerde oturmak gerekdür Muṭṭarīf’den menḡūldur ki İmām Mālik raḡmetu’llāhi ‘aleyh bir kimesne gelse ḡapuya ḡidmetkār ḡıḡup ḡadīs mi istersiz yoḡsa mesā’il mi istersiz (20) İmām su’āl itdi dir idi eger mesā’il isterüz dirlerse hemān eglenmeyüp ṡaşra ḡıḡardı eger ḡadīs isterüz dirlerse varup maḡseline girerdi ḡusl iderdi ve ṡayyib isti‘māl iderdi ve yeḡi libāsların giyerdi ‘ummāmesini ve ṡaylasāniyle ḡıḡardı bir kürsīnün üzerine otururdu ḡuşū‘ ve ḡuzū‘ ile (25) ḡadīs-i şerīf naql iderdi ḡāk tamām idince meclis-i şerīfide ‘ūd ve ‘anber yaḡardı ve ol kürsīye ḡadīs-i şerīf naql itmese ḡıḡmazdı su’āl idüp yā İmām neden böyle idersiz didiler Resūlu’llāh ḡazretinün ḡadīs-i şerīfine ta‘zīmi severim didi ba‘zılar eyitdi İmām Mālik bu uslūbı Sa‘īd bin Müseyyeb raḡiya’llāhu ‘anh [H 24/b] ḡazretinden görđi didiler ḡatāde ve Mālik ve bir cemā‘at āb-destsiz ḡadīs-i şerīf naqli kerīhdür didiler ḡattā A‘meş raḡmetu’llāhi ‘aleyh āb-desti olmasa teyemmüm eylerdi Faḡr-ı ‘Ālemün cenāb-ı şerīfine böyle ‘izzet itdükleriḡün ḡaḡḡ celle ve ‘alā ümmetü’l-İslām’a¹ böyle ‘izzet ve ikrām eyledi (5) ḡaḡḡ-ı ‘ālem ḡıyāmete dek anlara da ta‘zīm iderler raḡimeḡüma’llāhi te‘ālā raḡmeten ve es‘aten ve ḡadīs-i şerīfin ḡırā‘at iden kimseler ṡaşradan ādem gelicek ḡaḡḡmaḡ mekrūhdur zīrā bir ḡayrı nesne iḡün ḡadīs-i şerīfi ḡaṡ‘ itmek ḡillet-i edeb ve ḡillet-i iḡtirāmdur ḡaḡḡmaḡ ḡod bir bid‘at nesnedür bid‘atden ötüri [EH 367/b] ḡaṡ‘ ḡāyet ḡabīhdür selef (10) raḡimeḡüma’llāhi ḡadīs-i şerīf üzerinde kendülere bir ḡararda [HE 286/b] yetişse ḡareket itmezlerdi bir ḡün İmām Mālik ḡazretine vāḡı‘ oldı ki ḡadīs-i şerīf naql iderken libāsı arasına ‘aḡreb girdi cism-i şerīfine nice yerde zaḡm urdı İmām raḡmetu’llāhi ‘aleyh tamām itmeyince aşlā ḡālın izḡār itmedi ve ḡareket itmedi biri daḡı budur ki evvel (15) ḡazretle bir laḡza ictimā‘ iden kimseye şoḡbet s̄abit olur ya‘nī cüz‘-i zamān ḡidmet-i şerīfine mülāḡāt iden kimse āşḡāb-ı kirāmdan ‘add olunur ammā tāb‘ī

¹ ümmetü’l-İslāma H, HE; e’imme-i İslāma EH

şahābi ile çok zamān ictimā^c itmek gerekdür ki anlar beyninde şoḥbet s̄abit ola ‘ulemā-yı uşūl katında eşaḥḥ budurzīrā Resūlu’llāh Ḥazretinüñ ‘uluvv cenābıve ‘azm-i manşıb-ı risāleti ve (20) nūr-ı nübüvveti bir mertebede idi ki mücerred nazār-ı şerīfi müte‘allık olmağlabir aḥmak ā‘rābī ḥikmet söylemege başlardı biri daḥı budur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretinüñ cemī^c-i aṣḥābı ‘adālet üzre idi zevāhir kitāb ve sünnet buña delālet itmişdür s̄ā’ir rivāyetlerüñ ‘adāletinden baḥş itmek cā’izdür ammā aṣḥāb-ı kirāmuñ (25) ‘adāletlerinden baḥş cā’iz degüldür Ḥaḥḥ subḥānehū ve te‘ālā ol zamānda mevcūd olan ehl-i İslām’a ḥiṭāb idüp *ve ke-zālike ce‘alnākum ümmeten vasaṭan*¹diyü buyurmuşdur ey ‘udülen diyü tefsīr itmişdür pes bu āyet-i kerīme muḳtezāsınca ‘adāletleri s̄abitdür anlar ne buyurdılarsa gerçekdür ittibā^c lāzımdur ve Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem **[H 25/a]** *lā tesübbvü aṣḥābī feve’llezī nefsi biyedihī lev enfeke eḥadükümm mişle uḥudīn zehebā mābeleḡa müdde aḥadihim lā naşifehu* diyü buyurmuşdur ya‘nī benüm aṣḥābıma sebb eylemek ol Allāh ḥaḥḥıçün ki benüm nefsim anuñ yed-i ḳudretindedür eger sizden birinüz Uḥud taḡı ḳadar altun infāk (5) eylese aṣḥābımdan birinüñ müddine ve naşifine yetişmez dimekdür müdd bir küçirek ölçekdür ve naşif daḥı bir ölçekdür ḥāşılı siz ol ḳadar altun virseñiz aṣḥāb-ı kirām birer ölçek arpadan yāḥūd buḡdaydan şadaḳa virseler sizün şevābıñız anlarla ber-ā-ber olmaz cenāb-ı ‘izzetde anlaruñ ḳabūl-i ṭā‘ati şöyledür diyüḳurb-ı (10) menziletlerin **[EH 368/a]** beyān itmekdür ve daḥı buyurmuşdur bu ḥadīs-i şerīf mücebīnce ādem oḡlanlarınuñ efzali ol Ḥazretüñ zamānında olan ehl-i İslāmdur anlardan soñra efzali ikinci ḳarında olan ehl-i İslāmdur ki anlara tābi‘īn dirler ve’l-ḥāşıl āyāt ve eḥādīs-i keşīre ile şahābe-i kirāmuñ (15) ‘adāletleri s̄abitdür hiç birisine ṭā‘n itmek cā’iz degüldür gerekse fitneye uğramış olsunlar gerekse olmasunlar anlara ḥüsn-i zan vācibdür fitneye uğrayanları ictimādıñı ḥasebiyle uğradılar nefsleri hevāsına ṭābi‘ olmak degüldü ve ol ḥāllerine nazār itmek gerek ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretinüñ emr-i şerīfine nice iṭā‘at ve (20)

¹ Kur’an 2/143 “Böylece sizi orta bir ümmet yaptık.”

inhiyād üzre idilerve yolına ne kadar çalışdılar [HE 287/a] ve ne derlü memâlik feth itdiler ve kitâb ve sünnetin halka nice teblîğ itdiler ve nâsî tarîk-i haqqa nice hidâyet eylediler şalavât ve zekvata müdâvemetleri ve fî-sebîli'llâh gazâlarda olan şecâ'atleri ve her birinüñ luḫ u keremi ve aḫlâk-ı ḫamîdesi ne mertebede idi bunları görmek gerek ve dünyâ cānibine (25) iltikâtları ne kadar idi bunu mülâhaza itmek gerek hergiz anlardan şâdir olan fezâ'il ve kerāmât ümem-i sālifenüñ birinden şâdir olmamışdur ve şonra gelenlerden bir kimse anlaruñ mertebesine vâşıl olmak yokdur bu cümle sa'âdet anlara Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretinüñ mübârek nazarınuñ te'sîri bir kâfî idi Rıdvanu'llâh 'aleyhüm ecma'in ve anlaruñ [H 25/b] daḫı ba'zınuñ ba'zına nisbet-i şeref ve kerâmetine mute'allıḫ kelâm gelse gerekdür inşâ'allâhu te'âlâ biri daḫı budur ki şalavât içinde aḫa ḫitâb olunup *es-selâmu 'aleyke yâ eyyühe'n-nebîyyü* dinilür gayra ḫitâb olunmaḫ cā'iz degüldür biri daḫı budur ki bir kimesne namâz içinde iken Resûlu'llâh Ḥazreti (5) anı da'vet eylese namâzın koyup ol Ḥazrete varmaḫ vâcib olurdu Sa'îd bin Mu'allâ ḫadîsi buña şâhiddür ki bir zamânda¹ namâz kıılırken Faḫr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Sa'îd'i da'vet eyledi ol daḫı namâzın tamâm itdi andan şonra vardı niçün [EH 368/b] eglendüñ diyü buyurduḫda yâ Resûla'llâh namâzda idüm didi Faḫr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem eyitdi Ḥaḫḫ tebâreke ve te'âlâ (10) dimedi mi ki *estecîbū li'llâhi ve li'r-resûli izâ de'âküm limâ yuḫyiküm*² didi sen bu âyet-i kerîme ḫükmince da'vetine icâbet farz idi namâz içinde olanı daḫı da'vet itse hemân varmaḫ gerek idi terk-i icâbetle kişi 'âşî olurdu ve ol namâz nice olur tekrâr başından başlamaḫ mı gerek yoḫsa³ baḫiyyesin mi edâ itmek gerek diyü baḫş itdiler (15) ba'z-ı 'ulemâ raḫimeḫümü'llâhi te'âlâ baḫiyyesin kıılmaḫ gerek Resûlu'llâh Ḥazretine icâbetle namâz bozulmaz didiler ba'zılar namâz bozulur başından kıılmaḫ gerek ammâ bozulmasıyla kimseye nesne lâzım gelmez zîrâ Ḥaḫḫ tebâreke ve te'âlânun emri bunun üzerinedür ki Resûl da'vet itse icâbet farz olurdu varsun görsün yine

¹ zamânda H, HE; namâzda EH

² Kur'an 8/24: Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resûlünün çağırısına uyun.

³ yoḫsa H,EH; HE yoḫsa

şorgradan (20) namāzın kılsun didiler biri daḥı budur ki ol Ḥazrete iftirā itmek ḡayra iftirā itmek gibi degüldür muḥaddiṣinden bir cemā'at ol Ḥazrete iftirā¹ idenüñ ebeden rivāyeti maḡbūl olmaz dimişlerdür İmām 'Abdu'r-rezzāk rivāyetinde Sa'īd bin Cübeyr'den mervīdür ki bir kimesne Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem üzre bir iftirā eyledi Faḡr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (25) 'Alī ve Zübeyrī irsāl idüp buyurdu ya'ni emr itdi ki eger yetiŷüp bulurlarsa ḡatlı ideler anuñçün İmāmü'l-Ḥaremeyn kendü babasından ḡikāyet itmişdür ki bir kimesne ol Ḥazretünj üzerine ḡaşdla kızb atsa kāfir [HE 287/b] ola lākin İmāmlardan kimse bu sözde aḡa muvāfaḡat itmemişdür ve ḡaḡ [H 26/a] budur ki kebīredendür ḡatı ḡabīḡ fi'ıldür ve lākin küfr lāzım² gelmez meger ki ḡelāl-i i'tikād eyleye didiler İmām Nevevī raḡmetu'llāhi 'aleyh zıkr olınan aḡvāli ol Ḥazret üzre kızb itmekden zecirbeliḡe ve taḡlīze ḡaml idüp muḡtār budur ki ŷürütıyla tövbelerinüñ ŷiḡḡatine ḡatı' olına ḡavā'id-i (5) ŷeri' üzerine cārī olan ḡavl budur 'ulemā ḡod kāfirden müslümān olanuñ ŷiḡḡate rivāyetine ittifaḡ itmişdür ve anuñ ḡabūl ŷehādetine ittifaḡ itmişlerdür ŷehādetle rivāyetinüñ bu ma'nāda farḡı yoḡdur didi [EH 369/a] ba'z-ı 'ulemā buyurdu ki tövbesi ḡabūl olınmaz diyenlerin sözi ŷol aŷl kimesnelere ḡöre ola ki ³ḡadīs baḡlayup (10) ol Ḥazrete isnād ideler ve ḡalk anı gerḡek ḡadīs ŷanup ezberleyeler ve kitāblara yazalar bu maḡüle kızb olıcaḡ vāḡ'ā günāḡı münfek olmaz belki ebedī boynında ḡalur zīrā kimesne bir sünnet seyyi' ḡosa anuñ günāḡı ve anı işleyenüñ günāḡı ḡıyāmete dek ol kimesnenüñ üzerinedür diyü buyrulmuşdur bu taḡdīrce (15) ḡaḡıḡate tövbe müŷkil olur diyü buyurdu biri daḡı budur ki günāḡuñ ŷaḡīr ü ḡebīrinden ve 'amd ü sehvenden ma'ŷūm idi sār ir enbiyā 'aleyhüma's-selām⁴ daḡı böyle eyittiler biri daḡı cünün-ı 'ārız olmaḡ cār iz degüldi zīrā nāḡiŷdur iḡmā³-i tevīl daḡı cār iz degüldi ŷeyḡ Ebū ḡāmid raḡmetu'llāhi 'aleyh böyle zıkr itmişdür Belḡıynī daḡı buḡa cezm itmişdür (20) sār ir enbiyā 'aleyhüma's-selām daḡı böyle idiler Sübkī raḡmetu'llāhi 'aleyh a'mā olmaḡ daḡı enbiyāya cār iz degüldür zīrā

¹ iftirā HE, -H

² lāzım HE; -H

³ -H, HE; yalan EH

⁴aleyhüma's-selāmH, Eh ; 'aleyhüm HE

nağşdur hiç bir peygamber a‘mā olmamışdur hazret-i Şu‘ayb ‘aleyhi’s-selāmuñ gözi yoğ idi didükleri s̄ābit degüldür ve hazret-i Ya‘kūb’uñ gözine perde hāşıl olmuşdı şonradan yine zā’il oldı dimişdür İmām Fahr-rāzī (25) rahmetu’llāhi ‘aleyh Hakk tebāreke ve te‘ālānuñ Ya‘kūb ‘aleyhi’s-selām hakkında¹ *vebyağdat ‘aynāhu mine’l-ħüzni* kavli-şerifinde eyitdi hazret-i Ya‘kūbyā *ese fe ‘alā Yūsuf* didüğü zamānda ağlamak ğalebe eyledi ve ol hāletde kişinin yaşla gözi tolar ol göz yāşınuñ beyāzından göz ağarmış gibi olur *vebyağdat ‘aynāhu mine’l-ħüzni* buyrulduğı ol olmağdur [H 26/b] ve bu kavluñ şihhatine delīl budur kimine’l-ħüzni buyrulmuşdur ħüznuñ te’sīri bükā ğalebesindendür yoğsa³ a‘mā olmağda degüldür *vebyağdat* ma‘nāsın bükāya ħaml idersek ħüzni ta‘līl hūb olur eger ‘amāya ya‘nī gözsüzlige ħaml idersek münāsib olmaz (5) hāşılı bizüm didüğimiz evlādur diyü buyurdu andan şonra eyitdi bu huşuşda ‘ulemā ihtilāf itmişlerdür ba‘zılar [HE 288/a] ğalebe ile a‘mā olmuşdı şonradan Hakk te‘ālā Hazreti yine başīr itdi didiler diyü nağl eyledi çok ağlamakdan ve ğam u ğuşşadan za‘if-i başar [EH 369/b] hāşıl itmişdi katı cüz‘ī teşhīş iderdi hazret-i Yūsuf’uñ gömleğin (10) getirüp üstine atup Yūsuf’uñ hayātı haberin getürdükleri zamānda kemāl-i şafā ve serverinden ve inşirāh şadırından ħüzni gitdi kuvvet-i başar geldi ašlā gözinde za‘if ve noğşān kalmadı didiler biri dağı budur ki ol hazrete bir kimesne hāşā sebb eylese yāhūd bir noğşān virecek nesne söylese katli vācib olur ‘ulemā-yı şāfi‘iyye katında tövbe (15) eylese katl olunmaz ammā İmām-ı A‘zam rahmetu’llāhi ‘aleyh katında ašlā‘özri ve tövbesi mağbūl degüldürelbette katl olunmağ lāzımdur zīrā katl aña vācib olmuş ħaddür tövbe ile sākığ olmaz nitekim ħadd kaza tövbe ile sākığdegüldür Tenri te‘ālāya sebb idenüñ idenüñ tövbesi mağbūldur zīrā bu Hakk Allāhdur ammā enbiyā ‘aleyhi’s-selāmdan (20) birine sebb idenüñ tövbesi mağbūl degüldür zīrā peygamber cins-i beşerdendür aña ‘arla ħağ olmağ kābildür ve Hakk te‘ālā cemī‘-i ma‘āyibden münezzehdür pes enbiyāya sebb idene katlden ħalāş yoğdur ammā sebb iden

¹ hakkında HE: - H, EH

² Kur’an 12/84: “ve üzüntüden iki gözüne ak düştü”

³ yoğsa H, EH: yoğsa HE

eger kâfir ise müslümân olmağla hâlâş olur biri dağı budur ki aḥkâm-ı şer‘iyyeden diledüğü kimseye maḥşûş (25) kılurdu nitekim Ḥuzeyme şehâdeti iki kimsenün şehâdeti yerine tutmuş idi Ebū Dāvūd rahmetu’llâhi ‘aleyh ‘İmâdet bin Ḥuzeyme bin Sâbit’den ol dağı kendü ‘ümeminden ki âşḥâb-ı Resûlden idi şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem şöyle rivâyet itmişdür ki Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem bir A‘râbiden berât almış idi A‘râbî ol Ḥazretünj ardına düşüp akçesin [H 27/a] almağa giderdi Faḥr-ı ‘Ālem ḥazreti sür‘atle ilerü giderdi A‘râbî girüde eglendi ḥalk başına üşdiler âtî bāzârlaşmaga başladılar Resûlu’llâh ḥazretinünj şatun alduğın bilmezlerdi A‘râbî ise ziyâdeye tama‘ idüp âḥire bey‘ itmek istedi ve anlar Faḥr-ı (5) ‘Ālemünj alduğı bahâdan ziyâde virmişler idi âḥir kışşadan ḥaberdâr olup müşteriler çekildiler A‘râbî dağı Resûlu’llâh Ḥazretine bey‘ itdüğün inkâr eyleyüp saña şatduğıma şâhid getir didi ḥalk A‘râbîye melâmete başladılar peygamber yalan söyler mi sen şatmışsın [EH 370/a] didiler bu esnâda Ḥuzeyme raḍıya’llâhu ‘anh (10) çıka geldi nizâ‘ı işitdi hemân eyitdi ben şehâdet iderem sen âtî Resûlu’llâh Ḥazretine şatduğ didi Ebū Dāvūd’uñ bu ḥadîsinde mezkûrdur ki Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem Ḥuzeyme şehâdetin iki kişinünj şehâdeti yerine tutdı didiler Şaḥîḥ-i Buḥârî’de Zeyd bin Sâbit ḥadîsinde bu ‘ibâret vâkı‘ olmuşdur (15) ḥâşılı Resûlu’llâh Ḥazreti şehâdetini iki [HE 288/b] şâhid yerine tutduğı bu ibâretde şarîḥdür Ümm-i ‘Atiyye niyâḥat ḥuşuşında virdüğü dağı bu bâbdandur İmâm Müslim rahmetu’llâhi ‘aleyh Ümm-i ‘Atiyye’den rivâyet itmişdür ki ḥatunlar ḥaḳḳında *yubāyi‘neke ‘alā enlā yuşrikne (20) bi allāhi şey’en ve lā ya’sîneke fi ma‘rūfin’* âyet-i kerîmesi nâzil oldı niyâḥat ya‘nî meyyit üzerine şâğu itmek dağı âyet-i kerîme muḳtezâsınca terki lâzım olanlardan idi ben eyitdüm yâ Resûla’llâh niyâḥat için âl-i (25) filân ḥaḳḳında baña ruḥşat vir zîrâ onlar cāhiliyyetde baña niyâḥatda mu‘āvenet itmişlerdi şimdi bende anlara mu‘āvenet itmek lâzım olur andan Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem *illā âl-i filân* diyü buyurdu ya‘nî maḥşûş bir tã’ife için ruḥşat virdi dimekdür İmâm Nevevî rahmetu’llâhi ‘aleyh bu kelâm Ümm-i ‘Atiyye ḥâşşaten mezbûr

¹ Kur’an 60/12: “Allah’a hiçbir şey ortak koşmamak ve sana karşı gelmemek konusunda sanat biat ederler.”

ķavm [H 27/b] iēin ruķřata maķmūldur ve řāri‘ diledūgi nesneyi ‘umūmdan taķřř itmek vāriddir diyū buyurdu ve Esmā [EH 370/b] bint ‘Umeys ĥatuna terk-i aĥdād iēin ruķřat buyurduēi daēi bu bābdandur aĥdāduē ma‘nāsı eri vefāt iden ve eri řalāķ viren ĥatunlar ‘iddetleri (5) iēinde ziyneti terk itmekdūr ya‘nī giyinūp řonanmaķ ve ĥennā yaķınmaķ ve sūrme ēekinmek zārūret olmayınca ve misk ü ‘anber ve sār ir ĥoř-bū nesnelere getürmek ve sūrünmek cār iz degūldür ‘iddet ēıkınca bu zıkr olınan nesnelere řaķınmaķ lāzımdur ammā Ca‘fer ibn Ebū řālib řehīd olduēda ĥatunı Esmā bint ‘Umeys (10) Faĥr-ı Ālem ĥazreti üē ĥün mātem libāsın giy daēi andan řonra ne isterseē eyle didi Ebū Būrde bin Niyār’uē uđĥiyyesi daēi Faĥr-ı ‘Ālem ĥazretiniūē taķřřı bābındandur Berā’ bin ‘Āzib rađıya’llāhu ‘anh ĥazretinden mervīdūr ki Resūlu’llāh řalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yevm-i naĥrda bize ĥuĥbe buyurup (15) ĥāřılı bir kimesne ki bayramımız namāzını ķıldı ve ķurbānımız kesdi ol ķiři sūnnete yetiřdi ya‘nī yerine getürdi ve bir kimesne ki ķurbānı bayram namāzından evvel kesdi ol ķurbān degūldür et ķoyunıdır dimek olur andan Ebū Būrde (20) bu sözi iřidicek yerinden řurdu yā Resūla’llāh ben namāza ēıkmadan ķurbānımı kesdüm bugünyemek iēmek ĥünü idüēin bilürdüm isti‘māl idüp böyle itdüm kendüm yedüm ve ehlime ve ķonřularıma it‘ām itdüm didi Resūlu’llāh řalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu ya‘nī ķurbān yerine geēmez ol itdüēüē et (25) ķoyunıdır didi andan Ebū Būrde eyitdi [HE 289/a] ya‘nī benüm yanımnda bir diři oēlaķ vardurki iki ķoyundan yegdür ol oēlaķ benden uđĥiyyeyi ķazā eylerem dimekdūr teczī taķzī gibidür veznān ve ma‘nīyyen didiler Ebū Būrde rađıya’llāhu ‘anh böyle diyicek Resūlu’llāh [H 28/a] řalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *ne‘am ve len teczī‘an eĥadün ba‘deke* didi senden uđĥiyye yerine geēer ammā senden řonra bir kimseden geēmez dimek olur ĥāřılı keēi ķısmından uđĥiyye cār iz degül iken cevārı Ebū Būrdeye maĥřřüř ķılındı Beyĥaķī rivāyetinde‘Uķbe bin ‘Āmir’den daēi oēlaķ (5) uđĥiyyesi maķbūl olmiřdur diye vārid olmiřdur Ebū Būrdeye maĥřřüř degūldür diyū ‘ulemā-yı ĥadīř ba‘z-ı kelām itmiřlerdūr ve Ebū Būrde ĥadīřiniūē maĥreci eřaĥĥdur egerēi kim ‘Uķbe ĥadīři daēi Beyĥaķī ķatında maĥrec-i řaĥīĥdendür didiler ve bir cemā‘at

kavlinde vārid olan ḥadīṣ -i mürselde bir ehl-i Qurʾān olan kimseye bir ḥatun aliverüp [EH 371/a] (10) Qurʾān-ı ‘Azīmden bir sūreyi mehir yerine i‘tibār itdüğü daḥı bu taḥṣīṣ bābındandır Ebū’n-Nu‘mān el-Ezdī’den mervīdür ki Resūlu’llāh ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bir ḥatunı Qurʾāndan bir sūre üzre bir kimseye tezevvüc itdi *lā yekūbe li-eḥadi ba‘deke mehrendiyü* buyurdu dimişdür ya‘nī Qurʾān senden sonra kimseye mehir olmaz dimekdür ve ḥaṣā’iṣ-i (15) Muḥammediyeden ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem biri daḥı budur ki maḥmūm olduğı zamānda icrā muzā‘af olmağıçün iki kiṣi ḥummāsı kadar ḥummā ‘arız olurdu biri daḥı budur ki Beyḥakī rivāyetinde ol Ḥazret ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥaste iken ḥālın ṣormağa üç gün Cibr’īl ‘aleyhi’s-selām irsāl olunmuş idi biri daḥı budur ki üç gün ḥalk bölük (20) bölük üzerine namāz kıldılar İmāmsız ve du‘ā-yı cenāzesiz ve üç gün defn itmediler ve ḳabr-i ṣerīfinüj içine ḳaṭife döşediler üç gün defn olunmamak ve ḳabr-i ṣerīfi¹ içine ḳaṭife döşenmek aḥa maḥṣūṣ idi ḡayrılara cā’iz degüldür nitekim aṣāgada tafṣīli gelse gerekdür in-ṣā’allāhu te‘ālā biri daḥı budur ki cesed-i ṣerīfi her giz çürümez ve (25) enbiyā ‘aleyhima’s-selām hep böyle dirler Ebū Dāvūd rivāyetinde *el-arzu lā te’külü ecsādü’l-enbiyā* buyurulmuşdur arz peyḡamberlerüj cesedlerin yemez dimekdür biri daḥı budur ki andan mīrās alınmazdı sā’ir enbiyānuj daḥı mälları vāriṣlerine degmezdi bunun vechinde ba‘zılar mülki üzere bākīdür anuḡçün mīrās olmaz didiler ba‘zılar [H 28/b] daḥı ṣadaḳa olur anuḡçün mīrās olmaz didiler İmām Nevevī raḡmetu’llāhi ‘aleyh² ziyāde-i ravzada eyitdi ṣavāb³ budur ki mülki zāil olup müslümānlara ṣadaḳa olduḡuna cezm olına didi bu taḳdīrce ol Ḥazret ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem cemī‘-i mālın fuḳarāya vaṣiyyet itmek cā’iz idi ammā ḡayrılara (5) ṣülüṣden artuḳ cā’iz degüldür sā’ir enbiyā ‘aleyhima’s-selāmuḡ daḥı mälları mīrās olmaduḡına delīl budur ki Ḥāce-i ‘Ālem ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Nesā’ī rivāyetinde *innā me‘āṣirü’l-enbiyā lā nūriṣe* diyü buyurmuşdur bunun muḳtezāsı budur ki cemī‘-i enbiyā [HE 289/b] ‘aleyhima’s-selāmuḡ mälları kimseye mīrās olmaya bu taḳdīr

¹ḳabr-i ṣerīfi HE,EH; ḳabir H

²‘aleyh HE,EH; - H

³ṣavāb H,EH; cevāb HE

üzre Qurʾān-ı ‘azīmde *ve verise süleymānu* (10) *dāvūde*¹ [EH 371/b] buyrulduğundan ve dağı *Rabbi heblī min ledünke veliyyen yerisün*² buyrulduğundan ki zāhirlerinden enbiyānuñ mälları mīrās almağanlanur böyle cevāb virile ki āyet-i kerīmeleri vākı³ olan irşden murād ‘ilm ve nübüvvet irşidür yoğsa māl mülk irsi degüldür dinile biri dağı budur ki kabr-i şerīfde hayāt üzredür (15) sā’ir enbiyā ‘aleyhima’s-selām dağı böyledürler ba‘zılar kavlince kabrinde ezān ve ikāmet ile namāz kılar İbn-i Zebāle ve İbn-i Neccār rahmetu’llāhi ‘aleyhüma³ hikāyet itmişlerdür ki eyyām-ı hürrede ki Haccāc bin Yūsuf’uñ Medīne’ye varduğı fitne zamānidur üç gün Medīne’de ezān terk olındı halk şehirden taşra çıkmışlardı Sa‘īd bin (20) Müseyyeb rağıya’llāhu ‘anh mescid-i Resūlde idi ol eyitdi baña vahşet geldi dağı kabr-i şerīf yanına vardum öyle zamānı olduğı gibi kabr-i şerīfde ezān okındı andan öyle namāzın kıldum andan şoğra üç gice tamām olunca her namāz vaqtinde kabr-i şerīfde ezān okunup ikāmet olındı şoğradan halk şehre gelüp (25) mü’ezzinler ezān okumağa başladılar ezānların işitdüm kabr-i şerīfden işitdigim gibi diyü buyurdı murād-ı şerīfi bī-şekk ü şübhe mü’ezzinlerüñ ezānı nice işidilürse şöyle işidilürdi dimekdürbu dağı sābitdür ki enbiyā hac iderler ve lebbeyk dirler eger su‘āl olınup nice hac iderler nice lebbeyk dirler anlar hod [H 29/a] meyyitlerdür dār-ı āhıret dār-ı teklīf degüldür pes şalavāt ve haccuñ aşlı nedür dinilürse cevāb budur ki anlar şühedā gibidür belki dağı efzaldür şühedā hod Hakk te‘ālā katında hayātdadurlar ve rızıkları virilür imdi hac itmek ve namāz kılmak ba‘īd olmaz yāhūd şöyle (5) dinilür ‘ālem-i berzahda ki mevtleri gününde rüz-ı kıyāmete varınca⁴ münkaṭı³ olan teklīfdür ‘amel degüldür cā’izdür ki ‘amel telezzüz tarīkiyle hāşıl ola teklīf tarīkiyle olmaya anuñçündür ki Qurʾān okurlar ve tesbīh iderler ve (10) Resūlu’llāh Hızretinüñ şefā‘at [EH 372/a] zamānında secdeye varduğı dağı bu kıyımdandur eger su‘āl olınup nice anlara hayāt işbāt olınur ki Qurʾān-ı ‘Azīm Resūlu’llāh

¹ Kur’an 27/16 Süleyman, Davuda varis oldu.

² Kur’an 19/5: Bana kendi tarafımdan varis olacak bir çocuk bağışla.

³ ‘aleyhüma HE; - H,EH

⁴ zamāndur ve ol zamān anlara keşret ‘amel ve ziyāde ecr ü şevāb için dünyā hükmi virile ve āhıretde münkaṭı³ EH, -H,HE

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretinüj mevtine nāṭıkdur *inneke meyyitun ve innehum meyyitüne'* buyrulmuşdur ve ḥadīs-i şerīfde *innī maḳbūzurı*¹ vārid olmuşdur bunlar delīldür ki (15) ol Ḥazret meyyitdür rūḥ-ı şerīfi ḳabz olunmuşdur ve ḥazret-i Şıddīḳ raḳıya'llāhu 'anh daḫı *inne Muḫammeden ḳad māte*³ demişdür ve ehl-i İslām ol Ḥazrete meyyit ıtlāḳına icmā'c itmişlerdür bu cümleden şonra ḫayydur dimeknice rāstgelür dinilürse Şeyḫ Taḳıyü'd-dīn [HE 290/a] Sübkī raḫmetu'llāhi 'aleyh cevāb virüp buyurmuşdur ki ol mevt müstemir degüldi egerçi kim vefāt (20) itdiler ammā şonradan yine ḫayāt virildi anuñçün idi ki maḫluḳāt vārişe intıḳāl itmedi ḫazret-i Ebū Bekr Şıddīḳ raḳıya'llāhu 'anh peygamber 'aleyhi'ş-şalavātu ve's-selāmuñ ehline ve ḫademine andan nafaḳa virirdi intıḳāl-i mülk ve māl mevt-i müstemirle meşrūtdur ya'ñi hemān ölüp gidüp ḳıyāmete dek ḫayāt bulmayanlaruñ māl ve mülki (25) intıḳāl eyler yoḫsa bunlaruñ itmez ve şonra gelen ḫayāt ḫayāt-ı uḫreviyyedür şekk yoḫdur ki bu ḫayāt sâ'ir ḫayātdan etemm ü ekmeldür ve rūḫa sâbitdür ki bi-lā-i şḳāl ve bu daḫı sâbitdür ki enbiyānuñ bedenleri çürümez ve ḥadīs-i şaḫīḫde sâ'ir meyyitlerüñ rūḫları bedenlerine 'avdet itdügi daḫı sâbitdür ḳanda ḳaldı şühedā ḳanda [H 29/b] ḳaldı enbiyā 'aleyhima's-selām ve bu mertebelerde şüphe yoḫdur hemān söz bundadır ki rūḫ bedene 'avdet itdügin şonra devām ve istimrār üzre bedende ṭurur mı ve beden anuñla dünyāda ki ḫālet üzre saḡ olur mı yoḫsa rūḫ Teñri te'ālā diledügi yerde ṭurup (5) beden rūḫsuz ḫayāt bulur mı ve bu ma'nā ya'ñi bī-rūḫ saḡ olmaḳ Ḥaḳḳ te'ālānuñ ḳudretinde ba'īd degüldür cā'izdür ki bir ḫālet ḫaḳ eyleye anuñla bedenden ba'zı ef'āl şādır ola 'aḳl bu mertebeyi tecvīz eyler ve şöyle ki delīl-i şaḫīḫ-i sem'ı daḫı vārid ola ittیبā'ı lāzım olur ḫāl bu ki 'ulemādan bir cemā'at bu ma'nāyı zıkr itmişlerdür ve (10) ḫazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām ḳabrinde namāz ḳılduḡı buña şāhiddür zīrā namāz saḡ beden ister ve leyl-i isrāda enbiyā [EH 382/b] 'aleyhima's-selāmdan şādır olan şıfātuñ mecmū'ı şıfāt-ı ecsāmdur ve bu ḫayāt ḫayāt-ı ḫaḳīḳıyye olmadan dünyādaki gibi rūḫla olmaḳ lāzım

¹ Kur'an 39/30: Şüpheşiz sen öleceksin ve şüpheşiz onlar da öleceklerdir

² Ben kabz olunmuşum.

³ Şüpheşiz Muhammed ölmüşdür.

gelmez t̄a kim ekl ü şurba muht̄ac ola ve ş̄a'ir zarūriyyāt-ı ma'āş (15) ne ise anları iktizā eyleye belki bir t̄ur-ı āhir ūzre olur bu hayāt-ı maḥşūşanun bir h̄ukmi daḥı olur ve'l-hāşıl anlara bu nev'-i hayāt iṣbātından 'aql imtinā' eylemez ammā 'ilm ve sem' maḥūlesi idrākāt anlara ve s̄a'ir meyyitlere s̄abit idügünde şekk yokdur Şeyḥ Zeynüddin el-Merāgī hikāyet idüp ammā bu her kişiyeye naşīb (20) olmaz katı az bulunur dimişdür biri daḥı budur ki kabr-i şerīfnde bir melek t̄urup ūmmetünün itdükleri şalavātı ol Ḥazrete 'arz eyler İmām Aḥmed ve Nesā'ī ve Ḥākim rivāyet itmişlerdür ammā Ḥākim bu 'ibāretle taşḥīḥ itmişdür *inna'llāhi melā'iketen seyyāḥīne fi'l-arzi yebluḡu nebī'an ūmmeti's-selāme* diyü buyurmuşlar ya'nī taḥkīkan Ḥaḳḳ (25) subḥānehū ve te'ālānun yeryüzünde seyāḥat ider melekleri vardur baḡa ūmmetümden selām yetişdürürler dimekdür İṣfahānī rivāyetinde 'Ammāre'den böyle mervīdür ki *inne lil'llāhi meleken a'tāhu sem'al-'ibādī küllihim femā min eḡadin yuşalli 'aleyye illā bellāḡtühā* diyü buyurulmuşdur ma'nāsı [HE 290/b] taḥkīkan Ḥaḳḳ te'ālānun bir melegi vardur ki Ḥaḳḳ celle ve 'alā cemī'-i [H 30/a] kulların işitmegi ol melege a'tā itmişdür ya'nī aḡa bir kuvvet-i sāmī' virmişdür ki her kişi ne dirse ol işidür pes bir kimesne baḡa şalavāt eylemez illā ol melek anun şalavātını baḡa iblāḡ eyler dimekdür ve ūmmetinün a'mālī daḥı ol Ḥazrete 'arz olunur ve anlar için (5) istiḡfār eyler 'Abdu'llāh bin el-Mübārek raḡmetu'llāhi 'aleyh Sa'īd bin Müseyyeb raḡiya'llāhu 'anh Ḥazretinden rivāyet eyler ki *leyse min yevme illā vüyyü'rezū 'ala'n-nebiyyi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* diyü buyurdu ma'nāsı hiç bir gün yokdur ki şabāḡda ve aḡşāmda Resūlu'llāh Ḥazretine (10) ūmmetinün 'amelleri 'arz olınmaya Faḡr-ı 'Ālem anları sīmālarıyla ve 'amelleriyle bilür dimekdür pes her kişiyeye vācibdür ki bu ḡāleti mülāḡaza eyleyüp aḡa [EH 383/a] göre 'amel işleye biri daḥı budur ki ol Ḥazretün minber-i şerīfi ḡavzanun üstündedür rivāyetde minberi cennetnüz 'alarından birinün üzerindedür ve nüz'a diyü aşl şol baḡçeye dirler ki (15) yüksek yerde oladüz yirde olıcaḡ aḡa ravza dirler 'ulemādan bir kimesne bunun zāhiri ūzre olduğına ḡilāf itmedi ve bu Ḥaḳḳdur ve maḡsūs ve mevcūddur zīrā ḡudretu'llāhi

şālihādur anda hergiz ‘acz yokdur her nesne ki muḥbir-i ¹ şādık ḥaber vire aña ĩmān vācibdür didiler biri daḥı budur kimin beriyle ḳabr-i şerīfinüñ mā-beyni cennet (20) ravzalarından bir ravzadır ve bu kelām-ı ḥaḳīḳat olmaḳve mecāz olmaḳ ihtimāldür ammā ḥaḳīḳat olmaḳıñ vechi budur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥaber virmişdür cā’izdür ki ol mā-beyn cennet yerinden birḳıḫ’a ola ḥacerü’l-esved cennet ḥacerinden bir ḳıḫ’a olduḳı gibi bu daḥı cennet topraḳından bir ḳıḫ’a ola kezālik Nīl veFırāt (25) ırmaḳları daḥı cennetdendürve Hindüstān meyveleri daḥı ḥazret-i Ādemüñ cennetden ḳıḳardıḳı yapraḳdandır Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālānuñ ḥikmeti muḳtezāsınca cennetüñ taşından ve topraḳından ve şuyundan ve meyvesinden dünyāda olmaḳ cā’izdür ammā mecāz olduḳı müsebbebüñ ismini sebebe itlāk tarīḳiyledür ol mevzi-i şerīfde [H 30/b] ‘ibādet itmek cennete girmege sebep olmaḳın hemān oraya ravza-i cennet dinilmiş ola İbn Ebū Cemre böyle dimişdür ba‘zılar orada ‘ibādet itmegın mā’lī ‘ābidüñ cennete girmesi olduḳıçün ravza-i cennet dinildi didükleri İbn Ebū Cemre’nüñ (5) didüḳı sözdür ve yine Behcetü’n-Nüfūs adlı kitābında bir ḳavl ḥikāyet itmişdür ki ol mevzi‘ -i bi-‘aynihi cennete naḳl olunur daḥı cennet baḳçelerinden bir baḳçe olur dimişler kendü eydür ızhar budur ki iki ḳavl mā-beyni cem‘ olunup dünyālar ki orada ‘ibādet sebep-i cennet olmaḳla ol mevzi‘-i bi-‘aynihi cennete (10) naḳl olunmaḳ ikisi daḥı vāḳı‘dur aralarında münāfāt [HE 291/a] yokdur daḥı ziyāde tafşīl maḳşad-ı aḥīrde gelse gerekdür in-şā’allāhu te‘ālā biri daḥı [EH 373/b] budur ki ol Ḥazretüñ ḳabr-i cümleden evvel şaḳḳ olınsa gerekdür İmām Müslim rivāyetinde *ene evvelü men yenşakḳu ‘anhü’l-arḍu* vārid olmışdur nefḥ-i şūrda şa‘ḳa yetişenlerüñ ya‘nī ‘aḳlı (15) gidüp bī-hūş olanlaruñ evvel ifāḳat bulanı ol Ḥazret olsa gerekdür nitekim Şaḥīḥ-i Buḥārī’de Ebū Hüreyre raḳıya’llāhu ‘anh Ḥazretinden mervīdür ki Faḥr-ı Kā’ināt²‘aleyh efzālū’t-taḥıyyāt³ *ene evvelü men yerfa‘ re’se ba‘de’n-nefḥa fe-ezā ene be-mūsā aḥz be-ḳā’ate min ḳavā’ime’l-‘arşı fe-lā edrī ikāme ḳable beşa‘ḳa et-tūri* (20) diyü buyurmuşdur

¹ muḥbir HE ; - H, EH

² kā’ināt H, - HE

³‘aleyh efzālū’t-taḥıyyāt H, şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem HE,EH

ya'nî ben şūr çalındıktan şorja başın kaldıranlaruñ evvelî olsam gerekdür nā-gāh ol zamānda Mūsā 'aleyhi's-selāmı 'arş ayaklarından birini tutmuş görsem gerekdür andan bilemesem gerekdür benden evvel mi kıyām itdi yoħsa Tūr ıağında aña vākı' olan şa'ka ile iktifā olinup (25) nefh-i şūrda şa'ka 'arız olmadı mı demek olur ve dağı şıraıı cümleden evvel geıse gerekdür İmām Buħārī Ebū Hüreyre'den böyle rivāyet itmişdür ve kabrinden kıyām itdüğü zamānda yetmiş bin melek arasında ħurūc itse gerekdür nitekim Ka'bü'l-Aħbār rağıya'llāhu 'anhdan mervīdür *mā men fecere yeıala' illā nezele seb'un elf meleke* [H 31/a] *hattā izā enşekkatü 'anhü'l-'arzi ħaraca fı-seb'in elf mine'l-melā'iketihı yevfurüne şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem'* diyü buyurmuşdur İmām Buħārī Tārīh-i Medīne'de böylece rivāyet eyledi ma'nāsı bir şabāh yetmiş bin melek gökden inerler ve dağı ol Ĥazretüñ kabr-i şerīfi eırafın (5) ihāta iderler ve kanatların ururlar çāk aħşam olinca andan ol melekler göge çıkarlar yetmiş bin melek dağı iner çāk ol Ĥazretüñ kabr-i yarılır çıkınca bu hālet üzre olur ol zamānda ki kabrinden Tūr'a yetmiş bin melek arasında çıkar melekler anı ta'zīm ve tekrīm iderler demek olur ve Burāka binüp (10) ħaşr yerine varsa gerekdür Taberī zıkr itdüğü üzre Ĥāfız Silefī böyle rivāyet itmişdür ve mevkıf-ı ħaşrda Cennet ħullelerinüñ eşrefini giyse gerekdür Beyħakī rivāyetinde böyledür ki baña bir ħulle giydüreler ki beşer aña kıymet taıdır idemiye dimişdür ve Ka'b bin Mālik [EH 374/a] rağıya'llāhu 'anhdan bu lafzla vārid olmuşdur (15) *yuhşeru'n-nāsi yevme'l-kıyametifeküne innā ve ümmeti 'alā tellin yekesūni ħulleten ħazaran* diyü buyurdu² ya'nî kıyāmet güninde ādem oğlanları ħaşr olınsa gerekdür ben ümmetümle bir depenüñ üstünde olsam gerekdür ve Rabbim bir yeşil ħülle giydürse gerekdür demek olur İmām Taberānī rahmetu'llāhi 'aleyh böyle rivāyet itmişdür ve İbn Ebū (20) Şeybe naılinde *yuhşeru'n-nās'alā tellin* [HE 291/b] *ve ümmeti 'alā tellin* vārid olmuşdur ya'nî nās bir depenüñ üstüne ħaşr olinur ve benüm ümmetüm dağı bir depenüñ üstüne ħaşr olinur dimekdür bir

¹ Her sabah yetmişbin melek inerler de Peygamber efendimizin kabrinin etrafını çevirirler. Ta akşam oluncaya kadar kanat vurup dönerler .Ondan sonra ilk melekler göge çıkar, yetmiş bin melek daha iner.Ta Peygamber efendimizin kabri yarılıp çıkıncaya kadar bu hāl üzre olurlar.

² H buyurdu, HE buyurmuşlar

rivāyetde Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ümmetiyle sâ'ir halk üzere bir yüksek depe üstine haşr olına diyü buyurmışlardır ve (25) İbn Mes'ūd rağıya'llāhu 'anh ol Hāzretiden rivāyet itdüğü üzere 'arşuñ sađ yanında tursa gerekdür andan gayrı kimse oraya turtmayup evvelen ve ahırün ğıbta idüp nolaydı bizde oraya turtayduğ diseler gerekdür biri dağı budur ki ol Hāzrete maķām-ı maħmūd i'tā olınsa gerekdür İmām [H 31/b] Beğavī raħmetu'llāhi 'aleyh eydür Mücāhid kavlınce ma'nāsı 'arş üstine otursa gerekdürve 'Abdu'llāh bin Selām kavlınce kürsī üstine otursa gerek dimekdür dağı tafşīli aşığada gelse gerekdür¹ in-şā'allāhu te'ālā biri dağı budur ki Hāķķ subhānehū ve te'ālā ehl-i ²mevķıf (5) beyninde faşl-ı kazā itdükde ol Hāzrete şefā'at 'azamı virilmişdür şol zamānda ki nās enbiyādan sonra ol Hāzreti penāh idineler ol zamānda şefā'at aña maħşüşdür ve dağı bir kavmi bi-lā-ħisāb Cennete koymağa şefā'at aña maħşüşdür³ ve cennetde bir tã'ifenüñ ref'-i derecātı için şefā'at itse (10) gerekdür bu mertebeler gayrı peygambere müyesser degüldür bunun dağı tafşīli maķşad-ı ahırde gelse gerekdür in-şā'allāhu te'ālā biri dağı budur ki yevm-i kıyāmetde Livā'ü'l-Hamd şāhibi olsa gerekdür İmām Müslim raħmetu'llāhi 'aleyh naklınde hāzret-i Ādem ve andan aşığa olanlar anuñ taht-ı livāsında olsalar gerekdür ve bāb-ı cenneti evvel qar' iden (15) ol Hāzretdür nitekim İmām Müslim naklınde Enes Hāzretinden mervīdür *ene ekserü'l-nāsi tebe'ānyevme'l-kıyāmeti ve ene* [EH 374/b] *evvelü men yakre'u bābe'l-cenneti*⁴buyrulmuşdur bu hadīs-i şerīf muķtezāsınca kıyāmetde ol Hāzretüñ tã'ī sâ'ir enbiyā 'aleyhimü's-selāmdan çok olsa gerek cenneti evvel ol qar' idüp açdırsa gerekdür yine Müslim (20) naklınde Enes Hāzretinden buyrulmuşdur ya'nī kıyāmet güninde cennet kapısına gelürüm dađı⁵ açdırmak isterüm hāzin-i cennet eyde ki saña açmağa emr olındum senden evvel kimseye fetħ itmezüm diye Taberānī rivāyetinde bu dağı (25) vārid olmışdur ki hāzin *ve lā ekūmi*

¹ dağı tafşīli aşığada gelse gerekdür H, HE -EH

² ehl-i HE,EH ; - H

³ ve dağı bir kavmi bi-lā-ħisāb Cennete koymağa şefā'at aña maħşüşdür HE,EH; -H

⁴ Ben, kıyāmet günün insanların en çoğunun kendisine tabi olduğu kimseyim ve cennet kapısını ilk açtıran da benüm.

⁵ dağı HE,EH; - H

li-eḥadin ba‘deke diye ya‘nī senden sonra bir kimseye daḥı kıyām itmezüm diye bu daḥı Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretinüñ ḥaşāiṣinden başka nesnedür ki ḥāzin-i cennet-i rıdvān ‘aleyhi’s-selām ol Ḥazretten gayrı kimseye kıyām itmeye ve cümleden evvel cennete ol girüp [H 32/a] fuḳarā-yı mü‘minīn [HE 292/a] anuñla girseler gerekdür Tirmidī raḥmetu’llāhi ‘aleyh rivāyetinde vārid olmuşdur ki *ve ene evvelü menyuḥarriku ḥileka’c-cenneti feyeftehu’llāhi lī-feyudhilunihā ve me‘aī fuḳrā’ü’l-mü’münīne ve lā faḥr* diyü buyurmuşdur ki bundan şarīḥen fehm olunur ki bāb-ı cennetün¹ (5) ḥalkaların taḥrīk idenüñ evveli ol Ḥazret olsa gerekdür andan Ḥaḳḳ te‘ālā cennet ḳapusın aña² fetḥ idüp iḳerü idḥāl eylese gerekdür mü‘minler fuḳarāsı ol Ḥazretle bile girseler gerekdür rızıḳnā Allāh te‘ālā be-ḥürmeti seyyidinā Muḥammedü’l-Muştafā ‘aleyhe mine’s-şalavāti ezkiyā biri daḥı budur ki kevser ırmağı ol Ḥazretün (10) ḥavzuna aḳsa gerekdür aḳduğı yerler dürr ve yāḳūt üzerine olsa gerekdür şuyı ‘aselden lezīz ve ḳardan aḳ olsa gerekdür cümle-i ḥaşāiṣinden biri daḥı vesīledür ki cennetde olan derecelerün a‘lāsıdur ve ol Ḥazrete maḥşuşdur şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ve ‘alā ālihi ve şāḥibe’t-ṭayyibīn eṭṭāhirin (15) ammā ol Ḥazretün ‘aleyhi’s-şalavātu ve’s-selām ümmeti ḳadren ve şerefen ki efzal-i **ümemdür** bunlara daḥı ba‘z-ı ḥaşāiṣ-i erzānī buyurulmuşdur ki sār ümmetlere müyesser olmamışdur evvelā³ ma‘lūm ola ki Resūlu’llāh ‘aleyhi ve sellem Ḥazreti ins ü cinne meb‘ūsdur [EH 375/a] iki ṭā’ife bile ol Ḥazretün (20) ümmetinden itdüklerinde şekk ü şübhe yoḳdur ve lākin ol Ḥazret kendüsi ṭā’ife-i insden zūhūr idüp bunlar arasında olduğı cihetden Ḥaḳḳ celle ve ‘alānuñ mezīd-i ‘ināyeti anuñ ümmet-i insāniyyesi cānibine ma‘rūf⁴ olup bu ṭā’ifeyi kemāl fazlından *küntüm ḥayra ümmetin uḥricet li’n-nās⁵* (25) ḥıl‘at-i fāḥiresiyle teşrīf buyurup vereṣe-i enbiyā ḳıldı ve aḥḳām-ı şeri‘yye istiḥrācında bunlara rütbe-i ictihād müyesser eyledi ki re’yleri mü’eddī olduğı mertebe ile ḥükm iderler bu

¹cennetün HE; cennetde H,EH

²aña HE,EH; - H

³evvelā H, HE; şöyle EH

⁴ma‘rūf HE; maşrūf H

⁵Kur’an 3/110: “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.”

ümme't zamānına qalan peygamberler 'anh hāzret-i 'īsā ve hāzret-i Hızır şalavātu'llāhi 'alā nebiyyinā ve 'aleyhima's-selām¹ [H 32/b] bir nesne hüküm ider olsalar Muḥammed Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şerī'atiyle hüküm iderler Hāḳḳ te'bāreke ve te'ālā bu şerī'atüñ aḳkāmın anlara ilhām eyler yāḥūd Faḥr-ı Kā'ināt Hāzretinüñ rüḥ-ı pākinden feyz alurlar ya Teşri te'ālā bir diledügi tarīkle 'ilm ḥāşıl (5) idüp ümme't-i Muḥammed arasında taḥlīl ve taḥrīmden ne hüküm iderlerse anuñ şerī'-i şerī'iyile hüküm iderler kendü nübüvvetleri zamānında olan şerī'atle hüküm itmezler imdi anlar bu Hāzrete tābi'lerdür Hāḳīm-i Tirmidī Hātemü'l-Evliyā adlu kitābında buña tenbīh itmişdür ve 'Ankā-yı Muğrib şāḥibi ḳaddese sırrahu daḥı beyān (10) buyurmuşdur ve Mevlānā Sa'dü'd-dīn Taftāzānī daḥı ba'z-ı muşannefātında işāret buyurmuşdur eger su'āl olıñup Şāḥīḥ-i Müslim'de vārid olmışdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *leyū şekenne in yenzile fıküm übnü meryeme ḥakamān muşşitan* (HE 292/b) *feyekşire's-şalībe ve yaḳtule'l-ḥinzīre ve yeza'a'l-cizyeten* buyurmuşdur (15) ma'nāsı yemīn eyleyüp 'īsā 'aleyhi's-selām sizüñ arañuza ḥāḳīm-i 'ādil olduğı ḥālde nüzül itmesi yaḳlaşdı iner daḥı ḥāçları ḳırār ve ḥinzīrları ḳat² eyler ve küffārdan cizyeḳabül itmez ya İslām ḳabül eyler yāḥūd ḳılıçdan geçürür dimek olur böyle itdügi ḥod hüküm-i şerī'e muḥālifdür zīrā kitābı olan (20) kāfir cizye virdükden soñra ḳabül itmek vācibdür ḳatli cā'iz degüldür ve İslām'a ikrāḥıda cā'iz degüldür böyle olıcaḳ 'īsā [EH 375/b] 'aleyhi's-selām bizüm peygamberimiz şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şerī'atiyle ḥāḳīm olmaḳ nice rāstgelür dinilürse cevāb budur ki hāzret-i 'īsā 'aleyhi's-selām bu şerī'atle ḥāḳīm olacağı muḳarrerdür cizye ḥuşuşunuñ (25) aşlı budur ki kitābiden cizye ḳabüliyyenüñ³ vācib olması ḳıyāmete dek müstemmir olan hükümlerden degüldür belki nüzül-i 'īsā'ya varıncadır ve ol zamān geldükde bu hüküm mensūḥ olmağa Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem beyān buyurmuşdur neşḥ iden 'īsā degüldür belki neşḥi beyān iden Resūlu'llāh Hāzretidür [H 33/a] imdi delālet itdi ki ol zamānda 'īsā 'aleyhi's-selāmın

¹ H 'aleyhima's-selām, HE 'aleyhima

² H ḳatlı, HE öldürür

³ H ḳabüliyyenüñ, HE ḳabülinüñ

cizye kabül itmedüğü yine bizüm peygamberimiz Muḥammed Muṣṭafā ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şerī'atidür İmām Nevevī Şerḥ-i Müslimde buña işāret buyurmuşdur ve şimdiki zamānda cizye kabül olunup ol zamān (5) gelicek kabül olunmaduğınun vechi İbn Battāl zıkr itdüğü üzre budur ki şimdi māla ihtiyāc vardır ammā nüzül-i 'İsā'dan sonra māl şöyle olup bī-rağbet olsa gerek ki kabül ider kimse bulunmasa gerek anuñçün ya katl idüp ya İmān bi'llāhi kabülitse gerekdür ve Şeyḫ Velīyüddin el-'Irākī (10) raḥmetu'llāhi 'aleyh daḫı böyle cevāb virmişdür ki Yehūd ve Naşārā'dan¹ cizye kabülü şol 'özür iledür ki ellerinde Tevrāt ve İncıl olmağla cehllerinden şöyle şanurlar ki şerī'-i kadīm üzre olalar kitāblarınun ḥükmi mensūḫ olduğundan şübheleri vardır ol zamānda ki ḫazret-i 'İsā şalavātu'llāhi 'aleyh nüzül eyler ḫāl-i (15) münkeşif olur ol şübheleri zā'il olsa gerekdür 'özre mecāl kalmasa gerekdür pes lāzım gelür ki ya İmān getirürler yāḫūd katl olınalar bu cevāb evvelkiden evlādur ve Hızır 'aleyhi's-selāmun nübüvvetine ve bu zamāne² beḳāsına³ kâ'il olan 'ulemānun kavlince ol daḫı bu millet-i şerīfe aḫkāmına tābi'dür ve İlyās 'aleyhi's-selām daḫı (20) İmām Ḳurtubī taşḫīḥ itdüğü üzre ḫayātdadur ol daḫı bu millete tābi' olanlardandur ve'l-ḫāşıl enbiyā 'aleyhima's-selām mā-beyninde Resūlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi [EH 376/a] ve sellem Ḥazretinden ğayrı bir peygamber yoḫdur ki aña bir Resūl tābi' olmuş ola ümmet-i Muḥammede bu şeref kifāyet ider ki tābi' oldukları Resūl-i kerīme Ḥaḫḫ (25) te'ālānun Resūlleri tābi' olmuşlardur ve kitāb-ı [HE 293/a] 'azīzinde *küntüm ḫayra ümmetin* ḫiṭā bile müşerref olmuşlardur imdi bu ümmet silkinde muntaẓam olanlara lāyık budur ki aḫlāk-ı ḫamīde ile ittişāfa sa'y ideler tā ki bunlara taḫdīr olınan sa'adet-i ebediyye vuşūline fā'iz olalar *küntüm ḫayra ümmetin* demek *küntüm fi levḫin* [H33/b] *maḫfūz*⁴ dimekdür ba'zılar *küntüm fi 'ilmu'llāh* dimekdür didiler ḫāşıl-ı kelām ḫayr-ı ümmet olduğunız levḫ-ı maḫfūzda s̄abitdür dimekdür yāḫūd Ḥaḫḫ te'ālānun 'ilminde s̄abitdür dimekdür Mücāhidden mervīdür ki *küntüm ḫayra ümmetin izā kuntüm*

¹ naşārādanH; naşarī HE,EH

² dek EH; -H, HE

³ ve bu zamāne beḳāsına HE,EH; saḫḫ kaydı H

⁴ Kur'an 85/22: "O korunmuş bir levhadadır"

‘ale’l-şerā’īte’l- (5) mezkūretin dimekdür diyü buyurmışlar ma’nāsı şerā’īte-i mezkūre üzre olduĝunuz zamānda ya’nī emr-i bi’l-ma’rūf nehy ‘ani’l-münker itdüĝiniz zamānda ĥayr-ı ümmet olursız demek olur ve ba’zılar daĥı bunlar ĥayr-ı ümmet olduĝı bunlardan müselmān olduĝün ve nehy ‘ani’l-münker bunlarda şāyi‘ olduĝüdüdür didiler ba’zılar (10) eyitdiler bu ĥitāb āşĥāb-ı Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem cemā‘atinedür nitekim Faĥr-ı ‘Ālem *ĥayrū’n-nāsi ĥarnī sümme’llezīne yelūnehum sümme’llezīne yelūnehum* diyü buyurmışdur ma’nāsı ādem oĝlanlarınuĝ efzali benüm zamānımda olan ehl-i islāmdur anlardan şoĝra gelenlerdür dimekdür (15) bu delālet eyler kibu ümmetüĝ evveli āhirinden efzal ola‘ulemā-yı ‘izām mezĥebleri budur ve buyurmışlardur ki ‘ömrinde bir kerre ol Ĥazretüĝ şoĝbetine yetişen kimesne şoĝra gelenlerüĝ cümlesinden efzaldürve şoĝbet-i Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem fazīletine ber-ā-ber ‘amel olmaz ve’l-ĥāşil cumĥūr mezĥebi budur ki zıkr olındı (20) ammā Ebū ‘Ömer ve İbn ‘Abdü’l-berr raĥmetu’llāhi buĝa zāhib olmışdur ki şoĝra gelenler içinde ba’zı kimesne vardur ki şāĥābenüĝ ba’zısından efzaldür ve ol Ĥazretüĝ *ĥayrū’n-nās ĥarnī* buyurduĝı ‘umümī üzre degüldür şol delīl öyle ki zamān-ı şerīfnde fāzıl ü mafzül var idi ya’nī fazīletde ber-ā-ber [EH 376/b] degüller idi (25) ve şāĥābeden ba’zı kimesne var idi ki ehl-i kebā’irden idi anlaraĥadd-i ikāmet olınmış idi Ebū Ümāme raĥıya’llāhu ‘anh rivāyetinde Faĥr-ı Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden mervīdür ki *tūbā lemin reānī veamene bī ve tūbā sebe‘ merretib limen lem yerenī ve āmene bī* diyü buyurmışdur tūbā kelime-i taĥşīndür ne güzel ve ne gökçek şol kimse ki [H 34/a] beni gördi ve baĝa İmān getürdi ve yedi kerre taĥşīn şol kimseye ki görmedi ve baĝa İmān getürdi demek olur ve Ebū Dāvūd Tayālīsī raĥmetu’llāhi ‘aleyh Muhammed Ebū Ĥamīd’den ol daĥı Zeyd Bin Eslem’den ol daĥı ĥazret-i ‘Ömer’den rivāyet (5) itmişlerdür ki eyitdiküntü *cālisen ‘inde’n-nebiyyi feĥale eted revn eyyü’l-ĥalkı efzalü ismānen ĥulna’l-melā’iketü ĥāle ve ĥaĥķu lehüm bel ĝayrū ĥaluna’n-nebiyyā’u efzelü’l-ĥalkı İmānen ĥavmu* [HE293/b] *aşlābi’r-riālī yū’minūni bī ve*

¹ Ne mutlu ol kimseye ki beni gördü ve bana iman getirdi! Yedi kere ne mutlu ol kimseye ki beni görmediği halde bana iman getirdi!

lem yerevnā fuhum (10) *efzelü'l-halkı ĩmānen* didi ma'nāsı budur ki ben Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem katında otururdum ol Hāzret eyitdi ĩmān cihetinden halkuñ efzali kankısıdur bilür misiz didi (15) biz eyitdük meleklerdür didük H'āce-i 'Ālem eyitdi anlara lāyık ve sezā vardur anlara ne söz benüm murādum ğayrıdur didi yine biz eyitdük peygamberlerdür didük H'āce-i Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem anlara lāyık ve sezā vardur ki ĩmān cihetinden efzal halk olalar anlara ne söz benüm su'ālden murād ğayrılardur didi āhir beyān buyurup eyitdi ĩmān cihetinden efzal şol kavmdür ki ata¹ bellerinde baña ĩmān getirürler beni (20) görmedin mü'min olurlar imdi ĩmān cihetinden halkuñ efzali anlardur dimek olur ammā bu hadīsüñ isnādında za'f vardur didiler ve rivāyet olinmişdur ki benī Ümeyye'den 'Ömer bin 'Abdu'l-'azīz raḥmetu'llāhi 'aleyh mesned-i hilāfete cülūs itdügi zamānda baña 'Ömer bin Haṭṭāb Hāzretinüñ sīretini yazgundur aña (25) göre 'amel ideyim diyü Sālim bin 'Abdu'llāh hidmetine mektüb gönderdi ve Sālim hāzret-i 'Ömerüñ oğlunuñ oğlıdur ol daḥı yazdı ki eger sen hāzret-i 'Ömer sīreti ile 'amel idersen² 'Ömerden efzalsin zīrā senüñ zamānuñ 'Ömer zamānı gibi ve senüñ ricālüñ 'Ömer ricāli gibi degüldür [EH 377/a] didi anuñ ḥalīfe-i zamānesi [H 34/b] 'ulemasına mektüblar yazdı anlarda böyle haber gönderdiler bunlar delālet eyler ki şonra gelenlerde şaḥābenüñ ba'zından efzal kimesne olmaḥ cā'iz imiş didi ammā Haḥḥ budur ki cumhūr 'ulemā zāhib olmışlardur Resūlu'llāh Hāzretinüñ cemāl-i şerīfin müşāhede (5) kıluḫ şoḥbetine yetişmek gibi şeref olamaz şaḥābe-i kirāmuñ efzaliyyetine delā'il çok dur biri birin taḫviyet üzredür baḫiyye-i mebāhiş maḫşad-ı sābīden fezā'il-i şaḥābede gelse gerekdür in-şā'allāhu te'ālā ve bu ümmet-i şerīfe Haḥḥ subḥānehü ve te'ālā ba'z-ı fezā'il-i ḥāşşa birle mü kerre m kılduğına niçe iḥbār ve āsar (10) delālet itmişdür cümleden biri budur ki Ebū Nu'aym raḥmetu'llāhi 'aleyh Ebū Hüreyreden rivāyet eylemişdür ki eyitdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām üzre Tūriyye nāzil olduğı zamānda oḫudı daḥı bu ümmetüñ zikrin anda buldu ve eyitdi ki yā

¹ ataları HE,EH; ata H

² idersen HE,EH; iderüm H

Rabb ben ulu aḥde yazılmış (15) bir ümmet buldum ki şerefde muḳaddem olanlar anlardur anları baḡa ümmet eyle didi Ḥaḳḳ celle ve ‘alā anlar ümmet-i Aḥmeddür diyü cevāb virdi andan ḥazret-i Mūsā eyitdi yā Rabb ben ulu aḥde bir ümmet buldum ki anlaruḡ kitābları sīnelerindedür anı āşikāre (20) oḡurlar ol ümmeti baḡa ümmet eyle didi yine Ḥaḳḳ subḥānehū ve te‘ālā anlar ümmet-i Aḥmed’dür diyü cevāb virdi andan Mūsā ‘aleyhi’s-selām yā Rabb [HE 294/a] ben ulu aḥde bir ümmet buldum ki māl ḡanīmet ekl iderler anları baḡa ümmet eyledi didi yine Rabb-i ‘izzetden¹ anlar ümmet-i Aḥmed’dür diyü cevāb virdi yine Mūsā ‘aleyhi’s-selām (25) eyitdi yā Rabb ulu aḥde bir ümmet buldum ki bir ḥayr işlemeḡe niyyet itseler andan māni‘ zuḥūr idüp işlemeseler bir ḥayr yazılır eger müyesser olup işleseler on ḥayr yazılır ve bir günāh işlemeḡe ḳaşd itseler işmeseler günāh yazılmaz eger işleseler bir günāh yazılır anları baḡa ümmet eyle didi [H 35/a] Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā anlar ümmet-i Aḥmed’dür diyü buyurdi andan eyitdi yā Rabb ulu aḥde buldum bir ümmete ‘ilm-i evvel ü āḥir virilse gerekdür ve anlar Deccāl’i ḳatlı itseler gerekdür anları baḡa ümmet ḳıl didi Ḥaḳḳ te‘ālā ‘izz ü ‘alā anlar ümmet-i Aḥmed’dür (5) diyü buyurdi andan Mūsā ‘aleyhi’s-selām eyitdi yā Rabb imdi beni ümmet-i Aḥmed’den eyle didi andan Ḥaḳḳ [EH 377/b] tebāreke ve te‘ālā Mūsā ‘aleyhi’s-selāmā iki ḥaşlet virüp eyitdi yā Mūsā *innīstafeytuke alān-nāsi bi risālātī ve bi kelāmī fe ḥuzmā āteytuke ve kun mine’ş-şākirīn*² didi ya’nī yā Mūsā taḥḳīḳan ben seni (10) risālātımla ve kelāmımla ḥalk üzerene iḥtiyār itdüm imdi benim virdüḡimi al daḡı şükr idici ḳullarımdan ol diyü buyurdi ve İbn Tuḡrul raḡmetu’llāhi Nuḡḳ-ı Mefhūm adlı kitābında İbn ‘Abbās raḡıya’llāhu ‘anhümā Ḥazretlerinden merfū‘an rivāyet itmişdür ki ḥazret-i Mūsā şalavātu’llāhi ‘aleyh eyitdi yā Rabb ümmetler (15) içinde saḡa benim ümmetimdem ekrem ümmet var mıdır ki bunlar üzere buludı sāyebān itdüḡ ve ḡökden menn ü selvā indürdüḡ didi Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā buyurdi ki yā Mūsā bildiḡ mi ki ümmet-i Muḥammedüḡ sā’ir ümmetler üzerene fazlı cemī’-

¹‘izzetdenHE; ‘izzet H,EH

² Kur’an 7/144 “Vahiylerim ve konuşmamla seni insanlar üzerene seçkin kıldım. Öyleyse sana verdiḡimi al ve şükredenlerden ol”

i maḥlūkātım üzerine benüm fazlım gibidür diyü buyurdu andan Mūsā ‘aleyhi’s-selām (20) eyitdi imdi yā Rabb anları baḡa göster didi Ḥaḡḡ celle ve ‘alā sen anları göremezsın velikin saḡa anları kelāmın işidireyim didi andan Ḥaḡḡ celle ve ‘alā ümmet-i Muḡammede nidā eyledi bunlar daḡı bir uğurdan lebbeyk allāhümme lebbeyk¹ didiler ḡāl bu ki daḡı ol zamānda ataları bülende eydiler andan Ḥaḡḡ te‘ālā (25) şalavāti ‘aleyküm ve raḡmeti sebḡat ḡazabī ve ‘afvī sebeḡe ‘azābī diyü buyurdu ma‘nāsı benüm raḡmetim sizün üzerünüzedür ve raḡmetim ḡazabī sebḡat itmişdürve ‘afvum ‘azābımı sebḡat itmişdür dimekdür ve daḡı buyurdu ki *istecebetü leküm ḡable tes‘elünī femen leḡiyñi minküm yeşhedü an lā ilāhe illā’llāhu* [H 35/b] ve *enne muḡsemmeden resūlu’llāhi ḡafretü lehu zünūbehu* didi ya‘nī sizün dilemeñüzden evvel ḡācetün² revā kıldım imdi sizden bir kimesne ki Allāh te‘ālānuḡ vaḡdāniyyetine ve Muḡammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemün risāletine şehādet ider olduḡı ḡālde baḡa mülāḡāt eyleye ben ol kimsenün (5) günāhlarnı maḡfiret eyledüm demek olur Faḡr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi Ḥaḡḡ te‘ālā Ḥāzreti bununla baḡa minnet itmek isteyüb buyurdu ki *vemā künte bi* [HE 294/b] *cānibi’t-Ṭūri iz-nādeynā* ya‘nī yā Muḡammed sen Ṭūr ḡaḡı yanında degüldün ol zamānda ki biz senün ümmetiñe nidā itdükḡattā sözlerin Mūsā ‘aleyhi’s-selām işitdirdük (10) dimekdür [EH 378/a] Ḳatāde rivāyetinde böyledür ki Mūsā ‘aleyhi’s-selām eyitdi yā Rabb ümmet-i Muḡammedün ne ḡüzel şavtları var anlarıñ āvāzların baḡa bir daḡı işitdür didi ve Ebū Nu‘aym raḡmetu’llāhi ‘aleyh Ḥilye’de Enes bin Mālik’den raḡıya’llāhu ‘anhdan rivāyet itmişdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi Ḥaḡḡ tebāreke ve te‘ālā (15) benī İsrā’il peyḡamberi Mūsā ‘aleyhi’s-selāma vaḡy idüp eyitdi yā Mūsā şān budur ki bir kimesne ki Aḡmed’e münker olduḡı ḡālde baḡa mülāḡāt eyleye ben anı nār-ı cehenneme idḡāl iderüm didi ḡāzret-i Mūsā eyitdi yā Rabb Aḡmed kimdür didi Rabb ‘izzet buyurdu ki Aḡmed bir kimsedür ki ben bir maḡlūk ḡaḡ itmedüm ki (20) ol baḡa andan ekrem ola

¹ Hizmetine geldim, Ey Allahım hizmetine geldim.

²ḡācetün H, HE; ḡācetünüz EH

³ Kur’an 28/46: “Yine biz (Mūsā’ya) seslendiğimiz zaman Tūr’un yan tarafında da değildin”

anuç ismini kendü ism-i şerīfiyle ‘arş üzerine gökleri ve yerleri halk itmeden yazmış idüm ol ve ümmetini cennetime dāhıl olmayıncağayrılara cennetim harām kılınmışdur didi Mūsā eyitdi yā Rabb anuç ümmeti kimlerdü didi Hakk celle ve ‘alā eyitdi çok çok hamd idicilerdür ve her hâlde hamd (25) idicilerdür bellerin bağlarlar ve eṭrāfların taḥḥīr iderler gündüz şā’imlerdür ve gice rāhiblerdür ya’nī ḥalvetlerde ‘ibādete meşgüllerdür ve Allāh ḳorḥusın çekerler ve kelime-i şehādet sebebiyle anları ben cennetime idḥāl iderüm didi ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām eyitdi yā Rabb beni ol ümmetün peygamberi kıl didi Bārī te‘ālā ‘izz-i şāne [H 36/a] eyitdi anların peygamberi kendülerdendür didi Mūsā eyitdi imdi yā Rabb beni ol peygamberün ümmetinden eyle didi Hakk celle ve ‘alā eyitdi yā Mūsā sen muḳaddem geldün ol mu’ahḥar gelse gerekdür dünyāda anuçla cem‘ olamazsın velikin senünle anuçbeynin dārü’l-celālde (5) cem‘ itsem gerekdür didi Vehb bin Münebbih’den mervīdür ki Hakk tebāreke ve te‘ālā Şu‘ayb peygamber ‘aleyhi’s-selāma vahy idüp eyitdi ben bir ümmī peygamber göndersem gerekdür anuçla şāğır olmuş ḳulaḳları ve ḡilāflar içinde ḳalan gönüllerini a‘mā olan gözleri açsam gerekdür anuç mevlüdi Mekkededür ve hicret idüp varacağı (10) ṭaybedür ya’nī Medīne-i Münevvere ve mülki Şām’dadur ā’nī mütevekkel ḳulum el-Muşṭafā el-merfū‘ el-ḥabīb el-müteḥabbib el-muḥtār ki yaramazlığı yaramazlıkla ‘ivaż eylemez velikin ‘ivaż¹ ve mağfiret eyler mü’minleri esirgeyici ḳulum yüki ağır olan ḥayvānlar [EH 378/b] için ağlar ve tül ḥatunlar elinde öksüzler için ağlar dürüş (15) ḥūy ve ḡalīz degüldür ve bāzārlarda āvāzın çıkarıcı ve fuḥş söyleyici degüldür ve ḳārı ve sekīneti şöyledür ki bir çerāḡun yanından geçer olsa söndürmeye didi ve ol Ḥazretün ḥüsn-i aḥlāḳına müte‘allik nice evşāf dahı [HE 295/a] zıkr idüp ben anı mübeşşer ve nezīr göndersem gerekdür didükden sonra anuç ümmetini (20) nāsa iḥrāc olınan ümmetün ḥayrı ḳılsam gerekdür anuçün emr-i bi’l-ma‘rūf ve nehy-i ani’l-münker ideler ve benüm vahdāniyyetime şehādet idüp baḳa ĩmān getüreler ve iḥlāş üzre olalar ve Resüllerim getürdüklerin taḥḥīk ideler ne güzel ne gökcek şol ḳılıp ve vücūh-ı ervāḥa ki

¹ivaż H, HE; ‘afv EH

başa anlar ihlās itmişlerdür ben (25) anlara mescidlerinde ve mecālislerinde ve yataklarında ve turaqlarında tesbīh ü tekbīr ve taḥmīd ü tevḥīd ilhām eylerim melā'ike benüm 'arşum eṭrāfında şaf şaf tırduqları gibi anlar daḥı mescidlerinde şaf şaf tırurlar anlar benüm dostlarım ve nāşırımıdır büt-perest olan düşmenlerimden ben¹ anlaruñla intikām olurum anlar ki [H 36/b] kıyām ve ku'ūd ve rükū' ve sücüdla namāzlar kıılurlar ve diyārlarında niçe binler olup mällarıyla çıkarlar benüm rızāmı isteyüp yolumda a'dāyla şaf şaf tırurup ceng iderler anlaruñ kitāblarıyla sā'ir kitābları ḥatm iderüm ve şerī'atleriyle sā'ir (5) şerī'atleri ḥatm iderüm ve dīnleriyle sā'ir dīnleri ḥatm eylerüm imdi bir kimesne ki anlara yetişüp kitāblarına īmān getürmeye dīnlerine ve şerī'atlerine tābi' olmaya ol benden degüldür benden bīzārdur ben ol ümmeti efzāl-i ümem kıılurum ve 'ādiller iderüm tā ki nās üzre şāhidler olalar anlaruñ (10) ḥālī budur kiğazaba gelseler tehlīl iderler ya'nī lā ilāhe illa'llāh dimekle def' ideler ve kaçan biri biriyle nizā' itseler beni tesbīh iderler ya'nī subḥāna'llāh dimeklenizā'ların kaç' iderler ve yüzlerin ve ellerin ve ayakların yurlarpāk iderler ve eteklerin bellerine şoqup yolumda ḥidmet iderler ve yüce (15) yerler üstine çıkup tehlīl iderler qurbānları kendü qānlarıdır ve kitābları kendü sīnelerindedür giceler ḥalvet ve 'uzletde 'ibādet iderler gündüzün arslanlar olurlar yanī a'dā-yı dīn üzre hücüm ve galebede [EH 379/a] arslan gibişecī' olurlar ne güzel ne ḥüb ḥāldür şol kimesneler ki (20) ol ümmetden olup anlaruñ dīnleri ve şerī'atleri ve ṭarīqatleri üzre olalarbu benüm fazlımdur ki diledüğim kimseye virürem ben fazl-ı 'aẓīm şāhibiyim diyü buyurdu pes her 'aqla vācibdür ki kendü nefsin muḥāsebeye çeküp göre eger bu ḥadīs-i şerīfler Ḥaqq subḥānehü ve te'ālā buyurduğı evşāf ve aḥlāk-ı ḥamīde (25) ile mutaşşif ise kendün ümmet-i Muḥammedden bilüp şükr ve zikrin ziyāde eyleye² eger ḥilāfı üzre ise 'abeş yere da'vā-yı diyānet ve İslām itmeye erkenden başı tedāriken göre Ḥaqq celle ve 'alā bu ümmet-i şerīfenüñ 'alāmetlerin ve sīmāların ḥaber virmişdür cedd ü ceḥd idüp anlardan olmağa sa'y ve himmet eyleye [H 37/a] mecāl teng olup tedārike imkān qalmayıncaḥ ḥāl

¹ ben HE , H-

² eyleye HE, ile H

müşkil olur ol zamānda nedāmet nāfi‘ olmaz ve İmām Fahrü’-d-dīn rahmetu’llāhi ‘aleyh buyurmuşdur [HE 295/b] ki şol peygamberün ki mu‘cizesi izhar ola ümmetinün şevābı az olurve İmām Sübkī rahmetu’llāhi ‘aleyh eyitdi illā bu ümmet ki peygamberlerinün (5) mu‘cizesi izhardur ve kendülerinün şevābı çok dur diyü buyurdı hemān sa‘ādet anuñ ki bu ümmetlerden¹ ola ammā kişi kendüyi bunlardan şanmağla haqīkat² bunlardan olmağun mā-beyninde kıatı çok fark vardur Haqq subhānehū ve te‘ālā bu ma‘nāyı teşhīş ve idrāk müyesser eyleye ve bunlarun cümle-i³ haşāışinden biri dağı budur ki māl-ı (10) gānīmet helāk olmağ enbiyā ‘aleyhimü’s-selām arasında Resūlu’llāh Hazretine niçe maḥşūş kılınmış ise ümmetler mā-beyninde bu ümmete dağı şöyle maḥşūş kılınmışdur Fahr-ı ‘Āleme ihtişāşı enbiyāya nisbetledür bunlara ihtişāşı ümem-i sālifeye nisbetledür ve Fahr-ı ‘Ālem Hazretine her yerde namāz kılamak niçe maḥşūş ise bunlar dağı (15) şöyle maḥşūşdur ve arzṭuhūr kılınmağ dağı böyledür⁴ İmām Buḥārī naqlinde Ebū İmāme’den mervīdür ki *cü‘iletī’l-arzu küllü hālī ve’l-ümmeti mesciden ve ṭahūren⁵* diyü buyurmuşlardur ve ṭahūrdan murād muṭahhirdür ya‘nī pāk idicidür bir kimseye ki cenābet ‘arīz ola yāḥūd āb-desti şına ve şu bulamaya evvel teyemmüm eylese pāk olur İmām Müslim (20) rivāyetinde dağı [EH 379/b] Huzeýfe’den mervīdür ki *cü‘ilet lenā’l-ārzu kulluhā mesciden ve cü‘ilet turtebuha ṭahūran izā elem necidi’l-mā⁶* buyurulmuşdur ma‘nāsı arzun her yeri bize mescid kılınmışdur ve şu bulamadüğumuz zamānda toprağı bize ṭahūr kılınmışdur⁷ bizi pāk eyler dimekdür ve bu ümmet-i celīlenün haşāışinden biri dağı āb-dest almağdur (25) zīrā evvelden āb-dest almağ enbiyā ‘aleyhi’s-selāma buyurulmışdı ümmetine degül idi İmām Ḥalīmī rahmetu’llāhi ‘aleyh böyle zıkr idüp İmām Buḥārī naqlinde vākı‘ olan *innā ümmeti yūd ‘avne yevme’l-ḳiyameti gurrān muḥaccelīn*

¹ ümmetinden H ; ümmetlerden HE

² haqīkat HE, -H,EH

³ cümle HE, -H,EH

⁴ böyledür HE,EH; -H

⁵ Bütün arz benim için ve ümmetim için mescid ve temizleyici kılındı.

⁶ Arzın her yeri bize mescid, su bulamadüğümüz zaman da toprağı bize temizleyici kılınmıştır; bizi pak eyler.

⁷ ve şu bulamadüğümüz zamānda toprağı bize ṭahūr kılınmışdur HE; -H

min āsāri'l-vuzū hadīs-i şerīfiyle istidlāl itmişdür ġarrā eġarrenüñ cemi'dür eġarr şol ata diyeler ki [H 37/b] alımında beyāz ola ve muħaccelin muħaccelüñ cemi'dür muħaccel şol ata dirler ki ayaġı sekil ola bu nev' at t̄ā'ife-i 'Arab içinde memdūħ ve mu'teber olmaġın ümmetin aña teşbīh idüp buyurmuşdur ki benüm ümmetüm kıyāmet ġüninde 'arşa-i maħşere bu şıfatla da'vet (5) olınalar ya'nī āb-dest şuyı toķınan yerleri nūrāniyyet üzre ola yüzleri ve elleri ve ayaķları girü ħalan ā'zālarından aķ ola ve nūrāni ola dimekdür ammā Fethü'l-bārī şāhibi bu istidlāle nazār ĩrād idüp eyitdi şāhīħ-i Buħārī'de ħazret-i Sāre kışşasında vārid olmışdur ki Ĥaceri¹ Sāreye i'tā iden (10) Melik ol zamānda ki Sāre'ye taķarrüb diledi² Sāre t̄urdı āb-dest almaġa namāz kılmaġa meşġül oldı dinilmişdür ve daħı cerīħ Rāhib kışşasında dinilmişdür ma'lūm oldı ki ümem-i sālifenüñ daħı āb-destleri var imiş bu ümmete maħşüş ola zāhir [HE 296/a] budur ki ġarrā vetaħcīl ola aşl (15) vuzū olmaya didi velikin Ĥalīmī'nüñ murādı āyet-i vuzūda vāķı' olan şıfat üzre āb-dest bu ümmete maħşüşdür dimekdür ħabül idelüm ki ümem-i sālifede āb-dest var imiş ammā vaşf üzre āb-dest var idüġi neden s̄ābit oldı cā'iz degüldür kianlaruñāb-desti yalnız el yumaķ ola yāħūd el ile yüz (20) yumaķ olacaķ bunlar āb-desti gibi iki eledür saķallara³ varıcaķ yumaķ ve yüzü [EH 380/a] tamām yumaķ ve başı⁴ mesh itmek ve ayaķlar topraklara dek yumaķ anlaruñ āb-destlerinde var idüġi ħandan s̄ābit oldu ne namāzları min külli'l-veche bunlar namāzı gibi idüġi s̄ābitdür ve ne āb-destler böyle idüġi mādām ki delīl-i ħā'im olmaya (25) Fethü'l-Bārī şāhibinüñ nazārı vārid degüldür biri daħı beş vaķt namāzdur bunlardan ġayrı beş vaķt buyurulmamışdur Ṭaħāvī raħmetu'llāhi 'aleyh 'Abīd bin Muħammed'den ol daħı ħazret-i 'Ā'işe rağıya'llāhu 'anhümā rivāyet itmişlerdür ki Ādem peyġamber 'aleyhi's-selāmuñ tövbesi seħer vaķtinde maķbül oldı ol zamānda t̄urup iki rek'at [H 38/a] namāz kıldı ve ol şalāt-ı şubħ oldı ve İşħāķ 'aleyhi's-selām için öyle vaķtinde fidā gönderildi ol daħı dört rek'at namāz kıldı ve ol namāz şalāt-ı zuhūr idi ve

¹ Hāceri H, HE Hācerā EH

² diledi H, murād idindi HE

³ saķallara H, HE; dirseklere EH

⁴ başı H; başa HE

Üzeyr ‘aleyhi’s-selām ba‘ş olındı ne kadar eglendük didiler yevmen didi andan güneş (5) nazar idüp o ba‘z-ı yevm didi ve dört rek‘at namāz kıldı ol namāz şalāt-ı ‘aşr oldı ve Dāvūd ‘aleyhi’s-selām aḥşam güneş gürüb itdügi zamānda mağfıret olındı tırdı ki dört rek‘at namāz kıla ve üçüncü rek‘atda oturdı ol namāz şalāt-ı mağrib oldı ammā yatsu namāzını evvel kılan (10) bizüm peygamberimiz seyyidü’l-enbiyā ve’l-mürselin şalavātu’llāhi ‘aleyhim ecma‘īn Muḥammed Muştafā Ḥazretidür yatsu namāzı bu Ḥazretün ḥaşāişindendür şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ebū Dāvūd rahmetu’llāhi ‘aleyh Sünen’inde ve İbn Ebū Şeybe Muşannef’inde ve Beyhaķı sünnetinde Mu‘āz bin Cebel rağıya’llāhu ‘anh ḥazretinden rivāyet itmişlerdür ki bir gıce Faḥr-ı Kā’ināt ‘aleyhi’ş-şalātü (15) ve’s-selām yatsı namāzın şöyle te’ḥīr itdi ki iller kıldı şandılar anda sonra çıkup eyitdi *i‘temū bihezihi’s-salāti fe-i nneküm kad fuğdiltüm bihā ‘alā sâ’iri’l-ümemi ve lem tuşallihā ümmetün kableküm* ya‘nî bu şalāt-ı şafaķ ğâ’ib olup karanlıķ zamānı geldükde kuluḡ taḥķiķan siz bu şalātla sâ’ir ümmetler üzerine mufaẓzal kılınduḡız ve (20) bunı sizden evvel gelen ümmetler kılmadılar dimekdür biri daḡı ezān biri daḡı ikāmetdür biri daḡı besmeledür Şeyḡ Şahābü’d-dīn Ḥalebî Tefsīr’inde besmele bizden [EH 380/b] evvel gelenlerden kimseye nāzil olmamışdur illā Süleymān ‘aleyhi’s-selāma nāzil olmuşdur besmele daḡı bu ümmetün ḥaşāişindendür diyü buyurdı biri daḡı te’mīn (25) ya‘nî āmīn dimekdür İmām Aḡmed rağıya’llāhu ‘anh rivāyetinde ḥazret-i ‘Ā’iše-i şıddıķa rağıya’llāhu ‘anhümā buyurmuşdur ki [HE 296/B] bir zamānda Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretinün yanında idüm bir Yehūdî iznle iĉerü¹ Faḥr-ı ‘Ālem ḡıdmetine girdi andan Ḥā’ce-i ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bir ḡadıṡ-i şerīf buyurdı anda eyitdi *ennehüm lem yuḡsudu venā a’lī şey’in kemā* [H 38/b] *ḡasedü venā’le’l-cum‘ati elleti hüdā nā’llāhu lehā ve a’lī kavlinā ḡalefe’l-i māmi āmīn* didi ya‘nî tã‘ife-i Yehūd biz hidāyet olınduḡımız Cum‘a günler² İmām ardında āmīn didüġümüze ḡased itdükleri gibi hiç bir nesneye ḡased itmemişlerdür didi ve Ḥāfız bin Ḥacer bu ḡadıṡ ġarībdür bu elfāzla bu vechden (5) ġayrı

¹ iĉerü HE; -H, EH

² günler H, günle HE

vechle bilmezüz demişdür velikin bir hadīs-i şerīf daḥı vārid olmışdür ki anı İbn Māce ihrāc itmişdür ve İbn Huzeyme taḥḥīḥ itmişdür ikisi daḥı Sehl Bin Ebū Şālīḥden ol daḥı kendü atasından ol daḥı ‘Ā’iše şiddīka raḍıya’llāhu ‘anhā ḥazretinden onlar daḥı Faḥr-ı Enbiyā ‘aleyhi’ş-şalātu ve ‘s-selāmdan (10) rivāyet itmişlerdür ki *māḥasedeḥnā’l-yehūdu a’lī şey’ māḥasedeḥnā a’le-s-selāmi ve liḥā’mīni diyū* buyurmışlardır bu hadīs-i şerīf mücebince selām virmeḡle āmīn dimege her nesneye itdükleri ḥasedden artuḡ itmişlerdür la’netu’llāhi ‘aleyhüm biri daḥı rükū’dur ḥazret-i ‘Alī kerre mu’llāhi vecheden mervīdür ki (15) ol namāz ki biz anda rükū’ eyledük ikindi namāzı idi ben eyitdüm yā Resūla’llāh bu nedür didüm Faḥr-ı ‘Ālem ben bununla ma’mūr oldum diyū buyurdu dimekdür e’imme-i hadīsden Bezzār ve Tebarānī raḥmetu’llāhi ‘aleyhimā böylece rivāyet itmişlerdür veche istidlāl budur¹ki (20) andan evvel öyle namāzın kıldı ve beş vaḡt farz olunmadın dün namāzların kılırdı anlarda rükū’ itmezdi ba’z-ı ‘ulemā-yı mezkūr ikindi namāzından evvel kılduḡı namāzları rükū’ itmedigi ümem-i sālifenünḡ namāzları rükū’dan ḥālī idüğine [EH 381/a] ḡarīnedür diyū buyurdu ve müfesserīnden bir cemā’at *verke’ū me’a’r-rāki’ine*² (25) ḡavl-i şerīfinünḡ tefsīrinden meşrū’atiye-i rükū’ bu millete maḥşūşdur şalāt-ı benī İsrā’īl’de rükū’ yoḡ idi anuḡçün Ḥaḡḡ tebāreke ve te’ālā anlara ümmet-i Muḡammedle rükū’ idün diyū buyurdu didiler bu daḥı delīldür ki ümem-i sālifede rükū’ yoḡ idi didi ammā Ḥaḡḡ te’ālā Ḥazretinünḡ *yā meryemu uḡnutī li-rabbiki ve uscudī ve irka’īmea er-rāki’ine*³ [H 39/a] buyurduḡındaki Meryem ‘aleyhi’s-selām cemā’atle ma’mūr olmuşdı diyū tefsīr itmişlerdür bu āyet-i kerīme ol ḡavle mu’ārızdur didiler ba’zılar te’vīl idüp eyitdiler Meryem emr olınan ḡunūt müdām-ı tātde olmaḡ ma’nāsıdur nitekim *emmen hüve* (5) *ḡanitün ānāe’l-leyli sāciden veḡā’imen*⁴ ḡavl-i şerīfinde murād ol ma’nādur ve sücūddan murād şalātdur zıkr-i cüz’-i irādat küll-i ḡabilindendür nitekim ve edbārū’s-sücūd ḡavl-i

¹ raḥmetu’llāhi ‘aleyhimā böylece rivāyet etmişlerdür veche istidlāl budur HE; -H

² Kur’an 2/43:Rüku edenlerle beraber rüku ediniz.

³ Kur’an 3/43: “Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve rüku edenlerle beraber rüku et demişlerdi.”

⁴ Kur’an 39/9: Onlar mı, yoksa gecenin bir saatinde kalkıp secde ve kıyam ederek Rabbine itaat ve kulluk eden mi?

şerîfinde öyledür ve rükû'dan murād huşû' [HE 297/a] ve tevāzu'dur didiler va'llāhu a'lem biri daḥı¹ melā'ike şafları gibi namāzda şaflar bağlamağdur biri daḥı (10) cum'a gündür Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *naḥnu'l-aḥrune's-sābıķüne biķüne yevme'l-ķiyameri beydannehüm utva'l-kitābe min ķablinā şümme heze yevmuhum ellezī farza Allāhu 'aleyhim fāḥtelefū afīhi fehede inna'llāhu lehu fe'n-nāsu lenā fīhi teb'a'l-yehūde ğadān ve'n-naşāra ba'ad ğadin* diyü buyurdı ya'nī biz şol āḥir gelenlerüz ki ķiyāmet gününde ileri (15) varıcılarız illā bu ķadar var ki ümem-i sālifeye bizden evvel kitāb virildi andan şonra bu cum'a günü şol gündür ki Ḥaķķ te'ālā Ḥazreti anlara farz itmişdi vardılar anda iḥtilāf itdiler pes Ḥaķķ celle ve 'alā bizi ol güne hidāyet eyledi imdi ḥalk bize ol günde tābi'lerdür Yehūd ṭā'ifesiñ (20) növbeti irtesi ve Naşārā'nuñ bir gün daḥı şonra demek olur biri daḥı cum'a gününde ol sā'atdür ki anda du'ālar müstecāb olur ve anuñ ta'yīninde otuzdan ziyāde aķvāl üzre iḥtilāf itmişlerdür Levāmi'ü'l-Envār fī Edi'ye ve'l-Ezķār adlu kitābında mü'ellif raḥmetu'llāhi 'aleyh zıkr itmişdür ve sā'at-ı (25) mezküre şıḥḥati üzre kimseye ma'lūm olmaduğı anuñçündür ki ol rüz-ı şerîfde her ķişi ṭā'at [EH 381/b] ü ibādet ve evrād ü ezķāre meşğul olalar bu ḥāletle geçirüp mālā ya'nī ye şarf itmeyenler rāst geleler ammā ba'zılar şalāt-ı 'aşrdan aḥşama varıncadur diyü muķarrer itmişlerdür ba'zılar daḥı ezāñla ḥuṭbe [H 39/b] mā-beynidür didiler ve daḥı çok vaķt zıkr itmişlerdür biri daḥı budur ki² mübārek ramazān ayınuñ evveli gicesi geldügi gibi Ḥaķķ subḥānehū ve te'ālā bu ümmete nażar eyler her kime kim nażar eylese eger 'azāb eylemez ebeden ve daḥı cennet ol gicede tezyīn olunur ve şā'imlerüñ (5) ağızları rāyiḥası inda'llāh misk rāyiḥasından ḥübdur veher gice melekler ümmet-i Muḥammed için istiğfār iderler çāķ anlar ṭa'āmların iḫfār edince Ḥaķķ te'ālādan anlar için mağfiret ṭaleb ederler ve ramazānuñ āḥir gicesi olıcaķ cemī'an mağfiret olunurlar İmām Beyḥaķī raḥmetu'llāhi 'aleyh böyle rivāyet itmişdür ve (10) Bezzār naķlinde deryāda 'azīm balıķlar çāķ iḫfār idince anlar için istiğfār eyler diyü buyurdı ve ol mübārek ay ki şehd-i ümmet-i

¹ biri daḥı HE, H; -EH

² budur ki HE,EH; - H

Muhammeddür şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem anda şeyātīn bend ü zencīre çekilürler İmām Aḥmed ve Bezzār böyle rivāyet itmişlerdür biri daḥı saḥūrdur ya'nī şubḥ-ı şādıḳ ṭulū'ndan muḳaddem ṭa'ām (15) yimekdür ve aḥşam ṭa'āmına ta'cīldür Şeyḥayn rivāyetlerinde böyle vārid olmışdur ki gice fecr ṭulū'na¹ dek cimā' cā'iz olmaḳdur ümem-i sālifeye bir gündən sonra ḥarām idi ibtidā-yı İslām'da daḥı böyle idi şongradan nesh olunup cā'iz oldu ammā şavm-ı ramazān bu ümmete maḥşuş mıdur degül midür denilürse eger āyet-i (20) kerīmede *kemā kutibe alellezīne min ḳablikum²* [EH 382/a] buyurulduḡı [HE 297/b] yerde teşbīḥ zāhirine ḥaml olunursa bizden evvel gelenlere daḥı şavm-ı ramazān farz olunmuş olur ve İbn Ebū Ḥātem 'Abdu'llāh bin 'Ömer Ḥazretinden merfū'an rivāyet itmişdür ki şiyām-ı ramazān *kitabu'llāhi 'alā'llezīne min ḳablikum* buyurmuşlar lākin bunun isnādında mechül vardur (25) şıḥḥati muḳarrer olsa ümem-i sālifeye de farz olınduḡı muḳarrer olurdu ammā cumhūr-ı 'ulemā ḳavli budur ki *kutibe 'aleykumu's-şiyāmu kemā kutibe allelezīne min ḳablikum³* āyet-i kerīmesinde teşbīḥ muṭlaḳan şavma göredür ḳadarı ve vaḳti murād degüldür didiler ḥāşılı ümem-i māziyeye şavm farz olunmuşdı anlara olınduḡı gibi [H 40/a] size de farz olındı demek olur biri daḥı muşībet zamānında istircā'dür ya'nī *innā li'llāhi ve innā ileyhi rāci'un* dimekdür Sa'īd bin Cübeyr raḍıya'llāhu 'anh buyurmuşdur ki muşībet vaḳtindebu ümmete bir nesne 'aṭā olunmuşdur ki enbiyā 'aleyhimü's-selāma anuḡ mişli bir (5) nesne 'aṭā olunmamışdı *innā li'llāhi ve innā ileyhi rāci'un* bunlara verilmişdür eger peygamberlere virilmiş olsa Ya'ḳūb peygamber 'aleyhi's-selāma ḥazret-i Yūsufuḡ firākında *yā esefā alā Yūsufe⁴* didüḡi zamānda virildi dimişdür biri daḥı budur ki Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā sā'ir ümmetler üzerinde olan ısrı ya'nī şol ağır ağır teklīf ve (10) taḥmīlleri bu ümmetüḡ üzerinden refc idüp gidermişdür meşelā evvelden ḥāl bu idi ki 'amden ḳatlden ḳışaş nice lāzım ise ḥaṭā-yı ḳatilde şöyle lāzım idi bu ümmetden ol refc olunup ḥaṭāda diyet vācib olmuşdur ve telef uzuvda daḥı ḥāl böyle idi ve

¹ fecr ṭulū'nā H,EH; ṭulū'-ı fecr HE

² Kur'an 2/183: "Sizden öncekilere farz kılındıḡı gibi size de farz kılındı"

³ Kur'an 2/183: "Oruç, sizden öncekilere farz kılındıḡı gibi sizede farz kılındı."

⁴ Kur'an 12/84: "Vah! Yusuf'a vah."

mevzū^c-ı necāsete kaṭı^c olunmak gerek idive (15) tövbeleri nefslerin kaṭl itmek idi benī İsrā³īlden bir kiři günāh işlese şabāh kaḫkup kaḫpusınuñ üstinde senünj itdüğünj günāhuñ kefareti budur ki iki gözünj çıkarasın diyü yazılmış bulurdı varup gözlerin çıkarırdı bu belāları Haḫḫ subḫānehū ve te^cālā Faḫr-ı Enbiyā ḫürmetine bu ümmetünj üzerinden ref^c (20) itmişdür ve her ^camel ki anı işlemede muzāyaḫa ve meşakḫat ola bunlarunj üzerinden merfū^c olmuşdur bu dīn-i şerīfde ḫarec yokdur nitekim Haḫḫ celle ve ^calāve mā ce^cale *aliyküm fi'd-dīni min ḫaracın¹* buyurmuşdur ḫāşılı bunlara güc buyurulmamışdur bir kimesne kıyāma kaḫadar ölmese oturduğı yerden kaḫalmak cā³izdür ve ehl-i (25) sefer olana oruc tutmamak mübāḫdur ve kışa günlerde kaḫzā eylemek dürüstdür bunlardan ḫarec merfū^c olmağunj ma^cnāsı budur [EH 382/b] didiler ve ba^czılar daḫı her günāhdan bir ḫalāş ta^cyīn olunmaḫdur didiler ve tövbe kaḫpuları bunlara meftūḫ olaḫuḫūku'llāhda kefarāt meşrū^c olmaḫdur ve ḫuḫūḫ-ı ^cibādde [H 40/b] diyetler ve erşler ta^cyīn olunmaḫdur [HE 298/a] didiler erşler yaralar diyetine dirler meşelā bir kiři²bir kimesneyi mecrūḫ eylese oña lāzım olan mālā erş dirler ve İbn ^cAbbās raḫıya'llāhu ^canhümā ḫazretinden mervīdür ki ḫarecdan murād benī İsrā³īl üzre taḫdīr olınan teklīf şedā³iddür ki (5) zıkr olunmuş idi anlardur diyü buyurdı ve Ka^cbü'l-Aḫbār'dan mervīdür ki Haḫḫ te^cālā bu ümmete üç nesne virmişdür ki anları enbiyā ^caleyhima's-selāmdan ğayrı kimseye virmemişdür didi evvel budur ki bunları şühedā-yı ^cale'n-nās eyledi ikinci budur ki dīnlerinde ḫarec itmedi ya^cnī güc buyurmadı üçüncü budur ki *udūnī estecib leküm³* didi benden (10) murādınuz dileñ du^cāñız müstecāb ideyim diyü buyurdı biri daḫı budur ki ḫaṫā ve nisyānve ikrāḫ sebebiyle bunlardan muāḫeze ref^c olunmuşdur bir günāhı ḫaṫāen itseler ya unudup itseler ya ğayrunj cebrile itseler üzerlerine yazılmaz benī İsrā³īl ḫaṫā ve nisyān ile bir günāh işleseler hemān ^cuḫūbeti ta^ccīl olunurdı (15) ol günāh ḫasebince yimekten ya içmekden bir nesne kendülere ḫarām kılınurdı bu ümmet-i şerīfe bunlardan

¹ Kur'an 22/78: "Dinde üzerine hiçbir güçlük yükledi."

² bir kişi HE; -H

³ Kur'an 40/60: "Bana dua edin, duanıza cevap vereyim"

mu'āfdur Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *rufi'a 'an ümmeyi'l-ḥaṭā'u ve'n-nisyāni* ve *mā estükri hū 'aleyhi*¹ buyurmuşdur İmām Aḥmed ve İbn Cinān ve Hākim ve İbn Māce raḥimehümu'llāhu te'ālā böyle rivāyet itmişlerdür biri daḡı budur ki şerī'atleri ümem-i sālifenüñ (20) şerī'atlerinden etemm ü ekmeldür ve bu ma'nā şöyle vāziḡdur ki aşlā delīle muḡtāc degüldür şerī'at-i Mūsā 'aleyhi's-selām ḡahr ü celāl şerī'ati idi ümmetinüñ mücrimlerine kendüleri ḡatlı itmek buyurulmuşdı ve iç yaḡı yimek ya'nī tırnaḡlı ḡayvānlar etin yimek ve ḡayyibātdan niçe nesne daḡı ḡarām ḡılınmış idive ḡanāīm ḡarām ḡılınmışdı ve (25) 'uḡübātdan niçe nesne ta'cīl olunmuş idi ve ḡayrılara teklīf olunmayan beliyyāt üzerlerine niçe nesne taḡmīl [EH 383/a] olunmuş idi ve ḡazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām vaḡār ve mehābetde ve ḡışm u ḡazab u ḡiddetde bir mertebede idi ki ādem oḡlanı yüzüne nazar idemezdi ve bu cümle-i ḡiddet ve şiddeti Allāḡ için idi ve ḡazret-i 'İsā şalavātu'llāhi 'aleyh [H 41/a] mazḡar cemāl idi ve şerī'ati şerī'at-i faẓl ü iḡşān idi andan muḡātile ve muḡārebe yoḡ idi Naşārā ḡatāl itmek dīnlerindeḡarāmdurḡatāl itdikleri dīnleri muḡteẓāsı degüldür ol ḡuşūşda şerī'atlerine 'işyān ve muḡālefet iderler zīrā İncīlde ḡükm böyledür ki bir kimesne (5) senüñ yüzünüñ bir ḡarafına ḡabānca ursa ol bir ḡarafın daḡı ḡutuviresin ve bir kimesne gelüp arḡaḡdaḡı ḡaftānı çekerse şalıviresin ve bir kişigüçle seni bir meyl yire sürürse² anuḡla bile yürüyüp iki meyl yire gidesin diyü buyurulmuşdur ve daḡı bunun emşāli iḡā'at ve inḡiyād ve şabr ve taḡammüle müte'alliḡ niçe nesnelere (10) fermān olunmuşdur ve şerī'atlerinde riyāzet ve meşāḡḡatler [HE 298/b] yoḡdur ol ruḡbāniyyetler ki peydā itmişlerdür kendübid'atleridür yoḡsa dinlerinde üzerlerine lāzım ḡılınmış nesne degüldür ḡāşıl-ı kelām anlaruḡ şerī'atleri bu üslüb üzre idi ammā bizüm seyyidimiz iki cihān faḡrı Muḡammed Muşḡafā 'aleyhi's-şalātü ve's-selāmuḡ şerī'ati (15) mazḡar-ı kemāl ve mīzān-ı 'adl ve i'tidāldür yerinde ḡiddet ve şiddet ve maḡallinde raḡmetve rāfet şudür ve zuḡūr eyler ol şerī'atlerüñ ikisinde olan ḡişālī cāmī'dür muḡteẓā-yı ḡikmet-i İlähiyye üzre yerlü yerine şarf olunur pes ḡāce-i Kā'ināt 'aleyhi efzālī't-taḡiyyāt ḡazretinüñ

¹ benüm ümmetimden hata, nisyan ve onlara cebren bir şey yaptırılması kaldırılmıştır.

² sürürse HE,EH ; sürüse H

şerī'ati Hāzretinūj şerī'ati ekmele-i şerāyi'cüdür ve ümmeti eşref-i ümemdür ve bunların aḥvāli ekmele-i (20) aḥvāl ve efzāl-i ḥiṣāldür bu şerī'atde zulm ḥarāmdur ve 'adl farz ve vācibdür ve fazl ü iḥsān musteḥabdur nitekim Hāḫḫ celle ve'ālā kitāb-ı kerīminde buyurmuşdur ki *ve cazāu seyyietin seyyietun misluha*¹ ya'ne yaramazlığın cezāsı anuḡ mişli yaramazlıqdır dimekdür² bu mertebe-i 'adldür *fe men afā ve aşleḫa fe ecruhu allā'llāh*³ ya'ne bir kimesne (25) kendüye yaramazlık ideni 'afv itse mā-beyni ıṣlāḫ eylese anuḡ ecr veşevābı Allāh te'ālā [EH 383/b] üzerinedür ya'ne luḡfi muḫtezāsınca ol afv idene ecrler virmeḡi nefesine lāzım itmişdür ve bu mertebe mertebe-i fazl ve iḥsāndur *innehu lā yuḫıbbu'z-zālimin*⁴ buyurduḡı zulmi ḥarām kılmadı ve yine bir āyet-i kerīmede daḡı *ve in āḫabtum fe-āḫıbu bi-mişli* [H41/b] *mā 'uḫıbtum bih*⁵ buyurmuşdur ya'ne 'iḫāb iderseniz siz 'iḫāb olunduḡunuznesne mişliyle 'iḫāb idüḡ andan tecāvüz itmeḡ dimekdür bu daḡı mertebe-i 'adldür meşelā bir kimesnenüḡ bir dişin çıkarırsalar ol çıkarıncı daḡı bir dişin çıkarmadı gerek artuḡa tecāvüz (5) itmemek gerek *ve le'in şabertum le huve ḫayrun li-şābirin*⁶ buyurduḡı mertebe-i fazldür ya'ne eḡer şabr iderseniz şabr itmek size intikām itmekden ḫayırdır demek olur ve her nesne ki bu ümmete ḥarām kılmışdır bunları⁷ şıyānet ve ḫimāyet için ḥarām kılmışdır ammā ümem-i sālifeye ba'z-ı nesneye 'uḫūbet ḥarām kılmırdı nitekim işāreti sebḫat⁸ itmişdür (10) her nesne ki ḫabısdür zararlıdır bunlara ḥarām kılmışdır ve her nesne ki ḫayıbdür ve nāfi'dür bunlara ḫelāl kılmışdır bunları ḫayrū'l-ümem kılip ḡayrılara tefriḫ olınana muḫāsene bunlarda⁹ cem' itmişdür nitekim enbiyā 'aleyhi's-selāma (15) tefriḫ olınan muḫāsene bunların peyḡamberlerinde cem' itmişdür şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemkütüb-i müteḫaddimeye

¹ Kur'an 42/40: "Bir kötülüḡün karşılıḡı, ona denk bir cezadır."

² H dimekdür, HE demek olur

³ Kur'an 42/40: "Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükafatı Allah'a aittir."

⁴ Kur'an 42/40: "Şüphesiz O, zalimleri sevmez."

⁵ Kur'an 16/126: "Eḡer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın."

⁶ Kur'an 16/126: "Eḡer sabrederseniz, elbette by sabredenler için daha hayırlıdır."

⁷ bunları HE ; -H

⁸ sebḫat H ; sebḫ HE

⁹ bunlarda H, -HE

tefrîk olınana muḥāsene bunların kitāb-ı kerīmelerinde cem^ç itmişdür ke-zalik şerī^çatlerinde daḡı cem^ç itmişdür bunlarda ictimā^ç eylemişdür¹ ya^çnī nās içinde güzīde kılmışdur *hüve^çctebāküm* buyurduḡı oldurve bunların fezā^çilinden biri daḡı budur ki ḡelālet üzre ittifāk ve ictimā^ç itmezler İmām Aḡmed ve İmām Ṭebarānī ve ḡayrılar naḡlinde Ebū Nuşret (20) el-Ġaffārī raḡıya'llāhu ^çanhdan merfū^çan rivāyet olınmışdur ki *sā^çltü rabbi en lā tecteme^çi ümmeti^çalā ḡelāletin fe^çaṭānīhā* [HE 299/a] buyurulmuşdur ya^çnī Rabbimden diledüm ki benüm ümmetim ḡelālet üzerine ictimā^ç itmeyeler pes Rabbim ol mese^çleyi baḡa i^çṭā² itdi dimekdür ve yine Ṭebarānī İbn Ebū ^çĀşım'dan ol daḡı Ebū Mālik el-Eş^çarī'den merfū^çan rivāyet itmişlerdür ki (25) ol ḡazret şalla'llāhu ^çaleyhi ve sellem bir ḡadīs-i şerīfide [EH 384/a] eyitdi taḡkīkan ḡaḡḡ subḡānehū ve te^çālā sizi üç nesneden ḡalāş itmişdür didi anlardanbirini *ve inne lā tectemi^çū a^çlā ḡelāleti* diyü zıkr itdi ve bi'l-cümle ḡadīs-i meşḡuru'l-metindür esānīd-i keşīre ve şevāhid-i müte^çaddidesi vardur merfū^çda ve ḡayrıda vārid olmışdur didiler biri daḡı budur ki [H 42/a] bunların ecmā^ç-ı ḡüccet ve iḡtilāfi raḡmetdür evvel gelenlerin iḡtilāfi ^çazāb idi Beyḡaḡī rivāyetinde İbn ^çAbbās raḡıya'llāhu ^çanhümā ḡazretinden mervīdür ki iḡtilāf aşḡābı leküm raḡmete diyü buyurulmuş ammā bunun isnādında za^çif vardur didiler ba^çzı rivāyetde daḡı iḡtilāf ümmeti (5) raḡmetü'n-nās³ lafzıyla vārid olmışdur iḡtilāfları raḡmet olduḡı budur ki iḡtilāfi anuḡçün iderler ki ḡaḡḡ zāhir ola iḡḡar ḡaḡḡa sa^çy itdikleri sebep raḡmetdür dimek ola⁴e'immeden çok kimesne zu^çm itmişler ki bunun aşlı olmaya ammā ḡaṭṭābī raḡmetu'llāhi aleyḡ ḡarībū'l-ḡadīs'de münāsebetle ḡetürüp bu ḡadīşe iki kimse (10) i^çtirāz eyledi biri mācin biri mülḡid diyü buyurdi ve bunlardan murādı İşḡāḡ Mūşulī ile Cāḡız idi anları bu ḡadīşe i^çtirāz idüp ba^çz ḡüft u ḡüy itmişlerdi iḡtilāf-ı raḡmetu'llāḡ olıcaḡ ittifāk-ı ^çazāb olmaḡ lāzım ḡelür dimişler idi ḡitābī raḡmetu'llāhi ^çaleyḡ bu kelāmuḡ reddine meşḡul oldı ve kendü ḡatında aşlı şābit idüḡin (15) eş^çār eyledi Yaḡyā bin Sa^çīd'den

¹ ke-zalik şerī^çatlerinde daḡı cem^ç etmişdür bunlarda ictimā eylemişdür HE; -H

² i^çṭā HE, -H

³ Ümmetimin ihtilafı rahmetdür.

⁴ ola H; olur HE

mervīdür ki ehl-i ‘ilm ehl-i tevsi‘adur vaqt olur ki bir nesnenüj birisi halline fetvā virür birisi hürmetine fetvā virür ve böyle itmek anlara ‘ayb olmaz dimişdür vechi budur ki bir zamānda halk bir nesneye mütehammil olurlar şalāh (20) gālib olur cevāzına fetvā virilür ve bir zamān olur ki mütehammil olmazlar fesād gālib olur ol vaqt cā‘iz görüp fetvā virmezler meşelā bir kimesne hātunına talāk virdigi hinde kelāmına muṭṭaşıl kendü işidicek kadar şavtla in-şā‘allāhu dise talāk vākı‘ olmaz şonradan böyle itdügine yemīneylese taşdik olunur ‘ulemā raḥimehumu’llāhi te‘ālā fesād fehmi olinmayan yerlere bunun mücebī üzre fetvā [EH 384/b] virürler ve (25) ba‘z-ı fācireyi mezheb olur ki ‘avreti boş olmamak için yalan yere yemīn idüp ‘ömri oldukça zinā itmegi ihtiyār eyler bu maḳūleye ‘itimād olmağın fetvā virmezler sā‘ir ihtilāfātuñ¹ dağı bir hikmeti vardır murād izhār-ı Haḳḳ olup gāraż-ı nefsanī olmayıcağzarar eylemez biri dağı budur ki tātūn bunlara şehādet [H 42/b] ve raḥmetdür Şaḥīḥ-i Buḥārī ve Müslim’de Ebī Hüreyre raḳıya’llāhu ‘anh olḤazretten şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem [HE 299/b] rivāyet itmişdür ki *eş-şühedāün ḥamsetü’l-meṭū‘nu ve’l-garḳu ve şāḥibü’l-hademi ve ş-şehīdü fī sebīli’llāh* buyurmuşlardır ya‘nī şehīd beş kısımdur tātūn (5) çıkarandur ve iç ağrısından gidendür ve şuya garḳ olandur ve divār altında kalandur ve fī-sebīli’llāh gāzāda şehīd olandur dimekdür ve kāfirlere ‘azāb için gönderilmişdür nitekim İmām Aḥmed ve Ṭaberānī rivāyetlerinde *eṭ-tātūnu şehādetüli-ümmeṭi ve raḥmetü lehüm ve riczü‘ale’l-kāfirīn* buyrulmuşdur ricz ‘azābdur biri dağı budur (10) ki ümmetden iki kimesneḳavl için ḥayr ile şehādet eyleseler Haḳḳ te‘ālā aña cenneti vācib eyler ammā ümem-i sālifeden yüz kişi şehādet itmek gerek idi ki bu mertebe ḥaşıl olaydı biri dağı budur ki bunlar ümmetlerüj ‘amel cihetinden aḳlı ve ecr ü fazīlet cihetinden ekserdür ya‘nī ‘amelleri az ve şevābları çok ve bunlara (15) az ‘ömr içinde ‘ulüm-ı evvelīn ve āḥirīn virilmişdür ve sā‘ir ümmetlerden şonra gelüp anlaruñ ḳabāyılı bunlara ma‘lüm olup bunlaruñ ḳabāyılı² bir ümmete ma‘lüm olmamışdur Haḳḳ te‘ālā Ḥazreti sā‘ir ümmetler içinde rüsvāy olmağdan bunları ḥifz

¹bu maḳūleye ‘itimād olmağın fetvā virmezler sā‘ir ihtilāfātuñ HE; -H

² HE bunlara ma‘lüm olup bunlaruñ ḳabāyılı H-

itmişdür ve cümle-i haşāīşinden biri dahı budur ki bunlara isnād virilmişdür (20) isnād bunlaruñ fezā'ilinden bir fazīlet-i bālīge ve sünnet-i mü'ekkededen bir sünnet-i seniyyedür Muhammed bin Hâtem bin el-Muzaffer'den mervīdür ki Hakk te'ālā Hazreti bu ümmeti isnādıyla tekrīm ü ta'zīm ü tafzīl itmişdür ümmetlerüñ kadīm ü hādīsinde bundan gayrı bir ümmet yokdur ki anlarda isnād ola ellerinde egerçi kitābları vardur ve lākin (25) aḥbārların ḥalt itmişlerdür gökden nāzil olan ḳanḳısıdur [EH 385/a] ve ilḥāk olınana sözler ḳanḳısıdur temyīz itmege ḳādir degüllerdür ve ḥaberleri şıḳātden mervī degüldür ammā bu ümmet-i şerīfenüñ ḥālleri budur ki bir ḥaber çāk nihāyetin bulunca isnādıyla şıḳātden rivāyet olunur ya'nī zamānesinde şıḳla ve emānet ve diyānetle [H 43/a] ma'rūf olan kişilerden rivāyet olunur andan şonra 'ulemā kemāl-i iht İmāmlarla baḥşler iderler ki rāvīlerüñ ḳanḳısı aḥfazdur ve ḳanḳısı azbaḫdur ve kendüden yukaru olanla ḳanḳısı çok mecālise eylemişdür ve ḳanḳısı az mecālise itmişdür andan şonra bir (5) ḥadīsi yigirmi vechden ziyāde vechle kitābet idüp ḡalaḫdan ve ḥaḫādan tehzīb iderler ḥurūfını şayarlar zabḫ iderler bunlara virilen isnāduñma'nāsı budur Ebū Hâtem¹ Mālrazī raḥmetu'llāhi aleyh buyurduğı üzre Hakk subḫānehū ve te'ālā Ādem 'aleyhi's-selāmı ḥalk itdügi zamāndan berü enbiyā ve rüsülüñ iḥbār ve āsārını (10) ḥıfz ider emīnler gelmemişdür illā ümmet-i Muhammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem gelmişlerdür cümlenüñḳışaş ve aḥbārı ve sār sülük ve seyrini bunlar ḳatında mazbūḫdur şad hezār ḥamd ü senā Hakk celle ve 'alā Hazretinüñ cenāb-ı kibriyāsına ki bunüñ emsālī niçe ni'met-i 'azīmi ile bu ümmeti müşerref eylemişdür ba'z-ı kibārdan mervīdür ki Hakk te'ālā [HE 300/a] üç nesneyi (15) bu ümmete maḥşüş ḳıldı evvel gelenlere virilmemiş idi birisi isnād birisi ensāb birisi i'rāb diyü buyurmışlardur ve i'rābdan murād beyāndur bir kerāmet-i 'azāmı dahı budur ki bunlaruñ arasında aḳtāb u evtād ve nücebā u abdāl vardur Enes bin Mālīk raḫıya'llāhu 'anh ḫazretinden mervīdür ki abdāl kırḳ er ve kırḳ 'avretdür her bāruña (20) birisi vefāt eyleye yerine birin dahı getürürler er kişi yerine er kişi getürürler ḫatun kişi yerin ḫatun

¹ H Ebū Hâtem, HE Faḫr-ı rāzī

getürürler Hılāl kerāmāt-ı evliyā böyle rivāyet eylemişdür İmām Taberānī Evsat'ında böyle lafzla rivāyet itmişdür *len taḥluvel-arzi min erba'üne recülen mişlü ḥalīli'r-raḥmāni fehüm yüşküne ve bihim yünşarüne* (25) *māmāte minhüm eḥadü illā ebdele'llāhum* [EH 386/b] *mekāne aḥerrüy-ı zemīn ḥazret-i Ḥalīl 'aleyhi's-selām* gibi kırk kişiden ḥalīl' olmaz ve ḥalk onlar sebebiyle sıkāye olınurlar gökden yağmurlar indügi anlaruḡ berekātıyladır ve anlar sebebiyle manşür olurlar anlardan bir kişivefāt itmez illāḤaḥḥ te'ālā anuḡ yerine bir āḥirī getürür demek olur [H 43/b] ve İbn-i 'Adiy raḥmetu'llāhi 'aleyh bu lafzla naḥl itmişdür *el-büdelā'u erba'üne işnāni ve işrüne bi's-şāmi ve semāniyetü 'aşere bi'l-'ırāki küllemāmāte minhüm aḥadü abdele'llāhume ke-ennehu āḥeru ya'nī* buledā kırk kişidür yigirmi ikisi şām diyārındadır ve on sekizi 'Irāk memleketindedür her bāruḡa (5) anlardan biri vefāt eylese Ḥaḥḥ te'ālā yerine ḡayrı kimesne getürür dimekdür ba'z-ı rivāyetde otuz kişidür diyü vārid¹ olmuşdur İmām Aḥmed ve Hılāl *lā yezālū fī hezihi'l-ümmeṭihi selaşüne mişle ḥalīli'r-raḥmāni küllemāmāte vāḥidü* diyü naḥl itmişlerdür ve Taberānī Kebīr'inde bu lafzı daḡı getürmişdür *bihim teḡūmu'l-arzu ve bihim yumşerüne ve* (10) *bihim yunşarüne ya'nī* arz onlar sebebiyle ṭurur ve ehl-i arz anlar sebebiyle yağmurlanur ve anlar sebebiyle nuşret olınurlar dimekdür ve Ebū Nu'aym Ḥilye'de İbn 'Ömer raḡıya'llāhu 'anhümā Ḥazretinden merfū'an rivāyet itmişdür ki *ḥıyāru ümmeṭi külli ḡarın ḡamsü mietihin ve'l-ebdālu erba'üne fūla'l-ḡamsü miātühü yünḡaşüne* (15) *velā el-erbā'üne küllemāmāte recūlu ebdele'llāhu mekānehu āḥeru vehüm fi'l-arzi küllihā ya'nī* benüm ümmeṭümüḡ ḡüzīdesi her ḡarnda beş yüz kimesnedür ve abdāl kırk kimesnedür pes ne ol beş yüzeksilür ne ol kırk eksilür her bāruḡa bir kimesnesi vefāt eyleye Allāh te'ālā Ḥazret, yerine bir āḥir kimesne bedel ḡılır ve anlar arzuḡ her yerinde (20) olurlar ya'nī bir mekāna iḥtişāşları yoḡdur demek olur bu ḡuşūşa müte'allıḡ ḡadīş-i şerīf ol Ḥazretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem niḡe ṭarīḡiyle vārid olmuşdur ve yine Ḥilye'de Ebū Nu'aym 'Abdu'llāh İbn Mes'ūd ḡazretinden merfū'an rivāyet itmişdür ki *lā yezālu erba'üne recülenmin ümmeṭi*

¹ H vārid, HE rivāyet

kulubuhum a'lā kalbi [HE 300/b] ibrahime yedfe'u'llāhu (25) bihim 'an ehli'arzi yükālū luhumu'l-ebdālu innehum lem yüdrükühā bişalatin velā bişavmün ve lā bişadaqati kâle febime âderekü hā yā resûla'llāh kâle bi's-sehâ'i [EH 386/a] ve'n-naşîhatihi'l-müslimîne

diyü buyurmuşlardır ya'nî benim ümmetimdem kırk kişi zâ'il olmaz ancılayın kırk kişi ki kalbleri İbrâhîm 'aleyhi's-selâm kalbi üzredür ya'nî anuñ gibidür Hakk tebareke [H 44/a] ve te'âlâ anlar sebebiyle ehl-i arzdan belâları ref' eyler anlara abdâl dinilür ol mertebeye anlar şalavâtiyla yetişmediler ve şavmla ve şadağa-ı mafrûza ile yetişmediler didi İbn Mes'ûd eyitdi yâ Resûla'llāh ya neyle yetişdiler didi Fahr-ı 'Âlem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi sehâyla (5) ve müslümânlarla naşîhatle yetişdiler diyü buyurdu naşîhat müslümânları hayrâta ve meşâlihe irşâd itmege dirler Ma'rûf-ı Kerihî kâdase sırrahu buyurmuşlar ki bir kimesne her gün *Allāhümme erham ümmeti Muhammedin* dise Hakk te'âlâ anı abdâldan yaza ammâ Hilye'de böyle vâkı' olmuşdur ki bir kimesne her gün on kerre *Allāhümme şlah* (10) *ümmete Muhammedin Allāhümme ferric ümmete Muhammedin Allāhümme erham ümmete Muhammedin* dise Hakk te'âlâ anı abdâldan yaza dimişlerdür ve abdâluñ 'alâmeti oldur ki anlardan evlâd gelmez dimişlerdür bir hadîs-i şerîfde böyle vârid olmuşdur ki *abdâlü ümmeti innehum lā yela'nüne şey'en ebeden* diyü buyurulmuş tã'ife-i âluñ haşletleri bu imiş (15) hergiz bir nesneye la'net itmezler imiş Yezîd bin Harûn rahmetu'llāhi 'aleyh abdâl ehl-i 'ilmdür dimiş İmâm Ahmed rahmetu'llāhi 'aleyh eger ehl-i hadîs degüller ise pes kimlerdür diyü buyurmuş ya'nî abdâl ehl-i 'ilm olıcağ ehl-i 'ilm içinde 'ulemâ-yı hadîs olmak gerek diyü buyurmuş¹ ve Târîh-i Bağdâd'da Hatîb rahmetu'llāhi 'aleyh kitâbında rivâyet itmişdür kinuğabâ (20) üçyüz kimesnedür ve nücebâ yetmiş kimesnedür ve büdelâ kırk kimesnedür ve ahyâr yedi kimesnedür ve 'amed dört kimesnedür ve gavş bir kimesnedür ve nuğabânuñ meskeni mağribdür ve nücebânuñ meskeni Mısır'dur ve abdâluñ meskeni şâm'dur ve ahyâruñ bellü meskeni yoğdur anlar seyyâhlardur rüy-ı zemîni keşt iderler ve 'amd zevâyâ-yı arzda olurlar ve (25) gavşuñ

¹ya'nî abdâl ehl-i 'ilm olıcağ ehl-i 'ilm içinde 'ulemâ-yı hadîs olmak gerek diyü buyurmuş H;- HE

meskeni Mekke-i müşerrefe'dür kaçan 'ämme-i [EH 386/b] nās maşlahatından bir hācet vākı¹ olsa meşelā ya¹ yağmur lāzım olsa yāhūd yel lāzım olsa evvelā Cenāb-ı 'izzete ol hācet için nuḳabā tazarru¹ iderler andan şonra nücebā tazarru¹ iderler anlardan şonra abdāl anlardan şonra aḥbār anlardan şonra 'amd tazarru¹ iderler [H 44/b] eger du'aları müstecāb oldıysa oldı ve illā gavṣ tazarru'a başlar çāk müstecāb olunca du'ā eyler anuḡ du'ası elbette müstecāb olur diyü buyurmışlar ve bu ümmetüñ fezā'ilinden biri daḡı budur ki kabirlerine günāhlarıyla girerler mü'minlerüñ (5) istiğfāriyla mağfiret olunup günāhsız çıkarlar Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā anları günāhdan pāk ve pākīze eyler² İmām Ṭaberānī rahmetu'llāhi 'aleyh Evsat'ında Enes [HE 301/a] raḡiya'llāhu 'anhdan bu lafzla rivāyet eylemişdür *ümmeti ümmetü merr ḡumetun ted ḡullu ḡubūru hābīzu nubihā ve taḡrucu min ḡubūrihā lā zünūbe 'aleyhā yuḡṣu 'anha bi'stiğfāri'l-* (10) *mü'minīne lehāha*³ biri daḡı budur ki ḡubūre sā'ir ümemden şonra girerler ve muḡaddem çıkarlar Ebū Nu'aym rahmetu'llāhi 'aleyh rivāyetinde İbn 'Abbās raḡiya'llāhu 'anhümā ḡazretinden mervīdür ki ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *ve innā evvelü tünseḡḡu'l-arzu 'annī ve 'an ümmeti velā faḡrehe*⁴ buyurmışlardur biri daḡı budur kiḡiyāmet gününde (15) ümmetler enbiyā 'aleyhima's-selāmuḡ teblīğlerüñ inkār itseler gerek Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā ḡaḡīḡaten ḡāle-i a'lem iken ol münkirleri ilzām için peyḡamberlerden teblīḡe şāhid istese gerekdür anlar daḡı ümmet-i Muḡammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemi şāhid getürseler gerek ümmetler bu ümmete siz bunlara bize teblīḡ itdüḡin neden bilürsüz diseler gerek bunlar daḡı Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā bize Ḳur'ān-ı 'azīmde ḡaber virmişdür andan bilürüz (20) diseler gerek andan Faḡr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretin getürüp ümmetinüñ ḡallerinden su'āl itse gerek Resūlu'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'adāletlerine şehādet idüp ümmetine müzekkī olsa gerek Ḳur'ān-ı 'Azīmde *ve* (25) *ke-zalīk*

¹ ya H; - HE

² eyler H, ḡılur HE

³ Benim ümmetim kendilerine rahmet olunmuş bir ümmettir. Onlar, kabirlerine günahlarıyla girer, günahsız olarak çıkarlar. Bunlar baḡışlanma dileyerek günahdan yüz çevirmiş halis müminlerdir.

⁴ Ben, kendisi için yerin yarıldığı kimselerin ilkiyim ve ümmetim de ümmetlerinn ilkidir. Bunu böbürlenmek için söylemiyorum.

*ce‘alnākum ümmeten vasaṭan li-tekūnū ūhedā ‘ale’n-nāsi ve yekūne’r-resūlū ‘aleykūm ūhedā*¹ buyurduğı bu ma‘nādur biri dağı budur ki nāme-i a‘mālleri ūağ ellerine ūunulsa gerekdür biri dağı budur ki kendüler itdügi sa‘yuğ ūevābın buldukları gibi ğayrlar kendüler için [EH 388/a] itdüklerinüñ dağı ūevābın bulurlar meṣelā bir kiūi bir mü‘min [H 45/a] için ūavm ve hac ve ğazā ediyorsa ūevābı vāūıl olur ümem-i sālifede bu hāl yoğ idi hemān her kiūi ne ‘amel iderse anuğ ūevābın bulurdı bu kavlı ‘Ukreme’den menķūldur² ammā kavlihu te‘ālā *ve en leyse lil-i nsāni illā mā seā*³ ki ma‘nāsı müfessirīn buyurdukları üzere bir kiūi (5) ğayruğ ğünāhiyla mu‘āheze olmaduğı gibi ğayruğ fi‘liyle müūāb olmaz dimekdür bundan ‘ulemā raḫimehümü’llāhi te‘ālā niçe vechle cevāblar virmiūlerdür biri budur ki mensūhdur didiler İbn ‘Abbās Ḥazretinden mervīdür ki *ve ene evvelu men tenūaḫku’l-arḫu ‘annī ve ‘an ümmeti ve lā faḫr* kerīmesi bunu nesh itmiūdür zīrā bu āyet-i kerīme mucebince Ḥaḫḫ (10) tebāreke ve te‘ālā mü’minlerüñ zürriyetlerüñ duḫūl-i cennetde ve derecede kendülere ilḫāḫ itse gerekdür nitekim Resūlū’llāh ūalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden mervīdür ki Ḥaḫḫ tebāreke ve te‘ālā zürriyeti mü’mini mü’minüñ derecesine ref itse gerek egerçi kim zürriyetinüñ hālleri kendüden ednā ise yine kendü derecesine çıkarsa gerek tā kim mü’min mesrūr ve (15) hoū-hāl ola diyü buyurdı andan ūonra bu āyet-i kerīmeyi okudı bundan zāhir oldı ki bir kimesne ğayrlar sebebiyle kendü ‘ameli ecrinden ziyāde ecr ve fazīlete mazḫar olur imiūve dağı *ābāukum* [HE 301/b] *ve enbāukum lā tadrūne eyyuhum aḫrābu lekumnef‘en*⁴ kavlı-i ūerīfinüñ tefsīrinde Ḥaḫḫ atalaruğ oğullar ḫaḫḫında ve oğullarūn atalar ḫaḫḫında (20) ūefā‘atin maḫbūl eyler diyü buyurmiūlardur ikinci cevāb budur kiol āyet-i kerīmede buyrulan nesne kāfire maḫūūdür ve mü’minler ğayrılaruğ sa‘yıyla muntafi‘ olur dimiūlerdür İmām Ḳurṫubī raḫmetu’llāhi ‘aleyh bu kavlı üzere eḫādīs-i ūerīfeden çoḫ nesne delālet itmiūdür ve mü’minlere ğayrdan ūādır olan

¹ Kur’an 2/143: “Böylece, sizler insanlara birer ūahit olasınız ve Peygamber de size bir ūahit olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık.”

²bu kavlı ‘Ukremeden menķūldur HE; - H, EH

³ Kur’an 53/39: “İnsan için ancak çalıūtığı vardır.”

⁴ Kur’an 4 /11: “Babalarnız ve oğullarnızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz.”

‘amel-i şālīhūn sevābı vāşıl (25) olur diyü buyurmuşdur ve Şaḥīḥ’de Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden mervīdür ki *min māti ve ‘aleyye şiyāmi ‘anha veliyyi* buyurmışlar ya’nī bir kimesne üzerinde şavm var iken vefāt eylese velīsi [EH 387/b] anuñçün şā’im olsun ol dīni andan ref’ itsün dimek olur ve ğayr için ḥac andan kimseye *ḥaccu ‘an nefsike sūmme ḥaccu ‘an şebremete* [H 45/b] diyü buyurmuşdur ya’nī evvel kendü nefsünden ḥac eyleye şonra ğayrıdan eyleye diyü buyurdu ve ḥazret-i ‘Ā’iše’den daḥı mervīdür ki kendü karındaşı ‘Abdu’r-rahmān için i’tikāf itmişdür ve esīr āzād itmişdür ve Muvaṭṭā’da ‘Abdu’llāh bin Bekir’den mervīdür ol daḥı ‘amtesinden (5) rivāyet itmişdür ki ‘amtesi mescid-i Kūbāya yürüyüp varmağı üzerine yine vācib itmişdi ḳazā itmeden vefāt itdi şonradan ‘Abdu’llāh İbn ‘Abbās fetvā virdi ki oğlu yürüyüp vara anuñçün ḳazā eyleye ve müfessirīnden ba’zı ol āyetde vāḳı’ olan insadan murād Ebū Cehldür (10) didiler ve ba’zılar ‘Uḳbe bin Ebī Mu’ayṭ’dür didiler ve ba’zılar Velīd bin Muġīre’dür didiler la’nehümü’llāhi te’ālā ba’zı ‘ulemā daḥı şerāyi’ min-ḳablinden aḥbārdur bizüm şerī’atimizde ḥod kişi kendü sa’yıyla ve ğayruñ sa’yıyla müntefi’ olduğuna delālet itmişdür didiler ve ba’zılar eyitdi insān ḥayra sa’y itmeyle ḥüsn mu’āmelesiyle ba’z-ı dostlar ḳazanur ve anlara ḥayrı (15) yetişür vefāt itdükden şonra anlaruñ sevābı aña rucū’ itdüğü kendü sa’yından olur āyet-i kerīmenüñ ma’nāsı budur didiler ba’zılar¹ āyet-i kerīmede insāndan murād ḥayyidur meyyit degüldür didiler ya’nī sağ olan kimseye ne yetişürse hemān kendü sa’yından yetişür dimek olur bu taḳdīrce meyyite ğayruñ sa’yından (20) menfa’at yetişmek cā’iz olur Şaḥībü’l-Keşşāf rahmetu’llāhi ‘aleyhve *en leyse lil-i nsāni illā mā seā*ḳavl-i şerīfinüñ tefsīrinden buyurmuşdur ki meyyitden şadaḳa virmek ḥac itmek iḥbār-ı şaḥīḥde vārid olmadı mı āyet-i kerīmede böyle buyurduğunuñ vechi nedür dirseñ bunuñ iki vechle cevābı vardur biri budur ki vaḳtā kim (25) ğayruñ sa’yı kişiye nāfi’ olmayup illā kendü sa’yına mebnī olduğu ḥālde nāfi’ oldıysa ya’nī mü’min ve muşaddıḳ olduğu cihetden nef’an aḥz itdiyse ğayruñ sa’yı [HE 302/a] kendünüñ [EH 388/a] sa’yı gibi ḳılındı zīrā ol buña

¹ HE ba’zılar , H-

² Kur’an 53/39: “İnsan için ancak çalıştığı vardır.”

tābi‘dür bununla kâ‘imdir ikincisi budur ki ğayrı kimesne ‘ameli kendü nefsi için işlese kimseye nef‘î olmaz [H 46/a] eger āhîr kimesne içünniyet idüp işlese anuğ vekîl-i kâ‘im-i maĳāmı gibi olur ‘amel andan sâbit olmuş gibi olur diyü buyurdu cevâb şaĳîh budur ki sâbıĳan zıkr olınan üzre âyet-i kerîme ‘amma maĳşûşdur birinüğ sevâbın ‘ameli āhîre tecāvüz itmemeĳ kâfire göredür (5) mü‘minlere göre degüldür mü‘minler biri birinüğ sa‘yından müntefi‘ olurlar va’llāhu a‘lem ‘ulemā raĳimeĳumu’llāhi te‘ālā kıra‘at-ı Ķur‘ān’uğ sevâbı meyyite vâşıl olur mı olmaz mı diyü ihtilâf itmişlerdür ekseri vâşıl olmaz dimişlerdür ve ‘ulemā-yı Ħanefiyye’den ve Şāfi‘iyye’den çok kimesne vâşıl olur dimişlerdür İmām Aĳmed daĳı buĳa kâ‘il olmuşdur (10) lâkin Aĳmed raĳmetu’llāhi ‘aleyh ĳabr üzerinde oĳunmaĳ bid‘atdür dimişdür İmām Aĳmed’den mervîdür ki her nesne meyyite vâşıl olur şadaĳa ve şalavât ve ĳac ve kıra‘at ve zıkru’llāh ve ĳayrı her ne ki olursa rûĳuna yetişür diyü buyurmuşdur Şeyĳ Şemsü’d-dîn bin Ķaĳĳān el-‘Askālānî raĳmetu’llāhi aleyh ĳerek aĳrabādan ĳerek ecnebîden sevâb (15) kıra‘at-i meyyite vâşıl olur şaĳîh budur nitekim şadaĳa ve du‘ā ve istiĳfār bilā-cemā‘ vâşıl olur diyü buyurmuşdur ve ĳabri üzerinde kıra‘at için istiĳcār cā‘izdür nitekim ezān için ve te‘allüm¹-i Ķur‘ān için cā‘izdür diyü Ķāĳî Ħüseyn raĳmetu’llāhi ‘aleyh fetvā virmişdür ve kıra‘at-ı Ķur‘ān’dan meyyit müntefi‘ olmaĳa iki ĳarîĳ-i zıkr itmişlerdür biri budur ki (20) kıra‘atdan şoĳra meyyit için du‘ā ideler du‘ā vâşıl olur ve kıra‘atdan şoĳra du‘ā icâbete aĳrabdur ve bereketi ekserdür dimişler biri daĳı oĳuyup tamām itdükden şoĳra ĳâşıl olan sevâbı meyyite baĳışlamaĳ ĳerek yoĳsa meyyit için oĳurum diyü niyyet idüp başlasa vâşıl olmaz dimişlerdür zîrā ĳuşûl-i sevâbdan (25) muĳaddem virmiş olur ammā kıra‘atdan şoĳra baĳışlayıcaĳ ĳuşûlden şoĳra baĳışlamış olur bu taĳdîrce vâşıl olur didiler ammā ıĳlâĳ üzre du‘ā meyyitine nâfi‘ olur didüklerine ba‘zılar i‘tirâz idüp du‘ā ĳod icâbete mevĳûfdur bu söz nice râst [EH 388/b] ĳelür didiler ba‘zılar daĳı cevâb virüp Ħaĳĳ te‘ālānuğ sa‘a-i fazl ü raĳmetine [H 46/b] i‘timâden ıĳlâĳı üzre meyyit için du‘āmüstecâbdur dimeĳ mümkündür

¹ H te‘allüm, HE, EH ta‘lîm

diyü buyurdılar İmām Şāfi'ī rahmetu'llāhi 'aleyh buyurmuşdur ki bir kimesne meyyit için şadağa virse Hakk te'ālā hazreti kādirdür ki hem meyyite ecr ü sevāb vire hem şadağa virene dimişdür ba'zı 'ulemā daḥı (5) buyurmuşlardur ki kişi atası ve anası niyyetine şadağa virmek müsteḥabdur zīrā Hakk celle ve 'alā sevābını hem anlara işāl eyler hem şadağa virene dimişlerdür ve sevābı anlara vāşıl [HE 302/b] olmağla kendü ecrinden nesne eksilmez diyü buyurmuşlardur Şāhibü'l-'uddet rahmetu'llāhi aleyh bir kimesne ḥāl-i ḥayātında bir bınar çıkarsa yāḥūd bir kıyı kızsā yāḥūd (10) bir ağac dikse ya bir muşḥaf vaḳf eylese yāḥūd vefāt itdükdən sonra bir ğayrı kimesne anuḡ rūḥıçün idirirse sevābı meyyite vāşıl olur dimişdür İmām Nevevī ve Rāfi'ī rahmetu'llāhi 'aleyhümā buyurmuşlardur ki bu zıkr olınan sağ kimesneden şādır olsa şadağāt-ı cāriyyedür ba'de'l-mevt daḥı sevābları vāşıl olur nitekim ḥaberde vārid olmuşdur (15) ve ḥükm-i vaḳf muşḥafa muhtaşş degüldür belki her vaḳfa ḥāl budur ve bu kıyās iktizā eyler ki meyyitden tazhiye cā'iz ola ya'nī bayram kırbānı itmek meyyit için cā'iz olmağı iktizā ider zīrā o daḥı şadağadan bir nev'dir velikin Tehzīb'de böyle yazmışdur ki bir kişi emr itmeden andan tazhiye cā'iz degüldür ve meyyitden daḥı (20) cā'iz degüldür meger ki vaşıyyet itmiş ola dimişdür ammā ḥazret-i 'Alī kerre mu'llāh veche Resūlu'llāh Ḥazretinüḡ vefātından sonra andan tazhiye iderdi diyü rivāyet itmişlerdür ve Ebū'l-'Abbās Muḥammed İbn İshāḡ es-Serrāc rahmetu'llāhi 'aleyh ol Ḥazretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemyetmiş azhiye eyledüm diyü buyurmuşdur ammā kırā'at-ı Kıur'ān idüp (25) Resūlu'llāh Ḥazretine ihdā itmek ḥuşuşında ḥaber ve eser ma'lūm degüldür zīrā bu ḥuşuşı şāḥābe-i kirāmdan bir kimse naḡl itmemişdür bu sebebden bir cemā'at inkār itmişlerdür ve Şāhibu'r-Rūḡ fuḡahā-yı müteāḥirīnden ba'z-ı [EH 389/a] kimesne müsteḥabdur didükleri ḥikāyet itmişdür ve ba'zılar daḥı bid'at gördiler zīrā peygamber 'aleyhi's-şalavātu ve's-selām andan ġanīdür [H 47/a] zīrā ümmetinden her kişi ki bir ḥayr 'amel işleye ol 'amelün ecri Resūlu'llāh Ḥazretine ḥāşıldur yine 'amel¹ idenün ecrinden bir nesne

¹'amel HE, - H

eksilmez dimişdür İmām Şāfi'ī rahmetu'llāhi 'aleyh buyurmuşdur ki hiç bir hayır yokdur ki Resūlu'llāh Hāzretinün ümmetinden bir kimesne anı (5) işleye illā ol¹ Hāzret anda aşldur dimişdür Tahkikü'n-Naşra şāhibi rahmetu'llāhi 'aleyh ba'z-ı muḥaḳıḳından naql idüp eydür ehl-i İslām'ın ḥasenātı ve a'māl-ı şāliḥasının meşūbatı Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hāzretinün şahāifinde meşūrdur şol kadar iz'āf ile ki ḥadd ü ḥaşrın Allāh (10) te'ālā Hāzretinden ğayrı kimesne bilmez zīrā her mühtedī ve her 'āmil ki kıyāmete dek gelür bir 'amel işlese şeyḫine daḫı anuḫ misli ecr ü fazīlet ḥāşıl olur şeyḫinün şeyḫine iki ol kadar ecr ḥāşıl ve üçüncü şeyḫine dört ol kadar ecr ḥāşıl olur ve dördüncü şeyḫine sekiz ol kadar ecr ḥāşıl olur (15) bu üslüb üzerine çaḳ Resūlu'llāh Hāzretine çıkınca her mertebede 'aded-i muzā'af olur ve selefün ḥalefden tafzīli bununla ma'lūm olur meşelā Peyğamber 'aleyhi's-şalavātu ve's-selāmdanşonra on mertebe farz olınsa bu ḥisāb üzre ol Hāzrete biḫ yigirmi dört [HE 303/a] ecr ḥāşıl olur on bir mertebeye varsa Faḫr-ı 'Ālemün (20) ecri iki biḫ kırk sekiz 'aded olur bu üslüb üzre mertebe ziyāde oldukça 'aded-i ecr mütezā'if olurebeden bu ḥāl üzre gider diyü buyurulmuşdur ve istiškāl mezbūrdan bununla cevāb virüp dimişlerdür ki ol Hāzret içünkırā't iden kimesne aḫa ziyāde-i şerefle du'ā itmek cemī'ci envā'ci şerefde ol Hāzret (25) kāmil idügi ma'lūm iken budur ki güyyā du'ā iden kimesne bunu mülāḫaza eyler ki kendünün ḳabül du'ası şeyḫine ve mu'allimine kendünün ecri gibi ecr ḥāşıl olup ol Hāzrete varınca iza'af-ı muzā'af ecirler ḥāşıl olmaḫı mütezemmendür ve bu cümleden şonra du'ānuḫ nef'ī dā'īye rāci' olur [EH 389/b] şol ḫaşıyyetden ḳabül du'āyı müştemildür [H 47/b] nitekim bir kimesne Ka'be-i mu'azzamayı görüp *Allāhümme zed hezā'l-beyt şerefen ve ta'zīmer*²dise fā'idesi du'ā idene rāci'dür ve olHāzrete şalavāt virmek ḫuşūşında daḫı böyledür dimişlerdür İbn Hacer rahmetu'llāhi 'aleyh bunun misline işāret buyurmuşdur Resūlu'llāh (5) Hāzretine du'āyla Ka'beye du'ānuḫ münāsebeti dā'īnün ḳabül du'āsın muktezā oldukları cihetdendür ve farkları bu cihetdendür ki Resūlu'llāh Hāzretine ḫasenāt-ı muzā'afe ḥāşıl olur Ka'beye ḥāşıl olmaz ve

¹ illā ol HE, illā ol illā ol H

² Allahım, bu evin şerefini ve yüceliğini arttır.

haşāiṣ-i ümmetden biri daḥı budur ki bunlardan yetmiş biḡ kimesne bilā-ḥisāb cennete dāḥil (10) olsalar gerekdür Şeyḥeyn rivāyetinde böyle vārid olmuştur ve İmām Ṭaberānī ve Beyḥaḳī rivāyetinde daḥı vārid olmuştur ki *innā rabbi ve‘adenī ān yed ḥulle min ümmeti’l-cennete seb‘īne elfen lā ḥisābe ‘aleyhim innī sa’ltü’l-mezīde fe‘aṭānī ma‘a külli vaḥdimine* diyü buyrulmuştur ya‘nī taḥḳīḳen Rabbim baḡa (15) va‘de eyledi ki ümmetinden yetmiş biḡ kimesneyi bilā-ḥisāb cennete idḥāl eyleye ve taḥḳīḳen ben ziyāde ṭaleb itdüm andan ol yetmiş biḡden her bir kişinüḡ yanınca baḡa yetmiş biḡ daḥı i‘ṭā itdi dimekdür ve bi’l-cümle Ḥaḳḳ te‘ālā Resül-i Ekremine ta‘zīm ve tekrīm iḳün bu ümmete ol ḳadar fezā’il ve kerāmātı maḥşūş ḳılınmuştur ki (20) sār ümemden birine virmemiştir bunlaruḡ ḥaşā’iṣ-i fazl ü şereflerinüḡ tefāşılıniçe kitāblar iḳtizā eyler ki bir miḳdār şafḥa-i taḳrīr ü beyāna merḳüm ola *ve zālīke faḍlu’llāhi yu’tīhi men yeşāuva’llāhu zū’l-faḍli’l-‘azīmi*

MAḲŞAD-I ḤĀMİS RESÜLU’LLĀH ŞALLA’LLĀHU ‘ALEYHI VE SELLEM ḤAZRETİNÜḡ PĀYE-İ Mİ‘RĀCLA SER-EFRĀZ OLUP (25) PİŞGĀH-I ḤAZRET-İ ² EHADİYYETDE ENVĀ‘İ TEŞRİFĀT MÜKĀLEME VE MÜŞĀHEDE İLE BEREKETE İMTİYĀZ BULDUĖUNUḡ BEYĀNINDADUR:

Şöyle ma‘lüm ola ki bu ḳışsa evvel Ḥazretüḡ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eşher-i mu‘cizāt ve azher-i berāḥīn ve beyanātıdır isrā ḥuşuşında ‘ulemā raḥimeḥüma’llāhi te‘ālā iḥtilāf itmişlerdür ki bir gicede bir isrā mı idi [H 48/a] ol daḥı nevmde [EH 390/a] mi idi yoḡsa yaḳazada mı idi [HE 303/b] yāḥūd bir gicede iki isrāmı idi ol daḥı birinde rüḥıyla ve bedeniyle yaḳazada ve birinde münāhide mi idiyoḡsa³ ol daḥı yaḳazada Mescid-i Ḥarāmdan Mescid-i Aḳşā’ya varup andan şoḡra menāmdan Mescid-i (5) Aḳşā’dan ‘arş-ı ā‘lāya varmaḳ mı idi yāḥūd dört isrā mı vāḳı^c olmuştı didiler iḥtilāfları bu aḳvāl üzre ve isrānuḡma‘nāsı aşlda muṭlaḳan giceyle gitmekdür ammā bu maḳāmda ol Ḥazretüḡ bir gice mi‘rāca gitmesidür ve’l-ḥāşıl ba‘zılar eyitdiler isrā menāmda rü’yā ṭarīḳiyle idi didiler ve

¹ Kur’an 57/21: İşte bu Allāhın lütfudur. Onu dilediḡine verir. Allāh, büyük lütuf sahibidir.

²ḥazret HE, -H

³ yoḡsa HE; yoḡsa H

buña da ittifâkları (10) vardur ki enbiyâ ‘aleyhimü’s-selâmuñ rü’yâları vaḥydür ğayrılar rü’yâsı gibi degüldür ve menâmda vâkı‘ olduğına bu âyet-i kerîmeyi hüccet getürdiler ki Ḥaḫḫ celle ve ‘alâ kitâb-ı kerîminde *ve mâ ce‘alnâ er-ru’yâlleti eraynâ-ke illâ fitneten li’n-nâsı*¹ diyü buyurmuşdurpes rü’yâ düşde görmek ma’nâsına maşdardur âşikâre görmek ma’nâsına (15) olan rü’yetdür rü’yâ degüldür didiler İbn Mâlik ve Harîrî ve ğayrılar rü’yâ rü’yet ma’nâsına gelmeği inkâr itdiler nitekim Şeyḫ Bedrî’-d-dîn Zerkeşi rahmetu’llâhi ‘aleyh ifâde buyurmuşdur *ve rü’yâke ehlâ fi’l-‘uyûni mine’l-ğamdi* didüğünden yanlışı eyledi rü’yet yerine rü’yâ getürdi didiler ve bundan cevâblar virüp (20) eyitdiler ḫurbı ve ḫurbet bir ma’nâyla oldukları gibi rü’yâ rü’yet daḫı bir ma’nâyadur didiler İbn ‘Abbâs Ḥazretinüñ ḫavli daḫı buña şâhiddür âyet-i kerîmenüñ tefsîrinde Buḫârî rivâyeti üzre *ve hiye rü’yâ ‘ayin u’ruehe şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem leylere esrâ bihidiyü* buyurdu ya’nî ol âyet-i kerîmede olan rü’yâ göz rü’yâsıdır ki ol (25) Ḥazrete isrâ gicesi gösterilmiş idi dimek olur ve Sa‘îd bin Manşûr Süfyân’dan naḫl idüp ḫadîsüñ âḫirinden *ve leyse rü’yâ menâm* dimişdür ya’nî uyḫu rü’yâsı degüldür didi ammâ görilen ne idüğü İmâm Buḫârî rivâyetinde taşriḫ [EH 390/b] olinmamışdur² yine Sa‘îd Manşûr ḫatında Ebî Mâlik ḫarîḫinden mervîdür ki ol Beytü’l-Maḫdis yolında gösterdikleri nesne idi bu mezkûr şol [H 48/b] şeydendür ki lafzı uyanıklıḫda göz ile görilen nesneye ıtlâḫ olduğuanuñla istidlâl olına ve bu ḫavli Mütenebbî ḫaḫâyâ nisbet edeni redd eyler ma’-hezâ müfessirîn bu âyetün tefsîrinde ihtilâf idüp ba‘zılar *ey er-ru’yâlleti eraynâke (5) leylete’l-mirâc* didiler Ḳâḫî rahmetu’llâhi ‘aleyh daḫı rü’yâyı rü’yetle tefsîr itmişdür didive daḫı giceyle vâkı‘ olup sür‘atle geçdüğü ḫaḫḫında düş gibi olmağın rü’yâ ta‘bîr olındı³ didiler ba‘zılar eyitdiler Hudeybiye yılında gördüğü rü’yâdur ki vâḫa‘asında Mekke’ye duḫûl idüp müşrikler kendüyi döndürdüklerin görmüş idi [HE 304/a] ba‘zılar Bedr ğazâsı rü’yâsıdır didiler ve İbnü’n-Naḫîb kendü Şeyḫi olan Ebû’l-‘Abbâs (10) el-Ḳurḫubî’ye âyet-i kerîmeden su’âl

¹ Kur’an 17/60: “Sana gösterdiğimiz rüyayı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık.”

² ammâ görilen ne idüğü İmâm Buḫârî rivâyetinde taşriḫ olinmamışdur HE, EH ; H-

³ ve daḫı giceyle vâkı‘ olup sür‘atle geçdüğü ḫaḫḫında düş gibi olmağın rü’yâ ta‘bîr olındı HE, EH ; H-

eyledi urtubî rahmetu'llâhi eyitdi rü'yâ-yı 'ayndur yaazada Cebrâ'îl göstermiş idi ki Bedirde ceng günü kırılanların her biri anda¹ düşse gerek hep ta'yîn itmişti sonra Resûlü'llâh azretine fülân kâfir buraya düşse gerek ve fülân kâfir buraya düşse gerek (15) diyü mübârek eliyle yerlerin² şahâbe-i kirâma gösterdi ureyş kâfirleri³ bunu işidicek musahharalığa aldılar ertesini olıcak 'aynıyla buyurdıkları gibi vâa⁴ oldu nitelikim sâbıkda işâret olunmuşdur rü'yâ-yı menâmdur diyenler yine hüccet-i ikâmet itdiler ki azret-i 'Â'îşe *mâ fakâde cesedü's-şerîfi* diyü buyurdu (20) didiler ya'nî mübârek cismi hic yerinden ayrılmadı demekdür bundan daı cevâb virüp eyitdiler 'Â'îşe bu sözü müşâhede idüp söylemedi zîrâ ol zamânda zevci degüldi ve ışsa zâbıt iden kimesne yaşında degüldi didiler yâud ol zamânda henüz omamış idi didiler zamân-ı isrâda olan hilâf (25) üzre cevâblar virdiler Mevlânâ Sa'dü'd-dîn Taftâzânî eyitdi 'Â'îşe avlinün ma'nâsı cesedi rûhundan ayrılmadı bile idi mi'râc rûh ve cesedle cemî'en oldu [EH 391/a] demekdür didi ve yaazada cesedle Beytü'l-Madis'e vardı oradan rûh-ı pâk eflâke gitdi diyenler *subâne'llezî isrâ bi'abdihi leylen* [H 49/a] *mine'l-mescidi'l-arâmi ilâ'l-mescidi'l-âşâ* avl-i şerîfiyle istidlâl idüp eyitdiler Mescid-i Aşâ'ya isrâya ayret eyledi eger cesediyle andan öte gitmiş olsa anı ayret eylerdi ve medde ebla olurdu kelâm od a te'âlâ azretin 'aczden tenzîh (5) idüp udret-i 'azîmesin beyân için ve Resûlünü teşrîf ile temeddüh için ve anın aında isrâ birle itdüi kerâmeti izhâr içündür bunların mutezâsı budur ki âyet-i aiyyesi ne ise ol mezkûr ola didiler ve buna cevâb virüp eyitdiler Mescid-i Aşâ taşîşün ikmeti bu idi ki ureyş anın (10) 'âlâmetlerinden su'âl itdiler sâbıan anı görmedüün bilürlerdi kendülerde görmüş kimesneler var idi imtiân arîiyle ol azrete eyitdiler çünkü Beytü'l-Madis'e varın imdi bize anın nişânların aber vir didiler Fahr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem daı gördüi üzre aber virdi anların bildiklerine muvâfı (15) geldi mülzem oldılar aziye böyle vâı' olmuşdu oklerden aber şormadılar

¹anda H, EH ; kendü HE

² yerlerin H, HE; -EH

³ -H, EH ; peyamberden HE

⁴ vâa' H, EH; -HE

zîrâ anuñla şıddkına ‘ilm hâşıl idemezlerdi anuñçün *ilâ’l-mescidi’l-âkşâ* buyurulup Mescid-i Akşâ gâyet kılındı [HE 304/b] didiler ve İmâm Nevevî rahmetu’llâhi ‘aleyh Fetāvâsı’nda eyitdi Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem Hâzretine isrâ iki kerre vâkı‘ olmuşdı (20) bir kerre menâmda bir kerre yaķazada vâkı‘ oldı didi Süheylî rahmetu’llâhi ‘aleyh kendü şeyhi Kâdî Ebûbekir bin el-‘Arabî’den bu mezhebün taşhîhün zıkr itmişdür ve bir kerre menâmda olduğı anuñçün idi ki kendüye âsân ola nitekim ibtidâ-yı nübüvvetde emr-i nübüvvet aña âsân olup bir miķdâr tākate¹ alışmak için bir zamân (25) rü’yâ-yı şâliha ile olmuşdu zîrâ emr-i ‘azîmdür bir uğurdan âşikâre görmege² tākāt-ı beşeriyet mütehammil degüldür isrâ dağı böyledür hic haberdâr degül iken bir uğur seb‘a semavât üzre çıkmak emr-i ‘azîmdür muķaddem vâkı‘ada bir kerre göricek bir miķdâr âsân olur [EH 391/b] didi ve dört isrâ idi hep yaķazada idi [H 49/b] diyenler isrâda vârid olan rivâyetün te‘addüdüyle istidlâl itdiler gördiler ki ba‘z-ı rivâyetde bir nesne zıkr olinmiş ba‘z-ı rivâyetde zıkr olinmamış bundan şandılar ki isrâ dört kerre vâkı‘ olmuş ola ve bunlar cevâb virüp dimişlerdür ki (5) rivâyâtun te‘addüdü isrânuñ te‘addüdin iktizâ eylemez zîrâ ba‘z-ı râvîhaberün ba‘z yerin ma‘lûm olmağın hâzıf eyler ve ba‘zı dağı unudur dimişlerdür ve bi’l-cümle isrâ bir kaç kerre vâkı‘ olduğına zâhib kimesneler vardur hattâ ba‘z-ı ‘ârifîn otuz dört kerre isrâ vâkı‘ oldı biri cism-i (10) şerîfiyle idi girü kalanı rûhile rü’yâda vâkı‘ olmuşdı didi İbn Keşîr rahmetu’llâhi ‘aleyh eyitdi teḥâlûf-i rü’yâya nazar idüp isrâ müte‘addid oldı diyenler ‘abeş-i yâbâna gitmişlerdür aşlâ seلفden bir kişiden menķül degüldür eger vâkı‘ olaydı Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem aşhâbına ‘adedin haber virürdi ve (15) nâs tekrâr ü te‘addüd üzre naķl iderlerdi Hâķķ budur ki isrâ hemân bir kerre vâkı‘ olmuşdur ol dağı cesediyle ve rûhla yaķazada olmuşdur cemî‘-i rivâyâtda murâd budur ‘ulemâ-yı muḥaddisîn vüfuķahâ-yı mütekellimînden cumhür zâhib oldukları mezheb budur ve zevâhir-i aḥbâr-ı şaḥîḥe tevârüd itdüğü dağı budur ki bundan (20) ‘udül itmek lâyıķ degüldür zîrâ ‘aķl bunı muḥâl görmez diyü buyurmışdur ve İmâm

¹tākate H ; -HE

² görmege HE, gör görmege H

Rāzīrahmetu'llāhi 'aleyh eydür ehl-i taḥkīk buyurmuşlardır ki ol Ḥazreti şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rūḥıyla ve cesediyle Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā Mescid-i Ḥarām'dan Mescid-i Aḳşā'ya alup gitdüğine delālet iden Ḳur'āndur ve ḥadīsdür ammā (25) Ḳur'ān-ı 'Azīm budur ki Ḥaḳḳ celle ve 'alā *subḥānehu'llezī esrā bi-'abdihi leylen*¹ buyurmuşdur ve taḳdīr-i delīl budur ki taḥkīken 'abd lafzı rūḥıyla cismünj mecmu'nuḡ ismidür [HE 305/a] pes lāzım gelür ki isrā rūḥla cesedünj mecmū'ylaolmuş ola buḡa bu daḡı delālet eyler ki *eraeytellezī yenhā 'abden izāşallā*² buyurulmuşdur [H 50/a] şekk ü şübhe yoḡdur ki bunda murād cisimle rūḡuḡ mecmū'idur ve sūre-i Cinn'de *ve ennehu lemmā ḳāme 'abdu'llāhi yedūhu*³ buyurduğında yine şübhe yoḡdur ki 'abdden murād mecmū'-ı rūḡ u ceseddür kezālik [EH 392/a] *esrā bi-'abdihi*⁴ ḳavl-i şerīfinde daḡı böyledürve bu ḡarīḳile daḡı istidlāl itmişlerdür ki (5) Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *esrā bi* diyü buyurdu ma'nāsı beni giceyle alup gitdiler seyr itdürdiler dimekdür ve fi'le ḡāl budur ki zāhirine 'amel⁵ olına illā meḡer ki ḡilāfına delīl ola bunda ḡod ḡilāfına delīl yoḡ didiler ve böyle daḡı buyurdular ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu isrā ḡaberin ḡalka söyledüḡi zamānda ḡoḡ (10) kimesne inanmadılar za'ifü'l-īmān olanlardan niḡesi mürtedd oldı ve aḡmaḡlar i'tiḡād itmediler eḡer murād rü'yāda olmaḡ imişse nice istib'ād idüp inanmayalardı ve Burāḡla gitdüğine ḡod aḡbār mütevātir olmuşdur Burāḡ ecsām götürmek içündür yoḡsa ervāḡ götürülür ḡısmından degüldür va'llāhu a'lem ve isrā giceyle (15) vāḡı' olduğununḡ ḡikmetinde ba'z-ı vücūh zıkr itmişlerdür ba'zı eyitdi ḡiceler eḡibbāya aḡaşş zamāndur dost dostuḡ şoḡbetine giceyle varur bu daḡı anuḡçün böyle vāḡı' oldı didi ve İbnü'l-Münīr raḡmetu'llāhi 'aleyh eyitdi giceyle olduğı bu idi ki ḡicenünḡ ḡālī ḡündüzden aḡfādur mü'minler īmān-ı bi'l-ḡayb cihetinden izdiyād bulup (20) kāfirlerünḡ küfri ziyāde olmaḡiçün giceyle vāḡı' oldı eḡer ḡündüz illere ḡarşu 'urūc ideydi īmān-ı bi'l-ḡayb fazīletin

¹ Kur'an 17/1: "Kulunu yürüten Allah'ın şanı yücedir."

² Kur'an 96/9-10: "Sen namaz kıldığında kulu engelleyeni gördün mü?"

³ Kur'an 72/19: "Allah'ın kulu (Muhammed) ona ibadet itmeḡe kalktıḡı zaman"

⁴ Kur'an 17/1: "Kulunu yürüttü"

⁵amel H, ḡaml HE

mü'minler fevt idelerdi şaķilere ve münkirlere vāķı' olan fitne hāşıl olmayaydı dimişdür İbn Merzūķ rahmetu'llāhi 'aleyh zıkr itdūgi üzre ehl-i işārāt ıarıķasınca bunda bir hikmet (25) daķı budur ki *femaķavnā āyete'l-leyli vece'alnā āyete'n-nehāri mubşiraten'* hükümünce Hāķķ tebāreke ve te'ālā gündüzi gice üzerine nūrāniyyetde² ğālib idicek giceye daķı hayr-ı noķşān için ol şerefi virdigi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem anda 'arş-ı 'azīm üzre 'urūc eyledi eger su'al olınup leyletü'l-İsrā mı efzaldür yoķsa leyletü'l-Ķadr mi dinilürse [H 50/b] cevāb Şeyh Ebū İmāme bin Naķķāş buyurduķı gibidür ki leyletü'l-İsrā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hāķķında efzaldür leyletü'l-Ķadr ümmet hāķķında efzaldür zīrā Ķadr gicesi ümmet-i Muħammed'e sā'ir ümmetlerünj seksen yıllık 'amelinden hayırdur ammā leyle-i İsrā [da] (5) olan [EH 392/b] 'amel ğayrıda olandan efzal idüğine aşlā ne şaķih ve ne za'if haber vārid olmamışdur anuñçün Resūlu'llāh Hāzreti [HE 305/b] ol giceyi aşķābına ta'yīn itmedi ve aşķāb-ı kirām rıdvānu'llāhi 'aleyhim isnād-ı şaķihle ta'yīn itmediler ile'l-ānşihhat üzre kimse haber virmemişdür eger ol gicede ümmete bir cüz'ī nef'e müte'allıķ (10) olaydı Fahr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem beyān buyururlardı eger su'al olınup enbiyā 'aleyhimü's-selāmdan daķı ğayrı peyğambere isrā vāķı' oldı mı yoķsa ol Hāzrete maķşuş mıdur dinilürse Şeyh 'Ārif 'Abdü'l-'azīz Mehdevī rahmetu'llāhi 'aleyh cevāb virüp ol mertebeye cisimle isrā Fahr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hāzretinden ğayrı bir (15) peyğambere vāķı' olmadı diyü buyurmuşdur ve āyet-i kerīmede *esrābi 'abdihi* buyurulduķu işāretdür ki seyr ü seferi itdüren Hāķķ celle ve 'alā idimin indi'llāh olmuş luţf-ı maķz idi Resūlu'llāh Hāzretinünj hāţır-ı şerīfine huţūr itmemiş *idibi 'abdihide* vāķı' olanba muşāhabet içündür ma'nāsı ol isrāda (20) Hāķķ te'ālā Hāzreti aņa luţfiyla vü 'ināyetiyle vü ri'āyetiyle şāhib idi ol Hāzretünj *Allāhümme ente ş-şāhibu³ fi's-sefer* buyurduķı buņa şāhiddür didiler ve bu lafz-ı şerīfe Hāķķ te'ālā Hāzreti kelime-i tesbīhi muķārin kıilup *subķānehullezī esrā bi 'abdihi* buyurduķı anuñçündür ki Allāh

¹ Kur'an 17/12: Biz geceyi ve gündüzü iki alamet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz.

² nūrāniyyet HE; -H

³ Riyazüs-Salihin 974

tebāreke ve te‘ālā hakkında¹ vehm ü hayāl şāhiblerinüñ ƙalblerine gelen cihete (25) ve hadd ü mekān mülāhazası nefy^c olına bundan ötürü *li nuriyehu min āyātina*² buyurmuşdur ke-ennehu Bārī te‘ālā şöyle buyurur kiben anı isrā itdürmedüm illā āyāt görmeğiçün itdürdüm kendü cānibime itdürmedüm zīrā baña cānib yoƙdur cemī^c-i mekānlaruñ nisbeti baña ber-ā-berdür ben anı kendüme isrā itdürmek nice mutaşavverdür ki [H 51/a] ol ƙanda ise ben hāzırım diyü buyurur ve Hāƙƙ te‘ālānuñ hużūrı ‘ilm ü irādeti ve ƙudreti ile hużürdur ğayrılaruñ hużūrı gibi degüldür zāt-ı şerīfini emkineye nisbete imkān yoƙdur celle şāne te‘ālā ve İsrā lisān-ı ‘Arabda giceyle seyr itmek idügi muƙarrer iken (5) leylen zīkr-i nāsdan isrā gündüz daħı olmaƙ cā’iz tevehhüm idenlere tenbīh içündür zīrā [EH 393/a] Ƙur’ān-ı ‘Azīm egerçi ‘Arab luğati üzre nāzil olmışdur ammā hitāb mecmū^c-ı nāsadur didiler Şāhibü’l-Keşşāf ve Beyzāvī rahmetu’llāhi ‘aleyhümā *leylen zīkrinüñ fāyidesi Tañrıyla isrā zamānınuñ azlığına delāletdür* ba‘z-ı Ƙur’ānda (10) mine’l-leyl vārid olmışdur ba‘z el-leyl dimekdür didiler Hāƙƙ subhānehü ve te‘ālā mekāndan ve cihetden münezzeħ olup ol Hāzreti semavāt üzre ƙıƙardüğü mücerrred anı teşrīf ve ta‘zīmle ba‘z-ı ‘acā’ib melek ve melekütın seyr itdürmek içün idügi ma‘lüm olduƙdan şonra buyurmuşlardur ki ol gice on mertebe (15) ‘urüc vāƙı^c olmışdur yedisi semavāt üzre varınca sekizincisi [HE 306/a] Sidretü’l-Müntehāya varınca toƙuzuncusu Müstevīye ya‘nī ƙalemler şavtı işidüldüğü yire varınca onuncusu ‘arşa varınca idi münācāt ve semā^c-yı hitāb ve keşf-i hāƙīƙī ve müşāhede anda müyesser oldu ve bu beyānda te‘līf olınana kitāblardan Şifā-yı Ƙādī (20) ‘İyāz ve ğayrıda mezkūr olan İsrā hadīşin rivāyet iden şahābe-i kirāmdan ba‘zı bunlardur ki zīkr olunur Enes bin Mālik ve Ebī bin Ka‘b ve Cābir bin ‘Abdu’llāh ve Semüre bin Cündeb ve İbn ‘Abbās ve İbn ‘Ömer ve İbn Mes‘ūd ve İbn-i ‘Amr ve Huzeyfeve Şedād bin Esvve Süheyb ve ‘Alī bin Ebī Tālīb ve ‘Ömer bin El-Haţţāb ve (25) Mālik bin Şa‘şa‘a ve Ebū Ümāme ve Ebū Eyyüb el-Enşārīve Ebū Cebe ve Ebū Zerr ve Ebū Sa‘īd el-Hudrī ve Ebū Süfyān ve Ebū Hüreyre ve ‘Ā’işe-i Şiddīƙa ve Esmā bint Ebī bekr ve

¹ Allāh tebāreke ve te‘ālā hakkındaHE, -H, EH

² Kur’an 17/1: “Kendisine āyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye”

Ümmü Hānī ve Ümmü Seleme rıdvāna'llāhu aleyhüm ecma'ın İmām Buḥārī rahmetu'llāhi 'aleyh rivāyetinde Ḳatādeden Enes bin Mālīk'den raḍıya'llāhu 'anhümā böyle vārid olmuştur ki [H 51/b] taḥkīken Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyh ve sellem leyle-i isrāden āşḫābına ḥaber virüp buyurdu ki *beynemā ene nā'im fi'l-ḥaṭīm ve rubbemā ḳāle fi'l-ḥicri mu'ttaci'an izā etānī ātin feḳadde ḳāle ve semi'tuhu fe-şakḳa mā beyne hezihi ilā hezihi feḳultu lil-cārūdi ve hüve ilā cenbī mā ya'nī bihi* (5) *ḳāle min suḡrati naḥrihi ilā şı'retihi fe-i staḥrace ḳalbī sümme ü'tiytü bi-teştin min zehebin memlū'etin imānen fe-ḡusile ḳalbī sümme ḥuşiye sümme u'ide sümme eteytü bidābbetin dūne'l-beḡli ve fevḳal lehü'l-cārūd ve hüve'l-burāku yā ebā ḥamzete ḳāle Enes ne'am yeḑe'uḥuṭve 'inde aḳşā ṭarafıhi feḥameltu 'aleyhi fe-inṭaleka bīcibrīl ḥattā es-semā'e'd-dünyā fe-i stefteḥa* (10) *feḳıyle men hezā ḳāle cibrīl ḳāle ve men me'ake ḳāle muḥammed ḳāle ve ḳad ursile ileyhiḳāle ne'am ḳālemerḥaben bihi feni'mel-mecī'e cā'e fe-feteḥa felemmāḥaleştu fe-i zāfīhā ādem fe-ḳāle hezāebūke ādem fesellem 'aleyhi fesellemtu 'aleyhi feradde's-selām sümme ḳāle merḥaben bi'l-i bni'ş-şāliḫi ve'n-nebiyyi'ş-şāliḫi [EH 393/b] sümme sa'ide biḥattā etā's-semā'e's-sāniyete fe-istefteḥa* (15) *feḳıyle men hezāḳāle cebrīl ḳıyle ve men me'ake ḳāle muḥammed ḳıyle ve ḳad ursile ileyhi ḳāle ne'am ḳālene'am ḳıyle merḥaben bihi feni'mel-mecī'e cā'e fe-feteḥa felemmā ḥaleşnā izā yahyā ve 'isā ve hümā ibnā'l-ḥāleteḳāle hezā yahyā ve'isā fesellem 'aleyhimā fesellemtu 'aleyhimāferaddā sümme ḳālāmerḥaben bi'l-aḫi'ş-şāliḫi ve'n-nebiyyisümme sa'ide biḥattā izāilā's-semā'e's-sāliḫi fe-i stefteḥa feḳıylemen hezāḳāle* (20) *cebrīl ḳıyleve men me'akeḳālemuḥammed ḳıyle ve ḳad ursile ileyhiḳāle ne'am feni'mel-mecī'e cā'e fe-feteḥa felemmā ḥalaştu izā yūsuf ḳāle hezā yūsuffe sellem 'aleyhi fesellemtu 'aleyhi feradde sümme ḳālemerḥaben bi'l-aḫi'ş-şāliḫi ve'n-nebiyyi'ş-şāliḫi sümme sa'ide bi ḥattā izāetā's-semā'er-rābi'ate fe-i stefteḥa ḳıylemen hezā ḳāle cebrīl ḳıyleve men me'ake ḳāle Muḥammed* (25) *ḳıyle ve ḳad ursile ileyhi ḳāle ne'am feni'mel-mecī'e cā'e fe-feteḥa felemmā ḥaleştu izā idrīs ḳāle hezā idrīs fesellem 'aleyhi fesellemtu 'aleyhi feradde sümme ḳāle merḥaben bi'l-aḫi'ş-şāliḫi ve'n-nebiyyi'ş-*

*şālihi şümme sa'ide biḥattā izā etā's-semā'el-ḥāmisete fe-istefteḥa kıyle men hezā ḳāl
ecebrīl kıyle ve men me'ake ḳāle Muḥammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kıyle ve ḳad
ursile ileyhi ḳāle ne'am kıyle merḥaben [H 52/a] feni'me'l-mecī'e cā'e fe-feteha felemmā
ḥaleştu fe-i zā harūn ḳāle hezā harūn fesellem 'aleyhi fesellemtu 'aleyhi feradde şümme
ḳāle merḥaben bi'l-āḥi's-şālihi ve'n-nebiyyi's-şālihi şümme şa'ide bi ḥattā izā etā's-
semā'e's-sādisete fe-istefteḥ kıylemen hezā ḳāle cebrīl kıyle ve men me'ake ḳāle
Muḥammed kıyle ve ḳad ursile ileyhi ḳāle ne'am kıyle (5) merḥaben bihi feni'me'l-mecī'e
cā'e felemmā ḥaleştu fe-izā mūsā ḳālehezā mūsā fesellem 'aleyhi fesellemtu 'aleyhi
feradde şümme ḳāle merḥaben bi'l-āḥi's-şālihi ve'n-nebiyyi's-şālihi felemmā tecāveztu
beḳā kıyle lehü mā yubkīke ḳāle ebkī li-enne ḡulāmen bā'ise ba'di yedḥulu'l-cennete min
ümmetihi ekşaru mimen yedḥuluhā min ümmeti şümme şa'ide bi ilā's-semā'e's-sābi'eti fe-
i stefteḥa cebrīl kıylemen hezāḳāle (10) cebrīl kıyle ve men me'akeḳāle Muḥammed kıyle
ve ḳad bā'ise ileyhi ḳāle ne'am kıyle merḥaben bihi feni'me'l-mecī'e cā'efelemmā ḥaleştu
fe-i zā ibrahīm ḳāle hezāebūke ibrahīm fesellem 'aleyhi fesellemtu 'aleyhi feradde's-selām
feḳāle merḥaben bi'l-ibni's-şālihi ve'n-nebiyyi's-şālihi şümmerufi't ileyye sidratu'l-
müntehā fe-i zā nebḳuhā mişlü ḳilāli hecerave izā varaḳuhā mişlü 'āzāni'l-fiyeleti ḳāle
hezihī (15) sidratu'l-müntehā ve izā erbe'tu enhārinnehrāni bāḥināni ve nehrāniḳāhirāni
fekultu mā hezāni yā cebrīlu ḳāle emmā'l-bāḥināni fenehrāni fi'l-ceneti ve emmā'l-ḳāhirāni
fe'n-nīlu vel-fürātu [EH/394a] şümme rufi'a lī el-beytu'l-me'mūru yedḥulu külle yevmin
seb'üne elfe melekīnşümmeütiytı bi-i nāin min ḥamrin ve ināin min lebeninveinā'in min
'aselin fe-i ḥtertu'l-lebene feḳālehiye'l- (20) fiḥratu'lletī ente 'aleyhā ve ümmetüke şümme
furiḳat 'aleyye şalavātu ḥamsīne şalāten külle yevmin ve leyletin ferace'tu femarertu 'alā
Mūsā fe ḳāle bimā ümirte ḳāle ümirtu bi-ḥamsīne şalātin külle yevmin ḳāle inne
ümmeteke lā yestaḥi'u ḥamsīne şalātin külle yevmin ve innī va'llāhi ḳad cerrabtu'n-nāse
ḳableke ve 'ālectu benī israīle eşedde'l-mu'āleceti fe-i rce'a ilā rabbike fese'lhu't- (25)
teḥfife li-ümmetike ferace'tu fevaḳa'e 'annī 'aşeren ferace'tu ilā Mūsā feḳāle mişlühu*

ferace‘ tufevada‘e ‘annī ‘aşeren ferace‘tu ilā Mūsā feḳāle mişlühu ferace‘tu fevada‘e ‘annī ‘aşeren ferace‘tu ilā Mūsā feḳāle mişlühu ferace‘tu feümirtu bi‘şri şalavātin külle yevmin fe-ḳāle mişlühu ferace‘tu feümirtu bi-ḥamsin şalavātin külle yevmin ferace‘tu ilā Mūsā feḳāle bimā ümirteḳultu ümirtu bi-ḥamsi şalavātin külle yevmin ḳāleinne ümmeteke lā testaṭi‘u ḥamse şalavātin külle yevmin ve innīḳad cerrabtu’n-nāse kableke ve ‘ālectu [H 52/b] benī isra’īle eşedde’l-mu‘āleceti fe-irce‘a ilā rabbike fese’lhu’t-teḥfife li-ümmetike ḳāle se’eltu ḥattā istehyeytu ve lākin erḳāve usellimu ḳale felemmā cāveztu nādā münādi :emḳaytu farīḳati ve ḥaffeftu ‘an ‘ibādī ḥaşıl ma‘nāsı budur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki bir gice (5) Ka‘betu’llāhda Ḥaṭīm didükleri mevzi‘de yanım üstine yatup uyurdum bir kimesne geldi sīnemi yardı ḳalbimi çıkarıdı andan bir altun legen getürdiler içi ṭolu īmān idi pes ol [HE 307/a] kimesne [EH 394/b] benüm ḳalbimi yudı daḫı īmānla ṭoldurıdı andan şonra yerine ḳodı andan şonra baḳa bir ḳatırdan alçaḳ ḥımārdan yüksek aḳ Burāḳ (10) getürdiler şöyle idi ki ādemīnün gözi yetişdüḡi yire başardı beni aḳa bindirdiler andan Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām beni dünyā göḡüne alup gitdi göḡ ḳapusın açdurmaḳ isteyecek kimdür didiler Cebrā’īl’üm¹ diyü ḥaber virdi yanuḡda olan kimdür didiler Muḥammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemdür didi anlar daḫı Muḥammed irsāl olınu mı didiler Cebrā’īl ne‘am (15) melekler ḫoş geldi şafā geldi didiler andan ḳapu açıldı semā-yı dünyāyavāşıl oldum andan ḫazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selāma rāst geldüm Cebrā’īl bu senünḡ ataḡ Ādemdür ki buḡa selām vir didi bende selām virdüm selāmımdı merḫabā bala bin eş-şāliḫ ve’n-nebī eş-şāliḫ didi andan bu üslüb üzre ikinci göḡe varduḳorada Yaḫyā ve (20) ‘İsā ‘aleyhimā’s-selāma rāst geldüm Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām bunlar Yaḫyā ve ‘İsā’dur bunlara selām vir didi bende selām virdüm selāmım aldılar ve merḫabāşāliḫ ve’n-nebī eş-şāliḫ diyü merḫabā eylediler andan üçüncü göḡe varduḳ andan Yūsuf ‘aleyhi’s-selāma rāst geldüm ke-zalik Cebrā’īl bildirdi aḳa daḫı selām virdüm selāmım aldı onlar gibi merḫabā eyledi (25) andan dördüncü göḡe varduḳanda ḫazret-i

¹ Cebrā’īlim H, EH; Cibrīlim HE

İdrīs ‘aleyhi’s-selāmı gördüm aña dağı selām virdüm selāmım aldı ve merhabā itdi andan beşinci göge varduk anda Harūn ‘aleyhi’s-selāmı gördüm selām virdüm aldı ve merhabā eyledi¹ andan altıncı göge varduk anda hazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāmı gördüm selām virdüm selāmım aldı ve merhabā eyledi andan yukaru [H 53/a] geçüp gitdügüm zamānda Mūsā ağladı niçün ağladuğundan su’āl itdiler eyitdi anuñçün ağlarum ki bir oğlan benden şonra meb’ūs oldı benüm ümmetinden cennete girenlerden anuñ ümmetinden giren çok dur didi andan yedinci göge varduk andan hazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmı (5) gördüm aña dağı selām virdüm selāmım aldı ve merhabā eyledi andan Sidretü’l-Müntehā’ya vardum gördüm meyvesi büyük küplere beşzer ve yaprağı fil kulaqlarına beşzer Cebrā’ıl bu ağac Sidretü’l-Müntehādur didi ve anda [EH 395/a] dört ırmağ gördüm ikisibātin ikisi zāhir ben eyitdüm yā Cebrā’ıl bu ırmağlar nedür didüm eyitdi ol (10) bātin ırmağlar cennet içindedür ve ol zāhir ırmağlar Nīl ve Fırātdur didi ve hadīs-i şerīfde *sümme rufe’ail’l-beyti el-ma’mūr* lafz-ı şerīfde *fem’anāhu inne eriye leh* dimişlerdür ya’nī bu ‘ibāretten murād beyt-i ma’mūr ol Hazrete gösterilmekdür didiler hāşılı beytül’l-ma’mūrı baña gösterdiler aña her gün yetmiş biñ melek duğul (15) eyler andan şonra baña bir kāse hamr ve bir kāse süd ve bir kāse ‘asel getürdiler ben südi ihtiyār itdüm Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selām eyitdi *hiye’l-fiṭrata elleti ente ‘aleyhā ve ümmetike didi* ya’nī ol süd ki sen anı ihtiyār idüp [HE 307/b] alduğ şol fiṭratdur ki sen ve ümmetüñ anuñ üzerinesiz dimekdür ve fiṭratdan murād bu maqāmda dīn-i Haqquñ (20) kabülüne isti’dādı olan hilqatdür Nevevī rahmetu’llāhi ‘aleyh fiṭratdan murād İslām ve istikāmetdür ve ma’nāsı’alāmet-i İslām ve istikāmeti ihtiyār itdüñ dimekdür didi ve dağı buyurdi ki bunlardan şonra baña gicesiyle her günde elli vaqt namāz farz olındı ben dağı ol maqāmdan rucū’ idüp hazret-i Mūsā’ya geldüm neyle māmūr (25) olduñ diyü baña şordı ben dağı her gün elli vaqt namāzla didüm Mūsā ‘aleyhi’s-selām eyitdi senüñ ümmetüñ elli vaqt namāza kādır olmazlarva’llāhu ben senden evvel nāsı tecrübe itdüm ve beni İsrā’ıl ile katı muhkem

¹ beşinci göge varduk anda Harūn ‘aleyhi’s-selāmı gördüm selām virdim aldı ve merhabā eyledi H EH; -HE

çalışdum âdem oğlanunun ħâli baġa ma‘lûmdur hemân rabbüñe rucû‘ eyle ümmetün için taġfîf taleb eyle didi ben daġı rucû‘ itdüm Ĥaġġ te‘âlâ [H 53/b] benden on vaġt indirdi yine Mûsâ’ya döndüm Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm yine evvelki gibi söyledi yine rucû‘ idüp taġfîf diledüm Ĥaġġ te‘âlâ on daġı indirdi yine Mûsâ’ya döndüm Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm yine evvelki gibi söyledi yine rucû‘ itdüm Ĥaġġ te‘âlâ on vaġt daġı (5) indirdi ħâşıl bu üslûb üzere on rek‘at namâza ma‘mûr oldum yine Mûsâ ‘aleyhi’s-selâma döndüm yine sözi ma‘lûm itdi¹yine [EH 395/b] rucû‘ idüp taġfîf istedüm Ĥaġġ te‘âlâ beş vaġt namâz buyurdu her gün beş vaġt namâz kılmagla ma‘mûr oldum yine Mûsâ’ya döndüm neyle ma‘mûr olduġ didi beş vaġt namâzla (10) didüm eyitdi senünġ ümmetünġ buña daġadır olmazlar ben ħalkı tecrübe itdüm senden evvel benî İsrâ’îl arasında çok çalışdum yine Rabb’üne rucû‘ eyle ümmetünġ için taġfîf taleb eyle didi andan Resûlu’llâġ Ĥazreti eyitdi Rabb’ümden isteyü isteyü utandum artuġrucû‘ idemezem râzı oldum ve teslîm itdüm diyü cevâb virdi (15) Faġr-ı ‘Âlem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi orayı geġdügüm zamânda farîzâmı imzâ itdüm ve ħullarımdan taġfîf itdüm diyü bir âvâz geldi didi ħâşılı taġfîf olına çok olındı ve muġarrer olacaġ oldı hemân şimden gerü beş vaġt namâza müdâvemet idünġ dimek olur siyâġ-ı mezkûr üzere ħadîs-i şerîfinünġ muġaşşal mazmûnı budur ki beyân olındı (20) ammâ bir rivâyetde daġı *feferece şadri şümme ġaselehu bimâ’i zemzem şümme ca‘ebiġastin min zehebin mümtelî’e ħikmeten ve îmânen fe’afreġehu fî-şadri şümme aġbaġehu* lafzıyla vârid olmışdur ma‘nâsı bir kimesne geldi daġı sînemi şaġġ eyledi andan şonra âb-ı zemzemle yudı şonra ħikmet ve îmân ile tolu bir altun legen getürdi andan sînemünġ (25) içine dökdi daġı yârasın bitürdi dimekdür ve ol gelen kimesne Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm idi didiler [HE 308/a] ve ħadîs-i isrâ bir ġaġ ‘ibâretle daġı vârid olmışdur Züġrî rivâyetinde Enes bin Ebî Zerr’dan *ferece şaġfa beyti ve ene bimekke* lafzıyla vârid olmışdur Vâġidî rivâyetinde *ennehü esrâ bihi şe’b Ebî tâlib* diyü zikr olunmışdur [H 54/a] Ĥaberânî rivâyetinde Ümmühânî ħadîsinde *ennehü bâte fî beytiġâ ġâlet fefâġadethu*

¹ yine sözü ma‘lûm itdi H; ol sözi söyledi HE , EH

mine-İllîli feḳāle enne cibrîlû e'tānî diyü vârid olmışdur evvel ki rivāyet üzere eviñ saḳfı yarılıp oradan gidilmek fehmi olunur ikinci naḳl üzere Şi'b (5) Ebî Ṭālib didükleri mevzi'dengidilmek [EH 396/a] anlanur üçüncü ḳavl üzere Ümmühānî evinden gidilmek görünür pes bunlar nice olmaḳ gerek dinülürse Fetḫü'l-Bārî şāḫibi İbn Ḥacer raḫmetu'llāhi 'aleyh¹ aḳvāl-i mezkûre mā-beynin cem' ü tevfiḳ idüp buyurmışdur ki Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ümmühāni evinde yatmış idi ve anuñ (10) evi Şi'b Ebî Ṭālib yanındadır andan ol gice saḳf-ı beyt yarıldı oradan melek nüzül idüp Faḫr-ı 'Ālemi evden alup çıkardı Mescid-i Ḥarām'a iletdi ve orada yanı üzere yine yaturdı henüz Faḫr-ı 'Ālem² ḥ'āb-ālūd idi oradan yine alup mescidden çıkardı Burāḳa bindirdi dimekdür didivāḳı'ā böyle olıncaḳ (15) işkāl ḳalmaz İbn Ḥacer eyitdi İbn İshāḳ rivāyetinde Ḥasan'dan mervî olan ḫadîş-i mürselde *e'tāhu fe'aḫracehuile'l-mescidi fa'erkebehü'l-burāk* lafzıyla vârid olmışdur bu daḫı zıkr olıncem'î mü'eyyed olur didi ve melek eviñ ḳapısından gelmeyüp saḳf yarılıp geldüğünüñ vechinde ba'z-ı 'ulemā eyitdiler melek (20) āsmāndan nice indirse aşlā yolundan şapmayup ṭoḡru gelmek idi bundan daḫı ḡaraż ta'cîl ve müfācāya tenbîh idi ve ol Ḥazreti ṭaleb-i Mūsā 'aleyhi's-selām üslûbı üzere mî'ādla dinledüğün iş'ār idi bu cümle ol Ḥazretüñ tekrîmine rāci' idi didiler ve ihtimāldür ki saḳf yarılmaḳ mübāreksînesi (25) şaḳḳ olınmaḡa temhîd ü tavṭi'a ola ya'nî saḳf yarılıp aşlā zarar ve ziyān vāḳı' olmadan yine yetüşüp bir yere geldüğün müşāhede idicek mübārek şadr-ı şerîfi şaḳḳ olınuḡda ḳalbi ḡusl olınuḡ yerine i'āde ḳılınıḡ yāresi bitince ḫāṭıra çekmeye anı daḫı saḳfa ḳıyās idüḡi yine biteceḡin ve aşlā [H 54/b] eṣeri ḳalmayacaḡın fehmi eyleye dimek olur ol gice şaḳḳ olınuḡunuñ vechi ol 'urüc ideceḡi me'āric-i muḳaddeseye isti'dād ḫāşıl idüp pāk ve muṭahhar gitmek idi ḫazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma bu ḫālet vāḳı' olmamaḡın rü'yete müyesser olmadı ve ibtidā-yı (5) nübüvvetde daḫı şaḳḳ olınmışdı anuñ ḫikmeti bu idi ki [EH 396/b] vaḫy olınuḡ şey' ekmel-i ṭahāret üzere ḳalb-i ḳavî ile telāḳḳı eyleye bu şaḳḳ ḫuşuşlarında vāciḳ olan budur ki zāhirî üzere ḳabûl ve teslîm olınuḡa ḡayrı ma'nāya te'arruz

¹'aleyh HE,EH; - H

²'ālem H; cihān HE, EH

olinmaya ki zāhirinden hūb ma‘nā mutaşavver degüldür ve Hakk celle ve ‘alā Hazretine müşkil nesne (10) yoğdur [HE 308/b] bir kerre dağı ‘alem-i tufüliyyetde şakđ olinmiş idi hađ ve şıđđ budur ki ol Hazretün şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem üç kere mübārek sīnesi şakđ olinup derūnı tađhīr olinmışdur va’llāhu a‘lem ve altun legen isti‘māli şer‘-i şerīfnde mekrūh iken ol huşuşda isti‘māl olunduğunun vechi nedür diye su‘āl olunursa ‘Arif (15) Ebī Cemre rağmetu’llāhi ‘aleyh cevāb virüp buyurmuşdur ki altun isti‘māli dār-ı dünyāda mekrūhdur ammā dār-ı āhıretde mü‘minlere mağşuşdur nitekim *hüve lehüm fi’-d-dünyā ve hüve lenā fi’-l-āhıreti* buyurulmuşdur ya‘nī altun dünyāda kāfirlere ve āhıretde bize mağşuşdur dimek olur böyle olıcağ o gicede vākı‘ olan mu‘āmele ađkām-ı āhırete mülhağdur dimegi (20) işāret itdi andan sonra bir cevāb dağı virüp isti‘māl ol Hazretten vākı‘ olmadı belki melekler isti‘māl itdiler anlaruğ elinde idi altun legen getürdikleri anuđ terfī‘-i mađāmına delīldür didi İbn Hacer rağmetu’llāhi ‘aleyh Fetühü’l-Bārī’de altun isti‘māli harām kılınmağ Medīnede vākı‘ oldu diyü cezm itmişdür bu tađdīrceđod (25) aşlā su‘āl vārid olmaz zīrā mi‘rāc Mekke de iken vākı‘ olmuşdur ve bu huşuşda ba‘z-ı münāsebetler zıkr idüp buyurmuşlardur ki altun legen avānī-i cennetdendür ve āteş ve hāk anı ekl itmezler ve paş tutmaz ve eşkāl-i cevāhirdür kalb-i şerīf-i Muhammedī şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem dağı avānī-i cennetdendür şol cihetden ki mağzen-i sırr-ı ilāhīdür ve āteş [H 55/a] ve hākdan zarar bulmağ ihtimāli yoğdur āteş görmedügi zāhirdür ve hākdan zarar bulmadügi budur ki *inna’llāhu harreme ‘alā’l-arz en te‘akül ecsādü’l-eniyā* buyurmuşdur tađkīken Hakk te‘ālā icsād-ı enbiyāyı ekl itmegi arza harām itmişdür dimekdür anlaruğcisim-i [EH 397/a] şerīfleri (5) hākdan hālel-pezīr olmaz ve paşlanmaz nümūdār-ı āyīne-i cihānnümā şevā’ib-i ¹reyb ü riyādan pāk ü mücellādur ve sekīnet ü vağarda cemī‘-i kulūbden altun gibi girān ve girān-māyedür ‘aleyhi’s-şalavātu ve’s-selāmve ‘alā ileyh ve aşhābü’l-kirām el-‘izām ve İmān ü hikmet legen içinde olmağuğ ma‘nāsı nedür dinilürse cevāb budur ki legen içinde (10) bir nūr var idi ki kemāl-i İmān ve

¹ şevāib HE EH; -H

hikmet anuñla hāşıl olurdu pes anıa ĩmān ve hikmet buyurulduğı mecāz ıarıķıyle idi ve bu ihtimāl dağı vardır ki haķıķati ũzre ola teĉsīd-i me‘ānī cā’izdür nitekim sūretü’l-Baķara kıyāmetde sāyebān gibi gelse gerekdür vemevt bir ķoc ũretinde gelse gerekdür ve a‘māl dağı mütecessim (15) olup mīzāna ķonsa gerekdür Ķāđī Beyzāvī raĥmetu’llāhi ‘aleyh eydür ihtimāldür ki temsīl-i beyāndan ola zīrā temsīr-i me‘ānī ĉok vāķı‘ olur nitekim Cennet ve Nār ol Ĥāzret¹ iĉin temsīl olınuğ arz-ı hāĩıde gösterilmiş didi ve temsīlden murādşey‘e bir mişāl vuzu‘ idüp göstermekdür (20) hāşılı mişāl-i hikmet ve ĩmān ol ũretde gösterildi dimek olur eger su‘āl olınuğ maķşūd ol Ĥāzretin derūnın taĥhīr idüp hikmet ve ĩmānla ıoldurmak ise mübārek sīnesin ũaķķ itmek ne lāzım idiĤaķķ te‘ālā Ĥāzreti [HE 309/a] ũaķķ itmeden dağı ķādir idi ki diledüği gibi eyleye bunuñ hikmeti ũaķķ² nedür dinilürse ‘Ārif (25) İbn Cemre ķaddese sırrahu buyurur ki Ĥaķķ subĥānehū ve te‘ālā ol Ĥāzrete vaķtā ki kesret-i ĩmān ũ hikmet ve ķuvvet-i taşdıķ erzānī buyurdu ol zamānda mübārek sīnesin ve ķalb-i ũerīfin ũaķķ itmeğle anı dağı i‘tā itdi ki kendü Ĥāzretine kemāl-i i‘timādla mehlikātdan ĥavf itmez ola ‘ināyet-i ilāhiyyeye ķarn olıcaķ mehlekāt-ı ‘ādīye zarar itmedüğün [H 55/b] kendü nefsenden müşāhede kıla anuñĉün idi ki Faĥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eşca‘ nāsidi ģazālarında ellere ĥavf -ı vaĥşet³ gelüp tağıldıkları zamānda kendüsi ķātırın ilerü ilerü sürerdi ba‘z-ı ũaĥābe-i kirām yā Resūla’llāh neylersin diyü ıutarlardı kendüye (5) aşlā tađyīr ĥāl gelmezdi ve Şeb-i Mī‘rāc’da maķām-ı Cibrīl’e [EH 397/b] vardıkları zamānda Cibrīl öte gidemezim didükde Faĥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem tereddüd itmeyüp kendüyi nūr iĉine şaldı dağı bir yire iltifāt itmeyüp gitdi maķām-ı a‘lāya vüşül buldı Ĥaķķ celle ve ‘alā Ķur’ān-ı ‘Azīm’de *māzāġa el-başarumā taġā*⁴ buyurduğu (10) oldur ya’nī Resūlu’llāh Ĥāzretinüñ ģördüđi şeyden başarı meyl itmedi ve anı tecāvüz itmedi belki işbāt-ı ũaĥīĥ itdi dimekdür didiler ve ķalb-i ũerīfi mā²-i zemzemle ġusl olınuğunun vechi mā²-i zemzem ķalbi taķvīt ve tesķīn eyler rü’yey-i

¹ Ĥāzret H EH ; Cennet HE

² ũaķķ H,-HE , EH

³ vaĥşet H, vaĥşiyeye HE, EH

⁴ Kur’an 53/17: “Ġöz (ģördüđünden) ũaşması ve (onu) aşmadı.”

melekūta kuvvet hāşıl itmekiçün idi didiler Şeyhü'l-İslām Belkīnīburadan istidlāl (15) itmişdür ki mā³-i zezem mā³-i kevşerden efzal ola zīrā Resūlu'llāh Hāzretinüñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kalb-i şerīfin gūsl itmege efzal kañkısı ise anı getürmişlerdür didi ve Burāk huşuşında ki bir rivāyetde mezkūr bir rivāyetde ğayrı mezkūrdur hemān Cebrā'īl 'aleyhi's-selām elime yapışdı beni semāya 'urūc itdürdi diyü buyurulmuşdur bunda dağı (20) murād Burākla 'urūcdur dimişdür egerçi kim beşer hevāda yürümek huşuşen Burākla yürümek hīlāf-ı 'ādet nesnedür velikin yerde yürüden Tañrı¹ te'ālā kudret-i tāmmesiyle hevāda dağı yürüdür anuñ kudreti 'ādete merbūţ degüldür Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hāzreti eşkıyā kıyāmet güninde yüzleri üzerine yürüseler gerekdür diyü (25) buyurduğda yā Resūla'llāh yüz üstine yürümek nice k̄ābildür diyü su'āl itdiler eyitdi dünyāda ayakları üzre yürüden kimse kıyāmetde yüzleri üzre yürütmege k̄ādirdür didi ve Burāk lafzınun iştikākında ba'zılar berīkdendür didiler ki leme'ān itmekdür ba'zılar dağı berkdendür sür'at-i seyrinden ötürü [H 56/a] dinildi didiler ba'zılar dağı iki² levni var idi anuñçün burāk dinilmişdi verķadan me'hūzduz verķā şol koyuna dirler ki āķ yūñi ola arasında yer yer siyāh ola didiler ba'z-ı rivāyetde mezkūr Burāk tağā çıkduğı zamān kıcırı (5) uzanurdi aşığa indükde öñ ayakları uzanurdi dimişlerdür [EH 398/a] ve Leyl-i İsrā'da gördüğü umūrdan ba'zı bunlardur ki İmām Beyhaķī delā'ilde eydür ol gice ki Cebrā'īl 'aleyhi's-selām ol Hāzreti alup gitdi evvelen bir niħalistān mevzi'e uğradılar Cebrā'īl eyitdi yā Resūlu'llāh [HE 309/b] burada in namāz kıl didi Faħr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve (10) sellem indi namāz kıldı Cebrā'īl eyitdi Yesrib vilāyetinde kılduñ didi andan Burāk topraķlu yire geldiler yine geldiler yine Cebrā'īl işāret itdi Faħr-ı 'Ālem anda namāz kıldı Cebrā'īl eyitdi Medyen'de ya'nī hāzret-i Şu'aybüñ karyesinde kılduñ didi andan bir mevzi'e uğradılar ke-zalik anda dağı kıldurdi andan eyitdi'İsā 'aleyhi's-selām toğduğı (15) yerde kılduñ didi bir rivāyetde yol üzerinde İbrāhīm ve Mūsā ve 'İsā 'aleyhimü's-selāma rāst geldi selām virdiler selāmların aldı ve bir rivāyetde hāzret-i Mūsā'nun kabri yanına uğradı

¹ Teñri H; Ħaķķ HE,EH

² iki HE EH ; -H

Mūsā ‘aleyhi’s-selām kabri içinde namāz kılmadı Enes eydür bir söz söyledi andan eşhedü enneke Resūl’llāh didi İmām Ṭaberānī (20) naḳlinde Ebū Hüreyre’den mervīdür ki bir ḳavme rāstgeldi ṭurmayup ekerler biçerler her bār ki biçseler yine biterdi Cebrā’īle su’āl idüp bunlar kimlerdür didi Cebrā’īl eyitdi bunlar mücāhidlerdür ki ḥaseneleri yedi yüzden müzā‘af olur ve fī-sebīli’llāh ne ḥarc iderlerse Ḥaḳḳ te‘ālā Ḥazreti yine yerine getirür didi andan şonra bir ṭā’ife (25) uğradı ki ṭurmayup taşlarla başların yararlar yine biter ke-mā-kān olur yine yararlar yine biter bu ḥāl üzre evḳāt geçürürler Faḥr-ı ‘Ālem Cebrā’īl’e su’āl itdi Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām eyitdi bunlar ol¹ kimselerdür ferā’iz ḳılmaḳdan başları ağırlandı didi ya‘nī tekāsül idüp şalavāt-ı mefrūzayı ḳılmazlar bī-namāzlardur [H 56/b] didi andan bir ḳavm üzerine daḥı uğradılar ki birer pāre öñlerinde var birer pāre ardlarında var girü ḳalan yirleri ‘uryān ḥayvānlar gibi gezüp yürürler darī‘ ü zaḳḳum ü rażf-ı Cehennem ekl iderler ya‘nī bir ḳuru diken ve bir acı zehir gibi ağac yemişi ve ḳızmış Cehennem (5) taşları yirler Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Cebrā’īl’e su’āl idüp bunlar [EH 398/b] kimlerdür didi Cebrā’īl eyitdi yā Resūla’llāh bunlar māllarunun zekātın virmeyenlerdür didi andan bir ṭā’ifenün daḥı üzerine uğradılar ki öñlerin birer murdār çig et var ve birer miḳdār ḳablar içinde bişmiş et var ol bişmiş etden yemezler ol murdār çig etden (10) yirler Ḥā‘ce-i ‘Ālem Cebrā’īl’e ya bunlar neṭā’ifedür diyü su’āl idicek Cebrā’īl eyitdi yā Resūla’llāh bunların erkekleri şol kimesnedür ki ḥelāl ḥatunların ḳorlar daḥı fāḥişe ‘avratlar taşarruf iderler ve dişileri şol ‘avratlardur ki ḥelāl erlerin ḳorlar daḥı ḥarām erlerle zinā iderler ve’l-ḥāşıl bunlar (15) zinā idicilerdür didi andan bir kimesnenün üstüne² uğrarlar bir ḳucaḳ odun cem‘ itmiş ḳaldırup ṭavāra yükletmek ister ḳaldıramaz çalışup belā çeker ya bu kimdür didi Cebrā’īl eyitdi bu senün ümmetün den şol kimesnedür ki üzerinde ḥalkun emnānetleri olur daḥı anları şāḥiblerine teslīm idemez didi (20) ammā bu ḥuşūşda teslīm idemedügi kendü cānibinden nev‘-i tekāsül ve taḳsīrle olmaḳ gerekdür ki mu‘azzeb ola yoḥsa mücerred teslīm idememekle ‘azāba müsteḥaḳ olmaz andan bir

¹ bunlar ol H; bunlar şol HE, EH

² üstüne HE , -H EH

kavmün [HE 310/a] dağı üstine uğrarlar ki demürden maķrāzlarla ıurmayup dudakları dilleri ıoğranur her bār ki ıoğrayalar yine biter (25) ke-mā-kān olur Fađr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yā Cebrā'īl bunlar kimlerdür didi eyitdi bunlar fitne ıağıbleridür didi ya'ni şol ıalķ içinde lisānlarıyla fitne ve fesād eyleyen ıā'ifedür bunların 'azābı bu ıarıķıyledür didi andan bir yire geldiler ki bir delükden bir nūr ııķar yine dönüp yerine girmek ister giremez [H 57/a] ya bu nedür diyü su'al eyledi Cebrā'īl eyitdi bu şol kimesnedür ki bir kelime-i 'azīme söyler ya'ni ııfzı lāzım büyük sözi şaķlamaz söyler dağı şonra nādım olur sözi döndürmek ister ammā döndüremez didi andan gitdiler bir vādīye geldiler andan (5) bir güzel bārid hevā buldılar ve misk rāyihası buldılar ve bir şavt işitdiler yā Cebrā'īl bu nedür diyü buyurdi Cebrā'īl 'aleyhi's-selām eyitdi¹ yā Resūla'llāh bu cennet āvāzıdır ki Hāķķ te'ālā Hāzretine yā Rabb baņa va'ce itdügünji i'ıā² [EH 399/a] eyle bende esbāb-ı 'ayş ü 'işret³ü tana'um çoğaldı dir Hāķķ subhānehū ve te'ālā⁴ (10) cenābından dağı nidā gelür ki saņa cümle-i mü'minīn ü mü'mināt ve müselmīn ü müselmātı virdüm şu kimseler ki baņa ve Resūllerüme İmān getürdiler 'amel-i şālih işlediler ve şirkden ıazer itdiler baņa emşāl ittiĥāz itmediler ve şol kimseler ki benden ıaşyet üzre oldılar onlara ıavf yoğdur anlar emn ü selāmet (15) üzredür bir kimesne ki benden su'al eyler ben aņa i'ıā iderüm vebir kimesne ki baņa iķrāz ider ya'ni yoluma şadaķa virür ben aņa mükāfāt ve ecr ü 'avzlar iderüm⁵ bir kimesne kitevekkül ide ben aņa kifāyet eylerim *ennenī ina'llāhu lā ilāhe illā enelā uĥlifu'l-mī'āde ķad efleĥa'l-mu'minūne⁶ ve tebarakellāhū aĥsene'l-ĥalikīn⁷* diyü buyurur Cennet dağı taĥķīken rāzı oldum yā Rabb dir didi andan bir vādīye gelürler bir şavt-ı münker (20) işidürler ve bir ıirkin rāyiĥa bulurlar Resūla'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem su'al ider Cebrā'īl eydür yā Resūla'llāh bu

¹ eyitdi H EH; -HE

² baņa vā'ce itdügünji i'ıā H, HE; i'ıā EH

³ 'işret H EH, -HE

⁴ subhāne ve te'ālā H EH, celle celāle HE

⁵ bir kimesne ki baņa iķrāz ider ya'ni yoluma şadaķ virür ben aņa mükāfāt ve ecr ü 'avzlar iderüm HE EH; -H

⁶ Kur'an 23/1: Müminler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir.

⁷ Kur'an 23/14: Yaratana en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir.

şavt-1 Cehennem āvāzı idür ki yā Rabb başa va‘de kılduğııı i‘tā eyle bende esbāb-1 ‘i‘kāb ü ‘azāb katı çoğaldı dirHakđ celle ve ‘alā Hāzretinden nidā gelür ki yā Cehennem saña müşrikleri vü müşrikeleri ve kāfirleri vü (25) kāfireleri ve cebbārları kirüz-1 hesāba ĩmān getürmezler anları saña virdüm diyü buyurur ol dağı yā Rabb rāzı oldumdır didioradan gitdiler Beytū’l-Makdiseyetişdiler Ebū Sa‘īd rivāyetinde vārid olmuşdur ki bir kavm üzre dağı uğradılar şarınları evler gibi büyümüş ayađ üstine kalkdığça düşerler yā Cebrā‘īl [H 57/b] bunlar kimlerdür didi Cebrā‘īl eyitdi bunlar ribā-đ‘orlar didi andan bir kavme dağı uğradılar dudakları deve dudaklarına benzer şurmayup āteş pārelerin yine aşāđalarından çıkar Cebrā‘īl eyitdi bunlar yetīm mālların yiyenlerdür didi andan (5) bir kavme dağı rāst geldiler kıyanlarından [HE 310/b] birer pāre eti keserler dağı yine kendülere yedürürler Cebrā‘īl eyitdi bunlar ğammāzlardır ve müslümānlaruđ ‘ırzın yıkanlardır bu dağı hadīs-i şerīfde mezkūrdur Fađr-1 ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi geçüp giderken [EH 499/b] sağ yanımdan bir kimesne çağırdı (10) cevāb virmedüm şol yanımdan dağı birisi çağırdı cevāb virmedüm andan kolların şığamış ‘avret geldi üzerinde Tenrı te‘ālā halk itdüği zinetden hep mevcūd idi yā Muĥammed başa nağar eyle saña bir su‘āl ideyim didi iltifāt itmedüm didi Cebrā‘īl eyitdi evvel çağıran¹ dā‘īü’l-yehūd idi eger cevāb virdüğ ümmetüň yehūd olurdu şonra çağıran dā‘īü’l-naşārī idi eger cevāb (15) virmiş olayduğ ümmetüň našārī olurlardı ve olgörüüp iltifāt itmedüđüň ‘avret dūnyādur didi ve’l-hāşıl ol gice Fađr-1 Kā‘ināt’a her şeyden bir mişāl gösterdiler tā ki ümmetüne ĥaber vire Bezzār ü Hākim rivāyetlerinde Ebū Hüreyre rağıya’llāhu ‘anhdan mervīdür ki ol gice meleklerle namāz kıldı ve ervāđ-1 enbiyāyı oraya ihzār² itdiler (20) andan Hāđđ te‘ālā Hāzretine şenā kıldılar dimişdür ‘ibāreti budur *inne sallā beyti’l-mukkadese ma‘a’l-melā’iketi ve inne etā hūnāke bi-ervāđi’l-enbiyā faesnü ale’llāhu* bundan fehm olınan budur ki namāzı ancak melā’ike ile kılmış ola³ ve bu dağı zıkr olınmuşdur ki ĥāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām

¹ çağıran HE EH , -H

² ihzār H EH ; ĥāzır HE

³kılmış ola kılmış ola H; kılmış ola HE , EH

enbiyāya *leḳad faḍḍaleküm muḥammedü*ndiyü buyurdu ya‘nī (25) Muḥammed Muṣṭafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem sizden ziyāde oldı faẓīleti artdı dimekdür ammā ‘Abdu’r-raḥmān bin Hişām rivāyetine *leḳad feẓaleküm* Muḥammedü vārid olmışdur ma‘nāsı ol gice Ādem peygamber ‘aleyhi’s-selām ve andan aşağa olan enbiyā hep gönderildi andan Resūlu’llāh Ḥazreti anlara ol gice İmām oldı [H 58/a] dimek olur bu rivāyetde namāzı enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmla kılduğı şarīḥdür ve ol zamānda ki Faḥr-ı Kā’ināta bir ḳadeḥ süd ve bir ḳadeḥ ḥamr getürdi südi ihtiyār itdi ḥamrı almadı bā-vücüd ki ol zamānda ḥarām olmamış idi şonra Medīne’de ḥarām oldı (5) sebebi ne idi ki ikiside mübāḥ iken südi ala ḥamrı almaya didiler vechi bu idi ki ‘an-ḳarīb ḥarām olacağın bilürdi aña işāret itdi ve şaḳındı perhīz itdi dimişlerdür egerçi ol getürdükleri ḥamr ḥamr-ı cennet idi velikin şūret-i ḥamr-ı dünyāya benzedüğüçün ictināb itdi böyleylemek perhīzde (10) eblağdur didiler [EH 400/a] Aḥmed el-Ḳaşallānī raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydür bundan müstefād olur ki bir kimesne nar suyunu yapar gayrı şerbeti alsa ḳadeḥe ḳoysa ehl-i şehevāt üslūbı üzre şarāb iḳer şeklinde içse egerçi ḥadd urulmaz ammā ḳatı ḳabiḥ iş işlemiş olur didi ve fuḳarā-yı Yemen ve gayrı Mekke-i müşerefede ve sāir (15) yerlerde ḳışru’l-ben şuyın alup iḳerler ve aña ḳahve dirler ḳahve ḥod şarāb isimlerindendür ḥāşılı bundada nazār vardur diyü buyurdu murādı bu isimle [HE 311/a] tesmiye idüp şarāb üslūbında devr-i ḳadeḥle iḳilse ḥarām olur dimekdür yoḥsa ol mübārekün ḥürmeti müceb -i sekr ü keyfiyette yoḳdur yübüsetle fi’l-cümle ḳivām-ı bedene bā’is (20) olmağın ba‘z-ı mizāclar isti‘māl idüp nef‘en müşāhede iderler ḳā’ife-i ‘Arab ḳatı mübtelālardur ekser-i ihtimāl şeyḥ-i mezkūr kendüler daḥı tenāvül buyurmaḳdur ve Bezzār raḥmetu’llāhi ‘aleyh naḳlinde Büreyde raḳıya’llāhu ‘anh buyurmuşdur ki isrā gicesi Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selām Beytü’l-Maḳdis’e geldükde anda olan şahrāya parmağıyla daldı (25) Burāḳı oraya bağladı dimişdür Tirmidī rivāyetinde bunun mişli vārid olmışdur ḥālen müslümānlar Ḳudüs-i şerīfde ol ḫaşı ziyāret iderler Ebū Sa‘īd raḳıya’llāhu ‘anh rivāyetinde böyledür ki Beytü’l-Maḳdis’e gelüp Burāḳı şahrāya bağladılar daḥı mescide girdiler melā’ike ile namāz kıldılar tamām itdükden şonra

Cebrā'ile [H 58/b] su'āl idüp yā Cebrā'īl bu senünle gelen kimdir didiler Muḥammed Resūlu'llāhdur didi aña nübüvvet geldi mi didiler ne'am didi andan Fahr-ı 'Ālem'e karşı gelüp taḥiyye ve ikrām itdiler ve medḥ ü senālar eylediler andan şonra ervāḥ-ı enbiyāyla buluşdılar anlar Teḡri te'ālā (5) Ḥazretine senālar itdiler İbrāhīm Ḥalīl şalavātu'llāhi 'aleyh eyitdi *elḥamduli'llāhi'llezī itte hazeni ḥalīlen ve i'tānī mülken azīmen vece'alnā ümmeten kāniten yu'temmü bi ve enḳāzenā mine'n-nār ve ce'alehā'aliyye berden veselāmen* didi ya'nī ḥamd ol Teḡri te'ālāya ki beni dost idindi vebaña melek-i 'azīm virdi ve beni ümmete ḳanat eyledi ya'nī muḡī'-i (10) ḳā'im bi-emri'llāh itdi ve yalnız İbrāhīm ümmeti dinildüğü şol fezā'il ü kemālātı cāmi' olduğün [EH 400/b] idi ki eşḥāş-ı keşīre¹ ġayrı bulunmaḳ yoğ idi kâne İbrāhīm başḳa ümmet idi yāḡūd İmām ma'nāsına ola ḥāşılı eyitdi Ḥaḳḳ te'ālā beni nāsa İmām idüp *innī cā'iluke li'n-nāsi İmāmen*² ḥasebince ḥalka muḳtedā ḳıldı ve tevḥīd ü (15) ḡā'at ehli³ baña uyarlar ve beni nār-ı Nemrūddan ḥalāş idüp anı baña berd ü selām itdi didi andan ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām eyitdi *elḥamduli'llāhi'llezī kellemenā tekellīmen ve iştāfānī ve enzele 'alā't-tevrāte vece'al helāk firavne ve necāte benī isrā'īl alā yediyye vece'al min ümmeti yehdūne bi'l-ḥaḳḳi vebihī ya'dilūne* didi ya'nī ḥamd ol (20) Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā Ḥazretine ki beni kelāmıyla müşerref idüp ḥalk içinde beni güzīde ḳıldı ve baña Tevrāt⁴ inzāl itdi ve Fir'avun'uḡ helākın ve benī İsrā'īl'üḡ necātın benüm elimde ḳıldı ve benüm ümmetimden ḥaḳuḡa delālet ve 'adālet eyler bir ḳavm ḥalk itdi dimek olur andan Ḥazret-i Davūd 'aleyhi's-selām senāya başlayup (25) *elḥamduli'llāhi'llezīce'ale lī-mülken azīmen ve 'allemeti-zebūre ve el-ānlī'l-hadīde ve seḡrale'l-cibāle yusebbihne me'aive't-ḡayre ve eāni'l-ḥikmete ve faşle'l-ḡitābi didi* ya'nī ḥamd ol celle ve 'alā Ḥazretine ki baña mülk-i 'azīmerzānīḳıldıve Zebūr ta'līm itdi ve baña demūri yumışaḳ itdi ve ḡaḡları musaḡḡar eyledi benümle tesbīḡ iderler ve ḡuyrı [HE 311/b] musaḡḡar [H 59/a] ḳıldı ve ḡikmet ü faşlu'l-ḡitāb virdi dimekdür vefaşlu'l-ḡitāb şol kelāma dirler ḳiḡaḳla bātıl beynin

¹ keşīre H; keşreden HE , EH

² Kur'an 2/124: "Ben seni insanlara önder yapacağım"

³ tevḥīd ü ḡā'at ehli HE , EH ; ḡā'at ile H

⁴ Tevrāt HE EH , Tevrit HE

farq eyleye andan hazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām senāya başlayup *el-ḥamdüli’llāhi’llezī seḥḥare lī’l-riyāḥ seḥḥare lī’l-ṣeyāṭīne ya‘melūne māṣi’etü min meḥārībe ve temāṣīle ve* (5) *‘allemenī mantıku’t-ṭayr ve atānī min külli şey’in faḍlan ve seḥar lī cünüdu’ş-ṣeyṭīni ve’l-lensi ve’t-ṭayri ve atānīmülken lā yenbaḡi li-eḡadi min ba‘dī vece‘al mülki mülken ṭayyiben leyse fihī ḥisābin* didi ya‘nī ḥamd ol Ḥaḡḡ subḥānehū ve te‘ālā Ḥazretine ki baḡa yelleri musaḥḡar itdive divleri musaḥḡar eyledi ne istersem muḡarib ve temāṣīlden işlerler ve baḡa kuşlaruḡ dilin (10) ta‘līm itdi ve her nesneden faḡl virdi ve şeyāṭīn ü ins ü tuyr ‘asākirini baḡa musaḥḡar eyledi ve bir mülk ü salṭanat virdi ki benden şonra bir kimseye daḡı lāyık olmazve benüm salṭanatımı bir salṭanatı [EH 401/a] ṭayyibe kıldı ki andan ḥisāb yoḡdur dimek olur andan Ḥazret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selām senāya başlayup eyitdi *el-ḥamdüli’llāhi’llezī ce‘alnā kelimetu ve ce‘alnā mişlü* (15) *ādem ḡalekahu min turābin sümme ḡāle lehu kün fe yekün ve ‘allemene’l-kitābe ve’l-ḡikmete ve’t-tevrāte ve ce‘alnā aḡlüku mine’t-ṭıyni kehe’yte’t-ṭayri fe enfühu fihī yekūnu ṭayren bi-izni’llāhi ve ce‘āleni übri’ü’l-ekmehe ve’l-ebrāşa ve uḡyī’l-mevṭā bi’zni’llāh vere‘anī ve ṭahharenī ve e‘azaniümmī mine’ş-ṣeyṭānī’r-racīm felem yekün li’ş-ṣeyṭānī ‘aleynā sebīl* (20) didi ya‘nī ḥamd ol Bārī te‘ālā celle zikre Ḥazretine ki beni kendünüḡ kelimesi kıldı didi kelime ne idüḡi ma‘lūmdur ammā ḡazret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selāma kelimu’llāh dinildüḡünde bir ḡaḡ veche buyurmuşlardur biri budur ki atasız hemān Ḥaḡḡ te‘ālānuḡ kelimesiyle ya‘nī kün emr-i şerīfiyle vücūha ḡeldüḡiḡün kelime dinildi didiler yāḡūd dīnde kelāmıyla intifā‘ olunduḡı gibi kendüsiyle daḡı (25) intifā‘ olunduḡiḡün seyfu’llāh ve esedu’llāh didükleri üslüb üzre kelimu’llāh dinildi didiler yāḡūd zamānından evvel tekellüm itdüḡiḡün dinildi didiler va’llāhu a‘lem andan Ḥaḡḡ te‘ālā Ḥazretinüḡ kendüyi teşrīf itdüḡi fezā’il ü kerāmātda atasız ḡaḡ itmede Ḥazret-i Ādeme mümāşil [H 59/b] kılduḡun ve kütüb-i āsmānī ve ḡikmete ta‘līm itdüḡin balḡıḡdan kuş şüretin düzüp kendünüḡ nefḡiyle Allāh te‘ālā Ḥazretinüḡ rūḡ virdüḡin ve gözsüzler ve berāş ‘illetine mübtelā olanları ḡalāş itdüḡin iḡyā-yı mütī kılduḡun ve Tenri te‘ālā kendüyi taḡḡir itdüḡin ve maḡām-ı a‘lāya (5)

ref^c itdügün ve kendüsin ve anasın şerr-i şeytândan hıfz ü himâyet idüp şeytân anlara yol bulamadüğün zıkr idüp beni bu mekârim ü el tâfla tekrîm iden¹ Tenri teâlâya hamd olsun didi andan Faḥr-ı ‘Âlem ve mürselîn şalavâtu’llâhi ‘aleyhim ecma‘în eyitdi her birinjüz rabbine şenâ itdi ben daḥı şenâ iderüme*l-ḥamdüli’llâhi’llezi erselnâ* (10) *raḥmete’l-‘âlemîne kāffete’n-nâsi beşîran ve enzele ‘alâyye’l-ḳur’ân fihi tibyâne külli şey’in ve ce‘al ümmeti* [HE 312/a] *hüme’l-evvelüne ve’l-âḥirüne ve şerḥa lîşadri ve vaḍa‘a ‘annî vizri ve feteha lî zıkrı vece‘alnâ fâtiḥen ve ḥâtımendiyü* buyurdu ya‘nî hamd ol Bārî teâlâ ‘izz ü şâne Ḥazretine ki beni [EH 401/a] ‘alemlere raḥmet irsâl idüp mecmû‘-ı (15) âdem oğlanlarına beşîr ü nezîr gönderdi ve baḡa Ḳur’ân-ı ‘Aẓîm ü kitâb-ı kerîm indirdi ki her şey’üñ beyânı anda mevcüddurve ümmetimi ümmet-i vasaṭ kıldı ya‘nî ‘ādiller eyledi ve evvelün ve âḥirün anları kıldı ve şādırımı şerḥ itdi ya‘nî vâsi‘ idüp münâcât-ı ḥaḳ ve da‘vet-i ḥalḳa müteḥammel itdive ḥaml-i şakîlî üzerümden indirdi² (20) müşkilâtım âsân kıldı ve nübüvvetle ve gayrılar zıkrımı ref^c eyledi ve beni fâtiḥ üḫâtım kıldı ya‘nî ḥilḳatde cümleden evvelve şüretde sâ’ir enbiyâdan mu’ahḫar getürdi dimek olur İbn Ebî Ḥâtem tefsîrinde Enes’den mervîdür ki Faḥr-ı ‘Âlem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem mi‘râcdan yine beytü’l-Maḳdis’e inüp ervâḥ-ı enbiyâyla tekrâr namâz kıldı İmâmet (25) itdi dinilmişdür ammâ Ḳâḍî ‘İyâz ızhar budur ki anlarla kılduğı ḳable’l-‘urüc idi dimişdir lâkin İbn Keşîre raḥmetu’llâhi ‘aleyh ḳable ve ba‘de kılmışdı ḥadîsde buḡa delâletider vardur ve orada mâni‘ yokdur dimişdür bu namâz farîza mi idi nâfile mi idi diyü ihtilâf itdiler ve farîza olduğı taḳdîrce ḳanḳı namâz idi didiler ba‘zılar [H 60/a] şalât-ı şubḫı idi aḳreb budur ammâ şalât-ı ‘aşâ olmaḳ ihtimâldür didiler ammâ ‘aşâ olmaḳ ḳable’l-‘urüc kılmış idi diyenler ḳavline göre müyesserdür ba‘de’l-‘urüc kıldı diyenlere göre şalât-ı şubḫı olmaḳ gerek didiler zîrâ Faḥr-ı ‘Âlemi uyḫudan ḳaldırıp alup gitmişler idi (5) ve ḳable’l-‘urüc farîze kılmak nice râst gelür şalât ḫod mi‘râcda farz olındı dimek ḫâtıra gelürse ma‘lûm ola ki evvelde vaḫyle şabâḫ ve yatsu namâzları farz olınmışdı mi‘râcda beş vaḳt olmaḳ buyruldu

¹ iden H ,EH ; itdi HE

² indirdi H, EH; def^c itdi HE

ba‘z-ı kimesneler ervāḥ-ı enbiyāya İmāmeti eflākde itmişdi didiler İbn Keşire raḥmetu’llāhi ‘aleyh bu sözi begenmez (10) rivāyetler tezāhür itdügi budur ki beytü’l-Maḳdis’de vāḳı‘ olmuşdur ve zāhir budur ki mi‘rācdan döndükden şonra idi zīrā eflākde ba‘z-ı enbiyāya buluşduḳda bu kimdür diyü Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selāma bir bir şorardı [EH 402/a] evvel görüşü yukāruda vāḳı‘oldı İbn Keşire eydür münāsib budur ki ba‘de’l-rucū‘ ola zīrā (15) evvelden ol cenāb-ı ‘ālīye ‘urūc maṭlūb idi nebuyurulur kendüye ve ümmetine ne farz olunur bilmek murād idi vaḳtā kim murādı ḥāşıl oldı beytü’l-Maḳdis’e inüp enbiyā ḳarındaşlarıyla ictimā‘ itdiler ve anlara İmāmet itmekle cümleden şeref ü teḳaddümi orada zuhūra geldi dimişdür İbn İshāḳ rivāyetinden beytü’l-Maḳdis’e (20) gelüp ideceklerinden itdükdən şonrabir nerdübān getirüp ḳodılar şöyle güzel nesne idi [HE 312/b] andan ḥüb nesne hergiz görmedüm diyü buyurmuşdur ve Ka‘b rivāyetinde iki nerdübān idibiri altun biri gümüş idi birinden Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām birinden kendüler ‘urūc itdi dimişlerdür İmām Beyhaḳī rivāyetinde Ebī Sa‘īd raḳīya’llāhu ‘anh (25) ol Ḥazretten rivāyet itdügibudur ki şol ervāḥ-ı benī ādem eflāke çıḳduḳı nerdübānı baḳa getürdiler hergiz ḥalāyık o nerdübāndan güzel nesne görmemişlerdür insan olduḳ zamānda gözlerin göge dikdügi ol nerdübānuḳ ‘acā’ibine naḳar itdügidür ve anuḳḥüsninden müte‘accib olduḳdur diyü buyırmışlardur ve ḥadīs-i [H 60/b] şerīfde Cebrā’īl gökler ḳapusına varup melekler kimdür diyü su‘āl itdüklerinde Cebrā’īldür diyü ḥaber virürdi benüm dimezdi zīrā ben demek ‘aḳīmeti meş‘urdur kelām-ı sā’irde mezḳurdur ki evvelenben diyen iblīs idi lā-cerem şaḳī oldı ve yalnız ben (5) demek mübhemdür beyāna muḥtācdur bir sebep daḳı bu idi ki ben dimedi yine Beyhaḳī naḳlinde ebvāb-ı semādan bir bāba vardı ki aḳa bābü’l-ḥafāze dirler ve anuḳ bir melek mü’ekkili vardur ki adı İsmā’īldür taḳt yerinde iki biḳ melek vardur diyü buyurmuşlardur ve ḥadīs-i şerīfde melekler Cebrā’ī’le Resūlu’llāh Ḥazretine irsāl (10) olındı mı diyü su‘āl itdikleri semāya da‘vet için irsāl olındı mı demek idi yoḳsa aşl nübüvvet için irsāl olunduḳı ‘ālem-i eflākde meşhūr olmuşdi ba‘zılar eyitdi melekler bu sözi söylemeden murād Ḥaḳḳ te‘ālā

Hzreti Resülünün melekler katında ma'rûf idüğün kendüye [EH 402/b] ¹ işitirmek idi (15) didi zîrâ melâ'ike Muhammede irsâl olındı mı diyü su'âl itdiler bundan ma'lûm olur ki anlar ol Hzreti ve aña Cebrâ'îl varacağını bilürler imiş hemân su'âl vuķû'a geldüğünden imiş anuñçün idi ki Cebrâ'îl ne'am didüğü gibi melâ'ike *merhabâyâ vebihî ve leni'me'l-mucîu cā'e*² didiler bu sözleri edille³ delîldürki Cenâb-ı 'izzetde celâlet şân ü (20) ref'et mekân ü taḥkîk risâletin bilmişler idi ve 'ibâdet-i 'Arap üzre bu kelâm-ı kemâl iclâl ü ikrâmı meş'ardur ḥüsn ḥitâbda bundan a'lâ bir mertebe yoķdur ve ihtimâldür ki böyle didükleri ol Hzretün ħudüm-ı şerîfinün bir çatı 'âlem-i eflâkı sebķat eyledüğün müşâhede kılup dimişler ola ve kelâmı taķdîm ü te'ḥîr vardur⁴ (25) taķdîri *cā'e feni'me'l-mucîu mecî'uhü* demekdür şîġa-i ḥitâb merḥabâ bike dimeyüp merḥabâ bihi didükleri daḥı ħapuyı açmadan ve ol Hzretten ḥitâb şâdir olmadın didükleri için idi yâḥüd şîġa-i ġaybubetde ta'zîm olduġu için idi didiler ammâ bâb-ı semâyı fetḥ itmedin Cebrâ'îl *men ma'ake*⁵ didükleri bunu eş'ar eyler ki [H 61/a] ol Hzretün geldüğün tıydular ammâ kim idüğün bilmediler zîrâ eger⁷ Cebrâ'îl yanınca kimse [HE 313/a] var idüğün tıymayalardı *men ma'ake* diyü su'âl itmezlerdi *ema'ake eḥadü* dirlerdi ve tıyduklarının sebebi bu idi ki gökler şeffâfdur billür gibidir bir cānibinde (5) olan bir cānibinden görünür müşâhede kıldılar daḥı kim idüğün şordılar yâḥüd ziyâde nürve ġayrı ḥâlet gibi umür-ı ma'neviyyeden bir kimesne⁸ idi İbn Ḥacer raḥmetu'llāhi 'aleyh böyle dimişdür ba'z-ı 'ulemâ raḥimeḥümü'llāhi te'âlâ *leķad rā' min āyāti rabbihi'l-kübrā ķavl-i* şerîfinün tefsîrinde Faḥr-ı 'Âlem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem¹⁰ şüret-i mübârekesin meleküt-ı (10)

¹ EH nüshasında aynı sayfa yeniden tekrar edilmiş.

² Ona merhaba, gelen hoş geldi safa geldi.

³ edille H ; evvel delîldür EH ; -HE

⁴ müşâhede kılup dimişler ola ve kelâmı taķdîm ü te'ḥîr vardur HE EH ; -H

⁵ O gelenin ġelişi ne güzeldir.

⁶ Yanındaki kim?

⁷ zîrâ egerH EH ; -HE

⁸ kimesne H; nesne HE, EH

⁹ Kur'an 53/18: "Andolsun ki Rabbinin ayetlerinden en büyüġünü gördü."

¹⁰ kendü HE EH; -H

a‘lāda aḥsen eṣkāl üzre müşāhede kıldı dimişlerdür ve ḥadīs-i şerīfde mezkūr olan enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmuḡ eflākde zıkr olınan tertīb-i ṭabaḳātı İmām Müslim naḳlınde İbn ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anhümā rivāyetine muvāfiḳ olmışdur ki evvel ki gökde ḥazret-i Ādem [EH 404/a] ve ikinci gökde Yaḥyā ve ‘İsā ve üçüncide Yūsuf ve dördüncide (15) İdrīs ve beşincide Harūn¹ ve altıncıda Mūsā ve yedincide İbrāhīm peygāmbere² mülākāt itdi dimişlerdür ‘alā nebīyyinā ü ‘aleyhimü’s-şalātü ve’s-selām ammā İbn Şihāb bunların menāzili nice idügi s̄abit degüldür diyü Zühriye muḥālefet itmişdür zīrā Ezherīnün rivāyeti Ḳatāde’nün rivāyet-i mezkūresine muṭābıḳdur S̄abit daḡı bunlar gibi rivāyet (20) itmişdür pes bunlarınḳavli aḳvādur Yezīd bin Mālīk daḡı bunlar rivāyetine muvāfaḳat itmişdür hemān muḥālefeti İdrīs ve Harūn ‘aleyhimü’s-selāmdadır zīrā ol Harūn dördüncü İdrīs beşincide dimişdür ve Şerīḳ rivāyetinde Enes’den mervīdür ki İdrīs ikincide Harūn dördüncüdür biri daḡı beşincide ammā ismini (25) ḡıfz itmedüm dimişdür ve İbrāhīm altıncıda Mūsā yedincüdür şeref-i kelāmu’llāh sebebiyle cümleden maḳāmı ‘alā oldu dimişdür ammā bunun ḳavline i’timād yokdur zīrā siyāḳ-ı kelāmı delālet eyler ki menzilleri zabṭ itmemiş ola didiler ve bi’l-cümle zabṭ idenün rivāyeti evlā vü aḳvādur tertīb oldur ki evvel zıkr olındı zīrā [H 61/b] rivāyāt-ı meşhūrede böyle ki Mūsā ‘aleyhi’s-selām altıncıda ve İbrāhīm ḡalīl şalātu’llāhi ‘aleyh yedincide ola Mālīk bin Sa‘şa‘a ḡadīsinde İbrāhīm arḳasını beytül-ma‘mūra ṭayamışdur didügi gibi bunu te’kīd eyler didiler ba‘zılar cem‘-i murād idinüp eyitdiler (5) Faḡr-ı ‘Ālem Ḥazreti yukaru giderken İbrāhīm yedincide idi aṣaḡa inerken Mūsā ‘aleyhi’s-selām yedinciye varup İbrāhīm altıncıya inmiş idi zīrā kışşada namāzlar ḡuşuşun İbrāhīmle söyleşdügi mezkūr degüldür Mūsā ile mezkūrdur eger aṣaḡa inmede İbrāhīm yedincide olaydı aḡa uğradügi gibi anuḡlameşveret ideydi andan (10) geḡüp Mūsāyla itmeyeydi imdi münāsib budur ki inişde Mūsā ‘aleyhi’s-selām [HE 313/b] yedincide ola yukarudan indügi gibi Mūsā’ya mülākāt itmiş ola didiler ve ihtimāldür ki giderken altıncı gökde ḡazret-i Mūsāya uğradıḳda

¹ Hārūn HE EH ; Hervān HE

² peygāmbere H, EH; ‘aleyhi’s-selām ḡazretlerine HE

Kelāmu'llāh şerefine ğayrıdan tafzīl idüp yedinciye bile alup [EH 404/b] gitmiş olalar ve fā'idesi daħı bunda (15) zuhūr eyledi ki ol Hāzretle ümmetinüñ şalātına müte'allik kelām idüp tahfif-i şalāta bā'is oldu didiler Fethü'l-Bārī'de böyle dinilmişdür ve İmām Nevevī daħı bir miqdār bu ma'nāya işāret buyurmuşdur ve Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ ol gice ağladuğı kendü ümmetine şefkat ve merħametinden idi ol leyl-i mübāreke anlara (20) mağfıret ümīdine ağlamış idi enbiyā 'aleyhimü's-selām ümmetleri hakkında kemāl-i rahmü re'fet üzere olurlar ol daħı 'uşāt ümmetine ğufrān taleb eylerdi didiler ve Faħr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hakkında¹ ğulām ta'bīr itdüğü kendüye nisbet şāğir sinnine işāret itmek idi lisān-ı 'Arabda ğulām diyübyığı terlemiş tāze civāna (25) dirler egerçi Hā'ce-i Ka'ināt Hāzreti ol zamānda kırk yaşın tecāvüz itmişdi ammā tã'ife-i 'Arab içinde bir kişide mādām ki baqiyye-i kuvvet ola ne yaşda olursa arja ğulām itlākın iderler Haṭṭābī rahmetu'llāhi 'aleyh böyle dimişdür Fethü'l-Bārī'de eydür baña zāhir olan budur ki Hāq te'ālā ol Hāzrete küñületden [H 62/a] sinn-i şeyhūhetüñ evveline dāħil olunca² ihsān itdüğü kuvvet-i müstemirreye işāret eyledi hattā Medīne'ye geldüğü zamānda ki Ebū Bekr şiddīkı devesi ardına bindirüp girmiş idi halk ol Hāzrete yigit ve Ebū Bekre pīr itlākın itdilerma' hezā (5) Faħr-ı Cihānuñ³ sinn-i şerīfi Ebū Bekre ğālib idi ammā mizāc-ı şerīfleri kuvvet ü leṭāfet üzere olmağın tāze gösterirdi ammā hāzret-i İdrīs'ün merħabā bil-āħi's-şāliħ ve nebiyyi's-şāliħdiyüp ol Hāzrete qarındaş itlāk itdüğü uñuvvet-i nübüvete ğoredür didiler ba'z-ı rivāyetde merħabān ibnü's-şāliħ didüğü daħı (10) vārid olmuşdur zīrā İdrīs cedd-i ā'lāsıdur didiler ba'zılar semāda mülākāt itdüğü İdrīs cedd-i meşhūrı olan nebī degüldi ol meşhūr olan İlyās 'aleyhi's-selāmdur didiler Allāhu a'lem eger su'al olunup hadīs-i şerīfde mezkūr olan enbiyā 'aleyhimü's-selām ğöklerde olup sār olmaduğı ve (15) mezkūrularuñ her biri bir semāya maşşuş olup [EH 405/a] ikinci semāda ikisi olduğunun münāsebeti nedür dinilürse cevāb virmişlerdür ki ol Hāzretle mülākāta bunlar ma'mūr olmuşlar idi anuñcün

¹ hakkında HE; -H, EH

² dāħil olunca H EH ; varınca HE

³ cihānuñ H; 'ālemüñ HE, EH

emr-i ilāhī ḥasebince kimi evvel kimi sonra mülākāt itdi ve sâ'ir enbiyâ mülākāt itmediler ve bunlardan [HE 314/a] birinüj ol Ḥazretle (20) münāsib ḥuşūşası olmağın bunlar ma'mūr oldılar vaṭan-ı aṣlīden hicretde her biri Ādemle münāsebeti var idi ol cihetden¹ ve Resū'llāh Ḥazreti Mekke şehrinden hicret itmişlerdür ve 'ākıbet vaṭanlarına mürāca'at itmişlerdür ve ḥazret-i 'İsâ ve Yaḥyâ ile münāsebetleri anlara vâkı' olan gibi ibtidâ-yı hicretde bunlara daḥı 'adāvet-i Yehūd (25) vâkı' olup niçe rûzgār bunüj üzerine geçmiş idi ve ol Ḥazrete daḥı yaramazlıklar kaçd itmişler² idi ve Ḥazret-i Yūsuf la münāsebeti karındaşları anuñla düşmen³ oldukları gibi bu Ḥazretle daḥı kendü kavm ü kurebâsı⁴ ya'nî tã'ife-i Kureyş düşmen olmuşlar idi ve āḥırzafer kendülerüj olup düşmenlerine gālib olmuşlardı [H 62/b] Faḥr-ı 'Ālem bu ma'nāya fetḥ-i Mekke güninde işāret buyurup Kureyşe *eḳulü kemā kāle yūsuf lā tesṛibe 'aleyküm el-yevme yağfiru'llāhi lekum ve huve erḥamu'r-rāḥmīne ezhebū fe'entümü't-ṭulekā'* buyurmuşlar idi ya'nî ḥazret-i Yūsufuñ karındaşları āḥir neye uğradıkların bilüp (5) kendülere ḥacālet müstevlī olduğı zamānda Yūsuf 'aleyhi's-selām kemāl luṭfıyla anlaruñ günāhlarına 'özür-ḥ'āh olup bī-ḥuzūr olmak size melāmet yokdur ve Allāh te'ālā erḥamü'r-rāḥimīndür günāhlarıñız bugün mağfired eyles diyüp anları mütesellī kılmışdı Faḥr-ı Kā'ināt Ḥazreti daḥı Mekke şehrin fetḥ idüp ⁵Kureyşi kabza-i taşarrufuna getürdüğü (10) gün ki⁶eyā bizi ne 'uḳūbetle helāk eyleye didükleri zamānda ben daḥı size Yūsuf didiğün dirim varuñ āzād oluñ siz āzād lularsız diyü buyurmuşdı ve ḥazret-i İdrīs 'aleyhi's-selām ile münāsebeti 'inde'llāhi ref'et-i menzilet cihetinden idi ve ḥazret-i Harūn ile münāsebeti kavmi kendülere ezā itdükden sonra maḥabbetlerine rucū' itdikleri [EH 405/b] idi ve (15) ḥazret-i Mūsā ile münāsebeti kavmiyle çalışup cefāların çekdüğü cihetden idi nitekim Kureyş kendüye ezā itdükleri zamānda *leḳad ü'ziye mūsā bi-ekseri min ehzā feşaber* diyü buyurmuşdı ya'nî Mūsāya

¹ cihetden H ; sebedden HE, EH

² kaçd etmişler H EH; -HE

³ düşmen oldukları H, HE; düşmen olup cefā itdükleri gibi EH

⁴ kurebâsı H; akırabâsı HE, EH

⁵ Mekke şehrin fetḥ idüp H, EH; HE fetḥ-i Mekke gününde

⁶ gün ki H, EH; zamānda HE

bundan çok ezā olındı daḥı şabr itdi didi ve ḥazret-i İbrāhīmle münāsebeti ol beytü'l-Ma' mūre istinād idüp (20) Resūlu'llāh Ḥazreti daḥı āḥir¹ömrinde iḳāmet-i menāşıkü'l²-ḥac ve ta'zīm-i beytü'l-ḥarām itdügi cihetden idi didiler 'Arīf ibn Ebū Cemre her birinin bir semāya iḥtişāşı vechinde buyurmuşdur ki ḥazret-i Ādem evvelki gökde olduğunun vechi ol idi enbiyānun evveli idi ve cümleñün aşlı ve atası idi oğluñ ata [HE 314/b] ile üns (25) ü ülfeti ḥāşıl olmağıçün evvel Ādeme mülākāt itdürdi ikincide 'İsā 'aleyhi's-selām olduğı sār enbiyādan ol Ḥazrete aḳrab olduğün idi ve şerī'ati bunun şerī'ati ile mensūḥ olmuşdive āḥir zamānda nüzül idüp Faḥr-ı 'Ālemün şerī'atiyle ḥükm eylese gerekdür 'İsā 'aleyhi's-selāmla bu cihetlerden münāsebeti [H 63/a] var idi ve Yaḥyā 'aleyhi's-selām anuñla bile olduğunuçün idi ki 'İsā'nun ḥalası oğlu idi ve biri birin iltizām idüp nefsi vāḥid gibi olmuşlardı anuñçün 'ālem-i eflākde daḥı cem' olındılar ve üçüncide Yūsuf 'aleyhi's-selām olduğun ol idi ki (5) Resūlu'llāh Ḥazretinün ümmeti anuñ ḥüsnü üzre olup cennete girseler gerekdür ol Ḥazrete bunun ile beşāret idüp mesrūr kılmak için üçüncide Yūsuf'un cemālin müşāhede kıldırdılar ve İdrīs dördüncide olduğun bu idi ki andan vefāt itdi yeryüzünde anuñ ḳabri yoḳdur didiler ve Harūn beşincide olduğun anuñçün (10) idi ki ḥazret-i Mūsā'nun ḳarındaşı ve ḥalīfesi idi ve Mūsā ile bir yerde olmaduğı Mūsā'nun fezā'ili çok olup Kelīmu'llāh olduğün idi anuñ maḳāmı altıncı oldu ve İbrāhim 'aleyhi's-selām yedinci de olduğun anuñçün idi ki Ḥalīlu'llāh idi ve ol Ḥazretün enbiyāda ebb-i āḥiri idi (15) pes münāsib ol idi ki 'ālem-i āḥire teveccüh idecegi zamānda aña mülākātla bir üns-i cedīd ḥāşıl eyleye ve derece-i [EH 406/a] ḥullet ya'nī dostluḳ mertebesi ol birlerinin mertebesinden ā'lā olmağın anlardan mertebesi 'ālā olmuş idi ve ḥullet mertebesinden maḥabbet mertebesi ā'lā olmağın ḥazret-i Ḥabību'llāh andan daḥı ā'lālara 'urūc itdi (20) Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā her birine 'aṭā itdügi ḥaşāiş ḥasebince muḳtezā-yı ḥikmetine göre mertebeler taḳdīr itdi nitekim Ḳur'ān-ı 'Azīminde *tilke'r-Resūlü faḳḍalnā ba'duhum 'alā*

¹ āḥir HE,EH; -H

² menāşıkü'l-H, EH ; -HE

*ba‘dīn minhum men kellema’llāhu ve refe‘a ba‘dahum derecātir*¹ buyurmuşdur ve enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmı ne tarīkiyle gördüğünden ‘ulemā raḥimehümü’llāhi te‘ālā ihtilāf itmişlerdür ba‘zılar ‘İsā’dan (25) ğayrısınun ervāḥın görmüş idi didiler ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmı cesediyle gördi zīrā semāya cesediyle ref‘ olunmuşdur didiler ba‘zılar İdrīs ‘aleyhi’s-selāmı daḥı cesediyle gördi didiler ve Beytü’l-Maḳdisde namāz kılanlar ḥuşuşında daḥı ihtimāldür ki ervāḥ ola ve ihtimāldür ki escād ma‘e’l-ervāḥ ola didiler [H 63/b] ve ğayrı ba‘id ihtimāller daḥı zīkr itdiler ve ḥadīs-i şerīfde Sidretü’l-Müntehā’ya vardıkda dört ırmaḳ gördüm diyü buyurduğı Buḥārī naḳlinde *fe-izā fī-aşluhā erba’tü enhār* vārid olmuşdur ya‘nī Sidre’nün dibinde dört ırmaḳ gördüm dimekdür [HE 315/a] İmām Müslim naḳlinde *yaḥrica min aşluhā* buyurulmuşdur ya‘nī dibinden çıkar dinilmişdür yine Müslim (5) naḳlinde Ebū Hüreyre’den mervīdür ki *erbā’tü enhār mine’l-Cenne en-nīl ve’l furāt ve seyḥān ve ceyḥān* buyurulmuşdur Nīl meşhūr ü müte‘arīf Mısır’da olan ‘azīm ırmaḳdur ve Fırāt Kūfe ırmaḳıdır ve Seyḥān vilāyet-i Şāmdadır ve Ceyḥān Şāmla Rüm mā-beynindedür (10) cihāndan ta‘rīb olunmuşdur ḥālā yine Türkmān içinde cihān şuyı dimekle ma‘rūfdur ammā Ceyḥun ve Seyḥun bunların ğayrıdır Ceyḥun Ḥārezm yanında aḳan şudur ve Seyḥun ikisidir biri Māverāü’n-Nehr’de biri daḥı Hindüstān’dadur pes Ebū Hüreyre rivāyetinden fehm olunur ki Sidretü’l-Müntehā Cennet’de degülmiş ola zīkr olan ırmaḳlar (15) anun dibinden çıkalar veenhār-ı mezkūre ḥuşuşında ‘ibārāt-ı [EH 406/b] müteġāire ile ba‘z-ı aḳvāl daḥı vārid olmuşdur eṣaḥḥ ve aḳvāları beyān olınanlardan ve Sidretü’l-Müntehā tesmiye olunduğunun vechinde İmām Müslim İbn Mes‘ūd’dan naḳl itmişdür ki vaḳtā kim Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥāzretine İsrā vāḳı‘ oldı buyurdu kibeni Sidretü’l-Müntehā’ya iletdiler ve ol (20) Sidretü’l-Müntehā altıncı gökdedür yer yüzünden ‘urūc eyleyen nesne aḳa müntehā olur daḥı oradan ḳabz olunur didi İbn Ebī Cemre’nün a‘māl oraya nihāyet bulur ve oradan emr nāzil olur didüğü² ve ḥıfz

¹ Kur’an 2/253: “İşte biz o elçilerden kimini kimine üstün kıldık. Allah onlardan kimisiyle konuştu, kimisinin derecelerini yükseltti.”

² didüğü HE; -H , EH

ve ğayrı anuñ katında ʔururlar anı tecāvüz itmezler didügi ol ma‘nâdur pes aşağadan ‘urüciden a‘mâl yukarudan nâzil olan emr (25) orada vuķuf itdügi cihetden dimişler İmâm Nevevî rahmetu’llâhi ‘aleyh melâ’ikenün ‘ilmi oraya nihâyet bulup Resûlu’llâh hazretinden ğayrı kimse andan öte geçmedügiçün müntehâ dinildi dimişdür İbn Mes‘ud hadîsinde Sidre altıncı felekdedür didügi bu ma‘nâya muhâlif degüldür zîrâ câ’izdür ki¹ köki altıncıda ve budakları yedincide [H 64/a] ola Fetħü’l-Bârî’de böyle dinilmişdür Buħarî naķlinde Ebî Zerr’den mervîdür ki *feğaşiyeh e lvânün mâedrîmâ hiye* buyurulmuşdur ya‘nî ba‘z-ı levnlr ol Sidre’yi örtti bilmezem ki ne idi demek olur İmâm Müslim naķlinde zıkr olınan İbn Mes‘ud (5) hadîsinde ķâl’llâhu te‘âlâ *izâ yağşa’s-sidrete mâ yağşâ kâl ferâşun min zeheb³* buyurulmuşdur ve Yezîd bin Mâlik hadîsinde *cerâdun min zeheb⁴* vâķı‘ olmuşdur hâşılı ol Sidre’yi gelüp⁵ ihâta idüp örten nesne ba‘zılar altun pervâneler idi ve ba‘zılar altun çekirgeler idi didiler Kâđî Beyzâvî rahmetu’llâhi ‘aleyh ferâş (10) ya‘nî pervâneler dinildügi [HE 315/b] temsîl ʔarîķiyle vâķı‘ olmuşdur şecerün şânından olan çekirge ve aña beñzer nesne ķonmaķdur ve altundan olması haķîķatdür zîrâ Ķudretu’llâha öyle itmek şâlihâdur dimişdür ve Ebû Sa‘îd hadîsinde Enes’den ve İbn ‘Abbâs’dan mervîdür ki *teğşâha’l-melâ’iketü* buyurulmuşdur ve ‘Alî raçıya’llâhu ‘anh (15) hadîsinde *‘alâ külli varaķatü minhâ melekün* hâşılı gelüp üzerine ķonanlar melekler idi her yaprağınuñ üzerinde⁶ [EH 407/a] bir melek var idi diyü buyurmışlar ve Müslim naķlinde Sâbit’den Enes bin Mâlik’den mervî olanda *felemmâ ğaşahâ min emri’llâhi ‘azze ve celle mâğaşa teğayyerat femâ eħad min ħalku’llâhi yesteġi‘ en yen‘athâ min ħusnihâ* vâķı‘ olmuşdur ya‘nî üzerine ķonan nesnelr Allâh emrinden neisegelüp ihâta itdikleri zamânda evvelki (20) şeklinden müteğayyir olup bir hâlet bağladı ki Allâh te‘âlâ maĥlûķından bir kimesne anı ğüzelliginden vaşfa ķâdir olmazdı demek olurve Beytû’l-Ma‘mûr ĥuřuřında ʔaberânî

¹ aşlı ya‘nî ağacunuñ HE; -EH, H

² Kur’an 53:16: “Sidreyi örten şey örttü.”

³ Altın pervaneler

⁴ Altın çekirgeler

⁵ gelüp H EH; -HE

⁶ üzerinde H HE; üstünde EH

Sa'īd bin Ebī 'Urve'den ol daḥı atāde'den rivāyet itmişlerdür Resūlu'llāh alla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi Beytü'l-Ma'mūr semāda bir mesciddür Ka'be ber-ā-berindedür eger (25) aaḡa dūer olsa Ka'benūḡ ūstine dūerdi aa hergūn yetmi biḡ melek daḡil olur ıan melek bir daḡı girmez diyū buyurdı bu ḡadīs-i erīfde Ḥaḡḡ te'ālānuḡ 'azīm-i udretine delīl vāzıḡ vardur ki Ḥaḡḡ celle ve 'alā maḡlūatı ḡaḡḡ idelden berū her gūn yetmi biḡ melek ol mescide gire ve bir giren bir daḡı girmeye ma'-hezā bu daḡı [H 64/b] rivāyet olunmuşdur ki gōkleri ve yiri bir arı midārı mevzi' yokdur ki anda bir melek alnın vaż' idūp secdeye varmamı ola andan onra deryāları bir aḡre yokdur ki aa bir melek mūvekkel olmamı ola pes semavāt ve arz ve biḡār bōyle olıcaḡ ol melā'ike kim (5) Beytü'l-Ma'mūre duḡūl iderler anlar anda giderler ve bi'l-cūmle bu Ḥaḡḡ te'ālānuḡ bir udret-i 'azīmesidür hergiz buḡa bir nesne beḡzemez ve bunda delīl vardur ki melā'ike eker-i maḡlūatdur İbn Ebī Ḥātem naḡlinde Ebū Hüreyre'den mervīdür ki gōkde bir ırmaḡ vardur aa ḡayvān dirler Cebrā'īl 'aleyhi's-selām her gūn¹ girer kendūyi baturur daḡı ıḡup (10) silkinūr andan yetmi biḡ aḡre dūerher aḡresinden Ḥaḡḡ tebāreke ve te'ālā bir melek ḡaḡḡ eyler pes anlardur ki Mescid-i Aḡā'ya girūp namāz ılurlar diyū buyurmılar ammā bunuḡ isnādı za'īfdür İmām Faḡri Rāzī raḡmetu'llāhi 'aleyh ve yaḡluḡu *mālā ta'lemūne*² avl-i erīfinūḡ tefsīrinde eydür İbn 'Abbās raḡıya'llāhu 'anhümā Ḥāzretinden mervīdür (15) ki 'aruḡ [EH 407/b] aḡ cānibinde nūrdan bir 'azīm ırmaḡ vardur³ ve yerler ve gōkler miillū ırmaḡdur [HE 316/a] Cebrā'īl 'aleyhi's-selām her seḡer aa girūp ḡusl eyler daḡı nūrı ve cemāli ziyāde olur andan silkinūr anuḡ anatlarından dōkilen her aḡreden Ḥaḡḡ tebāreke ve te'ālā nie biḡ melek ḡaḡḡ eyler her gūn anlardan yetmi biḡ (20) melek Beytü'l-Ma'mūre dāḡil olur andan onra bir daḡı 'avdet itmez ya'nī bir giren bir daḡı girmez aḡ ıyāmet opınca ḡāl bōyledür ve bu daḡı rivāyet olunmuşdur ki anda melekler Ḥaḡḡ te'ālā Ḥāzretin tesbīḡ iderler her tesbīḡ muḡābelesinde Ḥaḡḡ celle

¹ aa HE; -H, EH

² Kur'an 16/8: "Bilemeyeceḡiniz daha nice eyleri yaratır."

³ deryalar HE; -EH, H

ve ‘alā bir melek halk eyler bunlar şol meleklerden başkadur ki te‘abbüd için¹ (25) olınmışlardur ve şunlardur ki nebāta ve erzāka müvekkellerdür ve hafazadur şunlar ki taşvīr-i insāne müvekkellerdür ve şunlar ki bulutlara inerler ve şunlardur ki Cum‘a günlerinde halkı kitābet iderler ve şunlardur ki Cennet hazīnedārlarıdır ve şunlar ki te‘ākub iderler ya‘nī növbetle arza nāzil olur ve eflāke ‘urūc iderler ve şunlar ki [H 65/a] namāz kılan kimsenüj kırā’atine āmīn dirler ve *rabbenā lekel hamd*² dirler ve muntazır şalavāte du‘ā iderler ve şol melekler ki erinüj döşeğinden kaçan hatuna la‘net iderler hep bunlar ol tesbīh muḳābelesinde halk olınan melā’ikenüj mā‘adāsıdır Hakk subhānehū ve te‘ālānuj kudret-i (5) kāhiresin taşavvur idüp bir kerre irādatı ta‘alluk itmeğle her nesne vücūha geldüğün mülāhaza iden kimesne bu maḳūle keşret-i melā’ike ve sā’ir maḳlūḳātda ašlā tereddüd itmez işitdügi ān telakḳī bi’l kabūleyler ve haberde vārid olmışdur ki semā-yı dūnyā şuyla duḳāndan halk olınmışdur anda melekler vardur şuyla yelden yaradılmışlardur üzerlerine (10) Ra‘d adlu bir melek ḳomışlardur ol melekdür ki bulutlara ve yağmurlara müvekkeldür ve ol melā’ikenüj mecmū‘ı *subhāne zī’l-mülki ve melekūti* diyü tesbīh iderler ve ikinci gökde elvān-ı şettā üzre ya‘nī dürlü dürlü renklerde melā’ike³ vardur ref‘-i şavtla *subhāne zī’l-‘izzeti ve’l-ḳabarūti* diyü tesbīh iderler ve anda bir melek vardur ki bedenüj (15) nışfı āteşden nışfı ḳardandur [EH 408/a] ne ḳar āteşi söyündürür ve ne āteş ḳarı eridür ol melek *yā men ellefe beyne’s-selci ve’n-nāri ellefe beyne ḳulūbi ‘ibādike* diyü du‘ālar eyler ma‘nāsı ey şol ḳādir⁴ Tenri te‘ālā ki ḳarıyla āteş beynin cem‘ eyledüj ḳullarunuḳ ḳulūbı beynin sen cem‘ eyle dimek olur üçüncü gökde melekler (20) vardur ki anlaruḳ vāfir ḳanātları ve dürlü dürlü şüretleri ve gün-ā-gün āvāzları vardur anlar ref‘-i şavtla *subhāneke ente Allāhu el-ḳayyū ellezī lāyemūtu* diyü tesbīh iderler ve anlar muḳkem diyü erler gibi şaf şaf ḳıyām idüp ḫurmuşlardur Allāh te‘ālānuḳ ḳavfından şöyle ḫāllerine meşğüllerdür ki bir melek yanındaḳı melegüj rengi (25) nice idüğünden

¹halk HE,EH ; -H

² Rabbimiz sana hamd olsun

³ melā’ike H, EH; melekler HE

⁴ḳādir H, EH; -HE

haber dār degüldür ve üçüncü gök harīrdendür [HE 316/b] dördüncü gök de bakırdandır¹ bunda olan melekler üçüncüde olanuñ za‘fidür ve sâ‘iri dağı altında olan semāya nisbet böyledür gitdikce kesretde iz‘āf² olmak üzeredür hāşılı bunda olan melā’ikeden birini Hakk te‘ālā Hazreti bir hizmete [H 65/b] şalup bir gitse ve gelse yanındaki melek haber dār olmaz ‘ibādetle şöyle meşgüllerdür ba‘zı kıyāmdave ba‘zı rükū‘da ve ba‘zı sücūddadır bunlar *şubbūhun kuddūsun rabbenā er-raḥmenu’l-lezī lā ilāhe illā hüve*³ diyü tesbīh iderler beşinci gök gümüşdendir ve bunda (5) olan melā’ikenüñ ‘ibādetleri rükū‘ ve sücūddur aşlā başların kaldırıp yukarı nazar itmezler kıyāmete dek bu minvāl üzere ‘ibādet iderler yine kıyāmet kopduğı zamānda *Rabbenā lem na‘buduke Hakkā ‘ibādeke*⁴ dirler altıncı gök altındadır ve anda Hakk te‘ālā Hazretinüñ ‘asker-i ‘azīmi kerrūbiyūn vardır anlarıñ hadd ü (10) haşrın Allāh te‘ālādan gayrı kimse bilmez anlarıñ üzerine bir melek vardır ve aña maşşūş yetmiş biñ melek vardır diyü cümle melegün ‘askeridür bunlar ki Hakk te‘ālā Hazreti ehl-i dünyāya ba‘z-ı umūr için gönderür bunlar ref‘-i şavtla tesbīh ve (15) tehlīl iderler yedinci gök kızıl yāķūtdandır bunda olan melā’ike evvel zıkr olıncadan ziyādedür ve bunlarıñ üzerine bir melek vardır ki yedi yüz biñ melek aña hizmetkār ta‘yīn olıncıdır bunda [EH 408/b] ol kadar melā’ike ‘askeri vardır ki yağmurlar katresi kumlar kayırlar taşlar ağaçlar yapraklar ḥesābınca⁵ ve (20) her nesne ki Hakk te‘ālā halk itmişdür anlar ‘adedincedür bunıñ ma‘nāsı ve *mā yalemu cünūde Rabbike illā hüve* ḥasebince Tenri te‘ālādan gayrı kimesne anlarıñ tefāşilin bilmez dimekdir ve ḥameletü’l-‘arş sekiz melekdir anlar hūb şavt⁶ ve laṭif elhānla tesbīh ve taḥmīd iderler anlarıñ (25) dördi *subḥāneke ve biḥamdike ‘alā ḥilmike ba‘de ‘ilmike* dirler İmām Ṭaberānī naklinde İbn ‘Abbās Hazretinden mervīdür ki Resūlullāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Cebrā’il’e⁷ sen neñ

¹ bakırdandır H EH; nuḥāsdandır HE

² kesretde iz‘āf H, EH ;HE za‘f

³ Ayıplardan münezzeḥ ve temiz olan Rabbimiz, kendisinden başka ilah bulunmayan Rahman’dır.

⁴ Ey Rabbimiz, biz sana hakkıyla kulluk edemedik.

⁵ yapraklar ḥesābınca H EH; yaprağınca HE

⁶ şavt H EH; şūret HE

⁷ eyitdi yā Cebrā’il HE,EH ; -H

üstine müvekkelsin didi Cebrā'îl eyitdi ben rîh üstine ve Hakk te'âlânun 'asākiri üstine müvekkelim didi yā Mikā'îl neḡ üstine müvekkeldir didi¹ [H66/a] Cebrā'îl eyitdi nebātāt² ü қақарāt üstine müvekkeldür didi yā melekü'l-mevt neḡ üstine müvekkeldür didi Cebrā'îl eyitdi ervāḥ³ üstine müvekkeldür didi ammā bu ḡadīsün isnādında Muḡammed bin 'Abdu'r-raḡmān bin Ebī Leylā daḡildir anuḡ sū²-i ḡıfzī olmaḡla ḡadīsı za'ife nisbet (5) itmişlerdür ammā terk olınmamışdur İmām Tirmidī naḡlinde Sa'îd'den merfū'an rivāyet [HE 317/a] olınmışdur ki *vezīrā n min ehli's-semā' cibrīlū ve mīkā'īlū* buyurulmuşdur ya'nī semā' ehlinden benüm iki vezīrim Cebrā'îl ve Mikā'îl'dür dimişlerdür⁴ ve ba'z-ı rivāyetde İsrāfīl evvel secde kılandur ve levḡ-i maḡfūzuḡ velāyetiyle mücāzāt olındı (10) dimişlerdür İmām Buḡārī raḡmetu'llāhi 'aleyh rivāyetinde *sümme 'urice biḡattā zahertü bi-müstevā esme'u fihi şarīfū'l-aḡlāmi vāḡı'* olmuşdur ya'nī beni 'urūc itdirdi ḡattā bir maḡāma çıḡdım ki anda ḡalemler āvāzın işidürdüm diyü buyurmuşlar ve ma'lūm ola ki ḡader-i mektūb ḡadīm⁵-i ezelīdür şarīr-i ḡalem-i mesmū' olan kitābet-i ḡadīsür (15) aḡbāruḡ zāhiri delālet eyler ki semavāt ve arzuḡ ḡalkından evvel levḡ-i maḡfūzuḡ kitābetinden ferāḡ ḡāşıl olmuş ola⁶ imdi böyle gerekdür ki⁷ bu kitābet melā'ikenün ḡahfına⁸ yazılan kitābet olmaḡdur didiler ya'nī levḡ-i maḡfūzda olan aḡḡāmuḡ nüşhasın alurlar yazınurlar anuḡ kitābeti idi ki Faḡr-ı 'Ālem ḡazreti şarīr-i aḡlāmın istimā' itdi (20) didiler şarīf-i ḡalem ve şarīr-i ḡalem bir ma'nāyadur ḡālet-i [EH 409/a] kitābetde ḡalemde çıḡan şavta dirler ve maḡv ü işbāt bunlaruḡ yazduḡında vāḡı' olur eşeri böyle vārid olmuşdur ve eşer diyü şaḡābe kelāmına dirler⁹ İbnü'l-ḡayyim raḡmetu'llāhi 'aleyh eydür ḡalemler on ikidür a'lāsı

¹ müvekkeldir didi HE, EH; -H

² nebātāt HE,EH; -H

³ ervāḡ H, EH; ḡabz-ı ervāḡ HE

⁴ maḡşūd anlaruḡ şānını ta'zīmüdür ve illā ḡaḡḡ celle ve 'alā HE; -H, EH

⁵ ḡadīm H ,EH; -HE

⁶ olmuş ola H, EH, olup HE

⁷ böyle gerekdür ki HE; -H , EH

⁸ saḡfına H, EH; şaḡifelerine HE

⁹ ba'z-ı 'ulemā ḡadīs-i nebeviyye daḡı eşer itlāk iderler HE, EH ; -H

ve eşrefi kalem-i kader sâbıkdur ki Hakk te‘âlâ Hazreti cemî‘-i maḥlûkâtı¹ mekâdîrin (25) ol kaderde yazmışdur nitekim Sünen Ebî Davûd’da ‘Ubâde bin Samitten mervîdür ki *semi‘tü resûlu’llâh şalla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem yeḡûlu enne evvele ḡaleḡa’llâhu el-ḡalem ḡāle lehu iktûb ḡāle rabbi ve mâ ektûb ḡāle iktûb mekâdîrin ḡulli şey’in ḡattâ lâteḡümü’s-sâ‘atu fehazâ evvelü’l-aḡlâmi ve ecelhâ* buyurmuşdur ya’nî ‘Ubâde radıya’llâhu ‘anh ol Hazretten istimâ‘ itmiş ki taḡḡiken [H 66/b] Hakk te‘âlânuḡ evvel ḡalk itdüḡi ḡalemdür yaz diyü aḡa emr itmişdür yâ Rabb ne yazayım dimişdür Hakk celle ve ‘alâ daḡı ḡıyâmet ḡopınca her şey’üḡ mekâdîrini yaz dimişdür pes bu kalem sâ‘ir ḡalemlerüḡ evveli ve ecellidür diyü buyurdı ehl-i tefsîrden ḡok kimesne Hakk (5) te‘âlânuḡ ḡasem itdüḡi ol ḡalemdür dimişlerdür ikinci kalem kalem-i vaḡydür üçüncü kalem Allâḡ te‘âlâ² ve Resûlu’llâḡ ḡazretleri cânibinden olan kalem-i tevḡî‘dür³ dördüncü kalem tıbb-ı ebdân ḡalemidür ki şıḡḡat-i ebdân anuñla ḡıfz olunur beşinci kalem mülûḡ ü nevvâbe müte‘allıḡ olan olan tevḡî‘ kalemidür ki zabḡ-ı memâlik anuñla olur altıncı kalem erzâḡ-ı nâsır⁴ (10) yedinci kalem kalem-i ḡükdür ḡukûḡ anuñla (HE 317/b) sâbit olur ve ḡazâya anuñla nüfüz eyler sekizinci kalem kalem-i şehâdetdür ḡukûḡ anuñla ḡıfz olunur ḡokuzuncı kalem kalem-i ta‘bîrdür ya’nî rü’yâlar vaḡyine ve anlaruñ tefsîr ü ta‘bîrine müte‘allıḡ olan ḡalemdür⁵ onuncı kalem kalem-i tevâriḡ ü ḡavâdiḡ-i ‘âlemdür on birinci kalem kalem-i luḡat ve anuñ tefâşılına müte‘allıḡ (15) olanduron ikinci kalem kalem-i câmi‘dür ki mübḡallerüñ reddine ve muḡarreflerüñ ref‘-i şübhesine müte‘allıḡdır ve’l-ḡâşıl⁶ muşâlih ‘âlemüñ intizâmı bu on iki kalemle ḡâşıl olur ve ḡalemüñ celâlet-i şânında bu kifâyet eyler Hakk te‘âlâ nuñ ḡitâbları anuñla kitâbet olınmışdur ve Ḳur‘ân-ı ‘Azîm’de Hakk te‘âlâ Hazreti aña ḡasem itmişdir⁷ kitâb (20) aḡşâmü’l-Ḳur‘ândan mülâḡḡen [EH 409/b] naḡl

¹ maḥlûkâtı H EH; nâsuḡ HE

² Allâḡ te‘âlâ H, EH; ḡakk te‘âlâdan HE

³ hemân böylece icmâl etmişlerdür HE,-H, EH

⁴ erzâḡ-ı nâsır H,EH; erzâḡdır HE

⁵ olan ḡalemdür H, EH ; müte‘allıḡdır HE

⁶ ve’l-ḡâşıl H, EH; bi’l-cümle HE

⁷ etmişdir H,EH; eylemişdir HE

olındı va'llāhu a'lem ve ba'z-ı rivāyātda o gice Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hāzretinüñ Cennete dūhūl itdūgi vārid olmışdur İmām Müslim rahmetu'llāhi 'aleyh naqlinde Ebī Zerr rağıya'llāhu 'anhdan mervīdür ki *sümme ü'dhiltü'l-cennete fe'izā fihā cenābize'l-lü'lü' ve izā türābüha'l-misk* buyurulmuşdur bu hadīs-i şerīfde şarīhdür ki Cennete (25) girüp anda incüden kubbeler görmüşdür ve cennetüñ toprağı misk¹ idügin müşāhede kılmışdur cenābiz lafzı cīm ve nūnhaıttın ve elifle andan şonra bā ile andan şonra zāl mu'ceme kubbeler dimekdür İmām Buḥārī rahmetu'llāhi 'aleyh naqlinde Kātāde'den Enes'den rivāyet olınan hadīs-i şerīf bu rivāyeti mü'eyyeddür ki buyurulmuşdur [H 67/a] *lemmā 'urice bihi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kāle eteytü 'alā nehrin ḥāfferāhü kibābe'l-lü'lü' beynemā esīrū fī-cenneti izā bi'n-nehrin ḥāffetāhu kibābe'd-dürri'l-mücevvef ve izā tīnuhu miskün ezfer feḳāle cibrīl hezā el-kevser* ya'nī bir ırmağ üzerine geldüm ki iki cānibi incüden kubbeler idi demek olur yine Müslim rahmetu'llāhi 'aleyh bir tarīkde dağı Enesden rivāyet itmişdür ki beynemā esīru fī'l-cenneti izā bi-nehrin (5) *ḥāffetāhü kibābü'd-dürri'l-mücevvefi ve izā tīnehu miskün ezferu feḳāle cibrīlü hezā'l-kevсарu* buyurmışlardır ḥāşılı Cennetde gezüp seyr iderken bir ırmağā rāst geldümiki cānibi mücevvef incülerdenkubbeler idi ve balcığı tīz-būy misk idi Cebrā'īl 'aleyhi's-selām ḥaber virüp bu ırmağ kevsер ırmağıdur didi dinilmişdür İmām Beyḥakī rivāyetinde Ebū Sa'īd Ḥudrī'den rağıya'llāhu 'anh rivāyet eyledügi² olanuğ³ mazmūnı budur ki yedinci semāya çıkup Sidretü'l-Müntehā görmüşdür ve anuğ (10) her yaprağı bu ümmeti setr eyler dimişdür ve ol semāda bir çeşme revān olmuşdur⁴ ayağından iki ırmağ ayrılır birine kevser dirler birine rahmet dirler ben ol rahmet ırmağında iğtisāl itdüm māteḳaddüm ve māte'ahḥar günāhlarum mağfıret olındı andan beni Cennete idḥāl itdiler baña bir cāriye karşı geldi sen kimünsün diyü su'āl itdüm Zeyd bin (15) Ḥārıse'nün

¹ misk H,EH; misk-i eşfer HE

² misk idi Cebrā'īl 'aleyhi's-selām ḥaber virüp bu ırmağ kevsер ırmağıdur didi dinilmişdür İmām Beyḥakī rivāyetinde Ebū Sa'īd Ḥudrī'den rağıya'llāhu 'anh rivāyet eyledügi HE,EH; -H

³ olanuğ H, EH ; ḥadīsüñ HE

⁴ çeşme-i selsebīl dirler anuğHE ,EH ; -H

[HE 318/a] cāriyesiyim didi dimiştir ve bu rivāyetde Cennet'ün meyvesin vaşf idüp enāri koğalgibidür diyü buyurmuşdur andan şonra başa Cehennem'i gösterdiler gördüm [EH 410/a] Hakk te'ālā gāzabı vü'azābı ve belā vü meşakkatleri ol Cehennem'dedür eger anuñ içine taşlar ve demürler atılsa ekl iderdi andan şonra benüm yanımda kapusun yine kapadılar (20) dimiştir ve ba'z-ı rivāyetlerde Cebrā'ıl'den müfārekat itdükden şonra niçe biñ hicāb geçüp maḳām-ı kabe kavseyn ev ednāya¹ vāşıl olmuştur şöyle ma'lūm ola ki bu hicāblar maḳlūka göredür halka göre degüldür zīrā Hakk subḫānehū ve te'ālā hicābdan münezzehdür hicāb muḳadder ve maḫsūs olanı ihāta kılar halkuñ cümlesi (25) esmā ü şıfāt ü ef'al me'ānisiyle ol Hāzretten celle cellāluhu maḫcūblardur ve bi'l-cümle eger insan eger sārher birinüñ ḫālince bir hicābı vardır kiminüñ hicābı zulmānī kiminüñ hicābı nūrānīdür ve Hāzret-i Hakkā aḳreb maḳlūkāt² ḫāfūndur ya'nī 'arşı ihāta iden meleklerdür ve kerrūbiyūnlardur ve anlar nūr-ı mehābet³ ve 'azīmet ü kibriyāyla [H 67/b] ve celāl⁴ ve ḳuds ve ḳayyūmiyyetle⁵ maḫcūblardur zātüñ şıfātla maḫcūb olduğı gibidür maḫcūbiyyetde ṭabaḳāt-ı muḫtelife üzredür her birinüñ bir derecesi ve bir maḳām-ı ma'lūmı vardır ve'l-ḫāşıl ba'z-ı ḳavm rü'yete ni'amıyla mūna'andan maḫcūbdurni'amı görür mūna'amı göremez (5) bu ḳıyās üzre ba'z daḫı aḫvālle muḫavvelden maḫcūbdur ba'z daḫı esbābla müsebbebden maḫcūbdur ve ba'zılar 'ilimle 'ilimden fehimle fehimden ve 'aḳlla 'aḳldan maḫcūblardur bunlaruñ cümlesi *hicābu ni'am 'ani'l-mün'im vel-mevāhib 'ani'l-vehhāb*⁶ ma'nāsındadır didiler ve ba'z-ı ḳavm şehevāt-i mübāha ile ve ba'zı şehevāt-ı muḫarreme ve (10) ma'āşī ve seyyi'ātla maḫcūblardur ba'z-ı ḳavm daḫı māl ü benun ü ziynet ḫayevāt-ı dünyāyla maḫcūblardur diyü buyurmuşlar *ellehüm lā tehecüb ḳulūbenā anke fi'd-dünyā ve lā ebşārnā fi'l-āḫirati yā kerīm* ḫadīş-i şāḫiḫde Enes bin Mālik mervīdür ki Resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *uruce bī cibri'lü ilā sidretü'l-müntehā ve denā cebbārü rabbü'l-*

¹ ev ednāya H,EH ; -HE

² aḳreb maḳlūkātüñ H, HE; maḳlūkātüñ aḳreb EH

³ mehābet H,EH; heybet HE

⁴ celāl H,EH ; -HE

⁵ ḳayyūmiyyetle H,EH ; -HE

⁶ Nîmet vericiyi örten nîmetler ve hediye edeni örten hediyeler perdesi.

‘izzeti (15) *celle celālehu fetedellā hattā kāne kābe kavseyn ev ednā minhü evhā ileyye mā evhā* buyurmuşdur hadīs-i şerīfün mazmünü şeb-i mi‘rācda Hakk celle ve ‘alānuñ luṭf u iḥsāniyla Resūl’llāh Ḥazretine teḳarrubun beyānidur ve bunda mezkūr olan denū ve tedennā ki ḳurb-ı ma‘nevīden ‘ibāretdür Sūretü’n-Necm’de mezkūr olanuñ ğayrıdur egerçi kim [EH 410/b] (20) lafzda birdir velikin ma‘naları muğāyirdür zīrā şaḥiḥ budur ki āyet-i kerīmede murād Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selāmdan evvel sūreden ve *leḳad ra’āhu nezleten uḥrā’inde Sidreti’l-Müntehā*¹ ḳavl-i şerīfine varınca Cibrīl’ün vaşfı mezkūrdur (25) Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem böyle tefsīr itmişdür [HE 318/b] hadīs-i şaḥiḥde ḥazret-i ‘Ā’işe’den mervīdür ki *leḳad re’āhu nezleten uḥrā’inde sidretü’l-müntehā* diyü buyurdı ya‘nī Resūl’llāh Ḥazretine bu āyetden su‘āl itdüm eyitdi ol Cibrīldür ben anı kendüşüretinde görmedüm illā iki kere gördüm demek olur ve’l-ḥāşıl eyitdi mezkūr olan denū ve tedennī Resūl’llāh ḥazretine Cibrīl’ün [H 68/a] ḳurbından ‘ibāretdür ammā hadīs-i şerīfde olan Hakk celle ve ‘alā Ḥazretinün ḳurb-ı ma‘nevīsinden ‘ibāretdür Ḳur’ān-ı ‘Aẓīm’ün lafzı Cibril’den ğayrı murād olmaduğına delālet itdüği bir ḳaç vechdendir biri budur ki *allame şedīdü’l-ḳuvā*² buyurulmuşdur *şedīdü’l-ḳuvā* dan murād sūre-i (5) Tekvīr’de ḳuvvetle vaşf olınan³ Cibrīl’dür ikincisi budur ki *zū mirretin* buyurulmuşdur ma‘nāsı ḥassenül’-ḥulḳ dimekdür bundan daḫı murād sūre-i Tekvīrde mezkūr olan kerīmdür ki ol daḫı Cibrīldür üçüncüsü budur ki *festevā ve hüve bi’l-ufuḳu’l-a’lā*⁴ buyurulmuşdur *ufuḳu’l-a’lā* murād nāḥiyye-i semādur ve üstüvā daḫı Cibrīl’ün üstüvāsıdır ammā üstüvā-yı (10) Rabbü’l-‘izzet ki istilā ma‘nāsıdır ol ‘arşı istilādur dördüncüsü budur ki *sümme denā fetedellā*⁵ buyurulduğda murād Cibrīlün dünüvvidür beşincüsü budur ki *leḳad ra’āhu nezleten uḥrā’inde Sidreti’l-Müntehā*⁶ buyurulmuşdur Sidretü’l-Müntehā

¹ Kur’an 53/13-14: “Andolsun ki o Cebrail’i bir başka inişte daha görmüştü. Sidretü’l-Müntehā’nın yanında.”

² Kur’an 53/5: “Kur’anı ona üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti.”

³ vaşf olınan H, EH; -HE

⁴ Kur’an 53/6-7: “Doğruldu ve o yüce ufuktaydı.”

⁵ Kur’an 53/8: “Sonra yaklaştı, yere doğru sarktı.”

⁶ Kur’an 53/13-14: 1 Andolsun ki Cebraili bir başka inişte daha görüştü. Sidretül Münteha yanında.”

katında olan Cibrîl'dür Resûlu'llâh Hazreti¹ tefsîr itmişdür altıncısı budur ki *leḳad ra'āhu* kavlı-i şerîfinde ve (15) daḫı denâ fetedellâ kavlinde festevâda ve hüve bi'l-ufuku'l-a'lâda olan zamîrlerden murâd bir nesnedürmen ğayr-ı delîl müfessirîn beyninde muḫâlefet câ'iz degüldür yedincisi budur ki Ḥaḳḳ subḫānehü ve te'ālâ ve dünüvv ü tedennî iden âfâḳ-ı â'lâda idügünden ḫaber virmişdür ol ḫod ve âfâḳ semâdur belki taḫtındadır arza dünüvv idüp Resûlu'llâh (20) Ḥazretine² ve daḫı ol Ḥazretün cenâb-ı 'izzetde³ kemâl edebinden ḫaber virüp *māzāḡal-başaru ve māḡaḡā*⁴ buyurdu ma'nāsı Resû'llâh Ḥazretinün başarı gördüğü şeyden meyl itmedi ve āḫir tecāvüz eylemedi belki anı işbât-ı şahîḫle [EH 411/a] işbât itdi dimekdür yāḫūd Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālâ rü'yetini emr itdüğü 'acā'ibün rü'yetinden 'udül itmedi ve anı (25) tecāvüz itmedi dimekdür Ḳāḏī rahmetu'llāhi 'aleyh bu zıkr olunan iki vechle tefsîr itmişdür ḫāşılı mülük-ı selâḫîn karşıusunda ṫuran mü'eddeb kimesneler gözlerin niceḫıfz idüp ol maḳāmın ādābuḡ ri'āyet iderlerse Faḫr-ı 'Alemler şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazreti daḫı Cenâb-ı 'izzet ve ḳurb-ı Ḥazretde lâyıḳ olan ādābı şöyle [H 68/b] ri'āyet itdi dimekdür āyet-i kerîmeden maḳşūd bu ma'nāyı beyāndur *fe-evḫā ilā 'abdihi mā evḫā*⁵ kavlı-i şerîfinün tefsîrinde İmām Ca'fer Şādıḳ rahmetu'llāhi 'aleyh buyurmuşdur ki ḫabîb ğāyet ḳurb-la teḳarrüb idüğü [HE 319/a] zamānda ziyāde heybet yetişdi andan Ḥaḳḳ subḫānehü ve te'ālâ (5) ğāyet luṫufla Ḥabîbine mülâṫāfeḳıldı *fe-evḫā ilā 'abdihi mā evḫā*⁶ buyurduğı oldur ma'nāsı kân-mā-kān ve cerî-mā-cerî dimekdür *ve ḳāle'l-ḫabîbu lil-ḫabîbi mā yeḳūlu'l-ḫabîb lil-ḫabîbi fe ḫafā's-sire ve lem yuṫle*⁷ 'aleyhi eḫad ve lem ya'lem eḫadmā evḫā illā ellezî evḫā dimekdür diyü buyurdu ve'l-ḫāşıl āyet-i (10) kerîmede ol Ḥazrete ne vaḫy olunduğı mübhemdür mübeyyen degüldür hemān Ḥaḳḳ te'ālâ kavline vaḫy itdüğü nesneyi vaḫy itdi dimekdür ammā vaḫy olunan ne şey⁷ idüğü⁷ beyān

¹ böyle HE, -HE, EH

² inmişdür HE, EH; -H

³ cenâb-ı 'izzetde H, EH ; -HE

⁴ Kur'an 53/17: "Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı."

⁵ Kur'an 53/10: "Böylece kuluna vahyettiğini vahyetti."

⁶ Kur'an 53/10: "Böylece kuluna vahyettiğini vahyetti."

⁷ ne şey⁷ idüğü H, EH ; nesnedür HE

buyurulmamışdır anuñçün İmām Ca'fer raḥmetu'llāhi 'aleyh olan oldı giden gitdi dost dostıyla mu'āmelesin teamām itdi mā-beyninde olansırları perde-i ḥafāda qaldı ne vaḥy (15) itdügin kimse bilmedi illā şol kimesne bildi ki aña vaḥy eyledi dimek ma'nāsına aldı ve ba'zılar eyitdi āyet-i kerīmede vaḥy olınan ibhām kıldı 'aẓam-i şānından ötri kâne şöyle dimekdür ki ol bir 'azīmü'ş-şān nesnedür ki kimse muṭṭali' olmaz hemān lāzım olan aña ĩmān getürmekle ta'abbüddür dimek olur ba'zılar qavlince mübhem degüldür (20) belki aḥbār-i vāride ile müfesserdür ya'nī neki vaḥy olıdu ise Resūlü'llāh Ḥāzreti ḥaber virmişdür didiler Sa'īd binCübeyr raḍıya'llāhu 'anh buyurmuşdur ki Ḥaḳḳ subḥānehū ve te'ālā Resūlüne vaḥy idüp *elem ecidüke yetīmen fe-āveytüke'elem ecidüke ḍāllen fehedeytüke'elem ecidüke 'ā'ilen fe agneytüke elem neşrah leke şadreke veda'nā 'anke* (25) *vizra ke'llezi enқада zahreke ve ra'anā* [EH 411/b] *leke zıkrak* diyü buyurdu ḥāşılı *elem yecidke yetīmen fe-āvā'* ma'nāsınadır yetīmen mef'ül-i şānīdür bu taḳdīrce vücūd-ı 'ilm ma'nāsına olmış olur ma'nāsı ben seni yetim bulup penāhıma almadum mı dimek olur yāḥūd ecid muşādife ma'nāsına olan vücüddandır² yetīmen ḥal-i vāqı' olur bu taḳdīrce ma'nāsı [H 69/a] ben seni yetimligün ḥālinde bulup penāhıma almadum mı dimek olur taḳdīr-i evvel üzre vücüd bulmaq ma'nāsına ve taḳdīr-i şānī üzre bulmaq ma'nāsına olur Ḳāḍī raḥmetu'llāhi 'aleyh sūre-i ve'd-ḍuḥāda *elem yecidke* kavlı-i şerīfin böyle tefsīr itmişdür yine bu ṭarīḳ üzre seni ḍāll (5) bulup hidāyet eylemedüm mi ya'nī 'ilm-i ḥikemden aḥkāmıdan ḍāll bulup vaḥy ü ilhām ve nazire-i tevfiḳle hidāyet ve seni faqr ü 'iyālmend bulup ribḥ-i ticāretden ḥāşıl olanla seni ḡanī kılmadum mı ve biz senün şadrıñı şerḥ idüp münācāt-ı Ḥaḳḳ ve da'vet-i ḥalka vāsi' vü müteḥammil itmedük mi [HE 319/b] ve saña ağır gelen (10) nesneleri üzeriñden indirmedük mi ve nübüvvetleve ḡayr ile zıkrıñı ref' itmedük mi ya'nī 'ālem ve 'ālemiyān içinde fazilet-i nübüvvet ve ḡayr ile senün zıkr-i cemīlün bülend eylemedük mi dimekdür³ bu cümle ni'amı 'aded itmeden murād saña

¹ Kur'an 93/6: O, seni yetim bulup, barındırmadı mı?

² terk bulmaq manāsına olur HE, -H, EH

³ fazilet-i nübüvvet ve ḡayr ile senün zıkr-i cemīlün bülend eylemedük mi dimekdür H,EH ; -HE

geçmiş zamānda niçe ihsānlar itdükse gelecek zamānda dağı şöyle iderüz dimege tenbīh idive Sa‘lebī ve Kuşeyrī (15) raḥimehüma’llāhi te‘ālā eyitdiler Ḥaqq te‘ālā Ḥazretinüñ Faḥr-ı Ka‘ināt’a vaḥy itdügi yā Muḥammed cenneti enbiyāya sen girmeden ḥarām itdüm sā’ir ümmetlere senüñ ümmetüñ girmeden ḥarām itdüm demek idi didiler ba‘zılar dağı ḥavz-ı Kevser’i ol Ḥazrete maḥşuş kılduğun vaḥy itmişdi didiler bunu Kuşeyrī raḥmetu’llāhi zıkr itmişdür ve bunu dağı ol zıkr (20) itmişdür ol Ḥazrete vaḥy itdügi sā’irrusule vaḥy itdügi idi zīrā aqlām-ı qadīmde *mā yuḳalu leke illā mā ḳad ḳīle li’r-rusūl*¹ buyurdu bundan fehm olunur ki anlara vaḥy olunan ne ise Faḥr-ı ‘Ālem Ḥazretine dağı vaḥy olunan ol ola ba‘z-ı ‘ulemā dağı vaḥy olunan beş vaqt namāz idi didiler Allāhu a‘lem be-ḥaḳıḳati’l-ḥāl ve ba‘z-ı aḥbār İsrā’da İbn (25) Merzūk raḥmetu’llāhi ‘aleyh zıkr itdügi üzre vārid olmuşdur Faḥr-ı Kā’ināt ‘aleyhi ekmelü’t-taḥiyyāt² ḳurb-ı Ḥazret’de makām-ı kābe ḳavseyn ev ednāya vuşul [EH 412/a] bulduḳda eyitdi *men ḥaddeṣeke enne Muḥammeden ra‘ā rabbehu feḳad a‘azame’l-firyeti didi ya‘nī yā Rabb taḥḳıḳan sen ümem-i sālifeye ‘azāb-ı dünyevī musallaṭ³ kılduñ [H 69/b] ba‘z-ı ümmetüñ üzerine taşlar yağdurduñ ve ba‘zını yere geçürdüñ ve ba‘zını şüret-i insāniyyeden döndürüp ğayr-ı ḥayvānāt şüretine ḳoduñ pes benüm ümmetime neyleceksin didi Ḥaqq subḥānehū ve te‘ālā eyitdi *ünzile ‘aleyhimi’r-raḥmete ve ubeddilü seyyi‘ātihim ve (5) ḥasenāt ve men de‘āni minhüm lebbeytuhu ve men se’elenī e‘ṭaytühü ve men tevekkele ‘aleyye kefeytuhu ve fi’d-dünyā e’tir ‘alā’l-uşāt ve fi’l-āḥireti üşeffi‘uke fīhim ve levlā ene’l-ḥabību yuḥibbu mu‘ātebete ḥabībehu lemāḥasebetü ümmetike didi ya‘nī senüñ ümmetüñe idecegüm budur ki üzerlerine raḥmet inzāl eylerüm ve günāhların ḥayrāt ü ḥasenāta (10) tebdil eylerüm ve anlardan bir kimesne ki baña du‘ā eyleye ben aña telbīh iderüm ya‘nī du‘āsını ḥüsn-i ḳabül ve icābetle teleḳḳī iderüm ve su‘āl idenlerine i‘ṭā eylerem ve baña tevekkül**

¹ Kur’an 41/43: “Sana ancak, senden önceki peygamberlere söylenenler söylenmektedir.”

² aleyhi ekmelü’t-taḥiyyāt H, HE; şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem EH

³ musallaṭ HE; -H, EH

idenlerine kifāyet iderüm ‘aṣīlerün ‘ayubın dünyāda setr idüp āhırinde¹anlarhakkında senünj şefā‘atınj maḳbūl iderüm eger dost dostunj mu‘ātebesin (15) sevmeyeydi senünj ümmetinj muḥāsebe kılmayaydum diyü buyurdı vaḳtā kim H̱‘āce-i Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem maḳām-ı ma‘lūmdan rucū‘ itmek diledi eyitdi yā Rabb [HE 320/a] her seferden gelenünj bir armaḡānı olur benüm ümmetime armaḡānım nedür didi H̱aḳḳ celle ve ‘alā eyitdi *ene lehüm mā‘aṣū ve ene lehüm izā mātü ve ene lehüm fi’l-ḳubūr ve ene lehüm fi’n-nüşūr* (20) buyurdı ya’nī mādām ki ḡayātda olalar ben anlarıñla bileyim vefāt itdikleri zamānda ben anlarıñla bileyim ve ḳabrlerinde bileyim ve nüṣūrlarında bileyim dimekdür murād bu ümmete her ḡālde ‘avn ü ‘ināyetin ḳarīn ü muṣāḡib kılmāḡdur luṭf ü iḡsānım anlara dā‘imā mütevāṣıldur münfek olmaz dimekdür ve ḡadīs-i şerīfde vāḳı‘ olan lamlar (25) mā‘ ma‘nāsınadır nitelim bu beyitte ol ma‘nāya vārid olmuṣdur felemmā teferraḡnā ke-innī ve māleken li-ṭūl ictimā‘ lem nebet leyletenmā‘-ṭūl ictimā‘ dimekdür ve ma‘lūm ola ki ol H̱azretünj leyle-i mi‘rācda Rabbū’l-‘izzeti gördüğünde ‘ulemā [EH 412/b] raḡimeḡumu’llāhi te‘ālā ḳadīmen ve ḡārisen iḡtilāfide gelmiṣlerdür İmām Buḡārī raḡmetu’llāhi ‘aleyh [H 70/a] rivāyet itmiṣdür ki Mesrūḳ raḡıya’llāhu ‘anh eyitdi ümemü’l-mü’minīn ‘A’iṣe’ye su‘āl idüp ey benüm annem ‘Ā’iṣe Resūlu’llāh H̱azreti Tenḡrī te‘ālā yı gördi mi didüm eyitdi *leḳad ḳaffe ṣe‘rā mimmā ḳulte eyne entemin ṣülūs* (5) *men ḡadeseke hūnne feḳad kezebe* didi andan ṣoḡra *lā tudrikuḡu’l-ebṣāru ve huv ve yudriku’l-ebṣāra vehuve’l-laṭīfu’l-ḡabīre²* ve daḡı *ve mā kāne beṣerin en yukellimeḡu’llāhu illā vaḡyen ev min verāi ḡicabin³* āyet-i kerīmelerin oḡudu andan eyitdi *ve men ḡaddeseke ennehu ya’lemü mā fiḡadin feḳad kezebe* didi (10) andan *ve mā tedri nefsun māzā teksibu ḡaden⁴* āyet-i kerīmesin oḡudu *ve men ḡaddeseke inne ketemefeḳad kezebe* didi andan ṣoḡra yā

¹ āhırinde H,EH ; āḡiretde HE

² Kur’an 6/203: Gözlr O’nu idrak edemez ama O, gözleri idraak eder.O, en gizli şeyleri bilendir, hakkıyla haberdar olandır.

³ Kur’an 42/51: “Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla yahud perde arkasından konuşur.”

⁴ Kur’an 31/34: “Kimse yarın ne kazanacağını bilemez.”

*eyyuhār Resūlu bellig mā unzile ileyke min rabbike*¹āyet-i kerīmesin okudu andan ve *lekinnehu re'ā cibrīle fī-şuratihi merreteyn* didi ve bi'l-cümle 'Ā'işe kelāmuñ muhaşşılı budur ki yā Mesrūk zinhār gāfil (15) olmaher kimesne ki saña üç nesneden haber vire yalan söyler evvelā bir kimesne ki Muḥammed Rabb'ini gördi diye ol yalan söyler zīrā Ḥaḳḳ te'ālā Ḥazreti Qur'an-ı 'Azīm'de buyurduğı üzre anı başar ihāta kılmaz görölmege kabil degüldür ve anuñ beşere söyledüğüvaḫy tarīkiyledür yāḫūd verā-yı ḥicābdandur² yoḫsa mu'āyene tarīkiyle degüldür ve bir kimesne ki (20) saña yarın ne olacağıñ ol bilür diye taḥḳīken yalan söyler zīrā Qur'an-ı 'azīmde³ beyānbuyurulmuşdur ki 'ilm-i ḡayb Allāh te'ālā Ḥazretine maḥşūşdur ve bir kimesne ki saña peygamber 'aleyhi's-selām ketm eyitdi diye ya'nī Teñri te'ālā vaḫy itdüğün saḳladı söylemedi diye ol yalanzīrā Ḥaḳḳ te'ālā kablinden ol ma'mürdur ki (25) aña inzāl olunan şeyi teblīğ ideşaklamaya Teñri te'ālā yı görmek olmadı velikin Cebrā'īli iki kerre kendü şüretinde gördi diyü buyurdu İmām Müslim naḳlinde 'Ā'işe'den bu 'ibāretle mervīdür *men ḥaddeşeke enne muḥammeden re'ā rabbehü feḳad e'azame'l-firyē* ya'nī şol kimesne ki saña Muḥammed Rabb'ini gördi diyü **[HE 320/b]** haber vire taḥḳīken **[H 70/b]** ol kizbi büyütdi didi ḥaşılı ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Teñri te'ālā yı gördi diyen 'azīm kızb ü iftirā⁴ eyledi dimekdür İmām Nevevī raḫmetu'llāhi 'aleyh buyurdu ki ḥazret-i **[EH 413/a]** 'Ā'işe raḳıya'llāhu 'anha ru'yetün vuḳū'nı ḥadīs-i merfū'la nefī itmedi eger kendünün (5) ḥāḫırında ḥadīs-i merfū 'olaydı anı zıkr iderdi hemān āyet-i kerīmenün zāhirinde 'itimād eyledi ḫāl bu ki şaḫābe-i kirāmdan ba'zı bu kelāmda 'Ā'işe Ḥazretine muḫālefet eylemişdür kaçan aşḫābdan bir kimesne bir söz söylese yine aşḫābdan ba'z-ı āḫır aña muḫālefet eylese⁵ ol söz ḫüccet olmaduğına 'ulemānuñ ittifākı vardur didi ḥaşılı bu (10) ḥadīs-i merfū' aña dirler ki rivāyet iden kimesne Resūlu'llāh ḫazretinden işitdüm böyle buyurdu diyü rivāyet eyleye

¹ Kur'an 5/67:"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni teblīğ et."

² kılmaz H, eylemez HE; -EH

³ haber virilüp HE; -H, EH

⁴ diyen 'azīm kızb ü iftirā HE,EH ; diyü haber virdi H

⁵ eylese HE,EH ; -H

‘Ā’iše şiddīka rađıya’llāhu ‘anha böyle dimedi belki āyet-i kerīmenüj zāhirinden fehm itdügi üzre Bārī te‘ālā ‘izz ü şāne görülmek müyesser¹ degüldür Resūlu’llāh Hāzreti dađı görmedi diyü buyurdu bu söz ‘Ā’iše’nünj kendü (15) ictihādıdır bu maķūle umūrı²şahābe-i kirāmdan ittifāk vāķı‘ olup yāhūd sükūt vāķı‘ olursa ol ķavl bize hücçet olur aña göre i’tikād ve ‘amel iderüz ammā şöyle ki birinden muķālefet vāķı‘ ola ol ķavl-i hücçet olamaz İmām Nevevīnünj didügi budur velikin Hāfiz Ebū’l-Fazl el-‘Asķalānī raķmetu’llāhi ‘aleyh eydür (20) Nevevī bu sözünde İbn Huzeyme’ye tābi‘ olmuşdur bu ‘aceb nesnedür ki ‘Ā’iše vuķū‘-ı ru’yeti hadīs-i merfū‘la nefī itmedüğüne cezm ide bā-vücūd ki şahīh-i Müslimde ‘Ā’iše’den hadīs-i merfū‘ sābit olmuşdur Nevevī raķmetu’llāhi ‘aleyh şahīh-i Müslim’i şerh itmişdür böyle iken yine tedārik itmemek³ ğarībdür (25) imdi İmām Müslim ķatına vārid olmuşdur ki bir gün Mesrūk rađıya’llāhu ‘anh hāzret-i ‘Ā’iše’ye bu bābdan söz açdı dađı ‘Ā’iše rađıya’llāhu ‘anha eyitdi bu huşuşı Resūlu’llāh Hāzretine bu ümmetden su’āl idenlerünj evveli benüm bir gün Faħr-ı Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretine *hel re’eyte rabbeke didüm lā innemā [H71/a] re’eytü cibrīle münhabıtan* didi ya’nī Rabbünj gördünj mi didüm yok Rabbimi görmedüm ancak Cebrā’il ‘aleyhi’s-selāmı aşığa indügi hāilde gördüm demek olur hāşılı ‘Ā’iše Hāzretinden hadīs-i merfū‘an sābit olmuşdur ammā bu ķadar var ki ‘Ā’işenünj āyet-i kerīme ile ihticāc itdüğüne İbn ‘Abbās rađıya’llāhu ‘anhüma muķālefet itmişdür İmām Tirmidī raķmetu’llāhi ‘aleyh (5) İbn ‘Abbās [EH413/b] hāzretinden rivāyet eyler ki bir gün *re‘ā Muħammedün rabbehu* didi ya’nī Muħammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Rabbini gördi didi eyitdiler Hāķķ te‘ālā Hāzreti dimedi *milā tüdrikühu’l-ebşāru⁴* Resūlu’llāh Hāzreti anı nice görür didiler eyitdi *veyħake zāke izā [HE 321/a] tecellā bi-nūrihi ellezī hüve nūrihi* (10) diyü buyurdu ya’nī vāy saña ol görünmedügi şol zamāndadır ki kendü nūr-ı zātıyla tecellī eyleye didi *ve ķad re‘ā rabbehu merreteyni* didi ya’nī taķķīķen Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Rabbini iki kere

¹ müyesser H, EH; mümkin HE

² umūrı H, HE; umūrdan EH

³ itmemekH, EH ; itmeye HE

⁴ Kur’an 6/103: “Gözler onu idrak edemez.”

gördi diyü buyurdu İmām Kırtubī rahmetu'llāhi 'aleyh eydür āyet-i kerīmede el-ebşāru cemi'-i mücellā bi'lāmdur bu taqdır üzre taşşışı kabül (15) eyler hāşılı görmemek kāfirlere maşşüşdur anlar görmezler nitekim āyet-i kerīme'de *kellā innehum 'an rabbihim yevme'izn le-maḥcūbūne*¹ buyurulmuşdur bunun muḳtezāsı budur ki kıyāmet güninde küffār Hāḳḳ te'ālā Hāzretin dīdārın görmeyeler el-ebşārdan daḫı murād budur ammā mü'minler müşāhede kılacığı *vucūhun yevme izin nāḍıratun illā rabbihā* (20) *nāzıratu*² āyet-i kerīmesiyle s̄abit olmuşdur pes āḫiretde görmek cā'iz olıcaḳ dünyāda daḫı görmek cā'izdür zīrā vaḳtın mer'ıye nisbet mütesāvidür³ diyü buyurdu fi'l-ḫaḳıḳa bu istidlāl güzel istidlāldür ve Ḳāḍı 'ıyāz rahmetu'llāhi 'aleyh eydür ru'yetu'llāh'aḳla cā'izdür ve 'aḳlda bunu muḫāl görür (25) nesne yoḳdur ve cevāzına ḫāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmuḅ su'ālī delīldür *rabbı ernı enzur ileyke* diyü Hāḳḳ te'ālā Hāzretine yā Rabb baḅa dīdāruḅ göster seni göreyim didi enbiyā muḫāl olannesneyi dilemez pes ma'lūm oldu ki ru'yetu'llāh cā'iz imiş andan āyet-i şerīfde ru'yetuḅ istiḫāle ve imtinā'ına delīl yoḳdur [H 71/b] lā tūdrikūhu'l-ebşāru ḳavl-i şerīfiyle men'-i ru'yete istidlāl idenüḅ ḫücceti yoḳdur zīrā āyet-i kerīmede te'vil-ı muḫtelife vardur diyü buyurdu İbn Ebı Hātem İsmā'ıl bin 'Aliyye'den rivāyet itdüğü budur ki āyet-i kerīmenüḅ te'vīlinde *hezā fi'd-dünyā* dimişler ya'nı 'adem-i ru'yete (5) dünyādadur buyurmuşlar ba'zılar *lā tūdrikūhu'l-ebşāru* ey cemi'endiyü te'vīl itdiler ya'nı cemi'ü'l-başar müşāhede kılmaz ba'zı kıılır dimekdür ve ol [EH 414/a] müşāhede kıılanlar mü'minlerdür ki āḫiretde ru'yetleri āyet-i kerīmeyle s̄abit olmuşdur ve Mu'tezile ḫā'ifesi bu āyetden kendü fehmlerine bināen Allāh te'ālā Hāzretinüḅ ru'yeti cā'iz degüldür ne dünyāda görünür ve ne (10) āḫiretde didiler cevāzına delīl olan āyet-i āḫiriye nazār itmediler ehl-i sünnet ve cemā'ate muḫālefet itdiler Kitābu'llāha ve sünnet-i Resūlu'llāha cehl irtikāb itdiler Kitābu'llāhda⁴ cevāzına delālet iden āyetler zıkr olınan

¹ Kur'an 83/15: "Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaktır."

² Kur'an 75/22-23: "O gün bir takım yüzler aydıdır. Rablerine bakarlar."

³ vaḳtın mer'ıye nisbet mütesāvidür H,EH ; iki zamānda mer'ıye nisbet ber-ā-berdür HE

⁴ mevcüd cevāzunda EH, -H, HE

āyetlerdür ki¹biri *vucūhun yevme izin nāḍiratun illā rabbihā nāziratur*² kavlı-i şerīfidür mü'minler görmek cā'iz idüğüne bu āyet-i kerīme delāletinde şübhe (15) yoḡdur ve *birikellā innehum an ravvihim tevme izin le maḥcūbūn*³ kavlı-i şerīfidür bu delālet eyler küffār⁴ [HE 321/b] görmeyelere İmām Şāfīzī raḥmetu'llāhi 'aleyh bu āyet delālet eyler ki mü'minler kıyāmet güninde Ḥaḡḡ te'ālā Ḥazretinden maḥcūb olmayalar dimişdür ya'nī perde-i ḥırmānda ḡalmayalar dīdārın müşāhede ideler dimekdür ve nisbetde delīl budur ki şaḡābe-i kibārdan Ebū Sa'īd ve Ebū Hüreyre (20) ve Enes bin Mālik ve Cezīr ve Suheyb ve Bilāl ve daḡı niceler Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden rivāyet itmişlerdür ki taḡḡiken mü'minīn dār-ı āḡiretde 'araşātda ve cinān ravzalarından Ḥaḡḡ celle ve 'alā Ḥazretinüḡ dīdārın müşāhede kılsalar gerekdür ba'z-ı 'ulemā daḡı eyitdiler işbāt-ı ru'yetle nefī idrāk beyninde münāfāt yoḡdur zīrā (25) idrāk ru'yetden eḡaşdur nefī-i eḡaşdan nefī-i e'amm lāzım gelmez didilerve böyle diyenler daḡı nefī olınan idrāk ne nesnedür diyü ihtilāf itdiler kimi eyitdi ma'rifet ḡaḡīḡatidür zīrā egerḡi kim mü'minler Tenri te'ālā Ḥazretin görürüler ammā kendüden ḡayrı kimse ḡaḡīḡatin bilmez nitekim ḡameri görenler müşāhede kıllurlar ammā ḡaḡīḡati nedür idrāk itmezler [H 72/a] bir şey'iḡ ru'yeti ḡaḡīḡat ve māhiyetin idrākuḡ ḡayrıdur didiler ve ba'zılar daḡı eyitdiler idrākdan murād iḡāḡadur ve 'adem-i iḡāḡadan 'adem-i ru'yet lāzım gelmez nitekim 'adem-i iḡāḡa bi'l-'ilminden 'adem-i 'ilm lāzım gelmez didiler Cennetde gezüp seyr iderken bir ırmaḡa rāst geldümiki cānibi mücevvef incülerden ḡubbeler idi ve balcıḡı tīz-büy misk idi Cebrā'īl 'aleyhi's-selām ḡaber virüpbu ırmaḡ kevsir ırmaḡıdur didi dinilmişdür İmām Beyḡaḡī rivāyetinde Ebū Sa'īd Ḥudrī'den raḡıya'llāhu 'anh rivāyet eyledüḡi⁵ olanuḡ⁶ mażmūnı budur ki yedinci semāya ḡıḡup Sidretü'l-Müntehā görmişdür ve anuḡ her yapraḡı bu ümmeti setr eyler dimişdür ve

¹ zikr olınan āyetlerdür ki H,EH -HE

² Kur'an 75/22-23: "O gün bir takım yüzler aydıdır. Rablerine bakarlar."

³ Kur'an 83/15: "Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır."

⁴ küffār H; kāfırlere HE; -EH

⁵ misk idi Cebrā'īl 'aleyhi's-selām ḡaber virüp bu ırmaḡ kevsir ırmaḡıdur didi dinilmişdür İmām Beyḡaḡī rivāyetinde Ebū Sa'īd Ḥudrī'den raḡıya'llāhu 'anh rivāyet eyledüḡi HE,EH; -H

⁶ olanuḡ H, EH; ḡadīşüḡ HE

ol semāda bir çeşme revān olmuştur¹ayağından iki ırmağ ayrılır birine kevşer dirler birine rahmet dirler ben ol rahmetırmağında iğtisāl itdüm māteḳaddüm ve māte'aḥḥar günāhlarum mağfıret olındı andan beni Cennete idḥāl itdiler baña bir cāriye karşı geldi sen kimünsün diyü su'āl itdüm Zeyd bin Ḥārıse'nün [HE 318/a] cāriyesiyim didi dimişdür ve bu rivāyetde Cennet'ün meyvesin vaşf idüp enārı ḳoğalargıbidür diyü buyurmuşdur andan şoñra baña Cehennem'i gösterdiler gördüm [EH 410/a] Ḥaḳḳ te'ālā ḡazabı vü 'azābı ve belā vü meşāḳḳatleri ol Cehennem'dedür eger anuñ içine taşlar ve demürler atılsa ekl iderdi andanşoñra benüm yanımda ḳapusun yine ḳapadılar dimişdür Şaḥīḥ-i Müslimde *lā uḥşıye senā'en 'aleyke ente kemā eşneyte* (5) 'alā nefsike vārid olmuştur ma'nāsı yā Rabb sen kendü nefesiñe senā itdügün gibi ben senā idemezdim demekdür bundan lāzım gelmez ki Resūlu'llāh Ḥazreti Ḥaḳḳ te'ālāya hiç senā itmeye bu daḥı böyledür ihāḩa olmamaḳdan rü'yet olmamaḳ [EH 414/b] lāzım gelmez didiler ba'z-ı 'ulemādan mervīdür ki buyurmuşdur Rabbü'l-'izzet görilür ammā idrāk olınmaz (10) zīrā idrāk ihāḩadan ve derk ḡāyetden 'ibāretdür Bārī te'ālā celle zıkre ḡāyet ve nihāyetden münezzeḥ ü muḳaddesdür² eger görünmez diyenler ḥazret-i Mūsāalen *terānī*³ buyurduğundan alurlarsa⁴ sözlerinün vechi yoḳdur belki Ḥaḳḳ te'ālānuñ bu ḳavl-i şerīfi rü'yetün cevāzına evzāḩ-ı edilledür zīrā eger muḥāl olaydı cevāz-ı (15) rü'yetemu'teḳad olanlar ḡāl ve kāfir olmaḳ lāzım gelürdi bir kimesne ki Ḥaḳḳ te'ālā anı risālet ve nübüvvetine muḩtār idüp envā'-i fezā'il ve kerāmātıyla ta'zīm ide ve şeref-i kelāmıyla müşerref ve mü kerre m ḳılıp efzāl-ı ehl-i zamān ḳıla ve delā'il überāḩn-i mu'cize ile mü'eyyed eyleye bu aşl kimesne Ḥaḳḳ te'ālā Ḥazretine cā'iz olmayan (20) ma'nāyınice cā'iz i'tiḳād eylerve bir emr ki 'ilm-i ḡaybe müte'allıḳ ola enbiyādan aña şekk virüp nice mutaşavver olur imdi āyet-i kerīmeyi ḥazret-i Mūsā i'tiḳāda göre cevāz-ı ru'yete ḩaml itmek vācibdür⁵ ve līkin bu ḳadar vardur ki Mūsā

¹ çeşme-i selsebīl dirler anuñHE ,EH ; -H

² muḳaddesdür H; - HE, EH

³ Kur'an 7/143:"Beni asla göremezsin."

⁴ ve ḩarf-i len te'yīd üzere nefī müfiddür dirlerse HE ,EH ; -H

⁵ vācibdür H, EH ; cā'izdür ve vācibdür HE

‘aleyhi’s-selām hemān ol sâ‘atde görmek câ‘iz olur zan itmişdi Hakk te‘âlâ Hazretinün cevâbı şimdi (25) göremezsin [HE 322/b] yâ Mūsâ demek idi Mūsâ ‘aleyhi’s-selām gelecekte görmek dilemedi ki şarf olına ya‘nî gelecekte göremezsin demek ola cevâb su‘âle münâsib olur demişdür ve Kâdî Beyzâvî rahmetu’llâhi ‘aleyh daḥı tefsîrinde demişdür ki bu âyetde rü‘yetu’llâha fi’l-cümle câ‘iz idüğüne delîl vardır zîrâ taleb-i müsteḥîl [H 72/b] enbiyâdan muḥâldür ḥuşûşen ki cehl bi’llâhi iktizâ eyleye anuḥün Hakk tebâreke ve te‘âlâ *len terânî* diyü redd eyledi *len erî* dimedi demişdür ya‘nî eger Bārî te‘âlâ görünmek câ‘iz olmasa ḥazret-i Mūsâ taleb itdüğü zamânda sen beni göremezsin dimezdi belki ben (5) görünmezem dirdi böyle dimedi imdi ma‘lûm oldu ki diledüğü kuluna diledüğü zamânda görünmek câ‘iz imiş [EH 415/a] ve Kâdî ‘Iyâz rahmetu’llâhi ‘aleyh Ebî Bekr Hüzeli’den naḥl eyler ki âyet-i kerîmede murâd şöyle dimekdür ki dünyâda beşer baḥa nazâr itmege müteḥammel degüldür nazâr iden tākāt getirmez helāk olur ve ba‘z-ı selef ü müteāḥḥirîn buyurmuşlardur ki dünyâda rü‘yetu’llâh mümteni‘dür (10) zîrâ ehl-i dünyānuḥ terkîbi za‘îfdür kuvvetleri azdur ve cemî‘-i aḥvâli teḡayyür üzredür kâbil-i zevâl ü fenâdur bu cihetlerden rü‘yete tākātleri yoḡdur ammâ dâr-ı âḥiretde terkîb āḥir üzre kılunup kuvvet-i sâbite ve baḡiyye virilüp nûr-ı başar ve başîretleri kemâl bulduḡdan rü‘yete kâdir olurlar İmām Mâlik rahmetu’llâhi ‘aleyh buyurmuşlardur (15) ki Bārî te‘âlâ ‘izz ü şâne dünyâda görölmez zîrâ bâkîdür bâkî fânî gözle görölmez ammâ dâr-ı âḥiretde bâkî gözler virildükde bâkî ile görölür demişdür pes dünyâda görölmek câ‘iz olmadüğü beşerünḡ za‘if terkîbinden olıcaḡ Hakk tebâreke ve te‘âlâ kâdirdür ki diledüğü kuluna kuvvet-i terkîb ü kemâl kudret ü tâ‘at i‘tâ (20) eyleye daḥı dünyâda görüne bunda aşlâ ‘aḡl kabûl itmeyecek nesne yoḡdur Şaḥîḥ-i Müslim’de bu tefriḡayı mü‘eyyed olur ḥadîs vârid olmuşdur ve’l-ḥâşıl dünyâda rü‘yet egerçi ‘aḡlen câ‘izdür ammâ semâ‘en mümteni‘dür lâkin Resûlu’llâh Hazretine işbât iden kimesne mütekellim‘umûm kelâmında dâḥil olmaz demek câ‘izdür diyü buyurulmuşdur (25) bu sözüḡ muḥâşşılı budur ki dünyâda rü‘yete câ‘iz idüğini ‘aḡl

¹ Kur’an 7/143: “Beni asla göremezsin.”

² Ben görünmem.

muḥāl görmez ammā dünyāda muḥāl idüğüne ba‘z-ı ḥadīs-i şerīf vārid olmuştur velikin Resūlu’llāh Ḥazretine öyle buyurmakdan dünyāda ben daḥı görmezem demek çıkmaz kendüsi görmek cā‘iz olur meşelā ḥavāşş-ı ḥarem Sultānīden bir kimesne taşra çıkup erbāb-ı divāne¹ [H 73/a] bugün pādīşāh görölmez diyü ḥaber virse bu kelāmdan² ben daḥı görmezem demek lāzım gelmez va’llāhu a‘lem İmām ‘Abdu’r-rezāk Ḥasan-ı Başrī ḥazretinden rivāyet eyler ki *inne Muḥammedün erā’ rabbehu*³ diyü yemīn eylemiş ve İbn Ḥuzeyme raḥmetu’llāhi ‘aleyh ‘Urve bin Zübeyrden iḥrāc (5) itmişdür ki ol Ḥazret ol şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem rabbü’l-‘izzeti gördi diyü işbāt itmişdür cemī‘-i aşḥāb İbn ‘Abbās daḥı buña [HE 322/b] kā‘il olmuştur ve Ka‘bü’l-Aḥbār ve Zührī ve Mu‘ammer ve ḡayrılar cezm itmişlerdür ve Ebū Ḥasanu’l-Eş‘arīnün ve ekser-i ettibā‘nuḡ⁴ kavlleri budur ammā baş göziyle mi gördi [EH 415/b] yoḥsa gönül gözüyle mi gördi (10) bunda ihtilāf itmişlerdür İbn ‘Abbās ḥazretinden iḥbār muṭlaқан vārid olmuştur ya‘nī hemān gördi diyü buyurmuşlardur ammā ḳankısıyla gördi tafşīl itmemişlerdür ve ba‘zından taḳayyüd itmişlerdür pes vācibdür ki ḥaberün ba‘zında aḥbārnuḡ muṭlaқан muḳayyedine ḥaml olına ve subūt rü’yete delālet iden eḥādīs-i (15) şerīfenün cümlesinden biri budur ki İmām Nesā‘ī raḥmetu’llāhi isnād-ı şaḥīḥle iḥrāc idüp ḥākim-i taşḥīḥ itmişdür ‘Uḳreme ṭarīḳinden İbn ‘Abbās Ḥazretinden mervīdür ki diyü buyurmuşlar ya‘nī ḥalīllik İbrāḥīme ve kelīmlik Mūsāya ve rü’yet Muḥammed Muşṭafā’ya (20) maḥşūş⁵ olduğun siz ‘acebler misiz demek olur şalavātu’llāhi ‘aleyhüm ve selāma biri daḥı budur ki İmām Müslim raḥmetu’llāhi ‘aleyh Ebū’l-‘Alīye ṭarīḳinden İbn ‘Abbās raḥmetu’llāhi ‘anhümā ḥazretinden rivāyet itmişdür ki *mā kezzebe’l-fu’ādu mā re‘ā* ḳavl-i şerīfinün tefsīrinde *re‘ā Rabbihi bi-fu’ādihi merreteyni* diyü buyurmuşlardur ya‘nī Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (25) rabbü’l-‘izzeti iki kerre ḳalbiyle gördi dimekdür yine ṭarīḳ-i ‘Aṭādan İbn ‘Abbās

¹erbāb-ı divāne H,EH ; -HE

²ḥaber virse bu kelāmdan H,EH ; -HE

³Gerçekten Muhammed, Rabbini gördü.

⁴ettibā‘nuḡ H,EH ; aşḥābınuḡ HE

⁵maḥşūş H,EH ; -HE

⁶Kur’an 53/11: Göz gördüğünü gönül yalanlamadı.

hazretinden *re'āhu bi-ḳalbihi* diyü rivāyet eylemişdür ve bundan daḫı şarīḫ budur ki İbn Merdeveyh ṭarīḫ-i 'Aṭādan İbn 'Abbās hazretinden *lem yere Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve innemā re'āhu bi-ḳalbihi* diyü rivāyet eylemişdür ve'l-ḫāşıl bu ḫadīs-i [H73/b] şerīfde rü'yet göz ile olmayup hemān ḳalbiyle olduḡızāhirdürbu taḳdīrce İbn 'Abbāsın işbātıyla hazret-i 'Ā'işe'nün nefin cem' itmek ḳābildür 'Ā'işe görmedi didüḡi baş göziyle görmedi dimekdür İbn 'Abbās hazretinün gördi didüḡi (5) gönjül göziyle gördi dimekdür velikin İmām Ṭaberānī raḫmetu'llāhi Evsat'ında İbn 'Abbās hazretinden ricāl-i şıḳāt isnādıyla rivāyet itmişdür ki *inne Muḫammeden re'ā rabbehu merreten bi-başarihi ve merreten bi-fu'ādihī* demişler ya'nī taḫḳīken Muḫammed Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rabbini iki kerre gördi bir kerre mübārek göziyle (10) bir kerre ḳalb-i şerīfiyle gördi diyü buyurmuşlar ve şöyle ma'lūm ola ki ḳalbiyle görmekten murād mücerred-i ḫuşūl-ı 'ilm degüldür zīrā ol [EH 416/a] Hazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'ale'd-devām 'ālem-i bi'llāh idi belki maḫşūd aña ḫāşıl olan rü'yet ḳalb-i şerīfinde ḫalk olındı ḡayrılar ḫāşıl olan rü'yet gözlerinden ḫalk olındıḡı (15) gibi dimekdür ve 'aḳlen rü'yete ālet maḫşūş olmak lāzım degüldür ya'nī egerçi kim bi-ḫasebī'l-'āde rü'yet gözle olur velikin Ḥaḳḳ subḫānehū ve te'ālā ḳādirdür ki gözde ḳoduḡı [HE 323/a] ḫālını bir āḫir 'uzuvda ḳoya anuḡla rü'yet ḫāşıl olave İbn Hüzeyme Enes bin Mālik'den isnād-ı ḳavī ile rivāyet itmişdür ki *re'ā Muḫammedün Rabbehu* diyü buyurmuşlar ve (20) şaḫīḫ-i Müslimde Ebī Zer raḡiya'llāhu 'anhdan mervīdür ki eyitdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hazretine bu maḫşūşdan su'āl itdüm ya'nī yā Resūla'llāh rabbünḡi gördün mü didüm *Nūrānī erāhu* diyü buyurdu ve lafz-ı mezkūrı *ey ḫicābe nūre fe-keyfeerāhu* diyü tefsīr itdiler ya'nī ḫicābī nūrdur ben anı nice görürüm nūr (25) beni görmekten men' itdi dimekdür didiler İmām Aḫmed rivāyetinde *re'āyetü nūren'* diyü buyurmuşlar ammā Ḥaḳḳ te'ālā hazretinün zāt-ı şerīfi nūr olmak muḫāl ḳismındandır zīrā nūr cisimdür bārī te'ālā cisim olmakdan münezzehdür ve'l-ḫāşıl bu mes'elede iḫtilāf itmişlerdür ba'zı rü'yet vāḳı' oldu ba'zı olmadı

¹ Bir nur gördüm

[H74/a] demişlerdür oldı diyenler dağı rü'yet gözle mi gördi yoħsa göñül ile mi vāķı' oldı diyü ihtilāf itmişlerdür ve her birinüñ bir delīli vardur zāhir yine göre temessük idinmişdür ḥaķīkat-i ḥāl Ḥaķķ te'ālā ḥazretine müfevvaż anuñçündür ki İmām Ķurtubī raḥmetu'llāhi 'aleyh Müfhim (5) adlu kitābında tevaķķufı terciḥ itmişdür evvelā budur ki bu mes'elede bir cānibe cezm itmeyüp tevaķķuf ideler zīrā bu bābda delīl-i ḥaṭ'ī yoķdur temessük idindikleri zevāhir-i müte'arızadur her birikābil te'vildür ve mes'ele 'ameliyyātdan degüldür ki bunda edille-i zaniyye ile iktifā olına belki i'tikādiyyātdandur bunda iktifā (10) olınmaz¹ illā delīl-i ḥaṭ'ī ile olınur mādām ki delīl-i ḥaṭ'ī olmaya bir cānibe i'tikād cā'iz degüldür ve ḥadīs-i İsrā'da farz-ı 'ale's-şalāt buyurulmuşdur bir nesne ki Resūlu'llāh ḥazretine farz ola ümmetine dağı farz olur illā meger ki müsteşnā oladün namāzı ve kuşluk namāzı gibi ḥaşāişden ola bunlar ol ḥazrete vācib idi (15) ümmetine vācib degüllerdür ve her nesne ki [EH 416/b] ümmetine farz ola ol ḥazrete farz olmuşdı İmām Nesā'ī naķlinde Enes bin Mālik raḍıya'llāhu ol ḥazretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rivāyet eyler ki *feķīle lī enne yevme ḥaleķtü's-semāvāti ve'l-arḍi feraḍtu 'aleyke ve 'alā ümmetike ḥamsīn şalāten feķum biḥā* (20) ente ve ümmetike buyurmuşlardur ya'ni leyle-i İsrā'da 'acā'ib melek ve melekūtı seyr itdürdüklerinden baña dinildi ki taḥķiķen ben semavāt ve arzı ḥaķķ itdügüm gün saña ve ümmetiñe elli vaķt-i namāz farz itdüm imdi sen ve ümmetüñ ol elli vaķt namāzı iķāmet idüñ dinildi dimekdür (25) andan şonra tafşīl-i sābıķ üzre maķām-ı münācātdan dönüp ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma uğrayup ol dağı ne vāķı' olduğun su'āl idüp ve namāz beş vaķt kalınca ne mu'āmelāt cārī olduğun tamām zıķr itmişdür ve Mūsā 'aleyhi's-selām senüñ ümmetüñ elli vaķt namāza ķādir [H 74/b] olmazlar diyüp sen ve ümmetüñ ķādir olmaz didügi ol idi ki Faḥr-ı 'Ālem [HE 323/b] şalla'llāhu'aleyhi ve sellemkendüsi 'āciz degüldür muķarrer idi ki² dağı ziyādelere ķādir idi ķıldıkça şevķi ğālib olurdı *ķurretü 'aynī fi's-şalāti* buyurmuş idi ğāyet şefā ve sürürü (5) namāz içinde idi 'Ārif İbn Ebī Cemre raḥmetu'llāhi 'aleyh namāz leyle-i Mi'rāc'da farz

¹ iktifā olınmaz H,EH ; -HE

² belki HE,EH ; -H

olduğunun hikmetinde eydür ol gice ki Fahr-ı kâ'inât şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem semevāta 'urūc eyledi melā'ikenün 'ibādetlerin gördi kimisi kıyām eyler ku'ūd ve sücüd itmez kimisi rükū' eyler kıyām ve ku'ūd ve sücüd eylemez kimisi sücüd eyler gayrısın (10) eylemez andan Hakk subhānehū ve te'ālā cümlesinün 'ibādetin birer rek'atda cem' idüp ümmet-i Muhammed şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme 'atā eyledi tahir kimesne kim şerā'it ü ādāb ü ihlāşla anı edā eyleye cemī'-i melā'ikenün fazīlet-i 'ibādet ü tātlerin taḥşil ide ve bu ümmete namāz ḥuşuşında ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmdan vāki' olan (15) 'ināyet gayrīden vāki' olmamışdur bu ma'nāya Ebū Sa'īd rivāyetinde Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem daḥı işāret idüp *fe-merertü be-musā ve ne'amü's-şāhibi kāne leküm*¹ buyurmuşdur [EH 417/a] ve Mūsā 'aleyhi's-selām taḥfif-i şalāta nice bā'is olduğun zikr itmişdür İmām Ṭaberānī ve Bezzār rivāyetlerinde vārid olan (20) Ebī Hüreyre ḥadīsinde daḥı işāret idüp *kāne muşā eşdedhüm 'aleyye ḥiyne merertü ve ḥayrehüm liḥine race'tü* diyü buyurmuşlardır ya'nī evvel uğrayup geçdüğümde Mūsā baña girü kalanından eşedd idi ve şonra rucū' idüp geldüğümde anların yeğregiidi dimişdür zīrā evvel ḥazret-i Mūsā bir gūlām (25) benden şonra meb'ūs oldı benüm ümmetinden anuḡ ümmeti cennete çok girse gerekdür diyü gıbta idüp ağlamış idi şonradan Resūlu'llāh ḥazretine senün ümmetün bu deḡlü namāza kudret getürmezler var Cenāb-ı 'izzetden taḥfif taleb eyle diyü ilkā itmişdi ve bu deḡlü taḥfif -i me'ūnete ol bā'is olmuşdı Fahr-ı 'Ālem [H 75/a] ḥazretinün şonradan ol gayrılarında ḥayır oldı didügi budur İmām Süheylī rahmetu'llāhi 'aleyh buyurduḡı üzre ḥazret-i Mūsā'nun bu ümmet ḥakkında 'ināyeti ve şefkati ol idi ki sābıkan zikr olınan üzre elvāḡda bunların fazl-ı şereflerin görmüş idi ve (5) kendü ümmeti oldukların temennī itmişdi Hakk te'ālā ḥazreti onlar ümmet-i Aḡmed'dür diyü cevāb virmişdi her mertebede böyle cevāb virüp āḡir Mūsā 'aleyhi's-selām yā Rabb imdi beni anuḡ ümmetinden kıl dimişdi bu cihetden münāsebeti var idi kendü kavm ü kabīlesine sa'yü himmet idenler gibi bu ümmete sa'y ü himmet eyledi diyü buyurdı (10) ve İmām

¹ Musa sizin için ne güzel bir arkadaş oldu.

Kırtubî rahmetu'llâhi 'aleyh eydür ihtimâldür ki Mûsâ 'aleyhi's-selâmuñ [HE 324/a] ümmeti ğayrılardan ziyâde şalâtla mükellef olup 'âciz oldukları için ümmet-i Muḥammed şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemi esirgeyüp böyle itmiş ola ve bu ma'nâya *innî cerebetü'n-nâsa kableke'* didügi delâlet eylerdi ve ba'zı ehlu'llâh kelâmında vâkı' olmışdur ki vaqtâ kim ḥazret-i (15) Mûsâ Rabbü'l-'izzetin dîdârın taleb itdi ve müyesser olmadı şevk ü ḥarâreti kalbinde kaldıve ḥazret-i Muḥammed Muştâfâ şalla'llâhu 'aleyhi ve selleme [EH 417/b] rü'yet² erzânî³ buyurulduğun bilürdi Bârî³ te'âlânuñ cemâlin müşâhede kılanı görmekten kemâl-i⁴ lezzet alduğıçün tekrâr-be-tekrâr ol ḥazreti Cenâb-ı 'izzete gönderüp şalât aḥvâlin (20) 'arz itdürdi didiler ve her kişi kendü şevkine ve meşrebine göre bir vech beyân eyledi rivâyet olunur ki sefer-i Mî'râc'da rucû' itdügi zamânda Beytü'l-Muḥaddes'den Mekke'ye gelürken yolda Kıreyş'ün kârbânların gördi buğday yüklenmişler gelürlerdi içlerinde bir erkek deve var idiyükünün bir ğarârı aq ve bir ğarârı siyâh (25) idi Faḥr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem devenün ber-â-berine geldügi gibi deve ürküp yıkıldı bir rivâyetde kârbân ḥalkı bir deve zâyi' itmişler idi aralarından fülân nâm bir kimesne getirüp qaṭâra qaṭdı ve Resûlü'llâh ḥazreti eyitdi kârbâna selâm virdüm aralarından ba'zı bu âvâz Muḥammed'ün âvâzıdur didi diyü zıkr itdiler andan [H 75/b] ḥ'âce-i 'âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem kable's-şabâḥ Mekke'ye geldi ve gördüğünden kavmine ḥaber virdi ve söyledügi sözün şâhidi budur ki fülân yerde sizün kârbâna râst geldüm didi nişânların ve aḥvâlin beyân eyledi bir develerin zâyi' itmişler idi fülân kimesne bulup (5) getürdi ve fülân yere qaṅdılar ve size fülân gün gelürler diyü ḥaber virdi ol gün olıcaq ḥalk çıqdılar muntazır oldılarınışf-ı nehâra qarîb zamânda kârbân geldi faḥr-ı qa'inât ḥaber virdügi üzre buldılar ve ol deve ki bir aq ve bir siyâh ğarârlar getürürdi ve Kıreyş anuñ vaşfin itmişdi cümleden ilerü geldi bir rivâyetde kârbân (10) qaṅan gelür diyü su'âl itdüklerinde çârşenbe gün gelür diyü ḥaber virmişdi ol gün

¹ Ben senden önce insanları tecrübe ettim.

² rü'yet H,EH ; -HE

³ Bârî H ,EH ; Ḥaqq HE

⁴ kemâl H,EH ; qaṭı HE

olcağkatı eglendiler gelmediler hattā gün batmalu oldu Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem du'ā eyledi Hakkı celle ve 'alā güneşi batmağdan men' itdi hattā ğurūb itmedi kārban geldi yetişdi ħazret-i 'Ā'işeden mervīdür ki ol ħazreti şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (15) ol gice ki Mescid-i Akşā'ya isrā itdiler şabāh olcağħalka ħaber virmege başladı ĩmān getürmişlerden bir tārife mürtedd oldılar ve müşrikīn ħazret-i Ebū Bekir'e segirdişdiler [EH 418/a] muşāhibūğ bugün şu aşl ğarīb [HE 324/b] söz söyledi sen buğa inanur mısın didiler Ebū Bekir eyitdi gerçek bu sözi söyledi mi didi ne'am didiler eyitdi (20) eger söylediyse gerçekdür didi yā Ebū Bekir sen bu aşl söze inanur mısın didiler eyitdi ne'am bundan eb'ad şabāħda ve aħşamda ğokler ħaber virse taşdığ iderim didi Ebū Bekir rağıya'llāhu 'anh anuğçün şiddīkla tesmiye olındı Hākim raħmetu'llāhi 'aleyh Müstedrek'inde böyle rivāyet itmişdür İbn İshāğ rivāyetinde bu dağı mezkūrdur ki Ebū Bekir şiddīğ rağıya'llāhu 'anh (25) oradançurup Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ħıdmetine geldi yā Resūla'llāh müşrikīn senüğçün bu gice Beytü'l-Muğaddese vardum diyü söyler didiler gerçek midir didi Fahr-ı 'Ālem ne'am diyü buyurdı Ebū Bekir rağıya'llāhu 'anheyitdi yā nebiyya'llāh Beytü'l-Muğaddes'üğ evşāfin bağa söyleben anda varmışım didi bu sözden murādı kendüye i'tikād gelmek [H 76/a] degüldi belkişādığı zāhir olmağıçün söyledüp ħavmine işıtdürmek idi zīrā Ebū Bekir'e i'timādları var idi ol ħaberi taşdığ idicek muğālefet idemezlerdi mülzem olurlardı yoğsa¹ kendüsi işıtdüğü gibi taşdığ itmişdi andan ħasan rivāyeti üzre (5) Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi ğözümnden ħicāb ref' olındı hattā Beytü'l-Muğaddes'e nağar itdüm didi andan başladı Beytü'l-Muğaddes'üğ evşāfin Ebū Bekir'e bir bir ħaber virdi her bār ki bir nesnesinden ħaber virse Ebū Bekir rağıya'llāhu 'anh *şadağate eşehhüd inneke resūlu'llāh*² dirdi İmām Buğārī nağlinde *feceliya'llāhu lī* (10) *beytü'l-muğaddes* diyü buyurmuşdur ya'nī Beytü'l-Muğaddesle benüm³ mā-beynümde olan ħicābları keşf itdi hattā Beytü'l-Muğaddes'i¹

¹ yoğsa H,HE, yoğsa EH

² Doğru söyledin. Tanıklık ederim ki sen Allah'ın resulüsün.

³ Beytü'l-Muğaddesle benüm H,EH ; -HE

gördüm dimekdür İmām Müslim rivāyetinde *feseʿelūni ʿan eşyāin lem üsbütühā fekerabtü keraben şedīden lem ekrabe mişlühü kaç ferafeʿaʿllāhu lī enzuru ileyhi māyeseʿluni ʿan şeyʿen illā enbetühüm bihidiyü* buyurmuşdur maʿnāsı halk baña baʿzı nesnelere (15) suʿāl itdiler ben anı evkāt-ı hātırıma almamış idüm böyle vākıʿ olucağkātı bī-ḥuzūr oldum şöyle gam çekdüm ki hergiz ol aşl gam çekmek baña vākıʿ olmadı andan Ḥaḳḳ subḥānehü ve teʿālā gözümdeñ hicābı refʿ itdi Beytüʿl-Muḳaddesʿe nazār iderdüm bir nesneden baña suʿāl itmediler illā ben andan ḥaber virdüm dimekdür İmām Aḥmed ve Bezzār (20) rivāyetlerinden [EH 418/b] mescidi getürdiler dār-ı ʿuḳayl yanında ḳodılar ben nazār iderdüm daḥı anlara evşāfin söyledüm diyü buyurmuşlar ve bunda istiḥāle yokdur ṭarfetüʿl-ʿayn içinde Belḳısuḡ taḥtın iḥzār itdüren ḳādir-i muṭlaḳ² ber-kemāl Resūl-i Ekremʿin taşḳīḳ için [HE 325/a] Mescid-i Aḳşāʿyı iḥzār itdürse ʿaceb degüldür fiʿl-ḥaḳīḳa (25) buyurulan üzre nazārda ḥāzır olmayınca cüzʿiyātından ḥaber virmek müteʿazzirdür kişi ʿömrince müdāvemmet itdüğü cāmiʿlerüñ cüz-i yanından ḡāʿibāne suʿāl itseler³ bir⁴ müteḥayyir olurbu ḳandan ki bir kerre görüle oda giceyle görülmüş ola yine her ne ki suʿāl itdilerse muṭābıḳ cevāb virile bu başḳa muʿcize-i bāhiredür ki delīl-i āḫere ihtiyāc ḳomaz [H 76/b] Ümmihānī raḳıyaʿllāhu ʿanhümā rivāyetinde vārid olmuşdur ki mescidüñ ḳaç ḳapusu vardur diyü suʿāl itdiler Resūluʿllāh şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem buyurdu ki evvel ḳapuların şaymamış idüm cevāb virdigimde nazār iderdüm daḥı ḳapu şayardum didi Ebū Yaʿlā ḳavlince Beytüʿl-Muḳaddesʿüñ (5) şifatından suʿāl iden Muṭʿim bin ʿAdiy idi ki Cübeyr raḳıyaʿllāhu ʿanh ḥazretinüñ babasıdur didi İbn Ebī Cemre ḳuddise sırrahu işāret itmişdür ki ol ḥazreti şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem Beytüʿl-Muḳaddesʿe isrā itdürmegüñ ḥikmeti bu idi ki eger Mekkeʿden ʿurūc itdürürse ḥilāf ü ʿinād eyleyen küffārı ilzāma ṭarīḳ ḳalmazdı vaḳtā kim (10) Beytüʿl-Muḳaddesʿe isrā vākıʿ oldu ve evvelden anı görmedügn bilürlerdi

¹ āşikāre HE, -H, EH

² muṭlaḳ HE, -H, EH

³ suʿāl etseler H, EH; ḡāʿibāne cevābda ʿāciz HE

⁴ bir H, HE, -EH

nişānların şorıcağ bir bir haber virdi kendülerde¹ görmiş kimesneler var idi Fahr-ı Ālemün haberi vāqı'a muṭābıķ² geldi mülzem oldılar bu gerçek olıcağ göklere çıķduğı dağı gerçek olmak lāzım geldi küffār mu'ānidinün şekāvetleri artup (15) mü'minīn ü muvahhidīnün kuvvet-i ĩmānlarına sebep oldu diyü buyurdu ve cā'izdür ki bundan ğayrı dağı nice hikmeti ola va'llāhu a'lem.

MAKŞAD-I SĀDĪS RESŪLU'LLĀH ŞALLA'LLĀHU 'ALEYHĪ VE SELLEM HĀZRETİNŪŶ
ĶUR'ĀN-ı 'AZĪM VE KITĀBET-İ KERĪMDE ŞIDĶ-ı NŪBŪVVET VE ŞŪBŪT VE Bİ'SETİNE
ŞEHĀDET İDEN ĀYĀT-ı KERĪMENŪŶ BEYĀNINDADUR:

Ve ol hāzretün taḥķīķ-i risālet ve (20) 'uluvv-ı menzilet ü mekāneti üzre vāqı' olan kısımlar ve ittibā'-i sūnnet ve vücūb-ı ṭā'atine müte'alliķ olan delā'il ve anuğ ḥaķķında enbiyā 'aleyhimü's-selāmdan [EH 419/a] aḥz olınan 'ahd ü mīsāķlar ve Tevrīt ve ĩncīl ve sār kütüb-ı āsumānī'de ve envā'i ta'zīm ü tebcīl birle cereyān iden zıkr-i cemīline dāll olan nuşuş bu maķşadda mezkūrdur şöyle (25) ma'lūm ola ki bu mezkūrāta delālet iden āyāt-ı cümlesin iḥātaya mecāl yoķdur ke-zalīk ol āyāt-ı kerīme ki anlarda Ḥaķķ celle ve 'alānuğ ol hāzrete şenāsı ve kendūķatında 'azam-i şānınuğ beyānı ve ḥayātına ķasemi ve ismile nidā itmeyüp 'unvān-ı risālet ü nübüvvetle nidāsına müte'alliķ olanlardur anlaruğ dağı mecmū'ın irāda -i ³ķābiliyyet yoķdur [H 77/a] zīrā Ķur'ān-ı 'azīmi te'emmuliden kimesne Ḥaķķ subḥānehū ve te'ālā Resūl-i Ekrem'ine ķıldığı ta'zīmāt ü tekrīmātla memlū bulur ve cümlesi beyān [HE 325/b] olınsa niçe mücelled kitāblar taḥrīr ve taştīrine kifāyet eylemez lā-cerem irādı müyesser olanlardan bir miķdārı zıkr olınuğ maķşad-ı mezkūr on faşlı (5) müştemil ķılındı.

Fāşlı-ı evvel ol hāzretün ta'zīm ve kadr ve rıf'āt-ı zıkr ve celālet-i rütbe ü 'uluvv
menziletine müte'alliķ olan āyāt-ı kerīmenün beyānındadır:

¹ kendülerde H,EH ; aralarında HE

² muṭābıķ H, EH -HE

³ irāde H,EH; iḥātaya HE

ala'llāhu te'ālā *tilke'r-rusulu fadalnā ba'adahūm 'alā ba'in min-hūm men kellema'llāhu*¹ mufessirīn rahmetu'llāhi te'ālā men kellemā'llāhu'dan murād azret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmdur a celle ve 'alā bilā-vāsıatin aa sylemidūr didiler ammā bu āyet-i kerīme (10) kellema'llāhu azret-i Mūsā'ya maşūş olmaa delālet itmez² Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem azretine daı syledui sabit olmudūr nitekim sabıda beyān olunmudı ve azret-i Mūsā'ya kelām lafzından kelīm ismi itikā olunup Far-ı kā'ināta olunmaduunun vechi budur ki i'tibār-ı ma'nā az olur ki tahī-i itikā iin olur ism-i (15) fā'il gibi ve bu tadīrce muttārid olur şol ma'nāya ki zalikū'l-vaşf her kimule k'im olursa andan ol şaış iin bir isim itikā olunur aa ıtlā vācib olur meşelā her kiminle kitābet k'im olsa andan bir kitābet ismi itikā olunup aa ıtlā olunmak vācibdūr ammā vat olur ki mucerred tercīh iin olur kelīm gibi ve kārūre gibi (20) meşelā bu tadīrce itirādlāzım degūldūr pes her kimesne ki zalikū'l-vaşf anula k'im ola anuiun ol vaşfinbir ism itikāı lāzım degūldūr nitekim ādī 'Azud rahmetu'llāhi 'aleyh takīk eylemidūr ve daı [EH 419/b] a tebāreke ve te'ālā ve *refe'a ba'adahūm derecātin*³ buyurduında murād azret-i Muammed Mutafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemdūr ve ol azretu sā'ir enbiyā ūze ref'eti ūc (25) vechledūr birisi bi'z-zāt mi'rāc ve biri cemīc-i beşer ūze siyādet ve biri daı mu'cizāt-ı keşire vū bāhire zīrā ol azrete virilen mu'cizāthi bir peygambere virilmemidūr ve ism-i şerīfiyle ta'yīn olunmayup ba'adahūm diyū mūbhem zıkr olınuında Şāhibū'l-Keşşāf rahmetu'llāhi 'aleyh buyurmudūr ki bu ibhāmda Far-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem azretinū fazlını ta'zīm ve adrini [H 77/b] iqlā vardur şol cihetden ki bu ibhāmda ol azret şöyle mümtāz ve mu'ayyendūr ki hergiz itibāh ve iltibās yodūr diyū şehādet vardur hāşılı far-ı kā'ināt'u irtifāc-ı derece ile imtiyāz ū te'ayyūnū şöyle midūr ki ismini⁴ taşrie itiyāc ola hemān ol maalde refet-i

¹ Kur'an 2/253: İşte Peygamberler! Biz onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden Allah'ın konuştuqları vardır.

² delālet itmez H,EH ; kelāmu itişāşın müfd degūldūr HE

³ Kur'an 2/253: Onlardan kiminin derecelerini yükseltti.

⁴ ismini H,EH ; ism-i şerīfini HE

(5) derece ile vaşfolunduğı gibi murād ol Һazret iduğı müte‘ayyin olur dimekdür ve merātib-i enbiyā ü rusul mütefāvit olduğuna āyet-i mezküre ve dağı *ve lekad fađđalnā ba‘đān nebīyyīne ‘alā ba‘đın’* āyet-i kerīmesi delālet itmişlerdürve tefāvitleri bunlarla s̄ābit olmuşdur ammā Mu‘tezile muđālefet idüp [HE 326/a] ba‘zınuğ ba‘zı üstine (10) fazlı² yokdur dimüşlerdür ve bu āyet-i kerīmelerde anları redd vardurve bir kavm dağı Һazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām Һađđ-ı übüvvetden ötürü s̄ā’irinden efzaldür dimişlerdür ammā i‘timād ol kavledür ki cumhūr-ı selef ü Һalef anuđ üzerine müttefiklerdür ya‘nī rusul enbiyādan (15) efzaldür ve rusuluğ dağı ba‘zı ba‘zından efzaldür dimişlerdür ve Һüccetleri zıkr olınan iki āyet-i kerīmedür Qāđī ‘İyāz rağmetu’llāhi ‘aleyh Һikāyet itdüğü üzre ba‘zı ‘ulemā buyurmuşlardur ki bu mađāmda anları tafzīlden murād dünyāda tafzīldür ve bu ma‘nā üç Һālle Һāşıl olur biri budur ki āyāt [EH 420/a] ü mu‘cizātı izhar ü eşher olmağdur (20) biri dağı ümmeti ezkā ve eşher olmağdur biri dağı Һadd-i zātında efzal ve ağhar olmağdurve fazlı zātisi Һađđ te‘ālā Һazretinüđ mağşüş kılduğı fezā’il ü kerāmāta rāci‘dür ki ba‘zını kelāmı ve ba‘zını Һullet ya‘nī dostluğıla ve ba‘zını rü’yetle mümtāz ve ser-efrāz itmişdür pes şekk ü şübhe yokdur ki bizüm peygamberümüz³ Muđammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve (25) sellem Һazretinüđ āyāt ü mu‘cizātı ezher ü ekserve ađvā ü ebkādur ve maşşıbı ā‘lā ve devleti a‘zam ve evferdür ve zāt-ı şerīfi efzal ü ezkā ve ağhardur ve cemī‘-i enbiyā ‘aleyhimü’s-selām üzre Һuşūşiyyātı eşherdür pes derecesi cemī‘-i mürselīnüđ derecātından erfa‘ ve zāt-ı kerīmi cümle-i mađlūkātından eşref ve ekremdür s̄ābıkan zıkr olınan [H 78/a] Һadıś-i şefā‘at mülāҺaza⁴ olına ki yevm-i kıyāmetde ‘uşāt-ı ‘ümem kebā’ir-i mürselīne varup şefā‘at istediklerinde biri birine şalsalar gerek āđir Fađr-ı k̄ā’ināt ‘aleyhi efzalü’t-tađiyyāt Һazretine gelüp cümleye ol şefā‘at itse gerek nitelim İbn Māce rivāyet itdüğü üzre (5) *ene seyyidü veledi ādemu ve evvelü min tünşekku ‘anhu’l-*

¹ Kur’an 17/55: Andolsun peygamberin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.

² fazlı H,EH ; tefāvit HE

³ bizim peygamberimiz H,EH ; -HE

⁴ mülāҺaza H, HE, te‘emmül EH

*arḍu yevme'l-kiyamet*¹ diyü buyurmuşdur İmām Tirmidī naḳlinde Enes raḍıya'llāhu 'anhdan mervīdür ki² *ene ekremü veledi ādeme yevme'izin 'alā rabbi ve lāfahre*³ diyü buyurulmuşdur bu ḥadīs-i şerīfler ol ḥazretün Ādem 'aleyhi's-selāmdan ğayrısından⁴ efzaliyyetine delālet eyler ammā muṭlaḳan efzaliyyetine ba'zı muḥakkıḳın (10) bu āyet-i kerīme ile istidlāl itmişdür ki Ḥaḳḳ celle ve 'alā *küntüm ḥayra ümmetin uḥricet li'n-nāsf*⁵ diyü buyurmuşdur şekk ü şübhe yoḳdur ki ümmetün ḥayriyyeti dīnde kemālleri ḥasebiyledür ve dīnde kemālleri tābi' oldukları peygamberün kemāline tābi'dür dimişdür ḥāşılı ümmeti sâ'ir ümmetlerden efzal olıcaḳ kendüsi sâ'ir enbiyādan efzal olduḳı muḳarrer (15) olur zīrā ümmetün efzaliyyetini anuḅ cānib-i şerīfinden istifāde olunmuşdurve İmām Faḫrı Rāzī raḥmetu'llāhi 'aleyh buyurmuşdur ki Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā enbiyāyı evşāf-ı ḥamīde ile vaşf itdükden şonra Muḥammed Muşṭafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [HE 326/b] ḥazretine *ula'ikellezīne hedā'llāhu febihüdāhumuḳtedih*⁶ [EH 420/b] diyü buyurup anlaruḅ cümlesinden iḳtidā emr (20) eylemişdür pes ol ḥazrete vācib olmuşdur ki emr olınan nesneyi işleye ve illā emri terk itmiş olurve ḳaçan anlaruḅ itdüḳi ḥişāl-i ḥamīdeyi işleye anlardamüteferriḳ olan fezā'ilüḅ mecmū'⁷ bu ḥazretde müctemi'⁸ olmuş olur pes lāzım gelür ki anlardan efzal ola dimişdür ve böyle daḫı istidlāl itmişdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu (25) 'aleyhi ve sellem ḥazretinün tevḥīd ü ṭā'ate da'veti ekser-i memālik-i 'āleme vāşıl olmuşdur sâ'ir enbiyā 'aleyhimü's-selāmuḅ böyle degüldür pes dünyā ḥaḳḳınuḅ ol ḥazretün da'vetiyle intifā'ları ekser ve⁹ ekmeldür diyü buyurmuşdur bu delā'il muḳtezāsınca ḥazret-i Ādem'den de efzaliyyetini şābit olur ve Ādem 'aleyhi's-selāmdan efzaliyyetine dāll olan eḥādīs-i şerīfeden [H 78/b] biri budur ki İmām Buḫārī

¹ Ben Ademoḅullarının efendisiyim. Kıyamet günü yer, ilk önce benim için yarılacaktır.

² mervīdür ki H, EH ; rivāyet etmişdür HE

³ O gün Rabbim katında Ademoḅullarının en cömerdi ve en ulusu benim.Bunu övünmek için söyleyiorum.

⁴ ğayrısından H, EH ; ğayrınuḅ üzerinde HE

⁵ Kur'an 3/110: Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.

⁶ Kur'an 6/90: İşte o, peygamberler, Allahın doğru yola ilettiḳi kimselerdir. Sen de onların tuttuḳu yola uy."

⁷ fezā'ilüḅ mecmū'¹H, EH ; ḥişāl-i ḥamīdenüḅ HE

⁸ müctemi' H, EH ; cem' HE

⁹ ekser üHE; -H, EH

rahmetu'llāhi 'aleyh naklinde Ebū Hüreyre rağıya'llāhu 'anh ol Һazretten merfū'an rivāyet itmişdür ki *ene seyyidü'n-nāse yevme'l-kıyāme*¹ diyü buyurmuşlar bu Һadīs-i şerīf şarihen delālet ider ki Ādem 'aleyhi's-selāmdan cemī'i evlādından efzal ola biri dağı budur ki (5) İmām Tirmidī naklinde Ebū Sa'īd el-Һudrī rağıya'llāhu 'anh rivāyet² itmişdür ki *ene ekremu veledi ādeme yevme'izin 'alā rabbi ve lā faħre*³ buyurmuşlardur Һadīs-i mezkūr lafzınun'umūmında Һazret-i Ādem 'aleyhi's-selām dağıldür kıyāmet gününde ol dağı seyyid-i kā'ināt 'aleyhi ekmelü't-taħıyyāt (10) Һazretinün taht-ı livāsında olıcağ andanda efzal olduğı muđarrer⁴ olur İmām Beyhaķī rahmetu'llāhi 'aleyh Fezā'il-i Şaħābe'de zıkr itmişdür ki bir gün Һazret-i 'Alī kerrema'llāhu ve chehū ırağdan peydā olıcağ Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *hāzā seyyidü'l-arab* didi 'Ā'işe rağıya'llāhu 'anhā eyitdi *elestü biseyyidü'l-'arab* didi ya'nī seyyidü'l-'arab sen degül misin didi (15) Һı'āce-i 'ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [EH 420/a] *ene seyyidü'l-ālemīn ve hüve seyyidü'l-'arab* didi bu tağdırce mecmū'-ı enbiyā ve⁵ sā'ir maħlūķātun seyyidi olmağ muğarrer olur bu Һadīs-i şerīfi Һakim rahmetu'llāhi 'aleyh dağı Şaħīh'inde İbn 'Abbās Һazretinden rivāyet idüp velikin *ene seyyidün veledi Ādem ve 'alī seyyidü'l-'arab* lafzıyla rivāyet itmişdür ve şaħīh'dür diyü (20) buyurmuşdur ve ba'zı 'ulemā hep za'īf Һadīslerden dimişlerdür va'llāhu a'lem ammā muğaddem zıkr olınan Buħārī ve Tirmidī Һadīsleri mađşūdı kifāyet iderler ve anlar muđtezāsınca efzaliyyeti s̄abit olur ve innā seyyidi'n-nās buyurduğı Һāşā 'ucub ü iftiħār ıarıķıyle degüldi kendüden ednāya fāħirlenmek için buyurmadı [HE 327/a] belki Һađđ subħānehū ve (25) te'ālānun kendüye ve kendü vāsıtasıyla⁶ ümmetine i'tā itdüği ni'meti izħār için idi murād Һađđ celle ve 'alā katında menziletlerin bildürmek idi tā kim Һađđ te'ālā Һazretinün kendüler üzerinde ni'metin bileler aña göre şükrin yirine getüreler eger su'āl olınup zıkr olınan ikiāyet-i kerīmenün muđtezāsı budur ki rusulun ba'zı

¹ Kıyamet gününde insanların efendisi benim.

² rivāyet H,EH ; nakl HE

³ O gün Rabbim katında Ademoğullarının en cömerdi ve en ulusu benim. Bunu öğünmek için söylemiyorum.

⁴ muğarrer, H, EH; s̄abit HE

⁵ mürselīn HE, EH ; -H

⁶ vāsıtasıyla H, EH ; sebebiyle HE

ba‘zından efzal ola [H 79/a] *ammā lā nuferrīku beyne aḥadin min rusulihī*¹ kavlı-i şerīfinün muḳtezāsı budur ki rusulmā-beynini fark olunmayabunlar ne tārīkle tevfiḳ olunur ve Şaḥīḥayn’da Ebū Hüreyre’den s̄abit olmışdur ki ḥ̄āce-i kā’ināt zamānında bir müslim ile yahūdī çekişüp sövüşdüklerinde yahūdī *lā ve’llezi* (5) *iştafā mūsā ‘alā’-‘ālemīne*² diyü yemīn eyledi ya’nī böyle degüldür ol Teḡri te‘ālā ḥaḳḳıçün Mūsā’yı ‘ālemler üzre muḥtār kıldı diyü yemīn itdi hemān ol müslim yā ḥabīs Muḥammed üstine de mimuḥtār itdi diyü yahūdīnün şuratına bir ṭabānca çaldı yahūdī Resūlu’llāh ḥazretine gelüp müslimden şikāyet itdi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (10) *lā tefadḍalūnī ‘alā’-enbiyā* didi bir rivāyetde *lā tefadḍalū beyne’-enbiyā didi* ve yine Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde Ebī Sa‘īd el-Ḥudrī raḍıya’llāhu ‘anhdan mervī olan üzre *lā teḥḥayerū beyne’-enbiyā* diyü buyurdu ve İbn ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anhümā ḥadīsinde İmām Müslim rivāyetinde mervū‘an vārid olmışdur *kimen yenbağil-i ‘abdin* [EH 420/b] *en yeḳule ene ḥayrūn min Yūnus* (15) *bin Metā* buyurulmuşdur ve Şeyḥeyn rivāyetlerinde Ebū Hüreyre’den mervīdür kive men ḳāle ene ḥayrūn min Yūnus bin Metā feḳad kezzēbe diyü buyurmuşlardur bunların muḳtezayātı budur ki enbiyāu’llāhdan bir peyğamberi bir peyğamber üstine tafzīl³ itmek cā’iz olmaya ve Yūnusdan kendüyi efzal getürmek bir ḳula lāyık olmaya ve efzal getüren yalan söylemiş (20) ola pes bu cümle āyet ü eḥādīsle s̄abıkan tafzīle delālet iden āyetler yine nice cem‘ olunur dinilürse ‘ulemā raḥmetu’llāhi te‘ālā cevāb virüp buyurmuşlardur ki *lā nuferrīku beyne aḥadin min rusulihī* dimegün ma‘nāsı anlara nāzil olan kitāblara ve anlar Teḡri te‘ālānuḡ rusul ve enbiyāsı idüklerine İmān ve taşdıḳdemā-beynlerin fark itmezüz⁴ (25) ḥazret-i Mūsā’ya nāzil olan kitāb min indi’llāhudur ve Mūsā ‘aleyhi’s-selām Ḥaḳḳ te‘ālānuḡ gerçēk peyğamberi ve resūlī idi ve ‘İsā ‘aleyhi’s-selām daḡı ḡayrılar daḡı getürdükleri kitāblar ve şerī‘atler min ‘indi’llāhu ebedī kendüler Ḥaḳḳ

¹ Kur’an 2/285: “Onun peygamberlerinden hiçbirini ayırt itmeyiz.”

² Hayır, öyle değildir. Vallahi Allah, Musa’yı alemler üzerine seçkin kıldı.

³ tafzīl H, EH ; -HE

⁴ ḥazret-i Mūsā’ya nāzil olan kitāb min indi’llāhudur ve Mūsā ‘aleyhi’s-selām Ḥaḳḳ te‘ālānuḡ gerçēk peyğamberi ve resūlī idi ve ‘İsā ‘aleyhi’s-selām daḡı ḡayrılar daḡı getürdükleri kitāblar ve şerī‘atler min ‘indi’llāhu ebedī kendüler Ḥaḳḳ peyğamberler idi dimekdür H, EH ; -HE

peygamberler idi dimekdür³ biri birinden fark itmezüz birini nice ikrār ü taşdıķidersek biri dağı [H 79/b] öyle ikrār ve taşdıķ iderüz dimekdür bu ma'nāya mā-beyinlerin tesviye kılmak ba'zı ba'zından efzal olmağa ma'nī degüldür dimişlerdür ve ehadīs-i şerīfeden dağı bir kaç vechle cevāb virmişlerdürba'zılar eyitdiler şöyle gerekdür ki Hakk tebāreke ve te'ālā (5) anlaruğ ba'zını ba'zından mufazzal kılduğuna i'tikād iderüz ve-likin kendü re'yumüz muķtezāsınca fazīletlerinüđ tafşīline şürü' itmeyüz didiler hāşılı fazīletlerin beyān itmede kişi mücerred re'yine i'timād itmek cā'iz degüldür [HE 327/b] ammā kitābu'llāhdan ve hadīs-i şerīfden¹ fehm olınuğuna göre beyān-ı fazīletleri cā'izdür (10) ba'zılar dağı eyitdiler Hakk te'ālā hazreti şol haşā'īş-i kurb ve rütbe-i 'ālīye birle derecesin ref' itdüği peygamberi tafşīl iderüz ammā edā-yı risālete kā'im olmada ve dīn üzre belā vü eziyyeti nāsa şabr itmede ve dalāletde қalanları hidāyete irüşdürmekde harīş olmada ve bi'l-cümle vezā'if risāleti kemā-yenbağı edāya sa'y huşuşında (15) bir peygamberi bir peygambere tafzīle şürü' idüp ² bahş itmezüz zīrā her biri bu ma'nāda kudretin³ bezl idüp mümkün olan mertebelerde [EH 421/a] aşlā daķıķa ihmāl itmemişdür didiler ve Qādī 'İyāz rahmetu'llāhi 'aleyh zıkr itdüğünden ba'zı dağı böyle dimişlerdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem tafzīlinde nehy buyurduğı kendüsi seyyid-i (20) veled-i Ādem idüği ma'lūm olmadın idi bu mertebede tevķife ihtiyāc olmağın ve bilā-'ilm tafzīl iden kezb itmek lāzım gelmegin H'āce-i 'ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem nehy buyurmuşdı didiler ammā İbn Keşīr rahmetu'llāhi bu қavilde nazār vardur didi zann olınan budur ki nazār tārīhi muқaddem olan ma'lūm olduğı cihetden ola didiler ba'zılar dağı Resūlu'llāh (25) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu kelāmı tevāzu' ve nefy-i 'ucb ve nefy-i tekebbür țarīķiyle şordı⁴ dimişlerdür ammā Qādī 'İyāz rahmetu'llāhi 'aleyh bu қavl i'tirāzdan sālīm olmaz dimişdür ba'zılar dağı eyitdiler enbiyā 'aleyhimü's-selāmuđ ba'zını tafzīl şol țarīķle cā'iz

¹hadīs-i şerīfden H,EH ; sūnnet-i Resūlu'llāhdan HE

² şürü' idüp H,EH ; başlayup HE

³kudretin HE, EH ; -H

⁴şordı H,HE buyurdı EH

degüldür ki ba‘zı āhirūn şānına kuşūr ve noķşān virmege mü‘eddīola¹ didiler ba‘zılar dađı [H 80/a] memnū‘ olan tafzīl nübüvvet ü risālet haķķında olan tafzīldür zīrā enbiyā ‘aleyhimü’s-salavat ve’s-selām bu huşūşda ĥadd-i vāĥid üzredür meselā enbiyādan her biri aşl-ı nübüvvet ma‘nāsında āĥere müsāvīdür ve rusulden her biri aşl-ı risālet ma‘nāsında āĥere mu‘ādıldür (5) biri birinden tefāziliziyāde-i ĥaşā’iş ü kerāmāt ĥasebiyledür yoĥsa nefsi nübüvvetde tefāzil yoķdur aĥvāl ü kerāmāt ĥasebiyle mütefāzil olduklarıçündür ki anlardan ba‘zı rusul ve ba‘zı ulū’l-‘azm vāķı‘ olmuşdur didiler bu kelām ĥavl-i şāniye ĥarībdür ve İbn Ebī Cemre Yūnus ‘aleyhi’s-selāmdan tafzīlūn men‘ bābında (10) ‘arz-ı keyf veĥadd ta‘yīnin men‘dür yoĥsa ‘ālem-i ĥasende fazīlet bulunmuşdur zīrā Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemseb‘a semevāt üzre isrā itdürildi ve Yūnus deryāya² indürildi ve faĥr-ı kā’ināthod *ene seyyidü veledü Ādemu yevmi’l-ķiyāmeti* didive *ādemu ve men devnehu taĥt-livā’f* buyurdu bu taķdīrce fazīleti şābit (15) olur ĥayrı iĥtimāl ĥalmaz ve şefā‘at kibri dađı ol [EH 421/b] ĥazrete maĥşūşdur sā’ir enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmdan birine ol mertebe virilmemişdür bufazīleti ĥodbi’z-zarūre mevcūddur imdi beni Yūnus’dan tafzīl itmeñ didigünden murād Ĥaķķ subĥānehū ve te‘ālā ĥazretine ĥurb u bu‘ud [HE 328/a] cihetlerinden tafzīl itmeñdimekden ĥayrı iĥtimāl ĥalmaz ĥaşılı Muĥammed Muştafā şalla’llāhu (20) ‘aleyhi ve sellem egerçekim semevāt üzre ‘urūc itdürüldi ve Yūnus ‘aleyhi’s-selām deryālardibine indürüldi ammā yine Ĥaķķ subĥānehū ve te‘ālāya ĥurb ve bu‘ud nisbetinde ikisi eĥadd vāĥid üzre diyü buyurdu bu ĥavl İmām Mālik raĥmetu’llāhi ‘aleyh ĥazretinden mervīdür ve buña beñzer kelām dađı İmāmü’l-Ĥaremeyn ĥazretine mensūbdur İbnü’l-Münīr raĥmetu’llāhi ‘aleyh dađı eyitdi (25) nehy olınan tafzīl şol aşl tafzīldür ki mekānla muķayyed olup andan ĥurb-ı mekānı fehm olına yoĥsa muţlaķan tafzīl menhiyyün‘anh degüldür didi va’llāhu a‘lem bi-ĥaķīķati’l-ĥāl ve ma‘lūm ola ki beşer melā’ikeden efzal midürdegül midür ‘ulemā raĥmetu’llāhi te‘ālā

¹ mü‘eddī ola H,EH ; -HE

² deryāya H; ka‘r-ı deryāya HE, EH

³ Adem ve ondan sonrakiler benim bayrağımın altındadır.

ihtilâf itmişlerdür cumhūr ehl-i sünnet ve cemā'atünj kavli budur ki havāşş-ı benī Ādem ki enbiyā 'aleyhimü's-selāmdur [H 80/b] anlar havāşş-ı melā'ikeden ya'nī Cebrā'īl ü Mīkā'īl ü İsrāfīl ü 'Azrā'īl ve hāmetü'l-'arş vekerrūbiyun ve ruḥānīyyūndan efzaldür ve havāşş-ı melā'ike 'avām-ı benī Ādemden efzaldürMevlānā Sa'dü'd-dīn Taftāzānī raḥmetu'llāhi 'aleyh bi'l-icmā' belki bi'z-zarūre böyledür dimişdür ve 'avām-ı (5) benī Ādem 'avām-ı melā'ikeden efzaldür zīrā melā'ikeĀdem'e secdeķılmışlardur mescūdun leh sācidden efzal idüğünde iştibāh yokdur havāşşuñ havāşş üzre fazlı sābit olıcaķ 'avāmuñ 'avām üzre dañı fazlı sābit olur ve 'avām-ı melā'ike ḥayr 'ameller işleyen benī Ādemüñ ḥidmetkārlarıdur ve maḥdūm ḥādimden efzal (10) idügi dañı zāhirdür¹bir delīl dañı budur ki mü'minüñ terkīblerinde hevā ü 'aql vardır ve şeytān dañı üzerlerine musallaḥdur ṭurmayup vesvese ķılmaķdadur melā'ikedede 'aql vardır hevā yokdur ve şeytān 'aleyhi'l-la'ne anlara [EH 422/a] zafer bulamaz insān bu ķadar fezā'il ve kemālāt-ı 'ilmiyye ü 'ameliyyeyi şehvet ü ğazabdan ve ğayrıdan (15) envā'-ı mevāni' ve 'avā'ıķla taḥşīl ider ve niķe hevā'ic-i zarūriyyesi olur ki iktisāb-ı kemālātdan māni' olur şekk yokdur ki 'ibādet ve kesb-i kemāl ki niķe şevāģil ü savārifbirle ḥāşıl ola anuñmeşakķati ziyāde olur pes ğayruñ 'ibādet ü ṭā'atinden efzal olur ve bu maķāmda benī Ādem'ünj 'avāmı didüğümüzden murād şāliḥadur² (20) fāsıķa³ degöldür nitekim Kemālū'd-dīnŞerīf el-'Allāme böyle tenbīh buyurmuşdur ve Beyḥaķī raḥmetu'llāhi 'aleyh böyle idüğün taşriḥ idüp Şu'abü'l-İmān'da dimişdür ki *ķad tekeleme'n-nāsü ķadīmen ve ḥadīşen fi'l-melā'iketi ve'l-beşeri fezehebe zāhibūn ilā enne'r-rusūle mine'l-beşeri efzālü mine'r-rusūli mine'l-melā'iketi ve'l-evliyā'u mine'l-beşeri efzal mine'l-evliyā' mine'l-melā'iket*kelāmda şariḥdür ki (25) beşerüñ resūlleri melā'ikenüñ resūllerinden efzaldür beşerüñ evliyāsı melā'ikenüñ evliyāsından efzaldür ammā Mu'tezile ve filosofa⁴ ve ba'zı eşā'ire melā'ikenüñ [HE 328/b] tafzīline zāhib olmuşdurҚāđīEbū Bekr ve Ḥalīmī bu mezhebi ihtiyār itmişlerdür ve böyle diyenler bir kaç

¹ Zāhirdür H,EH; muķarrerdür HE

² şāliḥadur H,EH şāliḥa-i nāsdur HE

³ fāsıķa H,; fāsıķa ü facire HE; fuşekā EH

⁴ filosofa H,HE; felāsife EH

vechle istidlāl itmişlerdür cümleden biri budur ki melâ'ikenüñ [H81/a] ervâh-ı mücerrededür bi'l-fi'îl kâmillerdür ve şehbet ü gâzab gibi mübâdi-i şerr ü fesâddan müberrâlar ve şüret ü heyûlâ zulumâtından mu'arrâlardur ve ef'âl-i 'acîbe üzre kuvvetleri vardur kâ'inatüñ geçmişinden ve geleceğinden haberdârlar didiler cevâbları budur ki (5) söyledikleri muḳaddemât¹ uşûl-i İslâmiyyeye mebnî degüldür uşûl-i felsefiyye mebnîdür ikinci delîlleri budur ki enbiyâ 'aleyhimü's-selâm efzal-i beşer iken yine melâ'ikeden ba'zı nesne istifâde iderler nitekim Hâḳḳ celle ve 'alâ '*allemehû şedîdü'l-ḳuvâ* demişdür ve daḳı *nezele bihi'r-rûḫu'l-emînu'ala ḳalbike*² buyurmuştur bu âyetlerde ḫâzret-i Cibrîl Resûlu'llâh (10) şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ḫâzretine ta'lim ü ilkâ itdüğü muşarraḫdur ve şekk yoḳdur ki mu'allim müte'allimden efzaldürdirler cevâb budur ki ta'lim Hâḳḳ te'âlâ ḫâzretinden idi melâ'ikehemânteblîğ iderlerdi [EH 422/b] mâ-beyndeelçiler idi üçüncü delîlleri budur ki kitâb-ı sünnetde muḫḫariddür her yerde ki zıkr olınmışlardur melâ'ikenüñ zıkrı enbiyâdan taḳdîm (15) olınmışdur böyle vâḳı' olduğı degüldür illâ melâ'ikenüñ şeref ü rütbede teḳaddümlerindendür didiler cevâb budur ki öyle vâḳı' olduğı vücûdda muḳaddem olduklarıçündür vücûdda muḳaddem olanı zıkrde taḳdîm itmek ḳanûn-ı belâgatdendür yâḫûd vücûdları vücûd-ı beşerdenahfâ olmağla anlara ĩmân-ı aḳvâ ve teḳaddümleri (20) evlâ ḳılınmışdur didiler dördüncü delîlleri budur ki Hâḳḳ subḫānehü ve te'âlâ *len yestenkiḫel mesīḫu en yeküne 'abden li'llāhi ve lāl melâ'iketül muḫarrabüne*³ buyurmuşdur ma'nâsı 'İsâ 'aleyhi's-selâm Hâḳḳ te'âlâ ḫâzretinüñ ḳulı olmaḳdan 'ârlanmaz ve melâ'ikenüñ muḫarrebün daḳı 'ârlanmazlar dimekdür ehl-i lisân bu âyetden melâ'ikenüñ 'İsâ'dan efzaliyyetin (25) fehmi itmişlerdür zîrâ bununı mislinde ḳıyâs-ı ednâdan â'lâya teraḳḳîdür *len yestenkiḫ men hezâ'l-emre'l-vezîr ve's-sulṫân* dinilür yoḫsa *es-sulṫân ve'l-vezîr* dinilmez 'İsâ'dan efzal olıcaḳ sâ'ir enbiyâdan da efzal olmaḳ lâzım gelür zîrâ efzale ḳâ'il kimse yoḳdur [H 81/b] didiler cevâb budur ki Naşârî ḫâzret-i 'İsâ'nunı ta'zîmin bir

¹ muḳaddemât H,EH ; -HE

² Kur'an 26/193-194: Uyarıcılardan olsun diye onu güvenilir ruh senin kalbine apaçık bir Arapça ile indirmiştir

³ Kur'an 4/172: Mesih de Allah'a yakın melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler.

mertebeyle ilettiler ki ‘ibādu’llāhdan bir ‘ābid olmağa rāzī olmayup belki lāyık budur ki oğlu ola didiler mücerred atası yokdur ve bundan ibrā-yı ekeme vü abraş ü ihyā-yı mevtāşadır olup benī Ādemden (5) sâ’ir kimesne bunun hilāfidur bu aşl kimesne hiç ‘ābid olmağ lāyık midur didiler Hakk subhānehū ve te‘ālā anları redd idüp eyitdi Mesīh bu zikr itdüğüñiz fezā’il [HE 329/a] ü kerāmātıyla Teñri te‘ālāya ‘ubūdiyyetden ‘arlanmaz ve ol ma‘naları Mesīh’den dağı ziyāde olanlarda ‘arlanmazlar ve anlar melā’ikedür ki ataları olmaduğundan ğayrı anaları dağı yokdur mücerredlerdür (10) ve Hakk te‘ālānuñ izniyle ibrā’ ü ihyādan dağı ‘aceb nesnelere kādır olurlar diyü buyurdi ve’l-hāşıl terakķī-i tecerrüdde ve izhār-ı āşārları ‘acībededür yoğsa muṭlağan şeref ü kemāle degüldür imdi efzaliyye-i melā’ikeye delālet yokdur didiler bundan sonra ma‘lūm ola ki melā’ikenüñ ba‘zı ba‘zından [EH423/a] efzaldür¹ cümlesinüñ efzali hazret-i Cebrā’il ‘aleyhi’s-selāmdur (15) Hakk te‘ālā celle zikrehū anuñ haqqında *inneḥüle kavlu resūlin kerīmin ‘inde zī el-‘arşī mekīn muṭā’in semme emīn*² diyü buyurup bu kadar evşāf-ı kemāle zikr itmişdür hāşılı hazret-i Cibrīl üç melā’ike-i ‘izām ki Mīkā’il ü İsrāfīl ü ‘Azrā’ıldür bunlardan efzaldür ve bunlar sâ’ir melā’ikeden efzaldür ke-zalīk rusul dağı enbiyādan efzaldür ve (20) rusuluñ dağı ba‘zı ba‘zından efzaldür ve cümle-i enbiyā ve rusuluñ efzali faḥr-ı mevcūdāt Muḥammed Muşṭafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretidür ve enbiyānuñ evvelī hazret-i Ādem ve āḥiri Faḥr-ı ‘Ālem ve Ādem ‘aleyhi’s-selāmuñ nübüvveti kitābu’llāh ile şābitdür ki Ādem ḥalka emr ü nehy itdüğüne delālet itmişdür bu dağı muḥarrerdür ki anuñ zamānında ğayrı peygamber (25) yoğ idi pes emr ü nehy itdüğü vaḥy-ı rabbānī ile idi ğayrı degüldi ve sünnet veicmā‘-i ümmet dağı delālet itmişlerdür ki hazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām peygamber idi pes nübüvvetini inkār itmek ba‘zılardan naḳl olınan üzre küfürdür ne‘üzūbi’llāh ve ‘aded-i enbiyā ve mürselīn [H 82/a] şalavātu’llāhi ‘aleyhim ecma‘īn ne miḳdār idüğünde ‘ulemā ihtilāf itmişlerdür ve bunda meşhūr olanībn Merdeveyh naḳlinde

¹ efzaldür H, HE, efzaliyyeti muḥarrerdür EH

² Kur’an 81/19,20,21: O Kur’an şüpheşiz değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı orada itaat edilen güvenilir bir elçinin (Cebrail’in) getirdiğı sözdür.

Ebū Zerr raḍıya'llāhu 'anhdan mervī olandur ki buyurmuşdur yā Resūla'llāh enbiyā kaç kimesnedür didüm yüz yigirmi dört biñ diyü buyurdı (5) ya Resüller kaçdur didüm üç yüz on üçdür diyü buyurdı evveli kimdür didüm Ādem 'aleyhi's-selāmdur didi andan eyitdi yā Ebā Zerr dört peygamber vardur süryānilerdür biri Ādem biri Şīt ve biri Nūḥ ve biri İdrīs'dür ve İdrīs evvel eline kalem alup yazı yazandur ve dört peygamber daḥı 'Arapdandur Hūd Şāliḥ ve Şu'ayb ve senüñ peygamberüñ (10) yā Ebā Zerr didi benī İsrā'ilden gelen peygamberlerüñevveli Mūsā ve āḥiri 'İsā'dur ve cemī'-i peygamberlerüñ evveli Ādem ve āḥiri senüñ peygamberüñdür [EH 423/b] diyü buyurdı bu ḥadīsi EbūḤātem bin Ḥıbbān raḥmetu'llāhi 'aleyh Envā' ve Teḳāsīm adlu kitābında tafşil üzre rivāyet [HE 328/b] idüp şıḥhatle mevsüm kılmışdur ammā İbn Cevzī mevzū'ātda yazupİbrāhīm bin Hişāmi (15) bununı za'ifle müttehem itmişdür ve İbn Keşir raḥmetu'llāhi 'aleyh bu ḥadīsüñ ḥuşuşında e'immeyi cerḥ ü ta'dilden çok kimesne tekellüm itdi diyü buyurmuşdur va'llāhu a'lem ammā Ebū Ya'lā raḥmetu'llāhi 'aleyh naḳlinde Enes İbn Mālik merfū'an rivāyet itmişdür ki ol ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi *kāne fī men ḥalā min ihvānī semāniyetü ālāfī nebiyyin şümme kāne* (20) *'isā bin meryeme şümme küntü* diyü buyurdı ma'nāsı geçmişlerde benüm peygamber qarındaşlarımdan sekiz biñ peygamber var idi şonra 'İsā 'aleyhi's-selām vücūda geldi şonra ben geldüm demek olur ve Qur'an-ı 'azimde ism-i şerīfleri taşriḥ olınan bunlardur Ādem ve İdrīs ve Nūḥ ve Hūd ve Şāliḥ ve İbrāhīm ve Lūṭ ve İsmā'īl ve (25) İshāḳ ve Ya'ḳūb ve Yūsuf ve Eyüb ve Şu'ayb ve Mūsā ve Harūn ve Yūnus ve Dāvūd ve Süleymān ve İlyās ve Elyesa' ve Zekeriyā ve Yaḥyā ve 'İsā ve Zülkifl daḥı müfessirinden çok kimesne ḳatında peygamberdür şalavātu'llāhi 'aleyhim ve selāma ve daḥı ol ḥazretüñ rıf'at-ı şān-ı şerīfine dāll olan āyāt-ı kerīmenüñ biri [H 82/b] *ve refa'nā leke zikrek'* ḳavl-i şerīfidür biz senüñ zikrünü yüce kılduḳ dimekdür bundan murād [şu] ola diyü bir kaç ḳavl buyurmuşlardur İmām Şāfi'iden² mervīdür ki İbn-i 'Uyeyne İbn-i Ebī Nuceym'den ma'nāsı *lā ezkuru illā zekertü me'anī eşhedü enne lā ilāhe illā'llāh ve eşhedü*

¹ Kur'an 94/4: Senin şanıñı yükseltmedik mi?

² Şāfi' denH, EH; Ḥazretinden HE

enne muḥammeden resūlu'llāh¹ (5) demekdür diyü naql itmiş Şāfi² rahmetu'llāhi 'aleyh eyitdi murādi Allāhu a'lem ĩmān-ı bi'llāh getürdükleri zamānda ve ezānda zıkr olındıgıdır didi ve ihtimāldür kitilāvet-i kitāb ve 'amel-i bi't-ṭā'a ve vuḳūf-ı 'an-ma'şiyet zamānlarında zıkr olındıgı ola diyü buyurdıve Yaḫyā İbn Ādem rahmetu'llāhi 'aleyh murād nübüvvetle ref'idür [EH 424/a] didi ve İbn 'Aṭā rahmetu'llāhi 'aleyh (10) *ce'altüke zıkr min zıkrı femēn zekereke zekeran³* demekdür didi ve yine andan mervīdür ki ma'nāsı *ce'altü tamāme'l-i māne bi- zıkrı me'ake³* demekdür dimiş ḫāşılı ḳavl-i evvel üzre Ḥaḳḳ te'ālā ḫazreti Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemüñ zıkrine bir ḳadr ü şeref virmişdür ki anı zıkr iden Teñri te'ālā ḫazretin zıkr itmiş fazīletin bulur demekdür (15) ḳavl-i şānī üzre tamām-ı ĩmānı ben senüñle bile mezkūr olmada ḳıldum sensüz beni zıkr itmeğle ĩmān tamām olmaz demekdür İmām Ca'fer Şādıḳ rahmetu'llāhi 'aleyh *lā yüzekirüke eḫadün bi'r-risāleti illā zekkeran⁴ bi'r-rübübiyye⁴* demekdür diyü buyurmışlar ya'nī bir kimesne seni risāletiyile zıkr eylemez illā evvel beni rübübiyyetle zıkr itmişdür demek olur ḫāşılı her kimesne ki seni risāletle zıkr (20) eyledi ol beni rübübiyyetüm ḳā'il oldı demekdür va'llāhu a'lem Ḳāḏī Beyzāvī rahmetu'llāhi 'aleyh bu ḳavl-i şerīfüñ [HE329/a] tefsīrindeve *eyyü ref'in mişle en ḳarane ismehü fī kelimeteyyi eş-şehādeti ve ce'ale ṭā'arehu ṭā'atehu⁵* diyü buyurmışdur ma'nāsı⁶ḳanḳı ref'dür ki şehādet kelimelerinde ismini kendü ismine ḳarn itmege ve anuñ ṭā'atine kendü ṭā'ati ḳılmağa beñzeye (25) demekdür ve ṭā'atini kendü ṭā'ati ḳılmaḳ didügi Ḥaḳḳ te'ālā ḫazretinüñ *men yuṭi'ı er-resüle feḳad aṭā'a allāhe⁷* buyurduğına işāretdür ki ma'nāsıbir kimesne ki Resūlu'llāh ḫazretine itā'at ide

¹ Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Şahitlik ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir sözünde senin isminin zikrini benim isminin zikriyle beraber kıldım.

² Senin zikrini benim zikrim kıldım. Her kim seni zikrederse beni zikretmiş olur.

³ İmanın tamam olmasını, benim zikrimin seninkiyle beraber olmasına bağlı kıldım.

⁴ Seni risaletle zikreden bir kimse beni rübubiyetle zikretmiş olur.

⁵ Hangi yükseklidir ki şehadet kelimesinde ismini kendi ismine bitişirmeğe ve onun taatini kendi taati kılmaya benzer olsun?

⁶ *ve eyyü ref'in mişle en ḳarane ismehü fī kelimeteyyi eş-şehādeti ve ce'ale ṭā'arehu ṭā'atehu* diyü buyurmışdur ma'nāsıH,EH ; -HE

⁷ Kur'an 4/80: "Her kim resule itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."

taḥkīken ol Ḥaḫḫ te‘ālā ḥāzretine itā‘at eyledi dimekdür ve daḫı *va’llāhu ve resūluhu eḥaḫḫu en yurḍuhu¹ men yuṭi‘ilāhe ve’r-resūluhu² ve aṭi‘üllāhe ve’r-resūluhu³ ve aṭi‘üllāhe ve’r-resūle⁴* [H 83/a] ḳavl-i şerīflerine işāretdür ve Ḳatāde raḥmetu’llāhi ‘aleyh ref‘-i zikrinden murād budur ki dūnyādave āḫiretde Ḥaḫḫ celle ve ‘alā ol ḥāzretünj zikrin ref‘ itmişdür hiç birḥaṭīb ve bir müteşehhid ve bir muşallī yokdur ki eşhedü enlā ilāhe illā’llāh ve eşhedü enne muḥammeden resūlu’llāhu dimüye didi (5) ḥāşılı şehādetde teşehhüdde bile mezkürdür ve Ḳur‘ān’da ve ezānda ve ḥaṭīblerde zikri zikrine maḳrūndur ve ḳiyāmet güninde mevḳıf-i ḥaşrde anuḫ ism-i şerīfiyle ezān oḳunsa gerekdür ve Ebū Nu‘aym⁵ naḳlinde Ebū Hüreyre [EH 424/b] raḳıya’llāhu ‘anh merfū‘an rivāyet itmişdür ki Ādem ‘aleyhi’s-selām Cennet’den ḫıḳup Hind memleketine nüzül itdügi zamānda vahşet (10) ḥāşıl eyledi ya‘nī ins bulamayup göjli ṭaraldı andan Cibrīl ‘aleyhi’s-selām nāzil olup iki kerre Allāhu ekber Allāhu ekber didi ve iki kerre eşhedü en lā ilāhe illā’llāh ve iki kerre eşhedü enne muḥammeden resūlu’llāhu didi diyübuyurulmuşdur ve İbn ‘Asākir naḳlinde ism-i şerīfi ‘arş üzre ve cennetler ve anda olaneşyā üzre mektüb (15) olduḡı ḥadīs-i şerīfde vārid olmuşdur ve Bezzār naḳlinde İbn ‘Ömer raḳıya’llāhu ‘anhümā merfū‘an rivāyet itmişdür ki *mā merertü bi-semā’in illā vecedtü ismi fihā mektūben muḥammeden resūlu’llāh⁶* diyü buyurmuşlardur ve Ḥilye’de İbn ‘Abbās raḳıya’llāhu ‘anhümādan merfū‘an rivāyet olunmuşdur ki *mā fi’l-cenneti şeceratü ‘aleyhā veraḳa illā mektūbun ‘aleyhā lā ilāhe illā’llāh (20) muḥammedün resūlu’llāh⁷* dimişlerdür ma‘nāları zāhirdür pes bundan özge zikrini merfū‘ ḳılmaḳ nice mutaşavverdür ki ‘arş-ı ‘azīm ve cinān-ı na‘īm ve anda olandur ve divār ü evrāḳ-ı eşcār anuḫ nām-ı şerīfi⁸ naḳşıyla müzeyyen ola bir vech daḫı budur ki

¹ Kur’an 9 /62: “Allah’ı ve onun resulünü hoşnut itmeleri daja uygun olurdu.

² Kur’an 4/13: “Kim Allah’a ve peygamberine itaat ederse.”

³ Kur’an 8/1: “Allah ve peygamberine itaat edin.”

⁴ Kur’an 3/132: “Allah ve peygambere itaat edin.”

⁵ Ebū Nu‘aym H, HE, Ḳatāde EH

⁶ Göklerden geḫerken ismimin orada “Muhammed Resulullah” diye yazılmış olduḡunu gördüm.

⁷ Cennette hiç bir ağaç yoktur ki yaprakları üzerinde “lā ilāhe illā’llāh Muḥammeden Resūlu’llāh” diye yazılı olmasın.

⁸ nām-ı şerīfi H, EH ; ism-i şerīfiyle HE

ism-i şerîfi kendü isminden müştâk eylemişdür nitekim Ḥassān raḍıya'llāhu 'anhı buyurmuşdur (25) *ve şekḳalehu min ismihi liyücellehu fezū'l-'arşı maḥmūdu ve hezā muḥammedü*ma'nāsı Bārī te'ālā ol ḥazretüñ şānın ta'zīm için kendü isminden aḡa ism-i müştâk eyledi pes 'arş-ı 'azīm şāhibinüñ ismi Maḥmūd'dur bununı Muḥammed'dür demek olur¹ ve sâbıkan esmā-yı şerîfesi beyānında mezkūr olan üzre Ḥaḳḳ subḥānehü ve te'ālā kendü esmā-yı [H 83/b] ḥüsnāsından yetmiş miḳdārı ism-i şerîfi ile ol ḥazreti müsemnā kılmışdur ve bu daḡı ref'-i zıkrı bābındandır ki Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā aḡa şalavāt idüñ diyü mü'minlere emr itmişdür nitekim Ḳur'ān-ı 'azīmde *inna'llāhe ve melā'iketehu yuṣallüne ale'n-nebiyyi yā eyyuhā ellezīne āmenū (5) ṣallū 'aleyhi ve sellimū teslīmen*² buyurup kendü ḳatında Resūl-i ekreminüñ menzileti³ ne idüñin ḳullarına i'lām itmişdür ve cemā'at-ı melā'ike aḡa senā itdiklerin beyāndan sonra sizde şalavāt ü selām idüñ diyü emr itmişdür⁴ [EH 425/a] tā kim 'ālem-i 'ulvī ve seflīde olanların cümlesi ol ḥazretüñ senāsına ictimā' ü ittifaḳ eyleyeler şalla'llāhu (10) 'aleyhi ve sellem *teslīmen keşīren dā'imā ilā yevmi'd-dīn* [HE 329/b] āyet-i kerīmenüñ biri daḡı *ṭā hā mā enzelnā 'aleykel ḳur'āne li-teşḳā* ḳavl-i şerīfidür ma'lūm ola ki müfessirīn raḥmetu'llāhi te'ālā ṭāhā lafzından iki *yā ṭāhir yā hādī* ḳavl⁶ buyurmuşlardır biri budur ḳihurūf-ı teheccīden iki ḥarfüñ isimleri ola müsemnāları bunlardır ṭı ve he bir ḳavl daḡı budur ki bir ma'nādār kelime ola evvelki (15) ḳavl üzre ṭā'dan murādişāret ṭarīḳiyle demek ola didiler ba'zılar daḡı eyitdiler ṭā ḥisābda ṭoḳuzdur hā beşdür cümlesi on dört olur murād *yā eyyühe'l-bedr* demek olur didiler ba'zılar daḡı *yā ṭāhir yā hādī* demek murāddur didiler ammā bu aṣıl⁷

¹Bārī te'ālā ol ḥazretüñ şānın ta'zīm için kendü isminden aḡa ism-i müştâk eyledi pes 'arş-ı 'azīm şāhibinüñ ismi Maḥmūd'dur bununı Muḥammed'dür demek olur H, EH ; -HE

² Kur'an 33/56: Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salat ediyorlar. Ey iman edenler ! Siz de ona salat edin, selam edin.

³ menzīleti H, EH ; ḳadri HE

⁴ve cemā'at-ı melā'ike aḡa senā itdiklerin beyāndan sonra sizde şalavat ü selām idüñ diyü emr etmişdür H, EH ; -HE

⁵ Kur'an 20/1,2: Tā hā. (Ey Muhammed!) Biz Kur'an'ı sana sıkıntı çekesin diye indirmedik.

⁶ iki ḳavl H, EH ; birkaç ḳavl-ı şerīf HE

⁷ aṣıl H, EH ; maḳūle HE

akvāle i'timād vācib (20) degüldür ba'zı muḥaḳıķın buyurdukları gibi bunlar bed'ci tefāsīrdendir ammā kelime-i müfīdde diyenler kavlince bunda iki kavil vardurbiri budur ki ma'nāsı yā recl dimekdürbu söz İbn 'Abbās ve Ḥasan ve Mücāhid ve Sa'īd bin Ḥabīr ve Ḳatāde ve 'İkrime rıḍvānu'llāhi 'aleyhüm ecma'in ḥazretlerinden rivāyet olunmuşdur Sa'īd bin Cübeyr lisān-ı nabaṭiyyede (25) böyledür ve Ḳatāde lisān-ı süryāniyyede böyledür ve 'İkrime lisān-ı Ḥabeşde böyledür ma'nā¹ yā recl dimekdür didiler ve Ḳāḍī Beyzāvī rahmetu'llāhi 'aleyh eydür eger bu kavil şaḥīḥ ise ya'nī şaḥābe-i kirām ve tābi'inden böyle buyurdılar ise zann olunur ki bunun aşlı yā hezā ola daḥı ḳalb ü iḥtişār ile taşarruf olunmuş ola biri daḥı ma'nāsı [H 84/a] yā insān dimekdür didiler ve²ba'zı ḳirā'atde sükün hā ile ṭā vārid olmuşdur bu taḳḍīrce iki ayaḡuḡı yire baş demek ma'nāsına emr olur rivāyet olunmuşdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem teheccüdde parmaḡı³ üzre ṭururdu iki ayaḡın yire başmaḡa emr olındı ve (5) kelimenüḡ aşlı ṭā' idi hemzesi hā'ya ḳalb olındı nitekim iyyākenüḡ hemzesin ḳalb idüp hiyyāke didiler [EH 425/b] ve erḳitnüḡ hemzesin ḳalb idüp herḳit didiler ve cā'izdür ki aḡ ṭı'dan ola terk hemze olunmuş ola kelimenüḡ aşlı ṭā'ya recl olaḥirine vakt için hā getirülmüş ola *mā enzelnā 'aleykel (10) ḳur'āne li-teşḳā'*āyet-i kerīmesinüḡ sebab-i nüzūlünde bir kaç kavil buyurmuşlardur biri budur ki küffār-ı Ḳureyş'den Ebū Cehl ve Velīd İbn Muḡayire ve Muṭ'im bin 'Adiyy le'anehumu'llāhi ol ḥazrete sen şaḳī olursun zīrā atalaruḡ dīnini terk itdüḡ didiler Faḥr-ı 'Ālem eyitdi ben şaḳī olmaḡ degül belki rahmeten li'l-'ālemīn ba's olindum didi Ḥaḳḳ te'ālā daḥı (15) anları redd için ve dīn-i islām ve Ḳur'an-ı 'Azīm her devlet ü sa'ādete sebab olup küffāruḡ dīn ü āyīnleri 'ayn-ı şeḳāvet olduḡın resūline i'lām içinbu āyet-i kerīmeyi inzāl itdi didiler ikinci kavil budur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem teheccüdi olḡadar ḳılur oldı ki mübārek ayaḡları keşret-i ḳiyāmdan şişdi andan (20) Cebra'īl 'aleyhi's-selām gelüp eyitdi

¹ ma'nā H, EH; ya'nī HE

² Ḳāḍī Beyzāvī rahmetu'llāhi 'aleyh eydür eger bu kavil-i şaḥīḥ ise ya'nī şaḥābe-i kirām ve tābi'yundan böyle buyurdılar ise zann olunur ki bunun aşlı yā hezā ola daḥı ḳalb ü iḥtişār ile taşarruf olunmuş ola biri daḥı ma'nā yā insān dimekdür didiler ve H, EH ; -HE

³ parmaḡı H,HE; ayaḡ HE

⁴ Kur'an 20/2: "Biz Kur'anı sana sıkıntı çekesin diye deḡil."

yā Muhammed nefsiñi esirge seniñ üzeriñden anuñ dañı haqqı vardur didi andan āyet-i kerīme nāzil oldı bu taqđırce ma'nāsı biz Qur'an'ı saña anuñçün inzāl itmedük ki nefsiñi keşret-i 'ibādetle şikest idüp [HE 330/a] meşakkat-ı 'aẓīme¹ viresin dimek şekā-ta'ab ma'nāsına gelmek şāyi'dür bundandır ki (25) katı ta'ab çeken kimseye 'Araplar eşkā min rā'izü'l-mühürdirler ma'nāsı tay egreden ziyāde ta'ab çekici dimekdürve seyyidü'l-ķavme eşkāhüm dirler ma'nāsı ķavmüñ seyyidi² çok çalışup meşakkat³ ve ta'ab çekenidür dimekdürüçünci ķavl budur ki murād kāfirleriñ küfrine bī-ħuzūrlıķdan nefsiñi meşakkat ve ta'ab virme biz saña [H 84/b] Qur'an'ı inzāl itmedük illā mü'minlere tezķir idesin diyü inzāl itdük şol kimesne ki ĩmān getüre ve ıslāh üzre ola anuñ nef'i kendüye 'ā'iddür ve şol kimesne ki kāfir ola anuñ zararı yine kendüye rāci'dür⁴ seniñ üstüne belāğdan ğayrı nesne vācib (5) degüldür imdi anlarıñ küfri seni maħzūn itmesün dimekdür nitekim *le'alleke bāħi'u'n nefseke ellā yekūnūmu'minīn*⁵āyetinden ve dañı *vemen kefera felā yahzunke kufrihu*⁶ķavl-i şerīfinden murād böyle dimekdür didiler [EH 426/a] dördünci ķavl budur ki bu sūreMekke'de nāzil olanlarıñevā'ilindendür ve ol zamānda Resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem a'dāsına mağlūb (10) gibi idi henüz İslām ğaleb ve şevket bulamamışdı ķe-ennehu Haqq te'ālā celle zikrehū eyitdi sen şanma ki bu ħāl üstine ķalasin belki seniñ emriñ'ālā ve ķadrüñ bülend olsa gerekdür zīrā biz saña Qur'an'ı anuñçün inzāl itmedük ki şakīķalasin belki sen mu'azzam ve mü kerre m olacaķsin diyü buyurdı āyāt-ı kerīme-i dāllenüñ ba'zı dañı (15) *innā a'ṭaynā kel kevser*⁷ilā-āħiri's-sūre İmām Faħreddin raħmetu'llāhi 'aleyh eydür bu sūre-i kerīmede fevā'id-i keşire vardur cümleden biri budur kimā-ķablinde olan sūreleriñ tetimmesi gibidür zīrā Haqq subhānehū ve te'ālā ve'd-Đuħā

¹'aẓīme H, 'aẓīm EH, -HE

²seyyidi H, EH ; ulusı HE

³meşakkat H, EH ; -HE

⁴ki ĩmān getüre ve ıslāh üzre ola anuñ nef'i kendüye 'ā'iddür ve şol kimesne ki kāfir ola anuñ zararı yine kendüye rāci'dürH, EH ; -HE

⁵Kur'an 26/3: Resulum onlar imaan etmiyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin.

⁶Kur'an 31/23: İnkār edenin inkarcılığı seni üzmesin.

⁷Kur'an 108/1: Şüphesiz biz sana Kevseri verdik.

süresinde Resûlullâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hazretinüñ medh ü senâsın ve tafşîl-i ahvâlin derc ü tazmîn (20) itmişdür evvelinde nübüvvetine müte'allik üç âyet zıkr itmişdür *mā veddeake rabbuke ve mā kalā ve lel āhıratu hayrun leke minel ūlā ve le sevfe yu'tike rabbuke fe terdā'* diyü buyurmuşdur evvelkinüñ sebep-i nüzüli ol idi ki tã'ife-i Yahūd la'nehümü'llâh Kureyş'e eyitdiler Muhammede rühdan ve aşhâb-ı kehfdenve Zü'l-Ķarneyn ahvâlinde su'âl idüñ görelim (25) ne cevâb virür didiler anlar dañı gelüp su'âl idicek Faħr-ı kâ'inât 'aleyhi etemmü't-taħıyyât yarın gelüñ haber² vireyim didi in-şâ'allâhu dimek hikmet-i ilâhiyye birle hâtır-ı şerîfine gelmedi bu ecilden on günden ziyâde eglenüp vahy gelmedi müşrikîn-i melâ'în Muhammedi Teñri te'âlâ terk³ itdi ve buğz eyledi didiler hâşâ tekzîb itdiler [H85/a] Faħr-ı 'Āleme katı güç geldi mużtarib oldı andan müşrikîni redd içün bu âyet-i kerîme nâzil oldı ma'nâsı rabbüñ seni terk itmedi saña buğz itmedi dimekdür ikincinüñ ma'nâsı dâr-ı âhıret dünyâdan hayırdur zîrâ anda beķâ vardurşevâ'ibden hâlî ve hâlişdür (5) ve bu⁴ fânîdür [H 330/b] ve mużararla mensüb ü maħlûtdur⁵ dimekdür ke-ennehu Bârî te'âlâ vaķtâ kim aña vahy ü kerâmetle muvâşâlâtdan zâ'il olduğın beyân eyledi bundan ecille ve a'lâ olanı dañı âhıretde i'tâ [EH426/b] kılmağâ va'ce buyurdı üçüncisi bir va'addür ki ol hazrete i'tâ kıldığı kemâl-i nefis ve zuhûr-ı emr ve i'lâ-yı dîn ve Teñri te'âlâdan (10) ğayrı kimesne nihâyetin bilmedüğü nesnelereñ anuñçün iddiħâr itmişdür bunlaruñ cümlesine şâmildür hâşılı Teñri te'âlâ bu cümleyi i'tâ idüp sen râzı olsañ gerek dimek olur ve üç âyet dañı dünyâsına müte'allik âhır sürede zıkr itmişdür *elem yecidke yetîmen fe āvā ve vecedeke dâllen fe hedā ve vecedeke 'āilen fe aġnā'* buyurmuşdur bunlaruñ tefsîri (15) Ķarîban mürûritmişdir⁷ ve üç âyet dañı *elem*

¹ Kur'an 93/3,4,5: Rabbin seni terk itmedi, sana darılmadı da. Muhakkak ki âhıret senin için dünyadan daha hayırlıdır. Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.

² haberH, EH ; cevâb HE

³ terk HE, EH ; -H

⁴ bu H, EH ; dünyâ HE

⁵ maħlûtdurH, EH ; maħtûtdur HE

⁶ Kur'an 93/6,7,8: Seni yetim bulup barındırmadı mı? seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi? Seni ihtiyacı içinde bulup da zengin itmedi mi?

⁷ mürûr etmişdir H; zıkr olınmışdurHE, EH

neşrah leke süresinde buyurmuşdurve anlar*elem meşrah leke şadreke ve vedahnā* ‘*anke vizrake ellezī enkaða zahrake ve rafa’nā leke zikrake*’āyet-i kerimeleridür bunların tefsiri dahı qariben mürür itmişdür ve bi’l-cümle ol hâzretün evşâf ü ahvâlin zikr iderek şüretü’l-kevşere gelmişdür (20) *innā a‘ṭaynākel kevser*² buyurduğı taḥkīkan biz saña kevseri i‘ṭā itdik dimekdür *fe şalli li rabbike*³ buyurduğı çünki biz saña bu deñlü ni‘met-i celīle ni‘am itdik sende şükrü’l-i n‘ām dimekdür ḥālīşen ve muḥlişen li-vechi’llāh şalāt üzre dā’im ü kâ’im ol ki şalāt-i aḳsām-ı şükri cāmi’dür dimekdür *venḥar* buyurduğı bedeneler (25) ya’nī develer ki e‘azz-ı emvâldürḳurbân eyle dimekdür yāḥūd fuḳarāya taşadduḳ ile şunların ḥilāfına ki anları terk idüp taşadduḳ itmezler ve zekātı men‘ iderler dimekdür süre-i kerīme süre-i müteḳaddimeye muḳābil gibidür ba‘zılar şalātdan murād şalāt-ı ‘ıyddür ve’n-nehārdan maḳşūd azḥıyedür didiler lafz-ı māzī ile *inā a‘ṭaynākel* [H 85/b] buyurulduğının nüktesi biz anı saña ‘ālem-i ezelde virmişidük bu ‘aṭā saña dahı ol zamānda ḥāşıl idi sen bu vücūda ḳadem başmadan esbāb-ı sa‘ādeti senünçün müheyyā ḳılmış idük vücūda gelüp ‘ubūdiyyetümüze iştiğālden şonra nice olsa gerekdür ve (5) bu fazl-ı ‘amīmi saña ṭā‘atün için ‘atā itmedük mücerred fazl ü iḥsānumuzla seni ihtıyyā eyledük dimekdür müfessirīn raḥmetu’llāhi te‘ālā kevserün tefsirinde bir ḳaç ḳavl üzre ihtilāf [EH 427/a] itdiler cümleden biri budur ki kevser Cennetde bir ırmaḳdur didiler selef ü ḫalef ḳatında meşhūrü müte‘ārif olan ḳavl budur Enes bin Mālik (10) raḳıya’llāhu ‘anh rivāyetinde Resū’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki *beynemā esīrū fi’l-cenneti izā bi-nehrin ḥāffetāhu kibābe’d-dürri’l-mücevvefi kültü yā cibrilü ḳāle* [HE 331/a] *hezā el-kevşere ellezī a‘ṭāke rabbūke fe’izā ṭayne miskün ezfer* İmām Buḫārī rivāyet itmişdürḥāşıl ma’nāsı budur kiben Cennet içinde gezerken bir ırmağa rāst geldüm (15) ki iki cānibinde mücevvef incülerden ḳubbeler var idi nedür diyü Cebra’īl’e şordum ol eyitdi bu Teñri te‘ālā saña i‘ṭā itduğı Kevser’dür didi gördüm balçığı ḫoş-bū ve tiz-bū misk idi

¹ Kur’an 94/1,2,3,4: Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı? Senin şanını yükseltmedik mi?

² Kur’an 108/1: Şüphesiz Biz sana Kevser’i verdik.

³ Kur’an 108/2: O halde, Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.

dimek olur bir kavlı dağı budur ki Kevser ol hazretün evlādıdur zīrā kāfirler evlādı yokdur diyü ta'yīb itdiler dağı anları redd (20) için Haqq celle ve 'alā bu sūre-i kerīmeyi inzāl itdi ma'nā budur ki sağa bir nesl virdük ki illā intihāü'z-zamānāfet-i inķirāzdan maḥfūz ve maşūnlardur dimekdür fi'l-ḥaķīka ol hazretün nesl-i ṭāhiri külliyyen eṭrāf ü eknāf-i memāliki müşerref ve müzeyyen kılmışdur bu mertebe-i ni'met evlād-ı enbiyādanhiç kimseye müyesser olmamışdur (25) ba'zılar dağı kevserden murād ḥayr-ı keşirdür didiler bir kavlı dağı budur ki murād nübüvvet olaandan ziyāde hayr olmaz ba'zılar dağı Kevser 'ulemā-yı ümmetdür didiler ba'zılardīn-i İslām'ı dağı ümenāsı 'ulemādur İmām Aḥmed ve Ebū Dāvūd ve Tirmidī raḥmetu'llāhi rivāyetlerinde *el-'ulemāu vereşetü'l-* [H 86/a] *enbiyā* buyurulmuşdur ammā *'ulemā ümmeti ke-enbiyā'i benī isrāīl'* ḥadīsi ḥaķķında Dumeyrī ve Zerkeşī ve İbn Ḥacer raḥmetu'llāhi te'ālā aşlı yokdur diyü buyurmuşlardur ve sened-i za'īfle Ebū Nu'aym naklinde İbn 'Abbās raḥıya'llāhu 'anhümādan merfū'an vārid olmuşdur ki *aķrabu'n-nāsi (5) min derecati'n-nübüvvüti ehlü'l-'ilmi ve'l-cihādi* buyurmuşlardur nāsuḡ derece-i [EH 427/b] nübüvveti ziyāde ḳarīb oları ehl-i 'ilmü ehl-i cihāddur dimekdür ammā şekk ü şübhe yokdur kiverese-i enbiyādanolmaķteşrifine lāyık olan 'ālim şol diyānet ü inşāfla ittişaf iden 'ālem-i 'āmeldür ki irşād-ı 'ibād ü tedārik-i aḥvāl mübdī üme'ād eylemede sünnet-i (10) enbiyāve sīret-i aşfiyāya iķtidā eyleye ne āngeh asāyiş-i nefis ü 'iyāl ve taḥşīl-i māl ü menāl için ḥazāne-i şeri'a ḥıyānet ide ḥāşā şümme ḥāşā ki bu maķūle kimseler vereşe-i enbiyādan olalar ve ba'zılar kevserden murād keşret-i etbā'dur² didiler ve ba'zı 'ulemādan mervīdür ki kevserden murād 'ilmdür ve buḡa ḥaml itmek nice vechle (15) evlādur biri budur ki 'ilm ḥayr-ı keşirdürbiri dağı budur ki şıḡa-i māzī ile a'ṭaynā buyrulmaḡa zāhir böyle gerekdür ki murād dünyāda vāşıl olan ni'metlerden ola ve ol hazrete pāye-i nübüvvetde umūr-ı dünyeviyyeden vāşıl olanlarıḡ eşrefi 'ilm-i bi'llāhdur imdi 'ilme ḥaml olınmaķ gerek didi [HE 331/b] biri dağı budur ki *innā a'ṭaynākel kevser* diyüp 'aķabinde (20) *feşalli li rabbike venḥardidüḡünden* fehm

¹ Ümmetimin alimleri beni İsrailin peygamberleri gibidir.

² etbā'dur H; etbā' ü eşyā'dur HE, EH

olunur ki kevşerden murād ‘ilm ola zīrā ‘ibādetden teḳaddüm iden ‘ilm ü ma‘arifetu’llāhdur ‘ibādet anlara müteferri‘dür nitekim feşalli kelimesinden vāḳı‘ olanfā’ bu ma‘nā içündür imdi kevşerden murād ‘ilm olmaḳ gerek didiler fi’l-ḥaḳīḳa bu veche ḥüb veche bir ‘ilm ki sebab-i rızā-yı rabbānīve sermāye-i sa‘ādet-i (25) rüchānī ola andan eşref ne vardur ki aḳa ḥaml olına *Allāhümme irzuḳnā ‘ilmen nāfi‘en veyāḳīnen şādiken ne‘üzü bike min ‘ilmi lā yenfe‘ ve ḳulūbi lā yaḥşa*^aba‘zilar murād ḥüsn-i ḥaḳḳdur didiler ve ‘İbn ‘Abbās raḳıya’llāhu ‘anhümā ḥazretinden mervīdür ki kevşerden murād Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā Resūl-i Ekremine in‘ām itdügi ni‘metlerünj cümlesidür diyü buyurmışlarvāḳ‘ā zıkr olınan [H 86/b] vüçuhuḳ ba‘zına ḥaml itmek ba‘zı āḫirine ḥamlden evlā degüldi imdi vācib oldur ki memnū‘ına ḥaml olına anuḳçün idigi Sa‘īd bin Cübeyrḳavl-i mezkūrı İbn ‘Abbās ḥazretinden rivāyet itdügi zamānda ba‘zı kimesneler Sa‘īd’e eyitdiler yā Sa‘īd ḥaḳḳ şöyle (5) dirler kiKevşer [EH 428/a] Cennetde bir ırmaḳ ola didiler Sa‘īd eyitdi ol ırmaḳ daḳı Allāh te‘ālā aḳa virdügi ḥayırdan birisidür didi İmām Faḫr-rāzī raḫmetu’llāhi ‘aleyh daḳı tefsīrinde ba‘zı ‘ulemānuḳ muḫtārı Kevşerden murād Ḳur‘ān ü nübüvvet ve zıkr-i naşr-ı ‘ale’l-a‘dā idüğüñ naḳl itmişdür ve taḳdīm olınaḳ ḳavl-i meşhūr ki Cennetde (10) bir ırmaḳ olmaḳdur anuḳ vechi budur ki Şaḫīḫ-i Müslim’de Enes raḳıya’llāhu ‘anh ḥazretinden mervīdür ki eyitdi bir kerre Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bizüm mā-beynümüzde iken bir miḳdār uyḫuya varmış idi tebessüm iderek mübārek başın ḳaldırdı yā Resūla’llāh niye gülersiz didük eyitdi baḳa bir sūre nāzil oldu *bismi’llāhi’r- (15) raḫmāni’r-raḫīminnā a‘ḫaynākel kevşer fe şalli li rabbike venhar inne şānieke hüve’l-ebter*²diyü oḳudu andan Kevşer nedür bilür misiz didi biz eyitdük Allāh ve Resūluhu a‘lem didük eyitdi *fe innehu nehrun va‘adeniyhi rabbi ‘aleyhi ḥayrun keşīr ve hüve ḥavzün yeridu ‘aleyhi ümmeti yevme’l-ḳiyameti āniyetühü ‘adedü’n-nücūmi feyüḫtelecū’l-ba‘du minhum (20) feyeḳūlu rabbi innehu min ümmeti feyeḳūlu mātedrī mā aḫdaşü iba‘dike*

¹ Allahım, bizi, faydalı, sana yaklaştıracı ve doğru olan ilimle rızıklandır; faydasız ve kalbe haşyet vermeyen ilimden sana sığmırım.

² Kur’an 108/1,2,3

diyü buyurdu Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem bu hadîs-i şerîfde şarîhen buyurmuşdur ki kevserden murâd Cennetde bir havz ola anuñaniyeleri ya'nî taldırup içecek kâseleri ve kadehleri yıldız şâğışınca ola ümmet-i Muhammed şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem aña geleler içlerinden ba'zını melâ'ike men' (25) itmek isteyicek peygamber 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm yâ Rabb ol kişi dañı benüm ümmetimdendir diyü şefâ'at ide Hakk celle ve 'alâ yâ Muhammed bunlar senden sonra ne ihdâs itdüklerin sen ne bilürsin diye bu âhir kelâmdan fehm [HE 332/a] olınan budur ki ümmetden ba'zı ihdâs itdüğü bid'at seyyi' sebebiyle havz-ı Kevser'den men' olına Resûlu'llâh [H 87/a] şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem şefâ'at eyleye yine ma'fuv ola Allâhu a'lem *subhâne men a'tâ hezih'l-fezâ'ile'l-azîmete ve şarrafehübi hezih'l-hişâli'l-amîmeti* cümle ta'zîmât-ı ilâhiyyeden biri dañı budur ki 'âdetu'llâh enbiyâ 'aleyhimü's-selâma isimleriyle nidâ itmek iken me'âlen¹ kitâbu'llâhda (5) *yâ Âdemu'skun yâ Nûhu'hbıyâ Mûsâ inne ene'llâhu [EH 427/b] yâ 'İsâ'bnı Meryeme'zkur ni'metfaleyke* diyü adlu adıyla hitâb eylerken Fahr-ı Kâ'inât şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hazretine nidâ itdükde nübüvvet ü risâlet 'unvânlarıyla hitâb ide gelmişdür her yerde ki vâkı' olmuşdur yâ eyyühe'n-nebiyyu, yâ eyyühe'r-resûlü diyü nidâ buyurulmuşdur ve bu gâye-i ta'zîm ü nihâyet-i (10) tekrîmdür ve dañı kelâm-ı kadîmde *ve iz kale rabbuke lil-melâ'iketi innî câ'ilünfi'l-arđi halîfeter*² âyet-i kerîmesine nazar olına ki Hakk subhânehü ve te'âlâ Rabb ismini nice ol hazrete izâfet idüp Rabbüke diyü buyurdu ve cümle melâ'ike ve enbiyâ mâ-beyninde nice teşrîf hitâb-ı müste'tâbla müşerref kıldı bu âyet-i kerîmede ol hazret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Bârî te'âlâ (15) hazretinüñ a'zam-ı hulefâsı idüğüne işâret vârid ve bi'l-cümle³ anuñ tevķî ü ta'zîmi ol kadar taşrîh olınmışdur ki nihâyet derecât-ı tekrîme vâsıl olduğuna aşlâ şâ'ibe-i şübhe kalmamışdur bu dañı kifâyet eyler ki *afâu'llâhu 'anke lime ezinte lehum*⁴ kavlı-i şerîfide mülâtafete zıkr-i 'itâbdan muqaddem 'afâu'llâh diyü 'afvdan haber virdi (20) ve zamân

¹ me'âlen H; meşelen HE, EH

² Kur'an 2/30: Hani, Rabbin meleklere "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti.

³ kitâb-ı kerîmde HE, EH; -H

⁴ Kur'an 9/43: "Allah seni affetsin. Niçin onlara izin verdin?"

hasebiyle enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmdan mu’ahḥar iken Ḥaḫḫ celle ve ‘alā zikrde ta’zīmen taḫdīm idüp *veminke vemin nūḥin ve ibrahīme ve mūsā ve ‘isā ibni meryeme*¹ didi ve ehlü’n-nār kıyāmetde anuḡ ṯā‘atin temennī itdiklerinden ḥaber virüpyeḫülüne *yā leytenā āṯa‘nā’llāhe ve āṯa‘nā’r-resūler*² diyü buyurdı ve’l-ḥāşıl murād müyesser (25) olandan ba‘zın irāddür ve illā anuḡ delā’il-i ta’zīm ü tekrīmineḥadd ü pāyān yoḫdur .

Fāşl-ı şānī Ḥaḫḫ tebāreke ve te‘ālā anuḡ ḥaḫḫında enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmdan

aḫz-ı ‘ahid ü mīşākıtdüğünün beyānındadır:

nitekim Qur’ān-ı ‘azīminde *ve iz eḫaza’llāhu mīşāka’n-nebīyyīne lemā ‘āteytukum min kitābin ve ḥikmetin şumme cā’ekum resūlun muşaddiḫun limā me‘akum letu’minunne bihī* [H 87/b] *ve le taşurunnehu*³ buyurmuşlar ḥazret-i ‘Alī kerre ma’llāhu veche ve İbn ‘Abbās raḫıya’llāhu ‘anhümā buyurmuşlardur ki Ḥaḫḫ celle ve ‘alā her peygamberüğe göndermişdür andan ‘ahd ü mīşāk almışdur ki eger ol ḥayātda iken Muḥammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem meb‘ūs olacaḫ olursa aḡa (5) İmān [EH 428/a] getirüp nuşret eyleye āyet-i kerīmenüḡ ma’nāsı budur didiler ba‘zılar eyitdi murād budur ki enbiyā ‘aleyhimü’s-selām kendü ümmetlerinden [HE 332/b] mīşāk alurlardı ki Muḥammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem meb‘ūs olduḡı zamānda aḡa İmān getüreler ve nuşret ideler yoḫsa enbiyānuḡ kendülerinden mīşāk almaḡuḡ ne ma’nāsı var ki (10) ol zamānda enbiyādan kimse ḫalmayup intiḫāl idecekleri muḫarrer idive emvātmükellef olmazlar imdi müte‘ayyin oldı ki mīşāk-ı ümemden me’ḥüz imiş didiler cevāb virildi ki murād ol ba‘ş olınuḡı zamānda eger enbiyā ḥayātda olalardıaḡa İmān getürmek üzerlerine vācib olurdu dimekdür bunuḡ naḫiri *le-i n eşrakte leyaḫbeṯanne* (15)

¹ Kur’an 33/7: “Hani bizz peygamberlerden söz almıştık. Senden, Nuhtan, İbrahim, Musa ve Meryem oḡlu İsadan da”

² Kur’an 33/66: “Keşke Allah’a ve Resül’e itaat edeydik” diyecekler

³ Kur’an 3/81: Hani Allah peygamberlerden, “Andolsun size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir pyagmber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz” diye söz almış

‘ameluke¹ kavlı-i şerîfidür ya‘nî eger sen işrâk ideydün ‘amelün bâtıl olaydı itdügün a‘mâl-i şâlihanuñ hergiz nefî olmaydı dimekdür Hakk te‘âlâ hod ol hazretten hergiz işrâk şadır olmayacağı bilürdi velikin kelâmı sebîl-i farz ü taqdîr üzre ihrâc eyledi hâşılı farîza şöyle olurdu dimekdür (20) bundan lâzım gelmez ki andan işrâk şudürî cā’izola ve yine farz ü taqdîr üzre melâ’ike hakkında *vemen yeḡul minhum innî ilāhun min dūnihi feḡālike neczihicehenneme²* dimişdür ya‘nî anlardan biri da‘vā-yı *lā yesbiḡūnehu bi’l-ḡavf³* ‘uluhiyyet eylerse biz aña Cehennemî cezā kıılıruz dimekdür ma‘ hezā Hakk celle ve ‘alā anlar için dimegle daḡı (25) *yeḡāfūne rabbehum min fevḡihim⁴* dimegle anlardan maḡūle da‘vā-yı bâtıla şadır olmayacağına şehâdet itmişdür imdi bunun emsâli sözler farziyyâtdur mübâlaḡa maḡallinde sevḡ olunur muḡassılı enbiyā daḡı zamânına ḡalmaq cā’izolsa aña îmān getürmek üzerlerine vâcib olurdu ümmetlerine vâcib olmaḡhod [H 88/a] be-ḡarîḡ evvelā dimekdür didiler ve İmām Sübkî raḡmetu’llāhi ‘aleyh eydür bu âyet-i kerîmede ya‘nî *ve iz eḡaza’llāhu mîḡāḡa’n-nebiyyîne* kavlı-i şerîfine delâlet vardur ki enbiyā ‘aleyhimü’s-selām Faḡr-ı kâ’inātuñ zamânında gelmek taqdîr olinsa anlara mürsel olurdu bu taqdîrce risâleti çâḡ hazret-i (5) Ādem zamânında kıyāmete degin ne deḡlü enbiyāve ümem geldilerse cümlesine ‘āmmete olmaḡ lâzım [EH428/b] gelür mecmū‘-ı enbiyā ü rusul ve ümmetleri ol hazretün ümmetinden olmaḡ muḡarrer olur *bi’ḡeti ilā’l-nāsi kâffeten* ḡadîḡ-i şerîfinün ‘umūmı kendü zamânından kıyāmete degin gelen nāsa göre olmaz belki maḡabiline daḡı mütenāvil olur ve enbiyādan (10) mîḡāḡ-ı aḡz itmenünḡ fâ’idesi kendüler üzre ‘inde’llāhi muḡaddem olup nebî ve resüllerî idügün bildürmek olur didiler ve aḡz-ı mevāsıḡda istiḡlâf ma‘nāsı vardur anuñçün *le tu’minun bihi ve le-taḡsurunehu⁵* lafz-ı şerîflerine lām ḡism-ı dāḡil olmuşdur ve bu üslûbda nükte budur ki aḡz olınan mîḡāḡlar ke-ennehu bî‘atdür ki ḡülefā (15) için aḡz olunur şöyle ḡann olunur ki

¹ Kur’an 39/65: “Eḡer Allah’a ortak ḡoşarsaan elbet amelin boşa çıkar.”

² Kur’an 21/29: “İçlerinden her kim “Ben, Allah’tan başka bir tanrıyım” derse işte onu böylesini Cehennemle cezalandırırız”

³ Kur’an 21/27: “Onlar Allah’tan önce söz söyleyemezler”

⁴ Kur’an 16/50: Üzerlerinde hakim ve üstün olan Rablerinden korkarlar

⁵ Kur’an 3/81: Allah peygamberlerden söz aldı

İmān-ı hülefā buradan alınmışdur bu mertebeler [HE 333/a] ma'lūm olduğdan sonra zāhir olur ki Resūlū'llāh şalla'llāhu 'aleyhive sellem nebū'l-enbiyā ve resūlū'l-mürselīn imiş yevm-i āhiretde cemī'i enbiyā anuñ taht-ı livāsına gelüp dünyāda dañı leylü'l-i srāda cümlesine İmām-ı muḫtedā olduğunun sırrı bu imiş bu ma'nādandur ki (20) ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām āḫirü'z-zamānda anuñ şerī'ati üzre gelse gerekdür yine ḥālī üzre nebiyy-i kerīm iken bunların şer'i şerīfine iḫtidā ve etbā' itdügi cihetden ümmetinden olsa gerekdür neānki ba'zılar ḫann itdügi üzre pāye-i nübüvvetinden tenezzül idüp ümmetden sā'ir ḫalkuñ birisi ola böyle degüldür ki ke-zalik Resūlū'llāh şalla'llāhu (25) 'aleyhi ve sellem anuñ zamānında yāḫūd Mūsā ve İbrāhīm ve Nūḫ 'aleyhi's-selām zamānlarında gelmiş olsa anlar yine ümmetleri üzre nübüvvet ü risāletlerinde muḫarrer olurlardı ve Sulṭān-ı enbiyā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mecmū'nuñ üzerine nebiyy-i mürsel olup nübüvvet ü risāleti cümleye 'ām ü şāmil olurdu yā şerī'atleri aḫvālī nice olurdu [H 88/b] demek gelürse uşulde ittifāḫ üzre olurlardı zīrā anda iḫtilāf müteşavver degüldür ammā fūrū'da iḫtilāf vāḫı' olsa ol ḥazretüñ şerī'ati taḫdīm olunurdu yā 'Alī sebīlü't-taḫşış yā 'Alī sebīlü'n-nesih yāḫūd ne nesih ve ne taḫşış olup belki ol (5) zamānda ol ümmetlere enbiyāyı¹ getürdügi nisbetle bu zamānda bu ümmet-i şerīfeye nisbetle vārid olurdu cümlesi bu ḥazretüñ [EH 429/a] şerāyi'ci olurduve iḫtilāf-ı evḫāt ü eşḫāşla iḫtilāf-ı aḫkām cā'izdür bu taḫdīrden iki ḥadīs-i şerīfenüñ ma'nāsı be-gāyet vāzih u münkeşif oldu birisi *bi'seti ilā'l-nāsi* (10) *kāffeten* ḥadīsüdür ki murād kendü zamānından ḫiyāmete dek gelen eşḫāşa meb'ūs olmaḫzann olunurdu böyle degülmüş belki nāsdan mecmū'-ı evvelīn ve āḫirīne meb'ūs imiş biri dañı *küntü nebiyyen ve ādemu beyne'r-rūhi ve'l-cesed* ḥadīsüdür ki ḥazret-i Ādemden nübüvvetinüñ teḫaddümi mücerred-i 'ilmu'llāhda olmaḫzan olunurdu zāhir oldu ki anuñ (15) üzerine emr zā'id imiş nihāyet te'eḫḫür-ı teblīg vüçüd-ı şart mu'allāḫ olmaḫla vāḫı' olmuş ve aḫkāmıñ şurūṭa mu'allāḫ olmaşıgah olur ki maḫall-i kābil ḫasebiyle olur ve gah olur ki fā'il-i eşḫāş meb'ūs-ı ileyhimdür ve ḫilḫat-i cesed-i şerīfdür ki

¹ enbiyāyı H,EH ; enbiyāsı HE

aḥkām (20) anuḡ lisānına vārid olup andan eşḡāşa ilkā olınsa gerekdür böyle olmak ezelde şıḡḡat-ı nübüvvete māni^c degüldür bunuḡ naḡiri budur ki bir kimesne kızumu bir küfüvüne tezvīc idivir diyü bir kişi vekīl itsetevkīl-i şaḡīḡdür ve ol kişi vekālet ehlidir ve vekālet s̄ābitdür ammā gah olur ki taşarrufı vüçüd-ı küfüvve mevḡūf olur küfüv (25) bir niçe zamāndan şoḡra bulunur böyle olmaḡşıḡḡat-ı vekālete ve ehliyete vekīle zarar eylemez.

Faşl-ı [HE 333/b] s̄ālis Ḥaḡḡ subḡānehū ve te‘ālā ol ḡazretüḡ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem risāletine şehādet itdügünüḡ beyānındadır:

Ḳur‘ān-ı ‘Azīm ve kitāb-ı kerīminde ve ḡazret-i İbrāḡīm veismā‘īl ‘aleyhima’s-selām lisānlarından ḡikāyet buyurmuşdur ki Beytü’l-Ḥarāmı binā itdiklerinde *rabbenā teḡabela menā inneke ente’s-semī‘u’l-‘alīm* [H 89/a] *rabbenā vec‘alnā müslimīne leke zürriyetinā ümmeten müslimeten leke ver‘erinā menāsikenā vetub ‘aleynā inneke ente’t-tevvābu’r-raḡīm rabbenā veb‘aş fihim rasūlen minhum yetlū ‘aleyhim āyātike ve yu‘allihumu’l-kitābe ve’l-ḡikmete ve yuzekkīhimineke ente’l-‘azīzü’l-ḡakīm* dimişler idi ḡāşılı yā Rabb [EH 429/b] sen ḡabūl (5) eyle bizüm niyyetlerimizi sen bilürsin ve bizi saḡa maḡlaş eyle ya‘nī iḡlāşımız ziyāde ve ba‘zı zürriyātımızı saḡa ümmet-i müsellime ḡıl ve ḡacc-ı şerīfde ‘ibādet yerlerin yāḡūd ḡurbān kesecek mevzi‘leri bize sen göster ve zürriyātımızuḡ tevbesin ḡabūl eyle yāḡūd bizden sehv ü sebḡatle vāḡı‘ olanlar için tevbe-i rüzı ḡıl taḡḡiḡen sentevvāb ü raḡīmsün tevbe-kārları (10) esirgeyüp tevbelerin ḡabūlve raḡmet eylesin didüklerinden şoḡra yine du‘ā idüp yā Rabbenā ol ümmet-i müselleme arasına kendülerinden bir resūl ba‘ş eyle ki aḡa vaḡy olınan delā’il-i tevḡīd ü nübüvveti anlara tilāvet eyleye ve Ḳur‘ān ve ma‘ārif ve aḡkām-i ta‘līm ideve şirk ü me‘āşīdenanları pāk eyleye taḡḡiḡen sen bir ḡālibsın ki (15) diledüḡüḡ şey’ üzre saḡa kimse ḡalebe idemez anı aḡkām eylesin demek olur andan Ḥaḡḡ celle ve ‘alā du‘āların müstecāb idüp evlād-ı İsmā‘īlden ehl-i Mekke’ye ol şıfatla mevşūf bir Resūl-i Kerīm gönderdi ki ol Muḡammed

Muṣṭafā ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretidür eger su'âl olunup âyet-i kerîmede vâkı' olan Resûlden murâd ḥazret-i Muḥammed ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (20) idügüneden ma'lûmoldı dinilürsecevâb bir niçe vechledür biri budur ki müfessirîn icmâ' itmişlerdür anlaruñ icmâ'ı ḥüccetdür ikincisi budur ki Resûlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *ene da'vetü İbrāhîm ve beṣâretü'İsâ* diyü buyurmuşdur da'vetten murâd bu âyet-i kerîmedür ya'nî anda maṭlûb olan Resûl-i Ekrem benüm dimekdürve beṣâret-i 'İsâ buyurduğı (25) sûre-i Şafda vâkı' olan *mübeṣṣiran bi resûlin ye'tî min ba'dîsmuhû aḥmedu* kavlı-i şerîfidür üçinci veche budur ki ḥazret-i İbrāhîm 'aleyhi's-selâm bu du'âyıMekke'de kıldı ve anda anuñ eṭrâfında olan zürriyeti için eyledi Ḥaḳḳ celle ve 'alâ ol diyârdan Resûlu'llāh ḥazretinden ğayrı peygamber getürmedi ve Ḥaḳḳ tebâreke ve te'âlâ ol ḥazretüñ ba'şıyle mü'minlere [EH 430/a] imtinân idüp [H 89/b] *leḳad menna'llāhu 'alâ'l-mü'minîne iz be'ase fihim resûlen min enfusihim yetlû 'aleyhim [HE 334/a] âyâtiḥî ve yuzekkîkim ve yu'allimuhul kitâbe ve'l-ḥikmete*³ buyurmuşdur ve âyet-i kerîmede ol evşâfla vaşf olunmuşdur ki ḥazret-i İbrāhîmüñ du'âsı vâkı' olmuşdur pes müte'ayyin oldı ki resûlden murâd Muḥammed Muṣṭafâ (5) ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazreti imiş *min enfusihim* buyurulduğı kendüler gibi beşer dimekdür kırâ't-ı şazzede fetḥ-i fâ' ile *min enfusihim* vârid olmuşdur bu taḳdîrce men eşrefihim demek olur zîrâ ol ḥazret benî Hâşimdendürbenî Hâşim Ḳureyş'ün efzâlidür ve Ḳureyş efzâli 'Arabdur ve 'Arap efzâli nâsdür egerçi Resûlu'llāh ṣalla'llāhu (10) 'aleyhi ve sellem ḥazretinüñ bi'seti 'âlem-i ḥaḳkunuñ cümlesine ḥattâ küffâre bile ni'metdür zîrâ anuñ zamân-ı şerîfinde 'azâb-ı dünyevî merfû' olmuşdur ümem-i sâlifeye vâkı' olan mesh ü taş yağdurmaḳlar ve yire geçürmekler olmaz olmuşdur velikin âyet-i kerîmede mü'minlertaḥşîşi bi'z- zikr olınuğı intifâ'ları ekser olduğıçündür lâ-cerem anlar (15) üzre minnet-i ğayrılar üzre olandan a'zamdur eger su'âl olunup

¹ Ben İbrahim'in duası ve İsa'nın müjdesiyim.

² Kur'an 60/6: Allah'ın benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim.

³ Kur'an 3/164: Andolsun, Allah, müminlere kendi içlerinden; onlara ayetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.

Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hazretinün beşer olup tã'ife-i 'Arabdan olduğuna 'ilm-i şihhate ĩmāne şart midur yoħsa fūrüz-ı kifāyeden midür dinilürse cevāb budur ki Şeyh Velīyü'd-dīn İbn 'Irākī rahmetu'llāhi şihhat-ı ĩmāne şartdur dimişdür hattā bir kimesne Muħammed'ün cemī'-i ħalka (20) Resül idüğüne ĩmān getürürüm ammā bilmezem ki kendü beşerden midür yoħsa melā'ikeden midür yoħsa cinnden midür ve bilmezem ki 'Arabdan midur yoħsa 'Acemden midür dise küfrinde şekk yoħdur zīrā Qur'an-i 'Azīm'i tekzīb itmiş olur ve ħalef ü selefden işide gelüp¹ bi'z-zarüre ma'lüm olmuş nesneyi inkār eylemiş olur kāfir olduğunda (25) şübhe yoħdur ve bu mes'elede'ulemādan kimsenün ħilāfı var idüğü ma'lüm degüldür eger şöyle ki bunu diyen kimse bir ğāfil ü aħmak kimse ise aña ta'līm itmek vācibdür ol daħı ta'līmden şonra inkār iderse küfrine ħükm iderüz dimişdür fi'l-ħaķīki ne aşl müslümāndur ol ki beyne beynu'llāha vāsıta olan [H 90/a] zāt-ı şerīfenün aħvāl ü evşāfına ıtlā'¹ [EH 430/b] bu yüzden evvelā anuñ aħbār ü i'tibārın² bilmeden ħazrı yoħdur evvelā münāsebetşorması böyle olanuñ 'alāķa-i ma'neviyyesine ħadarolsa gerekdür mülāħaza olınager su'āl olup Resūlu'llāh ħazreti şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemel-ān (5) risāleti üzre bākī midür dinilürseEbū'l-Mu'īn Nesefi rahmetu'llāhi 'aleyh cevāb virüp buyurmuşdur ki Ebū'l-Ĥasan el-Eş'arī rahmetu'llāhi eyitdi el-ān Resūlu'llāh ħazreti risālet ħükmindedir ve şey'ün ħükmi aşl şey' maķāmına ķā'imdür görmez misin ki 'iddet-i aħkām nikāħa delālet eyler dimişdür ve ğayrı daħı buyurmuşdur ki (10) ol ħazretün vefātından şonra nübüvvet ü risālet baķiyyedir mü'minün mevtinden [HE 334/b] şonra vaşf-ı ĩmānı bākī olduğı gibi ve ĩmān hevāu'r-rūħdur rūħ bākīdür bedenün mevtiyle müteğayyir olmaz dimişdür ba'z-ı 'ulemā bu taķdīrce ta'n idüp eyitdiler başdan ol ħazret meyyit degüldür zīrā cemī'-i enbiyā 'aleyhimü's-selām ħabirlerinde (15) şağlardur imdi vaşf-ı nübüvveti rūħla cesedine ma'ān³ sābitdür el-ān bākīdür didiler ve İmām Ķuşeyrī rahmetu'llāhi 'aleyh eyitdi Ĥaķķ tebāreke

¹ gelüp H, EH ; gelmişdür HE

² i'tibārınH, EH ; āşārın HE

³ ma'ān H; ne HE; ne ma'ān EH

ve te‘ālā ihtiyār itdügüne *erseltüke* dimişdür yāhūd *bellāg ‘annī* buyurmuşdur pes ol
 hazret vücūda gelmeden Resūl idi hāl-i nevminde ve ile’l-ebed Resūldur zīrā Hakk
 te‘ālānuñ kelāmı (20) bākīdür ve qadīmdür kelāmu’llāh hasebince risāleti dañı ezeli ve
 ebedīdür ve kelām-ı qadīmiyle s̄abit olan irsāl bāñıl olmañ muñaldür indi risālet s̄abit ve
 dā’imdir dimişdür Sübkī rahmetu’llāhi ‘aleyh Ṭabaqāt’ında İbn Fevrek’den naql idüp
 Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem kabrinde hayydür ebedü’l-ābādhañkīkten
 Resūlu’llāhdürmecāzen degüldür böyle taşavvur¹ (25) olınmaya ki risāleti mecāzen ola
 dimişdür ve cümle şevāhid risāletinden biri dañı bu āyet-i kerīmedür ki *hüvellezī be‘ase*
fi’l-ummiyyīne resūlen minhum yetlū ‘aleyhim āyātihī ve yuzekkīhim ve yu‘allimuhumul
kitābe ve’l-ñikmete ve in kānū min qablu le-fīdalālin mubīr² diyü buyurulmuşdur ve
 ümmīyinden murād ṭā’ife-i ‘Arabdur bu vaşfla zikrden mañşūd anlara tenbīhdür ki [H
 90/b] bu ni‘met-i ‘azīmenüñ qadrin bileler ve mülāhaza ideler ki [EH 431/a] kendüler bir
 alay kitābsuz ṭā’ife iken ehl-i kitāb gibi yanlarında nübüvvet āsārında aşl³ nesne yoğiken
 Bārī te‘ālā hazreti kendülere bu Resūl-i kerīmle kelām-ı qadīmi nice ‘aṭā kıldı hattā efzal-i
 ümem olup ümem-i (5) sālifeden dāll olanlaruñ delāletin idrāk⁴ itdiler ve Resūlu’llāh
 hazreti kendülerden olmañda iki fā’ide vardur biri budur ki ol dañı kendüler gibi ümmī idi
 hergiz kitāb oñumamışdı yazu yazmamışdı nitekim Hakk celle ve ‘alā *ve mā künte tetlū*
min qablihi min kitābin ve lā teñuṭṭuhu bi yemīnike⁵ buyurduğı bu ma‘nādur bu dañı vāñı‘
 olmamışdı (10) ki kendü aralarından çıka gide bir āñir yirde ikāmet eyleye hattā anda
 oñuduğrendi dimege qābil ola belki kırk yaşın tamām idince aralarında idi āñirü’l-emr bir
 kitāb-ı mübeyyen ve dīn-i güzīn ve şerī‘at-i bihterīn⁶ getürdi ki ‘uñelā-yı cihān deng ü
 hayrān ü sergerdān qalup mu‘arızaimkān bulmadılarbu ittifañda ol hazretüñ şıdñı-

¹ taşavvur H, EH; taşvīr HE

² Kur’an 62/2: O ümmilere, içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Halbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.

³ aşıl H, aşlā HE, EH

⁴ idrāk H, EH ; inkār HE

⁵ Kur’an 29/48: Sen şu Kur’andan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun.

⁶ dīn-i güzīn ve şerī‘at-i bihterīn H; dīn-i müteyyin ve şerī‘at-i güzīn HE, EH

nübüvvetineburhân-ı (15) ‘azîm hâşıl oldı bir fâ’ide dağı budur ki ol ümmîler huşûşen ehl-i Mekke ol hâzretün nesebîni ve şerefini ve sıdıkını ve emânetini ve ‘iffetini ya‘nî muharremâtdanperhîzkârlığını hûb bilürlerdi ol sene gelince aralarında bu evşâf-ı hamîde ile müte‘ârif idi ve hergiz ‘ömrinde kizb [HE 335/a] itmek vâkı‘ olmamışdı bir kimesne ki ‘ömrinde yalansöylemeye ve (20) benî Âdem’den kimseye iftirâ itmek vâkı‘ olmaya da vara Hakk tebâreke ve te‘âlâya hâşâ iftirâ eyleye Tenri te‘âlâ size şalât farz eyledi veşavm farz eyledi¹ vesâ’ir ahkâmdan ne ise böyle buyurdı diye bu ihtimâl ‘aklî degüldür anuğün idi kiHerağle mektüb-ı şerîfi vardıkda zıkr olınan evşâfdan su‘âl idüp bu huşûşlarda nicedür didi şıdğ-ı da‘vâ-yı (25) nübüvvet ü risâletine bunlarla istidlâl itdi ve bi’l-cümle andan yalan gelmedüğün bilmişler idi Hakk te‘âlâ celle zikre aña hitâb idüp *fe-i nnehum lâ yukezzibûneke*²buyurduğı oldur yâ Muhammed tağkîken anlar seni tekzîb itmezler şıdğını bilürler inkâr iderler dimek olur rivâyet olınur ki müşrikînden bir kimesne eyitdi va’llâhi yâ Muhammed sen bize [H 91/a] hergiz yalan söylemek vâkı‘olmamışdür ki [EH 431/b] bugün biz saña kizble töhmet idevüz velikin eger saña tâbi‘ olursak yerimizden âvâre olmak lâzım gelür didi andan bu âyet nâzil oldı Ebûşâlih İbn ‘Abbâs hâzretinden böyle rivâyet itmişdür Muğâtil’den mervîdür ki (5) Hâriş bin ‘Âmir halk içinde ol hâzreti tekzîb iderdi ammâ ehl-i beyti arasına vardıkda *mâ Muhammed min ehlü’l-kizb*dirdi anlara Muhammed kizb ehlinden degüldür diyü söylerdi bu dağı rivâyet olınmışdur ki müşrikler gördükleri zamânda *innehu le-nebiyyüdir*lerdi ve hâzret-i ‘Alî kerre ma’llâhu vechden mervîdür³ ki Ebû Cehl la‘în (10) Resûlu’llâh hâzretine eyitdi biz saña yalancısın dimevüz ammâ ol getüdügün nesneyi tekzîb iderüz didi andan bu âyet-i kerîme nâzil oldı dimişdür eger su‘âl olınup Hakk tebâreke ve te‘âlâ *leğad kuzzibtrusulun min kablike*⁴buyurdı ya‘nî va’llâhu tağkîken senden evvel resüller tekzîb olındı didi ve yine (15) bir âyetde dağı *fe-i*

¹şavm farz eyledi HE, EH ; -H

² Kur’an 6/33: “Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar.

³ mervîdür H, EH ; menkûldur HE

⁴ Kur’an 6/34: “Andolsun ki senden önce de bir çok peygamber yalanlanmıştı da ...”

*nnehum lā yukezzibūneke*¹ buyurdu evvelkiden fehm olınan budur ki Hakk te‘ālā ol hazreti tesliyet idüp seni tekzīb itdiklerine bī-ḥuzūr olmasından evvel gelen rusul tekzīb olınmışlardır halkı hāli budur demek ola ve ikinci kavlden fehm olınan budur ki ol hazreti tekzīb itmeyeler pes bunları mā-beyni nice cem‘ olunur dinilürse (20) cevāb budur ki küffār iki kısımdur bir kısmı bu idi ki bilmezlerdi ol mertebede fehm idememişler idi cehilleri sebebiyle tekzīb iderlerdi şonradan anladıkları gibi ĩmāna geldiler bir kısmı daḥı böyle idi ki bilürlerdi ammā ‘ināden hakkı setr iderlerdi meşelā Ebī Cehl gibi bunlarda haḳīqaten tekzīb yoḡ idi [HE 335/b] *fe-i nnehum lā yukezzibūneke* (25) buyurulduḡı bunlara göre idiyohsa cümlesine göre degüldi ḥāşılı āyetlerün biri bir kısma göre ve biri āḥir kısma göre olur rivāyet olunur ki bir gün Ebū Cehl la‘ĩn peygamber ‘aleyhi’s-selām hazretine rāst geldi daḥı muşāfaḥa eyledi yārānı eytdiler sen Muhammedle muşāfaḥa eyler misin didiler eytdi va’llāhi ben bilürüm ki ol peygamberdür [H 91/b] ammā biz kaçan vāḳı‘ oldı ki benī ‘Abd-i Menāfa tābi‘ olavuzdidi ya‘nī tab‘iyyetden kaçarım yoḡsa nübüvvetin bilürüm didi Qur‘ān-ı ‘Azīm bu resūl-i kerīmün şıḍḳ-ı nübüvvet ve taḥḳīḳ-i risāletine delālet iden [EH 432/a] āyāt-ı kerīme ile memlūdur Hakk subḥānehū ve te‘ālānı kemāline nice lāyık olur ki kendüye (5) a‘zam-ı kezble iftirā iden kimseyi ḥāline koya haḳḳından gelmeye belki envā‘i te‘yīd ü nuşretler idüp kelimesin a‘lā ve ḳadrin bülend eyleye ve du‘āların müstecāb idüp a‘dāsın helāk ideve elinde ‘aḳllar çāk olacaḳ āyāt ü mu‘cizāt izḥār eyleye bu cümle ile o kişī kāzīb ü müfterī ola rüy-ı zemīnde fesāda sa‘y ide² (10) hergiz ehl-i ‘aḳl olan bunu cā‘iz görür mü ki böyle ola ḥāşā ve kellā Teḡri te‘ālā hazretinden ‘aciz üḳuşūr yoḳdur ki cenāb-ı kibriyāsına lāyık olmayanı kendüye nisbet ideler daḥı intikāmdan ‘aciz ola anuḡcemī‘-i eşyāya ‘ilmi muḥīḫ olduğun ve mecmū‘-i³ mümkināta ḳudreti (15) şāmil olduğun ve ‘izzetin ve ḥikmetin ve cemī‘-i şıfātında kemālin taşavvur iden bilür ki böyle olmaḳ mümteni‘dür bu iḥtimāli viren Hakk te‘ālānı

¹ Kur’an 6/33: “Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar.”

² ide H,EH ; eyleye HE

³ kendüye HE , -H, EH

ma‘rifetinden eb‘ad ma‘lūkātudur belki insān degüldür e‘hass-ı hayvānātudur ve Qur‘ān-ı ‘Azīm’de bu tārīk üzere istidlāl çok vārid olmuştur bu tārīk havāş-ı tārīkdür belki e‘haşş-ı havāş tārīkidür ki anların şānı istidlāl bi‘llāhi ‘alī ef‘āle (20) kılmaktadır ya‘nī cenāb-ı ‘izzetle āşīnālardur aña lāyık olan fi‘ili bilürler ve lāyık olmayanı bilürler aña göre hükmederler Hakkı celle ve ‘alānuş mu‘teżā-yı kemāl-i hikmet ü kudreti budur ki kendüye kimse iftirā itmege kādır olmaya bu ma‘nādandır kive *lev te‘kavvele ‘aleynā ba‘da’l-e‘kāvīl le e‘haznā minhu bi’l-yemīni summe le ‘a‘ānā minhu el-vetīne*¹ buyurmuştur (25) hāşılı eger bizüm üzerimize ba‘zı yalan yanlış sözler buyurulup iftirā ideydibiz anı helāk iderdük demek olur bu kavli şerīf mücebince eger iftirā vākı‘ olaydı ibkā itmeyeydi ve ‘ibādetle ‘ibret için müfterīnün hakkından geleydi ve da‘ı buyurmuştur *kiem ye‘kūlūn e‘ferā ‘alā’llāhi kezībān fe in yeşe’i’llāhu ya‘htim ‘alā ‘kalbike*² [H 92/a] bunun hāşılı küffār ol hāzret için da‘vā-yı [HE 336/a] nübüvvet yāhūd Qur‘ānla Te‘rri te‘ālā hāzretine iftirā itdi dimişler idi Hakkı celle ve ‘alā anuş mişlinden iftirāyı [EH 432/b] istib‘ād idüp buyurur ki aña cerā‘at itmez illā şol kimesne ki kalbine mühr urulmuş cāhil ola ammā şol (5) kimesne ki ehl-i başiret ve şāhib-i ma‘rifet³ ola ol cerā‘at itmez demek olur ve da‘ı buyurmuştur kive *mā ‘kaderu’llāhe ‘ha‘ka ‘kadrihi izkālū mā enzela’llāhu ‘alā beşerin min şey’in* hāşılı rahmetde ve kullara en‘ām eylemede Te‘rri te‘ālā yı hakk-ı ma‘rifetle bilmediler şol hayende ki vahy ü bi‘set rusulı inkār idüp Allāh te‘ālā beşer üzerine (10) hiç bir nesne inzāl itmedi ve vahy gönderdi ne peygamber gönderdi didiler bunlar hōd Hakkı te‘ālānuş ni‘met-i ‘azīmelerindendir demek olur yāhūd küffāre hışm eylemede şiddetle tūtma Allāh te‘ālā yı hakk-ı ma‘rifetle bilmediler bu sözi söyledikleri zamānda dimekdür Kādī rahmetu’llāhi ‘aleyh zikr olınan iki veche üzere tefsīr itmişdür ta‘dīrīn (15) inzāl-ı Qur‘ān ve irsāl-i rusul tekzīb idenleri tehçil ü tekfīrdür pes ol kimesne ki Allāh te‘ālā hāzretin

¹ Kur‘an 69/44-45-46: Eger (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik.

² Kur‘an 42/24: Yoksa “Yalan uydurup Allah’a iftira etti”mi diyorlar. Eger Allah dilerse senin kalbini mühürler.

³ ehl-i başiret ve şāhib-i ma‘rifet H, EH ; şāhib-i ma‘rifet ve ehl-i başiret HE

kāzib ü müfterīye nuşret ü te'yīd eyler ve elinde mu'cizāt izhār ider zann eyleye anuñhāli nice olsa gerekdür ve dañı buyurmuşdureve *lem yekfihim ennā enzelnā 'aleyke'l-kitābe yutlā'aleyhim inne fī-zalike le rahmeten ve zikra li kavmin* (20) *yu'minūne*¹ bunun aşlı budur ki kāfirler la'nehümü'llāhi te'ālā edebāne su'āl idüp çünkü gerçek peygamberdür niçün aña dañı nāfe-i Şālih ve 'aşā-yı Mūsā ve mā'ide-i 'İsā gibi Rabbinden bir mu'cize inzāl olunmaz dimişler idi Hakk te'ālā resūline emr idüp yā Muhammed sen de ki āyāt Hakk te'ālā katındadır diledügi gibi inzāl iderler (25) ben āyāta mālīk degülüm ki istedügünjüzi² getürüp izhār idem benüm şanımdan olan degüldür illā inzārdurve inzārımı Teñri te'ālā virdigi āyāt ü mu'cizātla izhār itmekdür benüm ğayrı nesne elimden gelmez diyü buyurmuşdı sonra buyurdu ki su'āl itdikleri şey'den āyet-i mu'ayyene anlara bu kifāyet itmez mi ki saña biz kitāb indürdük dā'imen [H 92/b] üzerlerine [EH 433/a] tilāvet olunur anlardan ol kitābe-i taleb mu'āraza ider olduğumuz hālde pes ol kitāb ki bizsaña inzār itdük dā'imen anlarla biledür sā'ir mu'cizāt gibi muzmañil olup gitmez yāñud Yeñud üzre tilāvet olunur senüñ vaşfıñdan ve diyenüñ vaşfından (5) ellerinde olanı tañkīkle demek olur ya'nī anlar tilāvet olunur kitāblarında buldukları vaşfıñı ve diyenüñvaşfını tañkīk ü isbāt eyler kitāblarına mu'tābık gelür anlara bu āyet bu mu'cize kifāyet itmez mi dimekdür andan sonra buyurdu ki *kul kefā bi'llāhi beynī ve beynekum şehīdā ya'lemu mā fi's-semāvāti vel arđ*³ [HE 336/b] ya'nī Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (10) ğazretine emr itdi benümle sizüñ mā-beynüñüzde ol Allāh ki semevāt ü arzda olanlara 'ālimdür ol şāhid yeter diye ya'nī şıdkımı Teñri şehādeti kifāyet eyler hāl bu ki beni mu'cizātla taşdıñ itdi benüm şıdkımı ve sizüñ muqābelede tekzīb itdügünjüzi ol bilür ol şāhid olduğı baña yeter dimekdür pes Bārī te'ālā 'izz-i şāne cemī'-i eşyāya (15) 'ālim olıcañ anuñ şehādeti şehādetlerüñ eşdañ ü 'ādili olur zīrā şehādet itdügi nesneye 'ilm-i tām-ı muñiñle şehādet ider ve dañı şevāhid-i risāletden biri bu āyet-i kerīmedür ki *innā erselnāke şāhiden ve*

¹ Kur'an 19/51: Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamaız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır.

² istedügünjüzi H; istedikleri HE, EH

³ Kur'an 29/52: De ki "benümle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanları bilir.

*mübeşşiran nezīran ve dāīyen ilā'llāhi bi iznihil ve sirācen munīran*¹ diyü buyurulmuşdur ma'nāsı yā Muhammed taḥkīken biz seni irsāl itdük meb'ūs (20) olduğun kimseler üzre şahid olduğun hâlde ya'nī anların taḥdīklarına ve tekzīblerine ve delāllerine ve necātlarına şehādetün muḳadder olduğun hâlde irsāl itdük dimekdür şahiden hâl-i muḳadderedür mā-ba'dinde olan mansūbāt daḥı aḥa ma'tūflardur ve *dāīyen ilā'llāhi* demek Allāh te'ālānuḡ ikrārına ve tevḥīdine ve şifātu'llāhdan (25) şol nesnelere ki anlara imān getürmek vācibdür anlara da'vet idici dimekdürve *sirācen munīran* buyurmaḳdan murād zulumāt-ı cehilde andan ziyā alunur ve başiretler envārı anuḡ nūrından iktibās olunur dimekdür ve'l-hāşıl² şol aşl peygambersin ki biz ḥalka seni irsāl itdüğümüzde şahid ü beşir ü nezīr [EH 433/b] ve dāīyen ilā'llāhi ve sirācen [H 93/a] munīran olacağı muḳarrer idi dimekdür ve buyurmışlardır ki vaḳtā kim Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā ol ḥazreti vaḥdāniyyetine şahid kıldı mes'ele-i vaḥdāniyyetde anı müdde'ī kılmadı zīrā şahid müdde'ī olmaz ve da'vī şol yerde olur ki ḥilāf zāhir ola vaḥdāniyyet ise izhar mine's-şemsdür (5) pes maḥall-i da'vā olmadı ve Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kendüsi nübüvvet da'vāsın itdükde Teḡri te'ālā ol ḥazretün şehādetinden 'ivaż kendü daḥı aḥa şehādet idüp *va'llāhu yeşhedu inneke le resūluhu*³ diyü buyurdu ya'nī Ḥaḳḳ subḥānehü ve te'ālā şehādet ider ki taḥkīken sen anuḡ resūlisin dimekdür ve daḥı bu ḳabīldendür ki Ḥaḳḳ celle ve 'alā buyurmışdur ki (10) *ve yeküllezīne keferū leste mürselen ḳul kefā bi'llāhi şehīden beynī ve beyneküm ve men 'indehu 'ilmü'l-kitābi*⁴ ya'nī kāfirler saḡa mürsel degülsin dirler sen anlarade ki benümle sizün araḡuzda⁵ Ḥaḳḳ te'ālā ḥazreti şahid yeter ve daḥı şol kimesne ki 'ilm-i Ḳur'ān anuḡ ḳatındadır ya'nī Ḳur'ān-ı 'azīme ve anuḡ [HE 337/a] mu'ciz-i nazmına 'ālimdür anuḡ şehādeti kifāyet ider (15) dimekdür 'ilmü'l-

¹ Kur'an 33/45-46: Ey Peygamber! biz seni bir şahit bir müjdeleyici bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.

² sen HE, EH ; -H

³ Kur'an 63/1: Senin elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz

⁴ Kur'an 13/43: İnkâr edenler, Sen peygamber değilsin diyorlar. De ki: "benümle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında kitap bilgisi bulunanlar yeter."

⁵ benümle sizün araḡuzda H,EH ; cümle sizün araḡuzda HE

kitāb'dan murād ihtimāldür ki 'ilm-i tevriyyet ola ve aña 'ālim olan 'Abdu'llāh bin Selām ve anuñemsālidür ya'ni bunlar Tevrātda görmüşlerdür bilürler ki ben haqq resūlum demek olur ve ihtimāldür ki 'ilm-i levh ola ve aña 'ālim olan Bārī te'ālā dur ya'ni şol kimesne ki müsteħak 'ibādetdür ve levhde olanı andan ğayrı kimse bilmez bizüm (20) aramızda ol şāhid yeter kañımız kāzib ise ol cezāsın eyleye demek olur ve dañı *kul eyyu ekberu şehādeyen kulillāhu şehīdun beynī ve beynekum*¹ buyurmuşdur *lākini'llāhu yeşhedu bimā enzele ileyke enzelehu bi-'ilmihī ve'l-melā'iketū yeşhedūne ve kefā bi'llāhi şehīder*² buyurmuşdur ve dañı *va'llāhu ya'lemu inneke le-resūluhu*³ buyurmuşdur ve dañı *va'llāhu ya'lemu inneke le resūluhu*⁴ demişdür sūretü'l-fethde (25) Muħammedü'r-resūlu'llāh diyü buyurmuşdur bu cümle āyāt-ı kerīmede Haqq subhānehū ve te'ālā ol ğazretün risāletine şehādet idüp küffār-ı mu'ānidin üzre ğuccet iķāmet eylemişdür ve dañı *hüvellezi [EH 434/a] ersele resūlehu bi'l-hudā ve dīnil ğakkı li yuzhşrah 'alā'd-dīni kullihī ve kifā bi'llāhi şehīden*⁵ buyurmuşdur ya'ni ol Allāh te'ālā şol Teñridür ki Resūlini hidāyet [H93/b] ve dīn-i İslāmı gönderdi tākım anı edyān-ı muħtelife üzre ğālib eyleye müşrikler ve münkirlerve ehl-i kitāb diyenlerine ğālib kıla dimekdürve ğālib itmek dañı ya budur ki oledyāndan haqq olanı nesih ve bātıllı olanı fesādın izhār itmeğle ola yāñūd anlarıñ ehli üzerine (5) dīn-i İslām ehline musallağ kılmağla ola zīrā ehl-i dīnden hiç bir tã'ife yoğdur ki ehl-i İslām anlara ğālib olmaya ve kefā bi'llāhi şehīden buyurduğı Haqq te'ālā ğazreti va'de kılduğı kã'in idüğüne kendü şāhid yeter dimekdür yāñūd izhār-ı mu'cize ile resūlunıñ nübüvvetine şāhid yeter dimekdür Kađī raħmetu'llāhi böyle tefsīr itmişdür ve Haqq subhānehū ve te'ālānıñ şehādeti kabīlindendür ki mü'min (10) kullarıñıñ kulübunde

¹ Kur'an 6/19: De ki "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür? De ki; "Allah benimle sizin aranızda şahittir."

² Kur'an 4/166: Fakat Allah, sana indirdiğini kendi ilmiyle indirmiş olduğuna şahitlik eder. Melekler de buna şahitlik eder. Ve şahit olarak Allah kafidir.

³ Kur'an 63/1: "Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz.

⁴ Kur'an 63/1: Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor.

⁵ Kur'an 48/28: O, peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir. O hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı) Şahit olarak Allah yeter.

kelâminave vahyine taşdıķ cāzim ü yaķın sābit ü tamānīnet ü sūkūnvedī'a itmişdür aşl halka fıtrat muktezāsı haķķı kabūldür ve aña itā'at ü inkıyād ve itmīnān ü maħabbetdür ve kizb ü bāııldan nefret idüp buĝz ü 'adāvet eylemekdür eger (15) fıtratları ve ħalleri üzre kalup edlāle mukārin olmayaldı Haķķdan ĝayrı nesneyi ihtiyār ü kabūl itmeyelerdi anuñçündür ki Haķķ te'ālā halkı tefekkür ü endişeye da'vet idüp *efelā yetedebberūnel ħur'āne em 'alā ħulūbin akfāluhā'* buyurmuşdur ya'nī Ķur'ān-ı 'Azīm'i tedebbür ve tefekkür itmezler mi anda olan mevā'iz ü ecr ü va'īd-i (20) 'uşatı [HE 337/b] ta'mil itmezler mi tā kim me'āşiye ikdām itmeyeler yoħsa ħalblerinde kilīdler mi vardur ki zıkr vāşıl olmaya anlara dimekdür bundan fehm olunur ki bir kimesne ki Haķķ ta'mil birle Ķur'ān-ı 'azīmi tilāvet ü kırā'at eylese fıtrat-ı selīmesi ħasebince ol Haķķ idüĝüne ve men 'inde'llāh idüĝüne 'ilm-i zarūrī ve yaķın cāzim ħāşıl ider umūr-ı vicdāniyyeteden (25) sā'iri nice ise elem ü lezzeti nice te'aķķul iderse ol [EH 434/b] Ķur'ān-ı 'azīm daħı min 'indi'llāhu olup Cibrīl-i emīn lisāniyla Muħammed Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ħazretine irsāl olunmuş idüĝün şöyle te'aķķul ider dimekdür hemān ħalbinde hevā ü ĝaflet kilīdlerin gidermege sa'y gerekdür ħalb meftūħ olduĝdan şonra ĝayrı ihtiyāc ħalmaz bi'z-zat idrāk [H 94/a] ider demek olur bu şāhid ki Haķķ subħānehū ve te'ālā ħalb-i insānīde ħalk itmişdür ve cemī'-i şevāhidüñ a'zamıdür ve yine bir āyet-i kerīmede *ķul yā eyyühe'n-nāsu innī resūlu'llāhi ileyküm cemī'an²* buyurulmuşdur ma'nāsı Faħr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemħazretine emrdür ki ādem oĝlanlarına ben (5) Haķķ te'ālā ħazretinüñ cemī'ñüze irsāl olunmuş peyĝamberiyim diyü buyura bu āyet-i kerīme ol ħazretüñ mecmū'-ı benī -i ādeme meb'ūs idüĝüne delīldürve tātife-i Yeħud'dan 'İsā-yı İşfahānī itbā'ı kim anlara 'İseviyye dirler anlar eydürler Muħammed şādıķdur ammā ³'Araba gönderilmişdür benī İsrā'il'e meb'ūs degüldür dirler bu āyet-i kerīme anlarıñ ħavlin ibtāle delīldür (10) zīrā Tenri te'ālā *yā eyyühe'n-nās* buyurduĝı cemī'-i benī ādeme mütenāvil bir ħitābdur andan

¹ Kur'an 47/24: Onlar Kur'anı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?

² Kur'an 7/158: (Ey Muhammed) De ki: "Ey İnsanlar! Şüphesiz ben yer ve göklerin hükümranlıĝı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiĝi peyĝamberiyim."

³tātife-i HE, EH ; -H

şonra *innī resūlu'llāhi ileykūm* ol Һazret cemī^cen buyurduğı iktizā eyler ki cemī^c-i nāsa meb^us olmış peygamber olave bu dağı zāhir ü şābitdür ki ol Һazret şalla'llāhu ^caleyhi ve sellem *sakaleyne meb^usum*¹ diyü da^vī eylerdi imdi resūl Һaqq idüğün teslīm (15) idenlere lāzım gelür ki kafe-i nāse meb^us idüğüne ĩmān getüreler zīrā resūl-i Һaqq olan kez̄b itmek muhāldür risāletin taşdıķ itdükden şonra cemī^c-i da^vāsında anı taşdıķ lāzımdur ğayra muhāl yokdur bu mertebe muqarrer olduğdan şonra ma^lūm ola ki āyet-i kerīme yaⁿī *kul yā eyyühe'n-nāsu innī resūlu'llāhi ileykūm cemī^can* kavlı-i (20) şerīfi ba^zı ^culemā katında ^camma maşşūşdur ve ba^zılar duhūl taşşīşi inkār itmişlerdür ammā evvel ki fırka taşşīş dāhil olduğuna iki vech zıkr itmişlerdür biri budur ki nāse resūldur kaçan mükellef olsalar **[EH 435/a] ammā** cümle-i mükellefenden olmasalar anlara resūl degüldür zīrā kendüleri şalla'llāhu ^caleyhi ve sellem buyurmuşlardır ki *rufi'a'l-ķalemü ^can selāsin* **[HE 338/a]** yaⁿī *ü* (25) *'ani'ş-şabiyyi hattā yeblüğe ve 'ani'nne'm hattā yesteyķızve 'ani'l-mecnūni hattā yafīķ* t̄ā³ifeden ķalem-i teklīf merfū^cdur nā-bāliğ oğlandan merfū^cdur² çāk bāliğ olunca nā³imden merfū^cdur çāk uyğudan uyanınca mecnūndan merfū^cdur çāk ^caklı gelüp iķāmet bulunca hāşılı bunlar ma^czūrlardur dimekdür bir veche dağı budur ki ol Һazret **[H 94/b]** şalla'llāhu ^caleyhi ve sellem her kimseye ki Һaberi vāşıl olmuşdur ki aña resūldür şöyle ki aķşā-yı arzda bir t̄ā³ife taķdīr olınsa ki hergiz ne mu^cizātın ve ne şerī^catin ve ne Һaberin işitmiş olmasalar mutāba^cate imkān olmasa anlar iķrār-ı nübüvvetle mükellef degüllerdür ĩmām Müslim raħmetu'llāhi ^caleyh (5) naķlinde Ebū Hüreyre rađıya'llāhu ^canh Resūlu'llāh şalla'llāhu ^caleyhi ve sellemden rivāyet eylemişdür *ve'llezi nefsiye bi-yedihi lā yesme'ū bi eħadün min hezihi'l-ümmeti yehüdiyy ve lānaşrānī ve māte ve lem yu'mine bi'llezi ürsiletü bihi kāne min aşhābi'n-nāri* buyurmuşlardır hāşılı budur ki ol Һazretün bi^csetin istimā^c idenlerden her ferde vācibdür ki aña anuğ getürdüğü (10) Ķur'ān ü ĩslām ü şerī^cate ve aħkām ne ise cümlesine ĩmān getüre eger istimā^cdan şonra ĩmān getürmedin vefāt eylese ehl-i cehennemden olur bundan be-tarīķi'l-mefhūm olınur ki şol kimesneler ki

¹ İnce ve cinne peygamber olarak gönderildim.

² nā-bāliğ oğlandan merfū^cdur H, EH ; -HE

istimā^c itmediler ve da^cvet-i İslām anlara yetişmedi anlar ma^czūrolalar nitekim kavlı-i şaḥīḥ üzere ḳabl-i vürūdū^ş-şer^ca ḥükm yok idügi ‘ilm-i uşūlde müteḳerrir (15) olmışdurve bu ḥadīs-i şerīfde Resūlullāh ḥazretinüḡ risāletiyile cemī^c-i milel nesih olduğuna delālet vardur ve cümle şevāhiden biri daḡı budur ki Ḥaḳḳ subḥānehū ve te^cālā *yā ehle’l-kitābi ḳad ca^cekum reūlunā yubeyyinu lekumm feratin mine’r-rusūl^t* buyurmuşdur ya^cnī Yehūd ve Naşārī^rden ehl-i kitāba ḥiṭāb idüp [EH 435/b] taḥḳīken bizüm resūlimiz size dīn beyān ider (20) olduğı ḥālde rusulden fetret ḥīninde ve inḳiṭā^c-ı vaḡy zamānında geldi dimekdür ve zamān-ı fetret iki resūl mā-beynine dirler burada zamān-ı resūlden ḥālī^c iken geldi dimekdür ve bu fetret ne miḳdār zamān idüğünde ya^cnī ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmla Resūlullāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretinüḡ mā-beyninde ne ḳadar zamān geçdükde² iḥtilāf olunmuşdur Nehdī ve Ḳatāde^rden bir (25) rivāyetde altı yüz yıldur İmām Buḡārī Selmān-ı Farisī^rdenve Ḳatāde^rden beşyüz altmış yıl rivāyet itmişdür ve Daḡḡāḳ dört yüz otuzla ḳırḳ mā-beynidür dimişdür ve ‘İbn ‘Asākir Şa^cbī^rden naḳl itdügi üzere ṭoḡuz yüz altmış üç yıldur dimişdür İmādū^rd-dīn İbn Keşīr raḡmetu’llāhi eydür meşḡur budur ki altı yüz yıl ola ve bu fetret āḡir enbiyā benī İsrā^ril [H 95/a] olan ‘İsā bin Meryemle [HE 338/b] āḡir enbiyā-yı benī ādem ‘ale^rl-itlāḳ olan Muḡammed Muşṭafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretinüḡ zamānları mā-beynidür nitekim Şaḡīḥ-i Buḡārī^rde Ebū Hüreyre^rden merfū^can rivāyet olunmuşdur ki *enne evlā’n-nāsu bābni meryeme le ene li-ennehu leyse beyni ve beynehu nebiyy* diyü buyurulmuşdur (5) ḥadīs-i şerīf şarīḡen delālet eyler ki Faḡr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretiyle ‘İsā ‘aleyhi’s-selām mā-beyninde aşlā peyḡamber gelmemiş ola Ḳuzā^cī ve ḡayrı mā-beyninde Ḥālīd adlu bir peyḡamber gelmişdür didükleri bu ḥadīs-i şerīfle redd olunmuşdur mā-beyninde peyḡamber yok idügi bununla ṣābitdir mü’ellif raḡmetu’llāhi ‘aleyh böyle zīkr itmişdür ammā Ḳādī Beyzāwī raḡmetu’llāhi ‘aleyh tefsīrinde (10) eydür zamān-ı fetret ki ḥazret-i ‘İsā ile Muḡammed Muşṭafā şalavātu’llāhi

¹ Kur’an 5/19: Ey ehl-i Kitap! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada Size açıklayan elçimiz (Muhammed) geldi.

² geçdükde H ; geçdügünde HE, EH

‘aleyhümā zamānlarının mā-beyninden ‘ibāretdür bir kavle altı yüz yıl idi ve bir kavle beş yüz almış toktuz yıl ve dört peygamber gelmiş idiüçi benī İsrā’ilden birisi ‘Arabdan idi adı Hālid bin Sinān idi dimişdür [EH 446/a] pes Kādī rahmetu’llāhi Ebū Hüreyre ḥadīsine itlā‘ ve (15) şihhatine teslīm itdükden şonra *leyse beyni ve beynehu nebiyyü*¹ kavli-i şerīfin nebiy-yi mürsel ma‘nāsına ḥaml itmek gerekdür velikin za‘fdan ḥālī degüldür ve āyet-i kerīmede ehl-i kitāba imtinān vardur ya‘nī āsarvaḥy-ı ‘ālemden nā-bedīd olduğı zamānda ve cihān zulmāt-ı küfr ü ‘iṣyānla tolduğı ḥīnde size Muḥammed Muṣṭafa ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemi gönderdüm bā-vücūd ki vaḥy ü ba‘ṣ-ı (20) resūl bir nesnedür ki ‘ālemde bundan artuḫ ihtiyāc olunur nesne yoḫdur imdi bu iḥsānımı bilesiz ve şükryn edā idesiz dimek olur ve yine ol ḥazretüñ ümmeti ḥaḫḫında itdüğü sa‘y ü iḫdām ve cidd ü iht İmāmı bu āyet-i kerīmede beyān idüp buyurmuşdur ki *leḫad cā‘ekum resūlun min enfusikum ‘azīz ‘aleyhi mā ‘anittum ḥariṣun ‘aleykum (25) bi’l-mü’minīne raūfun raḫīm*² ya‘nī taḫḫiken size kendü cinsünüzden ve kendü mişliniz bir ‘Arabı resūl geldi ki sizün şirk ü me‘āşī birle günāhlarınız aña güç gelür şiddetlü gelür sizün İmān ü şalāḫ şānınıza ḥariṣdür ve mü’minleri ḫatı esirgeyici ve teraḫḫum edicidür dimekdür Kādī rahmetu’llāhi ‘aleyh böyle dimişdür ve ḥazret-i Ḥasan Baṣrī [H 95/b] ḫuddise sırrahu *‘azīzün ‘aleyhi’en tedḫulū’n-nār ḥariṣun ‘aleykümen tedḫulū’l-cennete* diyü buyurmuşdur ya‘nī āyet-i kerīmeden murād size şol aṣl resūl-i kerīm geldi ki nāre duḫūluñuz aña şedīd ü düşvārdur ve cennete duḫūluñuze ḥariṣdür dimek olur didi ve bizüm felāḫ ü necātımıza ḥariṣ olduğundan (5) idi ki şol nesne ki bize iblāḡ ḫaṣd idüp bizüm anı fehm itdügümüz murād idinürdi anda bize kendü menzilesince ḫiṭāb [HE 339/a] itmezdi bizüm mertebe ve menziletimizce ḫiṭāb eylerdi nitekim Bürde şāḫibi rahmetu’llāhi ³bu ma‘nāya işāret idüp buyurmuşdur *lem yemteḫinnā bimā ta‘yü’l-‘uḫūlu bihi ḥariṣan ‘aleynā felem nerteb ve lem nehem ya‘nī* bizi ıṣlāḫ ü irşāda ḥariṣ (10) olduğün ‘aḫllar mühtedī olmayacak [EH 446/b] çok nesnelere ile

¹ benümle onun arasında nebi yoktur.

² Kur’an 9/128: Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir.

³‘aleyh HE, EH; -H

imtiḥān itmedi biz daḥı anuḡ bize ilḡa itdikleri umūrda Őekkü taḡayyür itmedük dimek olur Ḥaḡḡ teḡāreke ve te‘ālā anı raḡmetü’l-‘ālemīn olmaḡıçün irsāl itmiŐdür fehm olunmayan nesneyi teklīf ile raḡmet cem‘ olmaz ve bizi ṡarīḡ-i ḡaḡḡa hidāyet itmeḡe ḡırŐından ider ki çoḡ zamānda bize tefhīm iün (15) maḡsūsātla temŐil iderdi ve bu üslüb ṡarīḡa-ı Ḳur‘ān-ı ‘azīmdür kitāb ü sünnet tetebbu‘ iden kimesneler bu ḡabīlden nie ‘acā’ib muṡṡali‘ olurlar ve Ḥaḡḡ subḡānehū ve te‘ālā āyet-i kerīmedeol ḡazretüḡ ḡırŐını ümmet-i da‘vetüḡ İslām’ına nisbet-i müsāvī ḡıldı re‘fete Őiddet merḡamet ü raḡmetini mü‘mināne maḡŐuş ḡıldı ve āyet-i kerīmede *min enfusikum* buyurulup (20) *min ezvācikum* buyurulmaduḡuna ba‘zılar nükte beyān idüp iḡtimāldür ki murādu’llāḡ ol ḡazret cesediyle bizden olup rüh-ı muḡaddesiyle bizden olmamak¹ ola didiler ya‘nī bize mümāŐileti Őüreten ola ma‘nen olmaya fi’l-ḡaḡīḡa rüh-ı pākī bizüm ervāḡımız ḡabīlinden olmaya dimekdür ve daḡı *ve mā erselnāke illā raḡmeten lil-‘ālemīn²* buyurmiŐdur raḡmeten cā’izdür ki mef‘ülün-leh ola bu taḡdīrce (25) ma‘nāsı ya Muḡammed biz seni irsāl itmedük illā ‘ālemlere raḡmet iün irsāl itdük dimekdür ve küffāre raḡmet olduḡı bunuḡ zamān-ı Őerīfinde yere gemeden maymūn ve ḡınzīr ve sā’ir ḡayvānāt Őüretine girmeden ve giriş kalan ‘azāb-ı dünyevīden emn olduḡlarıdur didiler ve cā’izdür ḡiḡāl olmaḡ üzere manŐüb ola nefis raḡmet ḡılmaḡla müḡālaḡa maḡŐūd ola [H 96/a] ma‘nāsı biz seni irsāl itmedük illā ‘ālemlere raḡmet olduḡuḡ ḡālde irsāl itdük dimek olur cā’izdür ḡiḡazef-ı muzāf taḡdīri üzere ola ya‘nī *zā raḡmete* dimek ola yāḡūd *rāḡim* ma‘nāsına ola bu taḡdīrler üzere ‘ālemlere raḡmet Őāḡibi olduḡuḡ ḡālde ve (5) esirgeyici olduḡuḡ ḡālde irsāl itdük dimek [EH 347/a] olur Ebū Bekr bin ṡāḡir ḡuddise sırrahudan menḡüldür Allāḡ te‘ālā ḡazret-i Muḡammed MuŐṡafā ‘aleyhi’Ő-Őalātu ve’s-selāmi raḡmetle müzeyyen itmiŐdür ol ḡazretüḡ vücūdı ve cemī‘-i Őemā’īl ü Őıfātı ḡaḡḡa raḡmetdür bir kimse ki anuḡ raḡmetinden bir cüz’i nesne yetiŐe ol kimse iki cihānda mekrūhdan necāt bulup her maṡlūb-ı (10) maḡbūba vāŐıl olur diyü buyurmiŐdur ve İbn ‘Abbās raḡıya’llāḡu ‘anhümā buyurmiŐdur ki Resūlu’llāḡ

¹ iḡtimāl HE; -H, EH

² Kur’an 21/107: Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem cemī^c-i berr ü fācire rahmetdür zīrā her peygamberi tekzīb idenler [HE 339/b] helāk olmuşlardur ve bu hazreti tekzīb idenler mevte yāhūd kıyāmete te'hīr olmuşlardur ve taşdıķ idenlere dünyā vü āhıretde rahmet hāşıldur dimişdür Semerkandī eydür (15) lil-'ālemīn demek lil-cinn ve'n-nās dimekdür ve ba'zılar li-cemī'ü'l-halk dimekdür didiler mü'minlere hidāyetle rahmetdür ve münāfıķlara ķatlden amānla rahmetdür ve kāfirlere te'hīr-i 'azābla rahmetdür hāşıl buyurdıkları üzre zāt-ı şerīfi bir rahmetdür ki mü'mine ve kāfire 'āmm olur nitekim Hakk subhānehū ve te'ālā ve mā kāna'llāhu li yu'azzibehum ve ente fihim¹ buyurmuşdur ve (20) H'āce-i 'ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ne rahmetün mühdāt² buyurmuşdur hāşılı ol hazretün āb-ı rüyına Hakk te'ālā hazreti anuķ ümmetinden dünyevī'azābı ref' itmişdür ve ümmetinden didüğümüz ümmet-i da'vetinden dimekdür ve ümmet-i da'vet diyü ol hazretün zamān-ı bi'şetinden kıyāmete degin gelen eşhāşa dirler kāfir ü müslümān³ bunda dāhillerdür ve ümmet-i icābet anlara dirler ki (25) aķa īmān ü taşdıķ itmiş olalar ya'nī mü'minler dimekdür ba'zü'l-'ārifīn buyurmuşlardur ki cemī^c-i enbiyā şalavātu'llāhi 'aleyhim rahmetinden halk olmuşlardur ve bizüm peygamberimiz Muhammed Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'ayn-ı rahmetdür dimişlerdür hāşılı ol hazretün beyānı ve naşīhatı rahmetdür ve du'āsı ve istiğfarı rahmetdür ķabül itdügi kimesneler bu rahmetlerden behremend oldılar [H 96/b] ve redd itdikleri maħrūm oldılar eger su'āl olunup nice rahmet olur ki [EH 447/b] seyfle envāli mübāh ķılmağla geldi dinülürseiki vechle cevāb virmişlerdür biri budur ki seyfle geldügi şol kimesnelere göredür kitefekür ü endīşe ķılmayup 'inād ü istikbār üzre olalar ve bu ma'nā (5) rahmet olmağā zarar itmez görmez misin ki Hakk te'ālā hazretinün Raħmān ve Raħīm isimleridür yine 'āşīlere intikām eyler Raħmān ve Raħīm olduğuna noķşān gelmez bir veche daķı sābıķan işāret olındur ki sā'ir enbiyāyı tekzīb idenler helāk oldılar başlarına envā'^c uķūbet ve 'azāb-ı dünyevī geldi bu hazreti tekzīb idenlerün

¹ Kur'an 8/33: Oysa sen onların içinde iken; Allah onlara azap edecek değildi.

² Ben, hediye edilmiş rahmetim.

³ cümlesi HE, EH ; -H

‘azābı āhirete (10) te’h̄ir olındı Ḳādī ‘īyāz raḥmetu’llāhi ‘aleyh ṣifā’da ḥikāyet itmişdür ki peygamber ‘aleyhi’s-ṣalavāt ve’s-selām Cibrīl’e eyitdi *haza er-raḥme* saña da bir nesne yetişdi mi didi Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām eyitdi ne‘am yetişdi bende ‘ākıbet emrinden ḥavf iderdüm Ḥaḳḳ te‘ālā Ḥazreti baña *senā* idüp *zī kuvvetin inde zīl-‘arşi mekīn muṭā‘ın semme emīn’* buyurduğıyla ḥavfım zā’il oldı² (15) emn ḥāşıl itdüm didi ve bu āyet-i kerīme ya‘nī *ve mā erselnāke illā raḥmeten lil-‘ālemīn*³ ḳavl-i şerīfi Muḥammed Muşṭafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selāmdan efzal olmağı iḳtizā ider zīrā delīl-i Ḳur’ānī birle raḥmeten lil-‘ālemīn olduğı *sābit* olıcaḳ melā’ike ḥod ‘ālemīnde dāḥillerdür lāzım gelür ki anlardan efzal ola [HE 340/a] ḥuşuş-ı mezkūre müte‘allıḳ daḥı tafşīl-i sābıḳda *zıkr* (20) olınmışdur ve daḥı risālet ü nübüvvetine delālet iden āyāt-ı kerīmeden biri budur ki Ḥaḳḳ subḥānehū ve te‘ālā *mā kāne Muḥammedün ebā eḥadin min ricālikum ve lākin resūlu’llāhi ve ḥātemen nebīyyīne*⁴ buyurmuşdur ve āyet-i kerime ol ḥazretten şonra nebī gelmeyeceğine ḥüccetdür andan şonra nebī gelmeyecek resūl gelmemek be-tārīk-i evvelī *sābit* olur zīrā maḳām-ı risālet maḳām-ı nübüvvetden eḥaşşdur (25) her resūl nebīdür ammā her nebī resūl degüldür nitekim sābıḳan beyān olınmışdur İmām Tirmidī raḥmetu’llāhi ‘aleyh rivāyetinde Enes bin Mālīkden merfū‘an vārid⁵ olmuşdur ki *inne er-risālete ve’n-nübüvveti ḳadi ütḳaṭa‘at felā resūle* [EH 448/a] *ba‘dī ve’n-nebiyye* buyurulmuşdur şarīḥen delālet eyler ki risālet ve nübüvvet emri münḳaṭı‘ olmuşdur ol ḥazretten şonra ne resūl gelür ne nebī [H 97/a] gelmek ihtimāli var hergiz birisi gelmek ihtimāl degüldür ve Buḥārī ve Müslim ve ḡayrılar rivāyetlerinde Cābir raḍıya’llāhu ‘anhdan merfū‘an rivāyet olınmışdur ki *meşeli ve meşelü’l-enbiyā’i kemeşeli recūlin benā dāren fe-ekmelehā ve ḥassenehā illā mevḍı‘a lebinetinfekāne men dehalehā*

¹ Kur’an 81/20-21: O (Kur’an) şüpheşiz değerli, g¼çlü ve Arş’ın sahibin katında itibarlı orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail’in) getirdiği sözdür.

² oldı H ; olup HE, EH

³ Kur’an 21/107: Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik

⁴ Kur’an 22/40: Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat Allah’ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur.

⁵ vārid H, EH ; rivāyet HE

yenzurualeyhā kāle mā aḥsenehā illā mevḍī'a hezīhi'l-lebinetin (5) *ḥutemi bi'l-enbiyā'i 'aleyhimū's-selāmu* diyü buyurulmuşdur ve'l-hāşıl kendünün ḥātemü'l-enbiyā ve'l-mürselīn olup kendüden şonra nebī gelmeyecegin temsīl ṭarīķiyle tefhīm için buyurmuşdur ki benümle sā'ir enbiyā 'aleyhimū's-selāmün mişli şunja beşzer ki bir kimesnebir ev binā idüp tamām ide her yerin ḥüb eyleye illā bir kerpüç yeri kıala ol eve daḥl (10) idüp nażar idenler ne güzel eylemiş illā şü kerpüç yirikalmış diye enbiyā 'aleyhimū's-selām benümle ḥatm olındı diyü buyurdı İmām Müslim naķlinde Ebī Sa'īd el-Ḥudrī raḍıya'llāhu 'anhdan mervīdür ki *feci'tü feetmemtü tilke'l-lebinete* buyurmışlar ya'nī ben geldüm ol kerpüç yerin tamām itdüm dimekdür ḥāşılı kendüden şonra peygamber gelmeyecegin veche meşrūḥ üzre buyurmışlardur (15) tā ki herkes men ba'd nebī gelmege muḥāl olduğun idrāk eyleye ve yine Müslim rivāyetinde Ebī Hüreyre raḍıya'llāhu 'anhdan mervīdür ki *ve ürsiletü ilā'l-ḥalkı kāffeten ve ḥutemi biye'n-nebiyyūne* dimişlerdür ya'nī mecmū'-ı ḥalkā irsāl olındum ve enbiyā 'aleyhimū's-selām benümle ḥatm olındı diyü buyurmışlar Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretine cümle-i teşrifāt-ı ilāhiyyeden biri daḥı (20) budur ki enbiyā ü mürselini anuḡla ḥatm idüp dīn-i İslām'ı anuḡla kāmil itmişdür Ḥaķķ celle ve 'alā kitāb-ı kerīminde Faḥr-ı 'Ālem ḥadīs-i şerīfide peygamber gelmeyecegin beyān buyurduķları budur ki ol ḥazretten şonra her kim bu maķāmı da'vī eylerse kezzāb ü deccāl ve ḍāl ü māḍall idüğün 'ālem-i ḥalkā [EH 448/b] bileler ve şöyle ki bir kimesne siḥr ü şa'bda [HE 340/b] ve envā'i ḥīle birle 'ādete muḥālif (25) bir nesne izḥār eyleye cümlesi fesād ü ḍelāl idüğün ta'ķill ideler nebī olmak ihtimālin virmeyeler ve sābıķan işāret olınan üzre āḥirü'z-zamānda ḥazret-i 'İsā 'alā nebīyyinā ve 'aleyhi's-selām geldügi bu kavle muḥālif degüldür zīrā şerī'at-i Muḥammediyye üzre icrā'-i aḥkām idüp bu ḥaysiyyetden ol ḥazretün ümmetinden olsa gerekdür maķşūd Muḥammed [H 97/b] Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem āḥir enbiyādur andan şonra kimse peygamber kıılınmaz dimekdür Ebū Ḥayyān raḥmetu'llāhi 'aleyh eydür bir kimesne ki nübüvvet kesiyile ḥāşıl olur munķaṭı' degüldür diye yāḥūd velī

nebiden efzaldür diye ol zındıkdur katli vâcibdür va'llâhu 'âlem

**Fâşl-ı râbi' Tevrât'e ve İncil ü (5) sâ'ir kütüb-i mütekdime Resûlü'llâh
şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hazretinün nübüvvet ü risâletiyle zıkr-i cemîli cereyân
itdügünün beyânındadır:**

nitekim Hakk tebâreke ve te'âlâ kitâb-ı kerîminde *ellezîne yettebî'üne'r-resûlen nebîyye'l-ummiyellezî yecidûnehu mektûben 'indehum fi't-tevrâti ve'l-i ncilâ* diyü buyurmuşdur âyet-i kerîmede şarîhdür ki ehl-i kitâb ol hazretün evşâfını Tevrât ve İncil'de maşûr (10) bulurlardı eger bu vâkı' olmayaydı âyet-i kerîme anlara be-gâyet nefret vireydi ne münâsebet kitâblarımızda olmayanı söylemegün ma'nâsı nedür diyü kabûl-i hakkdan kemâl-i â'râz üzerine olalardı bā-vücûd ki ba'zı inşâfa gelüp müslümân oldı ve ba'zı 'inād üzre olup küfrinde kaldı hâl ne idüğün bilmez degülleridi ammâ hakkı ketm (15) iderlerdi nitekim Hakk celle ve 'alâ *yektumüne'l-hakka ve hum ya'lemür* buyurmuşdur ve kitâblarında ol hazretün evşâfın bulsalar tebdîl ü tağyîr iderlerdi Bârî te'âlâ 'izz ü şâne *yuhharîfüne'l-ke'lâmi 'an mevâzi'ihî*³ buyurduğı bu ma'nâdur ve inkârın ne fâ'idesi [EH 449/a] vardır ki luğat-ı Süryâniyye'de ol hazretün şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ism-i şerîfi *Müşeffah* dur *şüfhâ*dan alınmışdur elhamduli'llâh dimek (20) isteseler *şüfhâ li ehâ* dirler ve ol şifât ki⁴ ikrâr itmişlerdür ya'nî şu şifâtlar üzre bir peygamber gelse gerekdür dimişlerdür Resûlü'llâh hazretinün aḥvâl ü evşâfına ve bi'seti zamânına muṭâbık ü muvâfık gelmişdür çünkü didükleri peygamber bu deñlüdür imdibulsunlar kimdür kibu evşâfla muttaşif olup ümmetler aña iṭâat ü inkiyâd itmiş olalar ve dav'etine icâbet (25) kılmış olalar ve didükleri üzre şol şâhibü'l-cemel ki Bâbil vilâyeti ve anda olan eşnâm anuñ elinde ḥarâb ü yâbân olmuş ola Resûlü'llâh hazretinden ğayrı kimdür anı göstereñler bu

¹ Kur'an 7/157: Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resule, o ümmi peygambere uyan kimseledir.

² Kur'an 2/146: bile bile gerçeği sizlerler.

³ Kur'an 4/46: "Yahudilerden öyleleri var ki kelimeleri tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar."

⁴ anlar HE, EH ; -H

kısaş ü ihbār ki biz anlaruñ kitāblarından naql iderüz dā'imā kulaqlarına tokınup bizüm naql itdüklerimizi işidürken inkār itmeyüp [H 98/a] bizüm kitāblarımızda [HE 341/a] bu didigünüz haberler yoqdur dimedükleri i'tirāflarına delīldür ve tatalım ki biz bu ihbārı kitāblarından naql itmemişüz Qur'an-ı 'Azīm'de vārid olan delā'il bize kifāyet itmez mi ki cümleden ba'zı zıkr olınan āyet-i kerīmelerdür haber virmişdür ki Resūlu'llāh (5) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemün aḥvāl ü evşāfı Tevrāt ü İncil'de mestürdür ve Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selāmdan hikāyete *inni resūlu'llāhi ileyküm muşaddıkan imā beyne yedeyye mine't-tevrātī ve mübeşşiran biresūlin yetimin ba'dīsmuhu aḥmedu*¹ buyurulmuşdur ma'nāsı budur ki Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām ümmetine eyitdi taḥkīken ben Ḥaqq te'ālānuñ resūliyim beni size Teñri te'ālā göndermişdür (10) şol ḥālde ki benden ilerü gelen Tevrāt'ı taşdik idici ve benden şorja gelen Aḥmed isimlü resūli beşāret idici olam demek olur ve yine Yehūd ü Naşārāya ḥitāb idüp *yā ehle'l-kitābi lime telbisüne'l-ḥaqqā bi'l-bāḥili vetektumüne'l-ḥaqqā ve'entum ta'lemüne*² buyurulmuşdur ya'nī yā ehlü'l-kitāb niçün ḥaqqı bāḥilla örtersiz ve ḥaqqı gizlersiz ḥāl bu ki (15) ḥaqqıkat ne idügün siz bilürsiz kitāblarınızda görmüşsiz demek olur [EH 449/b] ve yine bir āyet-i kerīmede *ellezīne āteynāhüm el kitābe ya'rifūnehu kemā ya'rifūne ebnāehum*³ buyurulmuşdur ya'nī şunlar ki biz anlara kitāb i'tā itmişizdür Muḥammed Muştafayı şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Tevrāt ü İncil'e zıkr olınan ḥilyesiyle bulurlar kendü oğullarını ḥilyeleriyle bildikleri gibi dimekdür ḥāşılı kitāblarında zıkr (20) olınan şıfat üzre peygamberden murāddur Resūlu'llāh ḥazreti idügün şöyle bilürler ki hergiz şübheleri yoqdur dimekdür ve 'inādlarına sebep ihtimāldür ki kitāblarında evşāf-ı mezḳure ile mevşūf olan peygamber benī İsrā'īl'den gelür diyü zann itmiş olalar ve Ḥaqq te'ālā vaqtā kim ṭā'ife-i 'Arabdan nesl-i İsmā'īl'den gönderdi böyle vāqı' olup (25) kendülerden gelmedüğü nefislerine güç geldi ve cehālet belāsiyla 'inād ü muḥālefet ihtiyār idüp ol ḥazreti tekzīb itmege başladılar la'netu'llāhi 'aleyhim ecma'in

¹ Kur'an 61/6: Hani Meryem oğlu İsa "Ey İsrailoğulları! Şühesiz ben, Allah'ın size benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici peygamberim" demişti.

² Kur'an 3/71: "Ey kitap ehli! Neden doğruyu eğriye karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?"

³ Kur'an 6/20: Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar.

ve'l-hāşıl Fahr-ı Ka'ināt 'aleyhe efzālū't-taḥiyyāt ehl-i kitābı envā'ı ḥüccec ü beyyinātla kendü dīnine da'vet idüp müslümān itmege sa'cy iderdi her nesne ki kendünün ḥaḳḳaniyyetine¹ delālet idüp dīn-i [H 98/b] İslām'a hidāyet eylemede aḳvā ola anlara anı beyān iderdi pes āyet-i kerīmede buyurulan vāḳı'a mutābıḳ olmasa vaḥşet ü nefretleri ziyāde olmağa bā'is olurdu murād ḥāşıl olmazdı imdi ḥaḳḳ ü şıdḳ olduğıçün idi ki 'ulemā-yı Yehūdun kibārından 'Abdu'llāh bin (5) İslām ve Temīm ed-Dārī ve Ka'bü'l-Aḥbār gibi nice kimesneler inşāf idüp İslām'a geldiler ve İbn 'Asākır raḥmetu'llāhi 'aleyh [HE 341/b] Tārīḫ-i Dımışḳ'da Muḥammed bin Ḥamza ibn 'Abdu'llāh ṭarīḳinden ol daḫı İbn Selāmdan rivāyet itmişdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinün Mekke'de zuhūrın işitdügi zamānda kendü diyārından çıḳdı daḫı Mekke'ye geldi Ka'ināt ḥazretine mülākāt eyledi (10) Ḥ'āce-i 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem İbn Selām'ı nūr-ı nübüvvetle teşḫiṣ idüp eyitdi senYeşrib 'ālimi İbn Selāmsın didi ol daḫı ne'am didi andan yemīn virüp² eyitdi ol Teşri te'ālā ḥaḳḳıçün ki [EH 450/a] Tevrāt'ı inzāl eyledi benüm şıfatımı kitābu'llāhda bulur mısın didi İbn Selām eyitdi yā Muḥammed Rabbün evşāfın zıkr eyleye işideyim didi Resūlu'llāh ḥazretinün (15) mübārek endāmına lerze düşüp muḫtarib oldı hemān Cebrā'il yetişüp süre-i İhlās'ı ol ḥazrete telḳin itdi *ḳul huva'llāhu eḫadAllāhu's-şamed lem yelid ve lem yūled ve lem yekūn lehu kufuven eḫad*³ didügi gibi *eşhedü inneke resūlu'llāhi ve enna'llāhe muḫahhir dinūke alā'l-edyāni* didi ya'nī Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinün risāletine şehādet (20) idüp taḫḳiḳen Ḥaḳḳ celle ve 'alā seni düşmenlerün üstine ḡālib idici dīniñi cemī'-i edyān üzre ḡālib idicidür didi andan eyitdi taḫḳiḳen ben senün şıfatunı kitābu'llāhda şöyle bulurdum ki Ḥaḳ te'ālā ḥazret *yā eyyühen nebıyyü innā erselnāke şāhiden ve mübeşşiren ve nezīren ente 'abdi ve resūlī semmeytüke'l-mütevekkile leyse bi-fazzu ve lā ḡalīz ve lā seḫḫābin* (25) *fi'l-esvāḳi ve lāyüczıyu bi's-seyy'ietei's-seyyi'ete velākin ya'fu ve yaşfahu ve len yaḳbize'llāhu ḥattā yaḳīme bihi'l-millete'l-'avcā'e bien*

¹ḥaḳḳaniyyetine H, ḥaḳiḳatine HE, EH

²virüp H, HE; eyle EH

³Kur'an 112/1,2,3,4: De ki "O Allah'tır, bir tektir. Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.) O'ndan çocuk olmamıştır. Kendisi de doğmamıştır. Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.

yeķūlu lā ilāhe illā'llāhu ve yeftahe bih ā'yunen 'umyen ve āz'ānen sūman ve ķulūben ğulfen diyü buyurmuşdur didi hāşılı Resūlu'llāh hazretine ğıţāb idüp taĥķīken biz seni şāhid ü mübeşşir ü nezīr olduğu muķarrer olduğı ğālde [H 99/a] irsāl itdük sen benüm ķulum ve resūlümsün senüğ ismüği Mütevekkil ķodum sen ğalīz degülsin ve bāzārları şavtığı iller şavtıyla ğalt idüp edebe muĥālif vażı' itmezsın ve yaramazlığa yaramazlık itmezsın velīkin 'afv ü iĝmāz¹ idersin kisenüğ ğünāhına nāzır (5) degülsin ve Hāķķ te'ālā hazreti anı ķabz itmez millet-i bāţıla anuğla istiķāmet bulup ğalk lā ilāhe illā'llāh diyince ve Hāķķ te'ālānuğ sebebiyle ğörölmüş kör olmuş ğözleri ve şāğır ķulaķları ve perde-i ğafletde ķalan ğönüллерi fetĥ idici dimekdür bu rivāyet teğāyir-i Şahīĥ Buĥārī'de dağı vārid olmuşdur ve anda böyledür ki 'Atā bin Yesār eyitdi 'Abdu'llāh bin 'Ömer ve İbn el-'Āşī (10) rahmetu'llāhi 'anh hazretine mülākāt [EH 450/b] [HE 342/a] idüp Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemüğ şifatından bağa ğaber vir didüm nola diyüp² va'llāhu Resūlu'llāh hazreti Ķur'ān-ı 'Azīm'de vāķı' olan şifatınuğ ba'zıyla Tevrāt'da vaşf olunmuşdur anda şöyledür ki *yā eyyühen nebiyyü innā erselnāke şāhiden ve mübeşşiren ve nezīren ve ğirze'l-ümmiyyine ente 'abdi ve resūlī semmeytüke'l-* (15) *mütevekkile leyse bi-fazzin ve lā seĥĥābin fi'l-esvāķi ve lāyücziyu bi's-seyy'iete'i's-seyyi'ete velākin ya'fu ve yaşfahu ve len yaķbize'llāhu ğattā yaķīme bihi'l-millate'l-'avcā'e bien yeķūlu lā ilāhe illā'llāhu ve yeftahe bih ā'yunen 'umyen ve āz'ānen sūman ve ķulūben ğulfen* buyurulmuşdur didi bunun dağı me'ālī İbn 'Asākir naķl itdüğüne rāci'dür *leyse bi-fazzu ve lā ğalīz*ķavli Ķur'ān-ı 'azīmde (20) *fe bimā rahmetin mina'llāhi linte lehum ve lev künte fazzān ğalīza'l-ķalbi lenfađdū min ğavlike* ³ķavl-i şerīfine muvāfıķdur fazz ü ğalīz ikisi de bir ma'nāyadur ol hazretde herğiz ğılzet yoğ idi Hāķķ tebāreke ve te'ālā *vağluz'aleyhim*⁴ buyurduğı bu ma'nāya muĥālif degüldür zīrā ğılzet yoğ idi didüğümüz taḅ^c-ı şerīfi ğılzet üzre maĥlūk

¹ ü i'rāz HE, EH ; -H

² eyitdi HE, EH; -H

³ Kur'an 3/159: Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.

⁴ Kur'an 9/73: Onlara karşı çetin ol.

degüldi dimekdür veve ağlaz buyurulduğı (25) mu‘āleceye maḥmūldür ya‘nī ṭab‘-ı şerīfi ḥilḳat-i ḥasebiyle kemāl-i luṭf ü mülāyemet üzre idi ammā Ḥaḳḳ celle ve ‘alā kāfirler üzre ğilzet ile buyurduğı ḳaşdla ğilzet şüretin ğöster dimek idi *millet-i ‘avcā* egri millet dimekdür murād millet-i bāṭıl küffār ü müşrikīndür ya‘nī Ḥaḳḳ te‘ālā ol ḥazreti ḳabz itmez çāḳ anuṅ sebebiyle küffāruṅ egri milletlerin toğraldup [H 99/b] dīnlerin dīn-i İslām’a tebdīler idici dimekdür İmām Beyḫaḳī daḫı maẓmūnları müşt Emil ‘ibārātla Ka‘bü’l-Aḫbār’dan bu ḥuşuşı rivāyet itmişdür ve İbn ‘Abbās ḥazretinden daḫı iḫrāc itmişdür ki millet-i Naşārīden Cārūd nām kimesne Faḫr-ı Ḳa’ināt ḥazretine gelüp İmān getürdüğü zamānda yemīn idüp eyitdi (5) yā Resūla’llāh senüṅ vaşfıṅı İncīlde buldum va’llāhu ‘İsā bin Meryem ‘aleyhi’s-selām seni beşāret eylemişdür didi İbn Sa‘d rivāyetinde vārid olmuşdur ki ḥazret-i İbrāhīm şalavātu’llāhi ‘aleyh [EH 451/a] Ḥaceri iḫrāc itmege emr olıduğı zamānda bir Burāḳ’a bindirdiler daḫı yolda giderken¹ bir sebz ü ḫürrem menzile uğrasalar yā Cebrā’ıl burada nüzül ideyin mi diyü ṭanuşurdu Cibrīl (10) icāzet virmezdi āḫir Mekke’ye geldiler orada Cibrīl ‘aleyhi’s-selām enzel yā İbrāhīm didi ol daḫı *ḥaysü lā ḍara‘ ve lā zara‘* didi ya‘nī beni bu² yerde mi nüzül itdürürsin ki andan ṭavār yok³ bir yābis yer ola didi Cibrīl eyitdi *ne‘am hehünā yehrucu’n-nebiyyü ellezī min zürriyetike tetimmü bihi’l- kelimete’l-‘ulyā* ya‘nī ne‘am burada [HE 342/b] nüzül idersin bu maḳām bir maḳāmdur ki senüṅ zürriyyetiṅden (15) şol peygamber ki kelime-i İslām anuṅla tamām olsa gerekdür bu maḳāmda ḫurūc itdi dimek olur ṭā’ife-i Yehūd Tevrāt’ı tağyīr ü tebdīl itdiklerinden şonra iḫtiyār itdikleri nüshada böyledür ki *tecellā’llāhu min sinā’ ve eşraka min sā’ir ve ‘set‘lene min fārāna*⁴ buyurulmuşdur Sīnā olṭağdur ki Ḥaḳḳ celle ve ‘alā Mūsā ‘aleyhi’s-selāma anda kelām itdive Sā’ir ol ṭağdur ki (20) ‘İsā ‘aleyhi’s-selāma anda söyledi ve nübüvveti anda zūḫūr eyledi ve Fārān diyār-ı Ḥicāz’da benī Hāşim ṭağıdur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi

¹ her bār ki HE, EH; -H

² beni bu H, EH; bir HE

³ ve ekin yok HE, EH; -H

⁴ Allah, Sinadan tecelli ettii Sair’dan doğarak etrafı aydınlattı ve Faran’dan gün gibi aşikar meydana çıktı.

ve sellem anlaruñ birinde ‘ibādet iderdi¹ ve ibtidā-yı vahy anda vākı‘ olmuşdur ve anlar üç tağdur birine Ebū Kubeys ve birine Kū‘ayka‘ān dirler ki anuñ karşıundadır ve biri dağı şarkī vākı‘ olmuşdur anja Fārān dirler (25) bu tağur Kū‘ayka‘ān’a karşı düşen mevzi‘ne şa‘b-ı benī Hişām dirler bir kavilde Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hāzretinüñ velādeti ol mevzi‘de vākı‘ olmuşdurve tecellī ü işrākü isti‘lān lafızlarından murād zuhūr ü inkişāfdur hāşılı Hākk subhānehū ve te‘ālā bu tağlardan zuhūr ü inkişāf itdi dimekdür bunlardan zuhūrūñ ma‘nāsı İbn Kuteybe didüğü üzre [H 100/a] Sīnā’da Mūsā’ya Tevrāt inzāl itdüğü ve Sā‘īr’de ‘İsā’ya İncīl inzāl itdüğü ve Fārān’da Muḥammed Muştafā’ya Qur’ān-ı ‘Aẓīm inzāl itdüğüdür zuhūrı kitāblar inzāl [EH 451/b] idüp aḥkām ü şerāyi‘ beyān eyledüğüdür Hāzret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selām zıkr olınan Sā‘īr’de arz-ı Ḥalīl’de Naşırā didükleri (5) karyede sākin olurdu ‘İsā’ya tābi‘ olanlara Nasārī didüklerine bā‘is̄ oldur ve ehl-i İslāmla ehl-i kitāb arasında ḥilāf yoğdur ki Fārān’dan murād Mekke diyārıdır eger ğayrı mevzi‘dür dirlerse Hākk te‘ālā hāzreti Tevrāt’da *inne’llāhi eskineḤacer ve İsmā‘īl Fārān* diyü buyurmadı mı Teñri te‘ālā Ḥacerle İsmā‘īli iskān itdüğü yir Mekke idüğü ḥod muḥarrerdür pes Tevrāt’da (10) Fārān ‘ibāretiyle vākı‘ olıcağ murād Mekke idüğü s̄abit olur aşlā şübhe ḳalmaz eger ğayrı yerdür dirlerse göstereñler ne āsıl yerdür ki adı Fārān ola ve Hākk celle ve ‘alā Mesīh’den şonra anda kitāb inzāl idüp şark ü ğarbı anuñ ḥükmine musahḥar itmiş ola hiç bir dīn bilür misiz ki dīn-i İslām gibi zuhūr idüp tamām-ı rü-yı zemīne münteşir olmuş ola dinilür (15) zāhir budur ki ‘āciz olurlar kitābları ḥükmince ve ehl-i ‘ālim ittifākınca Fārān Mekke idüğü s̄abit olup andan zuhūr iden dīn-i güzīn İslām idüğü muḥarrer olur [HE 343/a] İbn Zafer raḥmetu’llāhi ‘aleyh zıkr itdüğü üzre terceme-i Tevrāt’da *seukimū lehüm nebiyyen mişleke min ihvatihim ve ec‘alu kelāmī fī femihi feyeḳūlu lehüm külle şey’in emertuhu ve eyyumā recülün lem yuṭi‘ men tekelleme bismī fe innī enteḳımu minhu* (20) buyurulmuşdur ma‘nāsı Mūsā ‘aleyhi’s-selāma ḥiṭāb idüp ben senüñ ḳavmiñe kendü ḳarındaşlarından senüñ mişlün bir peyğamber göndersem

¹ iderdi H, EH; idüp HE

gerekdürve kelāmımı anuñ ağızına ilķā itsem gerekdür ol anlara her nesneyi ki ben aña emr itdüm söylese gerekdür ve ķankı racül benüm adım zıkr idene muṭī^c olmaya taḥķīķen ben andan intıķām iderem dimek olur bu (25) kelāmda Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretinüñ nübüvvetine edille vardur zīrā Ḥazret-i Mūsā’nuñ ķavmi benī İshāk idiler anlaruñ ķarındaşları [EH 452/a] benī İsmā’īldür eger bu va‘de olınan peygamber benī İshāk’dan gelmiş olaydı kendülerden gelmiş olurdu ķarındaşlarından gelmiş olmazdı Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem benī İsmā’īl’den zühür itdügünden ma‘lüm oldu ki [H 100/b] murād bunlardır ¹ve daḥı *nebiyyen misleke* buyurulmuşdur mümāseletden murād ḥazret-i Mūsā gibi zī-şevket üşāhib-i da‘vet ü şāhib-i şerī‘at peygamber olmaķdur ki mu‘cizāt-ı bahire ile gelüp taḥaddī ide ve şerāyi‘-i ķadimeyi nesh idüp kendü şerī‘atinüñ aḥķāmın icrā eyleye Tevrāt’da meşūrdur ki (5) *lā yeķūmu ff benī İsrā’īle aḥadun mislü Mūsā* buyurulmuşdur murād benī İsrā’ilden Mūsā gibi bir peygamber zühür itmez dimekdür bir terceme de daḥı *mislü Mūsā lā yeķūmu ff benī İsrā’īle ebeden* buyurulmuşdur bunuñ daḥı ma‘nāsı oldur ve ebeden ķaydı ziyāde olınmışdur bunlaruñ muķtezāsı budur ki benī İsrā’īl’den Mūsā’nuñ mislü zühür eylemeye ve tã’ife-i Yehūd la‘nehümü’llāh (10) muṭtar olduklarından ol va‘de olınan peygamber Yūşā‘ bin Nūn’dur didiler ammā bāṭıl söylediler zīrā Yūşā‘ ‘aleyhi’s-selām ḥazret-i Mūsā’nuñ ḥāl-i ḥayātında ḥidmetķarı idi ve ba‘de’l-vefāt anuñ şerī‘at ü da‘vetin te’ķid üzre idi şerī‘at-i uḥrā getürmedi pes müte‘ayyin oldu ki murād Muḥammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretidür zīrā zıkr (15) olınan şerāyiṭde Ḥazret-i Mūsā’nuñ misli idi başķa dīn ü şerī‘at getürdi ḥalkı dīnine da‘vet eyledi izḥār-ı mu‘cize vü taḥaddī ķıldı ve şerāyi‘-i sālifeyi nesh idüp kendü şerī‘atin icrā eyledi ve daḥı *ec‘alu kelāmī ff femihi* buyurduğundan murād Muḥammed Muştafa şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem idügi vāzıḥdur zīrā ma‘nāsı ben kelāmımı aña vaḥy iderem daḥı ol işitdügi (20) üzre ḥalka söyler ve aña şuḥuf ü elvāḥ inzāl itmedügüm anuñcündür ki ümmīdür ķırā‘at idemez dimekdür İbn Tuğril Dürr-i Munazzam [HE 343/b] adlu

¹şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem HE, EH; -H

kitābında eydür Yuḥannā İncīl'inde Mesīḥ 'aleyhi's-selām'dan bö[yle] naql ider ki *eṭlebu leküm mine'l-ābe en [EH 452/b] yuṭiyeküm farakılıte āhere yusebbitu ma'aküm ila'l-eyuddu rūḥu'l-ḥaḳḳillezi len yutiḳa'l-ālemu enyaḳtuluhu* diyü buyurmuş ammā İbn Zāfer raḥmetu'llāhi 'aleyh (25) naql ittügi lafz buduren *ecetūmnī fāḥfezū vaşşiyyeti ve ene eṭlubu ilā Ebī feyyuṭiyeküm farakılıte āhere yekūnu ma'kümü'd-dehre küllehu*İbn Zāfer raḥmetu'llāhi 'aleyh bu kelām ḥazret-i 'İsā'dan taşriḥdür ki Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā kendüden şonra ol ḳavme bir peygamber daḥı gönderse gerekdür kendü gibi ol daḥı Ḥaḳ te'ālānuḡ risāletini teblīḡ itse gerekdür ve anuḡ şer'ī bāḳī vü muḥalled ü mü'eyyed olsa gerekdür [H 101/a] pes bu evşāfla muttaşif olan kimesne Muḥammed Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretidür andan gayru kimesne degüldür dimişdür **Fāraḳlīt** ne dimek idüğüne Naşārī ihtilāf itmişlerdür ba'zılar ḥāmid ma'nāsınadır didiler ba'zılar daḥı muḥalliş ma'nāsınadır didiler eger muḥalliş ma'nāsına (5) idüğüne muvāfaḳat idersek murād Resūlu'llāh ḥazretidür 'ālemi küfrden taḥlīş itmişdürve her peygamber ümmetini küfrden ḥalāş idicidir İncīl'de Mesīḥ 'aleyhi's-selām *anī Cenneti'l-ḥalāş el-ālemdidügi* bu ma'nāya şāhiddür pes muḳtezāsı lafz üzre murād ben Teḡri te'ālādan dilerüm ki bir āḫir nebī göndere ol 'ālemi küfrden ḥalāş ide dimek olur (10) eger ḥāmid ma'nāsına idüğüne ḳabül idersek Aḫmed ü Muḥammed lafzlarına ḥāmid lafzından aḳreb ne ola ki aḡa ḥaml olına murād yine Muḥammed Muştafa idügi zāhir olur İbn Zāfer buyurduḡı üzre İncil'ün tercemesinden **Fāraḳlīt** Resūlu'llāh ma'nāsına idüğüne delālet vardur zīrā şöyle dinilmişdür ki *inne ḥazā'l-ḳelāmellezī tesme'ūnehu leyse hüveli belī'l-ābilllezi (15) erseleni biḥazā'l-ḳelāmi leküm ve emmā'l-bāraḳlīte rūḥu'l-ḳudusullezī yürsiluhu ebi bismi fehuve yu'allimüküm külle şey'in ve hüve yüzekirüküm kemā ḳultuhu leküm* taḥḳīken şu kelām ki siz onu işidürsüz benüm kelāmım degüldür belki Ḥaḳḳ subḫānehū ve te'ālā beni bu kelāmla size irsāl itmişdür ammā Pāraḳlīt Rūhu'l-ḳuds ki Teḡri te'ālā onu irsāl itse gerekdür ol beni ismimle zıkr idüp (20) risāletimi taşdıḳ itse gerekdür ve ben size her ne ki söyledimse ol daḥı gelüp [EH 453/a] anı tezkīr itse gerekdür dimek olurbundan evzāḡ beyān olmaz ki

PāraqlītHakḳ te‘ālānuḡ irsāl itdūgi resūldür gelüp ḥazret-i Mesīḥ’i taṣdīk idüp anuḡ resūl-i ḥakḳ men ‘inde’llāhi idūgün beyān itse gerekdür ve her nesneyi ḥalka ta‘līm ve tezkīr itse gerekdür ve Ḥakḳ te‘ālā ḥazretin (25) tevḥīd itmek buyursa gerekdür nitekim ‘īsā ‘aleyhi’s-selām böyle itmişdür dimek olur ve naql mezkūrda vāqı‘ olan āb lafzı tebdīl ü taḥrīf olınan [HE 344/a] elfāzdandır ammā Yehūd ve Naṣārī beyninde bu lafzla Ḥakḳ te‘ālā celle ṣāne ḥazretin murād idünürler ve anlar ‘ādetinden bu ma‘nāya isti‘mālī münker degüldür zīrā anlarıḡ ‘örfünde kelime-i ta‘zīmüdür ṣākirdler ‘ilm ögrendikleri [H 101/b] üstādlarına *eb* lafzıyla ḥitāb iderler meṣḥūr ve müte‘ārifdür ki Naṣārā kendülerüḡ ‘uzemā-yı dīnlerin ābā’-yı ruḥāniye diyü ḥitāb iderlerdi ve benī İsrā’īl dā’imā yaḥnu enbiyā’u’llah dimegi ‘ādet idinmişlerdü ve Ḥakḳ celle ve ‘ālā ḥakḳında iṭlāk itdiklerisü’-i fehm ve sū’-i edeblerindendir (5) cenāb-ı ‘izzetine lāyık olmaduḡun idrāk itmeyüp iṭlāk iderler *yürsiluhu Ebī bismī* kavlınden murād ḥazret-i ‘īsā’nuḡ ṣıdk ü risāletine Resūlu’llāh ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretinüḡ ṣehādetidür ve Qur’ān-ı ‘azīmde anuḡ medḥi ve iftirā olınan nesnelere tenzīhidür didiler ve İncīl’den Terceme-i Uḡrā’da böyle vāqı‘ olmuşdur *el-farāklīte iza cā’e vebbaḥe’l-alīme* (10) *ale’l taḥṭiyeti ve lā yeḡulu min tilkāi nefsihi mā yesme’u yükellimuhum bihi ve yesūsum bi’l-ḥakḳı ve yuḥbiruhum bi’l-havādiṣi* ya’nī Resūlu’llāh ḥazreti geldügi zamānda ehl-i kitābuḡ ‘ālimlerine niçün ḥakḳı ketm idersiz ve niçün Kitābu’llāh’da olan kelimātı yerlü yerinden taḡyīr ü taḥrīf idersin ve niçün dīni dünyāya ṣatarsız diyü serzeniṣ itse gerekdür¹ ve ḥalka (15) ḥakḳ üzre emr ü nehy itse gerekdür ve ḥavādiṣ-i ‘ālemden ḥaber virse gerekdür dimek olur pes bu evṣāf-ı mezkūre Faḥr-ı kā’ināt ḥazretinden ḡayrı kimden zuḥūra [EH 453/b] geldi ki Resūl-i Ḥakḳ ol ola ḥalka beṣāret ü inzār ü ḥavādiṣ ve ḡayūbdan aḥbār iden Muḥammed Muṣṭafā ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretidür ve Fāraqlīt ki Resūlu’llāh dimekdür ol ḥazretdür (20) andan ḡayrı kimesne olmaḳ mutaṣavver degüldür ve ni‘met-i ṣerīfi Dāvūd ‘aleyhi’s-selām’a nāzil olan Zebūr’da daḡı böyle vāqı‘ olmuşdur *fāḍati’n-ni‘metü min ṣefeteyke min*

¹ ve ne söylerse kendüden söyleyüp ferīṣte-i vaḡyden işitdügin söylese gerekdür HE, EH; -H

ehl-i hāzā bārekeke'llāhu ile'l-ebedi teḳalled seyfeke eyyüha'l-cebbāru fe-i nne şerāyi'ake ve sūneneke maḳrūnetu biheybetin yemīneke ve sihāmeke mesnūnetün ve cemī'u'l-ümemün yehūzune taḫteke ḥāşılı fāḍati'n-ni'metü (25) min şefeteyke buyurulduğundan murād ol Ḥazretüñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem lisān-ı şerīfinden Kelāmu'llāh ve eḥādīs-i şerīfe cereyān itdügüdür *teḳalled seyfeke eyyüha'l-cebbāru* lafzından ol Ḥazretüñ 'Arabdan geleceğine delālet vardur zīrā kılıcuñı boynuña taḫ ḥamā'il gibi dimekdür ve kılıcı bu tavır üzere taḫınmaḫ ḫā'ife-i 'Araba maḫşūş 'ādetdür ve Cebbār didügi [HE 344/b] ḫalkı cebren [H 102/a] kılıcla küfrden döndürüp İslām'a getürici dimekdürbu ḫişāl-i mezbūre Resūlu'llāh ḫazretinden zuḫūr gelmişdür imdi Zebūr'da mezkūr olan nebiyy-i kerīmden murād ol Ḥazret idüginde iştibāh yokdur Vehb bin Münebbih ḫazretinden mervīdür ki eyitdi ba'zı kütüb-i ḫadīme'de ḫırā'at (5) itdüm ki Ḥaḫḫ subḫānehū ve te'ālā buyurmuşdur 'izzetim ve celālim ḫaḫḫiçün cibāl-i 'Arab üstine bir nūr inzāl ideyim ki maşriḫ ü maḡrib mā-beynin ḫoldursun ve daḫı veled-i İsmā'ilden bir nebiyy-i 'Arabī ümmī iḫrāc ideyim ki göklerde ki nücüm ve yerlerdeki nebātāt şāḡışi kimesne İmān getürsünler ve anuñ ümmetüñ cümlesi benüm rubūbiyyetine ve anuñ risāletine mü'minler olup (10) ataları milletine münker olup andan ḫaçsunlar dimişdür Mūsā 'aleyhi's-selām daḫı buyurmuşdur *subḫāneke ve teḫaddeset esmā'üke leḫad kerre mete ḫazā'n-nebiyye ve şerreftehu*¹ dimişdür ya'nī Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḫaḫḫında Ḥaḫḫ te'ālā ḫazretinden zıkr olınan kelām şadır [EH 454/a] olıcaḫ Mūsā 'aleyhi's-selām Cenāb-ı Ḥaḫḫ'ı tesbīḫ ü taḫdīs idüp eyitdi yā Rabū'l-'izze va'llāhu (15) ol peygamberi tekrīm ü ta'zīm eyledük diyü buyurdi andan Ḥaḫḫ subḫānehū ve te'ālā eyitdi yā Mūsā ben ol peygamberüñ'adūsından dünyāda ve āḫiretde intikām alurum²da'vetini her da'vet üzere ḡālib iderüm ve anuñ şerī'atine muḫālefet ideni ḫor ve zelīl iderüm ben anı 'adlle terbiye itdüm ve 'adl içün iḫrāc itdüm ve 'izzetim ḫaḫḫiçün ben anuñ āb-ı rüyına nice (20) ümmetleri Cehennem odından ḫalāş

¹ Allah'ım seni noksan sıfatlardan tenzih, kemal sıfatlarıyla tavsif eder ve isimlerini takdis ederim. Sen bu nebiyi çok ulu ve şerefli kıydın!

² ve anuñ HE, EH ; -H

iderüm Dünyâyı İbrâhîmle feth itdüm Muhammedle hatm iderüm bir kimesne ki aña yetiše İmân getürmeye ve şerî'atine dâhil olmaya ol kimesne Hakk te'âlâdan biridür diyü buyurdi İbn Zâfer rahmetu'llâhi 'aleyh böyle zîkr itmişdür ve İmâm Beyhakî rahmetu'llâhi 'aleyh Delâ'il-i Nübüvve'de Hâkim'den ol dağı Ebî Ümâme Bâhilî'den ol dağı Hişâm bin el-Âş el Ümevî'den rivâyet (25) itmişlerdür ki Hişâm eyitdi bir zamânda beni¹ bir kimse ile² pâdişâhına İslâm'a da'vet için irsâl itmişler idi gitdük Heraql'ün meclisine varduk sipâriş olınan haberi İşâl itdükden sonra emr itdi bir 'azîm müzehheb şanduk getürdiler içinde hücreci var idi hücrenün birin açdı bir siyâh harîr çıkardı³ açdı içinde bir kızıl beğzerlü şüret [H 102/b] resm olınmış gözleri büyük ve boynı uzun iki bölük örülmüş saçı var beğâyet güzel bî-bedel şekli idi Heraql'e eyitdi bu şekli bilür misiz didi bilmezüz didük eyitdi bu Âdem 'aleyhi's-selâm şüretidür didi andan bir hücre dağı açup içinde bir siyâh [HE 345/a] harîr çıkardı anda bir aq (5) şüret yazılmış idi gözleri kızıl ve başı büyük ve şakalı müşekkel idi bu kimdür bilür misiz didi bilmezüz didük eyitdi bu Nuh 'aleyhi's-selâm şeklidür didi ve andan bir hücre dağı açdı [EH 454/b] bir harîr çıkardı andan gördük Resûllu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hazretinün mübarek şüreti yazılmış bu kimdür bilür misiz didi ne'am va'llâhi bu Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hazretinün mübarek şeklidir (10) didük ve ağladı kandan Heraql yerinden kalkup yine oturdı eyitdi gerçek bu onun şekli midür didi⁴ biz eyitdük güyyiâ şimdi aña nazar idersin didük andan bir zamân sükût idüp temâşâ eyledi andan eyitdi bu şüret âhir hücrede⁵ idi cümleden sonra çıkarsam gerek idi ammâ bilmek katı murâdum olmağın şabr idemedüm çıkardum göreyim ne dirsiz (15) diyü didi andan İbrâhîm ü Mûsâ vü 'İsâ vü Süleymân ve sâ'ir enbiyâ 'aleyhimü's-selâm şüretlerin 'arz itdi biz dağı şüretler size kanda geldi didük eyitdi Âdem 'aleyhi's-selâm Hakk subhânehü ve te'âlâ'dan diledi ki şuver-i enbiyâyı temâşâ eyleye

¹ beni H, EH; beni bile HE

² Rûm HE, EH; -H

³ harîri HE, EH; -H

⁴ yerinden kalkup yine oturdı HE, -H, EH

⁵ mahfûz HE, EH; -H

andan Bārī te‘ālā hācetin revā idüp bu şüretleri Ādem ‘aleyhi’s-selāma inzāl eyledi bunlar diyār-ı mağribde Hāzret-i Ādem’ün hāzīnesinde (20) maḥfūz idi İskender Zülkarneyn mağribi fetḥ itdüğü zamānda bunları çıkarup Danyāl ‘aleyhi’s-selāma teslīm itmişdür andan mürür eyyāmla intikāl iderek bize vāşıl oldı didi.

Faşl-ı Hāmis şol āyat-ı kerīmenün beyānında ki Hāḫḫ tebāreke ve te‘ālā anlarda Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hāzretinün taḫḫīk-i risālet ve ‘uluvv-ı menzileti üzre ḫasem itmişdür:

Ve bu faşluḫ ekseri İbnü’l-Ḳayyim (25) raḫmetu’llāhi ‘aleyh hāzretinün Aḫsāmü’l-Ḳur’ān adlu kitābından telḫīş olınmıştur ve niçe fevā’id-i fevā’id daḫı ziyāde kılınmışdur Hāḫḫ tebāreke ve te‘ālānuḫ ḫasemi birkaç kısım üzeredür gah olur ki şifāt-ı celīlesiyle mevşūf olan zāt-ı şerīfine ḫasem eyler gah olur ki zāt ü şifātın istilzām iden āyātına vāḫı‘ olur ve ba‘zı maḥlūḫātına ḫasem itdüğü anlaruḫ āyāt-ı ‘azīmeden [H 103/a] idüğüne delālet eyler andan şonra Hāḫḫ subḫānehu ve te‘ālā gah olur ki [EH 455/a] cevāb-ı kasem zikr eyler ve bu ekser vāḫı‘ olur ve gah olur ki Ḳur’ān-ı ḫāḫḫ olmaḫ üzre ḫasem ider ve gah olur Resūluḫ ḫāḫḫ olması üzre ḫasem ider ve gah cezā ve va‘d ve va‘īd üzre ḫasem eyler nitekim cümlesi gelse gerekdür in-şā’allāhu te‘ālā faşl-ı (5) mezkūr beş nev‘i müştēmil kılmışdur.

Nev‘-i evvel Hāḫḫ tebāreke ve te‘ālānuḫ ol Hāzret’e maḫşūş ḫılduḫı ḫalk-ı ‘azīm ü fażl-ı ‘amīm üzre itdüğü ḫasemler beyānındadır:

Ḳur’ān-ı ‘Azīm’inde *nūnve’l-ḫalemi ve mā [HE 345/b] yeşturüne mā ente bi ni‘meti rabbike bi mecnūn ve inne leke le evren ḫayra memnūn ve inneke le ‘alā ḫuluḫın*

‘azīm^{1,2}nün esmā-yı hürüfdandır elif lam mim ve elif lam mim şad ve kaf esmā-yı hürüfdan oldukları gibive (10) bu hüruf muḳaṭa‘atıñ huşuşında ihtilāf olunmuşdur ba‘zılar esmā-yı Qur‘āndur didiler ve ba‘zılar sūrelerüñ esmāsıdur didiler ve ba‘zılar esmau’llāhdur didiler nitekim ḫazret-i ‘Alī kerre ma’llāhu vecheden mervīdür ki ya kef he ye ‘ayn şad yaḫa mim ‘ayn se kaf dir idi ve zann olunur ki ‘Alī’nün murādı yā menzil hümā dimek ola didiler ba‘zılar daḫı eyitdiler bunlar bir sırr-ı (15) ilāhīdür ki ‘ilmini Ḥaḳḳ te‘ālā ḫazreti kendüye maḫşuşılmışdur didiler buña ḳarīb kelām hülefā-yı erba‘adan ve sā’ir şaḫābe-i güzīn rıdvānu’llāhi ‘aleyhüm ecma‘īnden rivāyet olunmuşdur ki gālibā murād-ı şerīfleri beynu’llāh ve resūle esrārdur ḡayrılara tefhīm ḳaşd olunmamışdur zīrā ifāde ḳılmayan elfāzla ḫitāb itmek ba‘īddür behr-ḫāl Resūlu’llāh ḫazretinüñ ma‘lūm-ı şerīfleri olmak gerek (20) didiler ve’l-ḫāşıl ‘ulemā raḫimehüma’llāhi te‘ālā mehmā emken tekellüm idüp bundan murād burada ism-i ḫūt mıdır ve andan daḫı maḳşūd cins midür yoḫsa yeri getüren balıḳ mıdır didiler ba‘zılar balıḳdan murād devātdur didiler bu ḳavl İbn ‘Abbās ḫazretinden mervīdür bu taḳdīrce devāt ve ḳalemle mi ḳasem olunmuş olur kitābet cihetiyle bunlardan menfa‘at-ı ‘azīme zuḫūr itdüğüçün (25) bunlara ḳasem olunmuşdur zīrā fehm-i murād ḡah nuṭḳla ḡah kitābetle ḫāşıl olur bir ḳavl [EH 455/b] daḫı budur ki nün bir nūrdan levḫdür melā’ike anda emr olındukları aḫkāmi kitābet iderler dimişlerdür Mu‘āviye bin Mürre’den merfū‘an rivāyet olındı Allāhu a‘lem bi-ḫaḳīḳati’l-ḫāl ve bi’l-cümle Ḥaḳḳ tebareke ve te‘ālā kitāb-ı kerīminde ve anu rjāleti olan ḳaleme ḳasem ḳıldı ol ḳalem Bārī te‘ālānuñ [H 103/b] cümle-i āyāt-ı küberāsındandır ve evvel maḫlūḳatıdır ki ḳadrī anuñla cereyān idüp şerāyi‘i ve kitābları ve vaḫyi anuñla kitābet olunmuşdur dīn ü şerī‘at anuñla müşbet ü muḳayyeddür³ve cemī‘-i ‘ulūm anuñla maḫfūzdur ve aḫvāl-i mebde’ ü me‘ād ve meşālīḫ-i ‘ibād anuñla mübeyyen ü meşrūḫdur (5) *mā ente bi ni‘meti*

¹ Kur’an 68/1,2,3,4: Nun. Kaleme ve onunla yazdıklarına andolsun ki sen -rabbinin lutfu sayesinde-asla deli değilsin. Şüphesiz sana tükenmez bir mükafat vardır. Sen elbette yüce bir ahlak üzere sin.

²diyü buyurmuşdurHE,EH ; -H

³müşbet ü muḳayyeddür ve cemī‘-i ‘ulūm anuñla maḫfūzdur ve aḫvāl-i mebde’ ü me‘ād ve meşālīḫ-i ‘ibād anuñla H, EH ; -HE

rabbike bi mecnūn buyurulup ol Һazretūn Һaqqında a‘dā-yı dīnū küfre ve müşrikīn söylediklerin tekzīb bu kavlı-ı şerīf cevāb-ı Һasemdür ma‘nāmā ente bi-mecnūnin men‘amā ‘aleykūm bi’n-nübüvvetedimekdür Һaşılı küffār le‘anehumu’llāhi senūn Һaqqında bātıl söylerler Һaqq te‘ālā sağa nübüvvet-i verā‘yı metīn ü muhkem birle en‘ām itmiş iken hiç sen mecnūn mı (10) olacağsın dimek olur *inne leeke leecren ğayra memnūnin* buyurduğı meşakkate taħammül muķābelesinde yāhūd iblāğ muķābelesinde sağa ecr-i müstemir ğayrı maķtū‘ Һaşıldur dimekdür ecren tenkīr olınuđu ta‘zīm içündür ya‘nī bir ecr-i [HE 346/a] ‘azīm kivaşf ü ta‘bīr olınmağa ķābil degül dimek olurandan Һaqq subħānehū ve te‘ālā ol Һazret üzre a‘zam ü ‘aṭāyāsı birle senā idüp *inneke le‘alā ğuluķin azīmīn* (15) diyü buyurdu ya‘nī taħķīken sen Һalk-ı ‘azīm üzere sin zīrā ķavmīnden sen taħammül itdüğü cefāya senūn emsālīn taħammül idemez dimek olur Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemūn Һalkından Һazret-i ‘Ā’iše su‘āl itdiler *kāne ğulkihi’l-Ķur‘ān*¹ diyü cevāb virdi bu ecilden İbn ‘Abbās ve ğayrılar rađıya’llāhu ‘anhüm ‘alā Һalk-ı ‘azīm ‘alā dīn-i ‘azīm dimekdür didiler ve dīn-i (20) Һalkla tesmiyye olınuđu budur ki Һalk bir hey’etdür ki ‘ulūm-ı şadıķa ve irādāt-ı zākiyyeden [EH456/a] ve dağı muvāfiķ-ı ‘adl ü ğikmet ü maşlaħat olan a‘māl-i zāhire ve bātına ile muṭābıķ Һaqq olan aķvālden mürekkebdür² ol aķvāl ü a‘māl zıkr olınan ‘ulūm ü irādātdan şudūr eyler ve anlar sebebiylenefs ğişāl-i ğamīde Һaşılı ider ki ol aħlāķuñ ezkā ü eşref ü (25) efzalıdür Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Һazretinūn Ķur‘ān-ı ‘azīmīnden iķtibās itdüğü aħlāķ bu aħlāķ idi kelāmı tafşīlen ve tebyīnen Ķur‘ān’a muṭābıķ idi ve ‘ulūmı³ Ķur‘ān idi a‘mālī eger vācib eger müsteħab-ı Ķur‘ān ğükmince idi her niye ki Ķur‘ān rağbet eyledi ve her neden ki Ķur‘ān men‘ itdi ol andan men‘ ü imtinā‘ eyledi ve maħabbeti Ķur‘ān için ve ‘adāveti [H 104/a] Ķur‘ān için idi dā’imen sa‘y evāmīr-i Ķur‘ān’ı tenfīz itmege idi anuñcün Һalkundan su‘āl idene Һazret-i ‘Ā’iše rađıya’llāhu ‘anhüma *kāne ğulkihi’l-Ķur‘ān* diyü cevāb virdi Ķur‘ān-ı ‘azīme ve

¹ Onun tabiati Kur’an tabiati gibiydi.

² aķvālden mürekkebdür H, EH ; aķvāl-i mürekkebdür HE

³ ‘ulūmı H ; ‘ulūmı ‘ulūm-ı HE, EH

Resūlu'llāh ḥazretinūñ aḥvāline kemāl¹ ıtlā'ı olduğıçün böyle buyurdu şā'il daḥı murād-ı (5) şerīfi ne idüġün anılayup cevāb-ı mezkūrle iktifā itdi ve daḥı vaqtā kim Ḥaḫḫ te'ālā ol Ḥazrete ḥalk-ı 'aẓīmle vaşf eyledi *fesetubşıru ve yubsırūn bi eyyikümü'l-meftūr*² diyü buyurdu ya'nī yā Muḥammed yaḫın zamānda sen göresin ve müşrikīn göreler ki senüñ 'āḫıbet-ı emrin nicedür taḫḫīken sen kulüb-ı nāsda mu'azzam ü mü kerre m olasin onlar ḥor ve (10) zelīl ve maġlūb olalar sen anlaruñ üzerine ḫatl ve nehd ü ġāretle müstevlī olasin dimek olur.

Nev'-i s̄anī Ḥaḫḫ tebāreke ve te'ālā ol Ḥazret'e şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem in'ām ü i'tā itdüġi ḫadar 'ālā vü şeref müte'ālī üzre eyledüġi ḫasemlaruñ beyānındadır:

*ve'd-duḫā ve'l-leyli izā secā mā vedde'ake rabbūke ve mā ḫalā*³bu sūre-i kerīimde Ḥaḫḫ (15) tebāreke ve te'ālā Ḥazreti resūline arza itdüġi şey'i i'tāḫılduġuna yemīnler itmişdür ve böyle buyurduġı ol ḥazretüñ taşdıḫini mutazammın fi'l-ḫaḫīki şıḫhat-ı nübüvvetve cezā-yı uḫreviyyesi üzre [EH 456/b] ḫasemdir ḫāşılı nübüvvet ve me'ād üzre ḫasemdir didiler [HE346/b] ve İmām Faḫrı-rāzī raḫmetu'llāhi 'aleyh naḫl itdüġi üzre ba'zı müfessirīn *ve'd-duḫā* 'dan murād ol Ḥazretüñ mübārek yüzidür *ve'l-* (20) *leylī*den murād mübārek şaḫıdır didiler İmām Faḫri raḫmetu'llāhi 'aleyh bu ma'nāyı tecvīz idüp bunda istib'ād yoḫdur dimişdür Ḳāḫī Beyzāvī raḫmetu'llāhi 'aleyh tefsīrinde böyledür ki ḫuḫānuñ aşlda ma'nāsı vaḫt-i irtifā'dur⁴evḫāt-ı nehārdan⁵ bunu taḫşışüñ vechi budur ki nehār bu zamānda ḫuvvet bulur yāḫūd Tenri te'ālā ḫazretiyle Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ (25) kelāmı bu zamānda vāḫı' oldı sūhreye bu zamānda ġālib olup secde ḫıldurdu yāḫūd ḫuḫā'dan murād nehārdur ıtlāḫ ismü'l-cüz'i 'ale'l-küllī ḫabīlinden mecāz oluren *ye'tihüm be'sünā ḫuḫān*⁶

¹kemāl H, EH ; kemāl-i ma'rifet HE

² Kur'an 68/5,6: Artık yakında sen göreceksin ve onlar da görecekler. Sizin hanginiz meftun (şaşkın)

³Kur'an 93/1,2,3: Kuşluk vaktine andolsun, karanlık çöktüğü vakit geceye andolsun ki, Rabbin seni terk itmedi, sana darılmadı da.

⁴ şemsdür HE, EH ; -H

⁵ evḫāt-ı nehārdanH, EH ; vaḫt-ı nehārdan HE

⁶ Kur'an 7/98: Yoksa Allah'ın tuzağından emin mi oldılar?

kavlı-i şerîfi be'sünâ beyâten mu'âbelesinde zikr olunmak bu ma'nâyâ te'yîd eyler ve'l-leyli izâ secâ izâ sükûn ehle dimekdür leyl ü nehâr Hakk te'âlânun âyât-ı 'azîmesinden olmağın Hakk tebâreke [H 104/b] ü te'âlâ bunlara kâsem idüp yâ Muhammed nehâr ü leyl hakkıçün *mâ vedde'ake rabbuke ve mâ kalâ* diyü buyurdı mâ vedde'ake cümlesi cevâb-ı kâsemdür ve mâ kalâ aña ma'tûfdur ya'nî Rabb'ün seni şol tevdî' idici kimesnenün ka'tı' gibi ka'tı' itmedi ta'ffif-i dâlle vedde'ake dağı (5) kırâ'at olınmışdur ya'nî seni terk itmedi ve düşmen tutunmadı demek olur sebab-i nüzûlî sâbıkan işâret olınan üzre Resûlü'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hâzretine bir kaç gün vahy gelmedi eglendi andan müşrikin la'nehümü'llâhi Muhammedi Teğri¹ terk eyledi ve buğz itdi didiler Hakk te'âlâ celle zikre bu sûre-i kerîmeyi anları redd için inzâl eyledi leyl ü nehâr (10) hakkıçün yâ Muhammed seni Rabbün terk itmedi ve saña buğz itmedi diyü buyurdı *ve'l-lel âhîretü harun leke mine'l-ülâ* buyurduğı âhîret saña dünyâdan hayırdur dimekdür ke-ennetu Hakk tebâreke ve te'âlâ vaqtâ kim ol hâzrete vahy ü kerâmetle [EH 457/a] dünyâda mevâşilatdan hâlî olmaduğun beyân eyledi âhîretde bunlardan dağı a'lâ ve 'azîm kerâmetler va'de buyurdı yâhûd (15) senün nihâyete emrün bidâyetinden saña hayırdur demek ola zîrâ ol Hâzret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem dâ'imenref'et ü kemâlde teşâ'ud ü terakkî üzre idi hâşılı gitdükçe fazl ü kerâmetün ziyâde olmadadır demek olur *ve lev sevfê yu'tîke rabbüke fe terdâ* buyurduğı bir va'dedür ki Hakk te'âlâ aña i'tâ itdügi kemâl-i nefis ü zuhûr-ı emr ve a'lâ-yı dîne ve (20) dağı nihâyetin kendüden gayrı kimesne bilmedügi 'a'ıyyelerden anuñçün ihzâr ve iddihâr itdügi eşyâya şâmil ü mütenâvildür hâşılı⁴ saña ol kadar in'am ü ihsân eyleye ki râzı olasın ve ne ihsânlar [HE 347/a] idecegin künhiyle kendüden gayrı kimse bilmez demek olur ve lâm lâm-ı ibtidâdur hâzef-i mübtedâdan şonra habere dâhil olmışdur taqdîr-i kelâm *ve lev (25) sevfê yu'tîke* dimekdür lâm kâsem degüldür zîrâ lâm-ı kâsem nûn-ı te'kîd olmayınca muzâri'a dâhil olmaz ve lâm-ı ibtidâ ile *sevfenuñ cem'î* ol

¹ Teğri H, Teğrisi HE, EH

² Kur'an 93/4: Muhakkak ki ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.

³ Kur'an 93/5: Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.

⁴ hâşılı H, hâşılı Rabbün HE, EH

i'tā elbette hāşıldur hāl olacağdur egerçe kimli-ħikmetin te'hīr olındısa dimek delālet içündür ve bu tafşılden maqşūd sūre-i muqassem-bihkankısıdur ve va' de kankısıdur biri birinden mümtāz olmağdur çün [H 105/a] āyet-i kerīme hasebince Ĥaqq tebāreke ve te'ālā ol ĥazrete rızā hāşıl olunca 'aṭā kıлмаğı va' de buyurdu her nesne ki anı irza eyleye Bārī te'ālā aña i'tā kıлмаğa delālet hāşıl oldu ammā ba'zı cāhiller bu ma'nāya mağrūr olup eyitdiler çünkü Ĥaqq te'ālā peygamber 'aleyhi's-şalavātu ve's-selāma (5) va' de kıldı ki anı rāzı idince 'aṭā ve ihsān eyleye lāzım gelür ki ümmetinden bir kimesne Cehenneme dāħil olmaya zīrā ol rāzı degüldür ki ümmetinden bir kışı Cehenneme gire didiler bu ġurūr el- 'iyāzū bi'llāh iğvā-yı şeyṭānīdür zīrā Resūlu'llāh ĥazretinüñ rızāsı Teñri te'ālānuñ rızāsına muvāfiğdur Ĥaqq subḥānehu ve te'ālā kāfirleri [EH 457/b] ve 'aşılerden Cehenneme müsteħaqq olmışları (10) Cehenneme idhāl eyler ve Resūlu'llāh ĥazretine bir ĥadd ta'yīn ider ol daħı 'uşāt-ı ümmeti ĥaqqında şefā'at eyler nitekim maqşad āħirde gelse gerekdür in-şā'allāhu te'ālā peygamber 'aleyhi's-şalavātu ve's-selām Ĥaqq te'ālāya ve anuñ ĥaqqın ri'āyete cümleden 'ārifdür yā Rabb benüm ümmetimden kimse Cehenneme dāħil olduğuna¹ rāzı degülüm dimek ihtimāli yoğdur belki Ĥaqq te'ālā şefā'at olınması (15) diledüğü 'āşī ĥaqqında Resūlu'llāh ĥazretine izn virür ol daħı anuñ izniyle şefā'at eyler Ĥaqq te'ālānuñ izni ve rızāsı olmaduğı kimseye şefā'at itmez andan Ĥaqq celle vü 'alā *elem yecidke yetīmen fe ā'vā*² buyurdu Ķādī raḥmetu'llāhi 'aleyh eydür Ĥaqq te'ālā ol Ĥazret'e itdüğü in'āmı ta'dīddür buña tenbīh için ki aña geçmiş zamānda ihsān itdüğü gibi gelecekte daħı ihsān (20) eyler *yecidke* 'alem ma'nāsına olan vücūddandır ve *yetīmen mef'ul-i sānīsidür yāħūd müşadefe ma'nāsına olandandır taqḍīr-i evvel üzre seni yetīm bilüp daħı saña penāh virmedüm mi taqḍīr-i sānī üzere seni yetīmlüğüñ ĥālinde bulup daħı saña penāh virmedüm mi dimek olur ve vecdeke ḍāllen fe hedā³ ya'nī seni 'ilm-i ĥakem ü aḥkāmıdan ḍāl bulup vaħy ü ilhāmıla ve naẓar-ı tevfiğle (25) saña ta'līm eyledi*

¹ yāħūd Cehennemde kalduğuna HE, EH ; -H

² Kur'an 93/6: Seni yetim bulup da barındırmadı mı?

³ Kur'an 93/7: Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?

dimekdür¹ [HE 347/b] andan bu zıkr olınan üç ni‘mete celîle muqābelesinde anlar lāyık olan şükürleri emr idüp *fe emmā’l-yetīme fe lā takher ve emmā’s-sā’ile fe lā tenher ve emmā bi ni‘meti rabbike fe hadiṣ*² buyurdı ya‘nī yetīm-ı za‘īfün mālına galebe ve istilādan ve faķır sā’ili men‘ üzecrden nehy itdi ve Rabbinünj ni‘metini söyle diyü emr itdi zīrā ni‘meti zıkr itmek anuḡ şükridür ba‘zılar [H 105/b] ni‘metden murād nübüvvedür [EH 458/a] taḥdīsden murād anı teblīgdür didiler va’llāhu a‘lemü aḡkem

**Nev‘-i sālīs Ḥaḡḡ te‘ālānuḡ ol Ḥazreti şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem vaḡy ü
kitābindan getürdüḡi eṣyāda taṣdīki ve ḡiṡābında hevādan tenzīhi üzre kılduḡı ḡasem
beyānındadır:**

Ḳāla’llāhu ve’n-necmi izā hevā mā ḡalle (5) *şāḡıbukum ve mā ḡavā ve mā yenṡıku ‘ani’l-hevā müfessirīn* raḡmetu’llāhi te‘ālā necmden murād ne idüḡünden iḡtilāf itmişlerdür ba‘zılar zāhiri üzre aldılar ya‘nī yıldızdur didiler böyle diyenlerden bir ḡavlda elif ve lām ta‘rīf-i ‘ahd içündür ve bir ḡavlda ta‘rīf-i cins içündür ve necmden murād şol nücümdür ki anuḡla ihtidā olınur ya‘nī berr ü baḡrde yola gidenler anlara naḡar idüp (10) yaḡılmazlarṡoḡru yollarına giderler ba‘zılar murād Süreyyā’dur süküt ü ḡaybet itdüḡi zamānda anuḡ ḡaḡḡıçün dimekdür didiler ve İkrime rivāyetinde İbn ‘Abbās ḡazretinden mervīdür ki murād şol nücümdür ki şeyāṡın ardınca atılup düşer ol zamānda ki istirāḡ-ı semi‘ için eflāke çıkarlar dimişdür bu ḡavlı Ḥasan-ı Baṡrī ḡavlidür Süddī’den mervīdür ki murād Zühre’dür (15) diyü buyurmuş ve yine Ḥasan’dan mervīdür ki ḡıyāmet ḡüninde süküt iden nücümdür dimişler ve ba‘zılar şol nebātdür ki sākī olmaya yiryüzüne düşünüp yata didiler ve İbn ‘Abbās ḡazretinden Kelbī rivāyetinde murād Ḳur’ān-ı ‘Aḡīm’dür diyü

¹ ve vecdeke *‘āilen feāḡnā* ya‘nī faķır-i ‘iyālmend bulup ticāret ribḡıyla seni ḡanī kıldı dimekdür HE, EH ; -H

² Kur’an 93/9,10,11: Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeniyi azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.

³ Kur’an 53/1,2,3: Battıḡı zaman yıldıza andolsun ki arkadaşınız (Muhammed) haktan sapmadı ve azmadı. O nefis arzusu ile konuşmaz.

vārid olmuşdur zīrā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥāzretine nūcumen nāzil olmuşdur didiler ve nūcūmen nūzūluḡ ma'nāsı (20) muvaqqāten nāzil olmaḡdur ve bu kavlı Mūcāhid ü Muqqātil ü Ḍaḡḡāk raḡıya'llāhu 'anhūm kavlleridür İmām Ca'fer bin Muḡammed bin 'Alī bin Ḥüseyn raḡıya'llāhu 'anhūm kavlinde murād Muḡammed Muştafā 'aleyhi's-şalavātu ve's-selāmdur *izā hevā* demek *izā enzel mine's-semā' leyletü'l-urūc* demekdür ya'nī Muḡammed ḡaqqıçün şol zamānda ki mi'rāc gicesi göklerden nūzūl itdi demek olur İbnü'l-Ḳayyim raḡmetu'llāhi 'aleyh (25) buyurduḡı üzre ızhar-ı aḡvāl¹ şeyāḡine atılan nūcūm olmaḡdur bu taḡdīr üzre Ḥaqq subḡānehū ve te'ālā ol [EH 458/b] Ḥāzretünḡ getürdüḡi ḡaqq ü şıdḡ olup şeyḡān yol bulacaḡ nesne olmaduḡuna ol atılan nūcūm ḡasem [HE 348/a] itmiş olur ḡāşılı bu kavlı muqqsem-bih ve muqqsem 'aleyh mā-beyninde kemāl-i mūnāsebet ve irtibāḡ-ı zāhidtür ammā nūzūlı zamānında Ḳur'ān necm ile tesmiye olunmaḡ [H106/a] ve ḡāīb olduḡı zamānda Süreyyā'ya ḡasem taḡşış olunmaḡ zāhir nesnelere degüldür ve kıyāmetde dökilen nūcūma ḡasem daḡı zāhir degüldür belki ol Bārī te'ālānuḡ muqqsem 'aleyh itdüḡi eşyādandur anuḡ muḡḡātblara zūhūrı yoḡdur ḡuşuşen mūnkir ba's olanlar zāhir degüldür tā kim anlara delīl ḡılinsa (5) muqqsem 'aleyh ne ise anuḡ ḡaḡḡa[ni]yetin aḡa kıyās iderler Ḥaqq tebareke ve te'ālā istidlāl itdüḡi eşyā şol aş nesnelere ki inkār ü mūkābereye kābil olmayup āyāt-ı beyyināt ola eḡer murād ihtidā olunan nūcūmdur dinülürse cā'izdür ve mūnāsebeti zāhidtür eḡer Süreyyā'dur dinülürse ol daḡı cā'izdür zīrā aḡher-i nūcūmdur naḡar iden kimesnelere müştebih olmaz her kişıye (10) zāhidtür nitekim Resūlu'llāh ḡāzreti āyāt-ı beyyinātıyla kimseye beḡzemeyüp cümleden mūmtāz dur ve Süreyyāda bu ḡāl daḡı vardır ki maşrıḡdan zūhūr itdüḡde meyveler yetişecek zamān ḡarīb olur ve maḡrib cānibinde zūhūr idicek güz faşlınuḡ evāḡiri ḡarīb olur emrāz ḡillet üzre olmaḡa başlar peyḡamber 'aleyhi's-şalavātu ve's-selām daḡı zūhūr itdüḡi (15) zamānda şemerāt-ı vaḡy ü kitāb ki aḡkām-ı dīn-i İslāmdur zūhūra ḡelüp yetişmeḡe başladı ve ḡurūb ü intikāle ḡarīb olduḡı zamānda şirk ü emrāz-ı ḡalbiyye

¹ ol HE, EH ; -H

killet üzre olmuşdibu cihetlerden münāsebet olduğu zāhirdür eger necmden murād Qurʾān idüğüne zāhib olursağ ol Hāzretüñ muʿcizesiyle şıdkına ve berāʿatine ve andan delāl ve ğayyşadır olmaduğuna (20) istidlāl kabīlinden olur eger nebāt murād olındı dinülürse nebātdan murād kuvā-yı cismāniyye ve anuñ şalāhı olur [EH 459/a] belki kuvā-yı ʿaqliyye şalāha dañı evlādur bunlaruñ huşulı irsāl-i rusul ve îzāh sebebiyle şüret bağlar zīrā emn ü selāmet ebdān ü rüşd ve hidāyet-i ʿālemiyān anlarla hāşıl olur ve biʿl-cümle āyet-i kerīmenüñ maʿnāsı necme kase idüp (25) Muḥammed şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem tarīk-i müstekīmden ʿudül itmedi dimekdür hitāb Kureyş tãʾifesine vākıʿ olmuşdur *ve mā ğavā* buyurduğı bāṭıl iʿtikād itmedi dimekdür murād Kureyşʻüñ Resūluʿllāh hāzretine nisbet itdiklerin nefydür *ve mā yenṭıku ʿaniʿl-hevā* buyurduğı Qurʾānla nuṭk hevā-yı nefsenden şadır olmaz dimekdür hevādan murād kavlı-i lağv ü bāṭıl ve nefsuñ [H 106/b] irāde-i lağv ü bāṭılasıdır Hākk subḥānehū ve teʿālā *mā ḍalle şāhibukum* [HE 348/b] buyurdu mā ḍalle Muḥammed dimedi şāhibden murād qarīn ü hem-şoḥbetdür ki dāʾimā ihtilāt üzre ola pes bu taʿbīrüñ nükresi şol sizüñle ihtilāt ü mekārenet iden Muḥammed ki siz anuñ aqvāl ü efʿāline ve cemīʿ-i ahvāline (5) cümle nāsdan aʿlemsiz şimdiye dek kezḅ ü iftirā ve ḍelālet ü ğavāyet andan gelmedüğü bilürsüz emānet ve istikāmetinde şübheñiz yoğdur yine ol şahışdur ki peygamberiñiz ğayrıdan bilmedüğüñüz kimse degüldür dimek olur nitekim mevziʿ-ı ¹ āñırde *emlem yaʿrifū resūleñi*² diyü buyurduğı bu maʿnāya tenbīhdür Resüllerini bilmediler mi dimekdür Hākk subḥānehū ve teʿālā nuṭk-ı resūli (10) hevādan şadır olmadın tenzīh idüp *ve mā yenṭıku ʿaniʿl-hevā* buyurdu ve mā yenṭıku biʿl-hevā dimedi zīrā nuṭkuñ hevādan şudürı nefy itmek eblağdur zīrā ol hāzretüñ nuṭku hevādan şadır olmamak maʿnāsın mutazammın nuṭk ki hevādan şadır olmaya nuṭk biʿl-hevā kabıl degüldür bu tağdīrce³maşdar-ı nuṭkdan hem nefsi nuṭkdan hevā menfī olur (15) ve lāzım gelür ki nuṭk biʿl-hākk ola ve maşdar-ı nuṭk hüdā vü reşād ola ğayy ü ḍelāl olmaya andan

¹ mevziʿ H, EH; mevāziʿ HE

² Kurʾan 23/69: “Ya da onlar henüz kendi peygamberlerini tanımadılar da”

³ hem HE, EH ; -H

Haḳḳ subḥānehū ve te‘ālā *in huve illā vahyun yūḥā*¹ buyurdu ol Ẓur‘ān yāḥūd ol nuṭḳ ki andan şādır olur degüldür illā Haḳḳ [EH 459/b] te‘ālā aña gönderdügi vahydür dimekdür mü‘ellif rahmetu’llāhi ‘aleyh zamīri Ẓur‘ān’a ircā‘dan nuṭḳa ircā‘ iḥsāndur dimişdür zīrā ol ḥāzretüñ (20) nuṭḳı hem Ẓur‘ān ve hem sünnet ile idi nitekim Haḳḳ tebāreke ve te‘ālā *enzele ‘aleykum mine’l-kitābi ve’l-ḥikmet*² buyurduğında murād Ẓur‘ānla sünnetdür ve İmāmü’l-Evzā‘ī zıkr itdügi üzre Ḥassān bin ‘Aṭıyye’den mervīdür ki *kāne Cibrīlū ‘aleyhi’s-selām yenzilū ‘alā resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bi’s-sünnete kemā yenzilū bi’l-Ẓur‘ān yu‘allimuhu iyyāḥā* diyü buyurmuşdur ḥāşılı Cibrīl ‘aleyhi’s-selām ol Ḥāzrete (25) Ẓur‘ān getirüp ta‘līm itdügi gibi sünnet daḥı³ ta‘līm iderdi demek olur ve yine Haḳḳ celle ve ‘alā ‘*Allemehu şedīdü’l-ḳuvā*⁴ buyurdu melek şedīd ü ḳuvā demek olur murād Cibril’dür ya‘nī o söyledügi nesneyi aña şol ḳuvā-yı ‘aleyh ve ‘ilmiyyesi şedīd olan melek ki Cibrīl ‘aleyhi’s-selāmdur ol ta‘līm itmişdür yoḥsa mu‘allim-i şerr ü fesād olan şeyṭān ta‘līmi degüldür ki ḍelāl ü ḡavāyet ola [H 107/a] demek olur ve Cibrīl ‘aleyhi’s-selāmı şedīd vaşfiyla zıkr itmek medḥdür ve şekk yoḳdur ki mu‘allimi medḥ itmek müte‘allimi itmekdür eger‘allāme-i Cebra’īl dinilse eydür Resūlu’llāh ḥāzretine fazīlet-i zāhire ḥāşıl olmazdı bu ḳavl-i şerīf Haḳḳ te‘ālānuñ *zıḳuvvet inde zī’l-‘arşi* buyurduğunuñ nazīridür [HE 349/a] nitekim (5) andan baḥş gelse gerekdür *in-şā’allāhu te‘ālā mā kezebel fu’ādu māra’ā*⁵ ḳavl-i şerīfinüñ tefsīri⁶ ḳışşa-i İsrāda müzeyyed-i tafşıl üzre mürür itmişdür ve cümle ḳasemlerden bir daḥı sūre-i Tekvīr’de *fe lā uḳsimu bi’l-ḥunnes el-cevāri’l-kunnes*⁷ ḳavl-i şerīfidür Ḥunnas kevākib-i revāci’dür ya‘nī seb‘a-i seyyārenüñ şems ü ḳamerden ḡayrılarıdır anuñçün *el-cevāri’l-kunnes* diyü vaşf buyurdu (10) ya‘nī şol zū’-ı şems tahtında gizlenen seyyāreler demek olur *lā uḳsimu* buyurduğı *lā uḳsimu izā’l-emri evzāḥi yeḥṭāci ilā*

¹ Kur’an 53/4: (Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.

² Kur’an 4/113:

³ getirüp HE, EH ; -H

⁴ Kur’an 53/5: (Kur’an’ı) ona, üstün güçlere sahip muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti.

⁵ Kur’an 53/11: Kalp (gözün) gördüğünü yalanlamadı.

⁶ tefsiri H, tefsirinde HE, EH

⁷ Kur’an 81/15,16: Andolsun bir görünüp bir senenlere, akıp gidip kaybolanlara.

kaşemu [EH 460/a] dimekdür ya‘nî kaşem itmezem zîrâ bu huşuş kaşeme muhtâc olındı evzâhdur demek olur hâşılı bu maķûle vâziḥ u rûşen nesneye ne kaşem itmek gerek bu ḥod zâhir ü mu‘ayyendür demek olur yâḥûd lâ te‘kîd için mezîde olup (15) taķdîr-i kelâm *ûķsimu bi’l-ḥunnes* demek ola ya‘nî ol kevkeblere kaşem iderüm demek olur ekşer-i müfessirîn raḥmetu’llâhi te‘âlâ bu kavli ihtiyâr itmişlerdür zîrâ Ḥaķķ tebâreke ve te‘âlânun *innehu le-kaşemun le ta‘lemüne ‘azîmen* ¹buyurduğı bu ma‘nâya delîldür ve daḥı *ve’l-leyli izâ ‘as‘asve’s-şubḥî izâ teneffes*²buyurdu ‘as‘as *el-leyl* demek aķbel-i zulâme yâḥûd adber-i zulâme dimekdür fi’l-i (20) mezkûre zâddandır teneffesü’l-şubḥî demek izâ³ dimekdür ma‘nâsı giceye kaşem iderüm zulmeti iķbâl itdügi ḥâlde şubḥa kaşem iderem ziyâ virdigi ḥâlde dimekdür zarflar kayd-ı kaşem degüldür kayd-ı muķsem-bihdür zîrâ anlarla muķayyed oldukları ḥâlde âyât-ı ‘azamdan olmaları azherdür Ḥaķķ subḥânehu ve te‘âlâ nücümüñ üç ḥâlinde anlara kaşem itdi ya‘nî ḥulû‘ları ve cereyânları ve (25) ğurûbları ḥâlinde ve daḥı inķitâ‘ı ḥâlinde giceye ve bilâ-faşl anun ‘aķabince iķbâli ḥâlinde nehâre kaşem eyledi gicenün ḥâlet-i za‘f ü idbârını ve ğündüzün ḥâlet-i kuvvet ü izâ‘atını ya‘nî rûşenliğini zıkr itdi ve iķbâl-i nehârzulmet-i leyli sürüp ³ her barına nehâr nüfûs eyleye gice idbâr idüp kaçmağa başlar ve bunlar Ḥaķķ te‘âlâ ḥazretinün âyât ü delâ‘il-i [H 107/b] rubûbiyyetindendir bunları zıkr idüp kaşem buyuduğundan sonra *innehu le kavlu resûlin kerîmin zıķuvvet inde zi’l-‘arşî meķîn muṭâ‘ın semme emîn ve mâ şâḥibukum bi-mecnûj*⁴diyü buyurdu burada Resûl-i kerîmden murâd Ḥazret-i Cibrîl ‘aleyhi’s-selâmdur zîrâ evşâf-ı mezkûre anun (5) evşâfidur ve sûre-i el-Ḥaķķâ’da mezkûr olan Resûl-i kerîmden murâd Muḥammed Muştafâ şalla’llâhu [EH 460/b] ‘aleyhi ve sellem ḥazretidür âyet-i kerîmenün ma‘nâsı taḥķîken Ķur‘ân-ı ‘azîm Cibril’ün kavlidür ya‘nî Ḥaķķ te‘âlâ ḥazretinden ol getirüp naķl itdi ve sizün şâḥibiñüz Muḥammed Muştafâ şalla’llâhu ‘aleyhi

¹ Kur’an 56/76: “Eğer bilirsiniz bu gerçekten büyük bir yemindir.”

² Kur’an 81/17,18: Andolsun yöneldiğı zaman geceye, andolsun, aydınlandığı zaman sabaha ki.

³ giderür HE, EH; -H

⁴ Kur’an 81/19,20,21,22: O (Kur’an) şüphesiz değerli, güçlü ve Arş’in sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail’in) getirdiğı sözdür. (Ey Kureyşliler!) Sizin arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir.

ve sellem küffār bühtān itdikleri gibi [HE 349/b] ḥāṣā mecnūn degüldür demek olur Qurʾān-ı ‘Azīm’de (10) tāreten resūl-i melike izāfet olunur ve tāreten resūl-i beşere izāfet olundu ikisine daḥı izāfeti izāfet-i teblīgdürizāfet-i inşā degüldür lafz-ı resūl bu ma‘nāya delālet ider zīrā resūl şol kimseye dirler ki irsāl idenüñ kelāmın teblīğ ide pes bu şarīhdür ki Qurʾān-ı ‘azīm Cibril ü Muḥammed ‘aleyhima’s-selāmı irsāl iden Teñri te‘ālānuñ kelāmıdır Cibril Ḥaḳḳ te‘ālā ḥazretinden ve (15) Muḥammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem daḥı Cibril’den aḥz itmişlerdür Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā bu sūreyi¹ resūl-i kerīmiyle² vaşf eyledi ya‘nī ‘ilm ü ma‘rifet ve hidāyet ü irşādıña efzal-i ‘aṭāyādur bunları a‘tā ider dimekdür bu gāyet keremdür ve daḥı zī-ḳuvvet buyurdı nitekim sūretü’n-Necm’de şedīdü’l-ḳuvā buyurmuş idi murād şeyāṭini ol Qurʾāna (20) yaḳın gelüp ziyāde vü noḳşān taşarrufların itmekden ḳuvvetiyle men‘ idici dimekdür Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selāmda ḳuvvet şol ḳadardur ki Lūt ḳavmi helāk olunduğı zamānda mübārek ḳanadınun ucuyla ḳaryelerin şol deñlü hevāya çıkardı ki kelblerinun ve oğlancıklarınun āvāzların gökler ḥalkı işitdilerinde *zīl-arş mekīnin* demek inde’llāhi zī-mekānetin dimekdür ya‘nī Ḥaḳḳ te‘ālā (25) ḥazretinde Cibrilin ḳadr ü menziletin beyāndur ‘indiyet-i ‘indiyet ü ikrām ü teşrif ü ta‘zīmdür *muṭā’in* buyurduğı Ḥaḳḳ te‘ālānuñ muḳarreb melekleri içre itā‘at olinmişdur anun emriyle gidüp gelürler ve anun re‘yine rucū‘ iderler dimekdür *semme emīn* didüğü Ḥaḳḳ te‘ālānuñ vahy ü risāletine emāneti vardur Allāh te‘ālā anı ḥıyānet ve zeleden [EH 461/a] şaklamışdur demek olur [H 108/a] ve’l-ḥāşıl Cibril ‘aleyhi’s-selām zıkr olınan beş şıfatla mevşūf ḳılınmaḳ Qurʾān-ı ‘Azīm’ün tezkiye-i senedin mutezammındur ve Muḥammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem anı Cibril’den işitmişdür Cibril ‘aleyhi’s-selām Ḥaḳḳ celle ve ‘alādan işitmişdür dimegi meş‘urdur ‘uluvv celālet cihetlerinden bu sened kifāyet eyler bi’z-zāt (5) Ḥaḳḳ subḥānehū ve te‘ālā anun tezkiyesine tevellī itmiş ola andan şonra Resūl-ı beşerī şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem a‘dāsı isnād itdikleri şıfatdan

¹ sūreyi H; sūrede HE, EH

² Resūl-i kerīmiyle H, resūl-i melik-i kerīmiyle HE, EH

tenzih¹ buyurup *ve mā ṣāhibukum bi-mecnūy* didi küffār le‘anehumu’llāhi ol Ḥazretün mecnūn degüldüğün şübhesüz bilürlerdi anuñ kemāl-i ‘aql ü re’yinden şekk ü şübheleri yoğ idi ve kendü kezblerin dañı bilürlerdi bu mel‘ūnlığı (10) ihtiyārdan murādları²cān-ı ḥābişlerine dermān ola diyü ümid idinürlerdi andan Ḥaqq subḥānehū ve te‘ālā Resūlu’llāh ḥazretinün Cibrīl ‘aleyhi’s-selāmı gördüğün beyān idüp *ve leḳad ra’āhu bi’l ufukı’l-mubīn*³ diyü buyurdu ya‘nī Muḥammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem taḥḳīken Cibrīl’i şemsün maṭla‘-ı [HE 350/a] a‘lāsında gördi dimekdür bu ḳavl-i şerīf Cibrīl’ün vücūd-ı⁴ fi’l-ḥāric olup başarla idrāk olınuğuna (15) mutazammındur ba‘zı ḳavm ki Cibrīl ḥāricde mevcūd degüldür belki ḥayāldür zihnde mevcūd dimişlerdür bu ḳavlda rusule ve ittibā‘-ı rusule muḥālefet idüp cemī‘-i milelden ḥurūc itmişlerdür bu cihetden ol Ḥazretün Cibrīl’i⁵ gördüğüne i‘tikād aşl-ı ĩmāndandır anı münker olan kāfir olduğında şübhe yoğdur ammā Teñri te‘ālā ḥazretin gördüğü mes‘ele-i (20) muḥtelif fiḥādur anı inkār iden kāfir olmaz bi’l-ittifāk zīrā ṣāḥābe-i kirāmdan bir cemā‘at görmedi dimişlerdür ḥāşılı Cibrīl’i gördüğün taḳrīre ihtiyāc ziyādedür egerçi kim Ḥaqq te‘ālā ḥazretin [EH461/b] görmek a‘zam idüğünde şübhe yoğdur velīkin nübüvvet elbette anuñ şübūtına mütevaḳḳıf degüldür andan Ḥaqq subḥānehu ve te‘ālā Resūl-i ekremine töhmetden tenzih idüp *ve mā huve ‘alā’l-ğaybi bi-ḳanīn*⁶ buyurdu ya‘nī Muḥammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥaber virdüğü şey’ üzre mütehhim degüldür (25) *‘alā’l-ğaybi* demek *‘alā mā yaḥbere bihi mine’l-ğaybi*⁷ dimekdür ol dañı rü’yet-i Cibrīle ve kendüye gelen vaḥye ve ḡayra mütenāvildür ḥāşılı her neden ḥaber virürse ol mütehhem degüldür mu‘temed ‘aleyhdür emīndür ḳavli şādıḳdur demek olur Nāfi ve ‘Aşım ve Ḥamza ve İbn ‘Āmir raḥimehumu’llāhi te‘ālā [H 108/b] dālle *biznīnin* ḳirā‘at itmişlerdür bu taḳdīrce baḥlī degüldür demek olur İbn ‘Abbās raḍıya’llāhu

¹ tenzih H; tenzih ü tezkīye HE, EH

² hemān HE; -H

³ Kur’an 81/23: Andolsun O, Cebrail’i apaçık ufukta gördü.

⁴ vücūd-ı H, mevcūd-ı EH; -

⁵ gördüğün işbāt ü taḳrīr Tañrı te‘ālāyı gördüğün taḳrīrdan ehemmdür zīrā Cibrīli HE, EH; -H

⁶ Kur’an 81/24: O, gayb hakkında cimri değıldir.

⁷ Gaybdan haber verdiğı şeyler üzerinde.

‘anhümā *leyse baḥīlu bimā enzele’llāhu* demekdür dimişler ya‘nī Muhammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥaḳḳ te‘ālānuḡ inzāl itdügüne baḥīl degüldür demekdür ve Mucāhid raḍıya’llāhu ‘anh *lā bizīninin ‘aleyhüm bimā ya’lemu* diyü tefsīr itmişdür ya‘nī bildügi nesneyi (5) saḳlayup ḥalka baḥīllik itmez demek olur Ferā raḥmetu’llāhi ‘aleyh ma‘nāsı Muhammed ‘aleyhi’ş-şalavātü ve’s-selāma gökden nefīs ü mergüb nesne gelür ol anı sizden şaḳınup buḥl itmez demekdür dimişbu ma‘nā ḥüb ma‘nādur zīrā a‘dāt-ı nüfūs şey’-i nefīs ü mergüba buḥul itmekdür ḥuşuşen ki ḳadrin bilmezlerden buḥul ola ḥāl böyle iken Resūlu’llāh Ḥazreti vaḡy gibi eşref ü enfes nesneyi (10) buḥl idüp sizden şaḳınmaz demek olur Ebū ‘Alī el-Fārsī raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydür ma‘nāsı gelen ḡaybı beyān ider ḥaber virür izḥār eyler kāhin gibi saḳlamaz anlaruḡ şānı budur ki ücret almayınca söyleyüp ḥaber virmezler bu onlar gibi degüldür demek olur ve ḳāle te‘ālā *fe lā uḳsımu bimā ṭubşırün ve mā lā ṭubşırün*¹ Resūl-i kerīm bunda daḡı minvāl-i sābıḳ üzre ve lā nāfiyye olıcaḳ (15) ma‘nāsı sizüḡ gördüḡüñüze ve görmedüḡüñüze ḥāşılı cemī‘-i eşyāya [EH 462/a] ḳasem itmezem [HE 350/b] zīrā emr-i vāzıḥdur ḳasem ile taḥḳīḳden müsteḡnādur demek olur *mā tubşırün ve mā lā tubşırün* müşāhidāt ve ḡā’ibātdur ḥalk-ı maḥlūḳātuḡ mecmū‘ına mütenāvildür **lā zā’ide** olduḡı taḳdīrce mecmū‘ına ḳasem itmiş olur bu ḳasem Ḳur’ān-ı ‘azīmde vāḳı‘ olan ḳasemlerüḡ e‘ammıdur zīrā cemī‘-i ‘uluviyyāt ve (20) süfliyāta ve dünyā ve āḥirete ve anlarda dāḡil olan melā’ike ve ins ü cinne ve ḡayra mütenāvildür pes bu ḳasem mecmū‘-ı görinen ve görünmeyen eşyā ol Ḥazretüḡ şıḑḑ-ı risāletine āyet idüḡün mutazammındur ve’l-ḥāşıl mecmū‘-ı eşyā ḥaḳḳıçün taḥḳīḳen Ḳur’ān-ı ‘azīm Resūl-i kerīmüḡ ḳavlidür Ḥaḳḳ celle ve ‘alādan teblīḡ eyler demekdür *ve mā huve bi ḳavli şā’irin ḳalīlin mā tu’minün ve lā bi ḳavli* (25) *kāhinin ḳalīlen mā tezekkerūr*² ya‘nī ol Ḳur’ān ḳavl-i şā’ir degüldür nitekim siz ḡah olur öyle zı‘m idersiz ve ḳavl-i kāhin daḡı degüldür nitekim

¹ Kur’an 69/ 38,39: Görebildiklerinize ve göremediklerinize yemin ederim.

² Kur’an 69/41,42: O, bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz. Bir kahinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!

gahî öyledür diyü da‘vâ idersiz belki Muḥammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem¹ ʔarīkiyle Ḥaḳḳ te‘ālādan teblīg eyler siz īmān getürmezsiz ve tezekkür eylemezsiz hergiz sizden īmān ü tezekkürşādır olmaz ne ‘aceb kāfirler ve gāfiller olursız dimekdür [H 109/a] ve kıletden murād burada ‘adem ma‘nāsıdır Şāhibü’l-Keşşāf raḥmetu’llāhi ‘aleyh böyle tefsīr itmişdür ammā Ḳāḏī raḥmetu’llāhi ‘aleyh ḳavli üzre kılet kendü ma‘nāsınadır ve murād size şıdkı zāhir olanı keşret-i ‘inādınızdan az taşdıḳ idersiz ve az tezekkür eylersiz anuḳçün size emr mültebis olur (5) dimekdür bu ḳasemlerüñ ḥāşılı budur ki kāne Ḥaḳḳ subḥānehu ve te‘ālā ol Ḳur‘ān ḥaḳḳ ü s̄abitdür s̄ā’ir mevcūdāt ḥaḳḳ ü s̄abit oldukları gibi diyü buyurur *tenzīlun min rabbi’l-‘ālemīn*² ya’nī ol Ḳur‘ān-ı ‘azīm Ḥaḳḳ subḥānehü ve te‘ālā ḳablinden menzıldür lisān-ı Cibrīl üzre nāzil olmuşdur dimekdür diyü āyet-i kerīmede Resūl-i kerīmden [EH 462/b] murād Muḥammed Muşṭafā şalla’llāhu (10) ‘aleyhi ve sellemdür zīrā ḳavli resūl-i kerīm buyurduḳdan şonra *bi ḳavli şā’irin ve lā bi ḳavli kāhinin* buyurmuşdur müşrikler Cibrīl’i şī’ir ve kehānetle vaşf itmezlerdi murād Resūlu’llāh ḥazreti idügi müte‘ayyin olur ve ḳāle ‘izz ü şānefe *lā uḳsimu bi mevāḳi’i’n-nucūm ve innehu le ḳasemun lev te‘lemūne* (15) *‘azīm innehu le ḳur‘ānun kerīm fī kitābin meknūn lā yemessuhū ilā’l-muṭahhrerūn*³ ba‘zı ‘ulemā raḥmetu’llāhi te‘ālā *kitābin meknūndan* murād levḥ-i maḥfūzdur didiler İbnü’l-Ḳayyim raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydür şaḥīḥ budur ki murād *fī-şuḥufin mü kerre metin merfūatin muṭahharatin bieydi seferetin kirāmin bereretin*⁴ ḳavl-i şerīfnde mezkūr olan kitābdur İmām Mālik raḥmetu’llāhi ‘aleyh daḳı bu āyet ḥaḳḳında söylenen sözlerde sūre-i ‘Abese’de olan āyet gibidür didükleri ben işitdügüm (20) aḳvālüñ aḥsenidür diyü buyurmuşdur ve ba‘zı müfessirīn *lā yemessuhū ilā’l-muṭahhrerūn* ḳavl-i [HE 351/a] şerīfine muşḥafa yapışmaya illā ṭāhir olan kimse diyü ma‘nā virdiler ya’nī *kitābin meknūndan* murād muşḥaf olmaḳ üzre zāhib oldılar ammā

¹ risālet HE, EH ; -H

² Kur’an 69/43: O, ālemlerin Rabbi tarafından indirilmedir.

³ Kur’an 56/ 75,76,77,78,79: Yıldızların yerlerine yemin ederim ki –eğer bilerseniz gerçekten bu büyük bir yemindir.-O elbette değerli bir Kur’an’dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir.

⁴ Kur’an 80/13-16: “O, şerefli ve saik yazıcı meleklerin edlindeki yüksek, tertemiz ve çok değerli sahifelerdedir.”

evvelki kavı ercahdur zīrā Qurʾān-ı ‘azīme şeyātīn indirmekden ve şeyātīn iney maḥalline vāşıl olmağdan tenzīh için āyet-i kerīme (25) sebkat itmişdür nitekim ḥaqq tebāreke ve te‘ālā ve mā tenezzelet bihi’ş-şeyātīn ve mā yenbađī lehum ve mā testeṭī‘ūr¹ buyurmuşdur bundan fehm olunur ki murād kavı-i evvel ola andan ğayrıbu dağı vardır ki *lā yemessuhu* merfū‘dur şüret ü ma‘nā ḥaberdür eger nehy olaydı meftūḥ olurdı āyeti nehye ḥaml iden kimesne ḥaberi zāhirinden ma‘nāya şarf itmege muḥtācdur [H 109/b] eger ḥaberde eger nehyde aşl budur ki her biri ḥaḳīkatine şarf olına ve bu maḳāmda kelāmı ḥaberdan nehye şarf itmegi ĩcāb-ı müceb yoğdur dimişdür bu zıkr olınan İbn Ḳayyim’ün kelāmıdır bir cemā‘at ki anlardan biri Dāvūd’dur bu kelāmı temessük idinüp [EH 463/a] buña zāhib oldılar ki muḥaddise mes-i muşḥaf (5) cā‘iz ola ammā İbnü’r-Rufe‘a raḥmetu’llāhi ‘aleyh laṭīf cevāblar virüp mezheblerin redd itmişdür ve murād muşḥaf-ı şerīfdür dimişdür delīli budur ki āyet-i kerīmede tenzīl ü mes buyurulmuşdur levḥ-i maḥfūz münezzel degüldür ve messi mümkin degüldür ve muṭahharundan murād melā’ike dağı olmağ cā‘iz degüldür zīrā nefy ü isbāt vāḳı‘ olmuşdur ke-ennehu muṭahharun mes iderler ve ğayr-ı muṭahharın mes itmezler (10) dimek olur eflākde ḥod bi’l-i ttifāk ğayr-ı muṭahhar yoğdur imdi ma‘lūm oldu ki murād insāndan olan muṭahharlardır Dāreḳuṭnī ve ğayrılar naḳlinde Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden mervī olan ḥadıṣ-i şerīfdeki ‘Amr bin Ḥazm’ün mektübına yazılmışdı ve *lā temesse’l-Ḳur’āne illā ve ente ‘alā tuhrīr²* buyurulmuşdur ya‘nī mektüb-ı şerīfde sipāriş buyurulanlardan biri dağı bu idi ki pāk (15) olmayınca muşḥaf-ı Qurʾān’a yapışmaya bu ḥadıṣ-i şerīf beyān eyler ki *lā yemessuhū ilā’l-muṭahhrerūn* kavı-i şerīfde murād Qurʾān-ı ‘azīmdür ve āyet-i kerīmede mezkūr olan kitāb muşḥaf-ı şerīfdür *lā yemessuhū* lafz-ı şerīfinün şüreti ḥaber ü ma‘nāsı nehydür bunun emsāli Qurʾān-ı ‘Azīm’de çok dur *ve’l-muṭāllakatü yeterabbaşne³* ğayrılar bu ḳabīlendür ba‘zı ‘ulemā raḥmetu’llāhi (20) *lā yemessuhū* maḥrūmdur sīnünj zammesi zamīrünj zammesine ittibā‘

¹ Kur’an 26/210,211: O Kur’an’ı şeytanlar indirmemiştir. Zaten bu onların harcı değildir.buna güçleri de yetmez.

² Temiz olmadıkça Kur’an’a yapışma.

³ Kur’an 2/228: Boşanmış kadınlar beklerler.

içündür şüre ve ma'nā nehy içündür diyü buyurmuşdur Şihābü'd-dīn Aḥmed bin Yūsuf es-Semīn rahmetu'llāhi 'aleyh eydür zıkr olınan *lā*'da iki vech vardur birisi nāfiye olmak biri dahı nehiye olup mābü'dünde olan fi'l anuḡla meczūm olmak eger fekk-i idḡam olınsa cezm zāhir olurdu (25) *lem yemessuhum* kavlı-i şerīfnde ki gibi [HE 351/b] velīkin bunda idḡām olınmışdur ve hā'nuḡ zammesine ittibā'en sīn maẓmūm olmışdur bunuḡ emsālnde Sībeveyh'den [EH 463/b] maḥfūz olan zammedür ḡayrı degüldürve ḡadīs-i şerīfde *innāllem nerudduhu* 'aleyke illā enne nāḡurumun'vākı' olmuşdur nerudduhu meczūm² iken ḡa'nuḡ zammesine ittibā' olunup dal maẓmūm kılınmışdur diyü buyurdu. [H 110/a]

Nev'-i rābī' Ḥaḡḡ subḡānehū ve te'ālā ol ḡazretüḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem taḡḡıḡ-i risāleti üzre itdüḡi ḡasem beyānındadır:

Ḳalla'llāhu te'ālā *yā sīn ve'l-Ḳur'āni'l-ḡakīm inneke lemīne'l-mürselīn 'alā şırāḡın müstaḡīm*³ ma'lūm ola ki Ḥaḡḡ tebāreke ve te'ālā her sūreyi ki ḡurūf-ı teheccī birle ibtidā itmişdür anlaruḡ evā'ilnde (5) yazıḡur kitāb ya Ḳur'ān vākı' olmuşdur andan sonra ma'lūm ola ki ḡurūf-ı teheccī evā'il-i sūrede de vākı' olmada ba'zı umūr vardur ki anlaruḡ ḡikmetnden ḡālī degüldüḡüne delālet eyler velīkin insānuḡ 'ilmi aḡa vāşıl olmaz meḡer ki Ḥaḡḡ subḡānehū ve te'ālā keşf eyleye ta ma'lūm ola *yā sīn* ne dimek idüḡnde ehl-i tefsīr bir ḡaḡ kavlı üzre iḡtilāf itmişlerdür (10) biri budur ki Ḳay' kabīlesinüḡ luḡatnde *yā insān* dimekdür didiler bu kavlı İbn 'Abbās ve 'Ukreme ve Ḍaḡḡḡāk ve Sa'īd bin Cübeyr ḡazretlerinüḡdür rıḡvānu'llāhi te'ālā 'aleyhim ecma'īn ba'zılar Ḥabeş luḡatnde böyle dimekdür didiler ba'zılar Kelb kabīlesinüḡ luḡatnde böyledür didiler ba'zılar Süryān dilnde böyle dimekdür didiler ḡāşılı *yā insān* dimek idüḡüne (15) bunlar ittifāk itdiler velīkin ne luḡatnde idüḡüne iḡtilāf itdiler ve İmām Faḡrū'd-dīn rahmetu'llāhi 'aleyh eyitdi taḡrīri budur ki insānuḡ taşḡiri enīsīn ḡelür ke-ennehu şadrı ḡazf olundu *sīn* ḡaldı

¹ Biz onu sana ancak ihramlı olarak döndürürüz.

² meczūm H, EH ; maḡmūm HE

³ Kur'an 36/1,2,3,4: Ya sin. Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki,sen elbette dosdoḡru bir yol üzere (peygamber) gönderilenlerdensin.

dağı *yā sīn* dinildi bu taqdīrce hitāb Fahr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretine vākı‘ olur *inneke lemine’l-mürselīn* kavli-i şerīfi buña delālet ider didi Ebū Hayyān (20) buña i‘tirāz idüp eyitdi insānuñ taşğirinde ‘Arabdan menķūl olan ünsīyāndur *yā* ile āhirinde elif ile bu delālet ider ki insānuñ aşlı ünesyān ola zīrā taşğir-i eşyāyı uşūline redd eyler ve ma‘lūm degüldür ki taşğiri [EH 464/a] üneysīn gele ve geldügi ki teslīm olınsa zımm üzre mebnī olmadan ğayrı cā’iz degüldür zīrā münādā-yı (25) müfred mar‘rifedür ma‘-hezā Resūlu’llāh hazretine böyle hitāb cā’iz degüldür zīrā taşğir taḥkīrdür ol Hazret ḥaḳḳında mümteni‘dür didi Sümeyn rahmetu’llāhi ‘aleyh eyitdi Ebū Hayyān’uñ i‘tirāz-ı aḥīri şaḥīhdür ‘ulemā naşş itmişlerdür ki şer‘ā-yı esmā-yı mu‘azzamaya taşğir dāḥil olmaz anuñçün ḥikāyet iderler ki İbn Kuteybe müheymin mü’mīnün taşğiridür [HE 352/a] aşlı [H 110/b] mü’mīn idi hemzesi ha’ya ḳalb olındı didügi zamānda bu söz küfre yaḳın sözdür bunuñ ḳā’ili şaḳınsun Allāh te‘ālādan didiler ammā ḥaḳīḳat ḥāl budur ki taşğir her yerde taḥkīr içün olmaz nitekim Ḥaḳḳ subḥānehū ve te‘ālā ya‘ḳūb ‘aleyhi’s-selāmdan ḥikāyet *yā būneyye lā taḳşūş rü’yāke*¹ (5) buyurduğında taşğir şefḳat içündür atadan oğula ḥāceden bendeye ve ḥālīḳdan maḥlūḳa şıḡa-i taşğir ile hitāb olınsa şefḳat ü merḥamet ve nevāziş ma‘nāları mutaşavverdür ve ‘akislerinde sū’-i edeb var idügi muḳarrerdür anuñ içün İbn Kuteybe taḥṭi’e olınmışdur Allāhu a‘lem bir ḳavl dağı budur ki *yā sīn* *yā* Muḥammed dimek didiler İbnü’l-Ḥanefiyye ve Ḍaḥḥāk (10) raḍıya’llāhu ‘anhümā böyle buyurmuşlardur ve Ebū’l-Āliyye ḳavlinde *yā* recül dimekdürve Ḳatāde ḳavlinde esmā-yı Ḳur’ān’dan bir isimdür Ebī Bekr el-Varāk ḳavlinde *yā* seyyide’l-beşer dimekdür didiler İmām Ca‘fer şādīḳdan mervīdür ki Ḥaḳḳ te‘ālā Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretine hitāb idüp *yā* seyyid dimek murād idindi diyü buyurmuşlar ve bunda ne deḡlü ta‘zīm ü tekrīm (15) var idügi maḥfī degüldür rivāyet olınur ki Ṭalḥa bin ‘Abbās’dan rivāyet eylemiş ki Allāh te‘ālā esmāsından bir isimdür ki aḡa ḳasem itmişdür diyü buyurmuşlar Ka‘b’dan dağı mervīdür ki Ḥaḳḳ te‘ālā semevāt ü arzı ḥalḳ itmezden ikibiñ yıl muḳaddem *yā* Muḥammed

¹ Kur’an 12/4: Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma

sen taḥkīken mürselīndensin diyü ḳasem [EH 464/b] itdi dimiſdür andan Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā *ve'l-Ḳur‘āni'l-ḥakīm inneke* (20) *lemine'l-mürselīn* diyü buyurdu küffār le‘anehumu’llāhi ol Ḥazrete sen mürsel degülsin dirlerdi Teḡri te‘ālā anları redd için ismine ve kitābına ḳasem idüp taḥkīken sen mürselīndensün ve ṡarīḳ-i müstaḳīm üstinesin diyü buyurdu ſırāt-ı müstaḳīmden murād tevḥīd ü istiḳāmet-i umürdur Naḳḳāſ raḥmetu’llāhi ‘aleyh Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā kitāb-ı kerīminde ol Ḥazretten (25) ḡayrı enbiyādan bir kimsenüḡ risāletiçün ḳasem itmedi dimiſdür bundan murād ol Ḥazreti sā’ir enbiyā ve mürselīn ſalavātu’llāhi ‘aleyhüm ecma‘īn mā-beyninde ſeref-i imtiyāzla ser-efrāz itmekdür ſalla’llāhu ‘aleyhi ve ‘alā ālihi ve ſahabeü’t-ṡayyibīn eṡ-ṡāhirin

**Nev‘-i ḡāmis ol Ḥazretüḡ müddet-i ḡayātına ve ‘aſrına ve bülendine vāḳı‘ olan
ḳasemlerüḡ beyānındadır:**

Ḳāla’llāhu te‘ālā [H 111/a] *le ‘amrūke innehüm lefī sekretihim ya‘mehūne*¹ luḡatde ‘amr ve ‘ömr bir ma‘nāyādur velīkin ḳasemde fetḡ-i ‘ayn ile müste‘ameldür keḡret-i isti‘mālden ötüri *le ‘amrūke* dinülür nahiviyyun bunun i‘rābında ibtidā ile merfū‘dur ḡaberi maḡzūfdur ma‘nā ḳasemī dimekdür kelāmda aḡa delīl olduḡiçün ḡazef olınmiſdur didiler Züccācī raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydür le-‘amrūke diyen kimesne kāne Ḥaḳḳ te‘ālānuḡ (5) beḳāyasına yemīn eyler anuḡçündür ki ‘ulemā-yı Ḥanefiyye ve Mālikiyye raḡimehumu’llāhi te‘ālā bunuḡla yemīn mün‘aḳid olur [HE 352/b] zīrā beḳāu’llāḡ ſifāt-ı zātdandır didiler ve İmām Mālik’den mervīdür ki *lā yu‘cibni'l-ḡalfe bihidiyü* buyurmiſlar aḡa yemīn beni a‘cāb itmez dimeḡüḡ ma‘nāsı baḡa ḡoſ gelmez dimekdür İmām ſāfi‘ī ve (10) İſḡāḳ raḡimehümü’llāhi te‘ālā anuḡla niyyetsiz yemīn olmaz didiler ve İmām Aḡmed’dan mezḡebine muvāfiḳ ḳullar rivāyet olınmiſdur ammā rāciḡi budur ki ſāfi‘ī ḳavli ḡibi ola didiler *le ‘amrūke* ḳavl-i ſerīfide ḡitāb kimedür diyü ‘ulemā raḡimehumu’llāhi te‘ālā iḡtilāf itmiſlerdür ba‘zılar eyitdiler Lūṡ ‘aleyhi’s-selām ḳavmine va‘z [EH 465/a] idüp

¹ Kur’an 15/72: “Ömrüne and olsun ki onlar gözleri dönmüş halde sarhoſlukları içinde bocalıyorlar”

Hā'ulā'i benāt¹ didüğü zamānda melā'ike Hāzret-i (15) Lūt'a *le 'amrūke innehüm lefī sekretihim ya'mehūne* didiler ya'nī senünj kavmünj mütehayyir ü sergerdānlardur senünj sözüñi nice idrāk iderler naşihatiñe nice iltifāt iderler dimek olur hāşılı hitāb Lūt peygamber 'aleyhi's-selāmadur didiler bir kavlı budur ki hitāb Muḥammed Muşţafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ola Hāḫḫ te'ālā hāzreti anuñ hayātına ḫasem itmiş ola ve bunda ol (20) Hāzrete nemertebe ta'zīm var idüğü zāhirdür İbn 'Abbās raḫıya'llāhu 'anhümā hāzretinden mervīdür ki *mā ḫaleḫa'llāhu ve mā zerā'e ve mā bera'e nefsen ekrame 'aleyhi min Muḥammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve mā-semi'tü'llāha uḫseme bi-ḫayāti eḫadin ḡayrahu ḫāle'llāhu te'ālā innehüm lefī sekretihim ya'mehūne yeḫūlu ve ḫayātūke ve'amrūke beḫā'ūke fi'd-dünyā innehüm lefī sekretihim ya'mehūne* (25) diyü buyurmışlar² kendüye Muḥammed Muşţafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden ekrem bir nefis ḫalḫ itmedi ve kütüb-i menzelede işitmedüm ki Teḡri te'ālā andan ḡayrı bir kimsenünj hayātına ḫasem itmiş ola Hāḫḫ te'ālā *le 'amrūke innehüm lefī sekretihim ya'mehūne* diyü buyurmışdur anuñ hayātı ve 'ömri dünyāda ve beḫası ḫaḫḫıçün diyü yemīn eylerim dimekdür Beḡavī [H 111/b] raḫmetu'llāhi 'aleyh daḫı tefsīrinde böyle dimişdür bu ḫaḫḫdırce Hāḫḫ te'ālā ol Hāzretünj hayātına itdüğü ḫasem ḫışşa-i Lūt içinde ḫelām-ı mu'tarız olur İmām Ḳurtubī eydür Hāḫḫ te'ālā resūluñ hayātına ḫasem itdüğü zamānda dilemedi illā bir daḫı anuñ hayātına ḫasem itmenünj cevāzını beyān diledi (5) İmām Aḫmed bin Ḥanbel raḫmetu'llāhi 'aleyh nebī şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme yemīn idenünj yemīni mün'aḫid oluryemīni bozduğı taḫḫdırce keḫāret lāzım olur dimişdür ve Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hāzretinünj şehādet-i rüknlarından biri olmasıyla istidlāl itmişdür³ [EH 465/b] İbn Ḥuveyr Mendād raḫmetu'llāhi 'aleyheyitdi Resūlu'llāh hāzretine yemīn itmegi tecvīz idenler bununla istidlāl itdiler ya'nī (10) çünki İmān-ı tamām olmaḫ anuñ risāletine

¹ İşte benüm kızlarım!

² İbn Cerīr raḫmetu'llāhi 'aleyh böyle rivāyet etmişdür hāşılı Hāḫḫ celle ve 'alā HE, EH ; -H

³ ve Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hāzretinünj şehādet-i rüknlerinden biri olmasıyla istidlāl etmişdür HE, ve Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hāzretinünj şehādet-i rüknlerinden biri olmasıyla istidlāl etmişdür ya'nī çünki İmān-ı tamām olmaḫ anuñ risāletine şehādet mevḫūfdur imdi aña olınan yemīn daḫı mün'aḫid olur dimişdür [EH 465/b] EH; -H

şehâdete mevķūfdur imdi aña olınan yemīn daħı mūnaķid olur dimişdür ol Ĥazretūğ kendü zamānında müslümānlaruğ yemīnleri ol idi ki aña [HE 353/a] and iķerlerdi ĥattā ehl-i Medīne illā el-ān biri birine yemīn virmelü olduķlarında *iħleflībi-ħaķķi mā ĥavāhū şāħibu hezā'l-kabr ve bi-ħaķķi sākinehezā'l-kabr* dirler ya'ni Resūlū'llāh ĥazretine (15) and virirler dimişdür ve *kāla'llāhu te'ālā lā uķsimu bi hazel beled ve ente ĥillun bi ĥāzel beled ve vālidin ve mā veledē*² Ĥaķķ tebāreke ve te'ālā beled-i emīn ki Mekke şehridür ve ol Ĥazretūğ beledidür aña yemīn eyler ve anuğ ol şehirde olmasıyla muķayyed tutar Resūlū'llāh ĥazretinūğ müzeyyed fażlını izħār ü şeref mekān şeref ehliyle olduğun eş'ār murād idinür Ķāđī Beyzāvī raħmetu'llāhi 'aleyh (20) eydür *ve vālidin ve mā veledē* ma'ķūfdur murād Ĥazret-i Ādem'dür ve İbrāhīm'dür 'aleyhima's-selām ve mā veledē zürriyetidür yāħūd Muħammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ĥazretidür vālidünģenkīr ü ta'zīm iķündür ammā cumhūr-ı müfessirīnūğ kavlleri murād Ĥazret-i Ādem'le zürriyeti olmaķdur ve Ĥaķķ te'ālā bunlara ķasem itdüğüniğ vechi budur ki bunlar rü-yı zemīnde a'ceb-i ĥalķū'llāhdur bunlardan 'aceb nesne yoķdur beyān ü (25) nażar ü istiħrāc-ı 'ulūm bunlarda ve enbiyā vü evliyā bunlardadır mā fi'l-ārż bunlar iķün maħlūķdur Şāħibū'l-keşşāf kavlince vālid hemān resūlū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemdür *ve mā veled* anuğ evlādıdır ġayra ihtimāl virmemişdür ĥāşıl şüre-i kerīimde iki mevzū'da ol Ĥazret'e ķasem olınmıştur *ve ente ĥillün* ĥulūldendür ki zıdd-ı za'ndur Ĥaķķ te'ālānuğ ķasemi Muħammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [H112/a] Ĥazretin müştemel olan belde olur Ĥaķķ te'ālā beyt-i şerīfini ķible-i 'abād ve resūl-i kerīimini hādī āle'l-reşād eylemişdür bunlar Ĥaķķ te'ālānuğ ķullarına a'zam-ı ni'amdandır pes bunlara ķasem bu cihetlerden münāsibdür ba'zı müfessirīn kavli üzere [EH 466/a] ve *ente ĥillün bi-hāzā'l-beledī* demek *ve ente müsteħall (5) katlüke ve aħrācūke min haza'l-beled el-emīn ellezī yā men feye'l-vaħş ve't-ťayr ve ķad istiħall ķavmūke ĥürmetūke* dimekdür didiler ma'nāsı yā Muħammed ķavmūğ senūğ

¹ Bu kabrin sahibi hakkı için, bu kabirde sakin olanın hakkı için yemin ederim.

² Kur'an 90/1,2,3: Sen bu beldede yken bu beldeye (Mekke'ye) babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki.

katlünj ve Mekke şehri ki bunda vahş ü tayr emn ü selâmet üzre âsüde hâllerdür seni bu şehirden iħrâc itmege helâl ‘add itdiler dimekdür bu ma‘nâ Şuraħbil râğıya’llâhu ‘anhdan mervîdür ki ve (10) Ķatâde Ķavlince *ente ħillun leste bi-âsım ve ħalâlün leke entaĶtül bi-mekkele metâşı’te* dimekdür didiler ya‘nî sen güneħkâr degülsin diledüğünj kimseyi Mekke’de Ķatl itmek saĶa helâldür demek olur bununj vechi budur ki ĶaĶĶ tebâreke ve te‘âlâ Mekke şehrinı ol Ķazret’e fetħ idıvirüp aĶa helâl Ķıldı andan muĶaddem hergiz bir kimseye fetħ olınmadı ve helâl Ķılınmadı (15) böyle vâĶı‘ olıcaĶ ĶaĶĶ te‘âlâ aĶa diledüğün helâl itdi ve diledüğün Ķarâm itdi İbn ĶaĶal diledikleri kâfir Ka‘benünj örtüsüne yapışup Ķururken anı ve anunj emşâli bir Ķaç kâfiri daĶı Ķatl itdi ve Ebü Süfyân’unj evini Ķarâm itdi ya‘nî anda girenleri [HE 353/b] Ķatl itmegi Ķarâm itdi anlara emân virmedi eger su‘âl olınup bu süre-i (20) kerîmi Mekke’de nüzül itmişdür *ve ente ħillun bi hazâl beled¹* lafz-ı şerîfi Ķâlden iħbârdur ve zıkr olınan vâĶı‘a hicret-i Medîne müddetinünj âħirindedür pes bunlarunj mâ-beyni nice cem‘ olınur dinilürse cevâb virmişlerdür ki lafz-ı Ķâl için ma‘nâ-yı müstakbel içündür bununj nazîri ĶaĶĶ te‘âlânunj *inneke meyyitun ve inneħüm meyyitüne²* Ķavl-i şerîfidür (25) dimişlerdü ‘ala küllî Ķâl âyet-i kerîme Resülu’llâħ Ķazretinünj şehrine Ķasemi mutażammındur ve bunda olan iclâl ü i‘zâm ne dâ’irede idügi kimseye Ķafî degüldür ‘Ömer bin ĶaĶĶab rağıya’llâhu ‘anh Ķazretinden mervîdür ki Resülu’llâħ şalla’llâhu ‘aleyhi ve selleme eyitdi *bi-ebî ente ve ümmî yâ resüla’llâħ leĶad belega min feğiletike ‘inde’llâħ [EH 466/b] en uĶsimu bi-ħayâtike düne sâ’iri’l-enbiyâ’ [H 112/b] ve Ķad belega min feğiletike ‘indehu enaĶseme bi-turâbi Ķademeyke fekâle lâ uĶsimu bi-hazâ’l-beledi* diyü buyurdu Ķaşılı yâ Resüla’llâħ atam ve anam saĶa fedâ olsun taĶĶiĶen senünj fazîletünj ĶaĶĶ te‘âlâ Ķatında bu mertebeye vâşıl oldu ki senin ĶayâtuĶ Ķasem itdi enbiyânunj Ķayâtlarına itmedi (5) ve senünj turâb-ı Ķademünj Ķasem idüp *lâ uĶsimu bi hazel beledi* didi demek olur ve Ķâla’llâhu te‘âlâ *ve’l-‘aşri innel insâne le ff-ħusr³*

¹ Kur’an 90/2: sen bu beldedeyken

² Kur’an 39/30: Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir.

³ Kur’an 103/1,2: Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir.

‘aşrdan murād ne idüğünde ihtilāfdur ‘aşruñ mürürıyla ‘ömr tamām olduğıçün Hakk tebāreke ve te‘ālā anı zıkr itdi ‘ömrü içinde ‘amel-i şālīh kesb olunmasa (10) ‘ayn hüsrānda olur İmām Fahrı ve Kādī Beyzāvī rahımeħumu’llāhi te‘ālā tefsīrlerinde ve ğayrılarla ve’l ‘aşrdan murād Resūl’llāh ħazretinüñ zamānına ħasemdür dimişlerdür İmām Rāzī eydür bu ma‘nā idüğüne bu ħadīs-i şerīfle istidlāl itmişlerdür Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur *İnnemā mişlūküm ve mişle men kāne kableküm mişlü racūlin iste’cera ecīren feķale men ye‘mel* (15) *minel-fecri ilā-zuhr bikīrāt fe‘amilte’l-yehūdū şümme ķāle men ye‘mel minel-zuhri ilā’l-‘aşr bi-ķīrātfe‘amilte’n-naşārā şümme ķāle men ye‘mel mine’l-aşri ilā’l-mağrib bi-ķīrāteyn fe‘amiltüm feğaçabete’l-yehūdū ve’n-naşārā ve ķālūnahnu ekseru ‘amelen ve eķallū ecren feķāla’llāhu te‘ālā ve hel naķeštu min ecriküm min şey’en ķālū’l-āķāle fezelike fađli u’tīhi men eşā’u feküntüm eķallū ‘amelen* (20) *ve’ķseru ecren’* rahımeħumu’llāhi te‘ālā bu ħadīs-i şerīfle istidlāl idüp ‘aşrdan murād ol ħazretinüñ zamān-ı şerīfidür didiler zīrā muħaşşal mazmūnı Yehūd ü Naşāri ümmetlerinüñ çok ‘amellerine bir ecr ve bunlaruñ az ‘amellerine iki ecr virilmekdür ħāşılı Hakk tebāreke ve te‘ālā Muhammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ħazretinüñ bu āyetde zamānına *ente* (25) *ħıllun [EH 467/a] bi hazāl beled* ħavl-i şerīfide mekānına [HE 354/a] *le ‘amreke* ħavl-i şerīfide ‘ömrine ħasem itmiş olur ğūyiya ve ‘aşruñ ve beledün ve ‘ömrün diyü buyurdu bunlaruñ cümlesi ol ħazrete zarf gibidür zarfa ta‘zīm vācib olıcaķ mazrūfa ne mertebede vācib olur mülāħaza olına ve İmām Rāzī rahmetu’llāhi ‘aleyh eydür ħasemün vechi budur ki ğūyiya Hakk te‘ālā eyitdi [H 113/a] insānuñ t̄ā’ifesi saña ittibā‘ itmeyüp senden i‘rāz itseler ne ‘aceb hüsrān-ı ‘azīmeddür anlaruñ ziyānları ne büyük ziyāndur diyü buyurdu.

¹Gerçekten sizinle sizden öncekilerin meseli şunun gibidir. Bir kişi sabahtan öğleye kadar ücretle çalışır ve bir kırat ücret alır. Bu yahudilerin amelidir. Bir kişi öğleden ikindiye kadar çalışır ve bir kırat ücret alır. Bu da hristiyanların amelidir. Bir kişi ise ikindiden akşama kadar çalışır ve iki kırat ücret alır. Bu da sizin amelinizdir. Böylece siz ameli en az ve ecri en çok olan bir ümmet oldunuz.

**Faşl-1 sâdis Hakk subhânehû ve te‘âlâ Qur‘ân-1 ‘azîmde Resûlu’llâh şalla’llâhu
‘aleyhi ve sellem hazretin nûrla ve sirâc-ı münîrle vaşf itdügünün (5) beyânındadır:**

Qâla’llâhu tebâreke ve te‘âlâ *kad cā’ekum mina’llâhi nûrun ve kitâbuñ mubîn*¹bu âyet-i kerîmede Resûl-i ekremine nûrla vaşf itdi bunda mezkûr olan nûrdan murâd Hazretdür şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ba‘zılar Qur‘ândur dimişler ve dañı *innâ erselnâke şâhiden ve mübeşşiran ve nezîran ve dâ‘iyen illâ’llâhi bi-iznihi ve (10) sirâcen munîran*² âyet-i kerîmesinde sirâc-ı münîrle vaşf itmişdür murâd hidâyet idüp çerâğ gibi yolları rûşen itdügüdür tarîk-i Hakkâ hidâyet ve irşâd anuñ nûr-ı şerî‘atiyle hâşıldur nûr-ı şems ol yolları göstermez imdi lâzım gelür ki anuñ nefsi-i qudsiyyesi nûrâniyyetde şemsden a‘zam ola ve şems-i ‘âlem icsâmında ve gayrılara nûr ifâde itdüğü gibi (15) Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hazretinüñ zât-ı şerîfi sâ‘ir zevât ü enfâs-ı beşeriyyeye envâr-ı ‘akliyyet ifâzasın eyler anuñçün Hakk tebâreke ve te‘âlâ ikisin bile sirâcla vaşf itmişdür *ve ce‘ale fihâ sirâcen ve kameran munîrâ*³ kavlı-i şerîfinde⁴ murâd Resûlu’llâh hazretidür (20) şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem Hakk subhânehû ve te‘âlâ nûrla Resûl-i kerîmin vaşf itdüğü gibi kendü nefsi-i qudsiyyesini dañı vaşf itmişdür nitekim *Allâhu nûru’s-semâvâti ve’l-arđi meşelu nûrihî ke mişkâtin fihâ [EH 467/b] mişbâhun*⁵ buyurmuşdur illâ ya semevât ü arzda andan gayrı nûr yoñdur anuñ nûr-ı qudsîsi ser-i vücûd ü hayât ve cemâl ü kemâldür ki mecmû‘-ı ‘âleme (25) işrâk itmişdür ‘avâlim-i rûhâniyyete ki meleklerdür anlara işrâk itdi ve anlaruñ her biri bir rûşen çerâğ oldı mādûnları anlardan istimdâd iderler andan ‘âlem-i nüfûs-ı insâniyyeye sirâyet eyledi ve nüfûs-ı beşeriyye şafağât-ı icsâm üzre tarh eyledi pes ‘âlem-i vücûdda nûr-ı haqqdan gayrı nesne yoñdur her şey’e kabûl ve isti‘dâdı hasebince [H 113/b] andan sirâyet eylemişdür nûr-ı aşda bir keyfiyyetdür kibaşara ya‘nî göz evvelen

¹ Kur’an 5/15: İşte size Allah’tan bir nur apaçık bir kitap gelmiştir.

² Kur’an 33/45,46: Ey Peygamber, Bir seni bir şahit bir müjdeleyici bir uyarıcı Allah’ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.

³ Kur’an 25/61: Orada bir ışık kaynağı (güneş) ve aydınlatıcı bir ay yaratanın şanı yok yücedir.

⁴ sirâcdan HE, EH ; -H

⁵ Kur’an 24/35: Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nuru içinde misbah bulunan kandil gibidir.

anı idrāk eyler andan şoŋra anuŋ vāsıtasıyla görinen nesneleri idrāk eyler şems ü kamerden fā'izi olan keyfiyyetleri gibi meşelā anlaruŋ nūrları evvelen muķābil olan icsām-ı keşifeye (5) toķunur göz ol nūrı görür andan şoŋra ol icsāmı [HE 354/b] görür eger nūr olmayadı hergiz bir nesne göremezdi nitekim karamu gicelerde ve ziyā girmez zemīnlerinde gözün ğilmi kalmaz hāşılı nūrdan bu ma'na murād olıcaķ Bārī te'ālā hazretine ıtlākı şahīh degüldür bir muzāf taķdīri gerekdür nitekim Zeyd kerīm didüklerinde zü-kerem dimek murād idinürler bunda (10) daķı zü-nūr dimek gerekdür yāhūd münevverü's-semevāt dimek gerekdür zīrā kevākible ve anlaruŋ ziyālarıyla melā'ike ve enbiyā 'aleyhimü's-selāmla eflākı münevver itmişdür bu ma'nayı Hazret-i 'Alī ve Zeyd bin 'Alī rağıya'llāhu 'anhümā kırā'atleri mü'eyyed olur zīrā anlar *Allāhu neverre's-semevāti* okumışlardur şıĝa-i fi'il-i māzī üzre kırā'at itmişlerdür¹ (15) *meşelu nūrihī* buyurduĝı *meşelu hüdāhu* dimekdür ve *nūru's-semāvāti ve'l-arđı* izāfete itdüĝi ya budur ki işrākınuŋ vüs'atine delālet içündür semevāt ve arz rüşen eyler dimek murāddur yāhūd ehl-i semevāt ve arz murāddur ve anlaruŋ nūr-ı haķķla ziyālandıklarıdır Muķātil'den mervīdür ki *meşelü'l-īmān* [EH 468/a] *fi-ķalb-i Muħammed ke mişķātin fi hā mişbāhun* dimekdür diyü buyurmuş ve mişķātin şadr-ı 'Abdu'llāh nazīridür *zucācetin* Muħammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemüŋ çeşm-i şerīfi (20) nazīridür ve *mişbāhun* ķalb-i şerīfinde olan īmān ü nübüvvet nazīridür dimiş ve ba'zılar *mişķāt* Hazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām nazīridür *zucācetin* İsmā'īl 'aleyhi's-selām nazīridür *mişbāhun* cesed-i Muħammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem nazīridür dimişler ve Ebī Sa'īd el-Ĥazzāz'dan mervīdür ki *mişķātin* Resū'llāh şalla'llāhu (25) 'aleyhi ve sellemüŋ derūnidur ve *zucācetin* ķalb-i şerīfidür ve *mişbāhun* şol nūrdur ki Haķķ subhānehū ve te'ālā anuŋ ķalb-i şerīfinde ķomışdur didi ve Ka'b bin Cübeyrdan daķı mervīdür ki bu maķāmda nūr-ı şānī Muħammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemdür diyü buyurmuş ve bunlardan ĝayrı daķı ba'zı ķavl rivāyet olunmuşdur velīkin bu āyet-i kerīmede muħtār olan tefsīr oldur zīrā bundan [H 114/a]

¹ ve daķı naşbla ve'l-arzķırā'at etmişlerdür HE, EH ; -H

muḳaddem zıkr olınan *ve leḳad enzelnā ileyküm āyātin mübeyyinātin*¹ ḳavl-i şerīfine muṭābık olur.

Fāşl-ı sābı‘ ol ḫazretüñ vüçüb-ı t̄ā‘at ü ittibā‘-ı sünnetine delālet iden āyāt-ı kerīme beyānındadır:

Ḳāla’llāhu tebāreke ve te‘ālā *yā eyyühā’llezīne āmenū eṭī‘u āllāhe ve resūlehu*² ḳāle te‘ālā *ve aṭī‘ullāhe* (5) *ve’-resūle le‘alleküm turḫamūn*³ ve ḳāle ‘izz ü ‘alāḳul aṭī‘ullāhe *ve’-resūle fe in tevellev fe inna’llāhe lā yuḫibbu’l ḳāfirīn*⁴ ma‘naları zāhirdür ve ḳāle celle zıkre *men yuṭī‘r-resūle feḳad āṭā‘ullāhi*⁵ ya‘nī Ḥaḳḳ te‘ālānuñ aḫkāmını ḫaḳḳa teblīğ idici olduğıçün Resūle it̄ā‘at iden fi’l-ḫaḳıḳa Bārī te‘ālā ḫazretine it̄ā‘at itmiş olur dimekdür bu āyet-i kerīme ol Ḥazretüñ (10) cemī‘-i ef‘āl [HE 355/a] ü aḳvālinde ma‘şūm idüğüne delīl-i aḳvādur zīrā eger bir nesnede ḫaṭā ideydi aña it̄ā‘at Allāh te‘ālāya it̄ā‘at olmazdı ve bu mecmū‘ada ma‘şūm olmaḳ vācibdür zīrā Teñri te‘ālā ve *ve’t-tebi‘ūhu* ḳavl-i şerīfiyle aña mütāba‘at ḳılmağı ḫaḳḳa emr itmişdür ve mütāba‘at anuñ işledüğü fi‘lün mişlin işlemekden [EH 468/b] ‘ibāretdür pes s̄ābit oldı ki delīl-i muḫaşşaş (15) olduğununmā‘adāsı cemī‘-i ef‘āl⁶ ü aḳvālinde ol Ḥazrete inḳiyād Allāh te‘ālānuñ ḫükmince inḳiyāddur ve ḳāle te‘ālā *ve men yuṭī‘illāhe ve resūle feülā’ike ma‘allezīne en‘ama’llāhu ‘aleyhim mine’n-nebiyyīne ve’ş-şiddikīne ve’ş-şühedā ve’ş-şālihīn*⁷ bu ma‘nā cemī‘-i muṭī‘ ne‘āmdur şaḫābe-i kirāma ve şonra gelen cemī‘-i ehl-i İslām’a şāmildür āyet-i kerīmenüñ sebab-i nüzülü bu idi ki

¹ Kur’an 24/34: Andolsun, biz size açıklayıcı ayetler indirdik.

² Kur’an 8/20: Ey iman edenler! Allah’a ve resülüne itaat edin.

³ Kur’an 3 /132: Allah’a ve Peygambere itaat edin ki size merhamet edilsin.

⁴ Kur’an 3/32: De ki “Allah ve Peygamber’e itaat edin”Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kafirleri sevmez.

⁵ Kur’an 4/80: “Peygambere itaat eden Allah’a itaat etmiş olur.”

⁶ü aḳvālinde ma‘şūm idüğüne delīl-i aḳvādur zīrā eger bir nesnede ḫaṭā ideydi aña it̄ā‘at Allā te‘ālāya it̄ā‘at olmazdı ve bu mecmū‘ada ma‘şūm olmaḳ vācibdür zīrā Tañrı te‘ālā ve *ve’t-tebi‘ūhu* ḳavl-i şerīfiyle aña mütāba‘at ḳılmağı ḫaḳḳa emr etmişdür ve mütāba‘at anuñ işledüğü fi‘lün mişlin işlemekden ‘ibāretdür pes s̄ābit oldı ki delīl-i muḫaşşaş olduğunun mā‘adāsı cemī‘-i ef‘āl H, EH ; -HE

⁷ Kur’an 4/69: Kim Allah’a ve peygambere itaat ederse, işte onlar, Allahın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimseler birliktedirler.

Resūlu'llāh şalla'llāhu (20) 'aleyhi ve sellem Һazretinūn mu'takı olan Şevbān rađıya'llāhu 'anh ol Һazreti be-gāyet severdi ansuz qarār idemezdi bir gūn Һidmet-i şerīfine bir Һaetle geldi ki şekli müteğayyir olmışmahzūnluđu zāhirinden ma'lūm idi Fahr-ı 'Ālem Şevbān'ı bu hey'etle göricek Һālin şordı ol dađı eyitdi yā Resūla'llāh bende veca' yokdur hemān saña katı müştāk olduğumdan bir 'azīm ğam (25) 'arız oldu āħir geldüm saña mülākāt itdüm andan āhiretde seni görmeyecegüm mülāħaza itdüm zīrā eger Cennete girürsem seni göremezüm sen peygamberlerle derecāt-ı 'āliyyede olsañ gerekdür Cennete girmezsem Һod idi görmezem benüm Һālim nice olur didi andan bu āyet-i kerīme nüzūl itdi didiler ve bundan ğayrı ba'zı vücūh dađı zikr itmişlerdür maqşad-ı sābi'de [H 114/b] zikr olunur in-şā'allāhu te'ālā muħakıķın raħimeħumu'llāhi te'ālā eyitdiler bu āyet-i kerīmenūn sebeb-i nüzūlinde mezkūr olan vücūhuñ şıħhatinde inkār yokdur velīkinbunuñ sebebi anlardan a'zam bir şey' olmak vācibdür ya'nī sebebi anuñ itā'at ü inķiyādına terğib olmađdır zīrā sebebuñ Һuşūşı lafzuñ 'umūmına (5) zarar itmez bu āyet cemī'-i mükellefin Һaķķında 'āmmdur Һaşılı her kimesne ki Allāh te'ālāya ve Resūline itā'at eyleye ol Һaķķ te'ālā katında derecāt-ı 'āliyyeye fā'iz olur andan sonra ma'lūm ola kive *men yuti'llāhe ve'r-resūle* kavlı-i şerīfinūn [EH 469/a] zāhiri budur ki bir kerre tā'at itmeyle iktifā cā'iz ola zīrā şifāta dāll olan lafz s̄abit olmada müsemmanuñ merre-i vāħide (10) Һuşūlı kifāyet eyler Һaşılı zāhirinden anlanan budur Allāh te'ālāya ve Resūlu'llāh Һazretine bir kerre itā'at kifāyet eyleye ammā böyle degüldür zāhirine Һaml itmek cā'iz degüldür belki itā'atden murād Allāh te'ālānuñ emr itdiklerin işleyüp nehy itdüklerinūn cümlesin terk itmekdür zīrā eger tā'at itā'ate vāħideye Һaml idersek kāfirler ve fāsıķlar dāħil olmak lāzım gelir zīrā (15) anlardan dađı bir kerre tā'at itmek vāķı' olur İmām Razī raħmetu'llāhi 'aleyh eydür 'ilm-i uşūlde s̄abit olmışdur ki bir şıfatuñ 'aķabinde mezkūr olan Һüküm bunu eş'ār ider ki zalikü'l-Һüküm zalikü'l-vaşfla mu'adil ola bu aşl s̄abit [HE 355/b] olıcaķ biz eydiriz ki *men yuti'llāhe* dimekdür ve Һaķķ te'ālā Һazretine ilāh olmasında tā'at anı bilüp celāl ü 'azīmet ü 'izzet ve şamediyetine (20) iķrār itmekdür pes bu āyet-i kerīme aħvāl-i

me'addeniki emr-i 'azîme tenbîh olmuşdur biri budur ki kıyâmet gününde cemî'-i sa'ādâte menşe olan envâr-ı ma'rifete Allâh ile rûhuñ işrâkıdur her kimsenüñ ki qalbinde hüd ma'rifetu'llâh ekser ola ol sa'ādete aqreb ü necâte vâşıl olur ikincisi budur ki Hâkq te'âlâ âyet-i sâbıkada ehl-i tã'ate ecr-i 'azîm ü sevâb-ı cezîl va'de (25) kılınmışdur andan sonra bu âyet-i kerîmede peygamberlerle bile olmağı va'de buyurmuşdur ve ma'nâ bu deñlüdür ki ehl-i tã'at enbiyâ 'aleyhimü's-selâmla derece-i vâhidede olalar zîrâ bu taqđîr üzre fâzıl ü mefzül bir derecede olmaq lâzım gelür bu hüd cã'iz degüldür belki murâd budur ki ehl-i tã'atiyle enbiyâ Cennetde bir haysiyyetle olalar ki mekânları ne qadar ba'îd olursa [H 115/a] yine biri birin göreler ve diledikleri zamânda şöhet ü mülâkâta qâdir olalar mâ-beynde mâni' vü hâcib olmaya ma'iyyetden murâd bu ma'nâdur hadîs-i şaħîh'de *el-mer'u ma'a men eħabbe* buyurulmuşdur ya'nî kişi sevdüğü kimesne ile biledür andan ayru degüldür ve yine şaħîhde vârid [EH 469/b] olmuşdur ki (5) *inne bi'l-medîneti aqvâmen mâ sirtüm mesîren ve lâ nezeltüm menzilen illâ ve hüm me'aküm ħasebehümü'l-uzru* buyurulmuşdur ya'nî ba'zı seferlerinde şaħâbe-i kirâma eyitdiler taħkîken Medîne şehrinde niçe qavm vardur ki siz hergiz bir mesîre gitmedüñüz ve bir menzile qonmadüñüz illâ onlar sizünle bile idi anlar 'özür mâni' oldı anuñçün qaldılar dimekdür imdi ma'lûm oldı ki ma'iyyet ve muqârene ħaķîķî-i rûħla ve serle olan (10) muqârene imiş mücerred bedenle olan degül imiş ve qalble olan imiş qalıbla olan degül imiş anuñçün idi ki Necâşî ħabeş vilâyetinde Naşârî arasında iken yine Resûlu'llâh ħazretine aqreb nâs idi anuñla bile idi ve 'Abdullâh bin Übey didükleri münâfık mescid içinde kendü ile bile (15) iken aña andan ib'ad bir kimesne yoğ idi irâdet ü maħabbet rûħ ü qalb ħâlleri olup irtibâţ bunlar sebebiyle olıcaq kişi sevdüğü ve diledüğü kimesneden ayru olmaz mâ-beynde ne qadar bu'd-ı zamân ü mekân var ise yine ervâĥ-ı mü'minîn Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ve aşĥâb-ı kirâmla biledür rıdvânu'llâhi 'aleyhim ecma'înve (20) qâle te'âlâ *ķul in küntüm tuħibbûna'llâhe fettebî'ünî yuħbibkumu'llâhu ve yağfir leküm zunûbekum*

¹ya'nî Hakk tebâreke ve te'âlâ resûline buyurmuşdur ki ümmetine diye ki eger siz Hakk te'âlâ hazretin sever olduğuzsa başa ittibâ' idüğ Hakk te'âlâ dağı sizi seve ve günâhlarıñız mağfired eyleye dimekdür bu âyet-i kerîmeye âyet-i maḥabbet dirler ba'zı seleden mervîdür ki bir kavm maḥabbetu'llâh da'vâsın (25) idüp [HE 356/a] biz Allâhı severüz didiler andan bu âyet-i kerîme nâzil oldı kâle te'âlâ *fe'âminû bi'llâhi ve resûlihi'n-nebiyyi'l-ümmîyi'l-lezî yu'minu bi'llâhi ve kelimâtihi ve't-tabi'uhu le'alleküm tehtedüne*² Hakk tebâreke ve te'âlâ bu âyet-i kerîmede recâ-yı ihtidâyı Resûlu'llâh hazretine îmânıyla ittibâ'a eser kıldı buña tenbîh için ki Resûlu'llâh hazretin bir kimesne taşdîk eylese ammâ [H 115/b] şerîatin iltizâmla aña ittibâ' itmese ol kimesne delâletdedür ve kâle te'âlâ *fe'âminu bi'llâhi ve resûlihi ve'n-nuûri'lezi enzelnâ nûrdan*³ murâd Qur'an-ı 'azîmdür [EH 470/a] ḥaşılı ol ḥazrete îmân Qur'an-ı 'Azîme îmân ü taşdîk vâcibdür İslâm bunlarsuz şahîḥ olmaduğı muḥarrerdür nitekim *ve men len yu'min billâhi ve resûlihî fe innâ (5) a'ednâ lil-kâfirine sa'îrâ*⁴ âyet-i kerîmesinde dağı murâd budur ki zîrâ Resûlu'llâh hazretin taşdîk Qur'an-ı 'azîmi taşdîk müstelzemdür ve kâle te'âlâ *fe lâ ve rabbike lâ yu'minüne ḥattâ yuḥakkimûke fîmâ şecera beynehum*⁵ illâya lâ zâ'idedür ma'nâ ḳasemi te'kid için gelmişdür ma'nâ *fe ve rabbike* dimekdür *lâ yu'minüne* cevâb-ı ḳasemdür Hakk subḥânehü ve te'âlâ bu âyet-i kerîmede kendü (10) nefsi muḳaddese-i kerîmesine ḳasem itmişdür ki bir kimesne cemî'-i umûrunda Resûlu'llâh hazretin ḥakem idüp anuḡ cemî'-i ḥükmüne zâhiren ve bâḫinen rızâ ü inḳıyâd üzre olmayınca mü'min olmaya gerekse Fahr-ı 'Âlemüḡ ḥükmi anlarıñ hevâlarına muvâfîḳ ola ve gerek muḫâlîf ola nitekim ḥadîs-i (15) şerîfde vârid olmuşdur *ki lâ yu'minu eḥadüküm ḥattâ yeküne havâhu tibe'en limâ ci'tü bihî*⁶ ḥadîs-

¹ Kur'an 3/31:De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."

² Kur'an 7/158: De ki "Ey İnsanlar! Şüphesiz ben yer ve göklweın hükümranlığı kendisine ait olanAllah'ın hepimize gönderdiği peygamberiyim."

³ Kur'an 64/8: Artık siz Allah'a peygamberine ve indirdiğimiz nura iman edin.

⁴ Kur'an 48/13: Kim Allah'a ve Peygambere inanmazsa bilsin ki, şüphesiz biz, inkarcılar için alevli bir ateş hazırladık.

⁵ Kur'an 4/65:Hayır! Rabbine andolsun ki onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.

⁶ Sizden biriniz davet edildiğı şeylerde nefsinin isteklerine uydukça iman etmiş olmaz.

i şerîfi ki delâlet ider ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hazretinüj hükmine rāziolmayan kimesne mü'min olmayave anuñ hükmi-i şerîfine kalbden rızā lāzım ola bu ma'nānuñ huşûli ol hazretünj hükmi haqq ve şādık idüğüne kalbinde cezm ü teyakğun olmağla olur dañı tafsîli gelse gerekdür in-şā'allāhu te'ālā āyet-i kerīmenüj (20) zāhiri kıyāsla naşşuñ taḥşīşī cā'iz olmamağā delâlet eyler zīrā delâleti bu günedür ki kavlı-i şerîfine ve hükmine mutāba'atlāzım gelür ola ğayra 'adül cā'iz olmaya *sümme lā yecidü ff enfusihim ḥaracen mimmā kaḍayte*¹ bu ma'nāyı meş'ardur zīrā kalbine medlül naşşuñ ḥilāfın iktizā eyler kıyās huṭür itdükte nefside ḥurüc ḥāşıl olur pes Haqq te'ālā (25) hazreti beyān itdi ki imānı kāmil olmazillā *ḥaracen* 'adem-i iltifātdan şonra ve naşş-ı şerīfe teslīm küllīden şonra olur İmām Faḥri raḥmetu'llāhi 'aleyh buña zāhib olmışdur ammā ğayrılar kıyāsla kitāb ü sünnetünj taḥşīşin cā'iz görmüşlerdür Tācü'd-dīn İbn es-Sübki raḥmetu'llāhi 'aleyh Cemī'ü'l-Cevāmi'nde taşriḥ itmişdür ve ğayrılar dañı zıkr itmişlerdür va'llāhu a'lem [EH 470/b]

Faşl-ı şāmin [H 116/a] ol Hazretünj şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥidmet-i şerīfnde

lāzım olan ādāb ne idüğü beyān ider:

Ḳāla'llāhu tebāreke ve te'ālā *yā eyyühāllezīne āmenū lā-ṭuḳaddimū beyne yedei'llāhi ve resūlih*² pes bu āyet-i kerīme hükmince herkes bir emr ile ya nehy ile [HE 356/b] ya izn ile ya taşarruf ile ol Hazretenden muḳaddem³ (5) cā'iz degüldür ya'nī ol bir nesne buyurmadın ya bir nesne nehy itmedin ya bir kimseye iznvirmedin ğayrılardan emr ü nehy ve izn ve taşarruf itmek cā'iz degüldür hemān tevaḳḳuf idüp Faḥr-ı 'Alemden ne şādır olursa cevāz olan mertebede aña ittibā' itmek gerek idi el-ān bu hükmi bāḳīdür tā kıyāmete dek böyle gerekdür zīrā vefātından şonra sünnetinde teḳaddüm ḥayātında (10) kendüden teḳaddüm gibidür 'aql-ı selīmi olanlar ḳatında aşlā farkı yoḳ idüğü zāhirdür

¹ Kur'an 4/65: Sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.

² Kur'an 49/1: Ey imān edenler! Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin.

³ muḳaddem H; teḳaddüm HE, EH

Mücâhid rağıya'llāhu 'anh ma'nāsı *lā teftātü 'alā'llāhi şey'en hattā yeķusehu 'alā lisāni resūlih¹* dimekdür dimiş Esāsda eydür fülān 'aleyküm berāye dimek *sebeķaküm bihi ve lem yeķāvereküm* dimekdür pes bu taķdīrce *lā-tuķaddimū beyne yedeyi'llāhi ve resūlih²* dimek Hāķķ celle ve 'alā (15) bir nesneyi Resūli lisāniyla ħaber virmedin siz kendü re'yiņizje sebķat itmek dimek olur Đaĥĥāk rağıya'llāhu 'anh Resūlu'llāh ķatında bir nesne ķazā itmek dimekdür dimiş ba'zılar daĥı siz emr ü nehy itmeņ ķāķ ol buyurmayınca dimekdür dimişler ve bi'l-cümle her ĥuķūşda ki ol Ĥazretten teķaddüm ma'nāsı buluna andan kemāl-i iĥtirāz vācib idi ĥazret-i Ebī Bekr (20) şiddīķuņ edebin gör ki ol ĥazretüņ merzinde bir şabāĥ ĥalkā İmāmet iderken nā-gāĥ Faĥr-ı 'Alemleri gördügi gibi girü ķekilmege başladı yeründe ĥur diyü ol Ĥazret işāret buyurmayınca yerinde ķarār idemedi nitekim tafşīli gelse gerekdür in-şā'allāhu te'alā cümle-i ādābdan biri daĥı budur ki anuņ şavtından [EH 471/a] yukaru şavt ķıķarmaķ cā'iz degüldür nitekim Hāķķ subĥānehü ve (25) te'alā bu āyet-i kerīmede buyurduğı ol ma'nāduryā *eyyühā'llezīne āmenū lā terfe'ū aşvāteküm fevķa şavtin nebiyyi ve lā techerū lehu bi'l-ķavli ke cehri ba'đıkum li ba'đın³* mām Rāzī raĥmetu'llāhi 'aleyh eydür āyet-i kerīmeden fehm olunur ki mü'min olan kimesne ol Ĥazretüņ yanında 'ābid-i seyyid yanında söyledügi ķadar daĥı söylemek cā'iz olmaya zīrā *ke cehri ba'đıkum li ba'đın* [H 116/b] ķavl-i şerīfnde 'abd dāĥıldür mü'minüņ ol Ĥazrete cehri 'ābidüņ seyyidine cehri ķadar olmamaķ gerekdür *ke cehri ba'đıkum li ba'đın* mertebesinde cehri bulunmuş olur bu ma'nāyı āyet-i kerīme mü'eyyeddür Hāķķ tebāreke ve te'alā *en-nebiyyu evlā bi'l-mu'minīne min enfusihim³* buyurmuşdur ya'nī peygamber 'aleyhi's-selām (5) mü'minlere kendü nefeslerinden evlādur dimekdür seyyid-i 'abdī ķatında 'ābidüņ nefesinden evlā degüldür ĥattā eger ĥīn-i maĥmaşada 'ābid bir miķdār ta'ām bulsa şü deņlü olsa ki anı yemez ise helāk muķarrer olsa (10) seyyidine virmeyüp

¹ Allah hakkında herhangi bir hususta kendi reyinizle bir şeyi ileri sürmeyin ve resulünün sözünü kesmeyin demektir.

² Kur'an 49/2: Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın.

³ Kur'an 33/6: Peygamber, müminlere kendi canlarından daha önce gelir.

kendü yemek cā'izdür ammā Resūlu'llāh ḥāzretine bezl itmek vācibdür ve bir yerde 'ābid [HE 357/a] bilse¹ gerekdür ki seyyidinüñ ḥalāşı için kendüyi tehlikeye atsa ammā peygamber 'aleyhi's-selāmı taḥlīş için vācibdür nitekim a'zā-yı re'īse ḥıfz vācibdür meşelā ḳalbine zarar yetiştükden sonra elde ve ayakda istikāmet ḳalmaz eger insān kendü nefsini ḥıfz idüp nebī 'aleyhi's-selāmı terk iderse kendü daḥı helāk olmaḳ muḳarrerdür ammā 'ābid ile seyyid mā-beyni böyle degüldür diyü (15) buyurmuşdur ve ma'lūm ola ki ol ḥāzretüñ ḥidmet-i şerīfide ref'-i şavt ve cehr itmede istihfāf muḳarerdür eger şöyle ki ne'üzübi'llāhi ḳaşd-ı ihānete ve 'adem-i mübālāta maḳrūn olursa kāfir olup 'ilm-i bātil olmaḳ muḳarrer olur rivāyet iderler ki bu āyet-i kerīme indügi zamānda Ebū Bekr raḍıya'llāhu 'anh eyitdi yā Resūla'llāh *va'llāhi* [EH 471/b] *lā-ukellimūke illā ke-ehī's-serrār*² (20) didi şimden girü fısıldıyla söylemekden gayrı itmeyin diyü yemīn eyledi ve Ḥāzret-i 'Ömer raḍıya'llāhu 'anh Resūlu'llāh ḥāzretine söylediği zamānda fısıldıyla söyler gibi söylerdi ḥattā peygamber 'aleyhi's-selām ne dirsün yā 'Ömer diyü sorardı rivāyet iderler ki emīrū'l-mü'minīn Ebū Ca'fer bir gün mescid-i Resūlde şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem İmām Mālikle münāzarā iderlerdi (25) Mālīk raḥmetu'llāhi 'aleyh eyitdi yā emīre'l-mü'minīn bu mescidde şavtuñı ref' eyle zīrā Ḥāḳḳ tebāreke ve te'ālā *lā terfe'ū aşvātekum fevḳa şavti'n-nebiyyi* diyü bir ḳavmi te'dīb itmişdür bir ḳavmi daḥı *innellezīne yeguḍḍüne aşvātehüm 'inde resūli'llāhi*³ diyü medḥ itmişdür bir ḳavmi daḥı *innellezīne yunādūneke min verā'i'l-ḥucurātī*⁴ diyü zımm itmişdür didi ve Resūlu'llāh [H 117/a] ḥāzretinüñ ḥayyen ḥürmeti nice ise meyyiten ḥürmeti öyle gerekdür didi hemān Ebū Ca'fer tevāzu'a başladı cümle-i ādābdan biri daḥı budur ki anuñ du'āsını ḥalk biri birinüñ du'ası gibi itmeyeler nitekim ḳāle te'ālā *lā tec'ülū du'ā er-resūli beyneküm ke du'āi ba'ḍiküm ba'ḍan*⁵ bu āyet-i kerīmede (5) müfessirīnünün iki ḳavli vardur biri budur ki ma'nāsı ol Ḥāzreti ismile da'vet

¹ ki kendü ölmeği seyyidi ḥalāş olmaḳ muḳarrer ola 'ābide vācib degüldür ki HE ,EH; -H

² Ya Resulu'llāh vallahi şimden sonra ben ancak fısıltı ile sana bir şey söylerim diye yemin etti.

³ Kur'an 49/3: Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısarlar, Allah'ın gönüllerini takva konusunda nandığı kimselerdir.

⁴ Kur'an 49/4: Odaların arkasından sana bağırınların çoğu aklı ermeyen kimselerdir.

⁵ Kur'an 24/63: Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın.

itmek biri birinjüzi da‘vet itdüğüüz gibi dimekdür ya‘nî yâ Muhammed diyü söylemeyesiz belki ta‘zî‘mü tevâzu‘la yâ Resûla’llâhyâ nebîya’llâh diyesiz dimekdür didiler bu taqdîrce maşdar mef‘ûline muzâf olmuş olur taqdîr-i kelâm *du‘ā er-resûli* demek olur (10) bir kavı dađı budur ki ol Һazretüñ sizi da‘vetini biri birinjüzi da‘vet gibi ki dilerseñiz varasız dilemezseñiz terk idersiz böyle itmeñ anuđ da‘vetine sür‘atle icābet vācibdür gitmede izni vācibdür bilā-izn gitmek Һarāmdur demek bu taqdîrce maşdar fā‘iline muzâf olmuş olur taqdîri *du‘āeküm iyyāküm*¹ demek olur cümle-i ādābdan biri (15) dađı bu idi ki şađābe-i kirām rıdvānu’llāhi [HE 357/b] ‘aleyhim kaçan ol Һazretle bir emr-i cāmi‘ üzre olsa² anuđ iznsüz gitmek cā‘iz degüldi meşelā bir tanışık meclisinde yāhūd Һuđbede ya cihādda ya bunlaruđ emşālinde bir dernekde olsalar kimse icāzetsiz maşlađatına gitmek cā‘iz degüldi Һarām idi nitekim Һađđ subđānehü ve te‘ālā buyurmuşdur *inneme’l-mü’minüne’llezîne āmenü* (20) *bi’llāhi ve resūlihi ve izā kānū ‘alā emrin cāmi‘in lem yezhebū Һattā yeste’zīnūhu*³

Faşl-ı tāsî‘ şol āyāt-ı kerīmenüñ beyānındadır ki Һađđ te‘ālā ol Һazretüñ a‘dāsı itdüğü da‘vāları bi’z-zāt ibtāle mutaşaddī olduğun mutažammınlardır:

Ğāle te‘ālā *nūn vel Һalemi ve mā yesturūn mā ente bi ni‘meti rabbike bi-mecnūr*⁴ müşrikīn ol Һazrete şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *yā eyyühellezī* (25) *nūzzile ‘aleyhi’z- zikru inneke le-mecnūnun*⁵ diyüp cünün isnād itmişler idi Һađđ tebāreke ve te‘ālā nefsi muđaddesiyle cevāba tevellā idüp sözlerin redd itdi ma‘nāsı mufaşşıla sebđat itmişdür ve ol zamānda ki ‘Aşi bin Vā’il Resūlu’llāh Һazretiyle mescid Һapısı Һurbında mülākāt idüp

¹ Onun sizi çağırmasını.

² anuđ iznsüz gitmek [EH 472/a] cā‘iz degüldi meşela bir tanışık meclisinde yāhūd Һuđbede yāhūdada ya bunlaruđ emşālinde bir dernekde olsalar icāzetsüz kimse maşlađatına gitmek cā‘iz degüldi Һarām idi nitekim Һađđ subđāne ve te‘ālā buyurmuşdur EH; -H, HE

³ Kur’an 24/62: Müminler, ancak Allah’a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir.

⁴ Kur’an 68/1,2: Nun (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki sen Rabinin nimeti sayesinde bir deli değilsin.

⁵ Kur’an 15/6: “Dediler ki “Ey kendisine zikir indirilen kimse! sen mutlaka delisin!”

söyleşdiler idi Kureyş ulularından bir kaç kâfir meşcid-i [H 117/b] hâramda otururlar idi ‘Aşî’ye söyleşdüğün kimdü diyü şordılar ol dağı hâşâ ebter idi diyü cevâb virdi ol zamânda Resûl’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellemünj Hâdîce’den bir erkek oğlu vefât itmişdi ebter dimeden murâd şoğunda kimsesi qalmaz (5) dimek idi Hâkq tebâreke ve te‘âlâ ol mel‘unun sözün bi’z-zât redde müteşaddî olup *inne şâni’eke huve’l-ebter*¹diyü buyurdu ebter senün düşmeninjdür yâ Muhammed sen² degülsin senün evlâduj ve ensâbuğ ve hüşn-i zikrün kıyâmete dek bâkîdür ve düşmenün bunlardan maħrûmdur dimekdür ve yine ol zamânda ki melâ’in ol Hâzrete iftirâ ü kezû isnâd (10) idüp *efterâ ‘ala’llâhi kezibe*³didiler Hâkq tebâreke ve te‘âlâ cevâb virüp *belillezîne lâ yu’minüne bi’l-âhireti fi’l-‘azâbi ve’đ-dalâlin ba’îd*⁴ buyurdu ol Hâzretün qavline i’timâd itmeyüp âhirete îmân getürmeyenlerün *dalâlin ba’îd* de olup ‘azabları muqarrer olduğundan haber virdi ve yine Qur’ân-ı ‘Azîm’i kendü [EH 472/b] söyler şâ’irdür diyü isnâd itdiklerinde (15) Hâkq celle ve ‘alâ sözlerin redd idüp *ve mâ allemnâhu ş-şî’re ve mâ yenbağî lehu in huve illâ ziktun ve Qur’ânun mubîn*⁵diyü buyurdu Qâđî rahmetu’llâhi ‘aleyh eydür ya‘nî biz aña Qur’ân ta’lîm itmekle şî’ir ta’lîm itmedük zîrâ Qur’ân muqaffâ ve mevzûn degüldür ve ma‘nâsı şu’arânun itdüğü taħayyülât kısmından degüldür⁶eger dimek dilese diyemez nitekim kırq yıldan berü siz bilürsüz (20) tab‘ını imtiħân itmişsiz dimekdür ve ol zamânda ki *in hâzâ* [HE 358/a] *illâ ifkunifterâhu ve e‘ânehu ‘aleyhi qavmun âħarün*⁷dimişler idi ya‘nî Qur’ân-ı ‘Azîm hâşâ Teğri kelâmı degüldür yalandur kendü iftirâ itmişdür ve bir qavm dağı kendüye anı düzmede yardım

¹ Kur’an 108/3: Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir.

² ebter HE, EH; -H

³ Allah’a yalan söylemekle iftira etti.

⁴ Kur’an 34/8: “Allah’a karşı yalan mı uydurdu, yoksa delilik mi var?” Hayır, öyle değil! Ahirete inanmayanlar azap ve derin sapıklık içindedirler.

⁵ Kur’an 36/69: Biz, o Peygamber’e şiiir öğretmedik. Bu ona yaraşmaz da. O ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur’an’dır.

⁶ aña şî’r söylemek müyesser degüldür HE, EH; -H

⁷ Kur’an 25/4: Bu Kur’an Muhammed’in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.

itmişdür didiler Hakk subhānehū ve te‘ālā anları tekzīb idüp *fe kad cāū zulmen vezūrā*¹ didi andan Resūlu’llāh (25) hazretine *kul enzelehullezī ya‘lemu’s-sirre fi’s-semāvāti ve’l-arḍ*² diyü emr itdi ya‘nī yā Muḥammed sende ki ol Qur‘ānı semevāt ü arḍda olan sırrı bilen Tanrıinzāl eyledi anuḡ kelām-ı kadīmīdür benüm degüldür diyü buyurdu ve ol zamānda ki Faḡr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ümem-i sālifenüḡ iḡbārın müstemil āyāt-ı kerīmeyi küffāre tilāvet eyledi Naḡr bin el-Ḥārīs didükleri [H 118/a] kāfir eyitdi *lev neşā‘u le kulnā mişle hāzā in hāzā illā esāḡīru’l-evvelīne*³ didi ya‘nī eger biz de isteyeydük bunuḡ gibi sözler söyledük ve bunlar evvel gelenlerüḡ efsāneleridür didiler Hakk celle ve ‘alā tekzīb idüp *kul le inicteme‘atil ins ü ve’l-cinnu ‘alā en ye’tū bi mişli* (5) *hāzā’l-Qur‘āni lā ye’tūne bir mişlih*⁴ diyü buyurdu ya‘nī yā Muḥammed sende ki eger ins ü cin bu Qur‘ān’uḡ mişlin getürmege ictimā‘ itseler getüremeyeler diyü buyurdu ve ol zamānda Velīd bin Muḡīre *in hāzā illā siḡrūn yuşerü in hāzā illā ḡavlü’l-beşeri didi* ya‘nī Qur‘ān-ı ‘azīmi sihrdür ve insan sözidür ḡayrı degüldür didi Hakk te‘ālā ol Hazreti tesliyeiçün *mā etāllezīne* (10) *min ḡablihīm min resūlin illā ḡālū şāḡīrun ev mecnūn*⁵ diyü buyurdu ya‘nī bunlardan evvel olanlara daḡı [EH 473/a] hiç bir resūl gelmemişdür illā anuḡçün sāḡīrdür yāḡūd mecnūndur dimişlerdür ḡāşılı ḡalkuḡ ḡālī budur rusule isnādgelmişlerdür sen bunlaruḡ sözünden melūl olma yā Muḥammed dimek olur ve yine küffār le‘anehumu’llāhi ol Hazrete ḡa‘n idüp bu ne aşl (15) resüldür ḡa‘ām ekl ider ve bāzārlarda gezer dimişler idi Hakk subhānehū ve te‘ālā *ve mā erselnā ḡableke mine’l-mürselīne illā inneḡüm le ye’kulüne’-ḡḡa‘āme ve yemşūne fi’l-esvāḡ*⁶ buyurdu ḡāşılı her resūl ki senden evvel biz irsāl

¹ Kur’an 25/4: Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular.

² Kur’an 25/4: De ki “O kitabı göklerinve yerin sırrını bilen indirmiştir.”

³ Kur’an 8/31: “Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir.”

⁴ Kur’an 17/88: De ki “Andolsun insanlar ve cinler bu Kur’an’ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.

⁵ Kur’an 51/52: Onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemiştir ki “O bir büyücüdür.”yahut “bir delidir” demiş olmasınlar.

⁶ Kur’an 25/20: Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlerde şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda gezerlerdi.

itdük taḥkīken ta‘ām ekl iderlerdi ve bāzārlarda gezerlerdi bu ma‘nālar cemī‘-i rusulde vardur bunlar risāletle menāfi‘ degüllerdür (20) diyü buyurdi ve yine ṭā‘ife-i Yehūd ol zamānda ki Resūlu’llāh ḥāzretinüj ḥātunları ve nikāhı keşretin ḥased idüp bu cihetden ta‘n itdiler Ḥaḳḳ celle ve ‘alā *em yaḥsudūne’n-nāse ‘alā mā-ātāhümü’llāhu min feḍlihi feḳad ātaynā āl-i ibrahīme’l-kitābe ve’l-ḥikmete ve ātaynāhum mülken ‘azīmen*¹diyü buyurdi ya‘nī Ḥaḳḳ te‘ālā resūline ve anuḡ aṣḥābına virdügi faẓl ü iḥsāne (25) ḥased mi iderler taḥkīken biz ḥod āl-i İbrāhīme ki Muḥammed ‘aleyhi’s-selāmuḡ anlar eslāfi ve ebnā²-i ümmīdür kitāb [HE 358/b] ü ḥikmete ya‘nī nübüvvet virdük ve melek-i ‘azīm i‘tā itdük imdi Ḥaḳḳ te‘ālā anlara virdüginüj misli aḡa daḡı virmek ba‘īd degüldür dimek olur ve daḡı vaḳtā kim *eba’sa’llāhu beşeren resūlen*³d iyüp Ḥaḳḳ te‘ālānuḡ resūli ṭā‘ife-i beşerden geldügin istib‘ād [H 118/b] itdiler cehāletlerinden bunu bilmediler ki cinslerinden olıcaḡ üns ḥāşıl olur ḥilāf-ı cinsden olıcaḡ üns ü ülfet olmayup müfāreket iḳtizā eyler Ḥaḳḳ subḥānehü ve te‘ālā bu ma‘nāya tenbīh idüp buyurdi ki *ḳul lev kāne fi’l-arḍi melā’iketün yemşüne muṭma’innīne lenezzelnā* (5) ‘aleyhim mine’s-semā’i meleken resūlen⁴ḥāşılı eger ehl-i arz melā’ike olalardı anlara melā’ikeden resūl göndermek vācib olurdi lākin beşerden oldılar resūlleri daḡı beşerden olmaḡ [EH 473/b] vācib olurdi dimekdür didiler sā’ir enbiyā ‘aleyhimü’s-selāma a‘dāsı ta‘n itdügi zamānda kendüler cevāb virüp üzerlerinden def‘ iderlerdi Resūlu’llāh şalla’llāhu (10) ‘aleyhi ve sellemüḡ teḳārübün gör ki a‘dāsınuḡ kelāmın Ḥaḳḳ subḥānehü ve te‘ālā bi’z-zāt redd idüp itdikleri daḡl ü te‘aruzları üzerinden def‘ eylerdi Nūḡ ‘aleyhi’s-selāmi ḍelālete nisbet itdikleri zamānda *yā ḳavmi leysi bīḍelāletün*⁴didüginde def‘ eyledi ve Hūd peyḡamber ‘aleyhi’s-selām daḡı *yā ḳavmi leysi bī sefāhatün*⁵diyü kendü redd itdi ammā āyāt-ı kerīme-i (15)

¹ Kur’an 4/54: Yoksa insanları; Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kiskanıyorlar mı?Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir.

² Kur’an 17/94: “Allah bir beşere mi peygamber olarak gönderdi?”

³ Kur’an 17/95: De ki “Eğer yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik.”

⁴ Kur’an 7/61: “Ey kavmim, bende herhangi bir sapıklık yoktur.”

⁵ Kur’an 7/66: “Ey kavmim, bende akılsızlık yok.”

sābıkada beyān olunan üzere a‘dā-yı Resūlu’llāhuḡ daḡlllerine Ḥaḡḡ tebāreke ve te‘ālā nefsi-i muḡaddesesiyle cevāblar virdi va’llāhu a‘lem.

Faşl-ı ‘āşir Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡaḡḡında vārid olan āyāt-ı

kerīmeden izāle-i şübhe beyānındadır:

Ḳāla’llāhu tebāreke ve te‘ālā *ve vecedeke ḡāllen fe hedā* ma‘lūm ola ki ol Ḥazrete hergiz bir laḡza (20) ḡelālet tārī olmaduḡında ‘ulemā ittifāḡ itmişlerdür ammā ḡable’n-nübüvvet enbiyā ‘aleyhimü’s-selām üzere delālet vāḡı‘ olmaḡ ‘aḡlen cā’iz mi diyü ehl-i mezāhib iḡtilāf itmişlerdür Mu‘tezile ḡatında ‘aḡlen cā’iz degüldür zīrā anda taḡyīr vardur ya’nī ḡaḡḡa nefret virür didiler ammā ehl-i sünnet ḡatında ‘uḡelā cā’izdür ve iḡtimāldür ki bir kimse ḡāll ola (25) şonra Ḥaḡḡ te‘ālā dilerse nübüvvetle ikrām eyleye ve bu ma‘nā mücerred ‘aḡl ḡükmincedür yoḡsa delīl-i semi‘ ḡā’im olmuşdur ki andan hergiz ḡelāl vāḡı‘ olmadı nitekim Ḥaḡḡ subḡānehū ve te‘ālā *mā ḡalle şāḡibukum ve mā ḡavā* buyurup ḡelāl ü ḡavāyet andan şādır olmadı didi İmām Faḡreddin el-Rāzī raḡmetu’llāhi ‘aleyh böyle dimişdür ve İmām Ebū-Fazl el-Yaḡşubī Şifā’da eydür [H 119/a] şavāb budur ki ḡable’n-nübüvvetel’lāhi te‘ālāya ve şifātına cehilden ve anlardan bir şey’de teşekkülden ma‘şūmlardur [HE 359/a] enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmdan iḡbār ve āşār te‘āzud itmişdür ki anlar bu naḡīşadan [EH474/a] müberrālardur ḡaḡ ḡoḡduḡları günden tevḡīd ü ĩmān üzredürler belki envār-ı ma‘rifetu’llāh (5) anlardan işrāḡ eyles iḡbār ehlinden bir kimse naḡl itmişdür ki Ḥaḡḡ te‘ālā küfr ü işrāḡla ma‘rūf olandan birini peyḡamber itmiş ola hergiz bu ḡaber menḡül degüldür ve bu bābuḡ müstenidi naḡıldür ḡāşıl-ı kelām bu taḡdīr lemā-hüve’l-ḡaḡḡ zāhir oldı ki ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Allāh te‘ālā ḡazretine ve şifātından birine cehl üzere olmamışdur ve bunlaruḡ (10) ‘ilmine münāfi‘ bir ḡāl üzere daḡı olmamışdur ba‘de’n-nübüvvet ‘aḡlen ve icmā’en böyledür ḡable’l-nübüvvet daḡı sema‘en ve naḡlen böyle idi nübüvvet ü risālete gelmeden hergiz andan kezḡ şādır olmadı

¹ Kur’an 93/7: Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?

² Kur’an 53/2: Arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı.

şonra dağı böyle idi ne kaşden ve ne ğayr-ı kaşd aşlā ğalef-i ğavl şadır olmamışdur ve şadır olmak ‘ağlen ve şer‘en ve nazaran ve burhānen muğāldür bi’l-icmā‘ (15) kebā’irden ma‘şūmdur ve taĥķīken sığā’irden dağı müberrā idi ve ümmetine meşrū‘ kılınan umürda herğiz ol Ğazret üzre sehv ü ğalať ve ğaflet ü nisyān cereyān itmemişdür ğālete rızādur ve ğazabda belki cemī‘-i ğālātında ma‘şūm idi şol kimesne ki ol Ğazret üzre vācib ya cā’iz ya muğāl olanlara cāhil olup anuğ şuver-i (20) aĥķāmını bilmeye cā’iz olmayanların ba‘zını cā’iz olur zann ide ol aşllardan tenzih itmeye el-iyāzü bi’llāh sū’-i ‘āķıbet üzre helāk olup yeri Cehennem olunur ba‘zı e’imme-i dīn raĥımeĥumu’llāhi te‘ālā enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmuğ şağāirden işmetlerine bununla istidlāl itdiler ki anlardan ne şadır olursa ümmetlerine ittibā‘-ı şaĥıĥdür (25) taĥķırce şağāir-i irtikābında nebīlerine tābi‘ olmuş olurlar imdi cā’iz degüldür didiler ve āşĥāb-ı Ebī Ğanīfe ve Mālik ve Şāfi‘ī cumhūr fuĥahā raĥımeĥumu’llāhi te‘ālā bunun üzerine dirler ĥāşılı eger enbiyā ‘aleyhimü’s-selām üzre şağāir tecvīz olinsa onların ef‘āline iĥtidā mümkün olmazdı zīrā ğanğı fi’l ğelāldür ğanğısı ĥarāmduz ğanğısı [H 119/b] tāt¹ ğanğısı ma‘şiyet idüği bellü olmazdı irsāl-i resül ve enbiyādan [EH 474/b] ‘arzĥod hidāyetdür imdimüceb-i ğelālet olan nesne anlardan şadır olmak cā’iz degüldür ve’l-ĥāşıl āyet-i kerīmede ya‘nī ve *vecedeke dāllen fe hedā* ğavl-i şerīfide ğelālden murād nedür ve āyet-i (5) kerīmenüğ tefsīri nicedür diyü aĥvāl-i keşīre üzre iĥtilāf olınmışdurbir ğavl budur ki *vecedeke dāllen* in mu‘ālimü’n-nübüvvet dimekdürİbn ‘Abbās’dan ve Ğasan’dan ve Ğaĥĥāk’dan Şehr bin Ğavşeb’den böyle rivāyet olındı *mā küntü tedrī mā’l-kitābu ve le’l-īmānu* ğavl-i şerīfi ma‘nā-yı mezkūr³ mü’eyyeddür zīrā ma‘nāsı [HE 359/b] yā Muĥammed ğable’l-vaĥy sen Ğur’ān oğmak (10) bilmezdüğve ĥalkı īmāna nice da‘vet ideceğüğ bilmezdüğ dimekdür mu‘allim-i nübüvvet bunlardan ‘ibāretdür imdi sen bunları bilmezken Ğaĥķ te‘ālā sağa hidāyet idüp bildürdi demek olur yoĥsa tuğyān ü ‘işyān ma‘nāsına ğelāl olmaz ikinci ğavl budur ki ğelālden

¹ğanğısı tāt H, HE; -EH

² Kur’an 42/52: “Sen kitap nedir iman nedir bilmezdin.

³ mezkūr-ı H, EH; mezbūr-ı HE

murād yol yañılmağdur İmām Faħrı-rāzī zıkr itdüğü üzre ol Ĥazretten merfū‘an rivāyet (15) olinmişdur *‘delaletü ‘an ceddıy ‘Abdü’l-muṭṭalib ve eneşabiyyün ḥattā kāde’l-cū‘u yeḳtulunī fehedānī’llāhi* buyurmuşdur ya‘nī oğlancık iken ceddım ‘Abdü’l-muṭṭalib’den ayrılıp yol yañıldım şöyle acığdım ki açlık beni helāk ideyazdı andan yine Ĥaḳḳ te‘ālā hidāyet eyledi yolu buldım (20) dimek olur pes Ĥaḳḳ te‘ālā seni ḍāll bulup hidāyet itdi dimekden murād bu kışşa olur üçüncü ḳavl budur ki ‘Arablar *‘dallü’l-mā’ufi’l-leben* dirler ma‘nāsı şu südüñ altına gitdi dimek olur ya‘nī süd içine şu ḳoysalar daḡı altına gitse *‘dallü’l-mā’u* dirler bunda daḡı murād Mekke şehrinde kāfirler saña ḡālib olmuşlar idi Ĥaḳḳ te‘ālā seni ḳuvvetlendirdi ḥattā dīniñi izhār itdi dimek olur dördüncü ḳavl budur ki bir şahrāda yalnız bir dāne¹ (25) ağac yetişmiş olsa ‘Arab ṭā’ifesi aña ḍāll tesmiye iderdi āyet-i kerīmenüñ daḡı ma‘nāsı böyle olur ki ḡūyiyā Ĥaḳḳ celle ve ‘alā eydür Mekke diyārı ol zamānda şol berr ü beyābāna beñzerdi ki andan ağac bitmeye senden ḡayrı İmān ü ma‘rifetu’llāh meyvesin getirür şecer yoğ idi [EH 475/a] imdi ḥamd sahrāsında sen bir şecer-i ferīdesin dimekdür didiler beşinci ḳavl budur ki gah olur seyyide [H 120/a] ḥiṭāb olinur ve ḳavmi murād olur ma‘nāsı *vecedeke ḳavmike ḍāllen fe hedā* dimekdür didiler altıncı ḳavl budur ki *ḍāllen* dimek *muḥibben li ma‘rifet²* dimekdür bu ḳavl ‘Aṭā’dan mervīdür Ĥaḳḳ te‘ālānuñ *inneke lefī ḍalālike’l-ḳadīm³* buyurduğında ḍalālden murād maḥabbetdür zīrā bu kelāmı Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmin ḳarındaşları (5) Ĥazret-i Ya‘ḳūba söylemişler idi Ĥaḳḳ celle ve ‘alā anlardan ḥikāyet buyurmuşdur eger murādları ḍallāl fi’d-dīn olaydı Ya‘ḳūb nebīye böyle didükleriyle kāfir olurlardı ḍalālike’l-ḳadīmi didükleri maḥabbetike’l-ḳadīmeti dimek idi yedinci ḳavl budur ki *ve vecednāke nāsıyen fezeke⁴* dimekdür ya‘nī leyle-i mi‘rācda heybet müstevlī olup dimesi lāzım olanları untdı ḥāṭırına getüremedi (10) Ĥaḳḳ te‘ālā keyfiyyet-i şenāyı hidāyet idüp bildürdi āḫir *lā-uḥşī şenāen*

¹ dāne H, EH ; -HE

² Beni tanıma bilgisini seven

³ Kur’an 12/95: Sen, hala eski şaşkınlığındasın.”

⁴ Seni unutmuş bulup hatırlatmadı mı?

ente kemā esneyte ‘alā nefsike’ didi murād budur didiler [HE 360/a] sekizinci kavlı budur ki *ve vecedeke beyne ehli delāl fe-‘asmake min zelike ve hedāke li-līmān ve ilā irşādihim* dimekdür didiler ya‘nī Hakk te‘ālā seni bir delālet ehli kavm arasında bulup delāletden şakladı İmāna ve irşāda hidāyet itdi demek olur (15) toközuncı kavlı budur ki saña inzāl olınanuy beyānında seni mütehayyir buldı dağı seni beyāna hidāyet itdi dimekdür didiler bu kavlı Cüneyd’den mervīdür onuncı kavlı budur ‘Alī kerre ma’llāhu veche rivāyetinde Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki ehl-i cāhiliyyet ‘amellerinden nesneye kaşd itmedüm illā iki def‘a kaşd vākı‘ oldıve her birinde Hakk te‘ālā murādımla benüm mā-beynimde (20) hā’il oldı ya‘nī men‘ itdi kaşd itdügüm müyesser olmadı bir kerre Mekke’nünj yukaru cānibinde koyun güdenlerden birine eytdüm benüm koyunlarımı dağı sen gözet benüm gönlüm ister ki şehre varam bu gice anda ba‘zı yigitlerle şöhet idem didüm andan gitdüm Mekke şehrine geldüm evvel uğradüğüm evde defler ve nāylerle bir şöhet rāst geldüm oturdum anlara nazār (25) iderken Hakk subhānehū [EH475/b] ve te‘ālā māni‘ oldı beni uyhu başdı yatdum çāk güneş toközünmayınca² uyanmadum andan bir gice dağı böyle didüm ol gice dağı evvelki gice ki gibi beni uyhu aldı yatdum çāk gün toközünmayınca³ uyanmadum andan sonra hergiz yaramazlıkla kaşd itmedüm hattā Hakk subhānehū ve te‘ālā beni risāletiyile ikrām itdi didi ammā *ve veda‘gnā ‘anke vizrake ellezī enқаda* [H 120/b] *zahrake’* buyurduğunuy zāhiriyle enbiyādan şagāir şudürin tecvīz emrin⁵ fuḫahā ve muḫaddīsīn ve mütekellimīnden bir cemā‘at ihticāc itmişlerdür ya‘nī vizr günāh ma’nāsınadır āyet-i kerīmede murād senünj üzerine bār-girān olan vizri arḫandan indirdük dimekdür didiler ve’l-hāşıl bu āyet-i kerīmede (5) ihtilāf itmişlerdür ehl-i luğat eytdiler aşl bunda budur ki kaçan bir yük arḫaya girān olsa arḫanuy maḫmil şavtı gibi bir şavtı olur ya‘nī arḫayı katı ağır yük başsa

¹ Nevevī Kitabu’l-Ezkār: Biz seni nasıl övebiliriz ki. Sen kendini sena ettiğın gibisin. Biz ancak buna inanırız.

² toközünmayınca H; toğmayınca HE,EH

³ H toközünmayınca, HE toğmayınca

⁴ Kur’an 94/2,3: Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?

⁵ emrin H,EH ; iden HE

kemükleri öter bu hâletde ‘Arablar *enḳāze’l-cemele zahrehu*’dirler bu maḳāmda Resūl’llāh ḫāzretine ağır gelen nesnelere² (10) üstün-den indirdük ya‘nī def’ itdük gitdi dimek olur ba‘zılar eyitdiler vizr ağır yüke dirler burada murād nübüvvetün ağır yüklerin üzerün-den indürdük ya‘nī anuḡ mücibātın ḫıfz idüp ḫuḳūḳun ri‘āyet itmek ḫalkı dīne da‘vet idüp aḫḳāmu’llāh beyān itdükde envā’i cefā ü belāların çekmekle ḫāşıl olur bu yükleri üzerün-den indirdük (15) ya‘nī bu müşkülli saḡa āsān itdük dimekdür ve ba‘zılar eyitdiler vizrden murād ol Ḥāzrete küffāruḡ sünnet-i ḫalīli taḡyīr itdiklerinün güc gelmesidür kefereyi [HE 360/b] men‘e ḳādir degüldi bī-ḫuzūrluḳ çekerdı āḫir Ḥaḳḳ subḫānehū ve te‘ālā ḳuvvet virdi ve daḫı etbā‘-yı millet-i İbrāḫīm diyü emr itdi yine sünnet-i İbrāḫīm ‘aleyhi’s-selām ri‘āyet olındı vaż‘-ı vizrden murād bu (20) idi didiler ba‘zılar daḫı ma‘nāsı biz seni şol aşl vizrden ma‘şūm ḳıldık ki eger ḫāşıl olaydı senün ḡahriḡe bār-girān olurdı dimekdür vaż‘ didüḡi ‘işmetden mecāzdu didiler daḫı senün seriḡi meşḡül olduḡu ve ḫayretün ve şerī‘at ḡaleb itdüḡün üzeriḡe saḳīl oldı biz daḫı ‘āḳıbet saḡa şer‘ virdük dimekdür (25) didiler ba‘zılar [EH476/a] vizrden murād ümmetünün ḡünübıdurki kendünün üzerine vizr gibi olmışdı Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā ümmetini ‘azāb-ı dünyevīden beri ḳılmaḡa ol Ḥāzrete emn virdi nitekim ve *mā ḳāna’llāhu li-yu‘azzibehüm ve ente fihim*³ buyurdı ve āḫiretde şefā‘atin ḳabül va‘de ḳıldı didiler ve bundan ḡayrı ba‘zı vech daḫı ḡıkr itdiler ammā [H 121/a] *li yaḡfira leḳa’llāhu mā teḳaddeme min ḡenbike ve mā te‘āḫḫara*⁴ ḳavl-i şerīfindeki ḡāhirinden fehm olınan üzre ol Ḥāzretten ba‘zı ḡünub teḳaddüm idüp ba‘zı te‘āḫḫir itmegi iḳtizā eyler İbn ‘Abbās raḡıya’llāhu ‘anhümā eyitdi ma‘nāsı maḡfıret olınmışsun eger ḡünāḫuḡda olsa mu‘āḫeze olınmazduḡ (5) dimekdür didi ve ba‘zılar eyitdiler ḡufrān murāddur ya‘nī sen maḡfıret olınmışsun muḡlaḳan dimekdür didiler ba‘zılar daḫı murād sehv ü ḡaflet ḡarīḳiyle olanlardur didiler İmām Ḳuşeyrī bu ḳavli ihtiyār itmişdür ba‘zılar daḫı *mā-teḳaddüm li-*

¹ Devenin sırtını çatırdattı.

² iḳün temşīl vāḳı‘ olmışdur ḫāşılı şol saḡa ağır gelen nesneleri HE, EH ; -H

³ Kur’an 8/33: “Oysa sen onların iḳinde iken, Allah onlara azap edecek değildi.”

⁴ Kur’an 48/2: Ta ki Allah senin geçmiş ve gelecek ḡünāḫların baḡışlasın.

ebike Ādem ve mā-te‘aḥḥir li-ümmeṭike demekdür didiler ya‘nī āyet-i kerīmede teḳaddüm iden günāḥ didügi (10) ataṅ Ādem’ün günāḥı demekdür te‘aḥḥür iden didigü ümmetünün günāḥı demekdür didiler bu ḳavl İbn ‘Aṭādan menḳüldur ba‘zılar murād hemān ümmetidür didiler ya‘nī teḳaddüm ve te‘aḥḥür idenden murād anlaruṅ günāḥlarıdur didiler ba‘zılar daḥı *zenb*den murād terk-i evlādur didi ya‘nī kelām-ı Resūlu’llāḥ ḥazretine göredür ve andan günāḥ şadır olmadı ammā terk-i (15) evlā şadır olmaḳ cā’izdür *zenb* buyurulduḡı terk-i evlāya göredür nitekim *ḥasenātü’l-ebrār seyysi’ātü’l-muḳarrebīn*¹ dinilmişdür terk-i evlā mubāḥ ḳısmındandır velīkin ol Ḥazrete nisbet seyysi’a menzelesinde olur anuṅçün *zenb*le ta‘bīr olındı didiler Sübkī raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydür āyet-i kerīmeyi mā ḳabli ve mā ba‘dıyla itdüm aṣlā vech-i vāḥidden ḡayrı (20) iḥtimāl bulmadum ya‘nī hemān murād Resūlu’llāḥ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemi teṣrīfdür ve hergiz mā-beyninde *zenb* yoḳdur taḳrīri budur ki [HE 361/a] Ḥaḳḳ te‘ālā aṅa in‘ām itdügi ni‘meti āyet-i kerīmede cemī‘an zıkr itmek diledi ve ni‘am-ı uḫreviyyenüṅ mecmū‘ı iki ḳısımdur birisi selebīyyedür ki ḡufrān-ı zünūbdur biri daḥı sūbūtiyyedür ki kerāmāt-ı ḡayr-ı mütenāhiyyedür ḳısm-ı evvel [EH 475/b] *li yaḡfira leḳa’llāhu* (25) *mā teḳaddeme min zenbike ve mā te‘aḥḥara* ḳavl-i şerīfiyle işāret buyurdu ḳısm-ı sāniye ve *yutimme ni‘metehu ‘aleyke*² ḳavl-i şerīfiyle işāret buyurdu ni‘am-ı dünyeviyye daḥı iki ḳısımdur bir ḳısmı dīniyyedür aṅa ve *yehdiyeke şırāṭan müstaḳīmen*³ ḳavl-i şerīfiyle işāret itdi ve bir ḳısmı dünyeviyyedür aṅa ve *yanşuraka’llāhu naşran ‘azīza*⁴ ḳavl-i şerīfiyle işāret buyurdu pes Ḥaḳḳ te‘ālā ḥazreti Resūlu’llāḥ [H 121/b] şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemüṅ şān-ı şerīfin ta‘zīm ve ḡayrılar üzre tefrīḳ olan ni‘amı ol Ḥazret ḥaḳḳına temīm itdügi āyet-i kerīmede muntazam ḳılındı bu fezā’il-i kerāmātı cemī‘an ol Ḥazrete maḥşuş ḳılduḡın izḥār idüp cümlesin fetḫ-i mübāne ḡāyet ḳıldı ve ibtidāda şıḡa-i ta‘zīm irād idüp *innā* (5) *feteḥnā leke*⁵ didi ve kāf ḥitābla ol

¹ İyi kişilerin iyilikleri, yakīn ehli kimselerin kötülükleridir.

² Kur’an 48/2: Sana olan nimetini tamamla.

³ Kur’an 48/2: Seni doğru yola ilet.

⁴ Kur’an 48/3: Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.

⁵ Kur’an 48/1: Şüphesiz, biz sana apaçık bir fetih verdik.

Hazrete ihtişâş-ı eş'âr itdi İbn 'Aṭiyye rahmetu'llāhi 'aleyh daḥı bu ma'nāya sebkat idüp murād-ı mücerred Resūlu'llāh hazretin teşrīfdür yoḥsa günāh vākı' olmamışdur elbette didi tūtalım ki günāh şudūrı cā'iz imiş ammā Resūlu'llāh hazretinde vākı' olmaduḡında şekk ü şübhe yoḑdur aḑvāl cihetinde ma'sūm ve maḥfūz idügive *mā yenṭıku* (10) *'ani'l-hevā in huve illā vahyun yūḥā¹* kavlı-ı şerīfiyle s̄abit olmışdurve ef'āl cihetinde 'işmetine bu delālet ider ki mecmū^c-ı şahābe-i kirāmdan anuḡ ḑalīl ü keşīr ve şaḡīr ü kebīr her fi'line ittibā^c ḑaşdıyla şu'ūr murād idinürlerdi bulsalar (15) cemī^c-i aḥvāline taḑlīd iderlerdi hergiz andan günāh şadır olmaḑ ihtimālin virmezlerdi āşḡāb-ı kirāmuḡ ol Hazretle ḡālin mulaḡaza iden kimesne ol ihtimāli ḡātırına getürmeḡe Ḥaḑḑ te'ālā hazretinden ḡayā eyler diyü buyurdı ve ol āyetler ki anlarda nev^c-i şübhe olınup def'i lāzım gelmişdür cümleden biri daḥı budur ki Ḥaḑḑ te'ālā *yā eyyühā'n-nebīyyutteki'llāhe ve lā tuṭi'ı'l-kāfirīne* [EH 476/a] *ve'l-munāfiḑīne²* diyü (20) buyurmuşdur ma'nāsı Ḥaḑḑ te'ālādan taḑvā üzre ol ve küffār ü münāfiḑīne muṭi^c olma dimekdür ol Hazretüḡ Ḥaḑḑ te'ālādan taḑvāsı ḡod muḑarrer idi emr bir nesneye vārid olur ki me'mūr olan kimesne ol işi işlemiş ola meşelā otur diyü şol kişiye buyururlar ki ayaḡın ṭura yoḥsa oturan kimseye otur dimeḡün ne ma'nāsı vardur ve küffār ü münāfiḑīne itā'at (25) ḡod ḡāşā ol Hazretiden gelmek ihtimāli yoḡ idi bunlardan nehyüḡ ma'nāsı nedür [HE 361/b] diyü şübhe gelürse şöyle dinilür ki Ḥaḑḑ te'ālā hazretinüḡ buyurduḡı istidāmet-i ḡuzūrı müceb olan taḑvādur ba'zılar böyle cevāb virdiler ki ol Hazretüḡ mertebe ve 'ilmi mutaşşıl ziyāde olmaḑ üzre idi geḑen zamāndaki ḡāli şimdikiye nisbet terk-i evlā kısmından idi ḡāşılı taḑvādan ḡālī^c degüldür ammā her sā'at [H 122/a] bir cedīd-i taḑvā ḡāşıl olurdu emr ol geleceklere ḡöre olur didiler ve ba'zılar eyitdiler taḑvā buyurmaḑ taḑvā üzre dā'im ol dimekdür nitekim oturan kimseye otur ben fülān yire varup gelince dirler ma'nāsı ḑaḑḑup gitme culūsda dā'im ol dimekdür ba'zılar daḥı egerḑi ḡitāb Resūlu'llāh hazretine (5) ammā murād

¹ Kur'an 53/3-4: O, nefis arzusu ile konuşmaz.Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.

² Kur'an 33/1: Ey Peygamber! Allah'a karşı gelmekten sakın. Kafirlerle ve münafıklara itaat itme.

ümmedidür buña delâlet eyler ki *inna'llāhe kâne bimā ta'amelüne habîrā*¹ didi *bimā ta'lemu* dimedi murād peygamber 'aleyhi's-selām olaydı şîğa-i müfredle *bimā ta'amel* buyurulurdu didiler biri dağı *felā tuŕi'ü'l-mükezzibîne*² kavlı-i şerîfidür mükezzibînden murād rü'sâ-yı küffâr-ı Mekke'dür ya'nî ol Hâzrete kendü dîn-i bâŕıllarına davet iderlerdi andan ĥod anlara iŕâ'at ihtimâli yoğ idi dâ'im muĥâlefet üzre (10) olduğı muĥarrer idi *lā tuŕi'ü* buyurulduğı muĥâlifetlerinde şiddet itmegi taĥrîk için idi ya'nî *lā tuŕi'ü* demek ħatı ziyâde muĥâlefet eyle demek idi didiler biri dağı *fe in künte fî ŕekkin mimmā enzelnā ileyke* [EH 476/b] *fes'ellillezîne yaĥraüne'l-kitābe min ħablike*³ âyet-i kerîmesidür ma'nâsı eger sen bizüm saña inzâl itdügümüzden ŕekk üzre olursañ ŕol senden evvel kitāb (15) ħırâ'at idenlere su'âl eyle dimekdür zâhir ma'nâsı budur ammā Resûlü'llāh ĥazretinden ŕekk gelmek ne ihtimâldür ki böyle buyurula bunun vechi nedür ve âyet-i kerîmede ĥitâb kime müteveccihdür diyü 'ulemâ-yı tefsîr ihtilâf⁴ itmişlerdür bir ħavm eyitdiler ki muĥâtab zâhirde Resûlü'llāh ŕalla'llāhu 'aleyhi ve sellemdür ammā ĥaĥîĥatte murād ĥayrılardur nitekim *lein eŕrekte leyaĥbaŕenne'amelüke*⁵ kavlı-i şerîfinde (20) ĥitâbuñ zâhiri ol Hâzretedür ammā ĥaĥîĥati ĥayrılara müteveccihdür ve bunun emsâli ĥitâb mu'tâddur nitekim bir pâdiŕâh bir kimesneyi emîr naŕîb eylese ol emîrüy taĥt-ı livâsında olan ra'iyete bir emr itmelü olsa anlaruñ ħulûbında te'ŕîr-i aĥvâ olmađıĥün ĥitâbı ol emîre tevĥîh idüp ŕöyle eyleye sen böyle eylesin diyü fermân eyler bunda dağı ħaziye (25) böyledür didiler bir kavlı dağı budur ki Ferrâ eyitdi Resûlü'llāh ŕalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ĥazretine ŕekk yoğ idügün Ĥaĥĥ te'âlâ bilürdi ammā bu kelām ol maĥûledendür ki bir kimesne kendü oğluna eger benüm oğlum iseñ baña ta'zîm eyle dir ve ħuluna benüm ħulum iseñ baña iŕâ'at eyle dir ma'hezâ [HE 362/a] anuñ oğlu idüğüne ve ol ħul kendü ħulu idüğüne ŕübhesi yoğdur bu dağı [H 122/b] böyledür didi bir kavlı dağı budur ki gönli ŕar

¹ Kur'an 33/2: ŕüphezi Allah, yaptıklarımızdan ĥakkıyla haberdardır.

² Kur'an 68/8: O halde yalanlayanlara boyun eğme.

³ Kur'an 10/94: Eğer sana indirdiğimiz ŕeyden ŕüphe içinde isen, senden önce Kitabı (Tevrat'ı) okuyanlara sor.

⁴ ihtilâf H, EH ; -HE

⁵ Kur'an 39/65: Eğer Allah'a ortak koŕarsan elbette amelin boŕa çıkar.

olan kimseye şakk dirler pes ma'nā eger anlaruñ cefā vü ezālarından kalbiñ taraldı ise şabr eyle senden evvel gelen kitābı kırā'at idenlere su'āl eyle gör ki enbiyā 'aleyhimü's-selām kavmlerinüñ ezā ve belālarına şabr ü taḥammül itmişlerdür 'aķıbetü'l-emr mansūr ü muzaffer olmuşlardır (5) dimekdür maķşūd bu ma'nāları taḥķik idüp kütüb-i müteķaddime meşūr olanlai stiḥād itmekdür ve anlarda olan gerçektür zīrā Qur'an-ı 'azīm anları taşdik itmişdür yāḥūd ol Ḥazreti tehyic ü teşbītdür [EH 477/a] yāḥūd farz ü taķdīr-i tariķi üzredür yoḥsa vukū'-ı şekk imkānı murād degüldür anuñçün idi ki bu āyet-i kerīme nāzil olduğı zamānda *va'llāhi lā eṣekkū ve lā es'elū* diyü (10) buyurdu ya'nī va'llāhu ne şekk iderüm ne ğayra su'āl iderüm didi bu zikr olınan aķvāl-i ḥitāb Resū'llāh ḥazretine olduğı taķdīrce idi ammā muḥāṭab ğayrı olduğı taķdīrce taķdīr-i kelām budur ki Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem zamānında ḥalk üç kısım üzere idi bir kısım ol Ḥazreti taşdik iderlerdi bir kısım tekzīb iderlerdi bir kısım şekk ü tevaķkuf üzre (15) iderler ne taşdik iderler ne tekzīb idebilirlerdi arada kalmışlardı Ḥaķķ te'ālānuñ ḥitābı bunlaradır ya'nī ey Ādem oğlanları eger Muḥammed Muşafā'nuñ lisānı üzre biz inzāl itdügümüz hidāye şekk iderseniz ehl-i kitāba su'āl idüñ anlar Muḥammed Muşafā'nuñ şıdk-ı nübüvvetine size delālet itsünler anuñ gelecegi kütüb-i kadīmede meşūrdur anlara soruñ dimek olur didiler biri daḥı *vellezīne* (20) *'ateynāhumu'l-kitābe ya'lemüne ennehu munezzelun min rabbike bi'l-ḥaķķi fe lā teķunenne mine'l-mumterīn¹* kavlı-i şerīfi ya'nī şunlar ki biz anlara kitāb virdük anlar bilürler ki Qur'an-ı 'azīm senüñ Rabbünñden nāzil olmuşdur imdi sen şaķın şekk idenlerden olma dimekdür Qur'an Teñri te'ālādan geldüğünde Resū'llāh ḥazreti şekk itmek iḥtimāli yoķdur ya bu kelāmuñ ma'nāsı nedür dinülürse şekk Qur'an'uñ nüzüline göre (25) degüldür ehl-i kitābuñ 'ilmine göredür ya'nī ehl-i kitāb Qur'an'uñ Teñri te'ālādan geldüğün bildiklerine şekk itme dimekdür yoḥsa Teñriden nüzüline şekk itme dimek degüldür Faḥr-ı 'Ālem'üñ bunda şekki olmaduğı muķarrerdür yāḥ dimekdür ya'nī şekk idenlere şaķın şekk eyleme yā Muḥammed

¹ Kur'an 6/114:Kendilerini kitap verdiklerimiz de onun, Rabbin katından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirlir. O halde sakın şüphecilerden olma.

dimekdür Resûlu'llâh hazretine telkîndür ki şekk idicileri şekkden nehy eyleye [H 123/a] ve ba'zı tevcîh dağı itmişlerdür biri dağı *lev şā'a'llāhu le ceme'ahum 'alā'l-hudā fe lā teḵunenne mine'l-cāhilīn*¹ kavlı-i şerīfidür ma'nā eger Hakk te'ālā anları [HE 362/b] hüdā üzre [EH 477/b] cem' murād idinse imāne tevfiḵ iderdi hattā mü'min olurlardı velīkin maşiyyeti müte'alliḵ olmadı imdi sen tehlike eyleme ya'nī olmayacaḵ nesne için (5) cāhiller üzre ḥariṣ olma ve şabr idecek yirde ceza' itme dimekdür ba'zılar kavlinde ḥitāb ümmetinedür ya'nī ümmetüñ cāhilīnden olmasunlar dimekdür bunun emsāli Qur'an-ı 'Azīm'de çok vāḳı' olmuşdur *ve in tuṭı' ekşere men fi'l-arḍ*² dağı bu kabīlendür ya'nī zāhir ḥitāb Resûlu'llâh hazretinedür ammā murād ḡayrıdur nitekim *in tuṭı'ullezīne keferu*³ kavlı-i şerīfinde zāhir olur (10) biri dağı *ve in kuntu min kabliḥi le mine'l-ḡāfilīn*⁴ kavlı-i şerīfidür ki kışşa-ı Yūsuf'un evvelinde vāḳı' olmuşdur ma'nāsı ol Hazrete sen ḡāfillerden idüñ saña Qur'an vahy olınmadın demek olur ammā ḡāfilden murād *ve'llezīne hüm 'an āyātinā ḡāfilūn*⁵ āyet-i kerīmesinde mezkūr olan ḡāfil degüldür belki kışşa-ı Yūsufdan ḡāfil dimekdür ya'nī bundan evvel sen ol kışşadan ḡāberdār (15) degüldüñ semī'ne vāşıl olmamışdı bizüm vahyimiz ile bildüñ dimekdür biri dağı *ve immā yenzeḡanneke mine'ş-şeyṭāni nezḡun feste'iz bi'llāhi*⁶ kavlı-i şerīfidür ma'nāsı ḡāşılı Hakk te'ālā ol Hazrete emr itdi ki kaçan kuvvet-i ḡāzabıyyesi ḡareket eylese yāḡūd şeyṭān bir nesneye ḡandırmaḵ istese Allāh te'ālāya isti'āze (20) kıla tā kim Hakk celle ve 'alā kifāyet idüp istiḡfārı sebeb-i 'işmete tamme ola şeyṭānuñ ol Hazreti idlāle ḡod ḡudreti yoḡdur hemān mücerred ta'arruz ola mertebeden ile emīn ola dimekdür ve şeyṭān 'aleyhi'l-la'ne buña da ḡādir degüldi ki melek şüretine gire dağı ba'zı telbīs eyleye ne risāletden evvel zafer bulmuşdur ne şonra belki nebī olan kimesne kendüye (25) gelen melek idüḡünde şekk itmez yaḡīne sebebya budur ki Hakk te'ālā hazreti andan 'ilm-i zārūri ḡalk eyler yāḡūd ol zamānda

¹ Kur'an 6/35: Eğer Allah dileseydi elbette onları hidayet üzere toplardı. O halde, sakın cahillerden olma.

² Kur'an 6/116: Eğer yeryüzündekilerin çoḡuna uyarsan seni Allah yolundan saptırırılar.

³ Kur'an 3/149: Siz eğer kafir olanlara uyarsanız sizi küfre çevirirler.

⁴ Kur'an 12/3: Halbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.

⁵ Kur'an 10/7: "Ayetlerimizden gafil olanlar var ya ..."

⁶ Kur'an 41/36: Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa hemen Allah'a sığın.

burhān izhār ider nitekim sâbıkan dahı işâret olunmuşdurbiri dahı *ve mā erselnā kablike min resūlinve lā nebīyyin illā izā temennā elka's-şeytānu fī umniyetihī*¹ kavlı-i şerīfidür bu âyet-i kerīmede cumhūr müfessirīn didüklerinüñ aḥseni [EH 478/a] budur ki *temennā*'den [H 123/b] burada murād tilâvetdür ve anda *elka's-şeytānu'ḥ* ma'nāsı tilâvet idenüñ ḥâtırına ba'zı efkâr ü endīşe-i dünyevī düşürmekdür ḥattâ şöyle ola kitilâvet iderken ba'zı vehm ü nisyān idḥāl idüp okuduğun ḥâtırından gidere yaistimā' idenlerüñ ḥâtır ba'zı nesne ilkā ide ki (5) kırā'at olınana muḥālif ola andan Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā şeytān 'aleyhi'l-la'ne sebebiyle olan şübheyi def' idüp murādu [HE 363/a] keşf eyleye ve âyâtın aḥkām ide Ḳāḍī 'Iyāz böyle buyurmuşdur dahı tafşīli maḳşad-ı evvelde mürür itmişdür şifā'da eydür Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve selelem ol gice ki bir vādīye şahābe-i kirāmla şabāḥa yakın zamānda ḳonmuş (10) idi Bilāl raḍıya'llāhu 'anh namāz vaḳtın gözetmek için yatmayup ḥulū'-ı fecre muntazır iken ol dahı uyḥuya varup cümlesi güneş toḡmayınca uyanamadılar idi ol vaḳt Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *inni hāzā vādde bihi şeytānun* diyü buyurmuş idi bundan murādı şeytān kendüye musallaḥ olduğun ya vesvese ḳılduğun beyān degüldür belki Bilāl'e tasalluḥın beyānidür (15) zīrā buyurmuşdur *inne's-şeytāne etā Bilālen felem tezel yedīhi kemā yehdi's-şabiyyü ḥattā nāme* dimişdür ḥaşılı şeytān Bilāle geldi oḡlan uyudur gibi muttaşıl uyutmaḡa ḳalışdı āḫır Bilāl uyudı dimek olur ve bu taḳrīr *inne hāzā vādde bihi eş-şeytānur*² kavlı-i şerīfini sebab-i nevme tenbīh ḥıtduğun taḳḍīrcedür ammā şöyle ki vādiden göçüp gitmege göre (20) ḥuyıcaḳ aşlā i'tirāz vārid degüldür biri dahı *'abese ve tevellā en ca'ehul a'mā'* kavlı-i şerīfidür bu âyet-i kerīmenüñ sebab-i nüzūlinde buyurmuşlardur ki bir gün Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḳureyşe kābirinden 'Uteybe ve Şehbe ve Ebū Cehl ve 'Abbās bin 'Abdü'l-muḥḥalib ve Ümeyye bin Ḥalef ve Velīd bin Muḡīre ḳatında idi ḥırmayup anları dīn-i İslām'a da'vet (25) idüp anlara meşḡul idi recāsı bu idi ki anlar müslümān olmaḡla

¹ Kur'an 22/52: Senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman şeytan onun temennisine dair vesvese vermiş olmasın.

² İşte bu şeytanın sevdiği şeydir.

³ Kur'an 80/1: Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü.

sā'ir halk daḥı İslām'a geeler Faḥr-ı 'Ālem bu iştiğāl arasında iken İbn Ümmü Mektüm raḍıya'llāhu 'anh ki şahābe-i kirāmdan [EH 478/b] bir a'mā kimesnedür ol geldi daḥı Faḥr-ı 'Ālem'e eyitdi yā Resūla'llāh şol Rabb'ün sağa ta'līm itdügünü baḡa oḡudup ta'līm eyle didiyine tekrār söyleyicek bu şuğul içinde [H 124/a] Resūlu'llāh Ḥazretine güç gelüp mübārek yüzün tağyīr itdi ve i'tirāz eyledi andan bu āyet-i kerīme nāzil oldu zāhirinde tevehhüm olunur ki Resūlu'llāh Ḥazreti a'mādan bī-ḥuzūr olup i'rāz itdügünün āsim ola daḥı (5) Ḥaḡḡ tebāreke ve te'ālādan bu ma'nāyı ī'lāmdur ki Faḥr-ı 'Ālem'ün müte'arrız olduḡu ḥuşuş ya'nī zıkr olınan küffār-ı mu'ānidini dīne da'vete iştiğāl müffid olmayıcaḡ nesnedür eger a'mā cānibiyle anlaruḡ cānibinüḡ ḥālleri münkeşif olaydı a'mā cānibine iltifātı ihtiyār iderdi ve Faḥr-ı 'Ālemün zıkr olınan küffārı da'vetine ma'şiyet ü (10) muḡālefet kısmından nesne yoḡ idi belki tā'at ü teblīḡ risālet idi hemān Ḥaḡḡ celle ve 'alānuḡ buyurduḡı iki cānibün ḥāllerin ī'lām idüp küffāruḡ [HE 363/b] emrin tevhīn ve anlardan i'rāza bu ḡavl-i şerīfle işāretdür tevhīn teshīl ü taḡfīf dimekdür ya'nī teblīḡ ḥükmünden şoḡra küffāruḡ İslām'a gelmesi ḥuşuşında ḡatı ḡarīş olup kendünge meşāḡḡat (15) virme demek olur *zīrā ve mā-'aleyke ellā yezekkā'* buyurmuşdur ya'nī *leyse 'aleyke be's fī en lā yezekkā bi'l-islāmu* dimekdür ḡāşılı anlaruḡ İslām'ına ḡırşuḡ şu mertebeye varmasun ki da'vetlerine iştiğālde müsellemden i'rāz idesin senün üzeriḡe lāzım olanbelāḡdur ḡayrı nesne degüldür Ḥaḡḡ te'ālānuḡ risāletin teblīḡ eyle oldu ise ḡoş olmadı ise (20) emru'llāhuḡ ḡatı ziyāde bu mertebe-i mütehālik olma demek olur İbn Ümmü Mektüm daḥı egerḡı a'mā idi² ol zamānda Resūlu'llāh ḡazretinün ol kāfirlerler muḡātabesin işidürdi ve anlar şānında Faḥr-ı 'Ālemün şiddet-i ihtimāmın bilürdi bu mā-beynde iḡdām idüp söz arasına gördüḡi ol Ḥazrete ezā vāḡı' olmuş idibu cihetden İbn Ümmü Mektum ma'şiyet-i 'azīme irtikāb idüp te'dīb müsteḡaḡḡ olmuş idi Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu [EH 479/a] 'aleyhi ve sellem anuḡçün bir miḡdār (25) i'rāzla te'dīb ve Resūlu'llāh ḡazreti aşḡābına te'dīb ḡuşuşında ma'zūn idi velīkin 'itāv şeklinde bu āyet-i

¹ Kur'an 80/7: (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne!

² ammā HE, EH ; -H

kerīme nāzil olduğu İbn Ümmü Mektüm a‘mā ve ma‘zūr kişi olmağla artucağ rıfğ ü mülātafeye müsteħağğ olduğuçün idi va’llāhu a‘lem biri dağı ‘afā’llāhu ‘anke lime ezinte lehum¹ kavlı-ı şerīfidür Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Tebük gāzāsına gitdüğü zamānda münāfiğlar yalan [H 124/b] ‘özürler ve bahāneler beyān idüp seferden qalmağā icāzet istediler idi Resūlu’llāh ħāzreti dağı icāzet virüp münāfiğın qalmışlar idi Ĥağğ subĥānehū ve te‘ālā Faĥr-ı Kā’ināt anlara izn virdüğüçün ‘itāb şūretinde bu āyet-i kerīmeyi inzāl idüp yā Muĥammed niçün münāfiğine izn virdün yalanları gerçekleri (5) zāhir olınca tevāğğufidi diyü buyurdu Qatāde eydür bu kavlı Ĥağğ te‘ālādan ol Ĥāzrete ‘itābdur nitekim işidürsiz ya‘nī ‘itāb idüğü zāhirdür ammā yine şonra *feizā’s-te’zenūke liba’zı şānihim fe’zen limen şite minhum*² āyet-i kerīmesin inzāl idüp emri re’y-i şerīfine tevfiğ itdi ve ‘Amr Bin Meymūn eyitdi Resūlu’llāh ħāzretinden iki (10) fi’l şādır oldu ki anlarda Ĥağğ te‘ālā qablinden me’mūr degüldi birisimünāfiğlara seferden qalmağā izn virdüğü biri dağı esirlerden fidā alduğıdur anuğçün Ĥağğ te‘ālā ‘itāb itdi nitekim işidürsiz didi ammā ba’zılar bu āyete delālet eyler ki Ĥāzretten zenb şadır olmuş ola zīrā ‘afā’llāhu ‘anke³ buyuruldu ‘afv şol yerde olur ki günāh sebqat [HE 364/a] itmiş ola didiler (15) cevāb virildi ki ‘afā’llāhu demek teğaddüm-i zenb iğtizā itdüğüniçün cā’iz olmaya ki Ĥağğ te‘ālā bu lafzı aña ta‘zīm iğün buyurmuş ola nitekim bir kimsenün bir kimse qatında qadri olsa anı ta‘zīm iğün ‘afā’llāhu ‘ankemāşa‘nete fī emri rağıya’llāhu ‘anke mā cevābuğ ‘an kelāmıdır ve dağı ‘afāke’llāhu’l-‘arefte ĥağğı⁴ dir busözlerden murād ta‘zīm ü tekrīmden (20) gāyır nesne olmaz ‘afā burada ğufr ma’nāsına [EH 479/b] degüldür belki Resūl ħāzretiniün ‘afāu’llāhu lekūm ‘an şadaqatı’l-ĥayli ve’r-rağıki buyurduğı gibidür ya‘nī Ĥağğ te‘ālā sizi bindüğüünüz at ve qullandüğüünüz qul ve qaravaş zekātından ‘afvu’llāh⁵ dimekdür bundan ĥod bunların vüçüb-ı zekātı teğaddüm itmiş degüldür belki ma’nası *lime*

¹ Kur’an 9/43: Allah seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?

² Kur’an 24/62: O halde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allahtan bağışlama dile.

³ Allah seni affetsin.

⁴ Hakkımı tanıdığın için Allah seni affetsin.

⁵ ‘afvu’llāh H, EH ; afv itdi HE

yelzemeküm zalike demekdür didiler ba‘zılar dağı *lime ezinte* kavlinde istifhām (25) inkārıdır didiler bundan dağı cevāb virüp eyitdiler şundan ḥālī degüldür ki ol Ḥazretten günāh şadır olmış ola ya olmamış ola eger olmadı dirsek *lime ezinte* kavli anuğ üzerine inkār olmağ mümteni‘ olur zīrā ne günāh şadır oldı ki inkār iktiza ide eger ḥāşā ve kellā şadır oldı dirsek ‘afā’llāhu lafzı ḥod ḥuşul ‘afva delālet eyler ‘afv ḥāşıl olduğdan şonra [H 125/a] ḥod inkār müsteḥīl olur imdi şābit oldı ki cemī‘-i teḳādīr üzre *lime ezinte lehum* kavli Resūlu’llāh ḥazretinüñ ḥāşā müzenneb olmasına delālet eyler demek mümteni‘ imiş didiler bu cevāb aşl şübheyi ḳaṭ‘ eyler kāfī ve şāfī cevābdur imdi *lime ezinte lehum* buyurulduğı terk-i evlaya maḥmūdür (5) belki ehl-i ‘ilm bu maḳūle kelām ‘itābdan ‘add eylemez ve zāhib olanı ğalaṭa nisbet iderler biri dağı *mā kāne li nebiyyin lehū esrā ḥattā yuşhine fi’l-ardī tudīdūne ‘araḍa’d-dunyā vallāhu yurīdu’l-āḥiraḥ*¹ āyet-i kerīmesidür İmām Müslim rivāyetinde ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḍıya’llāhu ‘anh ḥazretinden mervīdür ki Ḥaḳḳ subḥānehū ve te‘ālā Bedr ğazāsında müşrikleri hezīmet idüp yetmiş neferi (10) ḳatlı olındıve yetmiş neferi esīr oldılar² Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ebū Bekr ve ‘Ömer ve ‘Alī raḍıya’llāhu ‘anhüm ḥazretleriyle mezbūr esīrler ḥaḳḳında müşāvere eyledi Ebū Bekr şiddīḳ raḍıya’llāhu ‘anh eyitdi yā Resūla’llāh bu ṭā’ife yine bizüm ‘ümemimiz oğullarıdır ve ‘aşīretimiz ve ihvānımızdır bunlar ḥuşūşında benüm re’yim budur ki bunların fidāların [EH 480/a] alasin ya’nī birer miḳdār mālın alup (15) kendülerin ıtlāḳ idesin tā kim aldığımız māl küffār üzerine bize ḳuvvet ola ümīddür ki anlara dağı hidāyet müyesser olup İslām naşīb olanlardan dağı bize mu‘ayyen olalar didi [HE 364/b] Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem baḡa ḥitāb idüp yā İbn el-Ḥaṭṭāb sen ne dirsün didi ben eyitdüm yā Resūla’llāh ben Ebū Bekr itdüğü gibi re’y itmezem benüm re’yim budur ki esīr içinde (20) fülān kimesne ki benüm aḳrabāmdandır anı benüm elime viresin boynun uram ve ‘Alī’nün e line dağı ḳarındaşı ‘Uḳeyl’i viresin olda anuğ boynun ura ve Ḥamza’ya

¹ Kur’an 8/67: Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor.

² oldılar H,EH ; olındılar HE

da fülân qarındaşı viresin olda anuñ boynun ura hattâ bizüm qalbümüzde müşriklere hergiz meyl ü maḥabbet yoğ idügi ma'lûm ola didüm Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Ebû Bekr'ün re'yine mâ'il oldı (25) benüm tedbîrim begenmedi esîrlerden fidâ aḥz itdi irtesi olduğı gibi vardum gördüm Resûlu'llâh ḥazreti Ebû Bekr ile oturup aḡlarlar yâ Resûla'llâh niçün aḡlarsın baña da ḥaber vir bende sizünle bile aḡlayım yâḥûd aḡlar gibi qalanım didüm Resûlu'llâh ḥazreti eyitdi aşḡabuñ baña fidâ 'arz itdiklerinden aḡlarım taḡkîken sizün 'azābuñız şu tûran aḡaçdan qarîb [H 125/b] 'arz olındı baña diyü bir aḡaca işâret itdi andan bu âyet-i kerîme nâzil oldı diyü buyurdı âyet-i kerîmede zâhirinden fehm olınan budur ki esîr olup fidâları alınan küffârı kırmadıqlarına rızâ olmayınca niçün böyle itdün kırmaḡ gerek idün dimek ola zîrâ *hattâ yuşhine fi'l-ardî* buyurduğunuñ (5) ma'nâsı *hattâ be-kesreti'l-ḡatl deyəbâliḡe fihi* dimekdür ya'nî ḡatlde mübâlaḡa idüp şöyle itmek gerek idi ki küfr maḡlûb ve ehl-i ḡaḡîr ü zelîl olaydı ve İslâm ḡalebe-i tām ile ḡâlib olup ehl-i müstevlî olalardı dimek olur ammâ bu âyet-i kerîmede ol Ḥazrete ilzâm-ı zenb yoḡdur ya'nî böyle itdügiçün güneḡkâr oldıdimek murâd degüldür belki¹ sâ'ir enbiyâ 'aleyhimü's- (10) selâm mâ-beyninde anuñ faẓlını [EH 480/b] ve ḡayrılara câ'iz olmayan ana câ'iz olduḡun beyândur *mâ kâne li nebîyyi ḡayreke* dimekdür ya'nî senden ḡayrı peyḡambere böyle itmek yoğ idi saña câ'iz oldı dimek olur nitekim Faḡr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *'uḡillet liye'l-ḡanâ'im ve lem tuḡallü li-nebiyyin ḡabli* buyurmuşdur ya'nî ḡanîmetler baña ḡelâl ḡılındı benden ḡayrı bir peyḡambere ḡelâl ḡılınmamışdı (15) dimekdür *ḡurîdüne arḡa'd-dünyâ* ḡavlinde ba'zılar ḡitâb şol kimesneye ki ancaḡ murâdı mutâ'-ı dünyevî ola ḡayrı olmaya yoḡsa peyḡamber ḡazretine yâḡûd şaḡâbe-i kibârına ḡitâb degüldür zîrâ sebeb-i nüzûlinde Daḡḡâḡ dan mervîdür ki müşrikler Bedr ḡazâsında şındılar daḡı ḡaḡḡ kıtâlden vaz gelüp esbâb yaḡmasına meşḡul oldılar hattâ küffâr yine üzerlerine hüçüm eyleye diyü (20) ḡazret-i 'Ömer'e ḡavf geldi [HE 365/a] âyet-i kerîme ol zamânda nâzil oldı ḡitâb ü 'itâb ol ḡâ'ifeyedür didiler *lev lâ kitâbun mina'llâhi sebeḡa le*

¹ murâd HE, EH ; -H

*messekkum fīmā eḥaztum ‘azābun ‘azīm*¹ buyurduğunun ma‘nāsında müfessirīn iḥtilāfitmişlerdür Kāḍī buyurduğı üzere ba‘zılar *lev lā eḥadüküm mina’llāhi sebeḳa esbatehu fi’l-levḩa* dimekdür didiler² ya’nī eger ḡanāīm size ḩelāl idüğü levḩ-i (25) maḩfūzda ṣābit olmayaydı size ol aldıklarınız için ‘azāb-ı ‘azīm yetişeydi dimekdür didiler bu ma‘nāların her biri iḩtizā ider ki zenb ü ma‘ṣiyet olmaya zīrā ḩelāl olan nesneyi almışolurlar bununla ḩod [H 126/a] ma‘ṣiyet lāzım gelmez ḩaḩḩ tebāreke ve te‘ālā *fekulū mim mā ḡanimtüm ḩelālen ṩayyiben*³ buyurmuşdur didiler ve ba‘zılar eyitdiler Faḩr-ı ‘Ālemün ol zamānda fidā aldüğü iznle idi ‘Alī raḑıya’llāhu ‘anh rivāyetinde vārid olmuşdur ki Bedr ḡazāsında Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām geldi yā Muḩammed aṣḩābını muḩayyet eyle isterlerse esīrlerin (5) kırsunlar isterlere fidā alsunlar daḩı gelecek yıl kendüler ol ḩadar kimse kırsun didi anlar daḩı eyitdiler fidāyı aluruz daḩı bizden gelecekte ol ḩadar [EH 481/a] kimse kırıla didiler bu rivāyet üzere aṣḩāb itdikleri işde ma’zūn oldukları zāhir olur lākin ba‘zı aṣḩāb fidāya meyl idüp kırmaḩ evveli ilken terk itdikleri için mu‘āteb olup (10) anların za‘f-ı iḩtiyārı ve ḡayruların ṣavāb-ı re’yi beyān buyuruldu ve’l-ḩāṣıl cümlesi ḡünāḩdan sālimlerdür ‘aṣī degüllerdür didiler Kāḍī Ebū Bekr bin el-‘Alā eydür Resūlu’llāḩ ḩazretinün re’yi kendüye ḡanīmet ü fidā ḩelāl ḩılınmaḩ ḩükmüne muvāfiḩ geldüğü bu āyet-i kerīmede ol ḩazrete ḩaber virmişdür Bedr ḡazāsından evvel ‘Abdu’llāḩ bin Caḩṣ seriyyesinde daḩı ḩakem bin (15) Keysān’un yoldāşının fidāların almış idi ḩaḩḩ celle ve ‘alā ol zamānda ‘itāb eylemedi bu delālet eylerki esīrler ḩaḩḩında Faḩr-ı ‘Ālem’ün itdüğü te’vīl başīret üzere idi velīkin Bedirḩuşuşunun ‘azīm emri olduğı için Allāhu a‘lem levḩ-i maḩfūzda yazduğı nesneyi ya’nī fidā ve ḡanīmeti ḩelāl ḩılduğun bildürmekle ni‘metin izḩār ve minnetin te’kīd murād idindi (20) yoḩsa ‘itāb ü inkār degüldür diyü buyurdu biri daḩı *ve lev lā en sebbetnāke leḩad kidte terkenu ileyhim şey’en ḩalīlā*⁴ āyet-i kerimesidür

¹ Kur’an 8/68: Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı aldığınız şeyden dolayı size büyük bir azap dokunurdu.

² dimekdür didiler H, EH ; dimek olur HE

³ Kur’an 8/69: Artık elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yiyin.

⁴ Kur’an 17/74: Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin.

ya'nî eger saña bizüm tesbîtimiz olmayaydı küffârıñ murâdlarına ittibâ'a meyl itmege qarîb olurduñ dimekdür Qāđî rahmetu'llâhi 'aleyh böyle buyurmuşdur ve ba'zı qavl üzere sebeb-i nüzûlı budur ki kâfirler ol Hâzrete eyitdiler seni Hâcerü'l-Esved'e (25) yapışmağa [HE 365/b] komazuz çāk sende gelüp¹ şanemlerümüze elünle yapışmayınca didiler Hâk subhânehü ve te'âlâ bunun mā-қablinde olan âyet-i kerîmesiyle bu âyet-i kerîmeyi siyâķında olan âyetleri inzâl idüp küffâre meylden Resûlu'llâh Hâzretinün қalb-i şerîfin 'işmet itdügün beyân buyurmuşdur ya'nî ma'nâ şöyle dimekdür ki anlaruñ हुd'alarınuñ [H 126/b] қuvvetinden ve hîlelerinün şiddetinden sen anlaruñ murâdlarına meyl-i şadedinde idüñ lîkin saña bizüm 'işmetimiz yetişdi seni onlaruñ meylne qarîb olmaduñ [EH 481/b] bu қanda қaldı ki meyl idesin demek olur biri dağı *mā kunte tedrî māl-kitābu ve lā'l-īmānu*² қavl-i şerîfidür ki *mā kunte tedrî* (5) *el-i mānu 'alā'l-tafşîli'llezî şeri'leke fi'l-қur'ān* dimekdür didiler ya'nî murâd Қur'ān-ı 'Azîm'de saña meşrû' olan tafşîl üzere dimekdür didiler ya'nî ĩmān ne idügün sen bilmezduñ dimekdür biri dağı³ eyitdi da'vetü'l-ĩmān ma'nāsınadur zîrā қable'l-vaہy ĩmān bi'llâhi da'vet itmege қadır degüldi vaہy geldükden şonra bildi dimişdür ba'zılar (10) dağı beşikde iken nā-bāliğ iken ĩmān ne idügün bilmezdi dimekdür didilerbu қavli Māverdi ve Қuşeyrî hikāyet itdiler ba'zılar dağı hâzıf-ı muzāf bābındadır *mā kunte tedrî ehli'l-ĩmāne* dimekdür ya'nî ĩmāna gelecek Ebü Tālib mi idi 'Abbās mı idi ğayrı mı idi sen bilmezduñ dimekdür didiler ba'zılar dağı ĩmāndan murâd şerāyi' ve mu'allem-i (15) ĩmāndur bunlaruñ mecmû'-ı ĩmāndur Allāh te'âlâ şalāta ĩmān tesmiye қılmışdur nitekim *ve mā kāna'llāhu li yuği'a ĩmānekum*⁴ buyurduğında *şalāteküm ilā beytü'l-muқaddese*⁵ dimekdür bu taқdîrce lafz 'ilm ve maқşûd hāşş olur İbn Қuteybe ve İbn Huzeyme rahmetu'llâhi 'aleyhümā böyle dimişlerdür hâdîs-i şerîfde iştihār bulmuşdur ki Resûlu'llâh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hâzreti tā evvelden Hâk (20) te'âlāya tevہîd

¹ bizümHE, EH ; -H

² Kur'an 42/52: Sen kitap nedir, imān nedir bilmezdin.

³ biri eyitdi H; ve Ebu'l-'Aliye EH, HE

⁴ Kur'an 2/143: Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir.

⁵ Kudüs'e karşı kıldığınız namāzınızı

üzre idi eşnâme buğz iderdi ve hacc ü ‘umre eyledi kable’n-nübüvvet bu hâl üzre idi Ebū Nu‘aym ve İbn ‘Asākır rivāyetlerinde Hāzret-i ‘Alī’den mervīdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *hel ‘abedtū ve senān kaṭṭ* didiler ya‘nī yā Resūla’llāh hiç ‘ömriñde büte ṭapdıñ mı didiler lā didi ya hiç şarāb içdüñ mi didiler (25) *lādiyū* buyurdi ya‘nī şarāb daḡı içmedüm ve dā’imen bilürdüm ki anlaruñ dīnleri küfr ü ḡelāldür hāl buña daḡı kitāb nedür bilmezdüm ve ĩmān nedür bilmezdüm dimek olur haberde vārid olmuşdur ki ṭā’ife-i ‘Arab bekā-yı pā-yı dīn-i İsmā’īl üzre [HE 367/a] [EH 482/a] olmadan hālī degüllerdi ya‘nī egerçi aralarında tevḡīd kalmamış idi [H 127/a] müşrikler idi ammā Hāzret-i İsmā’īl şerī‘atinden daḡı ba‘zı āyīn ri‘āyet iderlerdi meşelā hacc-ı beytu’llāha iderlerdi ve ḡitān ya‘nī sūnnet iderlerdi ve cenābetden ḡusl iderlerdi Fahr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hergiz bütlere yaḡīn olmamışdur ya‘nī anlara perestiş itmez ta‘yīb eylerdi bā-vücūd ki (5) ol zamānda kendü lisān-ı şerīfi üzre Hāḡḡ te‘ālānuñ ‘ibādet-i meşrū‘kılduḡı aḡkām ü şerāyi‘den haberdār degüldi *mā kunte tedrī māl-kitābu ve lā’l-ĩmānu* dimeden murād budur yoḡsa Allāh te‘ālāya ikrār ma‘nāsına ĩmān degüldür zīrā bu ma‘nāyā ĩmāni şirk üzre giden ābā’ ve ecdādı daḡı bilürlerdi ve Teḡri te‘ālā yā ĩmān getürürlerdi ve Hāc iderlerdi (10) bā-vücūd ki müşrikler idi va’llāhu te‘ālā a‘lem ü aḡkem

Maḡşad-ı sābi‘ Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretinüñ vüçüb-ı maḡabbet ve ittibā‘-ı sūnnet beyānındadır:

Ke-zalikal ü aşḡāb ü ittibā‘ına maḡabbet-i vācib idüḡi ve şalavāt ve selām itmenüñ aḡkāmı bunda beyān olunur ve maḡşad-ı mezkūr üç fāşlı müştemildür.

Faşl-ı evvel vüçüb-ı maḡabbet ve ittibā‘-ı sūnneti beyānındadır:

Ma‘lūm ola ki (15) maḡabbet didükleri nūr-ı āfitāb-ı ḡaḡīḡe ve pertev-i meş‘ale-i hidāyetdür rūḡu’l-eşbāḡ ve rāḡatü’l-ervāḡ ki dirler maḡabbet sırr-ı ĩmān ü a‘māl ḡaḡīḡat-i eṭvār ve cedd ü hāl andan ‘ibāret ve şefā-yı derünehl-i rāz ü ziyā-yı şeb‘-i encümsüz ü ḡüzāranuñ pertevinden kināyetdür maḡabbet ne idüḡünde iḡtilāf itmişlerdür egerçi kim

bu bābda çok söz söylenmişdir (20) velīkin ekseri semerātına rāci‘dür haqīkatine degüldür didiler ba‘zı muhaqqıķın raḥimehümu’llāhi te‘ālā buyurdukları üzre aşḥāb-ı ma‘rifet katında haqīķi maḥabbet şol ma‘lümātdandur ki ḥaddi kâbil olmaya zīrā emr ü vicdānıdır andan ta‘bīr mümkün degüldür meşelā misk rāyiḥasın ve şeker ta‘mın bilmeyen kimseye dimegle tefhīm kâbil olmaduğı gibi sūz-ı maḥabbetden [EH 482/b] ḥaberdār olmayan mürde (25) dillere tekellüfāt-ı kāl ü maqāl ile ta‘rīf mümkün degüldür Medāricü’s-Sālikın şāḥibi ve ğayrılar buyurdukları üzre maḥabbet kendüden evzāḥ bir ḥaddle maḥdūd olmak mutaşavver degüldür her bār ki taḥdīd olınsa ḥafası ziyāde olur pes anuḡ ḥaddi hemān kendü vücūdudur maḥabbet maḥabbetden izhar bir vaşfla mevşūf olmaz ḥalkuḡ tekellüm itdikleri anuḡ esbāb [H 127/b] ve mücebāt ü ‘alāmāt ü şevāhid ü semerāt ü aḥkāmına göredür ḥadd ü resmleriḡe itmişlerdür bu mezkūrāta nazardur tefevvü‘-i elfāz ü ‘ibārāt ü teksīr imā ve işārāt ki vāķı‘ olmuşdur [HE 366/b] tefāvüt-i ‘uḡl ve idrākāt ve maqāmāt ve ḥālāt ḥasebiyledür ve çün aşḥāb-ı ḥālet ü vicdān ve (5) erbāb-ı haqīķat ü ‘irfānuḡ enfās-ı ḳudsiyye ve kelimāt-ı insiyyelerin istimā‘ mücebāt-ı füyüz ü fütūḥātdan oldıysa bi-ḥisabü’l-āsār ve’l şevāhid ifāde buyurulan rūsüm ü ta‘rifāt maḥabbetden bir miḳdārı teberrüken zıkr olındı cümleden biri budur ki buyurmuşlar *el-maḥabbetü muvāfeḳate’l-ḥabīb fi’l-meşhedi ve’l-megīb* ya‘nī maḥabbet maḥbūbuḡ ḥuzūrında ve (10) ğaybetinde aḡa muvāfaḳat itmekdür didiler bu ma‘nā nefis maḥabbet degüldür belki müceb ve muḳtezāsından ‘ibāretdür biri daḡı budur ki *maḥv’l-ḥubbi li-şifātihi ve işbātü’l-ḥabīb li-zātihi* dimişdür bu ma‘nā aḥkām-ı fenā fi’l-maḥabbetdür ki maḥabbetüḡ şifātı maḥbūbuḡ zāt ü şifātından fenā bulmaḳdur ve bu nükte bundan etemm ü ekmel bir beyāna muḥtācdur ki anı (15) idrāk eylemez illā şol kimesne kivar maḥabbet vücūdın ifnā idüp kendüyi kendüden almış ola didiler biri daḡı budur ki *istiklālü’l-keşiri min nefsike ve istik’arü’l-ḳalīli min ḥabībike* dimişlerdür ya‘nī kendü cānibiḡden olan keşiri ḳalīl ‘add idüp dost cānibinden olan ḳalīli keşir ‘add itmekdür bu daḡı muḳtezayāt ü aḥkām (20) maḥabbetdendir kişi sevdüġine cemī‘-i maḳdūrın bezl eylese ḳalīl ‘add idüp istiḡyā itmek

gerekdür ve andan kendüye cüz'i nesne hâşıl olsa çok 'add idüp [EH 483/a] isti'zâm itmek gerekdür biri dahı *istikşārü'l-ḳalīli min cināyetike ve istiklālü'l-keşiri min tātike* dimişlerdür bu dahı evvelkiye ḳarīb ma'nādur ya'nī kişi kendünün az cürmünü çok 'add idüp (25) çok tātini az 'add eylemekdür biri dahı *mü'ānekatü't-tātati ve mubāyenetü'l-muḫālefeti* dimişlerdür hâşıl tātate iştiğāl ve ittişāl idüp muḫālefedten ırağ olmaḳdur bu ḳavl Sehl bin 'Abdu'llāh'undur ḳaddese sırrahu bu dahı müceb ü muḳtezāsıncadur¹ biri dahı budur ki *en tehibe külleke limen eḫibbetü felā yabḳā leke minke şey'un* dimişlerdür ya'nī sen cümle varluğunu [H 128/a] sevdüğün kimseye heba idüp hergiz senden sağa bir nesne ḳalmamaḳdur didiler bu ḳavl Ebū 'Abdu'llāh el-Ḳurşī'nüjdür ḳaddese sırrahu murād sen kendü irādetiñi ve 'azmiñi ve evḳātıñı ve ef'ālīñi ve nefsiñi ve mālīñi sevdüğün kimsenün mülki idüp anuñ rızāsına tefvīz itmekdür anuñ virdüğünden (5) ḡayrısın kendün bir nesne almamaḳdur anı dahı alduğunu anuñçün olmaḳ gerekdür didiler biri dahı dimişlerdür ya'nī maḫbūbuñ māsivāsın ḳalbinden maḫv idüp gidermekdür didiler biri dahı budur ki *en temaḫvu mine'l-ḳalbi māsiva'l-maḫbūbi* dimişlerdür ya'nī maḫbūbuñ senün gibi [HE 367/a] kimse sevdüğünden ḡayret çekesin dimekdür maḳşūd (10) kendü nefsünji ḫaḳīr ü ṣaḡīr 'add idüp senün gibi kimseyi anı sevmeye lāyık görmeyesin dimekdür bunlaruñ her biri evliyāu'llāhdan bir 'azīzün kelāmıdur maḳāmlarına ve mertebelerine varmayan sözlerin anlayamaz biri dahı budur ki *ḡaḍḍu ṭarafī'l-maḫabbī 'an-māsivā 'l-maḫbūbi ḡayreten ve 'ani'l-maḫbūbi heybeten* dimişlerdür *ḡaḍḍu ṭarafike* ma'nāsı gözi aṣaḡa (15) ṭutmaḳdur ya'nī muḫib olan kimseye māsivā-yı maḫbūbe ḡayreten nazar itmemek ve maḫbūbe heybeten nazar idememekdür hâşılı ḡayra nazardan senün ḡayretün māni' olup maḫbūbe nazardan anuñ heybeti māni' olmaḳdur nişāne-i maḫabbet-i kāmile [EH 483/b] budur ki kemāl-i ṣevḳ ve iştiyāḳ mevcūd iken sulṭān-ı 'aṣḳün memleket-i ḳalbe istilāsı bir ḫayṣıyyetle ola ki heybetinden ol (20) cānibe nazar idemeyesin biri dahı *meylüke illā'ş-şey' bi-külliyetike sümme işāruke lehu 'alā nefsike ve zevcike ve mālīke*

¹ muḳtezāsıncadur H, EH; muḳtezāsındandur HE

sümme muvāfeqatike lehu sırren ve cehren sümme ‘amelike bi-tağşīrike fī-ḥubbiḥi’ dimişlerdür bu kavli Cüneyd-i Bağdādī Hāriş-i Muḥasibī’den işitdüm diyü naql itmişdür ikisi daḥı kibār-ı evliyā ümmetindendür ḳaddesa’llāhu sırraḥümā ya‘nī birnesneye külliyyetünle meyl itmekdür andan şonra anı kendü nefşün ve zevcün ve mālın üstine ihtiyār ü terciḥ (25) itmekdür andan şonra gizlü ve āşikāre aḥa muvāfaḳat itmekdür andan şonra anuḡ maḥabbetinde kendü tağşīriḡi bilmekdür demek olur biri daḥı *sekrü lā yaşḫū şāḫibü illā bi-müşāhedeti maḥbūbihi* maḥbūbe dimişlerdür ya‘nī maḥabbet bir mestlikdüranuş şāḫibi maḥbūbını görmeyince hüşyār [H128/b] olmaz ve ol sekriḡe ‘inde’l-müşāhede ḫāşıl olur ol ḳābil-i vaşf degüldür didiler biri daḥı budur ki *seferü’l-ḳalbi fī-talebi’l-maḥbūbi ve lehcü’l-lisāni bi- zikrihi ‘alā’d-devāmi* dimişlerdür maḥbūbuḡ talebinde ḳalbün seferi anuş likāsına şevḳidür ve anuş zikrine dilin ḫurmayup ḫariş olduḡı (5) *men eḫabbe şey’en ekserü min zikriḥi*² ḫasebince sevdüğünden muttaşıl zikr itmek iḳtizā eyledügidür biri daḥı *el-meylu ilā mā yuvāfiku’l-insāne* dimişlerdür insāna muvāfiḳ olan nesneye meyl itmek demek olur meşelā sūver-i cemīleye ve aşvāt-ı ḫüşneye ve sār lezzātdan ḫab‘-ı selīm mā’il olduḡı ne ki var ise anlaruş gibiye ve’l-ḫāşıl ḫabī‘at-i insāniyye bu maḫūlenün (10) kendüye muvāfaḳati olduḡiçün yāḫūd ḫavāssla idrākından lezzet alduḡiçün meylinde ihtiyār üzre degüldür ve bi’l-cümle her cihetle nefse bir yerden menfa‘at ü lezzet ḫāşıl olsa anuş maḥabbetinde mecbūr olur insān menāfi‘ ü lezzāt bī-sebāt-ı ‘ālem için meyl-i maḥabbet itmek cā’iz olıcaḳ niçün ol menba‘-ı mehāsin-i aḫlāḳ-ı ‘azīme ve ma‘den-i mekārım ü (15) fezā’il-i ‘amīme [EH 484/a] olan nebiyy-i kerīme [HE 367/b] iştiyāk ü maḥabbet itmeye ki anuş āfitāb-ı cemāl cihān-tāb-ı ziyāsıyla ‘ālem-i zulumāt ḫelāl ü ḫuḡyāndan ḫalāş olup şeş cihete serā-yı çār-ı erkānve āsmān nūr u şefāyla ḫolmuşdur cümle-i mü‘minīne sebep-i ḫayāt idi ve vesīle-i na‘īm-i sermedī ol ḫazretdür cemī‘-i ehl-i İslām üzere şükr-i (20) ni‘metine ḫıyām vācibdür ki sa‘ādet-i dünyā ve āḫiret

¹ Bir nesneye bütünüyle meyletmendir. Ondand sonra onu kendi nefsin, eşin ve malın üstüne ihtiyar ve tercih itmendir. Ondand sonra gizlide ve aşikarda ona muvafakat itmendir. Ondand sonra onun muhabbetinde kendi kusur ve eksikliklerini bilmendir.

² Kişi bir şeyi severse onu çok çok anar.

ve ni‘met-i bâṭına ve zâhireye anuḡ hidāyetiyle fā’iz olmuşlardır imdiher mü’mine vâcibdür ki anuḡ maḡabbetin ‘alākā-yı mülk ü māl ve te‘alluḡ-ı evlād ü ensāl ve aḡrabā ü ‘iyālden taḡdīm eyleye nitekim Şaḡīḡ Buḡārī’de Resūlu’llāḡ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden mervīdür ki *lā yu’minu eḡadeküm ḡattā ekūne eḡabbe ileyhimin vālidihī ve veledihī* buyurmuşlardır (25) ya‘nī sizüḡ biriḡiz mü’min olma çāk ben aḡa vālidinden ve veledinden sevgülü olmayınca dimek olur ḡadīs-i şerīfde vālid taḡdīm olunduḡ ekşeriyetinden ötürüdür zīrā herkesüḡ vālidī olmaḡ muḡarrerdür ammā veledī olmaḡ muḡarrer degüldür Nesā’ī rivāyetinde veled muḡaddem zıkr olınmışdur vechi mezīd-i şefḡat olduḡuḡündür ‘Abdü’l-‘azīz bin Suḡeyb rivāyetinde Enes’den [H 129/a] *ve’n-nāsi ecma’in* daḡı vārid olmuştur Şaḡīḡ İbn Ḥuzejme’de *min vālidihī ve veledihī* yerine *min ehlihī ve malihī*¹ vāḡı‘ olmuşdur *min vālidihī ve veledihī* zıkrī ma’nāda idḡaldür zīrā ‘uḡelā ḡatında bunlar ehl ü māldan ‘izz ü ekremdür vālid veleden şoḡra nas zıkr olınmaḡ ‘aṡıfu’l-‘āmm ‘alā enḡāşş ḡabīlindendür Ḥitābī (5) raḡmetu’llāḡi ‘aleyḡ ḡadīs-i şerīfde vāḡı‘ olan maḡabbetden murād ḡub-ı iḡtiyārdur ḡub-ı ṡabī‘i degüldür dimişdür İmām Nevevī eydür bunda kaḡiyye-i nefsi emmāre ile nefsi muṡma’inneye işāret vardur cānib-i muṡma’inneyi tercīḡ idüḡ Resūlu’llāḡ ḡazretine maḡabbet ider cānib-i emmāre tercīḡ idüḡ bi’l-‘ākis olur İmām Buḡārī rivāyetindeḡazreti ‘Ömer raḡıya’llāhu ‘anh bir ḡün Resūlu’llāḡ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡazretine eyitdi *le-ente yā Resū’u’llāḡ eḡabbu ileyye min küllī şey’in illā nefsi elletī beyne cenbī* didi andan Ḥ’āce-i ‘Ālem (10) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi [EH 484/b] *len mü’mine aḡadüküm ḡattā ekūne aḡabbe ileyhe min nefsihī didi* ve yine ‘Ömer raḡıya’llāhu ‘anh eyitdi *vellezī enzele ileyke’l-kitābe le ente eḡabbū ileyye min nefsi elletī beyne cenbī* didi andan Faḡr-ı ‘Ālem *el-āne yā ‘Ömer*² diyü buyurdu ḡaşılı bir ḡün ‘Ömer raḡıya’llāhu ‘anh yemīn idüp yā Resūla’llāḡ sen baḡa nefsimden ḡayrı her nesneden sevgülüsin (15) didi Faḡr-ı Kā’ināt eyitdi sizüḡ biriḡiz mü’min olmaz ben ana nefsimden sevgülü olmayınca didi yine ‘Ömer raḡıya’llāhu yemīn idüp eyitdi ol Allāḡ

¹ Çoluk çocuḡundan ve malından

² Şimdi oldu, ya Ömer!

haqqıçün ki senüñ üzeriñe kitāb inzāl itmişdür sen baña kendü nefsimden sevgülüsün didi H̄āce-i ‘Ālem *el-ān yā ‘Ömer* diyü buyurdı ya‘nī dañı şimdi maħabbetümüz maķāmından söyledüñ dimek ola va’llāhu a‘lem bir rivāyetde (20) [HE 368/a] *lā vellezī nefsi bi-yedihi ħattā ekūn eħabbe ileyke* ‘ibāretiyle vārid olmuşdur ba‘z-ı¹ zühhād taķdīr-i kelām benüm maħabbetimde şādık degülsün çāk benüm rızāmı kendü hevāñ üstine terciħ itmeyince egerçi kim senüñ helākuñ anda ise dañı dimekdür diyü buyurdı ve Ĥazret-i ‘Ömer’üñ evvel mertebede kendü nefsinı istiṣnā itdüğü anuñçün (25) idi ki insān kendü nefsinı sevmek muķtezā-yı ṭabī‘idür² ğayrı sevmek böyle degüldür Faħr-ı Kā’inātuñ murād-ı şerīfi ħub-ı iħtiyārī idihub-ı ṭabī‘iye mecāl yokdur insān tağyīr-i ṭabī‘ate mālİK degüldür bu ecilden evvel mertebede be-hesabe’ṭ-ṭab‘ cevāb virdi şonra te‘amil idüp istidlālle bildi ki ol Ĥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem kendüye [H 129/b] iki cihānda sebep-i necāt ve sermāye-i sa‘adet ve ref‘-i derecātdur cevāb-ı s̄āniyi virdi ve Resūlu’llāh ħazreti el-ān yā ‘Ömer diyü buyurdı ya‘nī şimdi bildüñ ve lāzım olanı şimdi söyledüñ didi Muħammed Muştafā ‘aleyhi’ş-şalavātü ħazretinüñ maħabbeti böyle olmaķ (5) lāzım olıcaķ vüceb-ı maħabbetu’llāh ne mertebede olur ve maħabbet-i māsivā üzre taķdīmi ne deñlü vācib olur mülāħaza olına anuñ maħabbeti ğayruñ maħabbeti üstine ħadrde ve şıfatda ve efrād ü iħtişāşda [EH 485/a] ve’l-ħāşıl men küllü’l-vücūh ğālib ü iğlab olmaķ vācibdür zāt-ı Bārī subħānehü ve te‘ālā kişiyne nefsinde ve mālından ve vālid ü veledinden belki semi‘nden ve (10) başarından ve cān-ı ‘azīzinden sevgülü olmaķ gerekdür min cemī‘e’l-vücūh maħbüb-ı lezzāte yokdur illā’llāhu vaħdehu lā şerīke lehuluhiyyet anuñ ħaķkıdur ki zātına fenā yokdur ve maħabbet aña vācibdür ki vācibü’l-vücūd oldur herkes ki anuñ ħalbinde maħabbet-i resūlden eşer vardur ol muħabetu’llāhdan bī-naşīb olmaz elbette aña irşād eyler (15) ve herkes ki çaşnī-i maħabbetu’llāhdan āğāh ola anuñ ħabīb-i ekremine ta‘zīm ü tekrīm ve mihr ü maħabbet ve iştiyāķ ü müveddet ne mertebede lāzım idüğün bilür ve anlaruñ zamānidur belki fi’l-ħaķīka şey’ vāħide rāci‘dür teğāyīri i‘tibāratladur Resūlu’llāh

¹ ba‘z-ı H, EH; ħattā HE

²ṭabī‘dür H; ṭabī‘atidür HE, EH

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinüñ cümle-i 'alāmāt-ı maḥabbetinden biri budur ki insān nefsinı şöyle 'arz eyleye ki (20) kendünün murādātından bir murād-ı 'azīmle ol Ḥazreti görmemek mā-beynde taḥyīr olınsa meşelā Resūlu'llāh Ḥazretin görmek müyesser farz olınsa daḡı eger dilerseñ¹ anı saña gösterelüm altundan² maḥrūm ol diselereger rü'yet-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem terciḥ iderse maḥabbeti da'vāsında [HE 368/b] (25) şādıkdur ve illa müdde'i kāzıbdür ve zıkr olınan mişāl evsāṭ-ı nāsa göredür mülük ve selāṭin ve vüzerā daḡı şānlarına göre birer murād taqdīr idüp nefislerin imtiḥān itmek gerekdür İmām Ḳurtubī raḥmetu'llāhi 'aleyh eydür bir kimesne ki ol Ḥazrete İmān-ı şāḫīḫle mü'min ola elbette ḳalbinde ol maḥabbetden bir nesne bulunmaḡ muḳarrerdür nihāyet mertebe-i ḫalk biri birinden [H 130/a] tefāvüt üzredür ba'zına ḫazz vāfir ve naşīb-i kāmıl rüzı ḳılınmışdur ba'z daḡı istiḡrāk-ı şehevātla perde-i ḡafletde ekser-i aḫvāl-i maḥbūb ḳalmışlardur anlar daḡı fi'l-cümle ḫazz ü naşıbden ḫālī degüllerdür muḳteżā-yı İmān behre-i ḫāl maḥabbetdür ve bu fırḳadan [EH 485/b] ba'zı kimesne vardur ki Resūlu'llāh (5) ḫazretin zıkr itdüḡi zamānda rü'yetine bir ḫaysiyyetle müştāk olur ki mecmū'-ı ehl ü māl ve veled ü 'iyālden terciḥ eyler bu maḳūle ehl-i ḡafletden ba'zı müşāhede olınmışdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem maḥabbetinden ḳalbine düşdüḡi zamānda ol Ḥazretün Ravza-i Münevvere'sin ziyāret ve mevāzı'-ı āşārın rü'yet hevāsıyla ol mezkūrāta baḡmayup cümlesinden (10) terciḥ itmişdür velīkin bu ḫālleri ehl-i ḡafletden olup şehevāte meylden ḫālī olmamaḡla serī'ü'z-zevāldür diyü buyurmuşdur ve'l-ḫāşıl muḳteżā-yı İmān ḫasebiyle her mü'minün ḳalbinde maḥabbetu'llāh ve maḥabbet-i resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mevcūd olup bu ma'nāda merātib-i nās mütefāvit olduḡı muḳarrer olıcaḡ şekk ü şübhe yoḡdur ki bu ḫuşūşda (15) aşḫāb-ı güzīn rıdvanu'llāhi 'aleyhim ecma'īn sā'ir nāsdan naşīb-i etemm ü ekmel birle mümtāz ü ser-efrāzlardur³ zırā maḥabbet semere-i ma'rifetdür ve ol Ḥazretün cemī'-i aḫvāline anlar a'lāmdur lāzım gelür

¹ sana yüz biḡ filori virelüm ol Ḥazreti görmekten maḥrūm ol eger dilerseñ HE, EH; -H

² altundan H; filoriden HE, EH

³ ser-efrāzlardur H; ser-firāzlardur HE, EH

ki cümleye gâlib olalar hattâ bu bâbda hatunlarından dağı niçe merdâne hareket ve dilâverâne etvâr ü hâlât rivâyet olunmuşdur Şâhibü'l-Lübâb naklinde mezkûrdur ki (20) Uğud gâzâsında Resûlü'llâh hazreti cengde düşdi diyü Medîne'nün içinde yalan haberler şâyi¹ oldı halk arasına bir gulgüle düşdi ki feryâd ü figânları âşmâne çıkdı hemân enşâr hatunlarından biri şehrden çıkup mağall-i muhârebeye vardı gördi ki karındaşı oğlu ve eri ve atası dördi bile şehîd olmuş yaturlar anlara muqayyed (25) olmadı Resûlü'llâh hazreti nice oldı kâdadur didi dağı ilerüdedür didiler gitdi Fağr-ı 'Âlem'ün çağ yanına vardı mübârek dâmenin eline alup yâ Resûlü'llâh cümlesi yoluğa fedâ olsun çok şükür seni sağ ve üns gördüm şimden girü kalan muşîbetimi kayurmazam didi raçıya'llâhu 'anhümâ rivâyet olunur ki aşhâb-ı kirâmdan Zeyd bin [H 130/b] ed-Deşine [EH 486/a] hazretin [HE 369/a] Mekke müşrikleri tutup haremnden taşra katle çıkardıkları zamânda Ebü Süfyân eyitdi Allâhı severseğ yâ Zeyd şimdi senün yerünge Muhammed olaydı anuğ boynun uraydığ sen kendü ehlün arasında olayduğ hazz ider miydün didi Zeyd eyitdi va'llâhi (5) Muhammed şimdi turduğı yerde olaydı dağı aña bir diken bataydı ben ehlim arasında olaydum hazz itmezdüm didi Ebü Süfyân eyitdi *mâ re'aytü ehaden mine'n-nâs yuhibbu kehubbe aşhâbi muhammedin muhammeden* didi ya'nî Muhammedün aşhâbı Muhammedi sevdükleri gibi âdem oğlanından bir kimse bir kimseyi sevdüğün ben görmedüm didive Sevbân raçıya'llâhu 'anh (10) kışşası karîben mürür itmişdür ki bir gün müteğayyir ü perîşân Resûlü'llâh hazretün hizmetine gelüp Fağr-ı 'Âlem mezbûrı bu hâlde göricek yâ Sevbân nolduğ ne vâkı¹ oldı didükde yâ Resûlü'llâh aña gam çekerim ki âhîretde sen peygamberlerle merâtib-i 'âliyyede olsağ gerek ben seni göremezsem nice olur hâlîm dimiş idi andan Hağğ te'âlâ (15) hazreti *ve men yuği'llâhe ve'r-resûle fe 'ulâ'ike me'allezîne en'amellâhu 'aleyhim*¹ âyet-i kerîmesin göndermişidi ve ba'zılar bu huşuş Zeyd bin 'Abdi'r-rabbih hazretinden şâdır olmuşdur sebab-i nüzûli anuğ kışşasıdur didiler mezkûr Zeyd Fağr-ı Cihân'ı şöyle severdi ki bir gün bağçesinde çalışup işlerken oğlu (20) geldi

¹ Kur'an 4/69: Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği ile birlikte dirler.

Resūlu'llāh ḥazreti vefāt eyledi diyü ḥaber virdi hemān Zeyd du'ā idüp eyitdi *Allāhümme ezhīb başari ḥattā lā erā ba'ade ḥabībī Muḥammedin aḥaden* didi ya'nī yā Rabb gözümün nūrını sen gider ta ḥabībim Muḥammedden sonra bir kimseyi görmeyem didi Ḥaḳḳ te'ālā du'āsın müstecāb itdi hemān gözleri görmez oldı fi'l-ḥaḳīka ol Ḥazretün maḥabbeti (25) maḥabbetu'llāhdan olduğuna delālet eyler ki İmām Kuşeyrī raḥmetu'llāhi 'aleyh risālesinde Ebū Sa'īd el-Ḥazzāz'dan ḥikāyet eyler ki eyitdi bir gice [EH 486/b] vākı'ada Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazreti gördüm yā Resūla'llāh beni ma'zūr buyur maḥabbetu'llāh senünj maḥabbetünjden beni meşğül kıldı didüm eyitdi yā mübārek *men eḥaba'llāhe feḳad eḥabbenī* didi ya'nī taḥkīken Ḥaḳḳ te'ālā yı seven beni [H 131/a] sever didi Şaḥīḥayn'da Enes bin Mālik raḳıya'llāhu 'anhü rivāyetinde ol Ḥazretiden şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mervīdür ki *selāsü men künne fīhi ve cedde ḥalāvete'l-i māni en yekūna'llāhu ve resūluhu eḥabbe ileyhi mimmāsivā hümā ve enyüḥibbe'l-merre' lā yuḥibbu illā'llāhu ve en yekrehe en ya'ūde illā'l-küfri kemā yekrehu* (5) *en yukzafa fī'n-nārī* diyü buyurmuşlardur ḥāşılı kişi ḥalāvet-i İmānı bulmağı üç nesneye ta'līk itmişler biri buña Ḥüdā ve Resūl kişiye cemī'-i māsivādan sevgülü ola biri daḫı bu ki sevdüğü dostı mücerred Allāh rızasıçün seve [HE 369/b] biri daḫı bu ki yanında küfre 'avdet¹ itmek āteş-i sūzāne atılmağ gibi mekrūh olave ḥalāvet-i İmān (10) ne dimekdür İmām Nevevī eyitdi t̄ā'atin lezzetin alup dīn yolunda meşakḳatlere taḥammül itmek ve bunları aḡrāz-ı dünyeviyye üzerine tercīḥ itmekdür ḳula maḥabbetu'llāh anuḡla ḥāşıl olur ki t̄ā'atin işleye ve muḥālefetin terk eyleye Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem cānibi daḫı böyledür ba'zılar eyitdi ma'nāsı bir kimesne ki İmānın tekmi'l eyleye aḡa ma'lūm olur ki kendü üzerinde (15) Ḥaḳḳ te'ālānuḡ ve Resūlünj ḥaḳḳı vālidinünj ve veledinünj ve mecmū'-ı nāsunj ḥuḳūkundan ziyādedür zīrā ḍelāletden ḥüdā bulmaz ve nārdan ḥalāş olmaz illā Ḥaḳḳ te'ālānuḡ lisān-ı resūlī üzre beyānıyla ḥāşıl olur ḥadīs-i şerīfde ḳaẓiyye-i marīzle şaḥīḥe işāret vardur marīz olup şafrāsı ḡalebe iden kimseye ḫatlu nesne acı gelür ve şaḥīḥü'l-

¹avdet H, EH ; da'vet HE

mizāc olan kimse (20) kemā-yenbaği ḥalāvetin idrāk eyler bundan daḥı İslām'ı za'īf olanlar ṭā'at-i Ḥūdā ve mütāba'at-ı Resūlūñ lezzetin bulamaz ve şunların ki İslām'ı kavī ve i'tikādı şaḥīḥ olanların lezzet ü ḥalāvetin kemā-yenbaği idrāk eyler [EH 487/a] onların maḥabbeti 'alāmet-i şīḥat-i İslām ve kuvvet-i ĩmāndur her kiři kendüyi tecrübe eylesün görsün ne ḥāldedür cümle-i āsār-i maḥabbet ü (25) kemāl-i iḳbālden biri daḥı ol şaḥābenüñ fi'ilidür ki namāzıda iken bir gice uğrı geldi gözünün öñünde atını çözdü alup gitdi namāzın bozmadı niçün böyle itdün didiler eyitdi mübāşir olduğum¹ baña andan aḳvā vü enfa' idi diyü cevāb virdi biri daḥı budur ki şaḥābe-i kirāmdan iki kimseyi Resūlū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ba'z-ı [H 131/b] ğazāsında 'adüv cihetin muḥāfaza için ilerü ḳomış idi bir gice birisi yatup uyurdu biri namāz kılırdı düşmen bunları göricek namāz kılanı okla urdu namāzın bozmadı bir daḥı urdu yine bozmadı bir daḥı urıcaḳ üçüncü mertebede yoldāşın uyardı ve eyitdi hergiz namāzı (5) bozmasam olurdu ammā ehl-i İslām'a zarar yetişe diyü ḥavf itdüm seni uyardum didi İmām Buḥārī bu ḥuşuşı Şaḥīḥ'inde getürmişdür insāndan bu mertebe-i taḥammül muḳtezā-yı vicdān ḥalāvet-i ĩmāndur ḥadīs-i şaḥīḥde vārid olmışdur ki *zāka ta'ame'l-i māni men raḍiye bi'llāhi rabben ve bi'l-i slāmi dīnen ve bi-muḥammedin nebiyyen* buyurmışlardur ḥāşılı bir kimesne ki Ḥaḳḳ te'alānıñ rubūbiyyetine ve (10) dīn-i İslām'a ve nübüvvet-i Muḥammed 'aleyhi's-selāma razı ola ol kiři ĩmānıñ lezzetin zevḳ itdi dimekdür Medāric'de eydür taḥḳīken ĩmānıñ ta'amı vardur ḳalb anı zevḳ eyler ağız ta'am ü şarāb lezzetin [HE 370/a] zevḳ itdüğü gibi ve Resūlū'llāh Ḥazreti ḥaḳīḳat-i ĩmāni derrākdan² anıñ ḳalbe-i ḥuşūlinden gah zevḳle ta'bir itdi ve gah vicdānla ta'bir buyurdu ve ol zamānda ki aşḥābını şavm-ı (15) visālden nehy itdiler yā Resūlū'llāh sen şavm-ı vişāl idersin didiler eyitdi *lestü kehey'etiküm innī uṭ'amu ve 'usḳā*³ diyü buyurdu bu ḳavl-i şerīfi zevḳ-i ḥalāvet-i ĩmāne göre idi zāhiri üzre ta'am ü şarāb-ı ḥissīye 'amel idenler ḥicāb-ı ğafletde ḳalmışlardur daḥı taḥḳīḳi maḳşad 'ibādeti

¹amel HE, EH ; -H

²derrākdan H, idrākdan HE, EH

³Ben sizler gibi değilim. Ben yedirilir ve iirilirim.

gelse [EH 487/b] gerekdür in-şā'allāhu te'ālā 'Arīf-i kebīr Tācū'd-dīn bin 'Atā rahmetu'llāhi 'aleyh eydür (20) hadīs-i şerīfde delālet vardur ki Hakk te'ālānuñ rübūbiyyetine rażı olan ta'am-ı İmāni zevk ider didügi budur ki kendüyi Hakk'a teslīm idüp hükmine inkıyād üzre olıcak lezzet-i 'ayş ve rāhat-ı tefvīz idrāk eyler aña (25) rażı bi'llāhi hāşıl olıcak anuñçün rażı mina'llāhi dahı hāşıl olur bu mertebeye vāşıl olduğda Hakk te'ālā aña 'atā kıldığı ni'meti idrāk itmekçün anuñ mezākında bir halāvet halk eyler emrāz-ı nefsanıyyeden 'āfiyet müyesser idüp selīmü'l-idrāk eyler ol selāmetle halāvet-i İmānī zevk eyler ve ma'lūm ola ki mezkūr olan üç rıza biri birin müstelzemdür [H 132/a] zīrā Allāh'ın rübūbiyyetine rāzı olan elbette Resū'llāh hazretinüñ nübüvvetine rāzı olurve dīn-i İslām'a rāzı olurve Muhammed 'aleyhi's-selāmuñ nübüvvetine rāzı olan Hakk te'ālānuñ rübūbiyyetine ve İslām'a rāzı olur ve dīn-i İslām'a rāzı olan Hakk te'ālānuñ rübūbiyyetine ve Resū'llāh hazretinüñ nübüvvetine (5) rāzı olur bunlar biri birinsizbulunmak mümkün degüldürve buyurmuşlardur ki maḥabbetu'llāh iki kısımdur birisi farzdur ve birisi müsteḥabdur farz olan şol maḥabbetdür ki Hakk te'ālānuñ evāmirine imtişāl ve nevāhīsine ictināb ve ḳadrine rızā üzre olmağa bā'is ola pes her kimse ki bir fi'ıl-i ḫarām işleye ya bir vācib terk eyleye bu ma'nāya olan maḥabbetu'llāhda taḫşiri (10) olduğundandır zīrā hevā-yı nefsin taḳdīm itmiş olur müsteḥab olan şol maḥabbetdür ki nevāfile müdāvemet ve şübühātdan ictināb iktizā eyleye bu kısımla muttaşif kimse ḳatı az olur şaḫīḥ-i Buḫārī'de Ebī Hüreyre naḳlinde Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Rabb-i 'izzetden rivāyet itmişdür ki *māteḳarrebe ileyye 'abdiye bi-mişli ede'i mā feraḳtu 'aleyhive lā yezālū 'abdi yeteḳarrabu ileyye* [EH 488/a] (15) *bi'n-nevāfili ḫattā üḫibbühü fe-i zā eḫbebtühü kuntu sem'ehu ellezī yesme'u bihi vebaşarehu ellezī yubşirü bihi ve yedehu ellezī yebtişu bihā ve riclehü ellezī yemşiye bihāfebīyesme'u ve biyubşirü ve biyebtişubi yemşiy ve le'in se'leniy le-ü'tiyennehü ve le'in isteāzenīle'u-İzzennehu* [HE370/b] ve *mā teraddedtü 'an şey'in ene fā'ilehü teraddüdü'an kabḳi nefsi 'abdiye'l-*

mu'mini yekrahü'l-mevte ve ekrahü mesā'etehü' buyurulmuş hadīs-i şerīfün hāşılı (20) budur kiedā-yı ferā'iz Hakk te'ālā hazretine aḥabb-ı a'māl ola bu taqdīr üzre nevāfil Hakk te'ālānuḡ kulına maḥabbet itmesin müfīd olup ferā'iz müfīd olmaduḡında istiškāl idenlere cevāb virmişlerdür ki nevāfilden murād ferā'izle bile olan nevāfildür ki ol ferā'izi tekml̄ idicidür fi'l-ḥaḳīka yine sebep maḥabbet-i ferā'iz olmuş olur nihāyet ferā'iz kemāl nevāfille (25) bulurmuş bu ma'nāEbū İmāme rivāyetinde vārid olan hadīs-i ḳudsī mü'eyyed olur ki *ibn ādeme inneke len tūdrikemā'indī illā biādā'i māftereḡtuhu 'aleyke* buyurulmuşdur ya'nī ey Ādem oḡlu taḥḳīken sen benim ḳatımda olan faẓl ü kerāmete vāşıl olmazsın illā senünḡ üzeriḡe farz itdiklerümünḡ edāsiyla olursın dimek olur bundan zāhirdür ki vuşūle sebep edā-yı [H 132/b] ferā'iz imiş yāḡūd böyle cevāb virile ki nevāfil işlemek maḥabbetdendür bunu da terkiyle 'iḳāb ḡavfindan işlemek mutaşavver degüldür ammā ferā'iz bununḡ ḡilāfidur ve Fāḳihānī eydür hadīs-i şerīfün ma'nāsı bir kimesne ferā'izi edā eylese ve nevāfilden şavm ü şalāt ve sār a'māle müdāvemmet eylese (5) maḥabbetu'llāha yetiştirür dimekdür *ve küntü sem'ehu ve başarehu*² buyurduḡı ne dimekdür dinilürse bir ḳaç vechle tefsīr itmişlerdür biri budur ki 'ale's-sebīle't-temsīl vārid oldı ma'nāsı benim emrimi iḡtiyār da ben anuḡ sem' ü başarı ve yedi gibi olurum ḡā'atimi sever ve ḡidmetimi iḡtiyār eyler ol cevāriḡini sevdüḡi gibi [EH 488/b] dimek didiler bir vechte daḡı ³bi'l-külliyeye baḡa meşḡüllerdür ḳulaḡıyla (10) işitemez illā beni rāzı ḳılan nesneyi işidür ve göremez illā benim emr itdüḡimi görür dimekdür didiler bir vechte budur ki ben aḡa nuşretde ve mu'āvenetde sem' ü başarı ve yedi gibi olurum dimekdür didiler ba'zılar daḡı ḡazef-i muẓāf üzredür ma'nāsı *ve küntü ḡāfiẓe sem'ehu ve ḡāfiẓe başarehu* dimekdür didiler bu

¹ Kulum, kendisine farz kılduḡım şeyleri eda itmekten daha sevimli bir amelle bana yaklaşamamıştır. Kulum bana nafilelerle durmadan yaklaşır. Nihayet, ben onu severim. Bir kere de ben onu sevdim mi artık kulumun işittiḡi kulaḡı, gördüḡü gözü, şiddetle tutup kavradıḡı eli ve yürüyen ayaḡı ben olurum. benimle işitir, benimle görür, benimle tutar ve benimle yürür. Eḡer benden bir şey isterse onu veririm. Bana sığınırsa onu himayeme alırım. Mümin kulumun nefsinı kabzetmede tereddüt ettiḡim kadar hiç bir şeyi işlemede tereddüt itmem. O ölümlü kerih görür, ben de onun yapışmasını kerih görürüm.

² Onun kulaḡı ve gözü olurum.

³ budur ki HE, EH ; -H

kavlı Fākihānī'nün'dür ve dağı eyitdi bunda bir dağık ma'nā dağı (15) budur ki sem'ci mesmū' ma'nāsınadır zīrā maşdar mef'ul ma'nāsına gelür *hezā darbū'l-emīr*¹ dirler *mađrūbehu*² ma'nāsın dirlerbunda dağı ma'nā-yı kelām ben ılı sevdüğü zamānda ol işitmezillā benüm zikrimi ve naşar itmez illā benüm 'acā'ib-i melekūtımı ve elin uzatmaz illā şol nesneyi ki benüm rızām anda ola dimekdür didi ve ğayrı eyitdi ılılarına i'timād olan 'ulemā ittifāk itdiler ki (20) bu mecāzdur ve 'ābide nuşret ve te'yīd ve i'ānetden 'ibāretdür hattā kāne 'abdi şol ālāt menzilesine tenzīl eyler ki anlar gele isti'ānet olına anuñçün [HE 371/a] bir rivāyetde *febī yesma'u ve bī yubşiru ve bi-yebţişu ve bī-yemşī*³ vārid olmuşdur ittihādiyye tã'ifesi hağıkati üzre olmağı ra'm itdiler te'ālā Allāhu ' ammā yeğülün ve Hağğābī rağmetu'llāhi 'aleyh eydür ol 'ibāretle (25) sür'ate icābet du'ādan ta'bīr eyledi zīrā insānuğ cemī'ci mesā'isi olmaz illā ol cevāriğ mezğure ile olur didi ve ba'zı tã'ife buña ğaml itmişlerdür ki 'abd kaçan ki 'ibādet-i zāhire ve bāıneye mülāzemet itse ve nefsi kudūretlerin şāfī olsa ol hemān ma'nā-yı Hağda olur te'ālā 'an-zalīk ve nefsenden fānī olur hattā müşāhede ılıur ki Allāh te'ālā [H 133/a] zākirü'n-nefs ve mağabbetü'n-nefs olur ve bu esbāb ve rüsüm 'adem şarf olur dimişlerdür ve'l-ğāşıl vücūh-ı mezğurenüğ cümlesi üzre ğadīs-i şerīfle ittihādiyyenüğ temessüke mecālleri yoğdur ve ğiddet-i muğlakaya kã'il olanlar dağı temessük idinemezler zīrā bağıyye-i ğadīsde [EH 489/a] *le'in seeleni*⁴ (5) lağı vāğı' olmuşdur'Abdü'l-vāğid rivāyetinde *ve le'in seeleni'abdī*⁵ vārid olmuşdur bu lağılar elbette esnāniyyet iğtizā eyler dimişdür ve İbnü'l-Ğayyum rağmetu'llāhi 'aleyh eydür bu ğadīs-i şerīf İlāhi'nünğ fehmi ğalīzü't-ğab' ve keşīfü'l-ğalb olana ğarāmdur ve bundan murād esbāb-ı mağabbeti iki nesneye ğaşrdur birisi ferā'izi edā biri dağı nevāfille tağrībü'l-Allāh ü (10) mağabbet olan kimesne nevāfili iğşār ide Hağğ te'ālānuğ mağbūbı olur ve Teğri te'ālānuğ anı mağabbeti muğibbūğ evvelki

¹ Bu, emirin dövmesidir.

² Onun dövdiği kimsedir.

³ Böylece o benümle işitir, benümle görür, benümle tutar ve benümle yürür.

⁴ Eğer benden bir şey isterse.

⁵ Kulum benden bir şey istediği zaman.

maḥabbetinden ʿalā bir maḥabbet īcāb eyler bu maḥabbet anı şöyle eyler ki maḥbūbından gayre nazarı ve teveccūhi kalmaz ve andan gayrıya kalbinde yer kalmaz anuḡ maḥabbeti ve zikri İmām-ı kalbine mālīk ü memleket rūḥına müstevlā olur şekk yokdur ki bu aḡ maḥabbet olan kimesne muḥibb olan (15) kimesne işitse maḥbūbıyla işidür görse maḥbūbıyla görür yürüse maḥbūbıyla yürür maḥbūbı kalbinden gitmez enīs ü mūnis ve muḡāḥibi olur *bī yesmaʿu bī yubşuru* ve gayrılarında olan bī'ler muḡāḥabet maʿnāsınadır ve bu muḡāḥabetbir muḡāḥabetdür ki nazīri yokdur tā kim kıyās olına mücerred iḡbārla idrāk olunmaz ḡāl idinmeyen anlayamaz meseʿle-i ḡāliyyedür ʿilmiyye-i maḡza degüldür dimişdür (20) andan eyitdi kıl cānibinden daḡı ¹ kula cemīʿ-i murād ü maḡşūdında muvāfaḡat olur *leʿin seʿelenī le-üʿḡiyennehu ve leʿin isteʿāzenī le-üʿizennehu*² buyurduḡı bu maʿnādur ḡattā iki cānibden kuvvet muvāfaḡat-ı Rabbūḡ tereddüdün iḡtizā eyler teʿālā şāne zīrā āʿbid mevte girye görür ve Ḥaḡḡ teʿālā daḡı anuḡ girye gördüḡün girye görür bu cihetden iḡtizā eyler ki imāte kalmaya velīkin ḡayır imātesindedür (25) zīrā Teḡri teʿālānuḡ imātesi iḡyā içündürve marāz virmesi şıḡḡat virmekçündürve faḡīr itmesi ḡanī itmekçündür menʿi ʿaḡā içündür ve Ḥazret-i Ādem şulbında [EH 489/b] cennetde iken iḡrācı aḡsen-i aḡvāl üzre [HE 371/b] yine cennete eylemek³ içündür ḡaḡīḡatde ḡabīb⁴ oldur māsiwāsı degüldür diyübuyurdu Ḥaḡḡābī raḡmetuʿllāhi ʿaleyh eydür Ḥaḡḡ teʿālānuḡ ḡaḡḡında tereddüd idüp şoḡradan bir reʿy [H 133/b] peydā olmaḡ maʿnāsı muḡāldür imdi ḡadīs-i şerīfde mezḡūr olantereddüdün iki teʿvīli vardır biri budur ki Ḥaḡḡ teʿālā bir kıluna ʿömrinde bir marāz ya bir belā musallaḡ idüp ölmek mertebesine iletse kıl duʿā idüp Ḥaḡḡ teʿālā yine belāsun def eylese şifā virse Teḡri teʿālānuḡ ⁵ (5) bir ḡuḡuşda tereddüd idüp şoḡradan bir reʿy zāḡir olan kimsenün fiʿline müḡābih olur ḡāl bu ki Ḥaḡḡ celle ve ʿalā tereddüd eylemeden münezzeḡdür taḡdīrine muvāfiḡ her nefşün eceli

¹ Ḥaḡḡ teʿālāya muvafakat olıcak anuḡ HE, -H, EH

² Eḡer benden bir şey isterse onu veririm, bana sıḡırsa onu himayeme alırım.

³ eylemekH; iletmek HE, EH

⁴ ḡabīb H, EH; sebeb HE

⁵ bu fiʿli HE, EH ; -H

yetdikçe fenâsı muḳarrerdir kendü zāt-ı pākinden ğayrınuḡ beḳâsı yoḳdur bir te'vîl daḡı budur ki ma'nâsı (10) ya'nî meleklerimi rûḡ-ı mü'mini ḳabz itmede redd itdügüm gibi bir nesnede redd itmedüm demek ola nitekim ḳıṣṣa-i Mûsâ'da rivâyet olunmuşdur ki 'Azrâ'îl ḳabz-ı rûḡ için bir kaç kerre vardı her bâr ki Mûsâ mevte rızâ virmezdi Ḥaḳḳ te'âlâ melekü'l-mevti yine Mûsâ ḳatından redd isüp döndürdi bir kerre Mûsâ 'aleyhi's-selâm anuḡ gözine ḫabânca daḡı urmuşdur (15) ve bundan murâd Mûsâ'nuḡ rızâsı olmayınca ḳabz itmemek idi ve bi'l-cümle iki veche üzere daḡı ḫaḳîḳat-i ma'nâ Ḥaḳḳ te'âlânunḡ ḳuluna luḡf ü merḫamet ü şefḳat itdügüdür diyü buyurmuşdur Kilâbâdî daḡı ḫadîṣ-i şerîfde mezkûr olan tereddüd lafzından murâd terdîddür diyüp aḡa göre te'vîle müteşaddî olmuşdur ḫâşıl-ı kelâm *lâ ḫayâte lil-ḳalbi illâ bi-meḫabbeti'llâhi ve meḫabbeti resûlihi ve lâ 'ayşe illâ 'ayşe'l-muḫibbîne*¹ demişlerdür ve (20) maḫabbet-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemünḡ bir kaç 'alâmeti vardur a'zam-ı 'alâmâtı sünnetine iḳtidâ ve ḫarîḳatine sülûk ve ittibâ' ü şer'î-i şerîfde ta'yîn itdüḡi ḫudûdı tecâvüz itmeyüp âdâb-ı [EH 490/a] şerî'atin ri'âyet itmekdür *ḳâ'llâhu te'âlâ ḳul in kuntum tuḫibbûna'llâhe fetebiünî yuḫbibkumu'llâhu*² Ḥaḳḳ celle ve 'alâ bu âyet-i kerîmede Resûl-i (25) Ekrem'ine böyle dimeḡi emr itmişdür ki ey âdem oḡlanları eḡer Ḥaḳḳ te'âlâ ḫazretin severseniz baḡa ittibâ' idün ki Allâh te'âlâ sizi seve diyü buyura ḫâşıl-ı resûle mütâba'ati kendüye maḫabbet itdüklerine 'alâmet ḳıldı ve resûline ḫüsn-i mütâba'atlerinünḡ cezâsını kendü anlara maḫabbet itmeḡi ḳıldı kâne te'âlâ şöyle buyurdı ki beni sevdüğünüz andan bellüdür ki resûlime mütâba'at idesiz [H 134/a] ve aḡa mütâba'at iderseniz bende size maḫabbet iderüm didi bunda da maḳşûd baḡa maḫabbet da'vâsınunḡ muḳteżâsı resûlüme ittibâ'dur ansız baḡa maḫabbet olmaz ve baḡa maḫabbetlerinüz şarḫıyla muḫaḳḳıḳ olıcaḳ ben daḡı size maḫabbet iderüm dimekdür ve bi'l-cümle maḫabbetu'llâha [HE 372/a] şâhid mütâba'at-ı resûldür şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem şöyle ki (5) aḡa mütâba'at bulunmaya küfr ü 'iṣyândur Maḫmûd el-Varrâḳ raḫmetu'llâhi 'aleyh buyurmuşdur ki

¹ Kalb için Allah'ın ve resulünün sevgisinden başka hayat yoktur ve yaşayış ancak sevenlerin yaşayışıdır.

² Kur'an 3/31: De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."

ta‘şī’l-i lāhe ve tuzhirü ħubbahu

hezā le-‘amrifi’l-ķiyāsi bedī‘u

lev kāne ħubbuke şādiken le‘a‘atehu

inne’l-muħibbu limen yuħibbü muṭī‘u¹

ħāşılı budur ki Ĥaķķ te‘ālāya izhār-ı maħabbet iderken yine ‘işıyān eylersin senüñ bu vażıñ ħıyāsa uymaz bir ‘aceb nesnedür eger senüñ maħabbetüñ gerçek olaydı (10) anıa itā‘at iderdük zırā muħibb olan kimse sevdüğine muṭī‘ olur dimekdür muħabetu’llāhuñ münşā’ı ħul Ĥaķķ te‘ālānuñ kendüye itdüğü ‘a‘āları ve ol ni‘am-ı zāhire ve bāṭıl neden kendü üzerinde olan iĥsānları mülāħaza ve müṭāla‘a kılmakdur Ĥaķķ te‘ālānuñ ‘abd üzre a‘zam ni‘amından biri budur ki kendünüñ maħabbetine ve ma‘rifetine ve resülünüñ mütāba‘atine (15) ehl eyleye Muħāsibī ħaddese sırrahu buyurmuşdur ki ħuluñ maħabbetu’llāha ‘alāmeti anuñ rızāsına ittibā‘ı ve sünnet-i Resülü’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem temessük itmesidür ve ‘ābid ħalāvet-i ĩmāni kaçan ki zevķ eyleyeve ta‘mın idrāk ide anuñ semeresi lisānında ve cevāriħinde zühür eyler zıķru’llāh lisānına tatlu gelür ve ṭā‘atu’llāh [EH 490/b] cevāriħine ħoş gelür bu taķdırce şol ġāyet ıssı günde şusuz (20) yüregi yanmışlara şovuk şu nice ħayāt baĥş olursa bu ħāletde şuya iştıyāk ü maħabbeti nice ise yanında ĩmān ü maħabbet-i ĩmān şöyle olur ṭā‘atüñ ta‘b ü meşakķati kıalmaz belki ġıdā-yı rüh olur ħalbi anuñla şafā ve sürür ve derünü anuñla nür-ı ħuzür bulur ṭā‘at ü ‘ibādetde lezzāt-ı cismāniyyeden ‘azīm lezzāt-ı rühāniyye idrāk eyler dimişdür ĩmām (25) Tirmidī naķlınde Enes bin Mālik’den merfū‘an rivāyet olinmişdur ki Resülü’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *men aĥyā sünneti feķad eħabbenī vemen eħabbenī kāne me‘a fi’l-cenneti* buyurmuşlar ya‘nī bir kimesne ki benüm sünnetimi iĥyā eyleye taĥķīken ol beni sever ve bir kimesne ki beni seve Cennetde benümle bile olur diyü buyurmuşdur ve İbn ‘Aṭā ħaddese sırrahu buyurmuşdur ki bir kimesne ki ādāb-ı sünneti nefsine lāzım [H 134/b] kıla

¹ Allah’a muhabbet gösterirken ya bu isyanın nedir?

Senin bu tavrın, kıyasa uymaz acayip bir nesnedir

Eğer sevgin gerçek olsaydı ona ederdin itaat

Zira seven kimse sevdiğine muti olur elbet

Allāhu te‘ālā anuḡ ḡalbini nūr-ı ma‘rifetle münevver eyler ve o emr ü nevāhī ve ahlākda mütāba‘at-ı ḡabību’llāhdan eşref maḡām yoḡdur dimişdür Ebū İshāk Daḡḡık’i Cüneyd-i Bağdādī’nün ḡkranıdandır ol daḡı ‘*alāmetü maḡabbetu’llāhi işārü tē‘atihi ve mütāba‘ati nebiyih¹*’ dimişdür ve ba‘zı ‘ulemā raḡmetu’llāhi te‘ālā buyurmuşdur (5) ki nūr-ı İmān kimsenün üzerinde zuhūr itmez illā Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡazretinün sünnetine ittibā‘ idüp bid‘atinden ıraḡ olmaḡla zuhūr eyler ammā şol kimesne ki ‘ilmi mişḡāt-ı [HE 372/b] risāletden aḡz itmeyüp baḡa ‘ilm-i ledünnī virilmişdür diye anuḡ ‘ilmi ledünnī-i şeyḡānī ve nefsanīdür ledünnī-i rüḡānī oldur ki muvāfiḡ-ı şeri‘-i Muḡammedī ola şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ve’l-ḡāşıl ‘ilm-i ledünnī (10) iki nev‘dür birisi ledünnī-i raḡmānī birisi ledünnī-i şeyḡānīdür farkları vaḡy-i ilāhī gelmekledür Faḡr-ı ‘Alemden şonra vaḡy ḡod münḡaḡı‘ olmuşdur eger su‘āl olinup ‘ilm-i ledünnī vaḡyden müstaḡnā olduğuna ḡışşa-ı ḡızır ve Mūsā ‘aleyhima’s-selām delālet itmez mi Mūsā ‘aleyhi’s-selām kendüye vaḡy gelür bir ulu peyḡamber iken ba‘zı esrāruḡ ‘ilminde ḡazret-i ḡızır’a² muḡtāc idi [EH 491/a] veḡızır (15) ‘ilm-i ledünnī sebebiyle andan müstaḡnā idivechi nedir dinülürse cevāb budur ki Mūsā ‘aleyhi’s-selām ḡızır’a meb‘ūs degüldi ve ḡızır ‘aleyhi’s-selām Mūsā’ya mütāba‘atle me’mūr degüldi eger me’mūr olaydı mühāceret idüp Mūsā’ya gelmek üzerine vācib olurdu anuḡçün idi ki mülāḡāt itdikleri zamānda *inti Mūsā beni İsrā’īl* diyü ḡiḡāb itdi ya‘nī sen benī İsrā’īl’e (20) meb‘ūs olan Mūsā mısın didi ol daḡı ne‘am didi nitekim ḡadīs-i şerīfde beyānı sebḡat itmişdür ammā Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem kāffe-i ins ü cinne meb‘ūşdur her ‘aşrda gelen ḡā’ifenün aḡa mütāba‘atı vācibdür eger enbiyā ve rusul-i kirāmdan şalavātu’llāhi ‘aleyhim birisi anuḡ aşrında mevcūd olsa anuḡ şerī‘atine ittibā‘ı vācib olurdu nitekim tafşīli zıkr (25) olinmişdur pes her kimesne ki ol ḡazretle Mūsā ve ḡızır münāsebetin da‘vā eyleye yaḡud böyle olmaḡı tecvīz ide kāfir olur küfründe iştibāḡ yoḡdur evliyāu’llāhdan degül evliyā-yı şeyḡāndan³ le‘anehumu’llāhi

¹ Allah’ı sevmenin alameti onun taatine can atmak ve resulüne uygun hareket itmektir.

²ḡazret-i ḡızır H, HE; -EH

³ olur HE,EH; -H

‘aleyhim ¹ledünnî-i rahmânî didükleri Hakk te‘âlâya tâ‘at ü ‘ubüdiyyet ve Resûlü’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hazretine mütâba‘at semeresidür ve fehm-i kitâb ü sünnet anuñla müyesser olur nitekim ‘Alî kerre ma’llâhu veche hazretine su‘âl idüp eyitdiler hiç Resûlü’llâh Hazreti size bir nesne [H 135/a] maşşûş kılmış mıdır ya‘nî bir hâlet var mıdır ki sâ‘ir nâs andan bî-naşîb ola hemân size virilmiş ola didiler eyitdilâ *illâ fehmen yu’tihi’llâhu ‘abden fî kitâbih²* didi bundan fehm olunur ki cemî‘-i mü‘minîn aḥkâm ü şeri‘yyede ber-â-ber olan nihâyet-i mertebe Hakk te‘âlâ hazreti ba‘zını (5) ziyâde fehm ü idrâkle teşrîf eyleye kitâbu’llâhdan murâd fehmine muvâfiḳ olalar nitekim her ‘aşrda nâsuñ ṭabakâtı tefâvüt üzre olur ba‘zılar kütüb-i tefâsîr ü eḥādîs müṭâla‘a ve istihrâc iderler ve ba‘zılar daḥı anlardan işidüp istifâde iderler Hakk celle ve ‘alâ her birine bir maḳâm müyesser [EH 491/b] itmişdür yine cümlesine [HE 373/a] ḥükm-i şeri‘ ber-â-berdür ve daḥı ol Hazrete maḥabbetün (10) bir ‘alâmeti budur ki anuñ şeri‘ne rızâsı bir mertebede ola ki ḳazâ iderse derûn-ı dilden ḥasen-i ḳabûl ü iz‘ân eyleye nitekim Hakk celle ve ‘alâ Ḳur‘ân-ı ‘Azîmde buyurur ki *fe lâ ve rabbike lâ yu‘minûne ḥattâ yuḥakkimûke fîmâ şecera beynehum şümme lâ yecidû fî enusihim ḥarâcen mimmâ ḳadayte ve yusellimû teslîmâ³* şol kimesne ki sînesinde Resûlü’llâh hazretinün ḳazâsından ḥarc ve ıztırâbü müzâyâḳa ola (15) ya‘nî ḳazâsı kendü murâdına muvâfiḳ olmaduḡı taḳdîrce ḥaṭrı incine Hakk te‘âlâ andan îmânı selb eylemişdür ve ol aşl kimseler mü‘min olmazlar diyü buyurmuşdur Şeyḥü’l-‘Ârifîn Tâcü’d-dîn bin ‘Aṭâu’llâh Şazeli ḳaddese sırrahu eydür bu âyetde delîl vardur ki îmân-ı ḥaḳîḳî ḥâşıl olmaz illâ şol kimseye olur ki Allâh te‘âlâya ve resûline kendü üzere ḥükm kıla ḳavlen ve fi‘len ve (20) aḡzen ve terken ve ba‘zen anlaruñ ḥükmine iṭ‘at eyleye kendü hevâ-yı nefsince her iş itmeye ve bi’l-cümle ḥaḳîḳat-i îmân iki nesne ile ḥâşıl olur biri emrine imtişâl biri kahrına boyun virmek böyle itmeyenlerden

¹İlm-i ledünnî HE, EH ; -H

²Hayır, ancak Allah’ın kitabında bulunan şeyler hakkında kuluna verdiği anlayış farklıdır.

³Kur’an 4/65: Hayır! Rabbine andolsun ki onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.

İmānı selb itdi ve yemīnle te'kīd idüp ve Rabbike diyü buyurdu ol Hāzrete ri'āyeten ve'ināyeten ve taḥṣīšen aña ḥāṣṣa olan rübūbiyyetine ḳasem itdi (25) *zīrā fe lā ve'r-rab* dimedi *fe lā ve rabbike* didi ya'nī öyle itmeyenler yā Muḥammed senüñ Rabbüñ ḥaḳḳıçün mü'min olmazlar didi pes bu āyetde bir te'kīdün bi'l-ḳasem vardur ve bir te'kīdün fi'l-ḳasem vardur Ḥaḳḳ celle ve 'alā bu mertebeye ta'arruz itdügi nüfūs-ı nuṣret ü galebe mā'il oldıklarına 'ālem olduḡundandır *zīrā ḥaḳḳ gerekse kendü elinde olsun gerekse ḥaṣmı elinde olsun elbette [H 135/b]* nefis kendü ḡālib olmaḳ ister imdi mü'min oldur ki hevā-yı nefsi ḳoya daḡı mukteżā-yı rızā-yı rabbāniye ise anı göre nefsine ḡālib ola maḡlūb olmaya ve āyet-i kerimede ol Hāzrete izḥār-i 'ināyet vardur ki anuñ ḥükmi ḥakemu'llāh ve ḳazāsi ḳazā'u'llāh ḳılınmışdur nitekim *innellezīne yubāyi'üneke innemā* (5) *yubāyi'ünā'llāhe*¹ āyet-i kerimesinde [EH 492/a] ol Hāzretle mübāya'a Teñri te'ālā ile mübāya'a ḳılınmışdur *zīrā* her emri ki eylerdi Teñri te'ālānuñ emri idi ve her nehy ki ḳılurdu Teñri te'ālānuñ nehyi idi kendüsi beyninen ve beynu'llāh vāsiṭa idi lā-cerem aña ittibā' Teñri te'ālāya ittibā' oldı Sehl bin 'Abdu'llāh eydür bir kimesne ki cemī'-i aḥvālinde Resūlu'llāh (10) ḥāzretin kendüye velī bilmeyüp nefsini kendü elinde ṣana ol kimesne anuñ ḥalāvet-i sünnetin zevḳ itmemişdür *zīrā Faḥr-ı 'Ālem ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem lā yū'minü aḥadüküm ḥattā eküne eḥabbe ileyhi min nefsihi* buyurmuşdur ol Hāzret kişiye nefsinden sevgülü olmayınca İmān da'vāsın itmek cā'iz degüldür ve yine cümle-i 'alāmāt-ı maḥabbetden ba'zı budur [HE 373/b] ki ḳavlle ve fi'ille anuñ (15) dīnine nuṣret ideler ve aḥlāḳıyla taḥalluḳ ideler cūd ü ḳeremde ve ḥilm ü tevāzu' ve sabrda ve sār aḥlāḳda aña öyküneler bir 'alāmeti daḡı budur ki muṣībetlere ṣabr idüp anuñ maḥabbetiyle mütesellī olurlar *zīrā muḥibb olan kimse lezzet-i maḥabbetle ṣiddet-i muṣībeti unudur ol maḥabbetden ḥālī olan efsürde diller gibi niye gerekse elem çekmez ṣefā-yı maḥabbetle def* (20) eyler biri daḡı budur ki ol Hāzreti çok *zīkr* eyleye *zīrā* kişi sevdügi nesneyi çok yād idici olur *el-maḥabbetu devāmu'z- zikri* dimişlerdür ba'zılar daḡı *zikre'l-maḥbūbi 'alā*

¹ Kur'an 48/10: Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar

‘adedü’l-enfäs¹ dimişlerdür ve ba‘zılar *lil-muhibbi selasü ‘alāmätinen yeküne kelāmuhu zikre’l-maḥbūbi ve şamtühu fikren fihi ve ‘amelehu tā‘aten lehu* dimişlerdür ya‘nī muhibbün üç ‘alāmeti olur biri bu ki (25) sözi sevdüğünün zikri ola söyledikçe anı yād eyleye biri daḥı bu ki sözi ḥāmūş oldukça anı fikr eyleye biri daḥı işi güci aña itā‘at² itmek ola Ḥāriş-i Muḥāsibi ḳaddese sırrahu eydür muhibbün ‘alāmeti budur ki devām üzre maḥbūbun zikr eyleye zikrinden münḳaṭı‘ olmaya ve uşanmaya ve yorulmaya ḥükemā daḥı ittifāk itmişlerdür *kimen eḥabbe şey’en ekşere zikrehu* ya‘nī bir kimesne ki [H 136/a] bir nesne sevse anuḡ zikrin çok eyler rivāyet olunur ki bir kerre Rābi‘a-i ‘Adeviyye meclisinde ‘ubbād ü zühhāddan bir kaç kimesne cem‘ idüp dünyāyı mezemmete başladılar Rābi‘a [EH 492/b] sükūt idüp diñlerdi fāriḡ olduklarından şonra *men eḥabbe şey’en ekşere zikrehu* dir zikr-i maḥbūb ḳulūb-ı eḥibbāya (5) ḡālib olur hergiz aña bedel nesne bulmazlar ki anuḡla egleneler şöyle ki zikrin itmeyeler ‘ayşları fāsıd olur sār lezzāt ü şehevātı bi’l-küllıye terk idüp ḥāllerine meşḡul olurlar gah olur şevḳ ü ḥālet ḡalebe eyler nāle ü zārı peydā iderler ve gitdikçe levnlari müteḡayyir olur bedenlerine za‘if gelürgah olur ki na‘ralar ururlar ve gah olur ki vecd ziyāde olur maḥabbeti (10) helāk eyler biri daḥı ol Ḥāzretün zikri ḳatında ta‘zīm ü tevḳīr ü izḥār-ı ḥuzū‘ ü ḥuşū‘ve inkisār itmekdür nitekim şaḥābe-i kirāmdan mervīdür ki ol Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden şonra ḳalanlar ol Ḥāzreti yād itdiklerince ḥuşū‘ ve meskenet izḥār idüp aḡlarlardı tābı‘in ve selef-i sālihīn daḥı bu ṭarīḳ üzre gitmişlerdür rıdvānu’llāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn ba‘zı ‘ulemādan (15) menḳūldur ki anuḡ zikri ḳatında ḥuşū‘ ve ḥuzū‘ her mü’mine vācibdür dimişdür Eyyüb es-Saḥtiyānī raḥmetu’llāhi ‘aleyh Faḥr-ı ‘Ālem’i yād itdüḡi zamānda şol ḳadar aḡlardı ki ḥalk³ iderlerdi ve Muḥammed bin Ca‘fer raḥmetu’llāhi ‘aleyh ekşer laṭife ve tebessüm itmek üzere idi ammā ḳatında ol Ḥāzret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem zikr olunduḡi zamānda beñzi şararup göçerdi ve ‘Abdu’llāh bin Zübeyr yanında [HE 374/a] (20)

¹ Nefeslerin sayısınca sevgiliyi anma

² itā‘at,H; tā‘at HE, EH

³ teraḥḥumHE, EH ; -H

zıkr olinsa gözleri yaşlı dükenince ağlardur Zührî bir latîfe ve hoş tab‘ halkla ihtilât ve imtizâc üzre kişi idi ammâ yanında Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem zıkr olinsa kendüye bir ḥâlet gelürdi ki güyyiâ ne sen anı bilürsin ne ol seni bilür ve Şafvân bin Süleym ki mate‘abbüdîn ve mateheccüdînden idi yanında ol Ḥazret mezkûr olduḡda şol kadar ağlardı ki ehl-i meclis (25) kalkup giderlerdi ol daḡı duymazdı ve Ḳatâde raḡıya’llāhu ‘anh bir ḡadîs işitdüḡi zamânda feryâdla ağlardı kendün yeḡemezdi Ḳâḡî ‘ıyâz bu zıkr olanlara işâret [EH 493/a] itmişdür biri daḡı ol Ḥazretünj likâsına keşret-i iştiyâḡdur zîrâ her muḡıbb likâ-yı maḡbûbına müştâḡ olur ba‘zılar *el-maḡabbetü’l-şevḡ ilâ’l-maḡbûbe* demişlerdür ‘Abde binti Ḥâlid bin Ma‘dân buyurmuşdur ki [H 136/b] babam Ḥâlid her bar ki firâşı üzerine gelse Resûlu’llāḡ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemi ve şaḡâbeden muḡacirîn ü enşarı şevḡinden zıkr idüp yâ Rabb benüm rûḡım ḡabz itmede ta‘cîl eyle dirdi çâḡ nevm ḡalebe idince böyle söylerdi demişdür Bilâl-i Ḥabeşî raḡıya’llāhu ‘anh vefât ider olduḡi zamânda ḡatunı (5) ḡüznünden feryâd iderdi ve ol şâd olup *ḡaden nelḡâ’l-âḡıbbe muḡammeden ve şaḡbihi* diyü söylerdi ya‘nî yarın eḡıbbâya mülâḡât iderüz Muḡammed’e ve aşḡâbına buluşuruz diyü söylerdi rivâyet iderler ki bir nefesine isrâf idici ḡüneḡkâr ḡatun var idi vefât itdükden sonra vâḡı‘ada gördiler Tenḡri te‘âlâ saḡa neyledi didiler eyitdi (10) maḡfiret eyledi didi ne sebeble maḡfiret itdi didiler eyitdi Resûlu’llāḡ Ḥazretine maḡabbetüm ve anı görmeḡe iştiyâḡum sebebiyle maḡfiret eyledi bir nidâ işitdüm ki bizüm ḡabîbimizi görmeḡ arzû idene ‘itâb itmekden biz istihyâ iderüz belki anı sevdüḡüyle cem‘ eyleriz diyü buyuruldu didive ‘alâmât-ı maḡabbetden biri daḡı anuḡ getürdüḡi Ḳur’ân-ı ‘azîmi sevmekdür bir kişi de maḡabbetu’llāḡ var mıdır (15) yoḡ mıdır bilmek dileseler Ḳur’âna muaḡabbetüne naḡar ideler ‘Osmân bin ‘Affân raḡıya’llāhu ‘anh buyurmuşdur ki eḡer bizüm ḡalbimiz pāk olaydı herḡiz Ḳur’ân oḡumaḡdan ḡoymayaydı muḡıbb olan kimse maḡbûbuḡ kelâmından nice yer¹ ki ḡâyet maḡlûbı oldur ve Resûlu’llāḡ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem İbn Mes‘ûd ḡazretine yâ ‘Abdu’llāḡ Ḳur’ân oḡu diḡleyelim didi

¹ yer H, EH ; ḡuyar HE

İbn Mes'ūd rađıya'llāhu 'anhümā eyitdi (20) ur'an ya od saa nāzil oldı anı ben mi ourum saa didi ya'nı sen cümle-i ur'an'a 'ālimsin ne itiyāc bizden iidesin demek isterdi Resūlu'llāh alla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi ben ayrıdan [EH 493/b] iitmekden az iderüm didi andan İbn Mes'ūd baladı sūre-i Nisānu evvelinden *fe keyfe izā* [HE 374/b] *ci'nā min kulli ümmetin bi ehihin ve ci'nā bike 'alā hā'ulāi ehiden*¹ (25) buyurduuna gelince oudu buraya gelicek yeter yā 'Abdu'llāh didi İbn Mes'ūd baın aldırup nazar itdi gördi Resūlu'llāh azretinü mübārek gözlerinden urmayup ya aar İmām Buārı rahmetu'llāhi 'aleyh bunca² rivāyet itmidür ve bir kimesne ki ur'an-ı 'azımi cān ulaıyla dinleye lā-büd te'sir idüp gözinden ya gelür nitekim a subānehü ve te'alā ve *izā semı'ü* [H137/a] *mā unzile ilā'r-resūli terā a'yunehum tefıdu mined demı mimma 'arafu mine'l-aı*³ buyurmuıdır bu āyet Naarıaında nāzil olmuıdır āı rahmetu'llāhi 'aleyh eydür bunda delil vardır ki tevāzu' ve 'ilm ve 'amele-i ibāl ü ehvātinden i'rāz kāfirde olduı tadırce daı memdūdur rivāyet olunur ki (5) 'Abdu'llāh bin 'Ömer rađıya'llāhu 'anhümā ah olur tilāvet-i ur'an iderken ba'zı āyet-i kerıme ye rāst gelürdi ki kendüyi yeemezdi alamakdan bayulup düerdi bir iki ün evinden ımazdı marizanup gelürler 'iyādet iderlerdi ve aābe-i kirām bir yerde cem' olup aralarında EbūMūsā bile olsaydı yā Ebū Mūsā bize Rabbümüzi adur dilerdi (10) ol daı balayup ur'an-ı 'azim ourdu aāb dilerlerdi rıvānu'llāhi te'alā 'aleyhim ecma'in bir 'alāmet daı⁴ ol azretü sünnetine maabbet idüp adı-i erifin istimā'dan az ve efā bulmaıdır zirā kii sevdüi kimsenü kelāmın iitmekden sürürlar tail ider adı-i erif dilemek ol azretle nev'-i muaabetdür ur'an-ı 'azim istimā'ı (15) daı böyledür a tebāreke ve te'alā azretiyle nev'-i muaabet ü mu'āmeledür ehl-i Cennetü rü'yet ü

¹ Kur'an 4/41: Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine şahit yaptığımız zaman bakalım onların hali nice olacak!

² bunca H; böylece HE, EH

³ Kur'an 5/83: Peygamber'e indirilene (Kur'an'ı) dinledikleri zaman hakkı tanımlarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıdığı görürsün.

⁴ oldur ki HE; -H, EH

istimā^c-ı hitābu'llāh ile olan hazz ü şefāları sā'ir tenā^cumlerine¹ benzemez ve ehl-i Cehennem dağı rū'yetden ve istimā^c-ı hitābdan² maḥcūb kaldıklarına elem çekdikleri 'azāb-ı cismānīlerinden ziyāde olsa gerektür ve kelām-ı şerīflerin [EH 494/a] istimā^cdan hazz olunduğı gibi kendü nām-ı (20) şerīflerin zıkrden dağı hazz olunmak gerektür gah olur ki ba'zı ehl-i şevk ü hālet anuñ nām-ı şerīfin işitmekden mest olurlar ve bu mestligün sebebi bir lezzetdür ki 'aqla gālib olur ve ol lezzetün sebebi ol Hāzretün şān-ı şerīfin idrāk itmekdürba'zılar mestligin ta'rīf idüp *es-sekrusukūtu't-temālūki fi't-tarab*³ demişlerdür temālik 'inān-ı (25) ihtiyār elde olup kişi kendüyi zabt itmekdür ve burada tarabdan murād şiddet-i ferahdan kalbe 'arız olan huftedür hāşılı mestlik tarab temalik-i sākıt olmağdur didiler ve bu şevk ü hālet mestliklerinün aqvā-yı esbābından biri hoş elhān ve hūb nefes-hānendeler şavtıyla ol Hāzretün na't-ı şerīfin dinlemekdür [HE 375/a] bu ma'nāyı Fahr-ı Kā'ināt kalbinün [H 137/b] aqvāsından tutmuşlardur āyīne-i kalbe bununla cilā hāşıl olur nesfi ol cānibe müteveccih eyler zīrā istimā^c-i aşvāt-ı hūsne hadd-i zatında nefese bir lezzet-i 'azīme icād eyler ki anda 'aql muzmaḥil olur ve ol mā-beynde zıkr-i ḥabīb gūş-ı cāna vāşıl olıcağ elbette cānibe muḥarrık olup izdiyād-ı (5) şevk ü maḥabbeti müceb olmağ muḥarrerdür ve ol hareket ve şevkün cümlesinden rūḥa bir keyfiyyet 'arız olur ki ne şarāb keyfiyyetine benzeyer ve ğayra İmām Aḥmed ve ğayrılar rivāyetinde vārid olmuşdur ki yevm-i āḥiretde Ḥaḳḳ subḥānehū ve te'alā Dāvūd 'aleyhi's-selāma emr idüp yā Dāvūd beni temcīd eyle ol hūb nefesünle ki dünyāda temcīd iderdün diye Dāvūd eyide yā Rabb nice eyleyem ki ol nefesi sen (10) benden giderdün diye Ḥaḳḳ celle ve 'alā yā Dāvūd nefesini ben saña virürüm diye andan Dāvūd 'aleyhi's-selām sāk 'arş katında turup temcīd okuya ehl-i Cennet Dāvūd'un şavtın işitdikleri gibi bir hālet ve şefā kesb ideler ki na'im-i Cennet'den fāriğ olup anuñ istimā^cına meşğul olalar ve anlar bundan a'zam şafā ü lezzet Rabb-i 'izzetin hitābın işitdiklerinde hāşıl olur kaçan ki bu (15) hālete rū'yetu'llāh muzāf

¹ tenā^cumlerine, H, EH ; ni'etlerine HE

² hitābdan H, EH ; hitābu'llāhdan HE

³ Mestlik, sevinç çoşkunluğu ile kendine hakimiyetin elden gitmesidir.

olup müşāhede-i cemāl Hakk ideler bu bir emrdür [EH 494/b] bunu ta'biire ne 'ibāret vefā eyler ne işāret ihāṭa kıılır va'llāhu a'lem ve ma'lūm ola ki zıkr olınan 'alāmāt-ı maḥabbetle mutassıf olan kimesne kāmیلü'l-muḥibbedür ve ba'zına muḥālefet iden nākıṣu'l-muḥibbedür 'alāmāt-ı mezkūrenüj ba'zından fevt itmeyle maḥabbeti noḫşān üzre olur velīkin bi'l-kūlliye ism-i (20) muḥibb ıtlākından ḥāric olmaz zīrā ol zamānda ki ba'zı ehl-i İslām'dan şurb-ı ḥamr vākı' olupḥadd uruldı ve ba'zılar la'net eylediler Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *lāṭul'inuhu fe-innehu yuḥibbu'l-İllāhe ve yuḥibu resūlehu* ḥāşılı la'netden nehy olup¹ ol Allāh te'ālā yı ve resūlini sever aña la'net itmeñ diyü buyurdı ma'lūm oldu ki irtikāb-ı ma'şiyet maḥabbet-i bi'l-kūlliye izāle itmez imiş (25) ammā şöyle ki ma'şiyetden ictināb idüp sünnetin kemāl-i ri'āyet üzere olsa maḥabbet-i kāmil bulunduğunda iştibāh yoḫdur ve bu ḥadīs-i şerīfde mürtekib-i kebīre kāfir olur diyenlerün mezhebin redd vardır ve daḫı irtikāb-ı ma'şiyetle nübüvvet-i maḥabbet mā-beyninde münāfāt olmaduğuna delālet vardır didiler 'ulemā raḫmetu'llāhi eydür maḥabbetle² derece-i ḥulletden ḫankısı a'lādur [H 138/a] diyü ihtilāf itmişlerdür Ḳāḫī 'İyāz naḫl itdüğü üzere ba'zılar maḥabbet ve ḫullet ikisi bir nesnedür elbette ḫabīb olan ḫalīl olur ve ḫalīl olan ḫabīb olur didiler ba'zılar derece-i ḫulleti a'lā ṭutup Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [HE 375/b] *lev küntü mütteḫizen ḫalīlen ḫayre rabbı*³ didi ve Hakk (5) te'ālādan ḫayrı kimesneyi ḫalīl ittiḫāz itmedi ammā Fāṭıma'ya ve Ḥasan ve Hüseyne ve Üsāme'ye maḥabbet ıtlākın itdi didiler velīkin kıssa-ı İsrā'da İmām Beyḫākī naḫli üzere ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem münācāt idüp yā Rabb İbrāḫīm ḫalīl ittiḫāz itdüj ve Mūsā ile mükāleme kılduñ didüğü zamānda Hakk tebāreke ve te'ālā yā Muḫammed saña andan ḫayır i'ṭā itmedüm mi diyüp ve (10) *ittiḫazeteki ḫabīben* didüğüne gelince buyurduğı derece-i maḥabbet erfa' idüğüne delālet eyler didiler ve maḫām-ı maḥabbetün [EH 495/a] tafşīline ḫābil olanlar nice vechle fark beyān itdiler Ḳāḫī

¹ olupH ; idüp EH, HE

² maḥabbetle H; derece-i maḥabbetle HE, EH

³ Rabbimden başkasını dost edinseydim...

‘İyâz Şifâ’da İmâm Ebûbekr bin Fevrek’den nakl tarîkiyle irâd idüp zîkr itmişdür ki cümleden biri budur ki ḥalîl bi’l-vâsiṭa vâsıl olur ki ḥabîb bi’z-zât vâsıl olur nitekim İbrâhîm (15) ‘aleyhi’s-selâm hakkında *ve ke-zalik nurî İbrâhîme melekûte’s-semâvâti ve’l-arḍi* buyurdu ve Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hakkında *fe kâne kâbe kavseyni ev ednâ* buyurdu biri daḥı budur ki ḥalîl ‘aleyhi’s-selâm *lâ tuḥzînî* didi ya’nî yâ Rabb beni rûsvâ itmedi diyü du‘â kıldı ve ḥabîbu’llâh hakkında kendüsi *yevme lâ yuḥzî’llâhu’n-nebiyyi* diyü buyurdu biri daḥı budur ki ḥalîl (20) ‘aleyhi’s-selâm miḥnet ü belâsı içinde kendüsi ḥasbiya’llâhu didi ve ḥabîbi için Ḥakk te‘âlâ Ḥazreti *yâ eyyüha’n-nebiyyu ḥasbuka’llâhu* didi biri daḥı budur ki ḥalîlün mağfireti ḥadd-i ṭama‘da idi *ve’llezî aṭma‘u en yağfirlî ḥaṭî’eti yevme’d-dîni* didi ya’nî ṭama‘ itdügüm budur ki beni kıyâmet gününde yarlıgayasın didi ammâ ḥabîbün mağrifeti ḥadd-i yaḳîndedür nitekim *li yağfira leka’llâhu* (25) *mâ teḳaddeme min zenbike ve mâ te’ahḥara* buyurulmuşdur didiler velîkin bu veche mezkûrenün cümlesi maḥall-i nazardur fi’l-ḥaḳîka bunda şübhe yoḳdur ki vaşf-ı ḥullet ve maḥabbet ikisi bile Ḥazret-i İbrâhîm’e sâbitdür ke-zalik Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ’ya daḥı sâbitdür ‘aleyhima’s-selâm ne Ḥazret-i İbrâhîm’den vaşf-ı maḥabbet selb olunur ve ne Ḥazret-i Resûlu’llâh’dan vaşf-ı ḥullet selb olunur ḥuşuşen Ebû Hüreyre [H 138/b] ḥadîsinde Ḥakk te‘âlâ ol Ḥazrete *innî etteḥaztüke ḥalîlen*⁸ buyurduğı sâbit olmuşdur ve buña⁹ icmâ‘-i kâ’im olmuşdur ki Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem cemî‘-i enbiyâdan efzaldür belki muṭlaḳa ḥalku’llâhdan efzaldür ve Ḥakk budur ki ḥullet maḥabbetden efzal ü a‘lâ vü ekmeldür İbnü’l-Ḳayyim rahmetu’llâhi ‘aleyh (5) buyurmuşdur ki ba‘zı ehl-i gâlaṭ maḥabbet ḥulletden ekmel olmak zann itdükleri cehillerindendür zîrâ maḥabbet

¹ Kur’an 6/75: İşte böylece İbrahim’e göklerdeki ve yerdeki gösteriyorduk ki

² Kur’an 53/9: (Peygambere olan mesafesi) İki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.

³ Kur’an 26/87: Beni utandırma

⁴ Kur’an 66/8: O gün Allah peygamberi utandırmaz.

⁵ Kur’an 64/64: Ey Peygamber! sana Allah yeter.

⁶ Kur’an 26/82: O, hesap gününde hatalarımı bağışlayacağını umduğumdur.

⁷ Kur’an 48/2: Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahların bağışlasın.

⁸ Gerçekten ben seni halil (dost) ittihaz ettim.

⁹ daḥı HE, EH ; -H

‘āmmēdür hūllet hāşşadur hūllet-i [EH 495/b] nihāyet yokdur ¹ Resūlu’llāh hāzreti hōd *innī’llāhe etteḥaznī ḥalīlen*² diyū buyurmuşdur ve kendünün Allāh’dan [H 376/a] ğayrıya hūlletin nefy itmişdür ma‘ hezā ‘Ā’işe’ye ve Ebūbekr’e ve ‘Ömer’e raḍıya’llāhu ‘anhüm maḥabbeti olduğun ḥaber virmişdür didi (10) ve daḥı Hāḳḳ tebāreke ve te‘ālā Kur’ān-ı ‘Azīm’inde *inna’llāhe yuḥıbbu’t-tevvābīne ve yuḥıbbu’l-muteṭahhirīn*³ ve *yuḥıbbu’l-müteṭahhirine*⁴ ve *yuḥıbbü’ş-şābirine*⁵ *yuḥıbbu’l-muḥsinīne*⁶ buyurdi ammā hūlletini Hāzret-i Muḥammed Muşṭafa ile İbrāhīm aleyihima’s-selāma maḥşūş itdi dedi ve Şeyḫ Bedreddin Zerküşī daḥı eyitdi ba‘zılar maḥabbet hūlletden efzaldür zīrā Muḥammed ḥabību’llāh ve İbrāhīm (15) ḥalīlu’llāhdur dirler ammā bu söz za‘ıfdür zīrā hūllet hāşşadur ve ma‘nāsı tevḥīd-i muḥıbbdür ve maḥabbet ‘āmmēdür Hāḳḳ te‘ālā hāzreti *inna’llāhe yuḥıbbu’t-tevvābīne* buyurmuşdur ḥadīs-i şaḥīḥde hōd vārid olmuşdur ki *inna’llāhe etteḥaznī ḥalīlen kemā itteḥaze İbrāhīme ḥalīlen*⁷ diyū buyurmuşdur didi va’llāhu a‘lem ü aḥkām

Faşl-ı şānī Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hāzretine (20) şalāt ü selām eylemek ḥikeminün beyānındadır:

Ḳālla’llāhi te‘ālā *inna’llāhe ve melā’iketehu yuşallūne ‘alā’n-nebīyyi yā eyyühāllezīne āmenū şallū ‘aleyhi ve sellīmū teslīmā*⁸ ma‘nāsı Hāḳḳ tebāreke ve te‘ālā ve melā’ikesi ol Hāzrete şalāt itdüklerinden ḥaber virüp mü’minler daḥı aḡa şalāt ü selām eyleḡ diyū emr itmekdür Ebū’l-‘Āliyye ol hāzrete Hāḳḳ subḥānehū ve te‘ālā şalāt itmenün ma‘nāsı melā’ikesi (25) iḡinde aḡa şenā itmekdür didi İbn Hacer raḡmetu’llāhi ‘aleyh

¹ yokdurH; maḥabbetdür HE,EH

² Gerçekten Allah beni halil ittihaz etti.

³ Kur’an 2/222: Şüphesiz ki Allah tövbe edenleri sever.

⁴ Kur’an 2/222: Çok temizlenenleri sever.

⁵ Kur’an 3/ 146: Allah sabredenleri sever.

⁶ Kur’an 2/195: Allah iyilik edenleri sever.

⁷ Gerçekten Allah, İbrahim’i halil ittihaz ettiği gibi beni halil ittihaz etti.

⁸ Kur’an 33/56: Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salat ediyorlar. Ey iman edenler ! Siz de ona salat edin,selam edin.

Fethü'l-Bārî'de bu kavî cemî'-i akvâlün evlâsıdır didi bu takdîr üzre Hakk te'âlâ anı şalâtitmeden murâd şenâ vü ta'zîm itdüğü olur ve melekler ve ğayrı şalât itmenün ma'nâsı Hakk te'âlâdan anı şenâ vü ta'zîm olunmağa taleb olur fi'l-ħaķîķa murâd taleb-i ziyâde olur yoħsa aşl şalât olmaz [H 139/a] İbn 'Abbâs ğazretinden mervîdür ki melâ'ikeden şalât du'â bi'l-bereketdür diyü buyurmuş bu daħı taleb-i ziyâde [EH 496/a] dimekdür Daħħâķ bin Müzâhim şalât-ı Allâh rahmetdür dimiş ve andan bir rivâyet daħı mağfiretdür demek naķl olunmuşdur ve şalât-ı melâ'ike du'âdur dimiş veMüberrid rahmetu'llâhi 'aleyh (5) Allâh te'âlâdan şalât rahmetdür ve melâ'ikeden şalât-ı istid'âşalât-ı bâ'is rikķatdür dimiş ammâ buña i'tirâz idüp eyitdiler şalâtle rahmet muğâyir idüğüne şalâtle rahmet muğâyir idüğüne *'ulâ'ike 'aleyhim şalavâtun min rabbihim ve rahmetün*¹ âyet-i kerîmesi delâlet eyler zîrâ rahmeti şalâta 'atf itmek muğâyiret iķtizâ ider didiler ke-zalik şaħâbe-i kirâm daħı *şallû 'aleyhi ve sellîmû* (10) *teslîmen* kavî-i şerîfnde muğâyiret fehm idüp ğattâ keyfiyyet-i şalâtdan su'âl itdiler bâ-vücüd ki zikr-i rahmet ta'lîm-i selâmda sebķat itmişdi eger merğamet² ma'nâsına olaydı Faħr-ı 'Âlem selâmda [HE 376/b] ma'nâsını bilmiş idiñüz diyü buyuraydı böyle dimedi diyeler ammâ böyle diyenler Resûlü'llâh ğazretinden şalâtın tefsîrin naķl itmediler ve ba'zılar eyitdi Hakk te'âlânun maħlûķâtına (15) şalâtı iki kısımdu birisi ğâşşadur ve ol şenâ vü ta'zîm ma'nâsıdır enbiyâsına maħşûşdur biri daħı 'ammedür ve ol rahmet ma'nâsınadır ki *vesi'ât rahmeti küllî şey'in*³ ğasebince sâ'ir nâsa ğoredür Ķâđî 'İyâz daħı Ebü Bekr Ķuşeyrî'den böyle naķl ider ki Resûlü'llâh ğazretine şalât Allâh te'âlâdan teşrîf ve ziyâde tekrîmdür ve ğirü ğalânına şalât rahmetdur dimiş ğâşılı (20) ol ğazretle sâ'ir mü'minîn mâ-beyninde fark bununğla zâhir olur zîrâ Hakk te'âlâ bir yerde *inna'llâhe ve melâ'iketehu yuşallüne 'alâ'n-nebîyyi* didi bir mahallde daħı *huvellezî yuşallî'aleykum ve melâ'iketuhu*⁴ didi ve ma'lümdür ki Resûlü'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ğazretine lâyıķ olan mertebe ğayra lâyıķ olandan erfa'dur ve icmâ' daħı

¹ Kur'an 2/157: İşte rablerinden salavat ve rahmet onlarıdır.

² merğamet H, EH ; rahmet HE

³ Kur'an 7/156: Rahmetim her şeyi kaplamıştır.

⁴ Kur'an 33/43: Melekleri de sizin için başışlanma dileyendir.

buña müna'kıddür bu āyet-i kerīmede ol (25) Hāzretün şān-ı şerīfine bir ta'zīm vardur ki ğayrı āyetlerde yokdur didiler İmām Hālımī rahmetu'llāhi 'aleyh Şa'bu'l-İmānda eydür Resūlu'llāh Hāzretine şalātuñ ma'nāsı ta'zīmdür Allāhümme şalli 'alā Muḥammedin dimek [EH 496/b] a'zam-ı Muḥammeden ve murād dünyāda ta'zīmdür zıkrine a'lā ve dīnini ğālib ve şerī'atini ibkā itmeğle ve āḫiretde ta'zīmdür meşūbātını keşir ve şefā'atini kabūl maḫām-ı maḫmūdla faẓiletini [H 139/b] zāhir kıлмаğla dimişdür bu taḫdīrce şalāt-ı a'liyye dimek *ud'ū rabbekūm bi's-şalāti 'aleyhi* dimek olur mü'minler şalāt eylemek anuñçün Hāḫḫ te'ālādan şalāt istemek olur ve āl ü aşḫābını ve ezvāc ü zürriyātını kendüye 'aḫ itmek bu ma'nāya zarar itmez zīrā anlar için¹ dilemek mümteni' degüldür zīrā her kişinüñ (5) lāyık olduğuna ğöre ta'zīmi vardur diyü buyurmuşdur ammā Ebū'l-'Āliyye'den muḫaddemen zıkr olınan ma'nā iẓhardur zīrā ol taḫdīr üzere lafz-ı şalātuñ Allāh te'ālāya ve melā'ikeye şalātla me'mūr olan mü'minlere nisbet-i isiti'māli bu ma'nāya olur ve bu ma'nāyı mü'eyyed olur ki enbiyādan ğayrıçün teraḫḫum cā'iz idüğünde ḫilāf yokdur ve enbiyā 'aleyhimü's-selāmdan (10) ğayra şalāt cā'iz idüğüne ihtilāf itmişlerdür eğer Allāhümme şalli 'alā Muḥammed dimek erḫam-ı Muḥammeden yāḫūd teraḫḫum 'alā Muḥammed ma'nāsına olaydı enbiyādan ğayrıçün dimek daḫı cā'iz olaydı ve bereket ma'nāsına daḫı olsa yine böyle iderdi bu daḫı vārid olur ki eğer rahmet ü bereket ma'nālarına olaydı teşehhüdde şalāt itmek vācibdür diyenler ḫatında *es-selāmü* (15) *'aleyke eyyühe'n-nebiyy ve rahmetu'llāhi ve berekāte* dimekle sākıt olaydı zīrā şalātdan murād bu ma'nālar olıcaḫ bu lafzla [HE 377/a] kifāyet iderdi lafz-ı şalāta ihtiyāc ḫalmazdı didiler ammā buña cevāb ḫābildür zīrā zıkr ta'abbūd ḫarīḫiyle olıcaḫ getürmesi lāzımdur aña delālet iden şey'le iktifā cā'iz degüldür eğer su'āl olınup Resūlu'llāh ḫāzretine şalāt itmeğe (20) emrine vaḫt vārid olmuşdur dinilürse cevābEbū Zerrvirdügi üzere hicretün ikinci yılında vāḫı' olmuşdur ba'zılar mi'rāc gicesi buyuruldı didiler ve ba'zı rivāyetde Şa'bān ayı ol Hāzrete şalāt virmek zamānıdır *inna'llāhe ve melā'iketehu* [EH 497/a]

¹ ta'zīm HE, EH ; -H

yuşallüne ‘alā’n-nebīyyi āyet-i kerīmesi ol ayda nüzül itdi dimişlerdür İmām Ḥalīmī raḥmetu’llāhi ‘aleyh buyurmuşdur ki (25) Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretine şalāt itmeden maḳşūd Allāh te‘ālānuḡ emrine imtişāl idüp aña teḳarrüb itmekdür daḡı peygamber ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selāmuḡ üzerümüzde olan ḡaḳḳını ḳazā itmekdür dimişdür İbn ‘Abdü’s-selām daḡı aña tābi‘ olup Şeceretü’l-Ma‘ārif adlu kitābında eyitdi bizüm ol Ḥazrete şalāt itdügümüz bu deḡlüdür ki aña şefā‘at itmek ola zīrā bizüm mişlimizden anuḡ [H140/a] mişline şefā‘at olmaz velīkin Ḥaḳḳ te‘ālā bize iḡşān idene mükāfāt itmegi bize emr itmişdür ḳādir olmayıcaḳ du‘āyla mükāfāt iderüz Ḥaḳḳ subḡānehü ve te‘ālā bizüm ol Ḥazrete mükāfātından ‘acimiz bildi daḡı bizi şalāt irşād eyledi didi ve İbnü’l-‘Arabī ḳaddese sırrahu daḡı buyurmuşdur ki şalātuḡ fā‘idesi (5) yine bize rucū‘ eyler zīrā ol Ḥazrete şalāt itmek şefā-yı i‘tikād ve ḡulūş niyyet izḡār-ı maḡabbete delālet iderve ol beyninen ve beynu’llāh vāsīḡa olan Resūl-i kerīme iḡtirāma delālet eyler dimişdür ve aña şalāt ve selām eylemek ḡükmünde ‘ulemā iḡtilāf idüp bir ḳaç ḳavl buyurmuşlardur biri budur ki ol Ḥazrete şalāt eylemek vācibdür velīkin iktifā mertebesinüḡ aḳlı bir kerre (10) itmekdür didiler ḡaşılı bir kerre şalāt iden edā-yı vācib itmiş olur didiler ikinci ḳavl budur ki çok itmek vācibdür didiler velikin ‘adedle ta‘yīd itmediler bu ḳavl e’imme-i Mālikiyye’den Ḳāḡī Ebū Bekr bin Bekr’üḡdür Ḳāḡī ‘İyāz naḳl eylemişdür üçüncü ḳavl budur ki her bar ki zıkr olına şalāt itmek vācibdür didiler ve bu ḳavl Ṭaḡāwī’nüḡ ve ‘ulemā-yı Ḥanefiyye’den bir cemā‘atüḡ ve Ḥalīmī’nüḡ ve ‘ulemā-yı Şāfi‘iyye’den (15) bir cemā‘atüḡdür¹ İbnü’l-A‘rābī her bar ki zıkr olunduḡça şalāt eylemek aḡvetdür didi Zemaḡşeri daḡı böyle rivāyet itmişdür zīrā Tirmidī naḳlinde Ebū Hureyre’den mervīdür ki *raḡime enfü [EH 497/b] men zükirtü ‘indehu felem yuşallī ‘aleyye* buyurulmuşdur ḡadīs-i şaḡīḡdür ma‘nāsı Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem nām-ı şerīfin işidüp şalāt virmeyene zelīl olsun diyü beddu‘ā itmekdürve İmām Ṭaberānī naḳlinde Cābir’den mervīdür ki (20) *şāki ‘abdün zükirtü ‘indehu felem yuşalli ‘aleyye*

¹ ve’l-Mālikiyyeden HE; - H, EH

buyurulmuşdur ya'nî şakî oldur şol kimse ki ben anuñ [HE 377/a] katında mezkûr oldum dañı ol baña şalât itmedi dimekdür ve İbn Hıbbân rivâyetinde Ebû Hureyre'den mervîdür ki *men zükirtü 'indehu felem yuşalli 'aleyye fe-mâte fedehale'n-nâre fe-eba'dehü'llâhi* diyü buyurmışlar pes rağmla ve ib'ād ve şekâ ile du'ā etdikleri terk üzere ve 'ıyd iktizâ eyler bu (25) 'alāmāt-ı vücūbdandır ve ma'nā cihetinden dañı emr bi's-şalātuñ fā'idesi anuñ ihsânına mükāfâtür ihsânı hod dā'im ü müstemirrdür imdi anılduğça şalât itmek gerek didiler ve dañı *lā tec'alu du'āe'r-resūli beynekum ke du'āi ba'dikum ba'dā* āyet-i kerîmesiyle istidlâl idüp eger zıkr olınduğça şalât olunmazsa āhād-ı nâsdan gibi kılınur didiler ammā şunlar ki her bar [H 140/b] zıkr olınsa vâcib degüldür dimişlerdür mezkûrlar cevāb virüp eyitdiler bu sizüñ didüğüñüz bir kavldür ki şahābeden ve tâbi'inden bir kişi söyledüğü ma'rûf degüldür kavlı-i müfteri'dür eger 'umûm üzre olaydı mü'ezzin ezānda ism-i şerîfin zıkr itdüğü zamānda şalât virmek lâzım olaydı Qur'ân okuyan kimse ism-i şerîfleri mezkûr olan āyet geldüklerinde şalât virmek vâcib olaydı ve ehl-i İslām'a (5) kelime-i şehādetde zıkr itdüğü gibi şalât virmek lâzım olaydı bunlar harc ü meşakqatdür dîn-i İslām'da harc yoğdur ve dañı böyle olaydı Teñri te'ālā her bar zıkr olduğda senā vâcib olmağā aħağ idi buña hod kimse zāhib olmamışdur didiler 'ulemā-yı Hānefiyye'den İmām Kudūrî ve ğayrı raħimehümü'llāhi buyurmışlardur her bar zıkr olınduğça vâcibdür demek bu sözüñ kâ'ilinden muğaddem müna'kid [EH 498/a] (10) olan icmā'a muħālifdür zîrā şahābe-i kirāmüñ birinden maħfûz degüldür ki Resūlu'llāh Ĥazretine ĥiṭāb idüp yā Resūla'llāh didüklerinde şalla'llāhu 'aleyke dimiş olalar eger böyle olaydı ğayrı 'ibādetde ferāğ ĥāşıl olmazdı didiler ve zıkr olınan ĥadîs-i şerîfleri anuñ talebinde te'kîd ü mübālağaya ve terk-i mu'tād olanlar ĥağğında vārid olmağā ĥaml itdiler ve bi'l-cümle ol ĥazretüñ meclis-i vāhidde Teñri zikriyle tekrār şalātuñ vücūbına ĥadîslerde delālet yoğdur didiler va'llāhu a'lem dördüncü kavlı budur ki (15) meclis-i vāhidde zikri mütekerrir olursa dañı hemān bir kerre şalât vâcibdür didiler bu kavlı Zemaşşeri ĥikāyet itmişdür beşinci

¹ Kur'an 24/63: Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın.

avl her du‘ada v‘acibd‘ur dimişler bunu dağı ol ik‘ayet itmişd‘ur altıncı avl budur ki şal‘at m‘uste‘hab‘atdandır dimişlerd‘ur yedinci avl budur ki (20) kelime-i tev‘h‘id gibi ‘omrde bir kerre şal‘at virmek v‘acibd‘ur didiler bu avl ‘ulem‘a-yı ‘Hanefiyye’den Eb‘u Bekr er-Raz‘ı’n‘und‘ur sekizinci avl budur ki nam‘az i‘inde v‘acibd‘ur ta‘y‘in-i ma‘hal yo‘kdur didiler [HE 378/a] bu avl Eb‘u Ca‘fer el-B‘ak‘ır’dan men‘k‘uldur to‘kuzuncı avl budur kiteşehh‘udde v‘acibd‘ur didiler şa‘b‘ı ve ‘iş‘h‘ak ve ‘İbn R‘aheveyh ra‘hime‘humu’ll‘ahi bu‘na z‘ahib olmuşlardur onuncı avl budur ki a‘de-i a‘h‘irede (25) teşehh‘udi tam‘am itd‘ukden şonra sel‘amdan mu‘kaddem o‘kuma‘đ v‘acibd‘ur didiler bu avl ‘İm‘am ř‘afi‘‘n‘un‘đ ve e‘tibb‘a‘nun‘đdur vel‘ikin v‘acibd‘ur did‘ukleri‘un ‘ulem‘adan ‘ok kimesne ř‘afi‘‘ye da‘hl id‘up v‘uc‘ubına del‘alet ider ř‘ubhe yo‘kdur dimişlerd‘ur ‘ulem‘a-yı ‘Hanefiyye ‘atında s‘unnetd‘ur ve nam‘azda o‘kunan şal‘atall‘ah‘ume şalli a‘l‘a Mu‘hammed ve ‘al‘a ‘al-i Mu‘hammed meş‘urdur ba‘zılar ve er‘ham Mu‘hammeden dimek [H 141/a] mekru‘hdur didiler amm‘a şa‘h‘id‘ur ki ker‘aheti yo‘kdur ‘İm‘am Zeyla‘ı b‘oye dimişd‘ur ve ř‘afi‘yye kend‘ulere v‘arid olan da‘hl‘un‘đ cev‘abında ‘ok iz‘tir‘aba d‘uşmuşlard‘ur ve bi’l-c‘umle v‘uc‘uba av‘ı del‘il bulmada ‘acizlerd‘ur [EH 498/b] ve şıfat-ı şalav‘at-ı ‘ale’n-neb‘ı şalla’ll‘ahu ‘aleyhi ve sellem niced‘ur anı bey‘an idelim ‘Abdu’r-rahm‘an (5) ‘İbn Eb‘ı Leyl‘a’dan merv‘id‘ur ki eyitdi bir g‘un Ka‘b binUcre ba‘na m‘ul‘ak‘at id‘up eyitdi şa‘na bir hediye ihd‘a eylerem ‘ag‘ah ol didi ve eyitdibir g‘un Res‘ulu’ll‘ah şalla’ll‘ahu ‘aleyhi ve sellem ‘uzerime geldi da‘đı eyitd‘uk ya Res‘ula’ll‘ah şa‘na sel‘am virmek nice id‘ug‘un bil‘ur‘uz amm‘a şal‘at virmek nice gerekd‘ur did‘uk eyitdi *All‘ah‘umme şalli ‘al‘a Mu‘hammedin ve ‘al‘a ‘ali Mu‘hammedkem‘a şalleyte ‘al‘a ‘İbr‘ah‘ime inneke ‘ham‘id‘un (10) mec‘id All‘ah‘umme b‘arik ‘al‘a Mu‘hammedin ve ‘al‘a ‘ali Mu‘hammed kem‘a b‘arekte ‘al‘a ‘İbr‘ah‘ime inneke ‘ham‘id‘un mec‘id* didi ve b‘oye diyesiz diy‘u buyurdi e‘imme-i ‘had‘ışden Bu‘h‘ar‘ı ve M‘uslim ve Tirmid‘ı ve Eb‘u Dav‘ud ve Nes‘a‘ı ra‘hime‘humu’ll‘ahi te‘‘al‘a b‘oye ce riv‘ayet itmişlerd‘ur be-‘g‘ayet utlu riv‘ayetd‘ur ve ‘İbn Eb‘ı ‘H‘atem bu laf‘zla riv‘ayet ider ki *inna’ll‘ahe ve mel‘a’iketehu yuşall‘une ‘al‘a’n-neb‘ıyyı*¹‘ayeti ind‘ugi zam‘anda ya Res‘ula’ll‘ah (15)

¹ Kur’an 33/56: ř‘u‘phesiz ki Allah ve melekleri Peygamber’e salat ediyorlar.

sağışalavâtı nice getürelim didiler eyitdi *Allāhümme şalli ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammed kemā şalleyte ‘alā İbrāhîme ve ‘alā āli İbrāhîm inneke ḥamidün mecîd ve bârik ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammed kemā bârekte ‘alā İbrāhîme ve ‘alā āli İbrāhîm inneke ḥamidün mecîd* diyesiz didi ve İbn Ebî Leylâ’dan mervîdür ki şalātuğ âhîrindeve ‘aleynâ ma‘ahüm diyeler dimişdür ya‘nî Faḥr-ı Kâ’inâta ve āline du‘adan şonra kişi kendüye daḥı (20) du‘â eylemek olur ve İmâm Aḥmed rivâyetinde Ebû Ḥamid Sâ‘idî’den mervî olan budur ki yâ Resûlu’llâh nice şalât virelim didiler böyle diyesiz didi *Allāhümme şalli ‘alā Muḥammedin ve ezvâce ve zürriyete kemā şalleyte ‘alā İbrāhîme ve bârik ‘alā Muḥammedin ve ezvâce ve zürriyete kemā bârekte ‘alā İbrāhîm inneke ḥamidün mecîd*ve Ebû Mes‘ud Enşârî radıya’llâhu ‘anhdan mervîdür ki bir gün Sa‘îd bin ‘Ubâde’nün (25) meclisinde otururduḡ Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazreti geldi Beşîr bin Sa‘d eyitdi yâ Resûlu’llâh [HE 378/b] Ḥaḡḡ te‘âlâ sağa şalât virmegi bize emr itdi didi Faḥr-ı ‘Ālem hiç söylemeyüp bir zamân sükût eyledi ḡattâ ḡalbimize geldi ki nolaydı Beşîr söylememiş olaydı didük andan Ḥ‘âce-i ‘Ālem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem şöyle diyesiz diyü buyurdu [EH 499/a] *Allāhümme şalli ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammed kemā şalleyte ‘alā İbrāhîme* [H 141/b] *ve bârik ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammed kema bârekte ‘alā İbrāhîme ve ‘alā āli İbrāhîm fi’l-‘ālemîn inneke ḥamidün mecîd* İmâm Mâlik ve Müslim ve ḡayrılar böylece rivâyet itmişlerdür eger su‘âl olunup *kemā şalleyte ‘alā İbrāhîme* dinilmegün vechi nedür teşbîh ḡod müşebbeh bih müşebbehden aḡvâ olan yerde olur ve bunda (5) emr bir ‘akisdür zâhir budur ki Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem İbrāhîmden ve āl-i İbrāhîmden efzâl idüğüne şübhe yoḡdur dinilürse ‘ulemâ raḡmetu’llâhi te‘âlâ bundan bir ḡaç cevâb virmişlerdür aḡvâlarından bir cevâb budur ki teşbîh aşl şalâtdadır yoḡsa ḡadrinden degüldür didiler bu teşbîh *innâ evḡaynâ ileyke kemā evḡaynâ ilâ Nūḡin*¹ḡavli-i şerîfinde olan teşbîh (10) gibidür bunda da maḡşûd aşl vaḡydür ve şurḡa daḡı beḡzer ki bir kimse sağa *aḡsin ilâ’l-veledike kemā aḡsentü ilâ’l-fülân*didüğü zamânda

¹ Kur’an 4/163: Biz Nuh’a ve diḡer peygamberlere vahyettiḡimiz gibi sana da vahyettik.

fülāna ihsān itdügün gibi oğluña da ihsān eyle dimekdür yoḥsa¹ ne kadar ihsān itdünse buña da ol kadar eyle dimek degüldür Ḥaḫḫ te‘ālānuḡ ve aḥsin kemā aḥsena’llāhu ileyke² buyurduḡı daḡı bu kabildendür (15) didiler İmām Ḳurṭubī raḡmetu’llāhi ‘aleyh bu ḳavli sā’ir cevāblardan tercīḥ itmişdürve ba‘zılar bu ḳavli İmām Şāfi‘īye nisbet itmişlerdür bir cevāb daḡı müşebbehün bih müşebbehden aḳvā ve ā‘lā olmaḡ muḳaddimesin evvelā men‘ idüp itṭirādan teslīm itmemekdür zīrā gah olur teşbīḥ mişline ve gah ednāsına daḡı vāḳı‘ olur Ḥaḫḫ te‘ālā meşeli nūrihi ke-mişkātın³ b uyurmuşdur anuḡ (20) nūrı ḳanda mişkāt ḳanda velīkin müşebbehünbihden maḳşūd sāmi‘e vāzıḡ ve zāhir bir nesne oldısa nūrını mikate teşbīhe ḡüsn oldı ve şalāt ḡuşuşında daḡı didiler bu ḳavl mü’eyyed olur ki āḡirinde fi’l-‘ālemīn buyurulmuşdur ma‘nāsı ‘ālemlerde İbrāḡīme ve āl-i İbrāḡīme (25) şalāt izḡār itdügün gibi dimek olur anuḡḡün [EH 499/b] fi’l-‘ālemīn lafzı İbrāḡīm zıkrinde vāḳı‘ oldı āl-i Muḡammed zıkrinde vāḳı‘ olmadı didiler bu tafşıl Ṭaybī’nün teşbīḡ-i mezkūr nāḡışı kāmile ilḡāḡ bābından degüldür belki meşḡūrı ḡayrı meşḡüre ilḡāḡ ḡısmındandır didügünün ma‘nāsıdır İmām Nevevī raḡmetu’llāhi Şāfi‘īye mensüb olan cevābla mecmū‘ı mecmū‘a [H 142/a] teşbīḡ itmek cevāblarınbegenmişdür aḡsen ecvibe anlaruḡ biridür dimişdür [HE 379/a] ve İbn el-Ḳayyum ekşer-i ecvibeyi tezyīf itdükden şonra eyitdi mecmū‘ı mecmū‘a teşbīhe cevābı ḡüb cevābdurve andan aḡseni budur ki Resūlu’llāḡ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem āl-i İbrāḡīmendür İbn ‘Abbāsdan şābit (5) olmuşdur ki inna’llāhe eşṭadā ādeme ve nūḡān ve āle İbrāḡīme ve āle ‘imrāne ‘ale’l-‘ālemīn⁴ āyet-i kerīmesinüḡ tefsīrinde Muḡammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem āl-i İbrāḡīmendür dimişdür bu taḡdīrceḡüyyā bize emr itdi ki Muḡammed’e ve ḡuşuşen āl-i Muḡammed’e ol kadar şalāt iderüz kimiḡdārı kendüye ve İbrāḡīm’e ve ‘umūme-i āl-i İbrāḡīme olan şalāt kadar ola ve lāyıḡ olan miḡdārı kendü āline şarf (10) olınuḡ yāḡīnün mecmū‘ı kendüye ḡala ve bu mecmū‘ kendüden mā‘adā āl-i İbrāḡīmün ḡışşelerinden zā’id idüḡı muḡarrerdür bu

¹ oḡa HE, EH ; -H

² Kur’an 28/77: Allah’ın sana iyilik yaptıḡı gibi sen de iyilik yap.

³ Kur’an 24/35: “Onun nuru bir kandile benzer.”

⁴ Şüḡhesiz Allah, Adem’i , Nuh’u İbrahim ailesini ve İmran ailesini alemlere üstün kıldı.

taḳdīr üzre fā'ide-i teşbīh zāhir olup elfāz-ı şalāt içre bu lafzuḡ efzaliyyeti vāziḡ olur dimişdür mülāḡaza olına ve Ḥalīme raḡmetu'llāhi 'aleyheydür bu teşbīḡün sebebi oldur ki melā'ike İbrāḡīm peygamber 'aleyhi's-selāmuḡ (15) evinde *raḡmetu'llāhi ve berekātühü 'aleyküm ehlü'l-beyt inne ḡamīdün mecīd* dimişler idi ve bu da ma'lümdür ki Muḡammed ve āl-i Muḡammed ehl-i beyt-i İbrāḡīmdendür kāne böyle şalāt iden kimesne yā Rabb melā'ikenüḡ du'āların ol zamānda mevcūd olan āl-i İbrāḡīm ḡaḡkında icābet itdüḡün gibi Muḡammed ve āl-i Muḡammed ḡaḡkında daḡı icābet eyle dimiş olur anuḡün āyet-i kerīmenüḡ ḡātimesiyle ḡatm (20) idüp *inneke ḡamīdün mecīd* buyurmuşdur didi eger su'āl olunup āl-i Muḡammedden murād kimlerdür [EH 500/a] dinülürse cevāb budur ki cumḡūr'ulemā ihtiyār idüp Şāfi'ī naş itdüḡi üzre şadaḡa ḡarām ḡılınanlardur bu ḡavli mü'eyyedür ki Fahr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡazret-i ḡasana *innā āle Muḡammedün lātaḡillu lenā eş-şadaḡatu'* buyurmuşdur ve ba'zılar ālden murād ezvāciyle (25) zürriyetidür didiler ba'zılar daḡı murād cemī'ci ümmete icābetdür didiler Ebū eḡ-ḡayyib el ḡaberī ba'zı Şāfi'iden böyle ḡikāyet itmişdür ve İmām Nevevī Müslim şerḡinde bu ḡavli terciḡ itmişdür Ḳāḡī ḡüseyn ümmete icābetüḡ etkīyāsın dimişdür ıḡlāḡ idenüḡ kelāmı daḡı bu ma'nāya maḡmūldür bunu mü'eyyedür kiDeylemī ve ḡayrılar Enes'den rivāyet itdükleri [H 142/b] üzre Resūlu'llāḡ ḡazretine su'āl idüp āl-i Muḡammed kimlerdür didiler *küllī taḡıyyün min ümmeti Muḡammedir*² diyü buyurdı ve Deylemī naḡlinde böyle buyurduḡdan şonḡra *in evliyāuhu il ile'l-mütteḡüne*³ āyet-i kerīmesin ḡırā'at itdi didiler ammā bunlaruḡ isnādında za'if vardur līkin Şaḡīḡayn'da bunlara şāḡid vardur ki (5) *inne āle fülānin leysü lī bi-evliyā'i innemā veliyyu'llāhu ve şāliḡi'l-mü'minīne*⁴ buyurduḡları rivāyet olınmışdur āl lafzından etkīyā³-ı [HE 379/b] mü'minīn murād olduḡı taḡdīrce evliyā ma'nāsına olacaḡı zāhirdür pes Şaḡīḡaynda vāḡı' olan ḡadīs-i mezkūr Deylemī

¹ Biz Muhammed soyuyuz, bize sadaka helal olmaz.

² Muhammed ümmetinden takva sahibi olan her kişi

³ Kur'an 8/34: Onun dostları Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır.

⁴ Filanın soyu benim dostlarım deḡillerdir, ancak benim dostum Allah'la mü'minlerin iyi ve temiz olanlarıdır.

rivāyetinüñ şihhatine şāhid olur İbn Mes‘ūd’dan mervīdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi *izā teşehheden eḥdüküm fi’s-şalāti feleykalü Allāhümme şalli* (10) *‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammedin verḥam Muḥammeden ve āle Muḥammedin kemā şalleyte ve bārekte ve teraḥḥamte ‘alā İbrāhīme ve ‘alā āli İbrāhīme inneke ḥamīdün mecīdün* Hākim böyle rivāyet eylemişdür ba‘zılar bu ḥadīisle ol Hāzret için teraḥḥüm cā’iz idügüne istidlāl itmişlerdür ve teraḥḥümün ma‘nāsı aña raḥmetle du‘ā itmekdür kıssa-i A‘rābī daḥı bu istidlāle takviye eyler ki *Allāhümme’r-rḥamnī ve Muḥammeden ve lā terḥam ma‘anā aḥaden* didi (15) ya‘nī bir gün A‘rābī geldi daḥı ol Hāzretün ḳatında yā Rabb baña ve Muḥammede raḥmet eyle ve bizimle bir kimseye daḥı raḥmet [EH 500/b] eyleme didi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *leḳad teḥaccerte vāsi‘ān* diyü buyurdi ya‘nī Tenri te‘ālānuñ raḥmete vāsi‘asın taẓyīḳ itdün didi ḥāşılı du‘ā iderseñ cümle-i mü‘minīne du‘ā eyle Allāh te‘ālānuñ raḥmeti yetişmeye mi şandun dimekdür ammā Ḳāḏī ‘İyāz cumhūr-ı Mālikiyye’den cevāz (20) teraḥḥümün men‘in rivāyet itmişdür Muḥammed bin Ebī Zeyd cā’iz görmüşdür daḥı tafşīli gelse gerekdür in-şā’allāhu te‘ālā ‘Abdu’llāh bin Mes‘ūd’dan mervīdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥāzretine şalāt itdügünüz zamānda şalātuñuzı ḥüb idün zīrā ne bilürsizcā’iz ki şalātuñuz ol Hāzrete ‘arż olına didi aşḥāb yā ‘Abdu’llāh imdi bize ta‘līm eyle didiler başladı *Allāhümme‘al şalavātike ve berekātike ve (25) raḥmetike ‘alā seyyidi’l-mürselīne ve İmāmi’l-mütteḳıyne ve ḥātemi’n-nebiyyine Muḥammedin ‘abdike ve resūlike İmāmi’l-hayri ve Resūli’r-rahmeti Allāhümme eb‘aşḥü makāmen maḥmūden yaḡbiḥuhü fi hil evvelüne ve’l āḥirüne Allāhümme şalli ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammed kemā şalleyte ‘alā İbrāhīme inneke ḥamīdün mecīd ve bārik ‘alā Muḥammed ve‘alā āli kemā bārekte ‘alā İbrāhīme ve āli İbrāhīm inneke ḥamīdün mecīd* didiḥadīis-i mevḳūfdur İbn Māce rivāyet eylemişdür ve Rūveyfi‘ [H 143/a] İbn Şābitü’l-Enşārī Resūlu’llāh Hāzretinden rivāyet itmişdür ki *men şallā ‘alā muḥammedin ve ḳāle Allāhümme enzilhü’l-mu‘aḳḳadu’l-muḳarrabü ‘indeke yevme’l-*

kıyāmeti vecebet lehü şefā'atı buyurmuşlar ya'nī *Allāhümme enzilhü'l-mu'aqqadu'l-muqarrabü 'indeke yevme'l-kıyāmeti* diyü şalāt eylese şefā'atim vācib olur dimişler Tāvus'dan mervīdür ki işitdüm (5) İbn 'Abbās rağıya'llāhu 'anhümā böyle şalāt iderdi dimişdür *Allāhümme teqabbel şefā'ate muḥammedin el-kübrā ve-rfe' derecetühü'l-'ulyā ve a'tihi sü'lehü fi'l-āḫirati ve-lülā kemā āteyte ibrahīme ve Mūsā²* rivāyet itmişdür ve İbn Keşir isnādı hūbdur kavīdür şahīhdür dimişdür ve şalāt-ı [HE 380/a] meşrūc olan mevzi'ler bunlardur ki zıkr olunur cümleden biri teşehhüd-i aḫīrdür ve bunda Ḥanefiyye katında (10) sünnet ve Şāfi'yye katında vācibdür nitekim işāret olunmuş idi biri daḫı [EH 501/a] cum'a huṭbesidür sā'ir huṭbeler daḫı böyledür biri daḫı icābet-i mü'ezzinden şoḡradur zīrā İmām Aḫmed rivāyetinde 'Abdu'llāh bin 'Ömer bin el-'Aşī'den mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki mü'ezzīni kaçan ki işidesiz ol ne dirse siz de öyle diyesiz andan şoḡra baña şalāt eylesiz zīrā bir kimesne ki baña bir şalāt eyleye (15) Allāh te'ālā aña on şalāt eyler andan şoḡra benümçün Teḡri te'ālādan Vesīle'yi taleb edüḡ Vesīle cennetde bir menzildür ki Ḥaḫḫ te'ālānuḡ ḫullarından kimseye lāyıḫolmaz illā bir ḫula lāyıḫ olur ben ricā iderüm ki ol ḫul ben olam ve bir kimse ki Allāh te'ālādan benümçün Vesīle'yi taleb eyleye benüm şefā'atim aña vācib olur diyü buyurmuşdur ol maḫām Resūlu'llāh Ḥazretine müyesser (20) olmak muḫarrer iken ricā iderüm ki böyle ol diyü buyurduḡı edeben ve ta'līmen li-ümmetihi idi tā kim Ḥaḫḫ te'ālānuḡ ḫavfın zıkr idüp emrlerin aña tefvīz ideler ṭālib olan kimesneler beyne'l-ḫavf ve'r-recā olalar Maḫāşid-ı Ḥasene şāḫibi ezāndan şoḡra oḫunacaḫ du'ā budurbundan ziyādesi ḡalaṭdur rivāyātından birinde ziyāde görmedüḫ Allāhümme rabbe hazihi'd-dā'veti (25) İmām Aḫmed ve Buḫārī naḫillerinde Cābir rağıya'llāhu 'anh Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden rivāyet itmişdür ki bir kimesne ezān işitdüḡi zamānda böyle dise benüm şefā'atim aña vācib olur diyü buyurmuşlar ḫadīs-i şerīfün evveli *men ḫāle ḫīne yesme'u'n-nidāe'* *allāhümme rabbe*

¹ Her kim Muhammed üzerine salat eder ve Allahım O'nu indindeki yakınlık makamına indir derse kıyamet günü ona şefaati vācib olur.

² Allahım, Muhammed'in büyük şefaati kabul et, O'nun derecesini yükselere çıkar, İbrahim'e ve Musa'ya verdiğin gibi O'na da başlangıca ve sona dair istediğini ver.

hazihi'd-da'veti olmuşdur [H 143/b] bu 'ibāretüj zāhirinden fehm olunan budur ki hemān işitdügi h̄inde böyle diye ammā 'Abdu'llāh bin 'Ömer ḥadīsi ta'yīn eyler ki murād ezān tamām olduḡdan ōnra dimekdür ve bir mevzi'ī daḡı du'ādur du'ānuḡ evvelinde ve ortasında ve āḡirinde ol Ḥazrete ōalāt eylemek gerekdür Cābir rivāyetinde böyle vārid olmuşdur biri (5) daḡı Ḳunūt [EH 501/b] āḡiridür zīrā İmām Aḡmed ve ehl-i sünnet¹ ve İbn Cerīr ve İbn Ḥākim ve Ḥākim raḡimeḡümü'llāhi te'ālā rivāyetlerinde Ḥasan bin 'Alī raḡıya'llāhu anḡümādan mervīdür ki ceddüm baḡa vitrde oḡuyacaḡ ba'zı kelimāt ta'līm itdi dimişdür tafşīli gelse gerekdür in-ōā'allāhu biri daḡı eṣnā-yı tekbīrāt-ı 'ıydındur didiler ammā tekbīrāt zevā'id arasında 'ulemā-yı Ḥanefiyye ḡatında sükūt itmek gerekdür ōalāt baḡırı oḡuyacaḡ nesne yoḡdur (10) bir mevzi'ī daḡı mescide girecek [HE 380/b] zamāndur biri daḡı mescidden ḡıkaḡaḡ zamāndur Fāḡımatü'z-Zehrā raḡıya'llāhu 'anha rivāyetinde vārid olmuşdur Resūlu'llāh ōalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mescide girdügi zamānda kendüye ōalāt eylerdi andan ōnra *Allāḡümme'ḡfirli zünübi v'eftaḡlī ebvābe raḡmetike*² dirdi ve ḡıḡduḡı zamānda girü kendüye ōalāt eylerdi andan ōnra *Allāḡümme'ḡfirli zünübi v'eftaḡlī ebvābefazlike* dirdi biri daḡı (15) ōalāt-ı cenāzedür biri daḡı inde't-telbiyedür ya'nī ḡüccāc lebbeyk didükleri zamānda ōalāt-ı 'ale'n-nebī eylemek gerek didiler İmām ōāfi'ī ve Dāreḡuḡnī Ḳāsim bin Muḡammed bin Ebū Bekr ōıddīḡdan raḡıya'llāhu 'anḡüm rivāyet itdiler *kimin telbiyete en yuōallī'ale'n-nebiyyi ōalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'alā külli ḡālin*³ dimişler biri daḡı ōafā ve Merve yanlarıdur Ḳāḡī İsmā'īl 'Ömer bin el-Ḥaḡḡāb raḡıya'llāhu 'anḡ Ḥazretinden rivāyet (20) eyler ki *izā ḡaddimtüm feḡuvfu'l-beyte seb'eṣṣalavātu 'inde'l-mekāmi raka'teyn ōümme etü'ō-ōafā feḡuvmu 'aleyhi min ḡaysu teravne'l-beyte fekebbirü tis'a tekbīrātin tekbīren beyne ḡamdin ōenā'in 'aleyhi ve ōalve 'alā'n-nebiyyi ōalla'llāhu 'aleyhi sellem ve mes'letün li-nefsike ve 'alā'l-merveti miōliḡ zalikediyü buyurmuşlar bunda beyān buyurulmuşdur ōafā ve Merve üzerlerinde ōalāt itmek*

¹ ehl-i sünnet H; ehl-i sünen EH, HE

² Allahım günahlarımı baḡışla ve bana rahmetinin kapılarını aḡ.

³ Bir kimse telbiyeyi bitirdiḡı zaman peygambere salat etmesini her zaman emrederdi.

gerek imiş İbn Keşîr rivāyet-i mezkûre (25) için isnâdı ḥasendür ḳavîdür ḥübdur dimişdür biri daḫı ictimâ^c ve iftirāk zamānlarıdır Tirmidî rivāyetinde Ebî Hüreyre'den mervîdür Resûlü'llāh [EH 502/a] ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *men celese ḳavmun meclisen lem yezkürü'llāha fihi ve lem yuṣallū 'alā nebiyyihi illā kāne 'aleyhim tirtü fe'in ṣā'e 'azzebehüm ve in ṣā'e ḡāfera lehüm'* buyurmuşlar bundan ma'lûm oldu ki müslümānlar biri biriyle ictimâ^c ve iftirāk itdüklerinden Ḥaḳḳ te'ālā ḫazretin [H 144/a] zıkr itmeseler ve Resûlü'llāh ḫazretine ṣalāt eylemeseler üzerinde taḳṣîr ü noḳṣān olurmış biri daḫı ṣabāḫ ve aḫṣam zamānlarıdır ve Ṭaberānî naḳlinde Ebî ed-Derdā⁷ raḫıya'llāhu 'anh merfū'an rivāyet itmişdür ki *men ṣallā 'aleyye ḫīyne yuṣbiḫu 'aşaren ve ḫīyne yümsî'aşaren edraketühü ṣefā'ati yevme'l-ḳiyāmeti* buyurulmuş ḫāşılı (5) bir kimesne ki ṣabāḫa ve aḫṣama yetişdüğü zamānda ol Ḥazrete onar kerre ṣalāt eylese ḳiyāmet gününde ṣefā'atine müsteḫaḳḳ olur biri daḫı āb-dest alunduğı zamāndur İbn Māce naḳlinde Sehl bin Sa'dden mervîdür ki Resûlü'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *lā vuzū'e limen lem yuṣalli 'aleyye'*² buyurmuşlar biri daḫı ḳulaḳ çırladugı zamāndur Ebū Rāfi'den merfū'an rivāyet olunmuşdur ki *izā ṭannet 'üzünü (10) eḫadeküm felyezkürnî ve'l-yuṣalli 'aleyye ve'l-yaḳul zekera'llāhu men zekeranî bi-ḫayrin* buyurmuşlar ya'nî sizün biriñizün ḳulağı çırlasa beni zıkr itsün ve baḫa ṣalāt eylesün ve daḫı beni ḫayırla yād ideni Allāh te'ālā yād itsün disün dimekdür biri daḫı ḳişi bir nesne [HE 381/a] unuttugı zamāndur Ebū Mūsā Müdeynî sened-i za'ifile Enes'den merfū'an rivāyet itmişdür ki *izā nesityüm ṣey'en feṣallū 'aleyye (15) tezḳürhü in-ṣā'allāhu te'ālā* biri daḫı Resûlü'llāh Ḥazretinün ḳabr-i ṣerîfin ziyāret zamānidur İbn 'Asākir rivāyetinde *men ṣallā 'inde ḳabri semi'tuhu* buyurulmuşdur ya'nî ḳabrim ḳatında baḫa ṣalāt iden kimsenün ṣalātını işidürüm dimekdürve daḫı Cum'a günü ve Cum'a gicesi ṣalātı çok getürmege emr-i ṣerîfleri vārid olmuşdur Evs³ bin Evs es-Şeḳafî raḫıya'llāhu 'anh Fahr-ı 'Ālemden rivāyet (20) itmişdür *kimin efdali eyyāmiküm yevmi'l-*

¹ Bir topluluk bir meclisde oturdukları zaman Allah'ı anmaz ve peygamberine salat itmezlerse onların işi Allah'a kalmıştır, dilerse onlara azab eder, dilerse kendilerini bağışlar.

² Bana salat itmeyen kimsenin abdesti yoktur.

³ Evs H, HE; Üveys EH

cum‘ati fīhi ḥuliḳa ādem ‘aleyhi’s-selām ve fīhiḳubīza ve fīhi’n-nefḥatū ve fīhi’s-ṣa‘katū fe-ekṣeiru ‘aleyye mine’ş-şalāti fīhi fe-i nne şalātüküm me‘rūḍatün ‘aleyye buyurmuşlardır ya‘nī Cum‘a günü sizün efzāl eyyāmuḡuzdandır [EH 502/b] Ādem ‘aleyhi’s-selām ol günde halk olındı ve ol günde kabz olındı venefḥ-i şūrşa‘ḳa ol günde olur imdi ol günde baḡa şalāt çok (25) idün zīrā şalātuḡuz baḡa ‘arz olunur dimekdür ḥāzır olanlar eyitdiler yā Resūla’llāh sen çürüdükdē ṣoḡra şalātımız saḡa nice ‘arz olunur didiler eyitdi *inna’llāhe ḥarrame ale’l-‘arzi en te‘ḳüle ecsāde’l-enbiyā’i* didi ya‘nī taḥḳīḳen Ḥaḳḳ te‘ālā enbiyānuḡ bedenleriḡiz¹ arza ḥarām itmişdür didi İmām Aḡmed ve Ebū Dāvūd ve Nesā’ī böylece rivāyet itdiler ve İbn [H 144/b] Ḥuzeyme ve İbn Ḥibbān ve Dāreḳuṭnī ḥadīs ṣaḡīḥdür diyü buyurdular Resūla’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretine şalāt itmenün ḡazīletinde eḡādīs-i ḳavīye vārid olmuşdur cümleden biri İmām Müslim Ebū Hüreyre’den iḡrāc itdüḡi ḥadīs-i şerīfdür ki Resūla’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur *men şallā (5) ‘aleyye vāḡideten şalla’llāhu ‘aleyhi ‘aşren* ya‘nī bir kimesne ki baḡa bir şalāt eyleye Ḥaḳḳ te‘ālā ḥazreti aḡa on şalāt eyler dimişdür ve İmām Ṭaberānī naḳlinde ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḡīya’llāhu ‘anh buyurmuşdur ki bir kerre Faḡr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bir ḡacet için ṫaşra çıḳmış² idi kendüsüyle bile gidecek kimse bulamadı ‘Ömer āḡāḡ olup bir maṫaraile ardınca gitdi varup ol (10) Ḥazrete yetişdükdē secde üzerinde buldı ‘Ömer girü çekildi ḡattā Faḡr-ı Kā’ināt mübārek başın secdeden ḳaldırdı ve eyitdi yā ‘Ömer ḳorḳduḡu mı girü çekildün beni secde de ḡoricek didi andan eyitdi taḥḳīḳen Cibrīl ‘aleyhi’s-selām baḡa geldi eyitdi *men şallā ‘aleyke min ümmetike vāḡide şalla’llāhu ‘aleyhi ‘aşere şalavāt ve refe‘ahu ‘aşere derecāt* didi ya‘nī ümmetünḡden birisi³ ki (15) saḡa bir şalāt eyleye Ḥaḳḳ celle ve ‘alā aḡa on şalāt ider ve on derecesin ref‘ eyler didi İmām Aḡmed ve ḡayrılar naḳlinde Ebī Ṭalḡa’dan mervīdür ki [HE 381/b] bir gün Resūla’llāh ḡazreti geldi mübārek yüzünde sürür eṣer ḡorinürdi aşḡāb yā Resūla’llāh vech girmekden sürür müşāhede iderüz

¹ Bedenleriḡiz H, bedenlerin yimeḡi HE, EH

² ṫaşra çıḳmış idiH, EH ; ṫaşra çıḳmaḳ murād idinmiş idi HE

³ birisi H; bir kimse HE, EH

didiler eyitdi *ennehu etāni'l-melekü feķāle yā muḥammedü emā yurdike enne rabbeke* 'azze ve celle (20) *yeķūlu ennehu lā yuṣallī aleyke eḥadün min ümmetike illā 'aleyhi* 'aşeren ve lā yuṣallimu 'aleyke [EH 503/a] *eḥadün min ümmetike illā sellemtü 'aleyhi* 'aşerendidi diyü buyurdı bununı daḥı ḥāşılı budur ki ümmetimden bir kimesne ol Ḥazrete bir şalāt eylese Ḥaḳḳ te'ālā aña on şalāt eyler bir selām eylese Ḥaḳḳ celle ve 'alā on selām eyleye ve yine Aḥmed ve İbn Māce naḳlllerinde 'Āmir bin Rābi'adan mervīdür *kimen şallā* (25) *'aleyke şalātin lem tezeli'l-melā'ike tuşallī'aleyhi mā şallā 'aleyke fel-yuķil 'abdun min zelike ev li-yüķsir* ya'nī bir kimesne ki baña şalāt eyleye mādām ki baña şalāt itmek üzeredür melekler aña şalāt iderler imdi bir ḳul dilerse az itsün dilerse çok itsün dimekdür bundan daḥı murād şalāt melā'ikeden maḥzūz olan baña şalātı çok itsün dimekdür ve yine İmām Aḥmed rivāyetinde 'Abdu'llāh bin 'Ömerden [H 145/a] mervīdür ki bir kimesne Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretine bir şalāt eyleye Allāh te'ālā ve melā'ikesiz aña yetmiş şalāt iderler diyü buyurmuş İmām Nevevī raḥmetu'llāhi 'aleyh şalātı selāmdan efrād itmek giryedür dimişdür zīrā emr ikisine bile vāriddür āyet-i kerīmede *şallū 'aleyhi ve sellimū teslīmā*¹ (5) buyurulmuşdur didi ammā ba'zılar buña i'tirāz idüp Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem aşḥābına selāmı şalātdan muḳaddem ta'līm itmişdür didiler nitekim sābıkan işāret olunmuşdı velīkin Fetḥü'l-Bārī şāhibi eydür mekrūh budur ki şalāt efrād olana ve daḥı selām aşlā virilmeye ammā şöyle ki şalātvirile ve bir zamānda daḥı selām virile emre imtişāl bulunur (10) dimişdür fi'l-ḥaḳıķa efzāl budur ki ikisi ma'ādiniyle meşelā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yāḥūd Allāhümme şalli ve sellem 'alā Muḥammed yāḥūd eş-şalātü ve's-selām 'aleyke yā Resūla'llāh dinile yalnız şalāt yāḥūd yalnız selām virmekde ol ḳadar fazīlet bulunmaz ve Resū'llāh ḥazretinden ğayra şalāt getürmek ḥuşuşında ihtilāf itmişlerdür Beyḥaķī rivāyetinde *lā tetrükenne fi't-teşehhüd eş-şalate* (15) *'aleyke ve 'alā enbiya'u'llāh*² [EH 503/b] vārid olmuşdur ve Ḳāḍī İsmā'īl

¹ Kur'an 33/56: Siz de ona salat edin, selam edin.

² Bana salat ettiğiniz zaman Allah'ın peygamberlerini de salat ediniz. Zira Allah beni gönderdiği gibi onları da göndermiştir.

rivāyetinde *şallu a'ālā enbiyā'u'llāhe* vārid olmuştur bu hadīslerde sâ'ir enbiyā 'aleyhimü's-selām şalāt eylemek emr buyurulmuştur velīkin senedlerinde za'if vardır ve Ṭaberānī naqlinde İbn 'Abbāsdan merfū'an rivāyet olunmuştur ki *izā şalleytüm 'aleyye feşallü 'alā enbiyā'il'lāhi fe-i nne'llāhe ba'aşehüm kemā ba'aşeni* (20) buyurmuşlar ya'nī başa şalāt itdüğünüz zamānda Allāh te'ālānuñ peygamberlerine dağı şalāt idüğ zīrā Ḥaqq te'ālā ḥazreti beni gönderdüğü gibi anları dağı göndermiştir [HE 382/a] diyü buyurdu ve yine İbn 'Abbās ḥazretinden sened-i şaḥīḥle İbn Ebī Şeybe iḥrāc itmiştir ki şalāt ol Ḥazrete maḥşuş ola zīrā *mā a'lemu's-şalātu tenbağī'alā eḥadin min eḥadin illā 'alā'n-nebiyyi* (25) diyü buyurmuş ḥaşılı Resūlu'llāh ḥazretinden ğayrı bir kimseye bir kimseden şalāt lāyık olduğun bilmezem demek olur İmām Mālik dağı buña kâ'il oldı dimişlerdür ve Süfyān raḥmetu'llāhi 'aleyh *yükrehu en yuşallā 'alā'n-nebiyyin* diyü buyurmuş ya'nī peygamber olmayana şalāt eylemek mekrūhdur dimişdür bu taqdīrce enbiyā 'aleyhimü's-selāma şalāt cā'iz ve sâ'irine mekrūh olur [H 145/b] ve İmām Mālik mezhebinüñ meşāyihından ba'zı Muḥammed Muştafa ḥazretinden ğayra¹ cā'iz degüldür demek naql olunmuştur velīkin İmām Mālik'den bu kavı ma'rūf degüldür anuñ buyurduğu budur ki *ekrahu's-şalāte 'alā ğayri'l-enbiyā' ve lā yenbağī lenā en nete'addā mā ümirnā* dimişdür ya'nī enbiyādan ğayra şalāt virmegi ben (5) kerīh görürüm ma'mūr olduğumı ni tecāvüz itmek bize lāyık degüldür dimiş ammā Yaḥyā bin Yaḥyā Mālik'e muḥālefet idüp ğayra dağı şalāt itmede be's yokdur zīrā şalāt du'ādur du'ādan men' olunmaz illā naşşla yāḥūd icmā'la dimişdür kimseye şalāt itmemek ḥakkında āyet ve hadīs yok ve icmā'-ı ümmet yok imdi memnū' degüldür cā'izdür didi ve nezā' şol (10) zamāndur ki enbiyādan ğayru efrād olına meşelā peygamber olmayandan bir kimseye Allāhümme şalli 'alā [EH 504/a] Muḥammedin ve 'alā āli Muḥammed demek cā'izdür ḥūbdur yalnız āl için şalāt idüp Allāhümme şalli 'alā āli Muḥammed iseler bunda ihtilāf vardır ba'zılar cā'izdür² ve ḥüccetleri budur ki Qur'an-ı

¹şalat HE, EH ; -H

² didiler HE, EH ; -H

‘Aẓīm’de *hüvellezi* (15) *yuşalli* ‘aleyküm ve *melâ’iketuhu*¹ âyet-i kerîmesi ve dağı *ula’ike* ‘aleyhim şalavâtun min rabbihim ve rahmetün² ve dağı *huz min emvâligim sadaqaten tuṭahhiruhum ve ve tuzakkîhim bihâ ve şallî*‘aleyhim³ âyet-i kerîmeleri delâlet ider ki enbiyâdan ğayra efrâd bi’ş-şalât câ’iz ola zîrâ ezkâr olınan âyât-ı kerîmede şalâtlar yalnız ümmete nisbetdür didiler ve bununla dağı istidlâl itdiler ki ‘Abdu’llâh bin (20) Ebî Evfâ eyitdi Resûlu’llâh ḥazretinün ‘âdeti böyle idi ki bir kavm gelüp zekâtların getürseler Allâhümme şalli ‘aleyhüm diyü buyurdı babam dağı gelüp zekâtın getürdükde Allâhümme şalli ‘alâ âli Ebî Evfâ didi diyü buyurdı Buḥārî ve Müslim böyle rivâyet itmişlerdür vecumhür-ı ‘ulemâ mezḥebi budur ki enbiyâdan ğayrı efrâd bi’ş-şalât olınmaya zîrâ şalât zikrleri ḳatında (25) enbiyâya şî‘âr ḳılınmışdur imdi [HE 382/b] ğayrıları anlara ilḥâḳ câ’iz degüldür meşelâ Ebû Bekr şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem demek yâḥūd ‘Ömer şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem demek câ’iz degüldür egerçi kim ma’nâ cihetinden şahîḥdür ammâ dimemek gerekdür nitekim Muḥammed ‘azze ve celle dinilmez zîrâ ‘azze ve celle zikru’llâh ḳılınmışdur ve kitâb ü sünnetde vâḳı‘ olanları du‘âya ḥam itmişlerdür ba‘zılar dağı enbiyâdan ğayra şalât efrâd olınmaduğı [H 146/a] ehl-i hevâ ṭarîḳesi olduğıçündür zîrâ anlar i’tikâd itdükleri kimseye şalât iderler anlara iḳtidâ câ’iz degüldür didiler ve men‘ idenlerün ba‘zı ḥarâmdur didiler ve ba‘zı kerâhet-i tenzîhiyye ile mekrûhdur didiler ba‘zı ḥilâfı evlâdur didiler İmâm Nevevî eydür ekserün zâhib oldukları (5) ḳavl-i şahîḥ kerâhet-i tenzîhiyye olmaḳdur zîrâ ṭarîḳa-ı ehl-i bid‘atdür biz anları ṭarîḳesinden nehy olınmışızdur didi.

Faşl-ı sâliḥ maḥabbet-i âl ü aşḥâb-ı kirâm ve ehl-i beyt ve zürriyât-ı [EH 504/b]

‘izâm beyânındadır:

Ṭaberî rahmetu’llâhi aleyh eydür Ḥaḳḳ subḥânehü ve te‘âlâ vaktâ kim Resûlu’llâh

¹ Kur’an 33/43:0, melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir.

² Kur’an 2/157: İşte rablerinden salavat ve rahmet onlaradır.

³ Kur’an 9/103: Onların mallarından, onları kensiyile arındıracağıın ve temizleyeceğıın bir sadaka al ve onlara dua et.

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretin cemī'i māsivā üzere muḥtārve mufazzal idüp fezā'il ve kerāmāt-ı bāhire birle ikrām (10) eyledi kāfe-i maḥlūkāta anuḡ akrabā ve müte'allikāt ve ehl-i beyt ve zürriyātunun maḥabbet ü meveddet lāzım ü vācib itdi nitekim Qur'an-ı 'azīminde *kul lā es'eleküm 'aleyhi ecnen ille'l-meveddete fi'l-ḡurbā'* buyurdu bu āyet-i kerīme mücebince meveddet-i zü'l-ḡurbā vācibdür rivāyet iderler ki āyet-i kerīme nüzül itdüğü zamānda yā Resūla'llāh *men ḡarabetike*² didiler eyitdi *Aliyyün ve Fāḡimatün ve ebnāhümā* (15) diyü buyurdu ya'nī 'Alī'dür ve Fāḡıma'dur ve anlaruḡ iki oḡludur didi ve yine ehl-i beyt ḡaḡkında bu āyet-i kerīme nāzil olmuşdur ki ḡaḡḡ te'ālā buyurur *innemā yurīdu'llāhu li yuzhine 'ankumu'r-ricse ehle'l-beyti ve yuḡahhirakum taḡhīrā'* ehl-i beyt kimlerdür diyü iḡtilāf olunmuşdur İbn 'Abbās'dan mervīdür ki āyet-i kerīmede ol ḡazretüḡ evvāc-ı ḡāhirātı ḡaḡkında nāzil olmuşdur didi 'ulemā-yı (20) ḡadīşden İbn Keşīr eydür evvāc-ı ḡāhirāt raḡıya'llāhu 'anhdan āyet-i kerīmenüḡ ḡükmine duḡül itdükleri şarīḡdür zīrā esbāb-ı⁴ nüzül anlardur ve nüzüle sebep olan nāzilüḡ ḡükminde dāḡil olduḡı muḡarrerdür bunda ḡilāf yoḡdur duḡül-ı muḡarrer olduḡdan şonra ya budur ki yalnız dāḡil ola ya budur ki ḡayrılarla bile dāḡil ola ve şaḡīḡ ḡayrılarla duḡül dimişdür ve ba'zılar murād (25) yalnız Resūlu'llāh ḡazretidür didiler ammā bu ḡablde naḡar vardur zīrā e'amm olmaḡa delālet ider nice eḡādīş-i şerīde vārid olmuşdur cümleden biri İmām Aḡmed Vāsile bin es-Eşḡa'dan rivāyet itdügidür ki eyitdi bir ḡün Faḡr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem geldi yanınca ḡazret-i 'Alī ve ḡasan ve ḡüseyn bile idiler ḡasan'uḡ ve ḡüseyn'üḡ ellerine yapışmış idi [HE 383/a] andan eve girdiler 'Alī ile [H 146/b] Fāḡıma'yı yanına da'vet itdi geldiler Faḡr-ı 'Ālem'üḡ öḡüne oturdular ve ḡasan ve ḡüseyn mübārek dizlerine aldı [EH 505/a] andan kendü şevbini bunlaruḡ üzerine örtüp *innemā yurīdu'llāhu li yuzhine*

¹ Kur'an 42/23: "Ben buna karşılık sizden akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemem"

² Senin yakınının kimlerdir?

³ Kur'an 33/33: Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.

⁴ esbāb-ı H, sebep-i HE, EH

‘ankumu’r-ricse ehle’l-beyti ve yuṭahhirakum taṭhīren¹ āyet-i kerīmesin okudu andan eyitdi *Allāhümme hā’ulāi ehlü beyti ve (5) ehlü beyti eḥakkı’dı* didi bu taḳdīr üzere ehl-i beytden murād dördü olur Ümmü Seleme raḍıya’llāhu ‘anha daḡı bunun mişlin rivāyet itmişdür ammā Ebū Sa‘īd rivāyetinde murād beş kişidür biri benüm ve sâ’iri ‘Alī ve Fāṭıma ve Ḥasan ve Ḥüseyn’dür dimiş raḍıya’llāhu ‘anhüm ecma‘īn ve Zeyd bin Erḳam’dan rivāyet alınur ki bir gün Faḫr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ṭurup ḫuṭbe okudu ve Ḥaḳḳ (10) te‘ālāya şenā itdi ve ben daḡı sizün gibi insānım ḳarīb olur ki baḡa Ḥaḳḳ te‘ālānuḡ resül melegi gele beni da‘vet ide ve ben icābet eyleyem ya‘nī vefāt eyleyem imdi sizün araḡızdan iki nefīs nesne ḳoyup iderüm birisi kiṭābu’llāh birisi ehl-i beytimdür diyü vaşıyyet buyurdu şaḡābe su‘āl idüp yā Zeyd ehl-i beyti kimlerdürḫatunları ehl-i beytten degüller midür (15) didiler Zeyd eyitdi belā ḫatunları ehl-i beytindendür velīkin ehl-i beyt şadaḳa ḫarām olan ṭā’ifedür didi ya onlar kimlerdür didiler eyitdi onlar āl-i ‘Alī ve āl-i Ca‘fer ve āl-i ‘Aḳīl ve āl-i ‘Abbāsdur didiler ya bunlaruḡ her birine şadaḳa ḫarām ḳılınmış mıdur didiler ne‘am diyü cevāb virdi İmām Müslim böyle rivāyet itmişdür bu ḫadīs-i şerīfle ‘amel ola dir vāḳ‘ā ehl-i beyt (20) bu zıkr olınanlardur yalnız ḫatunları degüldür didiler Faḫr-ı Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem kendü eḳāribine maḡabbet bābında *men eḡabbehum fe-biḡubbi eḡabbehum* diyü buyurdu ya‘nī benüm aḳrabāmı seven beni sevdüğünden sever anlara maḡabbet itdüğüne sebep baḡa maḡabbet itdügüdür dimek olur İbn Sa‘d rivāyetinde *men şana‘a ilā ehl-i beyti ma‘rūfen fe‘aceze en mükāfātihi fi’-dünyā feene’l-mükāff lehu fi-yevmü’l-ḳiyāmeti* (25) buyurulmuşdur ya‘nī bir kimesne ki benüm ehl-i beytimden birine bir iḡsān ide ol daḡı dünyāda ‘ivāzına ḳādir olmaya ḳiyāmet gününde aḡa ‘ivāz idici [EH 505/b] benüm dimekdür Menāḳıb-ı İmām Aḡmed’de mezkūrdur ki *men ebḡāza ehle’l-beyti fehüve münāfikun³* buyurmışlar el-‘iyāzü bi’llāh ehl-i beyt-i Resüle buḡz itmek nifāḳdur ve ol Ḥazretüḡ ḳarābetinden murād cedd-i aḳrebin

¹ Kur’an 33/33: “Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

² İşte bunlar benüm ehl-i beytimdir ve ehl-i beytim olmaya herkesten mütehakdır.

³ Her kim ehl-i beytime buḡzederse o münafiktir.

ya'ni 'Abdu'l-muṭṭalib'e müntesab olanlardur [H 147/a] gerekse er olsun gerekse dişi olsun gerekse ol Ḥazret ile şoḥbet itmiş olsun gerekse hemān mübārek yüzün görmüş olsun didiler Şaḥīḥ-i Buḥārī'de [HE 383/b] vārid olmuşdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'Alī bin Ebī Ṭālib *ente minnī bi-menziletiharūn min Mūsā illā ennehu lā nebiyye ba'diy*¹ buyurdu ḥāşılı (5) Ḥazret-i 'Alī'nün kendüye ittişālini Harūnuḅ Mūsāya ittişāline teşbīḥ itdi Mūsāya Harūn te'allük ve ittişāli nice ise senüḅ baḅa öyledür dimek olur bu te'allük ve ittişāl ne cihetden idüḅ mübhem idi *ennehu lā nebiyye ba'diy* kavlı-i şerīfiyle beyān² buyurdu ma'lūm oldu ki mā-beynlerinde olan ittişāl nübüvvet cihetinden degül imiş belki mādūnı cihetinden imiş ya'ni (10) ḥilāfet ḥayşiyetinden imiş vaḅtā kimHarūn Mūsānuḅ zamān-ı ḥayātında ḥalīfesi oldısa 'Alī daḅı Resūlu'llāh ḥazretinüḅ zamān-ı ḥayātında ḥalīfesi olmaḅa delālet eyler Ṭayyibī raḥmetu'llāhi 'aleyh ḥadīs-i şerīfüḅ ma'nāsı budur diyü buyurdu ammā şol ṭā'ife ki bu ḥadīs-i şerīfle ḥilāfet 'Alī'nün ḥaḅḅıdur ḅayruḅ degüldür diyü istidlāl itmişlerdü' abeş-i i'tiḅāda düşmüşlerdür sözleri (15) fāsiddür zīrā Harūn ḥilāfeti Ḥazret-i Mūsā'nuḅ ḥayātında idi vefātından şoḅra degüldi zīrā Harūn bilā-i ttifāk Mūsā'dan evvel vefāt itmişdür 'Alī'nün ḥilāfeti Harūn ḥilāfetine teşbīḥ olıcaḅ Faḅr-ı 'Ālem'üḅ zamān-ı ḥayātına maḅşuş olur didiler Ḥaṭṭābī raḥmetu'llāhi 'aleyh bu ma'nāya işāret itmişdür ammā Tirmidī ve Nesā'ī rivāyetlerinde *men küntü mevlāhu fe-aliyyün mevlāhu*³ ḥadīsiniḅ ma'nāsı [EH 506/a] İmām Şāfi'ī (20) buyurduḅı üzere murād velā-yı İslāmdur nitekim *zalıke bienna'llāhe mevlā'illezi āmenū ve enne'l-kāfirīne lā mevlā lehüm*⁴ kavlı-i şerīfide murād oldur didi ve İmām Aḅmed naḅlinde *men ezā Aliyyen feḅad ezānī* buyurulmuşdur ya'ni bir kimesne ki 'Alī'ye ezā eyleye ol taḅḅīḅen baḅa ezā eylemişdür dimekdür ba'zılar naḅlinde *men eḅabbe Aliyyen feḅad eḅabbenī* buyurulmuşdur ya'ni bir kimesne ki 'Alī'ye maḅabbet itdi (25) taḅḅīḅen baḅa maḅabbet itdi

¹ Sen, Harun'un Musa'dan olması derecesinde, bendensin. Ancak benden sonra nebi yoktur.

² beyān H, EH ; -HE

³ Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır.

⁴ Kur'an 47/11: Bu, Allah'ın inanların yardımcısı olması, inkar edenlerin ise hiçbir yardımcısı bulunmamasından dolayıdırç

dimek olur Nakḳāş rahmetu'llāhi 'aleyh *innellezīne āmenū ve amilu's-şāliḫāti se yec'alu lehumur raḥmānu vuddā'* āyet-i kerimesi Ḥāzret-i 'Alī hakkında nāzil oldu diyü zikr itmişdür ma'nāsı taḥḳīken şol kimesneler ki ĩmān getürdiler ve a'māl-i şāliḫa işlediler tiz ola ki Ḥāḳḳ subḫānehū ve te'ālā anlaruḡ için ḳulübde maḥabbetiḥdās eyleye anlar esbābına mübāşeret itmeden dimek olur ve Muḥammed bin el-Ḥanefiyye [H147/b] buyurmuşdur *ki lā teciu mü'minen illā ve hüve yuhibbu 'Alīyyen ve ehle beytihi* ya'nī her mü'min 'Alī'ye ve ehl-i beytini sever hiç bir mü'min bulmazsın ki böyle olmaya dimek olur Tirmidī naḳlinde Ḥāzret-i 'Ā'ışeden mervīdür ki Faḫr-ı 'Ālem ḫāzretine aḫabbü'n-nās Fāḫıma idi ve zevci 'Alī idi diyü buyurmuş Şaḫīḫ-i Buḫārī (5) rivāyet olunmuşdur ki [HE 384/a] *inne Fāḫımeten bid'atün minnī femēn aḡḡdabehā aḡḡda benī* diyü buyurmuşlarBiza' feth-i bā ile ḳaḡ'a-i laḫm dimekdür ya'nī Fāḫıma raḡıya'llāhu 'anhümā benden bir pāre-i laḫmdür taḥḳīken anı incidüp ḡāzaba getüren beni ḡāzaba getürmişdür dimek olur ĩmām Süheylī bu ḫadīs-i şerīfle Ḥāzret-i Fāḫımaya sebb idenüḡ küfrine istidlāl itmişdür ve Tirmidī naḳlinde (10) vārid olmuşdur ki Resūlu'llāḫ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥasan ve Ḥüseyn rāḡıya'llāhu 'anhümā ḫaḳḳında *Allāḫümme inni üḫübbühümā fe-eḫibbehümā ve eḫibbe men eḫabbühümā* buyurmuşlardur ya'nī yā Rabb ben onları severim sende anları sevenleri de sev dimekdür Enes'den mervīdür ki Resūlu'llāḫ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥasan'ı ve Ḥüseyn'i [EH 506/b] şemm iderdi ve baḡrına başup eydürdi bir kimesne ki beni seve ve (15) bunları seve ve bunlaruḡ babaların seve² yevmi'l-ḳıyametde ol benümle bir derecede ola diyü buyurdi bir rivāyet Cennet'de benümle bile ola dinilmişdür ve bu ma'ıyyetden murād maḳām-ı ḫaysiyyetinden degüldür ref'-i ḫicāb ḫaysiyyetindendür dimişler ya'nī Faḫr-ı 'Ālem ḫāzretiyle bir maḳāmda olmaḡ degüldür belki mā-beyinde ḫicāb olmaya beni müşāhede ḳılalar dimekdür didiler nitekim *fe 'ulā'ike me'allezīne (20) en'ame'llāhu 'aleyhim*³ āyet-i kerīmesinüḡ tefsīrinde sābıḳan işāret olunmuşdı ve yine

¹ Kur'an 19/96: İnanıp salih ameller işleyenler için Rahman, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır.

² anaların seve HE, EH ; -H

³ Kur'an 4/69: Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerle birlikte dirler.

Hazret-i Hasan hakkında vārid olmuşdur ki *men eḥabbenī felyaḥubbühü felyubelligi's-ṣāhidü'l-gā'ibe* buyurulmuşdur ya'nī beni seven kimesne Hasan'ı sevsün imdi bu sözi hāzır olanınız gā'ib olanınıza¹haber virsün dimek olur ve Şaḥīḥ-i Buḥārī'de *hemā reyḥānetāni fi'd-dünyā*² rivāyet olunmuşdur (25) ya'nī Hasan ve Hüseyin benim dünyāda iki rayiḥāmdur diyü buyurmışlar İmām Aḥmed naklinde Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hazret-i Hasan'ın dilini yāḥūd lebini emerdi diyü rivāyet olunmuşdur 'Uḳbe bin Hāriş'den mervīdür ki eyitdi gördüm Hazreti Ebī Bekr şiddīḳ raḍıya'llāhu 'anh Hasan'ı getürdi yemīn idüp Resū'llāh Hazretine beñzer 'Alī'ye beñzemez dirdi 'Alī raḍıya'llāhu 'anh işidirdi [H 148/a] gülerdi [İmām Buḥārī]³ naklinde Zührī Enesden rivāyet itmişdür ki *lem yekün eḥad eşbehebi'n-nebiyyi şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem min'l-ḥasan bir'alī* diyü buyurmuş ya'nī Resū'llāh hazretine Hasan'dan artuḳ beñzer birkimse yoḡ idi dimiş ammā Muḥammed bin Sīrīn rivāyetinde Enes'den mervīdür ki Hazret-i Hüseyin için (5) *kāne eşbehühüm bi-Resū'llāhi şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem* diyü buyurmuş bu rivāyet muḳtezāsınca Hüseyin Hasan'dan artuḳ beñzemek lāzım gelür velīkin ba'zı 'ulemā tevfiḳ idüp eyitdiler Enes Hazretinün Zühri rivāyetinde olan ḳavli Hazret-i Hüseyin⁴hayātında idi zīrā ol sağ iken andan beñzer kimse yoḡ idi İbn Sīrīn rivāyetinde olan [EH 507/a] ḳavli Hasan'dan şonra idi (10) vāḳı'an andan şonra Hüseyin'den beñzer kimse ḳalmadı didiler yāḥūd [HE 384/b] bu rivāyet Hasan müşābehetinden şonra Hüseyin'den ziyāde beñzer kimse yoḡ idi dimek ola didiler ve bu da ihtimāldür ki ba'zı a'zāda Hasan artuḳ beñzeye ve ba'zı a'zāda Hüseyin artuḳ beñzeye Tirmidī naklinde Hazret-i 'Alī'den mervīdür ki başından gögsine varınca Hasan artuḳ beñzer gögsünden (15) aşaḡa da Hüseyin artuḳ beñzerdi dimişler Allāhu a'lem ve bunlardan geçdükden şonra 'Alī'nün ḳarındaşı Ca'fer bin Ebī Ṭālib ol Hazrete ḳatı beñzerdi Tirmidī rivāyetinde *eşbehtü ḥulḳi ve ḥalḳi* buyurmışlardur ya'nī şüret ve ḥalḳ cihetlerinden sen baña beñzedün didiler benī Hāşimün

¹gā'ib olanınıza H, EH ; -HE

² Bunlar benim dünyadaki iki reyhanımdır.

³ İmām Buḥārī HE, EH ; -H

⁴ Hüseyin H, Ḥasanuñ HE, EH

ğayrından bir kaç kimesne dağı var idi ki ol Hazrete nev^c-i müşābehete üzere didiler (20) birisi Sā'ib bin Yezīd Muṭṭalibī'dür ki İmām Şāfi'ī'nün cedd-i a'łasıdur biri dağı 'Abdu'llāh bin 'Āmir adlu bir kişi idi biri dağı Başra halkından Qābis bin Rebī'adur ki Mu'āviye anuğ ol Hazrete müşābehetinden ötürü iki kaçınuğ arasın öpdü ve bir miqdār arz temlik eyledi dimişlerdür ve a'mām-ı kirāmından Hazret-i 'Abbās hakkında (25) vārid olan eḥādīs-i şerīfeden biri budur kiel-'abbās bin 'Abdü'l-muṭṭalib minnī ve ene minhu lā tüzu'l-'abbāsa fetü'zūni men sebbe'l-'abbāse fekad sebben¹ buyurmuşlardur bu ḥadīs-i şerīfde 'Abbās bendendür ve ben andanım dimişdür ve aña ezā itmegi kendüye ezā olınmağa sebep tutmuşdur ve aña sebb iden taḥkīken baña sebb itdi dimişdür ve dağı 'Abbās'uğ [H 148/b] evine varup kendüye evlādını bir şemle örtüp yā Rabb bu şemle ben setr itdügüm gibi Cehennem āteşinden bunları sen setr eyle diyü Hazret-i 'Abbās'a ve evlād-ı kirāmına du'ālar itdüğü sābıkan mezkūr olmuş idi rivāyet¹ 'Aqıl bin Ebī Ṭālib'e eyitdi seni iki cihetden (5) severim biri qarābetünğden ötürü bir dağı 'amm-ı 'Abbās seni sevdüğünden ötürü dimişdür ve Ebü Süfyān bin el-Ḥāris ki 'Abdu'l-muṭṭalib'üñ oğlunuğ oğlu idi Faḥr-ı Kā'ināt Hazreti anuğçün dağı Ḥuneyn [EH 507/b] ğazāsında Ḥayre ehl²didi yāḥūd min ḥayre ehli didi dimişlerdür ehl-i beyt Resūle maḥabbet mü'min olana vācibdür Ḥākim naḳlinde Ebī Sa'īdden mervīdür ki lā tubġizunā ehle'l-beyti eḥadün illā (10) edḥalehu Allāhu'n-nāre buyurmuşlardur ḥadīs-i şaḥīḥdür el-iyāzū bi'llāh anlara buğz ideni Ḥaḳḳ subḥānehū ve te'ālā Cehenneme idḥāl eyler rıdvanu'llāhi te'ālā 'aleyhim ecma'īnāyā mücerred ḳalbinden buğz iden Cehenneme dāḥil olıcağ ol yezīd-i 'anīd-i merdūd ve merīd ve murdār ve Yezīdüñ rüz-ı kıyāmetde ḥāli niye varsa gerekdür mülāḥaza olına bu cümle-i ḳabāḥatiyle yine la'net olınmaya dimişlerdür (15) 'aceb dergāhdur [HE 385/a] ki raḥmet bī-müntehāsından İblīsde me'yūs degüldür la'nehumu'llāhi 'aleyh ve şöyle ma'lūm ola ki ol Hazretüñ aḳrabası ḥuşuşında dört lafz-ı meşhūr vardur ki anlarlar mevşūf olurlar birisi Āl lafzıdır āl-i Resūl dirler biri dağı Ehl-i beytdür biri dağı Zevi'l-ḳurbādur biri dağı

¹ Olınmışdur HE, EH ; -H

² Yakınların hayırlısı

‘İtredür ammā āl bir kavm zāhib olduğu üzere ehl-i beyt dimekdür ve (20) ba‘zılar eyitdiler āl şunlardır ki anlara şadağa harām kılonup hamse-i hamsden aña ‘ivaż virildi didiler ba‘zıla daḥı dīn-i İslām’a girüp¹ hep āldür didiler ve lafz-ı s̄anī ki ehl-i beyt lafzıdır anlarcedd-i akrebi ‘Abdu’l-muṭṭalib’e müntesab olanlardır ve ba‘zılar kavlince anuñla raḥmde müctemi‘ (25) olanlardır dinildi daḥı neseble yāḥūd sebeble ol Ḥazrete muṭṭaşıl olanlardır didiler ve lafz-ı s̄aliş zevi’l-kurbādur anlar kimlerdür diyü Faḥr-ı ‘Alemden su’āl itdüklerinde Fāṭıma ve ‘Alī ve iki oğlanlarıdır diyü cevāb virdü lafz-ı rābi‘ ki ‘İtret lafzıdır ba‘zılar anlar ‘aşiretidür didiler ve ba‘zılar zürriyetiür didiler ‘aşiretten murād ehl-i ekāribdür ve zürriyet kişinüñ neslidür kız evlādı da zürriyātdandır Ḥazret-i Fāṭımatü’z-Zehrā’nuñ [H 149/a] evlādı Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretinüñ zürriyetidir āl-i ‘Abbās ve āl-i Ca’fer mā-beyninden benī Fāṭıma yeşil götürmege iḥtişāşlarınuñ [EH 508/a] vechi budur ki benī ‘Abbāsdan me’mūn ḥalīfe murād idinmiş idi ki kendüden sonra ḥilāfet benī Fāṭımaya intikāl ide min ba’d ḥulefā anlardan ola emr itdi ki (5) benī Fāṭıma yeşil giyeler libāsları yeşil ola zīrā siyāḥlar giymek āl-i ‘Abbāsnuñ şī‘arıdır ve āḳ giymek sā’ir müslümānlarınuñ şī‘arıdır Cum’a günlerinde ve a’yādda aḳlar giyelerdi kırmızı da ise kerāhet vardur şaru renk ise Yehūdnuñ şī‘arıdır didi ḥāşılı yeşili münāsib görüp cümlesine yeşiller giydirdi şonradan yine ‘azminden rucū‘ (10) idüp ḥilāfet benī ‘Abbās’da ḳalmağa muḳarrer idicek yeşil ‘alāmet benī Fāṭımada ḳaldı niçe rüzgār müdāvemmet itdiler gide gide yeşil libāsı terk idüp başlarına birer pāre yeşil şoḳmağa iktifā itdiler āḥir anda itmez oldılar ḳaran s̄amin evāḥirinde münḳaṭı‘ oldu Hicret-i nübüvvetüñ yedi yüz yetmiş üçüncü yılında mülük-i eşref (15) Şa‘bān bin Ḥasan bin Muḥammed bin Ḳalāvūn zamān-ı salṭanatında yine emr itdi ki benī Fāṭıma sā’ir nāsdan mümtāz olmaḡiçün ‘İmāmeleri üzerine bir miḳdār yeşil nesne şaralar ol günden yine başladılar diyār-ı Mışır ve Şām’da ve sā’ir bilād-ı İslām’da şāyi‘ oldı ve aşḫāb-ı güzīn rıdvānu’llāhi ‘aleyhim ecma’īn ḥaḳḳında ta‘zīm ü tekrīm ve maḥabbet (20) lāzım idüğüne delālet ider ki sūre-i

¹ girüp H; giren HE, EH

Feth āhirinde *Muḥammedün Resūlu'llāh vellezīne me'ahū eşiddāu alā'l-* [HE 385/b] *küffāri ruḥmāu beynehum*¹ āyet-i kerīmesinden āhir sūreye varınca Ḥaḳḳ subḥānehū ve te'ālā anlara *ṣenā* itmişdür āyāt-i kerīme şaḥābe-i kirām hakkında nāzil olmuşdur nitekim *fesavfe ye'til'llāhi bi-ḳavmin yuḥibbuhum ve yuḥibbūnehu ezilleti ale'l-mü'minīne e'izzetin ale'l-kāfirīn*² anlar³ Ḥaḳḳ celle ve 'alā anları küffār üzerine şiddet ü ḥiddet ve ehl-i İslām üzere luṭf ü merḥametle vaşf eyledi andan sonra (25) ihlās-ı tāmmla keşret-i 'amellerin zıkr idüp anlara *ṣenā* eyledi İmām Mālik rahmetu'llāhi 'aleyh naḳl eylemişdür ki [EH 508/b] Naşārī ṭā'ifesi diyār-ı Şāmı feth iden şaḥābe gördikleri zamānda eyitdiler va'llāhi bu ṭā'ife biz işitdügimiz üzere ḥavāriyūndan çok yegdür bunlar ne güzel kişiler olurlar didiler fi'l-vāḳı' gerçek söylediler ümmet-i Muḥammediyyenün 'ale'l-ḥuşuş aşḥāb-ı kirāmuḅ [H 149/b] evşāfi kütüb-i müteḳaddimedede mezkūr ola gelmişdür nitekim Ḥaḳḳ celle ve 'alāzālike *meşelehüm fi't-Tevrāti ve meşelehum fi'l-İncİL ke zer'in aḥrace şaṭ'ehu fe āzerehu festegleza festevā 'alā sūkıhu yu'cibu'z-zurrā'a li yağīza bihimi'l-küffār*⁴ buyurmuşdur bu āyet-i kerīmede anların na'tları Tevrāt ve İncİLde mezkūr idüğü beyān buyurulup (5) tedricle kemāl ḳuvvete erdikleri ve anlardan niçe fezā'il ü ⁵ ma'ārif üşemerāt-ı İmān zuhūra geldüğü şol zer'e temsİL olunmuşdur ki evvel dāne iken yarılıp bir dāne yaprak çıkarup andan ol yaprağı ḳuvvetlendirüp ve galīz şāḥ ide ayağ üzere toğura gitdikçe ḳuvveti mütezāyid olup sebep-i te'accüb-i 'ālemiyān ola ve Ḥaḳḳ te'ālā Ḥazreti anlar hakkında bu mişli buyurdı tā kim küffār anların (10) bu nümā teraḳḳī ve ḳuvvetlerine bī-ḥuzūr olup ḥişmnāk olalar İmām Mālik rahmetu'llāhi 'aleyh şaḥābe-i kirāma buğz iden Revāfizi tekfir itmegi bu āyet-i kerīmeden almışdurve 'ulemādan bir cemā'at daḥı bu

¹ Kur'an 48/29: Muhammed, Allah'ın resulüdür. Onunla beraber olanlar, birbirlerine karşı da merhametlidirler.

² Kur'an 5/54: "Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever onlar da Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı güçlü ve onurludurlar."

³ hakkında nāzil olmuşdı HE, EH ; -H

⁴ Kur'an 48/29: İşte bu onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş kalınlaşmış gövdesi üzerine dikilmiş , ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, lendileri sebebiyle inkarcıları öfkelenirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar.

⁵ kerāmāt ü HE; -H, HE

mes'eledede Mālik'e muvāfaqat itmişlerdür şahābe-i kirāmuḡ fezā'ilinde çok ḡadīs-i şerīf vārid olmuşdur ve Ḥaḡḡ subḡānehū ve te'ālā anlara maḡfiretve ecr-i 'aẓīm va'ade buyurmuşdur anuḡ va'desi (15) ḡaḡ ve şıḡḡdur taḡallūf iḡtimālī yoḡdur rıḡvānu'llāhi 'aleyhim ecma'in şahābenūḡ ta'rīfide 'ulemā raḡimeḡumu'llāhi te'ālā iḡtilāf itmişler şahābe-i kirāmuḡ yalnız birine şahābe itlāḡ olunur bir kişiyeye şahābi dinilmeḡe şöyle gerekdür ki müsellemler ola ve ol Ḥazretle şoḡbet itmiş ola yāḡūd mübārek yüzün görmüş ola didiler İmām Buḡārī ve anuḡ şeyḡi İbnü'l-Kayyim raḡmetu'llāhi 'aleyhümā buḡa zāhib olmuşlardur (20) Buḡārī'nüḡ 'ibāreti budur *men şāḡibetü'n-nebiyye şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme ev re'āhu velev sā'aten min nehārin fehüve min aşḡābihi* İslāmı taḡyīd olunduḡı [EH 509/a] [HE 386/a] anuḡçündür bir kimesne kāfir iken görmüş olsa Faḡr-ı 'Ālemüḡ vefātından şoḡra İslām'a (25) gelse şahābeden olmaz bi'l-i ttifāḡ ammā ta'rīfe bu vārid olur ki bir kimesne müsellemler iken görse şoḡradan el-iyāzü bi'llāḡ mürtedd olsa tekrāk İslām'a gelse şahābe olmaz nitekim 'Abdu'llāḡ bin Caḡş mürtedd olup küfr üzre ḡitmiş idi bir iki daḡı böyle olmuşlar vardur bu aşllar bi'l-i ttifāḡ şahābeden degüllerdür ammā şöyle ki mürtedd olduḡdan şoḡra yine İslām'a gelmiş olsa şoḡra müslümān olduḡı zamānda ol Ḥazreti görmese yine şahābedendür Eş'as bin Ḳays ve anuḡ gibi bir kaç kimesne daḡı aşḡābdan [H 150/a] ma'dūd idüḡüne muḡaddis'in ittifāḡ itmişlerdür bu aşllardan ḡadīs iḡrāc itmişlerdür ve görmek ḡuşuşında gören kimesne gördüḡün teşḡiş ü temyīz itmek şart mıdur yoḡsa hemān mücerred görmek kifāyet eyler mi dinilürse İbn Ḥacer raḡmetu'llāhi 'aleyh bu mes'eledede maḡall-i nazardur dimişdür ammā bu bābda taşnīf (5) şāḡiblerinüḡ üslūbı delālet eyler ki mücerred görmek kifāyet eyleye meşelā bir müslümān ve oḡlancığı tıfl iken ol Ḥazreti görmüş olsa şahābeden 'add olunur zīrā Muḡammed bin Ebī Bekr şıḡḡḡ raḡıya'llāhu 'anhümā Faḡr-ı 'Ālemüḡ vefātında üç aylık oḡlancık idi yine şahābeden 'add itdiler ve ba'zı 'ulemānuḡ ḡavli budur ki şoḡbet itmeyen kimse şahābeden 'add olmıyaya ve şoḡbetüḡ ma'nāsı (10) 'ādetā bir yire cem' olup bir miḡdār muḡārene ve muşāḡabet vāḡı' olmaḡdur ve Sa'īd bin Müseyyeb'den mervīdür ki aşḡāb arasında 'ādet bu

idi kimesne Resūlullāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Һazretiyle bir yıl miqdārı ya dağı ziyāde tırmaq gerek idi yāhūd anuñla bir ğazāya varmaq gerek idi ki anı şađābeden 'add idelerdi dimişler ammā bu kavle 'amel yoğdur söz evvelki (15) sözdür ve ba'zılar dağı ictimā' zamānında bülüg şartdur didiler bu kavle dağı 'amel yoğdur zīrā Һazret-i Һasan bin 'Alī rağıya'llāhu 'anhümā Fađr-ı Kā'ināt'uñ intikāli zamānında henüz nā-bāliĝ idi ve anuñ emsāli dağı niçe tāzeler var idi hep anlar şađābedendür rağıya'llāhu 'anhüm [EH 509/b] ve rü'yetden murād māni' olmaduĝı tağdırcerü'yet dimekdür zīrā İbn Ümmü Mektüm rağıya'llāhu 'anh şađābe-i (20) kirāmdan idüĝüne şübhe yoğdur ol ğod a'mā idi ta'rīfde rü'yet yerine mülākāt zıkr olınsa ağsen idi dimişlerdür ve tā'ife-i cinnden dağı aşđāb-ı kirām ve idüĝüne şübhe yoğdur zīrā Fađr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ins ü cine meb'ūs idüĝi muğarrerdür ve cinnüñ dağı 'āşileri ve muđi'leri vardur anlaruñ Fađr-ı 'Ālem Һazretin müşāhede kılmışlar idi ya soğbetine ğāzır olmışlar (25) idi şađābeden idikleri muğarrerdür egerçi kim İbn Eşir bu kavle muđālefet idüp kâ'il olanları ta'yīb itmişdür velikin bir ğüccet istinādı [HE 386/b] yoğdur muđālefetine i'tibār olunmaz ammā melā'ikedede aşđāb-ı resül var mıdur yođ mudur bunuñ şıđđhati melā'ikeye meb'ūs idüĝünüñ şıđđhatine mevķüfdür bu mes'elede 'ulemā-yı uşul beyninde iđtilāf vardur ğattā ba'zılar melā'ikeye meb'ūs idüĝüne [H 150/b] icmā' nađl itdiler ve ba'zılar 'aksinde icmā' nađl itdiler Allāhu a'lem tađķikātü'l-ğāl selef ve ğalefden cumhūr-ı 'ulemānuñ kavli buur ki aşđāb-ı Resūlullāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem enbiyā ve melā'ieke-i muđarrebīnden ğeçdükdən soğra cemī'-i mađlūkātuñ efzalidür zīrā İmām Buđārī rivāyetinden vārid olmuşdur ki *ğayrū'n-nāsi (5) ğarnī sümme'llezīne yelūnehum sümme'llezīne yelūnehum*¹ buyurmışlardur ve yine 'İmrān bin Һuşayn'den rivāyet itmişdür ki *ğayrū ümmeti ğarnī sümme'llezīne yelūnehum sümme'llezīne yelūnehum*² buyurmışlardur³ ğarndan murād kendü zamān-ı şeriflerinde olan ehl-i İslāmdur evvel ki rivāyetüñ ma'nāsı cemī'-i ādem

¹ İnsanların hayırlısı benüm arkadaşlarımdır sonra onları takip edenler sonra onları takip edenlerdir.

² Ümmetimin hayırlısı benüm arkadaşlarımdır sonra onları takip edenler sonra onları takip edenlerdir.

³ve yine 'İmrān bin Һuşayn'den rivāyet etmişdür ki *ğayrū ümmeti ğarnī sümme'llezīne yelūnehum sümme'llezīne yelūnehum* buyurmışlardur H; -HE, EH

oğlanlarınuñ efzali benüm zamānımda olan müslümānlardur anlardan şonra yegregi anların ardınca gelenler (10) tābī'yundur anların ardınca gelenler tabī'-i tābī'yundur rıdvānu'llāhi 'aleyhim ecma'ın ikinci rivāyetde hayrū'n-nās yerine hayr-ı ümmeti vāqı' olmışdur ma'nāsı zāhirdür¹ ve karn ehl-i zamāne dinildügi gibi nefsi-i zamāne dağı dinilür [EH 510/a] ammā ne miqdār zamān gerekdür ki aña karn diyeler dinülürse bundan çok kavlı vardır kimi otuz yıldur dimişdür ve kimi kırk yıl kimi seksen yıl ve kimi (15) yüz yıl dimişlerdür ammā eşaḥḥı budur ki yüz yıl ola zīrā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem karnen diyü kimseye du'a itdi ya'nī bir karn 'ömr sür didi ol kişi yüz yıl 'ömr sürdi ve aşḥāb-ı kirāmdan āḥir vefāt iden kimesne Ebū eṭ-Ṭufeyl 'Āmir bin Vāsiletü'l-Leysi'dür raḍıya'llāhu 'anh tāriḥ-i hicretten sene-i mi'ede vefāt itmişdür kavlı-i şaḥiḥ budur ve zıkr (20) olınan ḥadīs-i şerīfler şaḥābenüñ tābī'yundan efzaliyyetine delāletider velīkin bu fazīlet mecmū'a nisbet midür yoḥsa efrāde nisbet midürtafşīli maḥşad-ı rābi'de geçmişdür ve bi'l-cümle mecmū'a nisbet olıcaḥ şonra gelenlerden ba'zı ferd şaḥābenüñ ba'zı ferdinden efzal olmaḥ cā'iz olur İbn 'Abdü'l-berr bu kavle ihtiyār itmişdür sābıkan mezkūr olanlardan ḡayrı (25) bununla dağı istidlāl itmişdür ki *meşelü ümmeti meşelü'l-meḡari lā yudri āḥirühü hayrūn em evvelühü* buyurulmuşdur ya'nī benüm ümmetümünğ mişli yağmur mişlidür bilinmez kiāḥiri mi hayırdur evvelimi dimekdür ve buña qarīb ba'zı ḥadīsler dağı rivāyet olınmışdur cümlesinüñ me'ālī fazīlet ümmete rāci'dür ammā Ḥaḥḥ budur ki ol Ḥazretüñ cemāl-i şerīfin müşāhede kılmāḥ fazīletine mānend [H 151/a] fazīlet olmaz ve bunda dağı şekk ü şübhe yoḥdur ki anuñ ḡazālar idüp yāḥūd anuñ zamān-ı şerīfide ḡazālar idüp fī-sebīli'llāh mālların ḥarc idenler kendülerden şonra [HE 387/a] gelenler ile ber-ā-ber degüllerdür zīrā Ḥaḥḥ subḥānehü ve te'ālā kitāb-ı kerīmide *lā yestevī (5) minküm enfake min kabli'l-fetḥi ve katele ūla'ike a'zamu dereceten mine'llezīne enfekū min ba'du ve kätelü*² buyurmuşdur bu āyet-i kerīmeden zāhirdür ki

¹ma'nāsı zāhirdür H; -HE, EH

² Kur'an 57/10: Elbette içinde fetihten önce haarcayanlar ve savaşılanlar bir değıldir. Onları derecesi sonradan harcayan ve savaşılanlardan daha yüksektir.

şahābe-i kirāmla kimse ber-ā-ber olmak ihtimāli yokdur ve ma‘lūm ola ki aşhāb-ı kirām rağıya’llāhu ‘anhūm üç sınıfdur evvelki sınıf muhācirūndur ikincisi enşārdur ve anların hūlefāsı ve (10) mevālīsīdür üçüncüsü Feth-i Mekke gününde İslām’a [EH 510/b] gelenlerdür İbn Es̄ir cāmi‘de zikr itmişdür ki muhācirūn enşārdan efzaldür ammā bu söz ‘alā sebīli’l-i cmāldür ‘alā sebīli’t-tafşīl budur ki enşāruñ müteḳaddimleri muhācirūnuñ müte’āhirlerinden efzaldür ammā muhācirinüñ müteḳaddimleri enşāruñ müteḳaddimlerinden efzaldür (15) ‘ulemā-yı ḥadīṣ raḥmetu’llāhi te‘ālā aşhāb-ı kirāmuñ ṭabaḳāt üzere tertīblerin zikr itmişlerdür Ḥākim raḥmetu’llāhi ‘aleyh anlardandır ki ṭabaḳāt beyān itmişlerdür ṭabaḳa-i evvelī anlardır ki evvel ba‘ṣda Mekketu’llāhda ĩmān getürmüşler idi Ḥadīce ve ‘Alī ve Ebī Bekr ve Zeyd bin Ḥārīse ve baḳıyye-i ‘aşere gibi bunların ḳangısı evvel ĩmān getürdi tafşīli (20) maḳşad-ı evvelde sebḳat itmişdi ṭabaḳa-i ṣāniye aşhāb-ı Dārü’n-Nedvedür ki Ḥazret-i ‘Ömer rağıya’llāhu ‘anh İslām’a geldükden ṣonra ol Ḥazret yanında olan ehl-i İslāmla Dārü’n-Nedve’ye iletmişidi Dārü’n-Nedve Mekke’de bir evdür ki Ḳureyş ṭā’ıfesi ṭanıṣıḳ için anda cem‘ olurlardı bu sebeble ehl-i Mekkedden bir cemā‘at müslümān olmuşlar (25) idi ṭabaḳa-i ṣāniye bunlardır ṭabaḳa-i ṣālīse ṣol kimselerdür ki müşriklerin ezāsından dīnlerin ḳaçırıp Ḥabeş vilāyetine hicret itmişler idi ṭabaḳa-i rābi‘e aşhāb-ı ‘akabe evvelīdür ki anlar enşāruñ ṣabıḳlarıdır ve aşhāb-ı ‘akabe ṣāniyedür ṣonra ki yılda gelmişler idi maḳşad-ı evvelde beyān olınmışdur ki ṭabaḳa-i ḥāmis aşhāb-ı ‘akabe-i ṣālīsedür ki yetmiş nefer [H 151/b] kimesne idiler ṭabaḳa-i ṣādis ṣol muhācirūndur ki Faḥr-ı Kā’ināt hicret idüp daḳı Medīne’ye girmediñ Ḳubā nāḳıyesinde iken ardından gelüp yetişdiler ṭabaḳa-i ṣābi‘e Bedr-i kübrāya ḥāzır olan gāzilerdür ṭabaḳa-i ṣāmine Bedr gāzāsıyla Ḥudeybiye mā-beyninde hicret (5) idenlerdür ṭabaḳa-i tasī‘e Bī‘atü’r-Rıḳvān ehlidür ki Ḥudeybiye yılında ol ṣecere taḳtında Faḥr-ı ‘Ālem ḥazretiyle mübāya‘a ve mu‘āhede ḳılan aşhābdur ki anlar Cehenneme girmezler diyü buyurulmuşdur İmām Müslim rivāyetinde [EH 511/a] *lā yedḫulu’n-nāre in-şā’allāhu min aşhābi’ş-şeceri*

*eḥadūr*¹ buyurulmuşdur ṭabaḳa-i ‘aşere Ḥudeybiye’den sonra ve Fetḥ-i Mekke’den evvel (10) hicret idenlerdür Ḥālīd bin Velīd ve ‘Amr bin el-‘Āş bunlardandır ṭabaḳa-i ḥādīye-i ‘aşere anlardır ki yevmü’l-fetiḥde İslām’a [HE 387/a] gelmişlerdür ve bunlar ḳatı çok kimsedür bunların ba‘zı tav‘an İslām’a geldi ba‘zı kerhen gelmişler idi sonra ba‘zına ḥüsn-i İslām müyesser oldu Allāhu a‘lem ṭabaḳa-i s̄aniye-i ‘aşere şol oḡlancıklar dur ki ol Ḥazrete yetişdiler ve fetḥ gününde Ḥaccetü’l-Veda‘da ve (15) ḡayrı zamānlarda mübārek yüzün görmüşler idi cümleden biri Sā‘ib ibn Yezīddür raḡıya’llāhu ‘anhüm ecma‘īn ammā ‘aded-i aşḥāb²-ı kirām ne miḳdāridi ḥaḳīḳatin Allāhdan ḡayrı kimse bilmez ammā ba‘zı ḡazālarında ne miḳdār şaḥābe cem‘ olmuşdur anı ba‘zılar beyān itmişlerdür Fetḥ-i Mekke’de on biḡ muḳātil var idi dimişlerdür ba‘zılar ḳavlince on iki biḡdür (20) Ḥuneyn ḡazāsına on iki biḡ neferler varmışlar idi ve Tebūk ḡazāsına yetmiş biḡ nefer kimseyler varmışlar idi Ḥaccetü’l-Veda‘da ṭoḳsān biḡ nefer kimse var ididār-ı na‘īme intiḳāl itdükleri zamānda yüz yigirmi dört biḡ nefer şaḥābe-i kirām mevcūd idi bir rivāyet yüz on dört biḡ dimişlerdür raḡıya’llāhu ‘anhüm ecma‘īn bundan sonra ma‘lūm ola ki (25) ehl-i sūnnet ḳatında efzāl şaḥābe-i kirām ‘ale’l-ıtlāk Ebū Bekr şıddīḳ raḡıya’llāhu ‘anh Ḥazretidür Buḡārī naḳlinde İbn ‘Ömer’den mervīdür ki Resūlu’llāḥ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem zamānında nās beynin taḡyīr iderdüḡ ya‘nī aşḥābuḡ biri birinden fazlın beyān iderdüḡ cümleden Ebū Bekr muḡtār iderdüḡ andan sonra ‘Ömer’i ve andan sonra ‘Osmān’ı dimişdür yine Buḡārī rivāyetinde [H 152/a] ‘Abdu’llāḥ bin ‘Ömer’den Nāfi‘den mervīdür ki *künnā fī zemeni resūlu’llāhi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem lā ne‘del bi-ebī bekren eḡaden sūmme ‘ömer sūmme ‘osman sūmme netrükü aşḥābe’n-nebiyyi lā tafāḡul ebeynehüm* [EH 511/b] buyurmuşdur ḡaşılı bu rivāyet üzere daḡı Ebū Bekr ḡazretine ol zamānda ḡiḳ bir kimseyi ‘adīl ṭutmazlar idi andan sonra (5) sā‘irinden ‘Ömer’i tafşīl iderlerdi andan sonra ‘Osmān’ı tafşīl iderlerdi³ bunlardan ḡeḡdükden sonra şaḥābe mā-

¹ Allah dilerse o ağaç ashabından hiç kimse ateşe girmez

² aşḥāb H, şaḥābe HE, EH

³ sonra ‘Osmān’ı tafşīl iderlerdi H, EH ; -HE

beyninde fazîlet beyânına müte‘arriiz olmazlardı Ebū Dāvūd naqlinde daḥı İbn ‘Ömer ḥazretinden böyledür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem sağ iken biz eydürdük Faḥr-ı ‘Ālemden şonra efzal ümmet Ebū Bekrdür andan şonra (10) ‘Ömerdür andan şonra ‘Osmān’dur dirdük dimişdür Ṭaberānī naqlinde İbn ‘Ömer’den bu daḥı vārid olmışdur ki Resūlu’llāh Ḥazreti böyle didüğimizi işidürdi inkār itmezdi dimişdür ve ba‘zı rivāyetde daḥı İbn ‘Ömer’den böyle mervīdür ki *kenne naḥulü ezā ezhebtü ebu bekr ü ‘ömer ü ‘osman estevā’n-nāsife yesme‘u’n-nebiyyi şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* buyurmuşdur (15) ya‘nī biz Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ‘aşrında Ebū Bekr ve ‘Ömer ve ‘Osmān gitdikleri zamānda kalan ḥalk ber-ā-ber olur kimse kimseden efzal olmaz diyü söyledük peygamber ‘aleyhi’s-selām bu sözi işidürdi inkār itmezdi dimişdür ammā ehl-i sünnet **[HE 388/a]** ittifākı bununı üzerinedür ki ‘Osmāndan şonra ‘Alī bin Ebī Ṭālib girü kalanından efzal ol ve ba‘zı selef buña (20) zāhib olmışdur ki Ḥazret-i ‘Alī Ḥazret-i ‘Osmān üzere muḥaddem ola böyle diyenlerün biri Süfyān Şevrīdür bir ḳavl daḥı budur ki eḥadühümā āḥir üzere taḳdīm olunmaya ne ‘Osmān ‘Alī’den efzaldür diyeler ve ne ‘Alī ‘Osmān’dan efzaldür diyeler bu ḳavl İmām Mālik’den mervīdür bir cemā‘at bu ḳavle Mālik’e tābi‘ olmuşlardur cümleden biri Yaḥyā bin el-Ḳaṭṭāndur ve (25) İbn Ma‘īn raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydür bir kimesne ki Ebū Bekr ve ‘Ömer ve ‘Osmān ve ‘Alī diye ya‘nī ḥulefā-yı Rāşidīn bu tertīb üzere zıkr ide ve ‘Alī’nün sā’irinden fazîlet ve sâbıḳasın bile ol kişi şāḥib-i sünnetdür ve şekk yoḳdur ki bir kimesne ki ‘Osmān üzre iḳtişār ide ya‘nī ‘Osmāndan geçdükdən şonra **[EH 512/a]** sā’irinde efzal kimse yoḳdur diye ve ‘Alī’nün fazlin bilmeye ol kişi **[H 152/b]** mezmūmdur dimişdür İbn ‘Abdü’l-berr ḥazretinün da‘vāsı budur ki Ebū Bekr ve ‘Ömer ve ‘Osmān raḍıya’llāhu ‘anhüm üzere iḳtişār ḳavli ehl-i sünnet ḳavlinün ḥilāfidur zīrā ehl-i sünnet ve cemā‘at ḳavli budur ki üçünden şonra efzal nās ‘Alī bin Ebī Ṭālib’dür dimişdür ba‘zılar eytdiler üçün (5) zıkr itmeden anlara iḳtişār idüp ehl-i sünnete muḥālefet itmek lāzım gelmez ḥāşıl ehl-i sünnet ḳatında Ebū Bekr’ün efzaliyyeti andan şonra ‘Ömer’ün efzaliyyeti maḳtū‘bihdir bunda hiç tereddüd yoḳdur ammā bu ikisinden şonra cumḥūr

kavli budur ki ‘Osmān ‘Alī’den efzal ola ve Mālik’den mervīdür ki tevḫuf olına ya‘nī bu ikisi mā-beyninde fazīlet beyān olinmaya (10) ne ‘Osmān ‘Alī’den efzaldür ne ‘Alī ‘Osmān’dan efzaldür dinile bu mes’ele ictihādiyyedür ve müstenidi budur ki Ḥaḫḫ tebārek ü te‘ālā bunlaruḡ dördün bile resūline ḫalīfe ḫılmaḡı iḫtiyār itdi ve dīn-i Muḫammed’i iḫāmet ḫidmetine bunları muḫtār ḫıldı imdi bunlaruḡ mertebeleri tertīb-i ḫilāfetleri ḫasebinedür didiler¹ Ebū Manṣūr Baḡdādī eydür bizüm (15) aṣḫābımız bunuḡ üzerine müteffiklerdür ki efzal-i ümmet ḫulefā-yı erba‘adur anlardan soḡra baḫiyye-i ‘aṣeredür ki altı ḫiṣidür dimiṣdür ve o altıdan murād Ṭalḫa ve Zübeyr ve Sa‘d² ve Sa‘īd ve ‘Abdu’r-rahmān bin ‘Avf ve Ebū ‘Ubeyde İbn el-Cerrāḫ’dur raḫıya’llāhu ‘anhüm ecma‘īn İmām Tirmidī rivāyetinde Sa‘īd bin Zeyd’den mervīdür Resūlu’llāḫ ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurduḡı *‘aṣeretün* (20) *fi’l-cenneti Ebū Bekr fi’l-cenneti ve ‘Ömere fi’c-cenneti ve ‘Osmāne fi’l-cenneti ve ‘Ali ve Zübeyrin ve Ṭalḫate ve ‘Abdu’r-rahmāni bin avfin ve ‘Ubeydete bin carrāḫi ve Sa‘īd bin Ebī vaḫḫāṣin* didi bu ḫoḫuzı zıkr itdi daḫı onuncı kimdür zıkr itmeyüp sükūt itdi ṣaḫābe and virüp yā Resūla’llāḫ onuncı kimdür diyü su‘āl itdilereyitdi *Sa‘īd bin Zeyd fi’l-cenneti* didi onuncusu āḫir (25) ḫadīs [HE 388/b] Sa‘īd idüḡi zāḫir oldu ‘aṣere-i mübeṣṣere ki dirler bunlardurriḫvānu’llāḫi ‘aleyhüm ecma‘īn [EH 512/b] eger su‘āl olınup bir kimesne tertīb ma‘lūm üzere ḫulefā-yı erba‘anuḡ efzaliyyetine mu‘teḫid olsa velīkin ba‘zına ba‘zından ziyāde maḫabbet eylese günehkār olur mı dinilürse Şeyḫü’l-İslām Velīyü’d-dīn İbn el-‘Irāḫī raḫmetu’llāḫi ‘aleyh cevāb buyurmuşdur ki maḫabbet iki ḫısımdur [H 153/a] birisi dīn cihetindendür birisi daḫı dünyā cihetindendür dīn cihetinden olan maḫabbet-i efzaliyyete lāzımdur ya‘nī bu cihetden maḫabbeti efzaliyyetleri tertībine uymaḫ gerekdür ve illā ol tertībde i‘tiḫādı ṣaḫīḫ olmamış olur İmām Ṭaberānī raḫmetu’llāḫi ‘aleyh Riyāz adlu kitābında Enes bin Mālik (5) raḫıya’llāhu ‘anh Ḥazretinden merfū‘an rivāyet eyler ki *inna’llāhe ifetraza ‘aleyküm ḫübbe Ebī Bekrin ve ‘Ömer ve ‘Osmān ve ‘Alī kemā ifetraza’s-salāte ve zekāte ve ṣavme*

¹ ammā HE, EH ; -H

² Sa‘d H, EH ; -HE

ve'l-ḥacce femem enkere faẓlehüm felā tuḫbalu minhü's-şalāte lā zekāteve lā eş-şavme ve lā eḫ-ḥacce buyurulmuşdur ya'ni Ḥaḫḫ subḫānehü ve te'ālā çār-yār maḫabbeti sizün üstünüzü farz itmişdür şalāt ve zekāt ve şavm ve ḥac farz (10) itdügi gibi imdi şol kimesne ki anlaruḫ faẓlın inkār ide andan şalāt ve zekāt ve şavm ve ḥac ḫabül olunmaz dimekdür¹ Selefi rahmetu'llāhi 'aleyh Meşīḫa'sında Enes'den merfū'an rivāyet eyler ki *ḫubbu Ebū Bekrin vācibün 'alā ümmet²* buyurmuşlardur bu ḫadīs-i şerīf muḫtezāsı üzere ümmet-i Muḫammed 'aleyhi's-salavat ve's-selāma vācibdür ki Ḥazret-i Şiddīk'e şıdk ü şefā ile (15) maḫabbet ideler ve şaḫābe-i kirāma raḫıya'llāhu 'anhüm maḫabbet itmek ol Ḥazrete maḫabbet itmegün fūrū'ndandur fi'l-ḫaḫīka anlara maḫabbet arḫa maḫabbetdür³ anuḫçündür ki Resūla'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kendüye maḫabbet sebebiyle aşḫābına maḫabbet iden müslümānları ḫarındaşlarım diyü zıkr itmişdür Enşārī naḫlinde Enes raḫıya'llāhu 'anh ol Ḥazretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rivāyet itmişdür ki (20) *yā Ebā Bekrin leyte innī laḫitü iḫvānī⁴* diyü buyurmuşlar ya'ni nolaydı iḫvānıma mülāḫāt ideydüm dimişler Ebū Bekr raḫıya'llāhu 'anh eyitmiş yā Resūla'llāh biz senün iḫvānıñız dimiş Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *lā entüm aşḫābī iḫvānī'leżīne lem yerevnī ve şaddaḫūnī ve eḫabbūnī ḫattā innī le-aḫabbu [EH 513/a] ilā eḫadihim min veledihı ve vālidihı* diyü buyurmuşlar ya'ni siz (25) iḫvānım degülsiz aşḫābım siz iḫvānım şunlardur ki beni görmediler ve baḫa imān getürdiler ve beni sevdiler ḫattā ben anlaruḫ birine veledinden vālidinden sevgülüyüm didiyine aşḫāb eyitdiler yā Resūla'llāh *innā naḫnu iḫvānūke* didiler ya'ni taḫḫiken biz senün ḫarındaşlarıñız didiler eyitdi *lā entüm aşḫābī elā tuḫibbu yā ebā bekr ḫavmen eḫabbūke [H 153/b] bi-ḫubbī iyyāke* didi ya'ni yok siz ḫarındaşlarım degülsiz aşḫābımsız yā Ebā Bekr sen sevmez misin ki bir ḫavm baḫa maḫabbet [HE 389/a] sebebiyle seni seveler didi andan eyitdi *fe-eḫibbehum mā eḫabbūke bi-ḫubbī iyyāke* diyü buyurdu ya'ni Ebū Bekr Ḥazretine emr itdi ki Resūla'llāh maḫabbetine

¹ ve Ḥāfız EH, HE; -H

² Ebu Bekr'in sevgisi ümmetim üzerine gerekli kılınmıştır.

³ maḫabbetdür H, EH ; maḫabbetdendür HE

⁴ Ya Ebu Bekir, keşke kardeşlerimle buluşsaydım.

mādām ki kendüyi seveler (5) ol daḥı eḥibbāsını seve ve'l-ḥāşıl ol Ḥazretüñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sevdiklerin sevmek anuñ maḥabbetine delīldür nitekim anuñ maḥabbeti Allāh te'ālānuñ maḥabbetine delīldür ve anlara buğz itmek el-iyāzū bi'llāh ol Ḥazrete buğz itmekdür bir kimsebir kimesneyi sevince anuñ sevdüñ sever ve sevmedüñ sevmez Ḥaḳḳ subḥānehū ve te'ālā kelām-ı kādīmīnde *lā tecidü kavmen yü'minüne bi'llāhive'l-yevmi'l-āḥiri yuvāddüne* (10) *men ḥādda'llāhe ve resūlehu*¹ buyurmuşlar² ya'nī yā Muḥammed sen bir kavm bulamazsun ki Allāh te'ālāya ve yevm-i āḥirete īmān getüreler Ḥaḳḳ te'ālāya ve resūline düşmenlik idenleri seveler demek olur ve āl ü aşḥāb-ı güzīn rıḍvānu'llāhi 'aleyhüm ecma'īn Ḥazretlerine maḥabbet āsārından ba'zı bunlardır ki anları kemāl-i ta'zīm ü tekrīm üzere yād ideler ve anlarḥarīkasına gideler ve (15) anlarıñ ādāb ü aḥlāḳı üzere olalar ve ḳavliyle 'amel ideler ve zıkr itdükleri zamānda evşāf-ı cemīle ile zıkr ideler zīrā anlar bir ḥā'ifedür ki Ḥaḳḳ te'ālā kitāb-ı kerīmīnde anlara *senā* itmişdürşol kimesneler ki Ḥaḳḳ celle ve 'alā anlara *senā* itmiş ola biz anlar *senā* itmek ve anlar içinistiğfār itmek vācib olur Ḥazret-i 'Ā'īşe'den mervīdür ki *ümirū en yestağfirū'l-aşḥābı* (20) *resūlu'llāhi şalla'llāhu [EH 513/b]* 'aleyhi ve sellem *fesebbuhum* diyü buyurmuşlar ya'nī ḥaḳḳ aşḥāb-ı kirām için istiğfārla me'mūr oldılar pes anlara sebb itdiler dimekdür 'Ā'īşe'nün ḳavl-i şerīfi şol ehl-i ³ḍelāl ḥaḳḳındadır ki sebb-i aşḥāb itdiler ve naḳl-i mezkūrdan murād şaḥābe için istiğfāra emr vārid olduğun beyānidur imdi bize lāzımdur ki *Allāhümme eḡfirlehüm* diyü Ḥaḳḳ te'ālā Ḥazretinden (25) anlar için ḥaleb-i maḡfıret idevüz ve buyurmuşlardır ki anlar için istiğfāruñ fā'idesi yine müstağfire 'ā'iddür Sehl bin 'Abdu'llāh Tüsterī'den menḳūldur ki bir kimesne ki aşḥāb-ı resūlu'llāha ta'zīm itmeye ve ol Ḥazretin evāmirin yerine getürmeye ol Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretine īmān getürmemişdür diyü buyurmuşdur ve anlarıñ ri'āyet-i ḥuḳūḳında cümle vācibātdan biri [H 154/a] daḥı budur ki anlarıñ biri biri mā-beyninde geḥen iḥtilāfāta

¹ Kur'an 58/22: Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun Allah'a ve peygambere düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin.

² buyurmuşlar H, EH ; buyurmuşdur HE

³ ehl-i H, EH ; aşıl HE

müte‘arriiz olmayalar bu bābda muhkem hāzer ideler anlara ta‘n huşuşında cāhil rāvīler ve müverrihler sözine şi‘ave sār ehl-i bid‘at aqvāline ašlā iltifāt itmeyeler ve Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hāzreti *izā zikri ašhābī femsekū*’ buyurmuşdur (5) hadīs-i şerīf mücebince şahābe-i kirām zikr olunduğda kişi nā-sezā kelāmdan şakınup dilin tūtmak gerekdür mā-beynlerinde vākı‘ olan hilāf ve nezā‘lar [HE 389/b] ve muhārebeler ve fitneler mezkūr olsa ahsen vücūh üzere te’vīl itmek gerekdür ve anlardan her nesne ki şādır olmuşdur ictihād tārīkiyle olmuşdur¹ haṭā üzere olanlara (10) sebb ve ta‘n itmek bizüm vazīfemiz degüldür zīrā anlara sebb ü ta‘n itmekegeredille-i қаti‘yyeye muhālif ise küfrdür Hāzret-i ‘Ā’iše’ye sebb itmek gibi ne‘ūzü bi’llāh eger edille-i қаti‘yyeye muhālif degülse bid‘atdır ve fāsıkdur H̄āce-i ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur *yā eyyühe’n-nāsu ihfazūni fī-aḥbābī ve ašhābī ve ašhābī lā yuṭalib ennekümü’llāhu bi-mazlemeti eḥadin minhüm fā-innehā leyset himmā yuvhebu* hāşılı ümmetine vaşiyetdür ki (15) kendünün ašhābı ve aḥbābı ve ḥatunlar cānibinden olan aḥrabāsı huşuşlarında cā’ib-i şerīfin ri‘āyet ideler ve kendünün dostlarına ve yārānına ve küyegülerine ve қāyin atalarına zebān-ı ta‘na dirāz itmeyeler bu hāysiyetlerden ol Hāzretün ‘arz-ı şerīfin şiyānet ideler buyurmuşdur ki anlaruñ birinün mazlemesin Hāḳḳ te‘ālā sizden taleb itmek yoқdur zinhār (20) anlaruñ mazlemesine müte‘allik kelām itmeyesiz zīrā bağışlanar kısmından degüldür dimişdür ve yine buyurmuşdur ki *Allāha fī ašhābī lā tettahzūhüm ‘arāzen min ba‘dī men eḥabbehüm fekad eḥabbenī ve men ebğazahüm ve men ezāhüm fekad ezānī ve men ezānī fekad āzā’llāhu* [EH 514/a] ve *men izā’llāha feyvüşikü en ye’ḥuzehubunuñ* hāşılı şahābe-i kirām hāḳḳında nā-sezā kelāmdan tahzīrdür (25) ya‘nī ašhābım huşuşında Hāḳḳ te‘ālādan hāzer üzere olmaқ benüm zamānımdan şonra anları nā-şāyeste kelimāt oқlarına nişāne қılmaқ şol kimesne ki anları sevdi tahḳīken beni sevdi ve şol kimesne ki anlara buğz itdi tahḳīken baña buğz itdi tahḳīken baña buğz itdi ve şol kimesne ki anlara ezā itdi tahḳīken baña ezā itdi ve şol kimesne ki baña ezā eyledi

¹ nihāyet merṭebe-i ictihādında ba‘zı şavāb üzere ve ba‘zı HE, EH ; -H

taḥkīken Allāh te‘ālāya ezā eyledi ve şol kimesne ki Allāh te‘ālāya ezā [H 154/b] itdi qarībdür ki Ḥaḳḳ te‘ālā kahr ü ‘azābı eliyle tuta dimek olur Ḥaḳḳ subḥānehū ve te‘ālā Ḥazretine ezā olınmaḳ mutaşavver degüldür bunuḡ emşāli ma‘nālardan ol münezzehdür murād baḡa ezā eyleyen Ḥaḳḳ te‘ālānuḡ ḡazabına mazḥar olur dimekdür ḥadīs-i şerīfde işāret vardur ki anlara maḥabbet itmek ĩmāndandır ve buḡz itmek küfrdür zīrā (5) anlara buḡz Resūl’llāh Ḥazretine buḡz olıcaḳ küfr olduḡında nizā‘ yokdur zīrā sābıkan mezkūr olan ḥadīs-i şerīfde *lenyu’mine eḥadiküm ḥattā eküne eḥabbe ileyhe min nefsihi* buyurulmuştur ma‘nāsı sizüḡ biriḡiz elbette mü’mın olmaz çāḳ ben aḡa kendü nefsinden sevgülü olmayınca dimekdür ve şaḥābe-i kirāmuḡ ol [EH 514/b] Ḥazrete [HE 390/a] kemāl-i ḳurblarına delīldür ki anları kendü nefs-i menzilesine tenzīl (10) idüp anlara maḥabbet iden baḡa maḥabbet ider ve anlara buḡz iden baḡa buḡz ider diyü buyurmuşdur pes mü’mine lāzım oldur ki bu ma‘nāları mülāḡaza eyleye daḡı oḡa ḡöre ‘amel ide Temmām raḡmetu’llāhi ‘aleyh Fevā’id’inde teḡrīc itmişdür ki *mensebbe eḡḥābī ficlidūhu* buyurulmuşdur ya’nī bir kimesne ki aḡḥābım sebb ide aḡadegnek çaluḡ diyü buyurmuşlar Ḳāḡī ‘iyāz zıkr itdüḡünde (15) ĩmām Mālīk’den ve ḡayrıdan menḳüldür ki *men ebḡāze’s-şahābete feleyse lehu fī-fey’i’l-müslimīne ḡaḳḳun* dimişler ya’nī bir kimesne ki aḡḥāb-ı resūle buḡz eyleye anuḡ fī-müselmīnde ḡaḳḳı yokdur diyü buyurmuşlar fī-müselmīn diyü küffārdan ehl-i ĩslām’a ‘ā’id olan emvāle dirler gerek şulḡ ḡarīḳiyle ‘ā’id olsun pīş kişiler gibi gerek ceng ḡarīḳiyle ‘ā’id olsun (20) ḡanīmetler gibi bir kimsenüḡ ki fī-mürselīnden ḡaḳḳı münḳaḡı‘ olduḡuna e’imme-i dīn ḡükm ideler ne mertebe noḳşān-ı ĩslāmdur el-iyāzū bi’llāh mülāḡaza olına imdi sa‘ādet-mend ol kimsedür ki anlaruḡ maḥabbet ve müveddetinde ve iclāl ü i‘zām ve ikrāmında cedd-i belīḡ eyleye rıḡvānu’llāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn.

**MAḲŞAD-I ŞĀMİN OL ḤAZRETÜŲ ŞALLA’LLĀHU ‘ALEYHİ VE SELLEM (25) EMRĀZ Ü
‘İLEL ŞĀḤİBLERİNE ‘İLĀCİ ZİKRİNDE VE TA‘BİR-İ RÜ‘YĀSİ VE MUḡAYYEBĀTDAN İḤBĀRİ**

BEYĀNINDADUR:

bu maḡşad üç faşlı müştemildür.

Faşl-ı evvelanuḡ tıbbı beyānındadır:

Evvelā maʿlūm ola ki Resūlu'llāh şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem aşḡābından bir kimesne ḡasta olsa onı göre vardı hattā kāfirler ḡastasın daḡı ʿiyādet eylerdi İmām Buḡārī ve Ebū Dāvūd rivāyetlerinde [H 155/a] Enes bin Mālik'den mervīdür ki ṡā'ife-i Yehuddan bir oḡlan var idi ol ḡazrete ḡidmet eylerdi bir gün ḡasta oldu Faḡr-ı ʿĀlem şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem göre vardı başına yakın yerde oturdu oḡlana İslām arz kıldı oḡlan atasınuḡ yüzüne baḡdı *atası āṡi'* [EH 515/a] (5) *ebā'l-ḡāsımı* didi ya'nī Resūlu'llāh ḡazretine iṡāʿat eyle didi andan oḡlan İslām'a geldi Faḡr-ı ʿĀlem şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem *el-ḡamdüli'llāhi'llezi enḡezehu mine'n-nārī* diyerek ṡaşra çıḡdı ya'nī ḡamd ol Teḡri te'ālāya ki anı Cehennem odından ḡalāş itdi diyü buyurdu kendü ʿammi müşriklerden iken anı daḡı ʿiyādet itmişdür ve İslām'a daʿvet eylemişdür hidāyet (10) müyesser olmamışdur ʿadet-i kerīmesi bu idi ki ḡastaya yaḡın gelürdi başı ḡurbında otururdu ḡālinden su'āl idüp *keyfe teceddüke*¹ diyü buyururdu Buḡārī ve Müslim ve ḡayrılar naḡlinde Cābir raḡıya'llāhu ʿanh buyurmuşdur ki bir zamānda ḡasta olmuşdum Resūlu'llāh şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem Ebū Bekr şiddīḡ ile beni göre geldiler şol [HE 390/b] ḡālde buldılar ki ʿaḡlım başımdan (15) gitmiş idi andan Faḡr-ı Kā'ināt āb-dest aldı andan şonra āb-desti şuyun üzerime şaḡdı kendüme geldüm naḡar itdüm nā-ḡāḡ gördüm Resūlu'llāh ḡazreti ḡarşımda ṡurur didi bir rivāyetde yüzüme üfürdi andan ifāḡat buldum diyü buyurmuşdur Buḡārī rivāyetinde Ebī Mūsā'dan merfu'an rivāyet olunmuşdur ki ol ḡazret şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem *āṡi'mū'l-cā'i* (20) ve *ūdu'l-marīzu ve fūkkū'l-āniye* diyü buyurmuşlardur ya'nī aç olan kimesneye ṡā'am virün ve ḡastayı ʿiyādet idünve esīri ḡalāş idün dimek olur yine Buḡārī ḡatında Berā' ḡazretinden mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem bize yedi nesne buyurdu dimişdür ve ʿiyādet-i marāzı ol cümleden ʿadetti ve İmām Müslim ḡatında daḡı böyledür

¹ Kendini nasıl buluyorsun?

ki (25) müsellemler müsellem üzerinde beş haklı vardır dinilmiştir ve ‘iyâdet-i marîz ol cümleden zikr olunmuştur ve ‘ulemâ rahmetu’llâhi te‘âlâ *‘ûdu’l-marîzu* kavli-i şerîfinün ‘umümüyle her marazda ‘iyâdetün meşrûtiyyetine istidlâl itmişlerdir ya‘nî her kağı maraz olursa olsun ‘iyâdet itmek meşrû‘dur demişlerdir lîkin ba‘zılar gözi [EH 515/b] ağrıyanı istiṣnâ itmişlerdir [H 155/b] bu kavli redd olunmuştur zîrâ Zeyd bin Erḳam raḳıya’llâhu ‘anh *‘âdeni Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem min vece‘in kâne bi‘aynî* diyü buyurmuştur ya‘nî Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem göz ağrısından ötürü Zeyd bin Erḳam’a iyâdet itmişler bununla ṣâbit oldu ki anuñçün dağı ‘iyâdet meşrû‘ imiş (5) bu huşuşı Ebü Dâvûd rivâyet itmiştir ve Hâkim şahîhdür diyü buyurmuştur aşl budur ki zikr olındı ammâ ba‘zı ḥadîs-i mevḳûfda göz ağrısı¹ hastaları ‘iyâdet olunmaz dinilmiştir ve dağı *‘ûdu’l-marîzu* ḥadîsinün iṭlâkından aḥz olunur ki ‘iyâdet ibtidâ-yı marîzden bir miḳdâr zamân geçmekle muḳayyed olmaya hemân ne vaḳf olursa vâriyle cumhür ‘ulemâ (10) mezhebi budur ammâ İmâm Ğazzâlî İhyâ-yı ‘Ulüm’da cezm itmiştir ki ‘iyâdet üç giceden sonra ola ve bu kavlinde İbn Mâce’nün Enes’den rivâyet itdüğı ḥadîse istinâd itmiştir zîrâ Enes’den rivâyet olunmuş ki *kâne Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem lâ ye‘ûdü marîzan illâ ba‘de selâse* diyü buyurmuş bunun mücebi oldur ki üç günden sonra (15) ‘iyâdet olına ammâ bu ḥadîs za‘îfdür Mesleme bin ‘Alî’den ğayrı kimse rivâyet itmemiştir ve ol metrûkdur rivâyetine i‘tibâr yoḳdur demişlerdir ḥattâ Ebü Hâtem bâıl ḥadîsdür diyü buyurmuştur ‘iyâdet fazlında vârid [HE 391/a] olan eḥadîs-i şerîfeden biri budur ki Ebü Hüreyre’den mervîdür *men âda marîzan nâdâhu münâdin mine’s-semâ’i ṭibte ve ṭâbe* (20) *memşâke ve tebevve’te mine’l-cenneti menzilen* bu lafzla İbn Mâce rivâyet itmiştir ya‘nî bir kimesne bir ḥasta göre varsa gökden bir münâdî aña nidâ idüp eydür ki sen ṭayyib olduğı ve senün bu ‘iyâdetde yürümeklüğün ṭayyib oldu ħûb oldu ve sen Cennetden kendünge bir menzil idündün dimek olur sen ṭayyib olduğı dimekten murâd (25) Allâhu a‘lem ğünâhlarıñdan pâk olduğı ṭâhir olduğı dimekdür [EH516/a] ve yürümeklüğün ṭayyib

¹ ve çibân ve diş ağrısı HE, EH ; -H

olmadan murādher adım muḳābelesinde ecr ü ḥasenāt erzānī buyurulmaḳdur ve ‘iyādet-i marīẓde fazīlet çok dur Sünen-i Ebū Dāvūdda Enes ḥāzretinden merfū‘an rivāyet olunmuşdur ki *men tevezzā’e fe-aḥsene’l-vuzū’ ve ‘āda aḥahu’l-müslime muḥtesiben yube‘ddu min cehenneme mesīreti* [H 156/a] *seb‘īne ḥarīfen* buyurmuşlar ya‘nī bir kimesne ki āb-dest ala ve āb-destin ḥüb eyleye ve müselleḥ ḳarındaşınuḡ ḥastalığın göre vara şol ḥāldde ki bu ‘amelle Ḥaḳḳ te‘ālādan ecr ve şevāb ümīdin eyleye ol kimesne yetmiş yıllık yol Cehennem’den ba‘īd ḳılına diyü buyurulmuşve İbn Ḥıbbān şaḥīḥinde (5) Ebī Sa‘īd raḳıya’llāhu ‘anh ḥāzretinden merfū‘an rivāyet eylemişdür ki *ḥamsün men ‘amelehünne fī yevmi ketebehu’llāhu min ehli’l-cenneti men ‘āda marīẓan ve şehīde cenāzetten ve şāme yevmen ve rāca ilā’l-mescidī ve a’teka raḳubeten* buyurulmuşdur ya‘nī beş ḥaşlet vardır ki bir günde anları bir kimesne işlese Ḥaḳḳ te‘ālā anı ehl-i Cennetden kitābet eyleye bir kimesne ki ḥasta görmegi vara ve cenāzeye (10) ḥāzır ola ve bir gün şā’im ola ve mescide vara ve bir esīr āzād eyleye diyü buyurulmuşdur ḥadīs-i şerīfünḡ zāhirinden fehm olınan budur ki bu beş ‘amel bir günde bir kişiden şādır olsa Ḥaḳḳ te‘ālānuḡ kemāl-ı luḳfına bināen ol kişi elbette ehl-i Cennetden ola İmām Aḥmed ḳatında Ka‘b’dan merfū‘an rivāyet olunmuşdur ki *men ‘āda marīẓan ḥāza fī’r-raḥmeti* (15) *fe-i zā celese ‘indehü istenḳe’a fihā* buyurulmuş ya‘nī bir kimesne ki bir ḥasta ‘iyādet eyleye ol kimesne şuya girer gibi Ḥaḳḳnuḡ raḥmetine gire ol zamānda ki ḥastanuḡ yanında otura raḥmet içine girüp otura dimek olur ve ‘ādet-i kerīmeleri bu idi ki ‘iyādet-i marāzi için bir günü ve bir vaḳtı taḥşīş itmezlerdi günlerde ne gün olursa (20) ve vaḳtlerde ne vaḳt olursa varup ‘iyādet iderlerdi ve Cum‘a irtesi ‘iyādeti terk itmek sünnete muḥālifdür bir Yehūdī ḫabībünḡ bid‘atidür aşlı budur ki bir zamānda mülūkdan [EH 516/b] biri ḥasta oldu [HE 391/b] daḫı bir Yehūdī ḫabībī var idi gördi kisebt günü kendüye ‘amel itmek lāzım geldi hemān ḥīle idüp pādişāha eyitdi pādişāhım sebt (25) günü ḥastalaruḡ üzerine ḫaşradan kimse gelmek cā’iz degüldür pādişāh daḫı i’timād idüp ol günlerde kimse gelmegi men‘ buyurdı şonradan ḫaḳḳ içinde şāyi‘ oldu çok kimesne böyle ider oldılar ammā fāsīd nesnedür ol mel‘ūnuḡ iḫtirā’ıdur anuḡçün lāyḳ

budur ki Yehūdī tabībi istiḥdām olunmaya demişlerdür zīrā ehl-i İslām'a eşedd [H 156/b] 'adāvetle 'adūlardur fırsat bulıcağ aslā fevt itmezler zīrā dīnlerinde böyledür ki anlardan biri bir müslümāna ḥayr şansa dīninden çıkar ve ehl-i İslām'ın kanı anlar katında mübāh idüğünde şübhe yokdur zīrā sebt günü 'amel-i ḥelāl tutanların kanın dökmek anlar katında ḥelāldür (5) ḥāşılı ğaflet maḥalli degüldür İbnü's-Şalāḥ raḥmetu'llāhi 'aleyh Ferāvī'den naql eyler ki kış faşında ḥastayı giceyle 'iyādet itmek müstecabdur ve yaz faşında gündüz 'iyādet itmek müstecabdur diyü buyurmuşlar ğālibā ḥikmeti budur ki giceler ḥastalara ağır olur ve kış giceleri be-ġāyet uzun olur giceyle 'iyādet edicek ḥastanın gönlü eplenür bir miqdār (10) rāḥat bulur ve yaz günleri ıssı ve girān olur yazın ḥasta gündüzün artuḫtartılıp anuḫçün yaz faşında gündüz 'iyādeti mütecābdur Allāhu a'lem ve 'iyādet bābında ḥastaların ḥāḫrın ḥoş idüp kalblerine kuvvet virmek ol Ḥazretün sūnetindendür şalla'llāhu (15) 'aleyhi ve sellem Ebū Sa'īd el-Ḥudrī raḫıya'llāhu 'anh rivāyetinde vārid olmuştur ki *izā deḫaltüm 'alā marīzin fe-neffisü lehü fī-ecelihi fe-i nne zalike yuḫayyibu nefsehu'* buyurmuşlardur bundan murād ḥāḫırına ḥoş gelir sözler söyleyüp sende ölüm nişānı yokdur demek ma'nāların anlatılmaktadır demişler ve marāz keffāre-i zūnūbdur ve sebep-i ecr ü fazīletdür [EH 517/a] demek gerek mü'minler bu maḫūle kelāmdan ḥazḫ iderler ḥāşılı ḥadīş-i şerīfdeşref-i 'ilāca (20) irşād vardır hiç marīzün ḥāḫırın ḥoş idüp kalbin kuvvetlendirmek gibi nāfi' mu'ālece olmaz bununla ḥarāret-ı 'azīze menfa'at olup def'-i marāza mu'ayyen olur ve fi'l-ḥāl bir miqdār ḥiffet ḥāşıl olur Hüdā'da mezkūrdur ki Resūlu'llāḥ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥastalara neden incinürsün ve ḥālün nice dūr ve gönlün ne arzū eyler (25) diyü su'āl iderdi eger bir nesne arzū iderse ve zararı yok ise emr eylerdi getirürlerdi ve mübārek elin ḥastanın eline ḫordı gah olurdu memesi üstine [HE 392/a] ḫordı andan du'ā eylerdi ve marāzında nāfi'olan nesnelere vaş iderdi gah olurdu āb-dest alurdu daḫı şuyundan marīzün üstine

¹ Bir hasta yanına girdiğiniz zaman ona eceli hakkında nefes veriniz. Çünkü bu, onun gönlünü hoş eder.

şaçardı gah olurdu [H157/a] *lā be'se 'aleyke tahūrun in-şā'allāhu*¹ dirdi ve gahī kefareten ve tūhūrun dirdi Ebū Ya'lā naqlinde ḥazret-i 'Ā'ışeden mervīdūr ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥasta göre varsa mübārek elin ağrıyan yerine kordı daḥı bismi'llāhi dirdi dimişlerdür ve ba'zı rivāyetde vārid olmuştur ki 'iyādet (5) marīz oldur ki kişi elini ḥastanūḡ eline koya daḥı ḥālin şora diyū buyurulmuş bu mezkūrāt-ı bülendūḡden şonra ma'lūm ola ki marāz iki nev'īdür bir nev'ī kalb marāzıdır bir nev'ī beden marāzıdır nev'ī evvelūḡ 'ilācı Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretine maḥşūştur mā cā'e min 'indi'llāh ile ṭabībū'l-ḡulūb ol Ḥazretdür zīrā ḡulūbe 'ilāc aḡvāline iṭlā'dan şonra (10) olur aḡa muṭṭali' olan Ḥaḡḡ te'ālā dur ve anūḡ i'lāmıyla Resūlu'llāh ḥazretidür ve nev'ī s̄nānīnūḡ 'ilācı ol Ḥazretten bir miḡdār naql olunmuşdur ve eṭibbā' ḡod nice mücellid kitāblar te'līf itmişlerdür Faḡr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mu'ālece-i ebdāna ḡatı çok iştīḡāl buyumadıklarunūḡ vechi oldur ki anūḡ aşl bi'setinden murād ḡalkı Ḥaḡḡa da'vet idi ve Ḥaḡḡ subḡānehū ve te'ālānūḡ (15) emrin ve nehyin bildirūp şer'ī şerīfin beyān itmek idi lā-cerem ekser-i himmeti [EH 517/b] ol cāniblere maşrūf idi ammā ḡünkü ṭā'at ü 'ibādetūḡ kıvāmı şıḡḡat-ı bedenle ḡāşıl olur bu cihetden miḡdār-i ḡāce ṭıbb-ı ebedene daḥı müte'arīz oldılar aşl himmet işlāḡ-ı ḡulūb cānibine gerekdür zīrā ol fāsīd olıcaḡ şıḡḡat-ı bedenūḡ nef'ī yokdur ve ol şaḡīḡ olıcaḡ (20) 'illet-i bedenūḡ çok ḡararı yokdur zā'il olup gider ve niḡe münāfi' dā'imā ecr virilür buyurmuşlardur ki zehrler bedene nice ḡarar eylerse me'āşī daḥı ḡulūbe şöyle ḡarar eyleser kalb ḡuşūşında zūnūb ü me'āşīnūḡ bir nice mazarratın beyān itmişlerdür cümleden biri budur ki 'ilimden maḡrūm eyleser dimişlerdür 'ilm bir nūrdur Ḥaḡḡ subḡānehū ve te'ālā ḡulunūḡ ḡalbine ilkā eyleser ve ma'şiyet ol nūrı söyündürür ehl-i (25) ma'şiyetūḡ ḡıfzı olmaz gördüḡi işitdüḡi ḡāṭırında ḡalmaz bu beyitler İmām Şāfi'ī ḡazretindendür ki buyurmuşdur:

Şekevtü ilā Vekīin sū'e ḡıfzī

¹ Merak etme, Allahın dilemesiyle hakkında temizlenme olur.

Feerşedenī ilā terki'l-me'āşī

Ve kâle'lem bi-enne'l-'ilme nūrun

Ve nūru'llāhi lā yū'tā l,-'āşī

Vekī^c bu ümmetün kibārından bir kimsedür raḥmetu'llāhi 'aleyh beyitlerün [HE 392/b] ma'nāsı budur ki hıfzım yaramazlığından [H 157/b] Vekī^e şikāyet itdüm ol daḥı beni terk-i me'āşīye irşād eyledi ve eyitdi bilmiş ol ki 'ilm nūrdur Allāh te'ālānuḥ nūri 'āşīye virilmez dimekdür ve 'ilimden maḥrūm olduḡı gibi rızıkdan daḥı maḥrūm olur nitekim Müsned'de vārid olmuşdur ki *inne'l-'abde le-yuḥramu'r-rızka bi'z-zenbi yuşibuhu*¹ buyurulmuşdur biri daḥı (5) budur ki 'āşī Ḥaḳḳ te'ālā ḥazretiyle kendü mā-beyninde üns bulamaz dā'imā vaḥşet üzere olur Cenāb-ı Ḥaḳḳla münāsebeti olmaz ol cānibden aşlā lezzet almaz biri daḥı budur ki işleri güç gelür niye mübāşeret itse işi bağlanur biri daḥı budur ki ḳalbi zulumātla ḫolar ḥayreti ziyāde olur gitdikçe bid'at ve delālete düşer ve zulmeti müştedd olduğca yüzünden (10) daḥı zāhir olur her kişi müşāhede ḳılmaḡa başlar anuḥçündür ki Revāfiz ve ehl-i bid'atün yüzlerinde aşlā nūr yoḡdur gören istikrāh eyler cemī^c-i melāḥide ve zenādıḳa ve erbāb-ı fücūruḥ şüretleri ḳabīḥdür şulḫen şekline beñzemez hep ḳalblerinün fesādıdır ki şüretlerine [EH 518/a] zāhir olur biri daḥı budur ki ehl-i 'işyān za'ifü'l-ḳalb olurlar ve ḫā'atu'llāhdan (15) maḥrūmlardur ve 'ömrleri ḳaşīr olur ve bereketleri zā'l olur vechi budur ki Ḥaḳḳ te'ālā Ḥazretinden yüz döndürüp me'āşīye meşḡul olıcaḳ eyyām-ı ḥayātı zāyi^c olur bereketi bulunmaz biri daḥı budur ki ma'şiyet ehli eller içinde ḫaḳīr ü zelīl olur ve 'aḳlı fāsıd olur ma'şiyet nūr-ı 'aḳlı söyündürür biri daḥı budur ki kişinün devletin ve ni'metin zā'il (20) eyler *māeşābeküm min muşībetin fe bimākesebet eydiküm*² ḳavl-i şerīfi muḫtezāsınca kişiyeye her belā ve muşībet kendü kesbiyle yetişür kişi devlet ü sa'adet içinde iken ḳadrin bilüp zünüb ve me'āşīden ictinābla şükrün idüp beḳāsın ḫaleb

¹ Hiç şüphesiz kul, işlediḡi günah sebebiyle rızıkdan mahrum olur.

² Kur'an 42/30: Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir.

itmek gerek hāşılı kelām bir kimesne ki Hakk te‘ālānuñ emrine imtişalle hıfz-ı kuvvet eyleye ve nehy itdüğünden (25) ictinābla perhīzkārılık eyleye ve tövbe-i naşūhla istiğfār¹ ide ol kimesne cemī‘-i hayrātı taleb itmiş olur ve cemī‘-i şerr ü fesāddan kaçmış olur Enes bin Mālik rivāyetinde *elā edüllüküm alā dā’iküm ve devā’iküm alā inne dā’ekümü’z-zunūbu ve devā’ekümü’l-i stigfāru* buyurulmuşdur bu hādīs-i şerīf şarihen delālet ider ki ehl-i İslām’uñ marāzı zünüb ü me‘āşīdür [H 158/a] ve devāsı istiğfārdur hāşılı zāhir oldı ki tıbb-ı kulūb ve mu‘ālece-i emrāz derūnı bilmege tārīk yokdur illā vahy-i ilāhi vāsıtasıyla ol Hāzret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem cānibinden bilinür ammā tıbb-ı ecsād [HE 393/a] gālibi tecrübeye rāci‘dür bu dağı iki nev‘dür bir nev‘i budur ki nazara ve (5) fikre muhtāc degüldür Hakk te‘ālā anuñ ma‘rifetin hayvānātında halk itmişdür meşelā her biri açlık ve şusuzluk ve bürüdet ve ta‘b-ı def‘lerine mühtedī olur bu ma‘nālarda āhire muhtāc olmaz bir nev‘i dağı oldur ki nazare ve fikre muhtācdur meşelā şol emrāz ki bedene hādīs olur elbette sebebin ve ‘alāmetin teşhīş ü def‘ine tedbīr fikre mevķūfdur ve’l-hāşıl (10) tıbb-i ecsāduñmedārı üç nesnedür biri hıfz şıhhatidür ve biri mūzī ve mazarr olan eşyādan [EH 518/b] perhīzdür biri dağı fāsīde mādeleri def‘ ve istifrāğdur bu zıkr olınan üç nesneye Kur‘ān-ı ‘Azīm’de işāret buyurulmuşdur evvelkisine *fe men kāne minkum marīdān ev‘alā seferin fe iddetün min eyyāmin uħara*² kavlı-i şerīfiyle işāret olınmışdur zīrā āyet-i (15) kerīmede buyurulan budur ki bir kimesne marīz olsa yāhūd müsāfir olsarevādur ki orucun yiye ve ğayrı günlerde kazā eyleye hāşılı ehl-i sefer olan kimseye ruħşat virildüğü anuñcündür kisefer miħnet ve meşakķat yeridür eger şā‘im olursa cā‘izdür ki ol meşakķat arasında şavm dağı tamām-ı za‘if virüp mizāc müteğayyir ola şıhhat kalmaya marāz (20) müstevlī ola bu sebebden Hakk subhānehū ve te‘ālā hıfz-ı şıhhatiçün misāfire ruħşat buyurdı ikincisine *ve lā tektulū enfuseküm*³ kavlı-i şerīfiyle işāret buyurulmuşdur mā‘-i bārid isti‘mālindenħavf olınuğı zamānda teyemmüm cā‘iz olmak bu āyet-i kerīmeden aħz

¹ fuzül HE, EH ; -H

² Kur’an 2 /184: Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa tutamadığı günker sayısınca başka günler tutar.

³ Kur’an 4/29: “Nefisleriniz katletmeyin.”

olinmışdurve bir āyet-i kerīmede daḥı *ve in küntüm merḍā ev ‘alā seferin ev cā’e eḥadun minkum mine’l-gāiṭi ev (25) lā mestumu’n-nisā’e fe lem teciddū ma‘en fe teyemmemū sa‘īden ṭayyiben*¹buyurulmuşdur bunda ḥod şarīḥen mezkūrdur ki marīz olan kimseyeşu isti‘māl itmeyüp² pāk topraḡla teyemmüm itmek mübāḥdur şol vaḡt ki şu isti‘mālinde zarar ihtimālī ola terk idüp teyemmüm eylemek gerekve bundan fehmi olunur ki ‘illeti olan kimesneler zararlı nesnelere perhīz ideler üçüncisine [H 158/b] *ev bihi ezān min re’sihi fefideyetün*³ḡavl-i şerīfiyle işāret olinmışdur iḥrām baḡlanan kimesne ki şer‘en başın tırāş itmek cā’iz degüldür ammā bu āyet-i kerīme ḥükmince şöyle ki tırāş itmemekden zarar gele ol zamān tırāş itmek cā’iz olur zīrā şaḡ kazınılmaḡla mesāmāt açılır buḡar-ı muḡtebīs çıkar gider (5) ṭabī‘atinden zarar mündefi‘ olur ve her zararı def‘ itmek buḡa kıyās olinmışdur imdi Ḥaḡḡ tebāreke ve te‘ālā Ḳur‘ān-ı ‘azīmde ṭıbbuḡ uşūl-i selāsesine irşād buyurduḡı zāhir oldı ve bi’l-cümle lāzım olıcaḡṭıbb-ı ‘isti‘mālünün cevāzına Ḳur‘ān-ı ‘azīmde ve eḡādīs-i [EH 519/a] şerīfede edille vārid olmışdur Şaḡīḥ Buḡarī ve Müslim’de Ebī Hüreyre’den raḡıya’llāhu ‘anh [HE 393/b] mervīdür (10) ki Resū’llāḡ Ḥazreti şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *mā enzele’llāhu dā’en illā enzele lehu şifā’en* buyurmuşdur ve yine İmām Aḡmed naḡlinde Enes bin Mālīk’den mervīdür ki *innā’llāhu ḡaysü ḡalaḡa’d-dā’e ḡalaḡa’d-devā’e fetedāvü*⁴buyurulmuşdur evvelkinünün ma‘nāsı Ḥaḡḡ tebāreke ve te‘ālā bir marāz inzāl itmemişdür illā anuḡḡün bir şifā inzāl itmişdür dimek olur ikincinünün ma‘nāsı (15) taḡḡīken Ḥaḡḡ celle ve ‘alā marāz ḡaḡḡ itdüḡi anda devā daḡı ḡaḡḡ itmişdür imdi devā isti‘māl idünün dimekdür ve bir rivāyetde daḡı Üsāme bin Şüreyk’den mervīdür ki *tedāvü yā ‘ibāde’llāhi feinna’llāhe lem yaḡa‘u dā’en illā vaḡ‘a lehu şifāen illā dā’en vāḡiden ve*

¹ Kur’an 4/43: Eḡer hasta olursa veya yolculukta bulunursanız ve yahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinize cinsel ilişki de bulunup su bulamazsanız o zaman temiz bir topraḡa yönelip, yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin.

² itmeyüp H, EH ; şaḡınup HE

³ Kur’an 2/196: İcinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olursa fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya kurban kesmesi gerekir.

⁴ Elbette Allah, hastalık yarattıḡı yerde devā da yaratmışdır. O halde devā kullanın, hastalıkları tedavi edin.

*hüve'l-ḥarāmu*¹ vārid olmuştur bir lafzda *illā es-sām* (20) vākı^c olmuştur ḥāşılı ey Ḥaḳḳ te'ālānuḡ ḳullarıdevā isti'māl idüḡ taḥḳīken Ḥaḳḳ te'ālā ḡāyet pīrlıken ḡayrı yāḥūd mevten ḡayrı her marāz ki vaż^c itmiştür anuḡçün bir şifā vaż^c itmiştür dimek olur ve Ebū Dāvūd naḳlinde Ebī ed-Derdā² raḡıya'llāhu anh ol Ḥāzretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem merfū'an rivāyet itmiştür ki *inna'llāhe ce'ale li-küllī dā'in devā'in fetedāva ve lā* (25) *tetedāva ve be-ḥarāmin* buyurmuşlardır ya'nī taḥḳīken Ḥaḳḳ te'ālā ḡāzreti her marāz iḡün vir devā ḡaḳ itmiştür imdi devā isti'māl idüḡ ve ḡarām nesne ile tedāvī itmeḡ dimekdürŞaḡīḡ Buḡārī'de daḡı *inna'llāha lem yec'al şifā'eküm fīmā ḡarrame 'aleyküm* vārid olmuştur ḡāşılı bu ḡadīs-i şerīfler muḡtezāsınca muḡarremāt ile tedāvī cā'iz degüldür İmām Müslim [H 159/a] naḳlinde daḡı Cābir'den merfū'an rivāyet olınmuştur ki *li-küllī dā'in devā'ün fe izāuşeybe devā'ü'd-dā'i ebrā bi-izni'llāhi* buyurulmuş yaḡer² marāz iḡün bir devā vardur ḡaçan devā ol marāza yetiştirilse Allāḡ te'ālānuḡ izniyle andan ḡalāş eyler dimekdür ve her marāzuḡ ḡelmesi ve ḡitmesi fi'l-ḡaḳīḡa (5) Ḥāḳḳ celle³ ve te'ālānuḡ [EH 519/b] emriyledür ve ol devālar kıvardur anları sebeb-i ḡaḳ itmiştür imdi sebebe yapışmaḡ tevekküle münāfī degüldür nitekim aḡlıḡ ve şusuzluḡ def'inden münāfī degüldür elbette sebebsiz nesne olmaz ḡāşılı cā'iz degüldür ki bir kişi marāza mübtelā ola daḡı devā isti'mālin tevekküle münāfīşanup terk eyleye ben Allāḡ'a tevekkül itdüm devā isti'māl (10) itmezem diye bu 'abeş nesnedür Ḥārīş binEsed el-Muḡāsibi raḡmetu'llāhi 'aleyḡ ḡāzretine su'āl idüp eyitdiler yā Ḥārīş ehl-i tevekkül evā isti'māl ider mi didiler ne'am didi eyitdiler neden dirsüḡ buḡa delīl nedür didiler eyitdi seyyidü'l-mütevekkilin Muḡammed Muşḡafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ki tevekkülde aḡa kimseler ne yetişiḡi ne yetişmek iḡtimāli vardur böyle iken ol devā isti'māl itmiştür delīl (15) budur didi ḡāşılı her devā kivech-i meşrū^c üzere [HE 394/a] isti'māl olına ve aşıḡ şifā Ḥaḳḳ te'ālādan evḡī^c olınup devā-yı mücerred sebeb-i i'tikād olına aşıḡa tevekküle zarar ḡelmez yine tevekkül yerindedür bu

¹ Ey Allah'ın kulları! Deva kullanın, hastalıklarınızı tedavi edin! Çünkü Allah gerçekten gayet ihtiyarlıktan yahut ölümden başka meydana getirdiği her hastalık için muhakkak bir şifa meydana getirmiştir.

² ya her H ; ya'nī HE, EH

³ Celle H, HE; -EH

bābda delīl ol Ḥazretün şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem fi'ili ve kavlidür İbnü'l-Ḳayyum rahmetu'llāhi 'aleyh hikāyet eyler ki ḥazret-i İbrāhīm Ḥalīl şalavātu'llāhi 'aleyh yā Rabb marāz (20) kimdendür didi Ḥaḳḳ celle ve'alā eyitdi bendendür yine İbrāhīm eyitdi yā devā kimdendür didi Ḥaḳḳ te'alā bendendür didi İbrāhīm eyitdi çünkim marāz sendendür ve devā sendendür ya ṭabībün orada işi nedür didi Ḥaḳḳ celle ve 'alā eyitdi ṭabīb bir kimesneki devāyı ben anuḡ eliyle gönderirim didi Faḫr-ı 'Ālem ḥazretinün *li-küllī dā'u devāun* buyurduğında (25) nefsi marīzi ve nefsi ṭabībi taḳviyet vardur ve devātalebine kandırmaḳdur çünki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazreti her marāzuḡ devāsi vardur buyurdı imdi devāya rāst gelür diyü her biri sa'y iderler ḳalbleri ḳuvvet üzere olur ümīdi kesmezler bundan şonra ma'lūm ola ki ol Ḥazretün 'ilāci şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem üç nev' üzere [H 159/b] idi birisi edviye-i İlähiyye [EH 520/a] ile idi ve biri edviye-i ṭabī'ye ile idi biri daḡı ikisinden mürekkeḳ olanla idi ya'nī hem anı hem anı isti'māl buyururdu nev'-i evvel edviye-i İlähiyye ile olan ṭıbbuḡ beyānındadır şöyle ma'lūm ola ki Ḥaḳḳ tebāreke ve te'alā izāle-i (5) emrāzda Ḳur'an-ı 'Aẓīm'den e'amm ve enfa'bir devā inzāl itmemişdür Ḳur'an-ı 'Aẓīm marāzluya¹ şifā ve āyīne-i ḳulūbe cilādur nitekim Ḥaḳḳ celle ve 'alā ve *nunezzilu mine'l-Ḳur'āni mā hüve şifā'un ve rahmetun lil-mü'minīne*² buyurmuşdur lafzı min İmām Faḫr-rāzī buyurduḡı üzere teb'īziçün degüldür cins içündür ma'nāsı *nenzellen men hazā'l-cinsi'llezi hüve'l-Ḳur'an şifā'un mine'l-emrāzü'r* (10) -*rūḫāniyyeten ve şifā'un mine'l-emrāzü'l-cismāniyyeten* dimek olur ḥāşılı Ḳur'an-ı 'Aẓīm muṭlaḳa emrāza şifādur rūḫāni olsun cismānī olsun ikisin daḡı def' eyler marāz³-ı rūḫāniyyeyi izāle itdüḡizāhirdür zīrā marāz-ı rūḫānī iki kısımduḡı bir kısmı bāṭıl i'tikādlardur ki uluv heyete ve nübüvvete ve mebdā ve me'ad ve ḳazā ve ḳader (15) aḫvāline müte'allıḳdür Ḳur'an-ı 'Aẓīm mezheb-i Ḥaḳḳuḡ delā'iline müştemildür ve bu maḳūle fāsidi'tikādları ve mezāhib-i bāṭılayı ibṭāl itmişdür anı bilen kimesne bu maḳūle'aḳā'id-i bāṭıladan sālīm olur bir kısmı

¹ marāzluya H; marāzlara HE, EH

² Kur'an 17/82: Biz Kur'an'dan müminler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz.

³ marāz H, EH; emrāz HE

dağı ahlāk-ı zemīmedür Qur'an anuñ tefāsılın ve ta'rifin ve teşrufatın beyān idüp ahlāk-ı hamīdeye irşād itmişdür hāşılı marāz-ı (20) ruḥānīnünj iki kısmına bile şifā idügi zāhirdür ammā ¹ cismāniyyeye şifā olduğı kırā'atiyle tebarrük emrāz-ı keşīreye nāfi'dür Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *lem yesteşfi bi'l-ḳur'ān felā şefāhu'llāhu* buyurmuşdur [HE394/b] zāhiri Qur'an-ı 'Azīmle şifā taleb itmeyen kimseye Ḥaḳḳ te'ālā şifā virmedi dimekdür bu dağı ihtimāldür ki du'ā-yı 'aliyye ola ya'nī bunuñla (25) şifā taleb itmeyene Allāh te'ālā şifā virmesin demek ola Şeyḫ Ebū'l-Ḳasım Ḳuşeyrī'den menḳüldür ki bi zamānda veledi ḳatı ḥasta oldu ölüm mertebesine vardı kendü dağı bundan be-ğāyet mużtarib idi Şeyḫ raḥmetu'llāhi 'aleyh eydür ol gice Resūlu'llāh [EH 520/b] şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretin vāḳı'ada gördüm yā Resūla'llāh oğlum ḳatı zebūn ḥastadır [H 160/a] bu cihetden gāyet mużtaribü'l-ḥālim diyü şikāyet itdüm eyitdi şifā āyetlerinden niçün gāfilsin diyü buyurdu uyandum fikre vardum ḥātırıma gelmedi ki āyāt-ı şifā kitābu'llāhda altı mevzi'de vāḳı' olmuşdur ve bunlardur ki zikr olunur kāle te'ālā *ve yeşfi şudüre ḳavmin mü'minīne² ve (5) şifāun limā fi'ş-şudür³ yaḥrucu min buṭūnihā şarābun muḥtelifun elvānuhu fihi şifāun li'n-nās⁴ ve nunezzilu mine'l-Ḳur'āni mā huve şifāun ve raḥmetun lil-mu'minīne⁵ ve izā marḍtu fe huve yeşfīn⁶ ḳul hüvellezīne āmenū hüdden ve şifā'ün⁷ hemān* bu āyetleri yazdum dağı şuyla ezüp içürdüm Ḥaḳḳ te'ālā şifā virdi bendden boşanur gibi ḥalāş oldu diyü buyurdu ve İbn Māce naḳlinde (10) ḥazret-i 'Alī'den merfū'an rivāyet olunmuşdur ki *ḥayrū'd-devā'u'l-ḳur'ānu* buyurulmuşdur ammā bu maḳāmda bir mütenebbī olacaḳ nesne vardur andan gāfil olmaḳ cā'iz degüldür şekk yoḳdur ki āyāt ü ezḳār ü ed'ıye herbiri nefsinde nāfi' ve şāfi'dür velīkin şerā'atiyle isti'māl olunması nef'i zāhir olmaz nitekim edviye-i ḥissiyeye dağı öyledür bir kimesne dā'imā (15) muḥālif

¹ emrāz-ı HE, EH ; -H

² Kur'an 9/14: Mümin topluluğunun gönüllerini ferahlatın.

³ Kur'an 10/57: Kalplere bir şifā (olan Kur'an) geldi.

⁴ Kur'an 16/69: Onların karınlarından çeşitli tenklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır.

⁵ Kur'an 17/82: Bir Kur'andan müminler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz.

⁶ Kur'an 26/80: "Hastalandığımda da O bana şifa verir."

⁷ Kur'an 41/44: De ki "O inananlar için bir hidayet ve şifadır."

ğidâlardan perhîz itmese ve kendüyi ıssıdan ve şovukdan şakinmasa ve sâ'ir lâzım olan umûrı ri'âyet itmese ne kadar nâfi' şerbet ve ma'cûn virseler elbette nef'in¹ bulamaz zâyi' olur edviye-i ilâhiyyenün dahı şerâ'îti vardır cümleden biri kişinün i'tikâdı dürüst ve pâk olmak gerek gerekdür ve harâmdan ve zulumden ictinâb idüp hîn-i du'âda (20) kalbi gaflet üzere olmamak gerekdür teveccüh-i te'emmüle müteveccih olup niyâzü tazarru' üzere olmak gerekdür yoħsa ağız okumağda vedu'âda olup kalbi yâbânlarda olıcağ aşlâ nef'in müşâhede itmez 'abeş yere çalışur nitekim Hâkim rahmetu'llâhi 'aleyh rivâyetinde vârid olan hadîs-i şerîfde *ve a'lemû enne'llâhe te'âlâ lâ yakbele du'âen min kalbin gâfilin lâhin* buyurulmuşdur hadîs-i (25) şerîf [EH 521/a] müktezâsınca Hâk tebareke ve te'âlâ gâfil ve lâhini olan kalbden du'â kabûl itmez lâhînden murâd mâlâ ya'nî ye meşğûl olandır diyü buyurmuşlardır kienfa'-i edviye du'âdur du'â belânuğ 'adûsudur sürer gider [HE 395/a] ve nüzûlın men' eyler nâzil olanuntaħfif eyler du'â mü'minün salâhidür şöyle ki huzûr-ı kalb ü cem'iyet-i hâtırla ola ve mezanne-i icâbet [H 160/b] olan vağtlerde ideler meşelâ gicenün şülüş aħîrinde vâkı' ola kıbleye karşı huzû' ve inkisâr ile ve tazarru' ve niyâz ile pâklikle Hâk te'âlâ Hâzretine ħamd ü şenâ ve resûline şalât ü selâm ile ideler ve muğaddemen tevbe vü istiğfâr idüp bir miğdâr şadağa virmiş olalarve (5) du'âda ibrâm ve'l-ħâğ ideler yâ Rabb dilerüm ki beni maħrûm itmeyüp du'âmı müstecâb idesin dirler ve esnâ-yı du'âdaHâk te'âlânuğ esmâ-yı şerîfesinden zikr ideler meşelâ yâ Kerîm yâ Raħîm yâ Zü'l-celâl ve'l-ikrâm sen kabûl eyle diyeler bu aşl du'â be-ğâyetu'llâh redd olunmaz ħuşûşen kim Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ħâzretinden mervî olan du'âlardan (10) olamezanne-i icâbetdür yâ Mütezemmin ism-i a'zamdur diyü ħaber virmiş ola ism-i a'zam ħuşûşında aqvâl çok dur ba'zılar nâ-ma'lûmdur dimişlerdür ba'zılar ma'lûmdur lafzatu'llâh ism-i a'zamdur dimişlerdür ba'zılar El-ħayyu'l-ğayyûm ism-i a'zamdur didiler ve ba'zılar Zü'l-celâl ve'l-ikrâm ism-i a'zamdur didiler Allâhu a'lem (15) be-ħağîğati'l-ħâl ve ma'lûm ola ki mu'avvezât ile ba'zı esmau'llâh ile ruğîğibb-ı ruğâniyedür kaçan şulğen

¹ nef'in H; nâfi' HE, EH

ve ebrār lisānınınından olsa bi-iznī'llāh şifā hāşıl olur dimişlerdür ruķī tuķyenün cemi'dür ve ruķye efsūn dimekdür efsūnFārsīdür ammā Türkī dilde şol sāhırler ve cazular söyledügi mühmelāta dirler intifā' için okunan āyāt-ı (20) kerīmeye ve esmā-yı şerīfeye efsūn isti'māli yoķdur ammā lisān-ı 'Arabī'de cümlesine ruķye [EH 521/b] dirler Şahīh-i Buķārī'de hāzret-i 'Ā'ışe'den rađıya'llāhu 'anha mervīdür ki *kāne yenfuşu 'alā nefsihi fi'l-marāzi ellezī māte fihī bi'l-mu'avvezāti* dimişdür ya'nī Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem marāz mevtinde mu'avvezāt okuyup kendüye üfürdi dimekdür mu'avvezātadan murād sūre-i ihlāş ve (25) sūre-i felāk ve sūre-i nāsdur tađlīb tarīķi üzere dirler yāhūd sūre-i felāk ile sūre-i nās dirler ve her ta'vīz ki Ķur'ān-ı 'Azīm'de vārid olmuşdur meşelā *ve kul rabbi e'uzu bike min hemezāti's-şeyātīn*¹ gibi anlarda böyledür nāfi'dür ve şāfidür 'ulemā rahmetu'llāhi te'ālā icmā' itmişlerdür ki üç şartıñ icmā'ı katında ruķye cā'iz ola biri budur ki Ķur'ān-ı 'azīm ile [H 161/a] yāhūd te'ālānuñ esmā ve şifātından ba'zıyla ola biri dađı budur ki lisān-ı 'Arabla ola yāhūd ma'nāsı ma'lūm olan lisānlaruñ biriyle ola tā kim içinde şer'e muhālif nesne olmaduđı zāhir ola biri dađı budur ki ruķye bi'z-zāt [HE 395/b] mü'essir degüldür belki Allāh te'ālānuñ tađdīriyle (5) te'sīr eyler diyü i'tikād ideler Şahīh-i Müslimde 'Avf bin Mālik'den mervīdür kibiz 'ālem-i cāhiliyyetde ruķye okurduķ şonradan bir gün Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hāzretine su'āl idüp yā Resūla'llāh ruķye huşuşında ne buyurursuz didük eyitdi *ā'riзу 'aleyye ruķaküm lā be'se bi'r-ruķā' izā lem yekün fihā şirkün* didi ya'nī ruķyelerinüz baña 'arz edün (10) ruķāda be's yoķdur ya'nī cā'izdür kaçan²şirke delālet ider nesne olmasa dimekdür ve yine Cābirden mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemruķyeden nehy itdi andan āl-i 'Amr bin Hāzm ol Hāzrete gelüp eyitdiler yā Resūla'llāh bizüm katımızda bir ruķye var idi 'akreb şerrini def' için anı okurduķ didiler ve ruķyelerin okuyup ol Hāzrete arz itdiler H'āce-i 'Ālem (15) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *mā erā be'sen* [EH 522/a] *men iste'tā'e en yenfe'a eħādu felyenfe'hu* diyü buyurdi ya'nī ben be's görmezem ruķye cā'izdür bir kimsenüz

¹ Kur'an 23/97: De ki "Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım."

² anda HE, EH ; -H

arındaına nefc itmege udreti ola nefc itsün didi hşılı rukyelerin ciz grdi bir avm bir rivyeti temessük idinüp her rukyenün ki nefci tecrübe olunmuş ola gerekse ma'nası bilinsün gerekse bilinmesin oumak (20) cizdür didiler ve lkin 'Avf hadsi dellet eyler ki ma'nası ma'lüm olmayacak ciz olmaya zr ihtimldür ki iinde kelime-i irk ola İmm urtub rahmetu'llhi 'aleyh buyurmuşdur rukyeü kısımdu bir i oldur ki zamn- chiliyyetde isti'ml iderlerdi ve ma'nası ma'lüm degüldi bir kısım daı oldur ki ur'anla ve esmu'llh ile ola bu kısım öyle ki Resülu'llh hzretinden (25) menül ola ouması müstehab biri daı oldur ki melike yhüd evliyu'llh isimleriyle ola yhüd anda mu'azzam malüktdan bir nesnenün zkri ola mesel 'ar ü kursi ve lev mezkür ola bu maüle öyle degüldür ki ictinb vcib ola ve byle de degüldür ki bunlarun ismile teberrük er'en mu'teber ve memdüh nesne ola ve iltic ile'la'llhi mütezemmin olan merdan ola [H 161/b] hşılı itmek ciz ve terk-i evl dimilerdür ill meger ki rukyede mezkür olan ey'ün bi'z-zt ta'zmi murd ola ol tadrce ictinb vcib olur ismu'llhdan ayre yemn itmek aseminden olur dimilerdür Rab rahmetu'llhi 'aleyh eydür İmm fii'ye rukyeden su'l itdüm kitbu'llh (5) ile esmu'llh ile rukyede be' yokdur didi ben eyitdüm ehl-i kitb ya'n Yehüd ve Near müslümnlara rukye itmek ciz olur m didüm eyitdi ne'am kitbu'llh ve zkru'llhdan ma'ruf olanla itmek cizdür didi Ma' da mezkürdür ki Ebü Bekr idd raiya'llhu 'anh bir Yehüd arısına *ruk'yeh bi-kitbu'llhi* [HE 386/a] didi ya'n ol ar 'ie iün rukye oumaa balamıdı¹ (10) Ebü Bekr raiya'llhu 'anh aa emr idüp 'ie'ye kitbu'llh ile rukye eyle diyü buyurdu İmm Buari² d [EH 522/b] 'yz'dan naql itmişdür ki ehl-i kitb müslümna rukye itmek cevzında İmm Mlik avli mutelifdür amm İmm fii cevzına 'il olmudur diyü buyurmuşdur İbn Vehb rahmetu'llhi 'aleyh İmm Mlik atında demürle ve tuzla ve iplik dkölmele ile mühr-i Süleymn ile rukye (15) eylemek gerekdür diyü rivyet eyledi zr ab ve tabin zamnında bu al nesne yo idi diyü buyurmuş va'llhu a'lem

¹ balamıdı H ; gelmiş idi HE, EH

² İmm Buari H; İmm Nevev HE, EH

göz degen kimseye okunacak rukye beyânındadır:

Evvelâ ma'lûm ola ki göz degmek vâkı' nesnedür ba'zı kimsenün gözünden bir hâlet olur ki tokunduğı nesneye zarar yetişür İmâm Müslim naklinde İbn 'Abbâs raçıya'llâhu 'anha rivâyet itmişdür ki Resûlu'llâh (20) şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *el-'aynu haqqun ve lev kâne şey'ün sâbeka'l-quadare lesabeğathü'l-'ayn'* buyurmışlar hadîs-i şerîfenün ma'nâsı göz degmek bir sâbit ve mevcûd nesnedür vücûdı sâbit olanların cümlesindendir demek olur didiler ve ba'zı ehl-i bid'at inkâr itmişlerdür ammâ 'abeş söylemişlerdür zîrâ bir nesne ki nefsinden muhâl olmayave kalb-i haqîkate mü'eddâ olmayave efsâd-ı zelîli (25) müceb olmaya 'inde'l-'aql câ'iz olur vukû'ına şari' haber virdüğü zamânda inkâre mecâl qalmaz bunu inkâr itmekle sâ'ir haber virdiklerin inkâr itmek mâ-beyninde fark olmaz ve göz degmek didükleri havâş eşyâ kabîlindendir bir eşerdür ki görünür velîkin sırr ü sebebi ne idüğü Allâh'dan gayrı ma'lûm olmazgörmez misin ki mıknaş demüri kendüye çeker sebebi ne idüğün kimse bilmez [H 162/a] ve bir çanagun içinde süd olsa birhâ'iz'avret elini ol süd içine şoksa süd fâsid olur eger pāk 'avret şoksa nesne olmaz sâ'ir havâş dağı bunlara kıyâs olına gözi degen kimesnelerün ba'zından menkûldür ki kaçan bir nesneyi görsem ve begensem hemân gözlerimden bir harâret (5) çıkar diyü hikâyet itmiş bu mağûle kimsenün gözünden harâret çıktığı gibi harâret gözi çıkça katı' ma'kûl olurdu hâşıl-ı [EH 523/a] kelâm bu huşûş vâkı'dür hakkında hadîs-i şerîf vârid olmuşdur ve bunun ilâcı Resûlu'llâh hazretinden nakl olunan üzere mu'avvezeteyn okumağdur ve sûre-i Fâtiḥâ ve Âyetü'l-Kürsî okumağdur ve ol Hazretten mervî olan (10) ta'avvüzâtı okumağdur ve anlar bu kelimât-ı tayyibedür ki zikr olunur *e'uzü bi-kelimâtillâhi min küllî şeyṭānin ve ḥammetin ve min 'aynin lâmetin e'uzübi-kelimatillâhi-tämmâtiletî lâ yücävüzhünne birrûn ve lâ fâcirun min [HE396/b] şerri mâ haleka ve zere'e ve bere'e ve min şerri mâ yenzilu mine's-semâi ve mâ ya'ricu fihâ ve min*

¹ Göz değmesi, sabit ve mevcut olan bir şeydir. Yani varlığı sabit olan şeyler cümlesindedir. Eğer kaderin önüne geçen bir şey olsaydı göz değmesi onun önüne geçerd.

şerri māzere'e fi'l-arzı ve min şerri mā yahrucu minhā ve min şerri fiteni'l-leylī ve'n-nehāri (15) ve min şerri tavāriķi'l-leylī ve'n-nehāri illā tārīķan yetruku bi-ḥayrin yā Raḥmānu' bir kiři kendü gözi ğayra zarar itmekden ḥavf itse nazār itdüĝi zamānda *Allāhümme bārik 'aleyhi* diye ve dağı göz degmek şerrin def' idenlerüñ biri dağı *Māşā'llāh lā kuvvete* dimekdür biri dağı Cebra'īl 'aleyhi's-selām ruķyesidür ki evvel Ḥazretüñ üzerine okurdu İmām Müslim rivāyet itdüĝi üzere ruķye budur *bismi'llāhi (20) erķike min şerri küllī şey'in yüz'ike ve min şerri küllī nefsin ev 'aynin ḥasādin Allāhu yeşfike bismi'llāhi erķike'* yine Müslim naklınden ḥazret-i 'Ā'ışeden mervīdür ki ol Ḥazretüñ bir'arızası olduĝı zamānda Cebra'īl 'aleyhi's-selām gelüp böyle ruķye ider dimişdür *bismi'llāhi erķike ve min küllī dā'in yeşfike ve min şerri ḥāsidin izā ḥasede ve min şerri küllī zī-'aynin'* ba'zı kibārdan menķüldür ki (25) gözden şakinmaĝuñ şartı budur ki muḥāseni setr ideler ya'nī kiři kendüyi yāḥūd evlādını ziyet idüp ellere izḥār itmek münāsib degüldür İmām Beĝavī Şerḥü's-Sünne'de zikr itmişdür ki ḥazret-i 'Osmān bin 'Affān rağıya'llāhu 'anh bir güzelce oĝlancığı görüdi dağı şāḥiblerine *sevidü nūnatehū li'ellā tuşibehū'l-'ayn* diyü buyurdu ya'nī göz degmekiçün [H 162/b] egni çukuruna kara sürüñ didi 'Abdu'llāh es-Sāci raḥmetu'llāhi 'aleyhden menķüldür ki bir zamānda biryükkrek nāķası vardı aña binüp sefere gitmiş idive sefer yoldaşlarından bir 'ā'in var idi ya'nī gözi deĝer kimse [EH 523/b] var idi 'Abdu'llāh eyitdi fülān kimsenüñ gözünden nāķanı şakin didiler 'Abdu'llāh (5) eyitdi ol benüm nāķama zarar idemez didi bu sözi ol 'ā'ine didiler ol dağı 'Abdu'llāh'ı gözetdi menzilinden gitdüĝi gibi varup nāķaya nazār itdi nāķa hemān mużtarib olup yıkıldı bu ešnāda 'Abdu'llāh dağı çıķa geldi nāķayı bu ḥalde görüdi ve

¹ "Bütün şeytandan, zararlı hayvandan ve kem gözden Allah'ın tam olan kelimlerine sığınırım. Allah'ın yarattığı var ettiği vücuda getirdiği bütün şeylerin şerrinden ve gökten indirdiği ve göğe çıkardıklarının şerrinden yerde bitirdiklerinin ve yerden çıkardıklarının şerrinden, gecenin ve gündüzün şerrinden, iyilik için kapı çalandan başka gece ve gündüz her kapı çalanın şerrinden Allah'ın tam olan kelimelerine sığınırım ki onlar iyiliğe izin verir ve kötülüğe asla vermez, Ey Rahman."

² Allah'ın ismiyle sana rukye ederim. Sana acı veren her şeyin şerrinden her nefsin veya haset edenin kem gözünün şerrinden Allah sana şifa versin. Allah'ın ismiyle sana rukye olsun.

³ Allah'ın ismiyle sana rukye olsun. Allah bütün hastalıklardan sana şifa versin, haset ettiği zaman hasıt adamın şerrinden ve bütün kem gözlülerin şerrinden seni korusun.

kışşadan haber virüp sen gitdügün gibi geldi nākaya nazar itdi didiler eyitdi ol şahşı bara gösterün (10) didi gösterdiler ‘Abdu’llāh herifün karşusına tırup bu rukyeyi okudu *bismi’llāhi ḥabsün ḥābisün ve ḥacarun ve şihābun ḳabisün radadtü ‘ayne’l-‘aīni ‘aleyhi ve ‘alā eḥabbi’n-nāsi ileyhferci’l-başara hel terā min fuṭūrin şümme-rci’l-başara kerrateyni yenḳalib ileyke’l-başaru ḥāsi-en ve huve ḥasirun*¹bunu okuyup tamām itdügi gibi herifün gözi çıkdı nāka birden (15) tırup şihḥat buldı ba’zı ‘ulemādan menḳüldür ki bu maḳüle kimseyi ḥalk arasındaḳarışmaḳdan [HE 397/a] sulṭān men‘ itmek gerekdür zīrā zararı meczūm zararından az degüldürüz zām ‘illetine mübtelā olanı ḥalka muḥālatadan ḥazret-i ‘Ömer raḍıya’llāhumen‘ eylemişdür diyü buyurdı İmām Nevevī raḥmetu’llāhi ‘aleyh bu ḳavl şahīḥ ve müte‘ayyındür ‘ulemādan kimesne ḥilāfın taşriḥ itdügi ma‘lūm (20) degüldür dimişdür .

Ol Ḥazretün rukyeleridür ki zıkr olunur:

‘Abdu’l-‘azīz’den mervīdür ki eyitdi bir gün Sābitle Enes bin Mālik yanına varduḳ Sābit eyitdi yā EbāḤamza ḥoşluḡum yoḳ didi Enes raḍıya’llāhu ‘anh eyitdi senün üstine Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem rukyesin okuyayın mı didi Sābit nola yā Enes oḳu didi başladı Enes raḍıya’llāhu ‘anh bu rukyeyi oḳudu (25) *Ezḫıbi’l-be’sse rabbe’n-nāsi veşfi ente’ş-şāfi illā ente şifāen lā yuḡādiru seḳamen*² İmām Buḥārī böylece rivāyet itmişdür ve bir rivāyetinde daḫı ḥazret-i ‘Ā’işeden naḳl idüp ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ba’zı ehline mübārek [EH 524/a] şaḡ eliyleşıḡayup böyle ta‘vīz eylerdi³ *Allāhümme rabbe’n-nāsiezḫıbi’l-be’sseveşfihiveşfi ente’ş-şāfi* [H 163/a] *illā şifāüke şifāen lā yuḡādiru seḳamen* mübārek eliyle şıḡardı didügi aḡrıyan yeri şıḡardı dimekdür didiler ve yine Buḥārī naḳlinde ‘Ā’işeden mervīdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem böyle rukye iderdi

¹ Kur’an 67/3: Gözünü çevirip de bak bir bozukluk görüyor musun? Sonra gözünü iki kez çevir de yine bak göz, hor, hakir, bitkin ve ümidini kesmiş olarak tekrar sana döner.

² Ey insanların Rabbi, zarar ve fitneyi gider, şifa ihsan et. Şifa verici sensin. Senden başka şifa verecek yoktur. Öyle bir şifa ver ki, hastalıktan eser bırakmasın.

³ diyü buyurmuş HE, EH ; -H

dimişdür *imsehi'l-be'se rabbe'n-nāsi bi-yedike's-şifā'u lā kāşife lehu illā ente'* ve (5) Şahîh Müslimde 'Osmān bin Ebî el-'Aşdan mervîdür ki Resûlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hâzretine marâzdan şikâyet eyledi yâ Resûla'llāh İslâm'a geleden berücesedimde ağrı bulurum didi Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi elünjü ağrıyan yerünj üstine ko daḥı üç kerre bismi'llāh ve yedi kere *e'uzu bi-izzeti'llāhi ve kudretihi min şerri mā ecidu ve uḥāziru'* diyü oḡu didi anuñçün (10) tekrâr oḡumaḡ buyurdu ki te'sîri ziyâde ola dimişlerdür zıkr olınan ruḡyelerden ġaflet olınmaya kütüb-i eḡādîşden iḡrâc olınmış ruḡyelerdür cümlesi şahîhdür her biri ol Hâzretten naḡl-i şahîhle menkûdür i'tikâd-ı dürüstle oḡıyıcak nef'i taḡallüf itmek ihtimâli yoḡdur va'llāhu a'lem.

Zekera 'ilācehu limen eşâbethu muşîbetün

Giceyle ḡorḡmaḡ ve uyḡu (15) uyumamaḡ'ilâcıdur Tirmidî naḡlindeBerîde'den mervîdür ki Hâlid raḡıya'llāhu 'anh ol Hâzrete müşâyet³ idüp yâ Resûla'llāh giceyle uyḡu gözüme girmez oldu didi Faḥr-ı Kâ'inât şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi döşeġe yatduġun zamânda bunu oḡu diyü buyurdu *Allāhümme rabbe's-semevâti's-seb'î ve mā eḡallet ve Rabbe'l-arazîne ve mā eḡallet [HE 397/b] ve rabbe's-şeyâtîni ve mā aḡallet kün li cāren min şerri ḡalkike küllihim cemi'an en yefruḡa 'aleyye aḡadün minhüm ev yebġa 'aleyye 'azze (20) cārike ve celle senā'üke ve lā ilāhe ġayrükê'* zekera 'ilācehu limen işâbetehu muşîbetehu Müsned'de ol Hâzretten merfû'an rivâyet olınmışdur muşîbet resîde olan kimesneinnā'llāhi [EH 524/b] ve innā ileyhi rāci'un Allāhümme ecirni fî muşîbeti vaḡlifli ḡayren minhā'dise elbette Hâḡḡ (25) te'ālā ol kişıye ol muşîbetde andan ḡayr ve ḡulf

¹ Ey insanların Rabbi! Şifa elinle zarar ve fitneyi silip gider. Senden başka ona yol açıcı yoktur.

² Korku ve acı veren şeylerin şerrinden Allah'ın yüceliğine ve kudretine sığınırım.

³ müşâyet H; şikâyet HE, EH

⁴ Allahım, ey yedi kat göġün ve onların gölgesindekilerin Rabbi, ey yedi kat yerin ve onda yükselenlerin Rabbi, ey şeytanların ve onların azdırdıklarının Rabbi! Bütün yaratıklarının şerrinden beni koruyucu ol. Onlardan hiç biri bana saldırmasın, yolumu kesmesin ve bana zarar vermesin. Senin koruman çok yüce, senan çok büyüktür ve senden başka ilah yoktur.

⁵ Biz Allah'a aitiz ve yine ona dönücüleriz. Allahım, bu musibetimi giderip beni ondan daha hayırlısı ile mükafatlandır.

müyesser eyleye diyübuyurmuşlar.

Žekera tıbbehü şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem men dā'i'l-hemmi ve'l-kerbi

İmām Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde İbn 'Abbās raḍıya'llāhu 'anhümā ḥazretinden mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ğam ü ğuşşa 'arız olduğı zamānda bunu okurdı *lā ilāhe illa'llāhu'l-'azīmu'l-ḥalīmu lā ilāhe illa'llāhu rabbū'l-'arşı'l-'azīmi lā ilāhe* [H 163/b] *rabbū's-semevāti ve rabbū'l-'arḍi rabbū'l-'arşı'l-kerīmi*¹ evlā budur ki bunları diye daḡı du'ā eyleye dimişlerdür *şenā* du'ādan muḡaddem olıcaḡ du'ā müstecābdur ve du'ā *şenā*dan muḡaddem olıcaḡ *ricā* üzeredür dimişler Ebū Bekr raḍıya'llāhu dan mervīdür ki diyār-ı İşfaḡān'da Ebū Nu'aym ḡatında idüm bir kimesne (5) gelüp anlara eyitdi Ebū Bekr bin 'Alī'yi pādişāha ğamz itmişler bu ğün ğazab idüp ḡabis itdi didi ol ğice vāḡı'ada Resūlu'llāh şalla'llāhu'aleyhi ve sellemi gördüm şağ yanında Cibrīl 'aleyhi's-selām ḡururdu muttaşıl ḡutaḡların depredüp tesbīḡ eylerdi Faḡr-ı Cihān baḡa eyitdi sen Ebū Bekr bin 'Alī'ye söyle Şaḡīḡ Buḡārī'de olan du'ā-yı kerīmi okuyup du'ā itsün (10) tā kim ḡaḡḡ te'ālā andan ğam ü ğuşşayı def' eyleye diyü buyurdu² şabāḡ olıcaḡ vardum ḡaber virdüm ol daḡı bu du'āya meşğül oldu çok zamān geḡmedi ḡaḡḡ te'ālā ḡalāş müyesser eyledi didi İmām Nesā'ī naḡlinde ḡazret-i 'Alīden mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu du'āyı baḡa telḡin itdi ve ğam u ğuşşa 'arız olduḡda okuyasın emr itdi dimişdür (15) *lā ilāhe illa'llāhu'l-'azīmu subḡāna'llāhi tebāreka'llāhu rabbu'l-'arşı'l-'azīmi ve'l-ḡamdü li'llāhi rabbi'l-'ālemīne*³ bir rivāyetde evvelkisi el-ḡalīmu'l-kerīmu vāḡı' olmışdur ve bir lafzda *lā ilāhe ila'llāhu vaḡdehu lā şerīke lehu'l-'alīmu'l-'aliyyü'l-'azīmu ilā ilāhe illa'llāhu* (20) *vaḡdehu lā şerīke lehu'l* [EH 525/a]

¹ Büyüklük ve hilm sahibi olan Allah'dan başka ilah yoktur. Büyük Arş'ın sahibi olan Allah'dan başka ilah yoktur. Göklerin Rabbi, yeryüzünün rabbi arşın rabbi kerem sahibi Allah'dan başka ilah yoktur.

² diyü buyurdu H, EH ; didi HE

³ Çok cömert ve çok büyük olan Allahdan başka ilah yoktur. Allah'ı o noksan sıfatlardan tenzih ve kemal sıfatlarıyla tavsif ederek tesbih ederim. Bütün kutluluk ve güzellikler Allah'ındır. Çok büyük olan arşın Rabbidir. Övgü ve sevgi alemlerin Rabbına mahsustur.

ḥalīmu'l-kerīmu' vākı¹ olmuşdur cümlesin İmām Nesā² rivāyet itmişdür her angısı ounsa ḥūbdur Tirmidī naqlinde Ebī Hüreyre'den mervīdür ki ol Ḥazretüñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir mühim işi olsa mübārek işi olsa gözlerin göklere diklerdi daḥı Subḥāna'llāhu'l- 'Azīmu dirdi ve açan du'ada cehd ü gūşış eylese yā Ḥayy yā Ḳayyūm dirdi diyü rivāyet itmişdür yine (25) Ebī Hüreyre raḍıya'llāhu 'anh [HE 398/a] buyurmuşdur ki bir müşkil işi olsa ve bir ḥuşuşda şiddet vākı³ olsa *yā ḥayyu yā ḳayyum bi raḥmetike esteḡisur*⁴ dirdi dimişdür ve bu maḳūle umūrda bu kelimātuñ te'sirinde ba'zı 'ulemā raḥmetu'llāhi te'ālā vechler beyān itmişlerdür fi'l-ḥaḳıka sırrın Ḥaḳḳ te'ālā bilür hemān i'tikād-ı cāzimle meşḡul olmaḳ gerek bi-fazlu'llāh münāfi⁴ [H 164/a] zuhūr itmek muḳarrerdür bu daḥı da'vātü'l-ḳerūbdan ya'ni ğam u ğuşşalar def' için oḳunacaḳ du'alardandır Ebī Dāvūd naqlinde Ebī Bekrşiddīḳ raḍıya'llāhu 'anh ḥazretinden mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *Allāhümme raḥmeteke ercū felā tekilnī ilā nefsiṭarfete 'aynin ve aşliḥ* (5) *şa'ni küllehu lā ilāhe illā ente*³ diyü buyurmuşlar yine Ebī Dāvūdḳatında Esmā bint'Umeysden merfū'an rivāyet olinmişdur ki *Allāhu rabbī lā üşrikü bihi şey'en*⁴ buyurmuşlardur İmām Aḥmed naqlinde 'Abdu'llāh bin Mes'ūd raḍıya'llāhu 'anha ol Ḥazretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rivāyet itmişdür ki her kimesne ki maḥzūn ve ğamnāk ola bu du'ayı oḳuya elbette Ḥaḳḳ subḥānehū (10) ve te'ālā anuñ ḥüznün feraḥa tebdīl eyleye diyü buyurmuşlardur du'ā budur *Allāhümme inni'abdūke vebnü 'abdike vebnü emetikenāsiyeti bi-yedike māzin fiyye ḥükmüke 'adlün fiyye ḳazā'üke es'elüke bi külli ismin hüve leke semmeyte bihi nefseke ev enzeltehu fī kitābıke ev 'allemtehu eḥaden min ḥaḳıka ev iste'steret bihi fī- 'ilmi'l-ġaybi 'indeke en tec'ale'l-ḳur'āne'l-'azīme rebī'a*

¹ Allah'dan başka ilah yoktur. O, biriciktir, ortağı yoktur, ziyade ilim sahibidir, her şeyi hakkiyle bilicidir, çok yüce ve çok büyüktür. Allah'dan başka ilah yoktur. O, biriciktir, ortağı yoktur, çok yumuşaklık ve çok cömertlik sahibidir.

² Senin rahmetinle yardım dilerim ey Hayat sahibi ey her şeyi kendi kudretiyle ayakta tutucu olan Allah'ım.

³ Allahım senin rahmetinden umar ve dilerim. Beni göz açıp kapayıncaya kadar da olsa kendi nefsimi bırakmaktan sakla, benim bütün işlerimi ve hallerimi ıslah et. Senden başka ilah yoktur.

⁴ benim Rabbim Allah'dır. Ona hiç bir şeyi ortak koşmam.

*kalbi ve nūre şadri ve (15) cilā'e hüznī zehābe hemmi*⁷ [EH 525/b] Sünen-i Ebī Dāvūd'da Ebī Sa'īd el-Ḥudrī raḍıya'llāhu 'anhdan mervīdür ki bir gün Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mescide girdi enşār kavminden Ebū İmāme dimekle ma'rūfbir şahşa rāst geldi yā Ebā İmāme namāz vaḳti degül mescidde oturduğunun sebebi nedür diyü buyurdı Ebū İmāma eyitdi yā Resūla'llāh hümüm lezāmetini düyün didi ya'nī (20) baña ğam u ğuşşalar ve deynler lāzım oldu didi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi saña bir kelām ta'līm ideyin mi anı didigün zamānda Ḥaḳḳ te'ālā ğamını def' ideve deynini ḳazā eyleye didi ol daḫı belā yā Resūla'llāh didi Faḫr-ı Cihān eyitdi şabāḫa ve aḫşama yetişdüğü zamānda bunu oḳu diyü buyurdı *Allāhümme innī e'üzübike mine'l-hemmi ve'l-ḫazeni ve e'üzübike (25) mine'l-'aczi ve'l-keseli ve e'üzübike mine'l-buḫli ve'l-cübni ve e'üzübike min ğalabeti'd-deyni ve ḳahri'r-ricāli* Ebū İmāme'den mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḫazreti buyurduğı gibi itdüm Ḥaḳḳ te'ālā ğamımı def' itdi ve deynlerim edā itdi didi Sünen-i Ebī Dāvūd İbn 'Abbās ḫazretinden mervīdür ki bir kimesne istiğfāre mülāzemet eylese [HE 398/b] Ḥaḳḳ te'ālā anuñ her ğamın def' ide ve her [H 164/b] tarlıḳdan ḫalāş müyesser ideve sezmedüğü yerden zevḳ naşīb eyleye diyü buyurmuşlar vechinde zıkr itmişlerdür ki cemī'-i milletler ḫalkı ve cemī'-i 'uḳelā buña ittifāḳ itmişlerdür ki fesād ve ma'şiyet kişiyeye ğam u ğuşşa getürür ve göñül tarlıḳın yetiştirür çünki zünūbuñ ḳalbinde bu deñlü te'sīr olıcaḳ (5) bir 'ilāc gerekdür ki anı maḫv eyleye ve andan nāşī olan eşer daḫı ḳalmaya imdi aña tevbe ve istiğfār gibi 'ilāc olmaz anuñçün tevbe ve istiğfār kişide ğam ḳomaz dimişlerdür ve yine İbn 'Abbās raḍıya'llāhu 'anha ḫazretinden mervīdür ki bir kimsenün ğam u ğuşşası çok olsalā *havle velā ḳuvvete illā bi'llāh* kelimesin çok diye diyü buyurmuşdur Şaḫīḫayn'da sābit olmuştur ki kelime-i mezkūre (10) cennet genclerinden bir gencdür ba'zı āsārda vāḳı' olmuştur ki gökden hiç bir melek [EH 526/a] inmez ve bir melek çıḳmaz *illā lāḫavle ve lā ḳuvvete illā bi'llāh* ile

¹ Allahım ben senin kulunum. Kulunun ve cariyenin oğluyum. Boynum elindedir, hükmün bana geçerlidir. Hakkımda verdiğin hüküm adalaetin kendisidir. Kendi zatını isimlendirdiğin ve ya Kur'an'ında indirdiğin yahut kullarından birine öğrettiğin veya kendi katında gayb ilminde tesirini halk ettiğin bütün isimlerinle senden dilerim ki, Kur'an'ı, gönlümün baharı, göğsümün nuru, kederimin cilası ve üzüntümün gidericisi eyle.

diyü buyurulmuşdur İmām Ṭaberānī rivāyetinde Ebū Hüreyre raḍıya'llāhu 'anh ol Ḥāzretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rivāyet itmişdür ki hiç bir emrine ğamnāk itmedi illā Cibrīl 'aleyhi's-selām temşīl idüp yā Muḥammed *kul tevekkeltü 'ale'l-ḥayyi'llezi lā yemūtu ve'l-ḥamdūli'llezi lem yetteḥizi veleden ve lem yekūn lehu* (15) *şerīku fi'l-mülki ve lem yekūn lehu veliyyūn mine'z-zūlli ve kebbirhu tekbīren*¹ didi diyü buyurmuşdur² ya'nī ğam u ğuşşa 'ārız olduğı zamānda bir kimse Āyetü'l-Kürsī ve sūretü'l-Bakāra'nun āḥirlerin okusaḤaḳḳ te'ālā ol kimseyeferyād-res ola dimekdür yine İbn SünnīkatındaSa'd bin Ebī Vakḳāş raḍıya'llāhu 'anh ol Ḥāzretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rivāyet itmişdür ki *İnnī le 'aleme kelimeten lā-yeḳūluhā mekrūb illā ferrace'llāhu 'anhü* (20) *kelimete āḥi yūnus fenādā fi'z-zulmati en lā ilāhe illā ente sübhānekeinnī küntü mine'z-zālimīn*³ ḥāşılı *lā ilāhe illā ente sübhāneke innī küntü mine'z-zālimīne*⁴ Ḥāzret-i Yūnus 'aleyhi's-selāmuḡ du'āsıdur Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur ki her melül ve ğamnāk olan kimesne (25) bu du'āyı okusa Ḥaḳḳ celle ve 'alā ğamın def' eyleye Tirmidī rivāyetinde daḡı böyledür ki her müselleme kimesne ki bir nesne için bu du'āyı okuya ve Ḥaḳḳ te'ālādan murādın dileye elbette müstecāb ola diyü buyurulmuşdurDeylemī raḡmetu'llāhi 'aleyh Mesnedü'l-Firdevs adlu kitābında yazmışdur ki Ca'fer Şādık raḡmetu'llāhi 'aleyh atasından ceddinden rivāyet eyler ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡazretine kaçan [HE 399/a] bir işi müşkil olsaḡuşūlünde sa'y itse bu du'āyı okurdu dimişler *Allāhümme'ḡrisnī bi-'aynike'lletī lā tenāmu ve'kifnī* [H 165/a] *bi-kenefike'llezi lā yerāmu ve'r-hamnī bi-ḡudretike 'aleyye felā ehilūke ve ente recāi fekem min ni'metin en'amte bihā'aleyye ḡalle leke bihā şükrīve kem min belıyyetin ibteleynī bihā şabrī feyā men ḡalle 'inde ni'metihı*

¹ Ya Muhammed, söyle: Ben, ölümsüz hayat sahibi olana tevekkül ettim (güvenip dayandım) .Bütün övgü ve sevgi o Allah'a mahsustur ki, hiç kimseyi çocuk edinmemiştir, O'na mülkünde ortak olan kimse yoktır zilletten kurtulmak için dosta muhtaç değıldir. O halde pek büyükleterek O'nun büyüklüğünü an!

² ya'nī her zamānda ki bağı ğam 'ārız olsa hemān Cibrīl 'aleyhi's-selām yetişüp bu kelimāti okur diyü bağı buyururdu dimekdür HE, EH ; -H

³ Nihayet karanlıklar içinde: Senden başka ilah yoktur. Seni eksiklerden münezzeḡ ve mükemmelliklerle mukaddes bilerek anarım. Gerçekten zalimlerden olan benüm! diye haykırdı.

⁴ Senden başka ilah yoktur. Seni eksiklerden münezzeḡ ve mükemmelliklerle mukaddes bilerek anarım. Gerçekten zalimlerden olan benüm.

*şükri felem yaħrumnī veyā menreʿānīʿaleʿl-ħaṭāyā [EH 526/a] felemyafzahñī (5) yā zeʿl-
maʿrūfellezī lā yenkażī ebeden veyā zeʿn-naʿmāillet lā tuḥşā ʿadeden esʿelūke en tuşşalliye
ʿalā Muħammedin ve ʿalā āl-i Muħammedin vebike edreʿū fimmuħuriʿl-aʿdāʿi veʿl-cebbārin
Allāhümme eʿinnīʿalā dinī biʿd-dünyā ve ʿalā āħireti biʿt-taḳvā vʿaħfazñī fīmā ğibtu ʿanhu
velā tekilñī ilā nefsi fīmā ħaṭaratuhu ʿaleyye yā men lā taḍurruhuʿz-zünūbu ve lā
yanķıshuhuʿl-laʿfvu heblī mālā yanķıshuke vaġfirli (10) mālā yeḍurrukeinneke enteʿl-vehhāb
esʿelūke ferecen ħarīben ve şabren cemīlen ve rızķān vāsiʿan veʿl-ʿāfiyete mineʿl-belāyā ve
şükreʿl-ʿāfiyete¹*

Zekera ʿilacehu şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem men dāʿiʿl-faħr

ʿAbduʿllāh (15) İbn ʿÖmer rađıyaʿllāhu ʿanhādan mervīdür ki bir kimesne Resūluʿllāh şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem ħazretine gelüp faħrdan şikāyet itdi yā Resūlaʿllāh dünyā benden yüz çevirdi didi Ĥāce-i ʿĀlem şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem ṭulūʿ-ı fecr vaķtinde yüz kerre bu duʿāyı oķu diyü buyurdi *subħānaʿllāh ve bi-ħamdü subħānüʿl-ʿazīm istiġfāruʿllāhol* kişi döndi gitdi bir zamān eġlendi yine geldi eyitdi yā Resūlaʿllāh dünyā (20) baġa şöyle iķbāl itdi ki ķanda ķoyacaġım bilmezim didi *zıkr-i ʿilāce şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem mineʿl-ħarīķ* Amr bin Şuʿayb atasından ceddinden rivāyet eyler ki ol Ĥazret şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem *izā reʿaytümüʿl-ħariyke fe-kabbiru fe-i nneʿt-tekbīre yuḫfiʿuhu* buyurmuşlaryanķun²gördünüz zamānda tekbīr idün zīrā tekbīr taḫķīķen yanķunı söyündürür dimek olur tekbīrde bu ħāşşiyet olduġunun (25) vechindenZāduʿl-maʿād

¹ Allahım! Uyumayan gözünle beni gözet, girilemeyen sığnaġında beni kuru ve kudretinle bana merhamet eyle! Allahım, senden korkmuyorum, çünkü ümidim ancak sensin. Bana verdiġin nice nimetler var ki, onlara şükürüm az, beni müptela kıldıġın nice belalar var ki, onlara sabrım azdır. Ey nimetinin çokluġuna karşılık şükürüm az olduġu halde beni mahrum bırakmayan! Ey belalarına karşı sabrım az olduġu halde beni rüsvay itmeyen! Ey beni hatalar üzerinde gördüġü halde utandırmayan! Ey, hiç tükenmeyen iyiġin sahibi! Ey, sayıya gelmeyen nimetlerin sahibi! Senden, Muhammed'e ve Muhammed'in aline salat eylemeni dilerim. Düşmanların ve zalimlerin boynunu senin korkunla bükirim. Allahım, dinime dünyayla, ahiretime takvayla yardım et ve onda karşılıġa düşüren şeylerden beni kuru. Beni, nefsimin hatıra getirdiġi şeylerde nefsimi bırakma. Ey günahkar kendisine zarar vermeyen ve af kendinden birşey eksiltmeyen! Senden birşey eksiltmeyi bana hibe et! Sana zarar vermeyeni bana baġışla! Şüphesiz sen, çok baġış sahibisin! Senden, yakın kurtuluş, güzel sabır, bol rızık, belalardan afiyet ve afiyete şükür dilerim.

² yanķun H ; yangun HE, EH

şāhibi zikr itmişdür ki [EH 527/a] yanķunūn sebebi āteşdür ve āteş mādde-i şeytāndur zīrā āteşden halk olınmışdur ve ‘āleme fesād virmede şeytānla münāsebeti vardurol sebebden şeytān anja mu‘āvenet eyler āteşüñ tabī‘ati ‘alev ve fesād iktizā eyler nitekim şeytān tarīķası budur kendü tevābī‘n bu böyle çeker pes şeytān ve āteş her biri ‘alev ve fesād [H 165/b] iktizā iderler lā-cerem Hāķķ te‘ālānuñ kibriyāsı şeytānı ve anuñ tabī‘atinde olan ehl-i şerr ü fesādı kal‘ üķam‘ eyler bu huşuş nice kerre tecrübe olınup vuķū‘ı zāhir ve şābit olmışdur sene-i sitt ü semānīn ve semāniyeķārīñinde Medīne-i Münevvere yandığı [HE 399/b] zamānda halk ba‘zı tuyūr müşāhedede itdiler āşikāre (5) tekbīr iderlerdi bu kışşa şāyi‘ ve meşhūr nesnedür.

Zekera ‘ilācehu men dā’i’s-sihr

İmām Nevevī rahmetu’llāhi ‘aleyh eydür sihr bilā-cimā‘-ı kebā’irdendüreger şöyle ki kelimāt-ı küfrden nesne ķarışā ya küfr lāzım getürür fi‘lle ola küfür olur işleyen kimse kāfir idüğünde şübhe ķalmaz eger küfrīcāb ider ķavl ü fi‘l olmazsa küfür olmaz hārām olurkebā’irden idügi muķarrerdür sihr (10) huşuşında ‘ulemā rahmetu’llāhi te‘ālā ihtilāf itmişlerdür ba‘zılar ķavlinde taħayyül-i maħzđur haķīķati yoķdur ‘ulemā-yı Hānefiyyeden Ebū Bekr Rāzī ve Şāfi‘iyye’den Ca‘fer Esterābādī ve bir cemā‘at bu ķavli ihtiyār itmişlerdür ammā İmām Nevevī rahmetu’llāhi ‘aleyh eydür şāhīh budur ki haķīķati vardur cumhūr ‘ulemā bu ma‘nāyı muķarrer tütmişlardur ‘āmmē-i ‘ulemā mezhebi budur ve kitāb ü sünnete şāhīhe-i meşhüre daħı (15) budur ki delālet eyler Şeyhü’l-İslām İbn Hacer rahmetu’llāhi ‘aleyh eydür sihr ileinķilāb-ı ‘ayn vāķı‘ olur mı olmaz mı ihtilād bundadır şunlar ki taħayyül-i maħz dirler anlar men‘ itmişlerdür ve şunlar ki haķīķatine ķā’il olmuşlardur anlar daħı iki ķısm üzeredür bir kısmı eydürler sihrünķe’sīri bu deñlüdür ki mizācı tağyīr eyler emrāzdan bir nev‘ olur dirler ve bir kısmı ihāleye müntehi olur (20) dirler ya‘nī cānsuz nesneyi bir hayvān eyler [EH 527/b] ve bir hayvānı bir taş yaparağac eyler dirler cumhūr ittifāķ itdügi ķavl evvelki ķavldür ya‘nī sihrünğ tağyīr-i mizāc idecek

qadar te'siri vardur dirler meşelâ sāhirler şağ kimesneyi sihr ile mariz iderler artuq nesneye qadir degullerdur dirler İmāmü'l-Haremeyn rahmetu'llāhi 'aleyh sihr fāsıqdan gayrı kimsenüñ elinde tutmaz (25) ve fāsıqdan kerāmet zuhūr itmez diyü icmā' naql itmişdür i'tikād böyle gerekdür ki elinde hāriku'l-'āde zuhūr iden kimsenüñ aḥvāli ve aḳvāli şer'-i şerīfe muvāfiq olup bid'at ve delāletden biri ise zuhūr iden kerāmetler illā sihrdür Ebū Bekr Rāzī rahmetu'llāhi 'aleyh Aḥkām'ında eydür Ḥaqq te'ālā haber virmişdür ki ḥazret-i Mūsāşalavātu'llāhi 'aleyh şuhure-i Fira'vun'un iplerini [H 166/a] ve 'aşalarını segirdür yılanlar zan eyledi ammā anlarda ol ḥālet yoğ idi hemān taḥayyül idi aşlı bu idi ki anlaruñ 'aşaları mücevvef idi içlerine jive taldurmuşlar idi ipleri daḡı öyle idideriler ve kumaşlar idi içleri bağırsaq gibi boş idi jive koymuşlar idi ve (5) bunları bıraḡdıkları yerüñ altın qazup āteş taldurmuşlar idi ve üzerin bir vechle düzetmişler idi āteşden eßerzāhir olmazdı [HE 400/a] bunları ol maḡalle atdılar daḡı bir miqdār tırup¹ jive kızduḡı gibi ḡarekete başladılar gören kimesne yürür taḥayyül iderdi ammā ḡaḡıḡatde yürümelere yoğ idi İmām Ḳurtubī rahmetu'llāhi 'aleyh Ḥaqq budur ki eşnāf-ı sihirden ba'zinuñ (10) ḡulübe te'siri vardur maḡabbet ve 'adāvet peydā itmek gibi ḡayr ü şerr ilkā itmek gibi ebdāna daḡı te'siri vardurelemirmek gibi ḡasta eylemek gibi bunlar muḡarrerdür hemān inkār olınanḡayvān-ı cemāde cemād-ı ḡayvāne münḡalib olmaḡdur diyü buyurmuşdur Şaḡīḡ-i Buḡārī'de 'Ā'işe ḡadīsinde şābit olmışdur ki Resūlu'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem meşḡur oldı ḡattā ol Ḥazrete (15) şöyle vāḡı' oldı ki bir fi'li işlemez iken işlerüm şanurdı tā bir giceye dek [EH 528/a] ki ḡazret-i 'Ā'işenüñ yanında idi du'ā itdi yine du'ā itdi andan 'Ā'işeye eyitdi tıyduñ mu yā 'Ā'işe ol nesnede ki Ḥaqq te'ālādan istiftā itdüm baḡa fetvā virdi ya'nī su'āl itdüḡüm müşkili ḡall itdi baḡa iki kimse geldi biri başım ucunda biri ayaḡım ucunda oturdular birisi birisine (20) eyitdi *mā bālū'r-recl* didi ya'nī kişinüñ ḡālī nedür didi biri daḡı meşḡurdur didi kim sihr itdi ol daḡı Lebīd bin A'şam itdi didi yine eyitdi ne aş nesne ile sihr itdi didi eyitdi bir tıraq bir miqdār tıraqdan düşmüş ḡıl ve

¹tırup H, EH ; -HE

erkek hürmā tal'ınınuñ cüffi ile sihr itdi didi hürmā toğduğı zamānda tal' dirler cüff anuñ üzerinde ğılāfidur (25) hāşılı bu eşyāyla sihr itdi didi yine ol biri su'āl idüp bunları kanda kodı didi eyitdi bi'r-i Zervān'da kodı didi bi'r-i Zervān Medīne'de bir kuyudur andan Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şahābeden bir cemā'atle gidüp olkuyuya vardı emr itdi töldurdular nā-bedīd oldı hāzret-i 'Ā'īşe'ye geldüğü zamānda yā 'Ā'īşe ol kuyunun şuyı hınnā şuyuna benzer ve [H 166/b] naħlinüñ başları re's-i şeyāṭine benzerdiyü buyurdu 'Ā'īşe eyitdi yā Resūla'llāh ol sihri çıkarmaduñ mı didi H'āce-i 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi Hāķķ te'ālā hāzreti baña 'āfiyet virdi çıkarmağa anuñçünkerih gördüm ki müslümānlara bir şerri toķuna didüm diyü buyurdu Buħārī'nüñ rivāyetinde Faħr-ı 'Ālem (5) kuyunun üstine geldi hattā sihri çıkardı diyü vārid olmışdur Beyhākī naħlindesened-i za'ifle İbn 'Abbās hāzretinden mervīdür ki vardılar bir kiriş buldılar on bir düğüm düğümlenmişdür andan mu'avvizeteyn nüzül itdi okumağa başladı her āyeti okudukça bir düğüm çözüldü diyü buyurmuşlar ve İbn Hacer raħmetu'llāhi 'aleyh Fethü'l-Bārī'de zıkr itdüğü rivāyetinde [EH 527/b] (10) böyledür ki kuyunun üstine vardılar bir kimesne aşığa indi ol Hāzretüñ şeklinde şem'den düzülmüş bir şüret buldı igneler şaplamışlar ve bir kiriş buldı on bir düğüm urmuşlar taşra çıkardı andan Cibrīl 'aleyhi's-selām nāzil olup [HE 400/b] mu'avvizeteyni getürdi her āyet okudukça bir düğüm çözüldü ve her bār ki ol şüretten bir igne (15) çıkarurlardı anuñ elemin tıyardı şonra rāħat olurdu dimişlerdür İmām Vaķdī zıkr itdüğü üzre ol Hāzrete sihri yedinci yıl Muħarrem'inde itmişler idi Hudeybiye ğazāsında rucū' itdüğü Zī'l-ħicce ayı idi Muħarrem dāħil olduğı gibi revsen Yahūd cem' olup Lebīd bin A'şam didükleri ve mel'ūna vardılar ol bir şāħir idi aña eyitdiler sen (20) cümlemizdensihilde mähirsün biz şu kadar sihr itdük hiç eşeri zāhir olmadı saña bir miķdār nesne virelim Muħammede bir sihr eyle didiler üç altun virüp sihr itdirdiler diyü rivāyet olınmışdur ve itdüğü sihr bir rivāyetde kırık gice ve bir rivāyetde altı ay tırmışdur İmām Süheyl zıkr itdüğü üzere Zührīden mervīdür ki bir yıl eglendi dimişdür (25) İbn Hacer daħı i'timād bu kavledür dimişdür Ebū 'Ubeyd raħmetu'llāhi 'aleyh 'Abdu'r-

rahmān bin Ebī Leylī mürselinden ihrāc itmişdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem meshūr olduğı zamānda evvelā mübārek başından hacāmat itdi andan sonra du'alara meşğul oldu dimişlerdür İbn el-Ḳayyim rahmetu'llāhi 'aleyh bu huşūşda enfā-yı edviye zikrū du'ā ve kırā'atdur ḳalb Ḥaḳḳ te'ālā [H 167/a] ḫazretinün zikriyle memlū olmaḳ ervāḫ-ı ḫabīse te'sīrinden olan sihrün zararın def' itmede cümledenakvādur diyü buyurmuşdur ve sihrün ekser-i te'sīri ḳulüb-ı za'īfeyedür anuñçün ğālibā nisā ṭā'ifesine ve şibyāna te'sīr ider zīrā anlarda ḳabūle isti'dād ziyādedür dimişdür ve az olur ki (5) aşḫāb-ı kemāle daḫı te'sīr eyler [EH 528/a] ol Ḥazrete te'sīr itdüğü bu maḳūlelerün te'sīri anja daḫı cā'iz idüğü beyān için idi dimişlerdür İbn Baṭṭāl zikr itdüğü üzere Vehb bin Münebbeh kitāblarından vāḳı' olan mu'ālecāt sihrden biri budur ki sedir ağacınun yeşil yaprağından yedi dāne alalar daḫı iki taş arasında¹ dögeler ezildükden sonra şu ile (10) ḳarışdıralar üzerine Āyetü'l-Kürsī ve İhlāş ve Mu'avvezeteyn okuyalar andan meshūr olan kimesne üç yuṭum içeve baḳıyyesiyle ğusl ide bi-izni'llāh ḫalāş müyesser ola egerbağlı kimesne daḫı eylese çözüle diyü buyurmuşlar Sedir bir ağaçdur yemişine nebḳ dirler ve Şeyḫ Ebū Muḫammed el-Mercānī'den menḳūldur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem vāḳ'asına girüp bu āyetleri (15) ta'līm itmişdür *leḳad cā'ekum resūlun min enfusikum 'azīz 'aleyhi mā-'anittum ḫarişun 'aleyküm bi'l-mü'minīne ra'ūfun raḫīm fe in tevellev fe ḳul ḫasbiya'llāhu lā ilāhe illā hūve 'aleyhi* [HE 401/a] *tevekkeltu ve huve rabbu'l-'arşi'l-'azīm² ve nunezilu mine'l-ḳur'āni mā huve şifāun ve rahmetun lil-mü'minīne³* ve daḫı süre-i Ḥaşr'da *lev enzelnā ḫāzā'l-Ḳur'āne 'alā cebelin le ra'eytehu ḫāşian mutesaddian min ḫaşyeti'llāh⁴* āḫir süreye (20) varınca ve daḫı süre-i İhlāş ve mu'avvizeteyn andan sonra bu

¹ḳoyup HE; -H, EH

² Kur'an 9/128,129: Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir. Eğer yüz çevirirlerse de ki "Bana Allah yeter O'ndan başka hiçbir ilāh yoktur. Ben ancak O'na tevekkül itdim.O, yüce arşın sahibidir.

³ Kur'an 17/82: Biz Kur'an'dan mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz.

⁴ Kur'an 59/21: Eğer biz bu Kur'an'ı bie dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün.

du‘ayı yaza demişdür *Allāhümme ente’l-Muhyī ve ente’l-Mümitü ve ente’l-Hālikun ve ente’l-Bāriuve ente’l-Müblī ve ente’l-Muāfī ve ente’l-Şāfī ve ḥalaḫtenā min mā’in mehīninve ce‘altenā fiḫarārin mekīnin ilā ḫaderin ma‘lūmin Allāhümme es’elūke bi-esmā’ike’l-ḫüsnā ve şifātike’l-‘ulyā yā men bi-yedihi’l-i btilāu ve’ş-şifāu (25) ve’d-devā’u es’elūke bi-mu‘cizāti nebiyyike Muḫammedin* bunları yazup getüreler bi-izni’llāh şifā bulaEbū ed-Derdā’ raḫıya’llāhu ‘anhdan mervīdür ki işitdüm Resūlu’llāh [EH 528/b] şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem sizden bir kimesne bir marazdan şikāyet eylese böyle disün diyü buyurdı [H 167/b] demişdür *Rabbūna’llāhu fi’s-semāi teḫaddese esmūke emrūke fi’s-semāi ve’l-arzi kemā raḫmetūke fi’s-semāi fec‘al raḫmeteke fi’l-ārzi veḡfirlenāḫubenā ve ḫaḫāyānā ente rabbū’l-müteḫabbībīne inzil raḫmeten min ‘indike ve şifāen (5) min şifā’ike ‘alā hāze’l-veca’² buyurmuşdur Ebū Dāvūd raḫmetu’llāhi ‘aleyh Sünen’de böylece rivāyet itmişdür.*

Zekera rukyehu şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem min şudā’

Ol Ḥazretün şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem baş ağrısı için okuduḡı rukyedür *Bismi’llāhi’r-raḫmāni’r-raḫīm bismi’llāhi’l-kebirive e‘uzū billāhi’l-‘asīmimin şerri külli ‘ırḫin n’arin ve min şerri ḫarri’n-nāri* ³İbn Nu‘mān ve Beyḫākī rivāyetlerinde Esmā (10) bint Ebū Bekr raḫıya’llāhu ‘anhümā ḫazretinün başı şişdi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem geldi mübārek elinbezler üstünden ol şiş üzerine ḫodı daḫı üç kerre *bismi’llāhi ezhib ‘anhāsū’ehu ve fuḫşehu bidā’veti nebiyyike’t-ḫayyibi’l mübāreki’l-mekīni ‘indeke*

¹ Allah’ım, yaşatan sensin, öldüren sensin, yaratan sensin, iyilik eden sensin, belaya uğratan sensin, afiyet veren sensin, şifa veren sensin! Bizi hor ve hakir bir sudan yarattın, sonra bilinen bir zamana kadar mekan sahibi olarak bizi yerleştirdin. Allahım, bütün güzel isimlerin ve yüce sıfatlarınla senden dilerim: Ey imtihanlar, belalar, şifalar ve devalar elinde olan! Peygamber’in Muhammed’in mucizeleri, Halil’in (Dost’un) İbrahim’in bereketleri ve sözcün Musa’nın hürmeti için, Allahım, ona şifa ver.

²Ey hükümünü göklerde icra eden Rabbimiz! İsmiñ pek kutludur! Raḫmetin göklerde olduḡı gibi emrin göklerde ve yerlerde hakimdir. Raḫmetini yeryüzüne indir. Günahlarımızı ve kusurlarımızı baḡışla. Sensin hekim arayanların Rabbi. Bu hastaya, katından raḫmet, şifandan şifa indir.

³ Pek büyük olan Allahın adıyla. Kanı şiddetle çoşup hareket eden her damarın şerrinden ve ateşin hararetinin şerrinden büyük Allah’a sığınırım.

*bismi'llāh*¹ didi ve aña dağı böyle dimek emr itdi² ol dağı üç gün böyle didi bi-‘Avni’llāh ol şiş (15) zā’il oldı.

Zekera ruqyehu şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem veca‘ü’l-çars

İmām Beyhaķı rivāyetinde ‘Abdu’llāh binRevāha rağıya’llāhu ‘anh olHāzrete diş ağrısından Őikāyet eyledi H‘āce-i ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem mübārek elin Abdu’llāh’uñ dişiağrıyan cānibinde³ yañađunuñ üzerine şodı yedi kerre *Allāhümmezzhib ‘anhāsū’ehu ve fuşşehu biidā‘veti nebiyyike’l-mekīni ‘l-mübāreki indeke*⁴ didi (20) Hāķķ te‘ālā hāzreti dağı gitmeden Őifā-yı erzānı [HE 401/b] kıldı Őihħat buldı Hāmıdī rivāyetinde vārid olmuşdur ki hāzret-i Fāţıma rağıya’llāhu ‘anhā bir gün Faħr-ı ‘Ālem hāzretine gelüp diş ağrısından Őikāyet eyledi ol Hāzret mübārek Őađ elinüñ Őehādet parmağın ol diş üzerine şodı dağı *bismi’llāhi ve billāhi es’elüke bi-‘izzike ve celālike ve kudretike ‘alā külli Őey’in* [EH 529/a]⁽²⁵⁾ *feinne Meryeme lem telid ğayre İsa min rüħike bi-kelimetike en ten keşife mā telķā Fāţimetün bintü Hadıçete mine’d-çarrı küllihi*⁵ didi hemān veca‘ı sākin oldı bu dağı cümle mücerrebātdandur ki diş ağrıyan cānibinde yañađı üstine bu āyeti yazalar *bismi’llāhi’r-raħmāni’r-raħīm ğul hüvellezī enşāeküm ve ce‘ale lekümü’s-sem‘a ve’l-ebşāre ve’l-efıdete ğalīlen mā teşķürüne*⁶ yāħūd bu [H 168/a] āyeti yazalar *ve lehu mā sekene fi’l-leyli ve’n-nehār ve huve’s-semıū’l-‘alım*⁷ **rukıyetü’l-isrā’l-bül** şutulmasıçün İmām Nesā’ı naķlinde vārid olmuşdur ki bir kimesne Ebü Derdā’ rağıya’llāhu ‘anh hāzretine gelüp

¹ Allahın adıyla... Güzel, mübarek ve senin katından mekan sahibi olan peygamberinin duası hürmetine ondan kötülüğü, her acı ve zararlı hali gider. Allah’ın adıyla...

² itdi, H; eyledi HE; andan bismi’llāh didi HE

³ cānibinde H, EH ; -HE

⁴ Allahım, senin katından kutluluk ve mekan sahibi olan peygamberinin duasıyla onun her kötülüğünü, acı ve zararlı halini, hiç eser kalmayacak şekilde gider.

⁵ Allah’ın adıyla... Ey Allah’ım! Senden, senin yüceliğinden, büyüklüğünden ve her şey üzerinde hükmü geçen kudretinden dilerim: Meryem senin ruhun olan İsa’yı nasıl doğurduysa Hadice’nin kızı Fatıma’ya da ilka ettiğın kelimenle onun yolundan bütün zarar verici şeyleri gider.

⁶ Kur’an 67/23: Deki “O, sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kalpler verendir. Ne kadar da az şükrediyorsunuz.”

⁷ Kur’an 6/13: Gece ve gündüzde barınan her şey O’nundur. O hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.

babam bu maraža mübtelâdur diyü zıkr itdi Ebū ed-Derdâ' daħı Resūlu'llāh şalla'llāhu (5) 'aleyhi ve sellem hâzretinden işitdügi rukyeyi ta'līm itdi ve ol rukyedür ki sâbıkan Ebū Dāvūd rivāyetiyle meşūrolmuş idi *Rabūna'llezzi fı's-semā'i teḳaddes'esmūke emrūke fı's-semā'i ve'l-arz vegfirlenā zünūbenā ve ḥaḫāyānā ente rabbū'l-müteḫabbibīne fenzel şidā'en min şifā'ike ve raḫmeten raḫmetike 'alā hāze'l-vecā'*¹bu rukyeyi (10) ta'līm itdi ve emr eyledi ki üzerine oḫuya ol kişi daħı buyurduğı üzere eyledi şifā müyesser oldu **Ruḫyetü'l-Ḥummā** Enes bin Mālikden mervīdür ki bir gün Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hâzret-i 'Ā'işe'nünj üzerine duḫūl itdi şol hâlde ki 'Ā'işe'yi ḥummā tıtmış idi ḥummāya sögerdi Ḥ'āce-i 'Ālem şalla'llāhu'aleyhi ve sellem eyitdi yā 'Ā'işe ḥummāya sögme zīrā ol me'mūredür eger (15) dilerseñ saña bir kaç kelimeta'līm ideyim anları didüğüñ zamānda Ḥaḫḫ te'ālā senden ḥummāyı zā'il eylesün didi ol daħı imdi ta'līm eyle didi Resūlu'llāh Hâzreti emr itdi ki böyle diye *Allāhümme'rḫam cildi'r-raḫiḫe ve 'azmī'd-daḫiḫe min şiddeti'l-ḫariḫi yā ümmü meldemin künti āmenti āmenti billāhi'l-'azīmi felā teai'r-re'e ve lā tenteni'l-feme ve lā te'küllilahme ve lāteşrebi'd-deme* (20) *teḫavvülī'annī ilā meni't-tehaze ma'allāhi ilāhen āḫer'* [EH 529/b] āḫir hâzret-i 'Ā'işe'den mervīdür ki bu kelimāti didüğüñ gibi ḥummā beni ḫodı diyü buyurmuşdur Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemhâzretinünj telḫīn buyurduğı du'ālar ve rukyeler te'sīr itdüğüñde şekk ü şübhe yoḫdur hemān nazār oḫuyanlaruñ şıdḫ niyyetineve ḫulūş i'tiḫādınadur anuñçün idi ki aşḫāb-ı kirāmı ve (25) ezvāc-ı ḫāhirātı oḫudukları zamānda taḫallūf itmeyüp menāfi'n müşāhede ḫılurlardı [HE 402/a] şimdi daħı şöyle ki bir mü'min i'tiḫād-ı pākle elbette nāfi' olur diyü oḫusa bi-fazlı'llāh nef'in görmemek yoḫdur bu maḫūle-i 'azāīm oḫumağı ḫılıc şalmağa teşbīh itmişlerdür tīḫ-i Hindī bir merd ve dilāver eline girse envā'ı hüner zuhūra gelür ammā [H 168/b] bir muḫnişeline düşseyā kendüye çalar ya atına çalar ya elinden

¹ Ey hükümünü göklerde icra eden Rabbimiz! İsmiñ pek kutludur. Rahmetin göklerde olduğı gibi emrin göklerde ve yerlerde hakimdir. Rahmetini yerlere de indir. Günahlarımızı ve hatalarımızı bağışla. Sensin doktor arayanların Rabbi! Şu ağırırıyan yere şifadan şifa, rahmetinden rahmet indir.

² Allahım! Bu ateşin şiddetine karşı bu narin vücuduma zayıf kemiğıme merhamet eyle. Ey ümmü meldem (ey sıtma) ! Eğer yüce Allah'a inanıyorsan başımı ağırtma, ağızımı kokutma, etimi yeme, kanımı içme, beni bırak, Allah'dan başkasını Tanrı Edinenlerin başlarına tebelleş ol!

düſer aſlā nefī zāhir olmaz ħummā için bu daĥı nāfi‘dür ki üç pāre laţif kāġıd pāreciklerine *bismi’llāhi ferret bismi’llāhi merret bismi’llāhi ħallet*¹yazalar daĥı üç gün her günde birin ſuyla yuţalar selefden (5) bir cemā‘at ba‘zı Ķur‘ān āyetin yazup ſifā için içmege ruĥſat virmiſlerdür İbnü’l-Ĥāc raĥmetu’llāhi ‘aleyh kitābında yazmıſdur ki ſeyĥ Ebū Muĥammed el-Mercānī ħaddese sırrahu ħummā için ve ġayrı için ba‘zı nüſhalar yazup zāviyesinde ħordı bir kimsenüġ izţırābı olsa bir dānesin alup giderdi isti‘māl iderdi² dimiſdür ve ol nüſĥa ki yazırdı bu idi (10) *elleziyyün lem yazel ve lā yezālū yüzilū’z-zevāle ve hüve lā yüzāle ve lā ĥavle ve lā ħuvvete illā bi’llāhi’l-‘aliyyi’l-‘azīmi ve nünezzilū mine’l-Ķur‘āni mā hüve ſifāün ve raĥmetün lil-mü‘minīne*³ve Mervezī‘den menküldür ki ben maĥmūm olmuſdum ba‘zı kimesneler ſeyĥ Ebū ‘Abdu’llāh ĥazretine ĥaber virmiſler ſeyĥ ħaddese sırrahu bu nüſĥayı yazup baĥa gönderdi dimiſdür *bismi’llāhi’r-raĥmāni’r-raĥīmi bismi’llāhi ve bi’llāhi ve Muĥammedin (15) resūli’llāhi yā nāru kūni berden ve selāmun ‘alā İbrāhīme ve erādu bihi keyden fece‘alnā hümü’l-aĥserīne Allāhümme [EH 530/a] rabbe Cibrīle ve Mikā’ile ve İsrāfile iſfi ſāĥibe haze’l-kitābi bi ĥavlike ve ħuvvetike ve ceberūtike ilāhe’l-ĥaĥķi emīnūn*⁴bu ħummā nüſhaları bī-nażīrlerdür ġaflet olunmaya ba‘zı sivilciler ve çıbbānlar için nāfi‘dür üzerine yazıla diyü buyurmıſlar *veyes’elūneke ‘ani’l-cibāli* (20) *feĥul yensufuhā rabbi nesfen feyezeruhā rabbī nesfen feyezeruhā ħā‘en ſaſſafen lā terā fihā ‘ivācen ve lā emten*⁵ ammā belden aſaġa yire yazmayalar ihtirāz ideler ‘asr-ı vilādet için ya‘nī ĥatunlar oġlan toġururken ſarplansa bunları yazalar *lā ilāhe illa’llāhu’l-kerīmu subĥāne’llāhi rabbi’l-‘arſi’l-‘azīmi el-ĥamdüli’llāhi rabbi’l-‘ālemīne ke-ennehum*

¹ Allah’ın adıyla kaçsın, Allah’ın adıyla geçsin, Allah’ın adıyla yok olsun.

² nef’in görürdi HE, EH ; -H

³ O, zevali olmayan bir ezeldir, zevali izale eden bir zevalsizdir ve kesinlikle başkası tarafından zevale uğratılamaz. Yüce ve büyük olan Allah’dan başka tahvil edici ve kudret sahibi yoktur. Kişinin kötülüklerden yüz çevirip iyiliklere yönelmesi ancak O’nun güç ve kudret vermesiyle mümkündür. O, mü’minler için Kur’an’dan ſifa ve rahmet indirendir.

⁴ Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla. Allah’ın ismiyle. Allah’ın yardımıyla. Allah’ın peygamberi Muhammedin delaletiyle! Ey ateſ! İbrahim’e serin ve selamet ol. Ona tuzak kurmak istediler. Fakat biz kendilerini daha ziyade hüsrana düşenlerden kıldık.

⁵ Sana daġlardan sual ediyorlar. Deki: Rabbim onları kül gibi ufalayıp savuracak! Yerlerini boş ve dümdüz bırakacak. Orada ne bir eğrilik göreceksin, ne de bir tümsek.

yevme yeravne mā yū‘adūne lem yelbeşū illā sā‘aten min nehāri (25) ke-ennehum yevme yeravnehā lem yelbuşū illā ‘aşıyyeten ev duḥāhā du‘ā-yı mezkūr İbn ‘Abbās ḥadīşinden iḥrāc olınmışdır İmām Aḥmed binḤanbel ḥazretinüñ oğlu ‘Abdu’llāh rivāyet itmişdür ki ḥatun toğurmağa zaḥmet çekse babam bunu bir aḳ cam içinde yāḥūd bir pāk nesneye yazardı dimişdür murād yazup şuyın içirmekdür Ebū Bekr Murūzī Şeyḫ Ebū ‘Abdu’llāh [H 169/a] ḥidmetine bir kimesne geldi yā Şeyḫ bir ḥatun iki gündür [HE 402/b] vilādet üzere zaḥmet çeker himmet eyle didi Şeyḫ raḥmetu’llāhi ‘aleyh bir büyük cam ve bir miḳdār za‘ferān istedi andan zıkr olınan du‘āyı yazdı ve gördüm bir kişiye bunu yazurdu diyü buyurmuşdur İbnü’l-Ḥāc Medḥal adlu kitābında (5) yazmışdur ki ḥatunlara bu aşl ḥāl vākı‘ olsa bir tütulmadıḳ çanaḳ içine bunu yazup şuyla ezeler bir miḳdārın içürüp bir miḳdārın yüzüne sepeler dimişdür *eyyühā’l-veledi uḥricu min baṭnin ziyḳın ilā si‘atihi hezihi’d-dünyā uḥruc bi-ḳudreti Allāhü’llezi ce‘aleke fiḳarārin mekīnin ilāḳadarin ma‘lūmin lev enzelnā hazā’l-ḳur’āne‘alā cebelen ve nünezzilün mine’l-ḳur’āni (10) mā hüve şifā’ün ve raḥmetün lil-mü‘minīne*¹Şeyḫ Mercānī bu nüshayı ba‘zı ululardan almıştım her kimez yazdum ise ḥalāş buldı diyü buyurmuşdur İbn ‘Abbās ḥazretinden mervīdür ki ḥazret-i ‘İsā şalavātu’llāhi ‘aleyh bir ḥatuna rāst geldi vilādet ḥālinde² oğlanı arḳurı gelmiş ḥatun niyāz idüp yā nebīyu’llāh du‘ā eyle Ḥaḳḳ te‘ālā beni böyleden³ [EH 530/b] ḥalāş itsün didi ḥazret-i (15) ‘İsā ‘aleyhi’s-selām eyitdi *yā ḥālīḳa’n-nefsi mine’n-nefsi ve yā muḥlişe’n-nefsi min’n-nefsi ve yā muḥrice’n-nefsi mine’n-nefsi ḥallişhā* didi ḥatun oğlanı toğurup ḥalāş oldıİbn ‘Abbās ḥazreti raḳıya’llāhu ‘anhümā ‘asr-ı vilādetde du‘ā-yı mezkūrı yazalar diyü buyurmuşdur bu daḥı mücerribdür ki bir pāk çanaḳ içine *izā’s-semā’u’n-şakḳat ve ezinet li-rabbihā ve ḥuḳḳat ve izā’l-arzu müddet ve elḳat mā fihā (20) ve teḥallet* yazalar daḥı şuyun içüreler ve bir miḳdār ḳarnına daḥı şaçalar burnı ḳanayan kimsenüñ alınına bunu yazalar

¹ Ey Çocuk! O daracık karından bu geniş dünyaya çık! Seni belli bir zamana kadar mekan tutucu olarak yerleştiren Allah’ın kudretiyle çık! Biz bu Kur’an’ı eğer bir dağa indirseydik Kur’an 17/82: Biz Kur’an’dan müminler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz.

²ḥālinde H, EH ; zamānında HE

³ böyleden H ; bu belādan HE, EH

ve kıyle yā arzuble'ī mā'eki ve yā semā'u aklī'i ve ğıyze'l-mā'u ve kuđıye'l-‘emruba‘zı cāhiller anla yazarlaratādur ne‘ūzü bi’llāh‘ara-ı nesā iun bunu yazalar *bismi’llāhi’r-rahmāni’r-rahīmi kulli şey’in ve ‘aleyke kulli şey’in ve (25) hālika kulli şey’in ente haleqtanī ve halekte’n-nesā fiyye felātuselliḥthu ‘aleyye ye’zī ve lā tuselliḥni’aleyhi biai’n veṣfinī ṣifāen lā yuġādiru seamen lā ṣāfiyye illā enteher* belādan emn olmaġıun Őabāḥda ve aḥşamda uer kerre *bismi’llāhi’llezi lā yeđurru‘ ma‘āsmihi şey’ün fi’l-ārzi ve lā ff’s-semā’i ve hüve’s-semī‘u’l-‘alīmu* diyeler Hā te‘ālā emīn eyleye ḥazret-i ‘Osmān rađıya’llāhu ‘anh [H 169/b] ol Ḥazretten bōylece rivāyet itmiŐdūr ki bir kimesne u kerre Őabāḥ vatinde dise aḥşama deġin belā-yı nāġehānī yetiŐmeye aḥşam zamānında dise Őabāḥa deġin belā-yı nāġehānī yetiŐmeye diyü buyurmiŐlar Enes bin Mālik’den mervīdūr ki bir kimesne *bismi’llāhi’r-rahmāni’r-rahīm ve lā ḥavle ve lā kuvvete (5) illā billāhi’l-‘aliyyi’l-‘azīmi*dise cemī‘-i zūnūbdan biri ola dūnyā [HE 403/a] belālarından¹ yetmiŐ belādan ‘āfiyet müyesser ola ve ol belālaruġ cūnūn ve cūzām ve beraŐ ve rīḥ cūmlesindendūr diyü buyurmiŐlardur Mekḥūl’den mervīdūr ki bir kimesne *lā ḥavle ve lā kuvvete illā bi’llāhi ve lā melve’e mina’llāhi illā ileyh*dise Hā te‘ālā yetmiŐ belāsın def‘ider ednāsı fuarā ola diyü buyurmiŐdur (10) İmām Ṭaberānī nalinde Ebū Hüreyre rađıya’llāhu ‘anh ol Ḥazretten Őalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem rivāyet eyler ki bir kimesne [EH 531/a] *lā ḥavle ve lā kuvvete illā bi’llāh* dise osan ouz derdine devā ola aa āŐānī ġam u ġuŐŐadur diyü buyurmiŐ bu kelīme-i ayyibenūġ ḥavāŐ ve mūnāfi‘ne ḥadd ü pāyān yodur anuun Resūlu’llāh Őalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ebū Hüreyre ḥazretine ekŐer lā ḥavle (15) ve lā kuvvete illā bi’llāhi’l-‘aliyyi’l-‘azīmi dimiŐ ya‘nī bu kelāmı o Őöyle zīrā bu Cennet gencindendūr diyü buyurmiŐdurEbīMūsādan mervīdūr ki Resūlu’llāh Őalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bir kimesne ġünde yüz kerre lā ḥavle ve lā kuvvete illā bi’llāhi dise ebeden ol kiŐiye far yetmiŐmeye diyü buyurmiŐlar ve ḥazret-i ‘Alī kerre ma’llāhu veche merfū‘an rivāyet itmiŐdūr ki (20) bir kimesne her ġün lā ilāhe illa’llāhu’l-Melīku’l-Hāu’l-mübīnu dise aa

¹ belālarından H, EH ; belāsından HE

fağrdan emān ola ve kabır vahşetinden üns ola ve anuğla ğınā kapusın açā ve Cennet kapusın açā diyü buyurmuşlarba‘zı rāvī eger bu ḥadīs için Çin memleketine varsalar çok degüldür diyü buyurmuşlar **ṭa‘ām zararın def‘ için** okuyalar *bismi’llāhi ḥayru’l-esmā’ī bismi’llāhi fi’l-ārzi ve fi’s-semā’i* (25) *lā yeḍurru ma‘asmihidā’un ic‘āl fihi raḥmeten şifāe n* İmām Buḥārī Tārīḥ’inde İbn Mes‘ūd ḥazretinden rivāyet eyler ki ṭa‘ām kōnduğı zamānda bir kimesne böyle dise ol ṭa‘āmda olan nesne aña zarar itmeye dimişler.

Żekera devā’ ümmü’s-şıbyān

İbnü’s-Sünnī rivāyetinde ḥazret-i ‘Alī’den raḍıya’llāhu ‘anh ol Ḥazretten şalla’llāhu ‘aleyhive sellem rivāyet itmişdür ki her oğlan ki [H 170/a] toğuranuğ sağ kulağına ezān okuyup sol kulağına ikāmet okusalarāña ümmü’s-şıbyān zarar itmeye diyü buyurmuş hemān toğub kundağına şarılduğı gibi itmek gerek dünyāya kadem başduğı gibi ol kelimāt-ı ṭayyibe kiḤakḥ te‘ālānuğ ‘azīmet ü kibriyāsın (5) mütezemmindür ve vahdāniyyetine şāhiddür kulağına toğunmağla şı‘ār-ı [EH 531/b] İslām telkīn olınmış gibi olur nitekim dünyādan çıkduğı zamānda kelime-i tevḥīd telkīn olunur bir fā’ide dağı budur ki şeyṭān ‘aleyhi’l-la’ne toğduğı sā‘at yanına varup azdırmağı için gözleyüp ṭururken dağı evvel te‘allük idecegi zamānda anı işitduğı gibi nefret idüp (10) kaçır Şeyṭān bu ḥaletden za‘if ḥāşıl idüp oğlandan münāsebetin kaṭ‘ ider.

Nev‘-i sānī ol Ḥazretün şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem edviye-i ṭabī‘yye ile itduğı

mu‘ālecāt beyānındadır [HE 403/b] :

zekera ilācehu eş-şudā‘

Ma‘lüm ola ki şudā‘ bir elemdür ki baş eczāsınuğ ba‘zında yāḥūd küllinde olur eger hemān bir cānibinde olursa aña şakīka dirler ve (15) sebebi şol buḥārlardur ki başa çıkar yāḥūd aḥlāt-ı ḥārredür ya bāriedürdimāğa çıkar dağı menfez bulamayup şudā‘ peydā iderler eger bir ṭarafına meyl iderse şakīka ihdās eyler eger başuğ cümlesin ihāṭa iderse

ana dā³-i beyze dirler beyze-i silāha teşbīh idüp dimişlerdürve beyze-i silāh tuğlukdur ki cenkde başa giyerler gah olur ki (20) şudā^c mi^cdede verem olmağdan olur yāhūd mi^cdede galīz yel olmağdan yāhūd imtilādan olur gah olur ki ‘anīfeden olur meşelā cimā^cdan veķi^ceden ve uyhu uyumamağdan çok söylemekden ḥādīs olur ve gah olur i^crāz-ı nefsanıyyeden meşelā gam u guşşadan ve açlığdan ve ḥummādan vāķi^c olur vaķt olur ki esbāb-ı ḥāricıyyeden (25) meşelā başa ḍarb ṭokunmağdan ya ağır nesne götürmekden yaķatı şovuk ve ıssı hevālardan ve şulardan olur ve bi^cl-cümle şudā^cnuñ sebebi çok dur ammā şaķīķa başda olan şerāyīnde olur ve başuñ be-gāyet za^cīf yerine maḥşuş olur şerāyīn diyü ḥareketi olan ṭamlara dirler İmām Aḥmed rivāyetinde Berīde raḍıya’llāhu ‘anh buyurmuşdur ki [H 170/b] ol Ḥazrete gahī şaķīķa ‘arız olup bir gün iki gün [EH 532/a] ṭururdu gitmezdi dimişdür ḥādīs-i şaḥīḥde vārid olmışdur ki maraz mevtinde vā re^c’sāhu^cdiyü buyurmuşdur ve ey başım dimekdür bu daḥı vārid olmışdur ki çıkup ḥuṭbe okudu şol ḥālde ki mübārek başı şarılmışdı (5) şaķīķada ve şudā^cın sā^cir aķsāmında başı muḥkem şarmak nāfi^cdür Şaḥīḥ-i Buḥārī’de İbn ‘Abbās ḥazretinden mervīdür ki ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem şaķīķa için bir kerre iḥrām bağlanmış²ḥacāmat eyledi dimişdür ba^c’zı rivāyetde ‘İbn ‘Abbāsdan mervīdür ki mübārek başınuñ ortasından ḥacāmat itdi diyü buyurmuş Tārīḥ-i Buḥārī’de ve Sünen-i (10) Ebī Dāvūd’da vārid olmışdur ki ol Ḥazrete her bār ki bir kimesne gelüp başından şikāyet eylese ḥacāmat eyle dir idi ayağım ağrır diseḥennā yaķ diyü buyururdu Tirmidī rivāyetinde vārid olmışdur ki ‘Alī bin ‘Abdu’llāh ḥazretinüñ ceddesi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥidmet eylerdi andan rivāyet itmişdür ki ol Ḥazretünj bir yerinde yāra olsa yāhūd bir ‘illet (15) olsa başa emr iderdi üzerine ḥennā yaķardum dimişdür .

Żekera ‘ilācehu şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem lil-remedi:

Rivāyet olunur ki ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem göz ağrısına ārām ve

¹ Vay başıma

² iken mübārek başından HE, EH ; -H

sükûnla bir yerde huzûr ile oturup hareket itmeyüp rāhat [HE 404/a] olmağla ‘ilâc iderler imiş Sünen-i Ebî Mâce’de Süheyb’den mervîdür ki bir kerre Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hizmetine vardum öñünde (20) itmekle hurma var idi yakîn gel sen de ye diyü buyurdu bende hurmadan aldum ekl itdüm Faḥr-ı ‘Ālem sende göz ağrısı var hurma mı yersin didiyâ Resûla’llâh bir tarafımla çiynerim didi Faḥr-ı ‘Ālem tebessüm eyledi dimişdür hurmada göz ağrısına nev‘i zarar var iken yimege ruḥşat buyurduğunun hikmeti kendüsiyle bile yemek berekâtında mündefi‘ olacağı ma‘lûm-ı şerîfi (25) olmağla idi rivāyet olınmışdur ki ḥazret-i ‘Alî’nün gözi ağrırken yaş hurma yemekden perhîz buyurmuşlardur *el-kemeetü mine’l-mennî e mâ’uhâ şifâun lil-‘ayn* Şaḥîḥ-i Buḥārî’de Sa‘îd bin Zeydden mervîdür ki işitdüm Resûlu’llâh [EH 532/b] şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu dimişdür ya‘nî mantar ve menn kısmındandır ve şuyı göze şifâdur demek olur *mine’l-mennî* buyurduğunda ihtilâf [H 171/a] etmişlerdür ba‘zılar Ḥaḳḳ te‘âlâ ḥazreti benî İsrâ’îl’e inzâl itdüğü menndendür dimekdür didiler ve ol bir nesne idi ki ağac yaprâklarına düşerdi daḥı bal gibi cem‘ idüp yirlerdi Ḥitâbî rahmetu’llâhi ‘aleyh eydür murâd bu degüldür ki mantar menn nev‘inden ola belki murâd budur ki ikisi daḥı (5) toḥum ekmekden ve şu ermedin zaḥmetsiz vücûda gelür bu cihetdenmenn dinilmişdür mantarun göz ağrısına nef‘i şol cihetdendür ki ḥelâl maḥziktisâbında şübhe yoḳdur ve bundanaḥz olunur kiḥelâl maḥzisti‘mâli göze cilâ virür dimişdür mantarunşuyı göze şifâ virmede iki ḳavl vardur biri budur ki ḥaḳîḳate kendü şuyı (10) nâfi‘ ola ammâ böyle diyenler ittifaḳ etmişlerdür ki şuyı şâfi‘ isti‘mâl olınmaya ve keydiyyet-i isti‘mâlde ihtilâf etmişlerdür ba‘zı göze edviye ile isti‘mâl olına didiler ve ba‘zılar şaḳḳ ideler daḥı ḳor üstine ḳoyalar şuyı kayna şuyı çıksa andan şuyı mil ile ısıcaḳla alalar daḥı göze çekeler şovuk iken olmayalar fâ’idesi (15) olmaz didiler ba‘zılar eyitdiler mantarı biryeñi çölmek içine ḳoyalar üstine şu ḳoyalar ammâ tuz ḳoymayalar ve bir pâk ḳapağla ağzın kapayalar ol ḳapaḳdan aḳan buḥârı alalar göze çekeler İbn Vaḳidî eydür mantarı şıḳup şuyun alsalar daḥı işmid didükleri dârüyü anuñla terbiye itseler göze nâfi‘ olan eşyânuñ işlahı ola ve göze (20) çekilse

kaapaqların kuvı ve rüh-ı başaraya fevt ve hıddet vire ve nezelāt inmekden māni‘ ola imişdür İbnü’l Kayyum eydür mantar şuyı gōze cilā virdügin efūzelā-yı ettibā i‘tirāf itmişlerdür cümleden biri Mesīhī ve biri İbn Sīnā’dur demişdür [HE 304/b] mantar hadd-i zātında zararadan sālīm halk olınmişdur ammā ba‘zına bir āfet yetişür dağı mażarr olur zararı (25) ba‘zı mażarratlu nesneye mücāveret sebebiyledür ve her nesne ki anuđ hakkında hadīs-i řerīf vārid olmiş ola anı şiddik niyyetle isti‘māl itmek zararı [EH 533/a] def‘ eyler dimişlerdür va’llāhu a‘lem

Zekera tıbbehū ‘aleyhi’s-selām mine’l-‘uzrati:

‘ūd-ı Hindī ki řořbūy nesnedür buđarı iderler boğaz ađrısına nāfi‘dür sađk idüp bir miđdār üzerine degirmek gerekdür Buđarı’de Ümmü Kays [H 171/b] bint Muřšin hadīsinde vārid olmiřdur ki Resūlu’llāh řalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ođlancıkla ruđ üzerine ‘alāk ařmadan ve boğazlarına bařmadan nehy idüp ‘ūd-ı Hindī isti‘māl idüđ zīrā anda yedi dürlü derde řifā vardur cümleden biri zātü’l-cenbdür diyü buyurmiřdur ‘alāk bir nesnedür ki (5) ođlancıkla ruđ boynuna ařarlar Cābir bin ‘Abdu’llāh’dan mervīdür ki ol Hāzret řalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bir gün ‘Ā’iře yanına girdi bir ođlancık gördi burnından kan aķar bu nedür diyü řordı yā Resūla’llāh boğazı ađrır yāđūd bařında ađrısı var diyü cevāb virdiler eyitdi evlāduđuzı katl eylemeđ ya‘nī ‘abes ‘ilāclarla helāk itmeđ her řanđı řatunuđ ki veledine (10) boğaz ađrısı yāđūd bař ađrısı ‘ārız ola ol kuřt-ı Hindī alsun dađı řuyla ezüp burnına řamzursın diyü buyurdi ‘Ā’iře rađıya’llāhu ‘anhā Fahr-ı ‘Ālemden iřitdügi üzere emr eyledi ol ođlancıġa itdiler řifā buldı dimiřdür ba‘zılar boğaz ađrısına kuřt nāfi‘ olduđında istiřkāl idüp olbir ıssı dārūdur ve boğaz ađrısı ođlancıkla ruđ (15) ıssı zamānda ‘ārız olur ve anla ruđ mizācları ıssıdur řuřūřen ki Hicāz nāhiyesinde ola bu nice rāst gelür didiler buña cevāb virüp dimiřlerdür ki bu marađuđ māddeři řandur ki aña balġam ġalebe eylese kuřtda tađfif vardur ruđubeti řurudur ve cā’izdür ki bu marađa nefī bi’l-ġařřıyyeten ola didiler ammā marađ-ı mezkūruđ ‘urūzun ıssı zamāna tađřiřüđ ma‘nāři

(20) yokdur belki şovuklarda daḡı ziyāde olur cā'izdür ki buyurdıkları şovukdan olanına maḡşuş olave edviye-i ḡarre çok olur kiemrāz-ı ḡarreye bi'l-‘arz nāfi‘ olur bi'z-zāt daḡı nāfi'¹ olur İbn Sīnā diltik itmek ‘ilācında şap-ı Yemānī ile kuşt nāfi‘dür diyü [EH 533/b] zıkr itmişdür eger tevcihāt-ı mezkūreden nesne bulunmasa mu‘cize kavā'id-i tıbbiyyeden ḡāricdür (25) demek cevāb olur Şaḡīḡayn'da [HE 405/a] vārid olmuşdur ki bir kimesne Resūl'llāḡ şalla'llāḡu ‘aleyhi ve sellem ḡāzretine gelüp *enne āḡi yeştekā baḡne* didi ḡāşılı ḡarındaşınuḡ ishāli var diyü bildirdi Faḡr-ı ‘Ālem şalla'llāḡu ‘aleyhi ve sellem *isḡihi ‘aselen* diyü buyurdu ya‘nī bal şerbeti iḡir didi ol eyitdi iḡürdüm daḡı beter itdi didi ol ḡāzret şalla'llāḡu [H 172/a] ‘aleyhi ve sellem *şadaka'llāḡu ve kezzebe baḡni āḡiḡe* didi ya‘nī ḡāḡ subḡānehū ve te‘ālā ‘asel iḡün *fihī şifā'un li'n-nās*² dimişdür gerḡek söyledi senüḡ ḡarındaşınuḡ ḡarnı kezḡ itdi didi İmām Müslim rivāyetinde üç kerre ‘asel iḡürmek buyurdu andan şonra dördünci kerre geldükde yine *isḡihi* (5) ‘aselen didi ol daḡı *seḡaytehu felem yezidhu illā istiḡlāken*³ d idi dimişlerdür ḡāḡḡābī eydür ehl-i ḡicāz mevzi'-i ḡāḡāda kiḡb isti‘māl iderler meşelā bir kimesnesöylenen sözi idrāk itmese aḡa *kezzebe sem‘uke* dirler bunda daḡı ḡarnı kezḡ itdi demek ḡabūl-i şifāya şāliḡ olmadı zillet itdi dimekdür diyü buyurdu İmām Faḡr-rāzī raḡmetu'llāḡi ‘aleyh eydür zann olunur ki Faḡr-ı Kā'ināt (10) şalla'llāḡu ‘aleyhi ve sellem ol ‘aselüḡ şonrada nef'i zāḡir olacaḡın nūr-ı vaḡy ile bilmiş ola ve kendü bu ma‘nāyı bilürken ol kişinüḡ ḡarnı fi'l-ḡāl müntefi‘ olduḡun kezḡ mecrāsına cārī ḡılıp ol lafzı iḡlāk itdi [EH 534/a] dimişdür ba'zı melāḡide i‘tirāz idüp ‘asel nefsinde müshildür ishāli olana anı şalivirmek nice cā'iz olur dimişdür cevāb virüp (15) eyitdiler bu i‘tirāz cāḡil sözidür zīrā eḡibbā' ittifāk itmişlerdür ki marāz-ı vāḡidüḡ'ilāci iḡtilāf-ı sinn ü ‘ādet ü zamān ve ḡayrı ḡasebiyle muḡtelif olur bu daḡı muḡarrerdür ki ishāl nice nev‘dür cümleden biri ḡeyza didükleridür ki uḡmeḡāşıl olur anuḡ ‘ilācı budur ki ḡabī'ati ḡālī olsaḡoyalar eger müshil muḡtāc ise ḡastada kuvvet olıcaḡ müshil vireler (20) imdi cā'izdür

¹ nāfi‘ H, EH; vāḡı' HE

² Kur'an 16/69: Onda insanlar iḡin şifa vardır.

³ İḡirdim,ishalini arttırmaktan başka bir şey yapmadı.

ki Fahr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Һazretinüň ‘asel buyurduğı bu kısım için idi ola zīrā bu kısımda ‘asel şol cihetden nāfi‘dür kinevāhī mi‘dede müctemi‘ olan ihtilāt-ı lüzucet def‘ idüp mi‘dedeğıda istikrār bulmağa şalāh gelür İbn Cevzī [HE 405/b] rahmetu’llāhi ‘aleyh ol Һazretün ishāle ‘asel içmek buyurduğında dört vech zıkr itmişdür biri budur ki (25) āyet-i kerīmede vākı‘ olan şifāyı ‘umūmi üzere Һaml itmiş ola şiddīku’llāh didüği bu ma‘nāyaişāretdür ya‘nī *fihī şifā‘un li’n-nāsi* kavlı-i şerīfnde her marağa şifādur demek ola ikinciveche budur ki ‘asel ile tedāvīye mu‘tād olan kimseye buyurmuş ola üçünci veche zıkr olınan üzere heyza‘illetine buyurmuş ola dördünci veche ‘aseli muğaddem kaynadup [H 172/b] andan içmek buyurmuş ola zīrā böyle olıcağ balğamı ‘ıqd eyler evvelki kavlı Һadīs-i şerīf mü‘eyyed olur zīrā İbn Mes‘ūd rağıya’llāhu ‘anhüma rivāyetinde *‘aleykümü bi’ş-şifā’i mine’l-‘aseli ve’l-‘Kur’āni* vārid olmışdur ve Һazret-i ‘Alī kelāmıda mü‘eyyeddür ki *izā išteke ehadüküm fel-yestevhibe (5) min imra‘atuhu şey’en min şadākihā fel-yeşteri bihi ‘aselensümme ye’huзу mā‘e’s-semā‘ henī’en merī’en mübāreken¹* diyü buyurmuşdur ve yine ‘Alī’den bir rivāyetde böyledür ki *izā irāde ehadekümü’ş-şifā’e fel-yektub āyeten min kitābi’llāhi fī-şahīfetin ve’l-yeğsülhā bimā’i semā’i ve’l-ye’huзу mini emra’etuhu dirhemen ‘an tıbbi nefsin minhā fel-yeşteri bihi ‘aselen felyeşrebhü fe-i nnehü şifā’en* [EH 535/a] buyurmuş evvelki rivāyet (10) üzere bir kimesneye bir marağ ‘arız olsa Һatunına bađa mehrünđen bir miğdār nesne bağışla diye andan ol nesne ile ‘asel şatun ala ve yağmur şuyıyla eze içe nāfi‘ ve mübārekola ikinci rivāyet üzere gerekdür ki bir pāk çanağın içine kitābu’llāhdan bir āyet yaza andan yağmur şuyıyla çanağı yuya Һatunından şefā-yı Һatır ilebir aqça ala anuğla bal (15) şatun ala ol şu ile çarışdurup içe bi-izni’llāh şifā Һaşıl ola İbn Keşīr rahmetu’llāhi ‘aleyh zıkr olınan Һadīs-i şerīfle Һazret-i ‘Alī’den menkūl olan aqvāli zıkr itdükden sonra vech-i meşrūh üzere mu‘ālece idicek şifā bulunduğunun vechine işāret idüp buyurmuşdur kiāyet-i Qur’ānda şifā olunduğuna delīl budur ki Һağğ celle ve ‘alāve *nunezzilu mine’l-‘Kur’āni* (20) *mā huve*

¹ Sizden biriniz bir hastalık arız olsa karısına, Bana mehrinden bir miktar bağışla desin ve ondan aldığı şeyle bal satın alsın, gök suyu ile ezip içsin. Faydalı ve mübarek olur.

*şifā'un*¹ buyurmuşdur yağmur şuyunda nefc olduğuna delil budur ki *ve nezzelnā mine's-semā'i māen mübāreker*² buyurmuşdur ve kişinin hatunı mālında şifā olduğuna *fein tıbne leküm minhu nefsen fekülulu hanīen merīe*³ kavlı-i şerīfi delālet eyler ve 'aselde nefc olduğuna *fihī şifā'un li'n-nās* kavlı-i şerīfi delālet ider dimişdür pes 'Alī kerre ma'llāhu veche bu cümleyi (25) cem^c idüp böyle idicek şifā hāşıl olur didüğünün sırrı zāhir oldı.

Żekera tıbbehū şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem men yabāsi't-tabī'ün

ya'nī def^c-i kabız için mu'alecesi beyān olunur Tirmidī ve İbn Māce rivāyet itmişlerdür ki Esmā bint 'Umeys radıya'llāhu 'anha ol Hāzretten [HE 406/a] rivāyet itmişdür ki bir gün Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi yā Esmā ne aşl müshil içersin [H 173/a] didi ol daḥı şebrem içerüm didi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥārrun ḥārrun didi ya'nī şebrem katı ıssı dārūdur diyü buyurdu andan Esmā eyitdi senā içerdüm didi Faḥr-ı 'Ālem eyitdi *lev enne şey'en* [EH 536/a] *fihī mine'l-mevti lekāne fī's-senā didi* eger bir nesnede mevtden şifā (5) olaydı senāda olurdu diyü buyurdu İmām Buḥārī daḥı Tārīḥ-i Kebīr'inde Esmā'dan Tirmidī gibi rivāyet itmişdür ve Ebū Muḥammedü'l-Ḥamīdī kendü kitāb-ı tıbbında zıkr itmişdür ki ol Hāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *ıyyāküm ve's-şebrem fe-i nne ḥārrun ḥār ve 'aleyküm bi's-senā fe-tedāvü bihi fe-lev defe'a şey'en ledefa'ehu's-senā* buyurmuşlar hāşılı şebremden ḥazer idün zīrā katı ıssıdur (10) ve senā isti'māl idün eger bir nesne mevti def^c ideydi senā def^c iderdi dimek olurba'zı rivāyetde ol Hāzret senāyı temrle içerdı dimek vārid olmuşdur ya'nī bal ü şeker yerine ḥurmā şuyun katup içerdı dimekdür Sünen-i İbn Māce'de vārid olmuşdur ki İbrāhīm bin'Ayla 'Abdu'llāh bin Ḥarām'dan naql idüp eyitdi işitdüm Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurdu *'aleyküm (15) bi's-senā ve's-senūt fe-i nne fihimā şifā'en min külli dā'in illā's-sām* hāşılı tedāvīlāzım olıcaḥ senā ve senūt isti'māl idün zīrā ikisindesāmdan ḡayrı her

¹ Kur'an 17/82: Biz Kur'āndan müminler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz.

² Kur'an 50/9: Gökten bereketli bir su indirdik.

³ Kur'an 4/4: Eğer kendi istekleriyle o mehirden size bir şey bağışarlarsa onu afiyetle yiyin.

derde şifâ vardır demek olursām nedür yâ Resûla'llâh didiler mevtdür diyü cevâb virdi ma'lûm ola ki şebrem didükleri bir ağac kökinün çabıdır tabî'ati hârdur ve derece-i râbi' deyəbisdür (20) hâtır-nâk olup katı ziyâde müşil olduğüçüne'tibbâ isti'mâlınden men' itmişlerdür senâTürkçe şinameki didükleri nesnedürmersîn yaprağına beşzer yeşil yapraklardır Hicâz vilâyetinde hâşıl olur gâyet eyüsi Mekke'de bitendür mübârek devâdur zararlı yokdur i'tidâle çarîbdür tabî'ati derece-i evvelide hâr ve yâbisdür şafrâyı ve sevdâyı ve balgâmı (25) ishâl eyler çalbün cermine kuvvet virür münâfi'î çok dur cümleden biri vesvas-ı sevdâya fâ'idelidür Râzî [EH 536/b] rahmetu'llâhi 'aleyh senâ ile şahtere ahlât-ı muhterîka ishâl iderler ve cerebe ve hıkkeye nâfi'lerdür herbirinün miqdâr-ı şerbeti dört dirhemden yedi dirheme varıncadur dimişdür ammâ senût ne idüğünde bir kaç çavlı vardur ba'zılar 'aseldür didiler [H 173/b] ba'zılar kemmüne beşzerhabbdur didiler ba'zılar dağı kemmüne-i kirmânîdür didiler kimisi râzyânedür didi kimisi şebşdür didi ammâ ba'zılar eyitdiler sâde yağla mağlûç 'aseldür didiler ba'zı e'tibbâ' bu çavlı tercîh idüp şavâba akreb olan [HE 406/b] budur didiler zîrâ 'asel sâde yağla olıcağ sinâyı (5) işlâh iderler ve ishâle mu'ayyen olurlar yalnız isti'mâlınden böyle isti'mâlı eşlahdur va'llâhu a'lem.

Żekera tıbbehü 'aleyhi's-selâm el-mef'ûdün:

Mef'ûd aña dirler ki çalbinde marazı ola Ebü Dâvûd naçlinde Sa'd raçıya'llâhu 'anh marîz oldı dağı Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem 'iyâdete geldi mef'ûdsın diyü buyurdıveMedîne'nün balçık çurmâsından yedi dâne çurmâ yemek buyurdı çurmâ her kişeye (10) müfid degüldür Façır-ı 'Âlem'ün kelâmı Medîne çalkına ve e'trafında olan çâ'ifeye göredür zîrâ anlarun mizâcına nisbet çurmâ çayrılara nisbet buğday gibidür didiler ve yedi 'aded olmada çâşşiyet-i vaçy ile ma'lûmdur Şaçîhayn'da vârid olmuşdur ki *men teşabbeça bi-seb'î temarâtin acvetin min temri'l-'aliyye lem yeçurruhu fi-zalike'l-jevme semmün ve lâ siçr* buyurmışlar ya'nî bir kimesne şabâç vaçtinde (15) 'âliye

hurmasından yedi dâne balçık hurma yise ol gün aña zehir ü sihir zarar itmeye dimekdür ve ‘âliye Medîne’nün yüksek tarafıdır.

Zekera tıbbehü şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem li-dā’i zātü’l-cenb

Şaḥīḥ-i Buḥārī merfū‘an vārid olmışdır ki ‘aleyküm bihiẓan *el-‘ūd-i Hindī fe-i nne fīha seb‘ate eṣ-şifayyetin minhā zātü’l-* (20) *cenb* buyurmuşlardur şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥāşılı ḥadīs-i şerīf mücebince zātü’l-cenb ‘illetine ‘ūd-ı Hindī isti‘māl itmek gerekdür anda yedi dürlü maraẓa şifā vardur cümleden biri zātü’l-cenbdür ve Tirmidī naḳlinde Zeyd İbn Erḳam [EH 537/a] ol Ḥazretten şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem rivāyet itmişdür *kitedāva vamin zāti’l-cenbi bi’l-ḳuṣṭi’l-baḥrī ve’z-zeyti* diyü buyurmuşlar bu ḥadīs-i şerīfde maraẓ-ı mezbūre ḳuṣṭu’l-baḥri didükleri dārūyla ve zeyt yağıyla ‘ilāc (25) buyurulmuşdur ma‘lūm ola ki zātü’l-cenb bir ıssı veremdür iyegüler altında olan perdede olur ba‘zı eṭibbā’ ıssı veremdür gögüs içinde ve gögüs yaḳın yerlerde ta‘bīr itmişdür zātü’l-cenb ḥaḳīḳati budur bunun sebebiyle beş maraẓ peydā olur ḥummā ve öksürük ve şancu gah olur ki böğür ağrısına daḫı zātü’l-cenb [H 174/a] dirler bunun sebebi böğür nevāḥisinde ḡalīz yeller muḥtebes olmaḳdur andan ağrı peydā olur mü’ellim maraẓdur Ḥāce-i Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ‘ūd-ı hindī ve ḳuṣṭ isti‘mālın buyurduğı bu maraẓdur zīrā ‘ūdve ḳuṣṭ’yelleri taḥlīl iderler İmām İbnü’l-Ḳayyim raḥmetu’llāhi ‘aleyhi Mesīḥī’den (5) ḥikāyet itmişdür ki ‘ūduḡ ṭabī‘ati ḥār ü yābisdür işḫālī tutar ve a‘zā-yı bāṭınaya ḳuvvet virür ve yelleri sürer ve süddeleri açar ve ruṭubāt-ı rediyyeyi giderür zātü’l-cenbe nāfi‘dür ve dimāğa [HE 407/a] ḳuvvet virür cā’izdür ki zātü’l-cenb-i ḥaḳīḳiyye daḫı nāfi‘ ola şol zamānda ki mādde-i balḡamiyyeden ḥadīs olmuş ol ḥuṣūşen ki maraẓun eksilmesi (10) zamānında isti‘māl olına dimişdür .

Zekera tıbbehü şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem li-dā’i el-istiskā’

Enes bin Mālīk’den raḍıya’llāhu ‘anh rivāyetinde ‘Ureyne ve ‘Aḳl ḳabilelerinden

¹ ḡalīz HE, EH ; -H

ba‘zı eşhāş Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Һazretine gelmişler idi Medīne hevāsı bunlara hoş gelmeyüp marīz oldılar daҺı Resūlu’llāh Һazretine Һallerinden şikāyet itdiler FaҺr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (15) şehirden taşra şağılur şadaқа develer var idi bunları anda gönderdi varuҗ anlaruҗ südinden ve bevlinden içüҗ diyü buyurdu¹bed-baҺtlar gitdiler bir zamān anda Һurup şıҺҺat buldılar andan çobanları қatl idüp develeri sürdiler [EH 537/b] yüriverdiler Resūlu’llāh Һazreti ardlarınca adamlar şaldı yetişdiler Һutup getürdiler eşedd-i ‘azābla (20) қatl itdiler şöyle ma‘lūm ola ki istiskā’ üç kısımduр biri laҺmī be-gāyet sa‘yi budur bu şol kısımduр ki bunda cemī‘-i bedenüҗ mādde-i balğamiyye sebebiyle artar mādde-i қanla cemī‘-i ā‘zāya yayılır biri daҺı zıққи bu şol kısımduр ki baҺn-ı esfelde mādde-i mā‘iyye-i rediyye müctemi‘ olur daҺı Һareket itdükçe tulum içinden işidüldüğü gibi (25) қarnındanşu āvāzı işidilür ekser-i eṭibbā’ қatında қati yaramazluğı budurbiri daҺı Һablīdür bunda yel māddesiyle қarın şişer parmağla ursalar Һabl gibi āvāz virür FaҺr-ı Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemol Һā’ifeye süd ve bevl içmek buyurduğı bu idi ki deve südi cilā ve telyīn ve idrārider ve süddeleri açar şol zamānda ki bir yerde [H 174/b] şīh ve қayşūm didükleri otları ve bunlaruҗ emşālī istiskā’ya nāfi‘ edviyeyi çok yemiş ola be-gāyet nāfi‘ olur Һuşūşen ki şağıduğı gibi ısıcaқla içile ve bevl faşīle ile içile ol daҺı ısıcaқ olabevl südün mülūҺatın ziyāde iderve fuzūlī (5) taқtī‘ itmesinve ishālin ziyāde қılırve ba‘zı emrāzuҗ devāsına ‘azīzlerden ba‘zı kimesne ol Һazretten vāқı‘ada almışlardur cümleden biri za‘f-ı mi‘de içün vāқı‘ olmuşduр İbnü’l-Һāc raҺmetu’llāhi MedҺal’de zıkr itmişdür ki ba‘zı kimsenüҗ mi‘desi fāsīd olmuşdı bir gice ŞeyҺ Celīl Ebū MuҺammed el-Mercānī қaddese sırrahu vāқı‘asında Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (10) gördi bu devāya işāret [HE 407/b] buyurdu ki her gün aç қarınla gül murabbāsın şaқızla maҺlūṭ eyleye ve yedi dāne çörek otun daҺı қoyup isti‘māl ide yedi gün böyle eyleye ol kişi böyle itdi şifā buldı dimişdür ba‘zı kimseler daҺı бүрүdet-i mi‘de sebebiyle Һasta olmuşlar idi ŞeyҺ қaddese sırrahu vāқı‘ada ol Һazreti gördi bu devāya

¹ ol EH ; -HE, H

işâret buyururdu ki on [EH 538/a] iki dirhem ‘asel iki dirhem çörek otı (15) iki dirhem anîsûn altı dirhem yeşil na‘na‘ bir dirhem kıranfil bir miqdâr limon kabı bir miqdâr sirke edviyeyi saħk idüp ‘asel ve sirke âteş üzere ‘ağd ideler daħı isti‘mâl ide ol kişi işâret buyurulan üzere idüp isti‘mâl eyledi şıħhat buldı selesü’r-rîh için bu daħı Mercân’dan menkûldur ki çörek otı üç dirhem ħuzâmî iki dirhem ağ kemmûn (20) üç dirhem şa‘ter-i Şâmî üç dirhem fulyâ üç dirhem ballût bir dirhem zeyt on iki dirhem ‘asel ‘ağd idecek miqdârı şabâħ vaħtinde iki dirhem yutacağ vaħt bir buçuğ dirhem isti‘mâl ideler Faħr-ı ‘Âlem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem rüyâda bu devâyı şalıvirdükden sonra niçe maraza daħı nâfi‘dür diyü buyurmuşdur cümleden (25) rîh ve selesü’r-rîh mi‘de ve bürüdet-i mi‘de veca‘-i fu‘âd ve elem-i ħayız ve elem-i nifâs ve riyâħına mûna‘kıd olmuş ola bu cümleye nâfi‘dür dimişdür ve zeyt-i mûrağğîden murâd budur ki bir miqdâr zeyti bir pâk çanağa koyalar daħı bir ağac pâresiyle taħrîk idüp üzerine mu‘avezzeteyn ve ihlâş okuyalar ve daħı *leğad cā’ekum resûlun min enfusikum*¹ âyetinden sûre-i Tevbe âħirine dek [H 175/a] okuyalar ve daħı *vü nünezzilu mine’l-ğur’âni mâ ħüve şifa’ün ve raħmetün lil-mü’minîne*² âyetin okuyalar ve daħı *lev enzelnâ ħâzâ’l-ğur’âne*³ âyetinden âħir sûreye varınca okuyalar bu üslûb üzere ideler bi-izni’llâh nefî zâhir olur ħulunç için üç dirhem ‘asel bir buçuğ dirhem zeyt-i murağğî yigirmi bir dâne çörek otı cümlesi ħalt olına şabâħ ve (5) aħşam isti‘mâl olına ħıdâsı tavuğ ya koyun eti meslûkesi ola veca‘-ı zahr için ‘asel ve çörek otı ve kıyruğ yağı ve zeyt-i murağğî ve rağğî-i beyza cümlesin ħalt ideler daħı mevzi‘ üzere sûreler ve daħı üstine mercimek unı ve ħarmel ekeler şifa ħâşıl ola egerçi bu mezkûrâtı vâkı‘ada işâret olınmışdur velîkin tecrübe ile nefî [EH 538/b] zâhir (10) olur mertebe-i şıħhate vâşıl olmuşdur.

¹ Kur’an 9/128: Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.

² Kur’an 17/82: Biz Kur’andan, müminler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur’an ancak zararını artırır.

³ Kur’an 59/21: Eğer biz, bu Kur’an’ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz.

Zekera tıbbehū şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem lidā'-i 'araku'n-nesā'ün

Enes bin Mālik rağıya'llāhu 'anh ol Hāzretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rivāyet eyler ki *devā'i 'araku'n-nesā ilyetü şātin e'rābiyyetin tüzābü sümme tücezze'ü selāsete 'ecz'en sümme yuşrabü 'alā'r-reyķ fī külli yevmin cüz'ün [HE 408/a]* diyü buyurmışlar ya'nī bu maražuñ devāsı 'Arab koyununun kıyruğıdur erideler dağı (15) üç bahş ideler ta'am yimeden her gün bahşın içeler ammā bu 'ilāc tātife-i 'Arab'a ve ehl-i Hicāz'a ve anlar civārında olan kavme maşşūşdur ve anlara be-gāyet nāfi'dür zīrā bu maraz yübüsetden olur ve gah mādde-i galīza-i lezceden olur ve 'ilācı ishāldur kıyruk yağında iki hāşşa vardur biri fađc virmek ya'nī māddeyi pişürmek biri dağı (20) liynet virmek maraz-ı mezkūruñ 'ilācı bu iki ma'nāya muhtācdur ve 'Arab koyunun ta'yīn buyurduğı oldur ki fuzūlī azdur ve beriyyede hāşşiyetlü otları yer anuñ eti veyağı ol ıssı otlaruñ hāsiyyet ve menfa'atlerin ahz ider.

Zekera tıbbehū şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mine'l-ibrāmi ve'l-cerāhātün

Hāzret-i 'Alī'den mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hāzretiyle bir hasta görmege (25) varmışıdüm hastanuñ arkasında şiş var idi ba'zı kimesneler yā Resūl bunda iriñ vardur didiler emr itdi ol şişi yardılar kendüsi hāzır idi dimişdür ya'nī tamar kesmekle ve dağlamağla mu'alece itdüğü zıkr olunur Şeyheyn rivāyetlerinde Cābir rağıya'llāhu 'anh buyurmışdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [H 175/b] Ebī bin Ka'b'a tabīb gönderdi ol dağı vardı bir tamarın kaç' idüp üzerin dağladı dimişdür İmām Müslim Cābirden iħrāc itmişdür ki Sa'd bin Mu'āz'uñ oğla ekhel tamarına urdukları zamānda Resūlu'llāh [EH 539/a] hāzreti dağladı dimişdür Tahāvī naκlinde Enes rağıya'llāhu 'anh Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem zamānında (5) Ebū Talha baña dađ urdu dimişdür Tirmidī rivāyetinde *ennehu şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kevā es'ad bin zūrāre mine'-ş-sevketi¹* vārid olmuşdur bu rivāyet şahih olduğu taκdīrce Fahr-ı 'Ālem

¹ Gerçekten Peygamber efendimiz Hazretleri, Esad bin Zūrare'yi diken batmasından dolayı dađladı

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ba'zı aşhābına dağla 'ilāc itdüğü s̄abit olur ammā Şaḥīḥ-i Buḥārī'de İbn 'Abbās raḍıya'llāhu 'anha rivāyetiyle ol Ḥazretten mervīdür ki *eş-şifā'u fī-selaşetin* (10) *fī-şarḥa ḥaceme ev şerbeti 'aselin evkeytetin benārın ve ennā enhī ümmeti 'ani'l-keyyi* buyurmuşlardır ya'nī şifā üç nesnededür ḥacāmat itmekde ve 'asel şerbetinde ve āteşle dağlamağdaben ümmetimi dağdan nehy iderüm dimekdür bu ḥadīs-i şerīf mücebince dağın nef'i muḥarrerdür velīkin Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem nehy buyurmuşdur itmek cā'iz degüldür İmām Müslim naḥlinde 'İmrān bin el-Huşayn (15) raḍıya'llāhu 'anh buyurmuşdur ki evvelden melā'ike baḡa selām virirlerdi şol zamāne dek ki ben dağ urundum andan beni terk itdiler selām virmez oldılar pes ben dağı [HE 408/b] terk itdüm yine 'avdet eyledi dimekdür ya'nī dağla 'ilācı terk itdüm yine selām virür oldular demek olur İmām Aḥmed ve ğayrılar naḥlinde 'İmrān'dan mervīdür ki (20) Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem dağdan nehy buyurdu biz yine dağ urunduğfelāḥ ve necāḥ bulmaduğ ya'nī nef'in görmedük didi mecmū'-ı eḥādīs muḥtezāsı budur ki dağdan nehy kerāhete yāḥūd terk-i evlāya maḥmūl ola dimişlerdür yāḥūd nehy 'İmrān'a maḥşūş ola zīrā ol bā-sūre [EH 539/b] mübtelā idi mevzi'-i ḥāḥırda olmağın anı dağdan nehy itmişler idi marāzı (25) müştedd olıcağ kendüsi nef' ümidiyle dağ urundu ammā nāfi' olmadı didiler İbn Ḳuteybe'den menḳüldür ki dağ iki dürlü olur biri oldur ki şaḥīḥ mizāclu kimesneler marīz olmayalum diyü iderler meşelā 'aşıḳlar ve seyyāḥlar nezle inmesün ve ba'zı mevād ḥareket itmesün diyü dağ yaḳarlar biri dağı oldur ki marīzler yaḳarlar şol zamānda ki ba'zı yāralar ve şişler ve aḡrularmümted ola [H 176/a] dağa muḥtāc ola böyle olunca yaḳmağ şer'īdür ammā evvelki mülāḥaza ile yaḳmağ terk-i evlādur zīrā bir ğayr-ı muḥaḳḳağ nesne için kendüye āteşle 'azāba isti'cāl itmekdür dimişdür ḥāşılı cem'-i beyne'l-eḥādīs budur ki fi'l-i cevāze delālet ider ve 'adem-i fi'l-i men'e delālet eylemez belki terki fi'linden evlā idüğüne (5) delālet ider anuñcün tārikine senā vāḳı' olmuşdur ammā nehy-i şarīḥ yā budur kitenziye için ola yāḥūd şol zamāne göre ola ki 'ilāc ḥarīḳi aḡa münḥaşır olmaya āḥır ḥarīḳiyle dağı müyesser ola Fethü'l-Bārī'de eydür eşer-i şaḥīḥde

görmedüm ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemkendüye dağ yakmış ola ammā Kurtubī rahmetu'llāhi 'aleyh Ṭaberī'nün Ādābü'n-Nüfūs adlu kitābına nisbet idüp (10) *inne'n-nebiyyü şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem iktevā*¹ demişdür Ḥalīmī daḡı *ruviye innehu iktevā lil-cerḡi'lleziēşābehu bi-uḡudin*² lafzıyla zikr itmişdür bunlardan fehm olunur ki kendülere daḡı dağ yakmış olalar İbn Ḥacer rahmetu'llāhi 'aleyh eydür şaḡīḡde s̄abit olan budur ki ġazve-i Uḡud'da ḡazret-i Fāṭıma raḡıya'llāhu 'anhā ḡaşır yakdı ol Ḥazretün yārasın anuḡla ṭoldurdı bu ḡod ma'ḡūd olan dağ degüldür (15) demişdür va'llāhu a'lem.

Zekera ṭbbeḡü şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mine't-ṭā'ün

Ḥalīl bin Aḡmed rahmetu'llāhi 'aleyh eṭ-ṭā'ün el-vebā' demişdür ya'ne ikisin bir ṭutmuşdur İbn Eşīr *eṭ-ṭā'ün el-marāzu el'āmmü ellezī yefsedü lehü'l-hevā'u fetefsedü bihi'l-emziceti* [EH 540/a] *ve'l-ebdāni* demişdür ya'ne fark idüp ṭā'ün marāz-ı 'āmmdur didi ya'ne ḡalk içinde keşīr ve şāyi' olan marāzdur vebā' şol nesnedür ki hevāyı fāsıd (20) eyleye daḡa ol fāsıd [HE 409/a] hevā sebebiyle mizāclar ve bedenler fāsıd ola demişdür ve eṭıbbā' daḡı ṭā'ünün ta'rīfınde her biri bir ta'bīr itmişdür ve'l-ḡāşıl ṭā'ünün ḡaḡīḡati bir veremdür ki ḡareket-i demden nāşī olan bir 'uzuvda ḡareket ider daḡı anı ifsād eyler ve bundan ḡayrı fesād hevādan nāşī olan emrāz-ı 'āmmeye ṭā'ün didükleri be-ṭarīḡi'l-mecāzdur ṭā'ün vebāya muḡāyir olduḡuna (25) delīl budur ki ṭā'ün Medīne-i Münevvere'ye girmez ammā vebā girer zīrā ḡazret-i 'A'ışe raḡıya'llāhu 'anhā *deḡalnā'l-medīnete ve hiye evbü' arzi'llāhi*³ demişdür ve Bilāl raḡıya'llāhu 'anh *aḡracunā ilā arzi'l-vebā*⁴ demişdür bunlardan zāḡir olur ki vebā ḡayrı nesne ola ṭā'ün ṭa'n-ı cınnendür ya'ne ervāḡ-ı ḡabīse insanuḡ ba'zı yerlerine şancırlar daḡı anuḡ zaḡmından peydā olur [H 176/b] aşl-ı i'tikād budur ve fi'l-ḡaḡīḡa 'aḡl-ı selīme muvāfıḡ olan ḡavl daḡı budur bu ḡuşuşda eṭıbbā' ḡavline aşlā i'timād yoḡdur ne sebebin ta'yīnde ve ne ḡaḡīḡatinde ve ne 'ilācında bir ḡavl-i şaḡīḡleri

¹ Peygamberimiz Hazretleri dağ yaptı.

² Peygamber efendimizin Uhud'da kendisine isabet eden bir yara için dağ yaptırdığını bildirir.

³ Allah'ın veba ülkesi olan Medine'ye girdik.

⁴ Bizi veba ülkesine sürdüler.

yokdur ‘āciz ve mütehayyirlerdür ta‘n-ı cinn idüğüne eḥādīs-i şerīfe vārid olmuştur cümleden biri (5) İmām Aḥmed raḥmetu’llāhi ‘aleyh ve İmām Ṭaberānī rivāyetlerinde Ebī Bekr bin Ebī Mūsā el-Eşarī raḍıya’llāhu ‘anhādan mervīdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretine ṭā‘undan su‘āl itdüm *hüve vaḥzū a‘dā iküm mine’l-cinni ve hüve leküm şehādetün* diyü buyurdu dimişdür ya‘nī ol ṭā‘ün cinn ṭā‘ifesinden sizün düşmenleriñizün şaḅmasıdır ve ol size sebep-i şehādetdür dimek (10) olur ve Şaḅīḅaynda Üsāme bin Zeyd’den mervīdür ki işitdüm Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu *ki eṭ-ṭā‘ün riczün ürsile ‘alā tā‘ifetin min benī isrā‘īle ve ‘alā men kāne ḳableküm fe-i zā semmi‘tüm bihi bi-arzın fe lā tedḅulū* [EH 541/b] *‘aleyhi ve izā vāḳı‘a bi-arzın ve entüm bihā felā taḅricū minhā firāren minhū* dimişdür ya‘nī ṭā‘ün bir ‘azābdur ki benī İsrā‘īlden bir ṭā‘ifeye ve (15) sizden evvel gelenlere irsāl olunmuşdı imdi siz anuñ bir yerde olduğun işitseñiz anuñ üzerine ol yere varmayasız ve siz bir yerde iken ol anda vāḳı‘ olsa siz andan kaçup ol yerden çıḳmayasız diyü buyurdu ‘ulemā raḅimeḅumu’llāhi te‘ālā ḅurūcdan neḅy itmenün ḅikmetinde ba‘zı vüçūḅ zıkr itmişlerdür cümleden biri budur ki ṭā‘ün vāḳı‘ olduğu (20) şehirde gālīben şāyi‘ ve keşīr olur pes bir şehirde vāḳı‘ olsa zāḅir budur ki anda sākin olan eşḅāşa müdāḅale-i sebep vāḳı‘ olur ya‘nī sebebi ne ise anda olanlarıñ cümlesine nev‘-i te‘allūḅ itmiş olur pes kaçmak müfīd olmaz ‘abeş nesne olur ‘āḳıl olan kimseye ‘abeş fi‘l irtıḳāb itmek lāyık degüldür [HE 409/b] biri daḅı budur ki eger ḅalk anuñ gibi (25) zamānda şehirden çıḳmağa başlasalar ṭā‘undan ve sā‘ir emrāzdan ḅasta olan müslümānlarıñ ölüsüne ve dirisine tīmār ider kimse ḳalmazdı anlarıñ meşālīḅ¹ mu‘aṭṭal olmaḅ lāzım gelürdi ve daḅı çıḳmak meşrū‘ olsa aḅniyā çıḳarlardı fuḳarā ve zü‘efā ḳalurlardı bu cihetden fuḳarānuñ ḳulūbı münkesir olurdu cenk yüzünde ḳaçanlar günehḅār olup [H 177/a] anlar ḅaḳḳında va‘īd vārid olduğunun ḅikmeti budur ki kaçmayup ḳalan kimesneleriñ ḳalbleri münkesir olur yüreklerine ḳorḅu düşer dimişlerdür biri daḅı budur ki ba‘zı eṭḅbā‘ dimişlerdür ki ṭā‘ünlu yerün ḅalkı ol yerün hevāsına mu‘tād olurlar

¹ HE ḅālī, H-

ğayrılara nisbet ol (5) anlara hevā şahīḥ gibi olur emākin-i şahīḥeye vardıkları zamānda mizāclarına muvāfiḳ olmaz belki az olur ki ol yerüñ hevāsın istinşāk itdükleri zamānda tã'ünlu yer hevāsından taḥşīl itdükleri yaramaz buḥārları çeküp ḳalbe iledüp¹ andan [EH 541/a] ḳalbi efsād idüp helāk eylerbiri daḥı budur 'Ārif İbn Cemre raḥmetu'llāhi 'aleyh buyurduḡı üzere Ḥaḳḳ te'ālā ḥazreti bir menzile belā (10) gönderduḡı zamānda murād ol menzilüñ nefsi degüldür belki anda sākin olan eşḥāşdur pes her kimesne ki aña belā yetişmek Ḥaḳḳ te'ālānuñ muradı ola ol ḳanda ḳaça ki Ḥaḳḳ te'ālānuñ belası aña yetişmeye her ne menzile varsa belā kendü ile bile gider anuñçündür ki niçe kimesneler şehrden ḳaçup ḥoş hevā köylere ve nāḥiyelere giderler anda maḥ'ün olup² helāk (15) olurlar ve bi'l-cümle bu ḥuşuşda Cenāb-ı Ḥaḳḳa tevekkül ve i'timāddan ḡayrı mecāl yoḡdur anuñçün şāri' şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bize zaḥmet çekmeyüp tevekkül idüp oturmaḡa irşād buyurmuşdur İbnü'l-Ḳayyim raḥmetu'llāhi 'aleyh buyurduḡı üzere ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu ḥuşuşda buyurduḡı ḥadīs-i şerīfide tã'ündan kemāl taḥarruz cem' itmişdür zīrā olduḡı yire varmaḳkişi (20) kendüyi belāya ḳarşu virmekdür bu ḥod şer'ci şerīfe muḥālifdür ve olduḡı yerden ḳıḳmaḡa nehy buyurduḡı iki ma'nā içündür biri budur ki nüfusiḤaḳḳ te'ālā Ḥazretine tevekkül ve i'timād ve ḳazālarına rızāya ḥaml itmekdür biri daḥı budur ki eṭibbā' ḳavlince bunuñ gibi zamānlarda ḥareket-i şedīdeden ihtirāz gerekdür imdi aşl vaḳtlerde kişi diyārından ḳıḳup sefer itmek ḥareket-i (25) şedīde iḳtizā eyler bu ḥod cidden zararlı ḥāşılı ḥadīs-i şerīfden ma'nā-yı ṭibbi zāhir oldu ba'zı meşāyih-i kirāmdan menḳüldür ki *eş-şadaḳaü tereddü'l-belāe ve tezīdu fi'l-ömrü* ḥasebince bu bābda her kez şadaḳadan enfa' nesne yoḡdur vebā' zamānlarında şadaḳadan [HE 410/a] ḥālī olmayan kimesnelerden ümīddür ki Ḥaḳḳ celle ve 'alā redd-i belā idüp tã'ün şerrinden emīn olalar [H 177/b]

Zekera ṭibbehü şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mine'l-ḥummā

¹ iledüp H, HE; iledür EH

² olup H ; olurlar daḥı HE, EH

³ Sadakayı belayı savar ve ömrü uzatır.

İmām Buḥārī rivāyetinde İbn ‘Ömer raḍıya’llāhu ‘anhā ol Ḥazretten şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem rivāyet [EH 541/b] eylemişdür ki *el-ḥummā min kayḥi Cehenneme fāṭfa’ūhā bi’l-māin* buyurmuşlar ya’nī ḥummā Cehennem ıssısındandır anı şu ile söyündürünj dimekdür ḥummānuj Cehenneme nisbetinde iḥtilād (5) idüp ba’zılar maḥmūmuj cisminde ḥāşıl olan ḥarāret Cehennem ḥarāretinden bir kıṭ‘adur didiler ḥaḳıḳat ḥaml itdiler Ḥaḳḳ te‘ālā Ḥazreti anuj zuhūrını ba’zı esbāb ve muḳteza ḥasebiyle taḳdīr itdi tā kim‘ibād ‘ibret-pezīr olalar nitekim feraḥ ve sürūr na‘īm-i Cennetdendür Ḥaḳḳ te‘ālā anlarıdār-ı dünyāda ‘ibret ve delālet için izḥār itmişdür didiler ve ba’zılar teşbīh-i ṭarīḳīdür (10) ma’nāsı ḥarāret-i ḥummā ḥarāret-i Cehennem gibidür andan bir nümünedür demek olur didiler Ṭaberānī rivāyetinde *el-ḥummā ḥazzu’l-mü’minu mine’n-nārı*¹ vārid olmuşdur ya’nī ḥummā mü’minünj āteş-i Cehennemden naşībidür demek olur bu ḥadīs-i şerīf mücebince āmīzdür ki maḥmūm olan mü’minler naşīblerin almış olup nār-ı Cehennemle mu‘azzeb olmayalarŞeyḥeyn rivāyetlerindeNāfi‘Abdu’llāh (15) İbn ‘Ömer’den rivāyet eyler ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *inne’l-ḥummā ev şiddete’l-ḥummā min feyḥi cehenneme fe-‘abriduhā bi’l-mā’i*² buyurmuşlar *fe-‘abriduhā* rivāyete meşhūr üzere hemze-i vaşilla ve rā’-i maẓmūme iledür ammā kesr-i rā’ daḥı ḥikāyet olinmişdur İbn Māce rivāyetinde *bi’l-mā’i’l-bāridi* vāḳı‘ olmuşdur ḥāşılı ḥummā ṭutan kimesne şovuk şu isti‘māl itmek müfīddür (20) demek olur İmām Buḥārī ḳatında Ebī Cemre rivāyetinde vārid olmuşdur ki İbn ‘Abbās ḥazretiyle Mekke’de mecālis iderdüm beni ḥummā ṭutdı bir ḳaç gün muḥtebīs oldum ṭaşra çıḳamadum İbn ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anhā *mā ḥabeseke* diyü ṭaşra çıḳmaduğumuḥ sebebin şordı ben daḥı ḥummā ṭutdı didüm *abridūhā bimā’i zemzem fe-i nne resūlu’llāhi şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḳāle el-ḥummā min feyḥi cehennem* (25) *fe-abridūhā bi’l-mā’i* didi diyü rivāyet itdi İbnü’l-Ḳayyum bi’l-mā’i buyurduğında iki ḳavl vardur biri budur ki muṭlaḳan şu ola biri daḥı [EH 542/a] budur ki zemzem şuyı ola ammā evvelki ḳavl-i şaḥīḥdür dimişdür ve şu isti‘mālünj ṭarīḳinde

¹ Sıtma, müminin ateşten nasibidir.

² Sıtma yahut şiddetli sıtma, cehennem ateşindedir, onu su ile soğutunuz.

zıkr olınana akvālün evlāsı Esmā bint Ebī Bekr rađıya'llāhu 'anhādan rivāyet olınandır ki maħmūmuñ gögsine ve libāsına bir miqdār [H 178/a] Őu Őaçardı böyle eylemek hūbdur Esmā rađıya'llāhu 'anha bu huŐuŐda sā'irden a'lemdür zīrā ĥāzret-i 'Ā'iŐenün ĥemŐiresidür Ĥanedān-ı nübüvete ĥıdmet ide gelmiŐdür bu maķūle evzā'ından ĥaberdārdur Ebū Nu'aym ve ĥayrılar rivāyetlerinde [HE 410/b] Enesden merfū'an vārid olmiŐdur ki *izā ĥummā eĥādüküm fe'l-yeruŐŐe 'aleyhi'l-mā'e'l-bāridi* (5) *selāse leyālin mine's-seĥeridiyü* buyurulmiŐ ya'ni sizün biriñiz maħmūm olsa üzerine Őovuk Őu Őaçsun üç gice seĥer zamānında dimek olur İbnü'l-Ĥayyim raĥmetu'llāhi 'aleyh eydür bu ĥadīs-i Őerīflerde ol Ĥāzretün ĥiĥābı ehl-i Ĥicāz'a ve nevāĥīsinde olan ĥabā'ile maĥŐuŐdur zīrā anlara 'ārız olan ĥummānuñ ekŐeri hummā-yı yevmīyye-i 'arziyyedür ki Őiddet-i ĥarāret Őimden ĥādīs olup (10) bu maķūle ĥummāya Őovuk Őu içmek ve Őovuk Őuya girmek nāfi'dür ĥummānuñ akŐāmı çok dur velīkin mā' bāridünbu ĥısmına nef'izāhirdür murād-ı Őerīfleri bu olmaķdur dimiŐdür sabıķan iŐāret olınan üzere bir nesnenün ĥaķķında ĥadīs-i Őerīf vārid olsa anı ĥüsn i'tikādıyla eyleyen kimesne nef'den maħrūm olmaz Resūlu'llāh ĥāzretinün mübārek nefleri berekātında (15) elbet fā'idesi zāhir olur bunun emŐālinde eĥibbā' kavline i'tibār olınmaz ol Ĥāzret Őalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'illetinde mā'ī bārid isti'māl itdügi mütekerrir vārid olmiŐdur ya'ni baĥları çözülmelik ĥapaĥlu yedi kırbadan üzereme Őu dökün dimiŐdür nitekim bir ĥadīs-i Őerīfide *Őabvan 'aleyye min seb'i kırabin lem tuĥlel evkiyetuhunne*¹ buyurmiŐdur Müsnedde ve ĥayrıda ĥadīs Ĥasan'dan (20) vārid olmiŐdur ki Semüre rađıya'llāhu 'anh ol Ĥāzretten merfū'an rivāyet idüp [EH 542/b] *kāne resūlu'llāh Őalla'llāhu 'aleyhi ve sellem izā ĥumma da'a bi-kırbatın min mā'in fe-efraĥahā 'alā ra'sihi fe-iĥtesele* dimiŐdür ya'ni maħmūm olduĥ²bir kırba Őuyı getürdüp mübārek baŐına dökürdi ĥusl ider dimekdür ve'l-ĥāŐıl ĥummā (25) 'ilācında Őovuk Őu nāfi' idüğüne eĥādīs-i Őerīfe çok vārid olmiŐdur ba'zı Őaçınmaķ ĥarīķiyle ve ba'zı ĥusl itmek ĥarīķiyle isti'māle delālet ider her kiŐi taĥammüline göre iĥtiyār eyleyüp ĥadīs-i Őerīf mücebince 'amel itse

¹ Baĥları çözülmelik dopdolu yedi kırbadan üstüme su dökün.

² zamānda HE, EH ; -H

bi-izni'llāhi te'ālā nef'in müşāhede kıılır.

Zekera tıbbehū şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mine'l-ħikketü'l-cism

Bedende gıcık olmasının sebebi [H 178/b] ħarāret ve yübüset ve ħuşūnetdür dimişlerdür Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Zübeyr bin 'Avām ve 'Abdu'r-raħmān bin 'Avf ħazretlerinin ħikkeleri olduğıün ikisine dağı ¹ħarīr giymek ruħşat virmişdi nitekim Şaħīh-i Buħārī'de Kātāde'den mervīdür ki Enes rağıya'llāhu 'anh ol Ĥazretün Zübeyr ile 'Abdu'r-raħmān'a (5) ħikkeleri olduğıün ħarīr gömlek giymege ruħşat buyurduğun aştāba ħaber virmişdi bir rivāyetde böyledür ki 'Abdu'r-raħmān ile Zübeyr rağıya'llāhu [HE 411/a] 'anhümā ol Ĥazrete bitten Őikāyet itdiler ol dağı ħarīr giymege ruħşat virdi bir ħazāda gördüm arħalarında var idi dimişdür ve bir rivāyetde hemān Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemikisine ħarīr giymege ruħşat vermişdi (10) ve bir rivāyetde ħikkeleri olduğıün ruħşat verdi dimişdür ħāşıl-ı kelām ihtimāldür ki bit düşmekve ħikke 'arız olmak ikisine dağı vākı' olmuş ola ħikkeye sebebit düşmek ola anuğün ta'lilde gah sebeb ve gah müsebbib zıkr olunmuş ola İmām Nevevī eydür ħikkesi olan ve biti olan ve bunun emşāli 'illeti olan kimesnelere ħarīr giymek (15) mezheb-i Şāfi'ide cā'izdür ve bu ħadīs-i Őerīf aña delāletde [EH 543/a] Őarīhdür dimişdür ve İmām mālīk cā'iz degüldür dimişdür mezheb-i Ĥanefiyyede dağı ruħşat yokdur İbnü'l-Ķayyim raħmetu'llāhi 'aleyh libās-ı ħarīr el-ħarāretdür ve bedeni ısıcağ ider ve gah olur ki semirdür dağı tebrīd ider dimişdür Razī raħmetu'llāhi 'aleyh ħarīr ketāndan ıssıdur ve penyeden Őovuğdur bedeni semirdür ve her (20) libās ki ħaşīn ola ol bedeni arħladur ve cildi katı eyler dimişdür deve yününden ve koyun yününden olan libāslar ketāndan ve ħarīrden olan libāsardan ıssıdur bedeni kızdurur ketān libāsları bārid-i yābisdür koyun yünj ħarr-i yābisdür ve penye mu'tedilü'l-ħarāretdür ħarīr penyeden yumışağdur ve

¹ ikisine dağı H, EH ; -HE

ḥarāreti andan azdur çünki ḥarīr libāslarında (25) ğayrılardaki gibi yübüset ve ḥuṣūnet yokdur ḥikkeye bu cihetden nāfi‘dür Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bu ecilden anlara giymegi ruḥṣat buyurmuşdu ve cā’iz görmeyen ‘ulemā mezḥeblerinde ruḥṣat Zübeyr ile ‘Abdu’raḥmān’a maḥşūşdur va’llāhu a‘lem.

Zekera ṭibbehū ‘aleyhi’ş-salavatu ve’s-selām mine’s-sümmi-llezi eşābeḥu bi-ḥayber

Ḥayber ğazāsında bir Yehūdī qarısı ol Ḥazret’e zehirlenmiş koyun hediye [H 179/a] getürdüğü evā’il kitābda bir miqdār zıkr olınmışdu İmām ‘Abdu’r-rezzāk Mu‘ammer’den ol daḥı Zührī’den ol daḥı ‘Abdu’r-raḥmān bin Ka‘b bin Mālik’den rivāyet itmişdür ki Ḥayber’de bir Yehūdī qarısı ol Ḥazrete büryān olmuş bir koyun getürdi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem nedür bu diyü buyurdu qarı (5) eyitdi hediyedür didi evvelden qarıya şaḥın şadaḳadur dimeyesin yoḥsa yemez diyü işmarlamışlar idi andan Resūlu’llāh ḥazreti ba‘zı aşḥābıyla büryāndan bir miqdār ekl itdiler andan aşḥābına emsekevādiyü buyurdu ya‘nī yemeden nehy itdi ve qarıya ḥiṭāb idüp bu koyunu zehirledüñ mi didi qarı eyitdi saḡa kim ḥaber virdi didi ol Ḥazretüñ mübārek (10) elinde bir kemük var idi işte bu ḥaber virdi diyü buyurdu [HE 411/b] qarı daḥı ne‘am zehirledüm didi Ḥ‘āce-i ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem niçün¹ itdüñ didi [EH 543/b] qarı eyitdi murādım bu idi ki eger kezzāb iseñ senden biz ve sā’ir ḥalk ḥalāş olup rāḥat olavüz eger Ḥaḳḳ peygamber iseñ zarar itmeye didi andan Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem üç def‘a mübārek yağrınından ḥacāmat (15) eyledi zıkr itmişlerdür ki semmüñ ‘ilācı istifraglarla olur ve daḥı fi‘l-i semme me‘ariz edviye ile olur semmüñ fi‘ilini ibṭāl iderler ya keyfiyyetleriyle ya ḥaşıyyetleriyle ve bir kimesne ki devā bulmaya ḥacāmata mübāşeret itsün ḥuṣūşen ki ḥār memleketde ola ve ḥār zamānda ola zīrā kuvvet-i semmiyye ḳana sirāyet ider daḥı aña tabiyyetle ‘urük ü mecārīden ḳalbe (20) vāşıl olur ammā evvelden ḥacāmata ḳan iḥrāc olıncaḳ eger şöyle ki istirāğ tam ḥāşıl ola semm zarar eylemez ya budur ki bi’l-külliyeye

¹ böyle HE, EH ; -H

çıkâr gider yâhūd za‘îf olur dađı tabî‘at galebe eyler semmüñ te’sîri olmaz yâhūd katı za‘îf üzere olur ve ol zamānda ki Resûlu’llāh Һazreti mübārek yađrınından Һalbe Һarîb olduđıçün Һacāmat eyledi mādde-i semiyye Һanla (25) Һurūc itdi ammā bi’l-külliyeye Һurūc itmedi Allāh te‘ālā Һazretinüñ irādātı Һasebiyle bir miđdār e’seri Һalmıřdı anuñçün ki Һađđ subđānehü ve te‘ālā cemî‘-i merātib-i fazlı ol Һazrete mertebe-i řehādetle tekmi‘l itdürse gerek idi Allāh te‘ālā füzelā ve kerāmetehu.

Nev‘-i řāliř Resûlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Һazretinüñ edviye-i ilāhiyye ile edviye-i tıbbiyeden mürekkeb [H 179/b] olan mu‘alecesi beyānındadır:

Һazret-i ‘Ā’iře řiddīka rađıya’llāhu ‘anhā buyurmuřdur ki ol Һazret řalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Һastalar için *bismi’llāhi türbetü arzinā ve riķātü ba‘zinā yeřfi saķimenā*¹ diyü buyurdu bir rivāyetde ruķyede *türbetü ārzinā ve riķātü ba‘zinā yeřfi saķimenā* (5) *bi-izni rabbina*² dir idi dimiřlerdür bunları İmām Buđārî rivāyet itmiřdür ve İmām Müslim rivāyetinde böyledür ki Һaçan bir kimesne Һasta olsa yâhūd cisminde [EH 544/a] bir Һibānı ya bir yāresi olsa mübārek parmađın toprađa bařardı dađı Buđārî buyurduđı ruķyeyi ođurdu dimiřdür *türbetü ‘arizinā* mübteden mađzūfuñ Һaberidür *hazihî türbetü ārizinā* dimekdür *yeřfi* (10) iki vechle źabt olunmuřdur biri bu ki binā-yı meçül ola *saķimenā* merfū‘ olup anuñ Һā‘im mađām Һā‘ili ola biri dađı bu ki binā-yı ma‘lūm ola *saķimenā* manşüb olup mef‘üle ola İmām Nevevî rađmetu’llāhi ‘aleyh eydür Һadıřüñ ma‘nāsı mübārek řehādet parmađıyla ađzı yarından aldı dađı toprađa bařup bir miđdār toprađ yabıřdı andan marîzün ađrıyan (15) yerine yâhūd yarelü yerine sürdi ve sürerken ruķye-i mezkūreyi ođurdu³ dimekdür bunda Һāřşiyet-i ismu’llāh ile Resûlu’llāh Һazretinüñ [HE 412/a] mübārek elindedür yođsa bu deđlüdür ki mücerred ol miđdār tükürükle ol deđlü toprađdan te’sîr vāķı‘ ola ve parmađı toprađa deđürmeden murād

¹ Allah’ın adıyla arzımızın toprağı, kimimizin tükürüğü hastamıza şifa verir.

² Arzımızın toprağı, kimimizin tükürüğü Allah’ın izniyle hastamıza şifa verir.

³ oğurdu H,oğkudu HE, EH

câ'izdür ki andan dahı fi'l-cümle hâşşiyet ola yâhūd esbâb-ı mu'tâdeye (20) mübâşeret ile âşâr-ı kudreti ihfâitmek hikmetiçün ola İmâm Kırtubî rahmetu'llâhi aleyh böylece buyurmuşdur ve Kâdî Beyzâvî eydür tıbb kitâbları şehâdet ider kinazc virmede ya'ni ahlâtı bişürmede ve ta'dîl-i mizâcda tükürügün medhali vardır ve turâb-ı vaţanuñ dahı hıfz-ı mizâcdave def'-i zararda te'sîri vardır hattâ zıkr itmişlerdür ki bir kimesne sefere gitse (20) kendü diyârınun şuyundan getürmeğe kâbil degülse bir miqdâr toprağından bile alup gide muhâlif şulara yetüşdüğü zamânda şu kabınun içine biraz ol toprağdan kıoya ol şuyun mazarratundan emîn ol ve rukyelerde ve 'azîmetlerde âşâr-ı 'acîbe vardır ki 'ağllar nihâyetine yetişmez dinmişdür.

Zekera tıbbehü şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem mine'l-'akrebün

İbn¹ [H 180/a] Ebî Şeybe Müsned'inde 'Abdu'llâh bin Mes'ud hazretinden rivâyet eyler ki bir gün Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem namâza [EH 544/b] meşgûl idi secdeye varduğı gibi mübârek parmağın 'akreb şokdı hemân Faħr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem yerinden munşarif olup *le'ana'llâhu'l-'akrebe mâ teda'u nebiyyen ve lâ gayrehu*² diyü 'akrebe (5) la'net itdi andan bir çanak tuzlu şu istedi mübârek parmağın tuzlu şunun içine şokdı *kul hüva'llâhu ehad* ve mu'vazziteyn okudı hattâ sakin oldu diyü buyurmuşdur süre-i ihlâşun fazîletine nihâyet yokdur mu'avvezeteyn dahı icmâlen ve tafşîlen cemî'-i mekrühâtdan isti'âze vardır anuñçün Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem 'Ukbe bin 'Âmir hazretine (10) her namâz 'akabince mu'avvezeteynde dahı okumak vaşiyet itmişdi İmâm Tirmidî rahmetu'llâhi 'aleyh böylece rivâyet itmişdür bir namâzdan bir namâza varınca def'-i şer' için mu'avvezeteyn okumakda şer'-i 'azîm vardır hiç bunlara nazîr ta'vîz olmaz diyü buyurmuşdur ve tuzlu şu isti'mâli tıbb-ı tabî'idür zîrâ tuzda zehirlere çok nef' vardır huşuşen 'akreb zehrine aşlı (15) budur ki tuzda kuvvet-i câzibe-i maħalle vardır semümü cezb ü taħlîl ile anuñçün isti'mâl buyurmuşdur didiler.

¹ İbn HE, EH ; -H

² Ne peygamber ne de başkasını bırakan akrebe Allah lanet etsin.

Zekera tıbbehü‘aleyhi’ş-şalavātu ve’s-selām mine’l-nemlete

Nemle fetḥ-i nūn ve sūkūn mimle ba‘zı sivilcilerdür ki insanuñ yananda çıkar mübtelā olan kimesne orasındaķarınca gezer ve ıřırır mülāḥaza eyler rivāyet olınur kişifā bint ‘Abdullāh nām ḥatun zamān-ı cāhiliyyetde (20) nemle üzerine ruķye oķurdı Őonradan Resūlu’llāh şalla’llāhu ḥazreti mūḥaceret [HE 412/b] itdükde eyitdi ben cāhiliyyetde nemle ruķye oķurdum dilerüm ki ol ruķyemi saña ‘arz idem didi andan bařlayup *bismi’llāhi ḍallet ḥattā te‘ūdu min efvāhihā ve lā teğurre eḥaden Allāhümme ekşifi’l-be’sse rabbe’n-nāsı* diyü oķudı ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhive sellem eyitdi bu ruķyeyi bir aĝacuñ (25) üstine yedi kerre oķuyalar andan bir pāk yerde bir tař bulup řarp sirke ile tařı ve aĝacı biri birine sürelermä-beyninde ḥāşıl [EH 545/a] olanı nemlenüñ üstine tılā iderler diyü buyurdu.

Zekera tıbbehü şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem men ḥarkü’n-nār

İmām Nesā’ī raḥmetu’llāhi ‘aleyh Muḥammed bin Ḥatīb’den rivāyet eyler ki bir kerre ocaķda ḳaynayan ḳaba yapıřdumşuyundan [H 180/b] bir miķdār elüme döküldi elümüñ arķası yandı andan anam beni Resūlu’llāh Ḥazretine alup gitdi ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *eżhibi’l-be’sse rabbe’n-nāsı* didive zann iderim ki *ve eřef ente’ş-şāfi* didi ve elüm üzerine tükürdi dimiřdür .

Zekera tıbbehü‘aleyhi’ş-şalavātu ve’s-selām (5) bi’l-himye

ya‘nī perḥiz eylemek beyān olınur ma‘lüm ola ki perḥiz iki kısımdur bir kısmı marāz

¹ Allah’ın adıyla kaybolsunlar, yavrularına dönsünler, kimseye zarar vermesinler, Allah’ım ey insanların Rabbi, zararı ve sıkıntıyı gider.

² Ey insanların Rabbi, zararı ve sıkıntıyı gider.

getüren nesnelere şaķınmaķdur biri daķı maraē arturan nesnelere şaķınmaķdur evvelkisi ĥimyetü'l-aşĥāddur ya'ni mizācı saē kimesnelere¹ perĥizdir ikincisi ĥimyetü'l-marāzīdur ya'ni ĥastalar perĥizdir aēl perĥizüñ delīli teyemmüm āyetidir nitekim bu (10) maēşad evā'inde iēāret olunmuēdur zīrā Ĥaēē tebareke ve te'ālā maraē olanlara Őu isti'māliyle zarar ĥāşıl ideler diyü teyemmüm buyurmuēdur pes her nesne ki mizāc-ı insāna zarar eyleye andan perĥiz itmek lāzımdur ba'zı efāzıl-ı eēibbā' *re'se't-tıbbe'l-ĥimyete* dimiēler cümlesinüñ baēı perĥizdir ve saĥihü'l-mizāc kimesnelere perĥiz memnu'dur saē olan kimseye perĥiz (15) itmek marīzler taĥlīt itmek gibidir ve perĥizüñ ziyāde nef'i nāfeleredir ya'ni ĥastalıktan ĥalkān kimesnelere perĥiz ĥatı nāfi'dür zīrā anlar taĥlīt idicek ya'ni eēime-i muĥtelife tenāvül idicek nüks bulurlar ĥastalıķda üzölmek ibtidā'-yı maraēdan müēkildür nāfeler meyvelerden şaķınmaē gerekdir zīrā meyveler serī'ü'l-i stiĥāledür ve anlar ṭabī'atleri (20) za'f üzeredir Ümmü Münzır binti Ĥays raēiya'llāhu 'anhādan menēıldur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir gün 'Alī ĥazretiyle baēa geldiler 'Alī'nüñ gözleri aērırdı evde meyve var idi ol Ĥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem meyveden kendüsi ekl itdi ve 'Alī'ye men' itdi [EH 545/b] ben daķı bir miēdār arpa ile pazı piēürmüē idüm ortaya getürdüm [HE 413/a] yā 'Alī bundan (25) ye bu saēa enfa'dur didi dimiēdür arpa nāķihlere enfa' eēdiyedür zīrā arpanuñ Őuyında ta'ziye ve taētīf ve telyīn vardur ve ṭabī'ati taēviye eyler ĥāşılı perĥiz ekber edviyedendir her kiēi ĥāline münāsib perĥizden ĥālī olmamaē gerek ammā İbnü'l-Kayyim raĥmetu'llāhi 'aleyh buyurduēi üzere bunu daķı bilmek gerek ki ĥastalaruñ² göñülleri perĥizi vācib olan [H 181/a] nesnelere birin be-gāyet ārzü eylese andan bir cüz'ı miēdār virmek gerek Őöyle ola ki ĥazmında ṭabī'ati 'āciz olmaya böyle olıcaē zarar eylemez belki gah olur nāfi' olur zīrā ṭabī'at meyl ü maĥabbetle telaēķī ider daķı iēlāĥ eyler ĥattā dimiēlerdür ki bu maēüle ēidāyı iētiĥā-yı (5) tāmla cüz'ı miēdār ekl itmek ṭabī'at girye görüp def' itdüēi devāyı isti'mālden enfa'dur anuñçün idi ki sabıķan zıkr olınan Őuheyb

¹ kimesnelere H, Eh ; adamların HE

² ĥastalaruñ, H; ĥastalaruñ ve nāķihleruñ HE; kimseleruñ ve nāķihleruñ EH

huşuşında Resūlu'llāh Hāzreti ta'āme da'vet idüp ¹hurmādan yemege başlayıcaḡ men' buyurmadi²Şuheybün gözi aḡrırdı zīrā iştihā-yı şādıklā bir kaç dāne hurmā zarar itmeyeceḡi ma'lūm-ı şerīfleri (10) idi.

Zekera ḡimyetü'l-marīz mine'l-mā'a

Hastelerün şudan perhīz huşuşundan Ḳatāde bin el-Nu'mān'dan mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *izā eḡabbe'llāhu'l-'abde ḡamāhu'd-dünyā kemā yazallün eḡadüküm yaḡmi sekīmehu'l-mā'a*³ diyü buyurmışlar İmām Tirmidī bu ḡadīs ḡüsn ve ḡarībdür dimişdür ḡāşılı Ḳaḡḡ te'ālā Hāzreti ḡulunu sevdüḡi zamānda dünyādan şaḡınur (15) nitekim sizün birinjiz ḡastasın şudan şaḡınur dimekdür ammā bu kelām-ı şerīf şol ḡastaya göredür ki şu içmek zarar eyleye meşelā müsteskilē gibi bunlara şu içmek zarar maḡzduraşlā nef' yoḡdur sā'ir mü'minlerde def'-i ḡarāret miḡdārı cā'izdür şaḡīḡü'l-mizāc kişiler daḡı şuyı az içmek [EH 546/a] ḡübdür Ḳamīdī raḡmetu'llāhi 'aleyh merfūan (20) rivāyet itmişdür kilev *enne'n-nāse ḡallu emin şurbi'l-mā'i lā istiḡāmet ebdānuhum* buyurulmuşdur ya'nī eḡer Ādem oḡlanları şu içmegi az ideler bunları şīḡḡat ü istiḡāmet üzere olaydı dimekdür Ṭaberānī naḡlinde Ebī Sa'īd'den merfū'an vārid olmuşdur ki *men şariba'l-mā'a 'alā'r-rayḡi entekeşt ḡuvvetühü*⁴ buyurulmuşdur ya'nī bir kimesne ki daḡı nesne ekl itmeden (25) açıla anuḡ ḡuvveti eksilür dimek olur ammā bu ḡadīs rāvīlerinden ba'zı içün za'īfdür dinilmişdür.

Zekera emrehū şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bi'l-ḡimyete'l-mā'e'l-müşemmes

Güneşde ṫurmuş şudan şaḡınmaḡ huşuşundan Dāreḡutnī raḡmetu'llāhi 'aleyh 'Ömer bin Ḳaṫṫāb raḡıya'llāhu 'anh Hāzretinden rivāyet eylemişdür ki *lā teḡasullū ebā 'l-mā'i'l-müşemmes fe-i nne yevreşü'l-beraş* [HE 413/b] buyurmışlar [H 181/b] ya'nī mā'-i

¹ ol daḡı HE, EH ; -H

² bā-vücūd ki HE, EH ; -H

³ Allah, kulunu sevdiḡi vakit onu dünyadan sakınır, nitekim sizin hastanızı sudan sakındıḡınız gibi.

⁴ Bir kimse, bir şey yemeden aç karnına su içerse onun kuvveti eksilir.

müşemmes ile gusl itmen çirā ol beraş ‘illetin virür dimekdür mā³-i müşemmes ol şudur ki güneş harāretiyile ışınmış ola bu hadīs-i şerīf mücebince beraş ‘illetin getürmek havfiyla mā³-i müşemmes isti‘māli ba‘zılar çatında mekrūhdur ammā kerāhetine bir kaç şart zikr itmişlerdür biri buña ağzı (5) kapalu evānī ola taşda ve ağacda olmaya altını ve gümüşi dağı istisnā hāşılı bunlarda olıcağ mekrūh olmaz ya bakır ve kal‘ayda ve gayırda mekrūhdur didiler Cüveynī kavlinde cümlesi ber-ā-berdür havuzlarda ve birikilerde olsa mekrūh olmaz ve issiligi hālinde gerekdür ki mekrūh ola bürüdet geldükden (10) sonra kerāmeti zā’il olur ba‘zı kitābda zā’il olmaz dinilmişdür şāhibü’t-Tehzīb otuzuncı gicesi açık kab koymayalar diyü takvīmlerinden yazarlar ol sözler bī-vech degüldür ammā hadīs-i şerīfden fehm olınan budur ki kağı gice idüğü [HE 414/b] ma‘lüm olmaya anuñçün [EH 547/b] her gice kabı ve kaçağı açık koymayalar her birin ne tarīk ile kabıl ise zabt ideler diyü buyurulmuşdur ve hadīs-i şerīfi (15) İmām Müslim rahmetu’llāhi ‘aleyh Şāhīh’inde oğlancuıkları hamākat ehli ‘avretler emzirmek menhī olmak huşuşında İmām Ebū Dāvūd Mürāsīl’de isnād-ı şāhīhle Ziyādü’s-Sehmī’den rivāyet itmişdür *kinehy-i Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemen tuşterde‘a’l-hamkā fe-i nne’l-lebene yuşbihu* diyü buyurmuş hāşılı bir ‘avretde ki hamākat ola aña oğlan emzirtmekden Resūlu’llāh Hazreti nehy buyurmuşlar zīrā süd oğlanı dāyesine beñzedür dimişler İbn Habīb rivāyetinde dağı merfū‘an vārid olmuşdur ki *innehu nehy ‘an istirdā’i’l-fācira* dimişlerdür ya‘nī ol Hazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem zinā idici ‘avrete dağı emzirtmekden nehy buyurmuşlar.

Zekerü’l-ħimyeħū mine’l-berdün

Şovuğdan (20) şaķınmak haķķında Ebū Nu‘aym ve Müstağferī Tıbb-ı Nebevī’de Dāreķuṭnī ‘İlel’de Enes’den merfū‘an rivāyet itmişlerdür ki aşl *küllü dā’in el-berdu* buyurmuşlar ya‘nī her marazuğ aşlı şovuğdur dimişler yine Ebū Nu‘aym ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās hazretinden hadīs-i mezkūruğ mişlin rivāyet itmişler ammā ba‘zı rivāyetde *aşlu küllü dā’in el-beredetü* vārid olmuşdur rānuğ fetħasıyla ba‘zılar bu rivāyeti (25) şavāba

eşbehdur didiler berede tuḥmedür Dārekuṭnī Kitāb-ı Saḥīf'inde ehl-i luġatden naḳl eyler ki¹lafzı sükūn-ı rāyla naḳl itdiler ammā şavāb budur ki fetḥ-i rāyla ola dimişler velīkin ehl-i luġat kavliyle muḥaddisīn kelāmın taḥṭi'enüġ ma'nāsı yoḳdur bā-vücūd ki anlar rivāyeti vaḳı'a muṭābıḳdur zīrā ekser-i emrāzşovuḳdan olur bu cihetden ekseri ḳā'im maḳām-ı küll idüp [H 183/a] külli dā'in buyurmışlardur yāḥūd ḥaḳīḳati üzere ola şol cihetden ki ol bilāduġ ḥalkı ıssıdan mütezarrir olmayup fi'l-ḥaḳīḳi [EH 548/a] cemī'i marazları şovuḳdan ola ammā her maraz tuḥmeden olur dimegüġ vechi aşlā zāhir degüldür.

**Faşl-ı şānī Resūlu'llāḥ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥāzretinüġ ta'bīr-i rü'yāları
beyānındadır:**

(5) Rü'yā diyü kişi uyḥuda gördüġü nesneye dirler fu'lā vezni üzeredür gah olur ki hemzesin telyīn iderler 'abbetü'r-rü'yā diseler taḥḳīf-i bā'la *fessertü* dimekdür mübālaġa ḳaşd itseler teşdīd-i bā'la 'abbertü dirler ḲāḏīEbū Bekr raḥmetu'llāhi 'aleyh buyurur ki rü'yā didükleri ba'zı idrākātdur ki Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā bir melek eliyle ya bir şeyṭān eliyle ḳulınuġ (10) ḳalbine ta'līḳ eyler ya ḥaḳīḳatleriyle ya 'ibāretleriyle yāḥūd taḥlīṭ ṭarīḳiyle dimişdür Māzerī raḥmetu'llāhi 'aleyh buyurduġı üzere ḥaḳīḳate rü'yāda ḥalk² çok kelām itmişlerdür [HE 415/a] ve islāmiyyenüġ ġayrı niçe aḳvāl münkere söylemişlerdür zīrā 'aḳlla idrāk olınmayıcaḳ ḥaḳāyiḳa vuḳūf ve ıtlā' ḳaşd iderler sözlerinüġ delīl ü burhānı daḳı yoḳdur edille-i (15) semī'yye daḳı taşdıḳ itmezler lāzım gelür ki ḍelālete düşerler 'ilm-i ṭıbbā müntesib olanlar cemī'i rü'yāyı aḥlāṭa nisbet itmişlerdür meşelā bir kimsenüġ balġamı ġālib olsa düşünde kendüyi şuda yüzer görür ve buġa münāsib ne ki var ise anları müşāhede ḳılır zīrā balġamuġ ṭabī'ati şuya münāsibdür ve bir kimsenüġ ki şafrāsı ġalebe

¹ muḥaddisler bu HE, EH ; -H

²ḳatı HE, EH ; -H

eylese vākı‘asında āteş (20) görür sâ‘iri dağı böyledür dirler egerçi bu sözi ‘aql tecvīzeyler vākı‘ā cā‘izdür ki ‘ādetu’llāh bunun üstine cereyān itmiş ola ammā buña delīl kâ‘im olmamışdur ‘ādet dağı muṭṭarid degüldür maḥall-i tecvīzde kaṭ‘-ı gālaṭdurve felsefeye mensūb olanlar dağı bundan fāsīd sözler söylemişlerdür ve’l-hāşıl kavlı-i şahīḥ ehl-i sünnet (25) ittifāk ü i‘tikād itdükleri ma‘nādur ki buyurmuşlardır Hakk tebāreke ve te‘ālā nāīm ba‘zı i‘tikādāt halk eyler nitekim yaḳazānda halk ider pes ol i‘tikādları halk itdüğü zamānda ke-ennahu anları s̄nī hālde halk idecegi umūr-ı āhiri üzere ‘alāmet kıılır her bar ki anlardan bir nesne hilāf mu‘tekid üzere vākı‘ olsa ol yaḳazānda [H 183/b] vākı‘ olduğu gibidür [EH 548/b] ve bunun nazīri budur ki Hakk te‘ālā buldu yağmura ‘alāmet kıılmışdur ammā gah olur ki bulud görünür yağmur yağmaz ve i‘tikādāt-ı mezkūre gāh olur melek ḥuzūrında vākı‘ olur şonradan ba‘zı mesrūr olacak nesne zāhir olur ve gāh olur ki (5) şeyṭān ḥuzūrında vākı‘ olur şonradan virecek nesne zāhir olurve’l-i lm-i ‘inde’llāh te‘ālā Hākim rahmetu’llāhi ‘aleyh eydür Hakk te‘ālā Hāzretinün *ve mā kāne li-beşerin en-yukellimehu’llāhu illā vaḥten ev min verā‘i ḥicābin*’kavlı-i şerīfinde ba‘zı müfessirīn *verā‘i ḥicābinden* murād rü’yādur didiler ve enbiyā‘aleyhimü’s-selām rü’yālarıvahydür gayrılarun rü’yāsı anlara benzemez vahy-i maḥfūz ve (10) maḥrūsdur şeyṭān aña dağı idemez ammā gayrılar rü’yāsına hāzır olmaḳ cā‘izdür didiler ve yine buyurmuşdur ki Hakk te‘ālā Hāzreti rü’yāya bir melek musallaṭ eylemişdür levḥ-i maḥfūza nazar idüp benī Ādemün aḥvāline buradan muṭṭali‘ olur dağı her birinün hālne münāsib bir mişl-i ḍarb ider ol kimesneye ṭarīḳ-i ḥikmet üzere anı uyḥusı arasında gösterür (15) kimisine beşāret olur kimisine nezāret olur kimisine ‘itāb olur ve ādem oğlanıyla şeyṭān mā-beyninde kemāl ‘adāvet olduğuçün ba‘zına şeyṭān musallaṭ olur aña mekr itmekiçün rü’yāsınaba‘zı telbīs eyler dimişdür Şahīḥ-i Buḥārī’de Enes bin Mālik’den mervīdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemerrü’yā *el-ḥasenetü mine’r-recūli’ş-şāliḥi* (20) *cüz’ü min sittin ve erba‘īne cüz’en mine’n-nübüvvet* buyurmuşlar ya‘nī şāliḥ kimseden güzel rü’yā

¹ Kur’an 42/51: Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur.

nübüvvetün kırk altı cüz'inden bir cüz'dür dimekdür ve murād şālihanuñ ekser-i rü'yāsı böyledür dimekdür ve illā az olur ki anlar dañı azgās ü ahlām görmek olur dimişlerdür ba'zılar bu hadīs-i [HE 415/b] şerīfde istiškāl idüp nübüvvet hod münkaṭı' olmışdur rü'yāsı (25) şālihe nübüvvetden cüz'ü olmağ [EH 549/a] nice rāst gelür didiler cevāb virildi ki rü'yā ol Ḥazretten vākı' olucağ nübüvvetden 'alā sebīli'l-ḥaḳīki cüz'ü olur ammā ğayrıdan vākı' olucağ cüz'ü olması 'alā sebīli'l-mecāzdur dinildi İmām Aḥmed rivāyetinde Ümmü Kürz hadīsinde *zehebeti'n-nübüvvetü ve baḳıyyeti'l-mübeşşirātü* vārid olmışdur ve yine Aḥmed rivāyetinde [H 184/a] ḥazret-i 'A'ışeden merfū'an vārid olmışdur ki *lem yebka min mübeşşirāti'n-nübüvveti ille'r-rü'yā* buyurmuşlar ve ekser-i eḥādīsde *min sittetin ve erba'īn cüz'en*⁴⁵ vārid olmışdur ammā Müslim rivāyetinde Ebī Hüreyreden min ḥamsetin ve erba'īne cüz'en⁴⁶ vārid olmışdur ve İbn 'Ömerden *min seb'īne cüz'en*⁶ vārid olmışdur (5) bunlardan ğayrı dañı rivāyāt vākı' olmışdur aḳvāsı evvel zıkr olınağ ve kırk altı cüz'den bir cüz'dür dimegün vechinde ba'zı 'ulemādan mervīdür ki ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḳavl-i şaḥīḥ üzere nübüvvet geldükden şonra yigirmi üç yıl 'ömr sürmüşdür ibtidā-yı nübüvvetden altı aya varınca menāmda vahy olınmışdur bu taḳdīr üzere rü'yā kırk altı cüz'den bir cüz' olduğı (10) zāhir olur ammā ba'zılar bu ta'vīle münāḳaşa idüp müddet-i nübüvvet yigirmi üç yıl idüğü muḳarrer degüldür iḥtilāfidür *veseb'īn cüz'en* rivāyeti bī-ma'nā ḳalır dimişlerdür ve te'vil-i mezkūrı idenler ḳannıyla söylemişlerdürḳannla mā-huve'l-Ḥaḳḳ ma'lūm olmaz böyle degüldür ki her nesneyi bilmekḥüccet ü iḳāmet eylemek bizüm üzerimize vācib ola niçe nesne vardur ki ḥaḳīḳati (15) bizüm idrākumuzdan ḥafīdür vechi ma'lūmumuz degüldür hemān bize lāzım olan vücūbına i'tikāddur meselā şabāḥ namāzı iki rek'at ve öyle namāzı dört rek'at olduğunun sırrı bize ma'lūm degüldür ve

¹ Peygamberlik gitti onun müjdecileri (hayırlı alametleri) kaldı.

² Peygamberliğin müjdecilerinden ancak rüya kaldı.

³ Peygamberliğin kırk altıda biridir.

⁴ Kırkbeşte biridir.-Yetmişte biridir.

⁵ *min sittetin ve erba'īn cüz'en*⁵ vākı' olmışdur ammā Müslim rivāyetinde Ebī Hüreyreden min ḥamsetin ve erba'īne cüz'en H, EH ; -HE

⁶ Yetmişte bir

bunun emsali niçe nesne dağı vardır ki ‘ilmine t̄arīk yokdur hemān bizüm vazīfemiz böyle idüğine i’tikāddur ğayrı degüldür diyü buyurmuşlardur va’llāhu a‘lem Tirmidī ve Dārimī (20) rivāyetlerinde Ebū Sa‘īd rağıya’llāhu ‘anh ol Hāzretten şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *eşdaķu’r-rü’yā bi’eşhārī*¹ diyü rivāyet itmişdür ya’nī rü’yālaruñ² gerçeği seher vaķtlerinde [EH 549/b] görilen rü’yādur dimişler ve İmām Müslim rivāyetinde Ebū Hüreyre rağıya’llāhu ‘anh Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden rivāyet eyler ki *izā’ķterebe’z-zemānu lem teked rü’yā’l-mü’mini tekzibu ve aşdaķuküm hadīser*³ buyurmuşlar Hāṭṭābī raḥmetu’llāhi ‘aleyh (25) eydür iķtirāb-ı zamān buyurduğında iki ķavl vardır biri budur ki giceyle gündüzüñ teķarübi zamānıdır ya’nī eyyām-ı rābi‘ada ikisi ber-ā-ber olduğı zamānlardur ve ol zamānda ‘anāşır-ı erba‘a i’tidāl bulur ğāliben [HE 416/a] didiler ikinci ķavl budur ki iķtirāb-ı zamān intihā-yı müddetdür ki ķıyāmet yaklaşıduğı zamāndur İbn Baṭṭāl bu ķavli tercīh itdi zīrā ba‘zı rivāyetinde *fī āḫiri’z-zamān lā tekzibu* [H 184/b] *rü’ye’l-mü’mini*⁴ vārid olmuşdur ba‘zılar zamān-ı mezkūrdan murād Mehdī zamānıdır zīrā ol vaķt ‘adl ü emn çok olsa gerek ve ḫayr ü rızķ ziyāde olsa gerekdür bu aşl zamān kemāl-i lezzetinden kaşır ‘add olunur evvel āḫirine karīb zann olunur anuñçün iķtirāb-ı zamān buyuruldı didiler İmām Ḳurtubī raḥmetu’llāhi ‘aleyh (5) Müfhim adlu kitābında eydür bu hadīs-i şerīfde mezkūr olan zamāndan murād Allāhu a‘lem şol ṭā’ifenüñ zamānıdır ki⁵ ḫāzret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmla ķalalar Deccāl ķatl olunduğdan sonra zīrā ol zamānuñ ḫalkı şaḫābe-i kirāmda sonra bu ümmetüñ aḫsen-i aḫvāl üzere olanlarıdır sözlere ziyāde gerçek olanlarıdır annuñçün gördikleri rü’yā taḫallüf eylemez didi andan sonra *ve aşdaķuküm rü’yen* (10) *aşdaķuküm hadīser*⁶ didi böyle olduğunun vechi budur ki bir kimsenüñ şıdķı kesİR olıcak ķalbi nūrlanur ve idrākı kavī olur ma‘nā ķalbinde şıḫḫat üzere muntaķış olur ammā kāzib olanuñ ve gah yalan gah gerçek söyleyenüñ ķalbi ķarañu olur anuñçün düşleri

¹ Rüyaların ziyade gerçeği, seher vakitlerinde görülen rüyadır.

² ziyāde HE, EH ; -H

³ Zaman yaklaşıncā müminin rüyası yalan çıkmaz. Rüyası en doğru olanınız, en doğru konuşanıdır.

⁴ Ahir zamanda müminin rüyası yalan çıkmaz.

⁵ ol vaķt HE; -H, EH

⁶ Sizin rüyası en doğru olanınız. En doğru konuşanıdır.

mahlût ve müşevveş olur velîkin nâdiren bu dağı vâkı^ç olur ki şâdıklar ğayr-ı şahîh ve kâzibler şahîh (15) vâkı^çalar görür dimişdür Buĥârî¹ rivâyetinde [EH 550/a] Ebû Sa^çid raçıya'llâhu ^çanh Resûlu'llâh şalla'llâhu ^çaleyhi ve sellem Ĥazretinden rivâyet itmişdür *izâ re'aya eĥadüküm rü'yen yuĥibbuhâ fe-i nnemâ hiye mina'llâhifeleyĥamdi'llâha ^çaleyhâ ve'l-yeteĥeddis bihâ ve izâ re'aya ğayre zülüke mimmâ yekrehu fe-innemâ hiye mine's-şeytâni felyesta'zi bi'llâhi min şerrin hâ velâ yüzzekiruhâ lâĥadin fe-innehâ lâ tazurrubuyurmışlar ya^çnî sizün birinjizbir sevdügi vâkı^ça görse anuĥ üzerine Ĥaĥĥ te^çâlâya ĥamd eylesün ve ol vâkı^çyı söylesün ve kaçan sevmedügi (20) vâkı^ça görse şeytândandur ol vâkı^çanuĥ şerrinden Allâh te^çâlâya isti^çâze kılsun vebir kimseye anı zıkr itmesün taĥķîken ol²aña zarar itmez dimekdür İmâm Müslim³ rivâyetinde *ve rü'yen elestü mine's-şeytâni femer re'aya rü'yen fikrihe minhâ şey'en felyenfes ^çan yesârihi (25) velyete^çvvez bi'llâhi mine's-şeytâni ve lâ yuĥbir bihâ eĥaden fein re'aya rü'yen ĥaseneten felyebşür ve lâ yuĥbirhâ illâ men yuĥibbu⁴buyurulmuşdur felyebşür beşerîdendür felyenşur üzerinedür ĥadı^çs-i şerîfün ma^çnâsı yaramaz düş şeytândandur imdi bir kimesne bir düş görse dağı andan bir nesneyi kerâmet eylese ya^çnî gördügi düşün arasında ba^çzı nesne göñline ĥoş [H 185/a] gelse şol cānibine tükürsün dağı Allâh te^çâlâ ĥazretine şeytândan isti^çâze eylesün ve ol düşi kimseye ĥaber virmesün eger güzel düş görse [HE 416/b] müjde virsün ve ol düşi sevdügi kimseden ğayrı ĥaber virmesün dimekdür dağı ba^çzı ^çibârâtlâ rivâyet olunmuşdur cümleññĥâşılı budur ki rü'yâ-yı (5) şâliĥanuĥ âdâbı üç nesnedür birisi Ĥaĥĥ te^çâlâ yı ĥamd itmekdür birisi şâd olmaĥdur biri muĥibb ü muĥliş dostuna söylemekdür ve yaramaz düşün âdâbı dört nesnedür anuĥ şerrinden ve şerr-i şeytândan Allâh te^çâlâya şıĥınmaĥdur ve uyĥudan uyandukda şol yanına tükürmekdür ve hergiz ol düşden kimseye**

¹ İmâm Buĥârî EH , Buĥârî H, HE

² yâ HE; -H, EH

³ İmâm Müslim H, HE; Buĥârî EH

⁴ Yaramaz düş şeytândandır. O halde bir kimse bir düş görse de ondan bir nesneyi çirkin bulsa, yani gördüğün düşün arasında bazı şeyler göñlüne ĥoş gelmese sol tarafına tükürsün ve Allahu teala ĥazretlerine şeytândana şıĥınsın. O düşü kimseye söylemesin. Eger güzel düş görürse müjde versin ve o düşü sevdiği kimseden başkasına ĥaber vermesin.

haber virmemekdür Buḥārī rivāyetinde *femen re'aya şey'en yekrehuhu felā yaḫuşşuhu* (10) *‘alā eḥadin velyeküm felyuşallı* olmuştur bu rivāyet üzere mekrūh düş göricek kimseye söylemeye ve tūrup bir miqdār namāz kıla dimişlerdür ve Müslim rivāyetinde Cābir'den merfū'an vārid olmuştur ki [EH 550/b] *izā re‘ā eḥadüküm rü'yā yekrehuhā felyabsuḫ'an yesārihi ve'l-yeste‘izi bi'llāhi mine'ş-şeyṭāni selāsen ve'l yeteḥavvel ‘an cenbihi'llezi kāne ‘aleyhi* buyurulmuştur bu rivāyet üzere (15) bir kişi mekrūh düş gördüğü zamānda şol cānibine tükürüp andan Allāh te‘ālā Ḥāzretine şeyṭāndan üç kerre isti‘āze itmek gerekve dönüp bir cānibine daḫı yatmak gerek İmām Nevevī rahmetu'llāhi ‘aleyh lāyık budur ki rivāyāt-ı mezkūre cem' olunur cümlesinüñ mazmūnıyla ‘amel olına eger ba‘zılar iktifā olınsa def‘-i zararda kifāyet ider dimişdür İbn Ḥacer eydür (20) eḥādīsden bir şey'de görölmedi ki vāḥid üzere iktişār olına andan eyitdi mühelleb rü'yā-yı mekrūhenüñ şerrin def' itmede isti‘āze kifāyet ider diyü işāret itmişdür didi vetükürmenüñḫikmeti² şeyṭānı taḫḫirdür ve şol cānib ta'yīn olınuğu cānib-i ḫasīs olur maḥall-i aḫzār olduğıçündür ve üç kerre buyurulduğı te'kīd içündür bir cānibe daḫı (25) dönme ol ḫâlde taḫavvül için tefa'ldür ve rü'yā-yı ḫasenede sevdüğü kimesneden ḡayrı dimesün diyü buyurduğunun ḫikmeti budur ki sevmedüğü kimseye söylese cā'iz ki yaramaz ta'bir eyleye ve ol şıfat zuḫūr ide zīrā ḫādīs-i şerīfde vāḫı' olmuştur ki *er-rü'yā ‘alā ricli tā'irin mālem yü‘abber fe-i zā ‘ubbiret ve ḫa‘at* buyurmuşdur ya'nī rü'yā bir ḫuş ayağına mu‘allaḫdur [H 185/b] mādām ki ta'bir olınmaya ve ḫaçan ki ta'bir olına iner düşer dimekdür maḫşūd ta'bir olınmadın eşeri zāḫir olmaz ta'bir olınuğu gibi zuḫūr eyler dimek olurḫāzret-i ‘Ā'işe raḫıya'llāhu ‘anhā rivāyetinde *izā ‘abbertüm lil-‘müslimi er-rü'yā fe‘uiru vühā ‘alā ḫayrīn fe-i nne'r-rü'yā tekvunu ‘alā mākem yu‘ebbirhā şāḫibühā* [HE 417/a] (5) buyurulmuşdur ya'nī müsellemin rü'yāsın ta'bir itdüğüñüz zamānda ḫayr üzere ta'bir idüñ zīrā taḫḫikēn rü'yā mu‘abberüñ ta'bir itdüğü üzere vāḫı' olur dimekdür ba'zı rivāyetde vārid olmuştur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellemḫāzretine bir ḫatun

¹ Bir kimse kötü bir düş dördüğünde onu kimseye söylemesin ve kalkıp bir miktar namaz kılsın.

² budur ki HE; -H, EH

geldi eyitdi yā Resūla'llāh gördüm evimünj kirişişinmiş didi ve ḥatununj zevci seferde idi Resūlu'llāh [EH 551/a] şalla'llāhu (10) 'aleyhi ve sellem eyitdi Allāh te'ālā zevcünj seferden döndürür getirür didi andan ḥatununj eri selāmetiyle rucū' idüp geldi ve mu'abberünj ādābındandır ki bir kimesne gelüp rü'yāsın taḫrīr itdügi zamānda ḥayrlenā şerr li-a'dā'nā diye¹ zīrā Mu'ammer'den mervīdür ki Ebī Mūsāya mektüb gönderüp eyitdi sizünj birinij rü'yā görüp ḫarındaşına taḫrīr itdügi zamānda ḥayrlenā (15) şerr li-a'dā'nā disün diyü buyurdu daḫı ²ḥadīşī 'Abdü'r-rezzāk iḫrāc itmişdür ricāliši ḫātdur velīkin senedi münḫaḫı'dur Ṭaberānī ve Beyḫaḫī naḫillerinde İbn Zemel ḥadīşinde vārid olmışdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemḫazretine rü'yāsın taḫrīr itdükde Faḫr-ı 'Ālem *ḥayrū lekāhu ve şerrün neteveḫḫāhu ve ḥayrūn lenā ve şerrün 'alā a'dā'inā ve'l-ḥamdüli'llāhi rabbī*³diyü buyurdu dimişlerdür ammā (20) senedi ḫatı za'īfdür ve daḫı gerekdür kigüneş ṭoḫarken ve batarken ve zevāl vaḫtinde ve giceyle düş ta'bīr itmeyeler ve düşi ḫatunlara söylemeyeler Şāḫīḫ-i Buḫārī'de vārid olmışdur ki ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şabāḫ namāzın ḫıldıḫdan şonra bu gice kimse vāḫı'a gördi mi diyü buyurdu aşḫābdan raḫıya'llāhu 'anhüm görenler gelürler taḫrīr iderlerdi Ḥ'āce-i 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (25) ta'bīr buyururdu ba'zı 'ulemā raḫimeḫümü'llāhi te'ālā buyurmuşlardur ki rü'yāşabāḫ namāzından şonra ta'bīr itmek sā'ir evḫātde ta'bīrden evlādur zīrā ol zamānda gören kimsenünj rü'yāsı tamām maḫfūzıdır daḫı nesne unutmamışdur ve mu'abberünjzihni şāfīdür daḫı işḫāline mübāşeret itmemişdür ve eger vāḫı'a ḫayr ise gören şād olur ve şer ise ḫazer üzere tedārik üzere [H 186/a] olur şabāḫdan ta'bīr itmenünj bu ḫadar fā'idesi vardure'imme-i ta'bīr zıkr itmişlerdür vāḫı'a gören kimsenünj ḫavli şādıḫ gerekdürve yatduḫı zamānda āb-destle şaḫ cānibine yatmaḫ gerekdür ve uyḫu zamānında ve'ş-şems ve'l-leyl ve't-tīn ve iḫlāş ü mu'avvezeteyn oḫumaḫ gerekdür andan bu du'āyı (5) oḫumaḫ gerekdür *Allāḫümme inni e'üzübike min seyyi'l-*

¹ diye EH; -H,HE

² daḫı H, EH ; -HE

³ Hayırla buluşsun, şerden kaçınınsın ve hayır bizim başımıza şer düşmanlarımızın başına olsun. Alemlerin rabbına hamd olsun.

eḥlāmi ve estecyirübike min telā‘ubi‘ş-şeytāni fi‘l-yaḳazati ve‘l-menāmi Allāhümme innī es‘elūke rü‘yen şālīḥaten nāfi‘atenḥāfızaten ğayra mensiyyetin Allāhümme erinī [EH 551/b] [HE 417/b] *fi‘l-menāmi mā eḥibbū‘ve* daḥı ‘adūsına ve cāhil kimseye düşün söylememek gerekdür bunlardan sonra ma‘lüm ola ki cemī‘-i rü‘yā ikişisim üzeredür bir kısmı adġās ü (10) aḥlāmdur ya‘nī ħarışmış düşlerdür bu daḥı bir kaç nev‘dür bir nev‘i şeytānuḥlu‘bīdür meşelā kişi kendünün başını kesilmiş görmek gibi yāḥūd bir ıztırāba ve bir qorḥulu nesneye düşüp yardım ider kimse bulamamak gibi bu aşllar İblīs ‘aleyhi‘-la‘nenün oyunlarıdır insāne ḥızın virmekičün eyler bu maḳūle rü‘yānuḥḥükmi yoḳdur İmām Müslim raḥmetu‘llāhi ‘aleyh (15) Cābir raḳıya‘llāhu ‘anhdan rivāyet eyler ki bir A‘rābī Resūlu‘llāh Ḥāzretine gelüp eytidi yā Resūla‘llāh düşümde gördüm ki başım kesilmiş ben ardın düşüp giderüm didi ol Ḥāzret şalla‘llāhu ‘aleyhi ve sellem *lā teḥabbūr betla‘bbū‘ş-şeytān bike fi‘l-menām* diyü buyurdı ya‘nī düşünde şeytān senünle oyunaduġun ḥaber virme didi biri budur ki kişi (20) şöyle göre ki ba‘zı melā‘ike kendüye ḥarām fi‘l işlemek buyurular bu aşllar daḥı bāḥıldur zīrā melekler nā-meşrū‘ iş buyurmazlar biri daḥı budur ki kişi kendünün göñlinden geçürdüġi ve ārzü itdüġi nesnelere göre çok meşġul olduġı a‘māle müşāhede kıla bunlaruḥda ḥükmi yoḳdur ikinci kısmı rü‘yā-yı şādıḳdur ve ol enbiyā (25) ‘aleyhimü‘ş-şalavātu ve‘s-selām rü‘yālarıdır ve anlara tābī‘ olan şālīḥa vāḳı‘alarıdır az olur ki ğayrılar daḥı rü‘yā-yı şādıḳa görürler ve bu şol aşl rü‘yādur ki uyḥuda nice gördilerse uyanıklıḳda şöyle vāḳı‘ ola bu maḳūle vāḳı‘alar iki cihān Faḥrine şalla‘llāhu ‘aleyhi ve sellem bī-ḥadd ü bī-ḳıyās vāḳı‘ olmışdur ḥāzret-i ‘Ā‘işe şiddīḳadan mervīdür ki [H 186/b] Resūlu‘llāh şalla‘llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥāzretine vaḥy-ı ilāhī rü‘yā-yı şādıḳa ile ibtidā olınmış idi her vāḳı‘a ki görse taḥ yeri gibi zūḥūr eylerdi dimişdür ḥāşılı ol Ḥāzretün rü‘yāları cemī‘en rü‘yā-yı şādıḳdur ve rü‘yā-yı şālīḥa ile rü‘yā-yı [EH 552/a] şādıḳa enbiyā ‘aleyhimü‘s-selām ḥaḳḳında āḥirete (5) nisbet bir

¹ Allahım, kötü ve karışık rüyalarından sana sığınırım, uykuda ve uyanıklıkta şeytanın oyunlarından korunmak için senin yardımını dilerim. Allah’ım senden doğru, faydalı ve unutulmaktan korunmuş rüya dilerim. Allahım, bana rüyamda sevdiğim şeyi göster.

ma'nāyadur ammā dünyāya nisbet şāliha eḥaşdur şol rü'yā kinef^c-i dünyevīsi ola şālihadurve illā ğayr-ı şālihadur nitekim Uḥud rü'yāsın gördüğü zamānda şöyle gördi ki bir şıgır boğazlanur ve kendünün mübārek kılıcınun ağı gidelmiş ol şıgırı Uḥud cenginde¹şedāidle ta'bīr itdi ve kılıcı gideldüğün ehl-i beytinden bir kimesne maḳtūl (10) olmağla ta'bīr itdi vākı'ā ḥazret-i Ḥamza raḍıya'llāhu 'anh ol gün maḳām-ı şehādete ḳadem başdı bu daḫı ma'lūm ola ki rü'yā üç kısımdur birisi enbiyā 'aleyhimü's-selām rü'yāsıdur cümlesi şādıḳadur anların rü'yāları ğaleben [HE 418/a] 'aynı vākı' olur ḳatı az düşer ki ta'bīre muḥtāc ola ve şāliḫalar rü'yāsıdur ki ekser ve aḡlebişıdk üzere olur (15) ve az olur ki ta'bīre muḥtāc olmaz bir kısmı daḫı bunların mā-'adāsı eşḫaşun rü'yāsıdur bunlar üç kısım üzeredür bir kısmı şol mestürü'l-ḫāl olanların rü'yāsıdur ğāliben bunlarda istivā-yı ḫāldür ya'nī şādıḳ ki ğayr-ı şādıḳ vākı' olur biri daḫı feseḳa rü'yāsıdur bunun ekseri aḍġās ü aḫlāmdan az olurba'zı şādıḳ olur biri daḫı (20) küffār rü'yāsıdur bunlarda şādıḳ rü'yāḳatı az olur ammā ğah olur ki vākı' olur ḫazret-i Yūsuf 'aleyhi's-selāmla zindānda olan iki şaḫşun rü'yāları ğibive meliklerinün rü'yāları ğibi ve anların ğayrı daḫı niçe vākı' olmışdur² İmām Dīneverī zıkr itmişdür ki ğicenün evvelinde [EH 552/b] görilen düşeglenür nışf-ı s̄nāide görilen andan serī' olur ve ne ḳadar şubḫa (25) ḳarīb olsa ol deḅlü sür'ati artuḳ olur be-ġāyet serī'ü'l-vuḳū'iseḫer vāktinde görilendür ḫuşuşen ki şubḫ-ı şādıḳ ḫulū' itdüğü zamānda ola İmām Ca'fer Şādıḳ'dan mervīdür ki ziyāde sür'ati ḳaylūle rü'yāsı ya'nī ḳuşluğla öyle mā-beyninde görilen düşdür İbn Sīrīn'den rivāyet olunur ki gündüz düşi ğice düşi ğibidür ve ḫatunlar düşi erler düşi [H 187/a] ğibidür dimişler Ḳırvānīden menḳūldur ki ḫatunlar ba'zı vākı'a ğörseler ki anun ehl-i olmasalar meşelā ata binmek ve kılıc ḫaḳınmaḳ ve bunun emşāli nesnelere ğörseler ol vākı'a

¹ yetişen HE, EH ; -H

²ḫattā ba'z-ı 'ariffin bu ḫuşuşda buyurmuşlardır ki rü'yā görmege islām ve şalāḫ nefis şart degüldür rü'yā hemān şafā-yı meşreb insāniyye müte'allıḳdür kāfirde görür müslümānda görür şāliḫde görür fāsıḳda görür meşelen at ve ğüneş ve s̄'ir kevāib s̄āf ü pāk şü içinde göründüğü ğibi ḫālā bevl içinde daḫı ğörinür andan lāzım ğelmez ki bevl bir muteber nesne ola aḫa bir zamānedan ba'z-ı rü'yā bābinda niçe feseḳaya ḫüsn žann idüp vilāyetü kerāmetle i'tikād iderler rü'yā-yı şādıḳa niçe müşriklere ve Yeḫud ü Naşāriye vākı' olmışdur HE, EH ; -H

erleründür ve kul vâkı‘ası dağı efendisiyle bu hüküm üzeredür nitekim eţfâl gördükleri vâkı‘a (5) analarına müte‘allikdür dimişdür Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hazretinünj cümlesi rü’yâlarından biri budur ki kendüyi süd içere gördi ve ‘ilm ile te’vîl itdi nitekim Buğârî’de İbn ‘Ömer raçıya’llâhu ‘anhâ rivâyetiyle vârid olmışdur ki işitdüm ol Hazret şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyururdu *beynâ ene nâ’im üteytü biğadağın feşeribtü minhü hattâ inni leârâ fı ezâfiri şümme â’teytü* (10) *fedallî ‘umere* diyü [HE 418/b] buyurdu aşğâb eyitdiler ya ne ta‘bîr buyurduğ yâ Resûla’llâh didiler *el-‘ilm* diyü buyurdu hâşılı budur ki uyurken vâkı‘ada başa bir kadeğ süd getürdiler andan içdüm hattâ şimdi anuğ seyr-âblığın tırnaklarımda müşâhede kılurum didi andan şonra fazlamı ‘Ömere virdüm didi şahâbe-i kirâm ta‘bîrin şordılar ‘ilmdür diyü buyurdu ‘Arîf (15) İbn Ebî Cemre rahmetu’llâhi ‘aleyh eydür Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hazreti südi‘ilmle te’vîl itdü ki aña i‘tibâr en idi ki evvel emrde kendüye bir kadeğ hamr ve bir kadeğ süd getürdiklerinde südi aldı dağı Cebra’il ‘aleyhi’s-selâm *ahezti’l-fiğrat*¹ dimişdir‘ilmle ta‘bîrinünj vechi budur didive ba‘zı eğâdîs-i şerîfede fiğratla te’vîl vârid olmışdur fiğratdan murâd (20) dîn-i hağkğı kabûl idici hilğatdür Bezzâr nağlinde Ebî Hüreyre raçıya’llâhu anh merfu‘an rivâyet eyler ki *el-lebenu fı’l-menâmi fiğratu*² buyurmuşdur ya‘nî süd [EH 553/a] vâkı‘ada fiğratdur dimekdür Dîneverî zıkr itmişdür ki bunda mezkûr olanleben deve südidür vâkı‘ada deve südi helâl mâldür ve ‘ilmdür ve şığır südi ol yıluğ ucuzluğıdır ve mâl-ı helâldür ve fiğratdur (25) ve koyun südi mâldür ve sürürdur ve şığhat-i bedendür vağşi cânavarlar südi dînde şekkdür ve yırtıcılar südi memdûğ degüldür ammâ arslan südi bir şahib-i hükme ‘adâvetle mâldur dimişdür ve hadîs-i şerîfide südi ‘ilmle ta‘bîrünj vechi keşret-i nef‘ ma‘nâsında iştirâkleri olduğıcündür ve ikisi dağı sebeb-i şalâğdur süd gıdâ-yı cismânî [H 187/b] ‘ilm gıdâ-yı ruğânîdür dimişler ammâ hağkikat-i hâl Allâh te‘âlâya ve resûline ma‘lûmdur biri dağı gömlek gördüğüdür ki dînle ta‘bîr itmişdür Buğârî nağlinde Ebü Sa‘îdden mervîdür ki Fağr-ı ‘Âlem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur *beynemâ*

¹ Fıtratı aldın.

² Süt, rüyada fıtrattır.

ene nā'imun re'eytü'nnāse yurevne 'aleyve ve (5) 'aleyhim kamīsun minhā yeblūgu's-sedye ve minhā yeblūg dūne zalike ve marre 'aleyve 'Ömer bin el-ḥaṭṭāb ve 'aleyhi kamīsun yecirruhu kālū mā āvveltehu yā resūla'llāh kālē'd-dīn ya'nī vākı'ada gördüm halkun arkalarında birer gömlek var bu halle baña 'arz olunurlar ba'zı memelerine yetişür ve ba'zı daḥı aṣāğa 'Ömer bin el-Ḥaṭṭāb uğrayup geçdi arkasında gömlegi var (10) idi ki yere sürünür idi didi aṣḥāb yā Resūlu'llāhne te'vīl itdünüz didiler dīn buyurdı ve gömlegi dīn ile ta'bīrūn vechinde gömlek dūnyāda setr-i 'avret eyler nitekim dīn-i āḥiretde setr-i 'avret eyler ve her mekrūḥdan ḥicāb olur didiler bu ma'nāda aṣl Ḥaḳḳ te'ālānuḡ kavlı-şerīfidür ki ve libāsu't-taḳvā zalike ḥayrun¹ buyurmuşdur ehl-i ta'bīr (15) ittifaḳ itmişlerdür gömlek dīn ile ta'bīr olunur ve tūlā şāḥibinūn şoḡunda āsarı ḳalmaḡla ta'bīr olunur Ebū Bekr İbnü'l-'Arabī eydür ol Ḥaḳretünḡ [HE 419/a] kamīşi dīn ile ta'bīr itdüḡi bu idi ki kamīş'avret-i bedeni setr itdüḡi gibi dīn 'avret-i cehli setr eyler ve ḥaḳret-i 'Ömerden ḡayrılarınıḡ ki ba'zınıḡ memelerine dek setr itmişdi anuḡ ma'nāsı ḳalbini küfürdeḡ (20) setr itmekdür ne deḡlü me'āşī daḥı irtikāb itmiş ise İmānı maḥfūz olacaḡ [EH 553/b] ḳadr-i ḥālī vardur ve ol gömlek ki daḥı aṣāğa inüp ammā setr-i 'avret itmemiş idi anuḡ ma'nāsı ol idi ki ayakların ma'şiyet yollarına gitmekden men' itmemiş idi ve anuḡ ayakları daḥı setr olunmuş idi ol min cemi'e'l-vücūh taḳvā libāsıyla kendüyi setr (25) itmemişdür ayaḡından uzun olup yerde sürünürdi bu mertebeden ziyāde 'amel-i şālīḡ ve ḥālīş işleyenlerden idi ve ḥadīs-i şerīfde mezkūr olan nāsdan murād ehl-i İslāmdur zīrā kamīş dīn ile ta'bīr buyururdı dimişlerdür ve zāḥir budur ki bu ümmetden ba'zı cemā'at murāddur ve dīnden maḳşūd anuḡ muḳtezasıyla 'amel itmekdür imtisāl-i evāmir [H 188/a] ve ictināb-ı nevāhī üzere ḥırsdur bu ma'nālarda 'Ömer ḥaḳretinūnḡ maḳāmı be-ḡāyet 'ālī maḳāmdur vākı'ada libās ḳışalığı gah olur naḳş-ı İmān içün ve gah olur naḳş-ı 'amel içün olur dimişler ve naḳş-ı İmāndan murād za'īfdür ḥadīs-i şerīfde vārid olmuşdur ki inne ehle'l-İmān (5) yetefādelūne fi'd-dīni bi-ḳilleti ve'l-keṣreti ve'l-ḳuvveti ve'd-ḍa'f buyurmuşlardır ya'nī

¹ Kur'an 7/26: Takva elbisesi var ya işte o daha hayırlıdır.

ĩmān ehli dīnde kılllet ü keşret ve kuvvet ü za‘f ĩsebiyle mütefāvitlerdür dimek olur ve bu kıamıſıuſı vākı‘ada memdūĥ ve yaķazada mezmūm olan kısımdandır zīrā vākı‘ada ne ķadar uzun olsa ĥūbdur ammā yaķazada uzun olup yerde sürünmek mertebesi meşrū‘ degūldür belki ĥaķķında (10) va‘īd vārid olmuſdurbiri daĥı oldur ki vākı‘asında mübārek ellerinde iki altun bilezik görüp anı kezzābla ta‘bīr itmiſdür ĩmām Buĥārī naķlinde ĩbn ‘Abbās ĥazretinden mervīdür ki Faĥr-ı Kā‘ināt ‘aleyhi ekmelü’t-taĥıyyāt buyurmuſdur ki *beynemā ene nā’imūn re’eytü ennehu vaża‘ fī yedeyye sivāreyni min zehebin feķaṭu’tuhūmā ve kerihuhūmā fe’üzine lī fenfetuhūmā feṭārā fe-evveltuhūmā kezzābeynī yeĥrucānĥāſılıuyurken* (15) gördüm iki elüme iki altun bilezik vaż‘ olındı ben anları kesdüm ve girye gördüm andan baķa ĩzn olındı anlaraüfürdüm pes uçdılar gitdiler ben ol iki bilezügi iki kezzāb ĥurūc eyler diyü ta‘bīr itdüm dimekdür ‘Abdu’llāĥ ĥazreti buyurmuſdur ki ol kezzāblaruĥ birisi ‘Ansi idi ki [EH 554/a] Firūzķatl itdi biri daĥı Müseyleme idi dimiſdür (20) ĥadīs-i ſerīf yine Buĥārī ve Müslim rivāyetinde lafz-ı āĥirle daĥı vārid olmuſdur mażmūnı birdürMühelleb eydür bu rü’yā vechi üzere degūldür ĥarb-ı meşel [HE 419/b] kısmındandır yine buyurduķları ta‘bīr vākı‘anuĥzāhirinden fehmi olınmaz rumūz-ı maķūlesindendür ve ol ĥazret ſalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bilezügi kezzābla te’vīl itdügünüĥ nevcı budur ki kezḅ (25) ol nesnedür yerine vaż‘ olınmayup ĥayrı mevzi‘e vaż‘ olınmıſ ola bilezik daĥı nisāĥulīsindendür vaķtā kim ol ĥazret kendü kolında bilezik gördi maĥallinde vākı‘ olmaduĥıçün kızble ta‘bīr buyurdı diledi ki iki kezzābla ĥurūc idüp ehli olmaduķları nesneyi da‘vā itseler gerekdür zıkr olınan iki mel‘ūn da‘vā-yı nübūvvet [H 188/b] etmiſler idi ve daĥı altundan olduĥı delīl-i kızbdür zīrā ikiside menĥī‘anhdur didiler ve üfürmek ile anları uçurduĥı min ‘indi’llāĥ getürdüĥı vaĥyle anları yerlerinde izāle itdüĥı idi eger bu ĥāṭıra gelürse ki mevzi‘nüĥĥayrına vaż‘ olınmıſ niçe nesne (5) var idi Faĥr-ı ‘Ālem ol kezzāblarla te’vīli ķandan aldı dinürse ĩbnü’l-‘Arabī raĥmetu’llāhi ‘aleyh eydür ol ĥazret rü’yā-yı mezkūrı gördüĥı zamānlarda ‘Ansi ile Müseyleme emirleri bāṭıl olacaĥına ümīd ve tevaķķu‘ üzere idi gördüĥı gibi anlaruĥ

üzerlerine buyurdu böyle vâkı‘ oldu yâhūd cā’izdür ki vahyle ta‘bîr itmiş ola zîrâ (10) bu mertebe ta‘yîni mu‘cize kısmındandır biri dağı vâkı‘asında bir saçları ürpermiş ve tağılmış ‘avret görüp vebâ’-i Medîne Cuḥfe’ye intikâl itmekle ta‘bîr itdügüdür İmâm Buḥârî rivâyetinde ‘Abdu’llâh İbn ‘Ömer raḍıya’llâhu ‘anhâ ḥazretinden şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem rivâyet eyler kire’eytü imrâ’e sevdâ’sâ’irete’r-re’si ḥacaret mine’l-medîneti ḥattâ (15) *ḳâmet bimehya’e ve ḥıye’l-cuḥfetu fe’evveltü enne vebâ’e’l-medîneti naḳale ileyhâ* buyurmuşlar ya’nî bir saçları perîşân siyâh ‘avret gördüm Medîne’den çıkdı Mühey‘a’ya [EH 554/b] vardı ben dağı şöyle te’vîl itdüm ki vebâ’-yı Medîne anda naḳl olındı dimekdür Mühey‘a ve Cuḥfe ikisi de bir yerün isimleridür¹ bu kışşaya işâret mürür itmişdi bu dağı (20) rü’yâ-yı mu‘abbere ve ḍarb-ı meşel kısmındandır vech-i temşîl budur ki sevdâ lafzından sū’ ve dâ’lafzların aḥd itdi ki biri ḳabîḥ ve biri marâzma’nâsınadır biri dağı dir‘-i ḥaşîb ve bir boğazlanur baḳara gördügüdür İmâm Aḥmed naḳlinde Câbirden mervîdür ki Resûlü’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşlar *re’eytü ke’enni fî dir‘i ḥaşînetin ve re’eytü baḳran tunḥar fe-evveltü’d-* (25) *dir‘in el-ḥaşînete bi’l-medîneti ve’l-baḳr baḳran* ḥaşılı şöyle gördüm ki guyiya bir muḥkem cevşen giymişim ve gördüm şıḡır boğazlanur ol cevşeni Medîne ile te’vîl itdi ve ol şıḡırı baḳrdur diyü buyurdıbaḳr devenün ḳarnın yarmaḡa dirler ya’nî cevşen giydüğün Medîneye hicretle ve boğazlanur şıḡır gördüğün Uḥud ḡazâsında müslümânlar [H 189/a] şehîd olacaḡıyla ta‘bîr buyurdu [HE 420/a] biri dağı raḥb görüp ref‘et ve ḥüsn ‘âḳıbet üṭayyib-i dînle ta‘bîr buyurduğıdur ve raḥb tâze ḥurmâdur İmâm Müslim rivâyetinde Enesden mervîdür *kisemi’tu reşûlü’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem yeḳûlu re’eytü fîmâ yerâ’n-nâ’im ke’enni fî dâri ‘aḳabeti bin* (5) *râfi’ ve ütiytu biraḥabin min raḥabi ibni ṭâbe fe-evveltühu enne ruf‘ete lenâ fî’l-dünyâ ve’l-âḳıbetu fî’l-âḫıra ve enne dîninâ ḳad ṭâbe* diyü buyurmuşdur ya’nî işitdüm ol Ḥazret buyurdu ki vâkı‘ada gördüm guyiya biz‘Uḳbe ibn Nâfi‘ḡ evinde imişiz baḡa İbn Ṭâb ḥurmâsından tâze ḥurma getürdiler ben anı dünyâda ref‘et (10) bizüm olmaḡla ve âḫiretde

¹ HE şabıḳan, H-

‘ākıbet-i hamīde bizüm olmağla ve bizüm dīnımız gökçek olduğıyla te’vıl itdüm dir idi dimekdür bir vākı‘a dağı oldur ki mübārek elinde bir kılıc gördi evvel kılıcı silküp ditredürdi sâbıkan zıkr olınan EbūMūsā rivāyetinde vārid olmışdur ki *ve re’eytü fı rū’yāye hezıhi enni hezetü seyfen fe-i nқата‘e şadruhu fe-i zā üşıbe bihi’l mü’minün yevme uḫudın sümme hazatü bi-uḫrā fe’ade* (15) *aḫsene mā kāne fe-i zā hüve mā cā‘e Allāhu bihi mine’l-fetḫi ve ictimā‘u’l-mü’minīne* buyurulmuşdur Buḫārī ve Müslim böylece [EH 555/a] rivāyet itmişlerdür ḫāşılı budur ki Faḫr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bir vākı‘a görmüşdi anuḫ içinde bunu dağı müşāhede kılmışdı ki mübārek elinde ol kılıcı taḫrīk eyledi hemān kılıcuḫ çalam yerinden ağı kırıldı bu ana işāret idi ki (20) Uḫud ğazāsında müslümānlara yetişdi andan bir dağı taḫrīk eyledi yine evvelkiden güzel olup ḫaleli kılmadı bu aḫa işāret idi ki Ḥaḫḫ celle ve ‘alā fetḫ-i Mekkeyi ruzı kıldı ve mü’minler kelime-i tevḫīd üzere ictimā‘ itdiler Ḥı‘āce-i Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem böylece ta‘bīr buyurdu ve böyle vākı‘ oldu ehl-i ta‘bīr kıvlince bir kimsenüḫ eline kılıc girse mansūb-ı ḫükümet (25) eline gire yāḫūd vedī‘a nesne vireler ya birala yāḫūd beledi toğa aḫa kılıcı kınından şıyrken gidilse ḫatunı toğurduğı oğlana āfet yetişe ve ḫatun selāmetleḫalāş bula¹ eger kınā zarar gelse kılıc sālīm olsa emr ber-‘aks ola eger ikisi dağı sālīm olsa oğlan ve ḫatun ikisi bile sālīm olalar eger ikisinede zarar gelse [H 189/b] ikisine de zarar yetişe kılıcuḫ kıbzası ‘aşabāte müte‘allıkdürdipligianayave zevī’l-erḫāma müte‘allıkdür eger bir kimsenüḫ üzerine kılıc şıyrsa lisānın ol kışinüḫüstineḫuşümetle dirāz eylese gaḫ olur ki vākı‘ada kılıc görmek zālīm pādişāha delālet eyler ve ba‘zı mu‘abberler vākı‘ada kılıcı (5) kınına kıatmaḫ tezevvüce delālet ider dimişlerdür eger bir kimesneyi kılıccla ursa anuḫ ḫaḫkında nā-sezā söylemekdür eger görse ki bir kimse ile kıtāl eyler ve kendü kılıcı anuḫ kılıcından uzun olsa anuḫ üstine [HE 420/b] ğālib olur vākı‘ada bir ‘azīm kılıc görmek fitne görmekdür eger bir kışi düşünde kılıc taḫınsa bir emr taḫallüd itmekdür ya‘nī beglik ya

¹ H bula, HE ola

ķādīlık yāhūd bir manşib almaķdur eger ķilic (10) ķıŗa ise olemrde devām olmamaķdur biri daķı kendūsibir ķuyudan Őu ķeker gōrdūgidūr Őalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ebū Hūreyre rivāyetinde vārid olmışdur ki *beynemā ene nā'imūn alāķalīb ve aleyhā delvun fenez'tu minhā māŗā'a'llāhu Őümme aķzehā ibnu ebi ķuhāfete feneze'ahā zenūbeyni ve fī-nez'ihī da'dun yaķfiru Allāh lehu Őümme ishālet ğarben fe eķzehā* 'Ömer bin el-ĥaţţāb [EH 555/b] *felem a're abķariyyen (15) mine'n-nāsi yenzīgu nezĥe ibnü'l-ĥaţţāb ĥattā ğarabe'n-nāse bi-'aţanin* buyurmıŗlar ĥadīs-i Őerīfde vāķı' olan elfāzdan ķilleyb Őol ķuyudur ki ķazılmıŗ ola ve iķi taŗla yapılmıŗ olmaya delv Őol koğadur zenūb Őol koğadur ki Őuyla Őolu ola ğarb büyük koğaya dirler 'abķarī her nesnenūĝ iyūsüne ve a'lāsına ve ķavīsine dirler meŗelā (20) bir ķiŗi iķün'abķariyyü'l-ķavm dise ķavmūĝ seyyidi ve ulusı ve ķavīsı dimek olur ābķarī tā'ife-i 'Arabūĝ zu'mınca bir yerdūr ki cinnī anda sākin olurlar ya'nī cin vilāyetidūr Őoĝradan her nesneyi ki begenseler ve bir vechle kemālinden ta'accüb itseler aŗa 'abķarī dirlerdi ĥadīsūĝ muĥaŗşılı budur ki rü'yāda kendūmi bir ķuyı üzerinde gōrdüm ķuyunuĝ koğası (25) daķı var idi andan Allāh te'ālā diledūĝi deĝlü ķekdüm Őoĝra Ebū Bekr elimden aldı bir koĝa ya iki koĝa ķekdi ve anuĝ ķekiŗinde za'f var idi Allāh te'ālā anı maĝfiret eyleye andan Őoĝra koĝa bir 'azīm koĝa oldu andan 'Ömer bin el-Ĥaţţāb aldı ādem oĝlanlarından 'Ömer'ūĝ ķekdūĝi gibi ķeker bir ķavī kimse gōrmedüm ĥattā Őöyle oldu ki ĥalk geldiler develer iķün [H 190/a] ķandılar yerlerinde ķōkdiler ķaldılar dimekdūr *ğarabe'n-nāse bi-'aţanin* diseler *reviyte eblehüm* ĥattā bereket ve iķāmet meķānhā dimekdūr maķşūd be-ĝāyet sīrāb oldılar dimek olur ve ĥazret-i Őiddīķ ĥuŗūŗında *yaķfiru'llāhu* buyurduĝı andan bir taķŗir vāķı' olduĝı iķün degüldi (5) maĥz-ı du'ā idi ve ķekiŗinde za'f olduĝı müddet-i ĥilāfeti az olup zamānında ķoķ luķ fetĥ-i bilādvāķı' olmaduĝuna iŗāret idi ve ĥazret-i 'Ömer'ūĝ ķekiŗi ķavī olduĝı zamān-ı ĥilāfeti ķoķ olup 'ahdinde fetĥ-i memālik ve cem'-i ĝanāīm ziyāde olmaĝla islām ziyāde ķuvvet bulduĝı idi ĥadīs-i Őerīf 'ibārāt-i mütē'addide ile daķı rivāyet olınmışdur (10) mecmū'nuĝ me'ali zıkr olınan ma'nādur ve ĝayrılarıĝ rü'yāsında ol Ĥazretūĝ 'acā'ib

ta'birinden biri budur ki Zürāret bin 'Amrū'n-Neḥa'ī ol zamānda ki Neḥa' elçisiyle [EH 556/a] Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥidmetine gelmişdi eyitdi yā Resūla'llāh yolda gelürken [HE 421/a] bir vāqı'a gördüm ki ḳabilemiz arasında ben birdişi ḥimār ḳovmuş gitmişim ve ol esfa' ve aḥvā oğlaḳ (15) ṭogurmuş didi¹Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi gitdügünüz zamānda hiç bir ḥāmile cāriye ḳoyup gitdiñiz mi Zürāre eyitdi ne'am yā Resūlu'llāh bir cāriye ḳoyup gitmişdüm ḳann iderüm ki ḥāmile idi didi Fahr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi imdi ol cāriye oğlan ṭogurdı ve ol oğlan senün oğlundur didi Zürāre eyitdi ya sebep nedür ki esfa' ve aḥvā (20) görünür didi Ḥ'āce-i 'Ālem şāḥib-i kerem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Zürāreyi yanına da'vet idüp eyitdi hiç sende beraş 'illeti var mıdur ki sen anı şaḳlarun didi ol daḥı ne'am yā Resūla'llāh vardur ammā ol Tenri ḥaḳḳıçün ki seni Ḥaḳḳ peygamber gönderdi aşlā bir maḥlūḳ bende ol 'illeti görmüş ve bilmiş degüldür didi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazreti (25) eyitdi işte ol esfa' ve aḥvā göründüğü oldur didi.

Faşl-ı şālīs ol Ḥazretün şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem muḡayyebātdan ḥaber virdüklerinün beyānındadır:

Evvelā ma'ḷüm ola ki 'ilm-i ḡayb Ḥaḳḳ tebāreke ve te'ālā Ḥazretine maḥassdur ḡaybe itlā' maḥlūḳātun şānından degüldür şol nesne lisān-ı Resūl 'aleyhi's-selām üzere vaḳı' olmuşdur ol Ḥaḳḳ celle ve a'lā [H 190/b] ḳablindendür ya vaḥyü'l-i lhām ṭarıḳiyle i'lām itmişdür buña delīli Ḥaḳḳ te'ālānün ḳavm-i şerīfdür *'ālimu'l-ḡaybi felā yuḫhiru 'alā ḡaybihi aḥaden illā min artazā min resūlir²* buyurmuşdur āyet-i kerīme muḳtezāsınca 'ālemü'l-ḡayb Ḥaḳḳ subḥānehū ve te'ālā dur hergiz bir kimesneyi ḡaybına muṭṭali' itmez illā Resūlden ihtiyār itdüğün (5) muṭṭali' eyler ba'zılar bu āyetle kerāmet-i evliyānün ibṭāline istidlāl itdiler ve cevāb virenler resūli melege taḥşiş itdiler ve izhārdan murād

¹ esfa' aña dirler ki cisminde bir levn āḥir ola meselā bedeni aḳ ola ve bir miḳdā yiri ḳara ola biraz yeri aḳ ola ve aḥvā siyah dimekdür amma ḳatı siyaha dimezler HE, EH ; -H

² Kur'an 72/26-27: O, ḡaybı bilendir. Ve hiç kimseye ḡaybını bildirmez. Ancak razı oldupu elçilere gösterir.

bilā-vāsıta melekdür evliyānuñ muğayyebāt üzere itlā'ları melek rü'yāsıyla müyesser olur ya'nī rü'yāda melā'ikeden [EH 556/b] aḥz iderler didiler nitekim melā'ike aḥvāline bir enbiyā tavassuṭıyla muṭṭali' olur didiler bir ḥadīs-i şerīfde ol Ḥazret (10) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *va'llāhi innī lā a'lemu illā mā 'allemenī rabbī*¹ buyurmuşlardır ḥāşılı her nesne ki 'ilm-i ḡaybdan ola ve ol Ḥazret andan ḥaber virmiş ola anda şübhe yoḡdur ki anuñ sūbūt ve şıdk risāletine delālet için Allāh te'ālā i'lām itmişdür Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem anuñ i'lāmıyla ve emriyle ḥalka ḥaber virmişdür ol Ḥazretde bu şıfat olduḡı şaḥābe-i kirām arasında (15) şöyle meşhūr ve münteşir olmuşdı ki biri birine *eskete feva'llāhu levlem yekun* [HE 421/b] *'inde min yaḥbere ḥacārete baḥḥā'* dirler ya'nī sākıt ol va'llāhi eger yanında ḥaber virür kimse olmazsa baḥḥā' deresinüñ taşları ḥaber virür dirlerdi maḡşūda elbette vāḡıf olur Allāh te'ālā aḡa bildirür dimekdür yoḡsa fi'l-ḥaḡīka taşlar ḥaber virür diyü itikād itmezlerdür bu faşl (20) iki kısım üzeredür bir kısmı anuñ beyānındadır ki Ḳur'ān-ı 'azīm vārid olmuşdur cümleden biri *ve in kumtum fī reybin mim mā nezzelnā 'alā 'abdinā fe'tū bi sūretin min mişliḥi*² kavlı-i şerīfidür *fen in lem tef'alū ve len tef'alū*³ kavlı-i şerīfine varınca bu kelām-ı şerīf ḡaybdan iḡbārdur ḥāşılı budur ki eger siz bizüm ḡulumuz Muḡammed Muşṭafa üzere inzāl itdügümüz nesneden şekk ü şübhed (25) iseñiz imdi anuñ mişlinden bir sūre miḡdārı getürüñ ve eger me'ārızıye kendüñüz ḡādir degül iseñiz şühedāñızı da'vet idüñ ya'nī siz mu'ayyen ve nāşır olanlaruñ cümlesin da'vet idüñ gelsünler siz mu'āvenet itsünler eger Ḳur'ān kelām-ı beşerdür didiler didüñüz ḡavilde şādıklar iseñiz dimekdür ve daḡı eger geḡmiş zamānda mu'ārazaya ḡādir olup mişlinden bir sūre getürmek mümkün olmadı ve min ba'd ḡādir olmaḡ daḡı yoḡdur biri daḡı *ve iz yu'idükümü'llāhu ihde't-ṭā'ifeteyni enne hāleküm ve teveddūne* [EH 557/a]

¹ Vallahi ben , Rabbimin bana öğrettiğinden başka bir şey bilmem.

² Kur'an 2/23: Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir süre getirin.

³ Kur'an 2/24: Eğer, yapamazsanız-ki hiçbir zaman yapamayacaksınız.

(5) *enne ğayre zātü’ş-şevketi tekūnu lekūm* ¹āyet-i kerīmesidür bunun aşlı sâbıkan zıkr olınan üzere bu idi ki Kureyş’ün iki kâfilesi var idi ya’nî esbâb-ı ticâretlekâfileleri yolda idi anları almağıcün Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem şahābe-i kirāmla taşra çıkmışdı ehl-i Mekke işitdiler daḥı biḡ nefere qarīb kimesne kâfileyi ḥimāyet için esbâb-i ḥarb ve kattālla (10) taşra çıkdılar orada ki mezkūrlarla muḳātil olınmaḳşahābeye ‘arz olındı kendüler üçyüz on üç nefer kimesne olmağın ol yaraḳlu ṭā’ife ile muḳāvemete meyl itmeyüp kâfile-i ticārete ṭoḳunmağı tercīḥ itdiler meylleri ol cānibe oldı Ḥaḳḳ subḥānehū ve te‘ālā zamīrlerinde olanı ḥaber virdi itdüğü va‘deyi yerine getürüp ol müsellaḥṭā’ifenün üzerine ehl-i selāmı (15) menşūr ve muḳaffer kıldı tafşīligazve-i Bedir’de mürūr itmişdür biri daḥı *seyuhzemu’l-cem’u ve yuvellune’d-dübüre*²ḳavl-i şerīfidür bu daḥı müstaḳbelden iḥbārdur ḥāşılı Kureyş Bedir gününde münhezim olup arḳaların döndüreceklerinden ḥaber virmişdür biri daḥı yine Kureyş ḥaḳḳında *senulḳī fi ḳulūbi’llezine keferu’r-ru’be bimā eşrekū bi’llāhi* [HE 422/a] *mā lem yünezzil bihi sulṭāneri*³ (20) ḳavl-i şerīfidür bundan murād Uḥud ğazāsında ḳalblerine ḳorḫu ilḳā ideceginden ḥaberdür ḥattā şöyle oldı ki cengde bu ḳadar ğalebe şüretin ṭutmuşlar iken göñüllerine ḥavf düşdi hemān ḳıtālī terk idüp bilā-sebeb döndiler yürüyü virdiler ba‘zılar eydür yolda giderken döndüklerine nādim olup yine dönelüm varalum hiç bir müslümānḳalması (25) didiler Ḥaḳḳ te‘ālā ḳalbilerine ḥavf bıraḳdı dönmege ḳādir olmadılar biri daḥı *elif lam mim ğulibeti’r-rūm fī-ednāl ardı ve hum min ba‘di ğalibihum se yağlibūn fi bıd’ı sinīn*⁴āyet-i kerīmesidür *lā yuḥlifu’llāhu va‘dehu*⁵ḳavl-i şerīfine varınca bunun sebep nüzūli ol idi ki Ḥüsrev-i Pervīz yarar beglerine firāvān ‘asker ḳoşup göndermişdi geldiler Rūm diyārının vilāyet-i ‘Arab’a [H 191/b] qarīb

¹ Kur’an 8/7: Allah size vaad ediyordu ki, iki topluluktan biri sizindir. Siz ise kuvvetsiz olanın sizin olmasını istiyorsunuz.

² Kur’an 34/45: O topluluk yakında bozguna uğrayacak ve arkalarına dönüp kaçacaklardır.

³ Kur’an 3/151: Hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah’a ortak koştuklarından dolayı inkar edenlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin kalacakları yer ne kötüdür.

⁴ Kur’an 30/1,2,3,4: Elif, lam, mim. Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir.

⁵ Kur’an 30/6: Allah vaadinden dönmez.

olan yerlerinden ba'zı memleketlerin aldılar Rûm askeri münhezim oldu küffâr Kureyş bu hâle şād olup fāl tıtdılar şol cihetden ki ehl-i İslâm'a eyitdiler siz ve Rûm tã'ifesi [EH 557/b] ehl-i kitâbsızve bir ve Fârs kavmi ümmîlerüz pes Fârsîler Rûmîleregalebe itdügünde (5) fāl tutaruz ki biz de size gâlib olavüz didiler Hakk te'âlâ âyet gönderüp haber virdi ki Rûmîler dağı *bıd'ı sinin*çinde ya'nî üç yıldan toğuza varınca Fârsîlere gâlib olalar âyet-i kerîme nüzûl idicek hâzret-i şiddîk raçıya'llâhu 'anh küffâre eyitdi mel'unlar hiç sevinmeñnazar 'âkıbetedür ve 'âkıbet tã'ife-i Rûm Farsîlere gâlib olsa gerekdür Hakk te'âlâ böyle (10) haber virdi didi Kureyş'ün serkeşlerinden Übey bin Hâlef didükleri la'în eyitdi böyle degüdür gel berü senünle öçüşelüm didi onar deve öc idüp arada üç yıl müddet kodılar Ebü Bekr raçıya'llâhu 'anh şüret-i mâ-cerâyıFağr-ı Kâ'inât şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hıdmetine 'arz eyledi ol Hâzret eyitdi *bıd'ı sinin* üç yıldan toğuz yıla varınca dimekdür var mâlı ve müddeti (15) ziyâde kıl didi Ebü Bekr hâzreti gelüp toğuz yıla degin yüz deve üzere öc eyleyüp müddet bağladı ve biri birindenyarar kefiller aldılar âhirü'l-emr ol gün ki ehl-i İslâm Bedr didükleri mevzi'de küffâr-ı Kureyşi galebe itdiler Rûmîler Farsîlerle ceng idüp gâlib olduklarınuñ haberi yetişdi ba'zı kavilde haber Hudeybiye gününde geldi didiler ve'l-hâşıl (20) hâzret-i şiddîk yüz deveyi evvelki kavlı üzere ya'nî haber Bedir'de gelmek kavlince Ebî'den aldı ikinci kavlı üzere kefilinden aldı zîrâ Ebî la'în Bedir'de maqtûl [HE 422/b] olmuşdur Fağr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem yâ Ebâ Bekir anları şadağa eyle diyü buyurdu ve bi'l-cümle âyet-i kerîme muğayyebâtdan ihbâr itdügünde şübhe kalmadı biri dağı *va'ada'llâhu'llezîne âmenû minkum ve 'amilu's-şâlihâti* (25) *le-yestağfennehum fi'l-arđi kemâstağle efellezîne min kablihim*¹ âyet-i kerîmesidür bunıñ hâşılı Hakk tebâreke ve te'âlâdan Resûline va'ededür ki yakîn zamânda ümmetini hülefâ-yı arz ve e'imme-i nâs kılsa gerekdür ve havfların emne tebdîl itse gerekdür ve âhir va'desin incâz buyurup itdükleri mevâ'idi rûzı kıldı hattâ Mekketu'llâh ve Hayber ve Bahreyn ve sâ'ir cezîretü'l-'Arab [H 192/a] ve arz bi't-tamâm fetğ olunmayınca ol Hâzret

¹ Kur'an 24/55: Allah, içinizden iman edipte salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da mutlaka egemen kılacağına dair vaadde bulunmuşdur.

dār-ı āhirete intikāl itmedi ve Mecūs hacerden [EH 558/a] Şāmın ba‘zı eṭrāfindan cizye aldı ve Rūm pādīşāhı ve Mıŝır ve İskenderiyye ḥākimleri ve ‘Ummān mülūkı ve Uŝhame’nün vefātından ŝonra Ḥabeŝ sulṭānı olan ŝaḥiŝ cümlesi ol Ḥazrete (5) pīŝkeŝler gönderdiler Ḥaḥḥ subḥānehū ve te‘ālānuḡ da‘vetine icābetden ŝonra ḥalīfe-i ā‘zīm Ebū Bekr ŝiddīk raḡıya’llāhu ‘anh ikāmete emr dīne kıyām gösterüp mühimmāt-ı vezāif-i İslām’a kemā-yenbağitertīb ü nizām virdi Ḥalid bin Velīd’e ‘asker koyup Fārs vilāyetine gönderdi vardılar bi-‘avni’llāh bir cānibin fetḥ itdiler bir bölük ‘asker daḡı ‘Ubeyde’ye koŝup¹ arz-ı (10) Şām’a irsāl itdi ve biraz ‘askerle daḡı ‘Amr bin el-‘Āŝı Mıŝıra gönderdüḡi Ḥaḥḥ te‘ālā ḥazreti Şāma giden ‘askere Buŝrā ve Dimiŝḥ ŝehirlerinüḡ fetḥin müyesser eyledi ve eṭrāfinda olan civāruḡ sā’ir kaŝabāt ve büledāndan ne var ise cevze-i taŝarrufa dāḡil itdiler andan ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb ḥazretin istiḡlāf idüp dār-ı āhirete intikāl idicek Ḥaḥḥ subḥānehū ve te‘ālā (15) ḥazretin ‘Ömerüḡ zamān-ı ḡilāfetinde İslām’a bir kuvvet ve ḡudret erzānī buyurdu ki her ḡanda müteveccih oldırsa fetḥ ü nuŝret rabbāniyye piŝrev leŝker-i İslām olup memālik-i Mıŝır ve Şām bi’t-temām ve’l-kemāl fetḥ olındı ve ekŝer-i memālik Fārs muzāfāt-ı bilād-ı İslāmiyyeden kılnup Kisrāḡaçdı aḡŝā-yı memleketine gitdi Ḡayŝer daḡı diyār-ı Şāmdan elin çeküp Ḡoŝtaṇṇiniyye’ye (20) ilticā itdi ḥazret-i ‘Ömer raḡıya’llāhu ‘anh ikisinüḡ daḡı māl ü menāllerin alup fī-sebīli’llāh infāḡ itdi Ḥaḥḥ subḥānehū ve te‘ālā Resūl-i ekremine nice va‘de buyurdu ise öyle vāḡı‘ oldı andan ŝonra ḥazret-i ‘Oŝmān bin ‘Affān raḡıya’llāhu ‘anh mesned-i ḡilāfete cülūs idicek memālik-i İslāmiyye aḡŝā-yı meŝāriḡ ve meḡarib-i arza mümtedd oldı diyār-ı maḡrib tā Endelūs ve Ḡırvan (25) memleketlerine ve baḡır-ı muḡīte varınca fetḥ olındı diyār-ı maŝriḡ tā nihāye-i bilād Çin’e varınca ḡabza-i taŝarruf-ı İslāma dāḡil oldı [HE 423/a] Medāyin-i ‘İrāḡ ve Ḥorāsān Ahvāz fetḥ olınup müslümānlar küfre Etrākle ḡitāl-i ‘azīm itdiler bī-ḡadd ü pāyān kimselerin ḡırdılar² [EH 558/b] Emīrū’l-mü’miṇīn ‘Oŝmān ḥazretine memālik-i ŝarḡ ve ḡarbünḡ ḡarācı geldi bu cümle teŝrifāt [H 192/b] anlara cem‘ ve tilāvet-i Ḡur’an-i kerīm

¹koŝup H, EH ; koyup HE

² ḡālibā Etrākden murād leşker-i ḡaḡandur zīrā Çin vilāyetine vardılar dimişdür EH, -H, HE

sebebiyle idi rağıya'llāhu 'anh ve 'an sārü's-şahābe ecma'in biri dağı ve *duribet 'aleyhimu'z-zilletu*¹ āyet-i kerīmesidür ki tārife-i Yehūd hakkında nāzil olmuşdur fi'l-hākiki bu kavlı-i şerif mücebince dā'imāzillet ü haķāret halāř bulmamışlardur biri dağı *izā cā'e naşru'llāhi ve'l-fetħu*² (5) sūresidür ki Haķķ subhānehü ve te'ālā Kureyř üzere nuşret ve fetħ-i Mekke ve sār bilādı va'de buyurup benī Ādem gürüh gürüh dīn-i İslām'a gireceklerin haber virmişdür ve nice buyurdısa öyle vāķı' olmuşdur şidku'llāhi te'ālā .

**Ķısm-ı sānī olĶazretün şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem āyāt-ı Ķur'āniyyeden gayrıla iĶbār
ani'l-muğayyebāt itdüğünün beyānındadır:**

Ķuzeyfe (10) rağıya'llāhu 'anh buyurmuşdur ki bir gün ol Ķazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ařhāb-ı güzīn arasında şurub şuşbe buyurdu yakıyāmete degün zühür idecek cevāzından haber virdi bir nesne şomadı ki andan haber virmeye Ķıfz iden Ķıfz eyledi ve unudan unuttı ařhāb rağıya'llāhu 'anhüm bu Ķalden āgāh idilerve buyurduğı Ķevādiřden bir nesne zühür eylese ol zamānda FaĶr-ı Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (15) bundan haber virmişdi diyü yādıma gelürdi ke-ennelu bir kiři bir kimesneyi zamānda görmüş olsa unutmuş olsa şonra görse gördüğü zamānda Ķātırına gelse ki bu kimesne ol kimesnedür iřte FaĶr-ı Ālemün Ķaberlerin şonrada şöyle tezkire iderdüm didi ve yemīn itdi ki meclisde üç yüz kimesne ve dağı ziyāde var idi ol Ķazret kıyāmete dek zühür idecek fitnelere kim Ķā'id olur (20) ya'nī her kimserdār-ı leşker-i fiten olursa ismile ve atasınun ismile ve şabilesiyle zıkr itdi diyü buyurdu Ebü Dāvūd raĶmetu'llāhi 'aleyh Ķuzeyfe böylece rivāyet itmişdür ve İmām řaberānī naĶlinde İbn 'Ömer rağıya'llāhu 'anhā ol Ķazretten rivāyet eyler ki *inna'llāhe řad rufi'a li'd-dünyā feinnā enzuru ileyha ve ilā mā hüve kā'inu fiĶā ilā yevmi'l-ķiyāmeti ke'enne* [EH 559/a] *mā enzuru ilā keffi Ķazā* diyü buyurmuşlar ya'nī (25) taĶķiken Haķķ subhānehü ve te'ālā tamām-ı dünyāyı baņa ref' itdi ya'nī her birin şarşu şuttı ben ol dünyāda ve kıyāmet gününe dek anda olacaĶevādīře naşar iderüm guyā řu elümün

¹ Kur'an 2/61: Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı.

² Kur'an 110/1: Allah'ın yardımı ve fethi geldiğinde

ayasına [HE 423/b] nazar iderüm dimekdür bundan ğayru Deccāl huşuşında ve sâ'ir umür ve hevâdişe müte'allıkba'zı rivâyât dağı vârid olmışdur¹mezkürenüñ şevâhidinden [H 193/a] biri budur ki Şeyheyn rivâyetlerinde Ebî Hüreyre raçıya'llâhu 'anh buyurmuşdur ki *inne'n-nebiyye şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ne'a'n-necâşıyye lil-nâsi fi'l-yevmi'llezi tüvüffiye fihî ħarace bihim ilâ'l-muşallâ ve şaffe bihim şallâ 'aleyhi ve kebbera erba'a tekbirât*hâşılı budur ki Hâbeş pâdişâhlarından ol Hâzrete İmân getüren Necâşî (5) diyâr-ı Hâbeşde vefât itdügi gün H'âce-i Ka'inât şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ħalka Necâşî bugün vefât itdi diyü ħaber virüp aşhâbiyla muşallâya çıkdı anlarla şaf bağlayup Necâşînün üzerine gâ'ib namâzın kıldı ve dört tekbir eyledi dimekdür fi'l-ħaķıķa şonradan gün gibi zâhir ve bâhir oldı ki Faħr-ı 'Âlem namâzın kıldıĝı gün NecâşîHâbeş vilâyetinde vefât itmiş imiş (10) Necâşî efşah luĝati üzere kesr-i nun ve kesr-i şın ve taħfîf-i yâ ileHâbeş pâdişâhına dirler nitekim Rûm pâdişâhına Kayşer ve 'Acem pâdişâhına Kısra dirler mezkür Necâşînün ismi Uşhâme idi raçıya'llâhu 'aleyh biri dağı budur ki sâbıķan işâret olınan üzere ol Hâzret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Ebü Bekr ve 'Ömer ve 'Osmân ile Uħud taĝına çıkdılar dağı taĝ ħarekete geldi mübârek (15) ayaĝıyla urup taĝa eyitdi *üşbut uħud fe innemâ 'aleyke nebiyyun ve şiddik ve şehidân* didi ya'nî sâbit ol veķarâr eyle üstünde olanlar degüldür illâ bir peyĝamber ve bir şiddik ve iki şehiddür didi vâķ'âħazret-i 'Ömer ve 'Osmân raçıya'llâhu 'anhümâ şonradan maķâm-ı şehâdete ķadem başdılar biri dağı yine Buħârî ve Müslim rivâyetlerinde Ebü Hüreyre'den mervîdür ki Faħr-ı Kâ'inât (20) şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *izâ heleke kısra ba'dehu ve izâ heleke kayşeru felâ kayşeru ba'dehu ve'llezi nefsi bi-yedihi letunfekenne künûze hümâ fi sebili'llâh* buyurmuşdur İmâm Nevevî eydür Şâf'îve sâ'ir [EH 559/b] 'ulemâ raħmetu'llâhi te'âlâ ķavillerinde ma'nâsı Kısrahelâk olduķdan şonra 'İrâķ'da Kısra olmasa gerek ve Kayşer helâk olduķdan şonra Şâmda Kayşer olmasa gerek dimekdür ya'nî kendü (25) zamân-ı şerîfinde 'Acem pâdişâhı vilâyet-i 'İrâķda ve Rûm pâdişâhı diyâr-ı Şâmda oturlardı bunlar helâk olduķdan şonra

¹ eħâdiş-i EH, HE ;-H

artuḡ ‘Irāk’da ‘Acem pādişāhı ve Şām’da Rūm pādişāhı oturmasa gerek dimek olur vāḡ’a buyurduḡı gibi oldu biri daḡı budur ki Sūrāḡa raḡıya’llāhu ‘anh Ḥāzretine Kısra’nun bileziklerin taḡunacaḡına işāret [H 193/b] buyurup *keyfe bike izā lebiste sivāreyyi kistrā* [HE 424/a] demiş idi vaḡtā kim ḡāzret-i ‘Ömer raḡıya’llāhu ‘anh ḡilāfetinde devlet-i Kısra kesr olunup ol bilezikleri emīrū’l-mū’minīn ḡıdmetine getürdiler anları Sūrāḡaya giderdi *ve elḡamdūli’llāh ellezi selebehümā min kistrā ve elbesehümā sūrāḡa*² diyü Ḥāḡḡ te‘ālā (5) ḡāzretine ḡāmd eyledi biri daḡı budur ki ‘ammi ‘Abbās daḡı İslām’a gelmedin ehl-i Mekke ile Bedir muḡāberesine gitdüḡi zamānda ḡatunına giceyle bir miḡdār māl virmişdi aşlā ḡatunıyla kendüden ḡayrı kimse bilmezdi ol gün esīr olup bahāya kesildi Faḡr-ı Kā’ināt’a eyitdi benüm mālīm yoḡdur şimdi beni ellere muḡtāc mı eylersin didi Ḥāce-i Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi (10) ḡatunuḡa virdüḡün mālī nice oldu didi ‘Abbās hemān nübüvveteni ta‘abbüdülik³ idüp īmāna geldi⁴Ḥāḡıḡ bin Ebī Belte‘anun ehl-i Mekkeye mektüb gönderdüḡünden ol Ḥāzrete bi-izni’llāh ma‘lūm olup mektüb ileden ‘avretün ardınca ādem gönderüp fülān mevzi‘de yetişürsüz diyü buyurduḡudur tafşīli maḡşad-ı evvelde mürūr itmişdi biri daḡı yine sābıḡan tafşīl (15) olınan üzere Mūte ḡāzāsında Zeyd bin Ḥārişē andan şonra Ca‘fer İbn Ebī Ṭālib andan şonra ‘Abdu’llāh bin Revāḡa şehīd oldukları sā‘at tafşīl üzere ḡāllerinden aşḡābına ḡāber virdüḡidür Faḡr-ı Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem mezkūrlara ‘asker ḡoşup Şām ḡurbında Mūte didükleri mevzi‘e gönderüp kendü sa‘ādetle Medīne’de kalmışdı (20) Esmā bint ‘Umeys raḡıya’llāhu ‘anhümā buyurmuşdur ki [EH 560/a] Ca‘fer şehīd olduḡu gün şābāḡ vaḡtinde peyḡamber ‘aleyhi’ş-şālavātu ve’s-selām aşḡābıyla baḡa gelüp yā Esmā Caferün ḡlancıḡları ḡādadur didiben daḡı getürdüm aldı ḡuḡdı ve ḡoḡuladı andan mübārek ḡözleri yaş aḡıtdı ben eyitdüm yā Resūla’llāh Ca‘fer’den saḡa bir ḡāber miyetdi didümne‘am ḡatele’l-yevme (25) diyü buyurdu dimişdür biri daḡı budur ki ḡā’ife-i Ḳureyş beni Ḥāşem’den aldıkları ‘ahid-

¹ Kısra’nın bileziklerini takınsan ne dersin?

² Onları Kısra’dan sorup Sūrāḡa’ya giydiren Allah’a ḡāmd olsun.

³ ta‘abddüdülik H; taşdıḡ HE, EH

⁴ biri daḡı HE, EH ; -H

nāmenüj haṭṭını güve yedi hemān cā-be-cāismu'llāh ḵaldı diyü Ḵureyşe ḵaber virdi kāğıdı ortaya getürüp açdılar fi'l-ḵaḵīka buyurduğı gibi buldılar tafşīli maḵşad-ı evvelde sebḵat itmişdür biri dağı oldur ki Ṭaberānī ve Bezzār rivāyetlerinde İbn 'Ömer [H 194/a] raḵıya'llāhu 'anhā buyurmışdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḵazretiyle Minā mescidinde otururdum enşārdan bir kimesne şaḵīf bir kimesne ol Ḥazrete gelüp selām virdiler yā Resūla'llāh saña ba'zı nesne su'āl itmege geldük didiler Faḵr-ı 'Ālem eyitdi eger dilerseñiz size ḵaber (5) vireyim ki baña ne su'āl itmege gelmişsiz ve eger dilerseñiz sükūt ideyim siz su'ālñiz taḵdīr [HE 424/b] idün didi şaḵīfi Enşārī'ye eyitdi su'āl eyle niye geldün ḵaber virsün didi andan Faḵr-ı 'Ālem şalla'llāhu'aleyhi ve sellem eyitdi anuñçün geldün Beytü'l-Ḥarām niyyetine evünnden ne vaḵt çıḵduñ ve ol 'amelden saña ne şevāb ve fazīlet vardur baña su'āl idersin ve (10) ṭavāfdan şonra ḵılduğun iki rek'atıve Şefā ve Merve mā-beyninde olan sa'y ve 'arefede olanvuḵūfı ve remy-i cimārı ve ḵurbānı ve bunlarda saña ne şevāb ḵāşıl idüğün su'āl idesin diyü buyurdi enşārī eyitdi ol Allāh ḵaḵḵıçün ki seni Ḥaḵḵ peygamber gönderdi bunlardan su'āl içün gelmişdüm didi bunuñ naḵīri bir ḵuşuş dağı (15) Vaşile bin es-Eşka' raḵıya'llāhu 'anh Ḥazretiyle vāḵı' olmışdur biri dağı budur ki Fāṭıma raḵıya'llāhu 'anhā ḵazretine *inneke evvelü ehlī lühūkan bih¹* buyurup ehl-i beytinden kendüye evvel vāşıl olacaḵ ḵazret-i Fāṭıma idüğün marazında ḵaber virdi fi'l-ḵaḵīka öyle vāḵı' oldı bir rivāyetde sekiz aydan şonra ve bir ḵavilde altı aydan şonra [EH 560/b] Ḥazret-i (20) Fāṭıma āḵirete intikāl eyledi biri dağı oldur ki ḵatunlarına eyitdi *esra'küne bī lühūkann eṭvalükünne yeder²* didi murād sizün baña ziyāde sür'atle ulaşanuñuz ziyāde seḵāvet üzere olanıñızdur dimek olur ümmühāt-ı mü'minīnden raḵıya'llāhu 'anhun Zeyneb bint Caḵş iş işlerdi dağı kendüeli emeginden şadaḵa virürdi ol Ḥazrete evvel ulaşan (25) ol idi raḵıya'llāhu 'anhā biri dağı oldur ki 'Alī bin Ebī Ṭālib raḵıya'llāhu 'anh Ḥazretine şehīd olacağın ḵaber virüp eyitdi *men eşḵā'l-āḵirīn* didi ya'nī āḵirün gāyet şaḵīsi kimdür didi ol dağı Allāhu ve resūluhu a'lem didi Faḵr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve

¹ Ehlinden bana ilk ulaşacak olan sensin.

² Bana en süratli kavuşanınız, eli en uzun olanınızdır.

sellemkätülün diyü buyurdu ya'nî seni katl idendür didi İmâm Aḥmed Menākıb'da zıkr itmişdür biri daḡı [H 194/b] oldur ki İbn 'Abbās rivāyetinde Mu'āviye'ye eyitdi *emmā inneke setüblā emre ümmetī ba'dī feizā kāne zalike faḡbel min muḡsinihim ve tecāvez 'an musī'ihim* didi ḡaşılı Mu'āviye'ye ümmeti üzere vālī olacaḡından ḡaber virüp vākı' olduḡı zamānda anlaruḡ eyüsi ve yatlusıyla ḡasen mu'āmele (5) kılmak sipāriş buyurdu ve yine İbn 'Asākır raḡmetu'llāhi 'aleyh 'Urve bin Rueymden merfū'an rivāyet eylemişdür ki Mu'āviye ḡakkında *len yuḡlebe mu'āviyetu ebeden* buyurulmuşdur ḡazret-i 'Alī kerre mā'llāhu vecheşiffın gününde eger bu ḡadīs benüm ḡāḡıruma geleydi Mu'āviye ile kıtāl itmezdüm diyü buyurmuş ma'nāsı Mu'āviye ebeden maḡlūb olmaz dimekdür biri daḡı ḡazret-i 'Osmān bin'Affān'a (10) işāret idüp *yukḡtalı hezā mazlūmendiyü* buyurduḡudur ya'nî bu kişi mazlūm olduḡı ḡâlde [HE 425/a] katl olunur didi 'āḡıbet buyurduḡı gibi oldı tilāvet-i muşḡaf iderken çaldılar ḡanı *fesayekfī keḡumu'llāh ve hüve's-semī'u'l-'alīmu* yazusu üstine saçdılar biri daḡı ³ meşūrdur ki ol ḡazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu mertebeyi ta'yīn itmiş ola ḡākim naḡlinde İbn 'Abbāsdan mervīdür ki *fesayekfīkeḡumu'llāhu ve hüve's-semī'u'l-'alīmu* diyü buyurmuşlar velīkin ḡāfız Zehebī bu ḡadīs mevzū'dur dimişdür İmām Müslim rivāyetinde Üsāme bin Zeydden (15) mervīdür ki [EH 561/a] buyurmuşdur *inne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡāle yā 'osmān tūktel ve enre teḡrā' sūreti'l-baḡara fe-raḡe ḡatre min demike 'aleyye fesayekfī keḡumu'llāhu* diyü buyurmuşlar ve lakin ḡāfız Zehebī bu ḡadīs mevzū'dur dimişdür İmām Müslim rivāyetinde *enne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eşrefe 'alā aḡammi min āḡāmi'l-medīneti sūmme ḡāle hel terūvne mā erā* (20) *ennī le-erā mevāki'i'l-fiteni ḡilāle biyütiküm kemevāki'i'l-fiḡri ya'nî* ol ḡazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir gün Medīne evlerinden birinün üstine çıḡdı daḡı yārānına su'āl idüp eyitdi benüm gördüḡümü siz görür müsüz didi andan eyitdi taḡḡikēn sizün evleriniz arasında fitneler mevāki'ini görürüm ḡatreler

¹ Muaviye asla maḡlup olmaz.

² Kur'an 2 /137: Allah, onlara karşı seni koruyacaktır. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.

³ biri daḡı H ; Şifāda HE, EH

⁴ Kur'an 2/137: Allah, onlara karşı seni koruyacaktır.O, hakkıyla işitendir, bilendir.

mevâkıfî gibi diyü buyurdu hâşılı şehrünüz içinde (25) fitneler vâkı' olsa gerekdür diyü işâret buyurdu andan sonra fiten zuhûr itmege başladı hazret-i 'Osmân katlinden sonra fitne biri birin te'âkub eyledi tâ Haccâc fitnessine varınca ol diyâr envâ'î fesâddan âşûde olmadı nitekim kütüb-i Tevârih'de mufaşşılan mestûrdur İmâm Mâlik'den mervîdür kiyevmü'l-Harre'de hamele-i Qur'ân'dan yedi yüz kimesne katl olındı üç yüzi [H 195/a] şahâbe-i kirâmdan idiler rıdvânu'llâhi 'aleyhüm ecma'în ve bu huşûş zamân-ı pür-fesâd-ı Yezîd-i pelîdde¹ vâkı' olmışdur ba'zı rivâyetde vaq'a-i Cemel'den ve Şiffîn'den haber virdi diyü vârid olmuşdur Hâkim rivâyetinde Ümmi Seleme raçıya'llâhu 'anhâdan mervîdür ki bir gün ol Hazret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem (5) ba'zı ümmehât-ı mü'minînün ħurûc idecegin zıkr itdi andan hazret-i 'A'îşe güldi Fahr-ı 'Âlem eyitdi *unzurî yâ ħümeyrâ en lâ tekûni enti* didi ya'nî nazar eyle yâ ħümeyrâ ol ħurûc idecek sen olmayasın didi andan hazret-i 'Alî'ye müteveccih olup eyitdi *in veleyte şey'en min emrihâ fe-erfek bihâ* didi ya'nî 'A'îşe'nün umûrında bir nesneye mâlik (10) olursañ aña refîkve mülâfâfat idesin diyü buyurdu İbn 'Abbâs hazretinden dağı buña müte'allik rivâyet vârid olmuşdur Hâkim ve Beyhaķî rivâyetlerinde Ebî es-Esved'den mervîdür ki gördüm bir kerre Zübeyr ħurûc itdi murâdı hazret-i 'Alî ile kıttâl idi 'Alî raçıya'llâhu 'anh eyitdi *ünşidük'allâhe hel semi'te Resûlu'llâhi şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem yeķûlutuķâtiluhu ve entelehu* (15) *zâlimun* didi ya'nî Zübeyr and virüp eyitdi sen işidün mi ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem saña sen 'Alî ile kıttâl idersin şol hâlde ki sen aña zâlimsin didi diyü su'al itdi hemân Zübeyr döndi [EH 561/b] gitdi dimişdür [HE 425/b] Ebû Ya'lâ ve Beyhaķî rivâyetlerinde *belâ ve lâkin nesiytü didi* ya'nî belî işitdüm ammâ unuttum diyü cevâb virdi didiler biri dağı (20) hazret-i Hasan raçıya'llâhu 'anh hakkında *inne ibnî hazâ seyyidün ve seyüşlihu'llâhu bihi fieteyni 'azîmeteyni mine'l-müslimîne*² buyurduğıdur ya'nî taĥķiken benüm şü oğlum seyyiddür ve yaķîn zamânda Haķķ te'âlâ müslümânlardan iki 'azîm 'askeri bunun

¹zamân-ı pür-fesâd-ı Yezîd-i pelîdde H; ħilâfet-i Yezîdde HE, EH

² Gerçekten benüm şü oğlum efendidir. Yakın zamanda Hak teala hazretleri müslümanlardan iki büyük orduyu bunun sebebiyle ıslah etse gerektir.

sebebiyle ı̣lāḥ itse gerekdür dimek olur āḥir buyurduğı gibi oldu z̄irā ḥāzret-i ‘Alī bin Ebī Ṭālīb kerre mā’llāhu veche (25) şehīd olduğdan ōnra kırk bin den ziyāde kimesne ḥāzret-i Ḥasana bī‘at itdiler bilād-ı ‘Irāk ve Ḥorāsān’da yedi ay ḥilāfet üzere oldu āḥir leşker çeküp Mu‘āviye’nün üstine vardı Mu‘āviye dağı karşı geldi iki ‘asker biri birin göricek ḥāzret-i Ḥasan bildi ki bir cānib ḥalkunun ekseri kırılmayınca ol bir cānib ğalebe idemez müslümānlardan bu kadar [H 195/b] kimsenün kanı dökülmeği revā görmeyüp Mu‘āviyeye mektūbla ḥaber gönderdi ben ḥilāfeti saña tefvīz iderüm ammā ōl şartla ki babam zamānında senünle kıtāl iden kimselerden ehl-i Medīneye ta‘arruz itmeyesin ve kimseyi incütmeyesin didi Mu‘āviye dağı on kişiden ğayrı kimseye ta‘arruz itmeyem diyü cevāb (5) gönderdi ve’l-ḥāşıl mā-beyninde vāfir mürāselātvākı‘ oldu āḥirü’l-emr Mu‘āviye bir beyāzķāđı gönderüp bunun içine her ne dilerseñ yaz ben kabūl ve iltizām itdüm didi bunun üzerine şalāḥ itdiler Ḥaķķ subḥānehū ve te‘ālā ḥāzret-i Ḥasan berekātıyla Faḥr-ı ‘Ālem buyurduğı üzere iki ‘azīm ‘askeri fitneden şaklayup mā-beynlerindeşalāḥ itdi Devlābī (10) raḥmetu’llāhi ‘aleyh teḥrīc itmişdür ki ḥāzret-i Ḥasan rağıya’llāhu ‘anh eyitdi *kānet cemāhumu’l-‘arabi bi-yedi yusālimūne men sālemtü ve yuḥāribūne men ḥārebtu fetraktuhā ibtigā’e vechi’llāhi ve ḥaķni dimā’i’l-müslimīne* didi ya‘nī rü’esā-yı ‘Arab benüm elimde idi ben muşāliḥe itdüğümle muşāliḥe iderlerdi ve ben muḥārebe itdüğümle muḥārebe iderlerdi ben Ḥaķķ te‘ālā Ḥāzretinün (15) cihete rızāsıçün diledüğüm için ve müslümānların kanları dökülmeden men‘ murād idündüğüm için ḥilāfeti terk itdüm diyü buyurdu biri dağı oldur ki İmām [EH 562/a] Ḥüseyn rağıya’llāhu ‘anh ḥāzretinün Ṭuf didükleri mevzi‘de şehīd olacağın i‘lām idüp bir avuç toprak çıkarup Ḥüseyn bu toprakda medfūn olsa gerekdür diyü buyurmuşdur İmām Beğavī Mu‘cem’inde (20) Enes bin Mālik ḥadīşinden rivāyet itmişdür ki melekü’l-ķatreḤaķķ te‘ālā Ḥāzretinden Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemi ziyāret itmeğe izn taleb itdi Bārī te‘ālā izn verüp ol ğün ki Faḥr-ı ‘Ālem Ümmi Selemeye geldüği ğün idi melek ol Ḥāzreti ziyārete geldi andan Ḥ‘āce-i [HE 326/a] ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yā Ümmi Seleme kapuyı bekle üzerimize

kimse girmesün didi (25) Ümmi Seleme raçıya'llāhu 'anhā apuda ururken hemān azret-i Hüseyn gelüp ierü girdi ol azretüñ üzerine ıradı Far-ı 'Ālem Hüseyni öpdi kudı oşamağa başladı melek eyitdi bunu sever misin didi Far-ı 'Ālem ne'am diyü buyurdu melek eyitdi taıken senüñ ümmetüñ bunu atlıtse gerekdür eger dilerseñ atlı olınacak mekānı saña [H 196/a] göstereyim didi andan ol şehid olacağı mevzi'ci gösterdi Far-ı 'Ālem oradan bir avu kızıl toprak alup getürdi Ümmi Seleme raçıya'llāhu 'anhā ol toprağı aldı dağı bir bez iine bağladı řābit raçıya'llāhu 'anh ol mevzi' Kerbelādur diyü biz söyleşirdük dimişdür EbüHātem şaıhinde ve (5) İmām Amed rametu'llāhi rivāyet-i mezkürenüñ mişlin nalı buyurmışlar bir rivāyetde böyledür ki Ümmi Seleme eyitdi ol azret baña bir avu toprak şunup bu toprak Hüseyn atlı olınacak yerüñ toprağındandır bu ne vatı ki urduğı yerde an ola bilesin ki Hüseyn atlı olınmışdur didi ben dağı aldum bir şışeye oydum bu toprak bunda an olduğı (10) gün 'azım gündür dir idüm dimişdür sev-i kelām itizāsi budur ki 'āıbetü'l-emr buyurduları gibi olmuş ola velikin ol mertebe-i mezkür olmayup ta'yin buyurduların zikrile iktifa itmişlerdür rivāyet olunur ki Far-ı Kā'ināt buyurduğı üzere arz-ı 'Irā'da Kufe nāhiyesinde uf didükleri mevzi'ne Kerbelā demekle meşhürdür azret-i Hüseyn (15) anda şehid oldu atlı iden Sinān bin Enes en-Nea'ı la'netu'llāhi te'ālā yevmü'd-din didükleri řālim idi ba'zılar ğayrı kimesnedür didiler bu bābda ba'zı avāl ba'ide zikr itmişlerdür [EH 562/b] va'llāhu a'lem bi-aıatü'l-āl Ebü Nu'aym Delā'il-i Nübüvvet'de Nađra-i Ezdiye'den rivāyet itmişdür ki Hüseyn bin 'Alī raçıya'llāhu 'anhā atlı olunduğı zamānda gökden an yağdı ve řabā alkup uyularımız ve (20) destilerimiz tolu an bulduğ dimişdür biri dağı oldur ki Buārī ve Müslim rivāyetlerinde 'Ammār raçıya'llāhu 'anh azretine *taktuluke'l-fi'etü'l-bāđiye* buyurmışdur ya'nī seni bāđi'asker atlı ider dimişdür ve āhirü'l-emr buyurduğı gibi olmuşdur biri dağı oldur ki Ebü 'Ömer bin 'Abdü'l-berr rivāyetinde 'Abdu'llāh bin 'Ömer raçıya'llāhu 'anhā bir gün ol azretüñ yānında bir kimesne gördi (25) kim idüñün

bilemedi¹ Faḥr-ı Kā'ināt eyitdi ol Cebrā'īl idi didi ammā gelecek zamānda gözüñi yitürsen gerek didi vāqı'ā 'Abdu'llāh āḥir 'ömrinde a'cāmā oldı biri daḥı oldur kite'yuşu ḥamīden ve tuḳtelu şehīden ya'nī mādām ki şağsın ḥüb [H 196/b] ve memdūḥ ma'īšet eylersin ve āḥir [HE 426/b] şehīd olursun dimek olur fi'l-ḥaḳīka buyurduḡı gibi oldı² ḥadīs-i şerīfi Ḥākim rivāyet itmişdür ve 'ulemā-yı ḥadīsden Beyḥaḳī ve Ebū Nu'aym ḥadīs-i şahīḥdür dimişlerdür biri daḥı oldur ki (5) 'Abdu'llāh bin Zübeyre *veylün leke mine'n-nāsi veylünli'n-nāsi minke*³ dimişdür āḥir Ḥaccācla mā-beynlerinde bu kadar fitne ve fesād oldu nitekim Tevārīḥ'de meşūrdur biri daḥı 'ālimü'l-Medīneye işāret buyurduḡudur Ebū Hüreyre'den rivāyet olınmışdur Resūlü'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *yuşiku'n-nāsu en yeḍribū ekbāde'l-i bili ve lā yecidū e'leme* (10) *min 'ālimi'l-medīneti* buyurmuşlar ya'nī ḳarīb olur ki ḥalḳ menāzil-i ba'īdden ṭaleb-i 'ilm için sefer ideler ve Medīne 'āliminden 'ālim kimesne bulmayalar dimekdür Süfyān bin 'Ayīne raḥmetu'llāhi 'aleyh biz şöyle ra'y iderdük ki ol buyurduḡı 'ālem İmām Mālik ḥazreti idi dimişdür r 'Abdu'r-rezzāḳ daḥı [EH 563/a] Mālik'den ḡayrı 'ālemü'l-Medīne ismile kimse ma'ṛūf olmamışdurve eṭrāf-ı (15) 'ālemden aḡa geldikleri gibi bir kimseye gelmemişdür didi Muş'ab'dan mervīdür ki İmām Mālik'den oḳunmaḡıçün ḥalḳ ḳapusunda izdihām idüp biri biriyle döḡüşürlerdi dimişdür e'imme-i dīn ve 'ulemā-yı meşhūrından niçe kimesne andan ḥadīs rivāyet itmemişlerdür cümleden ba'zı bunlardur ki zıkr olunur el- İmāmü'l-A'zam Ebū Ḥanīfe ve ez-Zehrī ve's-Süfyān ve's-Şāfi'ī (20) el-Evzā'ī İmām ehlü's-Şām ve'l-Leyṣ bin Sa'd İmām ehl-i Mışır ve Ebū Yūsuf ve Muḥammed bin el-Ḥasan ve 'Abdu'r-raḥmān bin Mehdī Şeyḫü'l- İmām Aḥmed ve Ebū Yūsufibn Şeyḫü'l-Hicāzī ve Ebū Recā Şeyḫü'l-Buḥārī ve Müslim ve Zünnūn el-Mışrī ve'l Fazīl bin 'Ayāz ve 'Abdu'llāh bin el-Mübārek ve İbrāhīm bin Edhem raḥmetu'llāhi 'aleyh ecma'īn biri daḥı oldur ki Rafīziyye ve Ḳaderiyye ve (25) Mürcie ṭā'ifesi zuhūr ideceklerine işāret buyurmuşdur nitekim Beyḥaḳī rivāyetinde ḥazret-i

¹ Faḥr-ı 'Ālem eyitdi ol kişiyi gördüñ mi didi 'Abdu'llāh ni'am diyü cevāb virdi HE, EH ; -H

² Ḳays raḍıya'llāhu 'anh Yemāmede Müseylemetü'l -Kezzāb cenginde şehīd oldı HE, Eh ; -H

³ İnsanlardan dolayı sana yazıklar olsun ve senden dolayı insanlara yazıklar olsun.

‘Alīden mervīdür ki *yekūnu fī ümmeti kavmun* [EH 563/b] *yesme‘üne’r-rāfidūne’l-i slām*¹buyurmuşlardır ya‘nī benüm ümmetim arasında²qaderiyye ve mürchie için *hüm mecūsü hezihi’l-ümmete* buyurmuşdur Enes bin Mālikden mervīdür rađıya’llāhu ‘anh ve dađı kütüb-i eħādīsde meşūr olan üzere eşrāt-ı sā‘ate müte‘allık [H 197/a] nice ħadīs-i şerīf buyurmuşdur cümleden biri Şahīh-i Buħārī’de Ebī Hüreyreden mervīdür *ki lā teķūme’s-sā‘atu ħattā taķatile fi’etāni ‘azīmetāni yekūnu beynehümā maķteletun ‘azīmetun da‘vā hümā vāħidetun ve ħattā yubu‘se deccālūnekezzābūne ħarībun min selāsın kullühüm yez‘amu enneħü Resūlu’llāhi ve ħattā yuķbađe’l-‘ilmu* (5) *ve teksurue’z-zelāzile ve yeteķārebe’z-zemānu ve tazheru’l-fitenu yeksuru’l-harcu ve* [HE 427/a] *ve hüve’l-ķatlu ve ħattā yeksure fī-kümü’l-mālu feyefīđu ħattā yehimme Rabbul-māli men yeķbalu şadeķatıhi ve ħattā ye‘ariđehu fe yeķūlu ellezi ye‘ariđehu ‘aleyhi lā erabe lī fihi ve ħattā yeteķāvele’n-nāsu fi’l-bünyāni ve ħattā yamurre’r-racūlu bi-ķabri e’ħeytifeyeķūlyā leytenī meķānehu ve ħattā taķle‘e’ş-şemsu min meğribihā fe-i zāķale‘et ve* (10) *r’āhā’n-nāsu ecme‘üne fezelike hīne lā yenfe‘u nefsen ‘īmānuhā lem tekün āmenet min ķablu ev kesebet fī-īmānihā ħayren ve leteķūmenne’s-sā‘atu ve ķad neşera’r-racūlāni sevbehümā beynehümā felā yetebāye‘ānihi velā yaķviyānihi ve leteķūmenne’s-sā‘atu ve ķad inşarafe’r-racūlü bilebeni laķķatıhi felā yaķa‘mhu ve leteķūmenne’s-sā‘atu ve hüve yulīđu ħavđehu felā yesķi fihi ve leteķūmenne’s-sā‘atu ve ķad rafe‘a ekleteħü ilāfıhi felā yaķemhā* (15) diyü buyurmuşlardır ħadīs-i şerīfde Ebū Hüreyre rađıya’llāhu ‘anh bir niçe ‘alāmet zıkr itmişdür ihtimāldür ki Faħr-ı ‘Alemden mecmū‘ın meclis ve Uħudda istimā‘ itmiş ola ve cā‘izdür ki mecālis-i müte‘addidde işitmiş ola ħāşılı cümleden biri iki ‘azīm ‘asker da‘vāları bir iken ya‘nī kelime-i İslām üzere müteffikler iken ceng ideler didügi ‘asker ‘Alī rađıya’llāhu ‘anh ve Mu‘āviye (20) idi kişiffın didükleri mevzi‘de ķıtāl itdiler biri dađı da‘vā-yı risālet iden kezzāblardur ki şimdiye dek niçesi zühür itmişdür ve ħaķķlarından

¹ benüm ümmetim arasında bir topluluk olur ki, Rafize diye isimlendirilirler. Onlar İslam’ı terk ederler.

² bir kavm oldu ki Rafize tesmiye olınurlar anlar İslāmı terk iderler demek olur ve Ŧaberānī naklinde HE, EH ; -H

gelinmişdür biri dahı halk arasında ‘ilm kabz olunmağdur ‘ilm-i ahvāli ve ‘ulemā-yı enşāfi ne mertebeye varduğı beyāna muhtāc degüldür biri dahı tekārüb-i zamāndur yıllar aylar kadar ve aylar haftalar kadar taşavvur olunur (25) biri dahı zuhūr-ı fitendür ki ‘ale’t-tevālī olmak üzere biri dahı keşret-i katldür biri dahı māl çoğalmağdur şöyle ki kabül-i şadaka ider kimse bulunamamağdur bu dahı zuhūr itmemişdür biri dahı nās muṭaṣṣıl ‘ālī binālar bünyādına himmet şarf itmekdür biri dahı bir kimesne mü’min qarındaşunuñ kabrine uğrayup nolaydı bunuñ yerinde ben olaydum dimekdür ya‘nī fitne ve fesād keşretinden [H 197/b] halk temennī-i mevt eylemekdür ve dahı güneş mağribden toğmağdur ve kıyāmet şol hāl üzere ola¹ ki ikikişikumāş açup şatu bāzār iderken ne mübāya‘ayağadır olalar ve ne kumāşı dürmekte kādır olalar ya‘nī şöyle nā-gāh kopa ve halkı şöyle hayret ala dimekdür ve dahı yemek için süd (5) sağmış olan kişi yemege kādır olmaya ve devesin şuvarmağičün havz talduran kimesne terk ide siķāyete kādır olmaya ve lokma kaldıran kişi ağzına iledüp yemege kādır olmaya ve’l-hāşıl ne kadar emr-i mühim [EH 564/a] olursa kişi terk eyleye hayret galebesinden tedārike mecālī olmaya dimekdür ve cümle-i ahbār ‘anī’l-muğayyebātdan biri budur ki İmām Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinden (10) Ebū Hüreyre raḍıya’llāhu ‘anh ol Ḥazretten şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem rivāyet itmişdür ki *lā taķūmu’ş-şa‘āt hattā tahruce min erḍi’lḥicāz tuḍī’u lehā ānāku’l-i bili bi-başrā* buyumuşlardur hāşılı kıyāmet kopmaz çāk [HE 427/b] şöyle vāķı‘ olmayınca ki zemīn-i Ḥicāz’dan bir ‘azīm āteş çıka ziyāsı eṭrāf-ı memālike şöyle gide ki Şām vilāyetinde Buşrā didükleri şehirde ol āteşden develerüñ boyunları ziyālana (15) dimekdür maķşūd āteşüñ ziyāsı çāk ol memleketlere vara demek olur vāķı‘an sene-i erba‘a ve ḥamsīn ve sitte mi’e cemaziye’l-āḥiresinde üçüncü gece çehārşenbe gicesi olduğı gibi Medīne-i Münevvere’ye bir konāk yaķın yirden bir ‘azīm āteş çıktı ibtidāsında şöyle bir zelzele-i ‘azīme ve bir ‘acīb ü mehīb şıyt ü şadālar peydā oldu ki kıyāmet kopar şandılar ve ehl-i Medīne (20) helāk olmağı muķarrer bildiler bir günde on sekiz kerre zelzele vāķı‘ oldu ve zıkr olınan āteş deryāları

¹ ola H; koya HE, EH

gibi çüş ve ħurüş iderdi şöyle mümted oldı ki Yemen ħary [e] sinden bir ħarīyeye müntehī olup anı iħrāk itdi İmām Ķurṭubī raħmetu’llāhi ‘aleyh eydür ba‘zı dostımız şöyle ħaber virdi ki beş günlük yoldan āteşüj irtifā‘ını hevādan müşāhede iderler imiş (25) ve yine andan menķıldur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem berekātında Medīne ħurbında şovuk hevālar eserdi dimişdür ve daħı işitdüm ki āteş-i mezkūr¹ Mekketu’llāhdan ve Buşrā tağlarından görümdi didiler diyü buyurmışdur Şeyħ Ķuṭbü’d-dīn el-Ķaşallānī raħmetu’llāhi ‘aleyh illā iki gün ṭurdu āħir receb ayından yigirmi yedinci gice ki ol Ĥazretüj mi‘rācı anda vāķı‘ olmuşdur ol gice söyündü dimişdür [H 198/a] ve bi’l-cümle bu āteş ħışşasınüj tafşīli ħatı çok dur İmām Ķurṭubī raħmetu’llāhi ‘aleyh Tezkīre’sinde yazmışdur ve Kütüb-i Ķaşallānī ħaddese sırrahu bunüj için başka kitāb te’līf idüp *Cümelü’l-İcāz fi’l-İ‘cāzi bi-nārī’l-Ĥicāz* diyü tesmiye [EH 564/b] ħılmışdur ħāşılı bu bir ħādişe-i ‘uzemādur ki ol Ĥazretüj sā’ir (5) mu‘cizātından kaṭ‘a nazār olınsa şıdk ü risāletine bu mu‘cizesi kifāyet eyler fi’l-ħaķīķa çāk nice ħaber virdise öyle vāķı‘ olmuşdurve niçe biğ belki niçe yüz biğ kimesne bu ħuşüşü müşāhede ħılmışlardır.

**MAĶŞAD-I TĀSİ‘ RESŪLU’LLĀH ŞALLA’LLĀHU ‘ALEYHİ VE SELLEM ĤAZRETİNÜJ ṬĀ‘AT VE
‘İBĀDETLERİ BEYĀNINDADUR:**

Ĥaķķ subħane ve te‘ālā ol Ĥazrete ħiṭāb idüp *le ħad na‘lemu enneke yađīķu şadruke*
(10) *bi-mā yekülün fe sebbih bi-ħamdi rabbike ve kun mine’s-sācidīn vā‘bud rabbeke ħattā*

¹ işitdüm ki HE; -H, HE

*ye'tiyeke'l-yaķīn*¹ ya'ni taķķiken biz bilürüz ki senüñ şadruñ ıaralur şol söziyle ki küffār anı söylerler ya'ni Teñri te'ālā şirk getürdikleri için ve Qur'āna ıa'n itdükleri için seni istihzā itdükleri için bī-ıuzūrluķ çekersin sözleri saña güç gelür imdi tesbīh eyle bir tesbīh ki ĥamd perverdigāruña (15) muķarren ola ĥāşılı subĥāna'llāhive bi-ĥamdihi dimege meşgūl ol [HE 428/a] ve sācidlerden ol ya'ni namāz kılıcılardan ol ve perverdigāruña perestişeyle çāk saña mevt gelince demek olur yaķīnden murād mevtdür anuñ için yaķīnle tesmiye olınmışdur ki emr-i müteyaķķındur eger su'āl olınup 'ibādetemrde ve v'a'būd rabbek² yetmez mi ĥattā ye'tiyeke'l-yaķīnu³ ne fā'idei için zıkr olındı dinilürse (20) İmām Qurṭubī ve ġayrı raĥmetu'llāhi te'ālā cevāb virüp buyurmuşlardır ki eger hemān vā'bud rabbeke dinilmiş olsa bir kerre ıā'at itmekle muṭī⁴ olurdı vaktā kim ĥattā ye'tiyeke'l-yaķīn buyurdı ma'nāsı cemī⁴-i 'ömründe 'ibādetden ĥālī olma demek idüġi zāhir oldı dimişlerdür⁴bu cevāb aña mebnīdür ki emr-i muṭlaķ tekrarı müfid olmaya bu mes'ele mesā'il-i uşūlden bir mes'ele-i muĥtelife fihādur (25) emr-i muṭlaķ tekrarı mı ifāde eyler yoĥsa merre-i vāĥide mi ifāde ider yoĥsa hiç birin ifāde itmez mi bunda bir kaç mezheb vardır evvelkisi budur ki tekrarı müfid olmaya ve menāfi daġı olmaya belki merre ve merrātī eş'ār itmeksizin me'mūr-bih neise anuñ fi'lin ıalebī müfid ola velīkin mürre vāĥide [EH 565/a] zārūriyyedür imtişālansız müteĥaķķıķ olmaz zīrā māhiyyet andan [H198/b] eķallde bulunmaķ yoķdur didiler Āmidī ve İbn Ĥācib ve ġayrılar bunu terciĥ itmişlerdür ikincisi budur ki muṭlaķa tekrarı müfid ola isnād Ebū İşĥāķ Esferānī ve EbūĤātem Kazvīnī buña zāhib olmuşlardır pes eger tekrār bir ġāyet tayīn olındısa anı (5) isti'āb ider ve illāzamān-ı 'ömrü isti'āb ider velīkin be-hesabi'l-i mkān olur każā-yı ĥācet ü nevm ve bunlaruñ emşālinüñ zamānların isti'āb itmez dimişlerdür üçüncüsü budur ki merre-i vāĥideye delālet eyleye Şeyĥ Ebū İşĥāķ Mülemma⁴ şerĥinde Ebī Ĥanīfe

¹ Kur'an 15/97,98,99: Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz. O halde, Rabbinizi hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

² Rabbine ibadet et.

³ Sana yakın gelinceye kadar.

⁴ ammā bu HE, EH ; -H

hazretinden ve ekser-i Şāfi'î'den ve ğayrıdan bu mezhebi hikāyet itmişlerdür ve böyle diyenler eyitdiler eger bir şartı yāhūd bir şıfata ta'lik olunursa tekrār müfid olur (10) müte'allik-bihüj tekrarı hasebince didiler meselā *in küntüm cünuben feṭṭahherū* gibi ve dağı *ez-zāniyetü ve'z-zānī feclidū külle vāhidin minhümā*² gibi bunlarda tekrarı müfiddür didiler va'llāhu a'lem ve ol Hāzretüj 'ibādeti me'mūr olduğuna cümle delā'ilden biri dağı budur ki İmām Begavī rivāyetinde Cübeyr bin Nüfeyr ve Ebū Nu'aym naḳlinde Ebū Müslim Hāvlānī ol hāzretiden rivāyet itmişlerdür ki (15) *mā uviḥiyye ileyye en ecme'l-māle ve eküne mine't-tācirīn ve lākin uḥiye ileyye en-sebiḥbiḥamdi rabbikeḥattā ye'tike'l-yaḳīnu* diyü buyurmuşlar ma'nāsı baña māl cem' idüp tācirlerden olmağ vaḥy olunmamışdur velikin perverdigāruj ḥamdine muḳarrin tesbīḥ ide ve namāz-güzārlardan ol çāk saña [HE 428/b] mevt gelince Rabbüñe 'ibādet eyle diyü vaḥy olmuşdur (20) demek olur ve yine³ āyet-i kerīmede *fa'abūdhu v'aṣṭabirli-'ibādetihī*⁴ buyurulmuşdur ya'nī Hāḳḳ tebāreke ve te'ālā ol Hāzrete 'ibādet emr idüp endāzda ve iblāğda tekālif-i meşāḳḳatlerine muşābire buyurmuşdur ve yine bir āyetde dağı ve lil'llāhi *ğaybu's-semevāti ve'l-'arzi ve ileyh yurce'u'l-emru külluhu fā'būdhu ve tevekkel 'aleyh*⁵ buyurulmuşdur bundan fehm olunur ki seyr-i 'illa'llāh derecātınuñ evvelī (25) 'ibādetdür ve āḫiri ḥāḳḳa tevekküldür dimişlerdür ḥāşılı cenāb-ı Hāḳḳa müsaferet [EH 565/b] iden kimesnezār-ı 'ibādeti muḥtāc olur andan istignāya mecāl yokdur veher bār ki 'abdüñ Allāh te'ālāya ḳurbı ziyāde ola anuñ yolında mücāhidesi a'zam olur Hāḳḳ celle *ve cāhidü fi'llāhi ḥakka cihādihi*⁶ buyurmuşdur anuñçün iki cihān faḫrı Muḥammed Muşṭafā 'aleyhi's-şalavātu's-selām āḫir 'ömrine [H 199/a] varınca vezāif-i 'ibādeti ḳıyāmdave icthādde mecmū'-ı nāsdan a'zam idi hiç anuñ itdüğü tāt ve 'ibādeti kimseler ide bilmek mutaşavver degüldi şāḫābe-i kirāmdan dağı her

¹ Kur'an 5/6: Eğer cünübseniz iyice yıkanarak temizlenin.

² Kur'an 24/2: Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun.

³ bir HE; EH; -H

⁴ Kur'an 19/65: O'na ibadet et ve O'na ibadet itmede sabırlı ol.

⁵ Kur'an 11/123: Göklerin ve yerin gaybını bilmek Allah'a mahsustur. Bütün işler O'na döndürülür . Öyle ise O'na kulluk et ve O'na tevekkül et. Rabbin yaptıklarınızdan gafil değildir.

⁶ Kur'an 22/78: Allah uğrunda hakkıyla cihad edin.

kimünj kurb ve terkisi ziyāde ola ol ḥasebiyle t̄ā‘at ü ‘ibādeti daḥı ziyāde olurdu işte kitāb ü (5) sünnet muḳtezāsı üzere taḥḳīk budur ba‘zı melāḥide ki kurb-ı ḥaḳīki ‘ābidi ‘ibādet-i zāhireden ‘ibādet-i bātıneye naḳl eyler ve meşakḳat-ı ‘ilmden rūḥı ve cesedi rāḥat eyler dimişlerdür ve tekālif sāḳıḫ olur zı‘m itmişlerdür bu i‘tikādları küfr-i maḥz̄dur ne‘uzü bi’llāh min zalike eger kişi ‘abd vāşıl olacaḳ muḳāmātuḅ a‘lāsına yetişürse (10) andan mişḳāl zerre teklif sāḳıḫ olmaḳ ihtimāli yoḳdur bundan şonra ma‘lūm ola ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bi‘şetden evvel şerāyi‘-i müteḳaddimedden biriyle mükellef mi idi degül mi idi ‘ulemā raḥimehumu’llāhi te‘ālā iḥtilāf itmişlerdür cumhūr ḳavli budur ki hiç birine ittibā‘ı yoḅ idi zīrā eger birine t̄āb‘ olaydı iḥtilāf idürdi elbette naḳl olunurdu setre mecālyoḅ idi (15) didiler ve daḥı vāḳı‘ olaydı ol şerī‘ate mensüb gicenler iftiḥār idüp Muḥammed bir zamān bizim şerī‘atimize tābi‘ idi dirlerdi hiç bunlardan bir nesne naḳl olunmadı didiler bir t̄ā‘ife daḥı buḅa zāhib oldılar ki anuḅ ḥaḳḳında şerī‘at-i uḥrāya ittibā‘-ı ‘uḳelā mümteni‘ ola zīrā tābi‘ligi ma‘rūf olan matbū‘ olmaḳ ba‘iddür didiler bir ḳavm daḥı bu (20) bābdatevakkuf idüp bir cānibe ḥükm itmemeḳ gerek zīrā ‘akl ḥākim olacaḳyer degüldür didiler bir cemā‘at daḥı *şer‘-i min ḳibeliḥ*¹ birle ‘āmil idi didiler andan şonra iḥtilāf itdiler ki ol şer‘ müte‘ayyin olur mı yoḅsa olmaz mı ba‘zıları tayīnden ḳaçdılar tevaḳḳuf itdiler [HE 329/a] ve ba‘zılar iḳdām cesāret itdiler ve iḳdām [EH 566/a] idenler daḥı (25) kimünj şer‘ine tābi‘ idüğünde iḥtilāf itdiler ba‘zı Nūḥ peygambere veba‘zı İbrāḥīme ba‘zı Mūsāya ve ba‘zı ‘İsā’ya didiler ‘aleyhimü’ş-şalavātu ve’s-selām bu mes‘elede cümle mezāhib bu mezkūr olandur ammā bunda ızhar budur ki ḲāḏīEbū Bekr ḳavlince ittibā‘ vāḳı‘ olmamış ola eb‘ad-ı mezāhib ta‘yīn idenlerünj mezhebidür zīrā evvel [H 199/b] zıkr itdüğümüz üzere eger vāḳı‘ olaydı naḳl olunurdu ve işidilürdi iḥfā mümkün olmazdı ve buḅa daḥı ḥüccetleri yoḳdur ki ‘İsā ‘aleyhi’s-selām āḥir enbiyā olup kendüden şonra gelenler şerī‘ati lāzım ola zīrā ḳavl-i şaḥīḥ budur ki bizüm peygamberimiz Muḥammed Muşḫafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden ḡayrı (5) bir peygamberünj da‘vet-i ‘āmmesi yoḅ

¹ Kendi katından olan bir şeriat.

idi va'llāhua¹lembu zıkr olınan aqvāl Ẹādī 'İyāz kelāmından telhış üzere naql olınmışdur be-ğāyet kelām-ı hüsn ü bedī'dür velīkin cümle-i mezāhib bu mezkūr olandur didüğünde nazar vardur zīrā hazret-i Ādem 'aleyhi's-selām şerī'ati üzere olmak dağı İbn Bürhān'dan hikāyet olınmışdur ve ba'zılar kavlinde cemī'-i şerāyi' (10) üzere olmak rivāyet olınmışdur nitekim Mālikiyye'den Şāhibü'l-Maḥşül hikāyet itmişdür ammā şol kimesne ki İbrāhīm 'aleyhi's-selām şerī'ati üzere idi dimişdür anuñ i'timādı*şümme evḥaynā ileyke enittebī'* millete *ibrāhīme ḥanīfen* ¹kavl-i şerīfinedür ammā bununla istidlāl şaḥiḥ degüldür belki bundan murādtevhīdde ittibā' eyle dimekdür zīrā bu āyet-i kerīmede çünki (15) İbrāhīm *mā kāne mine'l-müşrikīn*²diyü vaşf itdi *enittebī'*buyurduğundan murād zıkr olınan ma'nā idüğü zāhir oldı bunun mişli *ülā'ike'llezine hedāhumu'llāhi febihüdāhumu'ḳtedih*³āyet-i kerīmesidür bunlar içinde ḥod Ḥaḳḳ te'ālā Ḥazreti şerī'at-i maḥşüşesi olmayanı zıkr itmişdür hazret-i Yūsuf gibi şol kimsenüñ kavlince ki Yūsuf 'aleyhi's-selām resül degüldür dimişdür ve dağı (20) Ḥaḳḳ te'ālā āyet-i mezkūrede bir niçe peygamberi zıkr itmişdür ki şerī'ātiyle biri birine muḥālif idi mā-beynlerin cem' mümkün degüldü idi delālet itdi ki murād mecmū'nuñ ittifāk itdükleri tevḥīd ve ḫā'at ma'nāsında ittibā' ola eger su'āl olınuñ Resūlu'llāh [EH 566/b] şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemnefy-i şirk ve işbāt-ı tevḥīdi edille-i ḫaḫiyyeye mebnīkılmışdur bu taḳdīrce āḫire mutāba'at rāst (25) gelmez *enittebī'*kavl-i şerīfin dağı bu ma'nāya ḫaml itmek şaḥiḥ olmaz dinülürse İmām Faḫr raḫmetu'llāhi 'aleyh cevāb virmişdür ki ihtimāldür ki murādkiḫāyete da'vetde ittibā' ola [HE 429/b] *ya'nī* ḫarīḳ-i refk ü suḫūletle ḫalkı tevḥīd ü ḫā'ate da'vetde anlara ittibā' ve iḳtidā ile merrete ba'de āḫiri envā'i keşīre ile delā'il-i irādında anlar üslūbına ⁴ol dimek ola [H 200/a] diyü buyurmuşdur ve ol Ḥazretüñ beyān-ı 'ibādeti yedi nev' üzere iḳtişār olınmışdur.

Nev'-i evvel ḫahāreti beyānındadır:

¹ Kur'an 16/123: Sonra da sana "Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy" diye vahyettik.

² Kur'an 16/123: O, Allah'a ortak koşanlardan değildi.

³ Kur'an 6/60: İşte o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Sen de onların tuttuğu yola uy.

⁴ tābi'HE; -H, EH

Bu nev'ce bir kaç faşıl vardır:

Fāsl-ı evvel beyān-ı vüzū' ve misvākındadır:

Ma'lūm ola ki vüzū' zamm ve evāl āb-dest fi'lidür ve fethle ol şudur ki (5) anuñla āb-dest alunur aşlda vezā'atden müştākđur vezā'at hüsñ dimekdür ehl-i şalāt olan kimesneler āb-destle pāk ü nazīf olup hüsñ şüret bulur anuñçün andan iştikāk olınmışđur ba'zı 'ulemā raħimehumü'llāhi te'ālā āb-dest için niyyet vācibdür didiler bu āyet-i kerīmedenahz itdiler ki Hāķķ subhānehū ve te'ālā *izā kumtum ilā'sşalāti fağsilū* (10) buyurmuşđur bunuñ misli *izā reeyte'l-emīru fekum lā celle didükleridür* murād *fekum lā celle* dimekdür didiler İbnü'l-Ķayyum raħmetü'llāhi 'aleyh eydür Resūlü'llāh ħazretinden hergiz rivāyet olınmamışđur ki āb-destünüñ ibtidāsında dimiş ola ya bir 'ibāret daħı zıkr itmiş ola (15) ne kendüden ve ne şahābeden aşlā mervī degüldür ne sened-i şahīh ile rivāyet olınmışđur ve sened-i za'īfle naķl olınmışđur didi hāşılı mezheb-i Ħanefiyyede āb-deste niyyet şart degüldür ve şāfi'iycede şartđur tafşīli kütüb-i fıķıhda mestürdür ve āb-dest ne vaķtfarz olınuğında 'ulemā raħimehümü'llāhi te'ālā ihtilāf itmişlerdür ba'zılar Medīne'de farz olındı (20) dimişlerdür *izā kumtum ilā'sşalāti fağsilū* āyet-i kerīmesiyle istidlāl itmişlerdür zīrā āyet-i kerime Medīne'de nāzil olmışđur İbn 'Abdü'l-berr ehl-i tefsīrden [EH 567/a] ittifāk naķl itmişdür ki ol Ħazrete ğusl-ı cenābet Mekke'de iken farz olındı hemāñ şalāt farz olınuğı gibi ol daħı farz olındı diyü buyurmuşlardur ve ol Ħazret şalla'llāhu 'aleyhi ve (25) sellem hergiz bilā-vüzū'-ı namāz kılmāķ vāķı' olmadı dimişler Ħāķim raħmetü'llāhi 'aleyh Müstedrek'inde eyitdi āyet-i mā'ide nüzül itmeden vüzū' yoğ idi diyenlerüñ kavllerin redd itmege ehl-i sünnet muħtāclardur ve bunuñla redd olunur ki 'Abdu'llāh bin 'Abbās rağıya'llāhu 'anhümā rivāyetinde bir ğün ħazret-i Fāţıma rağıya'llāhu 'anhā ağlayarak ol Ħazretüñ hüçresine duħül itdi² [H 200/b] Ķureyş t̄ā'ifesi seni katl itmege ittifāk itdiler diyü ħaber virdi andan Faħr-ı 'Ālem āb-dest şuyı ısıdup t̄urdı

¹ Kur'an 5/6: Namaza kalkacağımız zaman yıkayın.

² duħül itdi H, EH ; girdi HE

āb-dest aldı dimişdür bundanzāhir oldu ki Mekke'de iken daḥı [HE 430/a] āb-dest var imiş
 İbn Hacer rahmetu'llāhi 'aleyh bu mezkūr ḳable'l-ḥicret vücūd-ı vuzuyı inkār ideni redde
 (5) şāliḥdür vücūbun inkār ideni redde şāliḥ degüldür dimişdür İbnü'l-Cehm Mālikī
 rahmetu'llāhi 'aleyh ḳable'l-ḥicret müsteḥab idüğüne cezm itmişdür ve ba'zılar vuzū'
 Medīne'de meşrū' oldu ḳablehu meşrū' degüldür didiler ammā bu ḳavl merdūddur zīrā Ebī
 Luheye rivāyetinde Ebī'l-Esved'den'Urve'den mervīdür ki Cibrīl'aleyhi's-selāmvaḥyle
 nüzül itdüğü zamānda (10) ol Ḥazrete vuzū' ta'līm itdi dimişdür ḥadīs-i şerīf İmām Aḥmed
 naḳlinde ve İbn Māce ve Ṭaberānī rivāyetlerinde daḥı vārid olmuşdur İmām Buḥārī ve Ebī
 Dāvūd ve Tirmidī rivāyetlerinde Enes bin Mālik'den mervīdür ki *ḳāne resūlu'llāh
 ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kāne yetevḏā'i'l-küllī ṣalātin* dimişdür ya'nī ol Ḥazret her
 namāz için āb-dest alurdu buyurmuşdur su'āl idüp (15) siz nice eylerdiñüz didiler *kāne
 yuczi' eḥadūnā vüdü'u mā lem yuḥdis¹* didi ya'nī bizebir āb-dest kifāyet eylerdi mādām ki
 ḥadeṣ vāḳı' olmaya didi ve Dārimī rivāyetinde ḥazret-i 'Osmān'dan mervīdür ki dimişdür
 ve Müslim rivāyetinde Bürīde'den mervīdür *kienne resūlu'llāh ṣalla'llāhu te'ālā 'aleyhi
 [EH 567/b] ve sellem* (20) *kāne yetevḏā' li-küllī ṣalātin* dimişdür ya'nī ol Ḥazret ṣalla'llāhu
 'aleyhi ve sellem evvelden her namāz için bir āb-dest alurdu Fetḥ-i Mekke gününde beş
 vaḳt bir āb-destle ḳıldı 'Ömer raḏıya'llāhu 'anh eyitdi yā Resūla'llāh bir nesne işledüñ ki
 bundan evvel anı işlemezdüñ didi (25) Faḥr-ı Kā'ināt ḳaşden eyledüm yā 'Ömer didi ya'nī
 cevāzın beyān içinböyle itdüm demek idi İmām Aḥmed ve Ebī Dāvūd rivāyetlerinde
 'Abdu'llāh bin Ebī 'Āmir'den mervīdür ki Resūlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretine
 her namāz için bir āb-dest almak emr olinmiş idi gerek āb-desti olsun gerek olmasın vaḳtā
 kim bu 'amel Ḥazrete meşāḳḳat virdi namāz vaḳtinde misvāk [H 201/a] isti'māli emr olındı
 ve āb-dest ḥuşūşı aşığa ḳondı ya'nī mādām ki ḥadīs vāḳı' olmaya bir āb-destle ne ḳadar
 dilerse ḳıla ol Ḥazrete sivāk vācib idi diyenler bu ḥadīsle istidlāl itmişlerdür ve likin
 isnādında Muḥammed bin İshāḳ vardur anuñrivāyeti i'timāda şāliḥ degüldür (5) ḥaşāiṣ-i

¹ Hades vaki olmadıkça bize bir abdest yeterdi.

nübüvveye delîl-i şahîhden gayrı nesne ile sâbit olmaz ammâ İmâm Taberânî ve Beyhakî rivâyetlerinde [HE 430/b] hazret-i ‘Â’îşeden mervîdür ki Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem *selâsün hünne ‘aleyye ferâ’dun ve hünne leküm sünnetün el-vitri ve’s-sivâkü ve kıyâmu’l-leylî* buyurmışlar bu hadîs-i şerîf mücebince vitr ve misvâk isti‘mâli ve dün namâzı ol Hazrete farz ve ümmetine sünnetdür ve yine (10) İmâm Ahmed rahmetu’llâhi ‘aleyh Müsned’inde isnâd-ı hasenle Vâsile bin el-Eska‘ rağıya’llâhu ‘anh hazretinden rivâyet eyler ki Fahr-ı Kâ’inât şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem *umirtü bi’s-sivâki hattâ haşıytu en yuktabe ‘aleyye*¹buyurmışlardur bundan fehm olunur ki vâcib olmaya ‘ulemâ rahîmehümü’llâhi te‘âlâ ittifâk itmişlerdür ki isti‘mâl-i misvâk muṭlak müsteḥab ola ve bir kaç hâlde müte’kid ola cümleden biri âb-dest ve (15) namâzda ya‘nî namâza ṭuracak zamânda misvâk isti‘mâl ide andan şürû‘ eyleye biri daḥı uyḥudan uyandığı² zamânda zîrâ şahîhinde vârid olmuşdur ki ol [EH 568/a] Hazret şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem giceyle uyḥudan ṭursa mübârek ağzını misvâk ile yurdu dimişlerdü ve likin ba‘zılar namâz için kalkıcak böyle iderdi dimekdür didilerbiri daḥı kırâ‘at-ı Qur’ân (20) zamânıdur nitekim Râfi‘î rahmetu’llâhi ‘aleyh Qur’ân okumak dileyen kimesne ağzın misvâk ile yumak be-ğâyet müsteḥabdur dimişdür biri daḥı ağız râyihası müteğayyir olsa yâḥūd dişleri şararsa misvâk ṭutmak müsteḥabdur ve kişi menziline girdüğü zamân daḥı ṭutmak gerek hazret-i ‘Â’îşe’den mervîdür ki ol Hazret şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellemine girdüğü zamânda (25) misvâk ṭutmağa başlardı dimişlerdür ve daḥı kişi uyumağa yatduğı zamânda ṭutmak gerek didiler ammâ bunun hakkında vârid olan hadîsün ba‘zı râvîsi metrûkdur dimişlerdür biri daḥı gice namâzdan ferâğat zamânıdur İbn ‘Abbâs hazretinden isnâd-ı şahîhle rivâyet olunmuşdur ki *kâne resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem yuşallî rak‘teyni rak‘teyni sümme yenşerifu feyestâk* [H 201/b] dimişdür ya‘nî ol Hazret dün namâzını ikişer³ rek‘at namâz kılırdı daḥı namâzdan munşarif olup misvâk ṭutardu dimekdür ikişer rek‘at

¹ Misvakla emrolundum.O kadar ki üzerime farz yazılmasından korktum.

² uyandığı H; kalktığı HE, EH

³ ikişer H, EH ; ikişer ikişer HE

dimededen murād diledüğü kadar kılurdu ve iki rek'atda bir selām virürdi dimekdür ve her nesnede fi'l-cümle huşūnet olaanunla misvāklamaḡmüsteḡab (5) idüğüne¹parmaḡla eylerse daḡı kāfīdür aşḡāb-ı Şāfi'ī erak ağacıylamisvāklamaḡmüsteḡab idüğüne ittifāḡ itmişlerdürerak ağacı didükleri bu diyārda meşḡūr olan misvākdur ve Ḥākim² raḡmetu'llāhi 'aleyh rivāyetinde vārid olmuşdur ki ol Ḥāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *estākū bi-hāzā* demişdür ya'ni erak [HE 431/a] ağacına işāret idüp bununla ağzııuz misvāklaḡ diyü buyurmuşdur ve (10) Ḥākim raḡmetu'llāhi 'aleyh Müstedrek'indeḡazret-i 'Ā'işe'den rivāyet itmişdür ki ḡarındaşı 'Abdu'r-raḡmān bin Ebī Bekr şiddīḡ raḡıya'llāhu 'anhümā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡazretinüḡ marazında gelüp duḡūlitdükde elinde erakdan bir misvāk var idi 'Ā'işe ol Ḥāzretünḡ misvāk sevdüḡün bilürdi ḡarındaşıından aldı daḡı taḡyīb idüp Resūlu'llāh [EH 568/b] ḡazretine viridi Faḡr-ı 'Ālem daḡı alup (15) mübārek dişlerine ḡutdı demişdür ḡāşılı Faḡr-ı Kā'ināt erak ağacından misvāk ḡutunduḡı sābit oldu İmām Buḡārī ḡatında ba'zı ḡarīḡḡadīsinde 'Abdu'r-raḡmān'ın misvākı cirīd naḡlden idi demişlerdü ya'ni ḡurmā ḡalından idi didiler ve cirīd şol ḡala dirler ki yapraḡışıyrılmış ola ve misvāk ḡutan kimesne şaḡ elle mi mübāşeret ider şol elle mi mübāşeret ider (20) ḡanḡısı ola idüḡünde iḡtilāf itmişlerdür ba'zılar şaḡ elle itmek evlādur didiler zīrā bir ḡadīs-i şerīfde *ḡānne yu'cibuhu't-teyemünü fi-tereccūliḡi ve tena'ulihı ve ḡuḡūrihi ve sıvākiḡi*³buyurulmuşdur bundan zāhirdür ki şaḡ elle isti'māl evlā ola ba'zılar eyitdiler misvāk bundan ḡālī degüldürbāb-ı ḡāhir ve taḡyībden ola yāḡūd izāle-i ḡazūrāt ḡısından ola (25) eḡer evvelkiden olursa şaḡ elle ḡerekdür eḡer ikinciden olursa şol elle ḡerekdür⁴*kānet yedu'r-resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem elyünā litahūrihi ve ḡa'āmihi ve'l-yüsrā liḡalā'ihı ve mā kānemen ezā*buyurmuşdur didiler ammā zāhir budur ki izāle-i ezā bābından ola bu taḡdīrce şol elle olmaḡ [H 202/a] ḡerekdür ḡattā Ebū'l-'Abbās

¹ müsteḡab idüğüne H ; kifāyet eyler HE, EH

² Ḥākim H; ḡaberānī HE, EH

³ Peyḡamber efendimiz,saḡını taramakta, ayakkabı giymekte, abdestte ve misvak kullanmada, saḡdan başlamayı tercih ederdi.

⁴zīrā Ebu Dāvūd naḡlinde Ḥāzret-i 'Ā'işeden isnād-ı şāḡiḡle mervīdür ki HE, EH ; -H

el-Ḳurtubī rahmetu'llāhi 'aleyh Müfhim adlu kitābında İmām Mālikden rivāyet itmişdür *ki-lā yetesevvek fi'l-mesācid li-ennehü min bâbi izāleti'l-ḳazardiyü* buyurmuş ya'nī mescidlerde misvāk tutunmaya zīrā izāle-i ḳazur bâbindandur dimişdür ya'nī tükürmek ve sümkürmek kısmından (5) bunun gibiler mesācidde cā'iz degüldür diyü taṣrīḥ itmiş ve muḳaddem zikr olınan *ḳānne yu'cibuḥadīsin*den fehm olınan sağ cāniblerinden ibtidā iderdi dimekdür yoḥsa sağ eliyle sivāk isti'māl iderdi dimekdegüldür ḥāşılı mübārek ayağın ḳomada ve na'l giymede ve āb-destde ve misvākütmada sağ cāniblerinden başlardı dimek olur bundan fehm olunmaz (10) ki misvākı sağ eliyle tutmuş ola belki fehm olınan mübārek ağzınun evvel sağ [EH 569/a] cānibin misvāklamakdur va'llāhu a'lem ammā ne miḳdār şuyla āb-dest alurdu ve ne miḳdār [HE 431/b] ile ḡusl iderdi anun beyānında Enes ḥazretinden mervīdür ki *kāne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeğtesilu bil-şā' ilā ḥamseti emdādin ve yetevaḍḍa'e bi'l-meddi* dimişdür ya'nī ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şā'la (15) ḡusl iderdi nihāyeti beşmüdde varurdu ve bir müdde ile āb-dest alurdu dimekdür şā' bir ölçekdür ki rıtl-ı Bağdādī ile beş rıtl ve sülüs rıtl şu alur ve rıtl İmām Nevevī didüğü üzere yüz yigirmi sekiz dirhem ve bir dirhemün yedi bahşda bir bahşidur müdde ehl-i Ḥicāz ḳatında bir rıtl ve sülüs rıtlıdur ve bir rivāyetde *kāne yağtesilu bi-ḥamseti mekākik ve yetevaḍḍa'e bi-mekkūkin* (20) vārid olmuşdur ya'nī beş mekkūk ile ḡusl iderdi ve bir mekkūkla āb-dest alurdu dimekdür mekkūküzere üç kilcedür ve kilcebir menā ve birmenānun sekiz bahşinde yedi bahşidür ve menā iki rıtlı dirler İmām Buḥārī ve Müslim ve Ebū Dāvūd raḥimehümü'llāhi te'ālā böyle rivāyet itmişlerdür ve yine Ebū Dāvūd ḳatında Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden mervīdür ki *yeczi'fi'l-vüdü'* (25) *raḥlān mine'l-mā'i* buyurmuşlar ya'nī āb-destde iki rıtlı şu kifāyet ider dimekdür 'Ā'işe raḍiya'llāhu 'anhādan menḳüldür ki *ḳāne'n-nebiyye şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeğtesilu bil-şā' ve yetevaḍḍa'e bi'müdde* buyurmuşdur ya'nī ol Ḥazret bir şā'la ḡusl iderdi ve bir müdde ile āb-dest alurdu dimişdür ve'l-ḥāşıl āb-dest almada ve ḡusl itmede şuyı isrāf itmeden şaḳınmaḳ gerekdür İmām [H 202/b] Aḥmed naḳlinde vārid olmuşdur bir gün Sa'd

rağıya'llāhu 'anha āb-dest alurken Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem üzerine uğradı *mā hezā's-serfu yā sa'd* didi ya'nī nedür bu isrāf yā Sa'd didi ol dağı āb-dest isrāf olur mı didi Faħr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ne'am ve *in küntü* (5) *'alā nehrin cārindiyü* buyurdu ya'nī eger akar şu üstünde olursağ dağı isrāf vardur didi ħāşılı miđdārı kifāyeden ziyāde ħarcamađ isrāfdur gerekse kişi ırmağ kenārında olsun Tirmidī Ebī [EH 569/b] Ka'bdan rivāyet itmişdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *inne lil-vuđū' şeytānen yuđālū elvelehān fettađū visvāse elmā'* buyurmışlar muĥaşşılı āb-destün (10) bir şeytānı vardur adı Velehān'dur anuđ vesāsine uyupşuyı isrāf itmeden şağınuğ dimek olur.

Faşl-ı şānī ol Ĥazretün şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem āb-destde mübārek a'zāsını birer birer ve ikişer ikişer ve üçer üçer gısl itdügünün beyānındadır:

Buĥārī nađlinde İbn 'Abbās ĥazretinden mervīdür ki *teveđđā' resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem merreten merre*¹ (15) buyurmışdur ya'nī birer kerre yudı [HE 432/a] dimekdür böyle itdügi izā kumtüm *illa's-salāti fađsilü'* kavlı-i şerīfinün beyān ider zīrā emr-i taleb icād-ı ĥađıķatı müfiddür ta'yīn-i 'adedi müfid degüldür şāri' şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem merre-i vāĥidesi icāb için olup ziyādesi müsteĥab olduđun beyān eyledi ammā Ebī bin Ka'b rivāyetinde *da'ā* (20) *bimā'in fetevađđā' merreten merre ve ķāle hezā vüđū' lā yađbelü Allāhu'ş-şalāte illā bih'*² vārid olmışdur bunda fi'le ve kavlle ma'ā-beyān vardur ve likin ĥadış za'ıfdür İbn Māce ihrāc itmişdür ve dađı bir kaç tarıķle rivāyet olınmışdur cümlesi za'ıfdür nitekim Fethü'l-Bārī'de mezkūrdur ve Zerrīn rivāyetinde 'Abdu'llāh bin Zeydden mervīdür ki *enne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve* (25) *sellemvađđā' merreteyni merreteyni ve ķāle hüve nūrun 'alā nūr* dimişdür ya'nī Faħr-ı 'Ālem āb-dest aldı a'zāsın ikişer kerre yudı böyle itmek nūr-'alā-nūrdur didi dimekdür İmām Aĥmed ve Müslim rivāyetlerinde ĥazret-i 'Osmān rađıya'llāhu 'anhenne *resūlu'llāh*

¹ Resulullah efendimiz abdest alırken azalarını birer kere yıkadı.

² Kur'an 5/6: Ey inananlar! Namaza kalkacağınız zaman yıkayın.

³ Su istedi ve birer kere yıkayarak abdest aldı sonra işte bu abdesttir ve Allāh onsuz namaz kabul itmez buyurdu.

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem tevedda'e selāsen selāsen demişlerdür ve yine bir rivāyetde böyle buyurduktan sonra *hezā vüdü'i* [H 203/a] ve *vüdü'u'l-enbiyā'i min kabli ve vüdü'u'ibrāhīm* didi diyü rivāyet itmişdür ve'l-hāşıl üçer kerre gusl itdügi sâbitdür ammâ üçden ziyāde vākı' olduğı eḥādīs-i merfū'adan hiç birin vārid olmamışdır.

Faşl-şālīs ol [EH 570/a] Ḥazretün şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem keyfiyyet-i (5) vuzū'ı beyānındadır:

İmām Buḥārī naklinde 'Osmān bin 'Affān raḍıya'llāhu 'anh buyurmuşdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem birinā'taleb eyledi ya'nī şu kabı istedi getürdiler aldı iki mübārek ellerine üçer kerre dökdi andan sonra sağ elin inā'içine şokdı şu alup mażmaza ve istinşāk itdi andan sonra üç kerre mübārek yüzün ve üç (10) kerre iki ellerin dirseklerine varınca yudı andan sonra başına mesh itdi andan sonra üç kerre mübārek ayakların topuqlarına varınca yudı andan sonra eyitdimen *tevedda' nehve vüdü'i hezā sümme şallā rak'ateyn lā yuḥaddisu fiyhimā nefsihi gadere lehü mâtekaddeme min zenbihi* didi ya'nī bir kimesne benim şu āb-destüm gibi āb-dest ala andan iki rek'at namāz kıla şol (15) ḥālde ki ol namāz içinde kendü nefesine taḥdīs itmeye ya'nī mümkün olduğça nefy-i ḥevātır ide evrānī bir nesnegönlüne getürmeye anuḡ geçmiş günāhları maḡfıret olına dimekdür 'Abdu'llāh bin Zeyd bin 'Āşım el-Ensārī'den mervīdür ki ba'zı kimseler Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinüḡ [HE 432/b] āb-desti gibi āb-dest al görelim didiler 'Abdu'llāh raḍıya'llāhu 'anh şu istedi (20) getürdiler evvelā iki ellerine koydı¹ellerin yudı andan inā'yaelin şokdı şu aldı üç kerre yüzün yudı andan yine şokdı şu alup dirseklerine dek ikişer kerre ellerin yudı andan yine elin inā'ye şokup şu aldı başına mesh itdi ve meshi şöyle itdi ki başınuḡ öñünden iki ellerine kafāsına varınca sürdi andan yine sürüp (25) öñüne getürdi andan sonra topuqlarına dek iki ayaḡın yudı andan sonra işte Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemün āb-desti budur didi Buḥārī ve Müslim ve

¹ üç kerre HE, EH ; -H

Mâlik ve Ebî Dāvūd ve Nesâ'î rivāyetleriniñ hāşılı bu zıkr olındur Ebî Dāvūddan bir rivāyetde böyledür ki başına mesh itdi ve iki kulağınun içlerine ve taşralarına dañı [H 203/b] mesh itdi dimişlerdür ve rivāyet-i Uhrāda kulağlarınun içlerine ve taşralarına mesh itdi ve parmaklarınkulağların delüklerine şokdı dimişlerdür İbnü'l-Ḳayyim [EH 570/b] rahmetu'llāhi 'aleyh eydür şaḥīḥ budur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mesh-i re'si tekrār itmedi ya'ñi mübārek başına hemān bir kerre (5) mesh iderdi İmām Nevevî rahmetu'llāhi 'aleyh eydür eḥādīs-i şaḥīḥde *el-meshu merreten vāḥideten*¹vāqı' olmışdur ve ba'zından meshkavli üzere iktişār olınup merreten ḳaydı vāqı' olmamışdur ammā ba'zı rivāyetde üç kerre mesh iderdi dimek vārid olmışdur İbnü's-Sem'ānî eydür ihtilāf-ı rivāyete te'addüde ḥaml olunur ya'ñi gah bir kerre meshle iktifā iderler imiş²ve (10) meshün te'addüdine ğusle dañı istidlāl itmişlerdür ya'ñi çünki sâ'ir a'zā üçer kerre yunur mesh dañı üç kerre gerek zīrā āb-dest ṭahāret-i ḥükmiyyedür ve ṭahāret-i ḥükmiyyede ğusl ile mesh mā-beyninde fark yokdur didiler ammā 'adem-i te'addüd-i mesh'e aḳvā edilleden biri ḥadīs-i meşhürdür ki İbn Ḥuzeyme ve ğayrı taşḥīḥ itmişlerdür ya'ñi 'Abdu'llāh bin 'Ömer ṭarīḳinden (15) şıfat-ı vuzū'da naḳl itdükleri ḥadīs-i şerīfdür ki *enne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemṭevaḍḍa'e selāsen selāsen sūmme ḳāle men zāde hazā ev naḳaşe feḳadesā'e ve zaleme* diyü rivāyet itmişlerdür lafz-ı mezkūrda egerçi mesh zıkr olınmamışdur ammā Sa'īd bin Manşūr rivāyetinde *meshun re'sehu merreten vāḥideten*³diyü taşrīḥ olınmışdur taḳdīr üzere *meseḥa* (20) *re'sehu merreten vāḥideten*ḳavl-i şerīfi icāb ider ki mesh bir kerreden artuḳ olmaḳ müsteḥab olmaya ve ol ḥadīslerde ki üç kerre mesh iderdi dimek vārid olmışdur anlar şaḥīḥ olduğı taḳdīrcemaḥmil budur ki mesh ile isti'āb maḳşūd ola ya'ñi üç kerre meshde tamām-ı başa mesh olına bir sürilen yere bir dañı sürülmeye hāşılı bir def'a bir cānibine (25) ve bir def'a

¹ Mesh bir keredir.

² gah üç kerre mesh iderler imiş HE, EH ; -H

³ Başına bir kere meshetti.

[HE 433/a] bir cānibine sürile üçüncide mecmū^{c-1} re's mesh olına yoḥsa ne ān ki tamām-ı başa üç def'a biri biri üstine mesh olına eḥādīs-i şerīfeyi taḥdīr-i mezkūr üzere ḥaml itmek gerekdür böyle olıcaḳ edille beyne cem^c olunup ta'arruzşüretikalmaz va'llāhi a'lem ve mesh başun neresine gerekdür mevzi^c-i mu'ayyen var midur yoḥsa neresine [EH571/a] gerekse [H 204/a] cā'iz midür dinülürse 'Aṭā'dan mervīdür ki *enne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem tevaḍḍa'e feḥasere'l-i māmeti 'an re'sihi ve meseḥa muḳaddeme re'sihi* dimişdür bu rivāyetde mübārek başınun öñüne mesh itdügi sābit olmışdur ve bu ḥādīs-i mürseldür velikin āḥir vechle daḥı mevşülen vārid (5) olmaḡın kuvvet bulmuşdur nitekim İmām Şāfi'ī raḥmetu'llāhi 'aleyh bir mürsel ve bir mürsel-i āḥirle yāḥūd bir mesnedle kuvvet bulur dimişdür ba'zı rivāyetde ḥazret-i 'Osmāndan daḥı mervīdür ki ve mesh muḳaddem re'se dimişdür ammā İbn 'Ömer ḥazretinden naḳl-i şaḥīḥle vārid olmışdur ki ba'zı re'si mesh kifāyet eyleye ya'nī neresi olursa olsun bir miḳdār (10) yerine meshle āb-dest tamām ola İbn Münzir raḥmetu'llāhi 'aleyh böyle dimişdür ve İbn Ḥazm didüğüüzere ḳavl-i mezkūrun inkāri naḳl-i şaḥīḥ ile şaḥābe-i kirāmdan mervī degüldür ve mesh re'sde ne ḳadar vācib idüğünde ihtilāf itmişlerdür İmām Şāfi'ī *ednā mā yuṭlaḳu 'aleyhi ismü'l-meshḳāfīdür* ya'nī eger yalnız bir ḳıla mesh iderse (15) kifāyet ider didiler İmām Mālik ve Aḥmed ve bir cemā'at tamām-ı baş mesh olunmaḳ gerek didiler İmām-ı A'zamḥazretleri ḳatında mesh itmek gerekdür vācib budur zīrā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem nāsiyesine mesh itdi nāşiye rub'e ḳarībdür diyü buyurmuşdur ve mażmaza ve istinşāḳ bābında Ṭalḥa bin Muşarrıfıdan mervīdürol daḥı atasından (20) ceddinden rivāyet itmişdür ki *deḥaltü 'alā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve hüce yetevaḍḍu' ve'l-mā'u yesīlu min vechihi ve liḥyetihi 'alā şadrihi fera'ytuhu yefşilü beyne'l-mażmazati ve'l-i stinşāki* dimişdür ya'nī bir kerre Resūlu'llāh ḥazretinün üzerine duḡul itdüm şol ḥālde ki ol ḥazret āb-dest alurdu ve āb-dest şuyı mübārek vechinden (25) ve şaḳalından gögsi üzerine aḳardı gördüm mażmaza ile istinşāḳ beynin faşl iderdi dimekdür ve murād her biriçün eline başḳa şuyı alurdu demek

¹ mecmū^{c-1} H,EH ; cemī^c-i HE

olur Müslim rivāyetinde vārid olmuştur ḥazret-i ‘Osmān şu istedi getürdiler aldı keffine koydı üç kerre ellerin yudı andan sağ elini şu kabına [HE 433/b] şokdı şu aldı mazmaza [EH 571/b] itdi [H 204/b] ve burnun yudı andan sonra üç kerre yüzün dağı yudı dimişdür Buḥārī katında ‘Abdu’llāh bin Zeyd *ṣümme gasele ve mazmaza ve istinşaka min keffin vāhidetin ṣümme kāle hekezā vüdü’ resūlu’llāhdidi* diyü rivāyet itmişdür bundan fehm olınan zāhir üzere budur ki bir avuc şuyla hem mazmaza ve (5) hem istinşāk itmiş ola andan Resūlu’llāh ḥazretinüñ āb-desti böyle idi dimiş ola İmām Nevevī raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydür bunda delālet vardur ki mazmazada ve istinşākda sünnet şuyı sağ eliyle alup isti‘māl¹ itmek ola andan sonra mazmaza ve istinşāk emrinde beş tarīk vardur eşahḥ vücūh budur ki üç ğarḳa ile mazmaza ve (10) istinşāk ide ya‘nī elini bir kerre şuya taldıra alduğı şu ile bir mazmaza ve bir istinşāk ide andan yine taldıra alduğı şu ile bir mazmaza ve bir istinşāk andan yine taldıra öyle eyleye ikinci veche budur ki ğarḳa-i vāhide mazmaza ve istinşāk beynin cem‘ ide ya‘nī bir kerre taldıra dağı üç kerre mazmaza ve istinşāk ide (15) mazmazaları istinşāklardan taḳdīm ide üçüncü veche budur ki bir kerre taldıra andan bir mazmaza ide ve bir istinşāk ide yine bir mazmaza ide ve bir istinşāk ide ve yine bir mazmaza ide ve bir istinşāk ide dördüncü budur ki elini iki kerre taldıra bundan üç mazmaza eyleye ve birinden üç istinşāk ide beşinci budur ki elini şuya altı kerre (20) taldıra üçünde mazmaza ide üçünde istinşāk eyleye Nevevī raḥmetu’llāhi ‘aleyh şaḥīḥ veche evveldür ve anuñ ḥaḳḳında eḥādīs-i şaḥīḥe vārid olmuştur diyü buyurdı ma‘lūm ola ki aşl i‘timād fuḳehā aḳvālinedür zīrā anlar eḥādīs-i şerīfeyi naḳl idüp ictihādları ḥasebince eşahḥ ve evlā ne ise anı yazmışlardur pes kişi kendü İmāmınuñ ḳavli ne ise (25) aña göre ‘amel itmek gerekdür nitekim kütüb-i fıḳıhda mufaşşıl ve meşrūḥ beyān olınmışdur ve illā her kişi eḥādīs-i şerīfeden ve āyāt-ı kerīmedenḥükm istiḥrācına ḳādir degüldür İmām Aḥmed binḤanbel ve Ebī Sevr mezheblerinde istinşāk vācibdür ve istinşāḳuñ ma‘nāsı şuyı geñize dek çıkarmaḳdur delīlleri Ebū Hüreyre rivāyetinde vārid

¹ isti‘māl H; istinşāk HE, EH

olan hədisdir ki *izā tevedda* [H 205/a] *fel-yec'al fī enfihi mā'en yestansir* buyurulmuşdur ya'nī kaçan sizden biriniz āb-dest alsa şuyı burnına [EH 572/a] qoysun andan sonra sümürmek çıxarsun demek olur zāhir emre nəzar idüp bunlarvücübə zāhib oldılar ammā cumhūr 'ulemā mezhebinde istinşākmüstəhəbdur anlar emri nedb (5) həml itmişlərdür [HE 434/a] zīrā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir A'rābiyə *tevedda* *kemā emru'llāhu* diyü buyurmuşdur ya'nī Tenri te'ālā buyurduğu gibi āb-dest al deməkdir āyet-i kerīmede həod istinşāq yoxdur demişlərdür Ebī Dāvūd nəqlində vārid olmuşdur ol Həzret göz bıjarların mesh iderdi demişlərdür Tirmidī rivāyetində (10) həzret-i 'Osmāndan mervīdür *kiennehu şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kane yuħallilu liħyetehubuyurmuşlar* ya'nī Resūlu'llāh həzreti āb-dest alsa mübārek şakalın hılāllərdir demişlər və İbn Māce qatında İbn 'Ömer rādiya'llāhu 'anhümādan mervīdür *kikāne 'aleyhi's-şalātu ve's-selāmu izā vaqda'arake 'ariḏeyhi ba'za'l-'arki sümme şebeke e'sābi'hi min taħtiħā* buyurmuşdur ya'nī ol Həzret şalla'llāhu (15) 'aleyhi ve sellem kaçan āb-dest alsa 'arızların bir miqdār ovardı andan sonra mübārek şakālun altından parmaqların şokup hılāllərdir demek olur 'arızdan burada murād yüzünün iki cānibində biten şakāldur Ebū Dāvūd Enes həzretindən rivāyet itmişdir ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem āb-dest aldığımızanda bir avuc şuyı alurdu daħı mübārek (20) çəçesinin altına idhāl iderdi və şakalın hılāllərdir və Rəbbim başa bunu emr itdi dird idi və Ebī Rāfi'den İbn Māce nəqlində vārid olmuşdur ki *kāne Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem izā vaqda'harreke hətemehu* buyurmuş ya'nī āb-dest aldıqda mübārek parmağında olan hətemi təhrīk iderdi tā kim parmaq tamām ırlansa demek olur Ebū Dāvūd və (25) Tirmidī və İbn Māce rivāyetlərində Müstevred bin Şeddād'dan mervīdür ki kaçan ol Həzret āb-dest alsa mübārekayağının parmaqları arasın şerçə parmağıyla o vardı demişdir Buħārī və Müslim rivāyetlərində vārid olmuşdur ba'zı seferde Muğire bin Şu'be rādiya'llāhu 'anh ol Həzretün elinə şuyı qoyardı və ol āb-dest alurdu demişlərdür və İbn Māce nəqlində [H 205/b] Şafvān [EH 572/b] bin 'Assāl'dan mervīdür ki *şababtu 'alā'n-*

nebiyyi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem elmā'e fī's-seferi ve'l-ḥaḍari fi'l-vüdü'i demişdür ya¹ seferdeve ḥuzūrda peygamber 'aleyhi's-şalavātu ve's-selāmuḡ eline āb-dest alduḡında şu koydum demek olur bu rivāyetlerden fehm olunur ki āb-dest almada ḡayrıyla isti'aḡat (5) mekrūh olmaya ve āb-dest iḡün ḡayrılar şu ḡazırlamak ḡod cevāz oladur Ḥākim naḡlinde Rebeyyi' bint Mu'avvez raḡiya'llāhu 'anhümādan mervīdür ki eyitdi *eteytü nebiyye şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bivüdü'in feḡāle iskubi fesekebtü 'aleyhi didi* ya¹ peygamber şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem āb-dest şuyı getürdüm şuyı²vir diyü emr itdi [HE 434/b] koydum didi maḡşüd mübārek eline şu (10) koydum āb-dest aldı demekdür bu rivāyetde cevāz ḡatı zāhirdür zīrā ḡuzūrda vāḡı' olmışdur ki hem kendüler emr itmişlerdürDāreḡuḡnī rivāyetinde vārid olmuşdur ki Faḡr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡacāmat itdükden şonra āb-dest almadın namāz ḡıldı hemān ḡacāmat yerlerinden artuḡ yirin yumadu demişlerdürve 'ādet-i kerīmesi bu idi ki bir yaḡlu nesne ekl itse mübārek (15) aḡzın yurdu ammā ḡah olurdu terk iderdi ve uyḡudan ḡalkdıḡda ḡah āb-dest alurdu ḡah almazdı zīrā gözi uyurdu göḡli uyumazdı nitekim ³ḡadīşinde böyle vārid olmuşdur ve bunda delālet vardur ki nevm kendüsi ḡadeş olmaya belki muḡanne-i ḡadeş ola ol Ḥazretüḡ mübārek ḡalb-i şerīfi bīdār olmaḡın ḡadeş vāḡı' olmaḡuḡn bilürdi (20) ḡayrılarda bu ḡālet yoḡdur Ḥaḡḡābī raḡmetu'llāhi 'aleyh anuḡḡün ḡalbi uyumazdı tā kim menāmda gelen vaḡyi ḡıfz eyleye demişdür .

Faşl-ı rābi' mesh-i 'ale'l-ḡuffeyn beyānındadır:

Ma'lūm ola ki 'ulemā-yı ḡadīşden bir cemā'at taşrīḡ itmişdür ki mesh'ale'l-ḡuffeyn mütevātir ola ve bir cemā'at daḡı rāvīlerini cem' itmişlerdür seksendan ziyāde gelmişdür ve 'aşere-i mübeşşere cümle rivāyetindendir İbn (25) 'Abdu'llāh raḡmetu'llāhi 'aleyh eydür ben bilmezem ki fuḡahā-yı seleften bir kimesne anı inkār itmiş ola illā mālunḡan

¹ āb-dest alduḡında HE; -H, EH

²ḡoyı HE, EH; -H

³ Buḡārī HE, EH; -H

inkār naql olunmuşdur ma‘ hezā andan vārid olan rivāyāt-ı şaḥīḥe isbātını taṣrīḥ ider dimişdür ve’l-ḥāşıl İmām Mālik’den bir rivāyetdür ki vārid olmuşdur ammā [EH 573/a] şimdi ki ḥālde ‘ulemā-yı Mālikiyye katlarında iki ḳavl vardır biri budur ki muṭlaḳan cā’iz ola biri daḥı buḡa müsāfere [H 206/a] cā’iz olamuxīme cā’iz olmaya ḳavl-i ṣānī kütüb-i Müdevvene’de olanuḡ muḳtezāsıdır İbn Ḥācib daḥı buḡa cezm itmişdür ammā sā’ir mücahhidīn raḥimeḥümü’llāhi te‘ālā mezheblerinde muṭlaḳan cā’izdür İbnü’l-Münzir raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydür ḥıffin üzere mesh itmegi efzaldür yoḡsa çıkarup ayaḡı yumak mı efzaldür (5) diyü ‘ulemā ihtilāf itmişlerdür ammā benüm ihtiyār itdügüm budur ki mesh efzal ola şol cihetden kianaḡa ta‘n iden ehl-i bid‘at-ı ḥavāric verevāfızdan kim var ise anlara raḡm ü muḡālefet ḥāşıl olur dimişdür ‘ulemā-yı Şāfi‘iyyeden İmām Nevevī eydür bizimaşḡābımız katında ḡusl efzaldür zīrā aşldur ve likin şol şartla efzaldür ki mesh daḥı terk olmaya (10) ya‘nī gah gah mesh daḥı olma ammā meshle iktifā idenler ve *ercüleküm*ḳavlinuḡ tāhirine naḡar idüp anı temessük idenler ya‘nī cerrle olan ḳırā’at üzere *v’emseḡū bi-ru’usiküm*¹ḳavline ma‘ṭūf olup recl daḥı re’s gibi meshle iktifā olunur şandılar şahābe ve tābi‘inden bir cemā‘at [HE 435/a] zāhirīn mezheb itdiler bir rivāyet-i za‘īfede İbn ‘Abbās (15) ḡazretinden daḥı bu ḳavl mervīdür ammā anlardan ṣābit olan ḳavl-i ḡilāfi üzeredür daḥı ‘Ukreme’den ve Şa‘bi’den ve Ḳatāde’den mervīdür vācib ḡusldür yāḡūd meshdür dimişlerdür ve ba‘zı ehl-i zāhirden ikisi beynen cem‘-i vācibdür dimek rivāyet olunmuşdur cumḡūr ‘ulemānuḡ ḡüccetleri eḡādīs-i şaḡīḡedür nitekim ‘an ḳarīb zıkr olinsa gerekdür in-şā’allāhu ve (20) āyet-i kerīmeden bir ḳaç vechle cevāb virmişlerdür biri budur ki *ercüleküm* ileḳırā’at olunmuşdurve eydiyeküm lafzına ma‘ṭūfdur didiler ba‘zılar eytdiler āyetde olan meshḡuffeyn üzere meshuḡ meşrū‘atine maḡmüldür imdi ḳırā’at cüz-i mesh‘ale’l-ḡuffeyn üzere ḳırā’at-i naşb ḡuslı ricleyn üzere ḡaml olunmak gerek didilerḲāḡī Beyzāvī (25) raḥmetu’llāhi ‘aleyh cerr civārıdır dimişdür bununḡezā’iri

¹ Kur’an 5/6: Başlarınıza mesh edip

Kur'ānda çok vārid olmuştur cümleden biri *‘azābe yevmin elīmin*¹ biri dağı ve *hūrun ‘yınur*² kavlı-i şerīfidür ki Hamza ve Kisā’īkirā’atlerinde cerr ile vākı’ olmuştur ve kelām-ı ‘arabda [EH 573/b] haccer-i dabb-ı harb didükleridür bu mezkūrlaruğ cerr’-i āhirlisinde olan cerrler hep cerr-i civārīdür naḥivıyyūn bunun için başka bir bāb [H 206/b] yazmışlardır ve āyet-i kerīmede *ve ercule-kum* lafzı cerr civārı üzere geldüğünüñ fā’idesi buña tenbīhdür ki ayağa şu dökmede iktışār ideler meshē qarīb guslle gusl ideler dimekdür didiler İmām Müslim raḥmetu’llāhi ‘aleyh naklindedüğüre İbn Şu’beden rivāyet olunmuştur ki Muğīre raḍıya’llāhu ‘anh ol ḥazretle (5) Tebük gāzāsına bile varmışdı ol eyitdi bir gün şalāt-ı fecrden muḥaddem Resūlu’llāh ḥazreti şahrā cānibine gitdi ben dağı muṭahhara götürdüm ardınca vardum āb-dest almalu olcağ mübārek ellerine şu koydum iki elin ve yüzün yudı ve arḳasında bir şof cūbbesi var idi kolların şıgamaḳistediyenleri tar imiş kolu şıganmadı hemān ellerin içerü çeküp cūbbenüñ (10) altından taşra çıkardı ve cūbbe-i mübāregi omuzunuñ üstine bıraḳdı kolların yudı andan mübārek alınına ‘ İmāme üstünden mesh itdü ben istedüm ki iç edüklerin çekem Fahr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḳo ṭursun ben anları ṭahāretle giymiş idüm didi andan üzerlerine mesh itdi andan şonra devesine süvār oldu ben süvār oldum dimişdür ve Tirmidī ḳatında (15) yine Muğīre’den mervīdür ki *ennehu şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem meseḥa ‘alā’-ḥuffeyn ‘alā zāhīrihimā* dimişdür ve yine andan mervīdür ki Resūlu’llāh ḥazreti ḥuffeyn üzerine mesh eyledi ben eyitdüm nısyet didüm ya’nī unuttuğ yā Resū’llāhdidüm eyitdi *bel ente nesıyte bi-hezā* [HE 435/b] *emeranī rabbi ‘azze ve celle didi* dimişdür ya’nī belki sen unuttuğ ben bunu ḳaşd ile iderüm Rabbim baḳa bunu emr itdi dimekdür Ebū Dāvūd ve (20) Aḫmed böylece rivāyet itmişlerdür ve İmām Aḫmed ve Buḫārī ‘Amr bin Ümeyyetü’ḍ-Ḍamirīden rivāyet itdiler ki *re’eytü ‘aleyhi şalātu ve sellāmi yemsaḥu ‘alā İmāmetihi ve ḥuffeyhi* buyurmuşdur ya’nī gördüm ol ḥazreti ‘amāmesi üzere mesh eylerdi dimişdür İmām Müslim rivāyetindeḥazret-i ‘Alī bin Ebī Ṭalīb raḍıya’llāhu ‘anh [EH 574/a] *ce’ale ‘aleyhi’ş-*

¹ Kur’an 11/26: Elem dolu bir günün azabından korkuyorum.

² Kur’an 56/22: İri gözlü huriler

şalātu ve's-selāmu'l-meshā 'alā'l-ḥuffeyni selāsete eyyāmin ve leyāli yehinne lil-müsāfirī ve yevmen ve leyleten lil-mükīm (25) diyü buyurmuşdur ḥāşılı ol ḥāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥuffeyn üzere mesh itmegi müsāfir için üç gün muḳīm için bir gün ruḥşat buyurdu demek olur.

Faşl-ı ḥāmis Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥāzretinüñ teyemmümi beyānındadır:

Evvelā ma'lūm ola ki teyemmüm kitābla ve sünnetle ve icmā'la sābitdür 'ulemā raḥimeḥümü'llāhi te'ālā icmā' itmişlerdürki teyemmüm yüzden [H 207/a] ve elden ğayrı yire olmaz gerekse ḥades-i ekberden olsun gerekse ḥades-i aşğardan olsun ḥāşılı cünüb olan ve āb-desti şınanancaḳ yüzüne ve dirseklerine varınca iki ellerine teyemmüm itmek gerekdür ammā keyfiyye-i teyemmümde ihtilāf itmişlerdür ekser-i e'immenün mezheblerinde iki ḍarbe lāzımdur ya'nī iki kerre ellerin (5) ṭayyib ü ṭāhir ṭoprağa urmaḳgerek bir kerre yüzine sürmek için bir kerre daḫı ḳollarına sürmek için¹ İmām Müslim raḥmetu'llāhi 'aleyh rivāyerinde Ḥuzeyfe raḍıya'llāhu 'anh ol ḥāzretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rivāyet itmişdür ki *fuḍḍilnā 'alā'n-nāsī bi-selāsin cu'ilat şufūfünā keşfūfil-melā'iketi ve cu'ilat lenā'l-arḍa küllühā mesciden ve cu'ilat türbetühā lenā ṭahūren* buyurmuşlar ya'nī (10) biz sā'ir ümem üzerine üç ḥaşletle mufāzzal ḳılındıḳ biri bu ki şaflarımız melā'ike şafları gibi ḳılındı biri daḫı bu ki cemī'-i rüy-ı zemīn bize mescid ḳılındı her ḳanda namāz ḳılsaḳ cā'izdür sā'ir edyānda bu ruḥşatyog idi hemān mescidlerinde ḳılınmaḳ gerek idi biri daḫı bu ki yerün ṭopraḳı bize ṭuḥūr ḳılındı şol zamānda ki şu bulmayavüz dimekdür ya'nī şu bulunmaduḳı (15) zamānda ṭopraḳı bizi ḥadesden pāk eyler demek olur Buḥārī raḥmetu'llāhi 'aleyh rivāyetinde Ebī Ümāme'den mervīdür ki ve *cu'ilatü'l-arḍu küllühā liye ve li-ümmeṭi mesciden ve ṭahūren* buyurulmuşdur bu ḥadīs-i şerīf Ḥuzeyfe ḥadīsinden e'ammdur zīrā anda turāb arz

¹bir kerre daḫı ḳollarına sürmek için H, EH ; -HE

buyurulmuş idi bunda nefis arz buyuruldu bu taqdırce mecmū^c-ı cins arzdan olana mütenāvilolur ammā toprakdan gayrıyla teyemmüm (20) cā'iz degüldür diyenler 'āmmi-yi hāşşa haml itmişlerdür İmām A'zam hazretlerinüñ mezhebinde her nesne ki cins-i [EH 574/b] arzdan ola ve yumışar [HE 436/a] kısmından olmaya altun ve gümüş ve demür gibi ve dahı yakılmağla kül olmaya anuñla teyemmüm cā'izdür meşelā toprağla ve kumla ve taşla kuñlle ve zırnih ile ve toprak qarışuñ altun ve gümüşle ve üzerleri tozlanmış arpa ve buğday ile teyemmüm itmek cā'izdür İmām Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde (25) ^c ammā r bin Yāsir Resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hazretinüñ kendüye teyemmüm ta'lim itdüğün naql-i ḥadīşinde *veḍarabe'n-nebiyye şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bi-kekefeygi'l-arḍu ve nefeha fihimā şümme meseha bihimā vechahü* buyurmuşdur ya'nī mübārek kefleriyle yere ḍarb itdi dahı anları üfledi andan yüzine meş idi dimekdür.

Faş-ı sādīs ol Ḥazretün şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ğuslı beyānındadır:

Evvelā ma'lūm ola ki [H 207/b] ğuslun farzı ağız yumağdur ve burun yumağdur ve sār bedeni yumağdur ve bizüm mezhebimizde niyyet sünnetdür ve cünüb olana vücüb-ı ğuslün delili *ve in küntüm cünūben feḥahherü*¹ kavl-i şerīfidür *lā taḳrebu's-şalate ve entüm sükāra ḥattā ta'lemū mā teḳülüne ve lā cünūben illā 'ābiri sebin*² āyet-i (5) kerīmesidür ve kişiye mü kerre r cenābet vākı' olsa bir ğusl kifāyet ider Müslim rivāyetinde Enes raḍıya'llāhu 'anh *kāne resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yetūfu 'alā nisāihi bi-ğuslin vāḥidin* dimişdür ya'nī ḥatunların ḥavāf iderdi āhirinde bir ğusl iderdi demek olur ammā İmām Aḥmed ve gayrılar naqlinde Ebī Rāfi'den mervīdür ki ol Ḥazret ḥatunların ḥavāf itdive bir birinüñ (10) ḳatında bir ğusl itdi ben eyitdüm yā Resūla'llāhāḥirinde bir ğuslle iktifā itmez misiz didüm eyitdi *hāzā ezkā ve etyabu ve eḥharu*³ didi dimişdür bundan fehm olınan oldur ki āhirinde cümleye bir ğusl kifāyet ide ve likin her cenābetde bir ğusl itmek

¹ Kur'an 5/6: Eğer cünubseniz iyice temizlenin.

² Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar ve yolculuk dışında cünupken de yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın.

³ Bu daha temizleyici, daha güzel

efzal ola ‘ulemā raḥimehümu’llāhi te‘ālā icmā’ ve ittifāk itmişlerdür iki cimā’ arasında bir gısl vācib olmaya ammā cumhūr atında āb-dest alma műsteḥabdur İmām (15) Ebű Yűsuf műsteḥab degűldűr dimiűdűr ve Mālikiyeden İbn Ḥabīb vācibdűr dimiűdűr ve ehl-i zāhir daı bua zāhib olmiűlardurtemessűkleri İmām Műslim nalinde vārid olan *izā etā eḥadűkűm ehlehu sűmme a’rāde en ye’űde* [EH575/a] *felyetavaḥḍa’e beynehűmāḥadīşinedűr* ammā ba’zilar atında bunda vāı’ olan *felyetavaḥḍa’e* ‘ibāretinden murād vuzű’-ı lavıdur ya’nī gısl-ı alete maşűddur dimiűlerdűr ḥazret-i ‘Ā’iűeden (20) mervīdűr ki Faḥr-ı ‘Ālem űalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem cenābetden gısl itse evvel iki műbārek elin yurdı andan āb-dest alurdı nitelim namāza āb-dest alurdıandan ellerin űuya űoardı daı kollarınu diplerin ḥilāllerdi [HE 436/b] andan űç kerre ellerinűuya aldırup baűına dűkerdi andan űora cemī’-i cismineűu oyardı ba’zı rivāyet-i űaḥīḥde műbārek ellerinyudukdan űora fercin yurdı (25) dimek vārid olmiűdur gıslde a’zāyı delk itmek ya’nī yurken ellerin sűrmek vācib midűr degűl midűr iḥtilāf itmişlerdűr İmām Mālīk’den ve Műznī’den menűldur ki vācib ola İbn Baḥḥāl raḥmetu’llāhi ‘aleyh a’zāyı vuzű’ya bilā-i cimā’ vācibdűr imdi gıslde vācib olma gerek gıslde vācib olma gerek zīrā ikisi beyninde fark yodur dimiűdűr ammā bua i’tirāz idűp eyitdiler delk vācib [H 208/a] degűldűr diyenlerűn mecmű’ı icāzet virmişlerdűr āb-dest alıcı kimesne elini űuya aldura ve hi imrār itmeye bu tadīrce icmā’-ı bāḥilve műlāzeme műntefī oldı didiler ḥāűılı hemān lāzım olan bedenűn űzerine űu aıtmada delk olınursa ḥűb ve nefīsdűr olınmazsa nesne lāzım gelmez (5) gısl-ı űaḥīḥ olur ve ḥadīş-i mezkűrde iki ellerin aldırup űç kerre űu dűkerdi didűgűnde delālet vardur ki gıslde űç kerre yumaq műsteḥab ola İmām Nevevī eydűr bunda ‘ulemādan kimsenűn ḥilāfı var idűgűn bilmezűz illā Māverdīḥilāf idűp gıslde tekrār műsteḥab degűldűr didi diyű buyurur ammā Ḥacer Ebű‘Alīyű’s-Secīve urḥubī daı bűyle didiler dimiűdűr ve yine ol (10) Ḥazretűn gıslı űıfatında űmemű’l-mű’minīn Meyműne raıya’llāhu ‘anhā buyurmiűdur ki ol Ḥazrete gısl iűn űu oymiű idűm aldı iki ellerin iki kerre yāḥűd űç kerre yurdı andan űol eline űu dűkdi

dağı ud yerlerin yudı andan elini yire sürdi andan şoğra mazmaza ve istinşāk itdi ve yüzini yudı ve iki ellerin¹ andan şoğra sâ'ir [EH 575/a] cesedinün üzerine şu (15) ağıtdı andan yerinden gitdi dağı iki ayağın yudı dimişdür İmām Buğārī böylece rivāyet itmişdür ve gısl yerinden gitdikden şoğra ayak yumağ şol zamāndadur ki tırdığı yerde gısl şuyı birikilmiş ola ammā şöyle ki bir mermer ya bir tahta üzerinde gısl itmiş olsa dökilenşu ağıp gidüp orada nesne qalmasa hemān gılsden ol tırdığı yerde ayağı yumağ şahīhdür (20) ya'nī muqaddemen tamām-ı āb-dest eyleye andan şoğra gısl ide bu cā'izdür ayağı yumağıte'ħīr itmeye Şahīh-i Buğārīde Cübeyr bin Mu'timden mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *a'mmā ene fe-āfīde 'alā re'si selāsen ve elāra bi-hezihī kileyhimā* dimişdür ya'nī ben gısl idicek şu iki elimle üç kerre başıma şu dökerüm demek olurbundan murād anuğla gısl tamām olur demek degüldür belki muqaddem (25) böyle iderüm andan sâ'ir-i cesedi gısl iderüm dimekdür yine Buğārī naqlinde Ebī Hüreyreden mervīdür ki bir gün namāz için [HE 437/a] iķāmet olındı ve şaf dizilüp tırdı andan Fağr-ı 'Ālem ħücesinden çıkup geldi muşallāsına tırdı orada ħātırına geldi ki kendüye gısl vācib imiş döndi gitdi gısl idüp yine geldi şol ħālde ki mübārek başından qatre qatre [H 208/b] şu tamlardı hemān tekbīr itdi biz dağı anuğla bile kıldıq dimişdür rāvī ol Ĥazrete gısl vācib imiş olduğun qarīne ile fehm eydi yāħūd şoğradan Fağr-ı Kā'ināt'a i'lam itdi anuğla bildi dimişlerdür ve ħadīşinde gılsden geldüğü gibi hemān tekbīr itdi didüğünden fehm olunur ki iķāmetle namāza (5) duħūl mā-beyninde 'amel-i keşīr cā'iz imiş tekrār iķāmet lāzım degülmüş ve Meymüne'den bir rivāyetde böyledür ki gılsden şoğra ol Ĥazrete silinmek için bez virdüm almadı ellerine silkerek gitdi dimişdür ba'zılar bunuğla istidlāl itdiler ki gılsden şoğra silinmek mekrūh ola ammā ħadīş-i mezqurda aña delālet yoğdur cā'iz ki bezi almaduğı bir gayrı (10) 'illet için ola Muhalleb eyitdi ihtimāldür kialmaduğı cism-i şerīfide yaşlıq bereketi qalmağıçün ola yāħūd tevāzu'en yāħūd bezde ipek mi var idi ya kirli bez mi idi bu maqūle bir nesne mülāħazasıyla almadı ola

¹ ve iki ellerin H, HE; -EH

didi Ā'meş'den mervîdür ki bu huşûşî İbrâhîm Neĥâ'î ĥazretine *lā be'se [EH 576/a] bi'l-mindîli ve innemā radduhu meĥâfete enyeşîre* 'âdeten diyü cevâb virdi (15) dimişdür ya'nî mendîl isti'mâlinde be's yokdur cā'izdür Faĥr-ı 'Ālem Meymüne'den almaduĝı 'âdet olmaĝı ĥavfından idi dimekdür Teymî şerĥinde eyitdi bu ĥadîsde silinmek 'âdeti idüĝüne delîl vardur zîrâ eger öyle olmasa Meymüne aĝa mendîl getirmezdi dimişdür ba'zî 'ulemâ daĝı elleriyle şuyı silünmek delâlet ider ki silinmek mekrûĥ olmaya zîrâ ikisindende murâd şuyı (20) izâledür didi Şaĥîĥ-i Buĥârî'de vârid olmuştur ki ol ĥazret şalla'llâhu'aleyhi ve sellem cenâbetle yatmaĝ dilese ud yerlerin ĝusl iderdi ve namâz âb-desti gibi âb-dest alurdi andan yaturdi ve bunda ĥikmet budur ki ĥadeş-i taĥfîf olunur ol ĝusl olınan a'zâdan cenâbet zâ'il olur İbn Ebî Şeybe rivâyetinde Şeddâd bin Evs'den mervîdür ki *izâ ecnebe eĥadüküm mine'l-leyli (25) sümme erâde en yenâme felyetevaĥḍa'e fe-i nnehu nişfu ĝusli'l-cenâbeti* dimişdür ya'nî kaĝan biriniz gice ile cünüb olsa daĝı yatup uyumaĝ dilese âb-dest alsun zîrâ âb-dest cenâbet-i ĝuslünün nişfidur demek olur ve ba'zîlar eyitdiler bundan ĥikmet budur ki vuzû' eĥadü taĥâretindür didiler bu taĥdîrce teyemmüm daĝı anuĝ maĝâmınakâ'im olur Beyĥakî raĥmetu'llâhi 'aleyh [H 209/a] 'Ā'îşe-i şiddîkadan rivâyet eyler ki [HE 437/b] Resûlu'llâĥ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ĥazretine kaĝan cenâbet vâkı' olsa ve yatup uyumaĝ dilese âb-dest alurdi yâĥûd teyemmüm iderdi buyurmuş ammâ ihtimâldür ki burada teyemmüm şü bulmada 'usret olduĝuĝün iderlerdi ol Allâhu a'lem.

Nev'-i sâni ol ĥazretün şalâtı (5) zikrindedür şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem:

Ma'lûm ola ki taĥkîk-i 'ubüdiyyet ve ârâ-yı ĥaĝĝ-ı rübübiyyet şalâtle ĥâşıl olur sâ'ir 'ibâdet sırr-ı şalâtuĝ taĥkîkine vesâ'ildür ĥaĝĝ subĥânehü ve te'âlâ cemî'-i semevât ehline tefriĝ olınan 'ibâdeti benî Âdemden ehl-i şalât kullarına bir rek'atden müyesser itmişdür zîrâ ĥaĝĝ te'âlânun ba'zî melâ'ikesi vardur ki anları ĥalk idelden berü rükû'da (10) tururlar tâ kıyâmete dek başların rükû'dan ĝaldırmazlar ve niĝe melâ'ike daĝı vardur ki

süçüddä ve kıyāmda vükû'dda kıyāmete dek dā'imlerdür pes bu cümle 'ibādetler insānuñ bir rek'atında [EH 576/b] hāşıldur ve şalāt içinde niçe 'ibādet dañı cem' olmışdur ki ğayrı 'ibādetlerde cem' olmamışdurcümleden şahāret ve şamt ve istiķbāl-i kıble ve tekbīretü'l-i iftitāh ve kırā'at ü kıyām ü (15) rükū' ü sücūd ve tesbiḥāt ve ğayrı hep bundan müctemi'dür bu mezkūrātuñ her biri ḥadd-i zātında başka 'ibādetdendür şalāt bu deñlü 'ibādetlerden mürekkeb bir 'ibādet-i 'uzemādur Ḥaḳḳ celle ve 'alā Resūl-i ekremine şalāt emr idüp *utlu mā ūḥiye ileyke mine'l-kitābi ve āḳimi's-şalate*¹ ve *'mur ehleke bi's-şalāti vāştabir* 'aleyhā² buyurdı bu ḳavl-i şerīfde Şāḫibü't- (20) Tenvīr ḳaddese sırrahu buyurduğı üzere şalātdan nüfūsa a'zam teklīf var idüğüne işāret olinmişdur şol cihetden nüfūsa teklīf ü meşāḳḳatdür ki 'ibāduñ mellāzı ve iştiğāli zamānlarına gelür anlardan fāriğ idüp bi'l-külliyeye māsivā'llāhı terk itmeyle beyne'l-yedu'llāhḳiyām iḳtizā eyler *v'aştabir* 'aleyhā ḳavliyle anuñ meşāḳḳatlerine şabr eyle diyü buyurmuşdur ve bu (25) ma'nāya delālet iden āyāt-ı kerīmenüñ biri dañı *v'esteīnu bi's-şabri v'eşşalāti ve inneḥā le-kebīretü illā* 'ale'l-ḥāşī'ine³ ḳavl-i şerīfidür ki bunda şabrla şalātı biri birine ḳarīn itmişdür buña işāret eyler ki şalāt içinde şabra ihtiyāc vardur kişi a'zā ve cevāriḫin zabt idüp ḥevātır ve efkārın mālā-ya'nīye şarfdan muḥāfız itmek lāzımdur nefse [H 209/b] mu'tedīn terk idüp ḫilāf muḳtezeyātıyla muḳayyed olmaḳ meşāḳḳate-i 'azīmedür lā-cerem şalāt içinde bu meşāḳḳate şabr gerekdür ve bu şalāt ḫuşuşında kelām beş ḳısma munḳasım olur.

Ḳısm⁴-1 evvel ferāiz beyānında ve aña müte'alliḳ olanlar zikrindedür:

¹ Kur'an 29/45: Kitaptan sana bahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl.

² Kur'an 20/132: Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et.

³ Kur'an 2/45: Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz namaz Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.

⁴ḳısm H, HE; faşl EH

Be bunda bir kaç bāb vardur:

Bāb-ı evvelşalāt-ı ḥams beyānındadır:

Bu daḥı birkaç fāşlı müştemildür:

Faşl-ı evvel ferāz beyānındadır:

[HE 438/a] Tirmidī rivāyetinde (5) Enes ḥazretinden mervīdür ki *furiḍat ‘alā’n-nebiyyi leylete ‘üsriye bihi ḥamsīne şalāten şümme nuḳışat ḥattā cu‘ilet ḥamsen şümme nādā yā Muḥammed ennehu lā yubeddilu’llāhu’l-ḳavle ledyye ve enne leke bi-hezihi’l-ḥamsīne* demişdür ya’nī mi‘rāc gicesi ol Ḥazrete elli vaḳt namāz farz olınmışdu şongradan naḳş olındı ḥattā beş vaḳt kılındı andan Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā nidā idüp yā Muḥammed benüm ḳatumda [EH 577/a] (10) ḳavl tebdīl olunmaz ve taḥḳīken saña bu beş namāz muḳabelesinde elli namāz fażīleti vardur dimek olur Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde vārid olan ḥadīs-i ṭavīl maḳşad-ı İsrāda mezkūr olup farz-ı şalāt ḥuşūşu anda mufaşşilen beyān olınmış idi İbn ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anhümā *faraḍa’llāhu’s-şalāte ‘alā lisāni nebiyyikum fi’l-ḥazari erba‘an ve fi’s-seferi rak‘ateyni ve dī’l-ḥavfī rak‘aten* (15) demişdür ya’nī Ḥaḳḳ te‘ālā sizün peygamberiñiz lisāniyla şalātı farz itdiḥuzūrda dört rek‘at farz itdisferde iki rek‘at farz itdi zamān-ı ḥavfda bir rek‘at farz itdi dimekdür bir rek‘at namāz olmaz maḳşūd İmāmla bir rek‘at ve yalnız bir rek‘at farz itdi dimekdür Buḥārī naḳlinde ḥazret-i ‘A’işe raḍıya’llāhu ‘anhādan mervīdür ki *fereḍa’llāhu’s-şalāte fereḍahā rak‘ateyni şümme etemmehā fi’l-ḥazari ve* (20) *uḳirret şalātü’s-seferi ‘alā’l-ferideti l-ülā* buyurmuşdur ya’nī Ḥaḳḳ te‘ālā namāzı farz itdüğü zamānda iki rek‘at farz itmişdi şongradan ḥuzūrda tamām eyledi ve seferde evvelki farz üzere muḳarrer kılındı dimek olur ve yine Buḥārī ḳatında ṭarīḳ-i āḥirle ḥazret-i ‘A’işeden mervīdür ki *furiḍatü’s-salātu rak‘ateyni şümme ḥācera şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem fefuriḍate erba‘an*¹ (25) buyurmuşdur bu rivāyet ta‘yīn eyler ki rivāyet-i sābıkada buyurduğında ziyāde Medīnede vāḳı‘ olmuşola ‘ulemā-yı

¹ Namaz iki rekat olarak farz oldu. Peygamberin hicretinden sonra dört rekat olarak farz oldu.

Ḥanefiyye raḥimeḥümü'llāhi te'ālā ḥadīṣ-i mezkūrdan aḥz itmişlerdür ki ¹seferde şalātı ıaşır itmek 'azīmetdür ruḥşat degüldür ya'nī aşlı iki rek'atdur [H 210/a] dōrtten iki olma degüldür tā kimdileyen dōrt kıluḫ dileyen iki kılamak cā'iz ola ıaşallānī böyle zıkr itmişdür ve likin bunda naşar vardur Ḥanefiyye ıatında ıaşır 'azīmet degüldür ruḥşat-ı ışkātudur bununuḫ ḥükmi 'azīmetle 'āmil olan āşim olmaıdan anuḫçün misāfir yalnız kılsa elbette iki kılamak gerekdür şöyle ki dōrt kılsa güneḥkār olur ammā namāzı tamām olur iki (5) rek'ati farz olur ve iki rek'ati nāfile vākı' olur namāzı tamām olduğı şol cihetden ki iki rek'at kılamak bulunmuşdur ve güneḥkār olduğı budur ki selāmı te'ḥīr itmişdür ve nāfilede terk-i vācib itmişdür ki ol tekbīretü'l-iftitāḥdur ve daḫı Ḥaıı te'ālānuḫ şadaıasın 'adem [EH 577/b] ıabūl şübhesi vardur ve zıkr olinana üzere ıaşır-ı ruḥşat-ı [HE 438/b] ışkātudur (10) bu cihetlerden dōrt kılan āşim olur.

**Faşl-ı şānī şol evkıāt beyānındadır ki Resūlu'llāḥ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem
anlarda namāz kılmışdur:**

İmām Nesā'ī rivāyeti üzere Cābirden mervī olanuḫ ḥāşılı budur ki² Cibrīl ilerü ũurdu Faḥr-ı 'Ālem anuḫ ardına ũurdu şaḥābe-i kirām Faḥr-ı 'Ālemüḫ ardına ũurdılar andan öyle namāzın kılırdı ve her nesnenüḫ zılli kendü ıadar olduğı (15) zamānda geldi yine tertīb-i mezkūr üzere ũurdılar ikindi namāzın kıluvirdi andan güneş batduğı zamānda geldi yine tertīb-i mezkūr üzere ũurdılar aḫşam namāzın kıluvirdi andan şafaı gā'ib olduğı zamānda geldi yine tertīb-i mezkūr üzere ũurdılar yatsı namāzın kıluvirdi andan fecr ũulū' itdüğı zamānda anda geldi yine tertīb-i mezkūr üzere ũurdılar (20) şabāḥ namāzın kıluvirdi yine ikinci günde her şaḥşuḫ zılli kendü mişli ıadar olduğı zamānda geldi dūnki tertīb üzere ũurdılar öyle namāzın kıluvirdi andan her şaḥşuḫ zılli iki mişli ıadar olduğı zamānda geldi dūnki tertīb üzere ũurdılar ikindi namāzın kıluvirdi andan güneş batduğı zamānda

¹ iki olma degüldür tā kim dileyen drt kıluḫ dileyen iki kılamak cā'iz ola ıaşallānī böyle zıkr etmişdür ve likin bunda naşar vardur zīrā Ḥanefiyye ıatında HE; -H, EH

² Cibrīl 'aleyhi's-selām ol Ḥāzrete mevākıb şalātı ta'lıme geldi güneş zevāle urduğı zamānda HE, EH ; -H

geldi tertīb üzere tūrdılar aḥşamı kılıvirdi andan şafaḡ gā'ib olduğı zamānda geldi tertīb-i mezkūr üzere tūrdılar yatsu namāzın kılıvirdi (25) andan fecr mümtedd olduğı zamānda ya'nī şabāḡ kāzibṭulū^c itdüği ḡayende yıldızlar tamām zāhir iken geldi yine dūnki üslūb üzere tūrdılar şabāḡ namāzın kılıvirdi andan sonra [H 210/b] *mā-beyne ḡāteyne es-salavateyn vakti didi* şabāḡ namāzın evvelki gün gibi kılmışdı ikinci gün erken kıldı andan eyitdi bu iki namāz vaḡtinūđ mā-beyni şabāḡ namāzınūđ vaḡtidür didi ḡāşılı şabāḡ namāzın şöyle kılmāđ gerek ki ne ḡarañuluk ola ne aydınlıḡ ola İmām Tirmidī rivāyetinde (5) İbn 'Abbās ḡazretinden mervīdür ki Resūlu'llāḡ şalla'llāḡu 'aleyhi ve sellem buyurmuşdur *Emmenī cibrīlū 'inde'l-beyti marrateyni feşallā'z-zuhre fi'l-ālā ḡīne kāne el-fey'u mişle'ş-şirāk sūmme şallā'l-'aşre ḡīne kāne zıllu külli şey'in mişlehuşümme şallā'l-mağribe ḡīne vecebetü'ş-şemsu ve eḡara'ş-şā'im sūmme şallā'l-'işā'eḡīne ḡābe'ş-şefaku sūmme* (10) *şallā'l-fecre ḡīne berāḡa'l-fecru ve ḡarrumet-ṡā'āmu 'alā'ş-şā'im ve şallā'l-marrate's-sāniyete'z-zuhreḡīne kāne zıllu külli şey'in mişlehu kevaḡti'l-'aşri bi'l-emsī sūmme şallā'l-'aşre ḡīne kāne zıllu külli şey'in mişleyhi sūmme şallā'l-mağribe livāḡti'l-ülā şallā'l-'işā'el-āḡare ḡīne zehebe sūlūsu'l-leyli sūmme şallā'ş-subḡeḡīne esferatü'l-erḡu sūmme iltefete ileyye cibrīlū fe ḡāle yā muḡammedu hezā vaḡtu'l-enbiyā'i min ḡablike ve'l-vaḡtu fīmā beyne hezeynil-vaḡteyni ḡāşılı* (15) ol ḡazret şalla'llāḡu 'aleyhi ve sellem ibtidā Cibrīl 'aleyhi's-selām iki kerre baḡa beytu'llāḡ ḡatında İmāmet eylemişdür öyle namāzını şol [HE 439/a] zamānda kıldı ki fey' mişli olmuşdu didi vefey' diyü şol ḡölgeye dirler ki güneş vasaṡ-ı semāya ḡeçdükdən sonra düşe ḡāşılı güneş öyle yerine varmadın cemī^c-i ecsāmūđ zıllı ḡurb-ı cānibine düşer ve öyle yerin (20) ḡeçdükdən sonra dönüp şarḡ cānibine düşer ol dönen ḡölgeye fey'dirler şirāk diyü na'lin taşmasına dirler ammā diyār-ı 'Arab na'llinlerin taşması diyār-ı Rūm üslūbında degüldür parmaḡa ḡeçer bir nesnedür nitekim günlere ma'lūmdur ḡāşılı ol miḡdār ḡölge dönmüşdür dimekdür ve daḡı eyitdi ikinci namāzın şol zamānda (25) kıldı ki her kişinūđ¹ zıllı bir kendü ḡadar olmuşdı andan

¹ kişinūđ H; şey'ūđ HE, EH

şonra aḥşam namāzın gün batduğı zamānda şā'im orucın açduğı ḥayende kıldı andan şonra şabāḥ namāzın şafağ ġā'ib olduğı zamānda kıldı andan şonra şabāḥ namāzın ṭaḥ yerı ağarduğı zamānda şā'im olana ṭa'am ḥarām olduğı vaḳtde kıldı ikinci kerre de [H 211/a] öyle namāzın herşey'ünj zıllı bir mişli ḳadar olduğı ḥayende dünki gün ikindi namāzın kılduğı zamānda kıldı didi ve bundan murād öyle namāzın şöyle kıldı ki tamām itdüğı zamānda her şey'ünj zıllı bir mişli ḳadar olmışdı dimekdür tā kim öyle ile ikindinünj vaḳtleri bir olmaḳ lāzım gelmeye dimişlerdür (5) ve daḫı eyitdi andan ikinci namāzın her şey'ünj zıllı iki kendüḳadar olduğı zamānda kıldı andan şonra aḥşamı evvel kerre kılduğı zamānda kıldı andan yatsu namāzını gicenünj sülüşü gecdüğı zamānda kıldı anda şonra şabāḥı tamām ağarduğı zamānda kıldı andan Cibrıl 'aleyhi's-selām baḫa dönüp eyitdi yā Muḥammed bu vaḳt senden [EH 578/b] evvel gelen enbiyānuḫ vaḳtidür ve (10) senünj vaḳtünj bu iki vaḳt mā-beynindedür didi ya'ni şabāḥ ne ḳatı erken ḳıl ve ḳatı gec ḳıl ṭulū'-ı fecrle tamām ağarmaḳ mā-beyninde ḳıl didi ma'lūm ola ki güneş zevāl olduḳdan şonra öyle namāzınünj vaḳtidür fey' şirāk mişli olunca te'ḥīr lāzım nesne degüldür Cābir ḥadīşinde vāḳı' olan *fe şallā'z-zuḫre ḥīne ġabetü's-şemsu* 'ibāreti bu didünjüz ma'nāya (15) delālet ider İbn İshāḳ Meğāzī'de zıkr itmişdür ki Cibrıl 'aleyhi's-selām gelüp ol Ḥazretle namāz kılduğı leyletū'l-İsrānuḫ şabāḥı idi ki lafzı budur *ḳāle nāfi' bin cubeyr ve ġayrehu aşbeḫa lemmā aşbeḫa şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mine'l-leyleti elleti üsriye bihi lem yer'ahu illā cibrilü nezele ḥīne zāġetü's-şemsü ve lizā sümmiyet ela'ülā'* didi andan tafzıl-i ḥadīşı (20) zıkr itdi ma'nāsı nāfi' ve ġayrı dimişlerdür ki vaḳtā kim ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mi'rāc gicesinden şabāḫa daḫil oldu Cibril [HE 439/b] 'aleyhi's-selām güneş zevāle varduğı zamānda nüzül itdi öyle namāzın ḳılmağa *eş-şalātü cāmi'atün* diyü çağırıldı aşḫāb cem' oldılar Cibrıl 'aleyhi's-selām ve Resūlu'llāh (25) ḫazreti anlarla namāz kıldılar ol ḳılınan namāz öyle namāzıdur anuñçün aḫa evlā diyü tesmiye olunmuşdur dimek olur *es-salātü cāmi'atun* diyü çağırılıp da'vet olınuğunuñ aşlı bu idi daḫı ezān meşrū'

¹ Nafi bin Cübeyr ve başkaları da demişlerdir ki: Fahr-ı Kainat Hazretleri miraç gecesinden sabaha dahil olduğunda güneş zevale vardığı vakit Cebrail 'aleyhi's-selam indi.

olmamışdı vebu rivāyetde evkāt-ı hicretten sonra ta'yīn olındı diyenlerüj kelāmını redd vardur Hakk budur ki ta'yīn-i Cibrīl beyānıyla hicretten muqaddem [H 211/b] vaqı' olmuşdur Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellembeyānıyla şongradan vāqı' olmuşdur didiler Buḥārī naklinde vārid olmuşdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hücre-i 'Ā'ışede ikindi namāzın kıldı hücreden fey' zāhir olmamışdı dimişlerdür yine Buḥārī rahmetu'llāhi Enesden rivāyet itmişdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu (5) 'aleyhi ve sellem ḥazreti ikindi namāzın şöyle gün yüksek iken kılırdı ki bir kimesne'Avālīye varurdu ¹ daḡı gün yüksek idi dimişdür 'Avālī didükleri Medīne-i Münevvere'nünj bir nāḥiyyesidür ba'zı [EH 579/a] yeri Medīne'den dört mildürbundan anlanur ki ikindi namāzın ta'cīl üzere kılırlar imiş ve yine Buḥārī ve Müslim ve Tirmidī rivāyetlerinde Seleme bin el-Ekvā (10) raḡıya'llāhu 'anh ol Ḥazret aḡşam namāzını güneş batup ḥicābdan mestūr olduḡı zamānda kılırdı dimişdür ve yine Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde Rāfi' bin Ḥadic raḡıya'llāhu 'anh *künnā nuşaalī'l-maḡribe me'ahu şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem feyensarife eḡadünā ve ennehü leyubşaru mevāki' nablihi* dimişdür ya'nī biz (15) Resūlu'llāh ḥazretiyle aḡşam namāzın şöyle kılırduḡ ki birimiz namāzdan sonra gidüp varurdu oḡı düşdüḡi yerleri görürdi dimekdür ya'nī oḡ indüḡi zamānda nereye düşdüḡün teşḡiş iderdi şöyle erken kılırduḡ demek olur vāqıan gün batduḡı gibi aḡşam kılıncaḡ ma'nā müteḡakkıḡ olur İmām Nesā'ī naklinde Enes raḡıya'llāhu 'anh ve *kāne şalla'llāhu 'aleyhi ve (20) sellem izā kāne ebrade bi's-şalāti ve izā ḡane'l-bardu ya'cilü* dimişdür ya'nī ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ıssı zamānlar olsa namāzı bir miḡdār hevā şoḡuyunca te'hīr iderdi şovuk zamāndında ta'cīl iderdi dimekdür Ebī Dāvūd rivāyetinde vārid olmuşdur ki *yu'hıru'l-aşr mā dāmetü's-şemsü beydā'e neḡiyyet*ndimişlerdür ya'nī mādām ki güneş şararmaya ve kızarmaya levnine (25) taḡyīr gelmiş olmaya beyāz ve pāk ola ikindi namāzın te'hīr iderdi dimekdür İmām Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde [HE 440/a] *izā ḡuddime'l-işā'u fe-ibde'u bihi ḡable's-şalāti'l-maḡribe ve lā ta'ılu 'an 'aşā'iküm* buyurulmuşdur 'aşā fetḡ-i 'aynla aḡşam yemegine dirler

¹ yine gelürdi HE, EH ; -H

ya'nî ahşam namâzından evvel önjünüze ta'âm kónsa ta'âmınız yemege başlañ 'acele itmeñ dimek olur bundan murâd oldur ki şalâtı [H 212/a] katı te'hîr lâzım gelmeye bir ta'âm yiyecek kadar zamânla tefâvüt itmez dimekdür Ebî Dâvûd rivâyetinde *lâ tuhiru's-şalâte li'ta'âmin ve lâ li-ğayrihi* vârid olmışdur ya'nî ta'âm için ve ğayrı nesne için namâzı te'hîr itmeñ dimekdür murâd zamânın geçürmek dimekdür Ebî Hüreyre raçıya'llâhu 'anh ol Hâzretten [EH 579/b] şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem rivâyet (5) itmişdür ki *levlâ en eşekku 'alâ ümmeti le-emretuhüm en yu'hîrû'l-işâ'e ilâ sülûsi'l-leyli ev nişfih* buyurmışlardur ya'nî eger ümmetüm üzere meşakkat virmek havfi olmayaydı yatsu namâzın gicenüñ sülûsüne ya nişfına dek te'hîr itmek buyururdum dimek olur İmâm Tirmidî raḥmetu'llâhi 'aleyh hadîs-i şerîf şahîhdür diyü buyurmışdur e'imme-i Hânefiyye'den Taḥâvî raḥmetu'llâhi 'aleyh sülûs-i leyle dek te'hîr müsteḥabdur dimişdür (10) İmâm Mâlik ve İmâm Aḥmed bin Hânbel ve ekser-i saḥâbe ve tâbi'yun buña zâhib olmışlardur ve İmâm Şâfi'î daḥı kavlı-i cedîdinde böyle dimişdür ammâ kavlı-i kadîminde ta'cîl efzaldür dimişdür .

Fâşl-ı sâlis ol Hâzretün şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem keyfiyyet-i şalâtı zikrindedür:

Ve bunda bir kaç fer' vardır fer'-i evvel şıfat-ı iftitâḥbeyânındadır Ebü Dâvûd raḥmetu'llâhi 'aleyh rivâyetinde vârid olmışdur (15) Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Bilâl raçıya'llâhu 'anh iḳâmet iderken işitdi daḥı *eḳâmeḥâ'llâhu ve edâmeḥâ* didi ya'nî Allâh te'âlâ şalâtı kâ'im ve dâ'im eylesün didi ve şaları tekbîrle iftitâḥ iderdi dimişlerdür İmâm Buḥârî rivâyetinde İbn 'Ömer ḥâzretinden vârid olmışdur *kire'eytü resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem iftitâḥü'l-tekbîre fi's-şalâtı*¹ buyurmışdur bu iki rivâyetle cumhür istidlâl (20) itmişlerdür ki iftitâḥda lafz-ı tekbîr müte'ayyin ola ğayrısı olmaya ammâ 'ulemâ-yı Hânefiyye katlarında lafzla ki ta'zîm kaçd olınsa anuñla şalât müna'ḳid olur meşelâ Allâhu A'zam dise yâḥûd Allâhuecell dise kifâyet ider ve tesbîḥ ve

¹ Resulullah Efendimizin namaza tekbirler iftitah ettiğini gördüm.

tehlîl dağı cā'izdür meşelā subḥāna'llāh dise yāḥūd lā ilāhe illā'llāhu dise namāzı mūna'kid olur ve Fārsī lisānla dağı ḥūdā büzüргеşt (25) disecā'izdür bu dağı ma'lūm ola ki tekbîretü'l-iftitāḥ cumhūr ḳatında rüknüdür ve İmām A'zam Ebī Ḥanīfe rahmetu'llāhi 'aleyh mezhebinde şartdur ba'zılar sünnetdür dimişlerdür İbnü'l-Münzir rahmetu'llāhi 'aleyh Zührîden gayrı kimesne bu sözi söylemedi dimişdür ve namāzda niyyet vācib idüğüne 'ulemādan bir kimesne muḥālefet itmiş degüldür Buḥārī rahmetu'llāhi 'aleyh [HE 440/b] *el-a'mālu bi'n-niyyāt*¹ hadîsinde [H 212/b] *fedeḥale fihî'l-îmānu ve vüḏü'u ve's-şalātu ve zekātu*² dimişdür ammā lafzla niyyet ḥuşuşında İbnü'l-Ḳayyim rahmetu'llāhi 'aleyh Hüdā-yı Nebvī [EH580/a] Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem namāza ḫurduğı zamānda Allāhu ekber dir idi andan muḳaddem bir nesne söylemezdi ve niyyet lafzın anmazdı ve *uşallīşalāte kezā müsteḳbile'l-ḳible* (5) *erba'a rek'ātin İmāmen yāḥūd mā'mūmen* dimezdi ve *edā'en ve ḳazā'en* dimezdi ve *farzū'l-vakten* dimezdi ḫāşılı bu on bid'atdür ki hergiz ol Ḥazretten naḳl olinmamışdur ne isnād-ı şaḫîḫle ve za'ifile ve ne mesnedle ve ne mürsel ile gelmişdür ve şaḫābeden dağı bir kimseden menḳül degüldürve tâbi'yundan ve e'imme-i erba'adan bir kimesne müsteḫab görmemişdür diyü zıkr itmişdür ve bi'l-cümle (10) niyyet lafzıyla telaffuz itmege bir kimesne ol Ḥazretten naḳl itmemişdür ve aşḫābından bir kimesne niyyetle telaffuzı ta'līm itmemişdür belki Sünende andan menḳül olan budur ki *miftāhu's-şalāti'tahūru ve teḫrîmuhā't-tekbîru ve taḫlîluhā't-teslîmu* dimişdür bundan zāhir olan budur ki şalāta evvel āb-dest gerekdür andan ḳiyām idicek tekbîr gerekdür ve āḫirinde selām virmek gerekdür (15) Şaḫîḫaynda vārid olmuşdur ki Faḫr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Mesî'e ta'līm-i şalāt itdüğü zamānda *izā ḳumte ilā's-şalāti fekebbir şümme iḳrā' mā teyesir me'ake mine'l-ḳur'āni didi* tekbîrden evvel bir nesne telaffuz itmek buyurmadı hemān namāza ḫurduğı zamānda tekbîr ile müyesser olan yerden bir miḳdār Ḳur'ān oḳu diyü emr itdi ammā 'ulemā rahmetu'llāhi 'aleyh telaffuz-ı (20) bi'n-niyyet ḳatında ihtilāf itdiler ba'zılar bid'atdür didi ve ba'zılar

¹ Ameller niyyetlerledir.

² İmana,abdeste, namaza ve zekata onunla girilir.

müsteħabdur didiler ‘ulemā-yı Ĥanefiyye katında ve daħı ba‘zılar kavlinde müsteħabdur zīrā telaffuzdaistiħzār-ı kalb vardurdimişlerdür nitekim kütüb-i fūrū‘da mezkūrdur ve daħı ol Ĥazret namāzda tūrduđu zamānda iki ellerin omuzlarına ber-ā-ber kaldırıp andan tekbīr iderdi ve rükū‘ itmek dilese yine böyle iderdi ve rükū‘dan baş kaldırırsa yine böyle (25) iderdi ve bu rivāyetde böyledür ki rükū‘dan baş kaldırdığu zamānda iki ellerin omuzlarına ber-ā-ber kaldırdı ve daħı *semi‘allāhu limen ĥamīdeh rabbenā leke‘l-ĥamddirdi* dimişlerdür evvelki rivāyetde rükū‘dan kalkıcak hemān tekbīr iderdi dinilmişdür bu rivāyetde tekbīrine *semi‘allāhu limen ĥamīdeh rabbenā leke‘l-ĥamd* [H 213/a] dirdi dinilmişdür bir rivāyetde [EH 580/b] daħı yine böyle dinildükden sonra secde itdüğü zamānda secdeden baş kaldırdığu zamānda böyle itmezdi dinilmişdür ya‘nī ol tekbīrlerde ellerin kaldırmazdı demekdür İmām Nevevī rahmetu’llāhi ‘aleyh eydür tekbīretü’l-i ftiṭāħda el kaldırmak müsteħab idüğüne (5) icmā‘-ı ümmet vardur ve girü kalan anda ihtilāf itmişlerdür Şāfi‘ī ve Aħmed ve şaħābeden [HE 441/a] bir cemā‘at rükū‘a vardıkda ve rükū‘dan kalkdıkdı ref‘-i yedin müsteħabdur dimişlerdür ve Şāfi‘iden bir kavilde teşehhüd evvelden kalkdıkdı daħı müsteħabdur ammā ‘ulemā-yı Ĥanefiyye katlarında namāzda olan ref‘-i yed hemān tekbīretü’l-i ftiṭāħda ve künūṭda ve şalāt-ı ‘ıydında (10) gerekdür nitekim kütüb-i fıkhda tafşıl olunmuşdur Ebū Dāvūd rivāyetinde ol Ĥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemnamāzda sağ elin şol elinüğü üzerine vaz‘ iderdi dimişlerdür Şāfi‘ikatında namāz kılan kimesne elini göğsünüğü altına ve göbегinüğü üstine bağlamak gerekdür İmām-ı A‘zam ĥazretlerinüğü mezhebindegöbek altında bağlamak gerekdür zīrā Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemden (15) mervīdür ki *inne mine‘l-sünneti vuзу‘l-yemīni alā‘ş-şimāli taħte’s-sūrra* buyurmuşlar bu ĥadīṣ-i şerīfden zāhirdür ki sünnet göbek altında bağlamak ola ve ‘ulemā-yı Şāfi‘iyyeden ba‘zı daħı buña kâ‘il olmuşlardur İmām Buħārī ve İmām Müslim rahimeħumu’llāhi rivāyetlerindeEbī Hüreyre raḍıya’llāhu ‘anhdan mervīdür kiResūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem tekbīr ile kırā‘at arasında (20) bir mikdār sükūt eylerdi Ebū Hüreyre eyitdi yā Resūla’llāh tekbīrle kırā‘at

arasında sükût itdükte ne dirsün didi Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi *Allāhümme bā‘id beyni ve beyne ḥaṭāyāye kemābā‘adte beyne’l-meşriki ve mağribi Allāhümme naḳḳini min ḥaṭāyāye kemā yunaḳḳe ṣevbü’l-ebyaḍu mine’d-denesi Allāhümme iğsel ḥaṭāyāye bi’l-mā’i ve ṣeci ve’l-beradi* (25) dirüm diyü buyurdı İmām Müslim rivāyetinde ḥazret-i ‘Alīden mervīdür ki Faḥr-ı Kā’ināt namāza ṭurduğı zamānda ve bir rivāyetde iftitāḥ-ı şalāt itdügi zamānda tekbīr iderdi andan şorıra böyle dirdi *veccehtü ve‘chiyye’llezi feṭere’s-semevāti ve’l-ārzi ḥanīfen ve mā innā mine’l-müşrikīne inne şalati venüsükī ve mahyaye ve māti’llāhi rabbü’l-‘ālemīn lāşerīke lehu [EH 581/a] biz’zalıke ümertü ve innā evvelü’l-müslimīne Allāhümme ente’l-melikü lā ilāhe illā ente ente rabbi ve ene‘abduke ḫalametü nefsiy ve ‘atrefet bizenbī fāğfirlizünubi cemī’an fe-i nnehu [H 213/b] biz’zalıke ümertü ve innā evvelü’l-müslimīne Allāhümme ente’l-melikü lā ilāhe illā ente ente rabbi ve ene‘abduke ḫalametü nefsiy ve ‘atrefet bizenbī fāğfirlizünubi cemī’an fe-i nnehu lā yağfiru ellezün nüvebi’l-ente vāhdini lā ḥaseni’l-ḫalıḳ lā yehdi lā ḥaseniḥā illā ente ve asrif ‘annī seyyihā lā yaşrifu ‘anniseyhā’ lā yuşrifü’innī seyyihān* (5) *illā ente lebbeyk ve sa‘deyke ve’l-ḫayru külluhu fī yedeyke ve’ş-şerru leyse ileyke tebāreketi ve te‘āleyte estağfirüke ve etūbu ileyke* ve Tirmidī ve Ebū Dāvūd rivāyetlerinde ḥazret-i ‘Ā’işe raḍıya’llāhu ‘anhā buyurmuşdur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem iftitāḥ-ı şalāt itdügizamānda *sübḥānekellāhümme ve biḥamdike ve tebāreke’smüke ve te‘ālā ceddüke ve lā ilāhe ḡayrūke* dirdilerdi (10) ve daḫı bundan ḡayrı ba‘zı aḳvāl rivāyet olunmuşdur.

Fer‘-i s̄anī ol Ḥazretünj evvel fātiḫada besmele oḳuduğunun beyānındadır:

İbn ‘Abbās ḥazretinden mervīdür ki [HE 441/b] Faḥr-ı Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem şalātı besmele ile iftitāḥ iderdi dimişdür ve yine anlardan rivāyet olunmuşdur ki *kāne resūlu’llāh şalla’llāhu‘aleyhi ve sellem yeçheru bismi’llāhi’r-raḫmani’r-raḫīm* dimişlerdür ya‘nī (15) şalātıda besmeleyi cehrle oḳurdu dimekdür şaḫīḥ-i İbn

Huzeyme'de Ümmü Seleme'den rađıya'llāhu 'anhā mervīdūr ki *enne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kara'e'l-besmelete fī evveli'l-fātiḫati fī's-şalāti* demişdür ve likin bu ḫadīs 'Ömer bin Harūn el-Belhī rivāyetindendür ve anda za'f vardır ve ba'zı rivāyetde Ebī Hüreyreden mervīdūr ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *el-ḫamdüli'llāhi rabbi'l-ālemīne* (20) *seb'e āyātin bismi'llāhi'r-rahmani'r-rahīm iḫdāünne ve hiye seb'u'l-meāniy ve'l-ḫur'ānu'l-'azīm ve hiye ümmü'l-kitāb* buyurmuşlardır ya'nī sūre-i Fātiḫa yedi āyetdür ve besmele ol āyetlerünj biridür ve ol şüre seb'u'l-meşānī ve'l-ḫur'ānū'l-'azīmdür ve ol ümmü'l-kitābdur dimekdür ya'nī bunlarla tesmiye olunmuşdur demek olur Beyḫakī İbn 'Abbāsdan ve 'Alīden ve Ebī Hüreyreden rađıya'llāhu 'anh rađıya'llāhu 'anhüm rivāyet eyler ki (25) Ḥaḫḫ te'ālānuḫ Ḳur'ān-ı 'azīimde *seb'an mine'l-meşānī*¹ kavli-i şerīfin Fātiḫa ile tefsīr itmişlerdür ve besmele andan yedinci [EH 581/b] āyetdür² demişlerdür ve Buḫārī naḫlinde Şu'beden Ḳatādeden Enes bin Mālikden mervīdūr ki taḫḫīken Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve Ebū Bekr şiddīḫ ve 'Ömer kırā'ati *el-ḫamdüli'llāhi rabbü'l-ālemīn* ile iftitāḫ iderler ya'nī Fātiḫa ile başlarıldı demişlerdür [H 214/a] Müslim rivāyetinde Enesden bu daḫı mervīdūr ki *felem esme' eḫaden minhüm yekrā'u bismi'llāhi'r-rahmani'r-rahīm*³ demişdür 'ulemā-yı ḫadīsden daḫı ba'zı kimesne böyle naḫl itmişlerdür ḫāşılı sūre-i Fātiḫa ile başlarıldı hiç anlardan birin işitmedüm ki besmele kırā'at ide demişdür ammā bu rivāyetde (5) çok nezā' idüp ba'zı kimesne rāwī bunda ḡalaḫ itdi demişlerdür ba'zılar daḫı Enes ḫazretinünj işitmedüm didüğü cehrle oḫumazdı dimege ḫaml itmişlerdür ve bi'l-cümle 'ibārāt-ı müteḡayire ile çok ḫadīs rivāyet idüp taḫḫīkinde tekellüfāt irtikāb itmişlerdür ve besmelenünj cehri ḫuşuşında daḫı ba'zı aḫvāl zikr itmişlerdür İmām Faḫrrāzī raḫmetu'llāhi 'aleyh (10) taşnīfinde Şāfi'iden rivāyet eyler ki eyitdi Mu'āviye Medīne'ye geldi şaḫābe-i kırāma İmāmet idüp namāz ḫiluvirdi besmele oḫumadı ve rükū'a ve sücūda egildüğü zamānlarda tekbīr itmedi andan selām viricek

¹ Kur'an 15/87: tekrarlanan yedi ayet

² āyetdür H, HE; āyetdi EH

³ Onlardan besmele kıraat eden hiç bir kimseyi işitmedim.

muhācirin ve enşār nidā idüp *yā mu‘āviyetü serak̄te’ş-şalāte eyne bismi’llāhi’r-raḥmani’r-raḥīm eyne’t-tekbīrū ‘inde’l-rukū‘ ve’s-sücūdi didiler* ya‘nī yā Mu‘āviye [HE 442/a] namāzdan (15) uğruladūḡ ḡanı besmele ḡanı rükū‘ ve sūcūd ḡatında tekbīr didiler andan namāzı döndürüp tesmiye ve tekbīr ile ḡıldı didi bundan sonra Şāfi‘ī raḡmetu’llāhi ‘aleyh eyitdi Mu‘āviye bir sultānū’l-ḡuvvet ve şedīdū’ş-şevket idi ki cehrle tesmiye cemī‘-i şaḡābe ḡatında bir emr-i muḡarrer gibi olmasa anı terk itdūḡuyle Mu‘āviyeye inkār ü muḡālefete ḡādir olmayalardı imdi şaḡābenūḡ inkārı delālet ider ki (20) besmeleyi cehr ile oḡmak anlar mā-beyninde bir emr-i mütevātir gibi ola didi İbn ‘Abbās ḡazretinden daḡı mervīdür ki *kāne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yecheru bismi’llāhi yemiddü bihā şavtehu* dimişdür ya‘nī ol ḡazret besmeleyi cehrle oḡurdu ve anuḡla medd-i şavt iderdi dimekdür ḡāşılı şaḡābe ve tābi‘yunuḡ ‘ulemāsından niḡe kimesne cehr ile oḡunmaḡı re’y itmişlerdür Şāfi‘ī mezhebi daḡı budur (25) ŞeyḡEbū İmāmetü’n-Naḡḡāş [EH 582/a] raḡmetu’llāhi ‘aleyh buyurmuşdur ki bu mes’elenūḡ taḡḡīḡin ḡaleb iden kimesne bilmek gerekdür bunuḡ ‘ilm-i kırā’ate ta’alluḡ-ı te’āmmı vardur zīrā ol ḡazretten şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemkırā’atleri mütevātir ve şaḡīḡ olan kimesnelerūḡ ba‘zı sūre-i Fātiḡa’dan bir āyet olmaḡ üzere kırā’at itmişlerdür ve ba‘zı andan āyet degüldür dimişlerdür İbn ‘Āmir ve Ebī ‘Ömer ve bir rivāyetde Nāfi‘ḡatlarında [H 214/b] besmele Fātiḡadan āyet degüldür ḡamza ve Kesā’ī ve İbn Keşīr āyetdür dimişlerdür pes şol kimesne ki āyet ḡutanlar kırā’ati üzere oḡuya anḡa farzdur ki besmele kırā’at eyleye ve şol kimesne ki āyet ḡutmayanlar kırā’ati üzere oḡuya ol muḡayyerdür dilerse oḡusun dilemezse terk itsün bu taḡḡırce bunda (5) ḡilāf ḡurūf-ı ḡurāndan bir ḡarfde vāḡı‘ olan ḡilāf gibidür zikr olınan ḡavlüḡ ikisi daḡı şaḡīḡdür ve şābitdür hiḡ bir cānibe ḡa‘n yoḡdur ve şekk yoḡdur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡazreti gaḡ oḡumışdur ve gaḡ terk itmişdür Şeyḡ-i mezbūr işite inşāf üzere söz budur dimişdür ve daḡı eyitdi taḡḡīḡ budur ki ‘ameliyyenūḡ her biri şābitdür zīrā bu (10) yedi kırā’atūḡ cümlesi ḡaḡḡ olup min ‘indi’llāh idūḡı maḡḡū‘ bahā olmada ehl-i İslāmdan iki kişi ihtilāf eylemez ḡāşılı ba‘zı kırā’atde bir şey’ūḡ işbātı vārid ve ba‘zında

hazefi vāridür Kurʿān-ı ʿazīimde az sūre vardır ki böyle vāqıʿ olmaya meşelā sūre-i Hadīdde *ve hüve* lafzı ve *hüve ğaniyyu'l-ħamīdu* kavlı-i şerīfinde vāqıʿ olmuştur baʿzı kırāʿatde s̄ābitdür baʿzında (15) mahzūfdur ve sūre-i Tevbede *cennātin tecri min taħtiħ*ʿl-*enhāru*² kavlı-i şerīfinde vāqıʿ olan men lafzı daħı böyledür ve daħı niçe elifler ve niçe vavlar ve niçe haʿlar vardır ki kırāʿat-ı sebʿüñ baʿzında s̄ābit ve baʿzında ğayra s̄ābitdür bu cümle ihtilāfāt [HE 442/b] ki vardır Kurʿānyedi kırāʿat üzere nāzil olduğunun neticesidür taħrīr mezkūrı izʿān idi kimesne ʿarafeynden vāqıʿ olan nizāʿuñ (20) dağdağasından rāħat bulur ve daħı buyurmuştur ki Resūluʿllāħ şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem ħazretinden cehr ü esrāruñ ikisi daħı vāqıʿ olmuştur yaʿnī namāzda Fātiħa evvelde besmeleyi cehrle oğumağ vāqıʿ olmuştur ve gizli oğuyup Fātiħayı cehrle oğumağ daħı vāqıʿ olmuştur [EH 582/b] ammā gizlü oğumağ āşikāre oğumağdan çoğ vāqıʿ olmuştur eʿimme-i Ħanefiyye katında gizlü oğumağ gerekdür ve (25) āşikāre oğumağħağğında daħı üç ħadīs vārid olmuştur nitekim gizlü oğumağħağğında niçe ħadīs vārid olmuştur ve iki cānibe müteʿallik olan ħadīslerden hiç birisi maħall-i ʿaʿn degüldür hep şaħiħ ve s̄ābit ħadīslerdür ehl-i inşāf oluptaʿaşsub ehli olmayanlar anlara ʿaʿn itmez ve Şāfiʿiyyeden şol kimesne ki ol Ħazretten hemān cehr vāqıʿ olmuştur didi anuñ sözine [H 215/a] iltifāt olunmaya dimişdür

Ferʿ-i s̄āliš ol Ħazretüñ şūre-i Fātiħa āħirinde āmīn kırāʿati zikrindedür:

Şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem Tirmidī rivāyetinde *ğayriʿl-mağdūbi ʿaleyhim ve laʿd-đallīn*³ didüğü zamānda āmīn dirdi ve med-i şavt eylerdi dimişlerdür vebir rivāyetde āmīn didüğü zamānda şavtın aşağā tutardı (5) dimişlerdür Ebū Dāvūd nağlinde daħı bir rivāyetde āmīn dise refʿ-i şavt iderdi dimişlerdür ve bir rivāyetde āmīn lafzın āşikāre oğurdu diyü taʿbīr itmişlerdür İbn Şihāb daħı ol Ħazret şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem *ve laʿd-đallīn* dise

¹ Kurʿan 57/24: Allah zengindir, övülmeye layıktır.

² Kurʿan 9/72: altından ırmaklar akan cennetler.

³ Kurʿan 1/7: Gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değıl.

āmīni cehrle eylerdi dimişdür ve yine andan bir rivāyetde *kāne izā feraġa min ħurāʿatiʿl-Ķurʿāni refa şavtehu ve ħāle āmīn* vārid olmışdur yaʿnī (10) Ķurʿān oġumakdan fāriġ olsa refʿ-i şavt idüp āmīn dirdi dimişdür İmām Aʿzam raġmetuʿllāhi ʿaleyh Ĥazretinüñ mezhebinde āmīn aġfā ile dinilmek gerekdür zīrā İbn Mesʿūd raġıyaʿllāhu ʿanhümādan mervīdür ki *erbaʿun yuġfihineʿl-i mām*ʿdidi andan teʿvvüzīve tesmiye ve āmīn dimeġi teşehhüdi zıkr eyledi ve birvech daġı budur ki āmīn duʿādur ve duʿānuñ mebnāsı aġfā üzeredür (15) dimişlerdür.

Ferʿ-i rābiʿşabāġ namāzında Fātiġadan sonra kaç āyet 2oġuduġunuñ beyānındadır:

İmām Nesāʿī rivāyetinde Ebī Berzeʿden mervīdür ki Resūluʿllāh şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem şabāġ namāzında altmış āyetden yüz āyete varınca oġurdu dimişdür yaʿnī şol kadar oġurdu ki ednāsı altmış āyet ve aʿlāsı yüz āyet olurdu dimekdür ġaşılı şalāt-ı şubġda altmışdan (20) eksik oġumazlardı ʿAmr bin Ĥarīşden mervīdür ki ol Ĥazret fecrde *veʿl-leyli izā asʿase* 3 ħırāʿat iderdi dimişdür Nesāʿī rivāyetinde mervīdür ki [EH 583/a] 4 fecrde *izā ş-şemsü küvvire* 5 oġurdu [HE 443/a] Cābir bin Semüreden mervīdür ki fecre dek *el-ħurāniʿl-mecīd* oġurdu ve anuñ mişli sūre oġurdu ve Ķurʿānı ol zamānda taġfif üzere idi dimişdür Müslim (25) rivāyetinde böylece vārid olmışdurve ʿAbduʿllāh bin Sāʿiben yine Müslim naġlinde vārid olmışdurol Ĥazret şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem Mekkeʿde iken bir kerre şabāġ namāzında şūre-i müʿminīne başladı Mūsā ve Harūn yāġūd ʿİsā zıkr olınuġu yire dek ħırāʿat itdi dimişlerdür şekk-i rāvī üzere yāġūd iġtilāf-ı rivāyetin üzere andan ol Ĥazreti [H 215/b] öksürük ġıtdı daġı rükūʿa vardı didiler Nevevī raġmetuʿllāhi ʿaleyh bunda delālet vardur ki sūrenüñ baʿzınġa ʿ idüp baʿzın ħırāʿat itmek cāʿiz ola ve Mālik bunu kerīġ gördi dimişdür ammā bu söze iʿtirāz idüp eyitdiler anuñ kerīġ gördüġü budur ki

¹ İmam dört şeyi gizli okur.

² kaç āyet H ; -HE, EH

³ Kurʿan 81/17: Andolsu, yönelmeye başladığı zaman geceye.

⁴ ol Ĥazret EH ; -H, HE

⁵ Kurʿan 81/1: Güneş dūrüldüġü zaman.

ih̄tiyār ile (5) sūrenün ba‘zı üzere iktişār olma bu istidlāl itdügünün mādde zarūreti vākı‘ olmuşdur didilerve Zeyd bin Sābit hadīsinde vārid olmuşdur kiResūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem iki rek‘atde sūre-i A‘rāfi oğurdı dimişdür ve Ebū Bekr şiddīk rađıya’llāhu ‘anh şalāt-ı şubħda şahābeye İmāmet idüp iki rek‘atde sūre-i Baqarayı kırā‘at itdive bu anlardan icmā‘dur (10) didiler ve yine şalāt-ı şubħda iki rek‘atde bile *izā zūlzilet il* oğurdı dimişlerdür rāvī eyitdi bilmezem unudup mı ikisinde bile *izā zūlzilet il* oğudı yoħsa kaçd ile mi oğudı didi Ebū Dāvūd rahmetu’llāhi ‘aleyh böyle rivāyet itmişdür ve e‘imme-i hadīsden Buħārī ve Müslim ve Ebū Dāvūd ve Tirmidī ve Nesā‘ī rivāyetlerinde Ebū Hüreyreden mervīdür ki *kāne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (15) yekrā’u fı-şubħi cum‘a elif-lam-mim tenzīlu secdeti ve hel etā ‘alā’l-i nsāni hīnun mine’d-dehrī*¹diyü buyurmuşdur ya‘nī cum‘a gün şabāħ namāzında *subħi elif-lam-mim* ile *hel etā*sūresin oğurdı dimişdür ve zıkr olınan sūreleri tamām oğudı birer miğdārınokumak sūnnete muħālifdür [EH 583/b] ve anuñçün ol gün şabāħda bunları oğurdı ki bunlarda mebdā ve ma‘ād aħvāli ve ħazret-i Ādem (20) ‘aleyhi’s-selāmuñ ħalk olunduğı ve Cennete ve Cehenneme duħul kışşası ve yevm-i kıyāmet aħvāli zıkr olunmuşdur ve kıyāmet daħı cum‘a gün kopsa gerekdür didiler İbn Mes‘ūd hadīsinde taşrīħ vakı‘ olmuşdur ki cum‘a subħında ol ħazret bu sözleri oğumağa müdāvet iderdi İmām Ṭaberānī böyle naql itmişdür ve ħazret-i ‘Alīden daħı rivāyet itmişdür ki *kāne resūlu’llāh (25) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yekrā’e fı’r-rek‘ate ilā evlā min şalāt-ı şubħ yevme’l-cum‘a elif-lam-mim tenzīlü ve fı’r-rek‘ates-sāniyee hel etā ‘alā’l-i nsān*buyurmuşlardur ‘ulemā-yı Ĥanefiyyeden şāhibü’l-muħiṭ rahmetu’llāhi ‘aleyh cum‘a şabāħında ol iki sūreyi oğumak müsteħabdur [HE 443/b] şol şartla ki ih̄yā nā-ğayrı sūreler daħı oğuna tā kim cāhiller anlardan ġayrı oğunmak kifāyet itmezşanmayalar didi ve Ṭaberānī [H 216/a] katında ħazret-i ‘Alī rađıya’llāhu ‘anh enne resūlu’llāh şalla’llāhu te‘ālā dimişdür ya‘nī sūre-i mezbūrede secde āyetin tilāvet itdüğü gibi inüp secde itmişlerdür va’llāhu a‘lem.

¹ Resulullah Efendimiz, cuma günü sabah namazında Secde suresi ile İnsan suresini okurdu.

Nev^{ci}-i h̄āmis şalāt-ı zuhurıyla ‘aşrda kırā’atleri beyānındadır:

İmām Buḥārī ve (5) Müslim rivāyetlerinde Ebī Kātādeden mervīdür ki *kāne’n-nebiyye şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yekrā’u fi’l-evveli eyne be-ümme’l-kitābi ve sūrateyni ve fi’l-rek‘ateyni’l-uḥreyni be-ümme’l-kitābi yusma‘unā’l-āyete aḥyānen ve yuṭavvilü fi’l-raq‘ati’l-ūlā mā lā yuṭīlu fi’l-raq‘ati’l-şāniye ve hekezā fi’l-aşri ve hekezā fi’ş-şubḥi* dimişdür ya‘nī ol Ḥāzret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem öyle namāzınun iki evvelki rek‘atlarında sūre-i Fātiḥa ile iki sūre okurdu şonra iki rek‘atde (10) sūre-i Fātiḥa okurdu ve aḥyānen bize okuduḡı āyeti işitdürürdi ve rek‘at-ı evvelāyı rek‘at-i şāniyeden uzun eylerdi ikindi ve şabāḥ namāzında daḡı böyle eylerdi dimekdür Şeyḡ Taḡıyüddīn² rahmetu’llāhi ‘aleyh ḡann iderüm ki rek‘at-ı evvelāda taṭvīl itdüḡi anda şevḡ ü neşāṭ ekşer olduḡıçündür ve (15) rek‘at-ı şāniye taḡfife münāsibdür tā kimmuşallīye melāl gelmek ihtimāli olmaya dimişdür ‘Abdu’r-rezzāk bu ḡadīşün āḡirinde Mu‘ammer’den Yaḡyā’dan rivāyet eyler ki Resūlu’llāḡ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡāzreti böyle itdüḡi ḡanımız budur ki ḡalḡ rek‘at-ı evvelāya [EH 584/a] yetsünler diyü ola dimişler Ebū Sa‘īd el-Ḥudrī³ raḡıya’llāhu ‘anh eyitdi Resūlu’llāḡ ḡāzretinün öyle namāzında ve ikindi namāzında ṡurduḡların (20) taḡdīr iderdük öylenün iki evvel rek‘atde *secde elif lam mim* okuyacaḡ ḡadar taḡdīr itdük didi ve bir rivāyetde otuz āyet okuyacaḡ ḡadar taḡdīr itdük didi ve şonra ki rek‘atlerinde anların nışfın taḡdīr itdük didi ve ikindinün daḡı iki evvel rek‘atin öyle rek‘atleri ḡıyām ḡadar taḡdīr itdüḡi ve şonra ki rek‘atleri nışf üzere taḡdīr itdük didi Müslim (25) rahmetu’llāhi ‘aleyh böyle naḡl itmişdür Cābir bin Semüre raḡıya’llāhu ‘anh Resūlu’llāḡ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡāzreti öyle namāzında *ve’l-leylī izā yaḡşā*⁴ okurdu dimişdür ve bir rivāyetde *sebbihisme rabbike’l-a’lā*⁵ okurdu ve ikindi namāzında böyle iderdi dimişdür ve

¹ nev^{ci}-i H, EH ; fer^{ci}-i HE

² Şeyḡ Taḡıyüddīn H, HE; Ebū Sa‘īd el-Ḥudrī

³ Ebū Sa‘īd el-Ḥudrī H, HE; Şeyḡ Taḡıyüddīn EH

⁴ Kur’an 21/1: Yemin olsun, bürüyüp örttüḡünde geceye.

⁵ Kur’an 87/1: Yüce Rabbinin adını tespih et.

yine andan mervîdür ki öylede ve ikindide *ve's-semâi'zâti'l-bürüci*¹ *vessmâi'* ve't-*târik*² okurdu dimişdür ve Berâ [H 216/b] raçıya'llâhu 'anhdan mervîdür ki öyle namâzın Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Һazretinüj ardında kılurduğ ve andan bir âyeti bir âyetden sonra istimâ' iderdük [HE 444/a] *lokmân* ve *ez-zâriyât* okurdu dimişdür ve Enes raçıya'llâhu 'anhdan mervîdür ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem öyle namâzında *sebbihî's-sme rabbike'l-* (5) *'alâ hel etâke Һadîsü'l-gâşiyê*⁴ okurdu dimişdür İmâm Müslim naklinde Ebû Sa'îd el-Һudrî raçıya'llâhu 'anh eyitdişalât-ı zahr ikâmet olındukdan sonra bir kimesne Baķî'a giderdi andan Һacetin kazâ iderdi andan ehline gelüp âb-dest alurdu yine Resûlu'llâh Һazreti rek'at-i evvelide ikenyetişürdi dimişdür ma'lûm ola ki ol Һazretten şahâbe-i kirâmuñ nakl itdükleri (10) aĥvâli biri birine münâfi' degüldür gah öyle iderlerdi ve gah böyle iderlerdi her biri muţtali' olduĥun ol Һazretten teberrüken ümmetine rivâyet itmişlerdür.

Fer'-i sâdis aĥşam namâzında kırâ'at itdügünüj beyânındadır:

Buĥârî ve Müslim rivâyetlerinde Ümmü'l-Fazl bint el-Ĥâriş raçıya'llâhu 'anhümâ Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Һazretin işitdüm aĥşam namâzında *ve'l-mürselâti 'urfân*⁵ okurdu (15) dimişdür İmâm Mâlik ve Tirmidî ve Nesâ'î daĥı böyle nakl itmişlerdür 'Aķîl rahmetu'llâhi 'aleyh İbn Şihâb'dan rivâyet itmişdür ki ol [EH 584/b] aĥşam namâzı ki Faĥr-ı 'Ālem anda ve'l-mürselât süresin okudu ve ol Һazretüj âĥir namâzı idi dimişdür 'ibâreti budur *sümme mâ şallâ lenâ Һattâ kabza'llâhu*⁶ dimişdür İmâm Buĥârî bâbü'l-vefâtında getürmüşdür ve yine Buĥârî rahmetu'llâhi 'aleyh bâb-ı âĥirde (20) 'Ā'ışeden nakl itmişdür ki ol Һazretüj marâz-ı mevtinde kılduĥı namâz öyle namâzı idi dimişdür ammâ bu iki rivâyet beynin böyle cem' itmişlerdür ki 'Ā'işe didüĥü namâz mescidde kılduĥı ola

¹ Kur'an 85/1: Burçlarla dolu göĥe andolsun.

² Kur'an 86/1: Göĥe ve tarıka andolsun

³ Kur'an 88/1: Deĥseti her şeyi kaplayan felaketin haberi sana geldi mi?

⁴ Kur'an 87/1: Yüce rabbinin adını teşpih et.

⁵ Kur'an 77/1: Ard arda gönderilenlere andolsun.

⁶ Ondan sonra Allah kabzedinceye kadar bize namaz kıldırmağı.

Ümmü'l-Fāzl didüğü namāz evinde kılduğı namāz ola ve Cübeyr bin Muṭ'amdan mervīdür ki işitdüm ol Ḥazret aḥşam namāzında ve't-Ṭūr okurdu dimişdür Buḥārī ve Müslim (25) böyle rivāyet itmişlerdür ve Mervān bin el-Ḥakem eyitdi Zeyd bin Sābit baḡa sen niçün aḥşam namāzında kaṣṣār-ı mufaṣṣal okursın ben işitdüm Resūlu'llāh ḥazreti ṭūlayi't-ṭavīleyn okurdu didi diyü naḡl itmişdür Buḥārī naḡlinde böyledür ammā Ebū Dāvūd naḡlinde bu daḡı vardur ki ṭūlayi't-ṭavīleyn nedür didüm şūre-i A'rāfdur dimişdür ve kaṣṣār-ı mufaṣṣal [H 217/a] didükleri lem yekün sūresindenāḡir Qur'āne varınca olan sūrelerdür sūre-i Ḥucurātdan sūretü'l-Burūca varınca ṭivāl dirler anda sūre-i lem yeküne varınca evsātdur andan aḡire varınca kaṣṣārdur ve ḥazret-i 'Ā'işe raḡıya'llāhu 'anhādan mervīdür kisūre-i A'rāfi aḥşam namāzınuḡ ikirek'atına (5) taḡrīk itdi dimişdür ve 'Abdu'llāh bin 'Utbe Resūlu'llāh [HE 444/b] ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem aḥşam namāzında Duḡān okudu dimişdür İbn Ḥacer raḡmetu'llāhi 'aleyh eyitdi ben bir ḡadīs-i merfū' görmedüm ki Resūlu'llāh ḥazreti kaṣṣār-ı mufaṣṣaldan okuduḡu andan taṣrīḡ olunmuş ola illā İbn Māce rivāyetinde gördüm İbn 'Ömer ḡazretinden naṣṣ vāḡı' olmuş ki ol Ḥazret ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sūre-i Kāfirūn ile (10) sūre-i İhlāṣ okumuşlar didi ve İbn Ḥabbān daḡı Cābir bin Semereden bunuḡ mişlin rivāyet itmişdür ammā bu iki rivāyetüḡ daḡı isnādına ṭa'n itmişlerdür aṣl maḡfūz olan ol Ḥazretten budur ki ol sūreleri aḡşamuḡ sūnnetinde okudu dimişlerdür ammā sābıḡan zıkr olınan Rāfi'ḡavlınden fehm olunur ki ṣalāt maḡrebüḡ kırā'atinde taḡfīf vāḡı' olurmuş (15) zīrā namāzdan ṣoḡra ok atan kimesne okı düşdüğü yiri görürdi dimişdür bundan fehm olunur ki [EH 585/a] kaṣṣārdan okurlar imiş ḡāşılı ḡah olurmuş ki ṭavālden okurlar imiş bundan murād ya cevāzın beyān ola yāḡūd iḡtidā iden kimesneler meṣāḡkat çekdüğü ma'lūm ṣerīfleri ola Cübeyr naḡlinde eḡerçi ve't-Ṭūr okudu demek vārid olmuşdur ammā tekrāra delālet ider (20) nesne yokdur sā'irine daḡı birer cevāb virmişlerdür İbn Ḥuzeyme ṣaḡīḡinde dimişdür bu mezkūr iḡtilād mübāḡkısmındandur muṣallīolan kimesne aḡşamda ve sā'ir namāzlarda ne dirlerse okumaḡ cā'izdür illā bu ḡadar var ki İmāmolan kimesne kırā'ati taḡfīf itmek evlādur

e'imme-i Hanefiyye katlarında kırā'atün sünneti budur ki seferde 'acele ve iztirāb zamāni (25) ise Fātiha ile her kaçığı süreyi dilerse okuya eger 'acele vakti degül ise süre-i Burūc ve İnşikak mislin okuyalar ve istihsān olınmışdur ki şabāhda ve öylede tavāl mufazzal okuyalar ve ikindide ve yatsuda evsāṭ okuyalar ve aḥşamda kıṣār okuyalar ve zarūret hālinde münāsib hāl ne ise anı okuyalar

Fer'ci sābi'şalāt-ı 'iṣāda [H 217/b] kırā'at itdüğünün beyānındadır:

İmām Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde Berā' raḍıya'llāhu 'anhkāne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeḳrā'u fi'l-'iṣā'i ve't-tīni ve'z-zeytūni femā semi'tu eḥāden aḥsene şavten ev kırā'aten minhüdiyü buyurmuşdur ya'nī ol Ḥazret yatsu namāzında ve't-tīn süresin okurdu ben hergiz (5) andan şavtı güzel yāḥūd kırā'ati güzel bir kimesne işitmedüm dimekdürḤuzeyfe raḍıya'llāhu 'anh buyurmuşdur ki Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kırā'at iderken 'azāb āyetine gelse ṭururdu daḥı ne'üzü iderdi dimişdür ve'ādet-i kerīmesi bu idi ki *sebbihisme rabbike'l-a'lā* okuduğu zamānda subḥānehū rabbiye'l-ā'lā dir idi Aḥmed ve Ebū Dāvūd raḥmetu'llāhi 'aleyhümā İbn 'Abbās raḍıya'llāhu 'anh Ḥazretinden böyle rivāyet itmişlerdür ve (10) daḥı vārid olmuşdur ki Faḥr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *ve't-tīni ve'z-zeytūni* okuyan kimesne *eleyse'llāhu bi-aḥkemi'l-ḥākimīne'* didüğü zamānda *belī ve ene a'lā zalike mine'l-şāhider²* disün ve daḥı *lā uḳsimu bi-yevmi'l-ḳiyāmet³* okuyan kimesne didüğü zamānda *belī* disün ve daḥı *ve'l-mürselāt* okuyan kimesne *eleyse zalike bi-ḳādirin a'lā en yuḥye'l-mevtā⁴* didüğü (15) zamānda āmennā bi'llāhi disün diyü buyurmuşdur [EH 585/b] Semüre bin Cündeb raḍıya'llāhu 'anheyitdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinden iki sekte ḥıfz itdüm ya'nī iki yerde birer miḳdār sükūt iderdi bir şalāta dāḥil olduğı zamānda bir daḥı vela'd-ḍāllin didüğü zamānda ve kırā'atden ferāḡat itdüğü zamānda bir miḳdār nefes alınca sükūt itmek

¹ Kur'an 95/8: Allah, hükümedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?

² Evet, ben de bunun üzerine şahadet edenlerdenim.

³ Kur'an 75/1: Kıyamet gününe yemin ederim.

⁴ Kur'an 75/40: Şimdi bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?

ol H azrete hoş (20) gelurdi dimişdür kır at-ı Őureden Şonra s k t h bdur z r  okuyarak r k a varmak l zım gelmez kır at tam m ka olınur andan r k a varılır.

Fer -i s min Őifat-ı r k  bey nındadır:

Şalla'll hu çaleyhi ve sellem Eb  Cübeyr raıya'll hu  anh ol H zretten Őifat-ı Őal tı naql itdükde ellerin omuzlarına ber- -ber aldırup tekb r iderdi andan r k a varırdı ve iki elin y ayasın (25) dizlerin y üstine vaz  idüp i tid l üzere r k  iderdi m b rek başın ne y karu utardı ne aşağa utardı dimişdür .

Fer -i t si  miğd r-ı r k  bey nındadır:

Şalla'll hu çaleyhi ve sellem İbn Cübeyrden merv d r ki eyitdi Enes bin M likden işitdüm Res lu'll h Şalla'll hu çaleyhi ve sellemden Şonra bir kimsen y ardında nam z ılmadım ki anuy nam zı bu yigid y nam zından Res lu'll h [H218/a] nam zına eŐbeh ola didi mur d  mer bin  bd l- az z idi Őal tı ol H zret y Őal tına ziy de beğzerdi r v  eyitdi biz  mer y r k n on tesb h nam zı adar tağd r itdük ve s c dın dağı böyle tağd r itdük didi ve Buğr  ve Müslim riv yetlerinde Ber dan merv d r *kik ne ruk 'n-nebiyyi Şalla'll hu çaleyhi ve sellem* (5) *s c deh  beyne's-secdeteyni ve iz  refe'a mine'r-r k 'i m  hal l-ıy me [HE 345/b] fe'l- ud ar ben mine's-sev 'i didi* bundan fehm olınan ol H zret Őal tını h ffet üzere ılurdu dimekdür Nevev  eydür bu had ş ba'zı ağv le mağm ldur ve ill  s b kan ba'zı riv y tda tağv l ıy m itdügi v rid olmişdur ki nitekim Őal t-ı ŐubĐda altmış  yetden yüz  yete dek oğurdu (10) dimişlerdür ve z hurda secde elif lam mim oğurdu dimişlerdür bunun emŐali iğale-i ıy mı iğtiz  ider riv yetler z kr olınmişdur İbnül-ayyim eydür Ber H zretin y mur d  Res lu'll h Şalla'll hu çaleyhi ve sellem y Őal tı  tid l üzere idi ağan uzatsa ıy mı ve r k  ve s c d  uzadurdu ve tağf f eylese r k  ve s c d  tağf f iderdi ve gah olur ki r k  [EH 856/a] ve (15) s c d  ıy m miğd r  iderdi dimekdür ve Đaleben  adeti bu idi ki Őal tı ta d l ve ten s b üzere ılurdu dimişdür .

Fer'-i 'āşir rükū'da didügi tesbîhât beyânındadır:

İmām Buḥārī ve Müslim naklinde ḥazret-i 'Ā'îşe raḍıya'llāhu 'anhā kāne Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhive sellem *yeḡulu fī rükū'hi ve sücūde subḡāneke Allāhümme rabbenā ve biḡamdike Allāhümme* (20) demişdür ya'ñī rükū'nda sücūdında subḡānehüke Allāhümmağfirli dimegi çok iderdi Qur'ān mücebiyle 'amel iderdi Allāh tebāreke ve te'ālā kelām-ı ḡadīmīnde *fe sebbih bi-ḡamdi rabbike vestağfirhu*¹ buyurmuşdur bu emr-i şerīfe imtişāl iderdi demek olur ve yine anlardan mervīdür ki rükū'nda *sübḡane ḡuddusun rabbi'l-melā'iketi ve'r-rūḡdirdi* demişlerdür Ḥuzeyfe (25) raḍıya'llāhu 'anh *inne şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kāne yeḡulu fī rükū'a subḡāne rabbiye'l-'azīm ve fī sücūda subḡāne rabbiye'l-'ālā* demişdür Müslim rivāyetinde rükū'dan ḡalkḡduğı zamānda *semi'allāhu limen ḡamide rabbenā ve leke'l-ḡamd mil'e's-semevāt mil'e'l-'arż ve mil'e şı'te ba'ḡdu*² dirdi demişlerdür [HE 446/a] İbnü'l-Ḳayyim eydür Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rükū'dan ḡalkḡup tamām ḡogrulduğı [H 218/b] zamānda *rabbenā ve leke'l-ḡamd* dirdi ve ḡah olurdu Allāhüm rabbenā leke'l-ḡamd dirdi bunların rivāyeti şihḡat bulmuşdur Allāhümme rabbenā leke'l-ḡamdşahīḡ olmamışdur didi isḡāḡ vavuḡḡikmetinde İbnü'l-'Irāḡī İmām Şāfi'iden ḡikāyet itmişdür ki veo 'aḡıf içündür burada bir nesne (5) yokdur ki oḡa 'aḡıf olına demişlerdür ammā İmām Mālik ile İmām Aḡmedden bunda ḡilāf rivāyet olinmişdur Nevevī eydür vavuḡ işbātına veḡazfına daḡı rivāyetler vārid olmişdur muḡtār budur ki cā'iz olaışbāt ve ḡazefden birisi āḡirüḡ üzerine tercīḡ olinmaya demişdür Ebū Sa'īd el-Ḥudrī raḍıya'llāhu 'anh Faḡr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mübārek başın rükū'dan ḡaldıracaḡ (10) böyle dirdi demişdür *Allāhümme rabbenā leke'l-ḡamdü mil'e's-semevāti ve mil'e'l-'arzi mil'e şı'te min şey'in ba'ḡdu ehle's-senā'i ve'l-mecdi eḡaḡu mā ḡāle'l-'abdü ve küllünā leke 'abdün lā māni'a limā a'ḡeyte ve lā mu'ḡiye limā men'ate ve lā yenfe'u ze'l-ceddi minke'l-ceddü* İmām Müslim böyle rivāyet itmişdür *mil'e's-semevāti ve*

¹ Kur'an 110/3: Rabbine hamd ederek tespihte bulun.

² Hamd edeni Allah işitti. Allahım, gökler yer ve onlardanbaşka zuhura getirdiğin bütün varlıklar dolusunca sana hamd olsun.

mil'e'l-ʿarzi dimeden murād bir hamd ki eger cisim olaydı yerleri ve gökleri ʿolduraydı dimekdür ve (15) *semiʿallāhu [EH 586/b] limen ḥamide* demek *ecābe* dimekdür yaʿnī bir kimesne andan *sevāb ümīdiyle* aña hamd eyleye ol anı icābet eyler diledüğün virür demek olurrabbenā lekeʿl-ḥamd didüğü ben daḥı ol murād ḥāşıl olmağçün*rabbenā lekeʿl-ḥamd* dirüm dimekdür ve ehle manşūbdur zīrā menādīyi muzāfdur taḳdīr-i kelām yā ehleʿl-Muḥammed dimekdür *küllünā lekeʿl-ʿabdürvāv* ile cümle-i müteʿarizedür (20) aşl kelām *eḥaḳḳu māḳāleʿl-ʿabdü lā mānīʿa limā aʿteyte* demek idi bu iʿtirāz Ḥaḳḳ teʿālānuḡ kelāmındarabbi innī vazaʿtühā ünsā vaʿllāhu aʿlemu bimā vazaʿat ve leyseʿz-zekeru keʿl-ünsāʿāyet-i kerīmesinde vāḳıʿ olan iʿtirāz gibidür yaʿnī vazaʿatḳırāʿat olınuğı taḳdīrce vaʿllāhu aʿlemu bimā vazaʿat cümlesi muʿaraza olur bu daḥı anuḡ gibidür didiler el-ceddī (25) didüğü cīmürfethiyle ġınā dimekdür yaʿnī ġınā şāḥibi olanlaruḡ ġınāsı senüḡ ḥazretüḡde kendüye nāfiʿ olmazaña nāfiʿ olan ġmān ve ḫāʿatdür demek olur rivāyetde *min şeyʿin baʿde* didükden şonra *Allāhümme ḫahhırnī biʿs-selci veʿl-berdi veʿl-māʿiʿl-bāridi* didi dimişlerdür eʿimme-i Ḥanefiyye ḳatlarında ġmām olan kimesne semiʿallāhu limen ḥamde dimekle iktifā [H 219/a] etmek gerekdür muḳtedā olan kimesne rabbenā likeʿl-ḥamd dimekle iktifā itmek gerekdür zīrā Buḫārī ve Müslim rivāyetlerinde vārid olmuşdur ki *zāḳaleʿl-i māmu semiʿaʿllāhu limen ḥamide feḳūlu rabbenā lekeʿl-ḥamdbuyurmuşlardur* yaʿnī ġmām *semiʿaʿllāhu limen ḥamidehu* didüğü zamānda siz rabbenā likeʿl-ḥamd diyesiz dimekdür (5) ḥāşılı ḫadīs-i şerīfde taḳsīm buyurulmuşdur [HE 446/b] ve taḳsīm şirkete münāfiʿdür didiler ammā yalnız ḳalan kimesne bir rivāyetde muḳtedā gibi taḫmīd ile iktifā eyleye dimişlerdür ġmām Zeylāʿī ekşer-i meşāyih bunuḡ üzerinedür dimişlerdür mebsūtda daḥı eḫaḫḫ budur dimişdür ve bir rivāyetde münferid ikisin cemʿ eyleye dimişlerdür yaʿnī *semiʿallāhu limen ḥamdehu rabbenā likeʿl-ḥamd* cümlesin diye didiler şāḥibüʿl-Hüdāya (10) eḫaḫḫ budur dimişdür .

Ferʿ-i ḫādi ʿaşere ol Ḥazretüḡ sücūdı beyānındadır:

¹ Kurʿan 3/36: “Rabbim” dedi. “Onu kız doğurdum” Oysa Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilir.

Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rükū'dan toğrılıp secdeye indüği zamānda ba'zı rivāyetde ref'ci yed eylemezdi ve ba'zı rivāyetde eylerdi dimişlerdür ammā 'ulemā-yı Hānēfiyye kātlarında sābıkan işāret olınan mevzi'lerden ğayrı yerde ref'ci yed yokdur Ebū Dāvūd rivāyeti üzere secdeye vardıkda dizlerin [EH 587/a] (15) ellerinden muqaddem yere kırdı andan şonra mübārek elini ve mübārek burnını vaz' iderdi Müslim naqlinde *umirtū en escūde 'alā seba'ti e'zumi'l-cebheti ve'l-yedeyni ve'r-rukbeteyni ve e'trāfe'l-kağemeyn* buyurmuşdur ya'nī bağa emr olındı ki yedi kemük üstine secde kılam cebhe ya'nī alın üstine ve iki eller ve iki dizler ve iki ayak uçları üzere secde kılam dimekdür İmām Nevevī eydür secde¹ (20) kimseye lāyık budur ki a'zā-yı mezkūrenünj cümlesi üstine secde kıla ve alın ile burun üstine ma'en secde eyleye ammā alnı yer üstine mekşūf vaz' itmek vācibdür ba'zen vaz' kifāyet ider ve burunvaz' müsteħabdur eger terkitse cā'izdür eger burun üzere iktışār itse cā'iz degüldür dimişdür ve likin bu mezkūr Şāfi'ī ve Māliki mezhebleridür (25) İmām-ı A'zam mezhebinde alnın ve burnun ma'an yire vaz' itmek gerekdür ya'nī secde ikisinünj üstine olmağ gerekdür zīrā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ğazreti dā'imā öyle iderdi eger yalnız birinünj üstine secde eylese yine İmām-ı A'zam rağmetu'llāhi 'aleyh kātında cā'izdür ammā yalnız burun üstine secde itmek egerçi cā'izdür ammā kerīhdür ve yalnız alın üstine secde itmekde [H 219/b] kerāhet yokdur mü'ellif² kātlarında zārūret olmayıcağ yalnız burun üstine secde eylemek cā'iz degüldür ve bunlar Hidāyede ve ğayrıda muşarrağdur mü'ellif rağmetu'llāhi 'aleyh *ve kale ebū ħanīfeten 'aleyhimā me'al-zāhiri'l-ħadıse ennehümāfiħukmi 'uğvin vāħidin li-ennehü kālefihi be'atün felev cu'ilā 'uğveyni* (5) *şārat semāniyetün* dimişdür ħāşılı budur ki Ebū Hānīfe kātında ikisi bile vaz' olınmasa yalnız biri vaz' olınsa secde cā'iz olmaz diyü naql idüp bu zu'mına binā-yı münākaşa şūretin dağı göstermişdür merħüm Şāfi'ü'l-mezhebdür bu cānibe ta'n itmege ħarīş olduğundan bilmedüği yerde dağı cerā'at itmişdür ħaberi yokdur ki [HE 447/a] tağdīm olınan üzere İmām-ı A'zam ħazretlerinünj mezhebinde (10)

¹ kılan HE, EH ; -H

² mü'ellif H, EH ; İmāmeyn HE

evvelâ ikisi üstüne secde kılmaktadır eger yalnız birisi üzere dağı iktifâ eylese câ'izdür va'llâhu a'lem ve Şeyhüeyn rivâyetlerindeki *kâne izâ secede 'aleyhi's-selâm ferece beyne yedyhi hattâ biyde ve beyâde ibteyhi* buyurmışlardır [EH 587/b] ya'nî iki elleri mâ-beynin şöyle açardı ki çâk mübârek koltuklarının beyâzıgöyünürdi dimişlerdür hâşılı secdede iki kolların kendüden açmak (15) gerekdür ve karnın budları üstünden ayırmak gerekdür eger kör ' İmâmesi üzere yâhüd yeni ya etegi üzere secde kılsa câ'izdür ammâ şöyle gerekdür ki yerün katılığı tıyula ve Şâfi'ilerün bu bâbda hilâfları vardır Ebü Hüreyre raçıya'llâhu 'anh buyurmuşdur ki ol Hâzret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem secdede böyle dirdi *Allâhümme ağfirlî lîzenebî kullehu diğķehu ve cillehu evvelhü ve âhirehu 'alâniyetehu ve (20) sırrehu diğķehu ve cillehü* didüğü kalîle ve keşîre dimekdür didiler hâşılıyâ Rabb günâhlarımızı azını ve çoğını ve evvelini ve âhirini ve âşikâresi ve gizlüsini sen yarlığa demek olur Müslim rivâyetinde hâzret-i 'A'îşe raçıya'llâhu 'anhâ ol Hâzret secdede böyle dirdi diyü buyurmuşdur *Allâhümme innî (25) e'uzü bike birizâke min sağatike ve bimu'âfâtike min 'uķûbetike ve e'uzü bike minke lâ uğşî senâ'en 'aleyke ente kemâ esneyte 'alâ nefsike* Hâttâbî eydür bu hadîs-i şerfide bir ma'nâ-yı laţif vardır zîrâ ol Hâzret 'aleyhi's-şalavâtu ve's-selâm Allâh te'âlâyâ isti'âze eyledi ve anıdıledi ki rızâsıyla sağtından hâlâş ide ve mu'âfâtıyla ya'nî 'afvıyla 'uķûbetden hâlâş ide sağt rızânun muķâbilidür ya'nî hoşnüd [H 220/a] olmamağdur mu'âfât ve mu'âķabe dağı biri birinün muķâbilidür¹ hâşılı bunları zıddıyla zıkr itdi vağtâ kim zıddı olmayan Bârî te'âlânun zıkrine geldi *e'uzü bike minke*² didi bundan dağı murâd anun hağğ 'ibâdet ve şenâsında tağşîrden istiğfârdur *lâ ihsâ* demek *lâ uğikuhu ve lâ âtî'aleyhi* dimekdür (5) ya'nî şenâna tağkat getüremezem hağğı üzere şenâ idemezem dimekdür *lâ ağitehu* dimekdür didiler ya'nî senün şenânı ihâta idemezem demek olur zîrâ Hağğ celle ve 'alânun şıfâtına nice nihâyet yok ise şenâsına dağı şöyle nihâyet yokdur insân anı ihâtaya ķâdir olamaz İmâm Mâlik rağmetu'llâhi 'aleyh eyitdi ma'nâsı *lâ uğşî ni'meteke ve ihsâneke ve's-senâ'en bihâ*

¹ya'nî hoşnüd olmamağdur mu'âfât ve mu'âķabe dağı biri birinün muķâbilidür H, EH ; -HE

² Senden sana sığırım.

‘aleyke ve in (10) *ictehadtü fı’s-senāi* ‘aleyke dimekdür ya‘nī senün ni‘met ve ihşānıyı ve anlar muķābelesinde saña *senāy* ‘add idemezem eger saña *senāda* sa‘y ve gūşış dağı eylesem idemezem [EH 588/a] demek olur *ente kemā esneyte a‘lā nefsike*¹ didüğü tafşīl-i *senādan* ‘aceze i‘tirāfdur *zīrā* anuñ ĩaķıķatine yetişmek maķdūr-ı beşer degüldür ve dağı *senāy* icmāle redd eyledi tafşīl ve ihşā ve tayīni (15) Allāh te‘ālāya [HE 447/b] müfevvezķıldı *zīrā* cemī‘-i eşyāyı ĩaķķ tebāreke ve te‘ālā icmālen ve tafşīlen muĥıtdür ba‘zı muĥaķķıķın raĥimeĥümü’llāhi te‘ālā ol ĩazretün rükū‘ ve sücūdda ĩur‘ān oķumaķdan nehy buyurduğında bir vech *zıkr* itmışlerdür ĥāşılı budur ki rükū‘ ve secde ĥāletleri ĩuluñ ĩaķķa *zıll*et ve tenezzül ‘arz itdüğü ĥāletlerdür ĩur‘ān-ı ‘azīm eşref kelāmdur pes kelām Allāhuñ edebin ri‘āyete (20) münāsib oldur ki ol ĥāletleri oķunmaya ĩıyām ve intişāb ĥālinde oķuna va’llāhu a‘lem Ebū Dāvūd rivāyetinde *ennehu şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem secede ‘alā’l-mā’i ve’t-ťīne* vārid olmuşdur ki ya‘nī şu ve balĩık üzere secde ķıldı dimişlerdür ve secdeden ĩalkıcaķ tekbīrde ref‘-i yed eymezdi secdeden başını iki elinden muķaddem (25) ĩaldırdı Şaĥıĥ-i Buĥārī’de secdeden ĩalkmağla rek‘at-ı şāniyeye ĩıyām mā-beynindea‘zāsı sūkūn bulacaķ ĩadar oturup istirāĥat iderdi dimişlerdür ammā ‘ulemā-yı ĩanefiyye bu rivāyeti aĥz itmemişlerdür anlar ĩatında celse-i istirāĥat vire ĩayanup ĩalkmaķ yokdur İmām Şāfi‘īķatında vardur *zīrā* Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem [H 220/b] böyle itdi dimişdür İmām-ı A‘zamĥazretleri Ebū Hüreyreden rivāyet olınan ĥadīşle ‘amel itmışdür *zīrā* ol dimişdür bunuñ muķtezāsı hic ĩayanmayup ĩalkmaķdur ve dağı orada oturmaķ istirāĥat içündür şalātuñ (5) va‘zı istirāĥat için degüldür dimişdür ve Buĥārī rivāyetin kebīr ĥāliline ĥaml itmışdür ya‘nī pīrlik ‘ālemi yetişdükte öyle iderlerdi ve ol zārūret ĥālidür dimişdür anuñçün ‘ulemā-yı ĩanefiyye ol rivāyeti aĥz itmediler ve İbn ‘Abbās ĥazretinden mervīdür ki iki secde mā-beyninde *enne’n-nebiyye şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem kāne yenhadu ‘alā şudūri*

¹ Senin kendini sena ettiğın gibi.

ḳademeyh¹ diyü buyururlardı dimişdür .

Fer^c-i ṣānī (10) ‘aşere teşehhüdde cülüsü beyānındadır:

İmām Müslim naklinde ḫazret-i ‘Ā’işe raḍıya’llāhu ‘anhā *kāne ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* [EH 588/b] *izā velese lil-teşehhüde yefrişü riclehü’l yüsrā ve yenşibu’l-yümnā* dimişdür ya^cnī ol ḫazret teşehhüd oturduğı zamānda şol ayağın döşeyüp üstine otururdu ve şağ ayağın dikerdi dimek olur İmām-ı A‘zam ḫazretleri ḳatında cemī^c-i celseler böyle gerekdür (15) İmām Mālik ḳatında müteverriken oturmak gerekdür sünnet budur dimişdür ve teverruk oldur ki iki ayağların altından şağ cānibine çıkara dağı öbür yanınıñ üstine otura ‘ulemā-yı Ḥanefiyye bunı cā’iz görmemişlerdür zīrā Ṭahāvī raḫmetu’llāhi ‘aleyh [HE 448/a] bununı ḫaḳḳında vārid olan ḫadīs za‘īfdür dimişdür ve ṣābit olduğı taḳdīrce kebīr sinn ḫāline maḫmūldur ve ol (20) ‘özre mebnīdür ve dağı ‘Ā’işe rivāyeti üzere cülüs bundan meşāḳḳatlüdür imdi ol evlādur dimişlerdür İmām Şāfi‘ī cemī^c-i celselerde iftirāş-ı ricl gerekdür illā celse-i aḫīre teverruk gerekdür dimişdür bu ḳavlün Ebū Ḥamīd es-Sā’idī rivāyetiyle istidlāl itmişdür ammā i‘timād ‘Ā’işe raḍıya’llāhu ‘anhā ḳavlinedür zīrā eşaḫḫ rivāyāt oldur ki İmām Müslim (25) raḫmetu’llāhi ‘aleyh rivāyetinde *vaḍ‘e yedeyhi ‘alā rukbeteyhi ve refe‘a işbe‘ehu’l-yümnā’l-ettī telī’l-i bhāme yed‘u bihā* vārid olmuşdur ya^cnī teşehhüdde iki elin iki dizinüñ üstine ḳordı ve şağ elinüñ şehādet parmağın ḳaldırıp du‘ā iderdi dimek olur parmaḳḳaldırmaḳ sünnet idüğü ṣābitdür velikin ba‘zı rivāyetde parmağın ḳaldırurdu [H 221/a] ve taḫrik iderdi ve du‘ā iderdi dimek vārid olmuşdur ba‘zı rivāyetde taḫrīk itmezdi dimişlerdür ve rükū‘nda ve sücūdunda² ayağları³ parmaḳlarıyla dağı ḳibleye istikbāl iderdi ve sücūdında ayağları parmaḳlarıyla dağı ḳibleye istikbāl iderdi dimişlerdür ya^cnī secde (5) ḳıldıḳda mübārek ayağların şöyle vaz‘ iderdi ki parmaḳlarınınıñ uçları ḳibleye müteveccih olurdu arḳaları yere döşenüp uçları

¹ Resulu’llāh efendimiz ḫazretleri, iki ayağın uçları üzerine konar kalkardı.

² teşehhüdde HE, EH ; -H

³ ayağları H ; mübārek EH, HE

hılâf-ı kıbleye gelmezdi.

Fer‘-i şālîş ‘aşere teşehhüdi beyânındadır:

Şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem İbn Mes‘ūd rađıya’llāhu ‘anh eyitdi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem elüme yapışdı dađı baña Qur‘āndan bir sūre ta‘līm itdügi gibi teşehhüd (10) ta‘līm eyledi *ve kale et-tehiyyātu li’llāhi ve’s-şalevātu ve’t-ṭayibāt es-selāmu ‘aleyke eyyühe’n-nebiyyü ve raḥmetu’llāhi ve berekātuhu es-selāmu ‘aleynā ve ‘alā ‘ibādi’llāhi’s-şālīhīn [EH 589/a] eشهدu en lā ilāhe illā’llāh ve eشهدu enne muḥammeden ‘abduhū ve resūlüh* didi diyü buyurdi İmām-ı A‘zam ḥazretleri ve İmām Aḥmed bin Ḥanbel raḥmetu’llāhi ‘aleyhümā mezheblerinde teşehhüdi İbn Mes‘ūd gibi ođmak gerekdür (15) zīrā Resūlu’llāh ḥazreti böyle emr itmişdür emrün ađıl mertebesi müsteḥab olmađdur didiler İmām Şāfi‘ī raḥmetu’llāhi ‘aleyh İbn ‘Abbās teşehhüdīn ihtiyār itmişdür ve ol teşehhüd budur *et-taḥiyyātu el-mübārekātu ve’s-şalātu eṭ-ṭayyibātu’llāhü es-selām ‘aleyke eyyühe’n-nebiyyü ve raḥmetu’llāhi ve berekātühü es-selāmu ‘aleynā ve ‘alā ‘ibādi’llāhi’s-şālīhīne eشهدü en lā ilāhe illā’llāh ve eشهدü* (20) *enne Muḥammeden ‘abduhu ve resūluhu*¹ İmām Şāfi‘īden menkūldur ki teşehhüd ḥuşuşında ol Ḥazretten rivāyāt ihtilāf üzere vārid oldı İbn Mes‘ūd bu teşehhüd muğāyit rivāyet idi ammā biz bunda vüs‘at ü şihḥat ü keşret lafz görüp bunu aḥza itdük eger bir kimesne gayrısın aḥz iderse aña ta’nīf itmezüz dimişdür bu ‘ibāretinden fehm olınan İbn ‘Abbās (25) rivāyetin tafzīl degüldür ammā İmām Ebū Ḥanīfe ve İmām Aḥmed ve cumhūr-ı fükeḥā ve muḥaddisīn İbn Mes‘ūd ḥadīsi efzaldür zīrā e’imme-i ḥadīs katında ol be-ğāyet şahīḥdür dimişlerdür İmām-ı A‘zam ve İmām Mālik ve cumhūr-ı fükeḥā raḥimehümü’llāhi te‘ālā mezheblerinde teşehhüd ođmak ka‘de-i evvelide ve ka‘de-i sāniyede ikisinde dađı

¹didi diyü buyurdi İmām A‘zam ḥazretleri ve İmām Aḥmed bin Ḥanbel raḥmetu’llāhi ‘aleyhümā mezheblerinde teşehhüdi İbn Mes‘ūd gibi oğmak gerekdür zīrā Resūlu’llāh ḥazreti böyle emr etmişdür emrün ağıl mertebesi müsteḥab olmağdur didiler İmām Şāfi‘ī raḥmetu’llāhi ‘aleyh İbn ‘Abbās teşehhüdīn ihtiyār etmişdür ve ol teşehhüd budur *et-taḥiyyātu el-mübārekātu ve’s-şalātu eṭ-ṭayyibātu’llāhü es-selām ‘aleyke H,; -HE, EH*

sünnetdür Şāfi'î katında [H 221/b] teşehhüd-i evvel sünnetdür ve teşehhüd-i s̄anī vācibdür ve cumhūr-ı muḥaddis̄in ikisinde bile vācibdür dimişlerdür [HE 448/b] Beyḥākī rivāyetinde Kāsım bin Muḥammed raḍıya'llāhu 'anh baḡa ḡazret-i 'Ā'ıṣe teşehhüd ta'lim itdi didi andan bi-'aynihi İbn Mes'ūd'dan mervī olan teşehhüdi oḡudı dimişlerdür Nevevī (5) eydür bunda fā'ide budur ki Resūlu'llāḡ ḡazretinüḡ lafzı daḡı bizimlafzımız gibi idüḡi zāhir oldı zīrā ḡazret-i 'Ā'ıṣe bu teşehhüd Resūlu'llāḡ ḡazretinüḡ teşehhüdüdür didi diyü rivāyet itmişdür İbn Ḥacer eydür ke-ennahu Nevevī Rāfi'īnün ḡavlin rivāyet eyler zīrā ol Resūlu'llāḡ ḡazreti teşehhüdde veeṣhedu ennā Resūlu'llāḡ dirdi dimişdür 'Ā'ıṣe (10) rivāyetinde zāhir oldı kive eṣhedu en Muḡamedün ā'bidihu ve resūluḡu dirler imiş Ḳāḍī Beyzāvī didüḡi üzere teşehhüdüḡ cümle-i letāifinden biri budur ki ol ḡazret kemāl-i şerefinden ve ümmeti [EH 589/b] üzere müzeyyed ḡakḡı olduğundan kendüyi başḡa zikr itmek ta'lim buyurmuşdur nitekim es-selāmu 'aleyke eyyuhā'n-nebī ve raḡmetu'llāḡi ve berekātihü dinilür eger su'āl olunup bu lafz (15) niḡe meşrū' oldı bu ḡod beşere ḡitābdur namāzda bundan nehy olunmuşdur dinülürse cevāb bu ol ḡazretüḡ ḡaṣā'ışindendür ki eger ḡayra ḡitāb olaydı cā'iz olmazdı dimekdür Tirmidī raḡmetu'llāḡi Resūlu'llāḡ ḡazretinüḡ es-selāmu 'aleynā ve 'alā 'ibādi'llāḡi's-şāliḡiḡin ḡavli-i şerifinde eyitdi bir kimesne namāz ehli olup bu selāmla teslīm itdüklerinden ḡişşedār ve behremend (20) olmaḡ isterse 'ābid şāliḡ olsun ve illā fazl-ı 'azīmden maḡrūm olur dimişdür ba'zı 'ulemā terk-i şalātuḡ be-ḡāyet ḡünāḡ olmasında eyitdi muşallā olan kimesne *Allāḡümmeḡfirli ve lil-mü'minīn ve'l-mü'mināt* diyü du'ā eyler ve teşehhüdde es-selāmu 'aleynā ve 'alā 'ibādi'llāḡi's-şāliḡiḡin teslīm ider namāzı terk itdüḡi taḡḡırce Allāḡ te'ālānuḡ ḡidmetinde (25) ve Resūlu'llāḡ ḡakḡında ve cemī'-i müslümānlar ḡakḡında taḡşīr itmiş olur anuḡçün ḡünāḡı 'azīm olur dimişdür Allāḡ te'ālā ḡidmetinde taḡşīr-i nefis namāzı terkle ḡāşıl olur ve Resūlu'llāḡ şalla'llāḡu 'aleyhi ve sellem ḡakḡında ve müslümānlar ḡakḡında taḡşīri anlara selāmlı terkle ḡāşıl olur ve teşehhüdden şoḡra ol ḡazrete şalātı eylemek sünnetdür İmām Şāfi'î

¹ Allahım beni, mümin erkekleri ve mümin kadınları baḡışla.

farz dur dimişdür Hâkim rivâyetinde [H 222/a] İbn Mes'ûd raçıya'llâhu 'anhümâ ol Hâzretten şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem kaçan şalâtda biriniz teşehhüd eylese böyle disün diyü naql itmişdür *Allâhümme şalli a'lâ Muḥammedin ve a'lâ ve âli Muḥammedin kemâ şalleyte ve bârekte ve teraḥḥemte a'lâ İbrâhîme ve a'lâ âli İbrâhîme inneke ḥamidün mecîdün* ba'zılar *v'erḥam Muḥammeden* (5) dimegi kerîh görmüşlerdür İmâm Zeylâî şahîḥ budur ki kerîh degüldür dimişdür ve daḥı 'ibârât-ı müteğayire [HE 449/a] ile ba'zı şalât rivâyet itmişlerdür Ṭaberânî rivâyetinde Ebî Hüreyre raçıya'llâhu 'anh ol ḥazretten naql itmişdür ki *Allâhümme şalli a'lâ Muḥammedin kemâ şalleyte a'lâ İbrâhîme ve a'lâ âli İbrâhîme ve bârik a'lâ Muḥammedin ve a'lâ âli İbrâhîme ve teraḥḥüm a'lâ Muḥammedin ve* (10) *a'lâ âli Muḥammedin kemâ teraḥḥemte a'lâ İbrâhîme ve a'lâ âli İbrâhîm şehiden lehu yevme'l-kiyâmete ve şefâ'at lehu* dimişlerdür ḥâşılı böyle şalât iden kimseye kıyâmet [EH 590/a] gününde şehâdet ve şefâ'at eylerüm diyü buyurmuşlar ve likin bunuḡ senesinde Sa'îd bin Süleymân meçüldür dimişlerdür Ebü Hüreyre raçıya'llâhu 'anh rivâyetinde vârid olmuşdur ki aşḥâb raçıya'llâhu 'anhüm su'âl idüp yâ Resûlu'llâh (15) sağa nice şalât idelüm didiler böyle şalât itmek emr eyledi *Allâhümme şalli 'alâ Muḥammedin ve 'alâ âl-i Muḥammed ve bârek 'alâ Muḥammedin ve 'alâ âl-i Muḥammed kemâ şallayte ve barekte 'alâ İbrâhîm ve 'alâ âl-i İbrâhîm inneke ḥamidün mecîd*ve Büreyde'den merfû'an rivâyet olınan budur *Allâhümme'c'al şalâvatike ve raḥmeteke ve berekâtike a'lâ Muḥammedin ve a'lâ âli Muḥammedin kemâ ce'altehâ a'lâ İbrâhîm ve a'lâ âl-i İbrâhîm* ve İbn Mes'ûd ḥadîşinde *a'lâ Muḥammedi'n-nebiyyi'l-ümmiyyi* (20) vâkı' olmuşdur ve Ebü Sa'îd ḥadîşinde *a'lâ Muḥammedin 'abdike ve resûlike kemâ şalleyte a'lâ İbrâhîme* vâkı' olmuşdur âl-i Muḥammed ve âl-i İbrâhîm mezkûr olmamışlardır ve Ebü Hüreyre'den bir rivâyetde *Allâhümme şalli a'lâ Muḥammedi'n-nebiyyi ve ezvâce ve ümmühâtü'l-mü'minîne ve zürriyetihî ve ehli beytiḥî* vârid olmuşdur ve İbn Mes'ûd ḥadîşininüḡ âḫirinde *fi'l-âlemîne inneke ḥamidün mecîdün* vâkı' olmuşdur İmâm Nevevî şerḫ-i (25) Mühezzeb'de eydür lâyıḡ budur ki eḫâdîs-i şahîḫede vâkı' olanlar cem' olana daḥı böyle

dinile *Allāhümme şalli a‘lā Muḥammedi’n-nebiyyi’l-ümmiyi ve ‘alā āli Muḥammedin ve ezvāce ve zürriyetihi kemā şalleyte a‘lā ibrahīme ve a‘lā āli ibrahīme ve bārik a‘lā Muḥammedini’n-nebiyyi’l-ümmiyi ve a‘lā āli Muḥammedin ezvācihi ve zürriyātihi kemā bārekte a‘lā ibrahīme ve a‘lā āli ibrahīme fi’-‘ālemīne* ve Ezkārında yine bunun mislin zikr itmişdir ammā şalli ‘alā Muḥammedden sonra [H 222/b] ‘abdike ve resūlike ziyāde itmişdir bārikden sonra ziyāde itmemişdir ba‘zı kimesne maḳşūd eḫādīs-i şerīfede vārid olanları cem‘ ise bu didiğiyle cem‘ olunmaz dimişlerdür ve daḫı ba‘zı kimse ṭa‘n idüp efzal budur ki şübūt ve şihḫat bulanlardan gah birin gah birin okumaḫdur dimişlerdür (5) e‘imme-i Ḥanefiyye ve ḡayrılar ḫatında sünnetdür ki şalātdaḲur’āna benzer du‘ālar ve ol Ḥazretten menḫül olan du‘ālardan okuyalar ve nefislerine ve sār mü’mīnlere du‘ā ideler Ḳur’āna benzer didiği lafzen ve ma‘nen benzer dimekdür meşelā *Allāhümmegfirli ve li-vālideyyi*¹ diye yāḫūd *egfir li Ebī* diye ve menḫül olanlar meşelā *Allāhümme innīzālemtü nefsizulmen keşīren ve ennehu [HE 449/b] lā yaḡfire’z-zünūbe illā (10) ente [EH 590/b] fāḡfirli maḡfireten min ‘indeke v’erḫamnī inneke ente’l-ḡafūru’r-raḫīm* diye bunun gibi daḫı ne var ise dilediğünden okuya Buḫārī ve Müslim rahmetu’llāhi ‘aleyhümā rivāyetlerinde ḫazret-i ‘Ā’iše-i şiddīḫadan raḫīya’llāhu ‘anhā mervīdür ki faḫr-ı Kā’ināt ‘aleyhi efzālū’ş-şalavāt şalavātında bu du‘āyı okurlardı *Allāhümme innī e‘uzü bike min‘azābi’l-ḫabrī ve e‘uzü (15) bike min fitneti’l mesīhi’d-deccāl ve e‘uzü bike fitneti’l-maḫyā ve’l-memāti Allāhümme innī e‘uzü bike mine’l-me’semi ve’l-maḡrem* bir kimesne su‘āl idüp yā Resūla’llāh maḡremeden ne çok isti‘āze idersün didi Faḫr-ı ‘Ālem eyitdi *inne’r-recūle izā ḡarime ḫaddese fekezebe ve va‘de fe-aḫlefe didi* ya‘nī kişi medyūn olıcaḫ söz söyler daḫı yalan söyler ve va‘de eyler va‘desine aḫlāf ider diyü buyurdu ba‘zı ‘ulemā ḫavlince *fitneti’l-maḫyā* didiğünden murād (20) kişiye müddet-i ḫayātında ‘arız olan fitneler ve şehevāt ü cehālātudur ve el-‘iyāzū billāh āḫir nefesde ḫātıme ḫālidür ve fitneti’l-memāt didiğünden daḫı murād cā’izdür ki ‘inde’l-mevt olan fitne ola mevte ḫarīb

¹ Allahım bana, anama ve babama maḡfiret eyle.

olduğün aña izāfet olınmış ola cā'izdür ki fitne-i kabir ola ve böyle olduğı taqdırce min 'azābi'l-ķabir buyurduğıyla tekrār lāzım gelmez zīrā i'zāb fitneye (25) müterettibdūr sebeb müsebbebüñğayrıdur ba'zılar ol Ḥazretüñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem zünübundan mātekaddim ve māte'aḥḥir mağfired olınmışken böyle du'ā itmek ne idi diyü istiškāl itdiler ve buña bir kaç vechle cevābvirmişlerdür biri budur ki maḫsūdı ümmetine du'ā ta'līmi idi didiler biri daḥı budur ki ümmetiçün isti'āze iderdi *ke-ennehu e'uzü bike li-ümmetī*¹ dimişdür didiler biri daḥı [H 223/a] budur ki ümmetiçün isti'āze iderdi *kennehu e'uzü bike li-ümmetī*dimişdi didiler² biri daḥı budur ki ṭarīķ-i tevāzu'a sülük ider ve izḥār-ı 'ubüdiyyet idi ve Allāh te'ālānuñ ḥavfını iltizām idi ve aña iftikār ve ihtiyāc 'arz idi ve murād ḥāşıl iken böyle eylemekte imtināc yokdur belki (5) bunda taḥşil-i ḥasenāt ve ref'-i derecāt vardur ve ümmetini bu isti'āzelere ḳandırmaḳ vardur dā'imā³ niyāz üzere olıcaḳ mağfireti muḳarrer olmayanlar mülāzemete evlāolurlar ve Deccāl fitnesinden isti'āze itdüğü bā-vücüd ki kendüsi aña yetişmeyecegi müteḥaḳḳıḳ idi zāhirdür ki murād ta'līm idi (10) yāḥūd ümmetiçün isti'āze idi ve ba'zı vechle daḥı zıkr itmişlerdür [EH 591/a] va'llāhu a'lem İbn 'Abbāsradıya'llāhu 'anhümā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem teşehhüdden şonra bunu oḳurdı dimişdür *Allāhümme innī e'uzü bike min 'azābi cehennemi ve e'uzü bike min 'azābi'l-ķabir ve e'uzü bike min fitneti'd-deccāli'l-a'veri ve e'uzü bike min fitneti'l-maḥyā ve'l-memātī* Ebū Dāvūd raḥmetu'llāhi 'aleyh [HE 450/a] böyle rivāyet itmişdür İmām (15) Müslim ve ğayrı naḳlinde 'Alī bin Ebī Ṭālib radıya'llāhu 'anh ol Ḥazretten ba'de't-teşehhüd bunuñ ḳırā'atın rivāyet itmişdür *Allāhümmağfirilī mā ḳaddemtü ve mā aḥḥartü ve mā esrertü ve mā a'lentü ve mā a'lem bihi minnī ente'l-muḳaddimu ve ente'l-mu'aḥḥiru lā ilāhe illā entedu'ā-yı mezbūrı teşehhüdle selām arasında oḳurdı diyü rivāyet itmişdür.*

¹ Ümmetim için sana sığınırım.

² budur ki ümmetiçün isti'āze iderdi *kennehu e'uzü bike li-ümmetī*dimişdi didiler H, EH ; -HE

³ vāḳı'an mağfireti muḳarrer olan kimesne tazarru'yı terk itmeyüp HE, EH ; -H

Fer'î rābî'âşere (20) şalâtdan şonra teslîmi beyânındadır:

Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Müslim ve Nesā'î rivāyetlerinde 'Āmir bin Rebî'a atasından rivāyet itmişdür ki ol Ĥazret şağına ve şolına şöyle selām virürdi ki çāk mübārek yañağınınuñ beyāzı görünürdi dimişdür İbn Mes'ūd rağıya'llāhu 'anhümākāne yusellimu 'an yemīnihi ve 'an yesārihi es-selāmu 'aleykum ve raḥmetu'llāhi diyü buyurmuşdur ya'nî (25) şağına ve şolına es-selāmu 'aleyke ve raḥmetu'llāh diyü selām virürdi dimişdür bunda daḥı bir rivāyetde ḥattā yüzi beyāz ḥadde vārid olmuşdur ya'nî selāmda mübārek başın şöyle döndürürdi ki mübārek yañağınınuñ beyāzı ardında ṭuranlara görünürdi dimek olur ve iki cānibe selām virmek evvel ḥazretün dā'imen 'ādeti idi bunu şaḥābe-i kirāmdan on beş nefer kimesne [H 223/b] rivāyet itmişlerdür ve anlar bunlardur ki zıkr olunur 'Abdullāh bin Mes'ūd, Sa'd bin Ebî Vaḳḳāş, Seḥl bin Sa'd, Vā'il bin Ḥacer, Ebū Mūsā el-Eşā'ri, Ḥuzeyfe bin Yemān, 'Ammār bin Yāsir, 'Abdu'llāh bin 'Ömer, Cābir bin Semere, Berā' ibn 'Āzab, Ebū Mālik el-i Eşā'ri, Ṭalaḳ bin 'Alī, Üves bin Üves, Ebū Sevr., (5) 'Adiy bin 'Amr rıḍvānu'llāhi te'ālā 'aleyhim ecma'in ve ḳavl-i mezkūr İmām A'zam ve İmām Şafi'î ve İmām Aḥmed bin Ḥanbel raḥmetu'llāhi ' te'ālā mezhebeleridür ve İmām Mālikden bir ṭā'ife ḳavlince bir selām meşrū'dur ve ba'zı rivāyetde (10) ki *ennehu şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kāne yusellimu teslīmeten vāḥideten tilḳā'e vechih¹* vārid olmuşdur vech-i şaḥīḥ üzere sābit [EH 591/b] degüldür ve ḥazret-i 'Ā'ışeden mervî olan ḥadīs ki *ennehu şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kāne yusellimu teslīmeten vāḥideten yerfa'u bihā şavtehu ḥattā yūḳizinā* dimişdür bunu dün namāzı ḥuşūşında rivāyet itmişdür ve muḳaddem zıkr olınan farzda ve nāfilede vāḳı' olmuşdur şaḥābe-i kirām ol Ḥazretten müşāhede ḳılıp rivāyet itmişlerdür ma'a hāzā 'Ā'işe ḳavlinde selām vāḥid üzere iḳtişār şariḥ degüldür belki hemān ref'î (15) şavtla bir selām virürdi anuñla bizi uyarırdı dimişdür ol bir selāmdan sükūt itmişdür anuñ sükūtu

¹ Peygamber efendimiz selam verdiği zaman yüzü cihetine bir kez selam verirdi.

hıfz ü zabt idenlerün rivāyetlerinden muḳaddem degüldür ve anlaruḡ ‘adedi ekşerdür hadīsleri eşahḫdur va’llāhu a’lem ve lafz-ı selāmda e’imme-i dīn iḫtilād itmişlerdür Mālīk ve Şāfi’ī ve cumhūr [HE 450/a] mezheblerinde farzdur ol olmasa namāz şaḫīḫ olmaz ve delīlleri (20) *miftāḫu’ş-şalāti eḡ-ḡuhūru ve taḫlīluḫā et-teslīmu* hadīsīdür İmām-ı A’zam ve Süfyān Şevrī ve İmām Evzā’īraḫimeḫumu’llāhi te’ālā sünnetdür terk olınsa daḫı ansız namāz şaḫīḫ olur dimişlerdür Mü’ellif raḫmetu’llāhi böyle naḫl itmişdür ammā sehv eylemişdür zīrā İmām A’zam mezhebinde lafz-ı selām vācibdür Şāḫibü’l-Ḥidāye’nün ‘ibāreti budur *şümme eşābet lafza es-selāmi vācibetün* (25) *‘indenā ve leyse bi-ferāḫīn ḫilāfen lil-şāfi’ī raḫmetu’llāhi ‘aleyhi* dimişdür Ḥanefiyye’nün delīlleri budur ki İbn Mes’ūd ḫazretine Resūlü’llāḫ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem teşehḫüdi ta’līm itdüḡi zamānda ḫa’de-i aḫīre ve teşehḫüd ḫuşuşında *izā ḫullet hezā evfe’alte hezā feḫad temmet şalātüke inneşi’tē en tekūme feḫum ve in şī’tē en tek’ud fāḫ’ud* buyurmuşdur şalātuḡ tamāmını fi’le ta’līḫ itmişdür [H 224/a] gerek ḫırā’at itsün gerek itmesün bu taḫdīrce ḫa’de-i aḫīrede miḫdār-ı teşehḫüd oturduḫdan sonra namāz tamām olur bundan sonra ḫişi ḫıyāmıla ḫu’ud beyninde muḫayyerdür ve taḫyīr farziyyete ve vüçüba münāfi’dür illā ‘ulemā-yı Ḥanefiyye *miftāḫu’ş-şalāti’ḡ-ḡuhūru ve taḫlīluḫā’t-teslīmu* hadīsıyla (5) iḫtiyāḡen vüçübu işbāt itmişlerdür ve anuḡ mişliyle farziyyet s̄abit olmaz nitekim maḫallinde mufaşşal ve meşrūḫdur ve daḫı muḫtedīler ḫālını ri’āyet iderdi ya’nī namāza ḡurduḡı zamānda taḡvīl murādı iken bir oḡlancıḫ aḡladuḡun işitse anasına güc gelmesün [EH 592/a] diyü namāzı taḫfīf iderdi İmām Buḫārī ve Ebū Dāvūd ve Nesā’ī böylece rivāyet itmişlerdür raḫimeḫumu’llāhi te’ālā ve (10) hadīs-i şaḫīḫde vārid olmuşdur ki secdede iken Ḥasan ve Ḥüseyn raḫıya’llāhu ‘anhümā gelüp mübārek arḫasına binerlerdi anları arḫasından ilḫā itmegi kerīḫ gördüḡünden secdesin üzere durdı dimişlerdür ve kendü namāzda iken gelüp selām virenüḡ selāmın işāretle redd eylerdi Cābir raḫıya’llāhu ‘anh Resūlü’llāḫ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem beni bir ḫācete göndermiş (15) idi geldüḡüm zamānda namāz içinde buldum selām virdüm selāmım işāretiyle aldı dimişdür ‘Abdu’llāḫ bin Mes’ūd’dan daḫı

mervîdür ki Hâbeş vilâyetinden geldüğüm zamânda ol Hâzrete vardum namâz içinde idi selâm virdüm mübârek başıyla işâret eyledi dimişdür ve namâzda iltifât itmezdi ya'nî dönüp bir yanına nazâr itmek vâkı' olmazdı Şahîh-i Buḥârî'de (20) ḥâzret-i 'Â'îşe'den mervîdür ki Resûlu'llâh ḥâzretine namâzda iltifâtdan su'âl itdüm *hüve ihtilâs tahtelisehu eş-şeytânu min şalâti'l-'abdi didi* dimişdür ihtilâs kâpmaḳdur ya'nî ol ihtilâsdur şeytân 'âbidün şalâtından ihtilâs ider diyü buyurdı murâd vesvese ile şalâtına [HE 451/a] naḳş virür dimekdür ammâ Ebû Dâvûd Sehl bin Hânzele'den rivâyet eyler ki (25) Hüneyn ğazâsında Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem bu gice bizi kim ḥirâset eyler didi Enes bin Ebî Mürsed raḍıya'llâhu 'anh yâ Resûla'llâh ben sizi ḥirâset eylerüm didi andan Fahr-ı 'Âlem erkeb diyü emr itdi ol daḡı atına süvâr oldı H'âce-i Kâ'inât 'aleyhi etemmi't-tahiyyât eyitdi imdi şu taḡ yoluna müteveccih ol çâḳ yuḡarusuna var didi andan ol [H 224/b] gice yatduḡşabâḡ olıcaḡşalâta da'vet olındı ol ḥâzretle namâz ṡurduḡ namâz içinde ol taḡ yoluna iltifât itmege başladı namâz tamâm olıcaḡ *ebşiru feḡad câ'e fârisüküm'* didi diyü rivâyet itmişdür bu rivâyetün ḡaşılı budur ki ol Hâzretün namâzda iltifât 'âdeti (5) degül iken ḡuşuş-ı mezkûrda ol taḡ yolına iltifât eyledi ve ol atluı görđi namâzdan fâriḡ olıcaḡ anuḡ gelmesiyle ařḡâbına beşâret eyledive bunuḡ vechi ol idi ki namâz içindecihâd mařlaḡatına meřḡül idi ḡâṡırđ ol cânibe müte'allıḡ idi [EH 592/b] ve bu 'Ömer raḍıya'llâhu 'anh buyurduḡına ḡarîbdür ki *ene fîş-şalavati* dimişdür ya'nî ben (10) namâz içinde iken 'asker levâzımın görürüm dimekdür bunlar medâḡil-i 'ibâdâtda dâḡillerdür řuḡa berzer ki namâz içinde Ḳur'an-ı 'Azîmün ma'nâsı tefekkür olunup andan mesâ'il 'ilmiyye istiḡrâc olına İmâm Aḡmed rivâyetinde Muṡarrıf bin 'Abdu'llâh atasından naḡl itmişdür ki *eteytü'n-nebiyye şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hüve yuşallî ve li-cevfıhi ezîzün ke-ezîzi'l-merceli* (15) dimişdür ve bir rivâyetde *bi-şadrihi ezîzün ke-ezîzil mine'l-bükâ'i* vârid olmışdur muḡařşalı ol Hâzrete vardum şol ḡâlde ki namâz ḡılurdı ve derünından mircel şavtı gibi şavt gelür dimekdür mircel ta'am pişürdükleri herenidür murâd aḡlardı

¹ Müjde! Gideniniz geri geliyor,dedi.

dimekdür rivāyet āhiri üzere mübārek sīnesinde ağlamağdan degirmen şavtı gibi şavt var idi dimekdür ve namāzda mübārek (20) gözin yummazdı namāzı göz yummağ mekrūhdur ve kerāhetinde fūkehā ihtilāf itmişlerdür ba‘zılar eyitdi eger göz açmağhuşū‘a halel virmezse efzaldür ammā eger qarşusunda temāşāya kâbil ba‘zı nukūş ve şuver vākı‘ olursa ki kalbi aña meşğul olmağ lāzım gele göz yummağ mekrūh olmaz belki ol hāletde lāyık budur ki müsteħab ola dimişdür ve şuver (25) didüğümüzden murād zī-rūh şüretinüñ ğayrıdur eger zī-rūh şüreti olsa mekrūhdur meger ki katī şağır ola badi nazarda seçilmeye yāhūd başı kesilmiş ola bu taqdırce kerāheti yokdur ve lāyıkbudur ki kişi namāzında ol Hāzretün sünnetin ri‘āyet idüp cemī‘-i aḥvālde i‘tidāl üzere ola meşelā ‘ağd niyyetde vesvese kullanmaya ve gizlü dimesi meşrū‘ [H 225/a] olan ezkār ve da‘vātde cehr eyleye ve taḥfīfi sünnete olan nesnelere teşehhüd-i evvel gibi meşelā [HE 451/b] taṭvīl itmeye ve bunun emşālī nesnelere ki ehl-i vesvese mübtelā olmuşlardur el-iyāzū bi’llāh cünün kısmındandır anlardan ihtirāz eyleye böyle iden kimseler peygamber ‘aleyhi’s-selām ve aşḥāb-ı (5) kirām itdüklerine muḥālif ü mübtedi‘lerdür müslümāna lāzım olan anların taṭvīl-i ihtirāz idüp kendüden bir nesne ihdās itmemekdür Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur ya‘nī sīret ü taṭvīl-i ihtirāz yegregi Muḥammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem sīretidür ve umūruñ sırrı şol ihdās (10) olanlardur dimişdür ve yine ol Hāzretten mervīdür ki *ve iyyāküm muḥdişātü’l-ümürī fe-i nne külle bid‘atin [EH 593/a] ḍelāletün fi’n-nāri* buyurmuşdur ḥāşılı muḥaddesāt-ı umūrdan ihtirāz idüñ zīrā taḥkīken her muḥaddes bid‘atdür ve her bid‘at ḍelāletdür ve her ḍelāletün ehli Cehennem gider demek olur İmāmü’l Hāremeyn’den menkūldür ki vesvese ‘ağda noḡşāndur yāhūd (15) aḥkām-ı şer‘a cehildür dimişdür .

Fer‘-i ḥāmis ‘aşere ol Hāzretün ḡunūtı beyānındadır:

Şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ma‘lūm olan lafz-ı ḡunūṭ bir kaç ma‘nāya itlāk olunur ḡiyām ü sükūt ve devām-ı ‘ibādet ve du‘ā ve tesbīḡ ve ḡuzū‘ bunların her birine ḡunūṭ

dinilür nitekim Qurʾān-ı ʿAzîmde vârid olmışdur ammā bu maḳāmda ḳunūtdan murād ṣalāt (20) içinde ḳıyāmdan maḳall maḳşūşda oḳunan duʿadur İmām-ı Aʿzam raḫmetuʿllāhi ʿaleyh mezhebinde ḳunūtuḡ maḳalli hemān vitrvācibdür üçünci rekʿatde rükūʿdan muḳaddemdür ve Şāfiʿî mezhebinde rükūʿdanmuʿahḫardür ve anuḡ mezhebinde vitrde ḳunūt oḳumaḳ Őehr-i ramazānuḡ nişf-ı āḫirinde sâʿir zamānda vitrde ḳunūt yoḑdur dimişdür ve daḫı Őabāḫ namāzınuḡ (25) rekʿat-ı şāniyesindedür ve delîli Enes ḫadîşidür ki *inne ʿaleyhiʿs-selāmu kāne yeḳunui fiʿş-şalātiʿl-fecr el-i nne fāriḳiʿd-dünyā*¹ dimişdür İmām Aʿzam ḫazretlerinüḡ delîli İbn Mesʿūd ḫadîşidür ki *inne ʿaleyhiʿs-selām ḳaneta fi-şalatiʿl-fecre Őehren yedʿū alā ḫayyin min aḫyāʿiʿl-ʿarabi şümme terake* dimişdür yaʿnî Őabāḫ namāzında bir ay ḳunūt oḳudu kabāʿil-i ʿArabdan bir ḳabileye [H 225/b] bedduʿā iderdi Őonra terk itdi dimişdür daḫı tafşîli kütüb-i eḫādîşde mestûrdur ve duʿā-yı ḳunūt budur *Allāhümme innā nesteʿīnūke ve nestaḡfirūke ve nestehdīke ve nüʿminū bike ve netübü ileyke ve netevkellūʿaleyke ve nüsnīʿaleykeʿl-ḫayra külleḫü neşkürūke ve lā nekfürük ve nahleuʿ ve netrükü (5) men yefcürük Allāhümme iyyāke naʿbüdü ve leke nüşallī venescüdü ve ileyke nesʿā ve nahfidü nercū raḫmeteke ve nahşā ʿazābeke inne ʿazābeke bilküffārī mülḫaḳ* buraya gelince ḳavm İmāme tābiʿ olalar yaʿnî cemāʿat daḫı ḳunūtı oḳuyalar ammā duʿāya başlayıcaḳ Ebū Yūsuf ḳavlinde tābiʿ olmaḑdur ve İmām Muḫammed ḳavlinde tābiʿ [HE 452/a] olmamaḑdur yaʿnî duʿāyı İmāmıla bile oḳumayalar (10) dimişdür ve duʿā budur *Allāhümme ehdinā fīmen hedeyte ve āfinā fīmen āfeyte ve tevellenā fīmen tevelleyte ve bāriḳ lenā fīmā aʿḫeyte ve ḳinā yā rabbenā Őerre mā ḳadayte inneke taḳdī ve lā yuḳdīʿaleyke innehu lā yezullu men veleyte ve lā yeʿuzzu men ādeyte tabārekte rabbenā teʿāleyte felekeʿl-ḫamdü aʿlā mā ḳadayte ve [EH 593/b] nestaḡfirūke Allāhümme ve netūbu ileyke ve ḳul rabbigfir verḫam ve ente (15) ḫayrūʿr-rāḫimīne.*

Fāşl-ı rābiʿ ol ḫazretüḡ secde-i sehvi zikrindedür:

¹ Resulullah Efendimiz Hazretleri, sabah namāzında dünya farkedilinceye kadar kunut okurdu.

Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ma'lūm ola ki sehv diyü bir nesneden ğaflet idüp kılup bir ğayrı nesneye gitmege dirler Ezherī böyle tefsīr itmişdür ve Nihāye'de *es-sehvu fī'ş-şey'i terkuhu 'an ğayri 'ilmin ve's-sehvu 'anhu terkehu ma'a'l-'ilmi* demişdür hāşılı *es-sehvu fī'ş-şey'i* diseler bilmedin (20) terk itdi dimek olur *sehi'ani'ş-şey'* diseler bilürken terk itdi dimek olur bu fark bir hūb nesnedür ol Hāzretün sehviyle Hāḫḫ te'ālānuḡ fā'ilin zemm itdüġi sehv'ani'ş-şalāti mā-beyninde fark bununla zāhir olur Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hāzretinden sehv vāḳı' olduġi Hāḫḫ te'ālānuḡ bu ümmete itmām-ı ni'met ve ekmāl-i (25) dīn kılduġundandır tā kim sehv itdükleri zamānda nice eylemek gerek bileler kendüler için meşrū' olan 'amelde ol Hāzrete iktidā ideler nitelim ḥadīs-i şerīfde *innemā ensā ve ensā li-esūndiyü* buyurmuşdur hāşılı andan vāḳı' olan sehv ü nisyānuḡ ḥikmeti budur ki aḫkām-ı şerī'yye beyān olunup ḳiyāmete dek ümmeti aḡa göre 'amel ideler ve 'ulemā [H 226/a] rahimehumu'llāhi te'ālā beyninde secde-i sehv ḥuşūşında iḡtilāf vardur İmām Şāfi'īḳatında cümlesi sünnetdür ve Mālikiyye'den mervīdür nāḳiḡ için olanı vācibdür ziyāde için olanı degüldür bir kimesne bir rükū' ziyāde eylese ya bir ḳu'ūd ziyāde eylese secde-i sehv vācib olmaz ammā eksik (5) eylese vācib olur demişlerdür Hānābele'den mervīdür ki terk-i vācibātla vācib olur ve sünen ḳavliyye terkiyle vācib olmaz demişlerdür ve şol fi'l yaḳavl ki ḳaşdıyla olduġi taḳdīrce şalāti ibtāl ide anuḡ sehven ziyādesiyle daḡı vācib olur demişlerdür ve Hānefiyye'den mervīdür ki cümlesi vācib ola mü'ellif rahmetu'llāhi 'aleyh böyle naḳl itmişdür (10) ammā ma'lūm ola ki 'ulemā-yı Hānefiyye ḳatlarında secde-i [EH 594/a] sehv vācibdür ba'zı ḳavl üzere sünnetdür ammā şāḫīḡi ḳavl-i evveldür iki selāmdan şonra secde olınan Şāḫibü'l-Hidāye ve şemsü'l-e'imme ve İmām-ı zāḫirü'd-dīn el-Merġinānī (15) böyle iḡtiyār itmişlerdür yāḡūd bir selāmdan şonra ide Şāḫibü'l-Kāfi ve Fahrü'l-İslām ve Şeyḡü'l-İslām Ḥ'ahertzāde ve Şāḫibü'l-İzāḡ böyle iḡtiyār itmişlerdür¹ Hidāye şerḡinde zikr itmişlerdür ki şemsü'l-e'imme iki selāmdan şonra eyleye eşāḡḡ budur zīrā bu ḳavl-i kibār şāḡābenünḡ ḳavlidür 'Ömer ve 'Alī [HE 452/b]

¹ Tācü'ş-Şerī'a rahmetu'llāhi 'aleyh H, EH ; -HE

ve İbn Mes'ūd rađıya'llāhu 'anhüm ve cumhür 'ulemā böyle demişlerdür ve Resūlu'llāh hazretine arīb olan řahābenüñ avliyle 'amel olur demişdür ve rivāyet-i āhıri ya'nī bir (20) selāmdan řonra secde itmek Hāzret-i 'Ā'ıře'den ve Sehl bin Sa'd'dan mervīdür rađıyā'llāhu 'anhümā 'Ā'ıře hatunlar řaffında idi ve Sehl ođlancık idi anlar Faħr-ı 'Ālem'üñ ikinci selāmın iřitmişler zīrā ikinci selāmı evvelkiden aħfa điderdi ya'nī ikincide atı söylemezdi demişlerdür kütüb-i meřhūrede meřtūr olan budur ma'lūm ola ki secde-i sehv (25) iki secdedür ve teřehhüddür ve řađa ve řola selām virmekdür ve mücebātı kütüb-i fūrū'da mufařşaldur İmām řāfi'ī mezhebinde selāmdan muaddem iderler zīrā *inne 'aleyhi's-selāmu secde's-sehve able's-selāmu*¹diyü rivāyet olınmışdur ve İmām-ı A'zam hazretlerinin mezhebinde selāmdan řonra gerekdür zīrā Resūlu'llāh řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem*li-küllü sehvın secdetān ba'de's-selām* [H 226/b] buyurmuşdur ve dađı *inne 'aleyhi's-selāmu secde secdeti's-sehv ba'de's-selāmi* vārid olmışdur fi'linüñ rivāyetleri ta'arruz idicek avliyle temessük itmek lāzım gelmişdür ve bu ĥilāf evleviyyetdedür eger selāmdan muaddem itseler bizüm mezhebimizde dađı cā'izdür.

Fāřl-ı ĥāmis ol Hāzretüñ (5) namāzdan şonra itdüği tesbīhāt ve sā'ir aĥvāl zikrindedür:

İmām Müslim nağlinde řevbān rağıya'llāhu 'anh *kāne'n-nebiyyi şalla'llāhu 'aleyhi ve's-selāmizā enşarafi mine's-şalati estagfiru'llāh şelaşen ve āle Allāhümme ente's-selāmu* [EH 594/b] *ve minke's-selāmu tābrekte yā ze'l-celāli ve'l-i krām* demişdür ya'nī namāzdan fāriđ olsa üç kerre istiđfār iderdi ve Allāhümme ente's-selām dirdi ve ibleye (10) arřu oturmada ancak bunları diyecek adar eglenürdi andan dönüp ařĥābına müteveccih olurdu ve řābit olmışdur ki *āne izā řallī ibele a'lā ařĥāb²* demişlerdür bu tağdırce namāzdan şonra mübārek vechiyle ařĥāba ibāl itdükden şonra zikr olınan du'āyı oğurdı dimege maĥall itmişlerdür ve 'ādet-i kerīmesi namāzı ıldığdan şonra tīzdönmek idi (15) řađ cānibinden dönderdi ve řol cānibinden dönderdi İbn Mes'ūd *re'eytü şalla'llāhu*

¹ Peygamber efendimiz sehv için selāmdan önce secde etti.

² Namaz kıldığı zaman ařĥābına arşı dönerdi.

‘aleyhi ve sellem keşîren yenşarifu ‘an yesârihi¹ demişdür Şeyheyn böyle rivâyet itmişlerdür ve Müslim naklinde Enes raçıya’llâhu ‘anh *ekşere re’eytühü şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem yenşarifu ‘an yemînihî²* demişdür İmâm Buḥârî rivâyetinde Ümmü Seleme raçıya’llâhu ‘anhâ ol Ḥazret şalla’llâhu ‘aleyhi (20) ve sellem selâmdan şonra bir cüz’i zamân yerinde eglenürdi biz şöyle re’y iderdük ki erleryetişmezen evvel ḥatunlar munşarîf olmağıçün eglenürdi demişdür bundan fehm olunur ki ol Ḥazretüñ inşirâfindan [HE 453/a] murâd maḥall-i şalâtından ṭurup gitmek ola ve ḥazret-i ‘Ā’işeden mervîdür *kâne lem yaḳ‘ud illâ miḳdâre mâ yeḳül allâhümme ente’s-selâmu ve minke’s-selâm* (25) *tebârekte yâ ze’l-celâli ve’l-ikrâm* diyü buyurmuşdur ya‘nî namâzdan şonra oturmazdı illâ du‘â-yı mezbûrı okuyacak miḳdâr zamân otururdu demişdür ve şol kimseler ki ba‘de’s-şalât du‘â meşrû‘ degüldür demişlerdür anlar bu ḥadîsi temessük idinmişlerdür ve buña ki cevâb virüp ‘Ā’işenüñ murâdı selâmdan evvel olan hey’eti üzere oturmazdı illâ bu miḳdâr [H 227/a] dimekdür didiler ḥâşılı hey’et-i teşehhüd üzere mezkûr du‘âyı okuyunca otururdu andan tağyîrvaz‘ iderdi demek olur Buḥârî ve Müslim rivâyetlerinde Muğayire bin Şe‘beden raçıya’llâhu ‘anh mervîdür ki Faḥr-ı Kâ’inât şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem namâzdan [EH 595/a] şonra bunu okurlardı *lâ ilâ illâ’llâhu vaḥdehu* (5) *lâ şerîke lehu lehü’l-mülkü ve lehü’l-ḥamdü ve hüve a‘lâ külli şey’in ḳadîrun Allâhümme lâ mâni‘a limâ a‘teyye ve lâ a‘teyte limâ menâ‘te ve lâ yenfe‘u ze’l-ceddi minke’l-ceddü* ve yine Müslim naklinde ‘Abdu’llâh bin Zübeyr raçıya’llâhu ‘anhümâ ol Ḥazret şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem â‘lâ şavt ide bunu okurdu diyü rivâyet itmişdür *lâ ilâ illâ’llâhu vaḥdehu lâ şerîke lehu lehü’l-mülkü ve lehü’l-ḥamdü ve hüve a‘lâ külli şey’in ḳadîrun lâ ḥavle ve lâ ḳuvvete illâ bi’llâhi ve lâ na‘buda illâ iyyâhu lehu’n-* (10) *ni‘metü lehü’l-fazlu ve lehü’s-senâ‘u’l-ḥasenü’l-cemîlü lâ ilâhe illâ’llâhu muḥlişîne lehu’d-dîne ve lev kerîhe’l-kâfirüne*. İmâm Buḥârî raḥmetu’llâhi ‘aleyh rivâyet eyler ki Sa‘d bin Ebî Vakḳâş raçıya’llâhu ‘anh bu du‘âyı oğullarına ta‘lîm idüp Resûlü’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem her namâz şonunda bu kelimâtle ta‘avvüz

¹ Peygamber Efendimizin çok defa sol tarafından döndüğünü gördüm.

² Peygamber Efendimizin çoklukla sağ tarafından döndüğünü gördümç

iderdi diyü buyururdu *Allāhümme innī e‘uzü bike mine’l-cübbi ve e‘uzübike mine’l-buḥli ve e‘uzü bike mine’l-erzeli’l-‘umuri ve e‘uzü bike (15) min fitneti’d-dünyā ve azābi’l-ḳabir* ve İmām Aḥmed ve Ebī Dāvūd rivāyetlerinde Zeyd İbn Erḳam raḳıya’llāhu ‘anh her şalātuḡ şoḡunda *Allāhümme rabbenā ve rabbe külli şey’in ene şehīdün enneke ente’r-rabbu vaḡdeke lā şerīke leke Allāhümme rabbenā ve rabbe külli şey’in innā şehīdün enne Muḡammeden ‘abdike ve resūlüke Allāhümme rabbenā ve rabbe külli şey’in ene şehīdün ene’l-i bāde külluhum iḡvetün Allāhümme rabbenā ve rabbe külli şey’in (20) ic‘alnī muḡlişen leke ve ehlī fī küllisa‘atin mine’d-dünyā ve’l-āḡireti yā ze’l-celāli ve’l-ikrām ismā vestecibAllāhu ekberuAllāhu ekberu Allāhu nūru’s-semāvāti ve’l-arḡi Allāhu ekberu ḡasbiya’llāhu ve nī‘me’l-vekīlu Allāhu ekber İbnü’l-Ḳayyim raḡmetu’llāhi ‘aleyh Hedy-i nebevīde eydür namāzı ḡılup selām virdükden şoḡra ḡibleye ḡarşu otururken du‘ā itmek aşlā sīret-i nebevīden degüldür ol Ḥazretten (25) isnād-ı şaḡīḡle yāḡūd ḡüsne rivāyet olunmamışdur bu ḡuşuşda münferid ve İmām ve ma‘mūm [HE 453/b] ber-ā-berdür dimişdür ve namāza müte‘allik olan du‘aları namāz içinde eylemişdür ve anda eylemegi emr itmişdürve muşallā [EH 595/b] ḡāline bu elyaḡdur zīrā Ḥaḡḡ te‘ālā ḡazretiyle münācāt üzeredür selām virüp münācātdan münḡaḡı‘ olduğdan şoḡra ḡod evvelki teḡarrübi yoḡdur pes ne münāsib ki [H 227/b] teḡarrüb ḡāline du‘ā itmeye daḡı şoḡra du‘ā eyleye dimişdür andan şoḡra eyitdi ve likin farz olan namāzlardan şoḡra vārid olan ezḡarı oḡuyan kimesne oḡduğdan şoḡra Resūlu’llāḡ ḡazretine şalāt virüp andan şoḡra ne dilerse du‘ā eyleye bu taḡdīrce itdüḡi du‘ā ol (5) ezḡardan şoḡra olur şalāt-ı mefrüzadan şoḡra olmaḡ i‘tibāru olmaz dimişdür ammā İbn Ḥacer raḡmetu’llāhi ‘aleyh bu kelāma i‘tirāz idüp muḡlaḡan nefy-ı da‘vī itdüḡi merdüddur zīrā eḡādīs-i şerīfede şābit olmuşdur ki Faḡr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Mu‘āz bin Cebel ḡazretine yā Mu‘āz (10) ben seni severüm imdi her namāz şoḡunda bu du‘āyı terk itme diyü buyurmuşdur ve Zeyd bin Erḡam raḡıya’llāhu ‘anh ḡadīsinde işitdüm ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem namāzdan şoḡra *Allāhümme rabbenā ve rabbe külli şey’in* dirdi diyü vārid olmuşdur ve Şuheyb ḡadīsinde*

namāzdan dönse *Allāhümme aṣlihlī-dīni* dirdi (15) diyü rivāyet itmişdür ve Tirmidī rivāyetinde Ebī İmāmeden mervīdür ki yā Resūla'llāh ḳanḳı du'ā ziyāde maḳbūldur didiler gicenüñ āhirinde ve ṣalāt-ı mektūbenüñ 'aḳabinde olan du'ālar diyü buyurdu ve İmām Ṭaberānī Ca'fer Şādık rivāyetinden iḥrāc itmişdür ki ṣalāt-ı farīzadan ōnra du'ā ṣalāt-ı nāfileden ōnra olan du'ādan efzaldür farīza-i ṣalāt (20) nāfileden efzal olduđı gibi diyü buyurmuşlar ve dađı eyitdi Ḥanābele'den çok kimesne İbnü'l-Ḳayyim'ün sözünden böyle fehmi itdi ki namāzdan ōnra muṭlaḳan du'āyı nefyi itmiş ola ammā böyle degüldür belki muḥaṣṣal kelāmı selām 'aḳabinde ḳıbleye müteveccih iken nefyi itmekdür ammā ḳıbleden dönse yāḥūd ezḳār-ı meşrū'yı [EH 596/a] taḳdīm eylese bu taḳdīrce diledüđi du'āyı eylemek (25) cā'izdür didi ve ezḳār-ı meşrū'dan murād sābıḳan zıkr olınan Resūlu'llāh ḥazretinden menḳūl olan du'ālardur va'llāhu a'lem Faḥr-ı Kā'ināt ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinüñ 'ādet-i kerīmesi bu idi ki ṣalāta ikāmet olunduđı zamānda nazar iderdi eger mescidde olanlar az ise otururdu eger çok kimesne görse ḳalḳup namāz ḳılurdu İmām Müslim raḥmetu'llāhi 'aleyh [H 228/a] Ebū Mes'ūd Bedrī'den rivāyet eyler ki ol Ḥazret 'aleyhi's-selām namāza ṭurduđımızda bizim omuzlarımıza meşḥ idüp ber-ā-ber ṭuruñ muḥtelif ṭurmañ tā kim ḳalbleriniz muḥtelif olmaya dirdi ve 'āḳil ü bāliđ olanlarıñız baña yakın ṭursunlar andan ōnra anlara ḳarīb olanlar ṭursunlar diyü [HE 454/a] (5) buyurdu dimişdür İbn 'Abbās raḳıya'llāhu 'anhümādan mervīdür ki *ḳāme resūlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yuṣallī fekuḡtu an yesārihi fe-aḥaza biyedi min varā'i zahri fe-'adeleni kezzalik min verā'i zahri ilā ṣaḳḳi'l-eymeni* dimişdür bundan fehmi olunur ki İmāmla muḳtedī iki kişi olsalar muḳtedī İmāmuñ ṣađ cānibine ṭurmaḳ gerekdür İmām Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde Enes bin Mālik (10) raḳıya'llāhu 'anh eyitdi bir kerre ol ḥazret ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem atdan düşdi dađı ṣađ cānibi ađrıdı biz dađı 'iyādet için ḥüccresine varduḳ namāz vaḳti yetişdi bize oturduđı yerden İmāmet idüp namāz ḳılurdu biz dađı oturduđumuz yerden iḳtidā itdük namāzı ḳıldı dađı eyitdi *innemā ca'lile'l-i māmu liyu'temme bihi fiżā reke'a ḥattā ḳāle ve izā ṣallā ḳā'idan* (15) *feṣallū ḳu'ūden ecma'ınba'zı*

rivāyet ziyāde idüp *izā shallā kā'imen feşallū kıyāmen* didi dimişdür ya'nī eyitdi İmām hemān anuñçün vaz' olunmuşdur ki aña iktidā olına pes kaçan ki İmām rükū' ide siz de rükū' idüñ ve kaçan kā'idēn kıla sizde cümleñüz otururken iktidā idüñ ve kaçan kā'imēn kılsa sizde tūrurken iktidā idüñ dimek olur [EH 596/b] ammā (20) marāz-ı mevtinde otururken kıldı ve halk tūrurken iktidā itdiler anlara oturmağ buyurmadı anuñçün İmām A'zam ve Şāfi'ī raḥimehumu'llāhi te'ālā kıyāma kadar olan kimse kā'ide uysa tūrur uymağ gerekdür oturup uymağ cā'iz degüldür zīrā Resūlu'llāh ḥazreti marāz-ı mevtinde kā'idēn İmāmet itdi Ebū Bekr ve sā'ir şaḥābe-i kirām raḍıya'llāhu 'anhüm tūrurken iktidā itdiler (25) diyü buyurdılar eger çekim ba'zı 'ulemā İmāmeti idēn Ebū Bekr idi peygamber 'aleyhi's-selām aña iktidā itmişdi diyü zı'm ittiler ammā şavāb budur ki İmāmeti ol Ḥazret itmişdi.

Bāb-ı s̄anī cum'a namāzı kıldıkları beyānındadır:

Enes bin Mālik raḍıya'llāhu 'anh ḥazretinden mervīdür ki Cibrīl 'aleyhi's-selām ol ḥazrete şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir beyāz āyna getürdi üzerinde bir siyāh [H 228/b] nokta var idi Faḥr-ı 'Ālem yā Cebrā'īl bu nedür diyü su'āl itdi Cibrīl 'aleyhi's-selām eyitdi bu cum'a günidür ki sen ve ümmetüñ bununla tafzīl olıñduñuz nās bunda size tābi'lerdür Yehūd ve Naşārī size tābi'lerdür ya'nī anlara sebt ve aḥd günleri virilmişdür anlar cum'adan şonra gelür ve (5) size bu günde 'azīm ḥayır vardur ve bunda bir sā'at vardur ki her mü'min ki aña rāst gelüp ḥayr-ı du'ā eylese elbette müsteḥab olur ve bu bizüm katımızda yevmü'l-mezīddür didi Faḥr-ı Kā'ināt 'aleyhi's-selām yevmü'l-mezīd nedür didi Cibrīleyitditaḥkīken senüñ rabbüñ Firdevs içinde bir vāsi' vādī halk itmişdür anda yığılmış miskler vardur [HE 454/b] cum'a gün olduğı gibi (10) Ḥaḳḳ te'ālā melā'ikedēn diledüñ anda inzāl ider ve ol vādīñüñ eṭrāfında nūrdan minberler vardur üzerlerinde peygamberler oturmağ yerler vardur ve anlarıñ eṭrāf ü nevāḥīsinde yāḳūt ve zümürülle muraşsa' altun minberler vardur üzerlerinde şühedā ve şiddīkūn oturmuşlardur andan

Hakk tebäreke ve te‘älâ celle zikre *enâ rabbüküm kad şaddektumva‘di fes’elünî ü‘tikum* diyü (15) buyurur ya‘nî ben sizün Rabbünüzüm taḥḳîken siz benüm [EH 597/a] va‘dimi taşdıḳ itdünüz imdi benden murādınız ne ise su‘âl idün size i‘tâ ideyim dimekdür anlar daḥı yâ Rabb senden rızânı isterüz dirler andan Hakk tebäreke ve te‘älâ *kad raḍeytü ‘ankum ve leküm mâ temnneytum ve ledeyye mezîd* diyü buyurur ya‘nî taḥḳîken ben sizden râzı oldum ve size ârzü itdügünüz nesneleri virdüm ve benüm (20) katımda daḥı ziyâdeler vardur ya‘nî sizün ârzü itdügünüz murādâtdan ziyâde size iḥsânlarım vardur demek olur¹ andan Cibrîl eyitdi ol ervâḥ-ı enbiyâ ve şühedâ ve şiddîḳin cum‘a günü severler zîrâ ol günde Teḡri te‘älâ anlara ḥayır ve iḥsân ‘aḫâlar eyler ve senün Rabbün ol günde ‘arşa istilâ itdi didi ve istilânun bir ma‘nâsı üzerinde (25) karar tutmaḳdur burada evvel ma‘nâ mümkün degüldür zîrâ Hakk subḥânehü ve te‘älâ mekândan münezzehdür ve bir ma‘nâsı daḥı bir nesneyi ele getürüp aḡa ḡâlib olmaḳdur egerçi Hakk te‘älânun cemî‘-i eşyâ kabza-i ḳudretine müsaḥḥardur ve likin ‘arş maḥlûḳatun ‘azîmidür ve cümlesin muḥîtdür ol cihetden *estevâ ‘ale’l-‘arş*² buyurulmuşdurestevâ didüḡiistivlâ dimekdür [H 229/a] ve Te‘vilât-ı İmâm Tirmidî’de mezkûrdur ki ‘arş-ı mülk ma‘nâsına gelür imdi *estevâ ‘ale’l-‘arş* demek estevlâ ‘ale’l-mülke dimekdür ḥâşılı ol günde mülküne müstevlî ve ḡâlib oldı demek olur ve ma‘ hezâ Hakk celle ve ‘alâ zamândan ve mekândan münezzehdür ve yine cum‘a fazlinda Ebü Hüreyre (5) raḍıya’llâhu ‘anh ol Ḥazretten rivâyet itmişdür ki *ḥayru yevmen ḫal‘at eş-şemsun ‘aleyhi yevmü’l-cum‘atü fihî ḥulîḳa âdem ve fihî udḫile’l-cennete ve fihî uḫrice minhâ ve lâ teḳümü’s-sâ‘atu illâ fihâ* buyurmuşlar ḥâşılı cemî‘-i eyyâmun eşrefi ve efzali cum‘adur ḥazret-i Âdem şalavātu’llâhi ‘aleyh ol günde ḥalk olındı ve ol günde Cennete idḫâl olındı ve ol günde Cennetden (10) iḫrâc olındı ve ḳıyâmet ḳopmaz illâ ol günde ḳopar dimekdür ve bi’l-cümle bir ‘azîmü’ş-şân gün olduḡun bu ḳadar mu‘azzamât umûrun ḡa iḫtişâşı vardur Enes raḍıya’llâhu ‘anh buyurmuşdur ki Receb ayı daḥil olduḡda [EH 597/b] ol Ḥazret şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem *Allâhümme bârik*

¹sizün ârzü itdügünüz murādâtdan ziyâde size iḥsânlarım vardur demek olur H, EH ; -HE

² Arş istiva etti.

*lenā fī recebin ve şa‘bāne ve bellignā ramazāne*¹ dirdi ve daḥı leyletü’l-cum‘aleyli-i eḡarr ve yevmü’l-Cum‘a yevm-i (15) ezher dirdi dimişdür eḡarruñ aşl ma‘nāsı şol atdur [HE 455/a] ki alında beyāz olaṭā’ife-i ‘Arab içinde bu aşl ay memdūḥ ve mu‘teber olmaḡın her nesne ki andan ḡadr ü şeref ola aña eḡarr dimişlerdür ve ḡarrā didükleri bunuñ te’nişidür ve ezher diyü aḡ ve nūrānī şekilinde² nesneye dirler ḡaşılı gicesi gicelerün eşrefi ve gündüzi günlerüñ eşrefidür dimek (20) olur ve günlerden murād hafta günleridür zīrā hafta günlerinüñ efzali cum‘adur ve sene günlerinüñ efzali yevm-i ‘arefedür ve cum‘a gicesiyle Ḳadir gicesi daḥı böyledür ve şol zamānda ki ‘arefe cum‘a güne gele iki şeref cem‘ olmuş olur ammā ŞeyḡEbū İmāme bin en-Naḡḡāş raḡmetu’llāhi ‘aleyh hafta günlerinüñ efzali cum‘adur ve sene günlerinüñ efzali yevm-i naḡrdur (25) bundan ḡayrı söz söyleyen i’tirāzdan sālīm olmaz dimişdür Ebū Hüreyreden mervīdür ki Ḥ‘āce-i ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi *naḡnu’l-āḡirüne’s-sābıḡün yevme’l-ḡiyāmeti beyde ennehüm utū’l-kitābe min ḡablinā sümme hezā’l-yevme yevmehüm ellezī farize ‘aleyhim feḡtelefū fihī fehedānā Allāhu lehu ve’n-nāsu lenāteb‘u’ş-yahūd ḡidān ve’n-naşārā ba‘de ḡadin* buyurmuşlardur [H 229/b] ya‘nī bir zamān ḡasebiyle āḡirler ve ḡadur ü menzilet ḡasebiyle ḡiyāmet güninde evveller illā bu ḡadar var ki ümem-i sālifeye kitāb bizden evvel virildi andan şonra bu cum‘a günü şol gündür ki Ḥaḡḡ te‘ālā anı Yehūd ṭā’ifesine farz itmişdür andan iḡtilāf itdiler pes Ḥaḡḡ celle ve ‘alā (5) bizi aña hidāyet idüp anı bize ruzı ḡıldı ḡaḡ bize tābi‘lerdür Yehūd anuñ irtesi ve Naşārī ertesinden şonra gelen güne muvaffıḡ oldılar dimek olur ba‘zı ‘ulemā ḡadīs-i şerīfde *yevmehüm ellezī farzu’llāhi ‘aleyhim* buyurduḡundan murād bu degüldür ki [EH 598/a] Ḥaḡḡ te‘ālā ol günü bi-‘aynihi farz itmiş ola daḥı anlar muḡālefet ideler zīrā hiç bir mü’mine (10) cā’iz degüldür ki Allāḡ te‘ālānuñ farz itdüḡün terk eyleye belki Allāhu a‘lem murād budur ki Allāḡ te‘ālā anlara bir gün farz idüp andan şerī‘atleri üzere ḡiyām buyurdu ve ol günü kendülerüñ iḡtiyārlarına tefvīz itdi āḡir ta’yīn idemeyüp iḡtilāfa düşdiler ve cum‘a güne muḡtedī olmadılar dimekdür didi illā

¹ Allafım Receb ve Şabanla bizi kutlu, Ramazanla zengin kıl.

² şeklinde H, EH ; şekillü HE

İbn Ebî Hâtem rivâyetinde Süddeden (15) taṣrîḥ vâkı‘ olmuşdur ki anlara bi-‘aynihi yevm-i cum‘a farz olunmuşdı anlar rāzı olmadılar ibā’ itdiler dimişdür ve lafzı budur *inna’llāhe fareza ‘ale’l-yehūdi’c-um‘ati febū yā musā ic‘al lenā yevme’s-sebti fec‘ele zelike* dimişdür ve bu muḥālefet Yehūd ṭā’ifesinden ba‘id degüldür anlar emre muḥālefet ide gelmiş ṭā’ifedür nitekim Hakk te‘ālānuḡ *vedḡulū’l-bābe* (20) *sücceden*¹ buyurduğında emre muḥālefet ve ‘iṣyān idüp üzerlerine gökden ‘azāb nāzil olmuşdu ve daḡı *ḡuzū mā āteynākūm bi-ḡuvvetir*² emr-i ṣerīfine *semi’nā* ve *‘iṣyanā* diyü ‘iṣyān itmişlerdür diyü buyurdı ve ḡadīs-i ṣerīfde *feheda’nā’llāhu lehu*³ [HE 455/b] ḡavl-i ṣerīfi cā’izdür ki Hakk te‘ālā naṣṣla hidāyet itdi dimek ola ve ihtimāldür ki ictihād ile (25) hidāyet murād olınan İmām ‘Abdü’r-rezzāk raḡmetu’llāhi ‘aleyh Muḡammed bin Sīrīn’den isnād-ı ṣaḡīḡle rivāyet itmişdür ki ehl-i Medīne Resūlu’llāh ḡazretinüḡ hicretinden muḡaddem cem‘ oldılar enṣār ṭā’ifesi eyitdiler Yehūd ve Naṣārī’nüḡ ictimā‘ idecek birer günleri varher hafta ol günde cemīyyet iderler bizüm aṣl bir günümüz yokgelüḡ ittifaḡ idelüm bizde [H 230/a] bir gün ta‘yīn idelüm andan cem‘ olup Allāh te‘ālā ḡazretin ḡizr idelüm ve namāz ḡılalum ve ṣūkr idelüm didiler andan bir gün ta‘yīn idüp adını ‘arūbe ḡodılar ve Es‘ad bin Zūrārenüḡ yanına cem‘ oldılar bunlara ol gün namāzḡıluvirdi andan ṣoḡra Hakk tebāreke ve te‘ālā Resūlu’llāh (5) ḡazretine *izā nūdiye* [EH 599/a] *li’ṣ-ṣalati min yevmi’l-cūmu‘at*⁴ āyet-i kerīmesin inzāl eyledi cum‘a namāzı farz oldı dimişdür İmām Aḡmed ve Ebū Dāvūd ve İbn Māce rivāyetlerinde Ka‘b bin Mālik raḡıya’llāhu ‘anh *evvele men ṣallā binā’l-cun‘ati ḡable maḡdemi resūlu’llāh ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem el-medīneti es‘ad bin zūrāre dimişdür* ya‘nī Faḡr-ı ‘Ālem ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Medīneye gelmezden (10) evvel Es‘ad bin Zūrāre bizimle cum‘a namāzın ḡıldı dimişdür İbn Sīrīnüḡ ḡadīs-i mürseli delālet eyler ki andan olan ṣaḡābe-i kirām cum‘ayı ictihādlarıyla ihtiyār itmiş olalar ve bu māni‘ degüldür ki Resūlu’llāh ḡazreti daḡı Mekkede iken vaḡyle bilmiş ola ammā anda

¹ Kur’an 2/58: Kapısından eğilerek tevazu ile girin.

² Kur’an 2/63: Size verdiğimiz kitabı sıkı tutun.

³ Bunun üzerine Allah bizi ona hidayet etti.

⁴ Kur’an 62/9: cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman.

müşrikler arasında ikâmet cum'aya kâdir olmaya anuçün idi ki Medîneye geldiği zamânda (15) hemân ol cum'a günü aşhâbıyla cum'a namâzın kıldı İbn İshâk eydür Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Medîneye geldiği zamânda Kûbâ nâhiyesinde beni 'Amru bin 'Avf arasında işneyn ve selâsen ve erba'an ve hamîs günleri ikâmet eyledi Kûbâ mescidine esâs urdı andan cum'a günü Kûbâ'dan çıktı benî Sâlim arasına geldükde cum'a vakti yetişdi orada (20) vâdî ortasında olan mescidde cum'a namâzınkıldı Medîne diyârında evvel kıldığı cum'a namâzı ol namâz idi dimişdür ve cum'a namâzınınuñ vaktin ta'yîn de vârid olan hadîs-i şerîf Buḥârî naklinde Enes bin Mâlikden mervîdür *kâne şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem yuşallî'l-cum'ate ḥîne temîlu's-şemsu* dimişdür ya'nî gün zevâle varduğu zamânda (25) kılurlardı ve ma'lûm ola ki cum'anuñ ini'kâdında huṭbe şartdur ansuz cum'a şahîḥ olmaz Sa'îd bin Cübeyr raḍıya'llâhu 'anh huṭbe öyle namâzından iki rek'at yerinedür kaçan huṭbeyi terk idüp cum'a namâzın kılsalar öyle namâzından iki rek'at itmiş olurlar dimişdür e'imme-i Ḥanefiyye ve Mâlikiyye ve Şafi'iyye ve ğayrılar [HE 456/a] taşrîḥ itmişlerdür ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem [EH599/b] [H 230/b] zamânında hem Minâ'da hem ol ḥazretün evünde ezân okunmazdı hemân Bilâl Ḥabeşî raḍıya'llâhu 'anh yalnız ol ḥazretün karşıusunda ṭurup ezân okurdu şol zamânda ki minbere çıkup oturmuşolalar ve'l-ḥâşıl sünnet budur ki ḥaṭîb minbere çıka otura andan mü'ezzin ṭurup minber (5) önünde ezân okuya Şâhibü'l-Ḥidâye'nün *izâ şa'ade'l-i mâmu'l-minbere celese ve ezzene'l-mü'ezzinu beyne yedeyyi'l-münbari bi-zelike cerâ't-tevâruş ve lem yekün 'alâ 'ahdi resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem illâ hazâ'l-ezân* didüğü budur Mâlikiyye'den İbn Ḥâcib raḥmetu'llâhi 'aleyh daḥı 'ahd-i Resûlu'llâhda olan ezân mezkûr ezândur şonradan ḥazret-i 'Osmân ḥilâfetinde ḥalk çoğaldı (10) daḥı emr itdiḥuṭbe ezânından muḳaddem Zevrâ' üstünde ezân okudılar şonradan ḥülefâ-yı benî Emeviyye'den Hişâm ezânı daḥı mescide getürdi mesciddebir ezân okunurdu bir ezân daḥı minber önünde kendü karşıusunda okunurdu dimişdür Zevrâ' didükleri Medîne-i Münevvere bâzârından bir mevzi'dür ve ma'lûm ola ki ḥazret-i 'Osmân ziyâde itdüğü ezân

egerçi hutbe (15) ezānından muḳaddem oḳunur ammā fūkehā ve muḫaddisīn taʿbirlerinde aḅa ezān-ı ṣānī dirler zīrā ṣāniyen vażʿ olunmuşdur ve gah olur ki ezān-ı ṣālīs dirler ṣol iʿtibārıyla ki hutbeyi ezān evvel ṭatarlar ve iḳāmeti ezān-ı ṣānī ṭatarlar ve ol ezānı ezān-ı ṣālīs ṭatarlar anuḅçündür ki Sāʿib bin Yezīd raḅıyaʿllāhu ʿanh eyitdi *kāneʿn-nidāʿu yevmeʿl-cumʿa evveluha izā celese* (20) *alāʿl-minberi ʿalā ʿahdi resūluʿllāh ṣallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem ve ebi bekrin ve ʿömer felemmā kāne ʿosmān ve keşuraʿn-nāsu zādeʿn-nidāʿeʿs-ṣālesʿalā zūrāʿi* diyü buyurdi İmām Buḅārī böyle rivāyet itmişdür ve yine andan bir rivāyetde *eltezeyneʿs-ṣānī yevmüʿl-cumʿa emre bihi ʿosmān hīne keşüre ehlüʿl-mescidi* vārid olmuşdur ve biʿl-cümle bu rivāyetlerüḅ bunda ezān-ı ṣālīs yerinde ezān-ı ṣānī dinildiḅi zıkr (25) olınan iʿtibārlara mebnīdür ve maʿlūm ola ki hutbe [EH 600/b] ezānınuḅ vażʿından murād budur ki mescidde olan ḅalk ḅatībüḅ minbere çıḅup oturduḅun bileler ḅāzır olalar hutbeye başladıḅı gibi sözi kesüp ḅatibi istimāʿ ideler ḅāşılı ezānlaruḅ vażʿında vārid olan aḅbāruḅ eṣaḅḅı aḅvāsı rivāyāt-ı mezkūrdur ki ḅadd-i tevātüre varmışlardır ve ol ḅazret ṣallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem [H 231/a] benī sālim içinde ḅıldıḅı cumʿa namāzı ki evvel ḅılınan cumʿaol idüḅi zıkr olunmuşdı andan oḅuduḅı hutbe bu idi *elḅamduliʿllāhi eḅmeduhü ve estaḅfiruḅu ve estehdīhi ve ūminü bihi ve lā ekfuruhu ve uʿādī men yekfurü bihi eṣhedü en lā ilāhe illāʿllāh vaḅdehu lā ṣerīkelehü ve eṣhedüenne Muḅammeden ʿabduhu ve resūluhu erselehü biʿl-hüdāve dīniʿl-ḅaḅḅı veʿn-nūri veʿl-meviʿzatihi veʿl-ḅikmeti ʿalā fetratın mineʿr-rusūli ve ḅilletin mineʿl-ʿilmive ḅalāletın mineʿn-nāsi ve inḅiṭāʿ mineʿz-zamān ve dünüvvın mineʿs-sāʿatihi ve ḅurbinmineʿl-eceli menyuʿtiʿllāha ve resūlehu feḅad raşed ve menyaʿşi Allāhe fe-i nnehü ḅayru mā evşā bihiʿl-müslimüʿl-müslimen yeḅuḅḅahu ʿalā āḅireti ve yeʿmurehu biʿt-taḅvā iḅzarahu māḅazzerküm min nefsihi fe-i nne taḅvāʿllāhi limen ʿamile bihi ʿalā ve celli ve meḅāfetin min rabbihi* [HE456/b] [EH 601/a] İmām ḅurṭubī raḅmetuʿllāhi ʿaleyḅ bu hutbeyi tefsīrinde yazmışdur rivāyet olunur ki ol ḅazret ṣallaʿllāhu ʿaleyḅ vesellem hutbe oḅudukda bir yay üstine yāḅūd bir ʿaşā üstine ṭayanup oḅudu Sünen İbn Māceʿde böyledür ki cengde olduḅı

zamānda bir kav̄s üzere tayanup [H 231/b] okurdu ve cum'a okuduğı zamānda 'ařāya tayanup okurdu dimişlerdür Ebū Dāvūd katında isnād-ı hasenle vārid olmuşdur ki *kāme mütevekke'iun 'alā kav̄sin ev 'ařā'i* dimişlerdür ba'zılar huṭbede kılıc ve ğayrı esbāb-ı harbden nesneye tayanup okumağuğ ģikmetinde dīn-i İslām silāhla (5) k̄'im oldı dimege iřāretdür didiler ve ba'zılar bu sözi rāzı olmayup dīn-i İslāmuđ kıyāmı vaḫy ile ve kur'anladur didiler İbn Māce naḫlinde *kāne 'aleyhi's-selāma izā řa'ide'l-minber sellem* dimişlerdür ya'nī minbere ıkduğı zamānda ařhābına selām virürdi didiler Müslim rivāyetinde Cābir bin Semereden mervīdür ki *kāne şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeḫṭubu* k̄'imen şümme yeclisu şümme ye [HE 457/a] (10) dimişdür ya'nī tırurken huṭbe okurdu andan şonra otururdu andan şonra yine k̄alkup tırurdu huṭbe okurdu didi ve yine andan mervīdür ki ol Ḥazretüñ iki huṭbesi var idi mā-beynlerinde otururdu Qur'an okurdu ve ḫalka tezkīr iderdi dimişdür 'ibāreti budur *kānet lehu şalla'llāhu 'aleyh ve sellem huṭbetāni yeclisu beynelhümā yeḫrā'u'l-řur'an ve yüzekkürü'n-nās* buyurmuşdur (15) tezkīrüñ ma'nāsı aņdırmaḫdur ammā burada va'az ve nařīḫatdür bunda dağı mebd'e ve ma'ād aḫvālin aņdırmaḫ vardur anuñün tezkīr dinilür ve Ebū Dāvūd naḫlinde İbn 'Ömer rağıya'llāhu 'anhümā buyurmuşdur ki *kāne şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeḫṭubu huṭbeteyni kāne yeclisu izāřa'ide'l-miber ḫattā yağrafel mü'ezzinu* [EH 601/b] şümme yeclisu *felā yectekellemu şümme yeḫūmu feyeḫṭubu* dimişdür ya'nī Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem iki huṭbe okurdu 'ādeti bu idi ki minbere ıkduğı zamānda mü'ezzin ezānı tamām idince otururdu andan tırup (20) huṭbe okurdu andan şonra otururdu söz söylemezdi andan şonra yine tırurdu huṭbe okurdu dimekdür İbn Münzir eydür 'ulemā-yı emřār ittifākları bunuñ üzerinedür ki huṭbe tırurken okuna İmām A'zam raḫmetu'llāhi 'aleyh katında dağı tırurken okunmaḫ gerekdür eger oturuken (25) okusalar cā'izdür ammā mekrūhdur cevāzı budur ki maḫřūd ḫāřıl olur ve kerāheti budur ki tevārüse muḫālifdür Resūlu'llāh zamānından berü k̄'imen okuna gelmişdür İmām Mālik'den dağı mervīdür ki kıyām vācibdür eger terk eylese güneḫkār olur ve huṭbe řaḫīḫ olur dimişdür

ve sâ'ir ulemâ rahîmehumu'llâhi te'âlâ kullarında huḩbede kıyâm şartdur ve kâdir olan kimesne kâ'imen okumaḩ gerekdür şalât gibi didiler [H 232/a] Câbir hadîsiyle istidlâl itdiler ve Resûlu'llâh hazreti kıyâma müdâvemet üzere idi didiler ve iki huḩbe mâ-beyninde cülûsı meşrû'dur eger huḩbenüñ ikisinde daḩı meşrû' olursa cülûs ile faşla ihtiyâcolmaz didiler ve Mu'âviye otururken huḩbe okuduḩına cevâb virüp ol ma'zûr (5) kişi idi ḩurmaḩa kâdir degüldi didiler zîrâ İbn Ebî Şeybe katında Şe'be tarîkînden vârid olmuştur ki *inne Mu'âviyeten innemâ ḩaḩabe kâ'iden lemmâ kessere şaḩmu baḩnih¹* dimişlerdür ya'nî Mu'âviye huḩbeyi kâ'iden okumaḩ şol zamânda oldu ki karnınuñ yaḒı çoḒaldı semn galebe itdi didiler bundan fehmi alınur ki ḩurmaḩa kâdir iken Mu'âviye'den otururken okumaḩ (10) olmamış ola Müslim ve Nesâ'î rivâyetlerinde vârid olmuştur ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem [EH 602/a] huḩbe buyurduḒı zamânda mübârek gözleri kızarırdı ve şavtı 'âlâ olurdu Ḓazabı müştedd olurdu ke-ennahu bir'asker inzâr idüp şubḩuñ ve messâküm dirdi [HE 457/b] ya'nî münzir 'asker düşmen cânibinden haber getirüp işte şabâḩ sizi başdılar işte (15) sizi aḩşam başdılar diyü niçeiht İmâmla söylerse ol Hazret daḩı ümmetine işte mevt yetişdi işte kıyâmet geldi tedârik idüñ diyü söyle iht İmâmla söylerdi demek olur ve daḩı iki mübârek parmaḒın şehâdet parmaḒıyla vasaḩî parmaḒın bir yerde cem' idüp *bi'seti innâ ve's-sâ'ate kehâtine* dirdi ya'nî ben âḩirü'z-zamân peygamberiyim benüm zamânımla (20) kıyâmet birbirine yaḒındır nisbetleri şu iki parmaḒımuñ nisbeti gibidür demek olur ve daḩı *emmâ ba'ḩu fe-i nne ḩayru'l-hadîsi kitâbu'llâh ve ḩayre'l-hediy muḩammedin ve şerre'l-umûri muḩdişâtuhâ ve külli bid'atin ḩelâletin* dirdi ma'nâsı karîben zıkr olunmuştur ve daḩı *ene evlâ bi-küllü mü'minin min nefsihi min terake mâlen fe'l-ehlihi ve men terake deynâ evzay'â fe-ileyye ev 'aleyye* dirdi dimişlerdür (25) ya'nî ben her mü'mine kendü nefsinden evlâyım bir kimesne ki mâl terk ide ya'nî vefât idüp mâlî kâla ol mâl ehlinüñdür vârişlerinüñdür ve bir kimesne ki dîn terk ide yâḩûd kendü emirlerin tedârike kâdir olmaz zürriyât-ı şıḒâr terk

¹ Muaviyenin hutbeyi oturarak okuması karnının yaḒı çoḒaldıḒı, şişmanlık galebe ettiḒi zamanda oldu.

ide anlaruñ velīsi benüm beytü'l-mâlden anuñ dīnin edā iderüm ve anlaruñ rızkların tedārik iderüm dimek olur ba'z-ı [H 232/b] rivāyetde Resūlu'llāh hazretinüñ huṭbesi böyle idi ki cum'a gün çıkardı Allāh te'ālāya ḥamd ü senā eylerdi andan kelimāt-ı mezkūreyi söylerdi dimişlerdür bir rivāyetde daḥı ḥamd ü senā eylerdi andan sonra *men yehdi Allāhu felāmuẓille lehu ve men yuẓill'llāhu felā hādiye lehu ḥayre'l-ḥadīsi kitā'u'llāhdirdi* andan sonra (5) zikr olınan kelimāt emsālin söylerdi Ümmü Hişām binti Ḥarīse raḍıya'llāhu 'anhā *ḳaf ve'l-Ḳur'āni'l-mecīdi* aḥz itmedüm illā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem lisānından aḥz itdüm her cum'a gün minber üstünde ḥalka huṭbe okuduḡı zamānda anı okurdu dimişdür Aḥmed ve Ebū Dāvūdrivāyetlerinde Ḥakem bin Ḥazen [EH 602/b] Kelbī eyitdi biz ḳabilemizden Resūlu'llāh hazretine geldük yedi kişi idük yedinci ben idüm (10) yāḥūd toḳuz kişi idük toḳuzuncuları ben idüm bir ḳaç gün ḥidmet-i şerīflerinde tırduk cum'a günü yetişdi Resūlu'llāh hazreti huṭbeye ḳıyām idüp bir ḳavs üstine tıyandı Allāh te'ālā hazretine ḥamd ü senā eyledi kelimāt-ı ḥaḳīḳat-ı ṭayyibāt-ı mübārekāt ile senā ḳıldı andan sonra *eyyūha'n-nāsi inneküm len tefa'lū ve len tetifū kulle mā emerteküm bihi ve lekin sedidū ve* (15) *beşşirū* didi diyü rivāyet eyledi ya'ni ey Ādem oḡlanları taḥḳīken siz benüm her emr itdügimi işlemezsiz ve ṭāḳat daḥı getürmezsiz ve likin a'mālünüzde sedād ve istikāmet ve 'adālet üzere oluñ daḥı şādumān oluñ dimekdür ḥaşılı Faḥr-ı 'Ālemüñ ḥadīs-i şerīfi bir kelām-ı cum'adur ki cemī'-i ḥayrātı mutaẓammındur kişi her 'amelde 'adālet üzere olınuḡdan sonra sa'ādet (20) dārına vāşıl olur Buḡārī ve Müslim Ya'le bin Ümeyye'den naḳl iderler ki ol Ḥazret [HE 458/a] şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem minber üstünde *ve nādev yā Māliku liyaḳzı 'aleynā Rabbūke* āyet-i kerīmesin okurdu dimişdür ve Ebū ed-Derdā' raḍıya'llāhu 'anh rivāyet itmişdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bize cum'a gün huṭbe okudı ve buyurdu ki *Tübū ilā Allāh* (25) *ḳable en temutū ve bādiru bilemāli's-şāliḥati ḳable en tuşteḡlū ve şillū ellezi beyneküm ve beyne Rabbiküm tes'edū ve eḳsirū's-şadaḳa turzeḳa ve'mirū bil ma'rūfu tuḥşabū venhev 'ani'l-münker tunşerū eyyūhā'n-nāşu inne ekyesekum eḳsarekum zikren*

*lil-mevtive ekramekum ahsenekum isti'dāden lehü elā ve inne min alāmāti'l-‘aqli't-tecāfi ‘an dāri'l-ğurūri vel-i nābetu ilā-dāril-ğulūdi ve't-tezevvūdu liskūni'l-ğubūri ve't-te'ehhūbu liyvmi'nuşūri [H 233/a] ve Ebū Dāvūd Zühri'den mürselen rivāyet itmişdür kikāne şadru huṭbeti'n-nebiyyi şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem elḥamduli'llāhi naḥmeduhu ve nesta'inuhu ve nesteğfiruh ve ne'uzū bi'llāhi min şurūri enfusināmen yehdi Allāhu felā müđille lehü ve men yuđlil felā hādiye lehü ve eşhedü enne lā ilāhe illā'llāh ve enne muḥammeden‘abdihi rasūluhu erselehu (5) bi'l-ḥaḳḳi beşīren ve nezīren beyne yedeyye's-sā'ati men yuṭi'i'llāhe ve rasūluhu feḳad reşude ve men ya'şihimā feḳad ğavā nes'elu [EH 603/a] Allāhe rabbenā en yec'alnā mimmen yuṭi'uhu ve yuṭi'ü resūlehu ve yettbi'ü riđvānehu ve yectenibu seḥātaḥudiyübuyurmuş bundan sonra ma'lūm ola ki İmām A'zam raḥmetu'llāhi ‘aleyh mezhebinde ḥaṭīb huṭbeye çıķduğı zamāndan namāz tamām olunca söz söylemek ḥarāmdur eger namāz (10) kılnurken bulunsa gerekse cum'a sünneti dağı olursa iki rek'at kılip ḳaṭ' itmek gerekdür eger üçüncü rek'atde bulunursadördi tamām itmek gerekdür İmām Şāfi'iden bu bābda iki ḳavl rivāyet olinmişdür birḳavilde süküt vācibdür birinde degüldür dimişdür İmām Aḥmed dağı böyle dimişdür ve ikisinden bu rivāyet dağı ¹huṭbe işidülür yerde oturanlara süküt vācibdür (15) ğayrılarına vācib degüldür dimişlerdür ammā ‘ulemā-yı Ḥanefiyye'den bu fark menḳül degüldür İmām Müslim ve İmām Tirmidī rivāyetlerinde *kānet şalātuhu şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem ḳaşden* diyü buyurulmuşdür ya'nī ol Ḥazretün namāzı ve huṭbesi miyāne idi ne ṭavīl ve ne ḳaşīr idi i'tidāl üzere idi dimek olur bir rivāyetde *kāne lā yuṭīlu'l-* (20) *mev'izate yevme'l-cum'ati innemā hiye kelimātün yesīrātün vārid olmışdür ya'nī cum'a günü mev'azeyi uzatmazdı hemān bir ḳaç kelimāt buyururdu dimek olur Müslim rivāyetinde ‘Ömer bin Ḥarīs *ennehu şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥaṭabe ve ‘aleyhi ‘ İmāmetün sevdā'u ḳad erḥā ṭarafeyhā beyne ketifeyhi* buyurmuşdür ya'nī Faḥr-ı Kā'ināt şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem huṭbe buyurdu şol ḥālde ki (25) mübārek başında siyāh ‘ İmāme var idi uçlarını yağrını ortasını**

¹ vāriddür ki HE, EH ; -H

şarķıtımış idi demek olur ve ‘ādet-i kerīmesi bu idi ki halk cem‘ olduğu gibi hūcre-i şerīfesinden yalnız çıkardı öñünce çağırır kimesne yoğ idi [EH 603/b] şimdiki zamānda diyār-ı ‘Arab’da hūṭben ihdās itdükleri evzā‘dan ol Hāzretün zamānında nesne yoğ idi İbnü’l-Ḳayyim rahmetu’llāhi ‘aleyh [HE 458/b] ol Hāzret [H 233/b] ṭaylasān giymedi ve siyāh giymedi dimişdür maḳşūd cum‘a günü giymedi dimekdür ve mescide girdüğü zamānda aşhāba selām virürdi ve minbere çıkup yine halka müteveccih olduğda selām virürdi andan otururdu ve Bilāl raḍıya’llāhu ‘anh ezāna başlardı tamām itdüğü gibi Fahr-ı ‘Ālem ezānla (5) hūṭbe mā-beynin faşl itmeden hūṭbeye başlardı ya‘nī ezāndan sonra hūṭbeden evvel yaḥadīs yaāyet buyurmak olmazdı hemān ezān oğunduğı gibi hūṭbeye şürū‘ iderdi ve eline seyf ve ğayrı nesne almazdı kavş üzerine yāḥūd ‘aşāya ṭayanurdu minbere ittiḥāz itmedin ḥālī bu idi ve halka yakın gelün diyü emr iderdi ve enṣatu buyurdu ya‘nī sükūt idün (10) diyü emr iderdi dimişdür ve likin eline seyf ve ğayrı almazdı hemān kavse yāḥūd ‘aşāya ṭayanurdu didüğünde nazār vardur didiler ‘ulemā-yı Hānefiyye’den İmām Ḳāḍī Ḥan rahmetu’llāhi ‘aleyh eydür her şehir ki kılıçla kaḥr-en fetḥ olunmuş ola anda ḥaṭīb minber üzere kılıçla hūṭbe oğuya ve her şehir ki anuñ ehli ṭav‘an İslām’a gelmiş olalar andan ḥaṭīb kılıçsuz hūṭbe oğuyaMedīne-i Resūlu’llāh (15) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem kılıçsuz fetḥ olunmuşdur anda ḥaṭīb kılıçsuz hūṭbe oğur Mekketu’llāh kılıçla fetḥ olunmuşdur andan kılıçla hūṭbe oğunur Fetāvā-yı Tātārḥāniyye’de böyle zıkr olunmuşdur ve şalāt-ı cum‘anuñ evvel rek‘atinde sūre-i cum‘a oğurdu ikinci rek‘atinde *izā cā’eke’l-münāfikūn*¹ oğurdu İmām Müslim ve İmām Tirmidī böyle naql itmişlerdür sūre-i cum‘a oğuduğında ḥikmet bu (20) idi ki vücūb-ı cum‘ayı sā’ir kavā’idi ve tevekkül ve zıkr üzere tenbīhi müştemildür ve sūre-i münāfikın oğuduğunuñ [EH 604/a] ḥikmeti ḥāzır olan münāfiklara tevbiḥ ve serzeniş itmek idi ve tevbeye tenbīh ve bunlaruñ ğayrı kavā’idi zıkr idi zīrā münāfiklar ol günde sā’ir günlerden artuğ cem‘ olurlardı mescide gelürlerdi ve böyle degüldür ki dā’imen cum‘a günlerinde ol sūreleri (25) oğuyalardı murād ekser-i

¹ Kur’an 63/1: (Ey Muhammed) Münafıklar sana geldiklerinde...

zamānda böyle idi dimekdür zīrā Müslim rivāyetinde Nu‘mān bin Beşīr’den mervīdür ki cum‘a günlerinde ve bayramlarda *sebbihisme rabbike’l-‘alāsūresiyle hel etāke ḥadīşü’l-gāşiyet*¹ süresin okurdı dimişdür ve cum‘a mun‘akid olmağa kaç kişi gerekdür diyü ‘ulemā ihtilāf idüp bu mes‘elede bir niçe kavlı buyurmuşlardır İmām-ı A‘zam Ebū Ḥanīfe rahmetu’llāhi [H 234/a] ve Süfyān Sevrī İmāmdan ğayrı üç kişi gerekdür didiler eşaḥḥ budur zīrā şihḥat-ı cum‘anuḡ şartı cemā‘atdürve eḡall cemā‘at üçdür ve İbn Ḥazim rivāyetinde bir kişi kılmak şaḥīḥ olur ve Nahḡī ve ehl-i zāhir katında iki kişi daḡı cemā‘at gibidür ve Ebū Yūsuf ve Leys kavllerinde İmāmdan ğayrı iki kişi olmak (5) kifāyet ider bir rivāyet de bir rivāyetde İmām Meḡmedüḡ daḡı kavli bunlar gibidür ḡattā mü‘ellif rahmetu’llāhi bunlar ki zikr itmişdür ammā Hidāye’de eşaḥḥ budur ki [HE 459/a] bu hemān Ebū Yūsuf kavlidür dimişdür İmām Meḡmed İmām-ı A‘zam ḡazretlerine muvāfiḡdur rahmetu’llāhi ‘aleyhümā ve ‘Ukreme² katında yedi kişi gerekdür ve Rebī‘adan bir rivāyetde tokuz ve bir rivāyetde on kişi gerekdür ve İshāḡ katında İmāmdan ğayrı on kişi gerekdür (10) Şāfi‘ī katında kırk kişi gerekdür İmāmı ve her birihür ve ‘āḡil ve bāliḡ ve muḡīm gerekdür ve ḡuḡbenüḡ evvelinde cum‘a ikāmet olunca ḡāzırlar gerekdür³ Ömer bin ‘Abdü’l-‘azīz ve bir ḡā’ife daḡı böyle dimişlerdür İmām Aḡmed katında bir rivāyetde elli kimesne gerekdür bu daḡı ‘Ömer bin ‘Abdü’l-‘azīz’den ḡikāyet olunmuşdur ve Māzerī rivāyet itdüḡi üzere seksen kişi gerekdür ve ‘ulemādan [EH 604/b] ba‘zı (15) daḡı *cem‘i kesir bi-ḡayriḡaḡr*⁴ gerekdür dimişlerdür ya‘nī ‘aded şart degüldür hemān çok kimesne olmak gerekdür didiler va’llāhu a‘lem.

Bāb-1 sālīs ol ḡazretüḡ teḡeccüdi beyānındadır:

Şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡaḡḡ te‘ālā celle ve zikre ḡur‘ān-ı ‘azīmden Resūl-i

¹ Kur’an 88/1: Deḡseti her şeyi kaplayan felaketin haberi sana geldi mi?

² Ukreme H, EH ; -HE

³ Şāfi‘ī den bir rivāyetde İmāmdan ğayrı kırk kişi gerekdür HE, EH ; -H

⁴ Sayısı sınırlı olmaksızın çok kişinin topluluḡu

kerîmine hitâb idüp ve *mine'l-leyli fetehecced bihi nâfileten leke*¹ buyurmuşdur bezamîri Kır'âna râcî'dür hüçüd lûgatde uyğuya dirler Ebî 'Ubeyde'den menķüldür ki *el-hâcidü'n-nâim* demişdür ve dahı *el-hâcid el-muşallâ bi'l-leyl* demişdür ve Ezherî dahı (20) *el-hâcidü'n-nâim* demişdür Mâzenî *et-teheccüdi lil-şalâti va'de'l-rukâd sümme şalâtun uhrâ ba'de rakdeti sümme şalâtun uhrâ ba'de rakdet*² demişdür ve dahı ve hekezâ kânet şalâtu resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem demişdür ya'nî teheccüd uyğudan sonra namâz kılmakdur andan yinebir uyğudan sonra bir namâz dahı kılmakdur ve yine bir uyğudan sonra (25) bir namâz dahı kılmakdur Resûlu'llâh hazretinüñ namâzı böyle idi demişdür *nâfileten leke* buyurduğı *'ibâdeten a'lâ ferâ'izike* dimekdür yâhüd *faziletten leke le-i ħtişâşi fazilet* dimekdür ħâşılı teheccüd ħâşşaten ol ħazrete vâcibdür bu cihetden aña fazilet olur Taberî rahmetu'llâhi 'aleyh İbn 'Abbâs'dan rivâyet eyler ki *inne'n-nâfilete lil-nebiyyi şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ħâşşeten li ânne emru be-ķiyâmi'l-leyl ve kütübü 'aleyh dūni ümmete* [H 234/b] demişdür ya'nî nâfile ol ħazrete maĥşüşdür zîrâ ķiyâm-ı leyl ile ol ma'mūr olmışdur ve aña farz olunmışdur ümmetine degüldür demek olur ammâ rivâyetün isnâdı za'îfdür ba'zılar *ziyâde leke ħâşşeten* dimekdür didükden sonra zîrâ ğayruñ tetavvu'ı zünübün mükefferolur ve ol ħazretün tetavvu'ı ħâlişen (5) kendünün olur zîrâ anuñ zenebi yokdur her tã'at ki ol işler ziyâde derecât ve kesret-i ħasenât içündür anuñçün nâfile tesmiye olındı ammâ ümmeti böyle degüldür anlaruñ zünübü vardurkefâret-i zünüba muĥtâclardur bu tã'ate ihtiyâcları oldur ki günâhların setr eyleye demişlerdür Müslim rivâyetinde ħazret-i 'Ā'ışeden mervîdür ki [EH 605/a] *inna'llâhe efteraza ķiyâmü'l-leyli* (10) *fî evveli heze's-süret feķâme nebiyyu şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem aşĥâbihi ħavlen ħattâ enzele Allâhu fî-âĥiri hezihi sürete't-taĥffif feşâra ķiyâmü'l-leyl* [HE 459/b] *teĥavvu'en ba'de'l-fariza* demişdür ya'nî ħaķķ te'âlâ yâ eyyühâ'l-

¹ Kur'an 17/79: Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl.

² Teheccüd, uykudan sonra namaz kılmaktır. Ondan sonra bir uyku alıp tekrar namaz kılmaktır. Sonra yine bir uyku alıp yine namaz kılmaktır.

*müzemmil*¹ süresinin evvelinde gice namâzı farz itmişdi peygamber şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem aşhābı bir yıl kıldılar hattā Hakkı celle ve 'alā bu sürenün āhırinde tahfif-i inzāl itdi andan gice (15) namâzı farīza olduğdan sonra tetavvu' oldu didi hāşılı evvel sürede *kumi'l-leyl*² kavli-i şerīfiyle farz olunmuşdu şonradan süre āhırinde *ve akīmu'ş-şalate*³ āyet-i kerīmesiyle şalāt-ı hams ikāmet olunmak buyurulup butetavvu' oldu dimekdür Muhammed bin Naşr kıyām-ı leyl hakkında İbn 'Abbās rağıya'llāhu 'anhümā hazretinden rivāyet eyler ki icābla nesih mā-beyninde bir yıl geçdi diyü buyurmışlar (15) İmām Şafī' ba'zı ehl-i 'ilmden hikāyet eyler ki sürenün āhırinde kıyām-ı leylün farziyyetini nesih itmişdür illā müyesser olan miqdārın degül andan sonra şalāt-ı hams eyle ol miqdārın farziyyeti dağı mensüh oldu dimişler Muhammed bin Naşr naklinde Cābir'den mervīdür ki nesih-i kıyām-ı leyl hicretten sonra Ceyş-i Hubuṭ arasında Ebū 'Ubeyde ile teveccüh itdikleri zamānda vākı' (20) olmuş ola ammā bu rivāyetün isnādı za'ifdür Ceyş-i Hubuṭ didükleri üçyüz nefer kimesnedür ki Ebū 'Ubeyde ile gönderilmişler idi zādları kalmadı dağı ağac yaprakların silküp yediler tafşili sābıkan zikr olunmuşdur ve kıyām-ı leyl bizüm hakkımızda mensühdür ammā Resūla'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hakkında dağı mensüh mü idi degül mü idi ihtilāf itmişlerdür şahih budur ki anuñ hakkında [H 235/a] dağı mensüh idi dimişlerdür hāşılı şonradan vücub tarikiyle kılmazdı tetavvu' tarikiyle kılordı ve ol Hazretün dün namāzına keşret kıyāmı hakkında hazret-i 'A'īşe rağıya'llāhu 'anhümā yā Resūla'llāh [EH 605/b] *kāme şalla'llāhu 'aleyhive sellem hattā teverramet kaddemāhu* diyü buyurmışdur ya'nı şol kadar tordı ki mübarek ayakları şişdi (5) dimişdür bir rivāyetde 'A'īşe rağıya'llāhu 'anhā yā Resūla'llāh niçün böyle idersin senün hod günāhlaruñdan mäte'kaddemve mäte'ahhir mağfiret olunmuşdur didüm *efelā ekūnu 'abden şekūra* diyü buyurdı dimişdür ma'nāsı ya teheccüdi terk ideyim'abd-i şekür olmayayın mı demek olur hāşılı tatalum ki

¹ Kur'an 73/1: Ey örtünüp, gizlenen.

² Kur'an 73/2: Gece kalk.

³ Kur'an 73/20: Ve namazı kılın.

aşlā günāhum yoğ imiş¹ yā Ḥaḫḫ te‘ālā bu devleti erzānī buyurduğuna şükür (10) gerekmez mi demek olur İmām Buḫārī ve Müslim rivāyetlerinde vārid olmuştur ki *felemmā bedūne ve keşüre laḥmehu şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem cālisen fe-i zā arāde en yerka‘a kāme feḫarā’ sūmme reka’* diyü buyurmışlardır ya‘nī ol Ḥazretün vaktā kim mübārek bedeni semürdi ve laḥmı çoğaldı oturduğu yerden kalur oldu rükū‘ itmek dilese kalkup kırā‘at iderdi andan şonra rükū‘ eylerdi (15) dimişlerdür ba‘zı ‘ulemā buyurmışdır ki Resūlu’llāh ḫazreti Ḥaḫḫ te‘ālānuḫ kendü ḫaḫḫında² fazlın bilürken [HE 460/a] bu kadar t̄a‘at ve ‘ibādete gūşişler idüp nefisine meşakḫatler viricek istihḫāk-ı nārdan emīn olmayan t̄a‘ife niçün nefislerine meşakḫat virüp çalışmayalar imdi insan ‘ibādete katı çalışmak gerek eger bedenine zarar iderse dahı terk (20) itmeyüp çalışmak lāzımdur görmez misiz ki Faḫr-ı ‘Ālemün ḫurmaḫdan mübārek ayaklarına zarar yetüşürdi yine teheccüdi terk itmeyüp kılurdi dimişdür ammā İbn Ḥacer raḫmetu’llāhi ‘aleyh buyurduğu üzere çalışmak şöyle gerekdür ki nefse helāk gelmeye mādām ki ‘ibādete şevḫ ola müdāvemet gerekdür ve kaçan ki uşanmak geleistirāḫat itmek gerekdür Faḫr-ı ‘Ālem ḫazretinün (25) ḫāline kimsenün ḫāli müşābih olmak yoḫdur anuḫ ḫāli ekmel aḫvāl idi bedenine zarar geldügi taḫdīrce yine ‘ibādetden uşanmazdı nitekim ḫadīs-i şaḫīḫde *ve ce‘altü ḫurrete ‘aynī fiş-şalātī*³ vārid olmuştur anuḫ şafā ve sürürü ve şevḫi namāz içinde idi ḡayrılar şöyle gerekdür ki uşanmak [EH 606/a] ihtimāli olıcaḫ nefislerine meşakḫat virmeyeler Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemün [H 235/b] *ḫuzu emine’l-‘amāli mā tuḫīḫūnehu fe-i nna’llāhu lā yemellu ḫattā temellū* buyurduğu ma‘nā-yı mezkūreye işāretdür ba‘zı ‘ulemā raḫimeḫümü’llāhi te‘ālā eyitdiler enbiyā ‘aleyhimü’s-selām anuḫcün nefislerine şiddet-i ḫavf-ı iltizām itmişler idi ki Ḥaḫḫ celle ve ‘alānuḫ kendüler üzerinde olan ni‘met-i ‘azīmesin bilürlerdi⁴ (5) lā-cerem andan kemāl-i ḫavf üzere olup ‘ibādetinde bezl-i mechūr iderlerdi tā kim anuḫ ba‘zı şükürin edā idelerdi ma‘-hezā ḫuḫūḫu’llāh andan a‘zamdur ki

¹ yoğ imiş H ; yoğmuş HE, EH

² s̄abıḫan HE , EH ; -H

³ Gözümün nuru namaz içindedir

⁴ ve kendülerün istihḫākından evvel Allāh te‘ālānuḫ s̄abıḫan iḫsānı olduğun fehmi iderler HE, EH ; -H

‘ibād anuñ şükkrine kıyām idebileler diyü buyurdı ve ol Hâzretüñ teheccüdi aḥvâlinde Şüreyḥ bin Hânîden menkûldur ki eyitdi ḥâzret-i ‘Ā’işe raḍıya’llâhu ‘anhâ buyurmuşdur ki *mā şallâ Resûlu’llâh şalla’llâhu* (10) ‘*aleyhi ve sellem el-‘işâ’e kaṭṭ fedehal beyti illâ şallâ erba’ rek’âtin ev sitte rek’ati* dimişdür didi ḥâşılı her bār ki Resûlu’llâh ḥâzreti yatsu namâzın kılup benüm evime dâḥil olaydı dört rek’at ya altı rek’at namâz kılırdı dimek olur Buḥârî ve Müslim rivâyetlerinde *kâne yeḳûmu izâ semi’ü’ş-şâriḥen vâkı’* olmuşdur ḥâzret-i ‘Ā’işeden mervîdür ya’nî ḥorus ötdüğün işitdügi (15) zamânda ḳalkardı dimekdür ve yine Şeyheyn rivâyetlerinde ‘Ā’işeden menkûldur ki ol Hâzret ‘aleyhi’s-selâm gicenüñ evvelinde uyurdu âḥirinde ṭurup namâz kılırdı andan şonra döşegine rucû’ iderdi mü’ezzîn ezân okuduğı gibi ḳalkardı eger lâzım ise ğusl iderdi ve illâ âb-dest alurdu daḥı mescide ḳıḳardı ve daḥı ḥâzret-i ‘Ā’işeden [HE 460/b] mervîdür ki ğusl gah olurdu gicenüñ (20) evvelinde eylerdi ve gah olurdu âḥirinde eylerdi ve şalât-ı vitri gicenüñ gah evvelinde kılırdı ve gah âḥirinde kılırdı ve kırâ’atde gah cehr eylerdi ve gah ihfâ eylerdi dimişdür ve Ebü [EH 606/b] Dâvûd ve Tirmidî ve Nesâ’î rivâyetlerinde Ümmü Seleme raḍıya’llâhu ‘anhâ ol Hâzret bizimle namâz kılırdı daḥı yatur uyurdu andan şonra ṭurup uyuduğı kadar namâz kılırdı andan yine namâz (25) kılduğı kadar uyurdu andan yine uyuduğı kadar ḳalkup namâz kılırdı yaşıbâḥ olunca ḥâli bu idi dimişdür bu ma’nâda ‘ibârât-ı müteğayire ile rivâyât vârid olmuşdur ḥâzret-i ‘Ā’işe’den mervîdür ki H’âce-i ‘Ālem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem giceyle uyḥudan uyansa böyle dirdilâ *ilâhe illâ ente sübhâneke Allâhümme estağfirüke lizenbi ve es’elüke* [H 236/a] *rahmeteke Allâhümme zıdnî ‘ılmen ve lâ tuzığ ḳalbî ba’de iz hedeytenîve heb lî min ledünke rahmeten inneke ente’l-vehhâbu* Ebü Dâvûd rahmetu’llâhi ‘aleyh böylece rivâyet itmişdür ve yine ḥâzret-i ‘Ā’işe’den naḳl itmişdür ki giceyle uyḥudan uyansa on kerre tekbîr iderdi ve on kerre *elḥamdüli’llâh* dirdi ve on kerre (5) *sübhâne’llâhi ve bi-ḥamdihî* dirdi ve on kerre *subḥâne’l-meliki’l-ḳuddüsî* dirdi ve on kere *lâ ilâhe illâ’llâh* dirdi andan şonra on kerre *Allâhümme innî e’uzü bike min ziyḳi’d-*

*dünyā ve ziyki yevmi'l-kiyāmet*¹ dirdi andan namāza başlardı dimişdür ol Hāzretün dün namāzı kılduğun ve şalāt-ı vitr kılduğun ‘Ā’işe ve İbn ‘Abbās rağıya’llāhu ‘anhümā rivāyet itmişlerdür İbnü’l-Ḳayyim (10) eydür kaçan ikisi kıyāmü’l-leyl huşuşında bir nesne üzere ihtilāf itseler söz ‘Ā’işenün sözidür zīrā ol Hāzretün gice kılduğı namāzlar bābında ‘Ā’işe cümleden ā’lemdür dimişdür İmām Buḫārī ve Müslim rivāyetlerinde İbn ‘Abbāsdan mervī olanuñ ḫāşılı budur ki eyitdi bir gice ḫāletüm olan ümemü’l-mü’minīn Meymüne rağıya’llāhu ‘anhā evinde yatdum (15) Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem daḫı o gice anda idi bir sā‘at ehli ile söyleşdi andan yatup uyurdu vaḫtā kim gicenün sülüs-i āḫiri oldu [EH 607/a] yāḫūd ba‘zı ḳaldı ol Hāzret ḳalkup oturdu daḫı göklere naḫar itdi andan *inne fiḫalkı’s-semevāti ve’l-arđi veḫtilāfi’l-leylive’n-nehārī*² āyet-i kerīmesinden başladı sürenün āḫirine varınca oḫudu andan ḳalkup (20) ḳırba yanına vardı bağıni çözdü çanak içine biraz şı ḳodı bir güzel āb-dest aldı şıyı ne ḳillet üzere ḫarc itdi ne isrāf itdi andan namāza ḫırdı bende ḳalkup āb-dest aldum şol cānibine ḫırdum ḳulağıma yapışdı daḫı beni şağ yanına ḫolandırdı andan on üç rek‘at namāz ḳıldı andan yanı üzerine yatup uyudu ḫattā nefḫ eyledi (25) ya‘nī mübārek nefesinün şavtı gelmege başladı [HE 461/a] ol Hāzretün ‘ādeti bu idi ki andan Bilāl ezān oḫudu ḫırdı ayrıḫ āb-dest almadı dimişdür ve sābıḫan beyān olunmuşdur ki benüm gözlerim uyur ve ḳalbim uyumaz diyü buyurmuşdur tecdīd-i vuzū itmedüğüñ ḫikmeti bu idi ve itdüğü du‘ālaruñ ba‘zı budur ki *Allāhümme ec‘al fī-ḳalbi nūren ve fī-başari nūren ve fī-sem‘ī nūren ‘an yemīni* [H 236/b] ve *‘an yesārī nūrenve fevḳinūren ve taḫtī nūren ve emāmī nūren ve ḫalfī nūren ve ec‘al-lī nūren* diyü buyururdu ve bir rivāyetde böyledür ki iki rek‘atḫafife ḳıldı her rek‘atinde ümmü’l-kitāb oḫudu andan selām virdi şonra vitr ile on bir rek‘at daḫı ḳıldı andan uyḫuya (5) vardı andan şonra Bilāl geldi eş-şalavāt yā Resūla’llāh didi andan Faḫr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḳalkdı iki rek‘at namāz ḳıldı andan şonra ḫalkā namāz ḳıluvirdi dimişdür ve yine bir rivāyetde on üç rek‘at namāz ḳıldı iki rek‘atı şabāḫ sünneti idi diyü naḫl olunmuşdur bu

¹ Allahım dünya darlığından ve kıyamet gününün darlığından sana sığınırım.

² Kur’an 3/190: Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde..

dağı andan mervîdür ki ikişer rek'at namâzlar kıldı sekiz rek'at olduğdan sonra (10) beş rek'at vitr kıldı her rek'atde kıyâmını yâ eyühâ'l-müzemmil okuyacak zamân taqdîr itdüm didi Nesâ'iden bir rivâyetde böyledür ki âb-dest aldı ve misvâk isti'mâl itdi ve bu âyeti okudu *inne fî* [EH 607/b] *halkı's-semevâti ve'l-arđi* andan iki rek'at namâz kıldı sonra uyğuya vardı hattâ nefhin işitdüm andan sonra yine kalkup âb-dest aldı ve misvâk isti'mâl itdi ve iki rek'at namâz (15) kıldı ve yine uyğuya vardı sonra yine kalkup âb-dest aldı ve misvâk tutdı ve iki rek'at namâz kıldı andan sonra üç rek'at vitr kıldı dimişdür İmâm Müslim rivâyetinde dağı uyğudan uyandı misvâk tutdı ve âb-dest aldıinne *fîhalkı's-semevâti ve'l-arđi* rivâyetinden süre âhîrine dek okudu andan turup iki rek'at namâz kıldı ikisinde bile kıyâmı ve rükû'ı ve sücûdî (20) uzatdı andan gidüp yatdı uyudu hattâ nefesinüñ şavtı işitildi sonra yine turdı hâşılı üç def'a öyle eyledi altı rek'at namâz kıldı her def'ada misvâk tutardı ve âb-dest alardı ve ol âyetleri okudu andan sonra üç rek'at vitr kıldı dimişdür ve hazret-i 'Â'îşe hadîsi Sa'd bin Hişâmdan böyle vârid olmuşdur ki eyitdi bir gün 'Â'îşe-i (25) şiddîka raçıya'llâhu 'anhâ hizmetine vardum yâ ümmü'l-mü'minîn bağa Resûl'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemüñ hulkindan haber vir didüm eyitdi sen Qur'an okumaz mısın didi eyitdüm belî okurum didüm 'Â'îşe eyitdi anuñ hulkı Qur'an yine eyitdüm yâ ümmü'l-mü'minîn bağa haber vir ol Hazret vitri nice kılırdı didüm eyitdi 'âdetimiz bu idi ki anuñ misvâkını ve âb-dest şuyını [H 237/a] ihzâr iderdük Haqq te'âlâ diledüğü zamânda anı uyğudan uyarırdı kalkup misvâk tutardı ve âb-dest alardı ve tokuz [HE 461/b] rek'at namâz kılırdı taħıyyata oturmazdı illa sekizinci rek'atde otururdu andan Haqq te'âlâ Hazretin zıkr iderdi ve hamd eylerdi ve du'â kılırdı andan (5) selâm virmedin kalkardı ve tokuzuncı rek'ati kılırdı andan selâm virmedin kalkardı tokuzuncı rek'ati kılırdı yine zıkr iderdi ve du'â¹ [EH 608/a] iderdi andan selâm virürdi selâmını bize işitdürürdi andan sonra oturduğı yerden iki rek'at namâz kılırdı ey benüm oğlancığım işte anuñ on bir rek'at namâzı bu idi vaqtâ kim pîrlik yetişdü ve aklıandı yedi rek'atle vitr

¹ du'â H, HE; hamd EH

iderdi ve ol iki (10) rek'atı evvelki üslûb üzere kılmırdı işte bu toköz rek'atdür ey benim oğlancığım didi dimişdür ve yine hazret-i 'A'ışeden mervîdür ki yatsu namâzından ferâgatle fecr mâ-beyninde on bir rek'at namâz kılmırdı her iki rek'atde selâm virürdi sonra bir rek'at vitr kılmırdı andan ol vitrün bir secdesin sizün biriñiz elli âyet okuduğu zamân kadar (15) uzadurdu andan mü'ezzin şabâh ezânın okuyup tamâm itdülden sonra ve fecr zâhir olduğdan sonra kalkup iki rek'at-ı hafife kılmırdı andan¹ mü'ezzin ikâmet gelince sağ yanının üstine yaturdu dimişdür ve yine andan mervîdür ki *kâne yuşalli selâsete aşererek'ate yütiru min zalike bi-hamsi ve lâ yeclisu fı şey'in illâ fı âhîrihâ* buyurmuşdur ya'nî üç rek'at kılmırdı ol on üçden beş rek'at vitr (20) kılmırdı hiç bir yerde cülûs itmezdi illâ âhîrinde cülûs iderdi demek olur Şahîh-i Buĥârî'de Mesrûk'dan mervîdür ki hazret-i 'A'ışeye Resûlullâh hazretinin şalâtından su'âl itdüm eyitdi *seb'en ve tis'en ve eĥadi aşereten sivâ rek'ati'l-fecri* didi dimişdür ya'nî yedi rek'at ve toköz rek'at ve on bir (25) rek'at kılmırdı şabâh sünnetinden ğayrı dimekdür ĥaşılı ğah artuĥ ve ğah eksük kılmak vâkı' olurdu dimekdür ve yine Buĥârî naklinde Kâsım bin Muĥammed hazret-i 'A'işe'den rivâyet itmişdür ki yuşal mil diyü buyurmuş ya'nî on üç rek'at kılmırdı vitr ü şabâh sünneti ol on üçden [H 237/b] idi dimekdür ve bi'l-cümle ol Ĥazretün ğiceyle kılduğu namâzlar ĥaĥkında [EH 608/b] hazret-i 'A'ışeden bir ĥaç dürlü rivâyet vârid olmuşdur ba'zında artuĥkılmak ve ba'zında eksük kılmak zıkr olunmuşdur aşlı budur ki evĥât-ı müte'addide ve aĥvâl-i muĥtelife ĥasebiyle şalâtuñ rek'atında ziyâde ve (5) noĥşân vâkı' olurdu mizâc-ı şerîflerinde şevĥ ü neşâť olsa artucaĥkılurlar ve beşeriyyet muĥtezâsınca bir ĥâl vâkı' olsa bir ĥaç rek'at eksük kılmırdı ve bir ĥikmeti daĥı cevâzın beyânıdır tâ kim kendülerden şâdır [HE 462/a] olana ĥalk ittibâ' ideler vücûh-ı mezkûreden ĥanĥısın ihtiyâr iderlerse öyle kılmalar ba'zı 'ulemâ ol Ĥazretün şalât-ı leylî on bir rek'at (10) olduğunun ĥikmetin beyân idüp buyurmuşlardur ki teheccüde vitr ğiceye maĥşûş namâzlardur ve vitr olucaĥ

¹ çoĥ HE, EH ; -H

gice namāzı daḥı vitr olmak münāsibdür ya'nī öyle namāzı dört rek'atdur ve ikindi¹ daḥı dört rek'atdur ve aḥşam üç rek'atdur bu cümle on bir rek'at olur ḥāşılı gündüze maḥşūş on bir rek'at farz vardur buḡa münāsib oldur ki tecehhüdle vitr daḥı cümlesi on bir rek'at (15) ola dimişlerdür ve on üç vākı' olduğu şabāḥ namāzın gündüz namāzlarına zımm itmek i'tibāriyledür bu taḡdīrce gündüzün ferāīzi on üç olurdün namāzı daḥı şalātı vitrle 'adedde aḡa muvāfiḡ olur dimişlerdür ve ma'lūmdur şalāt-ı mefrūza şabāḥ namāzı nehār-ı şeri'ide dāḡıldür ve aḥşam namāzı daḥı āsār-ı nehār ḡālib iken yetişür bu cihetden ikisi daḥı ² ma'ūdıldardur gah (20) ikisi ma'en i'tibār olup ferāīz-i nehār on üçe yetişüp vitrle nevāfil-i leyle daḥı on üç kılınmışdur ve gah birisi i'tibār olup on bire yetişüp anlar daḥı on bir kılınmışdur ve biri i'tibār olunduḡı taḡdīrce aḥşam namāzı i'tibār olunduḡı vitr olduğu cihetdendir Allāhu te'ālā a'lem ve bi'l-cümle ol Ḥāzretün dün namāzı ḡuşūşında vārid olan rivāyātun [EH 609/a] (25) icmāli budur ki Müslim ḡatında İbn 'Abbāsdan altı rek'at kılurdu her iki rek'atde selām virürdi andan şonra üç rek'atde vitr kılurdu diyü mervīdür ve Buḡārī ve Müslim rivāyetlerinde 'Ā'ışeden mervīdür ki şalātını iki rek'at-ı ḡafife ile ibtidā eylerdi andan on birer rek'ati tamām iderdi her iki rek'atde bir selām virürdi andan şonra bir rek'at vitr kılurdu dimişdür [H 238/a] Müslim naḡlinde Zeyd bin Ḥālid el-Cūhenī üslüb-ı mezkūr üzere on üç rek'at kılurdu dimişdür ve yine Buḡārī ve Müslim rivāyetlerinde İbn 'Abbās raḡıya'llāhu 'anhümā sekiz rek'at kılurdu her iki rek'atde selām virürdi andan şonra beş rek'at vitr kılurdu cülūs itmezdi illā āḡirinde (5) eylerdi dimişdür ve Müslim rivāyetinde ḡāzret-i 'Ā'işe raḡıya'llāhu 'anhā ḡokuz rek'at kılurdu cülūs itmezdi illā sekizincide eylerdi zikru'llāḡ iderdi ḡamd eylerdi ve du'ā iderdi selām virmedin ḡalkardı ḡokuzuncı rek'ati kılurdu andan şonra otururdu ve Allāḡ te'ālāya ḡamd iderdi ve du'ā eylerdi andan selām virürdi şonradan iki rek'at daḥı oturduḡı yerden kılurdu (10) dimişdür ve Müslim'ün 'Ā'işe'den bir rivāyetde daḥı ol ḡokuz rek'at üslübı üzere yedi rek'at kılurdu şonra oturduḡı yerden iki rek'at daḥı kılurdu andan şonra oturduḡı yerden

¹ namāzı HE; -H, EH

² şalāt-ı nehārdan HE, EH; -H

iki rek'at daħı kılurdu dimiřdür [HE 462/b] İmām Aħmed atında yine 'Ā'iře'den mervīdür ki ikiřer ikiřer kılurdu andan řonra üç rek'at vitr kılurdu mĀ-beynin cūlūsla fařl itmezdi dimiřdür ve vitrūĝ hemĀn āħirinde cūlūs iderdi dimekdür NesĀ'ī (15) nalınde Ĥuzeyfe'den mervīdür ki Ramazānda bir kerre Resūlu'llāħ ĥazretiyle řalĀt-ı leyl kılmiřdur ve dimiřdür ki ol Ĥazret řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rŭkŭ' eyledi rŭkŭ'nda kıyĀm adar tŭrup *subĥĀnehŭ rabbiye'l-'azĀm* didi andan cūlūs itdir *rabbiĝfirli* didi hemĀn dŭrt rek'at namĀz ıldı āħir BilĀl raıya'llāhu [EH 609/b] 'anh gelŭp řabāĥ namĀzına davet itdi diyŭ buyurmiřdur (20) ĥadīř-i mezkŭrı ba'zı muĥaddiřin lafz-ı āħirle daħı rivĀyet itmiřlerdŭr ve Faħr-ı 'Ālem řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ĥazretinŭĝ řalĀtı ũç hey'et ũzere idi ekser ĥĀlde Ā'imen kılurdu ũmemŭ'l-mŭ'minĀn Ĥafřa raıya'llāhu 'anhĀmĀ re'eytŭ řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem fi sŭbĥati Ā'iden ĥattĀ kĀne able vefĀtihi be-'Ām fekĀne sŭbĥati Ā'iden dimiřdŭr ĥāřılı ben ol Ĥazreti gŭrmedŭm ki teťavvu' namĀzlarını (25) otururken ıla ĥattĀ vefĀtından bir yıl muaddem teťavvu'nı otururken ılır oldu dimiřdŭr ikinci ũslŭbı bu idi ki otururken ılurdu ve otururken rŭkŭ' eylerdi Buĥārī ve Mŭslim ve ĝayrılar ĥazret-i 'Ā'iředen bu lafzlarivĀyet itmiřlerdŭr ve *izĀ arĀ'e ve hŭve Ā'iden rek'a ve secede ve hŭve Ā'iden* dimiřdŭr ũçŭncŭ řarīesi bu idi ki otururken ırĀ'at iderdi ırĀ'atinde az [H 238/b] aldŭĝı gibi kıyĀm eylerdi andan eylerdi andan rŭkŭ'a varurdu İmām Mŭslim ĥazret-i 'Ā'iředen bŭyle rivĀyet itmiřdŭr az aldŭĝı didŭkleri otuz āyet ya kır āyetdŭr zĀrĀ 'Ā'iřenŭĝ 'ibĀreti budur ki *inne resŭlu'llāħ řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Āne yuřalli cĀlisen ve yekrĀ'u ve cĀlis fe-i zĀ baıye min ırĀ'ate adru mĀ yekŭn selĀřine āyeten ev* (5) *erba'ine āyeten Āme ve arĀ'e hŭve Ā'imŭn řŭmme yef'alu fi'l-rek'ati's-řĀniyye miřle řalike* dimiřdŭr ve namĀza cūlŭs ĥuřuřında DĀreutnĀ ĥazret-i 'Ā'iředen nal eyler ki kĀne resŭlu'llāħ řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yuřalli erba'en diyŭ buyurmiř terebbu' baĝdař urup oturmaĝa dirler ĥāřılı ol Ĥazret řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem baĝdař urup otururken ılurdu dimek olur ve İbn MĀce nalınde yine (10) ĥazret-i 'Ā'iředen mervīdŭr ki *kĀne yŭtiru bi-vāĥideten řŭmme yera'u rek'atin yekrĀ'u fihimĀ ve hŭve cĀlisun fe izĀ*

erāden en yerka'u kāme fereka' demişdür ya'nī bir rek'at vitr kılurdu andan sonra iki rek'at dağı kılurdu ol iki rek'atde otururken kırā'at iderdi rükū'a diledügi zamānda kalkardı dağı rükū' iderdi dimekdür İmām Aḥmed naḫlinde Ebī Ümāme raḍıya'llāhu [EH 610/a] 'anh inne resūlu'llāh (15) ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kāne yuṣalli rek'atin ba'de'l-bitri ve hüve cālisun yeḫrā'u fihi mā izā zūlzilet ve'l-kāfirūn demişdür ya'nī vitrden sonra oturduğı yerden iki rek'at namāz kılurdu anlarda *izā zūlzileti* süresiyle [HE 463/a] *kul yā eyyühe'l-kāfirūn* süresin okurdu dimekdür ammā bu zıkr olınan iki rek'atde ihtilāf olınup İmām Mālik inkār itmişdür Nevevī dağı inkār eylemişdür ve İmām Aḥmed ne (20) kılurum ne men' iderüm demişdür ammā şavāb budur ki Resūlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ol iki rek'ati kılduğı vitrden sonra şalāt-ı cā'iz idüğü beyān ider ve Faḫr-ı 'Ālem ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem zıkr olınan iki rek'ati kılurdu devām ifāde itmez ekseriyyet dağı ifāde eylemez ve anı sünnete rābita zann iden ğalaṭ itmişdür zīrā ol Ḥazret aḡa müdāvemem itmezdi demişlerdür (25) va'llāhu te'ālā a'lem.

Ammā şehri-şabānuḡ nişfi gicesi kıyām itdüğüniñ haḫkında:

İmām Beyḫaḫī rivāyetinde ḫazret-i 'Ā'işe-i şiddīka raḍıya'llāhu 'anhā buyurmuşdur ki Resūlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ol gice namāz kıldı secdeyi ziyāde uzatdı ḫattā ben şöyle zann itdüm ki ḫabz-ı rūḡ olınmış ola vaḫtā kim anı böyle gördüm turup baş parmağına basdum taḫrīk itdüm ol dağı [H 239/a] ḫareket itdi bende yerüme rucū' itdüm mübārek başını secdeden ḫaldurup namāzdan fāriḡ olduğı zamānda yā 'Ā'işe şöyle mi şanduḡ ki peygamber saḡa ḡadr itmiş ola didi ben eyütdüm yok va'llāhi yā Resūla'llāh öyle şanmadum ve likin secdeyi uzatduḡundan seni ḫabz olındı şandum (5) didi Faḫr-ı 'Ālem eyitdi bilür misin bu gice ḫanḫı gicedür didi ben dağı Allāh ve Resūlu'llāh a'lem didüm eyitdi *hezih'il-leyletü'n-nişfi min şa'bān inna'llāhe 'azze ve celle yeṭṭalı'u 'alā 'ibādihi leylete'n-nişfi min şa'bān feyaḡfiru lil-müstaḡfirīne ve yerḫamu lil-müsterḫimīne*

ve *yu'ahhira ehle'l-hıkd kemā hüm* didi ya'nī ¹ Şa'bānuñ nışfi gicesidür [EH 610/b] taħkīken Hakk subhānehū ve te'ālā bu gicede nazār-ı fazl ü rahmetiyle kullarına (10) nāzır olur andan mağfıret isteyenleri mağfıret eyler ve rahmet isteyenlererağmet eyler ve ehl-i hıkd ya'nī göñüllerinde kīn tıtanları hālleri üzere te'hir eyler ol gice deHakkıñ fazl ü ihsānından behremend olmazlar dimekdür ve leyle-i mezküre fazlinda ehadīs-i keşire vārid olmuştur velikin 'ulemādan çok kimesne za'iflerine işāret itmişlerdür ve İbn Hibbān ba'zın şahīh (15) idüp kendü Muşannef'inde İrād itmişdür ve ol hadīslerün emsālinden biri hazret-i 'Ā'ışe hadīsıdır ki ol Hazretten rivāyet itmişdür *inna'llāhu yenzilu leylete'n-nışfi min şa'bān ilā semā'i'd-dünyā feyağfirli eksere min 'adedi'l-şe'ri ganam kelbin* diyü buyurmuşdur ya'nī ol gicede taħkīken Hakk subhānehū ve te'ālā fazl ü rahmetlesemā-yı dünyāya nüzül ider andangelüp kabīlesinün koyunları (20) tüyünün şāğışından artuk kimseye mağfıret eyler demek olur kabīle-i mezküre koyunları çok tã'ife olmağın anlarun koyunları tüyüyle temsīl buyurdı ammā Tirmidī eydür hadīs-i mezbūrı Buḥārī rahmetu'llāhi 'aleyh za'ıfdür dimişdür ve Sünen-i [HE 463/b] İbn Māce'de hazret-i 'Alī'den isnād-ı za'ıfle merfū'an rivāyet olınmuşdur ki *izā kāne leylete'n-nışfi min şa'bān feķūmu mevā leylehā ve şumuvā* (25) *nehār fe-i nna'llāhu te'ālā yenzilü fihā li-ğurūbi'ş-şemsi ilā semā'i'd-dünyā fe yeķūlu elā müstağfir fe-ağfir lehü elā müsterzeķ fe elā mübtelā feāfiyehu elā kezā elā kezā hattā yetlu' el-fecru* buyurmuşdur ya'nī ol gicesi kã'im ve gündüzi şã'im olan zīrā taħkīken Hakk te'ālā ğurūb-ı şems katında ol gicede semā-yı dünyāya nüzül eyler daḥı eydür bir müstağfir yok mıdur ki mağfıret eyleyem² [H 239/b] ve bir rızķ ister yok mıdur ki arja rızķ virem bir mübtelā yok mıdur ki 'āfiyet virem bu üslüb üzere söyler çāk fecr-i [EH 611/a] tülū' idince dimekdür ehl-i Şāmdan ba'zı tãb'ıyyin Ḥālid bin Ma'dān ve Mekḥūl ve anlarun emsāli rağıya'llāhu 'anhüm bu gicede 'ibādete katı çalışırlardı ve leyle-i mezbürenün (5) ta'zīmini halk anlardan almışlardur ba'zılar kavlince bu gicenün hakkında anlara āsar-ı İsrā'iliyye vāşıl olmuşdı anlardan ol iştiḥār bulıcak

¹ bu gice EH ; -H, HE

² eyleyem H, EH ; -HE

ba'zıları kabûl itdiler dinilmişdür ammâ ehl-i Hicâz 'ulemâsından çok kimesne inkâr itmişlerdür cümleden biri İbn Melîkedür ve 'Abdu'r-raḥmân Zeyd bin Eslem fuḳehâ-yı ehl-i Medîne'den naḳl itmişdür ki *zâlike küllehu bid'atün*¹ demişler ḥâşılı İmâm Mâlik aşḥâbı ve ḡayrı 'ulemâ (10) bid'atdür demişlerdür ammâ 'ulemâ-yı Şâfi'î² bu gicenüñ şıfat-ı ihyâsında ihtilâf itmişlerdür bir ḳavl budur ki cemâ'at olup mescidde ihyâ itmek müsteḥabdur zîrâ Ḥâlid bin Ma'dân ve Loḳmân bin 'Âmir bu gicede aḥsen sıyâbların giyerlerdi ve buḡurlanurlardı ve kühl çekünürlerdi ve mescidde ḳıyâm iderlerdi İshâḳ bin Râheveyh daḡı anlara muvâfaḳat idüp mescidde ḳıyâmı bid'at degüldür demişdür ve (15) bir ḳavl daḡı budur ki bu gicenüñ ta'zîmi için mescidlerde namâzdan ötürü ve du'adan ötürü cemi'yyet itmek mekrûhdur ammâ leyle-i mezkûrede kişi ḥâşşeten kendüsiṭâ'at ve 'ibâdet eylemek mekrûh degüldür câ'izdür didiler bu ḳavl İmâm Evzâ'î raḡmetu'llâhi 'aleyh ḳavlidür ve İmâm Aḡmed'den bu gice ḥuşûşında rivâyet ma'lûm degüldür ammâ bayram giceleri ḥuşûşında andan rivâyet olınan ḳavlden buḡa (20) daḡı ḥişşe çıkarmak ḳâbildür zîrâ bir rivâyetde bayram giceleri cemâ'at olup ḳıyâm itmek müsteḥab degüldür zîrâ Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Ḥâzretinden ve aşḥâbından böyle itmek menḳül degüldür demişdür ve bir rivâyetde müsteḥabdur demişdür zîrâ tâbi' yundan 'Abdu'r-raḥmân bin Zeyd el-Esved öyle eyledi demişdür Şa'bân ḥuşûşı daḡı böyledür Resûlu'llâh ḥâzretinden anuḡ ḡaḳḳında nesne (25) sâbit olmamışdur [EH 611/b] ancaḳ tâbi' yundan â'yân-ı fuḳehâ-yı Şâmdan menḳüldür.

Ol Ḥâzretüñ Ramazân ayında terâvîḡi ve giceleri ihyâ itdüḡi beyânundadır:

Vârid olan eḡâdîḡ-i şerîfeden biri budur ki Buḡârî ve Müslim ve Ebü Dâvûd [HE 464/a] ḡâzret-i 'Â'îşeden rivâyet iderler ki *kâne resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem izâ duḡle'l-aşere'l-aḡhiri min ramazân aḡye'l-leyle ve eyḳaza ehle ve cedde ve şedde* [H 240/a] *el-mizare* demişdür ya'ni Ramazân ayında aşere-i aḡîr dâḡil olduḡı gibi giceleri ihyâ iderdi

¹ Bu baştan başa bid'attir.

² 'ulemâ-yı Şâfi'î H; ehl-i Şâm HE, EH

ve ehlini uyarırdı ve çalışup ‘ibâdet iderdi meyzerin şedd iderdi dimekdür bu lafz-ı ahîrün ma‘nâsı ne idügünde ihtilâd itmişlerdür ba‘zılar şedd-i meyzerden murâd hâtunlarıyla mu‘âmeleyi terkdür (5) didiler ve ba‘zılar ‘ibâdete bel bağlardı dimekdür didiler ve yine Müslim naklinde ‘Â’işe’den mervîdür ki *kâne yectehidu fî-ramazân mâ-lâ yectihudi fî-ğayrihi ve fî’l-‘aşrû’l-âhîr minhü mâ lâ yectehidu veğayrihi* dimişdür hâşılı tã‘at ü ‘ibâdete Ramazân ayında sâir aylardan ziyâde çalışurdu dimek olur ve Ramazânun‘aşer-i âhîrinde sâ’ir günlerden ziyâde çalışurdu dimekdürve yine Buḥārî ve Müslim ve (10) ğayrı rivâyetlerinde andan mervîdür ki Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem bir gice mescidde kaldı halk daḥı anuḡla bile kaldılar andan irtesi gice yine kaldı ve halk çoğaldı üçüncü gice yine cem‘ oldular Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem çıkmadı şabâḡ olduġı gibi aşḡbına eyitdi sizüḡ neyledüġünüzü gördüm ya‘nî keşret üzere cem‘ olduġunuzu gördüm ve beni çıkmaktan nesne men‘ (15) itmediillâ ḡavf itdi ki şalât-ı leyl size farz ola diyü ḡavf itdüm didüġi farz ola daḥı ‘uhdesinden gelemeyesiz ‘aşîler olasız diyü korḡdum dimekdür ve ḡadîs-i mezkûrına Buḥārî’den ‘ibâret âhîri ile daḥı vârid olmuşdur Ḥaḡḡâbî rahmetu’llâhi ‘aleyh [EH 612/a] bu maḡâmda istişkâl idüp eyitdi leyle-i İsrâ’da (20) ḡod namâz beş vaḡt olup ḡalmış idi Ḥaḡḡ celle ve ‘alâmâ yübeddelu’l-ḡavlu ledeyye’buyurmuş idi bu taḡdîrce ol Ḥazretüḡ farz ola diyü korḡdum didüġünüḡ vechi nedür didi yine cevâb virüp eyitdi şalât-ı leyl aḡa vâcib idi ve anuḡ ef‘âl-i şeri‘yyesine ki müdâvemet üzere işlemiş ola ümmetüḡ iḡtidâsı vâcib olur pes bir gice ḡurûcı terk itdi tâ kim aḡa (25) iḡtidâyâ emr ḡarîḡinden vâcib olmak lâzım gelmeye yoḡsa bu ma‘nâ degüldür beş vaḡt üzere farz-ı cedîd inşâsı ḡarîḡinden vâcib olmak ihtimâlin vire ve bu aḡa beḡzer ki bir kimesne kendü nefesine şalât-ı nezîr ĩcâb eyleye daḥı şalât vâcib ola ve bundan lâzım gelmez kiziyâde farz vâḡı‘ olaydı didi ve yine eyitdi bu da ihtimâldür ki Ḥaḡḡ te‘âlâ ḡazreti [H 240/b] evvel şalâtı elli vaḡt farz itmiş idi Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem şefâ‘atiyle ekşerin baġışlayup beş vaḡte indirmiş idi ḡaçan ümmet kendülere baġışlanan

¹ Kur’an 50/29: benim katımda söz deġiştirilmez.

nesneleri döndürüp yine iltizām idicek [HE 464/b] bundabu'd yokdur ki ol nesne kendülere farz tarīkiyle s̄abit ola (5) didi ammā İbn Hacer bu cevāblara i'tirāz idüp eyitdi bunlar aña mebnādur ki şalāt-ı leyl ol Hāzrete vācib ola ve anuñ ef'āline iktidā daħı vācib ola ve likin bu mes'elelerüñ her birinde nizā' vardur bu taqđırce cevāb şāfi olamazlar didi andan kendüsi üç vechle cevāb virdi biri budur ki cemā'atle mescidde kılmak farz ola diyü korqđum dimekdür ya'nī (10) cā'iz ki giceyle nāfile kılmagun şıhhatine mescidde cemā'at olmak şart ola ve Zeyd bin S̄abit hadīsinde ol Hāzretün *hattā haşiyetü en yuktebe 'aleyküm ve lev kütübe mā kümtüm bihi feşallu eyyehe'n-nāse fī buyutukumdiyü*¹ mescide cem'olmadan men' buyurduğı şart olmasından ħavf itdüğünden idi ve evlerinde müdāvemet itmege iznli anlara farz [EH 612/b] olmakħatırasından emīn oldı (15) didi biri daħı budur ki farz-ı kifāye ola diyü ħavf itdüm demek ola bu taqđırce daħı ferā'iz-ı ħamseden ziyāde olmak lāzım gelmez biri daħı budur ki ħāşşeten kıyām-ı Ramazān farz ola diyü ħavf itdi demek ola zīrā hadīs-i şerīfde *inne zalike kāf fī-ramazān vākı'* olmışdur ve Süfyān bin Hüseyn hadīsinde *inne yefariz 'aleyküm kıyām* (20) *hezā's-şehr* vārid olmışdur bu taqđır üzere daħı işkāl kalmaz zīrā kıyām-ı Ramazān senede her gün mütekerrir olur kısmından degüldür yine ħams üzere zā'id olmak lāzım gelmez didi ammā ecvibe-i selāşenün aqvāsı evvel zıkr itdüğü cevābdur va'llāhu ālem Nu'mān bin Beşīrden menkūldur ki şehr-i Ramazānuñ yigirmi üçüncü gicesi ol Hāzretle şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sülüş-i (25) evvel nihāyetine varınca kıyām itdük yine yigirmi beşinci gicesi nışfü'l-leyle varınca kıyām itdük andan sonra yigirmi yedinci gice şol kadar kıyām itdük ki hattā felāha yetüşmezüz zann itdük ve şahābe-i kirām oña saħūr tesmiye iderlerdi dimişdür ve şalāt-ı terāvīh cemā'atle mescidde kılınmak mı efzaldür yoħsa her kişi evinde kılmak mı efzaldür 'ulemā raħimeħumu'llāhi te'ālā [H 241/a] ihtilāf itmişlerdür İmām-ı A'zam ħazretleri ve İmām Şāfi' ve ba'z-ı Mālikiyye ve ğayrılar efzal budur ki cemā'atle kılına nitekim ħazret-i 'Ömer bin el-Ĥaţţāb ve sā'ir şahābe rıdvānu'llāhi 'aleyhim böyle itmişlerdür ve

¹ diyü H, HE; diyüp EH

müslümānların ʿameli bunun üzerine müstemirr ola gelmişdir zīrā şeʿāʿir zāhiredendir o taqdīrce (5) şalāt-ı ʿıyda müşābihdür didiler eger bu hātıra gelüp Resūl Hāzreti *innī haşyetü en yufraze ʿaleyküm* diyü buyurduğımescidde cemāʿatle kılmak farz ola diyü havf itdüm dimege haml olunıcağ yine mescidde kılmak nice efzal olur dinülürse cevābı budur [HE 465/a] ki ol ihtimāl Resūluʿllāh hāzretinün hāl-i hayātında idi şimdi farzolmak ihtimālî kalmadı efzal budur ki (10) mescidlerde cemāʿatle kılmak ve hāzret-i [EH 613/a] ʿÖmer rađıyaʿllāhu ʿanh cemāʿat cānibin terciḥ itdüğünün vechi budur ki ekser-i nās cemāʿatle kılmakda neşāṭi artuğ bulurlar halk biribiri şevkine kılmadan hazz iderler yalnızlıkda bu hālet bulunmaz dimişlerdür İmām Mālik ve Ebū Yūşuf ve baʿzı ʿulemā Şāfiʿiyye ve gayrılar eyitdiler efzal budur ki her kişi kendü evinde kılazīrā (15) Resūluʿllāh şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem *efzālü şalātüʿl-merreti fī beytihi ilāʿl-mektūbe* buyurmuşdur bu hādīs-i şerīf muḳtezāsıncaferāʿizden gayrı namāzları evde kılmak efzal olur müʿellif rahmetuʿllāhi ʿaleyh Ebū Yūşufdanböyle rivāyet itmişdür ve likin bunda nazār vardur zīrā andan menḳül olan budur ki bir nesne mescidde kılmak üzere evinde kılmakğa ḳādir (20) olıcağ yaʿnī evinde cemāʿat olacaḳkadar kimseyle kılmaḳ mescidde kılmakda evde kılmak efzaldür dimişdür ve likin şāḫiḥ budur ki evdeki cemāʿatün bir fazīleti vardur mescidde ki cemāʿatün bir fazīlet-i uḫrāsı vardur evde kılan kimesne bir fazīleti iḫrāz idüp ol bir fazīlet zāʿidesi fevt itmiş olurve **ʿaded-i rekʿat-ı terāvīḥ** yigirmidür cümlesi (25) beş tervīhedür her iki rekʿatde selām virilür ve her dört rekʿate tervīhe dirler aşlda tervīhe ol mā-beynde olan celsenün ismi idiḥalk dört rekʿati kıldıḳdan sonra ol celse ile rāḫat bulduḳlarıçün tervīhe dinilmişdür sonra her dörtrekʿatde mecāzen tervīhe didiler anuḳçün ki āḫiretde tervīhe vardur ḥāşılı tesmiyetüʿş-şeyʿen [H 241/b] be-i smi tecāvüzen ḳābīlindendir ve her iki tervīhenün arasında bir tervīhe miḳdārı oturmak gerekdür ve beşinci tervīhe ile vitr mā-beyninde daḫı bir tervīhe ḳadar oturmak gerekdür zīrā şāḫābe-i kirām zamānında tevārūs bunun üzerinedür ve İbn Ebī Şeybe naklinde İbn ʿAbbās rađıyaʿllāhu ʿanhümā (5) ol Hāzret ramāzānda yigirmi rekʿat kılırdı ve daḫı vitr kılırdı

dimişdür ammā İmām Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde bu daḥı vārid [EH 613/b] olmuşdur ki Ebū Seleme raḍıya'llāhu 'anh eyitdi ḥāzret-i 'Ā'işe'ye su'āl itdüm Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemüñ Ramazānda şalātı nice idi didüm eyitdi *mā kāne yezidu fī ramazā ve lā fī-ğayrihi 'alā iḥdā'aşerete rek'ate yuşalli erba'an felā tes'el 'an ḥusnihine ve (10) ṭūlihinne sümme yuşallierba'an felā tes'el 'an ḥusnihin ve ṭūlihine sümme yuşalli selasen* didi ḥāşılı budur ki Ramazānda ve ğayrıda onbire rek'atden arturmazdı ve ol onbir rek'ati kılışı bu üslüb üzere idi ki be-ğāyet ḥüsn ve be-ğāyet ṭūl üzere dört rek'at daḥı kılırdı (15) andan şonra [HE 465/b] üç rek'at kılırdı dimekdür ve 'Ā'işe'den mervīdür ki yā Resūla'llāh vitri kılmadan uyur mısız didüm eyitdi yā 'Ā'işe *inni 'ayni tenāmān ve lā yenām kalbī* didi dimişdür ya'nī taḥkīken benüm gözlerim uyur ḳalbim uyumaz didi ve Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem zamānında ḥāl bunıñ üzerine müstemirr idi ki her kışı Ramazān ayında şalāt-ı leyli evinde kılırdı çāk (20) ḥāzret-i 'Ömer ḥilāfetinden bir zamān geçince böyle idi İmām Buḥārī rivāyet itdüğü üzere bir gice 'Ömer raḍıya'llāhu 'anh mescide çıkdı gördi ḥāḳ bölük bölük olmuşlar kimi bir kaç olur cemā'atle kılırlar 'Ömer eyitdi biz bunlarıḳārī-i vāḥid üzere cem' eylesem ecma' olurdu didi andan 'azm idüp Ebī bin Ka'b ḥāzretin İmām itdi ve ḥāḳı aña uydurdu şonra bir gice daḥı (25) gördi ḥāḳ İmāmları namāzlar kılırlar ya'nī Ebī bin Ka'b ḳur'ān oḳurdu ve ḥāḳ aña iḳtidā idüp sükūt itmişler anıñla bile kılırlar böyle göricek *nī'metü'l-bid'ati hezihi ve'lti tenāmūne 'anhā eżalü mine'lti tekūmūne* didi ya'nī bu vaz' üzere kıldırmaḳ ne güzel bid'atdür ve şol namāzıñauyḥudan şonra gicenüñ evāḥirinde kılırsız evveline kılduḡuñuzdan fazīletlüdür [H 242/a] dimek olur ve Ebī bin Ka'b raḍıya'llāhu 'anh şāḥābe-i kirāmuñ aḳranı olduḡıçün İmāmete anı iḥtiyār [EH 614/a] itmişdür ve Sa'd bin Manşüb 'Urve ṭarīkinden naḳl itmişdür ki ḥāzret-i 'Ömer raḍıya'llāhu 'anh ḥāḳı Ebī bin Ka'b üzere cem' itmişdi ol ricālle kılırdı ve Temīm Dārī raḍıya'llāhu 'anh ḥatunlarla kılırdı (5) dimişdür ya'nī ikisi iki cemā'ate İmāmet iderlerdi Muṭāda böyledür ki *emri 'ömer 'übeyye bin ka'b ve temīm ed-*

*dārī em yeḡumā lil-nāsi ff-ramazān*¹ dinilmiştir ve Beyhaḡī raḡmetu'llāhi 'aleyh isnād-ı şaḡihle rivāyet itmiştir ki nās 'Ömer bin Ḥaṡṡāb zamānında şehir-i Ramazān'da yigirmi rek'at kıldı dimiştir ve Muṡā'da yigirmi üç kıllurdı dinilmiştir aşl budur ki (10) vitrle terāvīḡhūḡ cümlesi yigirmi üç olur ve bundan ḡayrı daḡı rivāyāt-ı muḡtelife vārid olmuştur ammā iḡtilāf aḡvāle maḡmūldur dimişlerdür ma'ḡlūm ola ki sūnnet terāvīḡhiḡatimle kıllmaḡdur veḡatmi yigirmi yedinci gicede tamām itmek gerekdür zīrā leyle-i ḡadir ol gice idüḡüne iḡbār-ı keşīre vārid olmuştur ammā şāhibü'l-iḡtiyār eydür efzal budur ki aḡır gelmeyecek ḡadar (15) kıllmaḡ gerekdür va'llāhu a'lem.

Bāb-ı rābi' ol Ḥazretūḡ vitri beyānındadır şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem

Evvelā ma'ḡlūm ola ki şalāt-ı vitr İmāmA'zam raḡmetu'llāhi 'aleyh ḡatında farz'amelidür²i'tiḡādī degüldür ve arḡa vācib didüklerinden murād budur ve İmāmeyn raḡimeḡumu'llāhi te'ālā ḡatlarında sūnnet-i mü'ekkededür ve 'aded-i rek'atı üçdür ikiteşehhüd ve bir selāmla tamām itmek [HE 466/a] gerekdür ve üçünci rek'atde (20) rükū'dan muḡaddem el ḡaldurup tekbīr itdükden sonra ḡunūt oḡumaḡ gerekdür zīrā Resūlu'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden mervīdür ki üç rek'at vitr kıldı evvelki rek'atde *sebbihisme rabbike*³oḡudı ikincide *ḡūl yā eyyühā'l-kāfirūn oḡudı* üçüncide *ḡūl huvā'llāhu eḡhad* oḡudı dimişlerdür ḡavl-i şaḡih ve aḡvā bunlardur ki zikr olındı ammā ba'zılar ḡavlince hemān (25) āḡirinde bir teşehhüdle kıllınmaḡ gerekdür didiler *tevettüren ve ibtilāsen teşebbehven bi's-şalatü'l-maḡriben* rivāyetin iki teşehhüdle kıllmaḡa ḡaml itdiler ya'nī memnū' olan [EH 614/b] iki teşehhüdle kıllmaḡdur didiler ve ṡāvus'dan mervīdür ki *innehu ke-enne yevetter be-şelāsen lā-yaḡa'dün beynehenne* dimişlerdür ammā selef raḡıya'llāhu 'anhüm iki teşehhüdle kıldıkları şābitdür ve ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem vitri [H 242/b] beş rek'at kılduḡı daḡı rivāyet olınmıştır nitekim sābıḡan işāret

¹ Ömer, Übeyye bin Kab ve Temim Dari'ye Ramazanda halka namaz kıldırmalarını emretti.

² farz, HE, EH ; -H

³ Kur'an 87/1: Yüce Rabbinin adını tespih et.

olunmuşdu ba'zılar kavlinde rek'at mā-beynin cülüsle faşl itmedi āhirinde cülüs itdi demek vākı' olmuşdur ammā eḥādīs faşl-ı eşbat terakki çok dur Selef raḥimehümü'llāhi te'ālā iki nesnede ihtilāf itmişlerdür biri budur ki vitr kılduğdan sonra (5) cālisen iki rek'at kılmak meşrū' mıdur degül midür dimişlerdür biri daḡı budur ki bir kimesne ki vitri kılmış ola giceyle ba'zı nevāfil kılmak murād idinse nice kılmak gerekdür evvelki mes'ele İmām Müslim katında Ebī Seleme ṭariḳinden ḡazret-i 'Ā'ışe'den mervīdür ki meşrū' ola zīrā *inne şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kāne yuşallī rek'atin ba'de'l-vitr ve hüve cālisün* dimişdür ba'zı 'ulemā buḡa zāhib olur (10) *ic'alu āḡir şalatüküm bi-leyli vitren* ḡadīsın gicenüḡ āhirinde vitr kılanā maḡşuş itmişlerdür ve kâ'il olmayanlar ol iki rek'atşabāḡ sünneti idi dimişlerdür ve Nevevī raḡmetu'llāhi 'aleyh buḡa ḡaml itmişdür ki ol ḡazret anı vitrden sonra nāfile cā'iz idüḡün ve cālisen nāfile kılmak cā'iz idüḡün¹ beyān için kılmış ola ikinci mes'elede ekşer-i 'ulemānuḡ kavli budur ki vitrden sonra (15) ikişer ya dörder ya daḡı ziyāde namāzlarla rek'atleri çift ola kılmak cā'izdür şonradan tekrār vitr kılmak cā'iz degüldür zīrā Resūlu'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *lā vitrāni fī-leyleter*² buyurmuşdur ḡadīs ḡasendür İmām Nesā'ī ve İbn ḡuzeyme iḡrāc itmişlerdür ve yine vitrüḡ ḡazāsı ḡuşuşında ihtilāf olunmuşdur İmām A'zam raḡmetu'llāhi 'aleyh katında ḡazā olunmak gerekdür zīrā anuḡ mezḡebinde (20) farz-ı 'amelīdür ammā sünnetdür diyenler kavlince ḡazā olunmaz ekşeri bunuḡ üzerinedür Müslimde ve ḡayrıda ḡazret-i 'Ā'ışeden mervīdür ki Resūlu'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ol gice ki veca' [EH 615/a] yaḡayrı sebebeden uyusa gice namāzın kılamasa gündüz on iki rek'at kılırdı dimişdür Muḡammed bin Naşr daḡı ol ḡazretten ḡazā-yı vitr ḡuşuşında iḡbārdan nesne [HE 466/b] bulmaduḡ dimişdür (25) 'Aṭā ve Evzā'ı ḡazā olunmak gerek eger güneş toḡdısa çāk ḡurüb idince ḡazā olunur dimişler ve 'ulemā-yı şāfi'iyye katlarında daḡı kavli-i mezkūr bir vechedür İmām Nevevī şerḡ-i Müslimde zikr itmişdür ve Sa'īd bin Cübeyr irtesi gice ḡazā olunur dimişdür ve şāfi'iyyeden bir kavli daḡı budur ki muṭlakāḡazā olına ḡazret-i 'Ā'ışeden mervīdür ki *evtere şalla'llāhu*

¹ idüḡün H, EH ; olduḡun HE

² Bir gecede iki vitr yoktur.

‘aleyhi ve sellem min külli [H 243/a] *el-leylete min evvelihi ve evsaṭihi ve āhirihi ventehā vitruhu ilā’s-seheri* demişdür evvel leyleden murād yatsu namāzinuḡ şoḡundan dimekdür ḡāşılı yatsuyı kıldıḡdan şoḡra çāk seḡer zamānına dek vitrüḡ vaḡtidür ḡadīs-i mezkūrı Buḡārī ve Müslim ve ḡayrılar rivāyet itmişlerdür ve ihtimāldür ki evvelinde (5) kılduḡı vec‘aı olduḡı zamānda ola evsaṭında kılduḡı seferde ola ammā āḡirinde kılduḡı ekser aḡvāli idi zīrā ol ḡazretüḡ vitri āḡir-i leyde kıлмаḡa müdāvemeti ma‘rūfdur seḡer diyü şubḡuḡ māḡabiline dirler Māverdī raḡmetu’llāhi ‘aleyh seḡer gicenüḡ altıncı baḡşıdur diyü ḡikāyet itmişdür ekser-i nās şubḡla seḡeri bir nesne şanurlar ammā ḡaḡīḡatde seḡer şubḡdan muḡaddem (10) zamāndur ki gicenüḡ āḡirleridür İbn ḡuzeyme ḡatında İbn ‘Abbās ḡazretinden mervīdür ki *felemmā enfecera ḡāme resūlu’llāḡ şalla’llāḡu ‘aleyhi ve sellem fe-evtere bi-rak‘atindidi* ammā Aḡmed raḡmetu’llāhi ‘aleyh rivāyetinde Mu‘āz’dan merfū‘a vārid olmuşdur ki *zādenī rabbi şalāten ve hiye’l-vitr vaḡtiḡā mine’l-i şā’i ilāṡulū’l-fecri* (15) buyurulmuşdur ammā şalāt ve vitrüḡ vüçübına ḡā’il olmayanlar isnādında za‘f vardur demişlerdür ve Berīde rivāyetinde merfū‘an vārid olmuşdur *el-vitrü ḡaḡḡun femem lem yūvitri feleyse minnā* buyurmuşlar ve lafz-ı mezkūrı üç kerre i‘āde ḡılmışlardur şalla’llāḡu ‘aleyhi ve sellem [EH 615/b] ammā muḡālifün buḡa daḡı ba‘zı münāḡaşa itmişlerdür rivāyet olunur ki Resūlu’llāḡ şalla’llāḡu ‘aleyhi ve sellem (20) giceyle namāz kılırdı ḡazret-i ‘Ā’işe yaturdı ol zamānda vitr kıлмаḡ dileye ‘Ā’işeyi uyarurdı ol daḡı ṡurup vitr kılırdı Şāḡīḡ-i Buḡārīde böyle meşṡurdur bu daḡı vitri gicenüḡ āḡirinde kıлмаḡ müsteḡab idüḡüne delālet eyler ve vüçübına daḡı delālet eyler demişlerdür zīrā ol ḡazret şalla’llāḡu ‘aleyhi ve sellem teheccüdi kılırken uyarırmadı ve vitri (25) kılırken uyarurdı buradameselüḡ vācibe sülük itdüḡünden fehm olunur ki vācib ola didiler ammā ba‘zılar buḡa i‘tirāz idüp bundan vüçüb lāzım gelmez nihāyeti gice namāzlarınuḡ mü’ekkidi olmaḡa delālet ider didiler İmām Tirmidī rivāyetinde ḡazret-i ‘Alīden raḡıya’llāḡu ‘anh mervīdür ki *kāne Resūlu’llāḡ şalla’llāḡu ‘aleyhi ve sellem yuvtiru bi-selāsin yeḡra‘u fihinne biseb‘i süverin* [H 243/b] [HE 467/a] *mine’l-mufaşşalı yaḡru‘ fī-küllü rak‘atin bi-selāsi*

süverin āhîr hünne kul huva'llāhu ehadün demişdür ya'nî ol Hâzret şalla'llāhu'aleyhi ve sellem üç rek'at vitr kıldı anlarda mufaşşaldan yedi sûre okurdu her rek'atde üç sûre okurdu ol üç sürenün āhîri kul huvā'llāhu ehad sûresi idi demişdür (5) meselâ evvel rek'atde iki sûre okurdu üçüncü sûre ihlâş okurdu ve ikinci rek'atde iki sûre dağı okurdu yine ihlâş okurdu üçüncü rek'atde dağı böyle iderdi dimekdür Ebū Dāvūd ve Tirmidî naķillerinde hâzret-i 'Ā'îşe rađıya'llāhu 'anhādan mervîdür ki ol Hâzret şalla'llāhu vitrün evvel rek'atinde *isme rabbike'l-a'lāve* ikinci rek'atinde *kul yā eyyühā'l-kāfirün* (10) üçüncü rek'atinde *kul huvā'llāhu ehad* ve mu'azzeteyn okurdu demişdür ve İbn 'Abbāsdan mervîdür ki birer rek'atde *sebbihi'sme ve kul yā eyyühā'l-kāfirün ve kul huva'llāhu ehadün* okurdu demişdür Ebū Dāvūd selām virdügi zamānda *subhāne'l-melikü'l-Kuddūs* dirdi diyü rivāyet itmişdür Nesā'î rivāyetinde üç kerre dirdi ve āhîrlerinde uzadurdu¹ ve birer rivāyetde (15) üçüncide ref'-i şavtla dirdi demişlerdür yine Ebū Dāvūd ve Tirmidî ve Nesā'î ve İbn Māce rivāyetlerinde hâzret-i [EH 616/a] 'Alî rađıya'llāhu 'anh peygamber 'aleyhi's-şalavātu ve's-selām vitrinün āhîrinde böyle dirdi demişdür *Allāhümme innî e'üzü bi-rizāke min sahaṭike ve bi-mu'āfātike min 'ukūbetike ve e'üzü bike minke lā uhşā senā'en 'aleyke entekemā esnayte a'lā nefsike* İbn Teymiyye şabāḥ sünneti bidāyet-i 'amel ve şalāt-ı vitr (20) hâtime-i 'amel mecrāsına cārîlerdür demişdür Resūlu'llāh hâzretinün 'âdet-i kerîmesi idi ki sünnet-i fecrde ve şalāt-ı vitrde *kul huvā'llāhu ehad* ve *kul yā* (25) *eyyühā'l-kāfirün* sûrelerin okurdu ve ol iki sûre-i kerîme tevḥîd-i 'ilm ü 'ameli ve tevḥîd-i ma'rifet ve irādâtı ve tevḥîd-i i'tikâdı cem' itmişlerdür sûre-i ihlâş kendüyi kırā'at ideni şirk-i 'amelîden ḥalâş eyler demişlerdür.

Bâb-ı hâmis şalāt-ı duḥâsı beyânındadır şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem

Ma'lûm ola ki rüvât-ı hadîş ol Hâzret şalāt-ı duḥâ kılduğında ihtilâd idüp ba'zıları işbât ve ba'zıları nefy itmişlerdür ve 'ulemâdan ba'zı işbât idenün rivāyetintercîḥ itmişdür

¹ demişlerdür HE, EH ; -H

zîrâ kâ'ide-i ma'rûfe budur ki işbât ziyâde-i 'ilmî [H 244/a] mütezemmindür ki nâfilerden hafî olmuşdur ve buyurmuşlardur ki bu ma'kûle huşuşuñ 'ilminden ekser-i nâs gâfil olup e'kall haberdâr olma' câ'izdür ba'zılar da'ı nefy idenüñ rivâyetin tercîh itmişlerdür ve anlaruñ qarâyini tafşîl-i rivâyât [HE 467/b] esnâsında mezkûr olur in-şâ'allâhu te'âlâ Hâkîm (5) rahmetu'llâhi 'aleyh buyurduğı üzere işbât cānibinde şahābe-i kirāmdan bunlar vardurEbū Sa'īd Ebū Zerr Ğifārī Zeyd bin Erkam Ebū Hüreyre Berīde ed-Derdā' 'Abdu'llāh bin Ebī Evfā 'Atbān bin Mālik 'Utbe bin 'Abdü's-seleme Nu'aym bin Hümām Ebū İmāme el-Bāhilī 'Ā'ışe binti Ebū Bekr ve Ümmü Hānī ve Ümmü Seleme bunlaruñ cümlesi ol Hāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem duḡā namāzı kılduğuna (10) şehādet itmişlerdür rıdvanu'llāhi 'aleyhüm ecma'ın ammā Ebī Sa'īd ḡadīsi budur ki *kāne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemyuşallī'd-duḡā ḡattā nebūle lā yede'uhā ve yede'uhā ḡattā neḡūle lā yuşallihā* dimişdür ya'nī ol Hāzret duḡā namāzın kılurdu şöyle müdāvemmet iderdi ki ḡattā biz terk eylemez şanurduḡ ve gah şöyle terk iderdi ki artuḡkılmaz şanurduḡ (15) dimek olur ve Ebū Hüreyre ḡadīsi budur ki inne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem*kāne lā yetriku şalāti'd-duḡā fī-seferin ve lā fī-ḡayrihī*¹ dimişdür ya'nī [EH 616/b] ol Hāzretve İbn Ebī Avfā ḡadīsi bu lafzla vārid olmuşdur *re'eytü resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şallāeḡ-duḡā rek'ateyni yevme büşşira be-re'si ebi cehl*² dimişdür ya'nī gördüm ol Hāzreti (20) Ebū Cehlūñ başıyla beşāret olınuğı gün iki rek'at duḡā kıldı dimişdür ammā nefy idenler cevāb virüp ḡadīs şahīḡ olduğı taḡdīrce şalāt-ı şükr idi duḡā vaḡine rāst geldi fetḡ-i Mekke gününde vākı' olan şükri gibi idi dimişlerdür ve 'Utbānḡadīsi İmām Aḡmed rivāyet itmişdür *inne'n-nebiyyü şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şallā subḡate'd-duḡā feḡāmu verā'hu feşallu* (25) dimişlerdür ya'nī ol Hāzret duḡā namāzın kıldı aşḡāb anuñ ardında ḡurdılar ya'nī daḡı kıldılar dimekdür ve ḡazret-i 'Ā'ışe ḡadīsini İmām Müslim ve Aḡmed ve İbn Māce rahmetu'llāhi rivāyet itmişlerdür lafzı budur *kāne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve*

¹ Peygamber efendimiz hazretleri kuşluk namazını kılardı. Ona öyle devam ederdi ki biz onu terketmez sanırdık. Bazende öyle terkederdi ki, artık kılmaz sanırdık.

² Peygamber Efendimiz Hazretleri, kuşluk namazını ne seferde terk ederdi ne de başka zaman.

³ Gördüm; Resulullah efendimiz Ebu Cehl'in başı ile müjdelendiğı gün iki rekat kuşluk namazı kıldı.

sellem yuşalli eđ-đuḥā erba‘ān ve yezīdu māşā’a’llāhu ya‘nī Resūlu’llāh şalla’llāhu ḍuḥā namāzını dört rek‘at kılordı va’llāhu diledüğün [H 244/b] ziyāde iderdi dimekdür ya‘nī gālibā dört kılordı va’llāhu te‘ālānuḡ irādeti ḥasebince gahī ziyāde kılmak vākı‘ olurdu demek olur Ümmü Hānīḥadīsini Buḥārī ve Müslim bu lafzla rivāyet itmişlerdür ki *inne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem deḥale beyteha yevme fetḥi mekke feḡtelese ve şallā semāniye rek‘ātü felem erahu (5) şalāten kaṭṭ aḥffu minhā ḡayre ennehü yütimmu’r-rükū‘ ve’s-sücūddiyü* buyurmuş ya‘nī Mekke fetḥ olınuğu gün Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemanuḡ evin dāḥil olup ḡusl itmişler ve sekiz rek‘at namāz kılmışlar Ümmühānī eyitdi ben hergiz andan aḥaf şalāt görmedüm illā bu kadar var ki rükū‘nı [EH 617/a] ve sücūdını itmām iderdi didi gerce bu rivāyetde şalāt-ı ḍuḥā¹ [HE 468/a] taşriḥ olunmamışdur ammā rivāyet-i uḥrāda (10) vezalike ḍuḥā buyurulmuşdur Nesā’ī naḡlinde daḡı ‘ibāret-i uḥrā ile vārid olmışdur ba‘zılar Buḥārī ve Müslim rivāyetiyle istidlāl itdiler ki ḍuḥā namāzın ḥıffet üzere kılmak müsteḥab ola ammā bu istidlālde naḡar vardur zīrā ihtimāldür ki ol gün hemān fetḥ-i keşir olmaḡın Faḥr-ı Kā’ināt aḡa iştiḡālden şalātta ‘acele itmiş ola zīrā ol Ḥazretüḡ fi‘linde şābit olmışdur ki (15) ḍuḥā namāzın kıldı ve taṭvīl itdi dimişlerdür İbn Ebī Şeybe Ḥuzeyfe ḥadīsinden böyle iḥrāc itmişdür va’llāhu a‘lem Ḥākim raḡmetu’llāhi ‘aleyh Ümmi Selededen rivāyet eyler ki *kāne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yuşalli’d-đuḥā senety ‘aşete rek‘atin* dimişdür bu rivāyetde on iki rek‘atḍuḥā kılordı dinilmişdür ve Enes bin Mālik raḡıya’llāhu ‘anh *re’eytü resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem şallā fi’s-seferi sunḡate (20) eđ-đuḥā semānī rek‘āt* dimişdür İmām Aḡmed rivāyet itmişdür İbn Ḥuzeyme ve Ḥākim ḥadīs-i şaḡiḥdür dimişlerdür ma‘nāsı gördüm ol Ḥazreti seferde sekiz rek‘at ḍuḥā namāzın kıldı dimekdür ve yine İmām Aḡmed naḡlindeḥazret-i ‘Alīraḡıya’llāhu ‘anh *inne Resūlu’llāhi kāne yuşalli mine’d-đuḥā*² dimişdür ve Ebū Ya‘lā naḡlinde min lafzı yoḡdur hemān *kāne yuşalli’d-đuḥā* (25) vākı‘ olmışdur ammā Aḡmedüḡ ricāli şıḡātdür ve Ḥākim rivāyetinde‘Utbān İbn

¹ idügi HE, EH ; -H

² Resulullāh Hazretleri kuşluk namāzından bir miktar kılordı.

Mālikinne'n-nebiyyi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eđ-duhā sitte rek'at demişdür bu rivāyetde altı rek'at kıldı dinilmişdür ve'l-hāşıl şalāt-ı duhā nāfile namāzdur anuñ kadrinde 'aded-i mu'ayyen yoқdur zıkr olınan rivāyetlerde mevcūd olan üzere kılmak gerekdür Şeyh Veliyü'd-dīn İbn el-'Irākī rahmetu'llāhi 'aleyh buyurduğı [H 245/a] üzere bu şalātuñ hakkında çok meşhūr hadīs-i şahīh vārid olmuşdur hattā Muḥammed bin Ceirü't-Ṭaberī rahmetu'llāhi 'aleyh hadd-i tevātüre vāşıl oldu demişdür İbnü'l-'Arabī'den menkūldur ki şalāt-ı duhā Resūlu'llāhdan evvel gelen enbiyānuñ namāzı idişlavātu'llāhi 'aleyhim ve selāme nitekim Ḥaqq tebareke ve (5) te'ālā ḥazret-i Dāvūd'dan ḥaber virüp [EH 617/b] *innā saḥḥarnā'l-cibāle yüsebbihne bil-ʿaşıyyī ve'l-i şrāk¹* buyurmuşdur pes Ḥaqq celle ve 'alā dīn-i Muḥammed 'aleyhi's-selāmda daḥı ikindi namāzıyla işrāk namāzın ibkā itdi demişdür ve nefy idenler daḥı ba'zı eḥādīs ile istidlāl itmişlerdür cümleden biri 'A'ışeden menkūldur ki *kāne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem le yede'l-'amele ve hüve yuḥibbu en ya'melu bihi ḥaşıyete en yemele bihi en-nāsi feyuferda 'aleyhüm ve mā sebbeḥa resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem subḥate'd-duḥaḥaṭṭ ve (10) inni le-usebbihuhā²* demişlerdür Buḥārī ve Müslim böyle rivāyet itmişlerdür ḥāşılı budur ki ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir 'ameli işlemeği severken ḥalk işlemeyüp daḥı üzerlerine farz olmağ ḥavfından terk iderdi ve ol Ḥazret hergiz duhā kılmamışdur [HE 468/b] taḥkīken anı (15) ben kılorum dimek olur ve daḥı Mevruk-ı 'Aclī hadīsıyla daḥı istidlāl itmişlerdür ki ol eyitdi İbn 'Ömer ḥazretine *ittişallā eđ-duhā* didüm ya'nī sen duhā kılor mısın didüm lā didi yā 'Ömer kılor mıydı didüm yine lā didi yāEbū Bekr kılor mıydı didüm lā didi yā peygamber 'aleyhi's-şalavātu ve's-selām kılor mıydı didüm *lāeḥālühudidi* demişdür bunu daḥı İmām Buḥārī naql itmişdür (20) *lā eḥālühudidi*ğü tevaqqufdur didiler ya'nī ne kılduğundan ḥaber virildi ne kılmaduğundan ve şa'biden daḥı mervīdür ki işitdüm İbn 'Ömer ḥazreti müslümānlar şalāt-ı duhādan efzal bid'at ihdās itmediler dirdi

¹ Kur'an 38/18: Doğrusı biz, akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları, kuşları da toplu halde onun buyruğuna altına vermiştik.

² Resulullah Efendimiz bir ameli işlemeyi severken halk da işleyip onların üzerine farz olması korkusundan terk ederdi. Peygamber Efendimiz Hazretleri, asla kuşluk namazı kılmamıştır. Ancak onu ben kılıyorum.

dimişdür ve Mücāhidden menkūldur ki ben ve ‘Urve bin ez-Zübeyr mescide girdüğün İbn ‘Ömer ḥazretine mescidde rāst geldüğün hücre-i ‘Ā’iše kurbında otururdu ve ḥalk (25) mescidde ḍuḥā namāzın kılurlardı anlaruḡ namāzı İbn ‘Ömere su’āl itdük bid‘atdür diyü cevāb virdi dimişdür İbn Ebī Şeybe naklinde İbn ‘Ömerden mervīdür ki ḍuḥā namāzı için *bid‘ate ve ni‘mete el-bid‘ate* dimişdür ‘ulemā raḥimeḥümü’llāhi bu ihtilāf rivāyātı görüp mecmū⁻¹ eḥādīs beynin tevfiḡ için itdiler ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḍuḥā namāzına müdāvet itmezdi anuḡün [H 245/b] ümmetine farz ola [EH 618/a] daḡı müdāvetinden ‘āciz olalar diyü ḥavf iderdi ammā ‘Ā’iše ve Ümmühāni ve ḡayrılar nakl itdüḡi üzere ḡāhīkılurdu didiler ve Ḥazret *mā re’eytü şallā hā* didüḡi *kāne yuşallihā* didüḡine muḡālif degüldür zīrā Resūlu’llāh ḥazreti ekser-i zamānda ḍuḥā vaktinde anuḡ yānında (5) olmazdı ḡah mescidde ve ḡah sā’ir mühimmātda olurdu anuḡün görmek vāḡı⁻¹ olmadı ve *kāne yuşallihā* didüḡi işidüp ḡaber virmedi ya ol Ḥazretüḡ kendülerinden işitmişdür ya ḡayrıdan işitmişdür didiler ve İbn ‘Ömerüḡ *lā eḡālūhu* didüḡi tevaḡḡufdur ve sebe-i tevaḡḡuf ḡayrıdan işidüp ol ḡayruḡ ḡaberine çendān i’timādı olmaduḡundandurve bid‘atdür didüḡi ya budur ki (10) eḥādīs-i mezkūre aḡa vāşıl olmamışdur yāḡūd Faḡr-ı ‘Ālem müdāvet itmedi bunlaruḡ müdāveti bid‘atdür dimek ola ya mescidlerde izḡar bid‘atdür sünnet olan evde kılmaḡdur dimek ola didiler ve bi’l-cümle İbn ‘Ömer sözlerinden meşrū‘atin nefy ider nesne yoḡdur zīrā kelām kendüḡörmemeḡe maḡmūldur yoḡsa bu degüldür *kifī nefsi illā ‘adem vuḡū‘* maḡşūd ola belki nefy itdüḡi şalāt-ı mezkūre evşāfında (15) bir şıfatta maḡşūşdur nitekim işāret olındı İbn Mes‘ūd ḡazretinden mervīdür ki bir ḡavm gördi ki mescidde ḍuḥā namāzı kılurlar anlaruḡitdüğün inkār idüp *inne kāne ve lā budde fefi buyūtikun²* didi ve ba‘zı ‘ulemā raḥimeḥümü’llāhi te‘ālā müsteḡab budur ki ḡah kılına ve ḡah terk olına İbn ‘Abbāsuḡ ‘ādeti bu idi ki bir ḡün kılurdu yigirmi ḡün [HE 469/a] terk iderdi dimişlerdür ve ba‘zılar eyitdiler esbābdan bir sebeble (20) kılunur Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yevm-i Fetihde fetih için kılmışdı

¹ Bid‘attir ve ne güzel bid‘attir.

² Eḡer mutlaka kılacaksınız evlerinizde kılınız.

ümerā ol şalāta şalāt-ı Fetih diyü tesmiye iderlerdi zīrā Kādī ‘iyāz ve ğayrı Ümmühānī’nün didügi ol Hāzret sünnet-i duḥā kaşd itdügünde zāhir degüldür ancaḵ ḥadīşinden fehm olınan budur ki vaḳt-i şalātını ta‘yīn itmişdür didiler ba‘zılar daḥı ol gice işğāl sebebiyle terk itdügi namāzlarınuḵkazāsı idi (25) didiler İmām Nevevī [EH 618/b] raḥmetu’llāhi ‘aleyh bu sözlere begenmeyüp eyitdi şavāb budur ki Ümmühānī ḥadīşiyile istidlāl şaḥīḥ ola zīrā Ebū Dāvūdḳarīb ṭarīḳinden Ümmühānī’den rivāyet itmişdür ki *enne şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem şallā subḥate’d-duḥā* demişdür bunda şarīḥdür ki duḥā namāzın kıldı dimekdür subḥanenüj ma‘nāsı nāfile namāzıdır İmām Müslim daḥı Kitābü’t-Ṭahāret’de Ebī Hüreyre ṭarīḳinden Ümmühānī’den ol Hāzretüj [H 246/a] yevm-i Fetih’de ğuslı kışşasın rivāyet idicek bu lafzı daḥı naḳl itmişdür ki *sümme şallā semānī rek‘at subḥate’d-duḥā* demişdür ve ‘Ukreme bin Hālid ṭarīḳinden İbn ‘Abdü’l-berr daḥı Ümmühānī’den rivāyet itmişdür ki *ḳadime resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Mekkete fe-şallā semānī rek‘atinfekultu mā hezihi eş-şalavat ḳāle hezihi şalātu’d-duḥā* (5) demişdür ya‘nī peygamber ‘aleyhi-ş-şalavātu ve’s-selām Mekke’ye geldi daḥı sekiz rek‘at namāz kıldı ben eyitdüm bu namāz nedür didüm bu duḥā namāzıdır didi demişdür ba‘zılar bu rivāyetine menḳül² olanuḵ ekşeri sekiz rek‘atdır ve iki rek‘at kılduğı daḥı vārid olmuşdur ki nitekim sābıḳan zıkr olınmışdı ammā ḳavlinde menḳül olan ḥadīşde (10) daḥı ziyādedür nitekim Tirmidī Enes’den rivāyet itdügi üzere *men şallā eḳ-duḥā senetey ‘aşerete rek‘ate benā Allāhu lehü beyten ḳaşren fi’l-cenneti* ³buyurulmuşdur bunda olan on iki rek‘at vāḳı‘ olmuşdur ve Ṭaberānī naḳlinde Ebū ed-Derdā’ raḳıya’llāhu ‘anh merfū‘an rivāyet itmişdür ki *men şallā seneyte ‘aşrete rek‘ate benā Allāhu beyten fi’l-cenneti* buyurmuşlardır ve Bezzār ḳatında vārid olan Ebī Zerr ḥadīşinde daḥı böyle vāḳı‘ olmuşdur ḥāşılı bu (15) rivāyātuḵ mecmū‘ı biribirine inz İmāmıla ḳuvvet bulup ihticāca şāliḥ olmuşlardır İmām Tirmidī Aḥmedden naḳl eyler kibü bābda vārid olan eḥādīsüj eşaḥḥı Ümmühānī ḥadīşidür diyü buyurmuşdur

¹ Sonra sekiz rekāt kuşluk namazı kıldı.

² bu rivāyetde menḳül H ; rivāyetde istidlāl idüp duḥānuḵ HE, EH

³ Her kim on iki rekāt kuşluk kılsa Allah onun için Cennetde bir köşk bina eder.

ve vākı'en didügi gibidür İmām Nevevī ravzasında *efzāl̄hā semāninve ekserühā seneyte* *‘aşera*¹ diyüp efzalle ekser mā-beynin fark itmişdür

**Kısm-ı s̄anī ol H̄azretten şalla'llāhu ‘aleyhi [EH 619/a] ve sellem mervī olan nevāfil ve (20)
anlaruñ aḥkāmı beyānındadır: [HE 469/b]**

ve bunda iki bāb vardır:

Bāb-ı evvel evkāt-ı maḥrūn olan nevāfil beyānındadır:

bunda daḥı iki faşl vardır:

Faşl-ı evve lşalāt-ı ḥams ve cum‘a sūnnetleriniñ beyānındadır:

ve bunda birkaç fer‘ vardır.

Fer‘-i evvel rivāyet müştereke-i cāmi‘ olan eḥādīs-i şerīfe beyānındadır:

İmām Buḥārī rivāyetinde Nāfi‘den İbn ‘Ömerden vārid olmuşdur ki taḥkīken ol (25) H̄azret şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem zuhr-ı evvel iki rek‘at ve zuhrdan şonra iki rek‘at ve maḡribden şonra evinde iki rek‘at kılırdı ve yatsudan şonra iki rek‘at kılırdı ve cem‘-i namāzından şonra çāk muşarif olunca kılmazdı gelüp evindeiki rek‘at kılırdı dimişdür ve ümemü'l-mü'minīn H̄afşa'dan daḥı rivāyet itmişdür ki mü'ezzin şabāḥ ezānından sūkūt itdügi zamānda ve kendüye [H 246/b] şubḥ zāhir olduğı ḥayende iki rek‘at-ı ḥafīfe kılırdı dimişdür ‘ibāreti budur *kāne yuṣallīḳable'z-zuhuri rek‘ateyni ve ba‘dehā rek‘ateyn ba‘de'l-maḡribi rek‘ateyni fī beytihi ba‘de şalāti'l-‘iṣā' rek‘ateyn ve kāne yuṣallī ba‘de'l-cum‘a ḥattā yenşarifu feyuṣallī fī-beytihi rek‘ateyn ve āḥbereteniḥafşete in resūlu'llāh* (5)

¹ En üstünü sekiz, en fazlası on ikidir.

*şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rak'ateyn hafifeteyn kableen tuḳāme's-şalātu'*ba'zılar kāne lafzınınu tekrāre delāletinde ihtilāf itmişlerdür İbn Hācib iḳtizā ider diyü taşhīh itmişdür bu ma'nāyı kāne ḫātemi yeḳrāü'z-żayıf didüklerinden istifāde itdük (10) dimişdür Nevevī daḫı Şerḫ-i Müslimde muḫtār budur ki iḳtizā itmeye ekserün vemuḫaḳḳıkün bununu üzerinedür dimişdür ve İbn Raḳī raḫmetu'llāhi 'aleyh 'arifen iḳtizā eyler dimişdür bu taḳdīr üzere ḫadīs-i şerīfde delālet vardur ki Resūlu'llāh ḫāzretinden nevāfil mezkūrenün fi'li tekrār vāḳı' olmuş ola ve ol ḫāzretün 'ādeti bununu üzerine ola Müslim naḳlinde (15) ḫāzret-i [EH 619/b] 'Ā'ışeden mervīdür ki *kāne şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yuṣallī ff-beytihi ḳable'z-żuhur erba'an sümme yuḫrice feyuṣallī bi'n-nāsi sümme yedḫulu feyuṣallī rek'ateyn* dimişdür ve ḫadīsün āḫirinde *kāneizā ṭulū'ü'l-fecr şallā rek'ateyn* dimişdür ya'nī öyle namāzından evvel evinde dört rek'atḳılurdı andan şonra mescide ḳıḳup ḫalkla öylenün farzın ḳılurdı andan yine girüp iki rek'at ḳılurdı (20) dimekdür bu taḳdīrce Sünen rivāyeti ol iki rek'at olur ve yine andan mervīdür ki ol ḫāzret dört rek'atizuhrdan evvel o iki rek'ati şubḫdan evvel dā'imen ḳılurdı terk itmezdi dimişdür [HE 470/a] ve bu rivāyetde *lem yekün yetrukuhumā sırren ve 'alāniyeten fi's-seferi ve lā ff-ḫāzai rek'atāni ḳable's-şubḫi ve rek'atāni ḳable'l-aşri* vārid olmuşdur bu ḫadīs muḳtezāsınca şabāḫdan ve ikindiden evvel ikişer rek'at (25) müdāvemmet iderdi dimekdür.

Fer'-i s̄anī şabāḫ sūnneti beyānındadır:

Buḫārī ve Müslim ve Ebū Dāvūd ve Tirmidī rivāyetlerinde ḫāzret-i 'Ā'işe raḫıya'llāhu 'anhā *lem yekün şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem'alā şey'in mine'n-nevāfildeneşeddü ta'āhüden minhu 'alā rek'ateyyi'l-fecre* buyurmuşdur ḫāşılı s̄ā'ir nevāfilden şabāḫ sūnnetine müdāvemmeti eşedd idüp hiç buña itdüğü teḫaffüzi anlarınu birine itmezdi dimekdür Müslim rivāyetinde *lehümā eḫabbu ileyye* [H 247/a] *mine'd-dünyā cemī'en* vārid olmuşdur ya'nī ol iki rek'at şabāḫ sūnneti tamām-ı dünyādan

¹ Müezzin sabah ezanı okuduktan sonra sustuğu zaman ve kendine sabah zahir olduğu sırada sabah namazını kılmadan önce iki rekat hafif namazı kılarđıç

sevgülüdür demek olur Şeyheyn ve gayrılar naklinde şabāhuñ sünneti fecr ağardıktan sonra kılurdu ve namāzı uzatmayup hıffet üzere kılurdu demek vārid olmuştur ve taḥfifüñ hikmetinde ba‘zılar şalāt-ı şubḥa evvel (5) vaktde yetişmege evdüğünden idi didiler Kurṭubī buña ḥazm itmişdür ve ba‘zılar eyitdiler şalāt-ı nehārı iki rek‘at-ı ḥafife ile başlardı nitekim şalāt-ı leylī daḥı öyle iderdi vechi bu idi ki ferā’izeve fażīletde ferā’ize müşābih olana neşāt ü rağbetle şürū‘ eyleye veisti‘dād-ı tāmla düḥül ide didiler ve ba‘zı ‘ulemā katında sünnet-i [EH 620/a] fecrde kırā’ati taṭvīl itmek gerekdür (10) didiler Şa‘bīden daḥı bu kavlı menkūldur ba‘zılar taṭvīl-i kırā’at şol zamāndadur gice okuyacaklarından ba‘zı nesne fevt olmuş ola didiler İbn Ebī Şeybe sened-i saḥīḥle Ḥasan Başrīden nakl itmişdür ki şabāḥ sünnetinde *ḳulū āmennā bi’llāhive mā ünzile aleyna*¹āyetin okurdu rek‘at-ı s̄aniyede *ḳul yā ehle’l-kitābi te‘ālev ilā kelimetin sevāin (15) beynenā ve beynekün*² āyetin ve *eşhedü biennā müslimūne*varınca kırā’at iderdi dimişdür ve Müslim ve Nesā’ī ve Ebū Dāvūd daḥı İbn ‘Abbās ḥazretinden böyle rivāyet itmişlerdür ve Ebū Hüreyreden bir rivāyetde rek‘at-i evvelīde *ḳulhu āmennā bi’llāhi*okurdu ve bu āyeti okurdu *rabbenā āmennā bi mā enzelve veteebā’nār resūle*³ yāḥūd bu āyeti okurdu *innā erselnāke bi’l-ḥaḳḳı beşīren ve nezīren ve lā tus’elu (20) ‘an aşḥābi’l-caḥīm*⁴Ebū Dāvūd şekk rāvidür dimişdür ve Müslim ve gayrılar naklinde yine Ebū Hüreyre raḳıya’llāhu ‘anh ol Ḥazret şabāḥ sünnetinde *ḳul yā eyyühā’l-ḳāfirūn* ve *ḳul huva’llāhu eḥad* okurdu dimişdür İbn Māce naklinde daḥı ḥazret-i ‘A’işe raḳıya’llāhu ‘anhādan mervīdür ki Resūlu’llāḥ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem fecrden evvel iki rek‘at namāz kılurdu *ne‘amū’s-süvertāni yeḳrā’ bihimā fi rek‘ati el-fecri (25) ḳulyā eyyühe’l-ḳāfirūn* ve *ḳul huva’llāhu eḥad* [HE 470/b] dirdi dimişdür ḥāşılı bu sūrelerüñ şabāḥ sünnetinde okunması müsteḥab olur ve İbn Sīrīn ṭarīḳinden İbn Ebī Şeybe rivāyetinde daḥı bu sūreleri okurdu diyü ḥazret-i

¹ Kur’an 2/136: De ki: Biz Allah’a ve bize indirdiklerine inanırız.

² Kur’an 3 / 64: De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin!

³ Kur’an 3/53: Rabbimiz! Senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber’ uyduk.

⁴ Kur’an 2/119: Şüphesiz biz seni hak ile; müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemlik olanlardan sorumlu tutulacak değilsin.

‘Ā’işeden menkūldur ve Tirmidī ve Nesā’ī İbn ‘Ömer Һazretinden naql iderler ki bir ay baqđum ol Һazret bu sūreleri oqurdı dimiřdūr ba‘zılar bu rivāyetle řabāh [H 247/b] sūnetinde cehr ile oqumaq cā’iz idūgüne istidlāl itmiřlerdūr ammā bunda aña Һüccet yoqđur cā’izdūrki sūrenūj ba‘zın iřitmekle bildi ola zīrā İbn Sīrīnūj rivāyetinde *yessere fihimā’l-kırā’ate* vāqı‘ olmiřdur bu taqđırce cehr itmegi zāhir olur ve ‘ādet-i kerīmesi bu idi ki řabāh sūnetin kıldıqđan řonra [EH 620/b] (5) řaę yanınūj ūstine biraz yaturdı dimiřlerdūr ammā bu Һuřūřda oq bařiř itmiřler ve likin řıřđati cānibi gālibdūr ba‘zı selef evde mūsteħabdūr mescidde degūldūr didiler ve ‘İbn ‘Ömer Һazretinden dađı bōyle menkūldur ve ba‘zı meřāyih Resūlu’llāh Һazretinden hergiz mescidde vāqı‘ olmadı dimiřlerdūr Tirmidī rivāyetinde Ebū Hūreyre rađıya’llāhu ‘anh ol Һazretten rivāyet eyler ki (10) *men lem yuřallī rek‘ateyyi’l-fecri fel-yuřallihimā ba‘de tařlu‘e’ş-řemsudiyū* buyurmiřlar Һāřılı řabāh sūneti kıatı mū’ekkid namāzdur kılmayan kimesne gūn toęuduqđan řonra kılsun diyū buyurulmiřdur zīrā muqaddem kılinmayup řonraya kıalıcak nefl muřlaq olur řabāh farzından řonra gūn toęmadın nāfile kılamak mekrūhdur.

Fer‘-i řaliř sūnet-i zūhr beyānındadır:

řađihayn’da vārid olmiřdur ki (15) İbn ‘Ömer rađıya’llāhu ‘anhūmā ol Һazretle iki rek‘at zūhrdan muqaddem ve iki rek‘at zūhrdan mu’ařđar kıldum dimiřdūr ve ‘Ā’işeden dađı mervīdūr ki ūyleden evvel dōrt rek‘ati ve řabāđdan evvel iki rek‘ati terk itmezdi dimiřdūr bu muħālefetūj ařlı ya budur ki evde kılduęı zamānda dōrt kılsa mescidde iki kıla yāđūd řōyle dinile ki iki kılamak dađı olurdı dōrt kılamak dađı (20) olurdı her biri gōrdūgūn rivāyet itdi zīrā Һadīslerūj iki dađı řađihdūr řa‘na mecāl yoqđur didiler Ebū Ca‘fer řaberīden mervīdūr ki ol Һazret ekser-i zamānda dōrt kılırdı az vāqı‘ olurdı ki iki kılaydı dimiřdūr ammā i‘timād fuqaħā kelāminadır kūtūb-i fıķıhda mūte‘ayyendūr ki ūyleden evvel dōrt rek‘at sūnetkılına zīrā Resūlu’llāh řalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *men terake’l-erba’* (25) *ķable’z-zuhur lem tenelhu řefā‘ati* buyurmiřdur ya‘nī bir kimesne

zuhrdan ol dört rek'ati terk eyleye aña şefâ'atim yetişmez dimekdür ba'zılar dağı ol dört rek'at öyle sünneti degüldi başka namâz idi Faħr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemba'de'z-zevāl kııurdı dimişlerdür ammā bu söz ba'īd nesnedür Sevbān'dan menķūldur¹ [EH 621/a] ki Resūlu'llāh [HE 471/a] ħāzreti nişf-ı nehārdanşonra namāz kıılmağı severdi 'Ā'işe eyitdi [H 248/a] yā Resūla'llāh seni gördüm bu sâ'atde namāzkıılmağı seversin didi Faħr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi bu sâ'atde gök ħapuları açılır ve Ĥaħħ te'ālā maħlūka nazār-ı raħmet eyler bu bir şalātdur ki Ādem ve Nūħ ve İbrāhīm ve Mūsā ve 'İsā buña müdāvemmet ve muħāfız iderlerdi didi Tirmidī naħlinde İbn Sā'ib eyitdi yā Resūla'llāh (5) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem zevāl-i şemsden şonra öyle farzından muħaddem dört rek'at namāz kııurdı bu sâ'at bir sâ'atdür ki bunda göklerin ħapuları açılır ve ben severim ki bu sâ'atde benden göklere bir şālih 'amel çıka diyü buyururdu didi ve bunlardan ħayrı naħl dağı vārid olmışdur 'Ā'işe ħāzreti² ol dört rek'at ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem terk itmezdi didi Allāhu a'lem bu namāzdur (10) didiler.

Fer'-i rābi' sünnet-i 'aşr beyānındadır:

Ebū Dāvūd naħlinde ħāzret-i 'Alīden mervīdür ki *kāne şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yuşallīķable'l-'aşri rek'ateyn* dimişdür ve Tirmidī rivāyetinde yine andan mervīdür ki *kāne şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yuşallīķable'l-'aşri erba'a rak'atin yefşilu beynehünne bi'l-teslīmi 'alā'l-melā'iketi'l-muħarre beyni ve min tebi'ahüm mine'l-müslimīne ve'l-mü'minīne* dimişdür zıkr olınan bu rivāyetlerin birinde iki (15) rek'at kııurdu ve birinde dört rek'at kııurdu mā-beynlerin selāmla faşl iderdi dinilmişdür aşlı budur ki gah öyle iderlerdi ve gah böyle iderlerdi ikindiden evvel kıılınan dört namāz müsteħabātdandır mü'ekkiddātdan degüldür bir rivāyetde merfū'an vārid olmışdur ki *Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem raħmetu'llāhi emre'n şallā 'aşri erba'an* buyurmuşdur ħāşılı ikindiden

¹ menķūldur ki H; mervīdür ki HE, EH

²ħāzreti H, EH ; dağı HE

evvel (20) dört rek'at kılına rametle du'ā itmişdür ikindinn evvelinde nāfile mstehabdur şonunda mekrhdur ve ba'zı rivāyetlerde ikindiden şonra iki rek'at kılurdu diyü vārid olmişdur ammā Eb Dāvd rivāyeti üzere 'Ā'işe [EH 621/b] raçıya'llāhu 'anhā eyitdi ol Hāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şonra iki rek'at namāz kılurdu ve ğayrı andan nehy ider ve kendşavm-ı viřāl iderdi ve ğayrı viřālden nehy iderdi (25) dimişdür ve İbn 'Abbās hāzretinden mervīdür ki ol iki rek'at ki ikindiden şonra kılmişdı anuğ aşlı bu idi ki ol Hāzrete ba'zı yerden māl gelmiş idi aşbına ksmet itmege meşğl olduğundan öylenün iki rek'at şonunda kılınan sünneti kalmışdı ikindiden şonra anı kaza itdi şonradan bir dağı vākı' olmadı dimişdür mm Seleme raçıya'llāhu 'anhā 'ibāret-i āhire ile merf'an [H 248/b] rivāyet idüp ol dağı öyle sünnetin kaza itdi dimişdür 'ulemā-yı řāfi'iyeden İbnü'l-Ķayyim eydür evkāt-ı nehyde Sünen rivāyeti kaza itmek ol Hāzrete ve ümmetine 'āmdur ol ikindiden şonra kılduğı iki rek'at ki vardur vaqt-i nehyde anlara [HE 471/b] müdāvemmet ol Hāzrete hāřřdur ve 'ibāreti budur ki *kazā'i (5) sneni ervātibe fi evkātı'n-nehyi 'amm leh ve li-ümmetihi ve emmā'l-mdāvemetu 'alā tilke'r-rek'ateyni vakti nehyi feĥāřřun bih* dimişdür ve dağı *vekad 'added hezā men ĥařā'i*se dimişdür ve buña delīl hāzret-i 'Ā'işeden rivāyet olınandur ki *kāne yuřallā rek'ateyn ba'de'l-āř ve yenhā 'anhümā veye-vāřıl ve yenhā 'ani'l-viřāl* dimişdür ma'nası sābıkan zıkr olınandur ki ol Hāzret ba'de'l-āř kendüsi (10) iki rek'at kılup ğayrı andan nehy iderdi ve kendü şavm-ı viřāl eylerdi ğayrı şavmı viřālden nehy iderdi dimekdür.

Fer'-i hāmis sünnet-i mağrib beyānındadır:

İmām Tirmidī raĥmetu'llāhi 'aleyh İbn Mes'd raçıya'llāhu 'anhümā Hāzretinden rivāyet eyler ki *mā uĥřā mā semi'tu reslu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeĥra'u fi'r-rek'ateyni ba'del-mağribi ve fi'r-rek'ateyni kablel-fecri bi ĥul yā eyyuhā'l-kāfirne ve ĥul huva'llāhu eĥad* (15) diyü buyurmişlar hāřılı Reslu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem

¹ Fahr-ı Kainat Hazretleri, ikindiden sonra iki rekat namaz kılardı ve başkasına ondan nehyederdi. Yine kendisi visal orucu tutardı ve başkasını visal orucundan nehyederdi.

Hzreti aḥşam ve şabāḥ sünnetlerinde zıkr olunana sūreleri okuduğun çok işitdüm¹adedin ben ta‘yīn idemezem ki [EH 622/a] ne kadar işitdüm demek olur İbn ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anhümākāne şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yuṭīlu’l-ḳırā’ate fīr-rek‘ateyni ba‘del mağribi ḥattā yeteferraḳa ehlü’l-mescidi demişdür ya‘nī ol Hzret aḥşam sünnetinde ḳırā’ati uzadurdu (20) ḥattā ehl-i mescid tağıluḡ gidince dimekdür Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde aşḥāb-ı kirām raḍıya’llāhu ‘anhüm aḥşam farzından evvel Resūlu’llāh ḥazreti daḡı mescide çıkmadın iki rek‘at namāz ḳılurdu Enesden mervīdür ki böyle itdügümüzi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem gördi bize emr itmedi ve nehy itmedi demişdür ya‘nī bu ḳılduḡuḡuzu ḳılurḡ dimedi ḳılmaḡ daḡı dimedi dimekdür ‘Uḡbeden daḡı mervīdür ki (25) künnā nef‘alu ‘alā ‘ahdi resūlu’llāh demişdür ya‘nī ol Hzretüḡ zamānında ḳılurduḡ dimekdür bu rivāyetlerüḡ zāhiri budur ki gün batdıḡdan şoḡra aḥşam farzından muḳaddem iki rek‘atı aşḥāb ḳılurlar imiş ve ol Hzret nehy itmeyüp anuḡ üzerine aşḥābını muḳarrer ḳılmış böyle itdüḡi istiḡbāba delālet ider didiler ve ol Hzret kendü ḳılmadıḡı istiḡbāba māni‘ degüldür belki Sünen rivāyetinden [H 249/a] diḡlediklerine delālet ider didiler ve rivāyet diyü şol muḳarrer olan sünnet-i mü’ekkidelere dirler ki Resūlu’llāh ḥazreti anlara müdāvemem iderdi ve anlaruḡ cümlesi on iki rek‘atdür ikisi şalāt-ı fecrden evvel ve dördü zuhrdan muḳaddem ve ikisi zuhrdan şoḡra ve ikisi aḥşamdan şoḡra ve ikisi yatsudan şoḡra (5) ḳılınur ve ol aḥşamdan evvel ḳılınan iki rek‘at İmām Aḡmed ve İshāḡ ve aşḥāb-ı ḡadīs ḳatlarında müsteḡabdur İmām-ı A‘zam ḡazretleri ḳatında aḥşamdan evvel¹ namāz yoḡdur hemān vaḡti irişdükdü aḥşamuḡ [HE 472/a] farzı edā olunmaḡ gerekdür İbn ‘Ömer ḡazretinden mervīdür ki ben Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem zamānında aḥşam farzından evvel iki rek‘at ḳıldıḡların görmedüm demişdür ve ḡulefā-yı erba‘adan bir cemā‘at (10) şaḡābeden raḍıya’llāhu ‘anhüm rivāyet olunmuşdur ki ol namāz ḳılmazlardı demişlerdür bu maḳāmda Şāfi‘iyye ve ḡayrı nizā‘ idüp ba‘zılar işbātına ve ba‘zılar [EH 622/b] nefyine sa‘y itmişlerdür bir rivāyet daḡı vārid olmuşdur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu

¹ evvel H ;muḳaddem HE, EH

‘aleyhi ve sellem *şallā kable'l-mağribi rek'ateyni limen şā'e* didi demişlerdür hāşılı dileyen kılsun diyü buyururdu ve muhayyer itdügünün vechi halk sünnet-i ittiḥāz itmeden (15) ḥavf itdüğü idi demişlerdür Ebū Dāvūddan böyle menḳūldur ve sünnet-i ittiḥāz dimenüḡ ma'nāsışerī'at ve ṭarīkat lāzım dimekdür didiler bu tefsīrden murād ḡann olunur ki rivāyetden mertebesi ednā idüğüne işāret demişlerdür Ebū Dāvūd naḳlinde vārid olmuştur ki aḡşamdan sonra kılinan iki rek'at için ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *hezihīşalātu'l-biyūtdiyü* buyurmuşlar bu (20) ḥadīs-i şerīf mücebince evde kılmak efzaldür ve şalāt-ı mezkūrenüḡ fazīleti yanında Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve selem Ḥazretinden mervīdür ki *men şallā ba'de'l-mağribi rak'ateyni kable en yetekellemerufi'at şalātuḡu fī-illiyīn* buyurmuşlar ya'nī aḡşam namāzından sonra söylemedin bir kimesne iki rek'at namāz kılsa anuḡ namāzı maḳām-ı 'illiyīne ref' olunur dimekdür hāşılı ḳabūlden kenāiddür va'llāhu a'lem.

Fer'ı sādīs (25) yatsu namāzı sünnetin beyānın eyler:

Ḥazret-i 'Ā'ışeden mervīdür ki *mā şallā resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemel-i şā'e ḳaṭṭ fedehāl beyti illā şallā erba'a rek'āti evsittte rek'atın* demişdür Ebū Dāvūd böyle naḳl itmişdür ammā İmām Müslim naḳlinde *sümme yuşallī bi'n-nāsi el-i şā'e feyedeḡul beyti feyuşalla rek'atın* vārid olmuştur İbn 'Ömerden daḡı böyle menḳūldur hāşılı rivāyet-i evveli üzere yatsudan sonra [H 249/b] beyt-i 'Ā'işe'ye dāḡil olsa dört rek'atya altı rek'at kılurlar imiş rivāyet-i şāniye üzere iki rek'at kılurlar imiş.

Fer'ı sābi' rātibe-i cum'a beyānındadır:

Buḡārī naḳlinde 'Abdu'llāh bin 'Ömer ḡazretinden mervīdür ki *inne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kāneyuşallīḳable'z-zuhur rek'atın ve ba'dehā rek'atın ve*

ba'de'l (5) -mağribi rek'atīn fi beytihi ba'de'l-‘iṣā'e rek'atīn ve ba'de'l-cum'a lā yuṣallīhattā yenşarif feyuşallī rek'ateyn dimişdür bu ḥadīṣde cum'adan evvel sünnetkılduğun zıkr itmemişdür ba'zı 'ulemā eyitdiler zıkr itmedüğünüñ vechi budur ki zuhrla cum'a [EH 623/a] ber-ā-berdür çāk hilāfına delīl kâ'im olunca zīrā cum'a zuhr [HE 472/b] bedelidür dimege işāretdür didiler ba'zılar daḥı cum'a sünnetin ol evde kılurdu (10) anuñçün zuhurdan şonra cum'ayı zıkr itdi didiler ya'nī çünki cum'a ile zuhr ber-ā-ber idi zuhrı zıkrle niçün iktifā itmedi cum'ayı başka zıkr itdi demek ḥātırası gelür anı def için mezkūr-ı ba'z eyitdi cum'ayı zıkr itdüğü şonunda kılınan iki rek'ati ol Ḥazret evde kılduğun beyān için idi didi vāqı'an muḳaddem sünnet ḥuşuşında ḥadīṣ-i mezkūrda cum'aya ta'arruz (15) olunmamışdur ammā şonunda kılınan sünnet için zıkr olunup bu sünnet evde kılurdu dinilmişdür ḥāşıl-ı kelām zuht ile cum'a ber-ā-berdür eger sünnet-i mezkūrenüñ evde kılınduğun beyān murād idinmese hiç cum'aya ta'arruz itmezdi zuhrıñ zıkrile iktifā iderdi demek olur ve daḥı ba'de'l-cum'a iki rek'atı mescidde (20) iktişār vāqı' olmuşdur şonunda iki rek'at sünnet kılınursa ḥalk şöyle zann iderler ki olḥazef olınan iki rek'at namāz ola bu ḥavfdan mescidde kılmayup evde kılurdu dimişdür bu taḳdīrce lāyık budur ki cum'a namāzınıñ 'aḳebince mescidde iki rek'at kılınmaya didiler Ebū Dāvūd rivāyetinde Nāfi'den mervīdür ki İbn 'Ömer ḥazreti cum'adan evvel şalātı (25) uzadurdu ve şonunda evine varup iki rek'at namāz kılurdu ve Resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem böyle iderdi diyü söylerdi dimişdür İmām Nevevī bu rivāyetle cum'adan evvel sünnet var idüğüne ihticāc itmişdür ve kâ'il olmayanlar ba'zı i'tirāzāt itmişlerdür ve ba'zılar ḳable'l-cum'a sünnet yokdur diyü inkārda mübālağa itmişlerdür bā-vücūd ki sebūtuna ba'zı eḥādīṣ vārid olmuşdur ve [H 250/a] dahl-i inkār ol ḥadīṣlere za'īfdür dimişlerdür İbn 'Ömer² 'Irāḳī'den mervīdür ki Ḥanefiyye'den ve Mālikiyye'den fuḳahā kelāmında cum'adan evvel sünnet müsteḥab idüğüñ görmedüm dimiş ammā bu söz [EH 623/b] 'abes

¹ Elbette Resulullah Efendimiz, öğleden önce iki rekat öğleden sonra iki rekat, akşamdan sonra evinde iki rekat, yatsıdan sonra iki rekat kılardı. Cumadan sonra namazan dönünceye kadar bir şey kılmaz, sonra iki rekat kılardı.

²Ömer H, HE; -EH

nesnedür kütüb-i Hanefiyyeden dört rek'at cum'adan evvel ve dört rek'at cum'adan sonra sünnet var idüğü (5) meş'ur ve meş'hurdur ehadis-i şerifeden dağı Bezzār rivāyetiyle Ebū Hüreyreden mervīdür ki cum'adan evvel ve cum'adan sonra dörd¹ rek'at kılurdu dimişdür lafzı budur *kāne yuṣallīkable'l-cum'ati erba'anve ba'dehā erbe'an* hāşılı dört rek'at idüğü bununlave edille-i āhiri ile s̄abitdür ve yine iki rek'at kable'l-cum'a meş'rū' idüğü İbn Hibbān taş'hīh itdüğü (10) hadis̄le s̄abitdür ki 'Abdu'llāh binez-Zübeyreden mervū'an vārid olmışdur ve 'ibāreti budur *mā min ṣalātin mafrūzetin illā beyne yedeyhā rek'aṭān* dimişdür bu taqdırce cum'adan evvel dağı iki rek'at sünnet s̄abit olur ve cum'adan sonra dağı dört rek'at [HE 473/a] ve iki rek'at kılmağa delālet ider şahih hadis̄ler vārid olmışdur.

Faṣl-ı s̄ānī ṣalāt-ı 'ıydın beyānındadır:

Ve bunda üç fer' vardır.

Fer'-i (15) evvel 'aded-i rek'ati beyānındadır:

İbn 'Abbās radıya'llāhu 'anhümādan mervīdür ki *enne resūlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥarace yevme 'ādin feṣallī rek'ateyn lem yuṣallīkablehum ve lā ba'dehümā s̄ümme etā en-nisā'me'ahu bilālün fe-emre hünne bi's-ṣadaqati fece'let mer'etu tetaşaddaku bi ḥurşihā ve siḥābihā* dimişdür ya'nī taḥkīken ol Ḥazret bir bayram günü çıkdı iki rek'at (20) namāz kıldı ol iki rek'atün evvelinde namāz kıldı ve sonrasında namāz kılmağı andan ḥatunlara geldi Bilāl ol Ḥazretün yanınca idi şadağa virmek buyurdu anlar dağı başladılar kulağlarından küpelerinde ve boyunlarından kılādelerin taşadduk itdiler dimişdür bir rivāyetde *ḥaracu yevme udhā evfiṭrı* vākı' olmışdur ya'nī rāviḳankı bayram idüğünde şekk itmişdür ve (25) bir rivāyetde Ramazān bayramı idüğü ta'yīn olınmışdur Buḥārī ve Müslim ve Ebū Dāvūd ve Nesā'ī rivāyet itmişlerdür rahmetu'llāhi 'aleyhüm

¹ dörd H ; dörder HE, EH

Fer'ci s̄anī 'aded-i tekbīrāt beyānındadır:

Ebū Dāvūd naqlinde ḥazret-i 'Ā'işe'den mervīdür ki *enne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [EH 624/a] kāne yukebbirfi'l-fiṭri ve'l-aḍḥā fi'l-ūlā biseb'ci tekbīrātın ve fi's-sāniyete ḥamse tekbīrātın* demişdür bir rivāyetdesivā [H 250/b] *tekbīreti ilā-ḥarām ve'l-rukū'ziyāde* itmişdür ya'nī bayramların ikisinde bile rek'at-i evvelīde yedi tekbīr ve rek'at-i s̄anīyyede beş tekbīr iderdi demişdür rivāyet-i āḥirīde iḥrām ve rükū' tekbīrlerinden ğayrı demişdür iḥrām tekbīri didüğü tekbīretü'l-iftitāḥdur Tirmidī ve Dārimī rivāyetlerinde Keşīr bin 'Abdu'llāh atasından (5) ceddinden rivāyet eyler ki *enne nebiyye şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kebbere fi'l-āideyn fi'l-ūlā bi-seb'en ḳable'l-ḳirā'at ve fi'l-uḥrā ḥamsen ḳable'l-ḳirā'ati* demişdür bu rivāyet üzere ḳirā'atden muḳaddemyedi tekbīr rek'at-i evvelīde ve beş tekbīr rek'at-i s̄anīyyede itdi demişlerdür ammā İmām-ı A'zam raḥmetu'llāhi 'aleyh mezhebinde şalāt-ı 'ıyduḡ şıfatı budur ki iki rek'atdür tekbīretü'l-iftitāḥ idüp s̄enā oḳuduḡdan sonra (10) üç tekbīr daḡı idüp andan Fātiḥave bir süre oḳumak gerekdür andan sonra tekbīr idüp rükū'a varmak gerekdür rek'at-i s̄anīyyede ḳirā'ate başlayup tamām itdüğü gibi üç tekbīr idüp dördüncü tekbīrde rükū'avarmak gerekdür şıfat-ı mezḳüre İbn Mes'ūd ḳavlidür 'ulemā-yı Ḥanefiyye bununla 'amel itmişlerdür ve İbn 'Abbās ḳavlinde rek'at-i evvelīde tekbīretü'l-iftitāḥ idüp andan sonra (15) beş tekbīr daḡı itmek gerekdür ve ikinci rek'atde beş tekbīr idüp andan ḳirā'at itmek gerekdür bir rivāyetde dört tekbīr [HE 473/b] ide demişdür Şāḥibü'l-Hidāye raḥmetu'llāhi 'āmmenüḡ 'ameli ğāliben İbn 'Abbās ḳavliyle olduğı anuḡçündür ki ḥulefā-yı İbn 'Abbās cedleri ḳavliyle 'amel buyurmuşlardur ammā İbn Mes'ūd ḳavlidür zīrā tekbīr ü ref' yed-i ḥilāf ma'ḥūddur imdi aḡz bi'l-āḡl evlādur diyü (20) buyurmuşdur ve tekbīrāt-ı 'ıydda el bağlamak ve şalivirmek ḥuşuşında ḡalḡ katı çok ğalaḡ iderler imdi ma'lūm ola ki tekbīretü'l-iftitāḥ daḡı idüp ¹ anların ikisinde eli şalivirüp üçüncide bağlamak gerekdür ve ikinci rek'atde ḳirā'at tamām olduḡdan sonra üç tekbīr idüp her birinde (25) eli şalivirüp

¹ daḡı idüp H, EH ; itdügünde HE

dördüncü tekbîrde rükû'a [EH 624/b] varmak gerektür.

Fer'î şâlis vakt ve mekânı beyânındadır:

Buhârî ve Müslim rahmetu'llâhi te'âlâ rivâyetlerinde Ebû Sa'îd el-Hudrî rağıya'llâhu 'anhenne *nebiyyi şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem yaħruce yevme'l-fiŗri ve'l-ađħā ilā'l-muşallā fe-evvelü şey'in yebde'u bihi's-şalatu* demişdür ya'ni ol Ėazret bayramların ikisinde dağı muşallāya çıkardı hiç nesneye [H251/a] mübāşeret itmeden şalāta mübāşeret iderdi dimektürbu Ėadîsde delālet vardur ki bayram namāzı için muşallāya çıkmak müsteħab ola ve mescidde kılmadan efzal ola zîrā Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem çıkmāğa müdāvemet ekşer-i bilādda Ėalk bunun üzerinedür ammā ehl-i Mekke bā-zamān-ı (5) kadîmden mescid-i Ėarāmda kıla gelmişlerdür ve 'ulemā-yı Ėanefiyye raħimeħumu'llāhi dağı namāzgahlara çıkmak sünnetdür eger mescidlerde vüs'at olursa dağı çıkmak müsteħab ola demişlerdür İmām Şāfi'iden iki rivāyet vardur biri buña çıkmak efzal ola biri dağı bu ki mescid vāsi' ise mescidde kılmak efzal ola İbnü'l-Ėayyim eyitdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bayram namāzın mescidde kılmak Ėemān bir kerre vākı' anda dağı yağmur (10) yağmış idi anuñçün mescidde kıldı demişdür Ebū Dāvūd nağlinde Ebī Hüreyreden vārid olan budur ki *eşā benā muŗarrā yevme fiŗri feşallā benā resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemfi'l-mescid¹* demişdür .

Fer'î rābi' ezān ve iķāmet beyânındadır:

Cābir bin Semüreden mervîdür kişallayte *ma'-resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemel-'āideyn Ėayrı merretin ve lā merreten bi-Ėayrı ezān ve lā iķāmete* demişdür ya'ni ben Resūlu'llāh Ėazretiyle iki (15) bayram namāzını bir kerre iki kerre degül niçe kerre kıldum ezān yoğ idi ve iķāmet yoğ idi dimek olur Ebū Dāvūd rivāyetiyleİbn 'Abbās rađıya'llāhu 'anhümā dađı şallā *el-Ėiyadü bilā ezān ve lā iķāmet* ediyü buyurmuşdur.

¹ Bir Ramazan Bayramı günü bize yağmur isabet etti. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz bizimle mescidde namaz kıldı.

Fer‘-i hāmis kırā’ati beyānındadır şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem:

İmām Müslim ve İmām Mālik ve gayrılar Ebī Vāķidden rivāyet iderler ki *kāne şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yeķrā’u fi’đ-duhā ve’l-fiṭır be ķāf* (20) *ve’l-ķur’ānū’l-mecīdie iķterebeti’s-sā‘ate* [HE 474/a] *ve’nşakķa’l-ķameru* [EH 625/a] demişdür ya‘nī bayramların ikisinde daķı namāzda bu iki şüreyi okurdu dimekdür ve yine Nu‘mān İbn Beşīrden rivāyet itmişlerdür ki *yeķrā’ufi’l-‘ıydīn ve fi’l-cum‘atihi bi sebbihi’sme rabbike’l a‘lā ve hel ātake ḥadīşü’l-gāşiyeti ve rabbemā ictima‘ fī yevmin vaḥide fuķarā ‘ibihimā* demişdür ya‘nī ol Ḥāzret iki bayramda ve cum‘a günlerinde (25) *sebbihi’sme rabbike’l-a‘lā ve hel ātake ḥadīşü’l-gāşiyeti* sürelerin okurdu gah olur ki bayramla cum‘a cem‘ olurdu yine bu sürelerin okurdu demişdür .

Fer‘-i sādīs ḥuṭbe beyānındadır şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem:

Buḥārī ve Müslim ve Tirmidī ve Nesā’īrahımeḥümü’llāhi te‘ālā İbn ‘Ömer raḍıya’llāhu ‘anhümādan rivāyet iderler ki *kāne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ve ebū bekrin ve ‘ömer yuşallüne’l-‘ıydeyn ķable’l-ḥuṭbete* [H 251/b] demişlerdür ya‘nī ol Ḥāzret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ebū Bekr raḍıya’llāhu ‘anhümā bayram namāzların ḥuṭbeden evvel kıılurlardı dimekdür Cābir daķı böyle rivāyet itmişdür ‘ibāreti budur *enne şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥarace yevme’l-fiṭi febede’e bi’ş-şalāti ķable’l-ḥuṭbeti* demişdür namāz ḥuṭbeden evvel kııldı demekde İbn ‘Ömer rivāyetiyle (5) farkı yokdur ammā ol rivāyetde bayramların ikisinde bile böyle iderdi demişdür bunda yalnız‘ıyd-ı fiṭrı zıkr itmişdür ve bir rivāyetde böyledür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥāzretiyle bayram namāzınaḥāzır oldum ol Ḥāzret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥuṭbeden evvel bilā-ezān ve lā-i ķāmet-i şalāt başladı fāriğ olduğı zamānda Bilāl’e ṭayanup ṭurdu ḥalka Ḥaķķ tebāreke ve te‘ālā taķvāsın buyurdu ve ṭā’ate ķandırdı ve (10) nāsa va‘z ve naşīḥat eyledi andan eyledi andan şoŗra geĉdi ḥatunlar ṭurduğı yere vardı anlara daķı va‘z ü naşīḥat eyledi andan eyitdi *teşaddeķane fe-i nne ekşera ķünne ḥatebe cehenneme didi*

ya'nî şadağa virünj zîrâ sizünj ekşerinjüz Cehennem odunudur didi andan yanıklarınun rengi müteğayyir olmuş bir hatun yerinden kalkup niçün yâ Resûla'llâhdidi¹ (15) ya'nî anuçün ki siz şikâyeti çok idersiz ve erinize küfrân ni'met üzere olursiz dimekdür andan [EH625/b] hatunlar başladılar küpelerinden ve yüzüklerinden çıkartup Bilâlünj kaftânına atdılar dimişdür İmâm Buḥārî ve Müslim böylece rivâyet itmişlerdür EbûHuzeyme rahmetu'llâhi 'aleyh ol Ḥazret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem yevm-i 'ıydda ayağüzere tırup huṭbe iderlerdi dimişdür bu kavlı müş'ardur ki Faḥr-ı (20) 'Âlemünj zamân-ı şerîfinde muşallâda minber olmaya Buḥārî naḳlinde Ebî Sa'îdden mervîdür ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem evvelâ bayram namâzın kılurdu andan yerinden muşarîf olurdu ve ayağ üzere nâsa muḳâbil tırurdu ve anlar oturlardı Faḥr-ı 'Âlem va'z ve naşîhat eylerdi ve her ne ki dilerse ḥalka emr iderdi ya'nî eger dîn emridür memleket aḥvâlidür ne lâzım ise buyururdu andan muşarîf (25) olurdu ve ol Ḥazretten sonra daḥı 'âdet bu idi [HE 474/b] tâ evvel zamân olunca ki bir bayram günü Mervân'la muşallâya çıkıdum ve ol zamânda Mervân Medîne begi idi vaḳtâ kim muşallâya geldük bir minber gördüm ve anı Keşîr bin Ebî eş-Şalât binâ eylemişdi hemân Mervân istediği minbere çıkıdı ben eyitdüm şalât-ı 'ıyd üslûbın tağyîr itdünjüz didüm diyü buyurmuşdur bu rivâyetden [H252/a] ḥâşıl bir budur ki Ebû Sa'îd ḥazretleri huṭbe-i 'ıydı şalâtdan muḳaddem oḳumaḳdan Mervân'ı men' itdi biri daḥı budur ki ol Ḥazretünj zamânında muşallâda minber yoğ idi demek fehmi olındı İmâm Müslimden daḥı bu rivâyetünj mişli vârid olmuşdur ammâ İmâm Mâlik rahmetu'llâhi 'aleyh ol kimesne ki muşallâda (5) minber üzerinde huṭbe oḳudı ḥazret-i 'Osmân bin 'Affân idi dimişdür ve likin Şaḥîḥaynda vârid olan eşaḥḥdur Şeyhü'l-İslâm İbn Ḥacer rahmetu'llâhi 'aleyh rivâyetin beynin tevfiḳde câ'izdür ki Ḥazret-i 'Osmân raḳıya'llâhu 'anh bir zamânda muşallâda minber vazı' itmiş ola ve Mervân bundan ḥaberdâr olmayup kendü zamânında yine vazı' itmiş ola dimişdür .

Fer'-i râbi' ol (10) Ḥazretünj şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem 'ıyd-i fıtrda muşallâya çıkımadan

¹ Faḥr-ı 'Âlem eyitdi HE, EH ; -H

ta‘ām yidüğünün beyânındadır:

İmām Buḥārī [EH 626/a] rivāyetinde Enes bin Mālīk raḍıya’llāhu anh *kāne resūlu’llāh lā yeğdu yevme’l-fiṭri ḥattā ye’kule temerātın*¹diyü buyurmuşdur Ḥākim naḳlinde daḡı yine Enesden mervīdür ki *mā ḡarace yevme’l-fiṭri ḥattā ye’kule temerātın selāsen ev ḡamsen ev seb‘en ev eḡalle ev ekseru* demişdür rivāyetlerün ikisinde de murād ol (15) Ḥāzret ‘ıyd-ı fiṭrda birkaç dāne ḡurmā yemedin şabāḡ taşra çıkmazdı dimekdür ammā rivāyet-i sāniyede üç dāne yāḡūd beş dāne yāḡūd yedi dāne ya daḡı artuḡ ya daḡı eksük ekl iderdi demişdür maḡşūd az yirdi ve tek yirdi çift yimezdi dimekdür Mühelleb eyitdi şalātından evvel ekl itdüğünün ḡikmeti bu idi ki çāk namāz kılinca şā’im olmaḡ lāzımdur şanmayalar kāne bu iḡtimālī (20) ref’içün ekl iderdi didiba‘zılar eyitdiler vaḡtā kim vüçüb-ı fiṭr vüçüb-ı şavmuḡ ‘aḡabinde vāḡı‘ oldı ol Ḥāzret Allāh te‘ālānuḡ emrinde imtişālde mübāderet idüp eklde ta‘cīl eyledi eger maḡz imtişāl olmasa bir ḡayrı maḡşūd olsa azla iktifā itmezdi belki ṡoyunca ekl iderdi didiler İbn Ebī Cemre bu ma‘nāya işāret itmişdür ve ba‘zı kimesne eyitdi Ramazānda şeyṡān maḡbūsdur şalāt-ı (25) ‘ıydan şonra itlāk olunur anuḡ vesvesesinden selāmet ricāsıyla ta‘cīl-i fiṭri müsteḡab ṡutdı didi ve ḡurmā yimek müsteḡab olduğunun ḡikmeti budur ki şavm za‘f-ı başar virür ve ḡurmā ṡatlu olmaḡla taḡviye-i başar eyler ve daḡı ṡatlu ĩmāne muvāfiḡdur vāḡı‘ada ṡatlu ḡorse ĩmānla ta‘bīr olunur ve bir nefsi daḡı budur ki [HE 475/a] insāna rikḡat-i ḡalb virür anuḡçün ba‘zı taḡbīr’in ‘asel ve aḡa beḡzer [H 252/b] ne varise muṡlaḡanṡatlu nesne ile oruc açmaḡı müsteḡab ḡörmüşlerdür Tirmidī ve Ḥākim rivāyetlerinde ve Berīde ḡadīşinde vārid olmuşdur *kāne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem lā yuḡrecu yevme’l-fiṭri ḥattā yete‘ame ve lā yeṡe‘amu yevme’l-aḡḡā ḥattā yuṡallī* ya‘nī ol Ḥāzretün ‘ādet-i kerīmesi bu idi ki ‘ıyd-i fiṭrda (5) ta‘ām yemeyince şalāt-ı ‘ıyda çıkmazdı ve ‘ıyd-ı eḡḡāde şalāt-ı ‘ıydı kılmayınca ta‘ām yemeyince şalāt-ı ‘ıyda çıkmazdı ve ‘ıyd-ı uḡḡāda şalāt-ı ‘ıydı kılmayınca [EH 626/b] ta‘ām yimezdi dimekdür Bezzār ḡatında Cābir bin Semüre’den daḡı bunun mişli

¹ Resulullah Efendimiz , Ramazan bayramı günü bir kaç kuru hurma yemediḡe, kuşluk yemeḡi yemezdi.

vārid olmuştur Ṭaberānī ve Dārekuṭnī daḥı İbn ‘Abbāsdan rivāyet itmişlerdür ki *mine’s-sünneti lā yeruce yevme’l-fiṭi hattā yeḥruce’s-sadaḳate veyu’time şey’en ḳable en yuḥruce* dimişdür ya‘nī ‘ıyd-ı fiṭrda şadaḳa-i fiṭreyi iḥrāc itmeden ve (10) yemeden şalāt-ı ‘ıyda çıkmamak ol Ḥazretünj sünnetindendür dimek olur ammā bu isnādlaruḡ her birinde kelām vardur ve ekṣer-i fuḳehā medlüllerile ‘amel itmişlerdür İmām Şāfi‘ī raḥmetu’llāhi ‘aleyh Zühri’den rivāyet eyler *kimā raḳibe resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ff-ıyd ve lā cenāzete ḳaṭṭ* dimişdür ‘ıydda ve cenāzede hergiz ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ṭavāra binmedi dimekdür maḳşūd muşallāya (15) yayan giderdi ve cenāzede daḥı yayan yürürdi dimekdür Tirmidī naḳlinde ḥazret-i ‘Alī kerre ma’llāhu vechemine’s-sünneti en yeḥruce ilā’l-ıydi māşiyen dimişdür ya‘nī şalāt-ı ‘ıyda yayan çıkmak sünnetdendür diyü buyurmuşdur İbn Māce daḥı Sa‘d el-Ḳarazḥadīsinden rivāyet eyler ki *enne şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem kāne yeḥruce ilā’l-ıydi mā-şiyen* dimişdür ammā rivāyet-i mezkūrenünj üçünde bile za‘f (20) vardur Tirmidī raḥmetu’llāhi ‘aleyh Ebū Hüreyre’den raḳıya’llāhu ‘anh rivāyet eyler ki *izā ḥarace yevme’l-ıydi fi-ṭarīḳi rece’a fi-ğayrihi* dimişdür ya‘nī bayram günü muşallāya bir yoldan gitse geldüḡi zamānda bir ḡayrı yoldan gelürdi dimekdür ve böyle itmeden murād-ı şerīfi ne idüḡünde ‘ulemā raḥimeḡumu’llāhi te‘ālā iḥtilāf itmişlerdür İbn Ḥacer raḥmetu’llāhi ‘aleyh eyitdi bu ḥuşuşında yigirmiden ziyāde ḳavl (25) vāḳı‘ olmuştur ve ben telḥiṣ idüp za‘īflerin ṭarḥ itdüm cümleden biri budur ki iki ṭarīḳ aḡa şehādet eyleyeler biri daḥı budur ki iki ṭarīḳünj mürürıyla ḥaşıll olan meziyyet-i fazlda ṭarīḳünj ikisi ber-ā-ber ola ¹ yāḡūd uğraduḡı yollardan [EH 627/a] misk rāyiḡası şemm olınsun diyü iderdi [H 253/a] zīrā anuḡla ma‘rūf idi her ḳanda uğrasa misk rāyiḡası ḳalurdı bir ḳavl daḥı budur ki ol Ḥazretünj muşallāya giden yolu şaḡ cānibinde idi eger yine ol yoldan gelse rucū‘ itdükde [HE 475/b] şol cānibinde rucū‘ lāzım gelürdi anuḡün ḡayrı yoldan gelürdi didiler ammā bu ḳavl delīle (5) muḥtācdur ba‘zılar daḥı şerāyi‘-i İslām’ı izḡār için eylerdi didiler ve ba‘zılar izḡār-ı zıḳru’llāh için eylerdi didiler ba‘zılar daḥı

¹ bu ḳasdlā iki ṭarīḳden gidüp gelürdi yāḡūd ol Ḥazretle bereket bulmada ikisi ber-ā-ber ola EH ; -H, HE

münāfiğtlaruñ ve Yehūduñ mekrinden hāzer idüp eylerdi didiler bir kavle budur ki ehl-i ʔarīğ anuñ mūrūrıyla mesrūr olalar ve baʕzı mesʕele istiftā itmede ve (10) teʕallūmeve ğayrıda nāsuñ şübheleri münkaʕıʕ olmağıçün iderdi didiler baʕzılar dañı kendününñ ihyā ve emvātten ekārini ziyāret için idi didiler baʕzılar dañı tağyīr-i ʔarīğle tağyīr-i hāle tefāʕulidi yaʕnī Hāğğ teʕālānuñ mağfıret ve rızāsına teħavvül için fāl tutmak idi didiler baʕzılar dañı müzāħame-i ğalkı taħffıf idi didiler Şeyğ Ebū Hāmıd bunı tercīħ itmişdür baʕzılar eyitdiler ğıtdüğü yol ırağ (15) idi ğeldüğü yol yakīn idi mağşūdı muşallāya ğiderken çok adımlayup ecr-i keşīr ğāşıl olmağ idi ve ğeldüğü zamānda menziline tīz ğelmek isterdi didiler İmām Rāfiʕī raħmetuʕllāhi ʕaleyh bu kavli ihtiyār itmişdür ammā buña da iʕtirāz idüp eyitdiler evvelā delīle muħtācdur şāniyen adımlamağda ğiderken ecr ğāşıl olduğı ğibi ğelürken dañı ğāşıl olur nitekīm Tirmidī ve ğayrı ğatlarında Übey bin Kaʕb (20) ğadīşiyle şābit olmışdür didiler baʕzılar dañı melāʕike¹ kendüyeşāhid olmağıçün öyle iderdi didiler ve İbn Ebī Cemre eyitdi Resūluʕllāh ğazretinünñ böyle itdüğüħazret-i Yaʕqūbuñ oğullarına *lā tedħulū min bābin vāħidır*² didüğü muğ ammā içündür didi yaʕnī işābet-i ʕayndanħazret iderdi dimege işāretdür vaʕllāhu aʕlem bi-ħağığatiʕl- (25) ğāl ve ol ğazretünñ ʕadet-i kerīmesi bu idi ki ğızları ve ehl-i perde ğatunları ve ğāʕizleri [EH 627/b] bayram namāzına çıkarurdu ğāʕizler muşallādan bir cānıbde ʔururlardı şonra müslümānlarla duʕāya ğāzıra olurlardı bir kerre bir ğatun eyitdi yā Resūlaʕllāh cilbābı olmayan mı muşallāya nice çıksun didi Faħr-ı ʕālem eyitdi *feltuʕırhā uħtuħā min celābībħā* didi yaʕnī ğız ğarındaşı cilbāblarından [H 253/b] aña ʕāriyeti virsün diyü buyurdu cilbāb ğatunlar büründükleri nesnedür ğadīş-i şerīfi İmām Buħārī ve Müslim ve Tirmidī rivāyet itmişlerdür lafz Tirmidīʕnünğdür baʕzı ʕulemā raħimeħümüʕllāhi teʕālā bunda delālet vardur ki ğatunlar şalāt-ı ʕıyda ğāzıra olmağ müsteħāb ola ğerek ğenc olsunlar ğerek yaşlu olsunlar dimişdür İmām Şāfiʕī (5) raħmetuʕllāhi ʕaleyh ümm ile müsem mā olan kitābda eyitdi ben severüm ki ğarı ğatunlar ve heyʕet şāhibeleri olmayanlar şalāta ğāzıre olalar ve bayram namāzına

¹ yollarda ʔururlardı ol Ħazret iki bölük melāʕikeHE , EH ; - H

² Kurʕan 12/67: Şehre terk bir kapıdan girmeyin.

h azire oldukları benüm katımda ziy de sevg l d r didi İm m-ı A zam rahmetu'll hi h zretlerin j [HE 476/a] mezhebinde genc h tunlaru j cem ate hu z rları mekr hdur z r  fitne olmak havfı vardur amm  karı h tunlar Őab h nam zlarına ve a Őam nam zına ve yatsu nam zına çıkmak (10) c 'izdür İm meyn kavlinde karılar cem -i evk tda çıkmak c 'izdür z r  anlara raĒbet azdur fitne ihtim li olmaz dimişlerdür İm m-ı A zam h zreti buyurmuşdur ki cim 'a  rz mende olmak fitneye b 'iŐd r amm  Őab hda ve a Őamda ve yatsuda c 'iz g rd g m budurf sıklar Őab hda ve yatsuda uyurlar ve a Őamda  a ama meşgüllerdür ve bayram nam zında dağı Őahr  v si'd r (15) anlar bir c nibe  urup n sla i til t itmemek c 'izdür ve öyle nam zında ve cum a nam zında ve ikindü nam zında  ıkdıkları c 'iz g rmed g m budur ki f sıklar ol zam nlarda yayılıp gezerler dimişdür ve likin fi-zam nen fuseka a Őamda ve yatsuda intiŐ rları g libd r va'll hu a lem bundan Şonra ma l m ola ki m 'minler j  c bayramı vardur birisiher haftada bir kerre gelür ikisi yılda birer kerre gelür ol haftada (20) bir gelen yevm-i cum adur bu bayram her haftada kılınan Őal t-ı mefr zanu j [EH 628/a] tekm li üzere tert b olunmuşdur amm  ol iki bayramlaru j biri ki  yd-ı fi rdurbu erk n-ı İsl m'dan  c nci rükn olan Şavm-ı Ramaz n'u j tekm li üzere tert b olunmuşdur z r  m sl m nlar üzerlerine farz olan orucı tam m idüp H kk te al dan maĒfirete ve n r-ı Cehennemden  z dliĒa m ste akk olıca H kk te al  olŐıy m (25)  akabince anlara bir  yd-ı meŐr  eyledi ki anda cem  olup H kk celle ve  al nu j Ő krine ve zikrine ve tekb rine meŐg l olalar ve dağı Őal t-ı  yda ve Őada a-i fi reyi meŐr kıldı ve'l-h Őıl bu  yd-ı Şerif ol gündür ki Ő 'imler ecr   Őev bların istif  idüp H kk te al nu j maĒfiretiyle ruc  ideler biri dağı  urb n bayramıdur ki erk n-ı İsl m'dan dördünci rükn olan H cc [H254/a] H cc-ı Őerif j tekm li üzere m rettebd r ve H ccu j tam m  arefe g ninded r ol g ne ki m sl m nlar H cların tam m iderler H kk sub h neh  ve te al  g n hların maĒfired eyler ve H ccu j rükn-ı a zamu  arefede v k fdur  arefe güni ehl-i İsl m'u j n r-ı Cehennemden  z dliĒi günidür H kk sub h neh  ve te al  ol gün cümlesin maĒfired ve (5)  z d eyler gerekse v k f itmiş olsunlar gerekse

olmasunlar anuñçündür ki irtesi gün cemī'-i diyār ve Emşār halkı bayram idüp nişāba kādīr olanlaruñ cümlesine kurbān boğazlamak vācib olmışdurol günde itdükleri t̄ā'āt ve tekkarrüb Hakk te'ālānuñ ni'met-i mağfireti muḳābelesinde şükrdür bu bayramda cem' olan şalāt ü naḥr'ıyd-fıtrda vāḳı' olan şalāt ve şadaḳadan (10) efzaldür anuñçün Hakk te'ālā ol Ḥazrete kevser i'tā itdügünüñ muḳābelesinde [HE 476/b] şükr için *feşalli li-rabbike v'enḥardiyü* buyurup şalātla naḥr emr itmişdür ve naḥruñ ma'nāsı boğazlamakdur ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ikiḳoc kurbān itmişdür anlaruñ ikisi daḫı emlaḫ ve aḳran idiler emlaḫ aña dirler ki tüyi aḳ ola ve siyāhlıḳḳarışa aḳran diyüboynuzlu ḳoyuna dirler bu şıfatlu (15) iki ḳoç kurbān itdügi Buḫārī rivāyetinde vārid olmışdur Enes raḳıya'llāhu 'anhdan mervīdür ki ve *ra'ytuhu vāḳi'an ḳademe 'alā şafāhihā yeḳūlu [EH 628/b] bismi'llāhi va'llāhu ekber* dimişdür ḫāşılı ol Ḥazret 'aleyhi's-selām kendü mübārek eliyle boğazlamışdur ve mübārek ayaḡun kurbānuñ yüzine ḳomışdur bıçaḳ çaldügi zamānda bismi'llāhi va'llāhu ekber dimişdür Müslim naḳlinde ḫazret-i 'Ā'işe'den mervīdür *kiemere bi kebşin (20) yeḳā'u fī sevādin ve yebruku fī sevādin fe-fealtü li yuḍahhiye bihi ḳāle yā 'ā'işe helümmil müdyete sümme ḳāle eşḫizihā bi-ḫacarın fe-fe'altü sümme aḫzhā ve aḫze'l-kebşe fe-aḳce'a sümme zehehu ḳāle bismi'llāhi allāhümme teḳabbel min muḫammedin ve āli muḫammed ve min ümmeti muḫammedin sümme ḳahḫā bihi* dimişdür ya'nī Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem emr itdi ki bir ḳoç getüreler siyāh üzere başar ola ve siyāh üzere yatur ola ya'nī ayakları ve gögsi ve ḳarnı siyāh (25) ola andan didügi gibi bir ḳoç getürdiler Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *yā 'Ā'işe helümmil müdyete* didi ya'nī bıçaḳ istedi andan taşa bile keskin eyle didi bende buyurduḡıgibi itdüm andan bıçaḡı aldı ve ḳoçı t̄utup bir yanınıñ üstine yaturdı andan boğazladı *bismi'llāh teḳabbel min Muḫammedin ve āli Muḫammed ve min ümmeti Muḫammed* didükden şonra boğazladı dimişdür İmām Aḫmed ve Tirmidī [H 254/b] naḳlinde daḫı kendü mübārek eliyle boğazladı *bismi'llāhi va'llāhu ekber allāhümme hazihi 'anni ve'an lem yaḳḫā min ümmeti* didi dimişlerdür bu zıkr olınan üç bayram ehl-i

İslām'ın dünyāda olan bayramlarıdır ve āhiretde Ravza-i Rıdvān'da olan bayramları Hakk te'ālānın müşāhede kıldıkları gündür ki ehl-i (5) Cennete andan 'azīm devlet ve andan şerīf 'izzet ve andan lezīz ni'met yokdur .

Bāb-ı sānī Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hāzretinin esbāba maḵrūn olan nevāfil beyānındadır:

Bu bābda dört faşl vardır.

Faşl-ı evvel şalāt-ı kūsūf beyānındadır:

Kūsūf luğatde renk-müteğayyir olup siyāhlığa dönmekdür kūsūfetü'ş-şems diseler (10) ma'nāsı güneşün şu'āi gitdi levni qarardı dimekdür İmām Ebī Dāvūd ve Nesā'ī rivāyetlerinde Kabīza bin Muḥārriḳ raḍıya'llāhu 'anh buyurmuşdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem zamānında güneş tutuldu andan Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'acele ile [EH 629/a] ḥavfnāk taşra çıkdı iki rek'at namāz kıldı [HE 477/a] ikisinde daḥı kıyāmı uzatdı andan güneş yine nūrlanmış hālde dönüp gitdi ve buyurdu ki (15) *innemā hezihī'l-āyātu yuḥavvifu bihā 'ibādehu fe-i zā re'eytumūhā fe-şallū* didi ya'nī 'alāmetler hemān oldur ki Hakk te'ālā bunlarla kulların qorḥudur pes kaçan ki bunları göresiz namāz kılun didi 'ulemā-yı Hānefiyye raḥimehümü'llāhi te'ālā katlarında şalāt-ı kūsūfun ṭarīki budur ki cum'a İmāmı yāḥūd sultān cānibinden şalāt-ı kūsūf kılmağa ma'mūr olan kimesne gün tutulduğu zamānda ḥalka İmāmet idüp nāfile (20) şūretinde iki rek'at ¹kıluvire ya'nī ezān okunmaya ve ikāmet olunmayave kırā'atde cehr itmeyeler ve ḥuṭbe okumayalar her rek'atde bir kerre rükū' ideler Şāfi'ī her rek'atde iki rükū' ideler dimişdür ve daḥı gerekdür ki İmām olan kimesne rek'atlerin ikisinde daḥı kırā'ati uzada namāzı kıldıktan şonra çak güneş açılınca du'ā eyleye eger İmām yāḥūd ma'mūr sultān ḥāzır olmazsa her kişi (25) başka kıla nitekīm ay tutulduḡda ve ḳatı² ısındıkda ve qorḥulu zulmet

¹ namāz HE, EH ; -H

² yel HE, EH ; -H

olduğda ve ‘adüden ziyāde ḥavf olduğda her kiři başka kılmak gerekdür ařlā i‘timād ve i‘tikād zıkr olınan aqvāldür buña muḥālefet iden ‘ulemā cehrün ve tekerrür rükū‘ı cevāzında ve ḥuṭbede ve ğayrıda rivāyāt-ı müteğayire ile taṭvīl-i kelām itmişlerdür muḥālefet-i mezheb olmağın zıkrinün ṭayyib-i evlā görüldi. [H 255/a]

Faşl-ı sānī řalāt-ı istiskāsı beyānındadır şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem:

İstikānuḡ ma‘nāsı ihtiyāc zamānında Ḥaqq te‘ālā ḥazretinden řu istemekdür İmām Ebū Ḥanīfe raḡmetu’llāhi ‘aleyh kavlinde istiskāda cemā‘atle řalāt-ı mesnūn yoğdur eger her kiři başka kılsa cā‘izdür istiskā hemān du‘āyla istiġfārdur zīrā Ḥaqq te‘āleke ve (5) te‘ālā istiġfārı yağmur irsāline sebep kılmışdur řalāt-ı mezkūr degüldür ve dağı Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem istiskā itmişdür ondan řalāt mervī degüldür İmām-ı A‘zam ḥazretinün kavli budur İmāmeyn [EH 629/b] kavllerinde İmāmıla iki rek‘at kılmak meřrū‘dur zīrā İbn ‘Abbās rivāyetinde ol Ḥazret istiskāda bayram (10) namāzı gibi iki rek‘at namāz kılmışdur didiler İmām-ı A‘zam ḥazretleri cevāb virüp eyitdiler bir kerre eyledi şonra terk idüp bir dağı itmedibu tağdırce sūnnet olmaz didiler kütüb-i Ḥanefiyyede mestūr olan budur ve sā‘ir ‘ulemā raḡimeḡumu’llāhi İmāmeyn kavleri üzere ittifāk idüp ba‘z-ı eḡādīs-i řerīfeyi temessük idinmişlerdür ve buyurmuşlardur ki istiskā üç nev‘ üzeredür nev‘-i evvel (15) budur ki iki rek‘at namāzla ve ḥuṭbe ile muğaddimen řavm ü şadağa ve tövbe kılmagla ḡayrate müteveccih olup [HE 477/b] řerr ü fesādden i‘rāz itmekle olur İbn ‘Abbāsdan mervīdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡazreti ḡuzū‘ ve ḡuřū‘ tazarru‘ üzere řalāt-ı istiskāyaçıkdı muřallāya ğeldi minbere çıkdı sizün bu ḡuṭbenüz gibi ḡuṭbe oğumadı ve likin mutaşşıl du‘ā ve tazarru‘ ve tekbīr iderdi (20) andan şonra iki rek‘at namāz kıldı nitekīm ‘ıydda kılırdı diyü buyurdu ve Tirmidī ve ğayrı böyle nağl itmişlerdür ve ‘Abdu’llāh bin Zeyd el-Māzanī rivāyetinde böyledür ki eyitdi Fağr-ı Kā‘ināt ‘aleyhi ekmelü’t-taḡiyyāt muřallāya istiskāya çıkdı ařḡābla iki rek‘at namāz kıldı ve kıra‘atde cehr itdi ve kıbleye müteveccih olup du‘ā eyledi iki mübārek elin du‘āya

kalırdı ve teveccüh itdüği zamānda ridāsın (25) kalb itdi didi ve kalb-i ridānuđ ıarıki budur ki eđer ıār-küşe ise yukarusun aşığa ve aşığasın yukaru itmek gerek egere müdevver ise ya'nī cübbe ise şağ yanın şol cānibeşol yanın şağ cānibe getürmekdür İmām Ebī Dāvūd ve İbn Hibbān rivāyetlerinde ıazret-i 'Ā'ışeden mervīdür ki halk Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ıazretine gelüp yā Resūla'llāh yağmur yağmaz [H 255/b] oldu diyü şikāyet itdiler andan ol ıazret emr eyledi muşallāya bir minber ıodular ve falān gün ııkasız diyü birgün ta'yīn eyledi ol gün olduğı gibi güneş ıoğarken kendü muşallāya ııkdı minber üstine oturdı andan tekbīr idüp ıakı te'alāya ıamd eyledi andan şonra halka ıııtab idüp (5) eyitdi siz diyāruñuzun kıtlığından ve yağmur zamānıyla yağmayup [EH 630/a] anladığundan şikāyet itdüđüñüz ıakı subhānehū ve te'alā size emr itdi ki du'ā idesiz ve va'ıdekıldı ki sizün du'āñuzu müsteıab eyleye didi andan şonra başladı *el-ıamdüli'llāhi rabbi'l-'ālemīne'r-raımanı'r-raıım māliki yevmiddīn ellezī lā ilāhe illā hüve yef'alü mā yüridü Allāhümme ente Allāhü lā ilāhe illā ente'l-đaniyyü ve naıñnü'l-fuıarā'u* (10) enzil 'aleynā'l-đayse vec'al mā enzeletileynā kuvveten ve belāgen ilā ģıne'didi andan şonra mübārek ellerin yukaru kalırdı hattā ıoltuklarınun beyāzi göründi andan halka arıasın döndürdi mübārek ridāsını kalb itdi mübārek elleri henüz yukaruda idi andan şonra halka yüzün döndi ve inüp iki rek'at namāz kıldı hemān ıakı subhānehū ve te'alā bir bulut peydā eyledi (15) ra'd ve berı izhār idüp bi'zni'llāh yağmur yağdı ol ıazret muşallādan mescidine gelmedin seyler aımağa başladı Faır-ı 'Ālem halkun örti altına yetişmeğe sür'atlerin görđi daıı şöyle güldi ki nevācızi göründi andan eyitdi *eşhedü enne allāhe 'alā külli şey'in ıadīr ve enne 'abduhu ve resūlehu* ve nevācız nihāyetde [HE 478/a] biten dişlerdür ki ba'de'l-bulüğ biter ba'z-ı 'ulemā şalāt-ı istışkānuđ (20) vaıtinde iıtilāf vardur didilerıavl-rāci budur ki vaıti mu'ayyeni yokdur eğerçekim ekser-i aıkām şalāt-ı 'ıyda beñzer dimişlerdür İbn ıudāme icmā' naılı itmişdür ki vaıt-i kerāhetde kılınmaya ve

¹ Övgü ve sevgi alemlerin Rabbi, Rahman ve Rahim, din gününün sahibi olan Allah'a mahsustur. Ondan başka dilediğini işleyen ilah yoktur. Allah'ım sen kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'sın. Sen zenginsin bizler fakirleriz. Allah'ım üstümüze bol yağmurlar indir ve bize indirdiğinden sırasında yetek kadar yiyecek ve rızık halket.

ol H azret n  al t-1 istisk ya  ıkduğu t r h hicretten altıncı yıl Ramaz nında v k c olmuřđı İbn H yy n'dan böyle men uldur ve İm m Vakk d  rahmetu'll hi 'aleyh Fahr-1 ' lem h zretin n (25) m b rek rid sı ve m b rek iz rınınuğ mi d r-1 t l ve 'arzlarında buyurmuřđur ki rid sınınuğ t l  altı z r c ve 'arzi    z r c idive iz rınınuğ t l  dört z r c ve 'arzi iki z r c ve bir  ariş idi ve bunlaricum'a günlerinde ve bayramlarda giyerdi dimiřđur .

Nev'-i  s n ¹ hu be-i cum'aistik sudur:

İm m Müslim riv yetinde Enes ra ıya'll hu 'anhdan merv d r ki [H 256/a] bir cum'a gün ol H zret  alla'll hu 'aleyhi ve sellem minber üzerinde hu bede iken bir şaıış gelüp  uraıklıktan [EH 630/b] şik yet itdi y  Res la'll h du'a eyle H kk te' l  'in yet idüp yağmur virsün didi Res l'll h h zreti m b rek ellerin  aldırup *All h mme ağsin  All h mme ağsin * didi va'll hi aşl  gök yüzünde (5) bulut yoğiken bir p re bulut peyd  olup vasa -1 sem ya geldi andan yayıldı yağmağa başladı bir hafta tam m yağdı gelesi cum'a yine bir kimesne gelüp ol H zret hu bede iken y  Res la'll h du'a eyle H kk te' l  yağmur diğd rs n  av rlarımız hel k oldu didi yine Fahr-1 ' lem şalla'll hu 'aleyhi ve sellem *All h mme hev leyn  ve l  'aleyn  All h mme 'al 'l- k mi ve 'z-z r bi ve b t ni'l-evdiyete* (10) ve *men bite ř-şec re*² diyü du'a itdi hem n yağmur diğdi  aşra  ıķup g neşde gezd k dimiřđur  işşa-i mezk rmuf şşılan mu'ciz tda m r r itmiřđur ve istisk  huşuşında ol H zret n  alla'll hu 'aleyhi ve sellem ' cilen du' sı ma b l ve m stec b olup H kk celle ve ' l  m stevf  yağmurlar işs n itdüği gibi niçe def'a v k c olmuřđur c mlenden biri dağı Teb k g z sından (15) d nd ği zam nda Ben  Fez re  avminden bir  a  kimesne gelüp m sl m n olduklarında memleketleri h linden su' l idüp anlar dağı  iştdan şik yet itdüklerinde du'a idüp H kk te' l  h zreti v si'c yağmurlar işs n itmiřđi  işşanınuğ bir mi d r  vuk f-1 ağv le mezk r olan ma halde m r r itmiřđur ol zam nda ki Fahr-1 ' lem

¹  s n  HE, H; evvel EH

² Ya Rab!Etrafımıza yağdır, üzerimize yağdırma. Dağlara tepelere, derelerin içine ve ağaçların bittiği yerlere yağdır.

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mübārek elin aldırup anlar için du'ā eylerdi (20) aşābdan Ebū Lübābe bin Münzer nām bir kimesne aya üzere alkup üç kerre eyitdi *yā Resūla'llāh inne't-temre fi'l-merābidi* didi ma'nāsı yā Resūlu'llāh urmālarımız sürgüdedür neylersin yağmur isteme bize zarar eyler demek idi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *Allāhümme isinā hattā yeūme Ebū Lübābe 'uryānen feyesīdde sa'lebe mirbedihi bi-i zārihi* [HE 478/b] diyü du'ā itdi ya'nī yā Rabb sen yağmur vir (25) şöyle olsun ki hattā Ebū Lübābe ıplak olup izāriyla sergüsünün delüğün tıkasın demek olur ol urmā serdikleri sergünün bir cānibinde şu aacak [EH 631/a] bir yiri vardur yağmur yağduu zamānda aglenmeyüp oradan aar gider ammā yağmur ammā yağmur çok yağıcak oradan urmāyı alur gider Far-ı Kā'inātu buyurduı bu ma'nādur rāvī yemīn idüp eyitdi gök yüzünde azdan [H 256/b] okdan bulut yo iken gözümüzün önünde Sel' taınun ardından bir alkan gibi bulut pāresi ıkdı vasa-ı semāya varıcak müteşir oldu alk tırup nazar iderlerdi va'llāhi bir hafta güneş yüzün kimesne görmedi mutaşşıl yağdı Ebū Lübābe 'izāriyla sergüsün delüğün tıkaaa başladı ve ol (5) yağmur isteyen kimesne *yā Resūla'llāh helakte'l-emvāle ve inıta'tü's-sebuludidi* ya'nī māllarımız helāk oldu ve yollar kesildi didi andan Far-ı 'Ālem azreti minbere ıkdı mübārek ellerin yüksege aldırup *Allāhümme havāleynā ve lā 'aleynā Allāhümme 'alā'l-ākāmi ve'z-zırābi ve бүтүніl-evdiyeti ve menbiti's-şecere* diyü du'ā eyledi ma'nāsı yā Rabbetrāfımızda yağdur üzerime yağdırma (10) talara depelere dereler içine ve aalar bitdüi yirlere yağdur dimekdür bunun mişli bir rivāyet daı azret-i Enesden vārid olmuşdur ve yine 'ulemā-yı adīşden Buārī ve ayrılar rivāyet itmişlerdür ki ol azret şalla'llāhu 'aleyhi's-selām ureyş tā'ifesine bir du'ā idüp a te'alā üzerlerine at musalla eylemişdi hattā meyyite ve 'azam ekl itmişler idi āir gelüp (15) tazarru' itdiler yine du'ā eyledi Tenri te'alāyamurlar virdi şöyle oldu kikesretinden şikāyet itdiler yine du'ā eyledi a te'alā def' eyledi bu istiskālarda namāz ılmayup hemān du'ā itmişdür bir kerre daı Medīnede mescid-i şerīf urbında Acār-ı zeyt demekle ma'rūf maallde istiskā buyurmuşdur Ebū'l-Lam didükleri

kimsenüñ mollası olan ‘Amīr nām şahābeden Ebū Dāvūd ve (20) Tirmidī rivāyet itmişlerdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretin gördüm ellerin kaldırıp mübārek vechine karşı tutmuş idi başından yukarı tecāvüz itdürmemiş idi istiskāeylerdi dimişdür biri dağı oldur ki ba‘z-ı gāzavātında istiskā itmişdür rivāyet olunur ki bir kerre müşrikler [EH 631/b] bir mevzi‘de ilerü varup şuyı almışlar idi müslümānlar (25) şusuz kalup ol Hāzrete şikāyet eylediler ve münāfıklar eyitdiler eger peygamber olaydıMūsā kendü kavmine istiskā’ itdügi gibi bu dağı ümmetine istiskā’iderdi didiler bu haber peygamber ‘aleyhi’s-salavat ve’s-selāma vāşıl olıcağ eyitdi böyle didiler mi didi imdi Hāḫḫ te‘ālā size‘an-ḫarīb şu ihsān eyler didi [HE 479/a] andan mübārek ellerin açup du‘ā eyledi dağı ellerin [H 257/a] yüzine sürmedin bulutlar¹ peydā oldı yağmurlar yağdı derelerde seyler ağıdı ḫalḫ murādlarınca içdiler ve şuya gānī oldılar faşl Sālim bin ‘Abdu’llāh atasından merfū‘an rivāyet itmişdür ki ol Hāzret istiskā itdügi zamānda böyle du‘ā iderdi *Allāhüme’sşınā’l-gayse ve lā tec‘aşnā mine’l-ḫāniṭine* (5) *Allāhümme inne bi’l-‘ibādi ve’l-bilādi ve’l-behāyimive’l-ḫalḫi mine’l-levā’i ve’l-cehdi ve’ḏ-ḏanki mā lā neşkuhu illā ileyke Allāhümme enbit lenā’z-zerā‘ vedri lenā’ḏ-ḏar‘a ve’sşınā min berekāti’ss-semā’i ve enbit lenā min berekāti’l-ārzi Allāhümme erfa‘annā’l-cehde ve’l-cū‘e ve’l-urā ve’kşifannā mine’l-belā’i mā lā yekşihu gayrūke Allāhümme innā nestāğfirūke inneke künṭe gafferfen fe-ersili’s-semā’a ‘aleynā middārer²* (10) İmām Şāfi‘ī rahmetu’llāhi ‘aleyh böylece rivāyet itmişdür faşl Ebū’l-Cevzādan mervīdür ki bir zamānda ehl-i Medīneye ziyāde ḫaḫḫ yetişdi cem‘olup ḫāzret-i ‘Ā’işeye geldiler ḫaḫḫdan şikāyet itdiler ‘Ā’işe raḏıya’llāhu ‘anhā eyitdi varuñ Faḫr-ı Kā’inātuñ ḫabr-i şerifinden göge ḫarşu bir delük açuñ mā-beynde saḫıf ḫā’il olmasun diyü buyurdı vardılar yöle itdiler Hāḫḫ te‘ālāyağmurlar virdi (15) yerden otlar

¹ bulutlar H, EH ; -HE

² Allahım, bizi yağmurla suvar ve bizi umudunu kesmişlerden eyleme. Allahım, kullarda, beldelerde, hayvanlarda ve diğer yaratıklarda öyle bir güçlük, öyle bir geçim darlığı ve öyle bir meşakkat var ki senden başkasına şikayet edemeyiz. Allahım bizler için ekinleri bitir, memeleri sütle doldur, bizi göklerin bereketiyle sula ve bize yeryüzünün bereketlerinden bitkiler bitir. Allahım, bizden geçim darlığı, sıkıntı ve güçlüğü, açlığı ve çıplaklığı kaldır. Senden başkasına açmadığımız belaları üstümüzden sav. Allahım, biz senin başışlanmanı dileriz. Elbette sen çok başışlayıcısın. O halde bize gökten yağmur gönder.

bitdi develer şöyle semürdi ki hattâ ba‘zı çatladı t̄a‘ife-i ‘Arab ol yıla ‘Āmü’l-Fatḥ diyü tesmiye itdiler bu kışşa bir meşhūr ve müte‘ārif kışşadur İbn Ebī Şeybe rivāyetinde isnād-ı şahīḥle vārid olmışdur ki ḥazret-i ‘Ömer raḍıya’llāhu ‘anh zamānında bir қаḥṭ vāqı‘ olmışdı bir kimesne Resūlu’llāh ḥazretinüñ ravza-i şerīfesine gelüp yā Resūla’llāh ümmetüñ için (20) istiskā eyle didi ol gice mezkūr kimsenüñ vāqı‘asında var ḥazret-i ‘Ömere diyü buyurdılar [EH 632/a] ve ‘Abdü’r-rezzāk rivāyetinde vārid olmışdur ki ḥazret-i ‘Ömer raḍıya’llāhu ‘anh muşallāya istiskāya çıkdı ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anh Ḥazretinden *ḳum festesḳi didi* ṭur yukaru sen istiskā eyle didi Zübeyr bin Bekkār’dan mervīdür ki ḥazret-i ‘Ömer ‘Abbās’a istiskā itdürdügi zamānda ‘Abbās böyle dimiş idi (25) *Allāhümme inni lem yünzel belā’ün illā be-zenbin ve lem yükşef illā bi-tevbetin ve ḳad tevecceh bi-yel ḳavmü ileyke li-mekāni min nebiyyike ve hazihi eydinā ileyke bi’z-zünubi ve nevāşinā ileyke bi’t-tevbeti fesḳinā’l-ğayse didi* hemān yağmurlar boşanup bi-fazli’llāh vüs‘atler ḥāşıl oldı ḥalḳ murādlarınca ‘ayş itdiler ve yine bir rivāyetde vārid olmışdur ki bir zamānda қаḥṭ vāqı‘ oldı [H 257/b] ḥazret-i ‘Ömer raḍıya’llāhu ‘anh ḥalḳa eyitdi taḥḳīken Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ‘Abbās ḥazretine şöyle ḥürmet iderdi ki oğul ataya ḥürmet ider gibi imdi sizde ‘ammī ‘Abbās ḥaḳḳında Resūlu’llāh ḥazretine iḳtidā idüñ ‘Abbāsı Ḥaḳḳ te‘ālāya vesīle ittiḥāz idüñ diyü buyurdı ḥāşılı ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anh (5) du‘ā [HE 479/] itdi Ḥaḳḳ te‘ālāyağmur iḥsān eyledi dimişlerdür.

Ḳısm-ı sālīs ol Ḥazretüñ seferde ḳılduğı şalāt beyānındadır:

Ve bunda bir kaç faşl vardır ḳaşr aḥkām-ı ḳaşr beyānındadır bu daḥı iki nev‘ üzeredür.

Nev‘-i evvel ol Ḥazret ne ḳadar menzilde ḳaşr-ı şalāt eylerdi anuñ beyānındadır:

Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde Enes bin Mālik raḍıya’llāhu ‘anh *şalleyte ez-zuhr (10) me‘a resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bi’l-medīne erbe‘an ve ḥarace yuridu mekkete feşallā bi-zī’l-ḥuleyfetil-‘aşr rek‘ateyn* dimişdür ya‘nī Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretiyle Medīne’de öyle namāzını dört rek‘at ḳıldum ve ol Ḥazret

Mekke'ye gitmek niyyetiyle yola çıktı Zi'l-Huleyfe didükleri mevzi'de ikinci namâzını iki rek'at kıldı didi ehl-i zâhir bu hadîsse istidlâl itmişlerdür ki seferün ırağında ve (15) yakîninde kaçır-ı şalât câ'iz ola zîrâ Medîne ile Zi'l-Huleyfe mâ-beyni altı mîl yerdür ba'zılar yedi mîl dimişlerdür cumhûr mezhebinde iki konâk yer olmayınca kaçır-ı şalât câ'iz degüldür İmâm-ı A'zam rahmetu'llâhi 'aleyh mezhebinde [EH 632/b] deve ayağıyla üç günlük yol olmayınca kaçır-ı şalât câ'iz degüldür ve bu deñlüdür bundan murâd bu degüldür ki deve üç gün mu'taşşıl gide hiç tûrmaya belki budur ki 'âdet ehl-i (20) sefer üzere irâde-i ta'âm yimek için ve bir miqdâristirâhat için ve gayrı mühim için tûrmağ ve oturmağ ve yatmağ hep hesâbda dâhıldür zîrâ ansuz sefer müyesser degüldür ve giceler zamân-ıistirâhatden olmağın ba'z-ı kütübde zikri terk olmışdur ve Enes rivâyetinde ehl-i zâhir mezhebine aşlâ delâlet yokdur zîrâ Zi'l-Huleyfe ol Hazretün gâyet seferi degüldi ki anuñla istidlâl ideler (25) belki sefere çıktı murâdı Mekke'ye varmağ idi Zi'l-Huleyfeye varduğı zamânda ikinci namâzı yetişdi andakaşır eyledi müsâfer hodniyyet-i seferle çıkup gitdüğü yerün boyutundan müfâreket itdüğü gibi kaçır-ı şalât câ'iz olur ehadîs ve zâhit Kur'an buña delâletde mütezâd olmuşlardur pes anlar bunuñla nice istidlâl iderler ba'z-ı Şâfi'yye sefer-i tavîl odur ki kırk sekiz [H 258/a] mil ola mil-i Hâşimi ile didiler mesâfe-i mezkûre on altı fersah olur ve dört berîd olur on iki mîl yire bir berîd dirler ve mîl didükleri medd-i başaruñ müntehâsıdur dimişlerdür ve ba'zılar eytdiler milün haddi budur ki bir düz yirde bir şahışa nazâr idesin er midür 'avret midür öte mi gider (5) berü mi gelür bilinmeye didiler İmâm Nevevî'eyitdi mîl altı binzerâ'yerdür vezerâ'yigirmi dört parmağdur didi ammâ parmağları açuqtutmamağ gerek biribiri yanına getürmek gerek 'A'tâ'dan mervîdür ki İbn 'Ömer ve İbn 'Abbâs raçıya'llâhu 'anhümâ dört berîd menzilde şalâtı kaçır idüp dört rek'at olanları iki rek'at kılurlardı dimişdür İmâm Buğârî dağı böyle zikr itmişdür [HE 480/a] (10) ba'zılar şahîh-i ibn Huzeyme'den İbn 'Abbâs hazretinden merfû'an böyle rivâyet itmişlerdür ve İmâm-ı A'zam rahmetu'llâhi 'aleyh katında fersaha i'tibâr yokdur İmâm Buğârî rivâyetinde 'A'îşe raçıya'llâhu 'anhâdan mervîdür ki şalât

evveliden [EH 633/a] ikişer rek'at farz olmuşdur vaktā kim ol Hāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hicret eyledi dört rek'at farz olındı dimişdür ma'nāsı hālā (15) dört kılinanlar ol zamānda dört oldı dimekdür ammā İmām Müslim rivāyetinde İbn 'Abbās rağıya'llāhu 'anhümā *furiğat eş-şalātü fi'l-ħaşāri erba'an fi's-seferi rek'ateyn* dimişdür Müslim rahmetu'llāhi iki rivāyet mā-beynin cum'ada çok taṭvīl itmişdür ve'l-ħāşıl dört rek'at kılinan namāzlar müşbet ve muḳarrer olduğdan şonra *feleyse 'aleykum cunāen taḳşurū mine-ssalāt*¹āyet-i kerīmesi nāzil olduğ zamānda yine seferde taḳfīf (20) olındılar İbnü'l-Eşīr şerh-i Müsned'de ḳaşır-ı şalāt hicretten sene-i rābi'de vāḳı' oldı dimişdür Devlābīḳavlinde² sene-i sāniye rebī'ü'l-evvelinde vāḳı' olmuşdur ba'zılar hicretten kırk gün şonra vāḳı' oldı dimişlerdür.

Fer'-i sānī İmāmetle ḳaşır beyānındadır:

Buḫārī ve Müslim rahmetu'llāhi Enes rağıya'llāhu 'anh Hāzretinden rivāyet iderler kib *ħaracnā me'a resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mine'l-medīneti (25) ilā mekkete ve kāne yuşallī rek'ateyni ħattā rece'nā ilā'l-medīneti* didi ḫāşılı ol Hāzretle Medīne'den Mekke'ye sefere çıkdıḳ namāzı ikişer rek'at kılırdı çāḳ Medīneye gelince böyle itdi dimekdür Enes Hāzretine *aḳemtüm bi-mekkiye şey'en* didiler hiç Mekke'de iḳāmet itdünüz mi didiler *aḳemnehā 'aşerendidi* ya'nī on gice iḳāmet itdük didi İbn 'Abbās hāzretinden daḳı mervīdür ki [H 258/b] *eḳāme'n-nebiyye şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem tis'e 'aşerete yaḳşuru'ş-şalāte* dimişdür ya'nī on toḳuz gice iḳāmet eyledi şalātı ḳaşır iderdi dimişdür andan eyitdi *fenānu izā sādernā ḳaşrnā ve in zidnā etemnā* didi Buḫārī rahmetu'llāhi 'aleyh rivāyet itmişdür ve bunuḡ ma'nāsı Ebū Dāvūd naḳlinde vārid olandan fehm olunur ki (5) *ennehu şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eḳāme seb'e 'aşereten bi-mekkiye yaḳşuru'ş-şalāte ḳāle ibnu 'Abbās felev eḳāme eḳşerü etemme* dimişdür ya'nī Mekke'de on yedi gice iḳāmet itdişalātı ḳaşır eyledi İbn 'Abbās eyitdi eger daḳı çok ṭuraydı tamām

¹ Kur'an 4/101:Namazı kısaltmaktan ötürü size bir günah yoktur.

²ḳavlinde H ; ḳavlinde HE, EH

eylerdi ve yine Ebū Dāvūd rivāyetine ‘Ümrān bin Hūsayn raḍīya’llāhu ‘anh [EH 633/b] *ġazevtü ma‘a resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem fethe feķāme bi-mekketi semāniye ‘aşeretin leyleten lā yuşallī illā rek‘ateyn* demişdür (10) ya‘nī Feth-i Mekke’ye ol Hāzretle bile ‘azm¹ itmişidüm Mekkede on sekiz gece iķāmet itdi hemān iki rek‘at kııurdu ya‘nī dōrt rek‘at olan farzları ikişer rek‘atden artuķ kıılmazdı dimekdür ve yine andan bir rivāyetde on beş gün iķāmet itdi demek vārid olmuşdur ve’l-hāşıl ‘aded-i eyyām iķāmetde ihtilāf üzere rivāyāt vārid [HE 480/b] olmuşdur on toķuzla on yedi rivāyetlerin (15) tevfiķde cā’izdür ki ba‘z-ı duħūl ve ħurūc kendülerin bile ħesāb idüp ba‘zı anları istikāteyleye didiler ve on beş olmak rivāyatın Nevevī raħmetu’llāhi taz‘īf itmişdür ammā anda za‘f yoķdur zīrā rāvīleri şikātdür anı hemān İbn İşhāķ degüldür rivāyet iden İmām Nesā’ī raħmetu’llāhi ‘aleyh daħı on beş olmak üzere rivāyet itmişdür şaħīħ idügi sābit olıcaķ buña ħaml gerekdür ki (20) rāvī rivāyet aşlı on yedi zann eyleye daħı duħūl ü ħurūc günlerin ħazef idüp on beş gün diye ve İbn ‘Abbās ħadīsiyle Enes ħadīsleri beyninde ta‘arruz yoķdur zīrā İbn ‘Abbās ħadīsi Feth-i Mekkede idi ve Enes ħadīsi Ĥacetü’l-Vedā‘da idi demişdür ve ma‘lūm ola ki İmām-ı A‘zam raħmetu’llāhi ‘aleyh mezħebine müsāfir olan kimesne bir şehrde ya bir ħaryede buçuķ ay iķāmet (25) niyyet eylese dōrt rek‘at olan farzların yine tamām kıılmaķ gerekdür eger nişf-ı şehrden eksük iķāmet niyyet eylese ħaşır itmek gerek nişf-ı şehr iķāmeti Mekke ile Mināda eylese ya‘nī ikisinde buçuķ ay tırmaķ niyyet eylese yine ħaşır itmek gerekdür ve bir kimesne bir şehre duħūl eylese ve iķāmet niyyet eylese bugün çıķup yarın çıķmaķ ‘azm üzerine olsa bu tereddüd ile niçe yıllar [H 259/a] ħalsa yine şalātın ħaşır itmek gerekdür ve bir ‘asker dārü’l-ħarbe girse andan nişf-ı şehr ya daħı ziyāde iķāmet niyyet eylese yine ħaşır itmek gerekdür zīrā dārü’l-ħarb iķāmet yeri degüldür ammā şol kimesne ki dārü’l-ħarbe ĩmānla gire ve andan bir şehirde ya bir köyde iķāmet niyyet eylese cā’izdür iķāmeti şaħīħle olur (5) va’llāhu a‘lem.

Faşl-ı Sānī:

¹ azm H, EH ; ġazā HE

Bunda dağı iki fer^c vardır.

Fer^c-i evvel ol Һazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem iki şalāt [EH 634/a] beynin cem^c

itdügününüñ beyānındadır:

Enes rağıya'llāhu 'anh rivāyetinde böyledür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem güneş meyl itmedin ya'nī zevāle varmadın bir yerden göçse öyle namāzını ikinci vaktine dek te'hīr iderdi andan sonra inerdi ikisin bir yerden kılırdı eger dağı göçmedin meyl itmiş olsa (10) zuhurı kılırdı andan sonra binerdi demişdür ve bir rivāyetde böyledür ki *izā erāde en yecme'e beyne's-şalāteyn fī's-seferi āhara'z-zuhre hattā yedhule evvele vaktü'l-aşr* demişdür ya'nī kaçan seferde iki şalāt beynin cem^c dilese zuhurı 'aşruñ evvel vakti duhūl idince te'hīr iderdi dimekdür bir rivāyetde dağı böyledür ki *izā acile 'aleyhi's-seyyere yu'ahhīru'z-zuhre ilā evveli vakti'l-aşrifeyeceme'u beynehümā ve yu'ahhīrū'l-mağribe (15) hattā yecme'e beynehā ve beyne'l-işā* demişdür Buḥārī ve Müslim ve Ebū Dāvūd böyle rivāyet itmişlerdür ya'nī tiz gitmelü olıcağ zuhurı 'aşruñ ol vaktine dek te'hīr iderdi [HE 481/a] andan cem^c iderdi ve mağribi dağı te'hīr iderdi ¹hattā 'işāyla cem^c iderdi dimekdür ve Buḥārī'nün bir rivāyetde *kāne yecme'u beyne hāteni's-şalāteyni fī's-seferi ya.nī'l-mağribe ve'l-işā*² vārid olmışdur ya'nī seferde aḥşamla (20) yatsuyı cem^c iderdi dimekdür bunlar ğayrı dağı rivāyāt vārid olmışdur ve likin 'ulemā-yı Ḥanefiyye katlarında rivāyāt-ı mezkūre ile 'amel yokdur ve anlar mezhebinde seferde cem^c-i beyne's-şalāteyn yokdur ancak 'Arafāt'da ba'de'z-zevāl-i zuhurla 'aşrı cem^c idüp Müzdelife'de vakt-i 'işāda mağrible 'işāyı cem^c itmek vardır va'llāhi a'lem.

Fer^c-i sānī Müzdelifede cem^c itdügününüñ beyānında:

Buḥārī raḥmetu'llāhi (25) rivāyetinde İbn 'Ömer raçıya'llāhu 'anhümā *enne şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şallā'l-işā ve'l-agribebi'l-müzdelifeti cem'er*² demişdür Müslim

¹ve mağribi dağı te'hīr iderdi H, EH ; -HE

² Peygamber Efendimiz, Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını birleştirek kıladı.

ve Mālik ve Ebū Dāvūd dağı böyle rivāyet itmişlerdür Buđārī'nün bir rivāyetinde dağı böyledür *külle vāhideten minhümā bi-i kāmēti ve lem yusabbih beynehümā* demişdür ya'ni her birin başka bir iķāmetle kıldı iki şalāt arasında nāfile namāz kılmadı dimekdür Müslim rivāyetinde *cem'a beyne'l-mağribi [H 259/b] ve'l-i şā bi-cem' ve şallā'l-mağribe selāse rek'ātin ve şallā 'işā'e rek'āteyni* demişdür ya'ni ağşamla yatsuyı cem' itdi ağşamı üç rek'at ve yatsuyı iki rek'at kıldı didi İmām Buđārī nağlinde Ebū Eyyüb Enşārī rağıya'llāhu 'anhceme'a *fi-ħiccete el-vedā'i beyne'l-mağribe ve'l-ışā (5) fi'l-müzdelifete* demişdür ya'ni ol Ėazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Müzdelifede [EH 634/b] ağşamla yatsuyı cem' itdi didi İmām Nesā'ī nağlinde İbn 'Abbās rağıya'llāhu 'anhüma *enne şallā'l-mağribe ve'l-ışā bi-i kāmētın vāhıde* demişdür ya'ni ikisin bir iķāmetle kıldı diyü buyurmuş ve Ca'fer bin Muđammed rağmetu'llāhi 'aleyhümā atasından rivāyet idüp *şallā'z-zuhure ve'l-aşre bi-ezānin vāhidin ve iķāmeteyn ve lem yusebbih (10) beynehümā* demişdür İmām-ı A'zam rağmetu'llāhi 'aleyh bu kavli bu rivāyete muvāfiđdur zuhrla 'aşr bir ezānla ve iki iķāmetle kılinmağ gerek ve ikisi mā-beyninde öyle sünnetinden Ėayrı nāfile kılinmamağ gerek diyü buyurmuşdur.

Fāsl-ı sālīs Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ėazretinün seferde nāfile kılduğunun beyānındadır:

İmām Tirmidī rivāyetinde İbn 'Ömer rağıya'llāhu 'anhümā *sāfertü ma'a-nnebiyye şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve ebi bekrin ve 'ömere ve 'oşmāne fekānū yuşallüne'z-zuhure ve'l-aşre rek'ateyni ve lā yuşallī kablehā ev ba'dehümā ve lev şallā le temmetühā* demişdür Ėāşılı peyđamber 'aleyhi's-şalavātu (15) ve's-selāmla ve Ebū Bekr ve 'Ömer ve 'Oşmānla seferler itdüm zuhrı ve 'aşrı ikişer rek'at kılırlardı ve bunlarun her birinden muğaddem ve mu'ađđhar namāz kılinmazdur eđer kılinmış olaydı ben itmām iderdüm didi ve bir rivāyetde *şāhibetü'n-nebī şalla'llāhu 'aleyhi ve (20) sellem felem erahu yusebbih fi's-seferi* demişdür ya'ni ol Ėazrete yoldaş oldum [HE 481/b] ben anun seferde

ferā'izden evvel ve sonra sünen rivāyet kılduğun görmedüm dimekdür ma'nāsı mezkūr rivāyet āhiride *fekāne lā yezīdu fī's-seferi 'alā rek'ateyn* buyurduğundan istifāde olunmuşdur ve İbn Raķīķü'l-'Abd eyitdi bu lafz muhtemeldür ki murād 'aded-i rek'at-ı farzda ziyāde itmezdi demek ola ve (25) nefy-i itmāmdan kifāyet¹ ola bundan ğarażķaşır üzere müdāvemeden ihbār ola ve ihtimāldür ki naķl ziyāde itmezdi demek ola ve mümkündür ki bundan 'āmm bir ma'nā ola dimişdür ve Müslim rivāyetinde ba'z-ı selefden mervīdür ki eyitdi řarīķ-i Mekkede İbn 'Ömer şazretine refīķ oldum bize öyle namāzını iki rek'at kıluvirdi andan menziline oturdı biz daķı bile oturduķ [H 260/a] namāz kılınan mevzi'de nażar itdi gördi ħalk²řururlar bunlar neylerler diyü su'al itdi *yusebbihūn* didiler ya'nī sūnnet kılurlar diyü cevāb virdiler *lev küntü musabbiĥen le'tmemtü* didi bu 'ibāretüġ zāhirinde fehm olunan budur ki eger ben seferde sūnnet kıluydum farzı tamām kılurdum dimekdür zīrā Tirmidī [EH 635/a] (5) katında *lev küntü muşalliyen řablehā ve ba'dehā le'tmemtühā* vāķı' olmuşdur bunlaruġ muĥařşılı çünki seferde tekşir-i řalāt cā'iz olıcaķ farzı tamām kılmaķ gerek idi zīrā ol cümleden evlādur dimekdür İmām Nevevī eydür ba'zılar İbn 'Ömer řazretinüġ bu şavlınden cevāb virüp eyitdiler farīza vācib-i müteĥattimedür eger tammat kılmaķ meřrū' olaydı itmāmı müteĥattim olurdu ammā nāfile ihtiyār-ı muřallāya (10) müfevvezdür tārīķ-i refķ budur ki meřrū' ola ve anda taĥyir olına didiler ammā söze i'tirāz idüp eyitdiler 'ibāret-i mezkūreden İbn 'Ömer řazretinüġ murādı budur ki eger ben itmām-ı farzla řalāt-ı rāřıbe beyninde muĥayyet olaydum baņa itmām andan eĥabb olurdu dimekdür likin şaşırdan taĥfif fehm eyledi anuñçün rāřıba kılmazdı ve itmām itmezdi didiler 'ulemā-yı řāfi'iyye (15) bu maķāmda ba'z-ı rivāyāt daķı irād idüp mezheblerine müte'alliķ ba'z-ı kıyl ü ķāl itmişlerdür ve ařl maķřud e'imme-i Ĥanefiyye şavlılerin bilmekdür imdi ma'lūm ola ki seferde sūnnet kılmaķ ĥuřuřı bunlar beyninde muĥtelif fiyedür ba'zılar eyitdiler terĥiřen terki efzaldür ve ba'zılar daķı teķarrüben kılması efzaldür didiler Hinduvānī raĥmetu'llāhi 'aleyh eyitdi ĥāl-i nüzülde

¹ kifāyet H ; kināyet HE, EH

² ayaġ HE, EH ; -H

kılması efzaldür ve hâl-i seyirde terki efzaldür didi (20) ba'zılar eyitdi hâşşaten şabâh sünneti kılınup gayrı terk olunmak gerek didiler ba'zılar dağı şabâh ve aḥşam sünnetleri kılınup sâ'ir terk olunmak gerek didiler Muḥîṭ'de zıkr olunmuşdur.

Faşl-ı rābî' ol Ḥazretüñ seferde dābbe üstünde nāfile kılduğunun beyānındadır:

İbn 'Ömer raḍıya'llāhu 'anhümā *kāne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [HE 482/a] yuşallī subḥatehu ḥayşümā yevcehet bihi nākatuhu* (25) demişdür ya'nī nāfilesini kılurdu nākası her ḳanḳı cānibe teveccüh itse dimekdür ve bir rivāyetde Mekke'den Medīne'ye teveccüh olup giderken Medīne cānibine kılurdu *fe-eynemā tüvellū fesemme vecchu'llāh¹* āyeti anda nāzil oldu demişdür ve bir rivāyetde gördüm ol Ḥazreti Ḥayber'e müteveccih olup giderken ḥimār üzerinden nāfile kılurdu demişdür ve bir rivāyetde *kāne yūtir* vāḳı'c olmuşdur [H 260/b] ya'nī vitr kılurdu demişdür İmām Müslim rivāyet itmişdür ve'l-hāşıl fuḳahā-yı emşār bu ḥadīşle istidlāl itmişlerdür ki ṭavār üzerinden nāfile kılmak cā'izdür her ḳanḳı cānibe müteveccih olursa olsun illā İmām Aḥmed [EH 635/b] ve Ebū Sevr eyitdiler müsteḥab budur ki namāza ibtidā itdüğü zamānda ḳibleye (5) müteveccihe olup tekbīr eyleye andan her ḳanḳı cānibe giderse ḳılarak gide didiler ve bu ḳavle ḥüccetleri budur ki Ebū Dāvūd rivāyetinde Enes raḍıya'llāhu 'anh *ennehu şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kāne izā erāde en yetetavve'a fī's-seferi istiḳbal bināḳati'l-ḳibleti şümme şallāḥayşü ve cehhet rikābihi* demişdür ma'nāsı taḳdīm olınan taḳrīrdür cumhūr 'ulemā raḥimeḥümü'llāhi te'ālā mezḫebleri budur ki ṭavār üzerinden nāfile kılmak (10) cā'iz olagerekse sefer ṭavīl olsun gerekse ḳaşīr olsun illā İmām Mālik raḥmetu'llāhi 'aleyh sefer ṭavīl gerekdür ki cā'iz ola demişdür zīrā eḥādīş-i mezkūre ol Ḥazretüñ seferlerinde vārid olmuşdur sefer-i ḳaşīre gidüp böyle kılduğı naḳl olunmadı demişdür ve ḥüccet-i cumhūr muṭlaḳ iḥbārdur ki bu ma'nāda vārid olmuşlardur ya'nī zıkr olınanḥaberlerde ṭavīl ve ḳaşīr ḳaydları yokdur hemān (15) Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem böyle eyledi

¹ Kur'an 2/ 115: Yüzünüzü nereye dönerseniz dönün. Allahın yüzü oradadır.

dimişlerdür İmām-ı A‘zam rahmetu’llāhi ‘aleyh mezhebinde her mevzū‘ ki anda müsāfire
kaşır-ı şalāt meşrū‘ ola anda rākiyyen nāfile kılmak cā’izdür ve kıbleye teveccüh şart
degüldür ve namāz dağı İmān tārīkiyle kılnur meşelā yolcu atına binüp giderken nāfile
namāza niyyet idüp tekbīr ider andan lāzım olanları kıra‘at ider rükū‘a varsa secdeye
varmasa budur ki rükū‘ndan (20) artucağ egilür tamām itdükde selām virür ve sünen-i
revātib ya‘nī mü‘ekkidāt dağı nevāfildendür anlar dağı böyle kılnmak cā’izdür Ebū Hanīfe
rahmetu’llāhi ‘aleyh Hāzretinden bir rivāyet vardur ki şabāh sünnetin inüp kıllalar zīrā
anun mü‘ekkidligi gayrılardan ziyādedür dimişdür ammā vitr kılmalı olsa inmek gerekdür
ve İmāmeyn rahmehümā’llāhi anda dağı inmek lāzım degüldür dimişlerdür ve’l-hāşıl
seferde bir kişinün (25) ašlā ‘özri yoğ iken imāyla tavār üstünden nāfile kılmak bizüm
İmāmlarımız [HE 482/b] rahimehümü’llāhi katlarında ve sā’ir ‘ulemā mezheplerinde
cā’izdür ve ‘özri olduğı taqdīrce ferā’izini dağı tavār üzerinden üslüb-ı mezkūr üzere
kılmak cā’izdür Kādī Han rahmetu’llāhi ‘aleyheydür ‘özler tavārüstünden kılan kimesne
eger tavārı toğurmağa¹ [EH 636/a] kādīr degülse cā’izdür bu taqdīrce tavārın yürüdüğü
zarar itmez [H 261/a] kılmak gerekdür eger toğurmağa kādīr ise giderken kılmak cā’iz
degüldür dimişdür Kınyede mezkūrdur ki bir kimesne tavārun üstüne binse tavārun şāhibi
anı seyr itdürse ya‘nī tavārı şāhibi kıllansa her cānibe süren ol olsa üstünde ki taşarruf
itmese ol kimesne tavār (5) üstünden farz kılmak cā’iz degüldür ve nāfile kılmak cā’iz
degüldür ve farz kılan kimseye ‘özr bunlardur ki indüğü taqdīrce kendü nefsinı yāhūd
tavārını yırtıcı cānverden yāhūd hāramiden zarar gele diyü havf itse yāhūd her yer balcık
olsa namāz kılaceğ kurı yer bulamasa yāhūd pīr olsa yaza‘ifü’l-hāl kimesne olsa ve tavārı
serkeş olsa (10) indüğü taqdīrce yalnız binmege kādīr olmasa bu mezkūr olanlardan birisi
‘arız olsa tavār üstünden farz kılmak dağı cā’izdür kütüb-i Hanefiyye’de böyle meşūrdur
va’llāhu a’lem Tirmidī naqlinde bu dağı vārid olmışdur ki Ya‘le bin Mürre atasından
ceddinden rivāyet idüp eyitdi ašhāb-ı kirām bir kerre ol Hāzretle giderlerdi bir tar yire

¹toğurmağa H, HE; turgurmağa EH

geldiler namāz (15) vakti yetişdi andan yağmur yağdı ve yer ılandı qurı yer qalmanı hemān ol Hāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem tavar' üzerinde iken ezān okurdu aşhābiyla namāz kıldı imā iderdi sūcūdında rūkū'ndan artuq egilürdi dimişlerdür:

Qısm-ı rābi' ol Hāzretün şalāt-ı havf kılduğunun beyānındadır:

Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde Cābir'den mervīdür ki Resūlu'llāh (20) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hāzretiyle sefere müteveccih olduqzātü'r-Raqqā' didükleri mevzi'de geldükde bir sāyedār ağac yanına geldük burada Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hāzreti istirāhat itsün didük Faḥr-ı 'Ālem orada nüzül itdi aşhāb ḡayrı yerlere indiler ve Resūlu'llāh ḡazretinün qılıcı ağac talına aqlup tıururdu hemān müşriklerden bir kāfir nāḡehānī ol (25) Hāzretün üzerine geldi tıurduḡı yerden qılıcı aldı şıyırdı andan ḡitāb idüp ol Hāzrete *taḡāfunī* didi ya'nī benden qorqar mısın didi Faḥr-ı 'Ālem daḡı lā diyü buyurdu kāfir eyitdi *men yemne'uke minni* didi ya'nī seni benüm elimden kim alıqor didi Resūlu'llāh ḡazreti Allāh diyü buyurdu andan aşhāb bu ḡālden āḡāh olup [EH 636/b] kāfiri qorḡutdılar qılıcı qınına [H 261/b] qatup yerine aşdıqdan sonra qaçup gitdi andan namāza ikāmet olındı Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem aşhābından bir tā'ife ile iki rek'at namāz kıldı anlar ḡerü çekildiler bir tā'ife ile daḡı iki rek'at [HE 483/a] kıldı Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡazretinün namāzı dört rek'at oldı ve qavmün ikişer rek'at oldı dimişdür ve (5) Müslim rivāyetinde böyle daḡı vārid olmışdur ki Resūlu'llāh ḡazretinün ardı sıra iki şaf baḡladuq düşmen bizimle qıble mā-beyninde idi peyḡamber 'aleyhi's-şalavātu ve's-selām tekbīr itdi biz daḡı tekbīr itdük andan rūkū'a vardı biz de rūkū'a vardıq ve rūkū'dan başını qaldırdı bizde cemī'en başımız qaldırduq andan Faḥr-ı 'Ālem kendüye qarīb olan şaffla secdeye vardı şaff-ı mu'ahḡar 'adüya qarşu (10) ayaḡ üzere tıurdılar Resūlu'llāh ḡazreti secdesin tamām idicek şaff-ı mu'ahḡara qıyām itdi ve şaff-ı muqaddem ḡirü çekildiler andan Faḥr-ı 'Ālem rūkū' itdi biz daḡı cemī'en rūkū' itdük andan rūkū'dan baş qaldırdı bizde cemī'en baş qaldırdıq andan

sücūda vardı ol şaff ki rek'at-i evvelide mu'aḥḥar idi şonra teḳaddūm¹ itmişdi ol Ḥazretle bile secde itdiler ol bir şaff 'adūya (15) karşı ayağ üzere ṭurdılar vaḳtā kim secdelerin tamām itdiler şaff-ı mu'aḥḥar secdeye inüp secde kıldılar andan şonra Resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem selām virdi birde cemī'en selām virdük dimişdür ve yine Buḥārī ve Müslim rivāyetinde vārid olmuşdur ki ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡazve-i zātü'r-riḳā'da şalāt-ı ḥavf kıldı aşḥābdan² bir ṭā'ife anuḡla şaff baḡlayup (20) namāza ṭurdılar bir ṭā'ife daḡı düşmene karşı ṭurdılar pes ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kendüsiyle olan ṭā'ife ile bir rek'at kıldı daḡı ayağ üzere ṭurdu ve ol ṭā'ife namāzların tamām itdiler daḡı gitdiler düşmene karşı ṭurdılar ol bir ṭā'ife gelüp Resūl'llāh ḥazretine iḳtidā itdiler anlarla daḡı bir rek'at kıldı andan oturdu ḳaldı ṭā'ife daḡı baḡiyye şalātların kıldılar andan (25) Resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem anlarla selām virdi dimişlerdür İmām Mālik bu üslūbı terciḥ idüp Şāfi' ve Aḥmed daḡı aḡa muvāfaḳat itmişlerdür 'Ulemā-yı Ḥanefiyye³ raḡimeḡumu'llāhi te'ālā ḳatlarında şalāt-ı ḥavfuḡ şıfatı budur ki İmām olan [EH 637/a] kimesne cemā'ati iki bölük eyleye andan bir bölüḡün düşmene karşı ḳoyup ol bir bölükle namāza başlaya eḡer ḳılduḡı ikişer rek'atlı [H 262/a] namāzdan ise bunlarla bir rek'at ḳıla daḡı bunlar gide düşmen karşısunu ṭuralar ve evvel ṭuranlar gelüp iḳtidā eyleyeler bunlarla daḡı bir rek'at ḳıla ve İmām yalnız kendüsi selām vire andan bunlar yine düşmene karşı ṭuralar evvel ḳılanlar geeler baḡiyye-i şalātların ḳırā'atsüz itmām ideler selām vireler (5) zīrā bunlar lāḡiḳlerdür İmām ardında ṭurmak ḡükmündedir bunlardan şonra ol bir ṭā'ife daḡı geeler ḳırā'atle namāzların tamām ideler selām vireler [HE 483/b] bunlara ḳırā'at lāzım olduḡı oldur ki bunlara mesbuḳ eḡer ḳılduḡı dört rek'atlı ya üç rek'atlı namāzlardan ise bir bölükiyle evvel iki rek'at namāz ḳıla andan şonra taḳrīr-i mezkūr üzere namāzların itmām ideler ve yırtıcı (10) cānver ḡavfı olduḡı zamānda daḡı böyle ḳılalar eḡer ḡavf ḳatı ziyāde olursa bu tarz

¹ teḳaddūm H, EH ; taḳdīm HE

² aşḡābdan H ; şaḡābeden HE, EH

³ ulemā-yı Ḥanefiyye H, HE; cumḡūr 'ulemā EH

üzere kılmaya ikdām idemezlerse her kişi bindüğü tavār üzerinden başka kıla ve ne cānibe kabiliyyet olursa İmāmıyla ol cānibe kıla İmām-ı A‘zam rahmetu’llāhi ‘aleyh mezhebinde şalāt-ı havf bu üslūba kılınur va’llāhi a‘lem ammā mezāhib-i muhtelife şāhibleri dağı çok rivāyāt ĩrād itmişlerdür ba‘zı bunda (15) on dört vech vārid oldu dimişdür İbnü’l-‘Arabī Kıbes adlu kitābında eydür bu şalāt huşūşında çok rivāyet vārid olmuşdureşahhı on altı rivāyet-i muhtelifedür dimişdür ammā nice idiklerin beyān itmemişdür ba‘zılar beyān idüp bir veche dağı ziyāde itmişlerdür ve’l-hāşıl ol Hāzretün fi‘inde her bār ki ihtilāf-ı rüvāti gördiler bir veche ziyāde itdiler kesret-i vücūh ihtilāf-ı (20) rüvātden hāşıl olmuşdur İbnü’l-Kāşşār el-Mālikī eyitdi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem şalāt-ı havfı on kerre kılmışdur ve İbnü’l-‘Arabī el-Mālikī eyitdi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem şalāt-ı havfı on kerre kılmışdur İbnü’l-A‘rābī on dört kerre kıldı dimişdür Hattābī rahmetu’llāhi ‘aleyh eydür eyyām-ı muhtelifede işkāl-i müteğayire üzere kılmışdur her birinde şalāte aḥveṭ ve ḥirāsete eblağ iderdi egerçi şuver-i şalavāt ihtilād üzere idi ve likin cümlesi müttefik (25) idi.

Κısm-ı ḥāmīs şalāt-ı cenāze kılduğunun beyānındadır:

Bunda dağı birkaç [EH 637/b] fer^c vardır

Fer^c-i evvel ‘aded-i tekbīrātı beyānındadır:

Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde Ebī Hüreyre raḍıya’llāhu ‘anh eyitdi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Necāşī vefāt itdüğü gün vefātı ḥaberin virdi ve aşḥābla muşallāya çıkup şaff bağladılar dört tekbīr itdi didi Tirmidī katında Ebī Hüreyre’den mervīdür ki [H 262/b] Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bir cenāze üstine tekbīr idüp evvel tekbīrde mübārek ellerin kıldırdı¹ *kebera ‘alā cenāzetin ferefe‘a yedeyhi ma‘a evveli*

¹sağ elin şol elinüğü üzerine vaz^c itdi dimişdür ve ‘ibāreti budur ki HE, EH ; -H

tekbîretin vuẓu'ı-yümnâ 'alâ'l-yüsrâ¹.

Fer'ı-sânî kıırâ'ati ve du'âsı beyânındadır:

İbnü'l-Münzir rahmetu'llâhi 'aleyh İbn Mes'ud ve Hasan bin 'Alî ve İbnü'z-Zübeyr ve Müsvere bin Maħreme rığvânu'llâhi 'aleyhüm (5) ĥazretlerinden şalât-ı cenâzede Fâtiħa okumak meşrû'dur diyü nakl itmişdür İmâm Şâfi'î ve Aħmed ve İshâk rahimehümü'llâhi te'âlâ bu kavli mezheb idinmişlerdür [HE 484/a] 'Abdu'r-rezzâk ve Nesâ'î rivâyetlerinde isnâd-ı şahîhle Ebî İmâme'den mervîdür ki şalât-ı cenâzede sünnet budur ki tekbîr eyleye andan ümmü'l-Ķur'an'ı okuya andan Resülu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve (10) sellem ĥazretine şalât eyleye andan sonra du'â-yı meyyite ihlâş eyleye ya'nî hemân anuñçün du'â eyleye ve kıırâ'at itmeye illâ evvelîde kıırâ'at eyleye dimişdür Şahîh-i Buħârî'de Sa'dden Talħa'dan mervîdür ki İbn 'Abbâs ĥazretinüñ ardında cenâze namâzın kıldum Fâtiħatü'l-kitâb okudı ve bilesiz ki bu sünnetdür didi dimişlerdür ve maħall-i kıırâ'atüñ beyânı anda yokdur ya'nî kanķı tekbîrden sonra (15) kıırâ'at gerekdür ol zıkr olunmamışdur ammâ İmâm Şâfi'î ĥatında Câbir raçıya'llâhu 'anh ĥadîşinde zıkr olunmamışdur ve *ķarâ'e bi-ümmü'l-ķur'âne ba'de't-tekbîreti'l-ülâ* lafzıyla vârid olmuşdur ve bu ma'nâda daħı ba'z-ı rivâyat İrâd olunmuşdur ammâ 'ulemâ-yı Ĥanefiyye rahmetu'llâhi 'aleyh ĥatlarında şalât-ı cenâzede Fâtiħa okumak yokdur zîrâ Resülu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem âħir kılduğı cenâze böyle kılmışdur ki ya'nî (20) Fâtiħa okumak vâķı' olmamışdur böyle olıcaķ muķaddem kılduğı üslublar mensüh olur üslub-ı aħîrle 'amel lâzım olur imdi İmâm-ı A'zam kavlince şalât-ı cenâze böyle gerekdür ki tekbîr-i evvelde iki ellerin ĥaldıra tekbîr ide andan sonra [EH 638/a] senâ okuya ve tekbîr-i sâñiden sonra ol Ĥazret şalât eyleye nitekim teşehüdden sonra şalât eylerdi ve üçünci tekbîrden sonra *Allâhümme'ğfirli li-ħayyinâ ve meyyitinâ²* (25) du'âsın okuya andan selâm vire du'â-yı mezkûr İmâm Aħmed ve Ebî Dâvûd rahmetu'llâhi 'aleyhümâ rivâyetlerinde

¹ Bir cenaze üstüne tekbir edip ilk tekbirde ellerini kaldırdı ve sağ elini sol elinin üzerine koydu.

² Allahım,dirimizi ölümünü bağışla.

vārid olmuşdur ve İmām Müslim rahmetu'llāhi 'aleyh naklinde 'Avf bin Mālik raḍıya'llāhu 'anh ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir cenāzenün namāzın kıldı itdüğü du'ādan bunu hıfz itdük didi *Allāhümme'ğfirlilehu verḥamhu ve 'āfihi va'fü 'anhü ve ekrim nüzulehu ve vesī' medḥale v'āğsilhü bi'l-mā'i ve's-selci [H 263/a] ve'l-berdi ne naḳḳıhı mine'l-ḥaṭāyā kemā yunkıye's-sevbü'l-ebyāzümüne'd-denesive ebdilhü dāren ḥayren min dārihi ve ehlenbḥayren min zevcete ve edḥilhü'l-cennete ve'eizhu min 'azābi'l-ḳabr ve min 'azābi'n-nāri'* 'Avf eyitdi Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu du'āyı oḳuduğıçün ben (5) ārzü itdüm ki olyatan meyyit ben olam didi Ebū Dāvūd naklinde Eşleme bin El-Eşka' raḍıya'llāhu 'anh Resū'llāh ḥazretinden şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu du'āyı işitdüm müslümānlardan birinün namāzın kılduğumuzda oḳurdu dimişdür *Allāhümme inn efülāne ibni fülānin fīzımmetike ve ḥabli civarike fekihi min 'azābi'l-ḳabri ve'azābi'n-nāri ve enre ehlü'l- vefā'ive'l-ḥaḳḳı fe'ğfırlı lehü verḥamhü inneke ente'l-ğafırü'r- (10) rahīmü'* ve yine Ebū Dāvūd naklinde Ebī Hüreyre'den mervīdür ki işitdüm ol Ḥazret [HE 484/b] şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem böyle dirdi dimişdür *Allāhümme enterabbühā ve ent eḥalāḳtehā hedeytehā ilā'l-islāmi ḳabazte rūḥahā ve ente a'lemu bi-sırrahu 'alā niyetiha ci'nā şifā' efağfir lehā'*.

Fer'-i şālīs ol Ḥazretün ḳabir üzere şalātı zıkrindedür:

Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde Ebī Hüreyreden mervīdür ki bir ḳara (15) ḥatun var idi mescidi süpürürdi Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem anı *fāḳad* oldu ya'nī

¹ Allahım,onu bağışla, ona merhamet et, ona afiyet ver,onu afvet,onu konukluk ikram et.Onu su, kar ve serinlik ile yıka.Beyaz elbisenin kirden temizlendiği gibi onu hatalarından temizle. Dünyadaki ehlinden daha hayırlı bir ehil ve dünyadaki eşinden daha hayırlı bir eş ver. Onu cennete koy.Kabirazabından ve ateş azabından korusun.

² Allahım,elbette filan oğlu filan senin zimmetinde altında ve senin yakınlığının emanındadır.Onun kabir azabından ve ateşazabından korusun. Sen, vefa ve hak ehlisin. Allahım, onu bağışla ve ona merhamet.Elbette sen çok bağışlayıcı ve merhamet sahibisin.

³ Allahım, sen onun rabbisin. Onu sen yarattın.İslama sen hidayet ettin. Onun gizlive açık hallerini sen bilirsin. Biz ona şefaet eder ve bağışlamamı dileriz.

görünmez¹ oldu ve ol hatun nice oldu görünmez diyü su'âl itdi yâ Resûla'llâh vefât itdi didiler Faḥr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem eyitdi niçün baḡa 'ilâm itmedüñüz didi andan eyitdi güyyiâ anuñ emrini şaḡîr ve ḡaḡîr 'add itdiler didi andan eyitdi baḡa (20) delâlet idüñ anuñ ḡabrin gösterüñ didi delâlet itdiler vardı üzerine namâz kıldı ve İbn Ḥıbbân rivâyetinde Ḥammâd bin Seleme Sâbit'den rivâyet itmişdür ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *inne hezihi'l-ḡubûr memlûetün ḡulmeten 'alâ ehlihâ ve inna'llâhe yünevvirü bi-şalâti 'aleyhim* diyü buyurmuşdur ya'nî taḡḡîken [EH 638/b] bu ḡabirler ḡulmetle ḡoludur ehillerine ve taḡḡîken Ḥaḡḡ te'âlâ benüm onlar üzere namâzım sebebiyle anları nûrlandırur demek olur (25) ba'zılar ḡavlinde böyledür ki ḡabir üzere şalât ol Ḥazretüñ ḡaşâ'ışinden ola ḡayrılar itmek câ'iz olmaya İbn Ḥayyân naḡlinde mezkûr itdükden şonra eyitdi ḡaşâ'ışdendür diyenler bununla istidlâl itdiler didi vech-i istidlâl budur ki benüm şalâtımla anlaruñ ḡabirlerin nûrlandırur diyü buyurdu ammâ ḡayra daḡı câ'iz olduḡun ḡarîḡ-i âḡirden rivâyet itdüḡi [H 263/b] ḡadîsle istidlâl idüp eyitdi bu rivâyetde *sümme etâ'l-ḡabre feşefefnâ ḡalfehu vekebbere'aleyhi erba'anol* Ḥazret 'aleyhi's-selâm kendüsiyle ḡılanlaruñ şalâtın inkâr itmedüḡi kendüḡaşâ'ışinden olmayup ḡayra daḡı câ'iz itdüḡün beyândur didi ammâ buḡa i'tirâz idüp Resûlu'llâh ḡazretine ta'bîatiyle câ'iz (5) olmaḡ aşâlet ḡılmaḡ câ'iz idüḡüne delâlet itmez didiler ve 'Uḡbeden mervîdür ki bir ḡün ol Ḥazret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Uḡud şühedâsınuñ üzerine vardı meyyit namâzı kılduḡı gibi namâz kıldı dimişdür bir rivâyetde daḡı Uḡud şühedâsınuñ üzerlerine sekiz yıldan şonra namâz kıldı diyü vârid olmuşdur ve Şeyḡeyn rivâyetlerinde daḡı kıldı diyü vârid olmuşdur 'ibâreti budur ki *ḡarace yevmen* (10) *feşallâ 'alâ ehli uḡudinke-şalâtehu 'alâ-meyyit²* buyurmuşlardur bu ḡadîsde ḡarb-i küffârda şehîd olanlar üzere namâzḡılmaḡuñ cevâzına delâlet vardur bu mes'elede 'ulemâ raḡimeḡümü'llâhi te'âlâ ihtilâf itmişlerdür İmâm-ı A'ḡam raḡmetu'llâhi 'aleyh mezḡhebinde şühedânuñ namâzları sâ'ir mü'minlerüñ namâzı gibi ḡılınmaḡ gerekdür İmâm Şâfi'î ve Mâlik ve

¹ görünmez H,EH ; görmez HE

² Bir ḡün çıktı, ölü üzerine namaz kılar gibi Uhud ehli üzerine namaz kıldı.

Ahmed ve İshāk mezheblerinde namāzları kılınmaz bunlar eyitdiler namāz [HE 485/a] (15) meyyite şefā'atdür kılıc hōd günāhları maḥv eyler iderürü şefā'ate ihtiyāc qalmaz didiler İmām-ı A'zam ḥazretleri buyurmuşdur ki meyyitüñ üzerine namāz kılmaq kerāmetin izḥār içündür şehīd hōd kerāmete ḡayrdan evlādur ve günāhdan pāk olmaqdan du'adan müstaḡnī olmaz görmez misiz ki peygamber 'aleyhi'ş-şalavātü ve 's-selām zünūbdan pāk ü müberrā idi yine üzerine namāz kılındı ve ma'şüm oḡlancıklarūñ günāhları (20) yoḡdur yine namāzları kılınur didi ve ḥadīs-i saḡīḥde bu daḡı vārid olmuşdur ki [EH 639/a] Resūlullāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şühedā-yı Uḡud üzere namāz kılmışdur diyü buyurdı Hidāye ve Şürūḡ'ında böylece yazmışlardur ve Şāfi'yye *lā yuḡallā 'alā'ş-şehīdi didükleri* ne ma'nāya idüḡünde biri biriyle ihtilāf itdiler ba'zılar şehīd üzere namāz vācib degüldür ammā kılınsa cā'izdür ma'nāsınadur didiler ve ekseri (25) şehīd üzere namāz kılmaq ḡarāmdur dimekdür didiler Şāfi'yye katında saḡīḡ olan ḡavl budur ve mü'ellif raḡmetullāhi 'aleyh fıkıḡ-ı Ḥanefī'den bī-ḡaber olmaḡın bu maḡāmda *ve'l-ḡanefiyyetü yemne'üne'ş-şalāte'alā'l-ḡabri muḡlaḡandiyü ta'bīr* itmişdür ammā böyle degüldür bir meyyitüñ namāzı kılınmadın defn olınsa ḡabri üzerine varup kılmaq gerekdür zīrā Resūlullāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem enḡār ḡavminden bir ḡatunūñ [H 264/a] ḡabri üzere kılmışdur ve kılmanun cevāzı ḡol zamādadur ki meyyitüñ bedeni ḡaḡılmış olmaya ve ol neden ma'lūmdur dinülürse ḡālib-i re'ye müfevvezdür zīrā ba'zı semiz olur tīz ḡaḡılır ve ba'zı arḡ olur ḡec ḡaḡılır müslümānlarūñ ḡālibi re'yi neye münceḡ olursa aḡa ḡöre 'amel itmek gerek Hidāye'de ve ḡayrı kütüb-i (5) Ḥanefiyye'de böyle meḡşürdur.

Fer'ı rābi' Resūlullāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡalāt-ı ḡā'ib kıldıḡununḡ beyānındadır:

Buḡārī ve Müslim rivāyetlerinde Cābir raḡıya'llāhu 'anh *ennehu şalla'llāhu 'aleyhi v esellem ḡāle ḡad tüvüffiyel yevme racülün ḡāliḡin mine'l-ḡabeḡifehelimmū şallū 'aleyhi* dimişdür ma'nāsı Resūlullāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir ḡün eyitdi buḡün Ḥabeḡ'den bir ḡāliḡ kimesne vefāt itdi ḡelüñ namāzın kılıñ (10) didi dimekdür Cābir eyitdi

biz dađı şaff bađladuđ Resūlu'llāh hazretiyle namāzın kılduđ didi Ebū Hüreyre rivāyetiyle fer'-i evvelde nađl olunmuřdur ki Necāřī öldüđü gün ol Hazret haber virüp ařhābiyla muřallāya çıkdılar şaff bađlayup namāzın kıldılar ve Buđārī katında İbn 'Uyeyne țarīkinden İbn Cüreyh'den mervīdür ki *feđūmu feřallū 'alā āđikūm ařhamete* (15) didi İmām řāfi'ī ve Ađmed ve cumhūr selef rahimehūmu'llāhi te'alā bu kıřřa ile gā'ib namāzı meřrū' idüğüne istidlāl itmiřlerdür İmām-ı A'zam ve Mālik rahmehūmā'llāhi [HE 485/b] meřrū' degüldür dimiřdür ve ba'z-ı 'ulemā dađı vefāt itdüğüne qarīb zamānlarda kılmak cā'izdür müddet uzadıđdan řonra cā'iz (20) degüldür dimiřlerdür İbn Hibbān dađı eger meyyitūñ řehri kıble semtinde ise kılmak cā'izdür eger [EH 639/b] hilāf semtde ise cā'iz degüldür dimiřdür ve kıřřa-i Necāřī'nin delāletine kārīl olmayanlar ya'ni gā'ib namāzın kılmāđa kıřřa-i mezkūre delālet itmez ve Resūlu'llāh hazretinden řonra gā'ib namāzı meřrū' degüldür diyenler bir kađ vech zıkr itmiřlerdür biri budur kıřālāt-ı gā'ib kılmak (25) Resūlu'llāh hazretine mađřūř idi đayrı kılmak cā'iz degüldür didiler İmām A'zam ve Mālik rahimehūmu'llāhi böyle dimiřlerdür biri dađı budur ki Resūlu'llāh řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Necāřī'nün namāzın anuđđün kıldı ki anuđ vefāt itdüđü yerde üzerine namāz kıılır kimse yođ idi didiler ba'zılar eyitdi Resūlu'llāh hazretine mekřūf oldu kendü müřāhede eyledi iktidā idenler görmezlerdi [H 264/b] anuđđün kıldı çünkü cevāzında đod hilāf yođdur didiler ba'zılar bu qavıl nađle muđtācdur iđtimālle řābit olmaz didiler ve ba'zılar bunuđ miřlinde iđtimāl kāfidür diyü cevāb virdiler ammā böyle diyenlerün müstenidike-ennahu Vāđidī esbāb-ı nüzülde bi-đayr-ı isnād zıkr itdüđüdür ki İbn 'Abbās hazretinden (5) *kuřife lil-nebiyyi řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'an serīri'n-necāřiyye řattā ra'ahu ve řallā 'aleyhi*¹ dimiřdür ve dađı İbn Hibbān 'İmrān bin Huřayn řadıřından rivāyet idüp *feđāme ve řaffu řalfehu ve hūm lā yezunnūne illā enne cenāzetehu beyne yedeyhi* dimiřdür bu řadıřlardan fehm itmiřlerdür ki Fađr-ı Kā'ināt řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Necāřī'nün cenāzesin görmüř ola ve ba'zılar böyle dimiřdür ki gā'ib namāz kıılınmak (10)

¹ Peygamber efendimize keşfolundu. Necaşı'nin sedir üzerinde durduğunu gördü ve onun üzerine namaz kıldı.

Necāşī'ye mahşūş idi anuñçün şonradan ğayrı kimsenüñ namāzın kılmadı didiler ammā böyle diyen kimsenüñ katında ğayrı ğā'ibüñ namāzın kılduğı ke-ennehu şābit degüldür zīrā Mu'āviye bin Mu'āviye nām kimsenüñ dağı kıldı diyü rivāyet vārid olmuşdur ve bu bāba müte'allik kelāmuñ bir miqdārı dağı mu'cizāt ešnāsında mürür itmişdi.

Nev'-i şāliş Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemüñ zekāt huşūşında (15) sīreti zikrindedür:

Ma'lūm ola ki zekāt luğatde namāz ve taḥīre dirler ya'nī ziyāde olmağa ve pāk itmege ehl-i luğat zekāt dirler bunda dağı anuñ sebebiyle māl bereketlenüp ziyāde olduğıçün ve edā eyleyen kimesneyi zünübdan pāk itdüğüçün zekāt dinilmiştir ve ba'zılar 'inde'llāhi eciri ziyāde olduğıçün dinildi didiler [EH 640/a] ve ba'zılar dağı şāhibini pāk ider (20) şihḥat-i ĩmānına şehādet ider anuñçün dinildi didiler ve şadaķaya dağı şadaķa dinildüğü şāhibinüñ taşdıķine ve zāhir ve bāḥınıyla [HE 486/a] şihḥat-i ĩmānına delālet itdüğüçün didiler ve şer'-i şerīf-i Muḥammedi'den şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemfehm olınan budur ki zekāt vācib olduğı mu'vāsāt içündür ya'nī müslümānlar biri birine mālıyla iḥsān itmek içündür vemu'vāsāt olmaz (25) illā bir mālda olur ki anuñ şānı ola ve şānı olan oldur ki nişāba yetiše bundan şonra ol Ḥāzret şalla'llāhu'aleyhi ve sellem zekāt-ı emvāl-i nāmīde meşrū'kıldı bu dağı dört kısım üzeredür bir kısmı altın ü gümüşdür biri dağı zer' ü şimārdur biri dağı behiyyetü'l-en'amdur biri dağı emvāl-i ticāretdür ve naşş-ı ḥadīş ve icmā'la gümüşüñ nişābı ikiyüz dirhem ve altunuñ nişābı [H 265/a] yigirmi mişķāldür ve zer' ü şimāruñ ya'nī yerden bitenlerüñ ĩmām A'zamkatında nişābı yokdur hemān eger az eger çok ne isevirmek gerekdür gerekse mā'ı carī ile şuvarulsun gerekse yağmurla ammā odunda ve ķamışda ve çayır otunda 'aşere yokdur dimişdür ve ĩmāmeyn katlarında 'aşere şol aşl (5) nesnede vācibdür ki anuñ semere-i bākiyyesi ola ya'nī ekşer ya anı iddiḥār ideler bir yıl miqdārı ya dağı ziyāde meşelā buğday ve arpa ve ḥurmā ve bunlaruñ emşāli ne var ise beş vask olduğı zamānda 'ošri virilmek gerekdür vask didükleri altmış şā'dür

sekiz rıtlıdırşāc on iki vaqıyye dirler rıtl kırk dirhem dirler ve koyunun nişābı kırkdur ve şığıruş otuzdur ve devenüş (10) beşdür ve'l-hāşıl miqdār-i vācibmāluş me'ünet ve ta'abıhasebiyledür mālüş a'lāsı ve ta'abı az olanı rikāzıdır ya'nī muṭlaқан yer altında bulunan māldur gerekse andan halk olınsun ma'ādin gibi gerekse medfün olsun bunda vācib olan hamsdür ammā medfün olan kāfir zamānında küffāruş defn itdüğünden gerekdür ve şimār ü zürü'da eger yağmurla yāhūd akar şuyla şuvarıldı ise (15) 'öşr virmek gerekdür ve illā nişf-ı 'öşr virmek gerekdür vaqtā kim devenüş nişābı kendü cinsinden muvāsāt muḥtemel oldu lā-cerem andan nişāba yetişecek bir koyun virmek vācib oldu ve yigirmi beş 'adede vāşıl olıcaқ nişabın muḥtemel oldu bu taqdırce ikiyaşına başmış bir deve virmek vācib oldu ve otuz beş 'adede varınca vācib olan budur (20) otuz altı 'adede varduğı gibi üç yaşına başmış bir deve virmek vācib olur [EH 640/b] kırk beş deveye varınca böyle virilür kırk altı deve olduğı gibi çāk altmışa varınca dört yaşına başmış deve virmek vācib olur ve altmış bir olduğı zamānda yetmiş beş varınca beş yaşına girmiş bir deve virmek vācib olur yetmiş altıdan ṭoksāna varınca üç yaşına (25) girmiş iki deve [HE 486/a] virmek gerekdür ve ṭoksān birden yüz yigirmiye varınca dörder yaşına girmiş iki deve virmek gerekdür andan şonra yine fürüz istināf olınuş kütüb-i fürü'da tafşıl olınuğı üzere ihrāc olınmaқ gerekdür ve şığıruş nişābı tamām olıcaқ ya'nī otuz re's şıgır olıcaқ bir tebīc yāhūd bir tebīc'e ya'nī gerek erkek gerek dişi bir yaşında ṭana [H 265/b] virmek gerek kırk re's olıcaқ bir müsinn yāhūd müsinne ya'nī gerek erkek gerek dişi iki yaşında olanı virmek gerek ve kırkdan ziyāde olıcaқ altmışa varınca ḥesābı üzere virmek gerek ya'nī ziyāde olsa bir müsinnenüş rebi' 'öşrin vireler eger iki ziyāde olursa nişf-ı 'öşrin (5) vireler üç ziyāde olursa şelāşe erbā'n 'öşrin vireler bu kavlı Ebū Ḥanīfe ḥazretlerinüşdür rağıya'llāhu 'aleyh ammā Ebū Yūsuf ve Muḥammed raḥimeḥümü'llāhi te'ālā kırkdan yukaru altmışa varınca ziyādelerde nesne virilmez dimişlerdür ve altmış tamām olduқda bi tebīc virilür ve yetmiş olduқda bi tebīc'e bir müsinne virilür seksen olduğı gibi iki müsinne virilür ṭoksān olduқda üç tebīc virilür ve (10) yüz tamām olıcaқ iki tebīc ve bir müsinn virilür bu üslüb

üzere her on ‘adede farz tebi‘den müsinnene ve müsinneden tebi‘e müteğayyir olur ya‘nî otuzda bir tebi‘ ve kırkda bir müsinn lâzım olur ve koyunun nişabı tamâm olıcağ ya‘nî kırk koyun olıcağ bir koyun virmek gerek çâğ yüz yigirmi koyuna varınca zekâtı bir koyundur kaçan yüz yigirmiden bir koyun ziyâde olsa (15) üç koyun virmek gerek Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellemün kitâb-ı şerîfinde ve Ebî Bekir’ün kitâbında böyle beyân buyurulmuşdur ve icmâ‘ dağı bunun üzerine mün‘ağid olmuşdur ve dört yüz koyun olduğda dört koyun virmek gerekdür andan sonra her yüz koyunda bir koyun virmek [EH 641/a] gerekdür ve zekât cem‘ iden kimesne koyunun bir yaşında olanın almak gerek bir yaşına varmayan almamak (20) gerekdür zîrâ vâcib olanvasatdur bir yaşına varmayan şağirdür ve anuğ nişabı beşdür ba‘zılar üçdür didiler Mecma‘ü’l-Fetâvâ şâhibi Hazânetü’l-Fetâvâ’da Ebü Ca‘fer Talhavi‘den nişab-ı hayl beşdür diyü nağl itdi eger beşden eksük olursa zekâtı yokdur diyü buyurmuşdur ve Ebü Ağmed el-‘Iyâz nisâbı üçdür üçden eksük olıcağ zekâtı yokdur dimişdür (25) hâşılı her ‘Arabî at ki anuğla ayğır muhteliğ olsa şâhibi muhayyerdür dilerse bir altun virsün dilerse kıymetinün rebî‘ ‘öşrin virsün İmâm-ı A‘zam rağmetu’llâhi ‘aleyh [HE 487/a] böyle buyurmuşdur ve anuğ cümlesi erkek olsa zekâtı yokdur zîrâ mâl-ı nâmî degüldür ya‘nî ziyâde olmaz ve cümlesi diği olsa aralarında erkek olmasabir kavle bunun dağı zekâtı yokdur zîrâ yalnız diğilerden nesne [H 266/a] hâşıl olmaz zîrâ ve bir kavle zekâtı vardur zîrâ ‘ariyet ayğır getürüp aralarına şalmağ câ’izdür ve ma‘lûm ola ki bu zıkr olınan hayvânātuğ zekâtları şol zamânda vâcib olur ki şâ’imeolalar ve üzerine bir yıl geçe bu yıl olmayıcağ vâcib olmaz ve şâ’ime aña dirler ki yılağ ekşerinde yâbânda otlaya egere bucuğ (5) yâbânda otlayup bucuğ yıl ‘alef yedürülse zekâtları yokdur ve şol atlar ki ‘amel için ve rüküb için beslenseler anlarun dağı zekâtı yokdur ve katır ve hımâr ki ticâret için olmayalar anlarda dağı zekât yokdur ammâ alup şatmağ için beslenicek zekât mâliyyetine te‘alluğ ider sâ’ir emvâl-i ticâretten farğı olmaz ve şadağ-i fıtır bir sâ‘hurmâ (10) yâğüd bir şâ‘ arpadur yâğüd yarım şâ‘ buğday yâğüd yarım şâ‘ buğday unı yâğüd yarım şâ‘kuru üzümdür bu şadağ her müslim-i hürrün

üzerine vâcibdüreger nişāba mālîk ise ve nişāb daḥî meskeninden ve libāsından ve ev metāından ve atından ve silāhından ve kılundan ziyāde olan mālîdur kişibu şadaḳayı kendü nefsi için tıfl-ı faḳîr (15) için vehidmetkâr ḳullarıçün ve müdebbiri ve ümm-i veledi için virmek gerekdürve meşārif-i şadaḳāt fuḳarā ve mesākîn ve ‘āmel-i şadaḳa mekātibdür ve daḥî şol medyündür ki dīninden ziyāde nişaba ḳādir olmaya yāḥūd ḥalḳ üzerinde mālî ola ammā alması mümkün olmaya [EH 641/b] ve münḳaṭı‘ ḡazātdur ya‘nî ḡāzīlerün fuḳarāsıdur ve münḳaṭı‘ ḥāccdur ya‘nî ḥācılarun fuḳarāsıdur (20) fuḳarā ve mesākîn muḳaddimen başḳa zıkr olunmuş iken bunlar tekrār zıkr olunduḡı inḳıṭā‘ sebebiyle ziyāde ihtiyācları olduḡıçündürve daḥî misāfirlerdür bunlar daḥî ḥācetleri miḳdārınca zekāt almaḳ cā’izdür ve daḥî her kimesne ki yanında mālî olmaya eger kendü diyārında mālî var ise daḥî zarar itmez zekāt almaḳ cā’izdür bu daḥî ma‘lûm ola ki enbiyā ‘aleyhimü’s-salavatü ve’s-selām üzerine (25) zekāt vâcib degüldür zīrā anlarun mülkleri yoḡ idi ellerinde olan eşyā Allāh te‘ālānun vedā’iden idi zamānı olıcaḳ bezl iderlerdi maḥalli olmayınca men‘ iderlerdi ve daḥî zekāt anuḡçündür ki şāhibini taḥḫîr ü tezkiye eyleye nitekim Ḥaḳḳ te‘ālā *ḥuz min emvālîhim şadaḳaten tuṭahhiruhum ve tuzeḳkîhim*¹ buyurmuşdur enbiyā ‘aleyhimü’s-selām ḥod zünûbdan pāk ve muṭahharlardur anuḡçündür ki İmām A‘zam [H 266/b] raḫmetu’llāhi ‘aleyh şıbyān üzerine zekāt vâcib degüldür dimişdür zīrā anlar ma‘şūmlardur günāhları yoḳdur ve Resū’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem [HE 487/b] Ḥazretinün ‘ādet-i kerīmesi bu idi ki bir ḳavm gelüp zekātların getürseler anlara şalāt iderdi Allāhümme şalli ‘alā āl² (5) diyü buyurdı ve zekāt ne zamānda farz olındı diyü ‘ulemā raḫimehümu’llāhi te‘ālā ihtilāf itdiler İmām Nevevî ravzada hicretün ikinci yılında farz olındı diyü yazmışdur ve İbn Eşîr tārîḫinde ṭoḳuzuncı yılda vāḳı‘ oldı dimişdür ammā bunda nazār vardur zīrā Ebū Süfyān sâbıḳan beyān olınan üzere yedinciylun evā’ilinde ḳayşere vardıḳda ol daḥî Resū’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve

¹ Kur’an 9/103: Onların mallarından,onların kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin sadaka al ve onlara dua et.

² dirdi Ebu Avfā şadaḳa getürdigi zamānda Allāhümme şalli ‘alā āl Ebi Avfā diyü buyurdı HE, EH ; -H

sellem Һazretinüň aҺvālinden (10) su'āl itdükdeye *ʿmürünā bi'z-zekāt¹* demişdür ve İbn Һuzeyme hicretten muқaddem farz olındı diyü da'vā itmişdür ve Ümmi Seleme'nün hicretten Һabeş'e kışşasında vārid olan Һadīsle istidlāl itmişdür ammā anuġla istidlālde nazār vardur zīrā ol zamānda henüz ne zekāt farz olınmışdı neşiyām-ı ramazān farz olınmışdı didiler ve Һadīs-i Ümmi Seleme'nün isnādı қadҺden sālīm (15) olduġı [EH 642/a] taқdīr üzere te'vīl olınmaқ gerekdür diyüba'z-ı vech zıkr itmişlerdür ve bi'l-cümle ekser-i ʿulemānuġ қavli ba'de'l-hicret farz olınmaқdur ve buġa cümle-i delā'ilden biri daġı budur ki şiyām-ı ramazān bi'l-ittifāk hicretten şonġra vāqı' olmışdur zīrā farziyyetine delālet iden āyet-i kerīme bilā-Һilāfet Medīne'dür ve e'imme-i Һadīs қatında bu daġı sābitdür ki şadaқа-i fiṭr zekātten (20) muқaddem vācib olmışdur zīrā İmām AҺmed ve İbn Һuzeyme ve Nesā'ī ve İbn Māce ve Һākīm raҺimeҺumu'llāhi te'ālā rivāyetlerinde Қays bin Sa'd bin ʿUbāde rağıya'llāhu ʿanh buyurmuşdur ki *emerenā resūlu'llāh şalla'llāhu ʿaleyhive sellem biş-şadaқati'l-fiṭreқable en tenzile'z-zekātü şümme nezelet farīzatü'z-zekāti felem yenhenā ve naҺnü nef'aluhu* demişdür Һadīs-i mezkūr isnād-ı şaġihle vāriddür ve şariҺen delālet (25) ider ki zekāt şadaқа-i fiṭreden şonġra farz olınmış ola pes lāzım gelür ki farz ramazāndan mu'аҺҺar ola ve hicretten şonġra idügi muқarrer ola İmām BuҺārī naқlinde vārid olmışdur ki Һazret-i ʿĀ'işe rağıya'llāhu ʿanhā ol Һazret şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem hediyye қabūl iderdi diyü buyurmuşdur ve yine Şeyheyn rivāyetlerinde Ebū Hüreyre rağıya'llāhu ʿanh buyurmuşdur ki қaçan Resūlu'llāh şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem Һazretine [H 267/a] bir ṭa'ām getürseler bu hediyye midür yoġsa şadaқа midür diyü su'āl iderdi eger şadaқа dirlerse aşġbına siz ekl idüġ diyü buyururdi ve kendü yimezdi eger hediyyedür dirlerse kendü daġı anlarla ekl iderdi demişdür ve yine Şeyheyn rivāyetinde vārid olmışdur ki bir ġün Resūlu'llāh şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem (5) ʿĀ'işe'ye *indeküm şey'ün* didi ya'ni yanuġuzda ekl idicek nesne var midür diyü su'āl itdi [HE 488/a] ʿĀ'işe rağıya'llāhu ʿanhā eyitdi *lā illā şey'ün ba'sete elti ba'sete ileyhā mine'ş-şadaқati didi ya'ni*

¹ Bize zekatla emreder.

nesne yok illā bir miqdār koyun eti var ki sen Nesībe'ye gönderdüğün şadağa koyunundandır Nesībe bize gönderdi didi Faḥr-ı 'Ālem eyitdi *beleḡa maḥillehā* didi ya'nī andan ḥükm-i şadağa zā'il (10) oldu şimden girü bize ḥelāl oldu dimekdür ḥāşılı biz anı gönderdüğümüzde şadağa idi anuḡ mülki olduğdan şonra bir miqdārın size hediye itmiş biz ol hediyeden ekl itmek cā'izdür demek olur ve yine Buḥārī ve Müslim ve Ebū Dāvūd nakillerinde Büreyre'ye bir miqdār et şadağa itmişler idi anı Resūlullāh ḥazretine getürdiler *hüve 'aleyhā şadaḡatün* [EH 642/b] *lenā hedeyyetün* diyü buyurdu ya'nī (15) ol et Büreyre'ye şadağadır ve bize hediyedir didi va'llāhu a'lem.

Nev'-i rābi' Resūlullāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinün şıyāmı zikrindedür:

Evvelā ma'lūm ola ki şavmdan maḡşūd nefsi 'ādāt-ı ḥasiseden imsāk idüp shevātten men' ve ḥabis itmezdür şavm didükleri Ḥaḡḡ te'ālānuḡ mü'min ve müttakī kullarınun riyāzetidir ve bir 'ibādetdür ki sār a'māl beyninden (20) Ḥaḡḡ celle ve 'alā kendüye maḡşūşılmışdur nitekim şaḥīḥ-i Müslim'de ḥadīs-i ḡudsiden vārid olmuşdur ki Ḥaḡḡ tebāreke ve te'ālā *küllü ameli'bni ādeme lehü illā ş-şıyāmü fehüve-lī ve ene eczi bihi* buyurmuşdur ya'nī ādem oḡlanınun her 'amel kendünündür illā şıyām benümdür ve anuḡ ecrini ben eylerüm demek olur ve bu izāfet-i teşrīf ü tekrīmdür nitekim *nāḡḡātu'llāh* buyurduğında murād (25) oldur ki illā mecmu'-ı kā'ināt Allāh te'ālānuḡ dur irāde kimsenün medḡali yoḡdur ba'zılar eyitdiler anuḡçün Ḥaḡḡ te'ālā nefesine izāfet ḡıldı ki andan ḡayrıya şıyāmla hiç bir zamānda 'ibādet vāḡı' olmamışdur ammā sūret-i şalāt ve sücūdda 'ibādet iderler didiler velikin Taḡrībü'l-Esānīd şerḡinde eydür bu ḡavle i'tirāz idüp eyitdiler nücum u heyāk ile perestiş [H 267/b] idenler anlara şıyāmla 'ibādet iderlerdi Teḡri te'ālādan ḡayre bununla 'ibādet vāḡı' olmadı demek rāst gelmez didiler ammā buḡa cevāb virdiler ki anlara 'ibādet idenler anları bi'n-nefsehā i'tiḡād itmezdi didiler ba'zılar daḡı vech-i izāfet budur ki riyādan ba'iddür zīrā emr ḡafīdür (5) zāhirinden ma'lūm degüldür ve şalāt ve ḡacc ve ḡayrı 'ibādāt böyle degüllerdür didiler İbn Ḥacer eyitdi *lā-*

riyā' fī ş-şavm dimenüj ma'nāsı fi'line riyā dāhıl olmaz dimekdür ve illā bir kimesne şā'im olsa dağı ğayra bildirmek murād idinüp söylese kavli cihetden riyā dāhıl olur ammā sā'ir a'māl böyle degüllerdür anlaruñ mücerred fi'lerine riyā dāhıl olur diyü buyurdı (10) anuñçündür ki bir kimesne ğayra bildirmek için şā'im olsa işrāk [HE 488/b] itmiş olur ya'nī 'ameli hālīş li-vechi'llāh olmaz nitekim Beyhaķī rivāyetinde Şeddād ibn Evs rağıya'llāhu 'anh merfū'an rivāyet itmişdür ki *men şāme yūrā'ī feķad eşreke* buyurulmuşdur ya'nī bir kimesne riyā ider olduğı hālide oruc tutsa taħķiken ol kimesne işrāk itdi dimekdür ve ba'zılar eyitdiler şā'imüj [EH 643/a] (15) kendü nefesine şavmda hāzz olmaduğıçün Allāh te'ālā yā maħşūşdur didiler ve böyle dağı dinilmişdür ki ta'āmdan ve sā'ir şehevātadan istiġnā şıfāt ile Rabb te'ālādandur vaķtā kim şā'im anuñ şıfātına muvāfiķ olan nesne-i 'amel eyledi ol dağı nefesine izāfet eyledi didiler İmām Qurṭubī raħmetu'llāhi 'aleyh eyitdi ma'nāsı budur ki 'ibāduj şavmından ğayrı a'māli kendü hāllerine (20) münāsibdür ve şavm şıfāt-ı Hāķdan bir şıfata münāsibdür ke-ennehu Hāķķ te'ālā şā'im benüm şıfātımdan bir şıfata münāsib olan şey'le baŗa teķarrüb itdi diyü buyurur yāhūd şavmuñ şevābı mıķdārın bilmege Hāķķ te'ālā münferid olduğıçün nefesine izāfet ider ammā sā'ir 'ibādāt böyle degüllerdür anlarun şevābını ba'z-ı maħlūkātına i'lām itmişdür anuñçündür ki hadīşüñ āhirindeve *āmmā* (25) *ecrī bihidiyü* buyurdı ve bu ma'nā dağı zāhirdür ki bir şāhib-i kerem kimesne fülān nesneye ben kendü cezā ve 'ivaż iderüm didügi zamānda murādı külli iħsān ve çok 'aķa eylerüm dimek olur ve şā'im olan kimesne yoķdur ecr ü şevāba lāyık olduğı budur ki ma'būdī eceliçün terk-i şehvet ü ta'ām ve şarāb itmişdür aşl şehvet diyü luğatde muṭlaķan ārzüya [H 268/a] dirler ve bu maķāmda murād ārzü-yı cimā'dur zīrā ba'z-ı rivāyetde *li-ennehu terake şehvetü mine't-ta'āmi ve şarābi li-eclī*¹ vāķı' olmuşdur ve şavmuñ ā'zā-yı zāhire ve kuvā-yı bāṭınıyye için menāfi' olduğundan ğayrı Hāķķ te'ālānuñ taķvāsına mu'ayyen olan eşyānuñ ekberidür nitekim (5) Hāķķ subhānehū ve te'ālā Kitāb-ı kerīminde *kütibe 'aleykümu's-şıyāmu kemā kütibe*

¹ Elbette yeme,içme ve cima şehvetini benüm için terketmektir.

*‘allelezīne min kablikum la‘allekum tettekūje*¹ buyurmuşdur ve şahih-i Buḥārī’de *eş-şavmu cünnetün* vārid olmuşdur cünne zamm-ı cimle kalkan dur ma‘nāsı şavm Cehennem āteşinden şahibini setr idüp şaklar demek olur İbn ‘Abdü’l-berr ve ğayrı bu ma‘nāya cezm itmişlerdür ammā nihāyede İbn Eşīr şahibi shevāt-ı mü’ezziyeden (10) şaklar dimekdür didi ba‘zılar daḥı günāhlardan şaklar demek ma‘nāsına aldılar ittifāk-ı ‘ulemā bunun üstinedür ki burada şiyāmdan murād şol şiyāmdur ki şahibini kavlen ve fi‘len me‘āşīden sālīm ola yoḥsa mücerred ḥayvān gibi açturmak degüldür ve şavmla şalātdan kankısı efzaldür diyü ihtilāf olunmuşdur ba‘z-ı [EH 643/b] ‘ulemā a‘māl-i bedeniyyenün efzali şavmdur (15) didiler zīrā Nesā’ī naḥlinde [HE 489/a] Ebū İmāme’den mervīdür ki *eteytü resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem feḳultü yā resūla’llāh emürni bi-emrin aḥzühü ‘anke ḳāle‘aleyke bi-şavmi fe-i nnehu lā ‘adle lehü* demişdür ya‘nī Resūlu’llāh ḥazretine geldüm daḥı yā Resūla’llāh baḥa bir nesne emr eyle senden aḥz ideyim didüm eyitdi şavma meşğül olzīrā anuḣ mişli yoḥdur didi demek olur ammā meşhūr budur ki (20) şalāt şavmdan efzal ola İmām Şafi‘ī ve ğayrı buḥa zāhib olmuşlardur zīrā Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *ve a‘lemū enne ḥayre ‘amāleküm eş-şalātu* buyurmuşdur ve ol Ḥazretün şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemşiyām iki kısım üzeredür.

Kısm-ı evvel şiyām-ı ramazāndur :

ve bunda birkaç faşl vardır.

Faşl-ı evvel şiyām-ı ramazānda vāḳı‘ olan ‘ibādātı beyānındadır: (25)

Evvelā ma‘lūm ola ki Ramazān ramazdan müştāḳdur ramaz be-ḡāyet ıssiyā dirler ṭā’ife-i ‘Arab esmā-yı şühürı vaż‘ itdükleri zamānda şehr-i mezkūr be-ḡāyet ıssı zamāne düşdi vardılar Ramazān diyü tesmiye itdiler nitekim rebī‘in zamān-ı reb‘ie rāst gelmişler idi ve şühuruḣ efzali ramazāndur İmām Nevevī raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydür ramazān [H

¹ Kur’an 2/183: Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı.

268/b] esmā‘u’llāhdandur didükleri şahih degüldür egerçekim bu huşuşda bir eser-i za‘îf vârid olmuşdur ammā esmāu’llāh tevfiğiyyedür delil-i şahih kâ‘im¹ olmayınca sâbit olmaz ve Ramazāndan muqaddem şıyām farz olındı mı olunmadı mı diyü selef ihtilāf itmişlerdür ‘ulemā-yı Hānefiyye raḥimehümu’llāhi te‘ālā evvelā şavm ‘aşūrā farz (5) olunmuşdı Ramazān farz olındı daḥı mensūḥ oldı didiler Şāfi‘ī ramazāndan evvel şavm farz olunmadı didiler delilleri gelse gerekdür in-şā‘allāhu ve sonra ramazān hicretüñ ikinci yılında farz olunmuşdı Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem vefāt itdüğü zamānda toḫuz ramazān tuḫulmuşdı ve bu şehr-i kerīm mevsim-i ḥayrāt ve mevki‘-i cūd u ḥasenāt olduğıçün Sulṭān-ı enbiyā (10) ‘aleyhi’s-şalātı ve’s-selāmuñ bunda itdüğü tã‘at ü ‘ibādeti ve luḫf ü iḥsānı sâ‘ir şühürdan ziyāde idi Şeyheyn rivāyetlerinde İbn ‘Abbās ḥazretinden mervīdür ki ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ecved-i nās idi ve nihāyet mertebede ecved olması Ramazān ayında Cibril [EH 644/a] ‘aleyhi’s-selām mülākāt idüp müdārese-i Qur‘ān itdüğü zamānda idi dimişdür İmām Aḥmed naḫlinde ḥadīs-i mezkūruñ (15) āhirinde *lā yes’elu şey’en illā aṭāhu* vāқи‘ olmuşdur ya‘nī andan bir nesne istemezdiillā ol anı‘tā iderdi dimekdür ve’l-ḥāşıl eger ‘ibādet māliyyedür eger ‘ibādet bedeniyyedür mäh-ı Ramazānda sâ‘irinden ziyāde eylerdi ve nüzül-i Qur‘ānuñ ibtidāsı Ramazān ayında idi semā-yı dünyāya cümle vaḫdet nāzil olduğı Ramazān ayında idi nitekim İbn ‘Abbās [HE 489/b] raḫıya’llāhu ‘anhümā ḥadīsinde (20) sâbit olmuşdur ve Cibril ‘aleyhi’s-selām her yıl ol Ḥazrete mülākāt idüp aḥvālin muḥāfızḫılurdı Faḫr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ramazāna nāzil olan Qur‘ānı aḫa ‘arz iderdi ve ol nesnede ki ravza-i rıḫvāna intikāl itdi iki kerre ‘arz itdi Fethü’l-Bārī’de eydür Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem her Ramazān Cibril Qur‘ān dinletmede iki ḫükmi var idi biri bu idi ki ḫıfz-ı Qur‘ān (25) iderdi biri daḥı mensūḥ olmayanı ibḫā idüp mensūḥ olanı ref ‘ itmek idi ve’l-ḥāşıl Qur‘ān-ı ‘Azīm’üñ cümleten ve tafşīlen nüzülü ve ‘arz ü aḫkāmı Ramazān ayında vāқи‘ olmuşdur ḥadīs-i şerīfde delālet eyler ki şehr-i Ramazānda medārise-i Qur‘ān itmek ya‘nī Qur‘ān öğretmek ve bilmezse

¹kâ‘im H, EH ; tamām HE

ğayrıdan öğrenmek ve kendüden hıfz olana ‘arz itmek müsteħab ola Vāşile bin [H 269/a] el-Eşka‘ rağıya’llāhu ‘anh Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretinden rivāyet eyler ki şaħaf-ı İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām şehr-i Ramazānuĵ evvel gicesi nāzil oldu ve Tevrāt altıncı gicesi nāzil oldu ve Qur’ān yigirmi dördüncü gicesi nāzil oldu dimişdür ve ħadīs İbn ‘Abbās’da (5) vārid olmışdur ki ol Hāzret Cibril ‘aleyhi’s-selāmla medāris-i Qur’ānı gice iderdi bunda delālet vardır ki Ramazān gicelerinde tilāvet-i Qur’ānı çok itmekmüsteħab ola zīrā gicelerde şafā-yı zihn ve cemī’yyet-i ħātır ziyāde olur ħuşuşen Ramazān gicesi ola bu şehr-i şerīfde fazīlet ol ħadardur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem aşħābına bununĵudūmun beşāret eylerdi *ħad cā’eküm şehrü (10) ramađāne şehrün mübārekün keteba’llāhu ‘aleyküm şıyāmehü yufteħu fihi ebu’s-semā’ive tuĵlaħu fihi ebvābe’c-cehīmituĵallü fihi’ş-şeyātīnu fihi leyletün ħayrün min elfi şehrın men ħarreme ħayrehā feħad ħurime* diyü buyururdu ve ba‘z-ı ‘ulemā raħimeħümü’llāhi te‘ālā bu ħadīs-i şerīf ħalkuĵ ba‘zı ba‘zına tehniyet-i Ramazān itmege aşl vāķı‘ olmışdur diyü buyurmuşdur [EH 644/b] Ŧaberānī rivāyetinde Enesden mervīdür ki Receb ve Şa‘bān (15) ayları dāħil olduĵ zamānlarda *Allāħümme barık lenā fı recebe ve şa‘bāne ve bellıĵnā ramađāne* diyü du‘ā eylerdi dimişdür ya’nī yā Rabb Receb ve Şa‘bān ayların bize sen mübārek eyle ve Ramazāna sen yetişdür dimek olur ve Nesā’ī naķlinde yine Enes rağıya’llāhu ‘anh buyurmuşdur ki Faħr-ı Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ramazān ayın gördüĵ zamānda *hilālü rüşdin ve ħayrin hilālu rüşdin ve ħayrün (20) āmentü bi’llezi ħalaķke*¹ dirdi dimişdür rüşdüĵ ma’nāsı toĵru yol bulmaķdur ve rivāyet olunur ki Ramazān girdüĵ zamānda böyle buyururdu [HE 490/a] *Allāħümme sellimni min ramađāni ve selim ramađāne-lī ve sellimeħu minni* diyü buyururlardı *sellimni min ramađāni* dimek (25) şöyle ile ki benümle şavm-ı Ramazān arasına marāzdan ya ĵayrıdan bir ħā’il nesne vāķı‘ olmaya dimekdürve *sellim-lī* dimek şöyle eyle ki evvelinde ve āħirinde hilāl buluda girüp şavm ü fiṫr aħvāli mültebis olmaya dimekdür ve *sellimni minni* dimek beni ol Ramazānda

¹ İşte olgunluk ve hayır hilali.Olgunluk ve hayır hilali! Seni yaratana iman ettim.

me‘āşīnden sen şakla dimekdür ve ol Hāzretüñ böyle buyurduğı ümmetine teşrī‘ ve irşāddur va’llāhu a‘lem.

Faşl-ı s̄ānī rū’yet-i hilālle şıyāmı beyānındadır:

Ebū Dāvūd naḳlinde ḥāzret-i ‘Ā’işe raḍıya’llāhu ‘anhādan mervīdür ki *ḳāne resūlu’llāh [H 269/b] ‘aleyhi ve sellem yeteḥaffezu min şa‘bāne mālā yeteḥaffezu min ḡayrihi s̄ümme yeşūmu li- ru’yeti ramażāne fe-in ḡamme ‘aleyhi ‘adde selāsīne yevmen s̄ümme şāme dimişdür ma’nāsı s̄ā’ir aylarda taḥaffuz itmedüğü nesneyi şa‘bān ayında taḥaffuz iderdi andan şonra Ramażān ayı göründükde şā’im olurdu eger hilāl buluda girüp görünmese (5) Şa‘bāndan otuz günü şayardı daḡı tamām olduğı gibi şā’im olurdu dimekdür ve Şa‘bānı taḥaffuzun ma’nāsı hilālını ve ‘aded-i eyyāmını gözetmede ihtimām itmekdür va’llāhu a‘lem ve Müslim naḳlinde *izā re’eytümūh feşūmū ve izāre’eytumūh fe’ftiru fe-i n temme ‘aleyküm feḳdurū lehü vārid olmışdur ya’nī hilāl-i Ramażānı gördüğünüz zamānda şā’im¹ oluñ hilāl-i Şevvāli gördüğünüz (10) zamānda iftār idüñ² eger hilāl-i Ramażānı görmede sizünle anuñ mā-beyninde bulut ḡā’il olursa Şa‘bāndan otuz günü tamām idüñ andan şonra şā’im oluñ demek olur ve Şāḡibü’l-Hidāye ḡadīs-i şerīfi bu ‘ibāretle ĩrād itmişdür *şavmū li-ru’yetihi feḡirū li-ru’yetihi fe-i n ḡumme ‘aleyküm hilā fe-ekmilū şa‘bāne selāsīne yevmen Māzerī raḡmetu’llāhi ‘aleyh eydür cumhūr fuḳehā ol (15) Hāzretüñ faḳdurū lehü [EH 645/a] ḳavl-i şerīfin otuz ‘adedi tekmiñ idüñ dimege ḡaml itmişlerdür ve buyurmuşlardur ki murādmüneccimler ḡesābı olmaḡ cā’iz degüldür zīrā eger ‘avāmü’n-nās ol ḡesābla mükellef olursa anlara müzāyaḡa olur zīrā müneccimin ḡesābın ancaḡ efrād-ı nās bilürler ve şer‘üñ bildürdüğü şol nesnedür ki anı ekşer-i nās bileler İmām A‘zamve Mālīk ve Şafī‘ī ve cumhūr (20) selef ve ḡaled mezḡebleri bu mezḡūr olan ḳavl üzeredür ammā İmām Aḡmed *faḳdurū lehü taḡte’s-seḡāb* dimekdür diyü buyurmuşdur anuñ mezḡebinde Şa‘bān’uñ otuzuncı gicesi hev[ā] bulutlu olup hilāl***

¹şā’im H, EH ; iftār HE

²hilāl-i Şevvāli gördüğünüz zamānda iftār idüñ H, EH ; -HE

görünmese irtesi günü Ramazān'dan tutmak vācibdür ammā e'imme-i selāse ve cumhūr mezheblerinde yevm-i šekk Ramazān'dan šā'im olmak cā'iz degüldür šā'im olıcağ ta'avvu' tutmak (25) gerekdür ve İbn Şüreyh ve Muṭarrif bin 'Abdu'llāh ve Kuteybe ve dağı ba'zılar ma'nāsı bi-ḥesebü'l-menāzil dimekdür didiler.

Faşl-ı sālīs ol Ḥazretüñ 'adl-ı vāhid [HE 490/b] şehādetiyle şavmı beyānındadır:

Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemİbn 'Ömer raḍıya'llāhu 'anh *raā'n-nāsu el-hilālefe-ahbetü resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemennire'eytü feşāme ve emera'n-nāse bisiyāmihi* diyü buyurmuşdur ya'nī halk Ramazān ayın [H 270/a] gördiler ben dağı ol Ḥazrete varup ben gördüm diyü haber virdüm kendü šā'im oldı ve halka şıyām-ı Ramazān emr itdi didi Ebū Dāvūd ve ğayrılar naklinde İbn 'Abbāsdan mervīdür ki bir A'rābī Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretine gelüp yā Resūla'llāh ben hilāl-i Ramazānı gördüm didi Faḥr-ı 'Ālem (5) eyitdi eşhedü en lā ilāhe illa'llāh didi ya'nī Allāh te'ālānuñ vaḥdāniyyetine şehādet ider misin diyü buyurdı A'rābī ne'am didi andan eşhedü enne Muḥammedün Resūlu'llāh didi ya'nī Muḥammedüñ risāletine şehādet ider misin didi yine A'rābī ne'am didi andan Faḥr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *yā Bilāl ezzen fī'n-nāsi felyeşümū* didi yā Bilāl halk atasında nidā eyle (10) šā'im olsunlar diyü buyurdıve ḥadīs-i sābıkda *izā re'eytümühu* lafz-ı şerīfinden murād ba'z-ı müsellemin görmekdür yoḥsa her kişi görmek degüldür İmām A'zam raḥmetu'llāhi 'aleyh mezhebinde şol zamānda kisemāda 'illet ola ya'nī bulutlı ola yāḥūd kalkmış ola ya dütün ola şehādetini kabül itmek gerekdür gerekse [EH 645/b] er olsun gerekse 'avret olsun (15) gerek ḥürr olsun gerek 'ābid olsun dimişdür .

Faşl-ı rābi' ol Ḥazretüñ šā'im iken itdüğü tedāvī ve ğayr-ı aḥvāli zikrindedür:

Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde İbn 'Abbās raḍıya'llāhu 'anhā *Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ihteceme ve hüve šā'imün* diyü buyurmuşdur ya'nī ol Ḥazret 'aleyhi's-selām šā'im iken ḥacāmat eyledi ya'nī kendü cism-i şerīdinden kan çıkartdı (20)

dimekdür İmām A‘zam ve ekser-i ‘ulemā raḥimehümü’llāhi te‘ālā mezheplerinde muṭlaқан hacāmatla oruc bozulmaz ammā ‘Alī ve‘Aṭā ve Evzā‘i ve Aḥmed ve İshāk ve Ebū Sevr ḥācımün ve maḥcūmun ikisinün daḥı oruçları bozulur ve üzerlerine қаzā vācib olur dimişlerdür ‘Aṭā raḥmetu’llāhi ‘aleyh kefāret daḥı vācibdür dimişdür anlardan böyle rivāyet olinmişdurtemessükleri Şeddād ḥadīsidür ki eyitdi zamān-ı (25) fetḥde Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretiyle idün Ramazānuḥ ın sekizinde bir güngördi ki birkimesne hacāmat eyler elüme yapışup ol Ḥazret eyitdi *eftara’l-ḥācimu ve’l-māḥcūm* didi dimişdür İmām Şafi‘ī raḥmetu’llāhi ‘aleyh bu bābda vārid olan ḥadīslerün isnādı cihetinden emsali İbn ‘Abbās ḥadīsidür eger bir kişi hacāmatdan perhīz iderse ihtiyāt [H 270/b] cihetinden ol baḥa aḥabdur ve kıyās İbn ‘Abbās ḥadīsiyledür benüm şahābe ve tābi‘iyūndan ve ‘āmmе-i ehl-i ‘ilmden ḥıfz itdügüm budur ki hacāmatla [HE 491/a] bir kimsenün orucu bozulmaz diyü buyurmuşdurve *eftara’l-ḥācimu ve’l-maḥcūm* ḥadīsin ba‘zılar te’vīl-i ba‘īdle tevciḥler itmişlerdür ammā İbn Ḥuzeyme raḥmetu’llāhi ‘aleyh bu ḥadīs bilā-reyb (5) şahīḥdür ve likin Ebī Sa‘īd ḥadīsinde bulduk ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hacāmat ḥuşūşında şā‘im ruḥşat virdi diyü buyurmuşdur ve ḥadīs-i Ebī Sa‘d’ün isnādı şahīḥdür pes anuḥla ‘amel vācib olur zīrā ruḥşat-ı ‘azīmetden şonra olur bu taḥdīrce *eftara’l-ḥācimu ve’l-maḥcūm* ḥadīsini neshine delālet ider dimişdür ve taḥbīl daḥı şavmı bozmaz zīrā isnād-ı (10) şahīḥle vārid olmışdur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ba‘z-ı evvācını taḥbīl iderdi diyü ḥazret-i ‘Ā’işe rivāyet idüp şonra gülmüşdür ba‘zılar güldügi kendüyi öpdüğüne işāret idi didiler ba‘zılar daḥı bu maḥūle ḥaberi ḥatunlar erlere [EH 646/a] söylemek istiḥyā olinur kısmındandır ve likin ümmete mes’elenünjilāmı lāzım olmağın söylediḥicābından (15) vāḳı‘ oldı didiler İmām Nesā‘ī rivāyetinde daḥı ḥazret-i ‘Ā’işe raḍıya’llāhu ‘anh mervīdür kiehvā *ileyye’n-nebiyyu şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem lī-yuḳabbileni feḳultu inni şā‘imetün feḳāle ve eneşā’imun* dimişdür ma‘nāsı peygamber ‘aleyhi’ş-şalavātü ve’s-selām beni öpmek için egildi ben daḥı orucluyum didüm bende orucluyum diyü buyurdi dimişdür Ebū Dāvūd naḳlinde ‘Ā’işe’den

mervīdür ki Resūlu'llāh ḥazreti (20) öperdi ve dilini emerdi ya'nī şā'im iken böyle iderdi dimişdür ammā bu ḥadīşün isnādı za'īfdür şaḥīḥ olduğu taqdīrce buña maḥmūldur ki anuñ ağızından muḥālaṭa eyleyen şuyla kendü ağızunuñ yarın yuṭmaya didiler ve daḥı şā'im iken mübārek gözlerine sürme çekerdi Beyḥakī rivāyetinde böyle vārid olmışdur ve cimā'dan olan cenābetle (25) şabāḥa çıkmak vāqı' olurdu şabāḥ gısl iderlerdi Buḥārī ve Müslim böyle rivāyet itmişlerdür ve ma'lūm ola ki bir kimesne şā'im idüñ unudup ta'ām yise ya şarāb içse ya cimā' itse orucı bozulmaz ve daḥı iḥtilām olsa yāḥūd naẓarla inzāl vāqı' olsa ya bedenine yāğ sürünse ya sürme çekinse ya bir kimsenüñ ğıybetine ve mesāvī söz söylese [H 271/a] ya boğazına tuz gitse ya dütüñ girse ya sinek girse şā'im idüñi ḥatırında olursa daḥı şavmı bozulmaz ve irteye cenābetle çıksa yāḥūd efşān delüğüne yāğ akıtsa ya şu akıtsa yāḥūd kulağına şu girse bu mezkūrlaruñ hic birinde oruc bozulmaz ammā kulağa yağ (5) girmekle bozulur va'llāhi a'lem.

Faşl-ı ḥāmis ol Ḥazretüñ zamān-ı iftāri beyānındadır:

Buḥārī [HE 491/b] ve Müslim rivāyetlerinde 'Abdu'llāh bin Ebī Evfā raḍıya'llāhu 'anh buyurmışdur ki bir kerre Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretiyle Ramazān ayında seferde idük gün batduğı zamānda yā Bilāl *enzel fecda'lenā*¹ diyü buyurdu didi ya'nī daḥı gündüzdür didi Faḥr-ı 'Ālem yine *enzel fecda'lenā* (10) diyü buyurdu andan Bilāl inüp karşıdurdu getürdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem aldı içdi dimişdür ve Resūlu'llāh ḥazreti emr itdükden şonra Bilāl'ün daḥı gündüzdür didüğüñüñ vechi bu idi ki daḥı āsār-ı ziyā ve ḥumret zā'il olmaduğın gördi [EH 646/b] bu zamānda iftār cā'iz degüldür Resūlu'llāh ḥazreti bu āsāra naẓar itmemişlerdür ben i'lām ideyim bilsünler dimek idi (15) vaḳtā kim Ḥāce-i 'Ālem tekrār buyurdu Bilāl bildi ki āsār-ı zū'i ve ḥumret ḳalmaḳ zararlen itmeyüp iftār cā'iz olurmış.

¹ ya'nī aşığa in bize şuyla ḳavud karşıdur didi Bilāl eyitdi *enzel fecda'lenā* HE, EH ; -H

Faşl-ı sâdis ol Hâzretüñ neyle iftâr itdüklerinüñ beyânındadır:

Ebū Dāvūd rivāyetinde Enes bin Mālīk rağıya'llāhu 'anh buyurmuşdur ki *kāne şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yuftıru 'alā ruṭabātin fe-i n lem yecīd raṭabāt fe temarātin fe-i n lem yecid temarātun ḥisā hasavātin* (20) *mine'l-mā'i* demişdür ma'nāsı ol Hâzretüñ 'ādeti bu idi ki aḥşam namāzından evvel bir kaç dāne yaş ḥurmā ile orucın açardıyaş ḥurmā bulmasa kuru ḥurmāyla açardı kuru ḥurmā bulmasa bir kaç yuṭam şuyla açardı dimekdür bu mezkūrātla anuñ içün idi ki mi'de ḥālī iken ṭatlu nesne yimek kabūlüne ve kuruñuñ intifā'na ed'idür ḥuşuşen (25) şu içdügi bu idi ki şavmal cigere nev'-i yübüset 'arız olmışdur bir miqdār şuyla ruṭubet ḥāşıl idicek şoğradan ṭa'āmla intifā'ı kāmīl olur anuñçündür ki bir kimesne aç ve şusuz olsa ṭa'āmdan muḳaddem azacıḳ şu içüp andan ṭa'ām yimek gerek demişlerdür.

Faşl-ı sābi' ol Hâzretüñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'inde'l-i fṭār buyurduğı kelimāt [H 271/b] beyânındadır:

Mu'āz bin Zühreden mervīdür ki ben ḥaber aldum Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem iftâr itdügi zamānda *Allāhumme leke şumtuve 'alā rızḳıke eḫartü* dirlerdi demişdür ve bu ḥadīs mürseldür ve mezkūr Mu'āzı İmām Buḥārī tābi'yundan zıkr itmişdür ve likin Mu'āz Ebū Zühre demişdür ve (5) ba'zılar şaḥābedendür didiler ammā bu söz gelaṭdur demişlerdür ve ba'z-ı 'ulemā ḥadīs sened-i za'īfle İbn 'Abbās ḥazretinden rivāyet itmişdür ki Faḫr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem iftâr zamānında [HE 492/a] *Allāhumme leke şumtuve 'alā rızḳıke eḫartü fetakabbel minni innekeente's-semī'u 'l-'alīm* dirdi diyü buyurmışlar İbn 'Ömer ḥazretinden daḥı mervīdür ki ol Hâzret iftâr itdügi zamānda (10) *zehebe'z-zame' evbtelletil'uruḳu ve sebete'l-ecru in-şā'allāhu* diyü buyururlardı Zerrīn rivāyetinde evvel ḥadīsde elḥamdüli'llāh vāḳı' olmışdur ve İbn Sünnī Mu'āz bin Zühreden *el-ḥamdüli'llāhi'lezi e'ānenī feşumtu ve rezaḳanī fe-eḫartü* diyü

¹ Hamd bana yardımcıyla oruç tuttuğum ve bana verdiği rızıkla oruç açtığım Allah'a mahsustur.

rivāyet itmişdür zikr [EH 647/a] olınana kelimāt-ı tayyibenün her biri Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hāzretinden rivāyet olınmışdur her çankısı 'inde'-i f̄ār (15) dinilse sūnnet üzere if̄ār olınmış olur.

Fāşl-ı şāmin ol Hāzretün şavm-ı vişāli beyānındadır:

Buḥārī ve Müslim rahimehümu'llāhi rivāyetlerinde 'Abdu'llāh İbn 'Ömer raḍıya'llāhu anhümā ḥāzretinden mervīdür ki *en-nebiyye şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem nehā 'ani'-vişāli inneke tuvāşilu k̄āle inni lestu keheyetiküm inni ut'amu ve uskāaşḥābını* şavm-ı vişālden nehy itdi anlar daḥı yā Resūla'llāh sen şavm-ı vişāl idersin didiler ben sizün gibi degülüm ben iṭ'ām ve siḳāyet (20) olınurum dimek olur ve şavm-i vişālün ma'nāsı budur ki iki gün ya daḥı ziyāde şā'im olup arada hic ekl ü şurub itmemekdür ve ma'nāsı mezkūr eḥādīs-i şerīfede elfāz-ı müte'addide ile naḳl olınmışdı yine Buḥārī naḳlinde vārid olmışdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Hāzreti şavm-ı vişāl itdi nās daḥı vişāl itdiler andan vişāl ḥalka (25) güc geldi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemanları vişālden nehy itdi anlar daḥı yā Resūla'llāh sen vişāl idersin didiler *lestü kehey'etiküminniezallü ut'amu ve uskā'* didi bir rivāyetde daḥı Enes'den mervīdür ki Resūlu'llāh ḥāzreti bir Ramazān āḥirinde şavm-ı vişāl itdi² müslümānlardan ba'z-ı kimseler daḥı vişāl itdiler bu ḥaber ol Hāzrete [H 272/a] yetişdi andan eyitdi eger Ramazān ayı bizeuzadılsa bir vişāle muvāşilat ideydük ki müte'ammikler ta'ammukların terk idelerdi didi andan eyitdi *innekülüm lestüm mişli inni eżallu yuti'munī rabbī ve yesḳīnī*³ diyü buyurdı müte'ammiklerden murād bir emrde şiddet idüp kavilde ya fi'ilde (5) ḥadden tecāvüz idenlerdür ve bir rivāyetde daḥı *innī ebiytü yuti'munī rabbī ve yesḳīnī* vārid olmışdur ve yine Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde ḥāzret-i 'Ā' işe raḍıya'llāhu 'anhümā eyitdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem aşḥābını esirgedüğünden şavm-ı vişālden

¹ Ben sizin gibi değilim. Ben yedirilir ve içirilirim, diye buyurdu.

² itdi H, EH ; iderdi HE

³ Eğer Ramazan ayı bize uzatılsa ve biz de vısal orucu ile günleri birbirine kavuştursaydık.

nehy itdi anlar daḥı yā Resūla'llāh sen vişāl idersin didiler *inni lestü* [HE 492/b] *kehey'etiküm inni yuṭ'imunī rabbī ve yeskīnī* (10) didi dimişdür ve cümleñüñ muḥaşşalı ben sizüñ gibi degülüm Rabbim beni yedürür ve içürür dimege rāci'dür Şeyḥü'l-İslām İbn Hacer raḥmetu'llāhi 'aleyh eydür *yuṭi'munī rabbī ve yeskīnī* ma'nāsında 'ulemā iḥtilāf itdiler ba'z-ı ḥaḳīḳati üzere ḥaml idüp Resūlu'llāh ḥazretine kerāmet şavmı [EH 647/b] giceleri min 'inde'llāh ta'ām ve şarāb gelürdi didiler ammā buña i'tirāz (15) idüp eger böyle olaydı şavm-ı vişāl olmazdı ve daḥı *eżallü* didügi gündüz olmağadelālet ider eger ḥaḳīḳate ḥaml olunursa şavm bulunmaz didiler ve bu i'tirāza cevāb virüp rivāyātuñ rāci'*ebītu* lafzıyla gelen rivāyetdür lafz-ı mezbūr gice olmağa delālet ider *eżallü* lafzı şaḥīḥ olduğı taḳdīrce muṭlaḳ gün ma'nāsı maḳşūddur (20) vaḳt olur zalle diyenler ḳane demek murād olunur yoḥsa nehār olmaḳ murād degüldür nitekim *ve izā buşşira eḥaduhum bi'l-unşā zalle echuhu musvedden ve huve kaẓīmur* ḳavl-i şerīfide murād muṭlaḳ gün ma'nāsıdur nehāre iḥtişāş degüldür didiler ve ta'ām ü şarābı mecāze ḥaml itmek *eżallü* afzın mecāze ḥaml itmekden evlā degüldür teslīm idelüm ki nehāre delālet (25) eylesmiş bu taḳdīr üzere daḥı zarar itmez zīrā Resūlu'llāh ḥazretine 'alā sebīle'l-kerāme getürdükleri ta'ām cennet ta'āmından ve cennet şarābından idi anda aḥḳām-ı mükellefīn cārī degüldür nitekim şadr-ı şerīfi altun legen içinde ğusl olınmışdı bā-vücūdına³ dünyā altunundan olan evānīñüñ isti'mālī ḥarāmdur didiler ve cumhūr 'ulemā [H 272/b] raḥimeḥümü'llāhi te'ālā eyitdiler ḥaḳīḳati murād degüldür belki ḳuvvet murāddur ki ta'ām ü şarābuñ lāzımıdur *yuṭ'imunī ve yeskīnī* demek baña yiyüp içen kimseler ḳuvvetin virür ve ta'ām yerin tutar nesnelere ifāza eyler envā'i tāt ü 'ibādet taḳviye ider baña za'f getürmez dimekdür didiler yāḥūd ol Ḥazretde (5) Ḥaḳḳ te'ālā bir toḳluk ve bir ḳanmaḳlık ḥalk ider ki ta'ām ü şarābdan müstaḡnī olurdu didiler ma'nā-yı sābıḳla bunıñ farkı budur ki anda açlık ve şusuzluk bāḳī iken ḳuvvet ḥalk olınmaḳdur bunda açlık ve şusuzluk

¹ Rabbim beni yedirir, içirir.

² Kur'an 16/58: Onlardan biri kız çocuk ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir.

³ bā-vücūdına H, EH ; bā-vücūd ki HE,

olmayup kuvvet halk olunmağdur ammā evvelki ma'nāyı terciḥ itmişlerdür zīrā şavm-ı vişālden maḫşūd açlık ve şusuzluk çekmekdür ki (10) fi'l-ḥaḳīka bu 'ibādet-i maḫşūşanun rūḫı oldur ve ol olmayınca ğaraḫ kuvvet olur İmām Qurṭubī raḫmetu'llāhi 'aleyh eydür ma'nā-yı s̄anī ol Ḥazretün ḫāline münāsib degüldür zīrā ekser-i zamānda açlık üzerine idi ḫattā mübārek ḫarnına taş bağlardı ve ba'zılar daḫı böyle ta'bīr itdiler ki murād ma'rifetu'llāhi ve lezzet-i münācāt ve şevḫ-i maḫabbet-i ilāhiyye baḫa ğidā-yı [EH 648/a] (15) rūḫdur¹ [HE 493/a] ta'am ve şarābdan müstaġnī kıılır dimekdür didiler bu söz hemān evvelki cevābuḫ 'aynıdur muḫālefeti ancak 'ibārettedür zīrā öyle diyenün daḫı murādı budur ve iṭ'am ü siḫāyeti ism-i rabble zıkr itdi *yut'imunī rabbi ve yesḫinī* didi lafzatu'llāh ile zıkr buyurmadı zīrā şıfat-ı rübūbiyyetle tecellī el-vahiyyeten ile tecellīden 'ibāda aḫrebdür zīrā ol tecellī (20) 'aẓīmetdür aḫa beşer tāḫat getüremez ve tecellī-i rübūbiyyet tecellī-i raḫmet ve şefḫatdür 'ulemā raḫimeḫumu'llāhi te'ālā şavm-i vişāl cā'iz midür yoḫsa ḫarām mıdur yoḫsa mekrūḫ mıdur diyü iḫtilāf itmişlerdür bir tā'ife ḫādir olana cā'izdür didiler zīrā 'Abdu'llāh bin ez-Zübeyr ve daḫı ba'z-ı şaḫābe ve tābi'yun muvāzala iderlerdi nehy buyurulduğı ḫadīs 'A'ışe'de vāḫı' olan üzere (25) ümmeti merḫamet ve şefḫat itdügünden idi anuḫçün nehyden şonra yine ba'z-ı aşḫābiyla muvāşalāt itdi ḫādir olana māni' yoḫdur didiler İmām A'zam ve Mālik ve ekser-i e'imme-i raḫimeḫumu'llāhi te'ālā mezheblerinde cā'iz degüldürvişāl itmemek gerek ve İmām Şāfi' ve aşḫābı kerāhetine naş itmişlerdür ammā bunlarun ba'zı kerāhet-i tenzīhiyyedür ve ba'zı kerāhet taḫrīmedür didiler [H 273/a] ammā ḫatlarında ḫavl-i eşāḫḫ kerāhete taḫrīmiyye olmağdur ve İbn Veheb ve Aḫmed İbn Ḥanbel ve İşḫāḫ raḫmetu'llāhi 'aleyh seḫer vaḫtine dek vişāli cā'iz görmüşlerdür zīrā İmām Buḫārī ḫatında Ebū Sa'īd raḫıya'llāhu 'anh rivāyetiyle vārid olmuşdur ki *lā tuvāşilū fe-eyyūküm erāde en yuvāşile fel-yuvāşile ilā's-seheri* buyurulmuşdur (5) bunda zāhirdür ki seḫer zamānına dek şavmı bozmaḫ cā'iz ola ve bunda nesne yoḫdur zīrā şā'im olan kimesneye lāzım oldur ki şavmla iki ğünü bir birine

¹ rūḫdur H; rūḫ olur HE, EH

ulaştırmaya bir gün ile bir gicide ta‘ām ekl ide nihāyet aḥşam yiyecek ta‘āmı şabāḥa karşı yemiş olur ve bu aña benzer ki yatsu namāzını gicenüñ āḥirine te’ḥīr eyleye didiler ammā zāhir budur ki (10) böyle iden kimesne kendüye güc getürmemek gerek aḥşamdan ta‘ām taḳāzāsı olıcaḳ hemān mu‘accelen iftār itmek gerek ve illā ‘ibādet kısmından olmaz dimişler ve cā’iz görmeyenler ol Ḥazretüñ ḥaşāişindendür zīrā *innilestü ‘alā heye’tiküm* buyurmuşdur didiler ve Şaḥīḥaynda ḥazret-i ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḍıya’llāhu ‘anhdan mervīdür ki *kāle resūlu’llāh [EH 648/b] şalla’llāhu ‘aleyhi vesellem izā (15) aḳbele’l-leylü min heünā ve ğarabetü’ş-şemsümin hehunāfeḳad eḫtara’ş-şā’imu*¹ dimişdür bu ḥadīs-i şerīf mücebince Resūlu’llāh ḥazreti vaḳt-i fiṭruñ duḫūliyle şā’imi ḥükmen muḫṫır kıldı bu ma‘nā be-ḥesabü’ş-şüru‘ mevāşılatı muḫāl eyler ve cumhūr ‘ulemānuñ vişāl ḥarām idüğüne delılleri *lā tevāşalı*² ḳavlı-i şerīfide olan ‘umūmı nehydür [HE 493/b] ve ‘Ā’işe raḍıya’llāhu ‘anhā (20) ḳavlinde olan *raḥmeten lehüm* lafzından cevāb virüp eyitdiler bu ‘ibāret taḫrīm için nehy olınuğına menāfī degüldür bu cā’izdür ki sebep-i taḫrīm şefḳat ü raḥmet ola didiler ve daḫı gicide şavm cā’iz olmadüğüne bu da delālet eyler ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *izā aḳbele’l-leylüm, n hehunā ve edbera’n-nahāru min hehunā feḳad eḫtara’ş-şā’imu* (25) buyurmuşdur giceyi fiṭrdan ğayrı nesneye maḥall ṫutmamışdur pes gicide şavm itmek va‘zına muḫālif olmış olur didiler.

Faşl-ı tāsī‘ ol Ḥazretüñ saḫūrı beyānındadır:

Şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ve saḫūr fetḫ-i sinle seḫerde yedikleri ta‘āmdur İmām Nesā’ī naḳlinde Ebū Hüreyre raḍıya’llāhu ‘anh aşḫāb Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemün ba‘zından rivāyet eyler ki Faḫr-ı ‘Ālem [H 273/b] ḥazretüñ ḥuzūr-ı şerīfine duḫūl itdüm şol ḫālde ki saḫūr ekl iderdi *inneḫā bereketün a’ṫāküm Allāhu iyyāḫā felāted ‘ūhu* dimişdür ya‘nī saḫūr bir bereketdür Allāh te‘ālā anı size virmişdür imdi siz anı terk itmeñ dimek olur te’ennüs-i zāmīr ḫaber i’tibāriyledür Ebū Dāvūd ve Nesā’ī rivāyetinde ‘Arbāz bin (5)

¹ Peygamber Efendimiz: Gece başladığı ve güneş batmış olduğu andan itibaren oruçlunun orucu bozulmuştur.

² Visal itmeyiniz.

Sāriye rađıya'llāhu 'anh Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem beni saḥūra da'vet idüp *helümme ilā'l-ğidāi'l-mübāreke*¹ didi dimişdür Nesā'ī naḳlinde Enesden mervīdür ki saḥūr vaḳtinde Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥāzreti yā Enes ben şā'im olmaḳ isterim baņa bir ʔa'am getür didi bende öņüne ḥurmā şu getürdüm Bilāl ezān oḳuduḳdan şonra indi andan Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu (10) 'aleyhi ve sellem yā Enes bir kimesne gör benümle bile yesün didi ben daḫı Zeyd ibn Sābiti da'vet itdüm geldi eyitdi ben şoyuḳ içmek isterüm şā'im olmaḳ daḫı isterim didi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ben daḫı şā'im olmaḳ isterim didi andan Zeyd ile saḥūr yediler şonra ḳalkdı iki rek'at namāz ḳıldı şonra şabāḥ namāzına ḳıḳdı dimişdür ve ma'lüm (15) ola ki ḥāzret-i Bilāl rađıya'llāhu 'anh ezānı ḳatı erken oḳurdu ol zamānda saḥūr cā'iz idi nitekim sābıḳan işāret olunmuşdur.

Faşl-ı 'āşir Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemüñ seferde şavmı ve iftāri beyānındadır:

İmām Müslim Cābirden rivāyet [EH 649/a] eyler ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ramazān ayında Mekke fethinde sefer itdi Kürā'ü'l-Ġamīm didükleri mevzi'e gelince şā'im idi (20) ḥalḳ daḫı şā'im idiler bir ḳadeḫle şu istedi getürdiler aldı ḳaldırdı ḫattā ḥalḳ nazar itdiler andan şonra içdi bundan şonra eyitdiler yā Resūla'llāhba'z-ı nās şā'im oldu didiler *ūla'ike'l-uşātu ūlā'ike'l-uşātu diyü* buyurdu ya'nī onlar 'āşilerdür ve onlar 'āşilerdür didive bir rivāyetde [HE 494/a] böyledür ki ḥalḳa şıyām meşakḳat virdi siz nice eylersiz aņa muntazırlardur (25) didiler ikindüden şonra idi ḳadeḫle² isteyüp aldı içdi dimişlerdür Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde İbn 'Abbās rağıya'llāhu 'anhümā eyitdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemḥāzretiyle Ramazān ayında sefer itdüm ki çāḳ 'Asafān'a gelince şā'im oldu şonra şu isteyüp gündüzün aldıḫalḳa ḳarşu içdi tā ki göreler andan çāḳ Mekke'ye gelince iftār itdi dimişdür ve İbn [H 274/a] 'Abbās rağıya'llāhu 'anhümā eydürdi Resūlu'llāh ḥāzreti seferde şā'im olmuşdur ve iftār itmişdür *femen şā'e şāmevemen şā'e eftara* didi ya'nī dileyen şā'im olsun dileyen iftār itsün dimekdür

¹ O mübarek yemeğe tez gel.

²şu HE, EH ; -H

İmām A‘zam ve İmām Mālik ve Şāfi‘i ve ekser-i ‘ulemā raḥimehümü’llāhi mezheplerinde ehl-i seferden şol kimesne ki şu ile (5) zarar çekmeye anuñ tütması efzaldür zīrā Ḥaḥḥ celle ve ‘alā ve en teşūmū ḥayren lekūm¹ demişdür ve Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥazretinüñ *leyse mine’l-birri şiyāmü fī’s-seferi* buyurduğı meşakḥat ḥāline göredür eger zarar çekerse iftār itmek efzaldür zarardan murād mizāc taḥammül itmeyüp meşakḥat çekmekdür ve Sa‘īd bin el-Müseyyeb ve Evzā‘īve Aḥmed ve İshāk ve daḥı ğayrılar muṭlaḥan (10) iftār itmek efzaldür didiler bu ḳavli Şāfi‘iden daḥı ba‘z-ı aşḥābı naḳl itmişlerdür ve ba‘z-ı ehl-i zāhirden mervīdür ki seferde şavm-ı Ramazān şaḥīḥ olmaya tütulduğı taḳdīrce mün‘aḳid olmaya ḳazāsı vācib ola anlar āyet ü ḥadīsiniñ zāhirlerine nazar itmişlerdür ammā cumhūr-ı ‘ulemā ve cemī‘-i ehl-i fetvā ḳavli bunuñ üstinedür ki cā’izdür ve mün‘aḳiddür ve ḥadīsler (15) ol kimseye göredür ki şavmı mutazzeri‘ ola.

Ḳısm-ı sānī ol Ḥazretün şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem şavm-ı Ramazāndan ğayrı şiyāmı zikrindedür:

Bunda bir kaç faşl vardır.

Faşl-ı evvel ba‘z-ı aylarda [EH 649/b] birkaç gün şavm birkaç gün iftār itdüğünün beyānındadır:

Nesā‘ī naḳlinde Ebī Üsāmeden mervīdür ki *enne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem kāne yesrudu’s-şavme feyuḳālū lā yuḳfiru ve (20) yuḳfiru feyuḳālū lā şavmu* demişdür ya‘nī ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem birkaç gün biri biri ardınca şā‘im olurdi ki artuḳiftār itmeye ve bir zamānda şöyle iftār iderdi ki artuḳşā‘im olmaz dinilürdi dimekdür ḥāşılı kelām niçe zamān şā‘im olur ve niçe zamān iftār iderdi dimekdür ve bu ma‘nāda birkaç rivāyet daḥı vārid olmuşdur Buḥārī (25) naḳlinde Enesden mervīdür ki *kāne*

¹ Kur’an 2/184: Oruç tutarsanız sizin için daha hayırlıdır.

resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [HE 494/b] yuŧfirumine'ş-şehri ḥattā yūzanne en lā yaşūme minhū şümmeşeşūme ḥattā yūzanne en lā yuŧfire minhū şey'en kāne lāteşā'u en terāhu mine'l-leylimuşalliyen illā re'eytuhu ve lā nā'imenillā re'eytü demişdür Müslim naklindekāne *yeşūmu ḥattā yuḳālū ḳad şāme ve yuŧfiru ḥattā yuḳālū ḳad eŧtara* demişdür [H 274/b] ḥāşılı gah bir zamān şavma müdāvemmet ider ve gah olurdu bir zamān iŧŧāre müdāvemmet iderdi ve gice namāzında daḫı ḥālī gicenüŋ bir miḳdārında namāz ḳılurdu ve bir miḳdārında uyurdu dimekdür İbn 'Abbās ḥazretinden mervīdür ki *mā-şāme resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şehren kāmilen (5) ğayre ramazāne ve kāne yeşūmu ḥattā yeḳūle'l-ḳā'ilu lā va'llāhi lāyeşūmu* demişdür ya'nī Ramazāndan ğayru bir ayı tamām ḫutmaḳ vāḳı'ı olmadı ve 'ādeti bu idi ki şā'im olduĝı zamānda nice gün şā'im olurdu şöyle şanurlardı ki (10) ay tamām olunca iŧŧār itmeye ve iŧŧār itdüĝi zamānda şöyle şanurlardı artuḳ ay tamām olunca şā'im olmaya ḥāşılı bu ḥadīşlerde delālet vardur ki ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şā'imü'd-dehr olmadı ve gicenüŋ tamāmında namāz ḳılmadı ve böyle itdüĝi ke-ennehu sünnet ḳalup ümmetine meşakḳat olmamaḳ¹ için idi yoḫsa Ḥaḳḳ celle ve 'alā aḡa ol ḳadar ḳuvvet virmişdi ki bunları iltizām itse ḫāḳat yetüştüreydi ümmetine emr-i sehil olmaĝıçün ḫarīḳe-i (15) evsatı ihtiyār idüp gah şā'im oldu ve gah olmadı ve gah ḳā'im oldu ve gah nā'im oldu.

Faşl-ı şānī şavm-ı 'aşūrā ḫutduĝunun beyānındadır:

Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem didiĝüm 'aşūrā ḳanḳı gün idüĝünde ihtilāf [EH 650/a] itmişlerdür Ḥakim bin el-A'rec eydür İbn 'Abbās ḥazretine vardum baḡa şavm-ı 'aşūrādan ḫaber vir didüm eyitdi *izā re'eytü hilāle muḫarremi (20) fe'dud şümme aşbeḫa yevmet-tāsi'şā'im*² didi ben daḫı *kāne muḫammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeşūmu*³ didüm

¹ olmamaḳ H, EH ; ḳalmamaḳ HE

² Muharrem hilalini gördüĝün zaman günlerini say, dokuzuncu günün sabahında oruçlu ol.

³ Muhammed Efendimiz o gün oruç tutar mıydı? dedim.

ne‘am didi dimişdür İmām Müslim buña rivāyet itmişdür Nevevīeydür bu İbn ‘Abbās hazretinden taşrīhdür ki kendü mezhebi üzere Muḥarrem’üñ toquzuncı günü ‘āşūrā ola ve bunda ba‘z-ı te’vīller itmişlerdür ammā selef ü ḥalefden cumhūr ‘ulemā mezhebi budur ki ‘āşūrā Muḥarrem’üñ (25) onuncı günü ola zīrā muḳtezā-yı zāhir eḥādīs-i şerīfe ve lafz-ı ‘āşūrā budur ve İbn ‘Abbās ḥadīsine bu daḥı vardur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yevm-i ‘āşūrāda şā’im oldiaşḥāb eyitdiler yā Resūla’llāh bu güne Yehūdīṭā’ifesi ta‘zīm iderler didiler Faḥr-ı ‘Ālem eyitdi in-şā’allāhu gelecek toquzuncı günü tamām tūtalum didi gelecek gelmeden vefāt itdi [H 275/a] şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bu rivāyetde şarīhdür ki Faḥr-ı ‘Ālem şā’im olduḡı gün toquzuncı gün degüldi İmām Nevevī böyle dimişdür ve İmām Ḳurtubī eydür ‘āşūrādan .‘āşerden ma‘dūldur mübālaḡa ve ta‘zīm kaşd olınuḡıçün [HE 495/a] ‘āşūrā dinildi zīrā ‘aşereden me’ḥūzdu ve aşında leyle-i ‘āşirenüñ (5) şıfatıdur yevm-i ‘āşūrā dinildüḡizamānda ke-ennehu yevmü’l-leyle-i ‘āşirenüñ dinülür ve ismiyye ḡalebesiyle şonradan mevşūfdan daḥı müstaḡnī oldı leyle-i ḥazīf olınuḡ yevm-i ‘āşūrā dinildi dimişlerdür bu taḡdīr üzere yevm-i ‘āşūrā onuncı gün olur nitekim Ḥalīl bin Aḥmed ve ḡayrı böyle dimişdür İbnü’l-Ḳayyim raḡmetu’llāhi ‘aleyh eyitdi İbn ‘Abbāsın cemī‘-i rivāyātını mülāḡazave te’emmül (10) iden kimesne anuḡ sa‘ate-i ‘ilmini bilür ve şübhesi zā’il olur zīrā ol dımedi ki toquzuncı günü ‘āşūrā ola belki toquzuncı günü şā’im ol didi veşā’il yevm ‘āşūrā onuncı gün idüḡün bildüḡiyle iktifā itdi zīrā cemī‘-i nās onuncı gün olduḡun bilürlerdi maḡşūd toquzuncı gün Resūlu’llāh ḥazreti şā’im olurlardı sende şā’im ol diyü irşād (15) idi Buḡārī ve Müslim ve ḡayrılar rivāyetinde ‘Ā’işe raḡıya’llāhu‘anhādan vārid olmışdur kizamān-ı cāhiliyyetde Ḳureyş kavmi ‘āşūrāyı tūtarlardı ol zamānda Resūlu’llāh ḥazreti daḥı tūtardı Medīneye ḡeldüḡi zamānda daḥı tūtdı [EH 650/b] ve ḡayrılara tūtmaḡ emr itdi Ramazān farz olınuḡı zamānda anı terk itdi dileyen tūtardı ve dileyen terk iderdi dimişdür ve (20) bu rivāyetden fehm olunur ki ‘āşūrā şavmın tūtmaḡa Medīneye evvel ḡeldüḡi zamānda emr vārid olmış ola ve Medīneye ḡeldüḡi rebī‘ü’l-evvel ayında idi bu taḡdīrce ikinci yılın evvelinde emr olmış olur şavm-ı

Ramazān daḥı ikinci yılda farz olunmuş olur ve'l-ḥāşıl ikisi bir yılda farz olup şonradan şavm-ı 'āşūrā farziyyetine mensūḥ olup (25) dileyen kimse tutsun dileyen terk itsün dinilmiş olur ammā Ḳureyş ṭā'ifesi 'āşūrā tatarlardı didüklerinüñ aşlı cā'izdür ki şer'ci sâbıḳdan aḥz itmişler ola anuñçün 'āşūrāyı ta'zīm idüp andan ka'beye kisve örterlerdi Fethü'l-Bārī'de eydür rivāyet olunmuşdur ki Ḳureyş niçün 'āşūrāda şā'im olurlar diyü 'Uḳreme'den su'āl itdiler eyitdi zamān-ı [H 275/b] cāhiliyyetde anlardan bir günāh şādır oldı daḥı bu günāh ulu günāhdur bizimḥālimiz nice olur diyü göñüllerinde ḳaldur pes ba'zılar anlara 'āşūrāyı tatanlara mükeffer zünüb olsun didileranlar daḥı tütmağa başladılar didi 'Abdu'llāh bin 'Ömer raḍıya'llāhu 'anhümādan mervīdür ki ehl-i Cāhiliyyet 'āşūrāyı (5) tatarlardı Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi *inne'āşūrā yevmen min eyyāmi'llāhi femen şā'e şāmeḥu* didi Buḥārī ve Müslim ve Ebū Dāvūd böyle rivāyet itmişlerdür ya'nī 'āşūrā Ḥaḳḳ te'ālānuñ [HE 495/b] günlerinden bir gündür pes bir kimesne ki anda şā'im olmaḳ dilese olsun diyü buyurdı Müslim rivāyetinde Seleme bin el-Ekvā raḍıya'llāhu 'anh eyitdi Resūlu'llāh (10) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'āşūrā günü Eslem ṭā'ifesinden bir kimesneyi gönderdi ki ḥaḳḳ arasında *men kāne lem yeşum felyesum ve men kāne ekele felyutimme şiyāmeḥu ilā'l-leyli*diyü nidā eyleye ya'nī şabāḥdan şā'im olmayan olsun ve ta'am-ı ekl itmiş olan şiyāmını giceye dek itmām itsün ya'nī artuḳ aḥşama dek yimeḳ yimesün dimekdür İmām (15) Nevevī eydür evvel İslām'da şavm-ı Ramazāndan muḳaddem şavm-ı 'āşūrā meşrū' olduḳda ḥükmi ne idi vācib mi idi yoḥsa sünnet mi idi diyü 'ulemā iḥtilāf itdiler İmām-ı A'zam ḥazretleri raḥmetu'llāhi 'aleyh vācib idi diyü buyurmuşdur [EH 651/a] ve aşḫāb-ı şāfi'ī iki ḳavl üzere iḥtilāf itmişlerdür eşheri budur ki meşrū' olduḳı zamānda sünnet olaldan (20) ḥālī olmadı hergiz bu ümmet içinde vācib olmuş degüldür didiler ve likin Ramazān farz olunmadın müsteḥablığı müte'kid idi şonra müsteḥablığıevvelki mertebeden eksükdidiler ve bir ḳavl daḥı budur ki Ebū Ḥanīfe ḥazretleri buyurduḳı gibi vācib ola ve Semere ḥilāf-ı şavm vācibüñ giceden niyyeti şart olunmaḳda zāhir olur İmām Ā'zam raḥmetu'llāhi 'aleyh anı (25) şart itmemişdür zīrā

yevm-i ‘āşūrānuḡ evvelinde ḡalk müftırlar idi şoḡradan ḡündüz niyyetiyle şa’im olmaḡa emr olındılar ve şavmdan şoḡra feẓā’ile me’mūr olmadılar diyü buyurmuşdur ve aşḡāb-ı Şāfi’ī eyitdiler müsteḡab idi anuḡçün ḡündüz şaḡīḡ oldu didiler İmām A’zam ḡazretleri vācib idüḡüne *emera bişiyāmih* kavliyle istidlāl idüp emr-i vüçüb içündür [H 276/a] dimişdür Şāfi’iyye daḡı ba’z-ı temessükātla mezheblerine nuşret itmişdür ammā fuẓelā-yı Şāfi’iden Şeyḡū’l-İslām İbn ḡacer eydür mecmū’-ı eḡādīs-i şerīfeden aḡz olunur ki vācib ola zīrā şavma emr vārid olduḡı s̄abitdür andan şoḡra şavmına te’kīd-i emr vākı’ olmuşdur andan şoḡra (5) nidā-yı e’ammla te’kīd ziyāde olmuşdur andan şoḡra ekl itmiş olan aḡşama dek ḡutsun dimekle te’kīd daḡı ziyāde olmuşdur andan şoḡra ümmühāt ol ḡünde oḡlancıkların emzirmesünler diyü buyurulmaḡla daḡı ziyāde olmuşdur hep bunlar delālet ider ki vācib ola bilā-şübhe ve Şaḡīḡ-i Müslimde s̄abitdür ki ‘Abdu’llāḡ bin Mes’ūd raḡıya’llāḡu ‘anhümā (10) *lemmā fariẓa ramazānu terake ‘āşūrā*’ dimişdür bu ma’lūmdur ki terk olınan istiḡbābı degüldür zīrā istiḡbābı bākīdür pes delālet ider ki metrük olan vüçübı ola ammā anlaruḡ metrük olan te’kīd istiḡbābı idi bākī muḡlak istiḡbābıdır didiler sözlerinüḡ za’fı zāḡirdür belki te’kīd istiḡbābı [HE 196/a] bākīdür¹ ḡuşuşen ol ḡazretüḡ şalla’llāḡu (15) ‘aleyḡi ve sellem vefātı yılına iht İmāmı istimrār üzere idi zira *le’in iştu le-āşūmenne t-tāsi’ ve l-‘aşir* buyurmuşdur ya’nī şaḡ olursam ḡelecek yıl ḡokuzuncı ve onuncı ḡünler şa’im olam dimişdi ve şavmında tergīb eylerdi ve bir şavm ki bir nesneyi mükeffer ola bundan ziyāde te’kīd nice olur diyü buyurmuşdur İmām [EH 651/b] Müslim raḡmetu’llāḡi aleyḡ rivāyetinde Ebūḡatādeden (20) merfū’an vārid olmuşdur ki yevm-i ‘āşūrā bir nesneyi mükeffer olur ve yevm-i ‘arefe iki seneyi mükeffer olur ve bunuḡ zāhiri budur ki yevm-i ‘arefe yevm-i ‘āşūrādan efzal ola ḡikmeti budur ki ‘āşūrā ḡazret-i Mūsā ‘aleyḡi’s-selāma mensūbdur didiler İbn ‘Abbās ḡazretinden mervīdür ki Resūlu’llāḡ (25) şalla’llāḡu ‘aleyḡi ve sellem Medīneye ḡeldi daḡı ḡördi Yehūd şavm-ı ‘āşūrā ḡutarlar bu şavm nedür diyü su’āl itdiler eyitdiler bu bir şāliḡ ḡündür ki ḡaḡḡ te’ālā bunda Mūsā

¹istiḡbābı bākīdür pes delālet ider ki metrük olan vüçübı ola ammā anlaruḡ metrük olan te’kīd istiḡbābı idi bākī muḡlak istiḡbābıdır didiler sözlerinüḡ za’fı zāḡirdür belki te’kīd istiḡbābı bākīdür HE, EH ; -H

peygambere ve benî İsrâ'îl'e 'adûlarından necât virdi pes hâzret-i Mûsâ bugünde şâ'im oldı didiler Faḥr-ı 'Ālem daḥı *ene eḥaḳḳu bi-musâ minkûm* diyüp kendü şâ'im oldı ve ğayrılara şıyâmın emr itdi [H 276/b] ma'nâsı mezkûr 'ibârât-ı müteğayire ile daḥı rivâyet olunmuşdur İmâm Buḥârî ve Müslim raḥmetu'llâhi te'âlâ naḳl itmişdür ve rivâyet-i mezbûreden böyle fehm olunmaya ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem şavm-ı 'âşürâda Yehûda iḳtidâ itmiş ola böyle degüldür sâbıḳan işâret olınan üzere (5) daḥı Mekke de iken tıtar dı nihâyet Medîneye geldükde gördi Yehûd daḥı tıtarlar imiş anlara muḥâlefet idüp terk itmedi zîrâ daḥı ol zamânda nehy olunmayan nesnelere ehl-i kitâba muvâfaḳatı vâcib idi huşûşan ol nesnelere ki müşriklere muḥâlefetleri olaydı şonradan Mekke fetḥ olunup İslâm iştiḥâr bulıcaḳ ehl-i kitâba daḥı muḥâlefeti (10) süver oldı nitekim gelecek yıl yevm-i tâsi'tıtalum in-şâ'allâhu didüği ne ma'nâ idi bir rivâyetde *le'in baḳıytu ilâ ḳâbilin le-aşūmenne't-tâsi'e* buyurmuşdur ya'nî gelecek yıl ḳalursam elbette tıkoḳuzuncı ğünü şâ'im olayım didi bu ḥadîsle Şâfi'î ve Aḥmed ve ğayrılar istidlâl itdiler ki yevm-i tâsi'le yevm-i 'âşirünj ikisinbile tıtmaḳ müsteḥab ola zîrâ (15) 'âşürâyı tıtdı ve tâsi'e niyyet itdi didiler [HE 496/ b] Nevevî eydür ba'z-ı 'ulemâ buyurdu ki ḳann olunur ki tâsi'le 'âşirünj ikisin bile tıtmaḳ yalnız 'âşiri tıtmaḳda Yehûda teşebbühden ḳaçmaḳdur didi ve ḥadîsde bu ma'nâyâ işâret vardur ba'zılar yevm-i 'âşürâyı taḥşîl için olmaḳ ihtimâlin virdiler ammâ evvelki söz evlâdur Bezzâr naḳlinde (15) İbn 'Abbâs raḳıya'llâhu [EH 652/a] 'anhümâ buyurmuşdur ki *enne resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem kâle yevme'âşürâ şūmuūhu ve ḥâlifū fihî'l-yehûde ve şūmū ḳablehu yevmen* dimişdür ya'nî yevm-i 'âşürâyı tıtuḳ ve anı tıtmada tıā'ife-i Yehûda muḥâlefet idünj andan evvel bir ğün ve andan şonra bir ğün şâ'im oluj dimeḳ olur İmâm Aḥmed daḥı bu ḥadîsünj mişlin (25) rivâyet itmişdür ve bi'lcümle Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemḥâzretinünj merâtib-i şavmı üç mertebe idi birisi mertebe-i ednâ ki yalnız onuncı ğünü şâ'im olmaḳdur birisi a'lâdur ki tıkoḳuzuncı ve onuncı ve on birinci ğünleri tıtmaḳdur ve buña ḳarîb olan tıkoḳuzuncı ve onuncı ğünleri tıtmaḳdur ve ekşer-i eḥâdîs bunuj üzerinedür ve Şaḥîḥ-i Buḥârî'de Ebî

Mūsādan [H 277/a] mervīdür ki Yehūd t̄ā'ifesi 'āşūrā günin bayramlarından 'add iderlerdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *feşūmūhu entümdiyü* buyurdu bundan zāhirdür ki murādı muhālefet-i Yehūd idi zīrā bayram günü şavm günü degüldür kendüler ol günde şavmla anlara muhālefet itdiler ve hadīs-i (5) İbn 'Abbās delālet ider ki bā'is-i şiyām anlara sebebde muvāfaqat ola ya'nī Haqq te'ālā hazret-i Mūsā'aleyhi's-selāma necāt virdüğine şükürola ammā bu daḥı lāzım gelmez ki anlar ol günü 'ıyd itikād idüp ta'zīm itmeden andan şā'im olmayalar ihtimāldür ki şerī'atlerinde ol gün şā'im olmağ ğāib-i ta'zīmden ola ve bu ma'nā hadīs-i (10) Müslimde şarīhen vārid olmışdur ehl-i Hayber yevm-i 'āşūrāyı tutarlardı ve 'ıyd ittiḥāz iderlerdi 'avretlerine ḥilyelerin giydürürlerdi dimişlerdür.

Fasl-ı şālīs ol Ḥazretüñ Şa'bān ayında şā'im olduğunun beyānındadır:

Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem İmām Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde ḥazret-i 'Ā'işe raḍıya'llāhu 'anhā buyurmuşdur ki *mā re'eytüresūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'stekmele (15) şiyāme şehrin kaṭṭu illā şehre ramazāne ve mā re'eytü ff-şehrin ekşere minhüşiyāmen ff-şabāne* dimişdür ḥaşılı ol Ḥazreti görmedüm ki Ramazān ayından ğayrı bir ay tamām tütmiş ola ve görmedüm ki Şa'bān ayından tütduğundan çok bir ayda tütmiş ola dimek olur rivāyet-i āḥiride *lemyekün yeşūmu şehren ekşera min şabāne fe-i nnehu kāne yeşūmūhu külleḥü* (20) dimişdür ya'nī hiç [HE 497/a] bir ayda Şa'bāndan çok şā'im olmazdı anı cemī'en tütardı dimekdür rivāyet-i Tirmidī *kāne yeşūmū illākalīlen bel kāne yeşūmū külleḥü*¹ dimişdür bunlardan fehm olunur ki Şa'bān'ı [EH 652/b] tamām tütmağ daḥı vākı' olurmuş ve bu ma'nāda ba'z-ı rivāyāt daḥı vārid olmışdur Ebū Dāvūd naḳlinde *kāne eḥabbe'ş-şühūri ilā resūlu'llāh (25) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemen yeşūmehū şabāne şümmeleşilehu bi-ramazāne* dimişdür ya'nī aylardan şol ay ki şā'im olmasın ziyāde severdi Şa'bān ayı idi anı şā'im olurdu andan şonra Ramazāna ulaşırdı dimekdür Nesā'ī bir rivāyetde *kāne yeşūmū şabāne ev 'āmmete şabān* dimişdür ve bir rivāyetde daḥı *kāne*

¹ Ondan az bir miktar tuttuğu da olurdu tamamını tuttuğu da olurdu.

yeşümüşa'bāne illā kalīlen demişdür [H277/b] ve bir rivāyetde dağı *kāne yeşümü şa'bāne küllehu* demişdür İbn Hacer rahmetu'llāhi 'aleyh bu hadīslerden murād Şa'bānuñ ekserin tutardı dimekdür didi Tirmidī eydür İbnü'l-Mübārek'den rivāyet itdüğü üzere kelām-ı 'Arab'da cā'izdür ki bu şehriñ ekseritutulsa *şāme şehru küllehu* diyeler ve bir kimesne gicenüñ (5) ba'zında ta'āma ve ba'z-ı umūrına iştiğāl itseve ekserinde namāz kılsa *kāme leyletuhu ecmā'*edirler Tirmidī eydür İbnü'l-Mübārek rahmetu'llāhi 'aleyh hadīseyñ beynin bu te'vīlle cem' iderdi ve'l-hāşıl küllden ekserdürmecāz-ı tarīkīdür dimekdür ammā Tayyibī bu ma'nāyı istib'ād idüp böyle te'vīl itmişdür ki gah olurdu Şa'bān'ıñ cümlesin tutardı ve (10) gah olurdu vācibşanmasunlar diyü ekserin tutardı demişdür ve İbnü'l-Mübārek eydür ya budur ki küllden murād ekser ola ve 'Ā'işe kavli mübālağaya haml olına ve yāhūd kavli-i s̄anīsi müte'aħħir ola kavli-i evvelī ol Hāzretten evvel müşāhede itdüğüne göre ola ve kavli-i s̄anī şonra müşāhede itdüğüne göre ola demişdür ammā şavāb evvelki te'vīldür (15) bu tekellüfdür didiler ve Şa'bānda şavmı ekser itdüğüne hikmet ne idi diyü ihtilāf itmişlerdür ba'zılar eyitdi her aydan üç gün tutmak 'ādet-i kerīmesi idi ammā gah olurdu ki sefer ya gayrı māni' sebebiyle terk iderdi ve anları cem' idüp Şa'bānda tutardı didiler ba'z-ı 'ulemā murādı Şa'bān'ı ta'zīm idi demişlerdür bir rivāyetde Ramazān'dan şonra (20) efzāl Şa'bān'dur diyü vārid olmuşdur ve ba'z-ı rivāyetde Ebū Hüreyre'den merfū'an *efzālū's-şavmi ba'de ramazāne şavmü muħarreme'* vārid olmuşdur ammā bu bābda evlā bunlardan eşaħħ olan hadīs-i şerīfdür ki Nesā'ī ve Ebū Dāvūd rivāyetlerinde [HE 497/b] Esāme bin Zeyd rağıya'llāhu 'anh eyitdiol Hāzrete yā Resūla'llāh Şa'bān'da [EH 653/a] tutduğı gibi s̄ā'ir aylarda tutduğı (25) görmezem didüm eyitdi *innehu şehrun yafulū'n-nāsü 'anhü beyne recebin ve ramazāne'* didi demişdür Faħr-ı Ālem didi demişdür Faħr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hadīs-i şerīf ile buña işāret ider ki Şa'bān ayı iki şehir-i 'azīmüñ arasında vākı' olmağın halk anlara iştiğāl idüp bundan gaflet itdiler bu mağfūl 'anh oldı ve nāsdan çok kimesne zann iderler ki şıyām-ı [H

¹ Ramazandan sonra en üstün oruç Muharrem orucudur.

² Elbette o, Recep ve Ramazan arasında halkın kendisinden gafil olduğu bir aydır.

278/a] Receb şıyām-ı Şa‘bān’dan efzal ola ammā böyle degüldür ki halk ğaflet itdikleri vaḳti ṭā‘atle ihyā itmedefevā’id vardur cümleden biriahfā-yı ṭā‘atdūr nevāfile ahfā itmek efzaldür huşuşen ki şavm ola zīrā şavm ‘ābid ile Mevlā beyninde bir sırrdur biri daḫı budur ki Şa‘bān’ı ṭutmaḫ nefse (5) meşakḫatlüdüdür şol cihetden ki anlarda ṭā‘at ve ‘ibādet çok olur halk biri birin görüp iştigāl idicek nesfe āsān gelür ammā her biri ğayr-ı ‘āleme düşdükte ṭā‘ate iştigāl nefse müşkildür meşelā Ramazān ayında olan ṭā‘at ve ‘ibādātı yine Şevvāl ayında farzeylesek emr-i vāziḫ olur ba‘zılar daḫı şıyām-ı Şa‘bān’ı çok itdügününü vechi bu idi ki (10) birgün ‘Ā’işe raḫıya’llāhu ‘anhā eyitdi yā Resūla’llāh ekser-i şıyām ki Şa‘bān’da gördüm didi Faḫr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi melekü’l-mevt kimünj rūḫın ḫabz idecek ise bu ayda yazılır ve ben severim anı ki şā’im iken ismim yazalar diyü buyurdı ammā bu rivāyetün isnādında za‘f vardur bu ḫadīs mürselen daḫı vārid olmuşdur ve bu eşaḫdur (15) dimişlerdür ve ba‘zılar daḫı nefsi şıyāma öğredüp mu‘tād itmekiçün Şa‘bān ayında çok ṭutardı Ramazāna ḫuvvet ve neşātla duḫül itmek murād idinürdi didiler ve Muḫarrem ayında şavm Şa‘bān ayından efzal olduğuna ḫadīs-i şerīf vārid olıcaḫ niçünol Ḥazret Muḫarrem’de çok ṭutmazdı dinülürse İmām Nevevī buña cevāb (20) virüp dimişdür ki ihtimāldür ki fazīleti āḫir ömürlerinde ma‘lūm olup Muḫarrem’de keşret-ı şıyāma mecāl olmaya yāḫūd ol ayda seferden ve ğayrıdan mevāni‘zuhūr itmiş ola dimişdür ammā şehir-i Recebhuşuşında ba‘z-ı Şāfi‘iyye sā’ir şuhūrdan efzaldür didüklerin İmām Nevevī beğenmeyüp bu söz za‘īfdür dimişdür ve likin Receb’de şā’im olmağın fazīletine (25) delāle [EH 653/b] ider eḫādīs-i şerīfe vārid olmuşdur cümleden Sünen-i Ebī Dāvūd’da *inne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem nedebe ilā’ş-şavmimine’l-eşhūri’l-ḫurumi ve recebe eḫadehā* dinilmişdür ya‘nī ol Ḥazret ‘aleyhi’s-selām eşhūr-i hurumda [HE 498/a] oruc ṭutmağı müsteḫab görürdi Receb ol şehir-i ḫurum didükleri dört aydur biri Recebdür biri zi’l-ḫa‘dedür [H 278/b] biri zi’l-ḫiccedür biri Muḫarrem’dür ba‘z-ı rivāyetde vārid olmuşdur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem aşḫābından ba‘z-ı kimesne *şum mine’l-ḫurumi ve’truk* diyü buyurmışdur bundan anlanur ki eşhūr-i ḫurumdan ba‘z-ı günü ṭutup

sā'irin terk itmek gerek imişve Müslim rivāyetinde 'Osmān bin Ḥakīm (5) Enṣārīden mervīdür ki şavm-ı Receb aḥvālinden Sa'īd bin Cübeyrden su'āl itdi eyitdi ben İbn 'Abbās ḥazretlerinden işitdüm *kāne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeşūmu ḥattā neḳūle lā yuḫḫiru ve yuḫḫiru ḥattā neḳūle lā yeşūmu* didi diyü cevāb virdive Ebū Sa'īdün İbn 'Abbās cevābından fehm olunur ki murādı andan nehy yoḳdur ve istiḥbāb yoḳdur belki girü (10) kalan şühür ḥükmündedir demek ola ve Ebū Dāvūd ve ğayrı rivāyetlerinde 'Aḫādan mervīdür ki 'Urve bir gün su'āl idüp 'Abdu'llāh bin 'Ömer ḥazretine eyitdi *hel kāne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeşūmu fī-recebin* didi ya'nī ol Ḥazret Receb ayında şā'im olur mıydı didi ol daḫı üç kerre *ne'am yuşerrifuhu* diyü buyurdı ya'nī şā'im olurdu ve Recebi ta'zīm (15) iderdi didi Ebī Kılābe'den daḫı mervīdür ki *inne fī-cenneti kaşren li-şavvāmi recebin* dimişdür ya'nī taḫḫīken Receb şā'imleriçün Cennet'de bir kaşır vardur demek olur Beyḫakī raḫmetu'llāhi 'aleyh Ebū Kılābe kibār-ı tābi'undandur kendüye bülüg itmeyen ḥaberī söylemez dimişdür va'llāhu a'lem.

Faşl-ı rābi' ol Ḥazretün 'aşr-i zī'l-ḥiccede şıyāmı zikrindedür şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem:

(20) Murād evvel-i zī'l-ḥicceden toḳuz gün tutmaḳdur İmām Ebū Dāvūd rivāyetinde Hüneydet bin Ḥālīd kendü ḥatunundan ol daḫı ümmühāt-ı mü'minīnün ba'zılarından rivāyet itmişdür ki *kāne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeşūmu tesī'e zī'l-ḥicce* diyü buyurmuş ya'nī Faḫr-ı 'Ālem ol toḳuz günü tutardı dimiş ammā 'Ā'ışeden rivāyet olınan budur ki ben tutduğun hic görmedüm dimişdür Müslim ve (25) Tirmidī andan böyle naḳl itmişlerdür bunun zāhiri şavm-ı 'aşerün kerāhetin müvehhemdür ammā kerīh [EH 654/a] degül belki be-ğāyet müsteḥabdur ḥuşūşen toḳuzuncı günü 'arefe günidür ve Şaḫīḫ-i Buḫārī'de bu daḫı şābitdür ki Ḥ'āce-i 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *mā min eyyāmin el-'amelü's-şaliḫu fihā efzalu minhü fī hezihī* dimişdür murādı zī'l-ḥicce-i 'aşer evveli idi ma'nāsı hic eyyām yoḳdur ki [H 279/a] anda olan 'amel 'aşr-i zī'l-ḥiccede olan 'amelden efzal ola dimekdür şavm daḫı cümle-i

a‘māldendür pes hadīs-i şerīf‘aşr-i zī‘l-ħiccede olan şavm ki fazīletine delālet eylerve ‘aşr ta‘bīri ğalebe maħmūldur ve aşl [HE 498/b] tutulan toķuz ğünidür ‘Ā‘işe kavlin daħı te‘vīl idüp eyitdiler ol (5) Ĥazretün ğutmaduğı cā‘iz ki sefer gibi ya maraē gibi bir ‘ārız sebebiyle ola yāħūd ‘Ā‘işeyi ğörmedi ola bundan fī-nefsi‘l-emr şā‘im olmamak lāzım gelmez İbn Ĥacer eyitdi Ķāsım bin Ebī Eyyüb rivāyetinde vāķı‘ olmuşdur ki *mā min‘amelin ezkā ‘inde‘llāhi ve lā e‘azame ecren min ĥayrin ya‘maluhu fi‘l-‘aşeri‘l-adħā* diyü buyurmuşlar bundan daħı zāħirdür ki sā‘ir eyyāmda işlenen (10) ĥayr ve ĥasenātdan ‘aşer-i zī‘l-ħiccede vāķı‘ olan ‘inda‘llāh pākīzedür ve ecri ziyādedür Ebū ‘Avāne ve İbn Ĥıbbān şāħīħlerinde Cābir‘den mervīdür ki *mā min eyyāmin efzalu inde‘llāhi min eyyāmi ‘aşre zī‘l-ħicceti* diyü buyurmuşdur ĥāşılı bu hadīs-i şerīflerle sābit oldu ki eyyām-ı senenün sā‘iri üzerine ‘aşr-i zī‘l-ħicce fazīletlü ola ve buyurmuşlardur ki (15) bir kimesne efzal eyyāmda şıyām nezīrüm olsun dise ya efzal eyyāma bir ‘amel ta‘līķ eylese eger muţlaşan efzal dimek ise yevm-i ‘arefe müte‘ayyin olur zīrā senede andan efzal ğün yoķdur eger hafta ğünlerinün efzali dimek cum‘a ğün müte‘ayyin olur nitekim fazīletine naķl vārid olduğı sebķat itmişdür ve şol cum‘a ki (20) ‘aşr-i mezkūrede vāķı‘ ola iki cihetden fāzıl olur biri bu ki eyyām-ı haftanun efzalıdür biri bu ki eyyām-ı senenün efzalıdür ve eyyām-ı mezkūre senenün sā‘ir eyyāmından efzal olduğuna ĥikmet Allāhu a‘lem budur ki andan ümmühāt-ı ‘ibādetün ictimā‘ı mümkindür ve anlarşavm ü şalāt ü şadaķa vü ĥacc-ı beytu‘llāhdur bunların mecmū‘ı (25) sā‘ir eyyāmda olmaķķābil degüldür ammā Ümāme bin en-Naķķāş eydür eger su‘āl olunup ‘aşer-i zī‘l-ħicce mi efzalıdür [EH 654/b] yoķsa Ramazānun‘aşer-i aħīri mi efzalıdür dinülürse cevābbudur ki ‘aşer-i zī‘l-ħicce efzalıdür şol cihetden ki yevm-i ‘arefeyi müştemildür ve yevm-i ‘arefe birğündür ki yevm-i Bedir‘den ğayrı eyyāmda Şeytān la‘netu‘llāhi ‘aleyh [H 279/b] hiķ ‘arefe ğünde ĥor ü ĥaķīr ü zelīl olduğı gibi bir ğünde olmaz ‘arefe ğünü mel‘ūnunķatı başı ĥālludur ve yevm-i ‘arefe mükeffer sūnnetinolduğı ĥod sebķat itmişdür veyevm-i naħr ki Ĥaķķ te‘ālā ķatında ĥürmet cihetinden a‘zam eyyāmdur ve aņa yevmü‘l-ħaccü‘l-ekber diyü tesmiye itmişdür ol (5) ‘aşr-i zī‘l-ħiccededür

ve Ramazānuñ ‘aşr-i ah̄irişol cihetden efzaldür ki leyle-i Ƙadiri müştēmildür Hakk subhānehū ve te‘ālā *leyletü’l-Ƙadri hayrun min elfi şehrin*¹ buyurmuşdur hāşılı kelām ikisinüñ biri birinden min vechi efzaliyetleri vardur ba‘z-ı cihātla bu andan efzaldür ve ba‘z-ı cihātla ol bundan efzaldür dimek çıkar nitekim Resūlü’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretinüñ (10) hadīs-i şerīfde *mā min eyyāmi* diyü ta‘bīr buyurup *mā min ‘aşeri* dimedügi ya bu maķūle bir lafz buyurmadügi cevāb-ı mezkūre işāretdür zīrā ‘aşer-i zī’l-ħiccenüñ şerīf günlerinde ziyādedür ‘aşer-i ah̄ir-i Ramazānuñ gicelerinde ziyādedür ammā iki [HE 499/a] ‘aşerüñ her biri giceleri ve gündüzleriyle i‘tibār olınup cümleyi cümleye nisbet iderlerse Ramazānuñ‘aşer-i (15) ah̄iri fazl idügünde şübhe yoķdur zīrā *leyletü’l-Ƙadri hayrūn min elfi şehr* behre-ħāl fazīletin iktizā eyler.

Faşl-ı hāmīs ol Hāzretüñ eyyām-ı üsbū‘da şıyāmı beyānındadır:

Şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Tirmidī ve Nesā’ī rivāyetlerinde hāzret-i ‘Ā’işe rağıya’llāhu ‘anhā *inne resūlü’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem kāne yeteħarrā şıyāme’l-ışneyn ve’l-ħamīs*diyü buyurmuşdur hāşılı (20) dü-şenbih ve penc-şenbih günlerinde şā’im olurdı dimekdür ve *yeteħarrā* lafzı istiħbābı meş‘ardurEbīƘatāde rağıya’llāhu ‘anh eyitdi Resūlü’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretine dü-şenbihgün şā’im olduğundan su’āl itdiler *fihī vülidtüve fihī ünzile ‘aleyye* diyü buyurdı ya‘nī ol günde toğdum ve ol günde üzerime vahy nāzil oldu didi Tirmidī (25) naķlinde Ebū Hüreyreden mervīdür *kienne şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ķāle tu‘radu’l-‘amālu ‘alā Allāhu te‘ālā yevme’l-i şneyni ve’l-ħamīs fe-uħibbu en yu‘rad ‘ameli ve ene şā’imun* dimişdür ya‘nī Faħr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki a‘māl-i ‘ibād Hakk te‘ālā Hāzretine dü-şenbih ve penc-şenbih günlerinde ‘arz olınur pes severüm ki benüm [EH 655/a] ‘amelüm şā’im olduğum hālda ‘arz ola dimekdür [H 280/a] ‘Alī bin Ʀalħa İbn ‘Abbās rağıya’llāhu ‘anh Hāzretinden rivāyet eyler ki Hakk te‘ālānuñ *mā yelfiz min ķavlin illā ledeyhi raķībun ‘atīdur*²ķavl-i

¹ Kur’an 97/3:Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır.

² Kur’an 50/18:Hiç bir söz söylemezki, onun yanında gözetici ve saklayıcı hazır olmasın.

şerîfinün tefsîrinde buyurmuş ki kişünün hayr ü şerr söyledüğü hep yazılır hattâyedüm içdüm ve güldüm ve gitdüm ve gördüm işitdüm didükleri bile yazılır (5) hic yazılmadık lafzkalmar yevmü'l-ḥamîs olıcaḳḳavlî ve fi'lı cenâb-ı 'izzete 'arz olunur şunlar ki hayr ü şerr kısmındandır muḳarrer olur ve sâ'iri terk olunur ve buyurmuşlardır ki 'arz iki dürlüdür biri 'arz-ı 'eâmdur her şabâḥ ve her aḥşam vâḳı' olur biri daḥı 'arz-ı ḥâşdur ki dü-şenbih ve penc-şenbih günlerinde vâḳı' olur (10) şaḥîḥ-i Müslimde Ebî Mûsâ raḍıya'llâhu 'anhadan mervîdür *ḳâme finâ resûlu'llâḥ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem bi-ḥamsi kelimâtin feḳâle inna'llâhe şâ yenâmu ve lâ yenbaḡi lehü en yanâme yeḥfîzu ve yerfa'u ve yurfe'u ileyhe 'amelü'l-leyli ḳable'n-nehâri ve 'amelu'n-nehâri ḳable'l-leyli* demişdür bu ḥadîs-i şerîden zâhirdür ki gicede (15) vâḳı' olan 'amel gündüz olmadan ve gündüzde vâḳı' olan 'amel gice olmadan Cenâb-ı 'izzete 'arz olunurmuş ve ol Ḥazretün dü-şenbih ve penc-şenbih günlerin tutduḡunuḡ ṭarîḳinde İmâm Nesâ'î Ümmü Seleme raḍıya'llâhu 'anhadan rivâyet itmişdür ki *kâne şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem yeşûmu min külli şehrin selâsete eyyâmin el-i sneyni ve'l-ḥamsi* demişler ya'nî (20) 'âdet-i kerîmesi bu idi ki her aydan üç gün tutardı dü-şenbih ile penc-şenbihde yevm-i cum'adan tutardı dü-şenbihgelecek cum'adan tutardı didi ya'nî bir [HE 499/b] haftada ikisin tutardı öbür haftada yalnız dü-şenbih günün tutardı (25) yine gelen penc-şenbih günün tutardı demişdür ḥâşılı gah öyle ve gah böyle iderler imiş bir rivâyet daḥı 'Ā'îşe'den vârid olmuşdur ki bir aydan sebt-i vâḥidi tutardı ol bir aydan selâsen ve erba'en ve ḥamîsi tutardı demişdür ba'z-ı rivâyetde sebt-i vâḥid günleri Yehûdla Naşârânun bayramları olmaḡın anlara muḡâlefet için ol [H 280/b] günlerde çok şâ'im olurdu demişlerdür ammâ bu rivâyetdeçendân ḳuvvet ü şıḥḥat anlanmaz ve İmâm Aḥmed ve Tirmidî ve ḡayrılar naḳlinde *lâ teşûmü yevme's-sebti illâ fimâ efteraḍe 'aleyküm fe-i n lem yecîd illâ lihâ'e inbetin ev 'ude şeceratin felyemduḡhu* [EH 655/b] vârid olmuşdur (5) ḥâşılı şavm-ı farzdan ḡayrı ay orucu cum'a ırte gün tutmaḳdan nehy buyurup eger sizden biriḡiz bir dâne üzüm ḳabından ya bir ağac budaḡından ḡayrı nesne bulmazsa onu çiynesin demişdür ammâ bu kerâhet şol

zamāndadır ki cum‘a irtesi yalnız tuta şöyle ki aḥad günü bile tatarsa mekrūh olmaz dimişlerdür bu aña beşzer ki bir kimesne yalnız (10) cum‘a günü şiyāma taḥşīş ide öñünde ve şonunda olanları tutmaya İmām Mālik bu kavle inkār idüp cum‘a günü tutmak ḥasendür dimişdür İmām Nevevī eydür Mālik böyle didügi ictihādıyladır ve gayrılar aña muḥālif ictihād itmişlerdür ammā Resūlu’llāh ḥazretinüñ sünneti anuñ ve gayrılaruñ ictihādlarından muḥaddemdür ve taḥkīken s̄abit olmuşdur (15) cum‘a günü şavmından nehy buyurulmuşdur imdi bu ki k̄ā’il olmaḥ müte‘ayyin oldı ve İmām Mālik ma‘zūrdur zīrā bu ḥabe aña vāşıl olmadı dimişdür İmām Mālik aḥḥābından Dāvūdī daḥı bu ḥadīs-i Mālik’e vāşıl olmadı yoḥsa muḥālefet itmezdi dimişdür ve Cum‘a günü yimek müsteḥab olduğı budur ki cum‘ada meşrū‘ olan (20) vezā’ifüñ edāsına kuvvet ve neşāḥāşıl olur uşanmaḥ ve üşenmek gelmez nitekim ‘arefede ḥüccācuñ fiḥrı müsteḥabdur eger su‘āl olunup cum‘ada fiḥruñ istiḥbābına sebep bu ise ḳablehu ve ba‘dehu birer gün tumaḡla kerāheti zā’il olmaz zīrā ma‘nā-yı mezkūr bāḳīdür dinülürse cevāb budur ki anları tumaḡ faẓīleti vezā’if-i cum‘ada (25) vāḳı‘olan fütür ve taḳşīrūñ yerine k̄ā’im olur dimişlerdür va’llāhi a‘lem.

Faşl-ı sādīs ol Ḥazretüñ eyyām-ı biyztutduḡunuñ beyānındadır:

Şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyyām-ı biyzt ol günlere dirler ki giceler şabāḥa dek rüşen ola ve anlar ayuñ on üçüncü gicesi ve on dördüncü ve on beşinci giceleridür ayda bunlardan gayrı gün yoḳdur ki tamām [H 281/a] gündüzi ve gicesi rüşen ola eyyām-ı biyzaḳ günler dimekdür yevm-i kāmīl gicesiyle bile mu‘teber [HE 500/a] olduğıçün bu günlere illā eyyāmü’l-biyzt dinilüp şıfat ü mevşūf şüretinde zıkr itmişlerdür İmām Nesā’ī raḥmetu’llāhi ‘aleyh naḳlinde İbn ‘Abbās raḳıya’llāhu ‘anhümādan mervīdür ki *kāne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (5) lā yuḫfiru eyyāme’l-biydti fı- ḥaḍarin ve lā seferin* dimişdür ya‘nī ol Ḥazret eyyām-ı mezkūreyi sefer veḥāzerde ifḥār [EH 656/a] itmezdi dimişdür İmām Aḥmed raḥmetu’llāhi ‘aleyh ümmü’l-mü’mīnīn Ḥafşadan rivāyet eyler ki *lem yekün en-nebiyye şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yede‘uhunne şiyāme ve’l-‘aşūrā ve’l-‘aşr ve’l-*

eyyāmi'l-biydi verak'ateyyi'l-fecridiyü buyurmuşlar ya'nî 'āşūrā güninde 'aşer-i zî'l-ħicce ve eyyām-ı biyzde şā'im (10) olurdu ve şabāhuñ iki rek'at sünnetin kılurdu bu dört nesneyi terk itmezdi dimişdür ba'z-ı rivāyetde ħāzret-i 'Ā'ışeden mervīdür ki *lem yekün yubālī min eyyi eyyāmi'ş-şehri yeşūmu* dimişdür ya'nî mübālāt itmezdi ayuñ ħanķı günleri varsa her aydan üç gün tutardı dimişdür ba'zılar eyitdiler iki gün selāse-i mu'ayyeneyi tutmazdı ki ta'yīn zann olunmaya didiler ve Ħaķķ te'ālā (15) bu üç günü şıyām-ı dehrmenzilesinde kılmuşdur diyü buyurdılar aşĥāb-ı Sünen rivāyetlerinde İbn Mes'ūd ħāzretinden mervīdür ki *kāne en-nebiyye şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemyeşūmu selāsete eyyāmin min ħurrati külli şehrin* dimişdür ya'nî her ayuñ ħurresinden üç gün tutmadı dimişdür mecmū'-ı rivāyetden bu ħāşıl oldu ki ol Ħāzretüñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemşıyāmı birkaç vech üzere imiş (20) biri bu ki her ayuñ evvelki dü-şenbih günün tutup andan şonra penç-şenbih günü andan şonra bir penç-şenbih daĥı tutar imiş biri daĥı bu ki bi aydan sebt ve aĥad ve işneyn günlerin tutup ol bir aydan selasen ve erba'en ve ħamīs günlerin tutarlar imiş biri daĥı bu ki eyyām-ı biyztutarlar imiş biri daĥı bu ki her ayuñ evvelinden üç gün tutarlar imiş bir (25) cemā'at ve Ħasan-ı Başrī raĥimeĥümü'llāhi bu tarīķi ihtiyār itmişlerdür biri daĥı bu ki selase-i ħayr-ı mu'ayyeneyitutarlar imiş Ķāđī 'ıyāz eydür İmām Neĥā'ī ki İmām A'zam ħāzretinüñ isnādlarındanur ol bunu ihtiyār itmişdür ki her ayuñ āĥirinde üç gün tutula tā kimgecen günlerinde vāķı' olan günāhlara kefāret ola ba'zılar daĥı her ayuñ evvel günün ve onuncı gün ve yigirminci [H 281/b] günün tutmaĥı ihtiyār itmişlerdür İmām Mālik raĥmetu'llāhi 'aleyh böyle tutardı dimişlerdür Mālikiyyeden ba'z-ı kimesne evvelki günü veon birinci ve yigirmi birinci günleri tutulmaķ gerek Ebū'd-Derdā' rağıya'llāhu 'anh ħāzretinden böyle menķūldur dimişdür İsnevī Māverdı'den ĥikāyet itmişlerdür ki eyyām-ı sevdıtutulmaķ (5) daĥı müsteĥab ola ve eyyām-ı sevd didükleri ayuñ yigirmi yedinci günüyle mā-ba'dinde olan [EH 656/b] iki gündür ammā eyyām-ı biyzıtutmaķ andan rāciĥdür zīrā ayuñ ortasıdur ve her nesnenüñ ortası 'ādelidür dimişlerdür ba'zılar evvelinde üç gün tutmaĥı tercīĥ idüp [HE 500/b] kim bilür şonradan

ne māni'zuhūr eylese hemān evvelinde tutmaq yegdür dimişlerdür va'llāhu a'lem (10)

Nev'-i hāmîs ol Hāzretün şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem i'tikāfi ve Ramazānuñ 'aşer-i aḥīrinde ictihādı ve leyletü'l-Ḳadiri taḥarrîsi beyānındadır:

Evvelā ma'lūm ola ki i'tikāf luğatde aglenmek ve bir nesnenün üzerine dā'im olup turmaqdur veşer'de er kişi mescid-i cemā'atde ve hatun kişi evinde niyyet-i i'tikāfla aglenmelüdür ve i'tikāf üç kısımdur biri vācibdür ve (15) ol nezir olınan i'tikāfdur biri daḥı sünnet-i mü'ekkidedürve ol Ramazānuñ 'aşer-i aḥīrinde olan i'tikāfdur biri daḥı müsteḥabdur ve ol her ne zamānda gerekse itdikleri i'tikāfdur ve i'tikāf-ı vācibün şihḥatine şavm şartdur müsteḥabuñ şart degüldür zāhir rivāyetde İmām A'zam ḥazretinden mervī olan budur ki İmāmeyn ḥazretleri daḥı bunu ihtiyār (20) itmişlerdür bu rivāyet üzere müsteḥabuñ aḳıllı bir sā'atdur ve aña bir ḥadd-i mu'ayyen yokdur ki ḥattā bir kimesne mescide girse ve taşra çıkınca i'tikāf niyyet eylese şahīḥdür ve yine İmām A'zam ḥazretinden ba'z-ı rivāyetde müsteḥabuñ şihḥatine daḥı şavm şartdur ve aḳıllıbir gündür dimişlerdür kütüb-i Ḥanefiyyede meşṭūr olan budur ve İmām Şāfi'î raḥmetu'llāhi 'aleyh cāmi'de (25) i'tikāf itmegi müsteḥab tutmuşdur ve İmām Mālik şarttutmuşdur selefdenZührī ve bir tā'ife raḥimehüm'llāhi te'ālā cāmi'e maḥşuş kılmışlardur muṭlaḳa Şāfi'î daḥı kāvl-i ḳadīminde buña işāret itmişdür ve Ḥuzeyfe İbnü'l-Yemān raḍıya'llāhu 'anh mesācid-i selaseye maḥşuş kılmışdur ve 'Aṭā Mekke ve Medīne mescidlerinde maḥşuş kılmışdur ve İbnü'l-Müseyyeb raḍıya'llāhu 'anh Medīne [H 282/a] mescidine maḥşuş kılmışdur ve 'ulemā raḥimehümü'llāhi te'ālā ittifāk itmişlerdür ki i'tikāfuñ ekserine ḥadd yokdur ammā aḳıllı ne miḳdār idüğüne İmām A'zam ḥazretinden vārid olan rivāyetler taḳdīm olındı İmām Mālikden bir rivāyetde on gün bir rivāyetde bir gün ya iki gündür ve bi'l-i ttifāk (5) cimā'la fāsıd olur dimişlerdür Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde 'A'şer-i evāḥirinde i'tikāf eylerdi Buḥārī raḥmetu'llāhi 'aleyh naḳlinde [EH 657/a] Ebū Hüreyre

rağıya'llāhu 'anh *kāne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ye'tekif külle āmin 'aşerān fe-i 'tekefe 'işrinen fi'l-āmi'llezi' kubıza fihi* demişdür ya'nı her yıl on gün (10) tutardı kabz olunduğı yıl yigirmi tutdı demişdür Şeyheyn rivāyetlerinde Ebī Sa'īd el-Ĥudrī rağıya'llāhu 'anhdan vārid olan ḥadīs-i şerīfde böyledür ki Faḥr-ı 'Ālem Ramazān ayından 'aşer-i evveli i'tikāf itdi andan şonra 'aşer-i evsaṭı i'tikāf itdi andan mübārek başın i'tikāf itdüğü yerden çıkarup eyitdi biz leyle-i Ḳadr (15) isteyüp 'aşer-i evveli i'tikāf itdümve 'aşer-i evsaṭı i'tikāf itdüm andan şonra vākı'ada leyletü'l-Ḳadr [HE 501/a] 'aşer-i evāhirdedür didiler imdi i'tikāf iden 'aşer-i evāhiri i'tikāf itsün ki taḥkīken leyletü'l-Ḳadri baña gösterdiler şonra unutturdılar ve taḥkīken ben beni şöyle gördüm ki ol gicenüñ şabāhında mā'ü ṭīn arasında secde kılorum imdi (20) sizde anı 'aşer-i evāhirde iltimās idüñve her vitrde iltimās idüñ diyü buyurdu Ebū Sa'īd eydür ol gice yağmur yağdı mescidüñ örtüsü tamladı andan yigirmi birinci günün şabāhında kendü gözümle gördüm ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretinüñ mübārek ellerinde eser-i mā'ü ṭīn var idi demişdür fi-lḥaḳīka leyletü'l-Ḳadr ḳanḳı gice (25) idügün Allāh te'ālā Ḥazretinden ğayrı kimse bilmez ammā Resūl ḥazretinden mervī olan üzere mübārek Ramazānuñ 'aşer-i ahīrinde iltimās itmek gerekdür ve anuñ daḫı teklerinde olmaḳzann olunur İmām A'zam Ebū Ḥanīfe raḫmetu'llāhi 'aleyh mezhebi üzere yigirmi yedinci gicedür zīrā bu gice olmağa delā'il ü ḳarā'in vardur ve Sünen-i Ebī Dāvūd mezhebi üzere İbn Mes'ūd Ḥazretinden [H 282/b] merfū'an vārid olmışdur ki on yedinci gice ol ve Ṭaberānī daḫı Ebī Hüreyre rağıya'llāhu 'anh ḥadīsinden merfū'an rivāyet itmişdür ki *iltemisū leylete'l-ḳadr fi-leyletiseb'e 'aşerate ev tis'e 'aşerate ev ihdā ve 'işrīne ev selāsin ve'işrīne ev ḥamsin ve'işrīne ev tis'in ve'işrīne*¹ demişdür (5) ma'nāsızāhirdür ḥaşılı bu bābda 'ulemā ḳatı çok ihtilāf itmişdür ba'zılar bunuñçün başka risāle te'līf itmişlerdür İbn Ḥacer raḫmetu'llāhi 'aleyh bu ḫuşuşda kelām-ı 'ulemādan kırḳdan ziyāde ḳavl cem' itmişdür nitekim sā'at-i cum'ada aḳvāl-i keşīrcem'eylemişdür bunda daḫı öyledür mezheb-i [EH 657/b] şāfi'ī'de 'aşer-i ahīre münḥaşırdur ğayrı

¹ Kadir gecesini,on yedinci, on dokuzuncu, yirmibirinci,yirmi üçüncü ,yirmi beşinci, yirmi yedinci ve yirmidokuzuncu gecelerde tutun.

gicelerde adr vk olmaz (10) demişdr Meamili¹ rametu'llai 'aleyh şehr-i Ramaan'u her gicesinde iltims olunur demişdr şeyEb Iş ve İmam azl daı byle demişlerdr İmam urtub rametu'llai 'aleyh şa'banu nişfi gicesidr diy hikyet itmişdr ve daı nie avl zkr itmişlerdr 'ulem-y tefsr raimehumu'llai te'al sre-i inn enzeln tefsrinde İrad eylemişlerdr ba'z- 'ulem Mlikiyye ve şfi'iyeden (15) mervdr ki leylet'l-adr bu mmete maşşdur mem-i slifeye virilmemişdr didiler ba'zilar² mem-i slifeyede virilmişdr didiler ve bununla istidll itdiler ki İmam Nes'Eb Zerr raya'llau 'anh azretinden rivyet itdgi adsde *ultu y resla'lla eteknu me'a'l-enbiy'i fe-i z mt rufi'a ale hiye biyetn* demişdr ya'n Eb Zerr byle mlza (20) itmiş ki leylet'l-adr Resu'lla azretinden muaddem gelen enbiy 'aleyhim's-selm zamnlarında ola daı anlar veft itdkde ref olunmş ola pes bu ma'ndan [HE 501/b] ol azrete su'al idicek yle degldr belki ol gice bidr şimdi ki zamnda daı vardur diy cevb buyurd ma'lm ola ki leylet'l-adrn ba'z- 'almetleri vardur cmleden biri (25) şa-i Mslimde Eb bin Ka'b'dan mervdr ki *enne'ř-şemse telu' fi-şabhatih l şu'a leh* demişdr ya'n anu şabında gneş şu'a'sız l' eyler demişdr ve İbn 'Abbsdan mervdr ki *leylet'l-adril arretn ve l bridetn tuşibu'ř-şemsu yevmu amr'eifeten* demişdr ya'n adr gicesi s degldr ve şovuk degldr anu irtesi gn řabn³ızıl ve za'f oldui lde oar dimek olur amm bu şifat- nedret zere vk olmak diyr- 'Araba belki arz- icz'a gre olmakdur ol memleketlerde buar az olmaın ekşer-i şablarda gneş nrn l' idp şifat- mezkre zere l' ndir olduundan leyle-i adre 'almet olmişdur (5) ve ill diyr- Rmdave s'ir buargalib yerlerde gneş her şab şifat- mezkre zere l' eyler  bir iki sng boy alkmayınca umreti gidp nrlanmaz İmam Amed nalinde 'bde bin eş-şmit raya'llau 'anh merf'an rivyet itmişdr ki *enne şfiyeten kne*

¹ Meamili H, EH ; d HE

² daı HE; -H, EH

³ gneş HE, EH ; -H

fiḥā ḵamaren sāṭi‘en sākinetün şāḫiyetün lā ḥarre fiḥā ve lā berdu yaḫillü li-kavkebin yurmā biḫifihā [EH 658/a] buyurulmuşdur (10) ḥaşılı ol gice şöyle şafā üzeredür ki gūyā ay toğup irtifā‘ bulmuşdur ve muḫālifyeller esmez hevāsı sükūt üzere ve gökyüzi açıktur anda ıssı ve şovuk yokdur ve ol gicede yıldız atılmaz dimektür ve şabāḫında güneşün şu‘ā‘ı olmaz şol Bedr gicesi ḵamer nice tulū‘ iderse şöyle tulū‘ ider dimişlerdür İmām Beyḫāḫī fezā‘il-i evḵātında (15) ol gice hep tuzlu şular tatlu olur dimişdür Şaḫīḫ-i Buḫārī‘de ḫazret-i ‘Ā‘işe‘den mervīdür *kikāne resūlu’llāḥ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem izā daḫale’l-‘aşru şedde mīzarehu ve aḫyā leyle eyḵaḫa eleḫü* dimişdür ya‘nī ol Ḥazretün ‘ādeti bu idi ki ‘aşer-i aḫīr girdügi zamānda şedd-i mīzer iderdi ya‘nī mübāşeret-i nişā‘i¹ terk iderdi yāḫūd tā‘at ü‘ibādeti (20) mütehayyi² olurdu vecidd ü sa‘y eylerdi dimektürve iḫyā-yı leylden murād gicede uyḫuyı terk itmektür yāḫūd gicedeuyḫuyı terk itmekle nefsinin iḫyā eyler dimektür *zīrā en-nevmu eḫu’l-mevtī*³ dimişlerdür ve giceye izāfeti ittisā‘tarīḫiyedür Resūlu’llāḥ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *lā tec‘alū buyūteküm ḵubūren* buyurduğı gibidür *zīrā* bundan murād emvāt gibi (25) nā‘īmler olup evleriñizi ḵubūr gibi eylemeñ dimektür ve ‘ādet-i kerīmesi bu idi ki Ramazānuñ ‘aşer-i aḫīrinde itdügi ‘ibādeti sā‘ir günlerinden ziyāde idi ve ‘aşer-i aḫīre maḫşuş ba‘z-ı ḫālāt zuḫūr eylerdi cümleden biri zıkr olınan üzere iḫyā-yı leyldür ve bundan murād iḫtimāldür ki gicenün tamāmında [HE 502/a] uyḫuyı terk idüp aşlā uyumamaḵ [H 283/b] ola nitekim birvech-i za‘īfle ‘Ā‘işe raḫya’llāhu ‘anhādan mervīdür ki *ve iḫyā’u’l-llāḫi küllihī*⁴ dimişdür ve Müsnedde andan mervīdür ki *kāne resūlu’llāḥ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yaḫlitu’l-‘iḫrīnebi-şalātin ve nevmīn fe-i zā kāne’l-‘aşru şemmerave şedde mīzerehu* dimişdür ya‘nī Ramazānuñ yigirmisin şalātla ve nevmle maḫlūt iderdi gah (5) namāz kıılır gah uyurdu ‘aşer-i aḫīr olduḫda teşmīr ü şedd-i mīzer⁵ iderdi ya‘nī cidd ü gūşişle iderdi ‘ibādetden ḫālī olmazdı dimek olur vārid olmuşdur

¹ nişā‘i H, EH ; ziyāyı HE

² mütehayyi³ H, EH ; müntehī HE

³ Ölüm, uykunun kardeşidir.

⁴ Ve Allah her şeyi diri tutar.

⁵ gah namāz kıılır gah uyurdu ‘aşer-i aḫīr olduḫda teşmīr ü şedd-i mīzer H, EH ; -HE

ve ba'z-ı rivāyet-i za'īfede Enesden vārid olmuşdur Ramazān girdükde kikā'im olurdu ke-
ennehu nā'im olurdu yigirmi dördüncü gün olduğu gibi uyhu zevkin itmezdi demişdür ve bu
dahı ihtimāldür ki gicenüj ekserinde (10) uyhu terk olınsa ihyā-yı leyl itdi diyeler ol
Ḥazretüj ihyāsından dahı murād bu ola demişlerdür İmām Şāfi'ī rahmetu'llāhi 'aleyh
kadīmdemēn *şehide'l-ışā'eve's-şubhā fī-cemā'ati leyleti'l-ķadir feķad* [EH 658/b] *eķazebi-
ķazzihī minhā* demişdür ya'nī bir kimesne Ķadr gicesinde yatsu ve şabāḥ namāzlarına
cemā'atle ḥāzır olsa taḥķiķen ol kimesne leyle-i Ķadrden naşībin (15) almışdur demek olur
Ebū-ş-Şeyḥ rivāyetinde Ebū Hüreyre raḍıya'llāhu 'anh merfū'an vārid olmuşdur ki *men
şallā el-ışā'e'l-āḥiretefī-cemā'atin fī-ramazāne feķad edrakeylete'l-ķadr* buyurmuşlar
ya'nī bir kimesneki Ramazān ayında yatsu namāzların cemā'atle kıla taḥķiķen ol kimesne
leyle-i Ķadre yetişdi demek olur ve bir 'ādet-i kerīmesi dahı bu idi ki 'aşer-i aḥīrde ehlini
uyḥudan uyarırdı (20) ya'nī anlara dahı giceyle tāt ü 'ibādet itdürürdi ve 'aşer-i aḥīrde
aḥşam ta'āmın seḥer zamānına dek te'hīr iderdi nitekim Enes ve 'Ā'īşe raḍıya'llāhu 'anh
ḥadīşlerinde *ennehu şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemyec'alū 'aşāhu seḥūren* vārid olmuşdur'aşā
feth-i 'aynla aḥşam ta'āmıdır ve saḥūr feth-i sinleseḥer ta'āmıdır İbn Ebī 'Āşım
rahmetu'llāhi aleyh ḥazret-i 'Ā'īşe (25) bu lafzla ihrāc itmişdür *kāne şalla'llāhu 'aleyhi ve
sellem izā kāne ramazāne ķāme ve nāme fe-i zā deḥale'l-āşru şedde'l-mīzare ve'ctenebe'n-
nisā'e veġtesele beyne'l- ezāneyni ve ce'ale'l-āşā'e seḥūren* mecmū'nuj muḥaşşılı budur
ki 'aşer-i aḥīr dāḥil olduğu [H 284/a] gibi ḥatunlarıyla mu'āmeleyi terk idüp 'ibādete
mütemaḥḥid olurlar imiş ve aḥşam yiyecek ta'āmı çāk seḥer te'hīr ider imiş ve iki ezān
arasında ġusl iderler imiş ammā ezānlar ķankı ezānlar idügi ḥazret-i 'Alī'den isnād-ı za'īfle
vārid olan ḥadīşde beyān (5) olinup aḥşamla yatsu mā-beyninde ġusl iderdi dinilmişdür
va'llāhi a'lem.

Nev'-i sādīs ol Ḥazretüj ḥaccı ve 'umresi beyānındadır:

Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem evvelā ma'lūm ola ki ḥaccuḥ [HE 502/b] ma'nāsı

luğatte kaçddur ve şer‘en mekân-ı mahşûşî zamân-ı mahşûşda fi‘l-i mahşûş ile ziyâretdür ve farziyyeti kitâbla sâbitdür Hakk subhânehü ve te‘âlâ kelâm-ı kadîminde *veli‘llâhi ‘alâ’n-nâsi haccü‘l-beyti mine’stetâ‘a* (10) *ileyhi sebîlen¹* buyurmuşdur âyet-i kerîme hükmince bir kimsenüñ gitmege kudreti ola ya‘nî hür olup ‘âkil ü bâlig olduğdan sonra meskeninden ve lâzım olan esbâb ü hizmetkârdan ziyâde mâla kâdir [EH 659/a] olan kimseye ‘ömrinde bir kerre hac itmek farzdur ve ol mâl şöyle gerekdür ki Mekkeye varup evine gelince yolda bineceğine ve kendü nafaqasına ve evinde kalan hatunun ve ‘iyâlinüñ (15) nafaqalarına kifâyet eyleye ve bir şartı dañı budur kiyollar emn üzere ola ve eger hatun kişi ise zevci yâhüd mahremi bile gide zîrâ bunlarsuz gidicek fesâd ihtimâli vardur bir kerre hac itmek farz idügüne delîl budur ki zıkr olınan âyet-i kerîme eydüğü zamânda Resûlu‘llâh şalla‘llâhu ‘aleyhi ve sellemnâsa hac idüñ diyü emr itdi eyitdiler her yıl mı idelim yoğsa hemân bir kerre mi idelüm (20) didilereyitdi her yıl degül hemân bir kerre hac idüñ diyü buyurdi İmâm Nesâ‘î nağlinde İbn ‘Abbâs raçıya‘llâhu ‘anhümâdan mervîdür ki ol Hâzret şalla‘llâhu ‘aleyhi ve selleminnâ‘llâhi ketebe *‘aleykümü‘l-haccé²* didi andan Akrâ‘ bin Hâbis *ekelle ‘âmin yâ resûlu‘llâh³* didi Fağr-ı ‘Âlem eyitdi *lev kültü ne‘am levecebet* didi ya‘nî Hakk sizüñ üzerüñüze haccı farz itdi didükde mezkûr Akrâ‘ her yıl mı (25) yâ Resûla‘llâh didi Fağr-ı ‘Âlem eger ne‘am diyeydüm her yıl vâcib olaydı diyü buyurdi ve‘l-hâşıl haccuñ vüçübı delîl-i kaç‘î birle sâbitdür hattâ bir kimesne mütehilan terk itse kâfir olur nitekim Tirmidî nağlinde ‘Alî bin Ebî Tâlib raçıya‘llâhu ‘anh ol Hâzretten rivâyetitmişdür ki *men meleke râhiletten ev zâden yubelliguhu ilâ beyti‘llâhi‘l-harâmi felemyehucce felâ ‘aleyhi en yemûte yehüdiyyen ev naşrâniyyen* [H 284/b] buyurmuşlar ya‘nî bir kimesne ki Beytu‘llâh’a yetişdirecek kadar zâd ü râhileye kâdir ola dañı hac itmeye Yehüdî ya Naşrânî olduğı hâlde ölmek lâzım degüldür dimek olur ya‘nî elbette kâfirdür İmânsız gider dimekdür el-‘iyâzü bi‘llâh hadîs-i şerîf terkini helâl i‘tikâd

¹ Kur’an 3/97: Yoluna gücü yeten herkesin o evi haccetmesi insanlar üzerinde allah’ın hakkıdır.

² Elbette Allah, sizin üzerinize haccı yazdı.

³ Her sene mi yâ Resulullah?

idenlere göredür ve ‘ulemā raḥimehümü’llāhi te‘ālā (5) ḥaccūñ vüçübü ‘ale’l-fevr midür yoḥsa ‘ale’t-terāḥi midür diyü iḥtilāf itmişlerdür İmām Ebū Yūsuf katında ve İmām A‘zam’dan rivāyet olınan mes’elenüñ delāleti üzere ‘ale’l-fevr vācibdür ya‘nī taq̄dīm olınan şerā’iḥ bulunduğdan şonra hemān evvel senede varup ḥac itmek gerekdür eger te’ḥīr iderse fāsık olur ve şehādeti redd olunur ve İmām (10) Aḥmed ve Şāfi‘ī katlarında ale’t-terāḥidür evvelki yıldan te’ḥīr ile āşim olmaz ammā ecel yetişüp vefāt iderse bunlar katında daḥı fāsık [EH 569/b] ve güneḥkār gitmiş olur veḳavl-i evvel rāciḥdür zīrā kişi bir yıl içinde vefāt itmek nādir degöldür iḥtiyāḥ [HE 503/a] budur ki ḳudret ḥāşıl olduğı yıl ḥac ideler İmām Mālik ḳavli daḥı budur ki ‘ale’l-fevr vācib olur mü’ellif raḥmetu’llāhi ‘aleyh (15) bu maḳāmda Ebū Yūsuf ve Şāfi‘ī katlarında ‘ale’t-terāḥidür diyü naḳl itmişdür ammā yaḥlışdur nitekim taḳrīr-i mezkūrdan ḥaḳīḳat-i ḥāl zāhirdür Ebū Dāvūd raḥmetu’llāhi naḳlinde ‘Abdu’llāh ibn ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anhümā ol Ḥazretten rivāyet itmişdür ki *men arāde’l-ḥacce felyete’accele’* buyurmuşlar bu ḥadīs-i şerīfden daḥı zāhirdür ki ‘ale’l-fevr vācib ola ve ibtidā’-i farziyyete ḥac ne (20) vaḳt olmuşdur diyü iḥtilāf itmişlerdür ba‘zılar hicretten evvel idi didiler bu ḳavl şāzzdur ve ba‘zılar şonra idi dimişlerdür bu ḳavl rāciḥdür ve şonra idi diyenler daḥı ḳanḳı senede idi diyü iḥtilāf itmişlerdür ba‘zılar altıncı yılda vāḳı‘ oldı zīrā *ve etimmu’l-ḥacce ve’l-‘umrete li’llāh*¹ ḳavl-i şerīfi ol senede nüzül itdi bu delālet ider ki itmāmdan (25) murād ibtidā’ farz ola didiler ve bu ma‘nāyı te’yīd ider ki ‘Alḳame ve Mesrūḳ ve İbrāḥīm en-Neḥa‘ī raḥimehümü’llāhi *ve aḳīmū* ḳırā’at itmişlerdür İmām Ḳurṭubī³ raḥmetu’llāhi bunlardan esānīd-i şaḥīḥe ile rivāyet itmişdürve ba‘zılar itmāmdan murād farz olınuğdan şonra ikmāldür didiler bu ḳavl üzere muḳaddem farz olınmaḳ iḳtizā ider İmām Vaḳdī’nün ba‘z-ı⁴ naḳl [H 285/a] etdüğünde beşinci yıl içinde ya daḥı muḳaddem olmaḳ fehm olınmışdur ve ba‘z-ı tē’ife katında farz olınması çāk hicretün toḳuzuncı ve onuncı yılına dek te’ḥīr olınmışdur bunlar daḥı ba‘z-ı delīl zıkr itmişlerdür

¹ Bir kimse Haccetmek isterse acele etsin.

² Kur’an 2/ 196: Allah için haccı ve umreyi tamamlayın.

³ Ḳurṭubī’ H; Ṭaberānī HE, EH

⁴ ḳışşa HE, EH ; -H

hāşılı vücübına delâlet iden toközuncu yılda ğazve-i Tebük vâkı‘ olduğı (5) senede nâzil oldu dimişlerdür ve ol Hâzretüñ şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ne kadar hac itdüğünde aqvâl-i rivâyet olmuşdur Tirmidî Câbirden rivâyet itdüğü üzere cümle üç hac itmişdür ikisi hicretten muqaddem birisi şonra vâkı‘ olmuşdur ve şonra itdüğü hac ya nice ‘umre dağı eylemişdür İbn Mâce ve Hâkim rivâyetlerinde kable’l-hicret (10) üç hac itmişdür İbnü’l-Cevzî eyitdi birkaç hac itmişdür ‘adedi ma‘lûm degöldür didi İbnü’l-Eşîr eyitdi hicretten evvel her senede hac eylerdi didi va’llâhu a‘lem [EH 660/a] bi-haķîkati’l-hâl İmâm Müslim rahmetu’llâhi ‘aleyh rivâyetinde vâkı‘ olan üzere Câbir’den mervîdür ki Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem Medîne’ye geldi dağı toköz yıl eglendi hac itmedi onuncu yılda Resûlu’llâh şalla’llâhu‘aleyhi ve sellem (15) hacca gider diyü halk arasında nidâ itdürdi andan eţrâfindan Medîne’ye katı çok kimse geldi murâdları bu idi ki Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem Hâzretine uyup hacca bile gideler ve ef‘âl-i hacdan ol Hâzret neylerse aña iķtidâ ideler anlar dağı öyle ideler pes ol Hâzretle Medîneden çıkup Zü’l-Huleyfe’ye geldük orada Esmâ bint ‘Umeys raçıya’llâhu ‘anhümâ (20) Muħammed bin Ebî Bekri toğurdu andan [HE 503/b] ol Hâzrete âdem gönderüp ben nice eylemek gerekim diyü su‘âl itdi Faħr-ı ‘Âlem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi *igteslî ve-stesfirîbi-sevbin ve aħrimî* didi ya‘nî ğusl eyle ve maħall-i ‘özri bezlerle tedârik eyle ve iħrâm giy didi Kaşvâadlu devesine süvâr olup yola girdi şol zamânda ki şaħraya çıkdılar nazâr itdüm (25) öñince râķibve mâşî gözüm yetişdüğü yire deñlü âdem idi oraya varınca yine şöyle ve şağında ve şolunda yine şöyle idi ve Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem aramızda giderdi ol Hâzrete Ķur‘ân nâzil olurdu ve ol te’vîl ü tefsîrin bilürdi ve her nesne ki ol işlerdi biz dağı anı işlerdük diyü buyurmuşdur İmâm [H 285/b] Nesâ’î naķlinde Medîne’den Zi’l-ka‘de’nünj beşi kalkduķda çıkdı biz dağı bile çıkup Zü’l-huleyfe’ye geldük dimişdür Zü’l-huleyfe didükleri Medîne ĳurbında bir mevzi‘dür hattâ Medîne’den öyle ile ikindi mâ-beyninde çıkdı ikindü zamânında Zü’l-huleyfe’ye geldi (5) ikindi namâzın anda iki rek‘at kıldı ol gice anda yatdı aħşamı ve yatsuyı ve şabâhı ve öyleyi anda kıldı cemî‘-i ĳatunları bile idi ol gice cümlesin

ṭavāf itdi andan ğusl eyledi ōnra iḥrām için bir daḥı ğusl itdi dimiŝlerdür Tirmidî rivāyetinde Ḥārice bin Zeyd atasından rivāyet eyler *kitecarrade ŝalla'llāhu 'aleyhi ve sellem li-ihlālihi ve-ġtesele*¹ (10) dimiŝdür ihlāl diyü ref'-i ŝavtla *lebbeyk Allāhümme lebbeyk*dimege dirler ḥüccāc iḥrām baġlandıkları zamānda böyle dirler Faḥr-ı 'Ālem baġlanmaḥ murād idüdüġünde ŝoyunup ğusl itmiŝler Ŝaḥīḥayn'da ḥazret-i 'Ā'işeden mervīdür ki *ṭayyebethü bi-zeriretin* [EH 660/b] dimiŝdür zerire ṭıbb nev'inden bir nesnedür ba'z-ı eczādan terkīb olunur ya'nî (15) ol Ḥazret iḥrām giydüġi zamānda zerire ile cism-i ŝerīfin ḥoŝ-büy itdüm didi ve bu ma'nā ba'z-'ibārātla daḥı rivāyet olunmiŝdur ḥāŝılı delālet ider ki iḥrām baġlanmaḥ istedikleri zamānda ṭayyib isti'mālî müsteḥab ola baġlanduġdan ōnra rāyiḥası kalmaḥ zarar eylemez hemān iḥrāmı baġlanduġdan ōnra isti'māl itmek ḥarāmdur yoḥsa (20) muḥaddem isti'māl idüp baġlanmaḥ müsteḥabdur İmām A'zam ve İmām Ŝāfi'î ve İmām Ebū Yūsuf ve İmām Aḥmed raḥimeḥümü'llāhi te'ālā mezheblerinde böyledür ve ekser-i ŝaḥābe-i kirāmdan böyle mervīdür ki İmām Nevevî daḥı cumhūr 'ulemā-yı selef ü ḥalefden böyle rivāyet itmiŝdür İmām Mālik raḥmetu'llāhi ḳable'l-i ḥrām ŝol aŝl ṭayyib isti'mālînin men' itmiŝdür ba'de'l-i ḥrām (25) rāyiḥası ḳala lākin itdüġi taḳdīrce isābet itmiŝ olur ammā üzerine fidye lāzım olmaz dimiŝdür ḥazret-i 'Ā'işe'den raḳıya'llāhu 'anhā mervīdür ki ol Ḥazret 'aleyhi'ŝ-ŝalavātü ve's-selām iḥrām baġlanmaḥ istedükde mübārek başını ḥaṭmi ile çögenle ileyurdı dimiŝdür Enes bin Mālikden mervīdür ki Resūlu'llāh ŝalla'llāhu 'aleyhi ve sellem öyle namāzın mevzi'-i mezkūrda [HE 504/a] [H 286/a] ḳıldı daḥı rāḥilesine bindi Cebel beydānuḡ üstine çıḳduġı zamānda ihlāl itdi dimiŝdür Ebū Dāvūd böyle naḳl itmiŝdür ve likin Ŝeyḥeyn rivāyetlerinde İbn 'Ömer ḥazretinden mervī olan budur ki *mā ehlele illā min 'indi'l-mescidi* dimiŝlerdür ya'nî Zül'-ḥuleyfe mescidi yanından (5) ihlāl itdi ġayr-ı yerden itmedi dimiŝdür bir rivāyetde devesine binüp deve ḳaḳduġı zamānda oradabir ŝecere var idi anuḡ yanından ihlāl itdi dimiŝdür cā'izdür ki ol ŝecere mescid ḳurbında ola orada devesine süvār olduġı

¹ İhlal için soyundu ve yıkandı.

gibi Allāhümme lebbeyk demiş ola ve bir rivāyetde mübārek ayağın rikāba başduğı zamānda ihlāl itdi (10) demişlerdür Tirmidī ve Ebū Dāvūd rivāyetlerinde Cābirden mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hacca gitmek murād idündükde halk arasında nidā itdürdi andan yanına cem' oldılar vaqtā kim beydāya geldi ihrām bağladı demişdür beydā luğatde şahrā ve beyābāna dirler ammā bu maqāmda mezkūr olanbeydādan murād Zü'l-ḥuleyfe mescidinüñ [EH 661/a] yanında (15) bir miqdār düz yer vardur oldur Ebū Dāvūdkatında İbn Cübeyrden vārid olmışdur ki İbn 'Abbās ḥazretine ben eyitdüm aşḥāb-ı resūluñ ihlāl ḥuşuşında itdikleri ihtilāfdanta'accüb itdüm bunuñ aşlı nedür didüm eyitdi ben ol ḥuşuşı cümleden yeg bilürüm Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden bir hac vāқи' olmışdur ihtilāfları buradandur (20) ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hacca niyyet idüp çıkdığı zamānda Zu'l-ḥuleyfe mescidinde iki rek'at namāz kıldı hemān fāriğ olduğı gibi ihlāl itdi bir ṭā'ife bunu işidüp ḥıfz itdiler andan şonra devesine bindi deve olḤazreti götürdüğü zamānda yine ihlāl itdi bir kavm dağı ihlāle yetişdiler bunuñıfz itdiler andan gitdi (25) beydā yoğuşına çıkdığı zamānda yine ihlāl itdi bir ṭā'ife de bunu işitdiler ḥāşılı her kişi işitdügün rivāyet eyledi ammā ben cümlesin işitdüm dimege ifāde buyurdi Sa'īd bin Cübeyr eyitdi İbn 'Abbās raḍıya'llāhu 'anhümā kavliyle 'amel iden kimesne ihlāl muşallāsında namāzdan fāriğ olduğı zamānda eylesün didi İmāmA'zamḥazretlerinüñ mezhebi dağı budur [H 286/b] ve'l-ḥāşılıhrām giymek isteyen kimse ḡuldide yāḥūd āb-dest ala ammā ḡusl efzaldür ve ṭayyib isti'māl ide ve ihrāmın giye ve iki rek'at namāz kıla andan şonra *Allāhümme innī urīdū'l-ḥacce feyessirhu-lī ve teḳabbelhu minnī*⁷diye andan şonra şalātı 'aḳabince ihlāl ide ya'nī *lebbeyk Allāhümme lebbeyk lā şerīke leke (5) lebbeyk inne'l-ḥamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülke lā şerīke lekediye* kütüb-i Ḥanefiyyede böylece meşṭürdurve ḥaccü'l-vedā' ki ol Ḥazretüñ āḥir ḥaccidür şaḥābe-i kirām bunda ihtilāf itmişlerdür bu hacda müferredide [HE 504/b] demişlerdür ve müferred aña dirler ki yalnız hac niyyetine ihrām bağlanmış ola ba'zılar

¹ Allahım, elbetteben haccetmek istiyorum,onu bana kolay kıl ve onu benden kabul eyle.

dağı mütemetti' idi temettü'den helâl oldu dağı şonradan hacca ihrâm bağlandı (10) didiler mütemetti' aña dirler ki evvelâ 'umre için ihrâm bağlana ef'âl-i 'umreyi tamâm idündükden şonra ihrâmın çıkara tekrâr hac niyyetine ihrâm bağlana ve ba'zılar eyitdiler mütemetti' idi ammâ sevğ-i hedy itmekiçün temetti'den helâl olmamışdıķāarin degüldür didiler helâl olmağuş burada ma'nāsı ihrâmdan çıkmağdur ihrâm içinde olan kimseye harâm dirlerihrâmdan çıkana helâl dirler (15) hāşıl ol Hāzret şalla'llāhu 'āleyhi ve sellem 'umre niyyetine ihrâm bağlanmışdı ammâ ol ihrâmdan çıkup [EH 661/b] hac için yine bağlanmağ itmedi hemān anuş üzerine haccin tamām itdi dimek olur bir kavlı dağı budur ki ķāarin ider didiler ķāarin aña dirler ki ihrâm bağlandığı zamānda iki rek'at namāz kılduğdan şonra hac ve 'umrenüş ikisin bile niyyet idüş *Allāhümme innī urīdū'l-hacce* (20) *feyessirhumā- lī ve teķabbelhumā minnī* diye andan şonra tavāf ve sa'y ide andan şonra hac ef'āline başlaya hāşılı böyle diyenler 'umre-i ihrâmdan çıkmadı cemī'-i ef'āl 'umre ve hacı tamām itdükden şonra çıkdı ve hac ve 'umrenüş ikisi için tavāf-ı vāhid ve sa'y-ı vāhid itdi ve sevğ-i hedy itdi dimişlerdür ihrâmında dağı altı kavlı üzere ihtilāf itdiler biri (25) budur ki yalnız 'umre için telbiye itdi ve anuş üzerine müstemirr oldu didiler telbiyenüş ma'nāsı lebbeyk Allāhümme lebbeyk dimekdür ya'nī evvel 'umre için telbiye itdi ve anuş üzerine haccin tamām itdi didiler ikinci kavlı budur ki yalnız hac için telbiye itdi ve anuş üzerine müstemirr oldu didiler üçüncü budur ki hac için telbiye itdi ve şonradan 'umre idhāl itdi didiler dördüncü [H287/a] budur ki evvel yalnız 'umre için telbiye itdişonradan hac idhāl itdi didiler beşinci budur ki muṭlaķan ihrâm giydi hic birin ta'yīn itmedi şonradan ta'yīn itdi didiler altıncı budur ki hac ve 'umreye ma'ā-telbiye itdi didiler bu huşuşda ba'z-ı 'ulemā katı çok taṭvīl kelām itmişlerdür (5) ve likin bu maķāmda fehmi olınan budur ki efrād ve temettü' ve kırāndan ķankısı efzaldür ol beyān olına imdi ma'lūm ola ki şāhābe ve tābi'īnden çok kimesneķatında ve İmām A'zam ve Şāfi'iyeden ve ğayrıdan ba'z-ı 'ulemā katlarında kırān-ı efrād ve temettü'den efzaldür şāhābe-i ķibārdan naķl olınan eḫādīs-i şerīfenüş mu'ārazadan sālīm olanları mücebince Resūlu'llāh (10)

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem haccında kırān itmişdür ya'nī hac ve 'umreye ma'ā-i hlāl eylemişdür ve İmām Şāfi'ī ve Mālik ve daḥı ba'zılar kavlinde efrād efzaldür ve şahābeden [HE 505/a] bir cemā'at ve ba'z-ı tābi'īn ve daḥı şonjra gelenlerden ba'zılar katında temettü' efzaldür ve İmām Aḥmed mezhebi bunun üzerinedür e'immeden her biri mezhebine münāsib bir nesneye fā'iz (15) olup anı temessük idinmişdür İbn 'Abbās raḍıya'llāhu 'anhümā ḥazretinden mervīdür ki [EH 662/a] Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemZu'l-huleyfe'de öyle namāzın kıldı daḥı nākasını istedi ve senāminükeşāğ cānibinde nişān itdi ve kanını sildi ve boynuna iki na'l-i kılade itdi dimişdür aşı budur kıqarbān olacaḥ devenüñ şırtında bir yerin bıçaḡla çalup kan (20) akıdırlar ve ol kanı yarasınun üstine ve eṭrafına bulaşdırırlar ve boynuna ba'z-ı nesne aşarlar maḡşūd ḡurbānlık idüḡi ma'lūm olmaḡdur eger su'āl olınup ḡaraḡ ḡurbānlık idüḡüne nişān ise kesmek ne lāzım ḡayrı ṭarīḡ yok mı idi dinilürse ol zamānda müşrikīn sā'ir nişāne i'tibār itmezlerdi ḡādir olup bulduḡları (25) yerde çekerler alurlardı ammā böyle yaralanmış ḡorseler almazlardı Faḡr-ı 'Ālem ḡazreti anuñçün nākasını yaralamış idi İmām A'zam raḡmetu'llāhi şimdi ki zamānda yaralamak mekrūhdur ḡayrı nişān itmek gerek Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡazretinün yaraladuḡı müşrikīnden şaḡınmaḡ için idi şimdi ol maḡzūr yokdur diyü buyurmuşdur Hidāye ve sā'ir kütüb-i [H 287/b] Fūrū'da böyle meşūrdur ve Tirmidī rivāyetinde *ḡalledena'leyni veeş'ara'l-hedy fi's-şakki'l-eymenibizl- huleyfati ve emāṭa 'anhü'd-deme'* vārid olmuşdur bundan daḥı murād İbn 'Abbāsdan mervī olanun ma'nāsıdır birḡaç'ibāretle daḥı vārid olmuşdur zıkr olınan rivāyetlerden fehm olınan (5) budur ki yaraladukdan şonjra kanın silüp gidermiş ola zīrā *imāṭe 'anhü'd-dem* lafzınun muḡtezāsı budur ammā kütüb-i fūrū'da *ve yelṭaḡa senāmuḡā bi'd-dem* diyü zıkr olınmışdur ma'nāsı devenüñ şırtını kanla bulaşdırma dimeḡdür i'timād müctehidīnḡavline olmaḡın öyle taḡrīr olındı va'llāhu a'lem Tirmidī ve İbn Māce ḡadīslerinde vārid olmuşdur ki (10) ol ḡazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir eski raḡl üzere hac itmişdür ki dört dirhem ya aḡa ḡarīb ancaḡ deḡerdi

¹ Zü'l-Huleyfe'de iki nalı devenin boynuna ḡerdanlık etti. Saḡ tarafından keserek kurban olduḡunu işaretledi ve kanı ondan giderdi.

dimişlerdür rahl devenün semeridür küçük semerdür âdem birmege maşûşdur ve ol zamânda ki Fahr-ı Kâ'inât şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hacc-ı şerîfe çıkdı aşhâb-ı kirâmı bile çıkdılar ve anlar haccdan gayrı nesne bilmezlerdi ya'nî 'umre ne idüğünden haberdâr degüllerdi (15) Resûlu'llâh hazreti vücûh-ı ihrâmı beyân itdi ve anlara 'umre kılmagı câ'iz gördi Buḥārî nakli üzere *men eḥabbe en yuhillebi-'umretin felyehille ve men eḥabbe en yuhille bi-ḥaaccin felyuhille* [EH 662/b] didi ya'nî 'umreye ihlâl itmekden ḥazz iden eylesün ve ḥacca ihlâl itmekden ḥazz iden anı eylesün dimek [HE 505/b] olur ḥaşılı ḥalk muḥayyer kılmakdur dileyen 'umre niyyetin eyleye dileyen (20) ḥac niyyetin eyleyeve İmâm Aḥmed rivâyetinde *men şā'e felyuhille bi-'umretin* lafzıyla vârid olmışdur İmâm Buḥārî ve Müslim rivâyetleri üzere ol Ḥazret 'aleyhi's-şalavâtü ve's-sellem Ebvâ yâḥûd Veddân didükleri menzile geldükde Sa'b binCessâme nâm bir kimesne bir ḥımâr-ı vaḥşi ihdâ eyledi Fahr-ı 'Âlem kabûl itmedi sonra kimsenün vechinden bî-ḥuzûrluk fehm idicek (25) eyitdi *innâ lem nerudehhü'alyeke illâ eneḥurumun* didi ya'nî senün hediyyeñi biz senün üzeriñe redd itmedük illâ biz ihrâm giymişlerüz didi bir rivâyetde ḥımâr-ı vaḥş ve bir rivâyetde laḥm-ı ḥımâr-ı vaḥş vârid olmışdur ve bir rivâyetdeşakḳ-ı ḥımâr-ı vaḥş ve bir rivâyetde 'uzvu min laḥmı şayd vârid olmışdur [H 288/a] ḥaşılı mezkûr şa'b ol Ḥazrete bir şayd tutup hediyye getürdi yâḥûd şayduñ bir miqdâr etinden getürdi Fahr-ı 'Âlem içinde olmağın kabûl itmedi dimekdür rivâyet-i mezkûre ile 'amel itdiler ihrâm giymiş olan kimesne şayd itmek ve gayruñ şaydından ekl itmek câ'iz degüldür dimişlerdür (5) ammâ İbn Vehb ve Beyḥakî rivâyetlerinde kabûl itdi ve ekl itdi ve kavm daḥı ekl itdiler dinilmişdür İmâm A'zam ḥazretlerinde mezhebi budur ki kimesne ki ihrâm içinde olmaya anuñ tutup boğazladıḡı şayduñ etinden ihrâm giymiş kimesne ekl itmek ḥelâldür ammâ şöyle gerekdür ki şaydı göstermiş olmaya ve şayd it diyü emr itmiş olmaya eger bunlaritdise ḥelâl olmaz İmâm (10) Şâfi'îkavlinde böyledür ki ihrâm giyen kimesne kendü şayd itse yâḥûd gayrı kimesne bunuñ için şayd idivirse ol şayduñ eti buña ḥarâm olur gerekse şayditmede izni olsun gerekse olmasun ammâ ihrâm giymeyenlerden bir

kimesneyekendü nefsi içünşayd itmiş olsa anuñ etinden iħrām giymiş kimesneye ihdā eylese ol daħı alup ekl itse (15) ħelāldür dimişdür İmām Mālik ve Aħmed ve Dāvūd mezhebleri daħı budur ve birtā'ife ħatında maħrem olan kimseye laħm-ı Őayd [EH 663/a] ařlā ħelāl olmaħ yokdur gerekse kendü Őayd itmiş olsun gerekse ğayrı Őayd itmiş olsun ħāřılı muılaħa ħarāmdur didilerĶāđıve İyāz raħmetu'llāhi 'aleyh 'Alīden ve İbn 'Ömerden ve İbn 'Abbāsdan böyle rivāyet itmişdür rağıya'llāhu te'ālā 'anhüm zīrā Ħaħķ te'ālā (20) ve ħurrime 'aleyküm Őaydu'l-berrı ma dumtum ħurumāen buyurmuşdur ve Őayddan murād ma'nāymuřayyedürdidiler ya'nī āyet-i kerīme ħükmince kiři mādām ki iħrām içinde ola aña Őaydü'l-berr ħarāmdur ve Őayddan murād [HE 506/a] ma'nā-yı masdarīdegüldür kiavlamakħarāmdur dimek ola belki mef'ül ma'nāsı murāddur ya'nī avlanmış ħayvān size ħarāmdur mādāmki iħrām içinde olasız dimekdür didiler ve řa'b ħadīsinüñ zāhiri (25) delālet ider ki ħarām ola zīrā Resūlu'llāh ħazreti ħabül itmeyüp redd itdüĝin maħrem olmasıyla ta'līl itdi senüñ getürdüĝün Őaydı ħabül itmedüĝümüz anuñçündür ki biz maħremiz diyü buyurdı sen bizimiçün Őayd itdün dimedi imdi hemān iħrām içinde olmaħ laħm-ı Őaydı ħarām kıılır didiler ve řerā'ıti üzere ekl ħelāldür diyenler řaħiħ-i Müslimde mezkūr olan EbūĶatāde [H 288/b] ħadīřiyle istidlāl itdiler zīrā EbūĶatāde maħrem degülken tutduĝı Őayd ħaħķında Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem maħremlere eyitdi *ħüve ħelālün fekālūhu* didi ya'nī ol Őayd size ħelāldür imdi ekl idün diyü buyurdı bir rivāyetde böyledür ki fehel me'aküm minhü řey'in didi ya'nī ol Őayduñ (5) baĝıyyesinden nesne var mıdur diyü şordı anlar daħı *me'anā riceluhu* didiler ya'nī ayaĝı bizdedür ol Ħazret aldı ekl itdi dimişlerdür murād-ı řerīfleri anuñ ekli ħelāl ve şayyib idüĝün beyān idi ve řarīķ-i Mekke'de giderken vādī-i 'Uřfān didükleri dereye geldüklerinde Ħ'āce-i 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yā Ebā Bekr bu vādī ħanķı vādīdür diyü buyurdı (10) Ebū Bekr eyitdi vādī-i 'Uřfān'dur didi Faħr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *leķad merre bihi ħūdun ve řālīħün 'alā bekreyni aħmareyni ħuřümühümā'llifü ve üzuruhumu'l-'abātü erdiyetuhüm nemāru yulebbüne yehuccüne'l-beyte'l-'atīķe* didi leķad merrede olan lām

mevṭi'e kasemdür ya'nī va'llāhi taḥkīken Hūd ve Şālih 'aleyhima's-selām bu vādīyi geṇüp Ḥacc-ı Beytu'llāh'a gıtdiler iki kızıl genc deveye [EH 663/b] binmişler idi (15) develerinüñ zimāmı līfden idi ve kendülerinüñ izārları 'abādan ve ridāları nimārdan idi dimekdür izār ve ridā ne idükleri sābıqda bir iki maḥalde beyān olınmışdurve'abā ne idügi ma'lümdur ammā nimār nemevenin cemi'dür ve nemerekelime vezni üzere şof kısmından bir bürdedür üzerinde aḳ ve siyāh yol yol atılmış ḥaṭlar vardur (20) ve *izarhümve erdiyethüm* cem'-i zamīrleriyle olduğı refīkleri i'tibāryladur İmām Müslim raḥmetu'llāhi 'aleyh İbn 'Abbāsdan rivāyet eyler ki ol Ḥazret 'aleyhi's-şalavātü ve's-selām vādīü'l-Ezraḳ didükleri dereye uğraduğı zamānda *ke-ennī enḇuru ilā musā mine's-seniyyeti vādī'en işbe'eyhi fī-üzüneyhi mārren bi-hezā'l-vādī lehü cü'ārün ilā'llāhi bi't-telbiyet* idiyü buyurdı dimişdür (25) ya'nī güyian şu yoḳuşdan Mūsā'ya nazār iderüm iki parmaḳların iki ḳulağına ḳomış bu vādiden mürür ider olduğı ḥāle ve daḫı şol ḥāle ki lebbeyk lebbeyk dimekle Allāh te'ālāya tazarru' iderdi cā'ün illa'llāhi diselertazarru' ileyh bi'd-da'an dimekdür Buḫārī naḳlinde vādī ta'yīn olınmayup hemān bu lafzla mezkūr olmışdur [HE 506/b] ammā Mūsā [H 289/a] *ke-innī enḇuru ileyhi izā encedere mine'l-vādī yülebbī* Mühelleb eydür Mūsā lafzıyla vārid olduğı ba'z-ı rivāyetünḡvehmindendür belki 'isā lafzıyla gerekdür zīrā Mūsāḥayy olup şonra ḥacc idecegi ḥaber ü eşerde gelmiş degüldür belki 'isā ḥaḳḳında vārid olmışdur vādīye müştebih olup naḳl itmişdür (5) *leyühilinne ibnü meryeme bifecci'r-revḥā't* ḥadīsi ben didügi medelālet ider dimişdür ammā Mühelleb bu maḳāmda tevehhüm eyledi zīrā Buḫārī ḥadīsinde ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām daḫı zıkr olınmışdur Müslim rivāyetinde Yūnus 'aleyhi's-selām daḫı zıkr olınmışdur bunlarda daḫı rāvīḡalaṭ itdi mi diyelüm mücerred kendü tevehhümüyle şıḳatı ḡalaṭa nisbetün ne ma'nāsı vardur didiler 'Ulemā-yı ḥadīs ol (10) Ḥazretün *ke-innī enḇuru*² didüğünden murād nidüğünde iḥtilāf itdiler ba'zı kimesne eyitdi olḥāletle Mūsā'yı rü'yāda muḳaddimen görmüşdi Ḥacca giderken tezekkür idüp söyledi ve enbiyānuḡrüyāsı vaḫydür didi ve

¹ Meryemin oḡlu iki daḡ arasında yolda lebbeyk lebbeyk diyerek yürüyordu.

² Sanki nazar ediyorum, görüyorum.

ba'zılar daḥı ḥaḳīkate ḥaml idüp enbiyā'aleyhimü's-selām Ḥaḳḳ te'ālā katında iḥyādur ve rızıkları virilür bu ḥāletde Ḥacc itmeden anlara māni' nesne (15) yoḳdur didiler nitekim Enes rivāyetinde ḥazret-i Mūsāyı ḳabrinde namāza ḩurmuş gördüḡi sābıḳan zıkr olunmuşdı [EH 664/b] İmām Ḳurḩubī eydür enbiyā'aleyhimü's-selāma 'ibādet maḥbūb olmuşduranlar 'ibādeti nefislerinüḩtaḳāzāsıyla iderler nitekim ehl-i Cennet zıkrü'llāḥ itmede böyledür yoḩsa üzerlerine lāzım ḳılınup itme degüldür ammā bu da ma'lūm ola ki görinen (20) rūḩlarıdur cisimleri degüldür cisimleri ḳabirlerindedür ḩann olınan budur ki rūḩları bir şürete temessül idüp ol Ḥazrete görünmüşlerdür nitekim Leyletü'l-İsrā'da ḳatlı idüp görünmüşler idi ibnü'l-Münīr rahmetü'llāhi 'aleyh ve ḡayrı buyurduḳları üzere Ḥaḳḳ te'ālā anlaruḡ rūḩlarına birer mişāl ḩaḳḳ eyler andan soḡra vāḳı'ada göründükleri gibi zāhirde daḥı görünürler ve (25) ba'zılar eyitdiler anlar ḩayātlarında nice Ḥacc idüp nice telbiye itdikleri temşīl olunmuşduranuḡçün Faḩr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ke-i nnīdiyü buyurdı didiler bir ḳavlı daḥı budur ki anlaruḡ aḩvālinden kendüye vaḩy ile ḩaber virildi ve şiddet ḳaḩ'i olmaḡla *ke-innī enḩzurudidi* dimişlerdür ve maḳşad İsrā'da buḡa müte'allıḳ kelām-ı müstevfā sebḳat itmişdür rivāyet olunur ki [H 289/b] Serf didükleri mevzi'e geldükde ol Ḥazret aşıḩābına ḩıḳup eyitdi *men lem yekün hedyün fe-eḩabbe en yec'alehā 'umraten felyefa'l ve men kāne ma'ahü'l-hedyü felā* didi ya'nī şol kimesne ki yanınca ḳurbānın sürmüş olmaya ve Ḥac yerine 'umre ḳılmaḳ isteye 'umre eylesün ammā anuḡ ki ḳurbānı ola (5) itmesün didi murād ḳurbānı olmayan mücerred 'umre ile iktifā dilerse eylesün ammā ḳurbānı olan Ḥac itsün 'umre ile iktifā itmesün dimekdür ve mevzi'-i mezkürde ḩazret-i 'Ā'işe [HE 507/a] raḑıya'llāhu 'anhā ḩayz gördi Resūlu'llāḩ ḩazreti 'Ā'işe üzere duḩūl idicek gördi 'Ā'işe aḡlar niçün aḡlarsın didi 'Ā'işe eyitdi aşıḩābıḡa didüḡüḡ sözi işitdüm 'umreden men' olındum didi (10) Faḩr-ı 'Ālem nedür aşıḩı diyü su'āl itdi 'Ā'işe eyitdi namāz ḳılamazam didi Resūlu'llāḩ ḩazreti eyitdi namāz ḳılmađuḡ saḡa ḩazarar itmez senüḡ 'özrüḡ vardur ve sen ḩazret-i Ādem ḳızlarından bir ḩatunsun Ḥaḳḳ te'ālā anlaruḡ üzerine yazđuḡun saḡa da yazmışdur imdi sen Ḥac ef'ālinde ol ümīddür ki

Ḥaḳḳ te‘ālā anı saña naşīb eyleye diyü buyurdı (15) Buḥārī ve Müslim ve ğayrılar böylece rivāyet itmişlerdür ve bir rivāyetde ḥācılar işlediği ef‘ali sende işle ammā ḥayzdan ḥalāş bulup pāk [EH 664/b] olunca ṭavāfeyle diyü buyurmuşdur ve ḥazret-i ‘Ā’işe’nünḡ ḥaccında daḡı iḡtilāf itmişlerdür ba‘zılar evvelā Ḥac için iḡrām bağlanmışdı didiler ve zāhir ḥadīs budur ammā ‘Urve’den bir rivāyet (20) vardır kive *küntü fimen ehelle bi’l-‘umreti* demişdür bu taḡdīrce hemān ‘umre niyyetin itmiş olur İmām Aḡmed Hüreyre’den naḡl itdüğü üzere *ve lem eşekḡkü hedyen* lafzı daḡı menḡıldur ben ‘umre niyyetin itmişdümve ḡurbānlık sürmemişdür demişdür ammā Esved rivāyetinden ḥazret-i ‘Ā’işe *ḡaracnā me‘a resūlu’llāḡ ṡalla’llahu ‘aleyhi ve sellem nülebiy velā nezḡuru ḡaccen ve lā ‘umreten* demişdür ya‘nī ol Ḥazretle (25) telbiye iderek ḡıḡdık ḡac ve ‘umre zıḡr itmezdük dimeḡ olur eḡādīs beynin cem‘de buyurmuşlardır ki iḡtimāldür ‘Ā’işe evvel yalnız ḡac için itmiş ola nitekim ṡaḡābeden niceler öyle itmişler idi ṡonradan Resūlu’llāḡ ḡazreti ḡaccı ‘umreye tebdīl itmekbuyurduḡda ‘Ā’işe daḡı anlarla bile tebdīl itdi mütemetti‘e oldu andan ṡonra vaḡtā kim Mekke’ye duḡūl itdi andaḡayz [H 290/a] gördi ṡavāfa ḡābiliyyet ḡalmadı ‘umre ise ṡavāfsız mümkin degül Faḡr-ı ‘Ālem emr itdi yine Ḥacca iḡrām bağlandı didiler ve ṡāfi‘iyye ve Mālikiyye bu maḡāmdaba‘z-ı baḡşler itmişlerdür İrādı ḡendān menfa‘ati müfīd degüldür rivāyet olunur ki Ḥ‘āce-i Kā’ināt ṡalla’llāḡu ‘aleyhi ve sellem Zūṡuvā didükleri (5) menzile geldi ol gice anda yatdı ṡabāḡ olıcaḡ namāzı ḡıldı andan ḡusl eyledi İmām Buḡārī naḡlinde böyle vārid olmuşdur ṡaḡīḡayn’da vārid olmuşdur ki Mekkeye geldiği zamānda ā‘lāsından duḡūl itdi didiler ḡadīs-i ṡaḡīḡde İbn ‘Ömer ḡazretinden mervīdür ki *kāne ṡalla’llāḡu ‘aleyhi ve sellemşehre duḡūl itdüḡde oradan itmişler ve aṡḡāb-ı sünenden mervīdür ki Resūlu’llāḡ ḡazreti Mekke şehrine ‘umre-i Ci‘rāne’den ğayrı zamānda giceyle girmek vāḡı‘ olmadı ammā ol zamānda ki giceyle girüp ‘umresin ḡazā itdi [HE 507/b] yine giceyle Ci‘rāne didükleri yere geldi anda ṡabāḡladı demişlerdür (15) ‘Aṡādan mervīdür ki*

eger dilerseñiz giceyle girün siz Resūlu'llāh ḥazretine beñzemezsiz ol İmām idi ḥalk görsünler diyü gündüz [EH 665/a] girürdi dimişdür ve Mekke şehrine Zi'l-ḥiccenün dördünde duḥūl itdi duḥā vaḳtinde bāb-ı ābdimenāfdan mescid-i ḥarāma girdi zīrā bāb-ı mezḳūr nefsi beyt-i şerīfün ḳapısına ḳarşudur ve Ka'benün ḳapısı cānibi sā'ir cāniblerinden (20) eşrefdür nitekim İbn 'Abdü's-selām zıkr itmişdür Mekḥūl'den mervīdür ki ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem beyt-i şerīfi gördüğü zamānda *Allāhümme zid haze'l-beyte teşrīfenve ta'zīmen ve mehābeten'* dirdi İmām Ṭaberānī raḫmetu'llāhi Ḥuzeyfe bin Esīd'den naḳl itmişdür ki Faḫr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem beyt-i şerīfe naḳar itdüğü zamānda *Allāhümme zid beyteke hezā teşrīfen ve (25) ta'zīmen ve tekrīmen ve birren ve mehābeten ve zid min şerefihi ve 'azīm umimmen ḥaccehu va'temmerehu ta'zīmen ve teşrīfen ve birren be mehābetenve* dirdi rivāyet olunur ki girdüğünde taḫıyyatü'l-mescid ḳılmadı hemān ṭavāfa başladı zīrā ṭavāf-ı beytdür taḫıyyat-ı mescid degüldür didiler andan şonra istilām-ı ḥücre itdi istilām selāmdandır ya'nī taḫıyyat ma'nāsıdır Ezherī böyle dimişdür ba'zılar [H 290/b] kesr-i sinle silāmdanme'ḥüzdür selām ma'nāsınadır maḳşūd ol Ḥazret elinde ki'aşasıyla rukneīmā itdi dimekdür didiler ve'l-ḥāşıl istilām-ı Ḥacer oldur ki Ḥacerü'l-Esved'e yapuşurlar el sürmek ve yüz sürmek ve öpmek istilāmdur her ḳanḳısın itseler istilām-ı Ḥacer (5) bulunur eger Ḥacer-i şerīf ḳurbı mezāḫim olursa ırāḳdan işāret itmek kifāyet eyler Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinün bir egri başlu 'aşası var idi anuḳla işāret itdi dimişlerdür ve ma'lūm ola ki beyt-i şerīfün dört divārı vardır birinde Ḥacerü'l-Esved vāḳı' olmuşdurve İbrāhīm 'aleyhi's-selām ördüğü temelüzere yapılmışdur (10) bir divārı daḫı İbrāhīm temeli üstündedir mezbūr divārlarun biri taḳbīl olunur ve biri istilām olunur ḳalan iki divārlarbu ḥaysıyyetlerden ḥālī olmaḳın ne taḳbīl olunur ve ne istilām olunur İmām Şāfi'ī naḳlinde İbn 'Ömerḥazretinden mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥacer'e istikbāl itdi andan şonra istilām itdi ve mübārek leblerin Ḥacer üstine (15) vaż' itdi

¹ Allahım, bu evin şerefini,büyükliğini ve heybetini arttır.

dimişdür Taberānī rivāyetinde böyledür ki rükne istilām itdüğü zamānda *bismi'llāhi va'llāhu ekber*dirdi ve her bār ki Hacer'e geleydi Allāhu ekber dirdi dimişdür veṭavāfi devesi üstünden mi itdi yoḥsa ḳademi üstünde mi itdi iḥtilāf itmişlerdür ṣaḫīḥ-i [EH 655/b] Müslim'de'Ā'īşe'den mervīdür ki Hacetü'l-Vedā'da devesi üstünden ṭavāf itdi dimişdür ve bunun vechi (20) ne idi diyü iḥtilāf olındı Ebū Dāvūd naḳlinde böyledür ki [HE 508/a] Mekke'ye geldüğü zamānda mizāc-ı şerīfi ḥoş degüldi anuḳçün deve üzerinde ṭavāf itdi didiler ve yine Müslimde Ebūṭ-Ṭufeylden mervīdür ki ol Ḥazreti gördüm beyt-i şerīfi deve üstünden ṭavāf iderdi dimişdür Cābir rivāyetinde böyledür ki deve üstünden ṭavāf itdüğü neyledüğün (25) ḥalk görmek için ve su'al itmek için idi dimişdür İbn Baṭṭāl eydür bu ḥadīṣde delālet vardır ki laḥm ekl olınan ḥayvānlar iḥtiyāc olındüğü zamānda mescide girmek cā'iz ola zīrā anların bevlı murdār itmez ḡayrılarını öyle degüldür dimişdür buḳa i'tirāz olındı ki ḥadīṣ-i şerīfde iḥtiyāc olıcaḳ sā'irinün duḫūlı cā'iz degüldüğüne delālet [H 291/a] yoḳdur belki cevāz ve televvüsiḫtimāline göredür ṣol ḥayvān ki mülevveṣ itmek iḥtimāli ola girmek cā'iz degüldür ve Resūlu'llāḥ Ḥazretinün nāḳası ta'līmlü iditelvīs itmesinden ḥavf olınmazdı anuḳçün girdi dimişlerdür ba'z-ı 'ulemādan mervīdür ki nāḳa üzerinden ṭavāf Allāhu a'lem ṭavāf-ı ifāzada (5) idi ṭavāf-ı ḳudūmde degüldür zīrā Cābirden mervīdür ki ṭavāfinun üç evvelkisinde yürüte yürüte ṭavāf itdi diyü naḳl itmişdür bu iḳtizā ider ki yayan ola ve bir kimseden menḳül degüldür ki nāḳasız yürüdürmüş ola hep rivāyet idenler bi-nefsihi yürütdi dimişlerdür İmām Şāfi'ī raḫmetu'llāhi daḫı ṭavāf-ı ḳudūmünde yayan ṭavāf eyledi dimişdür rivāyet olunur ki (10) istilām-ı Hacerden ṣonra ṣaḡ cānibinden ṭavāfa baṣladı üç evvelki ṭavāfsa tīz tīzyürüdi dōrtṣonra ki ṭavāfda 'ādet üzere yürüdi ve tīz yürümenün vechi sābıḳan zıkr olınan üzere budur ki 'umre-i ḳaziyyede Mekkeye geldiklerinde müşrikīn ṣaḫābe-i kirām için bunları Yesrib'ün ṣıtması zebūn itmişdür diyü söyleşürlerdi anlara celādet (15) göstermek için Resūlu'llāḥ ḥazreti ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem aṣḫābına emr erdi ṭavāf itdüklerinde yürüterek ṭavāf itdiler müşrikīn gördiler daḫı biz bunları zebūn oldıṣanurduḳ [EH 656/a] bunlar ḥod evvelkiden cüst ü çapuk olmuşlar

didiler şonradan Haccetü'l-Vedâ'da Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem aşhâbı yine yürüterek tavâf itdiler yedi tavâfuñ (20) üç evvelkisin yürüte yürüte tavâf itmek oradan sünnet kaldı Taberî eydürsâbit olmışdur ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi Haccetü'l-Vedâ'da tîz tîz yürümek vâkı' oldı ve ol zamânda müşrik yoğ idi pes ma'lûm oldı kimenâsik-i hacdan imiş illâ bu kadar var ki anı terk iden 'amel terk itmiş olmaz belki hey'et-i maşşûşa terk (25) itmiş olur pes ref'-i şavtla telbiye gibi oldı bir kimesne şavtını ref' itmeyüp telbiye eylese [HE 508/b] nesne lâzım gelmez zîrâ terk olınan şıfatıdur dimişdür imdi ma'lûm ola ki üç evvelki tavâfda sür'ati terk iden kimseye şonra ki tavâflarda kaçâ olmaz vaqtâ kim ol Hâzret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem tavâfından fâriğ oldı maķâm-ı İbrâhîm'e gelüp [H 291/b] *vettehîzu min maķâmi İbrâhîme muşallen'*âyet-i kerîmesün kırâ'at itdi andan iki rek'at namâz kıldı şöyle turmuş idi ki maķâm ol hâzretle ka'benünmâ-beyninde qalmış idi namâzda *ķul yâ Eyyühe'l-kâfirün ve ķul huva'llâhu ehad* sûrelerin oķudı andan dönüp rükne geldi (5) istilâm itdi andan şonra bâbdan şafâ cānibine çıķdı şafāya qarîb olduğı gibi *inne'ş-şafā ve'l-mervete min şe'aîri'llâh'*âyetin kırâ'at itdi andan şafānuñ üstine çıķdı hattâ beyt-i şerîfe qarşu turup nazar itdi andan tevhîd ü tekbîr itdi *ilâ ilâhe İlla'llâhu vaħdehu lâ şerike leh lehü'l-mülkü velehü'l-ħamdü vehüve 'alâ külli şey'in ĳadîr lâ ilâhe* (10) *İlla'llâhu vaħdehü enceze ba'dehu ve neşara 'abdehu ve hezeme'l-aħzābe vaħdehü* didi andan mâ-beyninde du'â eyledi üç kerre böyle didi andan şonra nüzül idüp Merve cānibine teveccüh itdi vādînün ortasına geldiğı gibi yoķuşa varınca sür'atle yürüdi andan Merveye çıķınca yine 'âdet üzere âheste yürüdi İmâm Müslim ve Ebî Dāvüd rivāyetlerinde (15) Ebü't-Ṭufeyl eyitdi İbn 'Abbās hâzretine bir gün su'al itdüm Şafāyla Merve mâ-beynin rākiben tavâfdan baķa haber vir sünnet midür senün ĳavmün anı sünnet zı'm iderler didüm eyitdi *sadaķū ve kezebū* didi ya'nî gerçek dimişler ve yalansöylemişlerdür didi [EH 656/b] ben eyitdüm bu ne aşl sözdür gerçek dimek ve yalan söylemek nice olur didüm eyitdi Resûlu'llâh (20) şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hâzretinün

¹ Kur'an 2/125: Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin.

² Kur'an 2/ 158: Safa ve Merve, Allah'ın nişanlarındandır.

üzerine halk şöyle üşdiler ki *hezā muḥammedün* diyü biri birine gösterürlerdi hattā yetişmiş kızlar evlerden çıkdılar ve'l-ḥāşıl halkuñ mezāḥimesinden gitmege mecāl kalmadı āḥir devesine bindi ammā yayan yürüp sa'y itmek efzaldür diyü buyurdu didi ḥāşıl kelām gerçek didükleri bu oldu ki ol Ḥazret deveye binmek (25) vāqı' oldu ve yalan söyledikleri bu oldu ki mesāfenüñ cümlesin deve ile seyr itmedi bir miqdār yerin yayanbir miqdār yerin deve ile geçdi ve deveye bindügi zarüret lâzım geldi andan ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemMervenüñ üstine çıkdı ve Şafāda neylediyse ve ne okuduysa anda daḥı öyle itdi ve anları okudu ve Resülu'llāh [H 292/a] şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *men kâne minküm leyse ma'ahu hedyün felyeḥille ve'l-yec'alhā'umreten* buyurduḡı [HE 509/a] **ya'nī** sizden bir kimesne ki yanınca hedy olmaya ya'nī kurbānlık koyun ya şıḡır ya deve olmaya ol Ḥac iḥrāmın bozup 'umreye niyyet etsün didügi ol senede aşḫābı-ı kirāma (5) maḥşüş mı idi yoḡsa tā kıyāmet her kim iderse cā'iz midür bunda ihtilāf itdiler İmām Aḥmed ve ehl-i zāhirden bir ṭā'ife kıyāmete dek her kim iderse cā'izdür bir kimsenüñ ki hedyi olmaya Ḥac iḥrāmın çıkarup 'umreye mübāşeret itmek şaḥīhdür didiler İmām-ı A'zam ve İmām Şāfi' ve İmām Mālik ve cemāhīr-i selef raḥimeḥümü'llāhi te'ālā (10) eyitdiler ol sene deşāḫābe-i kirāma maḥşüş idi andan şonra hic kimesneye cā'iz degüldür ve sene-i mezbürede cā'iz olduğunun vechi bu idi ki ehl-i cāhiliyyet eşher-i Ḥacda 'umre ḥarāmdur dirlerdi 'umre itmezlerdi Faḥr-ı 'Ālem anlara muḫālefet için emr itmişdi didiler ve bir delīlleri daḥı budur ki İmām Müslim naklinde Ebū Zerr raḡıya'llāhu 'anh (15) *kānetü'l-muta'tü fi'l-ḥaccli-aşḫābi muḥammedin şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemḥāşşeten*¹ diyü buyurmuşdur ve Nesā'î rivāyetinde Ḥāriş bin Bilāl raḡıya'llāhu 'anhümā Bilāl'den nakl itmişdür ki yā Resülu'llāh *lenā ḥāşşeten ümemü'n-nāsi 'āmmete*² didümbel *lenā ḥāşşeten* diyü buyurdu ḥadīs-i mezkūr şariḥen delālet eyler ki aşḫāb-ı Resüle maḥşüş idi (20) anlardan şonra kimseye cā'iz degüldi va'llāhu a'lem ve mādām ki ol [EH 657/a] Ḥazret 'aleyhi's-selām Mekke şehrinüñ taşrasında ḡonduḡı yerde ṭurdu şalātı kaşır itdi müddet-i ikāmeti Minā'ya

¹ Hacda temettü Muhammedin ümmetine mahsustur.

² Umre'de hacın feshi sadece bize mi yoksa bütün insanlara mı mahsustur.

çıkmanın dört gün idizîrâ Zi'l-ħiccenün dördüncü günü geldi sekizinci günü çıktı menzil-i mezkûrda yigirmi bir vakt namâz kıldı zîrâ yevm-i râbi'ün zâhirinden (25) başladı yevm-i sâmenün zuhurun tamâm idince orada oturdu ammâ Mekke'ye geldiği günden Ebtaħ'a çıkup gittiği güne varınca tamâm on gün olmuştu rivâyet olunur ki 'Alî rağıya'llâhu 'anh Yemen diyârına gönderilmişti Faħr-ı 'Ālem Mekke'de iken geldi mülâkât itdi ol Ĥazret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *bimâ ehlelte* diyü buyurdu ya'nî [H 292/b] yâ 'Alî neye ihlâl itdün Ĥac mı niyyet itdün yoħsa 'umre mi dimekdür 'Alî daħı *bimâ ehelle bihi resûlu'llâh* didi ya'nî Resûlu'llâh ĥazreti neye ihlâl itdilerse bende aħa itdüm didi Faħr-ı 'Ālem daħı *levlâ en me'â'l-hedye lehleltü* didi ya'nî eger yanumca ĥurbânım olmayaydı Ĥac iħrâmın (5) çözüp 'umreye mübâşeret iderdüm diyü buyurdu ve ol Ĥazret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem 'arefeye vâşıl olduğı zamânda nemireden anuñçün bir çâdır ĥomşlar idi anda ĥondi nemire kelime vezni üzere şofdan nev'-i ĥumâşdur sâbıħan zıkr olınmıştı güneş zevâle varduğı [HE 509/b] zamânda emr itdi Ĥaşvâ nâm devesine raħl urdılar andan Ĥazret süvâr olup vâdînün ortasına geldi ĥuťbe oğudu müslümânlaruñ (10) ĥanları ¹bi-ğayr-ı ĥaħ biri birine ĥarâm idüğün beyân buyurdu dimâ²-ı âhiliyyet ve her nesne ki emr-i câhiliyyetdendir bi'l-külliyeye mevzû' ve metrük ve bâťıl idüğün ve câhiliyyet zamânından ĥalan metrük ve bâťıl idüğün beyân itdi ve ĥatunlar ve ĥız ĥaħķında Ĥaħķ te'âlâdan taĥvâ üzere oluñ sizün anlar üzerinde olan ĥaħķuñuz budur kidöşegünüze kimseyi (15) başdurmayalar ya'nî 'işmet ve 'iffet üzere olalarve anlaruñ sizün üzerünüzde ĥaħķları budur ki nafaħaların ve kisvelerin viresiz ve ben sizün arañızda bir nesne ĥodum gittüm ki aħa i'tişâm idersenüz min ba'îd đalâlete düşmezsiz didi ya'nî Ĥur'ân-ı 'Azîm'e yapuşursanız hergiz yoldan çıkmazsınız diyü buyurdu ve size benüm aħvâlümden [EH 657/b] su'âl olınsa gerekdür (20) pes benüm ĥaħķumda siz ne dirsiz didi ĥaħķ eyitdiler *neşhedü enneke ĥad belleğte ve eddeyte ve neşah̄te didler* ya'nî şehâdet iderüz ki sen Ĥaħķ te'âlâ ĥazretinün aħķâmın bize teblîğ ve edâ itdün ve naşîħat eyledün didiler andan şehâdet

¹ HE ve mâlları, H-

parmağın gökden yaña kıaldırup yine halkdan yaña egdi üç kerre Allāhümme'şhed didi andan şonra (25) Bilāl ezān okudu tırup öyle namāzın kıldı andan şonra ikāmet itdi ikindi namāzın kıldı ikisi mā-beyninde aşlā namāz kılmadı ve namāzdan fāriğ olıcağ devesine binüp mevkıfa geldi kıbleye karşı tırdı ve yevm-i 'arefede ol Hāzretün mevkıfda ekser-i du'ası bu idi *Allāhümme lekel-ħamdüke-ellezī neķülüve ħayren mimmā neķülü allāhümme leke şalāti* [H 293/a] ve *nüsüki ve maħyāye memāti ve ileyke me'abī ve leke rabbi türāşi Allāhümme innī e'üzü bike min 'azābi'l-ķabri ve vesveseti'ş-şadri ve şetāti'l-emri allāhümme innī e'üzü bike min şerri mā tec'übıhi'r-rıħubir* rivāyetde böyledür ki 'arefe güninde *lā ilāhe illa'llāhu vaħdehu lā şerike leh* didükden şonra *Allāhümme* (5) *lekel-ħamdü ke-ellezi neķülü Allāhümme leke şalāti ve nusuki ve maħyāye memāti ve ileyke me'abī ve 'aleyke yā rabbi sevābi allāhümmeinni e'üzü bikemin 'azābi'l-ķabri ve min vesveseti'ş-şadri vemin şetāti'l-emri vemin şerriküllı zı-şerrin'* Tirmidī naķlinde vārid olmışdur ki 'arefe güninde efzal du'ā ve ben ve sā'ir peygamberler didüğünün efzali *lā ilāhe illa'llāhu vaħdehü lā şerike leh lehü'l-mülkü ve* (10) *lehü'l-ħamdü ve huve 'alā külli şey'in ķadır* dimekdür diyü buyurmışlardur Taberānī rivāyetinde İbn 'Abbās ħazretinden mervī olan üzere 'arefe gün itdüğü du'ālardan biri budur *Allāhümme ente tesme'u kelāmī* [HE 510/a] ve *terā mekāni ve ta'lemu sırrı ve 'alāniyyeti lā yeħfā'aleyke şey'un min emri ene'l-bā'isü'l-faķr el-müsteğīsü'l-müstecirü'l-vacilü'l-müşfikü'l-muķırrul-mü'terifü bizünübıhi es'elüke* (15) *mes'elele'l-miskīni ve ebtehilü ileyke ibtihāli'l-müznibil-zelil ve ed'üke du'āe'l-ħāifu-ďarīru men ħaďa'et leke raķabetuhü ve fāďat leke 'aynāhü ve zelle ceseduhü ve rağame enfuhü leke Allāhümme lā tec'elnī bidu'āike rabbi şeķıyyen ve kün bī ra'üfen raħīmen yā ħayre'l-mes'ülīne ve yā ħayre'l-mu'ťine* Tirmidī rivāyetinde vārid olmışdur ki Faħr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'arefede iken (20) ehl-i Necedden ba'z-ı kimesneler ol [EH 658/a] Hāzrete gelüp keyfü'l-Hāc didiler ya'nī Hāc nicedür diyü

¹ Allah'ım, yaptığımız hamdler sana mahsustur. Allah'ım, dualarım, ibadetlerim, dirimim ve ölümüm senin içindir. Dönüşüm ancak sanadır. Ey Rabbim, sevabım sana aittir. Allah'ım kabir azabından, vesveselerden, işlerin dağınıklıkğından ve her şeririn şerrinden sana sığınırım.

suʿāl eylediler emr eyledi bir münādīʿarefede nidā idüp *men cāʿeleylete cemin ʿable tulūʿiʿl-fecri feḳad edrakeʿl-ḥacce eyyāmü minen selasetün femem teʿaccele ff-yevmeyni fe lāismeʿaleyhi vemen teʿahḥara fe lā isme ʿaleyhi didi* maʿnāsı bir kimesne ki Müzdelife gicesi ṭulūʿ-ı fecrden evvel gele ol taḥḳīken (25) Ḥacca yetiḫdi ve minā günleri üç gündür pes her kimesne ki iki günde istiʿcāl ide yaʿnī Ziʿl-ḥiccenüḡ on birinci ve on ikinci günlerinde ṭurmayup minādan gide anuḡ üzerine günāh yoḳdur ve bir kimesne ki teʿḥīr idüp üç gün ve gice mināda ṭura aḡa daḡı hergiz günāh yoḳdur dimek olur ve böyle buyurulduḡunuḡ aḫlı budur ki zamān-ı cāhiliyyetde baʿz-ı Aʿrāb [H 293/b] müstaʿcel¹ olan kimseye āḫim dirlerdi ve baʿzılar müteʿahḥir olana āḫim dirlerdi Resūluʿllāh ṣallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem āyet-i kerīmevefḳince beyān buyurup ikisine daḡı āḫim yoḳdur öyle iden daḡı güneḫkār olmaz böyle iden daḡı güneḫkār olmaz diyü buyurdu Cābir raḡıyaʿllāhu ʿanh ol Ḥazretten ṣallaʿllāhu ʿaleyhi ve (5) sellem rivāyet eyler ki ʿarefede eyitdi *vaḳaftu hehünāʿarefekülleḫā mevḳıfın* didi yaʿnī ben burada vuḳūf itdüm ʿarefe her yeri mevḳūfdur didi ʿarefe ḫüccāc ṭurduḡları mevziʿdür Mekke-i müḫerreffe ile mevziʿ mezkūruḡ mā-beyni on iki mīl yerdür Ṣaḫīḫaynda Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḡıyaʿllāhu ʿanh Ḥazretinden mervīdür ki *el-yevme ekmeltü leküm dīneküm*²āyet-i kerīmesi anda nüzül itmiḫdür ve yine (10) Buḡārī ve Müslim rivāyetlerinde vārid olmiḫdur ki ehl-i İslāmʿdan bir kimesne orada rāḫilesinden düḫüp helāk oldu ve ol kiḫi iḫrām baḡlanmiḫ idi Resūluʿllāh ṣallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem emr itdi anı iki ṣevbi içinde kefenlediler ve ṭayyib kısmından nesne sürmediler hemān ṣuyla ve sedirle yudılar daḡı kefene ṣardılar baḫını ve yüzini aḫḳḳodılar Ḥʿāce-i Kāʿināt ṣallaʿllāhu (15) ʿaleyhi ve sellem *innaʿllāhe yebʿasü yevmeʿl-ḳıyameti mülebbiyen* diyü ḫaber virdi yaʿnī Ḥaḳḳ teʿālā anı ḳıyāmet güninde ḳabrinden lebbeyk Allāḫümme lebbeyk diyerek ḳaldururlar dimek olur ḫāḫılı ne heyʿet üzere vefāt itdise ol heyʿet üzere ḳoparur dimekdür didiler vaḳtā kim güneḫ ḡurüb itdi ol Ḥazret [HE 510/b] ṣallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem ʿArafātʿdan döndi ʿÜsame bin Zeydi nāḳasınuḡ atdına

¹ H müstaʿcel, HE müteaʿcil

² Kurʿan 5/3: Bugün size dininizi tamamladım.

bindürdi ve yularını (20) şöyle çekerdi ki nākanuñ başı rāhilenüñ [EH 658/b] öñlerine
toñunurdi ve mübārek eliyle halka işāret idüp *eyyühā'n-nāsū's-sekīnete's-sekīne*
diyübuyururdi ya'nī yāb yāb gidüñ sür'atle biri biriniz başarak gitmeñ dirdi ve yolda her
bār ki bir yoñuş yire gelse devenüñ yuların bir miñdār şalıvirürdi dimişlerdür İbn 'Abbās
hāzretinden mervīdür ki (25) Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ardından halkuñ şīt ü
şadāsın ve develeri çarb itdüklerin istimā' itdi elinde olan kamçıyla işāret itdi ve dañı *yā*
eyyühā'n-nāsu 'aleyküm bi's-sekīneti fe-i nne'l-birre leyse bilīdāri didi murād vañār üzere
gidüñ böyle sür'at itmek iyilük degüldür dimekdür Şeyhēyn rivāyetlerinde Üsāmeden
mervīdür ki *kāne yüseyyirü'l- [H 294/a] 'unuñafe-i zā vecede fecveten naşşa* dimişdür
'unuñ devenüñ sür'atle yürümesine dirler naşşe be-ğāyet sür'atle yürümesine dirler
Üsāme kavlinüñ ma'nāsı ol Hāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem 'Arafātdan indügi zamānda
nākasını sür'atle yürüdürdi bir miñdār aralık ve bir düz yer bulduğı gibi (5) be-ğāyet
sür'atle yürüdürdi dimekdür rivāyet olunur ki yolda nākasından nüzül idüp tebevül itdi
andanñiffet üzere āb-dest aldı Üsāme rađıya'llāhu 'anh eş-şalavātü yā Resūla'llāh didi
ya'nī burada kalalum didi Fañr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *eş-şalātü yā resūla'llāh*
diyü buyurdi ya'nī namāz yeri öñünge dur dañı ilerü varalum anda kılalum dimekdür
andan (10) nākasına binüp Müzdelife'ye geldi Müzdelife cem' didükleri mevzi'dür ve aña
cem' diyü tesmiye itdükleri anuñçündür ki orada hāzret-i Ādem ve Havvā ictimā'
itmişlerdür Müzdelife didükleri oldur ki andan Havvā'ya qarīb olmışdur Qatāde kavlince
cem' dinildügi andan şalāteyn olunduğıçündür ba'zılar dañı nās anda cem'olurlar ve Allāh
te'ālāya (15) teñarrüb iderler anuñçün cem' ve Müzdelife isimleriyle müsem mā oldı
dimişlerdür hāşılı mevzi'-i mezkūre geldükde añşamla yatsu namāzlarınun her birinbaşka
iñāmetle kıldı ve her birinüñ ardınca hic namāz kılmadı didiler meşrū' budur ki ol gicede
añşamla yatsu cem' olunur bir zamānda kılına añşam namāzın yolda kılmañ cā'iz degüldür
ve 'ulemā-yı Hānefiyye katında añşamla yatsunuñ (20) ikisi bir iñāmetle kılınmañ gerekdür
zīrā hadīşde böyle vārid [EH 659/a] olmışdur ve ol gice H'āce-i Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi

ve sellem teheccüdi kılmadı hemân aḥşamla yatsuyı edâ itdükdən sonra şabâha dek yatup uyudu zîrâ ‘arefe gün vaqt-i zevâlden gurûba varınca tûrmuş idi [HE 511/a] ve du‘âda ictihâd itmişdi ve gurûbdan sonra Müzdelife’ye gelmişdi hâşılı ol gün yorulduğundan (25) gayrı irtesi daḥı ba‘z-ı lâzım olan a‘mâli etse gerekdür anuḡün teheccüdi terk itdi didilerrivâyet olunur ki irtesi gün yevm-i naḥrda mübârekü’l-leyl almış üç bedene kesdi bedene didükleri ḥüccâc minâda ḡurbân itdüklərişıḡırdur yâḥūd devedür andan Mekkeye vardı ifâza ṭavâfin itdi yine Minâ’ya rucû‘ itdi Taḡrîbü’l-esânîd [H 294/b] şerhinde buña tenbîh olunmuşdur İbn Mâce raḡmetu’llâhi ‘aleyh ‘Abbâs bin Mirdâs’dan rivâyet eyler ki Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘arefe günününüḡ aḥşamında Ḥaḡḡ te‘âlâdan ümmetiḡün maḡfiret diledi Ḥaḡḡ tebâreke ve te‘âlâ daḥı mezâlimden ḡayrısın maḡfiret itdi ammâ mazlûmuḡ zâlimden ḡaḡḡın (5) alıvirürüm anı maḡfiret itmezem didi Resûlu’llâh şalla’llâhu‘aleyhi ve sellem eyitdi ey Bârî te‘âlâ dilersenḡ mazlûma Cennet’den ‘ivaḡ idüp râzî eylersün ve zâlimi ‘afv ü maḡfiret idersün didi ol aḥşam du‘âsı müstecâb olmadı Müzdelife’de şabâḡ yine du‘â tazarru‘ itdi andan du‘âsı müstecâb oldu Faḡr-ı ‘Âlem tebessüm itdi Ebû Bekr ve ‘Ömer raḡıya’llâhu ‘anhümâ yâ Resûla’llâh niye (10) güldüḡ şimdi gülerdüḡ anuḡ aşı ne idi didiler Ḥ‘âce-i ‘Âlem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi Teḡri düşmeni İblîs la‘netu’llâhi ‘aleyh du‘âm müstecâb olup ümmetümünḡ maḡfiret oldukların bildi daḥı feryâd ü fiḡân idüp başına ṭopraḡ şaçmaḡa başladı anuḡ ceza‘ ü ıztırâbı beni güldürdi diyü buyurdu Ebû Dâvûd daḥı bu vech üzere (15) rivâyet itmişdürve taz‘îf itmemişdür ya‘nî bnaḡl-i mezbûrda za‘f yoḡdur belki ḡuvvet vardur ve ba‘z-ı rivâyâtda ḡayrılardan menḡül olan ḡadîşde beyân vardur ki maḡfiret olınan ümmetden murâd ‘arefede vukûf iden ümmet ola Ṭaberî eydür maḡfiret olınan zâlim ol zâlime ḡaml olunmaḡ gerek ki tevbe itmiş ola ve mazlimesinünḡ (20) edâsından ‘âciz ola meşelâ bir kimesne âḡire zûlm idüp mâlın almış olsa şonḡradan nâdim olup tevbe kılsa ve ol kişinünḡ ḡaḡḡın edâya [EH 659/b] ḡâdir olmasa Ḥaḡḡ te‘âlâ ḡaşmın râzî kıilup bunı maḡfiret eyler dimişlerdür Ḥaḡḡ te‘âlâ kelâm-ı

kadiminde *inna'llāhe lā yağfiru en yüşreke bihi ve yağfirü mā düne zālike limenyeşā'u'* buyurmuşdur nāsuñ ya'nī ba'z-ı ba'zına (25) zulm itdükleri şirkden ednādurimdi zālim mağfired itmek cā'izdür didiler ammā āyet-i kerīme mazmūnınca diledüğün mağfired eyler ve ey eger dilemeyüp haqq 'ābid kişinün boynunda qalursa hāl nice olur İmām Tirmidī eydür hadīs-i şaḥīhde vārid olmuşdur ki *men hacca ve lem yerfūs ve le yefsukḥarace min zūnūbihi keyevmi veledethü ümmühü* buyurulmuşdur ya'nī bir kimesne ki [H295/a] hac eyleye daḥı qavlen [HE 511/b] ve fi'len muḥālif-i şer'-i şerīf bir iş işlemeğe ol kimesne günāhlarından şöyle ḥalāş olur kianası toğurduğı günde nice ise öyle olur dimekdür ammā bu söz ḥuḳūku'llāha müte'alliḳ olan me'āşīye göredür ḥuḳūḳ-ı 'ibāde göre degüldür ve ḥuḳūku'llāhuñ (5) kendüleri sāḳıḳ olmaznihāyet anlara olan zūnūb sāḳıḳ olur meşelā bir kimsenün üzerinde şalāt yāḥūd keffāre yāḥūd ḥuḳūku'llāhdan bir ḡayrı nesne olsa ol kişi anı te'hīr itmekle kesb itdüğü günāh hac itdüğü zamānda mağfired olunur ammā yine lāzımdur ki varup ol haqqı edā eyleye üzerinde qalan haqq namāz (10) ise varup qażā eyleye ve kefāret ise vire ve her ne ise zimmetinden izāle ide zīrā nefsi Haqq sāḳıḳ olmaz eger bundan şonra yine te'hīr iderse yine güneḥkār olur ve'l-ḥāşıl haccuñ işkāt itdüğü muḥālefetden ḥāşıl olan günāhdur yoḥsa nefsi haqq degüldür İbn Teymiyye bir kimesne üzerine vācib olan haqqı şalāt gibi hac işkāt (15) ider i'tiḳād eylese ol kişiye tevbe vireler eger tevbe itmezse qatl ideler dimişdür bi'l-icmā' haqq-ı ādemī sāḳıḳ olmaz dimişdür va'llāhu a'lem rivāyet olunut ki Müzdelife gicesi ümmü'l-mü'minīn Sevde raḍıya'llāhu 'anhā gitmeğe icāzet isteyüp ol Ḥazret daḥı ivāzet virüp gitmişdür ḥazret-i 'Ā'īşe şonradan nolaydı Resūlu'llāh ḥazretinden (20) bende icāzet alup² gitmiş olaydum dimişdür bir rivāyetde bayram gicesinden Ümmü Selemeyi gönderdi ol daḥı fecrden evvel cemresin atdı göçdi ve ol gün Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinün anda olduğı gün idi ya'nī [EH 660/a] Ümmü Seleme'nünneveti idi didiler ve Müslim rivāyetinde Ümmü Ḥabībe'yi Müzdelife'den giceyle gönderdi vārid olmuşdur Buḥārī ve (25) Müslim ve Nesā'ī

¹ Kur'an 4/48: Elbette Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başka dilediğini bağışlar.

² alup H, EH ; alaydum HE

rivāyetlerinde İbn ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anhümā Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem beni ehlinüñ za‘ifleriyle gönderdi şabāḥ namāzın Mināda kıldık ve cemrelerimiz atdık dimişdür Mūtā’dave şaḥīḥaynda ve Nesā’ī naḥlinde Esmā bint Ebī Bekr raḍıya’llāhu ‘anhādan mervīdür ki Leyle-i Cum‘a’da Müzdelife atında nüzül itmişdi urdu bir sā‘at namāz kıldı [H 295/b] andanay batdı mı diyü şordı bende lā didüm bir sā‘at daḥı namāz kıldı andan ay batdı mı diyü yine şordı ben daḥı ne‘am didüm eyitdi imdi göçüñ gidelüm Resūlu’llāh ḥazreti hevdeçlerde olan ḥatunlara izn virdi diyü buyurdu bunlarınaḥlün fā’idesi Müzdelife’de vuḥūfı (5) terk idenüñ ḥaccı fāsıd olmaduñ beyāndur ‘ulemā-yı Ḥanefiyye ve ğayrılar atında şabāḥ aranusunda şalāt-ı fecr Müzdelife’de ılup andan sonra tekbīr¹ ü taşlıye ve du‘ā iderek [HE 512/a] vuḥūf itmek gerekdür Müzdelife’nünBaḥn-ı Muḥasser’den ğayrı her yeri mevḥıfdür nitekim ‘Arafāt’uñ Baḥn-ı Urne’den ğayrı her yeri mevḥıfdürandan zāhir olduğı zamānda Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (10) şabāḥ namāzın ezān ve ikāmetle edā itdi Sünen-i Beyḥaḳı ve Nesā’ī de şart-ı Müslim üzere isnād-ı şaḥīḥle vārid olmuşdur ki yevm-i naḥruşabāḥında ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *ilteḳata ḥaşabi* diyü buyurdu ya’nı cemre için ufaḳtaşcağız düşür didi ol daḥı parmağlaatılacaḳtaşcağızlar düşürüp ol Ḥazrete virdi Nesā’ī (15) naḥlinde böyledür kibayram güninüñ şabāḥında Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu‘aleyhi ve sellem ‘Abbās’a taşcağızlar düşür diyü emr itdi kendüsi nāḳasına binmiş idi ol daḥı birkaç dāne düşürüp ol Ḥazretüñ mübārek eline şundi bunlaruñ gibi birkaç düşür didi *veıyyāküm ve’l-ğuluvi fi’d-dīni fe-innemā ehlekemen ableküm ğuluvü fi’d-dīni* diyü buyurdu ḥāşılı (20) dīnde ḥadden tecāvüz itmekden şaḳınmaḳ sizden evvel gelenler olmadılar illā ol tecāvüz sebebiyle helāk oldılar didi² ba‘z-ı ‘ulemā naḥl-i mezkūrda delīl vardur ki cemre taşcağızların gündüz

¹ ü tehlīl ü telbiye HE, EH ; -H

² diyü buyurdıklarında İbn ‘Abbās [EH 660/b] daḥı bir miḳdār ufaḳ taşcağız cem‘ idüp viricek diyü buyurdu ya’nı cem itdügüñ taşlar murād-ı şerfifim üzeredür hemān yine bir kaç daḥı aşl ḥurde taşcağızlar düşer ḥaşy dicek taş olsun ve bu ḥadden tecāvüz iden iri taş cem‘ itme ki benden sonra sünnet ola dimekdür zīrā iri taşlaruñ hem bulmasında hem getürmesinde zaḥmet çekilür gem atıldığı yerde yıgılır alur naḥl-i müşkil olur ve ādama ḫoḳunsa zarar ider ḥāşılı kendü yanuñuzdan taşarruf idüp zaḥmet virür nesneleri ihdās itmeḡ maḳşūd emre imtişāldür ve imtişāl bu mertebe ile ḥāşıl olur dimekdür ve sizden evvel gelenler ‘uluv fi’d-dīn

şabâh namâzından sonra düşürmek müsteħab ola didiler hattâ İmâm Şâfi'î ba'z-ı kitâblarında böyle naş itmişdür velikin İmâm Râfi'î didüğü üzere cumhürkavli (25) budur ki giceyle düşüreler gicede ferâğat-ı hâtır vardur didiler ve hacda atılacaқтаşların mecmû'ı ol gün düşürülmek müsteħab dinilürse ba'zılar [HE 512/b] müsteħabdur didiler Tenbîh adlukitâbda böyle dinilmişdür ve İmâm Nevevî dağı bunun üstine muğarrer kılınmışdur velikin zıkr itdüğü üzere ekser-i 'ulemâ bunun üstinedür ki hemân yevm-i naħrda [H 296/a] atılacak miğdârı cem' olına dimişlerdür veŞerh-i Mühezzeb'de ihtiyâţ budur ki ziyâde cem' olına zîrâ ba'zı düşmek ihtimâldür dinilmişdür andan ol Hâzret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemnâkasınabinüp Meşa'rü'l-Harâm'e geldi üzerine çıkup kıbleye karşı tırdı Allâh te'âlâ Hâzretine ħamd ü tekbîr ü (5) tevĥîd eyledi temâ yeryüzi ağarınca tırdı ve dağı güneş tılû' itmeden oradan gitdi Câbir'den ħayruların rivâyetinde böyledür ki müşrikîn güneş toğunca oradan gitmezlerdi Resûlu'llâh ħazreti anlar itdüğün kerîh görüp toğmadan göçüp gitdi Taberânî [EH 661/a] nağlinde Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Müzdelife'de şabâhladı dağı Kuzah didükleri mevzi'de tırdı Fâzıl (10) İbn 'Abbâsı devesinün ardına bindürdi Fâzıl raçıya'llâhu 'anh bir ağ saçlu güzel yigit idimaħaffelerle ħatunlar göçüp giderlerdi Fâzıl anlara nağar itdi Resûlu'llâh ħazreti mübârek eliyle Fâzılın yüzünü öte cânibe çevirdi bir rivâyetde böyledür ki Fâzıl Resûlu'llâh ħazretinün ardına binmiş idi Ĥuş'am ħabîlesinden bir ħatun ol Hâzrete gelüp (15) ba'z-ı nesne su'âl itdi Fâzıl ħatuna nağar itdiħatun dağı aña nağar itdi biri birin seyr itmege başladılar Resûlu'llâh Hâzreti Fâzıl'ın yüzün öte cânibe çevirdi andan ħatun eyitdi yâ Resûla'llâh Ĥađđ te'âlânın farz itdüğü Ĥac babama lâzım geldi ve babam be-ğâyet pîr kişidür deve üstünde oturmağa ħâdir degüldür ben anuñcün Ĥac idivirmek câ'iz olur mı didi (20) Ĥ'âce-i 'Kâ'inât şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ne'am diyü buyurdu ve bu kışşa Haccetü'l-Vedâ'da idi Şeyheyn ve ħayrılar rivâyetinde böyle vâğı'olmuşdur rivâyet olunur kiħazret-i 'Abbâs raçıya'llâhu

sebebiyle helâk oldılar diyü buyurdıkları budur ki millet nasârî riyâvetde mübâlâğa idüğü kendü şeriflerinde olan tekâlîfden ziyâde bid'atler ihdâş idüp rahbâniyyetler iktizâm erdiler âĥir başlarına belâ geldi HE, EH ; -H

‘anh Resūlu’llāh hazretine eyitdi yā Resūla’llāh‘ammuḡoḡlunuḡ boynın öte yaḡa döndürdüḡ didi ya‘nī aḡlı ne idi ki Fāzıl’uḡ yüzün öte çevirdüḡ diyü su‘āl itdi Resūlu’llāh ḡalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi (25) *re‘eytü ḡābben ve ḡābbeten felem āmen ‘aleyhimā ḡeyḡāne didi* ya‘nī gördüm bir tāze yigit ve bir tāze ḡatun ḡaḡılı ḡeyḡān bunlara mekr itmeden emn olmadum anuḡçün öyle itdüm diyü buyurdı ḡadīs-i mezkūrda delālet vardur ki bir kimesne ḡaḡ ola ammā ḡacca ḡudreti [HE 513/a] olmaya anuḡ nā‘ibi anuḡçün ḡac idivirmek cā‘iz ola bu mes‘ele İmām Mālik’uḡḡilāfi vardur ve İbn ‘Ömer raḡıya’llāhu ‘anhümā [H 296/b] hiḡ bir kimesne bir kimse iḡün ḡac itmek cā‘iz degüldür dimiḡdür İbnü’l-Münzir ve ḡayrı naḡl itmiḡlerdür ki ḡac-ı vācibde aḡlā niyābet cā‘iz olmaduḡuna cemī‘-i ‘ulemā raḡimeḡumu’llāhi te‘ālā ittifāḡ eylemiḡlerdür ammā ḡac-ı nāfile cā‘iz olduḡuna İmām A‘zam hazretinden rivāyet vardur ḡāfi‘i ḡilāf itmiḡdür İmām Aḡmed‘den (5) bir rivāyetde cā‘iz ve bir [EH 661/b] rivāyet cā‘iz degül diyü menḡüldur ḡeyḡeyn ve ḡayrılar naḡlinde Üsāme‘den mervīdürki Resūlu’llāh hazreti ‘Arefe‘den Müzdelife‘ye gelince devesinüḡ ardına ben binmiḡ idüm Müzdelife‘den Minā‘ya gelince Fāzıl binmiḡ idi didi ikisi daḡı eyitdiler ol ḡazret ḡalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡāk cemre-i ‘Aḡabe‘yi atınca telbiyeden ḡālī olmadı didiler Cābir raḡıya’llāhu ‘anh eyitdi (10) Faḡr-ı ‘Ālem baḡın-ı Muḡasser‘e geldüḡi zamānda bir miḡdār nāḡasınuḡ zimāmın ḡalivirüp seyrinde azacıḡ sür‘at itdi dimiḡdür İsnevī eydür sebebi bu idi ki Naḡārī orada ḡururdı Rāfi‘i böyle dimiḡdür ammā Vasīḡ‘de ‘Arab orada ḡururlardı pesbize emr olındı ki anlara muḡālefet idevüz didilerve ‘Arabdan murād ‘Arabuḡ müḡrikleridür bir vechi daḡı (15) budur ki mevzi‘-i mezkūrde aḡḡāb-ı Fil’e‘azāb nāzil olmiḡdı ḡadīs-i ḡaḡīḡde vārid olmiḡdur ki Resūlu’llāh ḡalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ‘azāb nāzil olduḡı yirlere ūḡrayan kimseler sür‘atle ḡeḡsünler diyü buyurmiḡdur nitekim ḡemūd ḡavminüḡ ve ḡayruḡ diyārına uḡrayanlar tiz tiz ḡeḡüp gitmek gerekdür ḡayrılar daḡı naḡl itmiḡdür ki Resūlu’llāh hazretinüḡ ‘ādet-i kerīmesi (20) ol aḡl ‘azāb nāzilolan yerlerden tiz ḡeḡmek idi dimiḡlerdür ve olvādiye Muḡasser didükleri anuḡçün idi ki orada Fīl yürümekden ḡalmıḡdı ya‘nī Ebrehe Mekke‘yi yaḡmaḡa geldüḡi

zamānda bir niçe fīllerle gelmiş idi aralarında bir ‘azīm fīl var idi ismi Maḥmūd idi mezkūr fīl Mekke cānibine ‘asker çekilüp giderken mevzi‘-i mezbūrda alup bir adımöteye (25) gitmedi sā‘ir fīller daḥı anı görüp aldılar ehl-i Mekke aqlar başına açup ‘acabā ḥāl neye vara diyü iraklardan temāšā iderlerdi bu ešnāda iken deryā arafından ebābīl uşları peydā olup bir sā‘atde ‘asker-ı mezbūruḡ cümlesin seng-sār itdiler nitekīm sūretü’l-Fīl tefsīrinde tafşīli beyān olunmuşdur ḥusser diyü avār yorgun olup almaḡa dirler [H 297/a] andan Faḥr-ı ‘Ālem cemre-i kübrāya ıkan orta yola gitdişecere atında olan cemreye gelince yedi aş atdı her birinde tekbīr itdi ve cemreleri baṭn-ı vādīde atmışdı beyt-i şerīf şol cānibine ve Minā şaḡ cānibine gelmişdi kendüsi cemreye arşu urup atdı cemre diyü ba‘z-ı mevāzı‘-ı (5) mu‘ayyene vardur ki anlarda aş atılır [EH 662/a] aḡa dirler ve atılan aş daḥı cemre dirlerve atduḡı zamān yevm-i naḥrda ḡuḡā vaḡtı idi nitekim Müslim ve Ebī Dāvūd ve Tirmidī ve Nesā‘ī [HE 513/b] naḡillerinde Cābir‘den böyle vārid olmuşdur ‘İmrān bin Ḥuşayn raḡiya’llāhu ‘anh Üsāme ile Bilāl‘i gördüm birisiol Ḥazretüḡ nāḡasınḡ zimāmını utmuşdı birisi şevbini ref‘ idüp üzerine gölge (10) itmişdi cemre-i ‘akabeyi atınca böyle dimişdür ve Nesā‘ī naḡlindeşümme ḡaḡabe feḡamede allāhu ve ešnā ‘aleyhi ve zekera avlen keşīren vāḡı‘ olmuşdur ya‘nī cemrelerin atdıḡdan sonra ḡuḡbe eyledi Allāh te‘ālā Ḥazretine ḡamd ü şenā itdi ve oḡ söz yād eyledi dimekdür Ümmü Cündeb raḡiya’llāhu ‘anhā buyurmuşdur ki ol Ḥazreti gördüm bāṭn-ı vādīde cemrelerin atardı devesi üzerinde (15) idi her aş atdıḡca tekbīr eylerdive ardından bir kimesne aḡa güneşden perde utardı bu kişi kimdür diyü su‘āl Fāzıl bin ‘Abbās‘dur didiler andan ḡalka izdihām itdiler Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *yā eyyühā’n-nāsülā yeḡtulu ba‘ḡiküm ba‘ḡā an izā rameytüm cemrete fermūā bi-mişli ḡaşā’l- ḡazfi* diyü buyurdu ya‘nī ey ādem oḡlanları izdihām idüp (20) ba‘zuḡuz ba‘zuḡuzı öldürmesün ve cemre atduḡuḡuz zamānda ḡazef aş gibi aşcaḡızlar atuḡ didi ḡazef ḡā‘-i zāll mu‘cemetle parmaḡla atmaḡa dirler rivāyet-i mezkūrede delīl vardur kimuḡrim olan maḡmil ve anuḡ mişli ile gölgelenmek cā‘iz ola Cābir rivāyetinde vārid olmuşdur ki Resūlu’llāh ḡazretin gördüm

rāhilesi üstünde cemre (25) atardı *huzū menāsikekūm‘annī fe-i nnī lāedriile‘allīlā aḥiccu ba‘de ḥiccetī hezihi* diyü buyururdu dimişdür menāsik diyü umūr-ı hacca dirler ya‘nī hacda olınan ef‘ālī benden öğrenüj ben bir daḥı hac idecegüm bilmezem zan iderem kibu hacdan ğayrı bir daḥı hac itmeyem diyü buyurdu Kudāme rivāyetinde gördi ol Ḥazreti bir kızıl nāka üzerinde cemre atardı ḍarb itmezdi ve ḍard itmezdi [H 297/b] ve *ileyke ileykedimezdi* diyü buyurulmuşdur ya‘nī nākasın dögmek ve ğayruj nākasın yanından ḳovmak ve şavulun şavulun dimek itmezdi hemān öz ḥāline meşgūl idi dimekdür andan şonra gidüp ḳurbān boğazlanan yire vardı altmış üç bedene boğazladı andan ‘Alīye sipāriş (5) itdi girü ḳalanın ol [EH 662/b] boğazladı ve yanında ‘Alī’yi kendüye itmişdi emr itdiki her bedeneden bir miḳdārāt pāresi alıḳoyalar andan ol pāreleri bir ḳab içine ḳoydular pişürdiler ve ikisi laḥmdan ekl itdiler şorbasından içdiler Müslim naklinde Cābir’dan mervīdür ki ḥatunlar için bir şıḡır ḳurbān itdi dimişdür ve Ebū Dāvūd rivāyetinde ḥazret-i ‘Ā’işe raḍıya’llāhu ‘anhā (10) *neḥara şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ‘an āli muḥammedin fi-ḥiccetī’l-vedā‘ baḳaraten vāḥideten* dimişdür Haccetü’l-Vedā‘da ol Ḥazret kendü āli için bir baḳara ḳurbān itdi didi andan şonra Minā’ya [HE 514/a] geldi baş tırāş iden kimesneye *huz* diyü sağ cānibine işāret itdi ya‘nī şāḡ yanından saçımı tırāş eyle didi andan şol cānibin tırāş itdürdi mübārek saçını ḥalḳa (15) üleşdürmege başladı bir rivāyetde sağ cānibinden tırāş itdürdüḡün orada ḳarīb olanlara¹ taḳsīm itdişol yanından tırāş itdürdüḡün Ümmi Selīme ḥatuna virdi dimişlerdür ve ba‘zılar Ebū Ṭalḥaya virdi dimişlerdür bir rivāyetde cemre-i ‘aḳabeyi atdıḳdan şonra ḳurbānların boğazladı ser-tırāş ḥāzır idi mübārek eliyle sağ cānibin tırāş itmege işāret (20) itdi ol daḥı tırāş itdi² andan şol cānibin tırāş itdiEbū Ṭalḥa ḳanı diyü şordı ol cānibin saçın Ebū Ṭalḥaya virdi Şeyḥeyn rivāyetlerinde böylece vārid olmuşdur İmām Buḥārī eydür dimişlerdür ki ol Ḥazreti tırāş eyleyen Mu‘ammer bin ‘Abdu’llāh bin Nezele bin ‘Avf idi raḍıya’llāhu ‘anh (25) İmām

¹ teslīm ü HE, EH ; -H

² itdürdüḡün Ümmi Selīme ḥatuna virdi dimişlerdür ve ba‘zılar Ebu Ṭalḥaya virdi dimişlerdür bir rivāyetde cemre-i ‘aḳabeyi atdıḳdan şonra ḳurbānların boğazladı ser-tırāş ḥāzır idi mübārek eliyle sağ cānibin tırāş itmege işāret itdi ol daḥı tırāş itdi H, EH ; -HE

Ahmed rivāyetinde mübārek tırnağların dağı kesüp beyne'n-nās taḫsīm itmişdür ve yine Buḫārī ve Müslim Ebū Hüreyreden raḏıya'llāhu 'anh rivāyet itmişlerdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *Allāhüme'ğfir lil-muḫallikīne* didi ya'nī yā Rabb başların tırāş idenleri sen yarlığa diyü du'ā itdi aşḫāb-ı kirām *yā Resūla'llāh lil-muḫaşşırīne* didiler yanīmaḫaşşırın için [H 298/a] dağı istiğfār it didiler yine *Allāhüme'ğfir lil-muḫallikīne* didi aşḫāb *yā Resūla'llāh lil-muḫaşşırīne* didiler yine *Allāhüme'ğfir lil-muḫallikīne* aşḫāb *yā Resūla'llāh lil-muḫaşşırīne* didiler andan Faḫr-ı 'Ālem [EH 663/a] ve *lil-muḫaşşırīne* didi ya'nī muḫaşşırları dağı mağfiret eyle didi muḫaşşır anja dirler ki saçlarınınu (5) ucundan bir miḫdār kesdire ve muḫallaḫ odur ki baş tırāş itdire ba'zılar bu kışsa Ḥudeybe'de vāḳı'olmuşdur didiler ve ba'zılar Ḥaccetü'l-Vedā'da oldı dimişlerdür ammā Ḥaccetü'l-Vedā'da olduğuna vārid olan iḫbār çok dur ve isnādları be-ğāyet şaḫīḫdür didiler ba'zılar ikisinde bile vāḳı' oldı dimişlerdür İbn Ḥacer belki müte'ayyin budur kiikisinde dağı (10) olmuş ola didi ve her birinüñ sebebi āḫire muḫālif idi Ḥudeybiye'de vāḳı' olanuñ sebebi bu idi ki ol senede Ḳureyş bunları Mekke'den men' idüp gelecek yıl gelesiz dimişler idi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḫazreti dağı bu şart üzere Ḳureyşe şulḫ itmişdi ve aşḫāba böyle iḫrāmılarınuñ çözün diyü buyurmışdı aşḫāb tevaḫḫuf idüp (15) ḳalblerine böyle mümkin iken niçün gelecek yıl teḫḫīr olına dimek gelmişdi ve ol Ḥazret iclā buyurduḫdan sonra aşḫāb tevaḫḫuf idicek Ümmü Seleme raḏıya'llāhu 'anhā yā Resūla'llāh sen anlardan evvel iḫrāmın çöz [HE 414/b] diyü işāret itdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem iḫrāmın çözücek anlar dağı tābi' olup çözdiler andan ba'zılar tırāş olup ba'zılar (20) saçların uçun kesdiler tırāş olanlar imtişāl emre mübāderet idenler idi anlar muḫaşşırlardan evvel imtişāl itmegin *Allāhüme'ğfir lil-muḫallikīne* diyüp muḫaşşırını zıkr itmedi didi ve bunda sebeb bu idi ki İbn 'Abbās ḫadīsinde muşarriḫdür ki yā Resūlu'llāh muḫallikīnün şānları nedür ki anlara teraḫḫümle müzāheret buyurduñuz didiler *li-ennehüm lem yeşkū* (25) diyü cevāb virdi ya'nī onlar şekk itmediler anuñçün itdüm diyü buyurdı Ḥaccetü'l-Vedā'da muḫallikīne tekrār du'ā buyurduḫunuñ sebebi İbn

Eṣīr Nihāye’de zikr itdūgi üzere ol idi ki ekṣer-i ḥüccāc yanlarınca ḳurbānlık sürmemişler idi vaḳtā kim Resūlu’llāh ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemanlara ḥacların ‘umreye tebdīl idüp ṣoḡra [H 298/b] başların tırāṣ itmek buyurdu ḥalkā güc geldi āḥir gördiler iṭā’atden ḡayre mecāl yok ve kendülere taḳṣīr-i taḥlīḳden āsān vardılar ekṣeri taḳṣīr idüp ba‘zı taḥlīḳ itdilerve taḥlīḳ idenün fi‘li imtiṣāl emrde ızhar olmaḡın Resūlu’llāh ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem taḥlīḳi tercīḥ (5) itdi ammā İbn Ḥacer bu sözi begenmeyüp eyitdi mütemetti‘ olan kimseye ḥod müsteḥab budur ki ‘umrede taḳṣīr idüp [EH 663/b] ḥacda taḥlīḳeyleye ṣol zamānda ki ‘umre ile ḥac mā-beyni müteḳārib ola ḥāl bu ki bunlar ḥaḳḳında öyle vāḳı‘ olmuṣdurimdi evvelā Ḥaṭṭābī didügidür ki ‘Arab ṭā’ifesinün ‘ādetleri bu idi kiṣacların çoḡaldup anuḡla ziynet bulmaḡı severlerdi (10) aralarından baş tırāṣ itdirmek az idi gah olurdu ki tırāṣ fi‘l-i E‘ācimdendir diyü i‘tibār itmezlerdi kerīḥ görürlerdi anuḡcün tırāṣ idenlerün fi‘li imtiṣālden ızhar oldu dimiṣdür İmām Müslim raḥmetu’llāhi ‘aleyh ‘Abdu’llāh bin ‘Ömer ve bin el-‘Aṣ’dan rivāyet itmiṣdür ki Ḥaccetü’l-Vedā‘da Resūlu’llāh ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Minā‘da ṭurdu bir kimesne gelüp (15) eyitdi yā Resūla’llāh bilmezdimḳurbānımı kesmedin başımı tırāṣ itdürdüm didi Faḥr-ı ‘Ālem *izbah ve lā ḥarace* diyü buyurdu ya‘nī itdügün cā’izdür günāhı yokdur didi ṣoḡrabir kimesne daḡı geldi yā Resūla’llāh bilmedüm daḡı cimār itmedin ḳurbānımı boḡazladum didi Faḥr-ı ‘Ālem *irmi ve lā ḥarace* diyü buyurdu ya‘nī cā’izdür günāhı yokdur didi ‘Abdu’llāh eyitdi taḳdīm ve te’ḥīr bābında (20) her nesneden ki su‘āl itdiler *ef‘āl ve lā ḥarace* diyü buyurdu dimiṣdür rivāyet-i mezbūre ḥükmince bu maḳūlelerde bilmeyüp taḡyīr tertīb idenlere ṣer‘en iṣm lāzım gelmez ammā tertīb [HE 515/a] gözetmek evlā idügi zāhirdür zīrā bi’l-i ttifāḳ vezāif-i yevm-i naḥr dört nesnedür cemre-i ‘akabeyi atmaḳdur andan ṣoḡra ḳurbānun boḡazlamaḳdur andan ṣoḡra tırāṣ olmaḳ yāḡūd ṣaḳın (25) bir miḳdār kesdürmekdür andan ṣoḡra ṭavāf ifāza ve sa‘yudur Resūlu’llāh ṣalla’llāhu‘aleyhi ve sellem cemre-i ‘akabeyi atup andan ḳurbānın boḡazlayup andan tırāṣ olduḡı rivāyet olinmiṣdur ‘ulemā raḥimeḡumu’llāhi te‘ālā bu ḥadīṣün maṭlūbiyyetine icmā‘ itmişlerdür ve buḡa daḡı ittifāḳ

itmişlerdür ki ba‘zı ba‘zından taqđīm ve te‘h̄ir olunmaq cā‘iz ola ammā ba‘z-ı mevāzi‘de [H 299/a] tağyīr tertīb sebebiyle dem lāzım olduğında ihtilāf vardır cumhūrselef ve İmām Şāfi‘ī ve ‘ulemā-yı ḥadīs ve fuķehā kavllerinde lāzım degüldür didiler Ṭalḥavī raḥmetu’llāhi ‘aleyh zāhir ḥadīs taqđīm ü te‘h̄ir ḥuṣūşında tevsi‘a delālet ider velikin ihtimāldür ki buyurduğı bilmeyene ve (5) unudup idene göre ol ve muḥālefet kaşd idene fidyeye vācib ola didi ammā buña i‘tirāz idüp vüceb-ı fidyeye delīle muḥtācdur eger vācib olaydı Resūlu’llāh ḥazreti beyān iderdi zīrā ol gün beyān baḫti idi didiler ve İmām Aḥmed raḥmetu’llāhi ‘aleyh lafz-ı ḥadīsden fehm olunan üzere cehl yāḥūd nisyān ṭarīķiyle taqđīm ü te‘h̄ir olinsa (10) nesne lāzım gelmez ve kaşd ile olsa dem lāzım gelür dimişdür İmām Ā‘zām raḥmetu’llāhi ‘aleyh kavlinde biz her taqđir-i tağyīr tertīb ile dem lāzım gelür zīrā İbn Mes‘ūd ḥazretinden mervīdür *kimen ḳaddeme nūsūken ‘alā nūsūkin fe-‘aleyhi demün* buyurulmuşdur ve daḫı ¹ nesne ki mekānla muḳayyeddür anı mekāndan te‘h̄irle dem lāzım gelür meşelā bir kimesne iḥrāmını ta‘yīn olunan mekānda (15) bağlanmayup daḫı ötede bağlasa arja dem vācib olurke-zalīk zamānla muḳayyed olan daḫı zamānından te‘h̄ir olinsa dem lāzım gelür diyü buyurmuşdurŞeyḫeyn rivāyetlerinde Ebī Bekrden mervīdür ki yevm-i naḫrda Resūlu’llāh ḥazreti bize ḥuṭbe oḳudı dimişdür ve ḥuṭbeyi tafşīl üzere zīkr itmişdür İmām Şāfi‘ī ve tevāb‘ī buña zāhib oldılar ki yevm-i naḫrda ve (20) Minā’da ḥuṭbe meşrū‘ ola ammā ‘ulemā-yı Ḥanefiyye ve Mālīkiyye raḫimeḫümü’llāhi te‘ālā eyitdiler ḥaccuḡ ḥuṭbeleri ücdür birisi Zi’l-ḫicce’nün²günüindedür ki terviye günününüñ öñündeki gündür ol gün ḥuṭbe oḳuyup ḥüccāca lāzım umūrı ta‘līm itmek gerekdür bir ḥuṭbe daḫı ‘Arafāt’da oḳunur anda daḫı ol gün irtesi lāzım olanlar ta‘līm olunur (25) biri daḫı Minā’da Zi’l-ḫicce’nün on birinci günü oḳunur anda daḫı lāzım olan menāsik ne ise ta‘līm olunur bu üç ḥuṭbeden ġayrı ḥuṭbe yoḳdur eyyām-ı naḫruḡevvelki gününde ḥuṭbe cā‘iz degüldür dimişlerdür İmām Şāfi‘ī eyyām-ı naḫruḡevvelkisinde ve üçüncisinde ḥuṭbe vardır ikincisinde yoḳdur dimişdür [HE 515/b] ve Zi’l-ḫicce’nün

¹ şol HE, -H

² yedinci HE; -H

ikincisinde [H 299/b] ve ‘Arafāt’da olan hutbelerde cümlesimüteffiklerdür andan sonra Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemkable’z-zuhr nākasına süvār olup beyt-i şerīfe müteveccih oldı geldi ifāzayı edā itdiṭavāf-ı ziyāret ve ṭavāf-ı rükn didükleri budur ki yedi kerre beyt-i şerīf ṭavāf¹ ammā bu ṭavāflarda (5) sür‘atle yürümek meşrū‘ degüldür ‘ādet üzere yürümek gerekdür mü’ellif rahmetu’llāhi bu maḳāmda *sümmeraḳibe şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemkable’z-zuhri fe-efāde ilā’l-beyti fetāfe ṭavāfe’l-i fāzati ve hüve ṭavāfu’z-ziyāreti ve’r-rkni ve’ş-şadr²* dimişdür ammā sehv itmişdür zīrā ṭavāf-ı ifāza ve tavāf-ı ziyāret ve ṭavāf-ı rükn üçü bir ma’nāyadur bu ṭavāf (10) farzdur ve ṭavāf-ı şadr uṭavāf-ı vedā‘ ikisi bir ma’nāyadur bu ṭavāf vācibdür terkiyle dem lāzım gelür ve ḥacc-ı şaḫīḥ olur ḫāşılı mā-beynlerin fark idememişdür Şaḫīḥ-i Buḫārī’de *ve yezkirū’an İbn ‘Abbāse enne’n-nebiyye şalla’llāhu‘aleyhi ve sellemkāne yezūru’l-beyte eyyāme minen vāḳı‘* olmuşdur ya’nī ol Ḥazret Minā günlerinde beyt-i şerīfi ziyāret (15) iderdi dimişlerdür andan Faḫr-ı Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem zemzeme geldi benū ‘Abdu’l-muṭṭalib zemzem üzere şaḳālīḳ iderlerdi ol Ḥazret ‘aleyhi’s-selāminze‘ū *benī ‘abdu’l-muṭṭalibi felevlā en yaḡlibekūm en-nāsū ‘alā siḳāyetikūm leneze‘atū me‘akūm* ya’nī ey ‘Abdu’l-muṭṭalib oğulları zemzemün şuyun çekün eger siḳāyetinjiz üzre size ḡalebe itmek ḫavfı olmayaydı bende (20) sizünle bile çekerdüm diyü buyurdı maḳşūd siḳāyet-i zemzemi terḡīb idi anlar daḫı ḳoḡa ile şundular aldı mā²-i zemzemden içdiİbn ‘Abbās ayaḡ üzerinde ṭururken içdi diyü rivāyet itmişdür ve bir rivāyetde ‘Ukreme yemīn idüp devesi üzerinde idi ḡayrı degüldi dimişdür lākin bu rivāyetlerde Ḥaccetü’l-vedā‘ ve ḡayrı ta‘yīn olunmamışdur ta‘yīn (25) hemān rivāyet-i Cābir’de vāḳı‘ olmuşdur ve ol gün zuhrı ḳanda ḳılduḡında iḫtilāf vardur ve Müslim naḳlinde Cābir’den mervīdür ki Mekke’de ḳılmışdur ḫazret-i ‘Ā’iše daḫı böyle dimişdür veŞaḫīḥaynda İbn ‘Ömerḫazretinden mervīdür ki yevm-i naḫrda gitdi sonra yine rucū‘ idüp zuhrı Minā’da ḳıldı dimişdür ammā İbn Ḥazm kitābında Cābirve

¹ olunur HE; H-

² Sonra Resulullah Efendimiz binip beyte geldi burada ifaza tavafi etti.buna ziyaret, rukn ve sadır tavafida denir.

‘Ā’iše rağıya’llāhu ‘anhümā [H 300/a] kavllerin tercîh itmişdür zîrā anlar iki kişidürve hâzret-i ‘Ā’iše rağıya’llāhu anhümā Resūlu’llāhhâzretinden¹ aḥaşş nâsdur anuñ qurbı anuñ iḥtişâsı kimsede yokdur ve Cābir rağıya’llāhu ‘anh ol Ḥâzretüñ ḥaccı ḥuşuşun etemm-i siyāk üzere naql itmişdür ḥattā cemī‘-i cüz’ıyyātıylaḥıfz idüp (5) rivāyet eylemişdür didiler ve bundan ğayrı [HE 516/a] ba‘z-ı ²kırā’atin daḥı zıkr itdiler ve ba‘z-ı tã’ife İbn ‘Ömer kavlin tercîh itdiler eşaḥḥ İbn ‘Ömer rivāyetidür zîrā müttefik‘aleyhdür ve rāvîleri aḥfaz u eşherdür didiler andan şonra Minā’ya rucū‘ idüp eyyām-ı teşrîk gicelerin andan eglendi güneş zevāle varduğı zamānda cemrelerin atardı her kerrede (10) yedi taş atardı taşlaruñ her birin atdıqça tekbîr eylerdi cemre-i evvelide ve sâniyede çok ṭururdu ve tazarru‘ iderdi ve üçüncü cemreyi atduqda ṭurmazdı Ebū Dāvūdḥâzret-i ‘Ā’iše’den böyle rivāyet itmişdür ve İbn ‘Ömer’den mervîdür ki atduğı zamānda cemre cânibine varurdu yine rucū‘ iderdi dimişdür rivāyet olunur ki (15) ḥâzret-i ‘Abbās rağıya’llāhu ‘anh sıkâyet-i zemzem için Minā giceleri Mekke’de yatmağa ol Ḥâzretten [EH 664/a] izn taleb itdi ol daḥı iznbuyurdu dimişlerdürve İsmâ‘îl naqlinde *rahḥaşa’l-‘abbāsü en tebîte bi-mekketey leylâliye minen min ecli’s-sıkāyeti* vârid olmuşdur ruḥşat ta‘bîrinden fehm olunur kileyle-i mezkûrede Minā’da yatmağ menāsikü’l- (20) Ḥaccdan bir vâcibnesne ola didiler zîrā ruḥşat-ı ‘azîmet muḳâbilidürve izn mezkûre için vâkı‘ oldı didiler İmām A‘zam raḥmetu’llāhi ‘aleyh mezhebinde ve Şâfi‘îden bir ḳavilde sünnetdür vâcib degüldür bu ḳavl İmām Aḥmed’den daḥı rivāyet olunmuşdurvücüb-ı dem bu ḥilâf üzere mebnîdür vâcibdür diyenler ḳatında terkiyle dem vâcib (25) olur sünnetdür diyenler ḳatında nesne vâcib olmaz Minā’da gicelemek anuñla ḥâşıl olur ki ekşerin anda geçüreler ve sıkâyet izni ḥâzret-i ‘Abbās’a maḥşuş mıdur degül midür diyü iḥtilâf itmişlerdür şaḥîḥ budur ki maḥşuş olmaya zîrā izne‘illet müslümânlar içecek şü ḥâzır itmekdürelbette mühimi görececek kimesne lâzımdur ve her kimesne ki mâlı zâyi‘ [H 300/b] olmağ ya bir maşlahatı fevt olmağdan ḥavf eyleye yatîmâr idecek ḥastası ola Şâfi‘î ḳatında ehl-i sıkâyete mülḥaḳdur nitekim cumhūr

¹ Ḥâzretinden HE, EH ; Ḥâzretine H

² ḥuşuşun HE, EH ; -H

kavlinde rā'ileri hāşşeten ehl-i sikāyete mülhākıldur İmām Aḥmed'ün kavli budur ve anlaruñ vācibdür didiler her gice ki bi-ğayr-ı 'özür terk ide anuñçün bir dem vācib (5) olur dimişlerdür rivāyet olunur ki eyyām-ı teşrīk'ün remyini itdükden sonra Minā'dan göçüp Muḥaşşab didükleri yire kondı ve aña Ebṭah daḥı dirler ḥaddi iki ṭağun mā-beynidür Maḳbere'ye varınca ve mevzi'-i mezkūre benī Kināne kabīlesinün nāhiyyeleridür Faḥr-ı 'Ālem anda varınca Ebū Rāfi' ol Ḥazret'ün çadırın ḳurmuşdı zīrā esbāb (10) üzerine anı ḳomışlar idi ilerügidüp ḳonāḳ yerin tedārik itdi Ebū Rāfi'den mervīdür ki Resūlu'llāh [HE 516/b] şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Minā'dan çıḳduğı zamānda baña Muḥaşşab'da ḳon diyü emr itmiş degüldür ve likin ben geldüm orada çadırın ḳurdum Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem daḥı geldi kondı dimişdür Müslim'den bir rivāyetde öyleden sonra gitmişdi ve (15) yine Müslim ve Buḥārī rivāyetlerinde Enes'den mervīdür ki ol gün öyle ve ikinci namāzların Ebṭah'da ḳıldı dimişdür İbn 'Abbās ḥazretinden mervīdür ki [EH 664/b] *leyse't-taḥşību bişey'ün innemāhüve menzilün nezelehü Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* dimişdür ya'nī ol Muḥaşşab didükleri mevzi'e ḳonmaḳ menāsik-i Ḥacdan bir fi'li lāzım olur nesne degüldür ve likin Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (20) Ḥazreti andan ḳonmağla ğayrılara daḥı ḳonmaḳ müsteḥab olmışdur dimekdür didiler ve ol Ḥazret'den sonra ḥülefā raḳıya'llāhu 'anhüm oraya ḳonmuşlardur nitekim şahīḥ-i Müslim'de mezkūrdur Buḥārī raḥmetu'llāhi 'aleyh Enes'den rivāyet eyler ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Muḥaşşab'da bir uyḥuyı aldı daḥı binüp vardı yine beyt-i şerīfi ṭavāf itdi dimişdür ṭavāf-ı vedā' didükleri (25) budur İmām A'zam ve Şāfi' kavlinde ve ekşer-i 'ulemā ḳatında vācibdür terkiyle dem lāzım olur İmām Mālik ve Dāvūd ḳatlarında sünnetdür terkiyle nesne lāzım gelmez ve bir ḥatunuña iḥrām bağılandıḳdan sonra ḥayz göre ol ṭavāf'dan ğayrı cemī'-i ef'āl ḥaccı itmek cā'izdür ṭavāf itmek anuñçün cā'iz degüldür ki mescid içine girmeyince ṭavāf müyesser degüldür ḥā'iz ḥod [H 301/a] mescide girmek cā'iz degüldür Şeyḥeyn rivāyetlerinde vārid olmuşdur ki ḥazret-i 'Ā'işe raḳıya'llāhu 'anhā eyitdi yā Resūlu'llāhsiz ḥacc ü 'umre ile gidersiz ben yalnız ḥaccla giderüm didüm Faḥr-ı

‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ‘Abdu’r-raḥmān bin Ebī Bekre emr itdi ki ‘Ā’işeile Ten‘īm didükleri yire çıka andan (5) çıkdılar ḥazret-i ‘Ā’işe raḍıya’llāhu ‘anhā ḥacdan sonra ‘umre eyledi Müslimden bir rivāyetde böyledür ki ‘Ā’işe mevākıfuḡ cümlesinde vukūf itmişdi ḥattā ḥayzdan pāk olıcaḡ Ka‘be’yi ve Şafā ve Merve’yi ṭavāf andan sonra Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yā ‘Ā’işeḥac ve ‘umreyi cemī‘en tamām itdün iḥrāmdan çıkdıḡ didi ol daḡı (10) yā Resūla’llāh ḥac itdügümde beyt-i şerīfi ṭavāf itmedüm idi ol ḡalbimde ḡaldı didi zīrā ḥayz görmüşidi ol zamānda ṭavāfa ḡabiliyyet yoḡ idi andan Resūlu’llāh ḥazreti ‘Abdu’r-raḥmān’a emr idüp var bunı Ten‘īm’den umre itdür diyü buyurdı ve bu ḡuşuş Muḡaşşab gicesine vāḡı‘ oldı andan Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyh Kūdā didükleri (15) mevzi‘den ḡurūc [HE 517/a] idüp Medīne-i Münevvere’ye müteveccih oldı Mekke-i Müşerreffe’ye girdüḡi zamānda bir yoldan girüp çıkdıḡı zamānda āḡir yoldan [EH 665/a] gitdügünün vechinde ba‘zılar eyitdiler ḡikmet bu idi ki girdüḡi zamānda yüksek yanından girmiş idi bunda ta‘zīm-ı mekān vardur ve çıkdıḡı zamānda alḡaḡ yanından çıkdı bu Mekke’den (20) firāḡına işāretdür didiler ba‘zılar daḡı Ḥazret-i İbrāḡīm ‘aleyhi’s-selām Mekke’ye duḡūl itdükde oradan duḡūl itmiş anuḡ sūnnetin ri‘āyet itdi didiler şaḡīḡ-i Müslim’deve ḡayrda vārid olmışdur ki İbn ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anhā eyitdi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Revḡā’ didükleri mevzi‘de bir ḡāfileye rāst geldi bu ḡavm kimlerdür diyü su‘āl (25) itdi müslümanlaruz yā Resūla’llāh didiler bir‘avret maḡfedden bir oḡlancıḡı ḡaldırıp *yā Resūla’llāh el-hezā aḡiccü* didi ya‘nī buḡa ḡac ṡevābu ḡāşıl olur mı didi Faḡr-ı Kā’ināt ‘aleyhi’s-selām *ne‘am ve leke’l-ecrub* buyurdı vaḡtā kim Zi’l-Ḥuleyfe’ye geldi ol gice anda ḡarār itdi maḡşūdı Medīne’ye giceyle girmemek idi ve Medīne’yi göriceḡ üç [H 301/b] kerre tekbīr itdi andan *lā ilāhe illāhu vaḡdehu lā şerike lehlehü’l-mülkü ve lehü’l-ḡamdüve hüve ‘alā külli şey’in ḡadīrā’ibüne tā’ibüne sācidine li-rabbınā ḡāmidüne şadaḡa’llāhu va‘dehu ve naşara ‘abdehü ve hezeme’l-aḡzābe vaḡdehu* diyü buyurdı andan gündüz olduḡı gibi mu‘arres ṭarīḡinden şehre duḡūl itdi (5) mu‘arres fetḡ-i rāyla Medīne’den altı mīl yerde bir mekān-ı mu‘ayyendür ammā ol Ḥazretün şalla’llāhu ‘aleyhi

ve sellem ‘umreleri kaç def’a vâkı’ olmuşdur ve tafşîli nedür anı beyân idelüm evvelâ ma’lûm ola ki ‘umre didükler luğatde ziyâretdür ve şer’de tavâf ve sa’yudur senenün her vaqtinde câ’izdür anuñçün zamân-ı mu’ayyen yokdur İmâm A‘zam rahmetu’llâhi ‘aleyh mezhebinde (10) sünnetdür Mâlikiyye’den meşhûr olan kavlı dağı sünnet olmak üzere İmâm Şâfi’î ve Ahmed bin Hanbel ve gayrılar vâcibdür didilerve ol Hazret ‘aleyhi’s-salavâtü ve’s-selâm dört kere ‘umre eylemişdür Şahîhaynda ve Sünen-i Tirmidî ve Ebû Dâvûd’da Katâde’den mervîdür ki Enes bin Mâlik’e su’âl idüp Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hazreti kaç ‘umre kıldı didüm eyitdi bir hac (15) itdi ve dört ‘umre eyledi bi ‘umre Zî’l-ka‘de’de eyledi ve bir ‘umre Hudeybiye’de eyledi ve bir ‘umre hac itdüğü zamânda eyledi ve bir ‘umre Ci‘râne’ye geldükde eyledi didi zıkr olunan rivâyet Tirmidî siyâkı üzeredür ammâ şahîheynde vâkı’ olan üzere hâşılı budur ki dört ‘umre eyledi cümlesi Zî’l-ka‘de ayında idi [EH 665/b] illâ haccı zamânında itdüğü Zî’l-ka‘de’de (20) degüldür birisi ‘umre-i Hudeybiye’dür ki Zî’l-ka‘de’de dinilmişdür biri dağı [HE 517/b] şonrakı yılda itdüğü ‘umre idi ki ol dağı Zî’l-ka‘de’de idi biri dağı Ci‘râne’deHuneyn ganâ’imin kısmet itdüğü Zî’l-ka‘de ayında idi ve bir ‘umre dağı haccında itmişdi bu bâbda vârid olan rivâyâtuñ aqvâsı bunlardur ammâ gayrı rivâyetler dağı vârid olmuşdur ba‘zında Şevvâl ve (25) ba‘zında Receb aylarında ‘umre idi dinilmişdür ve ba‘z-ı rivâyetde Ramazân’da dağı ‘umre itdi dimişlerdür ve likin bunlara cevâb virilüp ba‘zınun aşlı yokdur ve ba‘zında çıkdüğü zamân zıkr olındı veillâ ‘umrelerinün üçü Zî’l-ka‘de’de ve biri Zî’l-hicce’de vâkı’ oldı dinilmişdür ve ma’lûmola ki ‘umrenün tarîki budur ki ehl-i Mekke’nün gayrı mîkâtden ihrâm [H 302/a] bağlayup andan Mekke-i müşerrefeyi tavâf itmek gerekdür ve tırâş olmak yâhûd saçın kesmek gerekdür ihrâmla tavâf ‘umrenün farzlarıdur ve sa’y ve tırâş yâhûd saç kesmek vâcibleridür ammâ ehl-i Mekke nice eylemek gerek dinilürseFâkihî ve gayrı Muhammed bin Sîrîn tarîkından (5) rivâyet itmişlerdür ki *bellegnâ enne resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem vaqqete li-ehli mekkete et-tena’imdiyü* buyurmuşdur ma’nâsı bize haber vâşıl olduğı Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ehl-i

Mekke'ye 'umre için iħrāmı ten'īmden bağlanmak ta'yīn itdi demek olur Ten'īm Mekke-i müşerrefe kurbında bir mevzi'dür ve ʔarīk-i 'Aṭā'dan daħı vārid olmuşdur ki *men erāde'l-'umrete (10) femen hüve min ehli Mekketi ev ğayrihi felyaħruc ilā't-tenā'ī'mi evilā'c-cu'rāneti felyuħriminhā* buyurmuşdur bundan fehm olınan budur ki eger ehl-i Mekke eger ğayrı 'umre murād idinen kimesne zıkr olınan mevzi'lerüñ birine ya'nī Ten'īm'e yāħūd Ci'rāne'ye çıka daħı andan iħrāmıla yine müteveccih ola ammā ehl-i Mekke'nün ğayrı bu hükmde ehl-i Mekke ile bir olmak aña ğoredür ki (15) 'umre murād idindügi zamānda nefsi Mekke'de buluna illā āfākı 'umre için iħrāmı mevākīt-i ğaccuñ birinden bağlanmak lāzım idügi taqđīm olınmuşdur.

Nev'-i sābi' ol Ğazretüñ 'ibādātı ve ba'z-ı ed'ıye ve ezkār ve kırā'atı beyānındadır:

Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemdu'ā itmek mi efzaldür yoħsa du'āyı terk idüp Ğaħk te'ālānuñ ğazāsına rızā ve teslīm [EH 666/a] itmek mi (20) efzaldürdiyü iħtilāf olınmuşdur cumhūr 'ulemā raħīmeħümü'llāhi te'ālā du'ā efzaldür ve a'zam 'ibādetdendür diyü buyurmuşlardur ve bu ğavli Tirmidī naħlinde vārid olan Enes ğadīsı mü'eyyedür ki ol Ğazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *ed-du'ā'ü muħħu'l-'ibādeti* diyü buyurmuşlar ya'nī du'ā 'ibādetüñ iligidür demek olur ve Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemdu'āyı terğīb itdüklerine aħbār-ı (25) tevātür bulmuşdur İmām Tirmidī raħmetu'llāhi 'aleyh naħlinde ol Ğazret 'aleyhi's-selām *men lem yes'eli'llāhe [HE 518/a] yağđabu 'aleyhi* buyurmuşdur ya'nī bir kimesne Allāh te'ālādan murād istemese Ğaħk te'ālā aña ğazab ider dimekdür ve 'Ömer bin el-Ğaṭṭāb rağıya'llāhu 'anh Ğazretinden menķöldür ki *inni lā āħmilü hemme'l-i cābe velākin hemme'd-du'ā fe-i zā itmemtü du'ā'alimtüenne'l-i cābete me'ahü* buyurmuşdur ma'nāsı Allāhu a'lem [H 302/b] ben du'ānuñ ğabül olmasığamın çekerüm pes kaçan kim du'āyı tamām idem bilürem ki icābet anuñla biledür demek olur muħaşşılı budur ki iħlāş niyyet ve teveccüh-i tāmmla du'ā ve tazarru' olına Ğaħk subħānehü ve te'ālānuñ fazlına (5) nazar icābet muħarrerdür demek olur ve bi'l-cümle Ğaħk te'ālā ğullarınıñ kendüye

tezellül ve tazarru^c ile ‘arz-ı niyâz itdüklerin sever emr-i şerîfi bunun üstine her kimesne murâdın andan isteğe nitekim Kur’ân-ı ‘azîminde *ud‘ünîestecib leküm*¹ buyurmuşdur ammâ bir tã’ife du‘â itmeyüp kazâsına teslîm ü rızâ üzere olmak efzaldür didiler ve (10) âyet-i kerîmede du‘âdan murâd ‘ibâdetdür nitekim âyet-i kerîmenün âhîri delâlet ider didilerŞeyh Taqıyü’d-dîn es-Sübki rahmetu’llâhi ‘aleyh evlâ budur ki âyet-i kerîmede du‘âyı zâhiri üzere haml ideler ve âhîrinde mezkûr olan *inne’llezîne yestekbirüne ‘an ‘ibâdeti* kavlinün vech-i rabtı budur ki du‘â ‘ibâdetden ahaşşdur ‘ibâdetden istikbâr iden du‘âdan istikbâr itdüğü muqarrerdür bu taqdîr üzere ve ‘ıyd-ı du‘âyı istikbâr-ı (15) terk idenler hakkında olmuş olur böyle iden hod kâfir idüğünde şübhe yokdur ammâ şol kimesne ki maqâşıddan bir maqşad için terk eyleye mezkûr aña müteveccih olmaz egerçi kim râ’imiz budur ki du‘âya mülâzemet ve istikbâr terkinde ercahdürzîrâ du‘âhakkında edille-i keşîre vârid olmuşdur İmâm Kuşeyrî rahmetu’llâhi ‘aleyh risâlesinde [EH 666/b] lâyıq budur ki (20) du‘âcânibi tercih olına zîrâ aña edille-i keşîre vardur ve dağı du‘âda izhâr-ı huzû^c ve iftikâr vardur diyü buyurmuşdur ve ba‘zılar sükût ve rızâ evlâdur zîrâ teslîimde fazl var didiler ve şübheleri bundandur ki du‘â iden kimesne kendü için ne taqdîr olıduğun bilmez eger du‘âsı muqadder olına muvâfık ise taşşîl hâşıl lâzım gelür muvâfık degül me‘ânid (25) olmuş olur dirler ammâ bundan cevâb virilmişdür ki kaçan kişinün itikâdı böyle olursaki Allâh te‘âlânun taqdîrine muhâlif nesne olmaya me‘anide olmaz ez‘ân olur ve du‘ânun fâ’idesi imtisâl-i emr sebebiyle [HE 518/b] taşşîl sevâb olur ve bu da ihtimâldür ki murâd olan nesne du‘âya mevkuûf ola zîrâ Hakk te‘âlâ esbâb ü müsebbât halk itdi diyü [H 303/a] buyurmuşdur Faḥr-ı mevcûdât‘aleyhi efzalı’ş-şalavâtü ümmetini keyfiyyet-i du‘âya irşâd idüp buyurmuşdur ki *izâ şallâ eḥadüküm felyebde‘ bi-ḥamdi’llâhi ve’s-senâ’ive’l-yuşalli alâ’n-nebiyyi şallâ’llâhu ‘aleyhi ve sellemşümmeli-yed‘u bimâ şâ’e* dimişdür İmâm Tirmidî Fezâlet bin ‘Ubeyd hadîsinden böylece rivâyet itmişdür (5) ma’nâsı kaçan sizün biriñiz şalât eylese Hakk te‘âlâ ḥazretine ḥamd ü senâyla başlasun ve

¹ Kur’an 40/60: Benden isteyin, sizin isteğinizi kabul edeyim.

² Kur’an 40/60: Onlar ki benim kulluğumdan kibirlendiler.

nebî ‘aleyhi’ş-şalavātü ve’s-selāma şalāt itsün andan sonra ne dilerse du‘ā itsün dimekdür ve dağı bir du‘ā iden kimesne hakkında *evcebe en hateme bi-āmīndiyü* buyurmuşdur bundan fehm olunur ki du‘ānuñ hātimesinde āmīn demek şart icābetden imiş¹ve Buḥārī ve (10) ğayrılar rivāyetinde *lā yeḳul aḥadüküm Allāhümmegfirlı in şı’te Allāhümmerrḥamnī in şı’te velākin li-ya’zimi ‘alā’l-mes’eletife-i nna’llāhu lā mukrihi lehü buyurmuşdur* ya’nī sizün birinüz du‘ā itdükde yā Rabb dilerseñ mağfıret eyle dilerseñ baña raḥmet eyle dimesün ve likin su’alde ‘azīmet idüp yā Rabb baña raḥmet ve mağfıret eyle disün zīrā aña ikrāh idici kimse yoḳdur (15) demek olur ḥāşılı kişi du‘āda iḳdām ve ibrām itmek gerekdür ‘azīmet maḳböldür Ḥaḳḳ te‘ālā şānında ikrāhmutaşavver degöldür ki du‘āda dilerseñ şöyle eyle dilerseñ böyle eyle dinile hemān ‘azm idüp yā Rabb luḫ ü iḥsān eyle şöyle eyle diyü du‘ā itmek gerekdür emr-i bi’l-‘azm buyurulduğunun ma’nāsı cidd ü sa’y itmekdür ve maḫlūbuñ [EH 667/a] vukū’na cezmdür (20) Allāh te‘ālānuñ meşīyetine ta’līḳ itmemekdür egerçekim ‘ābid cemī’-i fi’lin diledüğü eşyāda meşīyetu’llāha ta’līḳe ma’mürdür didiler ba’zılar dağı ‘azīmün m’nāsı icābetdür Ḥaḳḳ te‘ālā ḥazretine ḥüsn-i zanndur zīrā kerīmden diler dimişlerdür İbn ‘Uyeyne’den mervīdür ki hic bir kimesne benüm ḫaḫşırüm çoḳ dur ben aşl kimsenün du‘āsı maḳbül mı olur dimesün zīrā Ḥaḳḳ (25) tebāreke ve te‘ālā şerr-i ḫaḫku’llāh olan İblīs’ün du‘āsını *enẓirnī ilā yevmi yuba’sūne*²didükde müstecāb itmişdür Ḥaḳḳ celle ve ‘alā kerīmdür diyü buyurmuşdur Şeyḫeyn ve ğayrılar rivāyetinde *yestecābü li-aḥadüküm mālem yec’al yeḳūlu da’vtü felem yesteceblīdiyü* buyurmuşdur ya’nī sizün birinüzün³du‘āsı müstecāb olurmādām ki ben du‘ā itdüm müstecāb olmadı diyü ‘acele itmeye [H 303/b] dimekdür ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem du‘ānuñ cevāmi’in severdi ve ğayrıların terk iderdi [HE 519/a] Ebū Dāvūdḥazret-i ‘Ā’işe’den böyle rivāyet itmişdürve cevāmi’den murād şol du‘ālardur kiagrāz-ı şāliḫa ve maḫāşıd-ı şaḫiḫeyi cāmi’olalar yāḫūd Ḥaḳḳ te‘ālāya şenāyla ādāb-ı mes’eleyi cāmi’ olalar (5) dinilmişdür

¹ imiş H, EH ; dimişdür HE

² Kur’an 7/14: İblis, bana onların dirilecekleri güne kadar mühlet ver,dedi.

³ H birinüzün, HE du‘ā idüğünüzün

İmām Müslim rahmetu'llāhi 'aleyh Ebū Hüreyre rağıya'llāhu 'anh Hāzretinden rivāyet itmişdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem du'āsında böyle buyururdu *Allāhümme aşleḥ lī dinī ellezīhüve 'işmetü emri ve aşleḥ dünyāye elleti fihā me'āşī ve aşleḥ lī-āḫireti elletī ileyhā me'ādī vec'al ḫayāte ziyādeten fī külliḫayrin vec'eli'l-mevte rāḫaten min külli şerrinve* Tirmidī naḫlinde yine (10) Ebī HüreyreHāzretinden mervīdür ki *Allāhümme enfa'nī bimā'alletenī ve 'allimnī mā yenfu'nī ve zidnī 'ilmen elḫamdüli'llāh 'alā külli ḫālin ve e'üzü bi'llāhi min ḫālī ehli'n-nārī* diyü du'ā iderdi dimişdür ve böyle daḫı du'ā eylerdi *Allāhümme etti'nībī-sem'ī ve başarı vec'al hümā'l-vārīse minnī ve'nşurnī 'alā menzalemnī ve ḫuz minhu bi-se'rı*Buḫārī ve Müslim rivāyetlerine ekşer-i du'āsı bu idi (15) diyü Enes'den naḫl olunmuşdur *rabbenā ātinā fi'd-dünyā ḫasseneten ve fi'l-āḫireti ḫaseneten* [EH 667/b] ve *ḫinā 'azābe'n-nār* ve Şeyḫeyn rivāyetlerinde bu daḫı vārid olmuşdur *Allāhümme leke eslemtü ve bike āmentü ve 'aleyke tevekkeltü ve ileyke enebtü ve bike ḫaşşamtü* (20) *Allāhümme innī e'üzü bi- 'izzetike lā ilāhe illā ente en tuḫillenī ente'l-ḫayyü'llezilā yemütü ve'lcinnüve'l-i nsü yemütüne* İmām Müslim ve Tirmidī rahmetu'llāhi 'aleyhümā İbn Mes'ūd rağıya'llāhu'anhümā ḫāzretinden rivāyet iderler ki ol Hāzret 'aleyhi'ş-şalavātü ve's-selām (25) *Allāhümme innī es'elüke'l-ḫüdā vv'ettükā ve'l-afāfe ve'l-ğınā*diyü du'ā iderdi ve Şeyḫeyn rivāyetlerinde Ebū Mūsā rağıya'llāhu 'anh naḫl ider ki böyle daḫı du'ā iderdi *Allāhümmeğfirlī ḫaḫīetī ve cehlī ve isrāfī emri ve mā ente a'lemü bihi minnī Allāhümmeğfirlī ciddī ve hezlī* [H 304/a] ve *ḫatā'ive 'amdi ve küllü zalike 'indī Allāhümmeğfirlī mā ḫaddemtü ve mā aḫḫartü vemā esrartü vemā a'lentü vemā ente a'lemü bihī minnī ente'l-muḫaddimü ve ente'l-mu'aḫḫir ve ente 'alā külli şey'in ḫadīr* Tirmidī rivāyetinde Ümmü Seleme rağıya'llāhu 'anhā ekşer-i du'āsı *yā muḫallibe'l-ḫulūbi sebbit ḫalbī 'alā dīnike* dimekdür dimişdür ve (5) böyle daḫı buyururdu *Allāhümme'āfinī fī cesedī ve āfinī fī-sem'ī ve başarī vec'al hümā'l-vārīse minnī* [HE519/b] ḫavl-i şerīfinden murād pīrlık 'āleminde sem' ü başaruḫ beḫāsıdur ve ḫuvvetidür ḫuyıyan sâ'irḫavīnünānlar vārīşleri olur dimişlerdür İmām Nesā'ī naḫlinde bu daḫı vārid olmuşdur *Allāhümme innī*

*es'elüke fi'le'l-ḥayrāti ve terke'l-münkerāti ve ḥubbe'l- (10) mesākini veizā erede bi-kavmi fitneten fāḳbizenī ileyke ḡayre meftūninbu daḡı rivāyet olunmuşdur. Allāhümme fāliḳa'l-işbāḡı ve cā'ile'l-leylisekenen ve ş-şemse ve'l-ḳamere ḡusbānen 'anni'd-deyne ve aḡninīmine'l-faḳri ve metti'nī bi-sem'ī ve başarı ve ḳuvveti ve teveffenī ff-sebīlike Müṭāda böyle rivāyet olunmuşdur ve Şeyḡeyn rivāyetlerinde böyle ta'avvüz iderdi (15) diyü Enes'den mervīdür ki *Allāhümme innī e'üzü bike mine'l-ʿaczi ve'l-kesel ve'l-cübni ve'l-ḡaremi ve'l-buḡli ve e'üzü bike min 'azābi'l-ḳabir ve e'üzü bike min fitneti'l-maḡyā ve memāti* bir rivāyet böyle vārid olmuşdur *Allāhümme inni e'üzü bikemine'l-hemmi ve'l-hüzni ve'l-ʿaczi ve'l-kesel ve'l-buḡlive'l-cübni ve ḡala'a'd-deyni ḡalabetü'r-ricāli* ve daḡı böyle buyururlardı (20) *Allāhümme innī e'üzü [EH 668/a] mine'l-cüzzāmi ve'l-baraş ve'l-cünūni ve men sey'i'l-esḳām* Ebū Dāvūd ve Nesā'ī Enes Ḥāzretinden böyle rivāyet itmişlerdür ve daḡı Müslim naḳlinden ḡāzret-i 'Ā'işe-i şiddīḳa raḡıya'llāhu 'anhādan mervīdür ki *Allāhümme innī e'üzü bike min şerri mā 'alimtü ve min şerrimālem a'lem* dirlerdi ve Tirmidī naḳlinde 'Abdu'llāḡ bin 'Ömer ve bin El-ʿAş böyle rivāyet (25) itmişdür *Allāhümme innī e'üzü bike ḳalbin lā yaḡşa' ve min du'ā'in lā yusme' ve min nefsin lā teşba' ve min 'ilmin lāyenfe' e'üzü bike min hezihi'l-erbe'u* Müslim ve Ebī Dāvūd naḳıllarında bu daḡı anlardan mervīdür ki *Allāhümme innī e'üzü bike min zevāli ni'metike ve taḡavvūli 'āfiyetike ve fece'ti ni'metike ve cemī'i saḡatıke* Ebū Dāvūd naḳlinde Ebī Hüreyre raḡıya'llāhu 'anh [H 304/b] Ḥāzretinden bu daḡı mervīdür ki *Allāhümme innī e'üzü bike mine'l-faḳri ve'z-zilleti ve e'üzü bike min en aḡlimeev uzleme* bu daḡı anlardan mervīdür *Allāhümme innī e'üzü bike mine'ş-şıḳāḳı ve'n-nifāḳı ve su'i'l-aḡlāḳı* ve yine Ebū Dāvūd ve Nesā'ī rivāyetlerinde Ebī Hüreyre'den mervīdür ki (5) böyle daḡı buyururlardı *Allāhümme innī e'üzü bike mine'c-cū'i fe-i nnehu bi'se'd-ḡacı'u fe-i nnehā bi'se'l- biṡānetu* Nesā'ī naḳlindedu daḡı vārid olmuşdur *Allāhümme inni e'üzü bike min ḡalabeti'd-deyni ve ḡalabeti'l adüvvi ve şemātetil-a'dā'i* Ebū Dāvūd ve Nesā'ī raḡımeḡümü'llāḡı te'ālā Ebū'l-Yesr ḡādīsinden böyle daḡı rivāyet itmişdür *Allāhümme**

*inni e'üzü (10) bikemine'l-hedmi ve e'üzübike mine't-teraddī ve mine'l-ğarķi ve'l-ħaraķi ve'l hermive e'üzü bike en yeteħabbeħaniye eş-şeytānū 'inde'l-mevt ve e'üzü bike en emūte lediğan Ebū Dāvūd raħmetu'llāhi 'aleyh rivāyetinde vārid olmuşdur ki [HE 520/a] kaçan ol Ėazret bir kaçmden Ėavf itse böyle du'ā eylerdi *Allāhümme nec'alūke fī nuħūrihim ve ne'üzü bike min şūrurihim* (15) İmām Buħārī ve Tirmidī rivāyetlerinde vārid olmuşdur ki Ėasan ve Ėüseyn Ėazretlerin Faħr-ı 'Ālem şalla'llāhu'aleyhi ve sellem böyle ta'vīz iderdi ve atağuz İbrāhīm 'aleyhi's-selām İsmā'ili bunlarla ta'vīz iderdi diyü buyururdi *e'üzü bi-kelimāti'llāhi't-tāmmeti min şerri külli şeytānin hāmmetin ve'aynin lāmmeh* sābıķan işāret olınan üzere bu du'ālaruğ ekşerinden ol (20) Ėazretuğ murād-ı şerīfi ümmetine telķin ü irşādur ve Ėaķķ te'ālā cānibine tevāzu' ve meskenet ve Ėuzū' 'arż itmekdür ve şükr ü zıkrdür [EH 668/b] ve illā Ėur'an-ı 'Aẓīm Ėükmince kendü zünübundan mātekāddim ve mäte'aħħir mağfired olınmuşdur şalavātu'llāhi 'aleyhi ve sellem İmām Buħārī naķlinde vārid olmuşdur ki muķtezā-yı beşeriyet üzere Ėam u Ėuşşa 'arız olsalar böyle buyururdi (25) *lā ilāhe illā'llāhü'l-'aẓīmü'l-ħalīmu lāilāhe illā'llāh rabbü'l-'arşı'l-'aẓīm lā ilāhe illā'llāhe rabbü's-semevāti ve rabbü'l-arż verabbü'l-'arşı'l-kerīm*ve Ebū Hüreyreden mervīdür ki kaçan ol Ėazrete bir emr-i mühimm olsa mübārek başını gökden yağa Ėaldırdı daħı *subħāna'llāhi'l-'aẓīmdirdi* İmām Tirmidī böyle rivāyet itmişdür Ebū Dāvūd naķlinde Enes rađıya'llāhu 'anh [H 305/a] kaçan bir nesne ol Ėazrete Ėam-nāk eylese *yā Ėayyu yā Ėayyum bi-raħmetikeesteğīsu* diyü buyururdi dimişdür ammā Ťaberānī rivāyetinde Ebī Hüreyre rađıya'llāhu 'anhdan mervīdür ki Faħr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi her bār ki bağa bir Ėüzün 'arız olsa Cibrīl 'aleyhi's-selām temessül idüp (5) gelür yā Muħammed böyle de diyü söylerdi *tevekkeltü 'alā'l-ħayyi'llezī lā yemūtu ve'l-ħamdü lillāhi'llezī lem yetteħiz veleden ve lem yekün lehu şerīkūn fi'l-mülki ve lemyekün lehu veliyyūn mine'z-zülli ve kebbirhu tekbīran* ve İbn 'Ömer Ėazretinden mervīdür ki bir nesne yitürse böyle du'ā iderdi dimişdür *Allāhümmeradde'd-ďāllete ve Ėādiye'd-ďalāleti enre yehdī mine'd-ďalālete ürdüd 'aleyye ďālleti bi-'izzetikeve* (10)*

sultānike feinnehu min ‘aṭā’ike fe faḍlike Ṭaberānī raḥmetu’llāhi ‘aleyh böyle rivāyet itmişdür ve Enes raḍıya’llāhu ‘anh mübārek ellerinüñ içiyle ve taşıyla böyle du‘ā iderdi diyü buyurmuşdur ya‘nī du‘āda ellerinüñ gah içerüsün mübārek yüzüne karşı tutardı ve gah taşrasın tutardı dimekdür Buḥārī naklinde Ebū Mūsā el-Eş‘arī raḍıya’llāhu ‘anh Resūlu’llāh şalla’llāhu (15) ‘aleyhi ve sellem du‘ā itdi andan sonra mübārek ellerin şöyle ref‘ itdi ki ḥattā koltuklarınuñ beyāzı göründi dimişdür yine Buḥārī katında İbn ‘Ömer ḥazretinden mervīdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem mübārek ellerin kaldırdı daḥı *Allāhümme innī ebrāileyke mimmā şane‘ ḥālidü* diyü buyurdu dimişdür [HE 520/b] ḥāşılı du‘āda el kaldırmak ol Ḥazretten vākı‘ oldı dimişlerdür ve likin Enes ḥadīşinde vārid (20) olmuşdur ki *lem yekün şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yerfu‘ yedeyhi fī şey’in minne’d-du‘āillā fi’l-i stiskā’i* dimişdür ya‘nī istiskādan [EH 669/a] ḡayrı du‘ālarınuñ hic birinüñ hic birinde el kaldırmazdı diyü buyurmuşdur bu ḥadīşşahīḥdür ammā ‘ulemā raḥimehümü’llāhi te‘ālā bununla māteḳaddümbeynin böyle cem‘ itmişlerdür ki istiskāda vākı‘ olan ref‘-i sā’irine muḥālif idi ya bu cihetden ki istiskāda ḳatı yuḳaru kaldırırdı meşelā (25) yüzine muḳābil iderdi ve ḡayrılarında omuzlarına ber-ā-ber tutardı yāḫūd bu cihetden ki mübārek kefelelerin istiskāda yire karşı tutardı ve sā’irinde göge karşı tutardı dimişlerdür ba‘z-ı ‘ulemā daḥı ref‘-i yed cānibin işbāt rāciḥdür dimişdür İmām Aḫmed ve Ebū Dāvūd *kāne yerfe‘u yedeyhi izā du‘ā ḥıza’e menkıbeyhi* diyü rivāyet itmişlerdür ya‘nī mübārek [H 305/b] ellerin omuzlarına ber-ā-ber kaldırırdı dimişlerdür İbn Māce naklinde *ve beştahumā*¹‘ibāreti daḥı vārid olmuşdur ya‘nī ellerin du‘āda açardı dimişlerdür baş lafzınun muḳtezāsı budur ki eller düz açılakefçe gibi tutulmaya didiler ve iki omuzına karşı tutmak iktizā ider ki iki el (5) biri birinüñ yanında olmaya Ṭaberānī İbn ‘Abbās ḥazretinden sened-i za‘īfle rivāyet itmişdür ki ol Ḥazret ‘aleyhi’s-şalavātü ve’s-selām ḳaçan du‘ā eylese iki elin biribirine zımm iderdi ve keflelerin mübārek vechine karşı tutardı dimişler İbn Ḥacer raḥmetu’llāhi ‘aleyh ref‘-i yedin ḥaḳḳında vārid olan eḥādīşün

¹ Ellerini duada açardı.

ekşerinden murād du‘āda ellerin uzadup dümdüz açmağdur diyü buyurmuşdur (10) ammā du‘ādan sonra elleri yüze silmek huşuşında kavlı budur ki namāz içinde Kınut okuduğda eşahh budur ki silmek yokdur Beyhaķī rahmetu’llāhi ‘aleyh eyitdi ben ol huşuşda selefden nesne hıfz itmedüm egerçi kim hāric-i şalātda du‘āda el yüze silmek ba‘z-ı selefden mervīdür didive bu ma‘nāda ol Hāzretten haber-i za‘īf vārid olmuşdur ya‘nī namāzdan taşra (15) du‘ālarda Fahr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem el yüze sildi dimişlerdür ammā namāzda vākı‘ olduğuna aslā haber ve eser ve kıyās yokdur evlā budur ki itmeyeler dimişdür İmām Buḥārī rivāyetinde vārid olmuşdur ki Fahr-ı ‘Ālem ‘aleyhi’s-şalavātü ve’s-selām Enes bin Mālik ḥazretine ḥayr-ı du‘ā idüp *Allāhümme ekşir mālehu ve veledehu ve bārik lehu fimā a‘ṭaytehu* dimişdür ya‘nī yā Rabb mālını ve veledini çok eyle ve i‘ṭā [EH 669/b] (20) itdügün nesnelere aña mübārek eyle dimekdür Buḥārī Edeb-i Müfred’de buyurmuşdur ki ḥazret-i Enes’ün vālidesi Ümmü Süleym ḥatun ol Hāzrete eyitdi [HE 521/a] *ḥüveydimūke ellā ted‘ū lehü didi* ya‘nī ḥidmetkārcığınā ḥayr du‘ā itmez misin yā Resūla’llāh didi Fahr-ı ‘Ālem daḥı *Allāhümme ekşir mālehu veledehü ve eṭell ḥayātehu veğfirlehdidi* ya‘nī mālını ve veledini çok eyle ve ‘ömrin uzun eyle ve (25) aña mağfıret eyle didi şahīḥde vārid olmuşdur ki Enes raḍıya’llāhu ‘anh hicret zamānında ṭokuz yaşında idi ammā vefātı bir kavle hicretün ṭoksan birinde ve bir kavle ṭoksan üçünde idi mu‘temed bu kavldür dimişlerdür ḥāşılı kavlı evvel üzere yüz yaşına ve kavlı-i sānī üzere yüz iki yaşına varmışdur ba‘zılar yüz yediye varmak daḥı rivāyet itmişlerdür gāyet az [H 306/a] rivāyet idi ṭoksan ṭokuz vardur dimişdür bundan aşığa rivāyet yokdur ‘ömri böyle vākı‘ olmuşdur ammā evlādı huşuşında İmām Müslim rahmetu’llāhi ‘aleyh naḥlinde evlādı ve evlādınuḡ evlādı yüz miḡdārı olmuşdur zīrā Enes ḥazretinden¹ vārid olan ‘ibāret budur *fe-va’llāhi inne mālilekeşirun ve (5) inne veledīve veledē ve veledīle ye‘ādūne ‘alā naḥvilmi’eti’l-yevme dimişdür* İbn Sa‘d rivāyetinde Enes raḍıya’llāhu ‘anh buyurmuşdur ki Resūla’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem baña ḥayr du‘ā idüp *Allāhümme ekşir mālehu ve*

¹evlādı ve evlādınuḡ evlādı yüz miḡdārı olmuşdur zīrā Enes ḥazretinden H; -HE, EH

veledehu ve aṭel umuruhu veġfirlehu demişdür taḥḳīken kendüşulbī evlādımdan yüz iki nefer kimse defn itdümve bağçelerüm yılda iki kerre meyvelenür şol kadar ‘ömr sürdüm ki ḥayātdan uşandum (10) şimdi dördinci buyurduğun isterüm didi ya‘nī vefāt idüp Ḥaḳḳuṣ rahmet ü maġfiretine ulaşmak isterüm didi¹ İmām Tirmidī rahmetu’llāhi ‘aleyh rivāyet-i sīkāṭla Ebū’l-‘Āliyye’den rivāyet itmişdür ki Enes’ün bir bağcesi var idi yılda iki kerre yemiş virürdi ve anda bir reyḥān var idi misk rāyiḥasın virürdi demişdür ve cümle-i da‘vāt müstecābesinden biri (15) daḥı budur ki Mālik bin Rebī‘ye du‘ā idüp Allāh te‘ālā evlādına bereket vire demişdür rivāyet olunur ki mezkūr Mālik’ün seksen nefer erkek oğlanı dünyāya geldi ve daḥı bir kerre ‘Alī bin Ebī Ṭālīb kerre ma’llāhu veche ḥasta oldu ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ‘iyādete varup [EH 670/a] *Allāhümme işfihī Allāhümme meāfihī* didi andan şonra *ḳam yā ‘Alī* didi ḥazret-i ‘Alī ol zamāndan şonra (20) hergiz ol veca‘ baḡa ‘avdet³ itmedi diyü buyurdu Ḥākim rahmet’llāhi ‘aleyh böyle rivāyet itmişdi ve Beyḥaḳī ve Ebū Nu‘aym ḥadīşşahīḥdür demişdür İmām Beġavī ve İbn Sa‘d raḥimeḥümü’llāhi rivāyetlerinde İbn ‘Abbās ḥazretine du‘ā idüp *Allāhümme faḳḳihehu fi’-d-dīni Allāhümme a‘ṭi-bni ‘abbāse’l-ḥikmete ve ‘allimü’t-tevīle* demişdür İmām Buḥārī naḳlinde *Allāhümme ‘allimhü’l-kitābe* demişdür ma‘lūmdur ki İbn ‘Abbās [HE 521/b] ḥazretine (25) Ḥaḳḳ te‘ālā ne ḳadar faẓl ü kemāl müyesser eylemiştir lā-cerem bu ümmetün ḥaberi ve faẓl ü ma‘rifetünḡbaḥrı olupSultānū’l-müfessirīn ve tercemānū’l-Ḳur‘ān olmışdur raḍıya’llāhu ‘anhve daḥı Nābiġatū’l- Ca‘dī didükleri şā‘ir-i faşīḥün iki beytin istimā‘ itdükde ḥoş gelüp *lā yaḳḳuḍi Allāhu fāke* diyü du‘ā itmişdür maḳşūd Allāh te‘ālā dişlerünġi dökülmekden şaḳlaya dimek olur rivāyet iderler ki [H306/b] yüz yıl ‘ömr sürdi ve anuḡ dişlerinden güzel kimsenün dişleri yoġ idi Beyḥaḳī rivāyetinde yüz yıldan ziyāde ‘ömr sürdi daḥı bir diş gitmemişdi demişlerdür⁴ ve ‘Amru bin Aḥṭab bir kerre ol

¹ya‘nī vefāt idüp Ḥaḳḳuṣ rahmet ü maġfiretine ulaşmak isterüm didi H, EH ; -HE

² Kalk ya Ali.

³avdet H, EH ; ‘ārız HE

⁴Beyḥaḳī rivāyetinde yüz yıldan ziyāde ‘ömür sürdi daḥı bir diş gitmemişdi demişlerdür H ; ba‘z-ı rivāyetde bir diş düşse yerine biri daḥı biterdi demişlerdür HE, EH

H azrete Őıra (5)  abla Şu virdi iinde bir  ıl görüp ıkaradı Fa r-ı K 'in ta hoş gelüp *All h mmecemmilhu* diyü du a itdi riv yet iderler ki Amru  okŐan   yaşına vardı dağı başında ve ŐaŐalında bir a k lı yoğ idi Beyha ı riv yetinde *All h mmecemmilhu* diyü bir Yeh d 'ye du a itdiŐaŐalı ağarmış iken yine  arardı dimişlerdür İm m  Abdu'r-rezz k ra metu'll hi  aleyh (10) buyurmuşdur ki bir Yeh d  ol H azrete bir n ka get rmiŐdi *All h mmecemmilhu* diyü a a  ayr du a itdi Yeh d 'n n  ılları Őoyle  arardı ki her nesneden siy h oldu ba 'z-ı riv yetde Yeh d 'okŐan yıl  omr sürdi dimişlerdür Eb  Nu aym ve Ėayrılar na linde İbn Hama  el-Huz 'ı ol H azrete Şu virmişdür *All h mme metti'hu biŐeb beh*¹diy   ayr du a itdi andan seksen yıl gedi dağı bir a k lı (15) görünmezdi ve Ya k b bin S leym n Del 'il-i İc z adlu kit bında zıkr itmişdür ki bir kerre  azret-i F t ma ra ıya'll hu  anh  Res lu'll h Şalla'll hu çaleyhi ve sellem  azretine geldi F t ma'nun açlık eŐerinden m b rek [EH 670/b] be zinde Őufret var idi Fa r-ı   lem Şalla'll hu çaleyhi ve sellem göricek m b rek elin anun gögsi üzerine vaz  idüp *All h mme m Őebbi'c-c 'etil  tuci' f timate binte mu ammed*indidi   mr n el H sayn ra ıya'll hu  anh eyitdi (20) F t ma'nun yüzüne nazar itdüm ol s 'at yüzünden Őufret z 'il olup m b rek be zine  an geldi  umret bağladı didive  Urve bin Ca d didükleri kimseye *All h mme b rik lehü d -Őaf ati yem nihi* ²diy  du a itdi Urve'den merv d r ki andan Şonra her ne Şatun aldum ise f 'ide itdüm dimişdür ve  Urve³ ra ıya'll hu  anh at üzerinde oturmağa   dir degüldi Fa r-ı   lem Şalla'll hu çaleyhi ve sellem (25) *All h mme sebbith  vec'alhu h diyen mehdiyyen*⁴diy  du a itdi artu  atdan düşmek v k ' olmadıCer r bin Eb  V k Ő iin *All h mme eceb da'vete*hu dimişdür andan Şonra Sa d ra ıya'll hu  anh m stec b 'd-du a olmuşdur ve Sa d⁵ riv yetinde  Abdu'r-ra m n bin  Avf  azretine bereketle [HE 522/a] du a itdi H a   ub h neh  ve te  l  a a ol  adar m l   esb b virdi ki

¹ Allahım,onu genlikle faydalandır.

² Allahım, alıŐveriŐinde onu kazançlı kıl ve kazancını ona kutlu eyle.

³Urve H, EH ; Ceride HE

⁴ Allahım onu sabit kıl, hadi ve mehdi eyle.

⁵ Sa d, H, EH ; Şeyheyn HE

‘Abdu’r-raḥmān raḍıya’llāhu ‘anh [H 307/a] eyitdi eger bir ʔaşı ʔaldırsam altında altun ve gümüş bulmaḡ recā iderdüm didi Beyhaḡı rivāyetindeteredesinden altunı ʔazmalarla ʔıḡardılar ḡattā niçelerünj elleri ʔabardı dimişdür dört ḡatunı var idibirisin seksen biḡe řulḡ itdilerba‘z-ı ʔavilde yüz biḡe dimişlerdür ‘aded-i mezkürdan (5) murād altun olmaḡ iḡtimāldür ve ḡayātında itdüḡi řadaḡāt faẓiletinden ḡayrı elli biḡ daḡı vefātından şonra tařadduḡ itmek vaşıyyet itmişdür bir gün otuz ʔul āzād eyledi ve bir kerre yedi yüz deveyi yükleriyle ve cemī‘-i esbābiyla tařadduḡ itmişdür bu ʔadar māl-ı firāvānı ol ḡazretün du‘ası berekātında ticāretten taḡřıl itmiřdürZührīden menḡıldur ki (10) bir kerre mālınunj nişfinı tařadduḡ itdidört biḡ altun idi şonradan ḡaḡḡ te‘ālā şöyle virdi ki bir kerre daḡı ʔırḡ biḡ altun tařadduḡ itdi andan şonra fī-sebīli’llāḡ ḡāzilere beşyüz at virdi şonra yine fī-sebīli’llāḡ biḡ beşyüz deve virdi dimişdür ve ol ḡazretün beddu‘ası el-‘iyāzū bi’llāḡ şöyle te‘řir iderdi ki bir kerre Muẓır ʔā’ifesine (15) beddu‘ā itdiḡaḡḡ te‘ālā anlara birḡiḡt virdi ki devenünj [EH 671/a] cemī‘-i müḡmelātın yedükden şonra yapaḡrısın ʔanına bulaşdırdılar daḡı yediler ve ‘Utbe ibn Ebī Lehebe *Allāḡümme sallet‘aleyhi kelben min kilābike*¹diyü beddu‘ā idüp şonra řām yolında arslan paraladugı sābıḡan zıkr olınmişdur Ebū Dāvūd ve Beyhaḡı sened-i za‘īfle rivāyet itmişlerdür ki Tebük ḡazāsına (20) gitdikde bir mevzi‘de bir ḡurmā aḡacına ʔoḡru namāz ʔılurdu bir kimesne ol ḡazretle aḡacuḡ mā-beynine uğrayup geçdi *ḡaḡ‘a řalātenā ḡaḡ‘a Allāḡu eřerulḡ*²diyü buyurdu ol kimesne kötürüm olup ʔaldı artuḡ ʔalkḡmadı dimişlerdür ve rivāyet olunur ki Büsr bin ‘Ayr dirler bir kimesne var idi bir kerre ol ḡazretün yanında řol eliyle ʔa‘ām yedi řaḡ elünjle ye diyü buyurdu (25) ʔādir degülüm diyü cevāb virdi ʔādir olmayasın diyü buyurdu ol³ kimesne artuḡ aḡzına ʔa‘ām iletmeḡe ʔādir olmadı dimişlerdür ammā sevḡ-i kelāmdan fehm olınan budur ki ʔādir degülüm didüḡünde kiẓb itmişola yine Beyhaḡı‘den mervīdür ki bir kerre Mu‘āviye‘yi istedi yā Resūla’llāḡ yimeḡ yir didiler ikinci def‘a isteyüp yine öyle

¹ Allahım, ona köpeklerinden bir köpeḡi saldırt.

² Namazımızı kesenin Allah izini kessin.

³ ḡazret ile yedükden şonra artuḡ ol HE, EH ; -H

didüklerinde *lā eşbaʿa Allāhu* [H 307/b] *batnehu* didi yaʿnī Allāh teʿālā anuñ ƙarnın ƙoyurmasun didi andan soñra Muʿāviye hergiz ƙoymadı ammā soñradan bir kerre ƙayır duʿā idüp *Allāhümme-mleʿhü ʿilmen ve ƙilmen* diyü buyurmuşdur Buḫārī ƙārīhinde rivāyet ider ki bir gün ol Ḥazret ʿaleyhiʿş-şalavātü veʿs-selām Muʿāviyeʿyi devesinüñ [HE 522/b] ardına bindirmişdi (5) suʿāl idüp yā Muʿāviye baña senüñ ƙanƙı ʿuzvuñ ƙarībdür didi ol daḫı ƙarnum ƙarībdür yā Resūlaʿllāh didi ol zamānda yā Rabb sen bunuñƙarnını ʿilm ü ƙilmle ƙoldur diyü duʿā itdi Beyḫaḫī raḫmetuʿllāhi ʿaleyh rivāyet eyler ki Mazīn-i Ṭāʿī didükleri kimesne ki eyitdi ol Ḥazrete bir gün yā Resūlaʿllāh ben sāz degülem ki ve şurb-ı ḫamra venisāya ḫarīş bir kimesneyüm ve (10) üzerimize ƙılıçlar musallaḫ oldı mällarımız zāyiʿ itdi ve zürriyetlerimiz ve ricālimiz zaʿīf ve zebūn itdibenüm veledüm daḫı yoƙdur Ḥaƙƙ teʿālādan duʿā eyle bende olan ḫırş ƙaçura zāʿil idüp baña iḫyā virsün ve veled iḫsān eylesün didi Faḫr-ı Kāʿināt şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem duʿā idüp *Allāhümme ebdilhü biʿt-ṭarabi kırāeteʿl- Ƙurʿāni* [EH 671/b] *biʿl-ḫarāmi ḫalāleve ātihi biʿl-ḫayāʿi* (15) ve *heb lehü veledendidi* Māzin rivāyet ider ki Ḥaƙƙ teʿālā benden ol ḫāleti izāle itdiʿUmmān diyārına ucuzluƙ virdi ve ben dört merdümzāde ḫatun aldumḤaƙƙ teʿālā baña Ḥayyān adlu oğlumı iḫsān eyledi dimişdür bunlardan ğayrı daʿvāt-ı müstecāba senüñ nihāyeti yoƙdur ḫattā baʿzılar bu bābda başƙa faşl ü bāb tertīb idüp (20) cemʿ ü teʿlīf itmişlerdür ammā ¹ Buḫārī Ebī Hüreyre ḫazretinden naḫl itdüğü üzere Resūluʿllāh şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem *li-küllinebiyyin daʿvetün müstecābetünyedʿübihā ve uridü en eḫtebīʿe daʿvetiṣefāʿaten li-ümmeṯi fiʿl-āḫireṯi* buyurduğunun zāhirin istişƙāl idüp bunun muḫtezāsı budur ki her peygamberün hemān birdaʿvet-i müstecābesi ola maʿ-hezā Resūluʿllāh (25) şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥazretinün ve sāʿir peygamberlerünşalavātuʿllāhi ʿaleyhüm veʿs-selām her birinünniçe daʿvat-ı müstecābesi vāƙıʿ olmuşdur pes bu ḫadīs-i şerīfün aşlı nedür didiler cevāb virilüp bu ḫadīs-i şerīfde mezkūr olan daʿvet-i maḫtūʿı bahādur sāʿirleri ricā-yı icābet üzere dinildi yaʿnī her peygamberün bir duʿāsı maḫbūl olacağı ƙatında

¹ ammā H, EH ; İmām HE

muḳarrerdür [H 308/a] hiç andan ḫilāf ihtimāli yokdur ve girü ḳalan du‘āları maḳbūl olmaḳ ricā üzeredür elbette maḳbūl olur diyemezler bu taḳdīr üzere cā’izdür ki sā’ir du‘ālarından niçesi daḫı maḳbūl ola ve ba‘zılar eyitdiler ma‘nāsı her nebīnūḡ bir du‘āsı vardur ki ol efzāl da‘vātıdır dimekdür bundan ḡayrı (5) daḫı niçeleri olsun didiler¹ba‘zılar daḫı ma‘nāsı her bir nebī ümmeti ḫaḳḳında bir da‘vet-i ‘amme-i müstecābesi vardur ya helāklarına ya necātlarına dimekdür didiler ve ba‘zılar her birinūḡ kendü nefsiñe yāḫūd dūnyāsına müte‘allik bir da‘vet-i [HE 523/a] müstecābesi vardur dimekdür didilerKirmānī raḫmetu’llāhi ‘aleyh Şerḫ-i Buḫārī’de *fe-i n ḳültü hel cāze en lā yüstecābü du‘a’e nebiyyi ṣalla’llāhu* (10) *‘aleyhi ve sellemi-küllü nebiyyin da‘vetün müstecābetün ve icābete’l-bāḳī fī meşī’ti’llāhi te‘ālā* dimişdür bunun ḫāşılı her peyḡamberūḡ bir da‘vet-i müstecābesi vardur sā’ir da‘vātı Allāḫ te‘ālānūḡ irādetine müte‘allikdür dilerse ḳabūl eyler demek olur ki ammā ‘Aynī raḫmetu’llāhi ‘aleyh bu sözi beḡenmeyüp eyitdi bunda [EH 672/a] şenā‘at vardur ve benüm şekkim yokdur peyḡamber ‘aleyhi’ş-şalavātü ve’s-selāmūḡ her du‘āsı maḳbūl (15) idi ve ḫadīs-i şerīfide *li-küllü nebiyyin da‘vetün müstecābetün*buyurduḡı ben didüḡüme menāfī degüldür zīrā ḳavl-i şerīfi maḫşūr degüldür dimişdür ya’nī her peyḡamberūḡ da‘vet-i müstecābesi vardur demek cemī‘-i da‘vāt-ı müstecābesi vardur demek cemī‘-i da‘vātı müstecāb olur demek şāliḫdür demek olur zīrā lafz-ı şerīf ba‘ziyyetle muḳayyed degüldür ammā ḡayrılarıḡ kelāmı da‘vetūḡ tenkīri vaḫdet iḳün olmaḡa ḡoredür (20) nitekim ḫadīs-i şerīfūḡ zāhiri anuḡ üzerinedür zīrā *urīdü en eḫtebī’e da‘veti şefā‘aten li-ümmeti fi’l-āḫiret*ḳavl-i şerīfi aḡa delālet ider va’llāhu a‘lem ve ḫadīs-i şerīfde ol Ḥazretūḡ sā’ir enbiyā ‘aleyhimü’s-selām üzere fazīletine delālet vardur şol cihetden ki ümmetine kendü nefsi ve ehl-i beyti üzere taḳdīm idüp da‘vet-i müstecābesin anlara (25) maḫşūş eyledi ve helāklarına du‘ā eyledi nitekim ḡayrılar itmişlerve zāhir ḫadīs iḳtizā ider ki ol Ḥazret ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem du‘ā ve şefā‘ati ḳıyāmet ḡününe te’ḫīr idüp ol ḡünde du‘ā ve ol ḡünde şefā‘at eyleye bu daḫı ihtimāldür ki da‘vet-i dūnyāda ola ve

¹ ammā da‘bet-i ḫaşşenūḡ ba‘zı müstecāb olur ba‘zı olmaz dimekdür didiler HE, EH ; -H

semerātı yevm-i kıyāmete te'hīr olına ol Hāzretün ezkār ü da'vātında bir miqdār dahı [H 308/b] sâbıqlarda vuzū' vü şalāt ü haccı esnāsında zıkr olunmuşdur ve istiğfārı huşūşında dahı kavı budur ki istiğfār ve tevbeye katı çok meşgūl idi nitekim Buḥārī naḳlinde Ebū Hüreyre raḍıya'llāhu 'anh ol Hāzretiden şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rivāyet eyler ki günce ve gicede yetmiş kerreden ziyāde istiğfār ve tevbe (5) iderdi bunun zāhiri delālet eyler ki taleb-i mağfıret ve tevbeye 'azīmet ide ya'nī lafz-ı istiğfār ve tevbeye murād olınmaya¹ve bu da ihtimāldür kibi-'aynihi lafzların diye nitekim Nesā'ī naḳlinde isnād-ı cīdleibn 'Ömer ḥāzretinden mervīdür ki meclisde ol Hāzretiden yüz kerre *estağfiru'llāh ellezī lā ilāhe illā hüve el-hayyü'l-ḳayyūme ve etübü 'ileyh* diyü buyurduğun istimā' (10) itdüm dimişdür *el-hayyü'l-ḳayyūme* lafzatu'llāhdan bedel olmaḳ üzere manşūblardurrivāyet-i āḫirīde yine İbn 'Ömer ḥāzretinden vārid olmuşdur ki *inkünnā lena'uddü li-resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem fi'l-meclis irabbıgfırlı tūb 'aleyye inneke ente't-tevvābü'l-ḡafūrūmi* [HE 523/b] diyü buyurmuşdur ya'nī Resūlu'llāh [EH 672/b] ḥāzretinün bir meclisde yüz kerre böyle didüğün şayardıḳ (15) dimişdür Ebū Hüreyre ḥadīsinde vāḳı' olan *ekşere min seb'ın* lafzı mübhemdür ve mümkündür ki İbn 'Ömer ḥāzretinün ḥadīs-i mezkūrıyla müfesser olup yüz 'addede vāşıl ola Nesā'ī naḳlinde *innī li-estağfiru'llāhi ve etübü ileyh küllen yevmi mi'ete merretin* lafzıyla vārid olmuşdur ve yine İmām Nesā'ī Ebū Hüreyre'den rivāyet ider ki *enne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* (20) *cem'e'n-nāse feḳāle eyyühā'n-nāsetübü ilā allāhi fe-i nni etübü ilā allāhi fi'l-yevmi mi'ete merrettin* buyurmuşdur sâbıḳan işāret olınan üzere ol Hāzret istiğfārı ümmetine teşrī' için ya'nī ümmetine meşrū'ḳılmağcün idi yāḫūd ümmetinün günāhlarıçün istiğfār iderdi ve illā kendünün mātēḳaddim ü mātē'aḫḫir günāhları cemī'en mağfıret olunmuşdur eger ol Hāzret (25) niçe istiğfār iderdi ne söylerdi dinilürse İmām Buḥārī ḳatında Şeddād bin Evs ḥadīsinden vārid olmuşdur *ki seyyidü'l-i stiğfār en yeḳüle Allāhümme ente rabbī lā ilāhe illā ente ḫalaḳtenī ve ene 'abdüke ve ene'alā 'ahdıke ve va'dike mā'steḫa'tü e'üzü bike min*

¹ olınmaya H, EH ; idinmeye HE

şerri mā san'atü ebū'ü leke bi-ni'metike 'aleyye ve ebū bi-zenbī fāğfirlī fe-i nnehu lā yağfiru'z-zünūbe illā ente [H 309/a] buyurmuşdur ya'nī bundan ulu istiğfār olmaz kişiistiğfār idicek böyle itmek gerekdür hattā H'āce-i 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurmuşlardur ki bir kimesne ki gündüzün ikān ü yakīn üzere böyle istiğfār eylese andan aḥşama yetişmeyüp ol gün vefāt itse ol kimesne (5) ehl-i Cennetdendür ḥāşılı ma'lūm oldu ki bu keyfiyyet üzere istiğfār itmek efzal imiş Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥod efzali terk itdügi üzere böyle vārid olmuşdur ki bismi'llāhi'r-raḥmani'r-raḥīm didügi zamānda bir bir medd bismi'llāhda eylerdi bir medd er-raḥman er-raḥīm didügi zamānda bir medd bismi'llāhda eylerdir bir medd er-raḥmanda eylerdi bir med (10) er-raḥīmde eylerdi Ümmü Seleme raḍiya'llāhu 'anhā ol Ḥazretin kırā'atin vaşf idüp *kırā'aten müfessareten ḥarfen ḥarfen* demişdür ḥāşılı Qur'an-ı 'Aẓīm oḡusa bir bir ma'nāsı fehm olunurdi dimek olur Tirmidī rivāyetinde bu daḡı Ümmü Selemeden menkūldur ki *el-ḥamdüli'llāhi rabbi'l-'ālemīndiyüp* vaḡf [EH 674/a] iderdi demişdür ve (15) Müslim rivāyetinde Ḥafşa raḍiya'llāhu 'anha *kāne yūretilü's-sūrate hattā tekūneaḡvele min aḡvele minhā* demişdür maḡşūd tertilde mübālaḡadur ve tertil kırā'atüḡ ma'nāsı her ḡarfini ve her kelimesini yerlü yerinden biri birinden mümtāz lafz-ı şerīfe ḡalel getürmeden oḡumaḡdur Şeyḡeyn rivāyetlerinde Berā' raḍiya'llāhu 'anhkāne *yaḡrā'u fi'l-'iḡā ve't-tīni ve'z-zeytūni femā sem'itü* (20) *eḡaden aḡsene şavten ev kırā'aten minhū şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* [HE 524/a] demişdür ya'nī yatsu namāzında *ve't-tīn* süresin oḡurdi herḡiz ol Ḥazretten şavtı ḡüzel ya kırā'atı ḡüzel bir kimesne iḡitmedüm didi ve buyurmuşdur ki Resūlu'llāh ḡazretinüḡ kırā'ati tertil üzere idi tīz tīz ḡaḡ' itmezdi ve 'acele itmezdi bir 'ayān ve rüşen oḡurdi ve āyet ḡaḡ' eylerdi ve (25) meddler iderdi ve kırā'atiyle taḡannī ve tercī' iderdi nitekim Feth-i Mekke ḡününde *innā feteḡnā* süresin oḡuduḡda tercī' itmişlerdür ve terī'üḡ ma'nāsı kırā'atde nefesi ḡah pest ḡah bülend eylemekdür ve taḡannīden daḡı murād ḡüsn-i şavtla tercī' itmekdür Buḡārī raḡmetu'llāhi 'aleyh zikr itmişdür ki 'Abdu'llāh bin Mugaffel tercī'ni ḡikāyet idüp üç kerre [H 309/b] elif elif elif demişdür ve daḡı

zeyyinū'l-Ḳur'āne bi-aşvātikūm buyurmuşdur ya'nī kırā'ati şavtlarunuzla tezyīn idūn dimişdür ve daḥı *leyse minnā men lem yeteganne bi'l-Ḳur'āni* buyurmuşdur ya'nī kırā'atle tağannī itmeyen bizden degüldür dimişdür ve daḥı *mā ezīne Allāhu li-şey'in ke-i znihi li-nebiyyin ḥaseni's-şavti yetegannā bi'l-Ḳur'āni* (5) dimişdür izn istimā'c dimekdür ya'nī Allāh te'ālā şol cehr ile Ḳur'an oḡuyan āvāzı güzel peygamberi istimā'c itdūgi gibi bir nesneyi istimā'c itmedi dimekdür rivāyāt-ı mezkūreye nazār idüp te'emmüliden kimesneye ma'lūmdur ki ol Ḥazretten vāḡı'c olan terci'c iḡtiyār idi nāḡa (10) taḥrīkiyle ıztırārı vāḡı'c olma degüldür rivāyet olunur ki bir gice EbūMūsā Eş'arī'nuḡ kırā'atin istimā'c itdişongradan seni diḡledü Ḳur'ān oḡurduḡ didūgi zamānda EbūMūsā raḡıya'llāhu 'anh yā Resūla'llāh eger bileydüm ki sen diḡlersinḡüsni şavtla kırā'ati tezyīn iderdüm didi ve bu ḡadīs evvelkisinüḡ ḡavlini redd eyler ki [EH 674/b] *zeyyinū'l-Ḳur'āne bi-aşvātikūm* (15) ḡadīsı bāb-ı maḡlūbdandur *zeyyinū'l-Ḳur'āne bi-aşvātikūm* dimekdür didi İbn Eşīr raḡmetu'llāhi 'aleyḡ ḡadīs-i mezkūrı ḡadīs İbn Abbās şöyle te'yīd eyler ki şübhe ḡalmaz didi zīrā İbn 'Abbāsraḡıya'llāhu 'anhümā ol Ḥazretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rivāyet itmişdür ki *li-küllü şey'in ḡilyeten ve ḡilyetü'l-ḡur'āni ḡüsnü's-şavti* buyurmuşlardur ya'nī her şey'üḡ ḡilye ve ziyneti vardur (20) Ḳur'ānuḡ ḡilyesi ḡüb āvāzdur diyü buyurmuşlar ve bi'l-cümle 'ulemā raḡimeḡümü'llāhi te'ālā bu mes'elede ḡatı çok iḡtilāf itmişlerdür faşl-ı nizā'c böyle dimekdür kitaḡannī iki vech üzeredür biri budur ki ḡabī'at muḡtezāsıdur kişi kendü tekellūf itmedinve naḡamāt itmege idmān itmedin ve ḡayrıdan öḡrenmedin hemān şöyle ḡabī'ati kendü ḡāline ḡoduḡuḡ [HE 524/b] taḡdīrce muḡtezāsı (25) üzere elḡān eyleye bu cā'izdür selef raḡimeḡümü'llāhi eyledikleri ve didükleri tağannī bu ma'nāyadur ve bu memdūḡdur oḡuyan ve diḡleyenmüte'essir olur ve rūḡa¹şafā ḡaşıl olur bir vech daḡı budur kielḡān ḡabī'atden ḡopmaya daḡı tekellūf ve taşannu'c ileve idmān ile ḡaşıl ola şol ḡüyendeler ta'līm ve idmānla itdükleri elḡān ü naḡamāt ḡismından ola [H 310/a] selef raḡimeḡümü'llāhi kerīḡ ḡörüp ve tafşīl-i mezkūrle şübhe zā'il olup şavāb ne idūgi zāḡir

¹ ḡidā ve HE, EH ; -H

olur selefün aḥvāline ‘ālim olan kimesne bilür ki anlar teklīf ü taṣannu‘ üzere elḥān-ı mūsīkī ile kıṛā’atden biri idiler ḥāşılı ḥüb āvāzla tekellüf (5) elḥān-ı laṭīfe ile Qur’ān-ı ‘Āzīm okumaḵ memdūḥdur ol Ḥāzret bu maḵūle okuyuşdan ḥāzz iderdi ḥadīs-i şaḥīḥde vārid olmuşdur ki Ebū Mūsāyı diñledügi zamānda *leḵad ütīye mizmāren min mezāmīri āli dāvudediyü* buyurmuşdur ya‘nī Ebū Mūsā’nuñ nefesin ḥāzret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selām nefesine teşbīh itdi taḵdīr-i kelām *min mezāmīri dāvud* dimekdür āl lafzı (10) muḵaddimen nitekīm ‘ulemā-yı me‘ānī zıkr itmişlerdür ḥāzret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmuñ ḥüsn-i şavtı ve te’sīr-i nefesi meşhūr ve müte‘ārifdür rivāyet olunur ki benī İsrā’īl’e tekellüm itmek diledügi zamānda yedi gün yimek yimezdi ve şü içmezdi ve ḥatunları [EH 675/a] yanına varmazdı andan şonra Süleymān’aemr iderdi ol daḥı çıḵup eṭṛāf ü nevāḥīde ve taḡlarda ve derelerde ve (15) şaḥrālarda nidā idüp Dāvūd falān gün meclis eyler ḥāzır oluñ dirdi andan şonra şaḥrāya minber ḵurarlardı Dāvūd şalavātu’llāhi ‘aleyh çıḵup otururdu ve Süleymān ‘aleyhi’s-selām yanında ṭururdu andan şonra ins ü cin ü vaḥş ü ṭayr ü hevām ḥattā perde kızlar meclis-i şerīfine ḥāzır olup va‘z ü naşīḥatin diñlerlerdi evvelā Ḥāzret-i Ḥāḵḵa (20) ḥamd ü senā eylerdi bunu işidenlerden bir nice kimesne cān teslīm iderdi andan şonra günāḥkāraruñ ḥāline aḡlamaḡa başlardı bir ṭā’ife daḥı orada cān teslīm iderlerdi ḥāzret-i Süleymān görürdi ki ḥāḵḵ helāk olup giderler āḥir Dāvūd’a yā nebīyyu’llāḥ ḥāḵḵ senüñ nefesüñ te’sīrinden helāk oldılar daḥı neylersün diyü ḥaber virürdi andanDāvūd ‘aleyhi’s-selām (25) kendü daḥı ‘aḡlı gidüp yıḵulurdu serīriyle götürüp serāneye alup giderlerdi andan Süleymān ‘aleyhi’s-selām emr iderdi münādīler nidā idüp Dāvūd meclisinde kimüñ aḵrabāsı ve müte‘allikātıvar ise yoḵlasun dirlerdi her kişi gelüp kimi oḡlun kimi ḵarındaşın götürüp giderlerdi ḥāzret-i Dāvūd ifāḵat bulduḡı zamānda oḡluna su’āl idüp yā Süleymān [H 310/b] benī İsrā’īl’üñ ‘ibādı neylar dirdi [HE 525/a] ol daḥı falān ve falān kimesneler meclisünde cān virdiler diyü ḥaber virürdi Dāvūd ‘aleyhi’s-selām elini başına ḵoyup feryād ü fiḡān iderdi yā Rabb ol şevḵüñden ve ḥavfuñdan cān viren ṭā’ife arasında Dāvūdbile cān

virmedüğüne Dāvūd'a (5) ğazab itdünj mi¹ diyü ağlardı meclis-i āhıre varınca hāli bu idi 'alā nebıyyinā ve 'aleyhi'ş-şalavātü ve's-selām ammā bu kışşadan hātıra bu gelmesün ki beni İsrā'il'ünj hāli bu ümmet-i şerīfenünj hālinden yegrek ola zīrā bununj tevçihinde iki çarīk vardır biri budur ki bunlara virilen kuvvet atlara virilen hālete muķāvemem eyler bunlardan selef-i şālihīnünj şānları bu idi ki (10) hāl-i semā'ı mev'ize ile hāl-i 'adem-i semā' ma-beyni müteķārib idi zīrā ahvāl-i zıkrü fikr ve eṭvār-ı yaķın bunlara 'ale't-tevālī ve't-te'ākub [EH 675/b] gelmek üzere idi hāşılı ol maķüle hālätle me'nūs idiler ve kuvvetleri ol ķadar virilmişdi ki kendüleri zābṭa ķādir idiler nitekim hāzret-i Dāvūd ü Süleymān'ınj hālleri ol teslīm-i rūḥ idenlerden eksük degüldi belki (15) anlarınj zevķ ü hāleti ve ma'rifeti hezār mertebe anlardan rāciḥ idi velikin kuvvet-i rūḥāniyyetlerilenevslerin zābṭa ķādirler idi kendüler helāk olmazlardı nefislerin zābṭa ķādirler idi kendüler helāk olmazdı müstemī'lerden niçesi helāk olurdu ve Hāzret-i Dāvūdunj kendü teslīm-i rūḥ itmedüğüne nevḥa vü zārī ķılduđı tevāzu'dan idi Hāķķ subḥānehü ve te'ālā Hāzretine nolaydı yoluna ölenlerden olaydum diyü (20) tevāzu' ve 'arz-ı iştıyāķ itmekdür ne ān ki ol vefāt idenler mertebesinden kendününj kuşūr ü noķşānı ola belki cümlesinden e'azz ü eşref idi bu maķüle kelām e'azım ü eşrāfdan çok şādır olur maķşūdları tevāzu' idüp kendüleri alçaķtutmaķdur rivāyet olunur kiefzal-i ümmet Ebū Bekr Şiddīķ rađıya'llāhu 'anh bir kerre gördi ki mev'ıza diñlerken bir kimesne ağlar (25) eyitdi *hekezā künnā hattā ķaseti'l-ķulūb* didi ya'nī evvel biz de böyle idük sonra ķalblerimiz ķatı oldu diyü buyurdu tevāzu'ndan kendükuvvet-i ķalbini ķasvetle ta'bīr itdiçarīķ-i sūnī budur ki bu ümmetden daḥı niçekimesneler Ķur'ān-ı 'Azīm diñlerken teslīm-i rūḥ itmek vāķı' olmuşdur nitekim İmām Şa'lebī rahmetu'llāhi 'aleyh bu bābda ba'z-ı rivāyāt cem' itmişdür belki [H 311/a] niçe mürīdler mücerred meşāyihā nazarla cān virmek vāķı' olmuşdur rivāyet iderler kiEbūTurāb Nahşebīhāzretinünj bir mürīdi var idi her gün bir niçe kerre Hāķķ te'ālā aña tecellī iderdi bir gün Ebū Turāb ķaddese sırrahu mürīd-i

¹ itdünj mi H, EH ; itdünj yoğsa HE

mezbūra eyitdi *lev re'eytü bāyezīd li-re'eytü emren 'azīmen* didi ya'nī eger senBāyezīd-i (5) Biṣṭāmī ḥazretini göreydün 'azīm nesne görürdün didi ittifaḳbir gün mürīd ŞeyḥEbū Turāb ḥazretiyle Bāyezīd ḥidmetine vardılar mürīdün nazarı ḥazret-i Bāyezīd'e toḳunduḡı gibi düşdi cān virdi Ebū Turāb eyitdi [HE 525/b] yā Bāyezīd bu şahşuḡ da'vāsı bu idi ki Ḥaḳḳ te'ālā kendüye tecellī ider kendü Ḥazret-i Ḥaḳḳı müşāhede eyleye ve seni bir kerre görmeḡle düşdi (10) cān virdi didi [EH 676/a] Bāyezīd eyitdi ol kişi gerçek söylerdi Ḥazret-i Ḥaḳ aḡa maḳāmı ḳadarınca tecellī iderdi ammā beni gördüḡi zamānda benüm maḳāmım ḳadarınca tecellī itdi aḡa ṭāḳat getürmeyüp helāk oldı didi ehl-i ṭarīḳatün tecellī didükleri ma'rifetu'llāhdan bir mertebe-i celiyye-i 'aliyyedür yoḡsa gözle görmek degüldür dünyāda ru'yet-i başar mutaşavver degüldür nitekīm ḥazret-i (15) Mūsā 'aleyhi's-selāma *len terānī* buyurulmuşdur murādları bu ma'nā idüḡi fehm olınuḡdan Őoḡra erbāb-ı ṭarīḳate su'-i zann itmek cā'iz degüldür va'llāhu a'lem bundan Őoḡra ma'lūm ola ki semā' tarīḳe-i ehl-i taşavvufda bir ma'rūf nesnedür ki ḥāřılı bunlar iřṭilāḡında řol mecālis Őevḳ ü zevḳde itdükleri dil-keřāvāze vü naḡamātdur řāḡibü'l-ḳuvvet Ebū Ṭālib (20) raḡmetu'llāhi 'aleyh řāḡābe-i kirāmdan bir cemā'at ibāḡatine ḳā'il olduḡların naḳl itmişdürve anlardan ba'z 'Abdu'llāḡ bin Ca'fer ve İbnü'z-Zübeyr ve Müḡire bin řu'be ve Mu'āviye'dür raḡıya'llāhu 'anhüm ve meřāyḡ-ı kirāmdan Cüneyd-i Baḡdādī ve Seriyü's-Sakaṭī ve Zü'n-nün-ı Mışrı ḳaddesa'llāhu esrārehüm daḡı ibāḡatine ḳā'il olmışdurve İmām Ġazālī raḡmetu'llāhi 'aleyh iḡyā-yı 'ulūmdan be-ḡāyet tafşil (25) üzere ibāḡatine ḡüccet ikāmet itmişdür ḡuřuřen ki evḳāt-ı sürür mübāhada ola meřelā 'ursda ḡıfz-ı Ḳur'ān ü ḡatim-ı ders ve te'līf-i kitābda itdükleri mecālisde vāḳı' olařāḡıḡayndaḡazret-i 'Ā'iře'den mervīdür ki bir bayram ḡünü Ebū Bekr řiddīḳ raḡıya'llāhu 'anh 'Ā'iře ḳatına geldi řol ḡālde ki 'Ā'iře ḳatında iki 'Arab ḳızı def çalup [H 311/b] ayrılırlardı Resūlu'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şevbiyle bürünmüş idi hemān Ebū Bekr ḳızları ḳovdı Faḡr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yüzünden perdeyi açdı daḡı yā Ebā Bekrḳo incitmebayram ḡünleridür diyü buyurdı bir rivāyetde 'Ā'işeden böyle vārid olmuşdur ki *deḡale 'aleyye resūlu'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve*

‘indi (5) cāriyetāni tūğanniyāni biğınā’in bu‘āsin fedṭace‘a ‘alā’l-firāşi ve ḥavvele vechehüfedehale ebū Bekrin fenteheranī ve k̄āle mizmāretü’ş-şeyṭāni‘inde resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ve k̄āle da‘hümā dimişdür ya‘nī bir kerre benüm yanımnda iki kız bu‘ās ğınāsıyla teğannī iderlerken Resūlu’llāh ḥazreti ṭaşradan geldi andan döşegi üzere yanın yatdı ve mübārek yüzünü (10) öte çevirdi andan şonra Ebū Bekr geldi bunları göricek beni koḳdu ve şeyṭān [HE 526/a] düdüğü Resūlu’llāh yanında neyler didi andan Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ebū Bekre müteveccih olup da‘hümā didi ya‘nī ko incitme ol kızları diyü buyurdı dimişdür ve yine ‘Ā’işeden bir rivāyetde ol kızlar için leysētā bi-muğanniyeteyni vārid olmışdur ya‘nī onlar muğanniyeler (15) degüldi diyü buyurmuş bunun ma‘nāsı anlar muğanniyāt-ı meşhūrāt gibi ğınā’ bilmezlerdi dimekdür yoḫsa ayrılmazlardı [EH 676/b] demek degüldür tā kim ḥadīs-i sābıka muḫālefet lāzım gele ve ma‘lūmdur ki bir kimesne ayrılmağı ‘ādet ve şan‘at idinse aḫa ırlanḳıcı dimezler ḥazret-i ‘Ā’işenün leysētā bi-muğanniyeteyni didüğü bu idi veḥadīs-i şerīfde vāḳı‘ (20) olan ğınā’-i buğāsdan murād ‘ālem-i cāhiliyyetde enşār-ı ḳavminuḫ aralarında olan ḫarb ü ḳitāle müte‘allıḳ eş‘ardur ya‘nī ol kızlar eş‘ār-ı mezkūreden ba‘z-ı ebyātla ırlarlardı ve kendüler meşhūre ırlanḳıcılardan degüldi dimekdür ve buyurmuşlardur ki ḥazret-i ‘Ā’işe’nün böyle buyurduğı ırlanḳıcılığla meşhūr olanlaruḫ ırladüğında ihtirāze delālet eyler zīrā hevā-yı (25) nefsi taḫrīk eyleyen ol aşl ırlamaḳdur ve şol şı‘r ki andan vaşf-ı nisā-yı ma‘rūfe yāḫūd ḫamr yāḫūd sā’ir muḫarremātdan bir nesne mezkūr ola taḫrīmde ihtilāf yoḳdur ve şūfiyye ibtidā‘ itdükleri üslūb daḫı fi-taḫrīm ḳabīlindendür ya‘nī bir ālāy ehl-i hevā bir yire gelüp mücerred ḫazz-ı nefis için elḫān ü nağamāt-ı mütenāsib ve evzā‘ u ḫarekāt-ı [H 312/a] müteṭābıḳ ilesemā‘ ve raḳş itdükleri ḫarām idüğünde aşlā şübhe yoḳdur ammā şöyle ki semā‘ḳaçan ilāhi eş‘ār ü kelimātla ve tevḫīd ü na‘ata müte‘allıḳ ebyātla mü’essirve ḫüb nefeslerle ādāb üzere vāḳı‘ ola ve müstemma‘ mümkün olduğca kendüyi zābt ide şevḳ ü (5) maḫabbet-i ilāhiyye birle ağlamak gelürse yine mehmā emken nefsinı zābt idüp bī-edebāne vāz‘ itmeye ve çağırup bağırmak eylemeye böyle olıcaḳğāye-i ḫasen ü letādet

üzeredir ve tamām tezkiye-i nefse bā'isdir bunda zarar yokdur egerçekim bu mertebeyi dağı terk idüp bundan i'lālarve ĥavf ü şübheden sālīm olan umūra himmet ü (10) iştigāl evlādur İmām A'zamve İmām Mālīk ve İmām Şāfi'ī ve 'ulemādan bir cemā'atdenrahımeĥümü'llāhi te'ālā semā'ıı taĥrīmıne delālet ider elfāz naĥl olınmışdur ammā zann olunur ki murād-ı řerīfleri řol ařl semā'ııdur ki anda teĥeyyüç-i řeytānī ola ya'ınī ĥevātır-ı řeytāniyyeyi ĥarekete getüre mücerred ĥazı-ı nefsanī için ola nitekim zamāne fuseķası cem' olup ĥezeyānāt-ı (15) elfāzla evzā'-yı ġarībe iderler el-'iyāzū bi'llāh bu maķüle semā'ıı fıřķ [EH 677/a] ü fesād idügünde [HE 526/b] iřtibāh yokdur ammā kaçan ki semā'ıı ħulūbe te'siri cihetine naıar olına anıı ibāĥat ü taĥrīmıne ĥükm cā'iz degüldür belki eřĥāř iĥtilāfiyla ve tıruķ-ı naġamāt iĥtilāfiyla muĥtelif olur anıı ĥükmī ħalbinde olanıı ĥükmīdür dimişlerdür ba'z-ı řaĥııııı ħalbinde řevķ ü maĥabbet-i ilāhiyyeden (20) eřer-i müzmer olur anlarııı gibi kimesneler ki semā' ü řafā söz ü ĥāletın muĥarrik olup 'ālem-i ezelde elestü bi-rabbiküm ĥiĥābından dimāġ-ı cānlarında ħalan lezzeti müzĥir ü müzķir olur ve ba'z-ı ehl-i ĥevānuıı nüfüs-ı ĥabīsine olur ikisi mā-beyninde fark ne idüġi ĥod beyāndanmüstaġnīdür (25) **semā'ıı te'siri** şöyle maĥsüs ve müřāĥiddür ki ĥattā ĥayvānāt ġayr-ı nātıķadan tıyür ü behāyimde ve ġayrıda müřāĥede ħılınmıřdur ĥāřılı bülbül ve sā'ir tıyürsāz ü āvāz işitseler yaķın ġelüp diılerler ve kendüler dağı feryād ü fiġāna başlarlar ve devenüıı yanınca 'arablar āvāz iderler anıı řevķiyle bir ĥālet bulur ki aĥmāl-i řaķīlesi [H 313/b] uzun uzak menzillere ġötürür ġider yorulmaķ bilmez niĥe kerre vāķı' olmışdur ki aġır yükler altında řevķ ü neřātla sür'at-i seyrden kendüyi ĥelāk itmişdür İĥyā-yı 'Ulüm'da Ebü Bekir Dineverī'den ĥikāyet olınmışdur ki bir siyāĥ ħul ĥasen-i řavt ü leĥāfet naġamātıyla bir niĥe (5) deveĥelāk eylemişdür aġır yükleri ururdı dağı ırlayaraķ yanınca ġiderdi deve üç ġünlük menzili bir ġicede alurdı ve bi'l-cümle te'sir-i semā'-ı maĥsüsdur andan müte'essir olmayan fāsıdü'l-mizāc ve mümteni'ü'l-'ilācdur bir nesneden ki tıbā'-ı tıyür ü behāyim müte'essir ola insan müte'essir olmaķbi-tarıķ-i evlādur semā'ıı fā'idesi ħalbe riķķat ü leĥāfet virmekdür (10)

anuçündür ki meşâyıh-ı kibârdan ba'z-ı kimesneler virdlerin evzân ü elhân üzere bağlamışlardır kaçan ol elhân üzere istimâc olınsa müridlerün kulübı neşât ü hâlet ve sâlikînün ervâhı şafâ vü râhat bulur **tenbîh** ba'z-ı kimesneler zu'm itmişlerdür ki semâ'ı kulûbe te'sîri tilâvetden ziyâde ola ammâ böyle degüldür aşlı budur ki esrâr-ı Qur'âniyyenün celâl ü (15) 'azîmeti bir dâ'irededür ki aḡakuvâ-yı beşeriye-i muḡadise ṡâkat getürmez eger ma'nâsından bir zerre miḡdârı kulûbe [EH 677/b] keşf olınsa bir hoş ve müteḡayyir olalardı andan kemâl mertebede müte'essir olmadıkları ḡalebe-i nefsâniyye ve za'f-ı rûḡâniyyet sebebiyle bî-gâne ḡalup münâsebet idemedüklerindendür ve semâ'dan müte'essir oldukları andan oḡunan ebyâtun kendülerle (20) münâsebeti olmak cihetindendür ol daḡı nisbet-i ḡuzûzdur nisbet-i ḡuḡûḡ degüldür ya'nî andan tamâmḡazz ü naşîblerin [HE 527/a] aḡz iderler ol¹ elḡanun ictimâ'ından nüfûsa ḡazz-ı mevür ḡaşıl olur ve illâ şunlar ki derece-i kemâle vâşıl olup esrâr-ı Qur'âniyye'ye ıtlâc ḡaşıl itmişlerdür anlarun ḡatında aḡlâ tilâvet-i Qur'ân ile semâ'ı münâsebeti yoḡdur ḡattâ ba'zılar (25) tilâvet-i Qur'ân iderken teslîm-i rûḡ itmişlerdür nitekim sâbıḡan işâret olınmışdı va'llâhu a'lem.

¹ ebyâtla HE, EH ; -H

**MAKŞAD-1 ‘AŞIR HAĖKĖ SUBĖĖANEĖÜ VE TE‘ĖLĖ OL ĖAZRETİ ĖAĖİRE-İ ĖUDS VE CİVĖRĖT-
1 DA‘VETLE İTMĖM-I Nİ‘MET VE EKMĖL-İ İKRĖM Ü ‘İZZET İTDÜGÜNÜĞ BEYĖNINDADUR:**

Ve dār-ı āĖiretde a‘lā merātib ta‘zīm ü esnā-yı derecāt tekrīm ile teşrīf ve ādāb-ı ziyāret-i Ėabr-i şerīf ve mescid-i münīfi [Ė 314/a] bunda mezkūrdur ve makşad-ı mezbūr üç faşlı müştemildür.

Faşl-ı evveldār-ı fenādan sarāy-ı beĖāya intikāline dāll olanrumüz ü işārāt

zıkrindedür:

Evvelā ma‘lūm ola kimüfareĖat-ı rüĖda olan şiddet ü meşakĖat sebebiyle mevt-i mekrüh bi‘ṭ-ṭabi‘ olduĖiçün enbiyā ‘aleyhimü’s- (5) selāmdan hiç bir peygamber taĖyīr olunmadan vefāt itmemişdür eger kendüler ihtiyār itmeseler ĖaĖĖ te‘ālā rüĖların Ėabz itmezdi FaĖr-ı Kā’ināt MuĖammed Muşṭafā ‘aleyhi efzālū’ş-şalavātü ĖazretinüĖ inkizā-yı ‘ömr ve iĖtirāb-ı eceli evvelā sūre-i *izā cā’e naşru’llāhi ve’l-fetĖ* nüzülüyle i‘lām olunmuşdur zīrā bu sūreden murād yā MuĖammed Ėaçan ki ĖaĖĖ te‘ālā saĖa fetĖ-i bilādı müyesser idüp (10) benī ādem bölük bölük senüĖ dīniĖe gireler taĖĖiĖken senüĖ ecelüĖ Ėarīb olmuşdur taĖmīd ü istiĖfārla bize mülākāt itmeĖe Ėāzırlanasun zīrā senüĖ me’mūr olduĖuĖ edā-yı risālet makşūdı Ėāşıl oldu ve bizüm Ėatımızda olan dūnyāda olandan saĖa Ėayırdur imdi bizüm civārımıza intikāle yaraĖlan dimekdür diyü buyurmuşlardur ve bu sūre-i kerīme āĖir nāzil (15) olan sūredür ve ol Ėazret ‘aleyhi’ş-şalavātü ve’s-selām ĖacĖetü’l-vedā‘da Minā‘da iken nüzül itdi [ĖH 678/a] dimişlerdür bundan şonra seksen bir Ėün saĖ oldu bir rivāyetde İbn ‘Abbās Ėazreti Ŗokuz gice saĖ oldu dimişdür maĖātilden yedi gice ve ba‘zından üç gice rivāyet olunmuşdur İbn ‘Ömer Ėazretinden mervīdür ki bu sūre ĖacĖetü’l-vedā‘da evāsıṭ-ı eyyām-ı teşrīfde (20) nüzül itdi hemān Resūlu’llāĖ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem vedā‘ itdüĖüĖ bildi dimişdür İbn ‘Abbās raĖıya’llāhu ‘anhümā Ėazretinden mervīdür ki sūre-i *izā cā’e* nüzül itdüĖi zamānda Resūlu’llāĖ şalla’llāhu

¹ Kur’an 110/1: “Allah’ın yardımı ve fetih geldiği zaman.”

‘aleyhi ve sellem hazret-i Fāṭıma’yı da‘vet idüp *nu‘iyet ileyye nefsi* diyü buyurdu ya‘nı baña kendü vefātım haberi virildi didi hemān hazret-i Fāṭıma raḍıya’llāhu ‘anhümā (25) ağladı Fahr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *lā tebki ‘fe-i nneke evvele ehli lühūken bī* didi ya‘nı ağlama zīrā benüm ehlimüñ [HE 527/b] sen baña evvel lāḥik olanısın didi andan hazret-i Fāṭıma güldi ve yine İbn ‘Abbās raḍıya’llāhu ‘anhümādan mervīdür ki bu sürenüñ nüzülinden şonra Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem emr-i āḥirete katı ziyāde gūşış ider oldı dimişdür ve Cābir raḍıya’llāhu ‘anh buyurmuşdur ki [H 314/b] bu süre nāzil olduğı zamānda Cebrā’il ‘aleyhi’s-selāmanu‘iyet ileyye nefsi didi ol daḥı *ve’l-āḥiretu ḥayrun lekemine’l-ūlā* diyü cevāb virdi her yıl Cibrīl Qur‘ān’ı bir kerre ‘arz iderdi ol yılda iki kerre ‘arz itdi ve sā’ir senelerde Ramazānuñ āḥirinde on gün i‘tikāf iderdi (5) o yıl [yi] girmi gün itdi zıkr ü istiğfārı çok ider oldı ümmü’l-mü’minīn Ümmü Seleme raḍıya’llāhu ‘anh eyitdi ol Hazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem āḥir ‘ömrinde her kerre çursa vü otursa ve gelse vü gitse elbette *subḥāna’llāhi ve bi-ḥamdihı etūbu ileyh* dirdi ben eyitdüm sen bir du‘ā eylersin ki bundan evvel itmezdüñ didüm eyitdi *inne rabbi aḥberanī ennī se-erā ‘ala menfī-ümmeti ve en izā re’eytü* (10) *en usebbiḥa bi-ḥamdihı ve estafirhü didi* andan şonra bu süreyi okudı dimişdür ḥāşılı süre-i kerīmede Ḥaḳḳ te‘ālā hazreti kendüye ḥamd ü istiğfār itmek buyurmuşdur anuñ mażmūn-ı şerīfi ḥükmince ol Hazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥamd ü istiğfārın iksār ider olmuşdı İmām Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde ‘Aḳabe bin ‘Amr raḍıya’llāhu ‘anhdan mervīdür ki [EH 678/b] ol Hazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem sekiz (15) yıldan şonra Uḥud şühedāsınuñ üzerlerine varup şalāt itdi ve iḥyā vü emvāte vedā‘ iden gibi vedā‘ itdi andan şonra minbere çıkup eyitdi *innī beyne eydiyeküm faraṭun ene‘aleykümşehīdün ve inne mevi‘dekümü’l-ḥavze ve innī le-enḫuru ileyhi ve ene fī-mekāmı hezā ve innīkad ü‘tiytü mefātihḥazāini’l-ardıve innī lestü eḫşā ‘aleyküm en tüşrikü ba‘dī ve lekinnī eḫşā* (20) *‘aleyküm ed-dünyā en tenāfesü fihā* didi ve ba‘z -ı rivāyetde *fetaḳtetilü feteḫlikü kemāheleke men kāne ḳableküm ziyāde olınmışdur* ya‘nı eyitdi ben sizüñ öñünüzce faraṭum ve faraṭfeth-i fā ve rāyla ol kimseye dirler ki ḳavmden

ilerü gidüp havzı ıslâh ide ve koğaları hâzırlaya ve lâzım olan ne ise tedârik ide ve ben sizünj üzerünjüze şahidüm ve sizünj (25) mev'idünjüz havz-ı Kevser'dür ya'nî sizünjleorada buluşmak va'demüz olsun ve taḥkîken ben bu tırduğum yerden ol havza nazâr iderüm ve taḥkîken havzâ'in arzünj miftâhları başa virildi ve taḥkîken ben andan havf itmezüm ki siz benden sonra müşrikler olasız velikin andan havf iderüm ki dünyâyâ ragbet idesiz daḥı biriñizle ceng idüp helâk olasız [H 315/a] nitekim sizden evvel olanlar öyle idüp helâk olmuşlardur diyü buyurdu Ebî Sa'îd el-Ḥudrî raḍıya'llâhu 'anhdan mervîdür ki bir gün Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem [HE 528/a] minbere çıkup oturdu daḥı eyitdi *inne 'abden ḥayyerahu allâhu beyne en yû'tihi zehrâte'd-dünyâ mâ şâ'eve beyne mâ 'indehu feḥtâra mâ 'indehü* didi (5) ma'nâsı taḥkîken Ḥaḫḫ te'âlâ bir 'abdi muḥayyer kılp eger dilersenj saña dünyânunḫayyibâtından ne murâd idinürsenj i'tâ ideyüm dünyâda ḫal eger dilersenj benüm katımda olan faẓl ü kerâmeti i'tâ ideyim dünyâdan ferâgat eyle ḫâşılı ḫanḫısın dilersenj ihtiyâr elünjde olsun didi ol 'âbid Ḥaḫḫ te'âlâ katında olanı ihtiyâr itdi dimek olur Ebü Bekr şiddîḫ raḍıya'llâhu 'anh (10) bu sözi işidicek ağlamağa başladı yâ Resûla'llâh fedeynâke bi-âbâ'inâ ve ümmehâtinâ didi aşḫâb-ı kirâm te'accüb idüp görünj şu kocayı Resûlu'llâh ḫazreti bir 'abdi Ḥaḫḫ te'âlâ muḥayyer itdi diyü ḫaber virür ol *fedeynâke [EH 679/a] bi-âbâ'inâ ve ümmehâtinâ* diyü söyler didiler Resûlu'llâh ḫazretinünj remzin Ebü Bekr raḍıya'llâhu 'anh ḫüb fehmi idüp 'âbiddenden murâd ol ḫazretünj (15) kendü nefsi idüğünj anḫlamışdı anunḫ aḫvâl ü eḫvârına cümleden a'lem idi ne buyursa murâd-ı şerîfin idrâk iderdi anlar fehmi itmediklerinden te'accüb iderlerdi andan Faḫr-ı Kâ'inât şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem eyitdi *in menne'n-nâsü 'aleyye fî-subḫetihi ve mâlihi Ebü bekrin ve lev küntü mütteḫizen min ehli'l-arḫi ḫalîlen letteḫaztü ebâ bekrin ḫalîlen ve lekin ihvete'l- islâmi lâ yebḫâ fî'l-mescidi* (20) *ḫavḫaten illâ süddet illâ ḫavḫate ebi bekrin* diyü buyurdu ḫâşılı şoḫbet ü muḫârenetve mâl ü ni'metle mu'âvenet cihetinden başa ḫalḫunḫ ziyâde en'âm ideni Ebü Bekr şiddîḫdür eger ben ehl-i arzdan bir dost tütana idüm Ebü Bekr tütunurdum ve likin mâ-beynümüzde olan uḫuvvet-i islâmdur diyü buyurdu ve

dağı mescide açılan kapulardan bir kapu kalmaya sedd olma (25) illā Ebū Bekrūn kapısı kala didi evāhir ‘ömr-i şerīfde dā’imā eceli karīb olduğun ta’rīz iderdi hattā Haccetü’l-vedā’da halka¹hitāb idüp *hūzū ‘annī menāsikeküm le‘allīye lāelkāküm ba‘de ‘āmī hezā* diyü buyurdu ya’nī Hacc-ı şerīfde ideceğünüz ‘ibādātı benden öğrenün zīrā ben zann iderüm ki böyleden sonra size mülākāt itmeyem didi ve halka vedā’ itmege başladı [H 315/b] oradan nās hezihi Haccetü’l-vedā’ didiler ya’nī ol Hāzretün Hacc-ı şerīfine Haccetü’l-vedā’ tesmiyesi andan kaldı ve Medīneye mürāca‘at itdüğü zamānda yol üzerinde humm dimegle ma‘rūf bir şunuğ üzerinde halkı cem‘ idüp huṭbe okudukda eyitdi *eyyühā’n-nāsü innemā ene beşerün mişlükümyüşikü (5) en ye’tīye resülü rabbi fe-üciḃü* didi ya’nī ey ādem oğlanları ben degülüm illā sizün mişliñüz ādem oğlanıyım karīb olur ki baña rabbimün resüli gelür beni da‘vet ider ben dağı icābet iderüm didi andan Kitābu’llāha temessük [HE 528/b] üzere halkı terğīb itdi ve ehl-i beytine ri‘āyet itmeği vaşiyet eyledi Hāfız bin Receb raḥmetu’llāhi eydür ol hāzretün şalla’llāhu (10) ‘aleyhi ve sellem ibtidā’-i marāzı evāhir-i şehri Şāfer’de idimeşhūr ḳavl budur ki on üç gün hasta oldu vaḳtā kim ol Hāzret vefātı haberin ta’rīz ṭarīkiyle [EH 679/b] ifāde buyuruptaşriḥ itmemişdi murād-ı şerīfi ne idüğün yār-ı gārı Ebū Bekr şiddīḳdan ğayrı kimse fehm itmedi ve ol fehm idüp ceza’ vü ıztırāba düşicek Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem minber üzerinden (15) anı teskīn ü teselliye başlayup medḥ ü şenāsına şürü’ itdi tā kim halk anuñefzal-i ümmet idüğün bilüpşonra hilāfeti bābında ihtilāf itmeyelerve anuñ kapusından ğayrı mescide açılır kapu kalmaya diyübuyurduğı kendüden şonra İmāmet ve hilāfet aña muḳarrer idüğüne işāret idi zīrā ol zamān-ı şerīfün ‘ādeti ḥasebince İmām vaḳt-i mescidde sākin olmaḳ lāzım idi (20) meşāliḥ-i müslimīn mescidde görilürdi ve eṭrāfından gelen ilçiler mescide gelüp re’y ü tedbīrānde olurdu şonradan ma’nā-yı mezkūrı te’kīd ü teşdīd için *mürū ebā bekrin yuşallī bi’n-nāsı* diyü buyurdu İmāmet-i şalātaanı müvellā kıldı anuñçün idi ki şāḥābe-i kirām raḍıya’llāhu ‘anhüm Ebū Bekre bī‘at itdükleri zamānda

¹ halka H, EH ; -HE

rağiyehu resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem di-dīninā efelā nerđāhü li-dünyāna (25) didiler ya'nī Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem dīnimiz için anı ihtiyār idüp aña rāzı oldu ya biz dünyāmız için anı ihtiyār idüp rāzı olmaz mıyuz didiler tav'an ve rızā'en ribka-i i itā'atine boyun virdiler Zühri'den mervī olan üzere ibtidā'-i marazı ümmü'l-mü'minīn Meymüne rağıya'llāhu'anhā evinde vākı' olmuşdı egerçekim ba'zılar Zeyneb ve ba'zılar [H 316/a] Reyhāne evinde vākı' olmuşdı dimişlerdür ammā kavlı evvel mu'temeddür Haṭṭābī kavlınce yevmü'l-işneyn idi ve ba'zılar yevmü'l-sebt idi ve ba'zılar yevmü'l-erbi'a idi dimişlerdürve müddet-i marazı işāret olınan üzere on üç gün idi ammā on dört ve on iki olmak rivāyetleri dağı (5) vārid olmuşdur ba'zılar on gün idi dimişlerdür¹Süleymān Teymī raḥmetu'llāhi 'aleyh buña cāzim olmuşdur ve İmām Beyhaķī raḥmetu'llāhi isnād-ı şahihle böyle iḥrāc itmişdür şahih-i Buḥārī'de ḥazret-i 'Ā'işe'den mervīdür ki ol ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem vaktā kim veca'ı ziyāde olup ḥastalığı ağırlandı ḥatunlarından istizān itdi ki benüm evimde yata ve bende tīmār olına anlar dağı izn (10) virdiler andan iki kişi koltuğuna girüp ol Ḥazreti götürdiler didi ve anlaruñ [EH 680/a] biri 'Abbās ve biri 'Alī bin Ebī Ṭālib idi dimişlerdür rağıya'llāhu 'anhümā ba'zılar rivāyetinde ğayrı kimesneler idi dimişlerdür ol rivāyetler şahih olduğu taķdīrce [HE 539/a] cā'izdür ki birkaç kimesne değişmiş ola yāḥūd ba'z-ı koltuğuna girüp ba'zına ol Ḥazret ṭayanurdı ola (15) dimişlerdür İbn Ebī Melike naķlinde ḥazret-i 'Ā'işe'den mervīdür ki anuñ evine geldügi gün yevmü'l-işneyn idi ol bir yevmü'l-i sneynde Ravza-i Rıđvān'a intikāl itdi İmām Aḥmedve Nesā'ī rivāyetlerinde 'Ā'işe'den rağıya'llāhu 'anh mervīdür ki eyitdi bir gün ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ba'z-ı cenāze ile mezārāt-ı Medīneye çıķmışdı andan geldi ve baña şudā' 'arz olmuşdı (20) *va ra'sāh* didüm ya'nī başum diyü şudā'dan şikāyet itdüm ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *bel ene vara'sāh*²diyü buyurdı andan eyitdi yā 'Ā'işe egerbenden evvel vefāt iderseñ ne zarar idersüñ seni kendü elümle ğusl iderüm ve tekfīn iderüm ve namāzıñı kılurum ve seni defn iderdüm didi 'Ā'işe eyitdi va'llāhi eger böyle

¹ ammā on dört ve on iki olmak rivāyetleri dağı vārid olmuşdur ba'zılar on gün idi dimişlerdürH,EH; - HE

² Belki vay benüm başım!

idersen dönüp geldüğün (25) gibi ol gice benim evümde güveygü olursun didi ol Hâzret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem bî-i h̄tiyâr tebessüm itdi andan sonra veca'ı ziyâde olmağa başladı sâbit ü mütebeyyin olmuşdur ki evvel marazı şudâ' idi ammâ zâhir budur ki şudâ'ı hummâyyla bile idi zîrâ marazında hummâsı ziyâde iştîdâd üzere idi şöyle harâret bağlardı ki bir leğen içine otururdu dağı üzerine [H 316/b] yedi kırba tolusı şu dökerlerdi bir miqdâr bürüder hâşıl iderdi nitekîm şahîh-i Buḥârî'de mezkûrdur rivâyet olunur ki mübârek arkasına bir kaṭîfe giyerdi elini üzerine koyan kimesne mübârek cisminde olan hummâ harâretin ihsâs iderdi yâ Resûla'llâh ne 'aceb harâretünjüz (5) var dirlerdi Faḥr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *innâ ke-zalike yüşeddîdü 'aleynâ'l-belâ'e ve yuḏâ'ifü lenâ'l-ecre* diyü buyurdu ya'nî biz böyle oluruz bizüm üzerimize bilâ-teşdîd olunur ve ecr ü sevâbımız muzâ'af olur dirdi 'ulemâ hadîşinde niçe kimesne Ebî Sa'îd el-Hudrîḥâzretinden böylece itmişlerdür ve mezkûr olan kaṭîfeden murâd bir cinsEH 680/b] haclu bezdür bu diyârda ma'rûf olan harîr (10) kumâşî degüldür ve İmâm Buḥârî raḥmetu'llâhi 'aleyh rivâyetinde 'Abdu'llâh'dan mervîdür ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Hâzretinüj hizmet-i şerîfine dühûl-ı aḳdem şol hâlde ki ol Hâzrete hummâ 'arîz olmuşdı yâ Resûla'llâh sizi ne yavuztutar didüm eyitdi belî sizün ikinjüz tutduğı kadar beni tutar didi ben eyitdüm aşlı budur ki saña iki ecr virilür (15) didüm ol Hâzret belî böyledür diyü buyurdu ve dağı eyitdi her müslim ki aña bir ezâ yetiše bir diken bata dağı ziyâde bir nesne vâkı'ola elbette Hâḳḳ te'âlâ ol ezâ sebebiyle anuj günâhların maḡfîret eyler ağac yapraklarıgibi günâhları dökilür gider diyü buyurdu dimişdür Ebû Hüreyre kendüsi buyurmuşdur baña [HE 529/b] veca' yokdur ki hummâdan sevgülü ola hummâ ibn âdemünj mufaşşılına (20) dâḡil olur ve Hâḳḳ te'âlâ her mufaşşıla ecr ü sevâbdan bir hişşe virür diyü buyurmuşdurenbiyâ 'aleyhimü's-selâma bilâ-sâ'ir nâsdan ziyâde musallaṭ olur nitekim ba'zî rivâyetde Faḥr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Hâzretinden *eşeddü'n-nâsi belâ'en el-enbiyâ'ü sümme'llezî yelüvnehüm* vârid olmuşdur ve İmâm Nesâ'î bu dağı ol ḥâzretten mervîdür ki *inne mineşeddü'n-nâsi belâ'en el-enbiyâ'ü sümme'llezî yelüvnehüm* buyurmuşlardur (25)

bunuñ ma'nāsı hadīs-i evvel ma'nāsına rāci'dür hāşılı eşrāf-ı nās ki enbiyā 'aleyhimü's-selāmdur belānuñ eşeddi anlara musallağ olur bu tertīb üzere gitdikçe tenezzül ider İmām Buḥārī ḥazret-i 'Ā'işe'den rivāyet eyler ki ol ḥazretüñ öñünde bir kâb ile şu dururdıḥarāretten mübārek ellerin şuya şokardı dağı yüzine sürürdi *lā ilāhe illa'llāh inne lil-mevti sekerāt* [H 317/a] diyü buyururdu Buḥārī naqlinde 'Urve'den mervīdür ki *māzālū ecidū eleme't-ṭa'āmi ellezī ekültübi-ḥaybere fehezā evānū inḳıṭā'a ebguri min zelike* buyurmuşdur ya'nī hergiz ol Ḥayber'de ekl itdügüm zehr-nāk ṭa'āmuñ elem ü ıztırābın bulmağdan ḥālī degülüm tıydum ki (5) anuñ te'sīrinden ebherüm münḳaṭı'ı oldı [EH 681/a] dimek olurebher didükleri ḳalbe muttaşıl bir ṭamardur ol münḳaṭı'ı olıcağşāhibi helāk olur ve ol ṭa'ām ḳışşası evā'il kitābdağazve-i Ḥayberde zıkr olunmuşdur İbn Mes'ūd ḥazretinüñ ve ğayruñ re'yleri bu idi ki ol Ḥazret āḥir ol zehrüñ eserinden şehīd gitdi dirlerdi zīrā gah mizāc-ı (10) şerīflerinde ol sebebden tağyīr ḥāşıl olurdu şāḥīḥ-i Buḥārī'de ḥazret-i 'Ā'işe'den mervīdür ki Resū'llāḥ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḳaçan bir miḳdār hoş olmasa mu'avvizāt oḳuyup kendüye üfürürdi ve mübārek eliyle kendüyi mesh iderdi vaḳtā kim marāz-ı mevtinde vāḳı'ı olan veca'dan şikāyet itdi ben dağı anuñ oḳuduğı (15) mu'avvizātdan oḳuyup ol Ḥazretüñ üzerine üfürmege başladum kendü elümle mübārek cismini mesh iderdüm dimişdür İmām Mālik rivāyetinde *ve emseḥu bi-yedihi racā'e bereketihā*vāḳı'ı olmuşdur mübārek elinüñ bereketin recā itdügümden ya'nī kendü eliyle mesh iderdüm dimişdür Müslim raḥmetu'llāhi naqlinde dağı böyle vārid olmuşdurşāḥīḥ-i Buḥārī'de ḥazret-i 'Ā'işe'den (20) mervīdür ki 'Abdu'r-raḥmān bin Ebū Bekr ya'nī 'Ā'işe'nüñ kendü ḳarındaşı Faḥr-ı 'Ālem ḥidmetine¹ geldi ol Ḥazret dağı benüm göğsüme ṭayanup ṭururdu 'Abdu'r-raḥman'ın elinde bir tāze misvāk budadı [HE 530/a] var idi Faḥr-ı Kā'ināt'ın nazar-ı şerīfi aña müte'alliğ oldı ben dağı anuñ elinden misvākı alup çiyndüm ve şuyla yumışatdum ol Ḥazretüñ elüne şundum aldı (25) mübārek dişlerin güzel güzel misvākladı hergiz andan ḥüb misvākladuğun görmüş degülüm diyü buyurdıḳışşā-i

¹ ḥidmetine H; Ḥazretine HE, EH

mezbûre ba‘z-ı ‘ibārāt-ı āhiri¹ ile dağı rivāyet olınmışdur. Hasan-ı Başrı‘den mervîdür ki vaqtā kim bi-hükmi beşeriyet enbiyā ‘aleyhimü’s-selām mevti kerih gördiler. Hakk te‘ālā hazreti kendü ilķasıyla ve fazl ü kerāmetden her sevdikleri nesne ile [H 317/b] anlara mevti āsān kıldı. Hattā birinüñ rûhı cisminden çekülüp giderken hazz ider zîrā olcāni sevdiği nesne karşusunda mütemessil olur anuñ arzûsıyla rûhuñ bedenden mufāreketi aña āsān olur dimişdür. Müsned’de hazret-i ‘Ā’işe’den mervîdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (5) *innehu leyehünü ‘aleyye lī-enni re’eytü beyāde keffi ‘ā’işete fi’l-cenneti* buyurmuşlar ya‘nī mevt baña āsān olur zîrā ben Cennet’de ‘Ā’işe’nüñ [EH 681/b] kefinüñ beyāzın gördüm dimişlerdür. Hazret-i ‘Ā’işe’ye kemāl maḥabbetleri olmağın anuñ beyāz keffi Cennet’de temşil olunupol. Hazrete ‘arz olındı tā kim mevti āsān ola zîrā ā‘yşuñ hazz ü şafāsı ictimā‘ı eḥibbāyladur hazret-i (10) ‘Ā’işe’yi katı ziyāde severlerdi kişi hatunun sevmek ol Hazret’üñ sünnetidür ve rivāyet olunur ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretinüñ marāz-ı mevtime yedi dāne altunı var idi anları şadaķa idüñ diyü buyurdu andan bir miķdārbayıldı yanında olanlar anuñ ḥāline meşğul oldılar. Şonra kendüye gelicek ol altunları getürdüp mübārek (15) keffine vaz‘ itdi dağı *mā zannü muḥammedin bi-rabbihî lev laķiye allāhe ve ‘indehü hezihi didi* andan cümlesin şadaķa virdi bu ḥāle nazar olına ki Ḥabīb-i Rabbü’l-‘Ālemīncemī‘-i māteḳaddüm ve māte’ahḫir zünübı mağfired olınmışken yedi altun için böyle buyurupyanında ḳomadı pescevr ü zulmle māl-ı eytām ü fuķarāyı cem‘ idüp gidenlerüñ ḥāli niķe olsa (20) gerekdür. Şaḫīḫ-i Buḫārī’de hazret-i ‘Ā’işe’den mervîdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḫastalığında Faṭımā’yı davet² aña yāp yāp bir nesne söyledi hazret-i Fāṭıma ağlamağa başladı andan yine da‘vet idüp bir nesne dağı söyledi hazret-i Fāṭıma³ gülmeğe başladı biz Fāṭıma’ya su‘āl idüp Faḫr-ı ‘Ālem’üñ buyurduğı ne idi (25) didük eyitdi bu marāzdan vefāt idecegin söyledi ben dağı ağladum şonra ehlinden kendü varınca gelenlerüñ evveli ben

¹āhiri H, EH ; -HE

² idüp HE, EH ; -H

³ ḫāṭırı ḫoş olup HE; -H, EH

olduğum haber virdi andan güldüm didi vâkı‘an ehl-i beyt-i Resûlden evvel intikâl iden hazret-i Fâtıma idi altı aydan sonra Ravza-i Rıdvan’da ol Hazretle [HE 530/b] mülâkât eyledi ‘aleyhimü’s-şalavâtü ve’s-selâm ‘ulemâ-yı hadîsden çok kimesne [H 318/a] hazret-i ‘Â’işe’den nakl itmişlerdür ki ben hergiz ol Hazrete şüret ü sîret ve evzâ‘ ü harekâtta Fâtımadan artuk beşer bir kimesne görmedüm diyü buyurmuşHâce-i ‘Âlem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hazret-i Fâtıma’ya şöyle müte‘allik idi ki geldiği zamânda kalkup öperdi ve kucardı ve (5) kendü yerine iclâs iderdi kendü Fâtıma’nun evine varduğu zamânda dağı öyle eylerdi ammâ ol Hazretün hastalığında gelüp [EH 682/a] girdüğü zamânda üzerin gelüp egildi dağı vech-i kerîmin öpdi râviler ittifağ itmişlerdür ki hazret-i Fâtıma’ya Fahr-ı ‘Âlem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem evvel fısıldayup Fâtıma ağladığı zamânda söylediği ol marâzdan vefât ideceği (10) idi ammâ sonra fısıldayup Fâtıma güldüğü zamânda söylediği ol ne idüğünde ihtilâf itmişlerdür‘Urve’den mervî olan üzere taqdim olınan kelâm idi ya‘nî kendüye evvel gelüp mülâkât idecek Fâtıma idüğünün haberi idi ve Mesrûkdan menkûl olan üzere söylediği sen nisâ-yı ehl-i Cennet’ün seyyidesisin (15) Cennetde senden ulu hatun olmasa gerek demek idi ammâ kâvl-i evveli terciğ itmişlerdür Nesâ’î naklinde Ebî Seleme tarîkiden hazret-i ‘Â’işeden mervîdür ki Fâtımanın sebep-i dıhki zikr olınan kavllerün ikisi bile idi dimişlerdür rivâyet olunur ki ol Hazret hastalığında gahî bayılup uşşu giderdi sonra yine kendüye gelürdi bir kerre bayılup (20) bî-hüd oldı şandılar ki marâzı zâtü’l-cenbdür vardılar bir miqdâr dârü tedârik idüp mübarek ağzına kodılar giderün koyman diyü işâret itdi eslemeyüphastadur dârüyü kerîh görür didiler koydılar sonra bir miqdâr ifâkât bulcağ ben sizi nehy itmedüm mi niçün ol dârüyü ağzuma koyduñuz didi eyitdiler hastadur (25) dârüyü kerîh gördi didük didiler ya‘nî nef’î cânibin mülâhaza itdük senün nehy itdüğün mizâcuñ almaduğuna haml itdükbu nâfi‘ ola diyü koyduğ didiler eyitdi bu evde ‘Abbâsdan gayrı hiç kimesne kalmasun cümlesinün ağzuna ol dârüdan koysunlar ben nazar ideyüm didi ‘Abbâs’ı istiğnâ itdüğü ol idi ki ol [H 318/b] zamânda anların yanında hazır degüldi İmâm Buğarî böyle rivâyet itmişdür Taberânî

‘Abbās’dan naql itdügi üzere ol dārū kuştla zeyt yağı idi ve ehl-i beytün ağızlarına koydurduğı sözün tutmaduklarına ‘uķūbet için idi ve ba‘zılar maķşūd-ı Őerīfi anları te‘dīb idi tā kim (5) sözün tutmamağı ‘ādet idinmeyeler ve dārūdan ictināb itdügünün vechi ol marazdan vefāt idecegün muķarrer bilmiŐdi [HE 531/a] nef‘ iķtimāli¹ yoğ idi anuņçün itdi ve illā ba‘z-ı emrāzında tedāvī [EH 682/b] ‘ādet-i kerīmesi idi dimiŐlerdür İbn Hacer eydür zāhir budur ki huŐūŐ-ı mezbūr kendüyi mevt ile ĥayāt-ı ebediyye ve dünyeviyye beyninde taĥyīden muķaddem idi (10) bu taķdīrce dārū-yı mezbūrdan ictinābı kendüye münāsib olmaduğıçün idi zīrā marazını ehl-i beyt zātü’l-cenb ŐanmıŐlar idi aņa göre ‘ilāca mübāŐeret itmiŐler idi anuņĥod ‘illeti zātü’l-cenb degüldi nitekim sıyāķĥadīŐünzāhiri delālet eyler İbn Sa‘d rivāyetinde böyledür ki ol Ĥazretün gahī mübārek bögrine ađrı ‘arız olurdu bir gün müŐtedd oldu (15) iŐŐı gitdi andan mu‘āleceye mübāŐeret idüp mübārek ađzına bir miķdār dārū koydılar ĥazĥ itmedi kendüye gelicek bī-ĥuzūr oldu siz böyle Őandıңыз ki Allāĥ te‘ālā baņa zātü’l-cenb musallaĥ itmiŐ ola Ĥaķķ te‘ālā anı baņa musallaĥ itmez didi andan yemīn itdiki evde hic kimse (20) ĥalmaya cümlesinün ađzına dārū koyalar rāvī eydür hic bir kimse ĥaldı ki ađzına koydılar dimiŐdür Ebū Ya‘la rivāyetinde sened-i zā‘īfle ĥazret-i ‘Ā’iŐe’den mervīdür ki ol Ĥazret zātü’l-cenbden gitdi diyü buyurmiŐ bunuğ aŐlı budur ki zātü’l-cenb diyü iki maraza ıtlāķ iderler birisi bir verem-i ĥārdur ĥiŐā-yı müstebĥında olur ya‘nī (25) iyegülerün iç yüzünde bir perde vardur aņa ‘arız olur biri veremdür birisi daĥı iyegüler arasında muĥtebīs olmiŐ yeldür Faĥr-ı ‘Ālem ĥazretinün ol baņa musallaĥ olmaz diyü buyurduğı evvelki ma‘nāya zātü’l-cenbdür didiler Ĥākim Müstedrek’inde zātü’l-cenb mine’Ő-Őeyĥān diyü rivāyet itmiŐdür Buĥārī naķlinde İbn ‘Abbās rađıya’llāhu ‘anhümā Ĥazretinden mervīdür ki [H 319/a] ol Ĥazretün Őalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem vefātı ĥarīb olıcaķ aŐĥābına eyitdi *helimmū eķtübü lekümkitāben lā tađillū ba‘deĥü* didi ya‘nī gelün size biz nāme yazayım ki andan Őonra ĥelālete dūŐmeyesiz didi aŐĥābuğ ba‘zı eyitdiler mizācına veca‘ ĥalebe eyledi Ĥur‘ān sizün yanuğuzda ĥurur

¹ iķtimāli H, EH ; i‘timādı HE

ḥasebnā (5) kitābu'llāh didiler ya'nī daḥı nāme yazdırup neylerüz kitābu'llāh bize yeter didilerandan ehl-i beyt biri biriyle ihtilāf üḥuşūmete düşdiler ba'zı eyitdi [EH 683/a] gelün yanına varalum biz nāme yazsun didiler ba'zı daḥı bir düzli söyledi ve'l-ḥāşıl ḥuzūr-ı şerīfnde güft ü gūy çoğaltıcak kŭmŭ a'nī diyü bunları yanından ḳovdı şoḡradan İbn 'Abbās (10) raḍıya'llāhu *'anhŭmā inne'r-reziyyete kŭlle reziyyeti mā ḥāle beyne resŭlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve beyne en yektibe lehŭm zelike'l-kitābe min ihtilādihim ve laḡaṭihim* diyü söylerdi ḥāşılı ol nāmenün [HE 531/b] yazgasına¹ māni' olan nesne ne 'azīm muşibetdür diyü te'essŭf iderdi Māzerī raḥmetu'llāhi 'aleyh buyurduḡı üzere Resŭlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem gelün sizün için nāme yazayum diyü (15) şarīḥen emr itdŭkdenşoḡra şahābe bunda ihtilāfa düşdüklerinün cevāzı bu idi ki evāmire ba'z-ı ḥālet muḳārin olur ki anı vŭcŭbdan naḳl ider pes imdi ḡann olunur ki Faḥr-ı 'Ālem'den taḥyīre delālet ider ba'z-ı ḳarīne şudŭr itmiş olā vŭcŭbmurād olınmaya belki anları muḥtār ḳılmaḳ ola aḡa binā'en ihtilāf idŭp ba'zı yazsun ba'zı yazmasun (20) kitābu'llāh bize yeter dimişler ola İmām Nevevī raḥmetu'llāhi 'aleyh eydür 'ulemā raḥimeḥŭmu'llāhi ittifaḳ itmişlerdür ki *ḥasbŭnā kitābu'llāh* diyen ḥazret-i 'Ömer eydür zīrā ḳuvvet-i fehm ve diḳḳat-i naḡarından ḥavf itdi ki ol Ḥazret nāmede ba'z-ı umŭr kitābet itdire daḥı ŭmmet işlemeden 'aciz olalar andan 'uḳŭbet (25) lāzım gelŭrdi ve bunı daḥı murād idindiḡi 'ulemāya ictihād bābı mŭsned olmaya ve ol Ḥazretün ḳavl-i 'Ömeri inkār itmeyŭp sŭkŭt itdŭḡünde anuḡre'yini taşvībe delālet vardur ve İbn 'Abbās'ın *inne'r-reziyyete kŭlle reziyyeti* didŭḡünde 'Ömer ḳavline mu'āraza yoḳdur zīrā 'Ömer raḍıya'llāhu 'anh andan ufḳa idi ḳaṭ'an dimişlerdür ve ḥāṭıra bu gelmesŭn ki İbn 'Abbās Ḳur'an'a 'ālim [H 319/b] ve tefsīr ŭ te'vīle a'lem iken Ḳur'anla iktifa itmemiş ola böyle degŭldŭr belki anuḡ itdŭḡi ol Ḥazretten taşriḥ ŭ beyān fevt olduḡuna te'essŭr ve taḥassŭr zīrā anuḡ beyānı ḡayruḡ istinbāṭından evlā idŭḡüne iştibāḥ yoḳdur Şeyḥeyn rivāyetlerinde vārid olmışdur kivec'a (5) müştedd olduḡı zamānda *mŭrŭ' ebā bekrin yuşalli bi'n-nāsi didi*

¹ yazgasına H; yazılmasını HE, EH

ya'nî Ebū Bekre emr idüñ halka namāz kılsun didi [EH 683/b] murādı aşhāba İmāmet eylesün dimek idi 'Ā'îşe eyitdi yā *Resūla'llāh inne ebā bekrin racūlün rakīkūn izākāme maḳāmeke li-yüsmi'n-nāse mine'l-bükā'i* didi ya'nî ol yüregi yufka bir kimsedür senüñ yerüñe mihrāba geçdügi zamānda (10) ağlamağdan okuduğun¹halka² işitdürmele gerek didi Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yine *mürū ebā bekrin yuşalli bi'n-nāsi* didi 'Ā'îşe yine öyle cevāb virdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥāzreti eyitdi *inne künne şavāhibe yūsufmürū ebā bekrin fel-yuşalli bi'n-nāsi didi* Ebū Ḥātem daḫı böyle rivāyet itmişdürve lafz-ı ḥadīṣ anuñ siyāk üzeredür ve (15) *şavāhibātü* Yūsuf'dan murād Züleyhā idi dimişlerdür [HE 532/a] anuñ lafzı daḫı egerçi kimşığa-i cem' üzere buyurulmuşdur ammā murād 'Ā'îşe idive anı Züleyhā'ya teşbīhden murādı ya'nî hilāf-ı mā fi'z-zāmīri göstermekde anuñ gibisin dimek idi tafşīli budur ki³ziyāfet bahānesiyle ḫatunları cem' eyledi bununḫāhiri ikrām idi ammā ḫaḳīkatde anlara (20) Yūsuf'ı seyr itdirmek idi tā kim göreler daḫı kendüyi ma'zūr ḫutalar ḫāzret-i 'Ā'îşe'nün daḫı ḫāhir ḫavli delālet iderdi ki okuduğı Ḳur'ān'ı ağlamağdan işitdiremez diyü İmāmeti Ebū Bekr'den şarf⁴ etmek ola ammā murādı bu idi ki şāyed ḫalk anı Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemyerinde görüp ḫātıralarına hoş gelmeye kerāhet nazārın ideler bu ma'nādan (25) kaçduğundan öyle dimişdi ve murādı bu idüğün bir ḫavlinde taşrīḫ itmişdür nitekim Şāḫīḫ-i Buḫārī'de ol Ḥāzretün vefātı bābında zıkr olınmışdur ve yine İmām Buḫārī rahmetu'llāhi Enes'den rivāyet ider ki Ebū Bekr ile 'Abbās radıya'llāhu 'anhümā geçüp iderken enşārdan bir kaç kimsenün üzerine uğradılar gördiler bunlar oturup ağlaşurlar niçün ağlaşursuz didiler [H 320/a] anlar eyitdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhive sellemün bizümle meclisini zıkr idüp ağlaşuruz didiler andan ikisi Faḫr-ı 'Ālem ḫuzūrına girüp enşārın aḫvālin 'arz itdiler hemān ḫaşra çıkdı mübārek başını bürde kenāriyla şarmış idi andan minbere çıkdı andan şoñra bir daḫı çıkmāḫ müyesser (5) olmadı pes Ḥaḫḫ te'ālāya

¹ okuduğunH, - HE

² āvaz HE, -H

³ Züleyhā HE, -H

⁴ İmāmeti Ebū Bekrden şarf H, Ebū Bekri imāmetden men' HE

hamd ü senā itdi andan şorjra *ūşīkūm bi'l-enşāri fe-i nnehum kerīşi ve 'aybeti* [EH 683/a] ve *kad kadū'lezi' aleyhim ve bakiyye'lezi' lehūm feḳbelūmin muḥsinihimve tecāvezū'an müsi'ihim* didi ḥāşılı nāsa ḥiṭāb idüp enşār ḳavmine ri'āyet ü 'izzet idüñ anlar benüm hemrāzlarum ve emīnlerümdür ve i'tikād itdügüm ṭā'ifedür anlar üzerine lāzım (10) olan ḥidmeti edā itdiler anlara ecr ü 'ivaz olunmaḳ ḳaldı imdi siz anlaruñmaḥsenlerinden ḳabül idüñve ya'ni kemlik idenlerinüñ günāhlarından geçüñ diyü vaşıyyet itdi Fāḳihānī raḥmetu'llāhi 'aleyh Fecr-i Münīr adlu kitābında ba'zından böyle rivāyet itmişdür ki ol Ḥāzretüñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemḥastalığı ziyāde olıcaḳ enşār ḳavmi mescid-i şerīfi ṭolaşmaḡa başladılar (15) Faḥr-ı 'Ālemüñ ḥālinden ḡam ü ıztırāba düşdiler 'Abbās raḍıya'llāhu 'anh girüp ḥāllerin i'lām eyledi anuñ ardınca 'Alī bin Ebī Ṭālib raḍıya'llāhu 'anh girüp 'arz itdi andan ol Ḥāzret mübārek başın şarup mescide çıḳdı minberüñ aşıḡa ḳademesinde cülūs itdiḥalk yanına cem' oldılar andan Ḥaḳḳ te'ālā Ḥāzretine ḥamd ü senā itdi ve ḥalka ḥiṭāb idüp ey ādem [HE 532/b] oḡlanları (20) baña vāşıl oldu ki siz peygamberiñüzüñ mevtinden ḥavf idermişsiz hic benden evvel gelenlerden dünyāda bir peygamber muḥalled ḳaldı mı ki ben ḳalam imdi āḡāḥ oluñ ki ben Rabbime lā-ḥaḳ olurum¹ siz daḡı aña lā-ḥaḳ olursız dünyāda kimse ḳalmaz didi andan muḥācirīne ḥürmet ü 'izzet itmegi vaşıyyet itdi andan ḥalka naşīḥat idüp olmaya ki bir murādduñ (25) eglenmesi sizüñ'aceleñüze bā'is ola zīrā Ḥaḳḳ te'ālā kimsenüñ 'acele itmesiyle'acele eylemez didi ve bir kimesne ki aña ḡālib olmaḳ dileye ya'ni anuñ şun'ına rāzı olmayup elbette ben falān murādı ele getürürüm vefülān düşmenikahr iderüm diye şabr itmeyüp kendü re'yi üzere sa'y ü ḡüşiş ide ol maḡlūb olur ve bir kimse ki aña ḥud'a itmek isteye ḥud'a anuñ [H 320/b] kendüsine olur didi andan *fehel'aseytümin tevelleytüm en tufsidū fi'l-arḍi ve yuḳaṭṭi'ū erḥameküm*²āyet-i kerīmesin oḳudu ma'nāsı sizden tevaḳḳu olunur mı ki eger nās üzere ḥākim olursañuz rū-yı zemīnde efsād idesiz tekebbür ü tecebbürden ḳaṭ'-ı raḥm idesiz

¹ taḥḳīken HE,EH ; -H

²Kur'an 47/22: Demek,yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarını koparacaksınız, öyle mi?

dimekdür muhaşşılı olmaya ki [EH 683/b] (5) böyle eylesiz demek olur andan şonra enşārķavmin vaşiyet itdi anlaruñ en‘ām ü ihsānların zıkr idüp her bābda anlara ri‘āyet sipāriş itdi ve kendünüñ sa‘ādetle dār-ı āhirete intikāl idecegin zıkr idüp sizüñle mev‘idimiz havz-ı Kevser olsun andan buluşalım didi ve haberdār oluñ ki yarın baña buluşmağdan maħzūz (10) kimesneye dini ve lisānını keff itsün ya‘nī dilini ve elini lāyık olmayan nesnelereķullanmasun didi andan eyitdi *yā eyyühe’n-nāsü inne’z-zünube tüğayyirü’n-ni‘ame ve tübeddilü’l-kısmefe-i zā barra’n-nāsü barrahüm e’immetehüm ve izā fecera’n-nasü’aķķuhüm* diyü buyurdu ya‘nī ey ādem oğlanları bilmiş oluñ ki günāhlar işlemek ni‘metleri tağyīr ve kısmetleri tebdīl ider (15) pes kaçan ki hāķ şalāh ü sedād üzere olalar anlaruñ sulţānları ve hāķimleri daħı şalāh ü sedād ve ‘adl ü inşāf üzere olur kaçan ki hāķ fücūr ü ‘işyān üzere olalar sulţānları ve hāķimleri daħı anları zulm ü bīdādla incidürler didi şāhīh-i Buħārī’de hāzret-i ‘Ā’işe’den mervīdür ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hāl-i şihhatinde (20) buyururdu ki hic bir peygamber Cennet’de yerin görmeden ķabz olunmadı anlara yerlerin gösterürler daħı andan şonra taħyīr iderler dilerse dünyāda ķalır diler Cennet’e gider dirdi vaķtā kim ħasta olup mevti ķarīb oldı mübārek başı benüm dizimde iken bayılıp ‘aķlı gitdi andan yine kendüye gelicek mübārek nazarın saķfa dikdi daħı *Allāhümme’r- [HE 533/a] refikü’l-‘alā’* didi hemān bildüm ki bizi (25) terk idüp gidecekdür Cenneti ihtiyār itmişdür didi bir rivāyetde ol Hāzret arķası üzere tayanup yaturken işitdüm *Allāhümmegfirli lī ve’rħamnī ve’l-ħıķnī bi’r-refiki’l-‘alā* dirdi dimişdür İmām Aħmed naķlinde daħı ‘Ā’işe-i şiddīķadan mervīdür ki *kāne resū’u’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yeķülü māmin nebiyyin yukbağu illā yerā’s-sevābe sümme yuħayyerü* dimişdür [H 321/a] bu ma‘nāda ‘ibārāt-ı müteğayire ile ba‘z-ı rivāyāt daħı vārid olmuşdücümleñ me‘ālī Hāķķ te‘ālā enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmdan her peygambere Cennet’de idecegi fażl ü kerāmeti gösterür daħı andan muħayyer ider dimekdür Nesā’ī naķlinde Ebī Mūsā rağıya’llāhu ‘anh *es’elüAllāhe’r-rafike’l-‘alā-esa’deme’a* (5) *Cibril’e ve*

¹ Allahım,yüce dost.

Mikā'il'e ve İsrā'fīl'e [EH 684/a] rivāyet itmişdür zāhir budur ki refiḳ şol mekāndur ki andan mezkūrlarlamuvāfaḳata hāşıl ola dimişlerdür ve İbn Eşīr Nihāye'de refiḳden murād a'lā-yı 'illiyinde sākin olan cemā'at-i enbiyādur dimişdür ba'zılar daḥı refiḳ ve re'fetdendür murād Allāh te'ālā Ḥazretidür dimişler ve ba'zılar murādḥaziretü'l-ḳudsduridiler (10) Allāhu a'lem bi-ḥaḳīḳati'l-hāl ba'z-ı rivāyetde vārid olmuşdur ki *Allāhümme inneke te'ḥuzu'r-ruḥe min beyni'l- 'aşabi ve'l-ḳaşabi ve'l-enāmili fe-'annī 'aleyhi ve havvinhü 'aleyye* diyü buyurmuşdur hāşılı yā Rabb taḥḳīḳen sen rūḥı sıñır ve kemük ve barmaḳ uçları mā-beyninden aḥz idersin ve bi'l-cümle her 'uzuvdan alursın imdi baña sen i'āneteyle ve anı baña āsān (15) eyle diyü du'ā ve tazarru' iderdi ve Aḥmed rivāyetinde mübārek elin şuya şoḳardı daḥı mübārek yüzüne sürerdi *Allāhümme e'innī'alā sekerāti'l-mevti'* dirdi dimişlerdür Buḥārī rivāyetinde ḥazret-i Fāṭıma raḍıya'llāhu 'anhümā ve ekrebe ebtāhu'didi ol Ḥazret daḥı *lā ekrebe 'alā Ebī ki ba'de'l-yevmi didi ya'nī* senüñ babañ üzere bugünden şonra kerb yoḳdur didi (20) ve kerb ḡam u ḡuşşa dimekdür maḳşüdi elem ü iztirābı çekdügüm hemān bugündür bugünden şonra baña ḡam yoḳdur demek idi şaḥīḥ-i Buḥārī'de Enes bin Mālik'den mervīdür ki yevmü'l-işneynde müslümānlar şalāt-ı fecrde iken ve Ebū Bekr anlara İmāmet iderken ol Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥücre-i 'Ā'işenüñ perdesin açup aşḥāba nazār itdi andan tebessüm itdi Ebū Bekr raḍıya'llāhu 'anh şandı (25) Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem namāza çıḳmaḳ ister miḥrābdan girü çekildi tā kim şaffa vara ve müslümānlar daḥı ol Ḥazrete sevindiklerinden namāzların bozmaḳ istediler hemān mübārek eliyle yerüñüzde ṭuruñ namāzuñuz tamām idüñ diyü işāret idüp kendüsi ḥücreye çekilüp perdeyi şalıvirdi dimişdür Buḥārī rivāyetinde hemān ol gün vefāt [H321/b] itdi dimişlerdür şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ba'z-ı 'ulemā-yı ḥadīs cezm [HE 533/b] itmişdür ki ol Ḥazretüñ ḳabz olıñduḡı zamān ḡüneş zevāle varduḡı vaḳt idi 'Urve'den ve ḡayrıdan böyle mervīdür ki İmām Süheylī eydür Vaḳdī'nüñ ba'z-ı kütübünde buldum ki Faḥr-ı Kā'ināt şalla'llāhu

¹ Allahım! Ölüm sekeratında bana yardım eyle.

² Hastalığın ızdırap veriyor mu?

‘aleyhi ve sellem Hālīme atında (5) sd emerken evvel tekellüm itdügi söz Allāhu ekber demek idi ve āhir tekellüm itdügi kelām *er-Refīk’l-a’lā* demek idi Hākim Enes’den naql itdügi üzere āhir kelāmı celāle [EH 684/b] rabbi’r-refī‘u demek idi dimişlerdür va’llāhu te‘ālā a‘lem aberī rametu’llāhi ‘aleyh riyāzda zıkr itmişdür ki ol Hāzret ‘aleyhi’-řalavātü ve’s-selām vefāt itdügi zamānda Eb Bekr raıya’llāhu ‘anh anda degüldi Faqr-ı ‘Ālemün (10) izn-i řerīfiyle Snuh didükleri mevzi‘de hātunı evine gitmişdür ‘Ömer ibn el-aāb raıya’llāhu ‘anh kılıcın şıyırup eyitdi her kim Reslu’llāh vefāt itdi dirse anı paralarum didi peygamber ölmedi belki irsāl olındı nitekim Msā ‘aleyhi’s-selām irsāl olunup kırk gün eglendi avmine gelmedi ben recā iderüm ki gele nice kimsenün ellerin ve ayakların a‘ eyleye didi (15) andan Eb Bekr raıya’llāhu ‘anh gelüp yetişdi ol Hāzretün mübārek vechinde rtyi aldırup diz ckdi daı öpdi andan aqlamaqa başladı *tvuffiye ve’llezī nefsi bi-yedihi řalāvatu’llāhi ‘aleyke yā Resla’llāh mā ayebekke ayyen ve meyyiten* didi ya‘nī ol Allāh aın ki benüm nefsm anuyed-i udretinde peygamber vefāt itdi didi andan řalavāt virüp yā Resla’llāh hāl-i (20) ayātnda ve hāl-i memātnda ne güzelsin ne gkçeksın didi ol Hāzreti med itdi ve İmām Buārī rivāyetinde böyledür ki Eb Bekr řiddīk raıya’llāhu ‘anh mevzi‘-i mezkrdangelp atından indi mescid-i řerīfe girdi kimseye söz söylemedi hattā beyt-i ‘Ā’işe‘ye dāil oldıandan gördi Reslu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretini bürde ile tmşler yatur hemān ol Hāzretün (25) mübārek yüzünden brdeyi adı daı egilp öpdi andan aqladı *bi-ebī ente ve mmī lāyecme‘u allāhu ‘aleyke mavteteyni emmā’l-mavtete’lettī ktibet ‘aleyke fead mittehā* didi ma‘nāsı atam ve anam saa fedā olsun Hā te‘ālā senün zerie iki mevt cem‘ eylemez senün zerie yazılan mevt geldi yetişdi takīen sen vefāt itdün dimekdür Eb Bekr azretinn bu sözden [H 322/a] murādı ne idügünde‘ulemā itilāf itmişlerdür ba‘zılar eyitdiler iki mevt didügi aıatı üzere dr maşdı yine gelür niçe kimsenün elin ayaın a‘ ider diyenn szni redd idi didiler hāřılı budur ki eger bir daı lāzım anu mevti birdür ol mevt ki Hā te‘ālā bua yazmışdı vāı‘ oldı ayrılardan (5) ba‘zına cem‘

olduđı gibi buña iki mevt [EH 685/a] cem^ç olmaz dimekdür nitekīm ol tã^çundan kaçup Allāh te^çālānuđ emriyle cümlesi kırılan [HE 534/a] tã^çife gibi kişonra yine bi-emri’llāh hayāt bulup ‘ākıbet yine vefāt itmişlerdür nitekīm tafşīli *ellezīne ħaracū min diyārihim vehūm ūlūfün ħazere’l-mevti feķālelehümü’llāhü mütū şümme eĥyāhüm*¹āyet-i kerīmesinüđ tefsīrinde meşūrdur ve iki mevt cem^ç (10) olanuđ biri dađı ħazret-i ‘Üzeyr ‘aleyhi’s-selāmdur nitekim tafşīli *ev ke-llezi merre‘alā ħaryetin ve hiye ħāviyetün ‘alā ‘urūşihā ķale inni yuĥyī hazihillāhu ba‘de mevtiha fe-emātehu’llāhu mi’ete āmin şümme ba‘sehu*²āyet-i kerīmesinüđ tefsīrinde mezkūrdur ħazret-i Ebī Bekr kelāmında vārid olan tevcihātun evzāĥ u aşlıbu tevcīhdür ammā ba‘zılar eyitdi murādı ġayrılar gibi ħabrinde bir mevt dađı (15) vāķı^ç olmaz dimekdür didiler ya‘nī ġayrılar su‘āl için ħabirlerinde iĥyā olınurlar ba‘de’s-su‘āl yine vefāt iderler bu öyle olmaz dimekdür didiler ba‘zılar dađı iki mevtden murād bir mevt-i nefsi bir mevt-i şeri‘atīdür nefsi vefāt itdi ammā şeri‘atī vefāt itmez ya‘nī fenā bulmaz dimekdür didiler ba‘zılar dađı mevt-i sānī ile kerbden kināyet itdi ya‘nī bir (20) mevtün kerbinden şonra kerb-i āĥir yetişmez demek isterdi didiler va’llāhu a‘lembu ħuşuşda bir kaç rivāyet vārid olmuşdur ba‘zı icmāl ve ba‘zı tafşīl üzeredür biri dađı yine Buĥārī naķlinde ‘Ā’işe’den mervī olandur ki ‘Ömer rađıya’llāhu ‘anh va’llāhi mā māte resūlu’llāh diyüp tūrurdu ya‘nī ol ħazret ölmedi diyü and içerdi Ebū Bekr rađıya’llāhu ‘anh (25) gelüp Faĥr-ı ‘Ālem’ün vech-i kerīmin açup öpdi ve ağladı ve medĥ ü şenā eyledi andan yemīn idüp eyitdi Ĥaķķ te‘ālā sarġa iki kerre mevt lezzetin zevķ itdürmez didi andan çıkup ħazret-i ‘Ömere *eyyühā’l-ĥālifü ‘alā rüslıke* didi ya‘nī ey and içüp peygamber vefāt itmedi diyen ħatı iķdām eyleme yab yab tüt ‘aķluđ başıġa getür diyü [H 322/b] naşīĥat itdi hemān ħazret-i ‘Ömer oturdu süküt eyledi andan Ebū Bekr şiddīķ rađıya’llāhu ‘anh Ĥaķķ te‘ālāya ħamd ü şenā eyledi ve ħalka ĥitāb idüp *ela men kāne ya‘budu muĥammeden fe-i*

¹ Kur’an 2/234:Şu binlerce kişi iken ölüm korkusuyla yurtlarını terkedene Allah ölümlerini dedi ve sonra kendilerini diriltti.

² Kur’an 2/259: Yahut şu kimse gibisini görmedin mi ki duvarları çatılarının üstüne yıkılmış bir köye uğramıştı da “Allah bunu böyle öldükten sonra nasıl diriltecek?” demişti. Allah onu yüz sene öldürüp sonra diriltti.

nne muḥammeden ḵad māte ve men kāne ya'budu'llāhe fe-i nna'llahe ḥayyūn lā yemūt didi ya'ñī āgāh öleñ bilsün şol kimesne ki (5) Muḥammede 'ibādet eylerdi taḥḵīken Muḥammed vefāt eyledi ve şol kimesne ki Allāh te'ālāya 'ibādet iderdi [EH 685/b] bilsün ki Ḥaḵḵ te'ālā ḥayy lāyemūtdur aña fenāḫārī olmaz didi andan şonra *inneke meyyitūn ve innehum meyyitūne* ¹āyet-i kerīmesin ve daḥı *ve mā muḥammedün illā resūlün ḵad ḥalet min ḵablihi'r-rusulī*² āyet-i kerīmesin oḵudı andan ḥaḵḵ giriyüle aḡlamaḡa³ başladılar ve zıkr (10) olınan āyet-i kerīmeler ol Ḥazretün vefātına delālet iden āyetlerdendir Ḥaberī eydür 'Ömer raḫıya'llāhu 'anh bu āyetleri Ebū Bekr'den işidicek eyitdi *fe-va'llāhi le-ke-ennī lem etlü hezihi'l-āyāti ḵaḫ* didi ya'ñī va'llāhi şöyle ḥāḫırımdan [HE 534/b] geçmiş ki gūyiyā bu āyetleri hergiz tilāvet itmemiş idüm didi ḵavlınden rucū' idüp ḥazret-i şiddīḵa tābi' oldı Ebū Naşr buyurduḡı (15) üzere 'Ömer raḫıya'llāhu 'anh evvel öyle didüḡi fitne vü fesād⁴ eyleyeve münāfıḵın hücum ü ḡalebe ideler diyü ḥavf itdügünden idi vaḫtā kim şiddīk ekberün ḵuvvet-i yaḫīnin müşāhede ḵıldı ve zıkr olınan āyet-i kerīmeleri oḵuduḡun gördi hemān kendüye sükūn gelüp artuḵ ol sözi söylemedi ḥazret-i şiddīḵun öyle buyurmasıyla ḥaḵḵa bir (20) ḥāl geldi ki āyāt-ı mezkūreyi Medīne'nün şoḵāḵlarında oḵuyup gezerlerdi ke-ennehu ol gün nüzül itmişdi⁵eydür ol Ḥazretün vefātı vāḵı' olıcaḵḵaḵḵ arasına ḵatı ızḫırāb ve perīşānlıḵ düşdiniçesinün 'aḵlı zāyi' oldı ḥazret-i 'Ömer anlardan idi niçesinün daḥı mecālī ḵalmayup oturdı ḵaldı ḵıyāma ḵudreti olmadı ḥazret-i (25) 'Alī raḫıya'llāhu 'anh anlardan idi şöyle oldı ki ḥarekete ḵudreti ḵalması ba'zıların daḥı nuḫḵu ḫutuldı söylemege mecālleri ḵalması ḥazret-i 'Osmān raḫıya'llāhu 'anh anlardan idi ḥaḵḵ yanına varurlar gelürlerdi söylemege ḵādir degüldi ba'zılar daḥı ḡamdan ḥasta oldılar 'Abdu'llāh bin Üneys anlardan idi ḫattā ol te'sirle vefāt itmişdür cümleden eşbet olan Ebū Bekr şiddīk [H 323/a] idi egerçekim gözlerinün yaşı ḫırmaz aḵardı ve muttaşıl āh ü nāle ve

¹ Kur'an 39/30: Sen ölüsün,onlar da ölüdürler.

² Kur'an 3/144: Muḥammedsen bir elçiden başka birşey deḡildir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir...

³ aḡlamaḡa H, aḡlaşmaḡa HE, EH

⁴ žuhūr HE EH ; -H

⁵ İbn-i Münzīr HE, EH ; -H

zāri kılurdu ammā mecmū'ndan anuñ evzā'ı 'āķilāne idi şabr ü sebātı ğayrılardan ziyāde idi anlar daħı ol teskīn ü tesliye eyledi ve¹Ebū Nu'aym naķl itmişlerdür ki ol Hāzret 'aleyhi's-selām vefāt (5) itdüği ħīnde ba'zılar vefāt itdi ve ba'zılar vefāt itmedi diyü şekk itdiler Esmā bint 'Umeys rağıya'llāhu 'anhā elini ol [EH 686/a] Hāzretün mübārek omuzuna vaz' itdi daħı vefāt itmiş diyü ħaber viridi ve mübārek yağrınından mühr-i nübüvvet gitmiş didi vefātını bundan muķarrer bildiler şübhe ķalmadı dimişlerdür²naķlinde ħāzret-i Fātıma rağıya'llāhu 'anhā ol Hāzretün ħīn-i vefātın (10) böyle dimişdür *yā ebetāh ecābe rabben de'āh yā ebetāh men cennetü'l- Firdevsi me'vāhu yā ebetāh ilā Cibrīle yen'āhu*³ raĥmetu'llāhi ba'zılardan naķl itmişdür *şavāb ilā Cibrīle na'āhu* demek ola Mir'ātü'z-Zamān şāħibi buña cāzim oldu ammā evvelkisi müteveccihdür zannla tağliť rüvāt cā'iz degüldür dimişdür Ṭaberī naķlinde *ve ebetāh min rabbihi ednāhu* lafzı daħı vāķı' (15) olmuşdur Fātımatü'z-Zehrā rağıya'llāhu 'anh ol Hāzret'den şonra altı ay şağ ammā oldu müddet-i mezbūrede [HE 535/a] aşlā ğülmek vāķı' olmadı dimişlerdürEbū Nu'aym ħāzret-i 'Alī'den naķl eyler ki *lemmā ķubiđe şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem sa'ade melekü'l-mevt ilā's-semā'i ve'llezī be'aşenī bi'l-ħaķķileķad şavten mine's-semā'iyünādī vā muĥammedāhu* diyü buyurmuşlardır ya'ni ol Hāzret ķabz olunduğı (20) zamānda melekü'l-mevt semāya çıķdı ol Allāh ħaķķıçün anı ħaķķla meb'üşķıldı taĥķiķen semādan bir şavt işitdüm *vā muĥammedāhu*diyü nidā eylerdi dimekdür Sünen-i İbn Mācede vārid olmuşdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ħāl-i marāzında eyitdi *yā eyyühā'n-nāsi eĥadin mine'n-nāsi ve mine'l-mü'minīne uşībe bi-müşībetin felyete'azze bi-müşībetihi bī'ani'l-muşībeti'lletī tuşībuhu bi-ğayri fe-i nne eĥaden min ümmeti (25) len yuşābe bi-muşībeten ba'dī eşedde 'aleyhi min müşībetī* didi ħāşılı ħaķķa ħiĥāb idüp eyitdi eger nāsdan bir kimesne yāĥūd mü'minlerden biribir müşībetlemuşāb olursa olyetişen mu'şībetden benüm müşībetle te'azzī eylesün didi ya'ni benüm mevtümle bulduğı müşībeti yād eylesün

¹ Beyhaķī HE,EH; -H

² Buĥārī HE,EH ; -H

³ Ey babacığım, ey Rabbinin davetine icabet eden babacığım! Ey babacığım, yurdu Firdevs cenneti olan babacığım! Ey babacığım,Cebrail'in ölüm haberini getirdiği babacığım.

dağı sâ'ir muşîbetlerdennefsine şabr ü taḥammül buyursun zîrâ benüm ümmetimden **[EH 323/b]** hergiz bir kimesneye benden şonra bir muşîbet yetişmez ki ol anı benüm muşîbetimden eşedd ola dimekdür mu'cizât bâbında mürûr itmişdür ki ol Ḥazret 'aleyhi's-şalavâtü ve's-selâm minber ittiḥâz itmeden bir cüz'a ṭayanup ḥuṭbe oḡurdı şonradan minber vaz' olinup andan ferâgat idicek (5) nâle vü feryâda **[EH 686/b]** başladı mescid içinde olanlar anuḡ inildüsündenṭuramadılar birvücüd-i şerîf ki anuḡ müfârekatinde cemâdât müte'essir olup feryâd ü fiḡân ideler insanuḡ ḡâli ne olcaḡdur imdi ol gün ki ol Ḥazretüḡ murḡ-ı revânî şaḡsâr bedenden pervâz idüp âşiyâne-i 'arşî cilve-ḡâḡ itdi mecmû'-ı ümmetüḡ feryâd ü fiḡânı künküre-i eflâke irdi (10) rivâyet olinur ki Faḡr-ı 'Âlemüḡ mevtinden şonra dağı defn olinmadın Bilâl ezân oḡuyup *eşhedü enne Muḡammeden Resûlu'llâḡ* didüḡi zamânda aşḡâbuḡ ḡiryü ve feryâdıyla aḡlaşdıḡlarından mescid ḡarekete gelürdi defn olınuḡdan şonra Bilâl artuḡ ezân oḡumadı dimişlerdür ba'z-ı rivâyetde ḡazret-i Ebü Bekr ḡaṭrıçün anuḡ ḡilâfetinde oḡudı şonradan terk idüp (15) ḡazâyâ meşḡül oldı dimişlerdür ba'z-ı rivâyetde Şâm fetḡ olınuḡı gün dağı bir kerre çıḡup ezân oḡumışdur anda dağı aşḡâb-ı Bilâlüḡ ezânın işidüp ol Ḥazreti yâd itdiler dağı şöyle feryâd ü fiḡân itdiler ki ṭaḡ u ṭaşı ḡarekete ḡetürdiler dinilmişdür vefâtu yevmü'l-işneynde vâḡı' olduḡuna ittifâk vardur kimse ḡilâf itmemişdür hicret idüp (20) Medîne'ye geldükde şehre ne zamânda duḡül itse ol zamânda ḡabz olındı dimişlerdür ve ol zamân duḡâ-yı kübrâ zamânı idi va'llâḡi a'lem ammâ defni ba'z-ı ḡavilde ṡelâsen günü ve ba'z-ı ḡavilde erba'en gicesi vâḡı' oldı dimişlerdür İbn 'Asâkir raḡmetu'llâḡi 'aleyḡ naḡlinde Ebî Zü'eyb el-Hüzelî'den **[HE 535/b]** mervîdür ki Hüzeyl ḡabîlesine peyḡamber 'aleyhi's-şalavâtü ve's-selâm vefât itdi (25) diyü ḡaber geldi ehl-i ḡabîle arasına ḡavfdüşdi ol gice yatdum ḡattâ şabâḡ ḡarîb olıcaḡ ḡâtıfdan işitdüm bu beyitleri oḡurlardı **beyt**

ḡaṭbün ecellü eneḡe bi'l-İslâmi

beyne'n-Naḡilve ma'ḡdi'l-Aṭâmi

ķubize'n-Nebiyyü Muħammedün fe'uyününā

tübdî'd-Dümu'a 'aleyhi bi'n-nicāmi

hemān ķorħudan şıçrayup uyandum eflāke nazār itdüm sa'd-ı zābiħ didükleri yıldızı gördüm nebî 'aleyhi's-selām [H 324/a] vefāt itdügün bildüm andan Medīne'ye geldüm ehl-i beyt-i resülün āvāzların işitdümħüccāc ihrām bağlanup tekbîr itdükleri zamānda āvāzları nice [EH 687/a] çıkarsa anlaruñ feryādı şöyle çıkardı andan bu nedür diyü yine su'al itdümķabz-ı Muħammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem diyü cevāb virdi dimişdür ve cümle ittifākāt-ı (5) 'acībeden biri budur ki ol Ėazreti Ėusl itmek murād idindikleri zamānda aşħāb tereddüd idüp eyitdiler bilmezüz neyleyelim kendü meyyitlerimizi şoyup Ėusl itdügümüz gibi mi idelüm yoħsa sıyābıyla mı Ėusl idelüm didiler vaķtā kim böyle ihtilāfa düşdiler Ėaķķ te'ālā Ėazreti cümlesine bir nevm ilķā itdi ki her biri uyħuya vardı Ėattā defnleri şādırlarına toķundı (10) andan beyt-i şerīfün bir cānibinden bir kimesne tekellüm itdi kim idügün kimse bilmezdi ammā eyitdi *ıĖsilū'n-nebiyye şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve 'aleyhi sıyābihi didi* ya'nī sıyābı üzerinde iken Ėusl idün didi andan tırdılar mübārek gömlegi arķasında iken Ėusl itdiler şuyı gömlegün üzerinden dökerlerdi İmām Beyħaķī Delā'il-i Nübüvvet'de böyle rivāyet itmişdür ba'z-ı rivāyetde ol (15) Ėazretten merfū'an vārid olmuşdur ki *izā müttü feĖsilūni biseb'ıķırabin min bi'rıbrı Ėarsin* buyurmuşlardur ya'nī öldüğüm zamānda bi'r-i Ėursdan yedi kırba şuyla yuyasız siz diyü vaşıyyet buyurmuşlar bi'r-i Ėars didükleri Medīne'de bir ķuyudur Buħārī rivāyetinde vārid olmuşdur ki bu gice rü'yāda gördüm ki şabāħ vaķtinde Cennetden bir ķavm üzerine vardum didi şabāħ (20) olıcaķ mezkūr bi'r-i Ėurs üzerine vardı āb-dest aldı ve içine mübārek aĖzınuñ yaruñ bıraķdı dimişlerdürBezzār ü Beyħaķī rivāyetlerinde üç kerre Ėusl olındı birindeşāfişuyla birinde şuyla vesedir ilebirinde daħı şuyla ve kāfur ile Ėusl itdiler 'Alī bin Ebī Tālib Ėusl iderdi 'Abbās ve oĖlu Fāzıl mu'āvenet iderlerdi ve Ėāsım ve (25) Esāme ve Şükrān şı koyarlardı Ėözleri bağlu idi zīrā Ėazret-i 'Alī'den mervīdür *ki lā yuĖassilünī illā*

ente fe-i nnehu lā yerā eḥādün ‘avreti illā ṭümise ‘aynāhu [HE 536/b] diyü buyurmuşdur ya‘nī beni senden ğayrı kimse yumasun zīrā benüm ‘avretümi bir kimse görmez illā gözleri fenā bulur dimek olur fehm olınan budur ki senüñ zabt-ı aḥvālüñe i‘timādum vardur sâ‘ir gözlerin [H 324/b] ḥıfz idemezler [EH 687/b] dimiş ola ‘Alī’den ğayrınuñ gözleri anuñçün bağlu ola cism-i şerīfinüñ pāk ü pākizeliginden ḥazret-i ‘Alī raḍıya’llāhu ‘anh ğusl iderken *bi-ebī ente ve ümmī ṭıbtte ḥayyen ve meyyitendirdi* ya‘nī atam ve anam saña fedā olsun şağ ikende pāk idüñ meyyit ikende pāksın dimek olsun (5) İbn Sa‘d rivāyetinde ğusl olunurken bir ‘aceb rāyiḥa-i ṭayyibe peydā oldı ki herğiz mişli görülmemiş idi dimişlerdürba‘z-ı kavilde ḥazret-i ‘Alī raḍıya’llāhu ‘anh eline bez pāresi şardı daḡı gömlek altına elin şokdı andan şonra gömlegi şıkdı ve secde yerlerine ve mufaşılına ḥoş-büy nesneler sürdi ve āb-dest aldırup iki kollarından ve yüzün ve keflerin (10) ve qademplerin yudı ve‘ūd ile buḡurladı dimişlerdür ‘Urve ḥadīsinde ḥazret-i ‘Ā’işe’den mervīdür *ki küffine Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem fī-selāseti esvābin saḡūliyytin bīd* dimişdür saḡūlī didükleri bir cins bezdür ya‘nī ol Ḥazreti üç kat beyāzsevḥ saḡūlī içinde kefenlediler dimişdür e‘imme-i sünnet raḡimeḡumu’llāhi te‘ālā rivāyetlerinde Hişām bin ‘Umre ṭarīḡinden (15) ḥazret-i ‘Ā’işe’den mervīdür ki lafz-ı mezkūrdan ziyāde *min kursüfin leyse fihā ḡamīşun velā ‘ İmāmetün* buyurmuşdur ya‘nī ol bezler penbenden idi ve kefeninde ḡamīş ve ‘ İmāme yoğ idi dimekdür Tirmidī ve İbn Māce rivāyetlerinde *min kürsüfin* kavli yokdur Beyḡaḡī naḡlinde *fī-selāseti esvābin saḡūliyytin cūdūd* vārid olmışdur ya‘nī üç kat yeni bezler içinde tekfīn olındı dimişlerdür İmām Tirmidī (20) buyurduğı üzere ol Ḥazretüñ kefeni ḡuşuşında rivāyāt-ı muḡtelife vārid olmışdur eşaḡḡ eḡādīs ‘Ā’işenüñ ḥadīsīdür şaḡābeden ve ğayrıdan ekşer-i ehl-i ‘alimüñ i‘timādı ve ‘ilmi anuñkavli üzeredür Beyḡaḡī ḡilāfiyātında ḡākimden naḡl itmişdür ki ‘Alī bin Ebī Ṭālib’den ve ‘Abbās’dan ve ‘Ā’işe’den ve İbn ‘Ömer’den ve Cābir’den ve ğayrıdan iḡbār-ı tevātür itmişdür ki evvel Ḥazret (25) ‘aleyhi’ş-şalavātü ve’s-selām üç sevḥ içinde tekfīn olındı andan ḡamīş ve ‘ İmāme yoğ idi dimişlerdür lafz-ı ḥadīsleri budur *küffine Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve*

sellem fīselāseti esvābin leyse fihā kamīşun ve lā ʿ İmāmetün ammā bu lafzıñmaʿnāsında ihtilāf olunup baʿzılar *leyse fihā kamīşun ve lā ʿ İmāmetün didüklerinüñ* maʿnāsı kefende aşlā kamīş ve ʿ İmāme [EH 688/a] yoğ idi dimekdür didiler [H325/a] baʿzılar dañı kamīş ve ʿ İmāmeden ğayrı üç şevbde tekfīn [HE 336/b] olındı¹ dimekdür didiler ve biʿl-cümle ʿulemā-yı Ğanefiyye raħimeħumuʿllāhi teʿālā kavllerinde kefen-i sünnet oldur ki üç kat bez ola ve anlaruñ biri ʿizār biri lifāfedür ki anlar çāk diyeden ayağ altına varıncadur biri dañı kamīş boyun dibinden ayaklara (5) varıncadur ve kefen-i kifāye oldur ki iki kat ola yaʿnī izār ü lifāfe ideler kamīş itmeyeler ğatunlara kefen-i sünnet budur ki dirʿveizār ve ğimār ve lifāfe ideler ve bez pāresiyle memeleri ve üstünden bağlayalar dirʿ didükleri gömlek üstine giydürdükleridür ğimār oldur ki ğatunlar başlarına örtünürler ğāşılı bunlaruñ kefen-i sünneti beş pāre bez ile ğāşıl olur ve kefen (10) kifāyeleri üç kat bez ile ğāşıl olur ve anlarizār ve lifāfe ve ğimārdur ve ricāl ü nisāya kefen-i zārüret oldur ki hemān bulunan bezi şaralar dañı defn ideler ʿulemā-yı Şāfiʿiyye katında dañı ricāle kefen-i sünnet üç katdur ammā anlar kamīş itmezler zevāhir ğadışle ʿamel itmişlerdür maʿ-hezā baʿz-ı ğadışde Faħr-ı ʿĀlem şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem mübārek arķasında bulunan (15) kamīş üzere tekfīn olındı dinilmişdür nitekim Sünen-i Ebī Dāvūdʼa İbn ʿAbbāsʼdan mervīdür ki *enneʼn-nebiyye şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem küffine fī- selāseti esvābin elħulletu şevbāni ve kamīşahuʿllezī tüvufiyye fihi* dimişdür ve kişi ğāl-i ğayātında giydüğü gömlekdür ve üzerine bir kaftāndur ve dañı üstine ferecīdür ğāl-i memātda dañı bu üslüb üzere bir kamīş ve dañı (20) üzerine iki kat itmek gerekdür ʿulemā-yı Ğanefiyye kavlleri budur ehl-i İslām tekfīnünüñ vüçübına icmāʿ itmişlerdür kişi kendü mālından ğarcetmek gerekdür eger mālı yoğsa nafaķası giymek üstine vācib olursa evvel itmek gerekdür İbn Māce rivāyetinde ʿAbduʿllāh İbn ʿAbbās ğadışinden vārid olmışdur ki Faħr-ı ʿĀlem şallaʿllāhu ʿaleyhi ve sellem ğazretinüñ cihāzından (25) şelāse ğüni fāriğ oldılar dañı kendü beyt-i şerīfde serīri üzere vażʿ itdiler andan şonra ğalk cemāʿat cemāʿat ğirüp namāzın

¹ anda kamīş ü ʿ İmāme yoğ idi dimişler HE,EH ; -H

kıldılar ricāl fāriğ olıcağ nisā t̄ā'ifesi kıldılar ve anlar fāriğ oldıkdā şıbyān kıldılar ve anuñ namāzında İmām yoğidi hemān şaf şaf t̄urup kılmıřlar idi bir rivāyetde [EH 688/b] evvelā bölük bölük melā'ike kıldılar [H 325/b] ōnra ehl-i beyti kıldılar ōnra bölük bölük sā'ir nās kıldılar ōnra kendü ĥatunları kıldılar dinilmiřdür Őeyĥ Zeynü'd-dīn İbn el-Ĥüseyñ raĥmetu'llāhi 'aleyh Taĥkīkū'n-Nuřret adlu kitābında eydür ol Ĥāzretünñ namāzında ne oĥuyacağların [HE 537/a] bilmeyüp ehl-i beyt tereddüd itdiler ne oĥuyalum diyü (5) 'Abdu'llāh bin Mes'ūd'a su'āl itdiler ol daĥı 'Alī'ye su'āl idün diyü buyurdı ĥāzret-i 'Alī'ye su'āl itdiler *ĥulū inna'llāhe ve melā'iketihī yuřallüne 'alā'n-nebiyyi yā eyyühā'llezīne āmenū řallū 'aleyhi ve sellimū teslīmen¹ lebbeykeAllāhümmerabbenā ve sa'deyke řalavātü'llāhi'l-barri'r-raĥīmi ve'l-melā'iketi'l-muĥarribīne ve'n-nebiyyīne veřiddķīne ve'ř-řühedā'i ve'ř-řallihīne ve mā sebbeĥā leke (10) min řey'in yā rabbe'l-'ālemīne 'alā muĥammedin bin 'abdi'llāhi ĥātemi'n-nebiyyīne ve seyyidi'l-mürselīne ve İmāme'l-mütteķīne ve resūli rabbi'l-'ālemīne'ř-řāhidi'l-beřīri'd-dā'ī ileyke bi-iznike's-sirāci'l-münīri ve 'aleyhi's-selāmu* didi anlar daĥı āyet-i kerīme-i mezkūreyi ve du'ā-yı mezbūreyi oĥudılar andan ōnra ĥanda defn idelüm diyü ōyleřdiler ĥāzret-i řıddīķ rađıya'llāhu 'anh eyitdi *semi'tu resūlu'llāh (15) řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yeķülü mā heleke nebiyyün ĥať illā yudfine ĥaysü tuĥbađu rüĥuh²* didi ya'ñi iřitdüm ol Ĥāzret řalla'llāhu 'aleyhive sellem buyururdu hergiz bir peyğamber vefāt itmemiřdür illārūĥı ĥabz olıñduğı mekānda defn itmiřdür didi ĥāřılı her peyğamber vefāt itdüğü mevzi'de defn olıñmiřdur imdi bu Ĥāzret daĥı kendü beyt-i řerīfide medfün olmağ gerek diyü irřād itdi (20) ĥāzret-i 'Alī rađıya'llāhu 'anh ben daĥı Faĥr-ı 'Ālem'den böyle iřitdüm diyü buyurdıandan Ebü Tālĥa rađıya'llāhu 'anh Resūlu'llāh řalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ĥāzretinünñ ĥabz-ı rüĥ olıñduğı

¹ Kur'an 33/56: Elbette, Allah ve melekleri peygamber üzerine yardım ederler,ey iman edenler, siz de onun doğruluğunu kabul ve teslim ederek ona yardım edin.

² Buyur,Allahım! Ey Rabbimiz! Kutluluk senindir.İyilik ve rahim sıfatlarının sahibi Allah'ın iyilik ve esirgemesi, meleklerini nebilerin, sıddıkların, şehitlerin ve salihlerin, seni her şeyden tenzih ederek tesbih edenlerin salavatı,Ey alemlerin Rabbi Abdullah oğlu Muhammed'in üzerine olsun.Ol ki resullerin efendisi, müttakilerin imamı,Alemlerin Rabbinin elçisi sana şehadet ettirici,seni müjdeleyici ve sana ileticidir, selam onun üzerine olsun.

döşek yerinde kabır-i şerîfini kazdı eşahh rivâyât budur ki kabır-i şerîfine nüzül itdiler Hâzret ‘Abbâs ve ‘Alî ve Kaşım bin el-‘Abbâs ve Fâzıl bin el-‘Abbâs aydılar raçıya’llâhu ‘anhüm rivâyet olunur ki kabır-i şerîfinde toköz ‘aded kerpüç (25) binâ olındı ve birkaţife Buhrâniyyesi var idi anı altına döşediler hâl-i hayâtında Faħr-ı ‘Âlem anı örtünürdi Şükrân eyitdi *va’llâhi lâ yelbesühâ ehadün ba‘deke didi* andan kabır-i şerîfün içine döşediler dimişlerdür İmâm Nevevî eyitdi İmâm Şâfi‘î veve cemî‘-i ‘ulemâ-yı Şâfi‘iyye ve ğayrılar naşş itmişlerdür ki [EH 689/a] kabırde meyyit altına kaţife yâhüd anuğ emsâli şiyâb [H 326/a] nesne vaz‘ itmek mekrüh ola ammâ ‘ulemâ-yı Şâfi‘iyyeden Beğavî rahmetu’llâhi Tehzîb’de *lâ be’sse bi-zalik*¹diyüp cevâzına hadîs-i mezkûrı istidlâl itmişdür cumhür kavli budur ki fi‘l-i mezkûrda Şükrân münferid idi şahâbeden bir kimesne aña muvâfaķat itmedi bilmediler hemân Şükrân ol (5) Hâzretten sonra kimse giymesün diyü itmişdi didiler amâhâyli ba‘îd nesnedür bu kadar kimsenün içinde bir emr vâkı‘ ola dağı aña muţţalı‘ olmayalar ‘ale’l-huşuş ki kabır-i şerîfi içinde dört kimesne nüzül itmiş ola ba‘z-ı rivâyetde [HE 537/a] döşendükden sonra yine kaldırıp çıkardılar dinilmişdür va’llâhu a‘lem naķl iderler ki şahâbe-i kirâm ol Hâzreti şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem defn (10) itdüklerinden sonra hâzret-i Fâţıma raçıya’llâhu ‘anhümâ gelüp eyitdi *keyfe tâbet enfüsükümen yahşü ‘alâ resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem et-turâbe didi* ya‘nî nefislerünüz nice çayyib oldu Resûlu’llâh üstine toprak atmağa didi andan kabır-i şerîfün turâbından bir miķdâr alup gözlerine sürdi ve bu beyitleri oķudı *mâzâ ‘alâ men şemme türbete Aħmed* (15) en lâ yeşümme medâ’z-zamâni ğavâliyyâ* şubbet ‘aleyye’l-maşâ’ibün lev-ennehâ* şubbet ‘alâ’l-eyyâmi şırne leyâliyen hâşılı* Aħmed’ün turâbın koķulayan kimseye zamân-ı imtidâd nice ğâliye miskler koķulaması ne lâzım gelür diyü beyt-i evvel ile ol Hâzretün hâķ-i ‘itr-nâķ merķad-i pâķın medħ itdi andan kendünün iltihâb-ı âteş-i firķatiyle derûnında olan (20) süz u ğurķati beyân buyurup benüm üzerime muşîbetler döküldi ki aña gündüzler üstine dökülse gündüzler gice olaydı diyü buyurdi raçıya’llâhu te‘âlâ ‘anhâ rivâyet olunur ki Bilâl

¹ Bunda beis yoktur.

Habeşî rağıya'llāhu 'anhā kabr-i şerîf üzerine bir kırba şu saçdı mübârek başı ucundan başladı dimişlerdür ve kabr-i münevver üzerine akça ve kızılca taşcağızlar (25) dizdiler bir karış miqdârı toprağın perde yukaru kaldırdılar İmâm Buḥārî naklinde 'Ā'îşe'den mervîdür ki *ḳāle resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem fî-marağihi'llezî lemyeḳum minhu le'ane Allāhu'l-yehude ve'n-naşārā't-teḫazūḳubūre enbiyā'ihim mesācide kevkā zelike ubrize ḳabruhü ğayre ennehu ḫaşıye ev ḫuşıyen yütteḫaze mesciden* dimişdür Ebū'Avâne Hilâl'den [H 326/b] rivāyet itdüğü üzere *ḫaşıye ev ḫuşıye* [EH 689/b] şekk üzere mervîdür ḫāşılı eyitdi Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem marāz-ı mevtinde Yehūd u Nasārāya la'net idüp peygamberlerinünḳabirlerin mesācid ittiḫāz itdiler diyü buyurdı eger böyle olmaydı Faḫr-ı 'Ālemünḫ kabri āşikāre ḳılınurdu beyt-i şerîfde (5) verā-yı ḫicābda mestūr olmazdı illā mescid ittiḫāz olına diyü ḫavf olandur didi ḫaşy şığa-i meḫül olduğı taḳdīrce ḫavf iden 'Ā'îşe kendü olmiş olur ve aña muvāfaḳat idenler olur şığa ma'lūm olduğı taḳdīrce fi'l ol Ḥazrete müsned olur ḫāl-i ḫayātında kendüsi ma'nā mülāḫazasıyla ihfā emr itmiş olur ve ihfādan (10) murād hemān dāḫil beytde medfūn olmaḳdur yoḫsa niçe zamānlar kabr-i şerîf beyt içinde üzeri meḳşūf ḫururdu türbe-i muḳaddeseye nazar olunurdu ve 'Ā'îşe rağıya'llāhu 'anhā ḳavl-i mezbūrı mescid-i şerîf tevsî' olunmadın buyurmuşdı ol zamānda mescidi büyütdiler ol daḫı hücre sin müselleş şekl itdi bir ḫālet üzere eyledi ki ḳible-i [HE 538/a] (15) istiḳbālle kabr-i şerîf cihetine namāz ḳılmaḳ müyesser olmaz oldu Şaḫīḫ-i Buḥārî'de Süfyān bin Temmār'dan mervîdür ki ol Ḥazretünḫ kabr-i şerîfini gördüm müsennem idi dimişdür müsennem diyü senām şeklinde yerden mürtefi' olana dirler senām devenünḫ arḳasıdur diyār-ı Rumunḫ kabirleri müsennemdür ve ba'z-ı diyārda musaḫḫaḫ iderler musaḫḫaḫ odur ki toprağı düz ideler kabrünḫ (20) üsti şuffe şeklinde yaşşı vāḳı' ola Ebū Nu'aym rivāyetinde Ebū Bekr ve 'Ömer rağıya'llāhu 'anhümā kabirleri daḫı müsennem idi dimişlerdür İmām-ı A'zam ve İmām Mālik ve İmām Aḫmed ve Şāfi'î'den çok kimesne raḫimeḫumu'llāhi te'ālā bu ḫadīs-i şerîf mücebince ḳabir müsennem olmaḳ müsteḫabdur diyü buyurmuşlardur ammā kudemā-yı Şāfi'iydeden bir cemā'at müsteḫab

budur ki kabir musatṭaha (25) didiler ve ihtilāf mezkūr efzaliyyete göredür yohsa kankısı olursa cā'iz idügünde şübhe yokdur Hākim ve ğayrı rivāyetlerinde vārid olmışdur ki Kāsım bin Muhammed bin Ebī Bekr raḍıya'llāhu 'anhüm eyitdi bir ğün ḥazret-i 'Ā'işekatına vardum *yā ümme ikşüfī lī'an kabri'n-nebiyyi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem'* didüm andanyinebeyt-i şerīfi açdı üç kabir gördüm [H 327/a] katı yüksek degüllerdi ve katı yere ber-ā-ber degüllerdi üzerlerine kızılca baḥhā' ṭaşcağızları [EH 690/a] dökülmiş Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretinün kabri şerīfi cümleden ilerü idi ve ḥazret-i şiddīkuḡ başı ol Ḥazretün mübārek yağrını ber-ā-berinde ve ḥazret-i 'Ömer'ün başı Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (5) Ḥazretinün mübārek ayağı ber-ā-berinde idi dimişdür ve bu mezkūrḥazret-i Mu'āviye'nün ḥilāfetinde vākı' olmuşdur zann olunur ki evvel kabri şerīfleri musatṭah ola şonradan 'Ömer bin 'Abdü'l-'azīz² emīr iken beyt-i şerīfün divāri tecdīd olındukda mürtefi' kılınmış ola İmām Müzenī terciḥ idüp musatṭah olıcaḡ cülūs için (10) maşnū' olana meşābih olur müsennem olıcaḡ olmaz dimişdür ve taştīhi terciḥ idenler İmām Müslim rivāyeti üzere Fezāle bin 'Ubeyd bir ğün bir kabir üzerine uğradı ṭoprağın tesviye kıldı andan eyitdi *sem'itu resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemye'murū bitesviyetihā* didi dimişlerdür ve beyit içre ḡubūr-ı selasenün tertībinde rivāyāt-ı muḥtelife vardur aḡvāsı ve (15) eşaḡḡı Kāsım rivāyetidür ammā ğayrılar naḡlinde ba'zı Ebū Bekr'ün başı ol Ḥazretün miyānı ber-ā-berindedür ve 'Ömer'ün başı Ebū Bekr'ün miyānı ber-ā-berindedür diyü naḡl itmişdür ba'z-ı daḡı Ebū Bekr'ün başı Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinün mübārek göğsi ber-ā-beri ve 'Ömer'ün başı Ebū Bekr'ün göğsi ber-ā-beridür diyü (20) zıkr itmişlerdürḡaşılı bu bābda ehl-i siyer ihtilāf idüp yedi ḡavl zıkr itmişlerdürva'llāhu a'lem Sa'īd bin el-Müseyyeb'den menḡöldür ki beyt-i şerīf içinde şarkī cānibde bir kabir yeri daḡı ḡalmışdur [HE 538/b] andan ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām defn olınsa gerek dimişdür İbnü'l-Cevzī'nün raḡmetu'llāhi 'aleyh Muntazam adlu kitābında İbn 'Ömer raḍıya'llāhu 'anhümādan menḡöldür ki Resūlu'llāh

¹ Ey ana! Bana peygamber efendimizin kabirini aç, dedim.

² Velīd bin 'Abdü'l-mülk cānibinden Medīne HE,EH ; -H

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *yenzilü'İsā bin Meryem ilā'l-arđi feyetezvecü ve yuvledülehi ve yemkişü ħamsen ve (25) erba'ine seneten şümme yemütü feyüdfenüme'aye fi-ğabri feāķümü ene ve 'İsābini Meryeme min ħabrin vāħidin beyne Ebī Bekrin ve 'Ömere'* diyü buyurmışlar bundan fehm olunur ki ħazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ĥazretiniñ kendü ħabr-i şerīfde medfün ola eger su'āl olınuş Faħr-ı Kā'ināt 'aleyhi ezki't-taħiyyāt yevmü'l-işneynde vefāt idüp yevmü'l-erba'ada defn olınuşuna sebep ne idi [H327/b] niçün te'ħir olındı bā-vücüd ol Ĥazret [EH 670/b] '*accilü defne meyyiteküm ve lā tü'aħħirühü'* buyurmışdur dinilürse cevāb oldur ki mevtine ittifāk itmemişler idi yāħüd defnde defn ideceklerin ta'yīn idemeyüp ba'zı baķı'ada defn olınsun didi ba'zı meşid-i şerīfde defn olınsun didi (5) bir tã'ife daħı götürelüm babası İbrāħīm 'aleyhi's-selām yanında defn idelüm dimişler idi āħir ħazret-i şiddīķ buyurduğı üzere beyt-i şerīfde defn itdiler anuñçün anlandı yāħüd muħācirin ve enşār ħilāfet ħuşuşında iħtilāfa düşmüşler idi şonradan Ebū Bekr şiddīķ rağıya'llāhu 'anh Ĥazretlerine muķarrer itdiler ħavāşş bī'at eylediler ve irtesi gün yine 'alā melā'ü'n-nās (10) bī'at olındı ħilāfet mühemmen bir ħaraf idince anlamak lāzım geldi dimişlerdür Enes bin Mālik'den mervīdür ki ben ol Ĥazretüñ Medīne'ye geldüğü günden güzel nūrānī gün görmemişdüm ammā vefātı günün şöyle ħabīħ gördüm ki andan aķbeħ ü azlem gün görmedüm diyü buyurmış Tirmidī naķlinde yine anlardan mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Medīne'ye duħül itdüğü (15) gün şehrde olan her nesne ziyā olmış idi vaķtā kim vefātı günü oldı her nesne ħarardı ve henüz ol Ĥazretüñ defnine mübāşeret ideñ elimizüñ toprağın silkmedük bu ħalde yine ħalbimiz inkār iderdi bizi taşdıķ itmezdi dimişdür Faħr-ı 'Ālem'üñ mevtinden şonra zuħür iden āyātuñ biri budur ki nāķası aşlā yimedi içmedi açlıķdan şuşuzluķdan helāk (20) oldı ve bir ħımārı var idi kendüyi ħuyıya atdı helāk oldı ve bunun emşāli umūr-ı 'acībe çok zuħür itdi İmām Müslim

¹ Meryem oğlu İsa yeryüzüne iner, evlenir ve çocuk sahibi olur. Yeryüzünde kırkbeş sene eğlendikten sonra ölür ve benüm kabrimde, yanıma defnedilir. Ömer ve Ebu Bekir arasında aynı kabirden kalkarız.

² Ölülerinizi defn itmekte acele edin, onu tehir itmeyin.

rivāyetinde EbūMūsā rağıya'llāhu 'anh ol Hāzretten nakl itmişdür ki *inna'llāhe te'ālā izā erāde raḥmete ümmeten min 'ibādihı kabeda nebeyye hāḳalehā fece'alehu lehā faraṭen ve selemen beyne yedeyhā ve izā erāde helekete ümmeten* [HE 539/a] 'azze behā ve nebiyyühā ḳayyün fe-ehlekehā ve hüve yenżuru (25) fe-aḳarra 'aynehu bi-helākihā ḳıne kezzebühü ve'aşü emrehudiyü buyurmuşlar ya'nı kaçan Hāḳ te'ālā ḳavllerinden bir ümmete ḳayır murād idinse peygamberin kendülerden evvel ḳabz idüp öñlerince anı farṭ ve selef ḳılır ve bir ümmetün helākların murād idinse peygamberleri şağ iken anlara 'azāb ider ve anuñ gözi öñünde anları helāk eyler anı [EH 691/a] tekzīb idüp emrine [H 328/a] 'ışyān itdükleri ḳınde helākleriyle anuñ çeşmini rüşen ḳılır diyü buyurmuşlar ümmetden muḳaddem nebıḳabz olunmaḳda ḳayır budur ki eger ümmet muḳaddem ḳabz olınsalar 'amelleri munḳaṭı' olur giderdi nebilerden şonra ḳalıcaḳ anuñ emr itdügi üzere 'ibādāt ve ḳasen (5) mu'amelāt itmekle nesl-i eb'ad nesl-i ḳayırları müstemir olur va'llāhu a'lem.

Faşl-ı şānı ādāb-ı ziyāret-i ḳabr-i şerif ü mescid-i münifi beyānındadır:

Ma'lüm ola ki ravza-i Resūl'llāh 'aleyhi's-şalavātü ve's-selāmı ziyāret itmek a'zam ṭā'āt ü eşref 'ibādātındur bunuñ ḳılāfına mu'tekid olan kimesne Allāh te'ālāya ve resūline ve cemā'at-i müslimīne muḳālefet idüp ribḳa-i İslām'dan münḳali' olmışdür (10) el-iyāzü bi'llāh ba'z-ı 'ulemā-yı Mālikiyye ziyāret-i ḳabr-i şerif vācibdür diyü itlāḳ itmişdür ammā zann olunur ki murādı sünen-i mü'ekkide vücbı olur dimişlerdür ḳādı 'iyāz raḥmetu'llāhi 'aleyh ziyāret-i ḳabr-i şerif sünen-i mürselinden bir sünnet diyü buyurmuşdur Dāreḳuṭnı rivāyetinde İbn 'Ömer rağıya'llāhu 'anhümā ḳazretinden mervīdür ki *men zārenı* (15) *vecebbetlehü şefā'atı*¹ buyurmuşlardur ya'nı Faḳr-ı Kā'ināt 'aleyhi efzālü's-şalavātü beni ziyāret idene şefā'atüm vācib olur dimişlerdür ba'z-ı 'ulemā-yı ḳadıs rivāyet-i mezbürenün şıḳḳatine zāhib olmışlardur ve Ṭaberānı Mu'cemül-Kebır'inde ol Hāzretten rivāyet itmişdür kimen *cā'enı zāiren lā ya'lemu ḳāceten illā*

¹ O, şereflı kabri ziyaret itmek vaciptir.

ziyāreti kāne ḥaḫḫen ‘aleyye en ekūne lehü şeff‘en yevme’l-ḳiyāmeti buyurmuşlar (20) İbnü’s-Seken ḥadīṣ-i mezbūrı taşḫīḥ itmişdür ma‘nāsı birkimesne ki mücerred beni ziyāret için gele daḫı ziyāret eyleye ḳiyāmet güninde ben aḫa şafī‘ olmaḫüzerime vācib olur dimekdür ve yine ol Ḥazretten mervīdür ki *men vecede si‘aten ve lem yüfed ileyye feḫad cefānī* buyurmuşlar ya‘nī bir kimesne ki baḫa gelmege ḳudret ü vüs‘at bula daḫı gelüp beni ziyāret itmeye taḫḫiken ol baḫa cefā itdi (25) dimek olur İbnü’l-Neccār Tārīḫ-i Medīne’de Enes’den rivāyet itmişdür ki *mā min eḫadin min ümmetī lehü si‘aten şümme lem vezürnī feleyse lehü ‘izr* buyurulmuş bunun daḫı ma‘nāsı ḥadīṣ-i sābıḫ ma‘nāsıdır ammā ehl-i ḥadīṣden ba‘zıların *ḥacce lem yezürnī feḫad cefānī* rivāyet itdükleri ḥadīṣ-i saḫīḫ degüldür Beyḫakī rivāyetinde [HE 539/b] Ḥāḫīb’den mervīdür ki ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *men zārenī ba‘de mevti* [EH 691/b] [H 328/b] *fe-ke-enne māzārenī ḫayātī ve men māte bi-eḫadi’l-ḫarameyni bü‘iše mine’l-āminīne* diyü buyurmuşlar ya‘nī bir kimesne ki haremeyn-i şerīfenün birinde vefāt eyleye ol ḳiyāmet gününde āminīne zümresinden ḫopar dimekdür (5) āminīne anlara dirler ki ḳiyāmet ḫorḫuların çekmeyeler ḥadīṣ-i mezbūr āl-i ḫāḫībinden bir kimesneden rivāyet olunup ismi ta‘yīn olunmamışdır ve āl-i ‘Ömer’den daḫı ḫazret-i ‘Ömer’den böyle naḫl itmişdür ki *men zāre ḫabri ev ḫāle zārenī küntü lehü şeff‘en ev şehīden* buyurmuşlar ve Enes raḫıya’llāhu ‘anh *ḫāle Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem men zārenī muḫtesiben ilā’l-medīneti* (10) *kāne fī-civārī yevme’l-ḳiyāmeti* dimişdür ya‘nī bir kimesne Allāh te‘ālādan ecr ü ‘ivaż ümīdiyle gelüp Medīne’de beni ziyāret eyleye ol kimesne ḳiyāmet gününde benüm civārımda olur dimişler Şeyḫ Zeynü’d-dīn el-Ḥüseyn el-Merāḫī raḫmetu’llāhi ‘aleyh buyurduḫı üzere her müslime lāyık olan budur ki ol Ḥazretün ziyāretini ḫurbete i‘tikād eyleye zīrā ḫurbet ve‘ibādet (15) idüğüne eḫādīṣ-i mezkūre delīldür ve Ḥaḫḫ subḫānehü ve te‘ālānuḫ ḫavl-i şerīfi *velev ennehüm izzālemū enfesehum cā’ūke festāḫferū’llāhe vestāḫfera lehumu-r-*

¹ Her kim hacceder de beni ziyaretetmezse bana cefa etmiş olur.

*raşūlu levecedū'llāhe tevvāben raḥīmān*¹āyet-i kerīmesi delīldür dimişdür ma'nāsı āyet sābıkan tefsīr olunmuşdur tezekkür olına ve ḥāṭıra bu gelmesün ki istiğfār-Resūl ḥāl-i ḥayātında olur ziyāretde (20) olmaz dinilmeye zīrā ba'z-ı muḥaqqıḳīn cevāb virmişlerdür ki Ḥaqq te'ālā ḥazretin tevvāb ü raḥīm bulmaḳ uc nesnete ta'līḳ olunmuşdur birisi ol Ḥazrete gelmek biri daḫı gelenler istiğfār itmek biri daḫı Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem anlar için istiğfār itmek ma'nā-yı aḫīr ḥod ol Ḥazretten şudūr bulmuşdur zīrā Ḥaqq te'ālānuḡ *ve-stağfir li-zenbike* (25) *lil-mū'minīne ve'l-mu'mināt*²ḳavl-i şerīfinüḡ mücebince ehl-i ĩmānuḡ cümlesi için istiğfār itmişdür anlar daḫı ol Ḥazrete varup istiğfār itmek ma'naları bulundukdn şonra umūr-ı selase müteḥaqqıḳ olur Ḥaqq te'ālānuḡ fazlı ve raḫmetine müsteḥaḳ olurlar icmā'-ı müslimīn bunun üzerinedür ki ziyāret-i ḳubūr müsteḥab ola ve zāhiriyye vācibdür dimişlerdür [H 329/a] pes ol Ḥazretüḡ [EH 692/a] şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḳabr-i şerīfin ziyāret 'umūm u ḫuşuş üzere maṭlūb idügi sābitdür ve bir delīl daḫı budur ki ziyāret-i ḳubūr ta'zīmdür ol Ḥazretüḡ ta'zīmi ḥod vācibdür anuḡçün ba'z-ı 'ulemā raḫimeḫumu'llāhi Faḫr-ı 'Ālemüḡ ziyāretinde ricālle nisā beyninde fark yokdur dimişlerdür (5) egerçekim isticābına maḫall icmā'-ı ricālüḡ [HE 540/a] ziyāretleridür nisāda ḫilāf vardur ba'zılar cā'iz ve ba'zılar mekrūhdur dimişlerdür ve lāyık budur ki ol Ḥazretüḡ ziyāretin niyyet idenler mescid-i şerīfi ziyāretini ve anda namāz ḳılmaḡı bile niyyet ideler zīrā anuḡ mescidi şedd-i riḫāl olınan mesācid-i selasenüḡ biridür ĩmām Mālik ḳatında anlarıḡ efzālidür veşedd-i rihālden murād bir kimesne evinden (10) ṭurup ziyāretiçün yola girmek üç mescide maḫşūşdur biri mescid-i ḫarāmdur biri mescid-i aḫşādur biri mescid-i Resūlu'llāh şalavātü ve's-selāmdur bunlardan ḡayrı mesācidi ziyāret niyyetiyle gitmekde fazl yokdur zīrā şer' bunlara vārid olmuşdur ḡayra vārid olmamışdurve cümle-i ādāb-ı ziyāretinden biri budur ki ziyāret murād idinen kimesne yolda giderken arḡa şalāt ü (15) selāmı çok eyleye veMedīne-i münevvere

¹ Kur'an 4/64: Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana geseler de Allah'tan baḡışlanmayı dileseler, Resulde onlar için baḡışlanma dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.

² Kur'an 47/19: Kendi ḡünahın için, mümin erkekler ve mümin kadınlar için istigfar et.

nişânlarından birin göricek yine şalât ü selâm eyleye ve anuñ ziyâretiyle Hakk te‘âlâdannefc dileye yâ Rabb sen bu ziyâret sebebiyle sa‘âdetdârın müyesser eyle diye ve gusl ide ve pāk libâslar giye ve inüp şehre girince yayan ağlayarak yürüye zıkr olınan Medīne-i Münevvere āsârı göründükde yayan olmanuñ (20) meşrū‘tiyyeti andan me’hūzdu ki beni ‘Abdu’l-ķays ilçisi Medīne’ye geldiklerinde ol Hāzreti şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem göricek develeri üstünden kendüleri atup Faħr-ı ‘Ālem Hāzretine karşı segirdişdiler deveyi çökermediler Resūlu’llāh Hāzreti bu vaz‘ların inkār buyurmadı dimişlerdür ve seلفden niçe ulular Medīne boyutuna qarīb olıcaķ (25) inüp yayan yürümege başlamışlardur hāşılı edeb budur ki böyle ideler bu tavır üzere edeb ri‘āyet idenler menāfi’n müşāhede kılmışlardur rivāyet olunur ki ‘allāme Ebū ‘Abdu’llāh bin Reşīd eyitdi sene-i erba‘a ve semāneyn sitte mi‘ede Medīne’ye geldüm vezīr ‘Abdu’llāh bin Ebū’l-ķāsım benümle bile idigözleri ağırdı Zü’l-ħuleyfe’ye geldüğümüz [H 329/b] gibi tavārlarımızdan inüp yayan [EH 692/b] olduķ murād-ı şerīf ķurbına varmaķ şevķi bizde ğālib oldu vezīr-i mezbūr daħı inüp ol şevķle yayan yürüdi hemān ol sāt gözlerine şifā erzānī buyrulduğun müşāhede kı lup kendü vaşf-ı hālinde bir ķaşıde-i belīga inşād (5) eyledi dimişdür ziyâretten muķaddem iki rek‘at namāz kıлмаķ müsteħabdur ammā ba‘zılar eyitdi bu şol zamānadadır ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hāzretinüñ vech-i şerīfi cihetine uğramayalar semt-i āhirden geçeler ammā şöyle ki karşısunu uğramış olalar müsteħab budur ki ziyâreti taķdīm ideler İbn Ferħūn Mesken’de¹ eydür eger su‘āl olınup mescid-i şerīf (10) ol Hāzrete izāfetle müşerrefdür [HE 540/b] pes lāyık budur ki evvel Resūlu’llāh hāzreti ziyâret olına andanmescide girilüp namāz kılına dinilürse cevāb budur ki İbn Hābīb kitābü şalātü evvelinde Cābir rağıya’llāhu ‘anh Hāzretinden naķl itmişdür ki eyitdi bir kerre seferden gelmişdüm hemān geldüğüm gibi varup ol Hāzrete selām virdüm ol daħı mescid (15) önlerinde тұrurdu *edeħalte’l-mescidi feşalleyte fıhi* didi ya‘nī mescide girüp namāz kıldıñ mı didi ben daħı lā didüm Faħr-ı

¹ Meskende H, EH ; Meskininde HE

‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *fe-zheb fedhu’l-mescide ve şalli fīhi sümme sellim* ‘aleyye didi ya‘nī imdi var mescide gir anda namāz kııl andan sonra gel başa selām vir didi diyü buyurdi ba‘z-ı ‘ulemā ziyāreti şalāt üzere taq̄dīm icāzet virmişlerdür (20) lāyık budur ki ziyāret iden kimesne kâdir olduğı kadar huşū‘ ve hużū‘ istihzār eyleye ve selām virmede mukteşid ola ya‘nī āvāzını ne ziyāde çıkara ve ne kıatı fısıldıyla söyleye belki miyāne bir hālet eyleye ki Febe münāsib ola şahīh-i Buḥārī’de ḥazret-i ‘Ömer’den menķūldur ki mescid-i Resūlu’llāhdaṭā’ife-i ḥalkından iki kimseyi gördi ki ṭurmayup kıatı (25) kıatı söyleşürlereyitdi *levküntümāmin ehli’l-beledi le-evce’tükümā ḍarben terfa‘ānişvātekümā fī-mescidi resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* didi ya‘nī eger ḥalkından olayduñuz sizi muḥkem döğüp acıdurdum anuñçün ki Resūlu’llāh mescidinde öziñüz kıaldırırız didi Ḥazret-i şiddīk raḍıya’llāhu ‘anh *lā yenbaği ref’ü-şavti ‘alā nebiyyin ḥayyen ve lā meyyiten*¹ dimişdür [H 330/a] rivāyet olunur ki Ravza-i Münevvere eṭrāfında olan evlerüñ birinde [EH 693/a] bir kıazık kıaqsalar ya bir mismār kıaqsalar Ḥazret-i ‘Ā’işe raḍıya’llāhu ‘anhümā Resūlu’llāh Ḥazretine ezā itmek diyü adam gönderürdi bu ma‘nādan Ḥazret-i ‘Alī ihtirāz itdüğüçün evinüñ kıapusın menāşi‘ didükleri (5) mevzi‘de yapıdı dağı getirüp yerine geçürdi ḥāşılı zamān-ı ḥayātında nice edeb ri‘āyeti vācib ise şimdi dağı öyle vācibdür ve dağı zā’ire lāyık budur ki ol Ḥazretüñ ziyāretine kıble cānibinden gele eger şahābenüñ ayakları ucundan berü gelürse edebde eblağdur vech-i kerīmine kıarşı ṭurup arķasun kıbleye vire naql olunur ki (10) mañşür ḥalīfe İmām Mālik ḥazretine su’āl idüp yā İmām Resūlu’llāh ḥazretine teveccūh idüp du‘āmı ideyüm didi Mālik eyitdi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi vesellem saña ve atañ ‘aleyhi’s-selāma yevm-i kıyāmetde Ḥaḳḳ te‘ālāya vesīledür ya andan yüzünji nice döndürseñ gerekdür diyü buyurdi ve dağı lāyık budur ki ṭurduğı yer ile kıabr-i şerīf mā-beynin dört zirā‘ (15) miḳdārı yer ola kıatı yakın varmaya ḥāl-i ḥayātında hużūr-ı şerīfinde nice [EH 541/a] ṭururlarsa öyle kemāl-i edeb ü hużū‘ üzere ṭura gözlerin aşığa ṭuta küstaḥāne eṭrāfa nazardan ihtirāz eyleye aḥvāl-i ümmete ıṭlā‘da

¹ Hayatında ve ölümünde Peygamberin huzurunda sesini yükseltmek yakışmaz.

Resūlullāh Ḥazretinūñ ḥayātıyla mevte mā-beyninde fark yokdur ‘Abdu’llāh bin el-mübārek raḥmetullāhi ‘aleyh Sa‘īd bin el-Müseyyeb’den (20) rivāyet eyler *kileysemin yevmin illā yu‘raḍu ‘aleyhi ‘alā’n-nebiyyi şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem e‘māle ümmetihi ğudveten ‘aşıyyeten feye’rifuhum bisīmāhüm e‘mālihim felizalike yeşhedü ‘aleyhim* diyü buyurmuş ma‘nāsı bir gün yokdur ki ol Ḥazrete ümmetinūñ a‘māli ‘arz olunmaya her gün şabāḥda ve aḥşamda ümmetinūñ ‘amelleri cenāb-ı şerīfine ‘arz olunur ve ümmetini sīmālarıyla ve ‘amelleriyle bilür anuñçün üzerlerine şehādet (25) itse gerekdür dimek olur imdi ziyāret iden kimse bu ma‘nāyı mülāḥaza idüp ḥuzūr-ı şerīfinde söz söylemeler fısıldıyla söyler gibi söylerlerdi ziyāret iden kimseye lāzımdur ki ol Ḥazretūñ vech-i kerīmini zihninde temşil idüp anuñ celālet-i rütbet ve ‘uluvv menzilet ve ‘azīm ḥürmetini ḥāṭıra getüreler rivāyet [EH 693/b] olunur ki bir ḥatun ḥazret-i ‘Ā’işe’ye gelüp baña beyt-i şerīfi [H 330/b] aç Resūlullāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemūñ kabri-i şerīfin göreyim didi ‘Ā’işe raḍıya’llāhu ‘anhā açdıḥatun göricek şol kadar ağladı ki āḥir teslīm-i rūḥ itdi ve ḥadāme-i ḥücre-i muḳaddeseden Ebū’l-Fezā’il raḥmetullāhi ‘aleyh ḥikāyet itmişdür ki zā’irlerden bir kimesne maḳşüre ḥücrenūñ ḳapusuna (5) geldi daḥı başını ḳapu eşiğine vaz‘ itdi bir zamāndan şonra taḥlīk itdiler şonra cān teslīm idüp ol beyt üzere ḳalmış ḳaldırıp yudılar namāzın ḳılup defn itdiler ve zā’ire olan kimesne Ravza-ı Münevvere’ye varıcaḳ ol Ḥazrete selāmı böyle vire *es-selāmu ‘aleyke yā Resūla’llāh es-selāmu aleyke yā nebīyu’llāh es-selāmu ‘aleyke yā ḥabību’llāh es-selāmu ‘aleyke (10) yā ḥayretu’llāh es-selāmu ‘aleyke yā şafvetu’llāh es-selāmu ‘aleyke yā seyyide’l-mürselīn ve ḥātemü’n-nebiyyīn es-selāmu ‘aleyke yā kā’ide’l-ġarre’l-muḥaccilīne es-selāmu ‘aleyke ve ‘alā ehli beytike’t-ṭayyibīne’t-ṭāhirin es-selāmu ‘aleyke ve ‘alā ezcāce’e’t-tāhirāti ümmühāti’l-mü’miñine es-selāmu ‘aleyke ‘alā aşḥābike ecma‘īn es-selāmu ‘aleyke ve ‘alā sā’iri’l-enbiyā ve sā’iri’l-ibādi’llāhi’ş-şaliḥīn cezāka’llāhu (15) yā resūla’llāh efḍalemā cevā nebiyyen ve resūlen ‘an ümmetihi ve şalla’llāhu ‘aleyke küllemā zekereke’z-zākirüne ve ġafele’an zikrike’l-ġāfilüne eşhedü en lāilāhe illā’llāh ve eşhedü enneke ‘abdühu ve resülühu ve emīnuhu ve ḥayrete min ḥalḳıhu*

ve eşhedü enneke kad bellağte'r-risālete ve eddeyte'l-emānete venaşahte'l-ümmete ve cāhedte fi'llāhi haqqa cihādihî eger vakt teng olup yāhūd şalavāt-ı [HE 541/b] mezkürenün (20) hıfzına kâdir olmazsa müyesser olan ne ise öyle eyleye Tuħfe'de mezkürdür ki İbn 'Ömer ve selefden daħı ğayrılar ğāyet ihtişār iderlerdi uzatmazlardı İmām Mālîk ğazretinden menkûl olan budur ki *es-selāmu 'aleyke eyyühe'n-nebiyyüve raħmetu'llāhi ve berekātühu* diyeler ve Nāfi' İbn 'Ömer ğazretinden naql itmişdür ki seferden geldüği zamānda mescid-i şerīfe (25) girürdi andan ğabr-i muqaddese üzerine gelüp *es-selāmu 'aleyke yā Resūla'llāh es-selāmu 'aleyke yā Ebā Bekr eş-şiddīķ es-selāmu 'aleyke yāebtāhu dirdir* ve lāyık budur ki du'āda sec' tekellüf itmeyeler zīrā ğah olur ki ğuşū'a ğalel virür Muħammed bin Ħarb el-Hilālîhîkāyet olunur ki bir kerre gelüp Ravza-i Muḫahhare'yi [EH 694/a] ziyāret itdüm daħı çekilüp muqabelesinde oturdum [H 331/a] indine bir i'rābî gelüp ziyāret itdi ve eyitdi ki yā ğayre'r-resül taħķîken Ħaķķ subħānehü ve te'ālā saña kitāb-ı şādīķ inzāl idüp andan buyurmuşdur ki *velev ennehum iz-zalemü enfusehüm cā'uke festağferü Allāhevestağfera lehumu'r-resūlu levededü Allāhe tevvāben raħīmen* işte ben ğünāhlarımdan istiğfār (5) idüp Rabbime seni şafî'çütunduğum ğâlde geldüm didi andan ol Ħazreti medħ eyledi ve Ravza-ı Muqaddese üzere ḫurup *Allāhümme inneke emerte bi-itķi'l-'abīdi ve hezāħabībüke ve ene 'abdüke fe-i 'itķnî mine'n-nāri* didi hātifden bir āvāz geldi ki ey i'rābî nārdan hemān sen yalnız kendünği'itķ murād idündün niçün ğayrılarî bile murād idinmedün cemî'ç-i ğalkı bile (10) murād idinseñe idi imdi seni nārdan āzād itdük didiler ve Ħasan Başrî raħmetu'llāhi 'aleyh ğazretinden mervīdür kiĦātem 'Āşım bir kerre ğabr-i Münevver üzerine varup ḫurdu daħı *yā Rabbi innā zürnā ğabre nebiyyike felā terddünā ğā'ibīne didi* ya'nî taħķîken senün ğeyğamberünün ğabr-i şerīfin ziyāret itdük imdi bizi raħmetünğden nevmīd ğönderme didi bir nidā geldi ki (15) *yā hezā mā ezinnā leke fi-ziyāreti ğabri ğabībinā illā ve kad ğablināke ferdi'ente men me'ake mine'z-züvārî*

¹ Kur'an 4/64: Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler, Tanrı'dan ğünahlarının bağışlanmasını dileseler ve resulde onların bağışlanmasını dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabuledici ve çok merhametli bulacaklardı.

*meğfüren lekümdidiler ya'nî biz kabir-i habîbimin ziyâretine izn virmedük illâ seni kabül itdügümüz hâlde izn virdük imdi sen ve senünle olan zâ'irler mağfûr olduğunuz hâlde rucû' idüj dinildi ba'z-ı selefden menķüldür ki bir kimesne Ravza-ı Muṭahhara ķurbında (20) ṭura dađı *inna'llāhe ve melā'iketehu yuṣallüne'alā'n-nebiyyi*¹âyet-i kerîmesin okuya andan yetmiş kerre *ṣalla'llāhu 'aleyke yā Resūla'llāh* diye bir melek nidâ idüp ṣallla'llāhu 'aleyke ya fülân diyeeger Ravza-ı Muṭahhara'ya bir âḫir kimsenüj selâmın ile dirse *es-selāmu 'aleyke yā resūla'llāh min fūlan* ol Ḥazrete selām virdükden ōnra ōađ cānibine bir zirā' miķdārı [HE 542/a] çekile dađı (25) ḫazret-i ōiddīka selām vire *es-selāmu 'aleyke yā ḫalīfete seyyidi'l-mürselîne es-selāmu 'aleyke yā men eyyida'llāhu bihi yevmi'r-riddeti'd-dīne cezaka'llāhu 'ani'l-i slāmi ve'l-müslimîne ḫayren Allāhümme'rḫa 'anhü verḫa 'annā bihi* diye andan ōnra ōađ cānibine birzirā' miķdārı çekilüp ḫazret-i 'Ömer bin el-Ḥaṭṭāb'a selām vire [EH 694/b] *es-selāmü'aleykeyā emīre'l-mü'minîne es-selāmu 'aleyke men eyyida'llāhu bihi'd-dīne cezāka'llāhu 'ani'l-i slāmi* [H 331/b] *ve'l-müslimîne ḫayren Allāhümme'rḫa 'anhü ve'rḫa 'annā bihi* diye andan ōnra Resūlu'llāh ḫazretinüj vech-i kerîmine muķābil olan yere gele Ḥaķķ te'ālā yā ḫamd ü ōenā eyleye ve ol Ḥazrete ōalavāt getüre andan du'ā vü tazarru'ı tekṣīr ide ve tevbe ü tecdīd eyleye (5) Ebü Dāvūd naķlinde Ebî Hüreyre'den mervīdür ki *Resūlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mā min-müslimin yusellimu 'aleyye illā radde allāhu 'aleyye rūḫi ḫattā erudde 'aleyhi's-selām* diyü buyurmuşlardur ḫaṣılı her müslim ki baņa selām vire elbette Ḥaķķ te'ālā rūḫımı baņa redd eyler ben anuņ selāmını aņa redd iderüm dimek olur Ḳāḫī İyāz raḫmetu'llāhi 'aleyh ōifā'da Süleymān bin Süḫaym'dan rivāyet eyler ki bir gice (10) vāķa'da Resūlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretini gördüm yā Resūlu'llāh ōol kimesneler ki gelüp ōaņa selām virürler anlaruņ selāmın bilür misin didüm *ve eruddu 'aleyhim* diyü buyurdı dimişdür ya'nî bilürüm ve anlara redd-i selām iderüm diyü buyurmuşlar İbn Ebî ōeybe rivāyetinde Ebî Hüreyre raḫıya'llāhu 'anh merfū'an rivāyet itmişdür *kimen ṣallā 'aleyye 'inde kabri**

¹ Kur'an 33/56: Allah ve melekleri peygambere salat ederler.

sem'itü ve (15) men şallā 'aleyye nā'iyen übliġtuhu buyurmuşlar ya'nī bir kimesne ki baña kabrüm katında şalavāt eyleye ben anu işidürüm ve bir kimesne ki baña āhirden nā'ib olup şalavāt eyleye ol baña vāşıl olur dimekdür bu ma'nāda şekk ü şübhe yoġdur ki enbiyā 'aleyhimü's-selāmuġ hayātları şābitedür müstemmiredür ma'lūmedür ve bizüm peygamberimiz Muġammed Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem enbiyānuġ (20) efzālīdür pes lāyık budur ki anuġ hayātı sā'irinden etemm ü ekmel ola Ebū Dāvūd ġadīşinde *illā radde'llāhu rūġlafzından* buña muġālif ma'nā fehm olunmasun zīrā bundan murād dā'imā redd-i selām itmekşöyle vaşf-ı hayāt-ı şübütını i'lāmdurġaşılı sebebi müstemmir ve dā'imā olmaġhasebiyle müsebbibi daġı müstemmir ve dā'imdür hiç bir ān (25) yoġdur anda melā'ike ve ins ü cinden ol ġazrete şalavāt ü selām olinmaya belki her ānda niçe biġ yerden şalavāt ü selām olnur pes lāzım gelür ki aşlā ġayātdan [HE 542/b] ġālī olmaya 'azīzlerden birine su'al idüp eyitdiler peygamber 'aleyhi's-salavatü ve's-selām kendüye meşāriġ ü meġārib-i arzdan selām virenlerüġ selāmların nice redd eyler didiler [EH 595/a] ya'nī bir ānda [H 332/a] niçe yerden selān virilür anları nice redd idebilür diyü şordılar Ebū't-Ṭayyib'üġ bu beyitiyle cevāb virdike-şemsi fī vasati's-semā'ive nūrihā* yaġşā'l-bilāde meşāriken ve meġāriben ya'nī güneş gibidür ki vasat-ı semāda ṭurur daġı nūri maşriġ u maġtibde olan cemī'-i bilādı ihāṭa (5) eyler dimek olurve bunda daġı şekk ü şübhe yoġdur ki Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ġazretinüġ 'ālem-i berzaġda ġālī melā'ike ġālinden efzāl ve ekmeldür 'Azrā'īl 'aleyhi's-selām vaġt-i vāġidde yüz biġ rūġkabz eyler bir kabz bir kabza meāġim olmaz cümlesine yetişür ma'zālik yine ġaġġ te'ālānuġ tesbīġ ü taġdīsine meşġöldür pes seyyid-i Kā'ināt (10) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ġazreti ġayātdadur ġaġġ te'ālāya şalāt ü 'ibādete meşġöldür anuġ ġitābın işidiüp anuġġazretinde şeref ġurb ü teġarrübden ġālī degöldür Dārimī Sa'īd bin 'Abdü'l-'azīz'den rivāyet itmişdür ki eyyām-ı ġırrede ya'nī Medīne'ye ġuccāc zālim geldüġi zamānda şöyle oldu ki mescid-ı Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemde ezān oġunmadı Sa'īd el-Müseyyeb ġazreti mescid-i (15) şerīfden ṭaşra ġıġmamışdı namāz vaġtlerin andan bilürdi

ki kabir-i münevverden bir şavt peydâ olurdu İbnü'l-Neccâr ve İbn Zebâle bu siyâk üzere nakl itmişlerdür ki İbn el-Müseyyeb râdiyâ'llâhu 'anhâ eyitdi öyle namâzı yetişdügi gibi kabir-i şerîfden ezân işitdüm andan tûrup iki rek'at namâz kıldum şongradan ikâmet işitdüm öyle namâzın kıldum bundan şonra her namâz vakti ki gelürdi (20) kabir-i muqaddesden ezân ü ikâmet işidilürdi üç gice mürûr idince böyle vâkı' oldı dimişdür enbiyâ 'aleyhimü's-selâmdan ba'de'l-mevt şalâtlar ve haclar vâkı' oldığı sâbıkan maḥallinde mezkûr olmuşdı ve anlaruñ itdügi 'ibâdât mevtden şonra 'alâ sebîli'l-teklîf degüldür belki 'alâ sebîli't-telezzüzdür bu daḥı muḥtemeldür ki'âlem-i berzahda anlar üzere istiksâr-ı (25) a'câl ve ziyâde-i üçür ma'nâlarında ḥükm dünyâ cārîola ammâ teklîfe ḥitâb tarîkiyle olmaya va'llâhi te'âlâ a'lem şalavât-ı mafrûza ve nevâfili mescid-i mü kerre mde kılmğa mülâzemet ideler ḥuşûşen mescidüñ ol yerinde ki Buḥârî nakl itdügi üzere *ravdatün min riyâzi'l-cenneti*dügi sâbit olmuşdur ve ḥadîs-i şerîfüñ ma'ḥsâba'z-ı 'ulemâ buyurduğı üzere [H 332/b] mevzi'-i mezkûr bi-'aynihi Cennete nakl olinup anuñ [EH 695/b] ravzalarından bir ravza ola ve bu daḥı ihtimâldür ki andan 'ibâdet itmek şâhibine Cennetde bir ravza verilmek icâb ider dimek olur [HE 543/a] mercûdur ki iki vech bile vâkı' ola zîrâ mâ-beyninde münâfât yoḡdur ve bu cā'izdür ki el-ân (5) riyâz Cennet'den bir kıṭ'a ola İbrâhîm Ḥalîl şalavâtu'llâhi 'aleyh ḥazreti ḥacer-i mü kerre mde teşrîf oldunduğı gibi Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem daḥı kıṭ'a-ı mezbûre ile müşerref ola âḥirü'l-emr Cennet'de bir ravza ola ammâ mevzi'-i mezkûr sâ'ir mevâzi' beyninden *ravdatün min riyâzi'l-cenneti* olduḡunuñḥikmetinden ba'zılar eyitdiler ol Ḥazret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem (10) 'ilm-i Rabbânî'de sebkat itmişdür ki cemî'-i maḥlûkâtuñ eşrefi ola ve her kişi ki aña nisbete mâsivâ ola ol şey' kendü cinsi üzerine tafzîl olinur vaktâ kim ilâhiyye iktizâ itdi ki anuñ bir beyti ola ve bir minberi ola ve ol Ḥazret minberle beyt-i şerîf mâ-beyninde keşret tereddüd buyura ya'nî mevzi'-i mezkûre gelüp gitmesi çok vâkı' ola zamân-ı hicretten (15) ḥîn-i vefâta varınca orada ṭâ'at ü 'ibâdete mülâzemet eyleye lâzım gelür ki şeref ü menziletde kendü cinsinden olanuñ cümlesinden tereffu' ide ḥattâ *ravdatün min*

riyāzi'l-cenneti olanuñ bu cihetdendir ki mevzi^c-i mezkūr mevāzi^c-i mescidden sā'irinüñ üzerine tafzīl olunmuşdur ve mescid-i şerīf mevzi^c-i taşrada olan mevāzi^c-den (20) tafzīl olunmuşdur ve Medīne sā'ir bilādan mufazzal kılınmışdur ve bi'l-cümle ol Hāzrete te'allük ü nisbeti ḥasebince her kişi efrād cinsinden ziyāde fazl ü şeref ḥāşıl itmişdür Medīne efzal ü mescid-i şerīf-i nebevī şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem efzal mesāciddür ve mevzi^c-i mezbūr efzal mevāzi^c-dür didiler buña müte'allik kelām ziyāde tafzīl üzere (25) maqşad-ı mu'cizātda mürūr itmişdür İmām Müslim raḥmetu'llāhi 'aleyh rivāyetinde İbn 'Ömer ḥāzretinden mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *şalatün fī-mescidi hezā efzalü min elfi şalātin fimā sivāhu ilā'l-mescide'l-ḥarāme*¹ buyurmuşlar 'ulemā raḥimeḥümü'llāhi te'ālā istiṣnā-yı mezkūrdan murād ne idügünde ihtilāf itmişlerdür nitekim Mekke ve Medīne'den ḳanḳısı efzaldür diyü [H 333/a] ihtilāf eylemişlerdür İbn 'Abdü'l-berr ḥikāyet itdügi üzere kibār-ı şāḥābeden 'Ömer bin el-Ḥaṭṭāb ve 'Alī ve İbn Mes'ūd [EH 696/a] ve Ebū'd-Derdā²ve Cābir ve İbnü'z-Zübeyr ve Ḳatāde cemāhīr-i 'ulemā ḳavlleri budur ki Mekketu'llāh efzal ü eşref ola zīrā andan 'ibādet sā'ir emākinde olan (5) 'ibādetden efzal idügüne ḥadīs-i şerīf delālet itmişdür imdi kendü daḫı sā'ir emākinden efal olur zīrā mekānlaruñ biri birinden fazl ü şerefi andan olan 'ibādet fazl ü şerefi ḥasebincedür İmām Mālik'den daḫı buña delālet ider ḳavl ḥikāyet itmişdür ammā aşḥāb-ı Mālik'den ḳavl-i meşhūr budur ki anuñ mezḥebinde Medīne efzal ola 'ulemā-yı [HE 543/b] (10) şāfi'iyye tafzīl-i Mekke'ye bununla istidlāl itmişlerdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rāḥilesi üzere ṭururken Mekke'ye ḥiṭāb idüp *va'llahi inneke le-ḥayru arzī'llāhi ve levlā ennī'uhrictü minki mā ḥaracti*² demişdür bu ḥadīs-i şerīfde şarīḥen mezkūrdur ki Mekke-i Müşerrefe cemī^c-i emākin-i arzdan efzaldür 'Abdu'llāh bin Ḥumrā raḫıya'llāhu 'anh ol Hāzretten (15) böyle istimā^c itmişdür İmām Tirmidī raḥmetu'llāhi 'aleyh ḥadīşḥasendür şāḥīḥ demişdür İmām Şāfi'ī ve ḳatlarında *ilā'l-mescidi'l-ḥarām*dimenüñ ma'nāsı mescid-i ḥarāmda şalāt benüm mescidimde şalātdan efzaldür demek olur İmām

¹ benüm mescidimde kılınan namaz başkasından bin kat üstündür. Ancak Mescid-i Haram müstesnadır.

² Vallahi sen Allah'ın arzının Allah'a en hayırlı olanısın. Eğer senden çıkarılmasaydım,çıkamazdım.

Mālikve aḡa muvāfiḡ olanlar atında benüm mescidimde Őalāt māsivāda olan Őalātđan efzaldür *bedün elfi* (20) dimek olur bu tađırce mescid-i arām mescid-i Resül ‘aleyhi’s-selāmđan efzal olma muarrar olmaz cā’izdür ki mescid-i Resūlu fazlı cihet-i urāđan ola dimek vardur ammā bu söz Őāfi’iyye virdikleri ma‘nā üzere daı dinilmek ābildür mülāaza olına İmām Amed ve ayrılar rivāyetinde ‘Abdu’llāh bin ez-Zübeyr ol azretđen Őalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem rivāyet (25) itmiŐđür ki *Őalātün fī-mescidi hezā efzālümün elfi Őalāti fimā sivāhu mine’l-mesācidi ilā’l-mescide’l-arāme ve Őalātün fī-mescid’l-arāme ve Őalātün fī hezā* buyurmiŐđur ve Bezzār rivāyetinde bu lafzla vārid olmiŐđur *Őalātün fī-mescidi hezā efzālū min elfi Őalātini fimā sivāhü ilā’l-mescide’l-arāme fe-i nnehu yezīdū ‘aleyhi mi’etin* buyurmiŐlar¹ bu tađırce [H 333/b] mescid-i Resūlde Őalāt mescid-i arāmđa Őalātđa [n] yüz mertebe efzal olur ve Mālikiyyenün cümle-i edillesinden biri daı İbn abīb Vāzıada zıkr itdügidür ki ol azret ‘aleyhi’s-Őalavātü ve’s-selām [EH 696/b] *Őalātün fī mescidike-elfiŐalātini fimā sivāhü ve cum‘atün fī-mescidike elf cum‘atini fimā sivāhü ve (5) ramazānū fī-mescidike-elf ramazāni fimā sivāhü* buyurmiŐlar bu tađırce māsivā‘āmdur mescid-i arāma daı mütenāvil olur ve nal itmiŐlerđür ki ‘Ömer bin el-aāb ve ba‘z-ı aŐāb raıya’llāhu anhüm ve ekŐer ehl-i Medīne mezhepleri budur ki Medīne efzal ola nitelim āđı ‘iyāz öyle dimiŐđür ve İmām Amed’den bir rivāyetde öyledür ve cemī‘-i ‘e’imme ittifa itmiŐlerđür ki (10) ol azretün kendü cism-i Őerīfi yatduı yer efzal beā‘-yı ‘arzdur attā mevzi‘-i Mekke’den efzaldür ve İbn ‘Uayl anbelīden mervīdür ki attā ‘arŐđan efzaldür dimiŐđür ve Fāihānī semevātđan daı efzal idügün taŐrīh itmiŐđür lafzı budur *ve eulū ene ve efzālū min biā‘i’s-semevāti eyzān* eyitdi bu ma‘nāya kimse ta‘arruz itdügün [HE 544/a] görmedüm ve likin eger ‘ulemā-yı ümmete (15) ‘arz olinsa bunda ihtilāf itmeyelerdi semevāt ol azretün mübārek ademi baŐmala Őeref bulduı ba‘z-ı ihbārda vārid olmiŐđur belki ba‘zılar cemī‘-i biā‘-i ‘arz cemī‘-i biā‘-i semāđan efzaldür zīrā Resūlu’llāh azreti anda olmala Őeref

¹ buyurmiŐlar H,HE; buyurmiŐđur EH

bulmuşdur didiler ve benüm qatımda zāhir budur dimişdür ba‘zılar daḥı enbiyā ‘aleyhimü’s-selām arzdan ḥalk olup (20) arzda medfūn olduklarıçün arz ü semādan efzaldür didiler ammā İmām Nevevī raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydür cumhūr qavli budur ki semā² arzuḡ üzerine mufazzaldur illā mevzi‘ üzere degül ki anuḡ üzerinde ol Ḥazretüḡ a‘zā-yı şerīfesi yatur dimişdür ve mevzi‘-i mezkūruḡ iki cihetden şerefi vardurbiri budur ki her kimesnenerede ḥalk olındıysa anda medfūn olur dinilmişdür (25) biri daḥı budur ki Ḥaqq te‘ālānuḡ muttaşıl raḥmet ve berekātı oraya nüzül eyler Ḥaqq celle ve ‘alā oraya iqbāl ider ve şeref mekān lezzāt olduḡun teslīm itmezüz belki andan ḥulül iden eceliçündür dimişlerdür Ebū Ya‘lā rivāyetinde Ebī Bekr şiddīk raḍıya’llāhu ‘anh Ḥazretinden mervīdür ki işitdüm ol Ḥazreti *lā yuḡbaḍu’n-nebiyyü illā fı-eḡabbi’l-emkineti ileyh¹* diyü buyurdu [H 334/a] dimişdür şekk yoḡdur ki aḡa aḡabb olan mekān Ḥaqq te‘ālāya aḡabb olandur zīrā anuḡ ḡubbi Ḥaqq te‘ālānuḡ ḡubbına tābi‘dür bir nesne ki Allāh te‘ālāya ve Resūlune aḡabb ola nice efzal olmaz didiler bu daḥı s̄abitdür ki [EH 697/a] Allāhümme inne İbrahīme da‘āke bi-mekketi ve ennī lil-medīneti bi-miḡlimāda‘āke İbrahīme le-mekketi (5) ve miḡli me‘ahü² buyurmuşdur şekk yoḡdur ki Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡazretinüḡ du‘āsı İbrahīm ‘aleyhi’s-selām du‘āsından efzaldür zīrā du‘ānuḡ fazlı dā‘īnüḡ fazlı ḡasebincedür bu da şaḡīḡdür ki *Allāhümme ḡabbe ileynā’l-medīnete keḡubbinā mekkete ve eḡedde* buyurmuşdur bir rivāyetde *bel eḡedde* vārid olmuşdur ya‘nī yā Rabb bize Medīne’yi sevdır Mekke’yi (10) sevdüḡünüz gibi belki daḥı ziyāde sevdır dimişdür ve du‘āsı maḡbūlolmuşdur ḡattā Medīne’yi gördüḡi zamānda bindüḡi ḡavārı taḡrīk idüp sür’atle gelürdi hep bunlar Medīne’nüḡ efzaliyyetine delālet ider didiler Ḥākim rivāyetinde bu daḥı vārid olmuşdur ki *Allāhümme inneke aḡractenī min eḡabbi biḡā’iileyte fe-eskuni fı-eḡabbi’l-biḡā’i ileyke³* (15) buyurmuşdur ammā ba‘zılar bu rivāyeti za‘īfdür dimişlerdür ve şīḡḡati teslīm oldunḡı taḡdīrce murād *eḡabb ileyke ba‘di*

¹ Peygamberler,kendilerine en sevgili olan yerlerden başka yerde kabzolunmazlar.

² Allahım! elbette İbrahim sana Mekke için dua etti. Ben de İbrahim’in Mekke için senden istediḡi şeyi ve onunla beraber bir mislini Medine için isteyereksana dua ederim.

³ Allahım, elbette sen beni, bana en sevgili olan yerden çıkardın. O halde beni sana en sevgili yere yerleştir.

mekketē dimekdür zīrā Mekke hayır bilādu'llāh idüğüne ḥadīs-i şerīfi zāhirinden şarf iktizā etmez zīrā murād dārü'l-ḥicreti daḥı baña aḥabb bikā' eyle ancılayın dimekdür (20) *ve enne mekkete ḥayren beledu'llāhi* ḥadīs-i ibtidā-yı [HE 544/b] emre maḥmūldur ya'nī Medīne'den izḥār-ı dīn ü fetḥ-i bilād vāqı' olmağla aña fazl s̄ābit olmadın idi şonradan Medīne efzal oldı ḥattā aḥabb muṭlaḳ oldı anuḳçün Ḥaḳḳ te'ālā Resūl-i ekremine anda iḳāmet itmegi farzḳıldı ol Ḥazret daḥı anda sākın olmağa ve anda vefāt itmege ümmetini ḳandırdı (25) pes böyle olıcaḳ Medīne niçün efzal olmaya didiler ammā Mekkede ḳılınan şalātuḡ mezīd-i muzā'fası dinilürse esbāb-ı tafzīl aña munḥaşır degüldür bilürsin ki 'arafāta müteveccih olan kimesne şalavāt-ı ḥamisi Minā'da ḳılmaḳ mescid-i ḥarāmda ḳılmaḳdan efzaldü eger Ḥakīm andan muzā'afa müntefī oldısa eṭibbā'da olan fazl andan artuḳdur [H 334/b] ve şol kimesne ki muzā'afa ile tafzīl-i Mekke'ye istidlāl itdi ol işābet itmemişdür zīrā cā'izdür ki mafzülde bir meziyyet ola ki fāzılda olmaya ma'hezā ol Ḥazretüḡ Medīne içün Mekke üzerine mezīd-i ta'zīf-i bereketle du'āsı umūr-ı dūnyeviyyeye şāmil olduğı [EH 697/b] gibi umūr-ı (5) dīniyyeyede şāmildür ve gah olur ki 'aded-i ḳalīlde bir bereket olur ki nef'ī keşīr üzere ziyāde olur tafzīl-i Medīne'ye anuḳçün bu cihetle istidlāl itmişlerdür eger şöyle ki ḥadīs-i muzā'afadan murād yalnız beytu'llāh ise kelām anuḡmā'adāsındadır nef-s-i beyt ḥaḳḳında aña müte'allıḳ olan mevāzi'-i nüsk ḥaḳlarında buyurılan ehādīs-i şerīfeden bizüm (10) murādımıza muḥālefete çıḳmaz ḥāşılı budur ki ṭotalum nef-s-i beyt-i şerīfde ḳılınan şalātuḡ muzā'afası sā'ir mesācidden ziyāde imiş bizimsözümüz beyt-i şerīf yerinden ve mevāzi'-i nüsk ḥāric mevzi'lere göredür ve Medīne şehrinüḡ mevāzi'ı ol ḥāric mevzi'lerden eşrefdür dimekdür anuḳçün idi ki ḥazret-i 'Ömer raḳıya'llāhu 'anh 'Abdu'llāh el- Maḥzūmī'ye eyitdi *ente'l-ḳā'ilü li-mekketü (15) ḥayrün mine'l-medīneti* didi ya'nī sen misün Mekke içün Medīne'den efzaldürdiyen didi 'Abdu'llāh eyitdi *hiye ḥaramu'llāhi ve emnüḥü ve fihā beytuhudidi* ya'nī Mekketu'llāh Ḥaḳḳ te'ālānuḡ ḥaremidür ve *emnüḥü ya'nī* maḥall-i emn kıldığı yerdür ve beyt-i şerīfi anda vāqı' olmuşdur didi ḥazret-i 'Ömer eyitdüm *lā eḳülü ff-ḥaramu'llāhi ve beytihi şey'en*

didi ya'nī ben Hāremu'llāh ve beytu'llāh haqqına nesne (20) söylemezüm didi andan 'Ömer evvelki sözin yine i'āde itdi'Abdu'llāh daḥı cevāb-ı mezkūrı i'āde itdi yine ḥāzret-i 'Ömer raḍıya'llāhu 'anh *lā eḳülü fī-ḥaramu'llāhi ve beytihi şey'en* diyü buyurdı āhir 'Abdu'llāh işāret itdiler oradan munşarif oldı ve mescid-i Ḳubā'ya varmaḳ fazīleti Medīne-i Münevvere'ye 'umreden 'ivaż virilmişdür ve ziyāret-i ravza-i münevvere ve (25) mescid-i Resūlu'llāh 'aleyhi's-şalavātü ve's-selām ḥaccdan 'ivaż virilmişdür¹'ivażıyyeti fazīlet cihetindendür yoḥsa farīza-i ḥaccdan bedel olmaḳ ma'nāsına degüldür egerçekim Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥāzretine nübüvvet geldükden şonra Medīne'de iḳāmet Mekke'de iḳāmetden az vāḳı' olmişdur amā Medīne'de iḳāmet [H335/a] zamānında āsar-ı i'zāz-ı dīn ve izhār-ı şe'āir-i İslām ü müslimīn ekser vāḳı' olmişdur ve ferāizün ekseri Medīne'de nāzil olmişdur ve dīn-i İslām anda kemālin bulmişdurve Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kıyāmete degin ḥāk-i Medīnede ḳarār itmişdür ve Cebrā'ıl'ün mülāzemeti oraya Mekke'den (5) ziyāde vāḳı' olmişdur bu cihetdendür ki İmām Mālik Ḥāzretine su'al idüp [EH 698/a] Medīne'de ṭurmaḳ mı şaḡa aḥabbdur yoḥsa Mekke'de ṭurmaḳ mı didiler eyitdi Medīne'de ṭurmaḳ aḥabbdur ben nice Medīne'yi ihtiyār kılmayayım ki anda bir yol yoḳdur ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem andan mürür itmemiş ola bir sā'at olmadın Cebrā'ıl 'aleyhi's-selām ḥāzret-i Rabbü'l-'ālemīnden (10) ol Ḥāzrete nüzül eylerdi diyü buyurdı Ṭaberānī naḳlinde *el-medīnetü ḥayrūn min mekkete* vārid olmişdur Cündī rivāyetinde *efḍalü min mekkete* ibāretiyle vārid olmişdur egerçi bunun senedinde Muḥammed bin 'Abdu'r-raḥmān dāḥıldür İbn Ḥıbbān anı Şıḳāt'den 'add itmişdür ammā gah iḥatā eylerdi dimişdür ba'zılar daḥı rivāyeti maḥfūze degüldür ve ba'zılar kendü ḳavī degüldür dimişlerdür va'llāhu a'lem ve (15) yine fazl-ı Medīne haqqında Şaḥīḥayn'da Ebī Hüreyre'den mervīdür ki *ḳāle resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem emirtü bi-ḳaryetin te'kulu'l-ḳurā yeḳülüne yeḣrib ve hiye'l-medīnetü tenfī-nnāse kemā yenfi'l-kīru ḥabse'l-ḥadīdi* dimişdür eger Faḥr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥadīs-i şerīfi Mekke'de iken

¹ nitekim bunların fezā'ili [HE 545/a] haqqında eḥādīs-i şaḥīḥa vārid olmişdur

buyurdısa ben bir karyeye hicret itmege emr olindum ki ol sâ'ir karyeleri ekl ider (20) dimek olur eger Medîne'de iken buyurısa ben karyede sâkin olmağa emr olindum ki ol sâ'ir karyeleri ekl ider dimek olur ve anıa Yesrib dirler ve ol Medîne'dür halkıñ yaramazların sürer çıkarur demürce körügi demürin yaramazın çıkardığı gibi dimekdür Kādî 'Abdu'l-vehhâb eydür *te'kulu'l-ğurâ* dimenüñ ma'nâsı anlarıñfezâ'ili anıa râcî'dür ve (25) ol anlardan efzaldür dimekdür İbnü'l-Münîr eydür ihtimâldür ki murâd anıñ fazlı sâ'ir karye fazlına ğâlibdür dimek ola ğüyyâ ğayrılarıñ fazlı anıñ fazlı 'azîmi kâtında muzmañil olur dimekdür ve bu ta'bîr ya'nî *te'kulu'l-ğurâ* dimek Mekkeye *ümmü'l-ğurâ* dimekden eblağdur zîrâ *ümmü'l-ğurâ* 'ibâretinden sâ'irinüñ fazlı bunıñkâtında muzmañil olmağ mertebesi [H 335/b] lâzım gelmez nihâyet umûme hağkı sâbit olur ve bu dağı ihtimâldür ki ehl-i [EH 545/b] Medîne'nüñ sâ'ir karye halkına ğalebese murâd olına zîrâ oradan fetğ olınışlardur şahâbe-i kirâm andan çıkup etrâf ü memâliki musahğir itmişlerdür ve mâl-i ğanâim oraya çekişmişdür İbn Ebî Cemre rağmetu'llâhi 'aleyh (5) İmâm Buğârî rivâyetinde vârid olan [EH 698/b] *leyse min beledin illâ seyâta'uhü'd-decâlî illâ Mekkete ve'l-medînetehadîs-i şerîfinden ğaremeyn-i şerîfinüñ fazîletde tesâvîsin istinbâğ itmişdür zîrâ bunlarıñ ğayrı cemî'ci arzaDeccâl'ün ayağı başup bunlara gelmeyecek fazlda ikisi müsâvî olmağa delâlet ider dimişdür vücüd-ı nazardan (10) dağı tesâvî ma'nâsı mü'ekkiddür zîrâ ol Ğazretüñ ikâmeti ve mescidi ve ravza-i muğaddese Medîne'de vâğı' oldısa ve vilâdeti ve bi'seti Mekke de vâğı' olmışdur ve kıblesi Mekkedür ve'l-ğâşıl âfitâb-ı vücüdına mağla' Mekkedür ve mağrib Medînedür diyü buyurmuşdur İmâm Müslim rivâyetine Sa'd ğadîsinden vârid olmışdur ki Ğazret-i 'aleyhi's-şalavâtü ve's-selâm (15) *ye'ti 'alâ'n-nâsi zamânün yed'u-rracüle ibne 'ammihî ve ğarîbehü hekümme ilâ'r-rağâ'i ve'l-medînetü ğayrûn lehüm lev kânü ya'lemüne ve'llezî nefsi bi-yedihî lâ yağrucu eğadün minhüm 'anhâ illâ ağlefe leke fihâ ğayren minhü* buyurmuşdur ma'nâsı halk üzerine bir zamân gele ki kişi 'ammını ve ğarîbini ya'nî mensûb u müte'alliğâtını ucuzluğ yerlere da'vet eyleye ğâl buña Medîne anlara ğayırdur eger bilelerdi gitmelerdi ol*

(20) Allāh ḥaḳḳıçün ki benüm nefsum anuñyed-i ḳudretindedür bir kimesne Medīne'den i'rāz idüp gitmez illā Ḥaḳḳ te'ālā andan efzalin anuñ yerine getürür dimek olur zāhir ḥadīs-i şerīf eş'ār ider ki medenī olan kimesneler ḳıht ü şiddet sebebiyle Medīne'yi terk idüp āhir diyāre gitmek mezmüm ola belki maḥabbü'd-dīnṬaberī raḥmetu'llāhi 'aleyh bir kavmden naḳl itmişdür ki bu ma'nā (25) ol Ḥazretüñ zamānında yāḥūd aşḥāb zamānında terke maḥşuş degüldür belki 'āmdur ebedīdür illā yevmü'l-ḳiyāmete böyledür dimişler ve yine Şaḥīḥ-i Müslim'de Ebī Hüreyre'den vārid olmuşdur ki *enne resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḳāle lā yasbiru'alā livā'i'l-medīneti ve şiddetihā eḥadün min ümmetī illā küntü lehü şeffi'en yevme'l-ḳiyāmeti* buyurmuşdur ya'nī benüm ümmetümden bir kimesne Medīne'nün [H 336/a] açlıgına ve şiddetine şabr itmez illā ḳiyāmet gününde ben aña şeffi' şāhid olurum dimekdür şeffi'en ev şehīdenḳavl-i şerīfinde o lafzı izhar budur ki şekk için olmaya belki taḳsīm için ola zīrā ḥadīs-i şerīfi Cābir bin 'Abdu'llāh ve Mes'ūd bin Ebī Vaḳḳāş ve İbn 'Ömer ve Ebū Sa'īd ve Ebū Hüreyre ve (5) Esmā bint'Umeys ve Şafıyye binti 'Abīd [EH 699/a] rıdvānu'llāhi te'ālā 'aleyhīm rivāyet itmişlerdür bu ba'iddür ki şaḥābe-i [HE 546/a] kirāmdan bu deñlü kimesne yāḥūd rāvīleri şekk itmiş olalar taḳsīm için idüğü izhar olduğdan şonra ma'nāsı ba'z-ı ehl-i Medīne'ye şeffi' ve ba'z-ı āḥirine şāhid olurum dimek olur bundan da murād ya budur ki 'aşīlere şeffi' ve muṭī'lere şāhid olurum (10) dimek ola yāḥūd benüm zamānımda olanlara şāhid ve benden şonra gelenlere şeffi' olurumdimek ola yāḥūd ğayr-ı ma'nā ola Allāhu a'lem be-murād Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemve ol Ḥazretten ehl-i Medīne'ye bu iḥsān ḳiyāmet gününde cemī'-i müznibīne yāḥūd cemī'-i 'ālemīne olan şefā'at ü şehādet 'āmmesi üzere bir ḥuşūşıyyet-i zā'idedür bu teşrīflere taḥşīş ü (15) tenşīşde anlaruñ 'uluvv mertebelerin ve kendü ḳatında ziyāde menzilet ü ḳadrların eş'ār vardur eger lafzev şekk içündür dinülürse bundan ḥālī degüldür ki 'ibāret-i şaḥīḥe şehīden ola bu taḳdīrce şübhe ḳalmaz zīrā şehādet sā'irleriçüniddihār olan şefā'at üzere zā'id bir nesne olur yāḥūd şeffi'en ola bu taḳdīrce şefā'at 'āmmesinden başḳa ehl-i (20) Medīneye bir şefā'at ḥāşşası murād olur ve bunuñ

nefi ya ref'i derecât ya hod tahfif-i hesâb ya bunlaruñ ğayrı bir şey' olur hâşılı Hakk te'âlânun fazl ü kerâmetine nihâyet yok şefâ'at-i hâşşa anlardan ba'zı için olur bu mertebeye lâyıķü sezâvâr olmaķ isteyen Medîne'nün miñnet ü meşakkatine şabr idüp ol Hâzretün civârın terk itmemek gerekdür zîrâ haķķ-i civâr (25) elbette mer'îdür nitekim hadîs-i şahîhde *mâzâle Cibrîlî yüşînî bi'l-câri hattâ zanentü ennehü seyüverrisuhü*¹buyurulmuşdur ehl-i Medîne'den bir kimesne ne ķadar günehkâr ve 'âşî olursa andan câr ismi zâ'il olmaz anlar Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Hâzretinün koñşılardur anlar haķķında nâ-sezâ kelâmdan ihtirâz vâcibdür mādâm ki anlardan bir kimesne İslâm üzere ola ve imânla hatm olınsa [H 336/b] Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem aña şefâ'ati iltizâm itmişdür Tirmidî ve İbn Mâce ve İbn Hibbân 'Abdu'llâh bin 'Ömer hâzretinden rivâyet iderler ki ol Hâzret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *men-stetâ' minküm en yemüte bi'l-medîneti felyemütbihâ fe-i nnî eşfe'u limen yemüt* [EH 699/b] *bihâ* buyurmuşdur ya'nî sizden bir kimesne ki Medînede (5) vefât itmege ķâdir ola anda vefât itsün zîrâ ben taħķîken anda vefât idenlere şefâ'at iderüm dimekdür fezâ'il-i Medîne vârid olan eħâdîs-i şerîfeden biri daħı budur ki şahîh-i Buħârîde Ebû Hüreyre raçıya'llâhu 'anh ol Hâzretden rivâyet eyler *ki lâ yedħulu'l-medînete'l-mesîhü'd-deccâlî ve lâ tã'un* buyurmuşlar hâşılı Medîne-i Münevvere'ye neDeccâl girer ve ne tã'un (10) girer [EH 546/b] dimişlerdür Fethü'l-Bârî'de mezkûrdur ki ba'zılar tã'un sebeb-i şehâdet iken Medîne'ye niçün girmeye diyü istişkâl itmişler ve Deccâl'e maķrûn kılınmanuñ vechi nedür dimişler ba'z-ı 'ulemâ bundan cevâb virmişlerdür ki tã'un ta'n-ı cinndür pes Medîne'yi medħ şol cihetden hâşıl olur ki küffâr cinn ü şeyâtîn aña düħül itmeyeler düħül ideni daħı kimseye ta'n (15) itmege ķâdir olmaya ve Kırtubî rahmetu'llâhi 'aleyh Müfhim adlu kitâbında böyle cevâb virmişdür ki tã'un girmez dimeden murâd sâ'irlere girdügi gibi girmez tã'un-ı 'amvâs ve câref gibi tã'unlar anda vâķı' olmaz demek ola dimişdür bunuñ muķtezâsı budur ki ķalîlen düħül itmek cã'iz ola ma' hezâ ittifaķ üzerinedür ki Medîne'ye aşlâ girmez

¹ Cebrail, komşu hakkında bana öyle tavsiyelerde bulundu ki komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım.

Mekke'ye de girmez lakin (20) ba'z-ı cemā'at sene-i tis'a ve erba'in ve seb'ā'ide t̄ā'un 'amm olduğu zamānda Mekke'ye dūhūl itdi dimişlerdür ammā hergiz Medīne'ye girdüğün bir kimse naql itmemişdür ba'zılar daḥı böyle cevāb virdiler ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ehl-i Medīne'ye ḥummāyı t̄ā'undan bedel kılmışdur zīrā t̄ā'un gah olur gah olmaz ve ḥummā her zamānda mütekerrir olur bu taḳdīrce ikisi ecrde ber-ā-ber (25) olmuşdur t̄ā'un girmezse daḥı murād ḥāşıl olur didiler ve İbn Hacer raḥmetu'llāhi bu t̄arīkiyle cevāb virmişdür ki İmām Aḥmed rivāyetinde Ebī 'Useyb'den mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem etānī Cibrīlū *bi'l-ḥummā ve't-t̄ā'üne fe-emsektū'l-ḥummā ve erseltū't-t̄ā'üne ilā'ş-şāmi* buyurmuşlar ma'nāsı Cebrail 'aleyhi's-selām baḥa ḥummā vü t̄ā'unı getürdi ben ḥummāyu aluḳodum ve t̄ā'unı Şāma [H 337/a] gönderdüm dimek olurve bunda ḥikmet bu idi ki [EH 670/a] ol Hazeret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Medīneye geldügi zamānda az kimesne ile gelmiş idi ve ol zamānda Medīne bir vebālu yer idi andan şonra Ḥaḳḳ te'ālā anı muḥayyer kıldı ḥummā ile vebānuḡ her birinde ecr-i cezīl olur ḳanḳısın iḥtiyār idersünj ile didi ol daḥı ḥummāyı iḥtiyār (5) itdi zīrā ḥummādan mevt ḥāşıl olmaḳ az vāḳı' olur bu mertebeden şonra vaḳtā kim küffār ile cihāda iḥtiyāc vāḳı' oldu ve ḳatāle izn vārid oldu ve cihāde ber-ā-ber kimseleri ḥummā za'īf ü zebūn itmege başladı Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem du'ā itdi ḥummā Medīne'den ḥacefeye naql olındı Medīne-i Münevvere bir 'ilel ü emrāzı ḡālib yeriken eṣaḥḥ bilādu'llāh oldu ve (10) t̄ā'un sebebiyle şehādete vāşıl olmayanfī-sebīli'llāh cihād sebebiyle vāşıl olur oldu ve ol kimseye ki cihādıyla şehādet müyesser olmaya ḥummā ki *ḥazzu'l-mü'minu mine'n-nār*¹ ol ḥāşıl olur oldu şonralardan bu ḥāl ya'nī t̄ā'un girmemek Medīne'de istimrār buldı tā kim ol Hazeretünj icābet du'āsı müteḥaḳḳıḳ olur anuḡ ḥaberin taşdıḳ [HE 547/a] içün (15) bu ḳadar müddet müteḫāvilede Medīne'den t̄ā'un memnū' olmaḡla anuḡ mu'cize-i 'azīmesi zuḥūr bula ve'l-ḥāşıl men'ci dūhūl-ı t̄ā'un levāzım-du'ā-yı Resūlu'llāh 'aleyhi's-şalavātü ve's-selām ve ḥaṣāi'ş-i Medīne-i Münevvere oldu cümle-i ḥaṣāi'şinden biri daḥı budur ki ḡabārī

¹ Müminin ateşten nasibidir.

cüzzām ve barāş ‘illetlerine belki cemī‘-i emrāza şifādur nitekim İbn Rezīn Cāmi‘inde Sa‘d hadīsinden (20) böyle rivāyet itmişdür İbn ‘Ömer rağıya’llāhu ‘anhümā hadīsinde ve ‘*acvetuhā şifā’ün mine’s-sümmiziyādesi vākı’* olmuşdur ya‘nī balçık hürması zehrden şifādur diyü buyurulmuş sābıkan beyān olunan üzere şabāh vaktinde yedi dānesin ekl iden kimseye ol gün zehir kār itmez diyü buyurulmuşdur İbnü’l-Neccār rivāyetinde ḥazret-i ‘Ā’işe‘den mervīdür *kikülü’l-bilādi (25) uftūtiḥat bi’s-seyfi ve uftūtiḥari’l-medīnetübi’l-ḳur’ān* buyurmuş ya‘nī cemī‘-i bilād seyf ile fetḥ olındı Medīne Ḳur’ān ile fetḥ olındı demiş ve Ṭaberānī naḳlinde Ebū Hüreyreden mervīdür ki *el-medīnetü ḳubbetü’l-i slāmi ve dārü’l-i māni ve arḍu’hicreti ve meşvā’l-ḥalāli ve’l-ḥarāmi* buyurmuşlar ve bi’l-cümle ol menzil-i muḳaddesün her yeri eger taşı eger toprağı egeretrāf [H 336/b] ü nevāḥisi ve bağ ü rāğı eger [EH 670/b] sā’ir eczāsı her nesi varsa Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemḤazretinün bir ḳatından müstefiz olmağıçün menzillerine da‘vetü ziyāfet iderlerdi ve evlerinde namāz ḳılduğın murād (5) idinürlerdi anuñçün İmām Mālik ḥazreti Medīne içinde rükūbdan imtinā‘ iderdi bir yerde ki Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yayan gezüp mübārek ḳadem-i şerīfi ṭoḳunmuş ola ben anda ṭavār ayağıyla başmazam diyü buyururdu ol Ḥazretün ādābın ri‘āyet iden bunları mülāḥaza itmek gerek ve ol diyārda cümle-i müsteḥabbātın biri dağı budur ki ve azı (10) mescid-i Ḳubāyı ziyāret idüp anda namāz ḳılalar Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ol mescidimāşīyan ve rākiben ziyāret iderdi nitekim İmām Müslim raḥmetu’llāhi rivāyet itmişdür bir rivāyetde *kāne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemye’tifeyuşallīfhi rek‘ateyni vārid* olmuşdur yine Müslim naḳlinde İbn ‘Ömer ḥazreti her sebt günü mescid-i Ḳubā’ya varurdu (15) demişlerdür Tirmidī ve Beyḥaḳī ve İbn Māce rivāyetlerindeÜseyde bin zāḥir Enşārī rağıya’llāhu ‘anh merfū‘an rivāyet itmişdür ki *salātun fi-mescidi ḳubā’in ke-‘umratın* buyurulmuş ve İmām Aḥmedve İbn Māce ḳatlarında Tirmidī bin Ḥanīfe‘den bu lafzla vārid olmuşdur *men teṭahherafī-beytihi etā mescideḳubā’in fihi şalāten lehüke-ecri ‘umretin* Ḥākim raḥmetu’llāhi ‘aleyh bu hadīs şaḥīḥdür demişdür (20) ma‘nāsı bir kimesne ki evinde pāk

āb-dest ala andan sonra mescid-i Kubāya gelüp anda namāz kıla ol kimesneye ‘umre sevābı kadar sevāb hāşıl olur dimekdür ve dağı ol diyāre varan kimesneye lāyık budur Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretinüj Ravza-i [HE 547/b] Münevvere’sin ziyāret itdükden sonra andan vākı‘ olan āşār-ı mübāreke ve mezārāt-ı müteberrikeyi ziyāret eyleye ve (25) ol Hāzretinüj namāz kılduğı mesācide vara namāz kıla du‘ā eyleye andan baķı‘a çıka ya‘nī Medīne’nünj maķābirine vara anda olan mezārātı ziyāret eyleye Resūlu’llāh hāzretinüj zamānında kendüden sonra vefāt iden ekser-i aşhāb-ı güzīn rıdvānu’llāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn andan medfūnlardur ke-zālik sadāt ehl-i beyt ve tābi‘īn anda vākı‘ [H 337/a] olmuşlardur İmām Mālik’den mervīdür ki vākı‘ olan üzere Medīne’de aşhāb-ı kirāmdan on biş nefer kimesne vefāt itmişdür heb anlar baķı‘ada medfūnlardur ke-zālik ümmühāt mü’minünj Hādīce ile [EH 671/a] Meymūne’den ğayrısı hep anda yaturlar Hādīce Mekke’de Meymūne Serīf nāhiyesinde (5) yaturlar rağıya’llāhu ‘anhün İmām Müslim rahmetu’llāhi ‘aleyh ve sellem giceyle baķı‘a çıkardı dağı *es-selāmu ‘aleyh dāre kavmin mü’minīn* diyü selām virürdi ‘Ārif bila’llāhi İbn Ebī Cemre kıddese sırahu mescid-i Resūl (10) ‘aleyhi’s-selāma dūhūl itdügi zamānda namāzdan ğayrı yerde cülūs itmezdi ayağın tırurdu ve bir gün baķı‘a çıkmāķ hātırası geldi sonra eyitdi buradan kıanda giderüm bu maķām hod sā’illere ve tāliblelere ve münkesirlere Hāķķ te‘ālānuj açılmış kıapusıdur didi hīdmet-i şerīfinden gitmedi İbnü’l-Neccār rahmetu’llāhi ‘aleyh mervū‘an rivāyet itmişdür ki *maķberatāni tuđī’anili-ehli’s-sema’i kemā tuđī’üş-şemsü ve’l-kamaru* (15) *li-ehli’d-dünyā baķı‘u’l- ğerķad ve maķberetün bi-‘aşkalān* buyurmuşlar ya‘nī ikimaķbere gök halkına ziyā virür nitekīm şems ü kıamer yer halkına ziyā virürler birisi Medīne maķberesi birisi ‘Askalān maķberesi dimekdür Ka‘bü’l-Ahbār’dan mervīdür ki kıubūr-ı Medīne Tivrāt’da meşūrdur bir kıubbe gibidür etrāfında hūrmā āğaçları (20) yetişmişdür ve anamelā’ike müvekkel olmuşlardur her bār kıtūla alurlar Cennete dokerler dinilmişdür diyü buyurdu Ebū Hātem rivāyetinde İbn ‘Ömer rağıya’llāhu ‘anhümā Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Hāzretinden naķl itmişdür ki *enā evvelü tenşāķķü*

‘anhü’l-arđi sümme ebü Bekrin sümme ‘Ömerü sümmeātī ehle’l-baķī‘a feyuḥṣarüne me‘āye sümme entaziru ehle Mekkete hattā yuḥşera beyne’l-ḥarameyni’ buyurmuşlar:

Faşl-1 sālīs (25) Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretinūḡ yevm-i āḫiretde fezā’il-i evliyāt ve ‘uluvv derecāt ile tafzīli ve şefā‘at ü maķām-ı maḥmūd ile ta‘zīm ü tecellī zikrindedür:

Ma‘lüm ola ki Ḥaķķ subḫānehüve te‘ ālā ol Ḥazreti nitekīm berā’i sā’ir enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmdan evvel yaratmışdur ve ‘ālem-i Zerrde elestü bi-rabbiküm buyurduķda belī cevābın virmege sā’irinden teķaddüm tevfiķ [H 337/b] etmişdür ‘avda daḡı ġayrıdan teķaddüm rüzīķılmışdur [HE 548/a] kabirden evvel ķalkān ve evvel şefā‘at iden ve şefā‘ati evvel maķbül olan ve sücūda evvel me’zün olan ve cemāl-i Rabbü’l-‘ālemīne evvel nażar iden ve ümmetleri yanında ķazā iden enbiyānuḡ [EH 671/b] evveli olan ve ümmetiyle (5) şirāṡı evvel geķen ve Cennete evvel duḡül iden ol Ḥazret olsa gerekdür ve bunlardangerisi daḡı envā’i fezā’il ü kerāmāt ġayr-ı mütenāḫīye birle teşrīf buyursa gerekdür cümleden biri rākiben meb‘ūs olsa gerekdür ve maķām-ı maḥmūd ve livā-yı ḥamd ol Ḥazrete maḥşüşķılınmışdur Ādem ‘aleyhi’s-selām ve andan berü kim var ise cemī‘en anuḡ taḡt-ı livāsına gelse gerekdür ‘arş öñünde (10) Ḥaķķ te‘ālā yā secde ķılsa gerekdür ve ol secdede Ḥaķķ te‘ālā bir kimse rüzīķılmaduġı ḥamd ü senāyı ol Ḥazrete feth idüp Ḥaķķ te‘ālā ḫazretine anuḡla taḡmīd ü eşnā ķılsa gerekdür Ḥaķķ subḫānehü ve te‘ālā yā muḫammedü irfe‘ re’seke ķul tusme‘ sel tu‘ṡa işfe‘ tuşeffe‘diyü buyursa gerekdür ve tekrār şefā‘at ü secdeler itse gerekdür yine Ḥaķķ celle ve ‘ālā yā Muḫammedirfe‘a re’seke (15) dise gerekdür cümleden biri daḡı yemīn-i ‘arşda ṡurmaķdur ki aḡa maḥşüşdur herģiz ḫalāyıķdan kimseye müyesser degüldür bu ma‘nāda evvelün ve āḫirün aḡa ġıḡta ķılsalar gerekdür bir fazīleti daḡı beyne’l-enbiyā ve’l-ümem şehādetdür ve cümlesi aḡa gelüp bizi

¹ Ben topraġı yarıp çıkanların ilkiyim.Sonra Ebu Bekir,sonra Ömer çıkar. Daha sonra ben Baki kabristanına gelirim. Onlar benümle haşrolunurlar.Sonra Mekke halkını beklerim.Sonra haremeyn arasında haşır gerçekleşir.

bu gam u guşşadan taḥlīş (20) için şefā‘at eyle yā Resūla’llāh diseler gerekdür ve cemī‘-i mü’minīn anuḡ şefā‘atiyle Cennete girse gerekdürve bununı ġayrı fezā‘il ü kerāmātdan niçe ḡuşūşla ta‘zīm ü tevķīr olınsa gerekdür *zalıke faḡlu’llāhi yu’tīhi men yeşā’ut va’llāhu zū’l-faḡli’l-‘azīmī*¹ ammā ḡabirden evvel ḡıyām iden ol olduġuna delīl (25) İbn ‘Ömer raḡıya’llāhu ‘anh rivāyet itdüġi ḡadış-i şerfīdür ki bu faşluḡ üzerinde münāsebetle mestūr olmuşdur biri daġı Ebū Hüreyre ḡadışīdür ki ol *ene seyyidü veledi Ādeme yevme’l-ḡıyāmeti ve lā faḡre bi-yedī livā’ü’l-ḡamdi ve lāfaḡreve mā min nebıyyin Ādem femēn sīvāhü illā taḡte livā’ī ve ene evvelü men tenşakḡü ‘anhü’l-arḡu* buyurmuşdur ḡadışīn mezkūrında ol ḡazret ‘aleyhi’s-selām [H 338/a] ḡabirden evvel ḡıyām iden olduġı şarīḡdür Buḡārī rivāyeti üzere yin Ebī Hüreyreden menḡūldur *kiḡāle’n-nebiyyi şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yuşa’ḡu’n-nāse ḡīne yeşa’ḡüne fe-ekūbe evvele men ḡāme fe-i zā mūsāāḡizün bi’l-‘arşī femā edrī ekāne fīmen sa‘aḡa* [EH 672/a] dimişdür ve bir rivāyetde *fe-ekünü evvele men yufīḡu fe-i zā musā bāḡişün bi-cānibi’l-‘arşī felā edrī (5) ekāne musāfīmen sa‘aḡa fe-efāḡabli ev kāne mimmen istişnā Allāhu* buyurmuşlardur şa‘aḡ diyü ‘aḡl gidüp bī-huş olmaġa dirler rivāyetlerünḡāşılı budur ki [HE 548/b] yevm-i ḡıyāmetde bi-emri’llāh İsrāfīl nefḡ-i şūr idüp nās bī-huş olduḡları zamānda evvel kendüye gelen ben olsam gerek ve ḡazret-i Mūsāyı (10) ‘arşa yapışmış ḡurur görsem gerek ve bilsem gerek ki Mūsā bī-huş olanlarda dāḡil idi ‘aḡlı gitdi daġı benden evvel mi ifāḡat buldı yoḡsa *felemmā tecellā rabbuhu lil-cebelice‘alehu dekken ve ḡarra mūsā sa‘aḡar*² mücebince ḡūr ḡaġında bī-huş olduġuyla iktifā olinup bunda bī-huş olmadı mi dimekdür bu rivāyetlerde maḡall-i ifāḡat ḡanḡı şa‘aḡa şonra (15) idüġi beyān olinmamışdur ammā Şa‘bī sūre-i Zümer tefsīrinde Ebī Hüreyre’den naḡl itdüġi üzere *innī evvelü men yerfe’u re’sehü ba‘de’n-neḡḡati’l- āḡīra* vārid olmuşdur bundan zāhirdür ki murād şa‘aḡa-i āḡīre ola ve ḡadış-i şerīfde *mimmen istişnā Allāhu* ḡavl-i şerīfinden maḡşūd āyet-i kerīmede *fefezi‘a men fī’s-semāvāti vemen*

¹ Kur’an 57/21: İşte bu, Allah’ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Allah büyük lütf sahibidir.

² Kur’an 7/143: Rabbi daġa görününce daġparamparḡa oldu ve Musa da kendini kaybetti.

*fi'l-arđi illā menşā'a'llāhu*¹ buyurulduğudur (20) ba'zılar bu maķāmda istişkāl idüp cemī'ci halk nice bī-hūşlukhissi olana göredür mevtānuĵ ĵod ĵissleri yoķdur didiler cevāb virmişlerdür ki bī-hūş olanlar iĵyādur emvāt degüldür onlar illāmen şā'a'llāhu istişnāsında dāĵıldür ya'nī *illā men sebeķa 'aleyhü'l-mevtü ķable zālike fe-i nnehüm lā yuşaķüne* dimekdür dimişlerdür İmām Ķurtubī bu cevāba meyl itmişdür ve (25) ĵadīs-i şerīfde Mūsā için *men istişnā Allāhe* olmaķ iĵtimāl virildiĵi bu cevābame'arız degüldür zīrā enbiyā'aleyhimü's-selām 'indillāh iĵyādur ĵadīs-i şerīf İbn Merdeveyh naķlinde Ebī Seleme'den bu 'ibāretle vārid olmışdür *enā evvelü men tenşaķķü 'anhü'l- arđu yevme'l-ķiyameti fe-enfidu't-turābe 'ab re'si fe-ātīķā'imetü'l-'arşı fe-eciddü musā ķā'imen 'indehā* [H 338/b] *fe lā edri enfāde't-tūrābe'an re'sihi ķabli ev ķāne mimmen isteşnā allāhu* ya'nī ben ķiyāmet gününde evvel ķabri şaķķ olınan kimesneyim ķabrden ķiyām iderüm daĵı başımdan topraĵı silkerüm andan 'arş ayaĵına gelürüm Mūsā'yı anuĵ yanında bulurum ve bilmezem ki Mūsā topraĵı (5) başından benden evvel mi silkti yoķsa ol Ĥaķķ [EH 672/b] te'ālānuĵ istişnā itdüklerinden mi idi demek olur 'ulemā raĵimeĵümü'llāhi te'ālā istişnā olınan ekmel idüğünde on ķavl üzere iĵtilāf itmişlerdür ba'zı melā'ikedür didi ve ba'zı enbiyādur didi Beyĵaķī te'vīl ĵadīsde ĵazret-i Mūsā *men isteşnā allāhu* olmaĵitecvīz itmede bu ķavli iĵtiyār idüp (10) benüm ķatımda vechi budur ki enbiyā'indi'llāh şühedā gibi iĵyādurnefĵa-i evvelīde bī-hūş olurlar ve bī-hūşluĵuĵ ma'nāsı bu deĵlüdür kimen cemī'ül-vücūh mevt ola belki şu'ūr gitmekdür diyü buyurdu ba'zıları daĵı murād şühedādur didiler Ĥalīmī bunu iĵtiyār itmişdür İbn 'Abbās'dan [HE 549/a] mürür olan budur zīrā Ĥaķķ te'ālā şühedā ĵaķķında *eĵyā'un 'inde rabbihim yurzeķüne*² (15) buyurmuşdur bundan ĵayrı aķvāl-i za'īfdür diyü zıkr itmişdür Ebū'l-'Abbāsel-Ķurtubī şāĵibü'l-Müfĵim şaĵīĵ budur ki murād ķanķısı idüğün ta'yīne ĵaber-i şaĵīĵ vārid olmamışdur cümlesi muĵtemeldür dimişdür ammā Tirmidī Tezķire'de i'tirāz idüp Ebū

¹ Kur'an 27/87: Sura üflendiĵi zaman göklerde ve yerde kim varsa hepsikorku içinde kaır. Ancak Allah'ın diledikleri müstesnadır.

² Kur'an 3/196: Onlar diridirler. Rableri katında rızıklanmaktadırlar.

Hüreyre hadīsinde ūhedā idūgün ta'yīne hadīs-i ūerīf vārid olmuūdur ve hadīs-i ūaḫīḫdūr didi Ebū Hüreyre raḫīya'llāhu 'anhdan (20) mervīdūr ki *enne resūlu'llāh ūalla'llāhu 'aleyhi ve sellemse'ele Cibrīle 'aleyhi's-selām 'an hezihi'l-āyeti men'leẓīne lemyeūe'allāhu en yeūa'kūḫāle hūm-ūūhedā'ün* dimiūdūr ya'nī Resūlu'llāh ūalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu āyetden Cebrā'īl'e su'āl idüp Ḥaḫḫ te'ālā bī-hūūluḫların dilemedūgi tā'ife kimlerdūr didi Cebrā'īl 'aleyhi's-selām onlar ūūhedādūr diyü cevāb virdi dimeḫ olurḤākim raḫīmeḫūmu'llāhi 'aleyh hadīs-i (25) mezkūr iḫün ūaḫīḫdūr dimiūdūr ba'zılar daḫı cümle-i 'arū ve Cebrā'īl ü Mikā'īl ve Melekü'l-mevt vefāt ider didiler ba'zılar daḫı cümle-i 'arū ūūkkān-ı semevāt ü arzından degüllerdūr zīrā 'arūn cemī'-i semevātuḫ fevḫindedūr ve Cebrā'īl [H 339/a] ve Mikā'īl ü 'Azrā'īl ūāffīn-i müsebbiḫindendūr ve ḫūr ü ḫīlmān Cennet'dedūr Cennet ḫod cemī'-i semevātdan yuḫaru 'arūdan aūaḫadūr ve Cennet baūḫa 'ālemdūr beḫā iḫün maḫlūḫdur ūekk yoḫdur ki ol Ḥaḫḫ te'ālā fenā iḫün ḫaḫḫ itdūgi eūyādan ba'iddūr didiler andan ūonra ḫaber vārid (5) olmuūdur ki Ḥaḫḫ te'ālā ḫamle-i 'arūı ve Mikā'īl ü Melekü'l-Mevt'i imāte [EH 673/a] idüp ūonradan iḫyā itse gerekdūr ammā ehl-i Cennet'den ḫaber vārid olmamiūdur velākin zāḫir budur ki Cennet dār-ı ḫulūddur anda dāḫil olana herḫiz mevt yetiūmez taūradan ḫirenler ḫābil-i mevt iken böyle olıcaḫ anda ḫaḫḫ olanlara mevt yetiūmemek evlā olur eger su'āl olınup *kūlli ūey'in ḫālikun illā vechehu* (10) muḫtezāsı budur ki zāt-ı ḫadīm lem-yezelden ḫayrı her nesne fenā bula bu taḫdīrce nefsi Cennetde fenā bulup ūonra yevm-i cezā iḫün i'āde olınmaḫ lāzım ḫelūr dinilürse cevābı budur ki *kūlli ūey'in ḫālikun illā vechehudimenūḫ* ma'nāsı her nesne ḫābil-i helākdur eger Ḥaḫḫ te'ālā helāḫın dilerse helāḫ olur illā Ḥaḫḫ ūubḫānehū ve te'ālā ḫadīmdūr ḫadīmūḫ fenāsı mümkün (15) degüldūr dimekdūr va'llāhu a'lem ḫūruḫ 'adem mevtine ḫavli bu daḫı te'yīd eyler ki anlar *naḫnū'l- ḫālidātü felā nemūtü* dimiūlerdūr nitekim hadīsde vārid olmuūdur ḫāḫıra bu ḫelmesün ki anlaruḫ ḫulūd didüklerinden [HE 548/b] murād ba'de'l-ḫiyāme ḫulūd dimeḫ ola zīrā o ma'nā ḫayrılarda da bulunur evūāf-ı müūterek ile iftiḫār olınmaz Ebū'ū-ūeyḫ Kitābü'l-A'zame'de Vehb Münebbeh ḫarīḫinden bir

(20) ḥadīs rivāyet itmişdür ki Ḥaḫḫ te‘ālā şūri şırça şāflığında bir aḫ incüden ḥaḫ itdi andan ‘arla tut diyü emr itdi‘arş daḫı aḫa müte‘allıḫ itdi andan şonra Ḥaḫḫ celle ve ‘alā kün diyü emr itdi hemān İsrāfil vüçüda geldi andan şūri al diyü emr itdi İsrāfil şūri aldı ve ol şūrda cemī‘-i maḥlūḫātuḫ ervāḫı ‘adedince delükler vardur ervāḫ ol (25) delüklere girerler cümlesi şūra cem‘ olurlar andan şonra Ḥaḫḫ te‘ālā İsrāfil’e emr eyler İsrāfil şūri nefḫ ider anda olan ervāḫı her biri çıkup cesedine girer diyü buyurulmuşdur bu taḫdīr üzere illā şūra nefḫ olunur tā kim ervāḫ cesedlerine vāşıl olalar nefḫünşūra izāfeti ḫaḫīḫat ve icsāde izāfeti mecāz olur dimişlerdür şaḫīḫ-i Müslim’de ‘Abdu’llāḫ ibn ‘Ömer [H 339/b] ḥadīsinden merfū‘an rivāyet olunmuşdur ki *şümme yünfaḫu fī-şūri fe lā yesme‘uhu eḫadün illā esgā leyten ve ref‘aleyten şümme yursilü meḫaran ke-ennhu’t-tallü fetenbutü minhü ecsadü’n-nāsi şümme yünfaḫu fihī uḫrāfe-i zā hüm kıyāmün yenzūrüne* buyurulmuşdur leyte kesr-i lāmla şafha-i ‘anaḫdur ya‘nī boyunun bir cānibidür (5) ḥadīs-i şerīfün ma‘nāsı nefḫ-i şūr olur daḫı anineḫ-i şūr olur daḫı anı işidenlerden bir kimesne ḫalmaz illā vefāt [EH 673/b] ider dimekdür *aşgā leyten ve refe‘a leyten* buyurduḫı mevtden kināyedür ya‘nī cān virüp yanınun üstine düşer bircānibi aşıḫa ve bir cānibi yuḫaru gelür dimekdür andan şonra Ḥaḫḫ te‘ālā ḫalle beḫzer bir yaḫmur gönderür ḫaḫı cesedleri batar şonra bir nefḫ daḫı olur ḫaḫ (10) tamām ḫayāt bulup ḫaḫlar naḫar iderler dimek olur ḫall şebnemdür ve ḫatı za‘īf yaḫmura daḫı dirler *kıyāmün yenzūrüne*ḫavl-i şerīfine iki ma‘nā virmişlerdür birisi ḫā‘imler olup eḫrāfa mebhūtlar gibi naḫar iderler dimekdür biri daḫı ḫā‘imler olupeyā bize ne eyleye diyü intizār iderler dimekdür ve Dārimī naḫlinde Enes’den mervīdür ki *ene evvelü’n-nāsi (15) ḫurūcen izā bū‘işü ve ene ḫā‘idühüm izā vefedü ve eneḫaḫībuhümizā enşatü ene müsteşfi‘uhüm izāḫubisüve enāmübeşşiruhüm izāeyisü mine’l-kerāmeti ve’l-mefātiḫu yevme’izin bi-yedī ve livā’ü’l-ḫamdı yevme’izin bi-yedive enā ekremu veledi ādeme ‘alā rabbi yeḫūfu ‘aleyye elfü ḫādimin ke-ennhu bīḫun meknūn ev lü’lü’ menşūrūn*buyurulmuşdur ma‘nāsı ben nāsuḫevvel ḫabirden ḫurūc ide neyim evvel zamānda ki ḫabirlerinden meb‘ūs (20) olalar ve anlarun öḫüne düşüp [HE 549/a]

getüren benüm ol zamānda ki‘arşa-i maḥşere geleler ve anlaruḡ ḥaṭḫıbi benüm ol zamānda sükūt idüp turalar ve anlar için şefā‘at iden benüm ol zamānda ki giriftār olalar ve anlara beşāret idici benüm ol zamānda ki kerāmetinden ya‘nī ‘afv ü mağfiretten ümīdlerin keseler ve miftāḫlar ol gün benüm elümde olsa gerekdür ve livā‘ü’l- (25) ḥamd benüm elümde olsa gerekdür ve ben Rabbime veled-i ādemüḡ ekremiyüm beyz-i meknün gibi yāḥūd lü’lü’-i menşür gibi biḡ ḥadem ḫizmet için beni ṭavāf itse gerekdür beyz-i meknündan murād deve kuşu yumurṭasıdur meknün dinildüḡi ḳanadı altında müsteviye dimekdür ṭā‘ife-i ‘Arab maḥbūblaruḡ bedenlerin aḡa teşbīḫ ideler Ḥādiyü’l-Ervāḫ şāḫibi rivāyet itdüḡi ḥadīside [H 340/a] *enne resūlu’llāḫ ṣalla’llāḫü ‘aleyhi ve sellem yüb‘aşü yevme’l-ḳiyāmeti ve Bilālün beyne yedeyhi yünādī bilezāni* demişlerdür Zehā‘ir-i ‘Uḳbā’da Ebī Hüreyre ḥadīşinden vārid olmuştur ki *enne resūlu’llāḫ ṣalla’llāḫü ‘aleyhi ve sellem yüb‘aşü’l-enbiyā’ü‘alā’d-devābi ve yuḥşerübnā fāṭimetü ‘alā nāḳatey al‘ (5) aḳā ve’l ḳaşvā ve uḥşerü ene‘alā’l-burāḳi ḥaṭvuhā ‘inde aḳşā ṭarafīhā yuḥşeru bilālün ‘alā nāḳatin min nuḳi‘c-cenneti* demişdür ya‘nī [EH 674/a] ol Ḥazret ‘aleyhi’s-şalavātü ve’s-selām buyurmuşlar ki enbiyā ‘aleyhimü’s-selām ḳiyāmet gününde ṭavārlar üzerinde ba‘ṣ olunurlar şāliḫ peyḡamber nāḳası üstünde (10) ḥaşr olunur ve Fāṭımanuḡ oḡlu benüm ḡazbā ve ḳaşvā adlu nāḳalarum üzere ḥaşr olunurlar ben Burāḳ üzerinde ḥaşr olunurum ol Burāḳuḡ adımı ḡözi yetüştüḡi yerüḡ nihāyetidür ve Bilāl Cennet nāḳalarından birinüḡ üzerinde ḥaşr olunur demişdür Ṭaberānī iḫrāc itdüḡünün ḫāşılı budur ki enbiyā ‘aleyhimü’s-selām devāb üzerinde ḥaşr olunurlar ve ben Burāḳ üzerinde ḥaşr olunurum ve Bilāl Cennet nāḳalarından bir nāḳa üzerinde ḥaşr olunur (15) andan ezān oḡur eşhedü enne Muḫammeden Resūlu’llāḫ didüḡi zamānda evvelin ve āḫirīnden mü‘minler aḡa şehādet iderler diyü buyurmuşdur ba‘zı rivāyetde Ḥ‘āce-i ‘Ālem ṣalla’llāḫü ‘aleyhi ve sellem ḳabr-i şerīfinden yetmiş biḡ melek arasında ba‘ṣ olınsa gerek diyü vārid olmuştur nitekim ba‘zı ‘ulemā Ka‘bü’l-Aḫbār’dan öyle nakl itmüşlerdür vetafşil budur ki bir gün Ka‘b raḳıya’llāḫü ‘anh ḫazret-i (20) ‘Ā’işe-i şiddīḳa raḳıya’llāḫü ‘anhā ḫidmetine vardı ḫuzẓār-ı meclis Resūlu’llāḫ

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥāzretin yād itdiler Ka'ḇ eyitdi hiç bir şabāḥ yoḡdur illā anda yetmiş biḡ melek nüzül ider ol Ḥāzretüḡ ḡabr-i şerīfi eṡrāfına dizilürlerve ḡanadların ururlār ve şalavāt virürler aḡşam olıcaḡ anlar semāya 'urüc iderler yetmiş biḡ daḡı nüzül eyler daḡı şabāḡa dek öyle (25) iderler ḡāşılı yetmiş biḡ gündüz yetmiş biḡ gice nüzül idüp ḡıyāmete deḡin ol [HE 549/b] Ḥāzreti bu ṡarīḡ üzere ziyāretten ḡālī olmazlarol zamānda ki ḡabr-i şerīf şaḡḡ olınur ol Ḥāzret ba'ṡ olına yetmiş biḡ arasında ba'ṡ olınur anlar aḡa ta'zīm ü tekrīm iderler dimişdür Ḥakīm Tirmidī Nevārī El-Uşūl'de İbn 'Ömer ḡadīşinden İrād itmişdür ki bir gün Resūl'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [H 340/b] ṡaşra çıḡdı şaḡ yanında Ebū Bekr ve şol yanında 'Ömer raḡıya'llāhu 'anhümā var idi Faḡr-ı 'Ālem *hekezā nūbsū yevme'l-ḡıyāmeti didi* diyü buyurmuşdur ya'nī ḡıyāmet gününde ḡabirden ḡopduḡumuz zamānda yine şöyle ḡoparuz demek olur Tirmidī naḡlinde Ebī Hüreyre'den mervīdür ki Faḡr-ı Kā'ināt 'aleyhi efzālū's-şalavātü (5) *fe-uksā ḡulleten min ḡulleli şümme eḡūmu'an yemī'ni'l-'arşi leyse eḡadūn mine'l- ḡalā'iki yekūmu zalike'l-maḡāme ḡayri* dimişdür ya'nī ba'ṡ olınduḡdan sonra baḡa bir ḡülle giydürürler andan 'arşuḡ şaḡ [EH 674/b] yanına ṡururum benden ḡayrı bir kimesne ol maḡāma ṡurmaz demek olurCāmi'ü'l-Uşūl (10) rivāyetinde *ene evvelü men tenşeḡḡu 'anhü'l- arḡu fe-uksā* ibāretiyle vārid olmışdur Ka'ḇ rivāyetinde *hulletün ḡadrā'u* vārid olmışdur ammā İmām Buḡārī Şaḡīḡ'inde İbn 'Abbās'dan böyle naḡl itmişdür ki ol Ḥāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *tuḡşerūne ḡufāten 'urāten ḡurlen kemā bada'nā evvele ḡalḡin nu'īduhu ve inne evvel inne evvele'l- ḡalā'iki yūksā yevme'l-ḡıyāmeti İbraḡīmu* diyü buyurmuşlar ḡāşılı anadan ṡoḡduḡuḡuz gibi çıḡlaḡ ve yalıncaḡ ve sūnnetsiz ḡaşr olınursuz ve ol günde Ḥaḡḡ te'ālānuḡ (15) maḡlūḡātından evvel kisve giydürilen İbraḡīm 'aleyhi's-selāmdur demek olur Beyḡākī rivāyetinde *evvele men yūksā min-ccenneti İbraḡīmü yū'tā bi-kūsiyyin feyuṡraḡu 'an yemī'ni'l-'arşi şümme yū'tā bi-feuksā ḡulleten mine-cenneti lā yeḡūmuleḡā'l-beşeru* olmışdur bunda daḡı Cennet ḡüllelerinden evvelā kisve giydürilen ḡāzret-i İbraḡīm olsa gerekdür andan bir kürsī ḡetürilen 'arşuḡ (20) şaḡ yanına ḡosalar gerekdür andan sonra

baña Cennetden bir hülle getirüp giydürürler ki âdem oğlanı anı kıymet taqdîridemez dimek olur hadîs-i mezkûrdayemîn-i ‘arşda kürsî üzere oturacağı dañı zîkr olunmuşdur ve İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm ol Hâzretten evvel kisvegiydürülmekle andan efzal olmak lâzım gelmez ma‘-hezâ ihtimâldür ki ol Hâzret kendü içinde vefât (25) itdüğü libâslarla kabirden çıka anda giydürilen hülle kerâmet ola şol karîne ile ki anı sâk‘arş katında iclâs itseler gerekdür bu taqdîrce hâzret-i İbrâhîmün evveliyyeti baqiyye-i nâsa göre olur dimişlerdür ve Hâlimî rahmetu’llâhi ‘aleyh eyitdi zâhir haber üzere İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm ol Hâzretten evvel hülle giydürilür ve likin Fahr-ı ‘Âlemün hüllesi a‘lâ ve ekmeldür nefâsetiyle cebr [H 341/a] noqşân vâkı‘ olur didi Ebî Dâvûd rivâyetinde Ebû Sa‘îd raçıya’llâhu ‘anh vefât [HE 550/a] ider olduqdayeñi libâsların istedi getürdiler giydi dañı *semi‘tu resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem yeķülüenne’l- meyyite yüb‘aş ff-siyâbihi’lletî yemütü fihâ ya‘nî* işitdüm ol Hâzret şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem taķķiken (5) meyyit şol libâslar içinde meb‘ûs olur ki anlaruñ içinde vefât ider dir idi dimekdürHâris bin Ebî Seleme ve Aħmed bin Münî‘ katlarında *fe-innehüm yüb‘aşüne ff-ekfânihim ve yetezâverüne ff-ekfânihim* vârid olmuşdur bu taqdîrce kefenleriyle ba‘ş olınurlar [EH 675/a] dimekdürrivâyât-ı mezkûrenün zâhiri biri birine muħâlifdür ammâ cem‘î bu tarîķiyle müyesserdür ki ba‘z-ı emvât (10) ‘uryân ve ba‘zı libâsla haşır olınalar yâħûd cümlesi ‘uryân haşır olınup enbiyâ ‘aleyhimü’s-selâma kisve giydüreler anlardan evvel İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâma giydüreler yâħûd kubûrdan ħîn-i vefâtta arķalarında bulunan libâslarla ũurup ũonradan arķalarındandöküle dañı ‘uryân haşır olınalar andan ũonra evvel kisve giydürdükleri hâzret-i İbrâhîm ola hep bunlar mümkündür dimişler (15) ba‘zılar dañı Ebû Sa‘îdhadîsin ũühedâya ħaml itmişlerdür bu taqdîrce ũühedâ ħaķķında buyurulmuş olur dañı Ebû Sa‘îd ‘umûma ħaml itmiş olur ve ma‘lûm ola ki ‘ulemâ rahîmehimu’llâhi te‘âlâ nâsuñ hey‘et-i haşırında ihtilâf itmişlerdür haşruñ ma‘nâsı eşyâ-yı müteferriķayı sürüp bir yere götürmege dirler Şaħîħ-i Buħârî’de Ebî Hüreyre’den mervîdür ki ol Hâzret şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem *yuhşeru-unnâsü ‘alâ selâsi terâ’ike (20) rāģibîne ve rāģibîne ve*

isnāni ‘alā be‘aīrin ve selāsetün ‘alā be‘aīrin veve ‘aşretün ‘alā be‘aīrin ve tūhşeru baḳiyyetehümü’n-nāru tuḳilüme‘ahüm ḥaysü ḳālū ve teḳitü me‘ahüm ḥaysü bātū ve tuşbiḥu me‘ahüm ḥaysü aşbehbū ve tümsī me‘ahüm ḥaysü emsū buyurmuşlardır ḥāşılı budur ki ḥalk üç ṭarīḳ üzere ḥaşr olunur ya‘nī bir ḳısmı ‘arşa-i maḥşere rāḡıblar ve rāhibler oldukları ḥâlde ḥaşr olunurlar ya‘nī bir ḳısmı ‘arşa-i maḥşere raḡbet iderek ve ḳorḳarak gelürler ve bir ḳısmı daḫı ikişer ve üçer ve dördüz ve onar develere bindürilüp ḥaşr olunur ve (25) girü ḳalanın āteşin Cehennem ḥaşr eyler ya‘nī ardlarından bir āteş peydā olur daḫı bunları mevḳıf-ı ḥaşrdan yaḡa sürer gündüz ḳanda āsāyiş iderlerse ol daḫı anda ṭurur ve gice anlar ḳanda yaturlarsa ol daḫı anda yatur ve anlar ḳanda şabāḥlarsa ol daḫı anlarla [H 341/b] anda şabāḥlar ve anlar ḳatında aḥşamlarlarsa ol daḫı anlarla anda bile aḥşamlar demek olur fehm olununan budur ki her ḳanda varsalar arḳalarından yetüşür anlar ba‘īd olmaḡıçün ḳaçarlar ol yetişür yanlarına gelür bu üslüb üzere süre süre maḥşere getirür dimekdür İmām Ḥalīmī buḡa meyl (5) itmişdür ki bu ḥaşr ḳabirden ḥurūc zamānında ola ya‘nī [HE 550/b] maşriḳ u maḡrib yarında olan memālik-i ḥalk ḳabirlerinden ḳıyām itdükdü ‘arşa-i maḥşere bu üslūblar üzere getirile ve İmām Ğazālī böyle olsa [EH 675/b] gerek diyü cezm itmişdür ba‘zılar Şeyḥeyn rivāyetlerinde İbn ‘Abbās’dan mervī olan üslüb üzere ḥaşr olunurlar didi ya‘nī çıplak ve yalıncaḳ ve sünnet (10) olınmamış anadan ṭoḡduḡı hey’et üzere ḥaşr olunurlar andan şoḡra mevḳife varınca ḥālleri müferriḳ olur dimişlerdür ve kāfirler yüzleri üzere ḥaşr olunurlar bir kimesne ol Ḥazrete eyitdi yā Resūla’llāh *keyfe yuḥşeru ‘alā vechihi* didi ya‘nī yüzi üzerine nice ḥaşr olunur didi Faḥr-ı ‘Ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi *eleyse’llezī emşāhu ‘alā’r-ricleyni fi’d-dünyā ḳādirun* (15) *‘alā en yumşīhi ‘alā vechihi fī yevme’l-ḳıyāmeti* didi ya‘nī dünyāda iki ayaḡı üstine yürüden Teḡri ḳıyāmet gününde yüzi üstine yürütmeḡe ḳādir degül midir diyü buyurdu İmām Nesā‘ī naḳlinde Ebī Zerr raḡıya’llāhu ‘anh merfū‘an rivāyet itmişdür ki *inne’n-nāse yuḥşerüne selāsete efvācin fevcen rāḳibāne ṭā‘imīne kāsiyīne ve fevcen teşḥabühümü’l-melā’ketü alāvücühihimve fevcen yemşüne ve yes‘üne* (20) buyurmuşlar ya‘nī taḥḳiḳen ādem

oğlanları üç bölük haşr olunur bir bölüğünü tavârlara binüp ta‘âmın yiyüp kisvelerin giyer oldukları hâlde haşr iderler bir bölüğünü dağı melekler yüzleri üstüne sürüyerek haşr iderler bir bölüğü dağı yayanyürürler ve segirdirler mevķif-i haşra bu üslub üzere gelirler anları (25) böyle haşr iderler demek olur ve Şeyheyn rivāyetlerinde *tuşseru yevme’l-ķiyāmeti‘alaardīn beyzā’e ğufrā’e ke-ķurseti’n-neķiyyi fihā‘alemün li-eħadīr* buyurulmuşdur ya‘nī ķiyāmet gününde haşr bir ak undan çörek gibi yer üzerine vāķı‘ olsa gerekdür anda hic bir kimsenüğ ‘ilmi yokdur demek olur ğufrā’ aķ dimekdür ammā şol aķa dirler ki ķatı beyāz olmaya anuğcün pāk [H 342/a] un çöregine teşbīh buyurmuşlardur Hāķim naklinde ‘Ukbe bin ‘Āmir rivāyetiyle vārid olanuğ hāşılı budur ki ķiyāmet gününde güneş yere yaķın gelür ğalk ğarāretinden derlerler ‘araķ ba‘zınuğ baldırı ortasına çıkar ba‘zınuğ dizine (5) çıkar ba‘zınuğ uyluğuna çıkar ba‘zınuğ böğrine çıkar ba‘zınuğ omuzuna çıkar ba‘zınuğ ağzına çıkar didi ve mübārek eliyle işāret itdi ağzını oyanlar diyü buyurdi ba‘zını dağı ‘araķ örter didi ve mübārek elin başınuğ üstine koyup işāret itdi dimişdür İmām¹ ķatında dağı bu ğadīse şāhid vardur Miķdād İbnü’l-Esved ğadīşinde vārid [EH 676/a] olmuşdur ki *tednū’s-şemsü yevme’l-ķiyāmeti (10) mine’l- ğalki ğattā tekūne minħüm kemiķdāri mīlin feyekūnū’n-nāsü ‘alā ķadri e‘mālihim fi’l-‘araķi* buyurulmuş ya‘nī ķiyāmet gününde güneş ğalka yaķın gelür ğattā bir mīl miķdāri yere gelür dağı tırur andan ğalk ‘amelleri ķadarınca ‘araķ içinde olurlar [HE 551/a] demek olur egerçekim güneşüğ maħalli felekdür ammā cā’izdür ki ķiyāmet gününde bi-emri’llāh felekden munfaşıl ola dağı maħşer ğalkunuğ (15) üzerinde mu‘allaķtura *inneħü ķādirün ‘alā mā yeşā’u*² Şeyħ İbn Ebī Cemre ķaddese sırrahu buyurduğı üzere zāhir ğadīs bu ğaleti cemī‘-i nās ta‘mīm fehm olunur ammā böyle degüldür zīrā ba‘z-ı eħādīs delālet itmişdür ki ba‘z-ı nāsa maħşüş ola enbiyā ve şühedā ve Hāķķ te‘ālānuğ diledüğünden ba‘z-ı ‘ibād müsteşnā olalar ve ol belāya mübtelā olanuğ eşeddi küffār ola anlarsan şonra (20) ğünāh-ı kebā’ir işleyenler ola anlardan şonra Allāh te‘ālā diledüği kimler ise anlar olalar Ebū Ya‘lā

¹ İmām H ; İmām Müslim HE, EH

² Allah dilediğini yapmaya kadirdir.

rivāyetinde Ebī Hüreyreden mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *yevme yekūmu'n-nāsū li-rabbi'l-ālemīne miqdāru nişfi yevmin min hamsīne elfe senetin feyhūnū 'alā'l-mū'minīni ke-tedellī'ş-şemsīlā en tağrībe* diyü buyurmuşlar hāşılı halk huzūr-ı Hāzretde elli biş yıl miqdār gündən (25) nişf-ı yevm miqdārı turalar mü'minlere Hākk te'ālā āsān eyleyüp güneş dürüldüğü zamāndan gurūba varınca ne miqdār zamān ise ol derlü gele anlar intizār-ı elemün küffār gibi çekmeyeler dimek olur ve bi'l-cümle taqdīm olınan üzere eşedd-i beliyāt küffāre aşhāb-ı kebā'ire olacaqdur'ibād-ı şālihīn ol şedāidi görmezler bi-fazli'llāh te'ālā anlara āsān olur [H 342/b] İmām Aḥmed ve ğayrı Ebī Hüreyre raḍıya'llāhu 'anhdan rivāyet itmişlerdür ki *yuhşeru'n-nāsū kıyāmen erba'īne seneten şāhişāten ebşārühüm ilā's-sem mā'i feyülcimuhū'l-'araḳu min şiddeti'l-kerb* buyurulmuş ya'ni halk haşr olunur kırk yıl gözlerin göge diküp turalar şiddet-i ğam u ğuşşadan 'araḳ (5) ağızların oyanlıyanuḫka mecālleri olmaya dimek olur ve Şāhiḫ-i Buḫārī'de Ebū Hüreyre'den mervīdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *ya'raḳu'n-nāsū yevme'l-kıyāmeti hattā yezhebū 'araḳuhum fi'l-arḍi seb'īne zirā'en ve yülcimuhū'l-'araḳun hattā yebluğa azānehüm* buyurmuşlardur ya'ni kıyāmet gününde halk şöyle der dökerler ki 'araḳları yer yüzünde yetmiş zirā' uzanur ve (10) kendüleri uyanurlar çāk kulaklarına yetişür [EH 676/b] diyü buyurmuşlar Beyhaḳī rivāyetinde İbn Mes'ūd hāzretinden vārid olmışdur ki *haşrū'n-nāsū kāmū erba'īne āmen şāhişāten ebşārühüm ilā's-sem mā'i lā yökellimühüm ve'ş-şemsū 'alā ru'üsihim hattā yülcimuhümū'l-'araḳu berrin ve fācirin* buyurmuşlar bu daḫı sābıkan İmām Aḥmed'den mürūr olan ḥadīş ma'nāsınadır ve (15) likin bundan 'araḳdan nuḫka mecāl olmamak mertebesi şālihē ve fāsıka 'ām olmak vardur ve Ṭaberānī raḥmetu'llāhi 'aleyh İbn 'Ömer raḍıya'llāhu 'anhümādan rivāyet itdüğü ḥadīşde *ve yekūnū zelike'l-yevmū [HE 551/b] aḳşare 'alā'l-mū'minī min sā'atin nehārīn* diyü buyurulmuşdur ya'ni yevm-i haşr mü'mine gündüzden bir sā'at miqdārından az olur dimişler ve 'Abdu'llāh bin 'Ömer ve bin el-'Aşr'dan (20) vārid olmışdur ki *inne'llezī yülcimuhū'l-'araḳū'l-kāfirū* buyurmuşlar ya'ni şol kimesne ki 'araḳ anuḫ ağızına oyan ura ol

kāfirdür dimişdür hāşılı bu hālet mü'minlere olmaz kāfirlere olur ve 'arāk oyan urmanın ma'nāsı ağza yetişüp tekellümden men' itmekdür Beyhaķı naķlinde yine anlardan sened-i ķavī ile mervīdür ki *yeşteddü kerbü'n-nāsü zālike'l-yevmi hattā* (25) *yülcime'l-kāfirü'l-'arāka* dimişler ol günde benī ādemün şiddet ü miḥneti ķatı ziyāde olur hattā 'arāk kāfirlerün ağzına oyan urur dimekdür ba'zılar su'āl idüp ya ol zamānda mü'minler ķanda olurlar didüklerinde *'alā karāsi min zehebin ve yuzalilü 'aleyhimü'l-ġamāme* diyü buyurmuşlar ya'nī altun kürsī üzere otururlar yine bulut [H 343/a] sāye şalar dimekdür ve Ebū Mūsā'dan sened-i ķavī ile mervīdür ki *eş-şemsü fevķa ru'üsi'n-nāsi yevme'l-ķiyāmetie'mālühüm tużalliluhümdiyü* buyurmuş ya'nī ol gün güneş ḥalkun başları üzerine gelür ve 'amelleri anlara sāye şalar dimekdür hāşılı a'māl-ı şāliḥa bi-emri'llāh mücessim olup şāhiblerine (5) sāyebān olsa gerekdür ma'nā-yı mezkürda 'ibārāt-ı müteġāire ileehādīs-i şerīfe çok vārid olmışdur şedāid-i ķiyāmet küffāre maḥşüşdur mü'minīn bi-fazli'llāh andan sālimlerdür ammā bu söze maġrūr olmamak gerek zīrā mü'minlik hemān ben mü'minüm dimekle olmaz īmāna lāyık olan şerā'it-i mer'ā gerekdür zīrā İmām Kırtubī *el-murādu men yekünü kāmile'l-īmāni limā yedillü* (10) *'aleyhi ḥadīsü'l-miķdādi ve ġayrehü yetefāvetüne fī-zelike bi-ḥasbi a'mālihim* dimişdür ya'nī mü'minden murād īmānı [EH 677/a] kāmil olandur zīrā ba'z-ı eḥādīs delālet eyler ki anlar daḥı 'amelleri ḥasebince biri birinden mütefāvit olalar dimişdür va'llāhu a'lem be-ḥaķiķati'l-ḥāl Ebū Ya'lā rivāyetinde *inne'r-racüle leyülcimehü'l-'arāku yevme'l-ķiyāmeti hattā yeķülüyā rabbi ariḥnī ve lev ilā'n-nāri* vārid olmışdur bu (15) rivāyetden zāhirdür ki bu 'arāk ıztırābları mevķifde ola mülāḥaza olına ki ol gün ne belālu gündür ve ḥalkun anda ḥarāret-i ķalbleri ne mertebeye varsa gerekdür ve şuya ihtiyācları ne deñlü olsa gerekdür ve sābitdür ki ol günde Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretinün ḥavzından ġayrı yerde teşne dillere seyr-āblık müyesser degüldür andan içen teşne herkez şusuzluk (20) görmez ve andan içmeyen herkez seyr-āb olmaz nitekim Bezzār ḥadīsinde Enes'den

¹ ya'nī H, HE; dimişdür EH

mervîdür ki *men şurube minhü lem yeẓme^c ebeden* [HE 552/a] *men lem yeşreb minhü lem yervâ ebeden* buyurmuşdur Tirmidî rivâyetinde *Sevbân*'dan menkûldur ki *ekşerü'n-nâsi 'aleyhi vürüden fuḡarâ'ü'l-muhâcirîne* buyurmuşlardır ya'nî ḡavz-ı Kevşere çok gelen ṡâ'ife-i muhâcirînün fuḡarâsı olsa gerekdür (25) dimişler Şeyheyn rivâyetlerinde *ḡavzi mesîretü şehrin mâ'uhu ebyazu mine'l-leben ve rîhuhu aṡyebu mine'l-miski vekîzânuhu ke-nücümü's-semâ'i men şurube minhü lâ yeẓme^u ebeden* buyurulmuşdur ḡavzımuḡ imtidâdı bir aylık yol miḡdârıdır şuyı şudan aḡ ve miskden ḡoş-büydur anuḡ bardaḡları gökdeki yıldızlar şaḡışıncadır bir kimesne ki andan içe herkez şuşamaz [H 343/b] demek olur ve yine Müslim rivâyetinde ve *zavâyâhü sevâ'ür^f* ibâretiyle vârid olmuşdur ya'nî köşeleri ber-â-berdür dimekdür murâd her ḡanḡı köşesinden taḡdîr olınsa muḡâbilesi bir aylık yol miḡdârı yerde vâḡı^c olur dimekdür bundan lâzım gelür ki ḡavz-ı şerîf müdevver ola ve İbn Ḥacer (5) didüḡi üzere mesâfe-i ḡavzuḡ taḡdîrinde vâḡı^c olan ihtilâfâtı ṡül u 'arz ihtilâfına ḡaml itmek te'vilen 'ibâdet-i mezkûre men^c eyler ya'nî mesâfe-i ḡavz ba'z-ı rivâyetde *mâ-beyne'l-ka'beti ve beyti'l-maḡdis¹* buyurulmuşdur ve ba'z-ı rivâyetde *mâ-beyne şan'â'i ve'l-medînet²* buyurulmuşdur ve ba'zında *mâ-beyne şan'â' ve buşrâ³* buyurulmuşdur bunlaruḡ (10) zâhirinden biri birine muḡâlefet fehm olunur ba'zılar ol muḡâlefeti def^c için rivâyât-ı mezkûrenün kimi ṡüluna göredür kimi 'arzına göredür dimişler ammâ [EH 677/b] *zevâyâhu sevâ'ür^f* ibâreti bu tevcîhe mâni^c idüḡi zâhirdür ve muḡâlefet tevehhümünün def^c İmâm Nevevî buyurduḡı üzere budur ki mesâfe-i ḡalîlenün zikri mesâfe-i ba'ideye menâfi (15) degüldür ib'ad-i meḡadîr ḡadîs-i şâḡihle şâbit olmuşdur me'ârîze yoḡdur ve ḡavz-ı Kevşer hemân ol ḡazrete maḡşuş olup sâ'ir enbiyânunḡavzları olmaduḡı sâbıḡan zikr olmuşdı eşher budur ki beyân olındı ammâ ba'z-ı rivâyâtta sâ'ir enbiyânunḡavzları daḡı ḡavzları olmaḡ ḡaberi vârid olmuşdur şıḡhat bulduḡı taḡdîrce Resûlu'llâh ḡazretine (20) muḡtaş olan şol ḡavzdur ki anuḡ şuyı Kevşer ırmaḡından gelüp döküle zîrâ

¹ Kabe ile Beyt-i Mukaddes arası kadar.

² San'a ile Medine arası kadar.

³ San'a ile Busra arası kadar.

ğayr ğayrı hakkında anuñ nazīri naql olinmamışdur ve sūre-i *innā a‘ṭaynā ke’l-keṣer*¹ ol Hazrete anuñla imtinān buyurulmuşdur İmām Qurtubī raḥmetu’llāhi ‘aleyh Müfhim’de zikr itmişdür ki her mükellefe vācibdürki Ḥaḳḳ subḥānehū ve te‘ālā Muḥammed Muṣṭafā ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretine ḥavz-ı Kevseri maḥṣuṣ (25) kılduğun bile ve taṣḏīk eyleye eḥādīs-i şerīfede ol ḥavzuñ ismi ve şıfatı ve şarābı taṣrīḥ buyurulmuşdur mecmū‘yla ‘ilm-i kaṭ‘ī ḥāşıl olur zīrā şaḥābe-i kirāmdan otuzdan ziyāde kimesne rivāyet itmişlerdür Şaḥīḥaynda yigirmiden ziyādesinüñ rivāyeti mezkūrda baḳıyyesi [HE 552/b] sā’ir kütüb-i eḥādīs-i şerīfede vārid olmuşdur naklişihḥat ve rāvīleri [H 344/a] iştihār kuvvet üzeredür şaḥābe-i kirāmdan yine kibār-ı tābi‘īn ve anlardan selef şālihīn rivāyet ide gelmişlerdür ve bi’l-cümle işbātına selef ü ḥalef ittifāḳ itmişlerdür rıḍvānu’llāhi ‘aleyhim ecma‘īn Müslim rivāyetinde Ebī Hüreyreden merfū‘an vārid olmuşdur ki *teridū ‘alā ümmeti’l-* (5) *ḥavze ve ene ezūdū’n-nāse ‘anhū kemā yezūdū’r-racülū’an ibilihi* buyurmuşlar ḥāşılı benüm ümmetüm ḥavz-ı Kevser’de baña gelürler ve ben ümmetümün ğayrın andan ṭard iderin şol recil gibi ki kendü develerinşuvarurken ğayrı develeri ṭard eyleye ya‘nī oradan sürüp içmege māni‘ola dimekdür eyitdiler yā Resūla’llāh *ta’rafnā* didiler ya‘nī ümmetiñi bilür misin (10) didiler eyitdi *ne‘am leküm sīmā leysat li-eḥadin ğayriküm teridūne ‘aleyye gurren muḥacelīne min āşāri’l-vüzū’i didi* ya‘nī ne‘am sizi bilürüm zīrā sizün nişānlaruñuzvardur sizden ğayrı bir kimsenün ol nişānı yoḳdur siz baña āb-dest şuyı āşārından gurren muḥacilīn gelse ger gerekdür didi gurren ğarruñ [EH 678/a] cem‘īdür aḡarr ol ata dirler ki alında beyāz yer ola muḥacil ol ata dirler ki ayağı sekil (15) ola maḳşūd āb-dest şuyı ṭoḳunan yerlerünüz beyāz ü nūrān’olsa gerekdür ümmetimün nişānı odur dimekdür ve ḥadīs-i şerīfde mezkūre olan ṭarduñ ḥikmetiya budur ki sā’ir enbiyānuñ ümmetlerini kendü nebīlerinün ḥavzına göndermekiçün ola bundan daḫı murād ol nebīleri ri‘āyet ola yāḥūd ṭard iderüm didügi şarāb-ı kevser içmege lāyık olmayanlara göre ola (20) yoḳsa buḫl ihtimāli yoḳdur ḥāşā veḳīlen Ebū Sa‘d Şerefū’n-Nübüvvet adlu

¹ Kur’an 3/1: Şüpheşiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.

kitābında rivāyet itmişdür ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurmuşlar benüm havzımuñ dört rüknı ya'nī dört cānibi vardur ki oradan halk saķāya olınurlar rükn-ı evvel Ebū Bekr şiddīķ elindedür rükn-i s̄anī 'Ömerü'l-Fārūķ elindedür rükn-i s̄alīs 'Osmān zi'n-nūreyn elindedür rükn-ı rābi' 'Alī el-Murtażā elindedür (25) bir kimesne ki Ebū Bekri seve 'Ömeri sevmeye aña Ebū Bekr şarāb-ı Kevşer içürmez ve bir kimesne ki 'Osmān'ı seve 'Alī'yi sevmeye aña 'Osmān şarāb-ı Kevşer içürmez diyü buyurmuşlar Ğeylānī daħı böyle rivāyet itmişdür ammā **ol Ğazretüñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şefā'at ü maķām-ı maħmūdıyla tafzīline delīl budur ki** Ğaķķ subhānehū ve te'ālā kitāb-ı kerīminde *asā en yeb'aseke rabbūke maķāmenmuħmūden*¹ [H 344/b] raħimehümu'llāhi te'ālā ittifāķ itmişlerdür ki kelime-i 'İsā Ğaķķ te'ālā Ğazretinden vācibdür ya'nī Teñri te'ālā kelāmında vāķı' olsa ma'nāsı elbette bir şey'üñ Ğuşūlın iķtizā eyler bunda daħı Resūlu'llāh Ğazretin maķām-ı maħmūda göndermek şadrında mezkūrdur ma'nāsı elbette ol Ğazreti maķām-ı maħmūda göndermekdür ehl-i me'ānī (5) buyurmuşlardur ki zīrā lafz-ı 'İsā muķayyedür bir kimesne bir insānıbir şey'ıtmā' itse andan şonra maħrūm eylese anı aldamiş olur Ğaķķ te'ālā Ğod kimseyi aldamaķ ma'nāsından müte'allā ve münezzehdür ve maķām-ı maħmūd ne dimekdür diyü birkaķķavl üzere iħtilāf itmişlerdür biri budur ki maķām-ı şefā'atdır didiler İmām Vāhidī buyurduğı üzere müfessirīnün (10) ittifāķı bunuñ üzerinedür şefā'at ola nitekim Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bu āyet-i kerīme Ğuşūşında *ħūve'l-maķāmü'llezī eşfe' fihi li-ümmet*² buyurmuşdur İmām İbnü'l Ğaṭīb raħmetu'llāhi 'aleyh lafz bu ma'nāyı meş'ardur dimişdür zīrā insān maħmūd olmaz illā aña bir Ğāmid Ğamd itdüğü zamānda [EH 678/b] olur ve Ğamd en'ām üzere olur pes maķām-ı mezkūrda Resūlu'llāh (15) Ğazreti Ğalka en'ām idüp anlar daħı aña Ğamd itmek lāzımdur ve ol en'ām şefā'at olmaķ gerekdür teblīğ-i dīn ü ta'līm-i şer' degüldür zīrā anlar dūnyāda itmişdürve şefā'at muķarrer olduķdan şonra ol şefā'at daħı eskāt-ı 'azāb için olmaķ gerekdür ehl-i sūnnetüñ mezħebi budur zīrā insanuñ iķābdan Ğalāşa iħtiyācı ziyāde şevāba iħtiyācından

¹ Kur'an 17/79: Umulur ki Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırısın.

² O ümmetime şefaati ettiğim makamdır.

a'zamdur ve (20) taḥlīṣ için olan ṣefā'at taḥṣīl ziyāde için olandan a'zamdur ve bunların şükürleri daḥı bu ḥesābdür ḥāşılı āyet-i kerīmeden fehm olunan budur ki zālīke'l-maḳāmdur ol ḥazrete ḥamd bāliḡ ü 'aẓīm ü kāmīl ḥāşıl ola ṣaḥīḥ-i Buḥārī'de daḥı vārid olmuştur ki ol Ḥazrete maḳām-ı maḥmūddan su'āl itdiler *ḥüve'ş-ṣefā'atü* diyü buyurdu ve yine ṣaḥīḥ-i Buḥārīde meştürdür ki (25) *inne'n-nāse yeşīrüne yevme'l-ḳiyameti cūsen küllü ümmetin teteebi'ü nebiyyehā yeḳülüne yā fülānü işfe'lenāhattā tentehi'ş-ṣefā'atü ileyye fe zelike'l-maḳāme'l-maḥmūde* buyurmuşlar bundan zāhirdür ki maḥmūd-ı maḳām ṣefā'at ola ve bu ma'nāyı te'kīd idenlerden budur ki du'ā-yı meşhūrda *ve ba'shü maḳāmen maḥmūden yaḡbīṭuh'l-evvelüne ve'l āḥirüne* dinilür ve maḳāmen üzere manşūbdur taḳdīr-i kelām *ve ba'shü yevme'l-ḳiyamete feākimhu* [H 345/a] *maḳāmen maḥmūden* demek olur ve cā'izdür ki mef'ūlbihola ve cā'izdürli ḥāl ola eb'āse maḳām taḳdīrinde dimişlerdür Ṭayyibī rahmetu'llāhi 'aleyh maḳāmen tenkīr olındı zīrā efhem ü eczeldür gūyīyen māḳām-ı maḥmūd bi-küllü lisāni dimekdür diyü buyurdu ikinci ḳavl budur ki Ḥuzeyfe raḍıya'llāhu 'anh eyitdi Ḥaḳḳ te'ālā (5) ādem oğlanların bir yere cem' eyler andan hergiz bir kimesne tekellüm sākit ü şāmit olurlar ṭururlar evvel da'vet olunan Muḥammed Muşṭafā'dur şalla'llāhu 'aleyhive sellem ol Ḥazret daḥı *lebbeyk sa'deyke ve'l-ḥayrū ff-yedeyke ve'ş-şerrü leyse ileyke ve'l-mühtedī men hedeyte ve 'abdüke beyne yedeyke ve bike ve ileyke ve la melce'e minkeilla tebārekte ve te'āleyte sübhāneke rabbe'lbeyt¹* (10) diyü cevāb virür *'asā yeba'seke rabbüke maḳāmen maḥmūd*ḳavl-i şerīfinden murād budur diyü buyurdu İbn Mende ḥadīs-i mezkūr için isnād-ı ṣaḥīḥ ve ricālīşikāt olduğuna ittifāḳ vardır dimişdür İmām Rāzī rahmetu'llāhi 'aleyh ḳavl-i evvel evlādur [EH 679/a] zīrā ol Ḥazretün ṣefā'ati seb'a-i nāsuḥhamde iḳdāmın muḳayyed olur ve o taḳdīrcemaḥmūd olur ammā du'ā-yı mezkūrdan ḥāşıl olan (15) şevābdur ḥamd degüldür diyübuyurdu ḳavl-i şālīş budur ki maḥmūd demek teḥammüd 'āḳıbet dimekdür didiler

¹ Buyur, Allahım! Kutluluk sana mahsustur, hayır senin huzurundadır.Şer sana ait değildir. Senin hidayet ettiğin hidayet bulur. Senin kulun seninleedir ve senin içindir. Senden başka sığınacak kimse yoktur. Sen kutlusun ve yücesin. Ey Ev'in Rabbi! Seni noksan sıfatlardan tenzih ve kemal sıfatlarıyla takdis ederek anarım.

İmām Faḥr rahmetü’llāhi bu ḳavli daḫı zā’if ḫutmuşdur zīrā ḫarīḳ mecāze gitmekdür ḳavl-i rābi^c budur ki ol Ḥazreti ‘arş üzere yāḫūd kürsī üzere iclāsdur didiler İbn Mes‘ūd ḫazretinden raḫıya’llāhu ‘anhümā mervīdür ki *yuk‘idu’llāhu te‘ālā muḫammeden ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ‘alā’l-‘arş¹* buyurmuşdur ve Mücāhidden (20) mervīdür ki *yüclisühü me‘ahü ‘alā’l-‘arşi* İmām ve Aḫmed bu söze ḫatı inkār idüp *ḳavlün zall mühişün fażī‘ün* demişdür naşş-ı kitāb bu tefsīrüy fesādına menādīdür ve nice veche delālet ider ki bu söz fāsiddür ki ba‘ṣ-ı iclāsuḫ zıddıdur *bī‘setü’l-bārike ve’l-ḫā‘ide fenba‘se* dirler ya‘nī gögsi üstine çökmüş ḫayvānı yāḫūd oturmuş (25) insānı ba‘ṣ itdüm demek ḫaldurdum dimekdür ve *be‘aṣu’llāhi el-meyyitü* demek *ikāme min ḫabrehu* dimekdür pes ya‘nī iclāsla tefsīr zıddıyla tefsīr olur bu ḫod fāsiddür ikinci budur ki eger Ḥaḫḫ te‘ālā ‘arş üzere cālis olursa şol ḫaysıyyetle ki Muḫammed ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem anuḫ yanında cālis ola lāzım gelür maḫdūd mütenāhī ola böyle olan ḫod muḫdeṣ olur te‘ālā *Allāhu ‘an zalike* [H 345/b] *‘uluvv ekbīren* üçüncü budur ki maḫām-ı maḫmūd demişdür maḫām-ı maḫmūd demişdür kioturmaḫa delālet eyleye belki lafzuḫ delāleti ḫurmaḫadur dördüncü budur ki es-sultān ba‘ṣ fülāne diseler anı gönderdi müḫimmātin işlāḫ için demek fehm olunur yoḫsa kendüyle serīr üzere iclās (5) itdi demek fehm olunmaz imdi ṣābit oldı ki bu ḫavl sāḫitdürbuḫa meyl itmez illā ḫalīlü’l-‘aḫl ve ‘ademü’d-dīn olan meyl ider demişdür ammā ḫavl-i ṣāniye i‘tirāz idüp demişlerdür ki Ḥaḫḫ te‘ālā ‘arş üzere bilā-keyf cülüs (10) itmez belki maḫallin ref^c ü ḫaḫḫ üzere anı teşrīf olur ve ma‘a demekden murād *inne’llezīne min ‘inde rabbike²* ḫavlinde [EH 679/b] olan ma‘ıyyetdür maḫşūd rütbe ve menzilet ve ‘uluvv derecedür yoḫsa meḫān degüldür didiler Şeyḫü’l-İslām İbn Ḥacer rahmetü’llāhi ‘aleyh Mücāhid’üḫ *yüclisühü me‘ahu ‘alā’l-‘arşi* didüḫi medfün degüldür *lā men cihete’n- (15) naḫli ve lā men cihetü’n-nazar* demişdür İbn ‘Aḫıyye daḫı *ḫüve ke-zalike izā ḫumile‘alā mā yelīḫudiyü* buyurmuşdur ya‘nī İbn Ḥacer didüḫi vāḫı‘dur şol zamānda ki lafz-ı mezkūr lāyık olan ma‘nāya ḫaml olına dimekdür ammā Vāḫidī ḫavl-i mezkūruḫ inkārında

¹ Allah, Muhammed Efendimiz Hazretleri’ni arş üzerinde oturtur.

² Kur’an 7/206: Rabbinin yanında olanlar.

mübālağa itmişdür anuñ katında hic cā'iz olurlardan degüldür ve ba'zılar Ebī Dāvūd'dan naql itmişlerdür ki buña inkār iden (20) mütaḥḥamdur dimiş İmām Sa'lebī katında İbn Mes'ūd ḥazretinden vārid olmuşdur *inne muḥammeden yevme'l-ḳiyameti yeclisü'alā kürsiyyi tabbi beyne yedeyyi'r-rabbi*¹ diyü buyurmuşdur Ebū Şeyḫ katında İbn 'Abbās ḥazretinden vārid olmuşdur pes ihtimāldür ki izāfet izāfete teşrīf ola Mücāhidden ve ğayrıdan mervī olan daḫı bu ma'nāya ḥaml olunmaq gerekdür ve bu daḫı (25) ihtimāldür ki maḳām-ı maḥmūddan murād makām-ı şefā'at ola eger su'āl olup maḳām-ı maḥmūd maḳām-ı şefā'at ola nitekim ḳavl-i meşhūr öyle olmaq üzeredür ve iclās didükleri vesīle ile ta'bīr olunan menzilet ola ba'zılar böyle dimişlerdür bu daḫı ihtimāldür ki iclās-ı şefā'ate izn için 'alāmetden 'ibāret ola eger su'āl olup maḳām-ı maḥmūd maḳām-ı şefā'at olduğı taḳdīrce şefā'at ḳanḳı şefā'atdır dinilürse [H 346/a] cevāb budur ki eḥādīs-i şerīfede vārid olan şefā'at iki nev'dür birisi faşl-ı ḳazāda vāḳı' olan şefā'ate 'ammedür biri daḫı güneḥkārları Cehennemden çıkarmaq için şefā'atdır lākin aḳvāl-i mezkūrenüñ muḳteżası budur ki murād şefā'ate 'azmi ola ya'nī evvelki şefā'at ola zīrā ol (5) Ḥazrete livā'u'l-ḥamd i'tā olunmaq ve evvel ḥuzūr Ḥaḳḳsa şenā idüp tekellüm itmek ve kürsī üzere cülūs itmek hep maḳām-ı maḥmūdşifātındandır anda şefā'at olunur ve güneḥkārları nārdan çıkarmağçün olan şefā'at anuñ tevābi'ndandır dimişlerdür ba'z-ı mu'tezile ve ḥevāric güneḥkārları iḥrāc için olan şefā'ati inkār idüp (10) *femā tenfe'uhumşefā'atu's-şāfi'ine*² ve daḫı *mā lil-zālimīne min hamīmin ve lā şeffīn yuṭā'u*³ ḳavl-i şerīflerine temessük itmişlerdür ehl-i sünnet [EH 680/a] cevāb virüp bu āyetler küffār ḥaḳḳında nāzil oldu dimişlerdür Ḳāḍī 'İyāz eyitdi mezheb ehl-i sünnet budur ki şefā'at 'aḳlen cā'iz ve naḳlen vācib ola zīrā Ḥaḳḳ te'ālānuñ şarīḥ ḳavl-i şerīfi vārid olup (15) buyurmuşdur ki *yevme-izn lā tenfeu's- şefā'atü illā men ezinelehu'r-raḥmānu veraḍiye lehu ḳavlān lā yeşfe'üne illā*

¹ Elbette Muhammed, kıyamet gününde rabbinin huzurunda kürsü üzerinde oturur.

² Kur'an 74/48: Artık onlara, şefaati edicilerin şefaati fayda vermez.

³ Kur'an 40/18: Zalimler için ne bir dost ve ne de sözü geçen bir şefaati vardır.

*limeni-rtedā*¹ buyurmuşdur bunlardan zāhirdür ki Hakk te‘ālānuñ izniyle ve rızasıyla müznibīneşefā‘at vākı‘ ola ve şefā‘at hakkında āsār ol kadar vārid olmuşdur ki mecmū‘-ı hadd tevātüre vāşıl olmuşdur ümmü’l-mü’minīn (20) Ümmü Habībe rağıya’llāhu ‘anhā ol hāzretten şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem rivāyet itmişdür ki *uriytümā telkā ümmeti min ba‘di ve sefki ba‘dihim dimā’ ba‘dın ve sebeķa lehüm min Allāhu mā sebeķa lil-ümemi ķablehüm fese’eltü Allāhu en yu’tīni şefā‘ate yevme’l-ķiyameti fefe‘ale*² buyurmuşlar hādīs-i i şerīf şarīhen delālet eyler ki ķiyāmet gününde maķām-ı şefā‘at ol Hāzrete virilmiş ola (25) ve dağı *li-küllü nebiyyin da‘vetün müstecābetün yed‘ū bihā ve urīdü en eħtebīe da‘veti şefā‘aten li-ümmetihi fi’l-āħireti* buyurulmuşdur Enes rivāyetinde *fece’ltü da‘veti şefā‘aten li-ümmetfibāretiyle* vārid olmuşdur ve bunun dağı ma‘nāsı ķarīben sebķat itmişdür ve Ebī Hüreyreden mervīdür ki Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hāzretine *māzā verade ‘aleyke mine’ş-şefā‘ati* [H 346/b] didüm ya‘nī şefā‘at hakkında saña ne emr vārid oldı ne mertebeye dek şefā‘at idersin diyü su‘āl itdüm eyitdi *şefā‘ati limen şehiden lā ilāhe illā’llāhu muħlişen yuşaddıķu lisānehü ķalbehü* diyü buyurdı dimişdür ya‘nī şol kimesne ki ķalbi lisānını taşdıķ ider olduğı hālde (5) muħlişen Hakk te‘ālānuñ vaħdāniyyetine şehādet eyleye benüm şefā‘atüm aña yetişür dimek olur hāşılı ne deñlü günehkār ve mücrim olursa mü’min bi’llāh olduğan soñra ben aña şefā‘at iderüm ehl-i ĩmāna şefā‘atüm ‘umüm üzeredür dimek olur yessernā’llāhu te‘ālā şefā‘aten nebiyyetü’l-kerīm Muħammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ĩmām Buħārī ve ĩmām Müslim (10) rivāyetlerinde Ebū Hüreyre rağıya’llāhu ‘anh hāzretinden mervī olan hādīs ve şefā‘atüñ taķrīri budur ki bir gün Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi *ene seyyidü’n-nāsi yevme’l-ķiyameti hel tedrüne mimen zelike* didi ya‘nī ben ķiyāmet gününde nāsüñ seyyidiyim bilür misiz bu nedendür didi andan eyitdi *yecme‘u Allāhu’l-evvelīne ve’l-*

¹ Kur’an 20/109: O gün Rahman’ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez.

² Ümmetimin benden sonra ne hale geldiğini, kimin kimisinin kanını doktüğünü ve Allah tarafından önceki ümmetlerin başına gelenlerin onların da başına geleceğini gördüm de Allah’dan başka kıyamet gününde şefaati vermesini istedim. O da verdi.

āhirīne fī sa.īdin vāhidin (15) feyubşirü'n-nāziru ve yusmi.‘uhüm [EH 680/b] ed-dā‘ī ve tednū’ş-şemsu feyebluğu’n-nāse mine’l-gammi ve’l-kerbi mā lā yuṭīkūne ve yeteḥammelūne didi ya‘nī Ḥaḳḳ te‘ālā maḥlūḳātđan evvelīn ve āhirīni bir ‘arşaya cem‘eyler ḥaḳḳ şöyle bir yere gelürler ki nazār iden cümlesin görür ve çağıran cümlesine āvāz işitdürür ve günel ḥaḳḳuñ üzerine yaḳīn gelür andan bunlara tāḳat ve taḥammül idemedükleri (20) miḳdār ğam u izṭırāb nefş ḥāşıl olur didi andan eyitdi *feyekülü’n-nāsüe lā terüne ilā mā entüm fihi şlā mā beleğtüm elā tenzurüne men yeşfe‘u leküm ilā rabbikümdidi* ya‘nī biri biriyle söyleşüp eydeler görmez misizne ḥāldeler ne mertebeye vāşıl olduğuz nazār ve mülāḥaza itmez misiz sizüñ için Rabbüñze kim şefā‘at eyler diyeler ḥāşılı bir şaffī‘ olmaḳ emrinde tedbīr (25) ideler andan ḥaḳḳuñ ba‘zı ba‘zına ebüküm Ādemdiyeler ya‘nī atağuz Ādem ‘aleyhi’s-selām eylesün gelüñ aña varalum diyeler andan ḥazret-i Ādeme geleler yā Ādem sen ebū’l-beşersün Ḥaḳḳ te‘ālā seni kendü yed-i ḳudretiyle ḥaḳḳ eyledi ve saña nedḥ-i rūḥ ve saña secde ḳılmağa melā’ikeye emr itdi anlar saña secde ḳıldılar ve seni Cennetde iskān eyledi bize şefā‘at eyle [H 347/a] bizüm ḥālimizi görmez misin mertebeyevarduk diyeler Ādem ‘aleyhi’s-selām eyde taḥḳīken benüm Rabbim bugün şöyle ğazablı ki böyle ğazab herğiz ne vāḳı‘ olmuşđur ve ne şimden gerü vāḳı‘ olur diye ve Ḥaḳḳ te‘ālā beni Cennet’de şecereden nehy itmişđi ben aña ‘işyān itdüm *nefsi (5) nefsi nefsi izhebū ilā ğayri izhebū ilā nūḥin* diye ḥāşılı ben tek nefsimi ḥalāş ideyim baña nefsum gerek nefsum varuñ benden ğāyri kimseye varuñ Nūḥ’a diye andan ḥazret-i Nūḥ‘aleyhi’s-selāma geleler *yā nūḥu ente evvelü’r-rūsūli ilā ehli’l-arđi ve ḳadsem māke Allāhu ‘anden şekūren* diyeler ya‘nī sen ehl-i arza evvel meb‘ūs olan peyğambersin (10) Allāh te‘ālā saña ‘abd-i şükür ve tesmiye itmişđür diyeler andan şonra ḥāllerin ‘arz idüp andan şefā‘at ricā ideler Nūḥ ‘aleyhi’s-selām daḥı Ādem buyurduğı gibicevāb virüp bugün Ḥaḳḳ te‘ālā ḳatı ğazābnākdur ve ben da‘vet-i müsteḥabımı ümmetümün ḥelākına şarf itmişim varuñ İbrāḥīm peyğambere ol size şefā‘at itsün *nefsi nefsi nefsi* diye andan (15) ḥazret-i İbrāḥīm ‘aleyhi’s-selāma geleler *yā İbrāḥīmü ente*

*nebiyyü allāhi ve ḥalīlühü min ehli'l-arḍi işfe' lenā ilā rabbikediyeler ya'nī sen Ḥaḳḳ te'ālānuḡ peygamberi ve ehl-i arzdan [EH 681/a] ḥalīlisin bizimiçün Rabbüñe şefā'at eyle diyeler ve ḥāllerinden şikāyet ideler İbrāhīm 'aleyhi's-selām daḡı anlar gibi cevāb vire ve ben üç kızb itmişim size şefā'ate (25) ḳādir degülüm *nefsi nefsi nefsi* diyüp¹ bunları ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāma göndere ḡaḳḳ Mūsā 'aleyhi's-selāma göndere ḡaḳḳ Mūsā 'aleyhi's-selāma gelüp *yā isā ente resūlu'llāhi ve kelimetühü elḳāhā ilā meryeme ve rūḡün minhü ve kellemte fi'l-mehdi* diyeler andan ḡāllerin 'arz idüp şefā'atrecā ideler 'İsā 'aleyhi's-selām daḡı anlar gibi cevāb virüp Rabbim bugün ḳatı ḡazabnāḳdur diye ammā kendünün ḡünāhın [H 347/b] zıkr itmeye velikin ol daḡı *nefsi nefsi nefsi* diyüp bunları Muḡammed Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡazretine göndere andan ḡaḳḳ cenāb-ı nübüvvet-i kübrā ḡazret-i Muḡammed Muştafā 'aleyhi's-şalavātü ve's-selāma geleler *yā muḡammed ente resūlu'llāhi ve ḡātemü'l-enbiyā' ve ḳad ḡafera'llāhu lekemā-teḳaddeme min zenbike ve* (5) *mā te'ahḡara* diyüp ol Ḥazretten şefā'at recā ideler ol daḡı 'arş altına gelüp secdeye vara andan Ḥaḳḳ te'ālā herḡiz kimseye fetḡ itmedüḡi ḡamd ü şenāyı ol Ḥazrete fetḡ idüp anlarla Ḥaḳḳ celle ve 'alā ḡazretine ḡamd ü şenā-yı cemīl ide andan bir nidā gelüp *yā muḡammedü irfe' ra'seke sel tu'ḡa ve işfe'tüşffe* dinile ya'nī yā Muḡammed başıḡı (10) ḳaldur murāduḡ iste virilsün ve şefā'at eyle şefā'atün ḳabül olınsun diyeler ol daḡı mübārek başın secdeden ḳaldırıp ümmeti yā Rabb ümmeti diyeandan nidā gelüp eyideler *edḡil min ümmetike men lā ḡisābe 'aleyhi mine'l-bābil eymeni mine'l-cenneti ve ḡüm şürekā'u'n-nāsi fīmā sivā zelike mine'l-ebvāb* diyeler ya'nī (15) yā Muḡammed ümmetünḡden cennetün ḡaḡ ḳapusundan şol kimesneler idḡāl eyle ki anlar üzere ḡesāb yoḳdur senün ḡümmetün ḡirü ḳalan şürekā-yı nāsdur diyeler ḡāşılı ümmetünḡden anlara ḳişoru ve ḡesāb olınmaz anları ḡaḡ ḳapudan idḡāl eyle sā'iri nāsıla ḡir ve ḳapulardan bile ḡirdimeḳ olur Resūlu'llāḡ şalla'llāhu (20) 'aleyhi ve sellem Ḥazretinden böylemenḳıldur şıḡḳ-ı [EH 681/b] Resūlu'llāḡve şıḡḳ-ı ḡabībe ve safiyye İbn Ḥacer buyurduḡı üzere ḡadīs-i*

¹ andan HE, EH ; - H

şerîfde hazret-i Nûh ‘aleyhi’s-selâm geldiklerinde *ente evvelü’r-rüsûli ehli’l- arđkavlinde* ba‘zılar istiškâl idüp Ādem ‘aleyhi’s-selâm dağı mürseldür ve Şît ü İdrîs ‘aleyhi’s-selâm dağı mürsellerdür anlar ĥod Nûh’dan (25) evvel irsâl olınmışlardır *nuĥa ente evvelü’r-rüsûl* diyeler didiler bundan niçe cevâb virmişlerdür cümleñüñĥaşılı budur ki evveliyat ehl-i ‘arz dimekle muĥayyeddür Nûh ‘aleyhi’s-selâm ehl-i arza irsâl olınanlaruñ evvelîdür Ādem ve İdrîs ve Şît ‘aleyhimü’s-selâm ehl-i ‘arza irsâl olınmış degüллерdür yâĥûd anlar resûl degüллер idi [H 348/a] enbiyâ idi didiler ve ba‘zılar Ādem ĥaĥķında enbiyâdan idi resûlden degüldi didiler ammâ Ķâđî ‘îyâz buña i‘tirâz idüp eyitdi İbn Ĥibbân taşĥîĥ itdüği Ebî Zerr rağıya’llâhu ‘anh ĥadîsinde vâkı‘ olan bu söze muĥâlifdür zîrâ evvel Ādemüñ mürsel idüğünde (5) şarîĥ gibidür ve ol ĥadîsde ĥazret-i Şît üzerine şuhufinzâl olıñduđı taşrîĥ olınmışdır ol ĥod ‘alâmât-ı irsâldendür diyü buyurđı bir cevâb dağı budur ki ĥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selâm kendü oğlanlarına mürsel idi ve anlar muvaĥĥidler idi irsâl olıñduđı şerî‘atlerin ta‘lîm için idi ve Nûh’uñ risâleti küffâre idi (10) anları tevĥîde da‘vet için irdâl olınmışdı didiler ve ĥazret-i İbrâĥîm ‘aleyhi’s-selâmuñ üç kızb itdüm didüğünde Ķâđî Beyzâvî raĥmetu’llâhi ‘aleyh Ĥaĥķ budur ki anlar kızb degüldi mu‘arız kelâmdan idi ve lîkin şüretleri kızb şüreti olmağın ĥazret-i Ĥalîl ‘aleyhi’s-selâm andan ĥavf idüp kendüyi derece-i şefâ‘ate hele (15) kızb şüretinde benden ba‘z-ı kelâm şâdır olmışdır ben ol maĥâma lâyıĥ degüllum demek idibir kimesne ki *a‘ref billâhi* ola ve ĥadr ü menzilet cihetinden aĥreb ola anuñ Allâh te‘âlâdan ĥavfı a‘zam olur dimişlerdi ve ĥazret-i ‘îsâ ‘aleyhi’s-selâm için ĥadîs-i şerîfde kendüye günâĥ zıkr itmedi dinilmişdi ammâ İmâm Aĥmed ve Nesâ‘î İbn ‘Abbâs (20) ĥazretinden naĥl itdükleri ĥadîsde Ĥazret-i ‘îsâ’dan *innî ittiĥazete ilahen min dūnu’llâhi* demek menĥûldür ya‘nî ba‘z-ı küffâr beni ilâĥ ittiĥâz itdiler Ĥaĥķ te‘âlâdan ĥayrı baña tañrıdır diyü i‘tikâd itdiler ĥaşılı [EH 682/a] Ĥazret-i Ĥaĥķ’da bu cihetden şermsârum bende şefâ‘ate ĥâdir degüllum dimiş olur Nađr bin Enes rağıya’llâhu ‘anhümâ atası Enes bin (25) Mâlik’den rivâyet itmişdür ki *innî lekâ’imün ente zirü ümmeti ‘inde’s-şirâti izâ câ’e ‘îsâ feĥâle yâ muĥammedü hezihi’l- enbiyâ’ü ĥad câ’e*

yes'elüne lited'ū'llāhu en yufarriḳa cem'e'l- ümeme ilāḫaysü şā'e li-izami mā hüm fihi
buyurmuşlar bunun hāşılı budur Faḫr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem şırāt yanında
tūrup ümmetine muntazır iken 'İsā 'aleyhi's-selām gelüp yā Muḫammed işbu [H 348/b]
peygamber saḫa geldiler şol ḫālde ki senden murād idinürler ümmetlerün aḫvālī be-ğāyet
düşvār olduğıün bunların cem'in Ḥaḫḫ te'ālā diledüğü yerlere tefrīḫ itmegi Cenāb-ı
'izzetden dileyessin du'ā idüp bunları bu ḫālden taḫlīş idessin Ḥaḫḫ te'ālā bunları ḫanda
dilerse (5) göndere dimek olur bundn fehm olunur ki maḫşer ḫalkına şol ḫadar ıztırāb
müstevlā ola ki bundan artuḫ ne aşl ıztırāb ola Cehenneme de gönderürse rāzı olduḫ
hemān bizi buradan ḫalāş eylesün diyü peygamberine 'arz-ı ḫāl ideler anlar daḫı Faḫr-ı
'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretine 'İsā 'aleyhi's-selāmı söyleyüp ümmetlerinün
oradan (10) ḫalāşın murād idineler cenāb-ı 'izzetden şefā'at itdüreler İbn Ebī Şeybe
naḫlinde Selmān'dan mervī olan ḫadīs-i şerīfde böyledür ki ḫalk ol ḫazrete gelüp şefā'at
istid'ā itdüklerinde tūrdüğü maḫallden intikāl idüp bāb-ı Cennet'e gele orada şefā'at eyleye
ve bu intikālün ḫikmetinde buyurmuşlardur ki mevḫif-ı ḫaşr maḫām-ı 'arz ü (15) ḫisāb
olmağın maḫall-i ḫavf ü ıztırābdur şeff'e münāsib olan maḫām maḫām-ı i'zāz ü ikrāmdur
anuçün bāb-ı Cennet'de gelüp şefā'at itse gerekdür didiler Ebī bin Ka'b ḫadīsinde *fe-*
escud lehü secdeten yarḫā biḫā 'annişümme emtedḫe bimidḫatin yarḫā biḫā 'annī
buyurulmuşdur ya'nī maḫām-ı şefā'ate varduḫdan şonra aḫa bir secde kılırum ki anuḫla
benden rāzı (20) olur andan şonra anı bir vechle medḫ iderüm ki anuḫla benden rāzı olur
dimekdur bu rızālar Allāhu a'lem ol secde ü medḫün kemāl-i ḫabūlundan 'ibāretdür ve
ḫazret-i Ebī Bekr ḫadīsinde *feḫāḫirü sāciden ḫadre cümü'atin feyüḫālū yā muḫammedu*
irfe' re'seke buyurulmuşdur ya'nī bir cum'a miḫdārı secdede yatur andan şonrayā
Muḫammed başuḫı ḫaldur dinilür diyü buyurmuş bi rivāyetde (25) vārid olmuşdur ki
feḫümü beyne yedeyhi feyülhümünī bima ḫāmide lā eḫdirü 'aleyhā şümme āḫirrü sāciden
buyurmuşlar [EH 682/b] bundan fehm olunur ki ol Ḥazret daḫı secdeye varmadın cenāb-ı
'izzetde ayağ üzere tūrurken kāmīle ilḫāmolına andan secdeye varup taḫmīde başlaya ve

Buhārī naklinde *fe-erfe'a re'sien fe-aḥmed rabbi be-tahmīdün ya'allümüni* vārid olmuştur [H 349/a] bundan daḥı fehm olunur ki secdeden mübārek başın kaldurduḡdan sonra Ḥaḡḡ te'ālā ta'līm buyurduḡı taḥmīdle ol Ḥazret Rabb-i 'izzete ḡamd ü senā eyleye ve Şeyḡeyn rivāyetlerinde *feyeşfe'ufi küllimen kāne ḡablihi mişḡāle ḡabbeten min ḡinḡaten min imānin ev mişḡālüşe'iretin min (5) sümme fezelikü'l-maḡāmü'l-maḡmūdü* vāḡı' olmuştur bunuḡ muḡtezāsı budur ki sedede iken ilhām olına ve bi'l-cümle rivāyāt-ı mezkūrenün cümlesinden ḡaşıl olunur ki ilhām-ı taḥmīd sücüd içinde ve ḡible ve ba'de vāḡı' olā her mertebede Ḥaḡḡ subḡānehü ve te'ālā lāyık olan ḡamd ü senāyı ol Ḥazrete ilhām eyleye (10) Selmān ḡadīsinde *feyeşfe'u fi külli men kāne fiḡablihi mişḡāle ḡabbeten min ḡinḡaten sümme fezelikümü'l-maḡāmü'l-maḡmūdü* vāḡı' olmuştur ya'nī ol Ḥazret 'aleyhi's-şalavātü ve's-selām maḡām-ı şefā'ate varup secde ḡıldıḡdan sonra ve şefā'ate izn olduḡdan sonra her kimesne ki ḡalbinde buḡday aḡırı andan sonra arpa aḡırı andan sonra (15) ḡardal aḡırı imān ola aḡa şefā'at eyler maḡām-ı maḡmūd bu mertebedür dimekdür bu maḡāmda 'ibārāt-ı müteḡayire ile niḡe ḡadīs-i şerīf daḡı vārid olmuştur cümleñü me'ālī zıkr olınan ma'nādur ve ba'z-ı ḡadīde Cehennem'e girenlerün iḡrācında vāḡı' olan şefā'ati mezkūrdur nitekim İmām Aḡmed naklinde Sābit raḡıya'llāhu 'anh ol Ḥazretten şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (20) rivāyet itmişdür ki *fe-eḡülü yā rabbi ümmeti ümmeti feyeḡülü eḡrec men kāne fi-ḡalbihi mişḡāle dīnārin min ḡayrin* buyurmuşlardur ya'nī ben yā Rabb ümmeti ümmeti didüm andan Ḥaḡḡ te'ālā yā Muḡammed ḡalbinde dīnār aḡırı ḡayrı olanı Cehennemden iḡrāc eyle diyü buyurur dimekdür Ḳāḡī 'İyāz raḡmetu'llāhi ḡayırdan murād yaḡīn dimişdür İmām Nevevī raḡmetu'llāhi buyurduḡı üzere şefā'at beş meretebe olsa gerekdür birisi mevḡıf-ı ḡaşrda olan ḡorḡulardan emīn itmekçündür ikincisi bir ḡavmi bilā-ḡisāb Cennete ḡoymaḡ için (25) olsa gerekdür üçüncüsü bir ḡesāb olınmış ve 'azāba müsteḡaḡ olmış ḡavmi 'azābdan [EH 683/a] ḡalāş için olsa gerekdür dördüncüsü 'āşilerden Cehennem'e girmişleri iḡrāc için olsa gerekdür beşinci ref'-i derecāt için olsa gerekdür ammā evvelki [H 349/b] mertebeye delīl taḡdīm olınan Ebü Hüreyre ḡadīsīdür ve daḡı

Buḥārī naklinde Enes raḍıya'llāhu 'anh ḥadīsidür ki lafzı budur *yecme'u'llāhu'n-nāse yevme'l-kıyāmeti feyekülüne levişteşfa'nā 'alā rabbınā hattā yurīḥanā min mekāninā fey'tüne ādeme* bununuñ daḡı me'ālī Ebū Hüreyreden mervī (5) olan mufaşşıl ḥadīs-i şerīfün me'ālīdür ve ikinci mertebeye delīl yine ḥadīs-i mezkūruñ āhirinde *yā muḥammedü edḡil min ümmetike men lā ḡisābe 'aleyhimmine'l-bābil eymenimin ebvābi cennetkāvli* şerīfidür üçüncü mertebeye delīl İmām Müslim naklinde vārid olan Hüzeyfe ḥadīsidür ki anda ve *nebiyyiküm 'alā's-sırāti yeḡülü rabbi sellim vāḡı'* olmuşdur dördüncü (10) mertebeye delīl ḡatı çok dur cümleden biri Buḡārī rivāyetinde 'İmrān İbnü'l-Ḥuşayn merfū'an nakl itmişdür ki *yaḡrücü kavmün mine'n-nāri bi-şefa'ati muḥammedin feyedḡulüne-cennete ve yüsemmüne-cehennemiyyīn* buyurulmuşdur beşinci mertebeye delīl İmām Nevevī ravzada *inneḡā min ḡaşā'ışıhi şallā'llāhu 'aleyhi ve sellem* dimişdür ammā buña müstenid zıkr itmemişdür va'llāhu a'lem Ḳādī 'İyāz şefa'at-i sādise (15) zıkr idüp ol Ḥazretün şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem'ammı Ebī Ṭālib'e taḡfīf 'azāb için itdüḡi şefa'atdır dimişdür ḥadīs-i şaḡīḡde vārid olmuşdur ki ḡazret-i 'Abbās raḍıya'llāhu 'anh Resū'llāḡ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretine eyitdi Ebū Ṭālib seni muḡāfız eylerdi ve nuşret iderdi ve senünḡün düşmeniḡe ḡazab iderdi hiç bunlaruñ aḡa nef'ī var mıdur didi Faḡr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (20) eyitdi *ne'am vecedtuhü ff ḡamerātin min-nāri fe-āḡractühü ilā zaḡzāḡi* ya'nī ne'am nef' eyler ben anı āteş-i Cehennemün 'amīḡ yerlerinde buldum yufḡa yerlerine ḡıḡardum diyü buyurdı zaḡzāḡ diyü ṡopuḡa ḡıḡar şuya dirler nārdan olıcaḡ ṡopuḡa ḡıḡar āteş olur yine ḥadīs-i şaḡīḡde Ebī Sa'īd ṡarīḡinden *le'allahü yenfe'uhü yevme'l-kıyāmeti feyüc'alü ff-zaḡzāḡin mine'n-nāri* (25) *yebluḡü ke-beyhi yebluḡü ke'beyhi yeḡlī mihü dimāḡuhu* buyurulmuşdur ya'nī recā iderüm kıyāmet ḡününde aḡa nāfi' olup āteşden zaḡzāḡa ḡıḡara didi ve *zaḡzāḡin mine'n-nāri yebluḡü ke-beyhi* lafzıyla vaş itdiḡaşıl āteşün bir yufḡa yerine ḡıḡara orada āteş ṡopuḡlarına yetişe andan beynisi [EH 683/b] ḡaynaya dimekdür ba'zılar ehl-i Medīne'ye şefa'atini yedinci şefa'ate 'add itmişlerdür [H 350/a] ammā İbn Ḥacer raḡmetu'llāḡi i'tirāz idüp bu şefa'at

evvel zıkr olınan beş şefâ'atüj birinden hâric degüldür eger bu aşllar 'aded olunursa dağı ziyâdeler olmağ lâzım gelür zîrâ 'Abdü'l-melik bin 'Abbâs hadîşinden vârid olmuşdur ki işitdüm ol Hâzret buyurdu evvel şefâ'at itdüğüm (5) ehl-i Medîne'dür andan şonra ehl-i Mekke'dür andan şonra ehl-i Tâ'if'dür diyü buyurmuşdur bir şefâ'at dağı kabr-i şerîfin ziyâret idene ve bir şefâ'at dağı mü'ezzine icâbet idene bir şefâ'at dağı şâlihanuğ takşîrinden tecâviz idenlere olmağ lâzım gelür ya'nî bunlar hep başka başka itibâr olunursa envâ'i şefa'ât çoğalup velikin bunlar envâ'i mezkûrdur (10) hâric degüller didi ammâ Fethü'l-Bârî'de bir nev' dağı ziyâde idüp bir şefâ'at dağı hasenâtıyla seyyi'âtı ber-â-ber olanlaruğ Cennet'e duğülüçün şefâ'atdür dimişdür zîrâ İmâm Tâberânî İbn 'Abbâs hâzretinden rivâyet itmişdür ki *essâbiķu yedhulü-cennete bi-ğayri hisâbin ve'l-mukteşidübi-rahmeti'llâhive'z-zâlimü li-nefsihi ve aşhâbü'l-a'râfi yedhulüne bi-şefâ'atihi şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* (15) diyü buyurmuşlar aşhâb-ı A'râf hağğında ercağ aqvâl budur ki hasenâtıyla seyyi'âtı ber-â-ber olanlar ola bir şefâ'at dağı *lâ ilâhe illa'llâh* diyüp hergiz 'amel hayır işlemeyenler hağğında olur dimişlerdür zîrâ Hasan rivâyetinde Enes raçıya'llâhu 'anhdan mervîdür ki ol Hâzret 'aleyhi's-selâm eyitdi *yâ Rabbilâ ilâhe illa'llâh* diyenler hağğında bağa izn vir disem gerek Hağğ celle ve 'alâ (20) yâ Muğammed ol senüj işüj degüldür ve likin'izzetüm ve kibriyâ ve 'azîmetüm hağğıçün *lâ ilâhe illa'llâh* diyenleri ben nârdan iħrâc iderüm dise gerek diyü buyurmuşdur sâbıķan zıkr olınan hadîş-i şerîfde ki ol Hâzret ben da'vet-i müstehabamı ümmetime şefâ'at içün şağklarum diyü buyurmuş idi ol şefâ'at kankı şefâ'atdür diyü su'âl olunursa ihtimâldür ki (25) şedâid-i mevķıfdan âsâyiş içün olan şefâ'ate 'azmi ola egerçekim bu şefâ'at ümmet-i Muğammed'e mağşüş degüldür cemî'-i ümmetlerde 'amdür ve likin ümmet-i Muğammed bunda aşldur sâ'iri anlara tab'dur didiler ihtimâldür ki olan şefâ'at¹ ola zîrâ ol bu ümmete mağşüşdur nitekim hadîş-i [H 350/b] şerîfde *yedhulüne min ümmetiec-cennete seb'üne elfen*²buyurulmuşdur girü kalan ümmetler hağğında bi-ğayr-ı hisâb duğül-i menkûl degüldür ve ihtimâldür ki

¹ -i sâniye ola ya'nî kavmi be-ğayr-ı hesâb Cennete idhâl içün olan [EH 684/a] EH ; -H, HE

² Ümmetinden yetmiş bin kişi hesabına bakılmaksızın Cennete girerler.

şefâ'at-i hams beyninde müşterek olan şefâ'ate muṭlaḳa ola ve ğayr-ı ümem bu şefâ'atde ümmet-i Muḫammed 'aleyhi's-şalavâtü ve's-selâma meşâriḳ olmaḳ (5) ol Ḥazret kendü ümmetiçün şefâ'atin te'hîr itmege münâfî degüldür ve zann olunur ki sâ'ir ümem şefâ'at itmeye belki anlara şefâ'ati kendü peygamberi ide dimişlerdür ammâ ol Ḥazret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem sâ'irine daḫı şefâ'at idecegi eḫādîs-i sâbıḳadan fehm olunmuşdur ve İmâm Aḫmed raḫmetu'llâhi 'aleyh naḳlinde Berîde raḫıya'llâhu 'anh ol Ḥazretten şalla'llâhu (10) 'aleyhi ve sellem rivâyet itmişdür ki *innî le-ercü en effa'yevme'l-ḳıyameti 'adedemâ'alâ'l-arḫi min şeceretin ve mederetin* buyurmışlardur ya'nî ben recâ iderüm ki yir yüzünde ağaçdan ve kesekden ne ḳadar nesne var ise ḳıyâmet gününde anlaruḫ şaĝıṣı kimseye şefâ'at iderüm dimek olur ümmet-i Muḫammed 'aleyhi's-şalavâtü ve's-selâm yevm-i ḳıyâmetde sâ'ir (15) ümemden evvel ḫisâb olınsa gerekdür nitekim İbn 'Abbâs ol ḫazretten rivâyet itmişdür *kinahnü âḫirü'l-ümemi ve evvelü men yuḫâsebu yuḳâlü eyne'l-ümme'tü'l-ümmiyyetü nebiyyühâ fenaḫnü'l-âḫirünü'l-evvelüne* buyurmışlardur ya'nî biz ümmetlerüḫ dünyâda âḫir geleniyüz ve ḳıyâmet gününde evvel ḫisâb olınanıyuz ḳıyâmetde ḳanı ümmet-i ümmiyye ve anlaruḫ peygamberi (20) dirler ya'nî cümleden evvel bizüm aḫvâlimize i'timâd iderler ḫâşılı biz dünyâda âḫirler ve âḫiretde evvellerüz diyü buyurdı bir rivâyetde daḫı İbn 'Abbâs ḫazretinden mervîdür ki Ḥaḳḳ te'âlâ maḫlûḳatı beyninde ḳazâ eylemek diledüğü zamânda bir münâdîeyne *muḫammedu ve ümmetühü* diyü nidâ ider andan ben ḳıyâm iderüm ümmetüm baḫa tâbi' olurlar âsâr vuzûdan (25) ğarre muḫacillîn oldukları ḫâlde ḫâşılı biz âḫirlerüz ki evvelerüz ve evvel ḫisâb olanlaruz ve ümmetler bizüm yolumuzdan şavulurlar *kâdet hezihi'l-ümme'tü en teküne enbiyâ'e küllühâ* dirler ya'nî ḳarîb olmuş ki bu ümmetüḫ cümlesi peygamber ola dirler diyü buyurmışdur ve ğarre muḫaccilîne dimek idüğü ḳarîben zıkr olunmuşdur ḫadîs-i şaḫîḫde vârid olmuşdur ki [H 351/a] yevm-i âḫiretde evvel ḳazâ olınan da'vâlar ḳan ḫuşuşlarıdır Buḫârî raḫmetu'llâhi 'aleyh böyle rivâyet itmişdürve Nesâ'î naḳlinde merfû'an vârid olmuşdur ki evvel ḫisâb olınan şalât [EH 684/b] ve evvel ḳazâ olınan ḳan ḫuşuşları ola

Tirmidî naklinde Ebî Hüreyre'den mervîdür ki (5) Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem kıyâmet gününde 'abdün qademi yerinden zâ'il olmaz çâk dört nesneden su'âl olunmayınca evvelâ 'ömriği ne işde kanı kılduñ dirler andan 'amelünle ne 'amel işleduñ dirler andan mâlını qatında kesb itdüğü ve neye harc itdüñ dirler andan cismiği ne 'amelde eskitdün dirler dimişdür İmâm Aḥmed rivâyetinde Ebî Hüreyre (10) raḍıya'llâhu 'anhdan vârid olmuştur ki evvel Ḥazret şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *liyeḥte şimenne küllesey'in yevme'l-kıyameti ḥattâ's-şâtâni fīmā intetaḥatâ* buyurmuşdur ya'nî kıyâmet gününde her şey ki âḥiri üzere ḥaqqı ola anuñla ḥuşümet idüp ḥaqqın ister ḥattâ iki koyun biri biriyle toquşmalarında ḥuşümet iderler biri birinden ḥaqqların isterler dimekdür Ḥâkim ve Beyḥakî rivâyetlerinde (15) Enes raḍıya'llâhu anh ḥazretinden mervîdür ki bir gün Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem otururken nâ-gâh gördük güldi ḥattâ mübârek öñ dişleri göründi andan 'Ömer bin el-Ḥaṭṭâb raḍıya'llâhu 'anh yâ Resûla'llâh bâbî ente ve ümmî neden güldüñ didi Faḥr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem eyitdi ümmetimden iki kişi Rabbü'l-'izzetün ḥuzûrına gelüp diz çökdiler birisi eyiti yâ Rabb (20) benüm mazlûmemi bu qarındaşımdan aluvir didi Ḥaqq subḥânehû ve te'âlâ eyitdi bunuñ ḥasenâtından nesne qalması buña neylersin didi ol kişi eyitdi imdi benüm günâhumdan alsun götürsün didi Faḥr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem bu sözi söyleyicek mübârek gözlerinden yaş gelüp ağladı andan eyitdi ol gün bir 'azîm gündür nâs anda günâhların (25) ğayrı kimesneye yükletmege muḥtâc olurlar didi andan yine buyurdi ki Ḥaqq te'âlâ ol talebe emr idüp gözüñi yuqaru qaldur nazar eyle didi ol daḥı nazar idüp eyitdi yâ Rabb incülerle muraşsa' ve müzeyyen altundan ve gümüştenden şehirler görürüm bunlar qanqı peygamberüñdür ya qanqı şiddîkuñdur ya qanqı şehîdüñdür didi Ḥaqq celle ve 'alâ eyitdi bunlar [H 351/b] ol kimsenüñdür ki bahâsın vire didi ol kişi eyitdi bunuñ bahâsına kim mâluğ olur didi Ḥazret-i Ḥaqq eyitdi qarındaşunuñ cürmünü'afv eyle didi ol daḥı yâ Rabb 'afv itdüm günâhumdan geçdüm didi Ḥaqq te'âlâ eyitdi (5) imdi qarındaşınıñ eline yapış daḥı Cennete al git [EH 685/a] didi Faḥr-ı 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem böyle

buyurduktan sonra *itteḫū'llāhe ve aṣliḫzāte beynikum fe-i nna'llāhe yuṣliḫu beyne'l-müslimīne didi* ya'ni Hakk te'ālādan taḫvā üzere oluḡ mā-beyniḡizde olan ḫāli biri birünḡe iḫsān ve müsā'ade eyle iṣlāḫ idüḡ taḫḫiken Hakk subḫānehü ve te'ālā müslümānlar arasın iṣlāḫ eyler diyü (10) buyurdı ke-ennehu iṣlāḫ-ı zātü'l-beyn ḫaṣlet memdūḫadur zīrā Hakk subḫānehü ve te'ālā bi'z-zāt müslümān beynin iṣlāḫa müteṣaddī olur diyü buyurmuşdur ḫuḫūḡ-ı 'ibādle gitmekden ḫatı ḫazer vācibdür ṣöyle ki Hakk te'ālānuḡ faẓlına lāyık ve sezāvār olmayup kendü a'dāya muḫtāc olursa ḫatı ḫāl düṣvār olur İmām Ḳuṣeyrī raḫmetu'llāhi 'aleyh Taḫbīr'de (15) yazmışdur ki eger bir kimsenün yetmiş peyḡamber ḫadar ṣevābı olsa ammā niṣf-ı denk miḫdārı Hakk ḫaleb ider birḫıṣmı olsa ol ḫıṣmın rāzı ḫılmadın Cennet'e girmek yokdur dimişler ba'zılar bir denk miḫdārı Hakk için yetmiş maḫbūl namāzın alurlar dimişdür ḫisāb tamām olduḫdan sonra a'māl vezn olınsa gerekdür vezn cezā içündür (20) pes lāyık olan ḫisābdan sonra olmaḫdur Hakk te'ālā kitāb-ı kerīminde mīzānı ṣıḡa-ı cümle zıkr idüp *ve neza'u'l-mevāzīne*¹ buyurmuşdur ammā eḫādīs-i ṣerīfede efrādla ve cem'le vārid olmışdur ba'zılar kelāmın beynin cem' için ṣüret-i efrāddan murād cins idüḡüne maḫmūldur didiler ba'zılar daḫı iḫtimāldür ki cem' olınuḡı te'addüd-i (25) a'māl sebebiyledür meselā bir 'amāl için bir ḫaç mīzān ola her birinde a'mālün bir ṣınıfı vezn olına didiler ba'zılar daḫı mīzān birdür ammā ta'zīm için ṣıḡa-i cümle vārid oldı ḫaḫīḫate 'aded murād degüldür *kezzebet ḫavmu nūḫini'l-mürselīne*² gibidür bunda daḫı murād Resūlu'llāḫ vāḫiddür didiler mu'temed ḫavl bu ḫavldür ekṣer-i 'ulemā bunuḡ üzerinedür vaẓ'-ı [H 352/a] mīzānuḡ keyfiyyetinde 'ulemā iḫtilāf itmişlerdür ammā ekṣer-i aḫbārda vārid olan budur ki Cennet 'arṣuḡ saḡ yanında ve Cehennem ṣol yanında vaẓ' olsa gerek andan sonra mīzānı getürüp Hakk te'ālānuḡ ḫuzūrında vaẓ' itseler gerekdür Cennet ḫarafından olan kefesine ḫasenāt vaẓ' itseler gerekdür Cehennem cānibinde olan kefesine (5) ḫasenāt vaẓ' olınsa gerek nitekim Tirmidī raḫmetu'llāhi 'aleyh Nevādirü'l-Uṣūl'de böyle zıkr itmişdür venefs mevzūnda daḫı

¹ Kur'an 21/47: Adalet terazileri kuracaḡız.

² Kur'an26/105:Nuh'un kavmi de peyḡamberleri yalanladı.

ihtilâfitmişlerdür ba'zılar eyitdiler [EH 685/b] vezn olınan a'mâl kendüdür egerçekim a'mâl a'râzdandır velikin kıyâmetde cism bağlar andan vezn olunur didiler ve ba'zılar vezn olınan şahâif-i (10) a'mâldür didiler nitekim hadîs bu ma'nâya delâlet eyler İmâm Tirmidî rahmetu'llâhi 'Abdu'llâh bin 'Ömer ve bin el 'Aşr'dan bu siyâk üzere naql itmişdür ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem eyitdi kıyâmet gününde Hakk te'âlâ benüm ümmetümden bir kimesneyi halâyık mağzarında götürür dağı ol kimesenün nâme-i a'mâlinde toksan toktuz nâme ecirler her nâmenün uzunluğı medd-i başar miqdârı olur (15) andan Hakk tebâreke ve te'âlâ buyurur ki hic bu nâmelerden bir nesneyi inkâr ider misün hic benüm kitâblarum saña zulm itdiler mi dir ol dağı yok yâ Rabb diyü cevâb virür andan Hakk celle ve 'alâ bunlara hic 'özrün var mıdur diyü buyurur ol dağı yok yâ Rabb diyücevâb virür andan Bârî te'âlâ belî bizim katımızda senün bir hüsnün vardur ve saña bugün aslâ zulm yokdur diyü buyurur (20) andan bir bi'tâka çıkarurlar ya'nî bir küçük kağıd pâresi götürürler içinde *eşhedü enlâ ilâhe illa'llâhu ve eşhedü enne Muhammeden resûlu'llâh* yazılmış andan uhzur veznün diyü buyurur ya'nî vezn-i 'amelün üzere hâzir ol diyü emr ider ol kimesne bu kâğıd pâresi nedür diyü su'âlider Hakk te'âlâ bugün saña zulm olunmaz diyü cevâb virür (25) andan ol nâmeler mi mîzânun bir yanına qorlar ve ol kâğıd pâresin bir yanına qorlar nâmelerün cümlesinden bu ağır gelür Allâh te'âlânun ism-i şerîfiyle nesne şakîl olmaz diyü buyurdi Beyhakî ve gayrı rivâyet itmişlerdür ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Hâzretine su'âl idüp yâ Resûla'llâh *lâ ilâhe illa'llâh* hasenâtdan mıdur didiler [H 352/b] ol Hâzret *min a'zami'l-hasenâti* diyü buyurdi İmâm Kuşeyrî Taḥbîr'de zıkr itdüğü üzere mevtâdan ba'zını menâmda görüp Rabb'ün saña neyledi diyü şordılar eyitdi a'mâlimi vezn itdiler seyyi'atüm hasenâtımdan ağır geldi andan hasenâtım kefesine bir yağlu bez pâresi düşdi hemân bu (5) câ'b oldı bezi aldum çözdüm meger içinde olan bir müslimün qabrine atduğum bir avuc toprak imiş didi haberde vârid olmuşdur ki mü'minü hasenâtı hafîf geldüğü zamânda Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem bir parmak ucı kadar kağıd pâresin [EH 686/a] çıkarur dağı kefe-i hasenâta atar hemân

ḥasenāt ağır gelür ol mü'min aña ḥamd ü senā idüp ne güzel ādem olursun (10) ne 'aceb iḥsān itdün sen kimsin diyü su'āl ider Resūlullāh ḥazreti ben senün peygamberün Muḥammed'üm bu senün baña virdüğün şalardur diyü buyurur tefsīr-i Kuşeyrī'de böyle meşṭürdür mü'minler Ḥaḥḥ te'ālānuñ luṭfına maḥzar olcaḥ her birine bir ṭarīḳle 'ināyet zuhūr eyler İmām Ğazzālī zıkr eyler ki kıyāmet gününde bir kimseyi götürüp 'amelin vezn iderler bir ḥasene bulamaz ki anuñla (15) ca'b-ı ḥasenātı seyyi'ātından ağır gele Ḥaḥḥ tebāreke ve te'ālā rahmetünden eydür yā ḳulum var ḥaḥḥ arasında cerr eyle bir ḥasene elünge gire diyü buyurur ol kimesne daḥı beyne'n-nās gezer her kime söylese biz senden muḥtācuz diyü cevāb virürler nevmīd olur āḥir bir kimesne eydür ben ḥuzūr-ı Ḥaḥḥa vardum nāme-i a'mālde bir ḥüsmeden ḡayrı nesne bulunmadı anuñda baña (20) fā'idesi olacaḡın ḡann itmezem bārīsaña vireyüm al senün olsun dir hemān bu kişi alur feraḥ ve sürürle gider andan Ḥaḥḥ te'ālā cümle aḥvāle 'ālim iken bunu söyletmek için su'āl idüp yā ḳulum neyledün dir ol daḥı yā Rabb şöyle öyle oldı āḥir elime birḥasene girdi diyü cevāb virür Ḥaḥḥ subḥānehü ve te'ālā ol baḡışlayan ḳula nidā idüp eydür benüm keremim senün keremününden (25) çoḥ dur imdi ḳarındaşunuñ elne yapış daḥı iki kez bile Cennet'e varuñ diyü buyurur yine rivāyet olınmışdur ki bir kimsenün mīzānı ber-ā-ber gelür Allāh te'ālā aña eydür sen ne ehl-i Cennet'densin ne de ehl-i Cehennem'densin diyü buyurur andan bir mālīk bir saḥīfe getirür içinde üf yazılmış hemān saḥīfeyi kefe-i seyyi'āte vaż' itdüḡi gibi günāhları cānibi ağır olur ve üfden murād [H 353/a] atasına ve anasına 'iṣyān idenlerün anlara söyledüḡi muḥālīf sözdürandan Ḥaḥḥ te'ālā bunu Cehenneme aluñ gidün diyü emr eyler ol kimesne Cehenneme giderken beni Rabbime döndürün bir sözüüm var söyleyeyim dir Ḥaḥḥ te'ālā ḥiṭāb idüp ey 'āṣī niçün baña gelmek istersin ne ṭaleb idersin (5) dir ol daḥı eydür yā Rabb işte emr gele ben Cehennem'e gidiyorum ammā gördüm babamı daḥı Cehennem'e alup giderler bu ḳatı güc geldi 'azābım muzā'af olur Bārī onu Cehennem'den āzād eyle dir andan Ḥaḥḥ celle [EH 686/b] ve 'alā gülüp eydür dünyāda aña 'iṣyān iderdün şimdi iyilik mi itmek istersin dir andan emr idüp imdi babanuñ eline yapıḻ daḥı ikiñüz de

Cennet'e varuŷ diyü buyurur Huzeyfe'den (10) mervîdür ki kıyâmet gününde ŷahîbü'l-mîzân Cibrîl 'aleyhi's-selâm olsa gerek cemî'-i a'mâli ol kendü eliyle mîzâna koyup vezn itse gerekdür diyü buyurmıŷve kavlı-i ŷahîh budur ki rüçhân-ı mîzân a'mâl-i hasene ağır gelüp aŷaķa gitmekle hâŷıl olur nitekim *fe-emmā men seket mevāzinuhu fe-hüve fi-ŷetin radıyetin*¹ kavlı-i ŷerîfinde murād budur didiler a'mâlî cümlesi (15) vezn olunur mı yoķsa hemân havâtım-i a'mâl mi vezn olunur dinilürse Vehb bin Münnebih'den menkûldur ki vezn olınan havâtimidür zîrâ ol Hâzret 'aleyhi's-selâm *innemā'l-a'mālu bi-hevâtimuhā*² buyururdu dimiŷdür Ebü Nu'aym rivâyetinde İbn 'Ömer raçıya'llâhu 'anhümâ ol Hâzretten ŷalla'llâhu 'aleyhi ve sellem rivâyet eyler ki *men kağâli-eĥîhi hâceten küntü vâkıfen 'inde mîzanihi fe-i n raceĥa ve illā ŷefe'atü lehü* (20) buyurmıŷlar hadîs-i ŷerîf muķtezâsınca bir kimesne bir mü'min ķarındaŷınuķ hâcetin bitürse kıyâmet gününde iki cihân faĥrı Muĥammed Muŷtafâ ŷalla'llâhu 'aleyhi ve sellem anuķ mîzânı ķatında ŷurur eger hasenâtı ŷeyâtine ķâlib gelmezse anķa ŷefâ'at eyler *Allāhümme erzuķnā ŷefâ'atehü* İmâm Ķurŷubî Tezkire'de zıkr itdüķi üzere ba'z-ı ehlü'l-'ilmbuyurmıŷlardur ki yedi (25) ķaŷarada su'âl olunmayınca aŷlâ bir kimesne ŷırâtı geķemez ya'nî ŷırâķ üzere yedi mevzi'de su'âl vardur ķaŷara-ı evvelâda İmân-ı bi'llâhdan su'âl olunur ya'nî eger kelime-i ŷehâdeti ihlâŷ üzere getürürse geķer gider ķaŷara-ı ŷâniyede namâzdan su'âl olunur eger tamâm ķıldısa geķer gider ķaŷara-ı ŷâlisede ŷavm-ı Ramazândan su'âl olunur eger temâ ŷutduysa geķer gider ķaŷara-ı râbi'ede zekâtdan su'âl olunur eger tamâm edâ itdise geķer giderler [H 353/b] ķaŷara-ı hâmisede hacdan su'âl olunur eger edâ itdiyse geķer gider ķaŷara-ı sâdisede ķuslden ve âb-destden su'âl olunur eger tamâm itdiyse geķer gider ķaŷara-ı sâbi'ede bundan müŷkili yoķdur bunda mezâlim nâsdan su'âl olunur dimiŷlerdür Ebü Hüreyre naķlinde ol Hâzretten (5) mervîdür ki Cehennem üzerine ŷırâķ ķurılır daĥı anı evvel [EH 687/a] geķenler ümmetümle ben olsam gerekdür ol gün rüsûlden ķayrı

¹ Kur'an 11/6-7: Ancak her kimin terazileri ağır olursao hoŷnutlukla dirlik içindedir.

² Ameller ancak sonuçlarıyla vardır.

kimse söz söylemez ve anlaruñ ol gün du‘aları *rabbe sellim sellim*¹dimekdür ya‘nî Rabb sen selâmetle geçür dimekdür ve Cehennem’de sa‘dân dikenî gibi çengâller halkı ‘amelleri sebebiyle kıyar kimisini Cehennem’e düşer (10) kimisi düşmelü oluryine kırtulur diyü buyurmuşdur bu ma‘nâda ‘ibâret âhiri ile ba‘z-ı hadîs dañı vârid olmışdur İbn Mes‘ud hadîsinde böyledür ki her kişiye ‘ilmi hasebince nür virilür öñünce nûrî sa‘y ider halkuñ kimi tarafetü’l-‘ayn içinde geçer kimi şimşek gibi geçer kimi bulur gibi geçer gider şihâb gibi geçer kimi yel gibi geçer segirdür at gibi geçer kimi segirdür âdem gibi geçer kimi (15) düşerek kalkarak geçer halâş bulup geçdikden sonra *el-ğamdüli’llâhi ellezî a‘tâni mâ lem yu‘ti eğaden izneccâni minhâ ba‘de iz re’eytühâ*² diyü Hakk te‘âlâya hamd ü senâ eyler dinilmişdür İmâm Müslim rivâyetinde Ebu Sa‘id raçıya’llâhu ‘anh *beleğani’enne’s-şirâte eğaddü mine’s-seyfi ve edağku mine’s-şe‘rati* demişdür ya‘nî baña haber vâşıl oldu ki şirâţ kılıçdan keskin ve kıldan incedür diyü buyurmuşdur (20) ba‘z-ı rivâyetde Sa‘id binHilâlden mervîdür ki *beleğnâ enne’s-şirâte edağku mine’s-şe‘rati ‘alâ ba‘zi nâsi ve li-ba‘zi’n-nâsimişlü’l-vâdî’l-vâsi’* demişdür ya‘nî halkuñ ba‘zına kıldan ince ba‘zına vâsi‘ vâdî gibidür diyü buyurmuş ba‘z-ı ‘ulemâin *minkum illâ vâriduhâ*³ kavlı-i şerîfinden murâd şirâţdan geçmekdür zîrâ şirâţ Cehennem üzeredür demişlerdür İbn ‘Abbâs ve (25) İbn Mes‘ud ve Ka‘bü’l-Ağbâr raçıya’llâhu ‘anhüm vürüd şirâţ üzere geçmekdür didiler ba‘zılar vürüddan murâd duğıldür demişlerdür buña müte‘allik kelâm bir miğdâr sâbıkda zikr olunmuşdur Ebü Nu‘aym naklınde Ebî Hüreyre raçıya’llâhu ‘anh Resûlü’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hâzretinden rivâyet itmişdür *kimen ağsene eş-şadağate fi’d-dünyâ vâze ‘alâ’s-şirâti* ve buyurmuşlar [H 354/a] ya‘nî dünyâda şadağa iğsân iden kimesne şirâţ köprisin geçer dimek olur ammâ Hakk budur ki şıdğa iğsânuy ma‘nâsı tayyib hâtır ve şafâ-yı kalble bî-minne ve âzar-ı hâlişen ve muğlişen li-vechi’llâhi virmekdür İmâm Kırtubî zikr itdüğü üzere İbnü’l-Mübârek rağmetu’llâhi ‘aleyh naklınde ‘Abdu’llâh (5) İbn [EH 687/b]

¹ Ya Rab, sen selâmetle geçür.

² Başkasına vermediğı şeyi bana veren bunu gördükten sonra beni bundan kırtaran Allah’a hamd ederim.

³ Kur’an 19/71: İçinizden oraya girmeyecek hiç kimse yoktur.

Selām'dan raḍıya'llāhu 'anh vārid olmışdur ki Ḥaḳḳ subḥānehū ve te'ālā kıyāmet gününde peygamberleri bir bir getürür ve ümmetleri bir bir getürür bir ümmetün ḥalkı āhiri ümmetün arasına qarılmaz andan Cehennem üzerine köpri qurılır ve bir münādīn xanı Aḥmed vaḳti anuḡ ümmeti diyü nidā eyler andan Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kıyām ider ve ümmeti cemī'en aḡa tābī' olurlar ḥattā şırāṭ (10) üzerine vardıklarında Ḥaḳḳ te'ālā a'dāsınuḡ gözlerin maḥv eyler şaḡdan ve şoldan anlar Cehenneme dökilürler Resūlu'llāh ḥazreti şāliḫlerle geçüp gider andan melā'ike önlerine düşüp delālet ider ḥattā cenāb-ı 'izzete gelür ve yemīn-i 'arşda ol Ḥazret için bir kürsī vaż' olunur andan sonra ḥazret-i 'İsā kendü ümmetiyle gelüp üslüb-ı mezkūr üzere (15) şırāṭa gelüp geçerken anuḡ daḡı a'dāsınuḡ gözleri maḥv olunur Cehennem'e dökilürler kendü şāliḫlerle geçer gider dimişdür ḥadīs-i mezkūrda ümmetden murād ümmet da'vet olmaḡ gerekdür zīrā anlaruḡ içinden a'dası Cehennem'e dökilür didüḡi aḡa delīldür a'dadan murād küffār ve münāfiḳīndür 'aşīler Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretine a'dā degüldür aḡa a'dāvet küfri (20) mücebdür el-'iyāzū bi'llāh İmām Buḡarī rivāyet eyler ki *yaḡluşu'l-mü'minümine'n-nāri feyuḡbesüne 'alā qaḡaratin beyne-ccenneti ve'n-nāri feyuḡtaşşu li-ba'dihim min ba'din mażālimü kānet beynehüm fi'd-dünyā ḥattā izaā hüzzibü ve nuḡḡü üzere lehüm fī-duḡülü cenneti feve'llezi nefşü muḡammedin bi-yedihile-eḡadün eḡdā mine-ccenneti bi-menzilihi minhü (25) bi-menzilihi kāne fi'd-dünyā* buyurmuşlar ya'nī mü'min Cehennem'den ḡalāş bulur daḡı Cennet'le Cehennem mā-beyninde bir qaḡara üzere ya'nī bir köpri başında ḡapis olunurlar ya'nī kimseyi geçmeḡe ḡomazlar andan ba'zınuḡ ba'zından dünyāda olan ḡaḡları alunur ḥattā meżālimden pāk ü pākīze oldukları zamānda Cennet'e girmeḡe icāzet buyurulur ol Allāḡ ḡaḡḡıçün ki [H 354/b] Muḡammed'ün nefsi anuḡ yed-i ḡudretindedür her kişi Cennetde ki maḡāmına dünyādaki menzilinden ṭoḡru varur diyü buyurmuşlar bundan fehm olunur ki 'ämme-i nās kāfir ve müslümān uğraduḡı şırāṭ-ı a'zamdan¹ ḡayrı Cennet ve Cehennem mā-beyninde [EH 688/a] bir köpri

¹ a'zamdan H, 'azīmden EH

dağı ola andan şāfi ehl-i İslām uğrayup dār-ı (5) kerāmete dāhil olalar zīrā şırāt-ı a‘zam mā-beyninde degüldür belki Cehennemüj üzerindedür va’llāhu a‘lem.

Ve ol Hāzretüj şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bāb-ı Cenneti evvel qar‘ iden olmağla tafşili beyānında:

Şahīh-i Müslimde İbn ‘Abbās rağıya’llāhu ‘anhümā hāzretinden vārid olmışdur ki *ene ekseru’n-nāsi tebe‘en yevme’l-kiyameti ve ene evvelü men yekra‘u bābe’l-cenneti* buyurulmuşdur ve dağı buña müte‘allik (10) ehādīs-i sābıka haşāışde mezkūr olmuşdur Ebū Hüreyre rağıya’llāhu ‘anh ol Hāzretten şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem merfu‘an rivāyet itmişdür ki *ene evvelü yeftehu lehü bābü’l-cenneti illā enne imrā’eten tebādiruni fe-ekülü lehā māleki ve māente fetekül ene imrā’etün ka‘adtu ‘alā yetāmā* buyurmuşlar ya‘nī ben ol kimesneyim Cennet kapısı evvel anuñçün açıla illa bir hatun benümle bile girse gerekdür (15) ben aña keyfiyyet hālinden su‘āl itsem gerek ve sen kimsin disem gerek ol dağı ben bir hatunum öksüzlerle tul kaldum oturdum dise gerek dimişdür *tebādiruni* lafzına fetedhul ma‘ā ma‘nāsın virmişlerdür İmām Buḡārī rivāyetinde vārid olan ḡadīs-i şerīf dağı buña şahiddür ki *ene ve kāfilü yetāmā hekezā buyurup* şehādet parmağıyla vasaṭī parmağın bir yere getürmüşdür (20) ya‘nī kıyāmet gününde benümle öksüzler besleyen ikimiz ber-ā-ber Cennet’e girerüz dimege işāretdür yāḡūd Cennet içinde baña yakīn çoñşu olur dimege ibāretdür Allāhu a‘lem Şevrī’den rivāyet olunmuşdur ki vaḡtā kim *şülletün mine’l-evvelīne ve şülletün mine’l-āḡirīner*² āyet-i kerīmesi nāzil oldı Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *entüm şülüşü ehli cennetientüm nişfu ehli-cenneti* (25) diyü buyurdı ya‘nī evvel siz ehl-i Cennetüj üç baḡşından bir baḡşısız diyü beşāret itdi andan şoñra siz ehl-i Cennetüj nişfısız didi andan şoñra siz ehl-i Cennetüj üç baḡşında iki

¹ Ben kıyāmet günü insanların en çok tabi olunayım ve cennet kapısını ilk çalanım.

² Kur’an 56/39-40: Öncekilerden bir topluluk ve sonrakilerden birtopluluk cennete girerler.

baḥşısız diyü buyurdı ba‘zı-ı ḥadīs-i merfū‘da vārid olmışdur ki *ehlü’l-cenneti mi’etü şaffin entüm minhā semānūne* buyurmışlar ya‘nī ehl-i Cennet [H 355/a] yüz yigirmi şafdur siz anlardan [HE 561/b] seksen şafsız dimekdür İmām Tirmidī naklinde vārid olan ḥadīs-i şaḥīḥ ki Bürīde bin el-Ḥuşayb’dan menkūldur ol eyitdi bir şabāḥ Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazreti Bilāl’i da‘vet idüp eyitdi *yā Bilāl bime sebeḳtanī ilā’l-cennete fimā* (5) *deḥaltü el-cennete kaṭṭun illā* [EH 688/b] *semi‘tü ḥaşḥaşeteke emāmī* diyü buyurdı ya‘nī her bār ki Cennete duḥūl itdüm o gice senün şavtuḡ işitdüm sen ne sebeble Cennet’e benden sebḳat itdün diyü buyurdı ḥaşḥaşanuḡ aşl ma‘nāsı salāḥuḡ ve anuḡ gibilerün şavtıdur bunda daḡı murād Bilāl’ün yürüdügünde ḥaşıl olan şavt olmaḳdur ba‘zılar bu (10) ḥadīs-i şerīfün manāsında istişkāl idüp nedenki Bilāl ol Ḥazretten ilerü gider didiler ve buḡa cevāb virmişlerdür ki Bilāl raḍıya’llāhu ‘anh ol Ḥazretün şalāta mübāşeretinden evvel ezān oḳurdu ḥalkı Allāh te‘ālāya da‘vet iderdi Cennete duḥūlde daḡı ḥācım ü ḥādim gibi öñünce yürüyüp duḥūl itdi didiler nitekim aşḡāb-ı devlet (15) bir yere gitmelü olsalar öñlerince ḥidmetkār gitmek muḳarrerdür Bilāl daḡı dünyāda itdüḡi da‘vet Ḥaḳḳ berekātiyla ol ḥidmete liyāḳat taḥşıl itdi İbn Ebī Şeybe naklinde Ebī Hüreyre’den mervīdür ki Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi Cebrā’il ‘aleyhi’s-selām elüme yapuşdı daḡı ümmetüm Cennetün ḳanḳı ḳapusından duḥūl idecegin baḡa gösterdi (20) diyü buyurdı Ebū Bekr raḍıya’llāhu ‘anh eyitdi *yā Resūl’llāh ben andan ḥazḗ iderdüm ki senünle bile olaydum ol ḳapuyı görmüş olaydum didi Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi emā inneke yā ebā bekrin evvelü men yedḡulü min ümmeti* didi ḥadīs-i şerīf delālet ider ki bu ümmete maḡşuş bir ḳapu ola sāriri ol ḳapudan girmeye ammā bu ümmetün ba‘zı sār (25) ümem girdikleri ebvābdan girmek vāḳı‘ olur nitekim sābıḳan beyān olınmışdur ve Cennetün ḳapuları girdüḡi ḳapunun ismi babü’r-raḡmetdür ve aḡa bāb-ı tevbe daḡı dirler ve sākin olduḡı Cennetün ismi ‘Adn’dür ol ‘aden uçmaḡı cinānuḡ a’lāsı ve seyyidesidür anda enbiyā ve şühedā [H 355/b] şadīḳūndan ḡayrı bir kimesne olmaz ve aḡa ḳarīb olan Cennet Firdevs’dür Cennet-i ‘Adn’den şonḡra girü ḳalanı cinānuḡ

a‘lā ve efzali budur bundan sonra Cennetü’l-Hıulud’dur andan sonra Cennetü’l-Nu‘aym’dür andan sonra Cennetü’l-Me‘vā’dur Cebrā‘il ve melā‘ike bunda sâkinlerdür Meķātil’den mervīdür ki (5) ervāh-ı şühedā bunda gelürler diyü buyurmuş bundan sonra dār-ı Selām’dur andan sonra dār-ı Mukāme’dür dimişler Allāhu a‘lem [EH 689/a] ve ma‘lūm ola ki lafz-ı Cennet ‘ammdur bu mezkūrātuñ cümlesine mütenāvildür ve menāzil-ı müte‘addideye evşāf hasebiyle esmā-yı maḥşūşa vaz‘ [HE 562/a] olınmışdur ve Cennete duḥūl Ḥaḳḳ subḥānehū ve te‘ālānuñ faẓl u raḥmetiyledür yoḥsa ‘ameliyle duḥūl (10) kimseye müyesser degüldür nitekim Buḥārī ve Müslim rivāyetlerinde ḥazret-i ‘Ā’iše raḍıya’llāhu ‘anhümā *enne resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem len yedḥile eḥadü’l-cennete ‘amelehu* diyü naḳl itmişdür ya‘nī Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazreti hiç bir kimesneyi ‘ameli Cennet’e idḥāl itmez diyü buyurmuş ba‘zılar yā Resūla’llāh seni de mi ‘amelünj Cennet’e koymaz didiler ol Ḥazret *ve lā ene illā en yetegammedenī* (15) *Allāhu bi-raḥmete* diyü buyurdu ya‘nī beni daḥı ‘amelüm Cennete koymaz illā Ḥaḳḳ te‘ālā raḥmetiyle beni taḡammüd itmişdür ya‘nī beni raḥmetine müstaḡraḳ eylemişdür ol ḥaseble girürüm diyü buyurdu ‘ābidünj ‘ameli duḥūle sebebdür ve likin sebep-i müstaḳil degüldür ḥadīs-i şerīfde menfī olan istiḳlāl sebebiyyetdür yoḥsa muḥlaḳa sebebiyyet ‘amele şābitdür nitekim āyet-i kerīmede *tilkümü’l-cennetü ūristimūhā* (20) *bimāküntüm ta‘melūne¹* buyurulmuşdur emrīn beyninde tenāfī yoḳ idügi zāhirdür ve egerçi nefis duḥūlde ‘amelünj istiḳlāli yoḳdur bir ḥamdi’llāh vāḳı‘ olur ve likin duḥūlden sonra Cennet içinde şeref-i merātib ü ‘uluvv derecāta küllī medḥali vardur ḥattā ḥadīs-i şerīfde *inneehle’l-cenneti izā deḥalūhā nezelū fihā bi-faḍli a‘mālihim* buyurulmuşdur ya‘nī ehl-i Cennet (25) duḥūl itdükleri zamānda menāzil-i Cennete faẓl-ı ‘amelleri ḥasebiyle varurlar dimek olur selefden menḳüldür ki *en-necātü mine’n-nāri bi-‘afvi’llāhi ve duḥūlü’l-cenneti*

¹ Kur’an 7/43: İşte yaptığınız sayesinde kendisine varis kılındığınız cennet!

bi-rahmeti'llāhi ve iktisāmü'l-menāzili ve'dd-derecāti bi'l-a'māl¹ diyü buyururlardı ammā

Ol Hāzretün şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem kevserle tafzīli beyānında:

Āyāt ü ehādīs-i şerfide niçe huşuş vārid olmışdur ki ola ma'lūm ola ki lafz-ı [H 356/a] kevser kesretten me'ħūzdur fu'al şıgası üzeredür ol Cennet'de olan nehr-i celīle kesret mā ve kesret evānisi ve 'azam kadr u ħayrı cihetlerinden lafz-ı mezkūrla tesmiyye olınmışdur Kevser'ün tefsirinde muķassırlar ondan ziyāde ķavl naķl itmişlerdür ekser-i aķvāl maķşad-ı sādide zıkr olınmışdı ve aķvālün (5) evlāsı İbn 'Abbās rağıya'llāhu 'anhümā ķavlidür kevser ħayr-ı keşirdür zīrā 'umümü vardır dimişdür ve likin Resül ħāzretinün lafz-ı şerifiyle nehr-i [EH 689/b] mezkūre taķşışı sābit olmışdur andan 'udüle mecāl yoķdur İmām Müslim ve ħayrılar raħimeħümü'llāhi² Enes bin Mālik rağıya'llāhu 'anh ħāzretinden rivāyet itmişlerdür ki bir ħün Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mescid-i şerfide bizüm aramızda otururken bir miķdār (10) mübārek gözleri uyħuya vardı andan ħülerek mübārek başını ķaldurdı biz eyütdük yā Resūla'llāh yine ħülersiz sebeb ne vāķı' oldı didük eyitdi baņa bir süre nāzil oldı *bismi'llāhi'r-raħmāni'r-raħīm innā a'ġaynā ke'l-kevser fe-şalli li-rabbike ve'n-nehār* [HE 563/a] *inne şāni'ke huve'l-ebter³* diyü oķuyuvirdi andan bilür misiz Kevser nedür diyü buyurdı biz daħı Allāh ve Resüle a'lem didük (15) eyitdi *innehu nehrün ve'adenihu rabbi* didi ya'nī taķķiken ol bir ırmaķdur ki Rabbim anı baņa va'de ķılmışdur didi şaħiħ-i Buħārī'de yine ħāzret-i Enes'den mervīdür ki ol Hāzret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem mi'rāc ħicesi ħördüklerinden ħikāyet idüp *eteyttü 'alā nehrin ħāffetāhu ķibābü lü'lü'mücevvef feķultü mā hezā yā cibrilü heza'l-kevserü* buyurmuşdur ya'nī bir ırmaķ üzerine (20) geldüm ki iki cāniblerinde mücevvef incülerden ķubbeler var yā Cebrā'īl bu nehr ne nehrdür didüm eyitdi bu Kevser'dür didi demek olur

¹Cehennemden kurtulmak Allah'ın afvı iledir. Cennete girmek Allah'ın rahmetiyledir. Menzillerin ve derecelerin bölüşülmesi de amellerledir.

² te'ālā EH ; -H, HE

³ Kur'an 108/1,2,3: Rahman ve Rahim olan Allh'ın adıyla. Şüphesiz biz sana Kevseri verdik. Ohalde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Doğrusu sana buğzeden soyu kesik olanın ta kendisidir.

İbn Cerīr rahmetu'llāhi Şerīk bin Ebī Nemer'den naql eyler ki işitdüm Enes rağıya'llāhu 'anh bize haber virüp eydürdi ki Faħr-ı Kā'ināt şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ol gice ki mi'rāca vardı bir nehr gördi üzerinde lü'lü' ve zebercedden bir kaçır binā olunmuş (25) haķanı alup şemm itdi gördi misk hālīş yā Cebrā'īl 'aleyhi's-selām eyitdi bu nehr kevserdür ki Rabbüñ saña şaķlamışdur didi İmām Aħmed rağıya'llāhu 'aleyh Enes bin Mālik'den rivāyet eyler ki bir kimesne ol Hāzrete gelüp yā Resūla'llāh mā'ü'l-Kevser didi ya'nī kevser nedür diyü su'āl itdi Faħr-ı 'Ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem eyitdi *nehrün ff-cenneti a'ṭānīhi rabbi* [H 356/b] *lehü ve eşeddü beyāden mine'l-lebeni ve ehlā mine'l- 'aseli* diyü buyurdu ya'nī Cennet'de bir ırmaķdur Rabb'üm anı baña virmişdür anuñ beyāzı südden eşeddür hālāveti 'aselden ziyādedür¹ diyü buyurdu hāşılı südden aķve baldan ṭatludur didi İmām Buħārī rivāyetinde Ebī 'Ubeyde'den (5) mervīdür ki *innā a'ṭaynāke'l-kevser* hāzret-i 'Ā'īşe'den su'āl itdüm *nehrün u'ṭiyehü nebiyyüküm şāṭi'āhü dürrün mücevvefün āniyetuhu ke-'adedi'n-nücüm* diyü buyurdu dimişdür ya'nī ol Kevser bir ırmaķdur sizüñ peygamberünüze virilmişdür iki cānibi mücevvef [EH 690/a] incüdür ya'nī iki cānibinde incüden ķubbeler vardur veāniyesi ya'nī şu iķecek kāseleri ve ķadehleri yıldızlar şağısıdur (10) dimek olur İmām Nesā'ī naķlinde Hāzret-i 'Ā'īşe'den böyle mervīdür ki *nehrün ff-buṭnāni'l-cenneti*² diyü cevāb virmişler Ebū 'Ubāde eyitdi *buṭnāni'l-cenneti* nedür diyü su'āl itdüm saṭhan diyü buyurdu ya'nī ortasıdur didi andan ol nehri vaşf idüp *hāffetāhu ķuşūri'l-lü'lü' ve'l-yāķūti ve turābü'l-miskü ve hāşā'uhü'l-lü'lü' ve'l-yāķütü* buyurdu (15) ya'nī iki cānibinde incüden ve yāķütan kaçırılar vardur ve ṭoprağı miskdür ve şuyunun çakılı incü ve yāķütür dimek olur hāşā diyü luğatde ufaķ ṭaşcağızlara dirler burada murād şu aķındısında olan [HE 563/b] çakıldur ki şu anuñ üzerinden aķar nitelim İmām Aħmed rahmetu'llāhi 'aleyh İbn 'Ömer rağıya'llāhu 'anh hāzretinden naql itdüğü (20) hadīs-i şerīfde *ve'l-mā'ü yecri 'alā'l-lü'lü' 'ibāretiyle vārid olmışdur ve'l-hāşıl nehr-i Kevser ve hāz-ı Kevser haķķında 'ibārāt-ı muteğayire ile çok hadīs-i şerīf vārid olmışdur*

¹hālāveti 'aselden ziyādedür H, HE; baldan ṭatludur EH

²Cennetin ortasında bir nehirdir.

hattâ İbn Keşîr rahmetu'llâhi buyurduğı üzere e'imme-i hadîsden çok kimesne katında kaçı' ifâde eyler tarîķinden tevâtür bulmuşdur Enes'den ve Ebû'l-'Aliyye'den ğayrı selefden niçe kimesne kim (25) Kevşer Cennet'de bir nehr idüğün rivâyet itmişlerdür va'llâhu a'lem.

Ammâ ol Hâzretüñ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Cennetde vesîle ve derece-i reff'e ve fazîlet birle tafzîli bâbında:

vârid olan ehadîs-i şerîfeden biri budur ki İmâm Müslim rahmetu'llâhi 'aleyh 'Abdu'llâh bin 'Ömer'den rivâyet itmişdür ki Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *izâ semi'tumu'l-mü'ezzine feķülü misle mâ yeķülü [H 357/a] sümme şallü 'aleyye fe-i nnehü men şallâ'aleyyeşalâten şalla'llâhu 'aleyhi ve 'aşren sümme selü Allâha lî'l-vesîlete fe-i nnehâ menziletün fi'l-cennetilâ tenbeği li-eħadin illâ li-'abdin min 'ibâdi'llâhi ve ercû en eküne ene hüve femer se'le lîħalletü 'aleyhi'ş-şefâ'atü* diyü buyurmuşlar ya'nî mü'ezzinüñ ezânın istimâ' itdügünüz zamânda ol ne dirse (5) öyle diyesiz tamâm olduķdan sonra baņa şalât idesiz zîrâ şân budur ki bir kimesne baņa bir kerre şalât eylese Allâh te'âlâ aņa on kerre şalar eyler andan sonra Hâķķ te'âlâdan benümçün vesîleyi isteyesiz ol vesîle didükleri Cennetde bir menzildür ki Hâķķ te'âlânüñ 'ibâdundan [EH 690/b] bir kavlden ğayra lâyıķ degüldür ve ben ricâ eylerem ki ol kavil ben (10) olam imdi bir kimesne ki benümçün Hâķķdan ol vesîleyi isteğe aņa benüm şefâ'atüm vâcib olur dimekdür Hâfız İmâdü'd-dîn İbn Keşîr *el-vesîletü 'alemün 'alâ a'lâ menziletin fi'l-cenneti ve hiye menziletü resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem dâruhu fi'l-cenneti ve hiye aķrabü emkineti'l-cenneti ilâ'l-'arşi* demişdür ya'nî Cennetüñ bir be-ğâyet şerîf yerinde bir tağdur ol Hâzretüñ Cennet'de (15) menzili ve vâdî oldur ve Cennet mekânlarınuñ 'arşa eñ karîb yeri oldur demek olur ba'zılar daħı vesîlefa'île şığası üzere vesele ileyh didüklerinden me'ħüzdür tevesseltü demek teķarrüb dimekdür tevessül teķarrüb demek olur ve ğah olur

menzile-i ‘aliyyeye ıtlāk olunur nitekim ḥadīs-i şerīfde *fe-i nnehā menziletün fi’l-cennet*¹ buyurmuşdur ma‘-hezā bu daḥı (20) ma‘nā-yı evvel redd olunmaq kâbildür zīrā ol menzileye vâsıl olan Allāhu te‘ālāya qarīb olur demişdür ve bi’l-cümle ḳurb-ı ḥissī ve ḳurb-ı ma‘nevīden ḡayrı mutaşavver degüldür eger ḳurb-ı ḥissī murād olunursa ‘arşa nisbet olmak gerekdür vaḳtā kim ol Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥaḳḳ (25) te‘ālāya [HE 564/a] ‘ubūdiyyet cihetinden a‘zam-ı maḥlūkāt olup cümlesinden Allāh te‘ālāya ‘ilmi ve andan ḥavf ü ḥaşīni ve aḡa iḥlāş ü maḥabbeti ziyāde oldısa lā-cerem menzili Allāh te‘ālāya aḳreb menāzil oldı ve Cennet içinde derecesi a‘lā derecāt kılındı eger su‘āl olunup ol Ḥazret maḳām-ı mezkūrı kendü için ṭaleb itmegi ümmetine emr itdüğünü [H 357/b] vechi nedür dinülürse cevāb oldur ki ümmet ol du‘āyla kendüler teḳarrüb illa’llāh ḥaşıl ve ‘alā menzil-i mezkūrı ḥabībine iḥsān itmişdür nitekim ḥadīs-i şerīfde zıkr olındı yāḥūd cā’izdür ki maḳām-ı mezkūrı (5) Ḥaḳḳ te‘ālā ḥabībine ba‘z-ı esbābla muḳarrar itmiş ola cümle-i esbābdan biri ümmetinüḡ du‘ası ola demişlerdür ammā fazīlet didükleri cā’izdür ki sâ’ir ḥalāyık üzere mertebe-i zā’ideden ‘ibāret ola yāḥūd menzile-i āḥiri ola yāḥūd vesīlenüḡ tefsīri ola demişlerdür ve daḥı vesīle ḥaḳḳında vārid² olan eḥādīs-i şerīfenüḡ ba‘zı budur ki (10) Ebū Sa‘īd el-Ḥudrī raḡıya’llāhu ‘anh [EH 691/a] *kāle resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem el-vesīletü derecetün ‘inda’llāhi leysefevḳahā deracetün fes’elü Allāha li-vesīlete* demişdür ya‘nī vesīle Ḥaḳḳ te‘ālā ḳatında bir derecedür ki anuḡ fevḳında derece yoḳdur imdi Ḥaḳḳ te‘ālādan benümçün vesīleyi ṭaleb idüḡ dimek olur ba‘zılar bu lafzla zıkr itmişdür *derecetün dī’l-cenneti leyse (15) fi’l-cenneti ‘alā minhā fese’lü Allāha en yu’tiyenihā ‘alā ru’ūsi’l-ḥalāīki* bundan daḥı murād ma‘nā-yı mezkürdur ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās raḡıya’llāhu ‘anh *ve lesevfe yu’ṭike rabbūke feterḡā*³ āyet-i kerīmesinüḡ tefsīrinde buyurmuşdur ki Ḥaḳḳ celle ve ‘alā ol Ḥazrete Cennet içinde biḡ ḳaşr virdi ve her ḳaşrda lāyık olan üzere ezvāc ü ḥadem ve (15) ḡayrı müheyyāḳıldı demişdür İbn Cerīr ve İbn Ebī

¹ Elbette o, cennette bir menzildir.

² vārid H, -EH

³ Kur’an 93/5; Şüpheşiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.

Hâtem böylece rivāyet itmişlerdür bu maḳūle ḫaber Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḫazretinden mesmū' olmayınca söylenmez imdi İbn 'Abbās daḫı işidüp söylemişdür bu daḫı merfū' ḫükmindeür ve ḫadīs-i merfū' anḫa dirler ki rivāyet iden Resūlu'llāh ḫazretinden işitdüm diyü (25) rivāyet ide va'llāhu a'lem.

ḤĀTİMETÜ'L-KİTĀB:

Ebū Nu'aym raḫmetu'llāhi 'aleyh naḫlinde ḫazret-i 'Ā'īşe-i şiddīka raḫıya'llāhu 'anhümādan mervīdür ki bir gün ḫātun Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḫazretine gelüp eyitdi yā Resūla'llāh sen baḫa kendü nefşümden ve ehlümden ve veledümden sevgülüsün ve ben evimde otururken ḫāḫırıma sen gelürsin çāk seni gelüp görmeyince şabır [H 358/a] idemezem ve ben kendü mevtimi ve senüḫ mevtiḫi yād itdüm ve bildüm ki sen Cennete duḫūl itdükde peygamberlerle maḫām-ı refī'de olacaḫ ve ben girdügüm zamānda ḫorḫaram seni göremiyem didi Resūlu'llāh şalla'llāhu [HE 564/b] 'aleyhi ve sellemḫatuna cevāb virmedi āḫir Cibrīl 'aleyhi's-selām geldi ve (5) *men yuḫi'llāhe ve'r-resūle fe'ula'ike ma'a'l-lezīne en'amü'llāhu 'aleyhim mine'n-nebiyyine ve's-şiddiḫīne ve's-şühedā'i ve's-şāliḫīne*¹ āyet-i kerīmesin getürdi ma'nāsı şol kimesneler ki Allāh te'ālāya ve Resūline muḫī' olalar onlar peygamberlerle ve şiddiḫlar ve şehīd ve şāliḫlerle bile olurlar dimekdür daḫı tafşīli yukaruda geḫmişdür ve ma'ıyyetden (10) murād bu degüldür ki ehl-i iḫā'at enbiyā 'aleyhimü's-selāmladur derece-i vāḫidde olalar belki her ne vaḫt isterlerse kendü maḫāmlarından anları bilā-māni' müşāhede iderler rü'yet ve mülākāt diledükleri [EH 691/b] zamānda ḫāşıl olur dimekdür ve ba'zılar āyet-i kerīme Şevbān raḫıya'llāhu 'anh ḫaḫḫında nāzil oldı dimişlerdür nitekim maḫşad-ı sābi' evāīlinde buḫa müte'alliḫ (15)

¹ Kur'an 4/69: Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, şiddiḫlarla şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler.

kelām müstevfā zıkr olunmuşdı ve rivāyet iderler ki kendü nefesine isrāf idici bir Һatun var idi vefāt itdi bir gice vākı‘ada gördiler Rabb’ün saña neyledi diyü su‘āl itdiler mağfiret itdi didi ne sebeble mağfiret itdi didiler Resūlu’llāh Һazretine maħabbetüm sebebiyleve anı görmege bitdügüm ārzü sebebiyle mağfiret itdi hemān bir nidā (20) geldi ki bizüm ħabībimizi görmege ārzü idenleri biz ‘azābımızla zelīl itmege ħayā iderüz belki anları ol Һazretle dār-ı kerāmetimizde cem‘ iderüz diyü buyuruldı didi cümle-i ‘acā’ib-i Cennetden biri daħı Tūbā’dur ba‘zı ‘ulemā raħimeħümü’llāhi *tūbā lehüm ve ħusnu me’abın* kavlı-ı şerīfinün tefsīrinde buyurmuşlardur ki Tūbā Cennet’de bir ağacdur ħuliyleler ve ħulleler (25) bitürür Һaħķ te‘ālā celle zıkre anı yed-i ħudretiyle dikmişdür gögi Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Һazretlerinün maħāmındadır ve her mü’mİNÜN menziline andan bir budak varmışdur cināndan bir cennet yokdur ki şecere-i Tūbā anda varmamış ola anuñçün gögi Resūlu’llāh Һazretinün maħām-ı şerīfinde vākı‘ olmuşdur her na‘īmün sırrı vākı‘ ola va’llāhi dostlarından [H 358/b] her kişi ol Һazretün sırrından ħişşedār ola ve kendüler şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemcenneti ihāta kılmışlardur her evliyā her ni‘mete ki vāşıl olmuşlardur aña ittibā’la müyesser olmuşdur anuñçündür tena‘umunda (5) sırrı-ı nübüvvet anuñla kâ’im olmuşdur ve İblīs le‘aneħumu’llāhi ‘aleyh tamām-ı Cehennem’i ihāta kılmışdur ehl-i Cehennem’den her kimseye ki ‘azāb ola İblīs ol ‘azābda anuñla müşterekdür Ebū Һayyān raħmetu’llāhi ‘aleyh Baħrla müsem mā olan Tefsīr’inde *‘aynen yeşrebü bihā ‘ibādu’llāhi yüferricūnehā tefcīren*¹ kavlı-ı şerīfinün ma‘nāsında ol ‘ayn bir ‘ayndur ki Resūlu’llāh (10) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Һazretinün [HE 565/a] dār-ı sa‘ādet medārından çıkar ve mesākin-i enbiyā ve mürselīne andan cereyān eyler diyü naql itmişdür bunlardan şonra ma‘lūm ola ki a‘zam-ı na‘īm-i Cennet veetemmi-i lezā’id-i dārü’l-kerāmete müşāhede-i dīdār-ı Rabb-i ‘izzet ve muṭāla‘a-i vech-i kerīm Һazret-i Aħadiyyetdür [EH 692/a] ve bu ol cemāl-i bā-kemāl ‘adīmü’l-mişāldür ki hiç (15) aferīdenün āyīne-i şaşavvurunda cilve gör olmak muħāldür ol zamān ki ehl-i İmān qarīn-i

¹ Kur’an 76/6: Bir pınar ki Allah’ın kulları ondan içer, ondan fişkırtıp akıtırlar.

rahmete rahmān ve muḡahhar-ı ‘ināyete Yezdān olup ravḡa-ı Rıḡvān’a dūḡūl ideler ḡazane-i Cennet envā’i iclāl ü i‘ḡāyla istiḡbāl idüp *selāmūn ‘aleykūm ḡibtūm fedḡulūhā ḡālidine*¹ diyü tahiyyat ve ikrām eyleye ve ḡaḡḡ celle ve ‘alā cenāb-ı ‘alāsından *selāmūn (20) ‘aleykūm ‘ibādi ve merḡaben bikūm ehlü vidādī entümü’l-mū’minūnū’l- āminūne lā ḡavfun ‘aleykümü’l-yevme velā entūm taḡzenūne*² ḡiḡābıyla ḡal‘at-ı sürür ü ḡādumānī erzānī buyuruyla andan ḡaḡḡ celle ve ‘alā yā ‘ibādī bugün size en‘ām ü iḡsānum ḡüḡādedür benden ne dilersenḡüz dileḡ diyü buyura anlar daḡı yā Rabb senden murādumuz dīdāruḡ görmeḡ ve (25) ravḡa-ı rıḡāḡa irmekdür diyeler ḡaḡḡ celle ve ‘alā bunlara beḡāret buyurup imdi ḡād oluḡ ki ben sizden rāzı oldum diyü buyura andan ref‘-i ḡicāb idüp tecellī eyleye hemān cümle ehl-i Cennet secdeye varalar ḡaḡḡ te‘ālā ey ḡullarum başıḡız ḡalduruḡ secde maḡalli degüldür sizi hemān anuḡçün da‘vet itdüm ki müḡāhede-i cemālümle muḡtenim olasız [H 359/a] diye yā ‘ibādī sizden bir vechle rāzı oldum ki ḡimden girü ebeden size ḡıḡm-nāk olmazam diyü buyura ehl-i Cennet *elḡamdū lil’llāhi’llēzī ezhebe ‘annā’l-ḡazane inne Rabbenā leḡafūrun ḡehūrun ellezi eḡhallenā dāre’l-muḡāmeti min faḡlihi lā-yemessunā fihā naḡabun ve lā yemessunā fihā luḡubūn*³ diyü ḡamd ü senā eyleyeler (5) bundan ma‘lūm oldı ki Cennetde ḡükür-i ni‘met ve ḡamd ü senā-yı Rabb-i ‘izzetden ḡayrı ‘ibādet olmaya nitekim ḡadīs-i ḡaḡiḡde vārid olmuḡdur ki Cābir raḡıya’llāhu ‘anh Faḡr-ı ‘Ālem ḡalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡazretinden rivāyet idüp *ye’kulü ehlü’l-cenneti fihā ve yeḡrebūne ve lā yetemaḡḡaḡūne ve lā yebūlūne ve lekinne ḡa‘āmuḡūm ḡalike ceḡā’en keraḡḡi’l-miski yülhemūne’t-tesbīḡe ve’l-ḡamde kemā (10) yülhemūne’n-nefese* diyü buyurmuşlar ya’nī ehl-i Cennet cennetde yerler ve iḡerler anlar sümkürmezler ve bevl itmezler yedikleri ḡa‘ām gegirmek ve terlemek ile ḡazım ve def‘ olur ve terleri misk rāyiḡasın virür ve anlara nefes almaḡ niḡe ise tesbīḡ ve taḡmīd

¹ Kur’an 39/73: Size selam olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi edebi kalmak üzere buraya girin.

² Selam size ey benüm kullarım! Hoḡgeldiniz ey sevdiklerim! Siz, iman edenler ve emin olanlarsınız. Bugün sizin iḡin korku yoktur.Siz mahzun olanlardan da deḡilsiniz.

³ Kur’an 35/34-35: Şöyle derler:”Hamd, bizden hüznü gideren Allah’a mahsustur. Şüphe-siz Rabbimiz çok baḡışlayandır, ḡükürün karḡılıḡını verendir. O, lütfuyla vizi kalınacak yurda yerleḡtirendir.”

eylemek öyledür dünyāda olan [EH 692/b] üzere nev^c-i riyāzet ü meşakkatle (15) degüldür belki nefes alup virmek niçe ise Hakk te‘ālānuñ tesbīh ü tahmīdi anlara şöyle rāhat-baḥş ve rūḥ-ı efzādur ne kadar ḥamd ü senā ve tesbīh itse ol kadar rūḥları tazelenuñ şafālar ziyāde olur dimekdür Allāh tebāreke ve te‘ālā Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥürmetine ‘amme-i ümmet-i Muḥammedi dār-ı kerāmetine idḥal idüp müşāhede-i [HE 565/b] (20) dīdārı sa‘ādetine İşāl eyleye bi-fazluhu subḥānehū ve te‘ālā naḥmudü’llāhi ‘alā mā-yesserlenā min illā temām ve neşkuruhu ‘alā mā- esbağā ‘aleynā min ḥaleli fezā’ili’l-İslām ve nuşallī‘alā eşrefi’l-enāmi ve efzali’r-rūsulü’l-kirāmi Muḥammed Muştafā ‘aleyhi’ş-şalavātü ve’s-selām ve ‘alā alihi fihām ve şahābü’l-‘azām mā-te‘ākubü’l-leyālī ve’l-eyyām¹²le-mā ba’nen neticetihi hazihī’n-nuşḥatihi ve’l-celīleti ve’l-mecelleti’l-cemīle inkesera bālū’l-ḳalem bi-i stilzāzi ve istişmām ṭayyib rāyihati mü’ellihi fe-ferāğatü ‘ani’t-tahrirü ve’t-taştīr ve ene’l-‘aşr Aḥmed Lebīb ibn el-Hāc Muştafā el-muştehir be-i bni aḥī Muḥammed Kāmī el-ḳāḏī bi-mışır el-ḳāhireti sābıḳan ‘afā’llāhu lehim veli vālideyhim ve aḥsene ileyhüm ve mü’ellifihī ve li-sā’iri’l-mü’minīn ve’l-mü’mināti ecma’in āmīn³.

¹ḳad veḳa‘ü’l-ferāğ min tahririhī ‘alā yedi mütercimihī’l-faḳīr ‘Abdülbāḳī bin Muḥammed ḡafara’llāhu lehū ve li-vālideyhi ve aḥsene ileyhimā ve ileyhi fī-evāīli zī’l-ḥiccetü’l-ḥarām min şuhūri seneti sitte ve seb‘ine ve tis‘a-mi’e EH, HE; -H

² bi-dāri’s-saltanati Kostanṭīniyyeti’l-ḥamiyye ḥamiyyet ‘ani’l-beliyyati temme HE; - H, EH

³le-mā ba’nen neticetihi hazihī’n-nuşḥatihi ve’l-celīleti ve’l-mecelleti’l-cemīle inkesera bālū’l-ḳalem bi-i stilzāzi ve istişmām ṭayyib rāyihati mü’ellihi fe-ferāğatü ‘ani’t-tahrirü ve’t-taştīr ve enā’l-‘aşr Aḥmed Lebīb ibn el-Hāc Muştafā el-muştehir be-i bni aḥī Muḥammed Kāmī el-ḳāḏī bi-mışır el-ḳāhireti sābıḳan ‘afā’llāhu lehim veli vālideyhim ve aḥsene ileyhüm ve mü’ellifihī ve li-sā’iri’l-mü’minīn ve’l-mü’mināti ecma’in āmīnH; - EH,HE

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

“*Bâkî'nin Me'âlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyîdi'l-Mürselîn'i (2. Cilt - Tenkitli Metin)* ” başlıklı çalışmamızın sonunda şu sonuçlar elde edilmiştir:

Bâkî'nin bu eseri yalnızca bir tercüme eser değil muhteva, dil ve üslup incelemesi başlığında da gösterdiğimiz üzere telif özelliği taşıyan bir eserdir. Bâkî, eseri kelime kelime çevirme yoluna gitmemiştir. Hükümlere izahatlar getirmiş, gerekli gördüğü yerlerde kısaltmalar gerekli gördüğü yerlerde ayrıca açıklamalar yapmıştır.

Bâkî, bu eseriyle birlikte fikhî bilgilere ne kadar hakim olduğunu da göstermiştir. Kaynak olarak kullandığı kitapların sayısı eserin bilimsel değerini artırmakla birlikte bu eserlere olan hâkimiyeti yine Şafî mezhebine uygun olarak yazılan eserin Hanefî mezhebine göre düzenlenmesi de Bâkî'nin âlim yönünü ortaya çıkarmıştır. Birçok yerde bütün mezheplerin görüşlerini söylemiş, müellifi eleştirmiş, kimi zaman yanlışlarını ve eksiklerini düzeltmiştir. Eserinde düşüncelerine yer verdiği âlimlerin düşüncelerine karşın kendi düşüncelerini de belirtmiştir.

Eser bir mukaddime ve on maksattan oluşmaktadır. Bizim incelediğimiz ikinci cilt dördüncü maksattan itibaren devam etmiştir. İkinci cilt peygambere mahsus olan haram şeylerden başlayarak son fasıl olan Resulullah hazretinin ahiret gününde makam-ı mahmud ile tecelli etmesi kısmıyla bitmektedir. Çalışmamızın *Me'âlimü'l-Yakîn'in Muhtevası ve Konu Başlıkları* başlığında da detaylı görüleceği üzere Bâkî her konuyu pek çok alt başlıkla detaylandırarak bu bölümleri ayetler ve hadisler ile hükümlerini kaynaklandırarak eserin bilimsel değerini artırmıştır.

Bâkî, eserin incelenen ikinci cildi boyunca gayet açık, akıcı ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Bu eseri tercüme-telif etmesinin bir amacının da geniş kitlelerce okunması ve anlaşılması olduğu Bâkî'nin böyle anlaşılır bir dil kullanmasının yanı sıra anlaşılmayan kelimeleri açıklaması ve metin çözümlenmeleri yapmasından anlaşılmaktadır.

Bâkî, eserinde âlimlik yönünün yanı sıra şairlik yönüyle de karşımıza çıkmaktadır. Şiirsel bir üslup ve ahenk yaratmak için ses tekrarlarına ve seciye başvurmuştur. Metin içinde uzun tamlamalar yoktur. Kullanılan tamlamalar zihni yoran değil aksine metnin edebî kıymetini artıracak sanatkârâne tamlamalardır. Metnin edebî kıymetini artıran bir diğer husus edebî sanatlardır.

Meâlimü'l-Yakîn, edebiyatımızda daha çok şairlik yönü ile karşımıza çıkan ve nazım üslubu hakkında onlarca çalışma yapılan Bâkî'nin âlimliği hakkındaki bilgilere ulaşmayı ve yine onun nesir üslubu üzerine çıkarımlarda bulunmaya fırsat sağlaması bakımından kıymetli bir eserdir. Yine birçok Edebiyat Tarihi kitaplarında ya da Bâkî ile ilgili çalışmalarda kendisinin mensur eserine birkaç satırdan fazla yer verilmemesi ya da hatalı ve eksik bilgiler verilmesi yine bu zamana kadar yapılan *Meâlimü'l-Yakîn* çalışmalarının daha çok dil çalışmaları olması bu çalışmanın önemini artırmıştır.

Bâkî'nin Divan'ı dışındaki eserleri dinî konular üzerine yazılmıştır. Bu durum Divan'ındaki dinî konulu şiir eksikliklerini bu yönde doldurduğu gibi bir algı oluştursa da (İpekten 2010:38) kendisinin böyle bir ihtiyacı olmadığı ortadadır. Bâkî, bu konudaki eserlerinin ikisini Sokullu'nun isteğiyle birini de yine ona sunarak yazmıştır. Kendisi bu eserini yazarken dönemin önemli medreselerinden Eyüp Sultan Medresesi'nde müderrislik görevi yürütmektedir. Bu durum bize kendisinin edebî şahsiyeti ile âlim yönü ve şahsiyetini ayrı tuttuğunu göstermektedir. Bâkî, bu çalışmada çok açık görüleceği üzere siyer, hadis, fıkıh ve tefsir gibi İslamî ilimlerde son derece yetkindir.

Bu çalışmayla elde edilen sonuçlardan birisi de Bâkî'nin böyle bir eseri telif edebilecek kadar İslam âlimi olduğunun tespitidir. Kullandığı kaynakları, eleştiri ve yorumları ile konuya hakimiyetini göstermektedir. Sokullu Mehmet Paşa'nın isteği ve eserin Şafiî mezhebine göre düzenlenmiş olması onun bu eseri tercüme etmeye yönlendirmiştir. XVI. yüzyıla kadar yazılan siyerler de incelendiğinde tercümenin bu dönemin geleneği olduğu görülmektedir. Bâkî bu eseri ile İslamî ilimlere olan yetkinliğini göstermeyi amaçlamamış aksine bu konulara olan hakimiyeti bilindiği için kendisinden böyle bir tercüme yapması istenmiş olmalıdır.

Tenkitli metin hazırlanırken üç nüsha incelenmiştir. Esas aldığımız nüsha birinci cildin de devamlılığı sağlamak için *Hamidiye* nüshası olmuştur. İncelenen ikinci ve üçüncü nüsha olan *Halet Efendi* ile *Emanetler Hazinesi* nüshaları daha eski tarihli olmaları ve feragat kayıtlarından anlaşıldığı üzere Bâkî'nin kendi el yazısı olmaları bakımından tercih edilmiştir.

Dr.Ayhan Tergip'in hazırladığı *Bâkî'nin Meâlimü'l- Yakîn Adlı Eseri Üzerine Dil İncelemesi (Metin-Sözlük)* adlı çalışmasında daha net görüleceği üzere dil çalışmaları açısından da pek kıymetli olan eserde Arapça, Farsça kelimeleri yanı sıra Türkçe kelimeler

özellikle arkaik Türkçe kelimelere de rastlanılmaktadır.

Sonuç olarak Meâlimü'l-Yakîn fi-Sîreti Seyyîdi'l-Mürselîn adlı eser; Bâkî'nin şairlik yönünün yanı sıra âlimlik yönünü ortaya koyması açısından, Bâkî'nin kullandığı kaynakları ve bunların seçimindeki hassasiyeti sebebiyle bilimsel değeri açısından, kullandığı dil ve yaptığı kelime çözümlenmeleri bakımından XVI. yüzyıl dil çalışmalarına kaynak olması sebebiyle yine ayrıca hadislerin seçimi, fikhî konuların izahı gibi yönleriyle İlâhiyat çalışmaları açısından kıymetli bir eserdir. Ayrıca edebî bakımdan önemli bir nesir örneği olması, siyer türünün önemli örneklerinden olması, edebî sanatlar ve edebî söyleyişler barındırmasıyla da çok yönlü bir eserdir.

Bu kıymetli eserin hiç Latin harflerine aktarılmamış ve incelenmemiş olan ikinci cildini tenkitli metin ve inceleme olarak hazırlayıp, düzenledik. Bilim dünyamıza faydalı olması dileklerimizle.

5. KAYNAKLAR

Aça, M., Gökalp H., ve Kocakaplan, İ. (2011). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları

Ahmed, N. (2015) *Lügat-i Nimetu 'llâh*, Haz. Adnan İnce, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ağrıman, C. (2011). “et-Tarihu'l- Kebîr”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XL. Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.89-90

Akgündüz, A. (1995). ”Eyyüb es- Sahtiyani”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XII ,Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.19

Apak, A. (2004). “Muhammed Hamidullah’ın Siyer İlmine Katkıları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIII s.53-72.

Apaydın, H. Y. (1999). “İbn Abdüsselam”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XIX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.284-287

Apaydın, H.Y. (1999). “İbn Kayyim”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.109-120

Avcı, C. (2011). “Tarihu Bağdad”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XL, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.88-89

Ay, Ü (2007). *Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si* Cilt 1, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Aybakan, B. (2006). “el-Mühezzeb”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXI, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.518-520

Aybakan, B. (2010). “Sübki Taceddin”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXVIII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.518-520

Aydın, Ö. (1995). “Türk Kelam Bilgini Sadru’ş-Şeria es-Sani”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi*, Erzurum. S.3, s. 181-196

Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-ı I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Bardakçioğlu, A. (1993). “Cemi’u’l-Cevâmî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C VII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.343-344
- Benli, M.S. (1999). “İbn Zafer” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.11-13
- Bedreddin, M. G. “Zerkeşî Şemseddin” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XLIV, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.289-293
- Canan, İ (1994). “Edebü’l-Müfred” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C X, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.411-412
- Çağırıcı, M. (2000). “İhyaü Ulumi’ d-Din” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.10-13
- Çakan, İ.L. (1993). “Darekutnî” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C VIII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.488-490
- Çift, S. (2005). “Hatemü’l- Evliya Ebu Abdullah Muhammed B. Ali el- Hakim et-Tirmizî” *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 15, s.351-376
- Demirci, M. (1994). “Ebu Said el-Harrâz” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C X, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.222-223
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara
- Doğan, M. N. (1998). *Bâkî*, Şule Yayınları, İstanbul.
- Donuk, S (2017). *Hadâ’iku’l- Hakâ’ik Fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Dönmez, M. (2007). “Ebu Nuaym ve et-Tıbbu’n- Nebevî İsimli Eseri Üzerine”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, S.1, s.321-350
- Efendioğlu, M. (2009). “Silefî” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXVII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.198-200.

- Erdoğan, M. (1998). “Hinduvânî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XVIII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.118
- Erginli, Z. (2006). “Muhasibî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXI, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.13-16
- Erkan, M. (1994). “Dürretü’-t-tâc” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, CX. Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 33-34
- Eşmeli, M. A. (2001). *İsmail Hakkı Bursevî'nin Muhammediye Şerhi: Ferâhu'r-Rûh*, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gibb, E.J.W. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi I-ı I* (çev. Ali Çavuşoğlu) , Akçağ Yayınları: Ankara.
- Gökyay, O.Ş. (1979). “Şair Bâkî Gençliğinde Saraç Çıraklığı Yaptı mı?”*Ali Nihat Tarlan Hatıra Sayısı*, s.125-133
- Görmez, M. (2010). “Taberânî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXIX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.310-312
- Gültekin, H. (2013). *Nâbî Zeyl-i Siyer-i Nebevî*, Zepros Kitap, İstanbul.
- Güngör, M. (1992). “Begavî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C V , Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.340
- Gürüf, B. (2010). *Atpazarî Osman Fazlî'nin Câmi-i Kasas Adlı Mesnevisi (İnceleme- Metin)* , Sakarya Üniv. SBE.
- Hacıismailoğlu, M. İ. (2008) *Eyüp Sabri Paşa'nın Mahmûdü's-Siyer*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara.
- Hatipoğlu, İ. (2006). “el-Müstedrek”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.134-135
- İpekten, H. (2010). *Bâkî, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İpşirli, M. (2021). *Osmanlı İlmiyesi*, Kronik Kitap, İstanbul.

- Kallek, C. (1998). “el-Hidaye”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XVII, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.471-473
- Kallek C (2013). “Mecmûu Fetâvâ” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XVIII, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.277
- Kanar, M. (2010). *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Say Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (1992). “Bezzar”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C VI, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.113
- Kandemir, M.Y. (2010). “es-Sünen”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXII. Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.145-147
- Kandemir, M. Y. (1993). “el- Camiu’s-Sahih”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C VII, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.114-123
- Kandemir, M.Y. (1989). “Ahmed b.Hanbel”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C II, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.75-80
- Kandemir, M.Y. (1992). “İmam Beyhakî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C VI, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.58-61
- Kandemir, M. Y. (2001). “Kâb el-Ahbar”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXIV, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.1-3
- Kandemir, M.Y. (2003). “Kütüb-i Sitte”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXVII, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.6-8
- Kandemir, M. Y. (2006). “el- Muvatta”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXI, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.416-418
- Kandemir, M.Y. (2007) “Nevevî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXII, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.45-49
- Kandemir, M.Y. (2006) “Müslim b. Haccâc”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXII, Diyanet Vakfi Matbaacılık, s.93-94

- Kandemir, M.Y. (2006) “Nesâî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.363-365
- Kandemir, M.Y. (2001). “Kadı İyaz”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXIV, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.116-118
- Kapdan, H. S. (2006). *Câmi-i Kasas (Fazlî) - Dil İncelemesi-* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. SBE.
- Kaplan, Y. (2006). *Erzurumlu Kadı Mustafa Dar’ir’in Kitâb-ı Siyer-i Nebî’si*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi-Meşâ’irü’s-Şu’arâ*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, E. M. (1999). “İbnü’l- Arabî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.493-516
- Koca, F. (1997). “Hahezade”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XV, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.135
- Kudret, C. (2017). *Divan Şiirinde Üç Büyükler, Fuzuli Baki Nedim*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Küçük, R. (1994). “Ebu Said el-Hudrî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C X, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.446-447
- Küçük, S. (2015) *Bâkî Dîvânı (Tenkitli Basım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Küçükaşcı, M. S. (1999). “İbn Asâkir”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XIX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.321-324
- Koca, F. (1995). “el-Fetavat’t-Tatarhâniyye”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.488-490
- Mengi, M. (2009). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Mertoğlu, M. S. (2012). “et-Tıbyan fî Aksami’l- Kur’an”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XLI, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.127

- Nazîmâ A., Reşad F. (2009). *Mükemmel Osmanlı Lügati*, Haz. Necati Birinci, Kazım Yetiş, Fatih Andı, Erol Ülgen, Nuri Sağlam, Ali Şükrü Çorok, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Öz, Ş. (2006). *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE-İslam Tarihi ABD.
- Özaydın, A. (2000). “İbn Esir” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXI, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.26-27
- Özbalıkçı, M. R. (2009). “Sibeveyhi” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXVII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.130-134
- Özek, A. (2002). “el-Keşşâf” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXV, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.329-330
- Özen, Ş. (2011). “Taftazânî” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XL, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.299-308
- Özkat, M. (2011). *Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt IV-V (İnceleme- Metin) ,* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Özmen, A (2020). “*Meâlimü'l- Yakîn fî- Sîreti Seyyidi'l- Mürselîn'in Muhtevası Üzerine*”, Littera turca Journal of Turkish Language and Literature, 6 (1) , 71-91.
- Öztoprak, N. (2012). “ *Türk Edebiyatında Manzum Siyerler*” Uluslararası Mevlid Sempozyumu, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, s.51-70 İstanbul.
- Öztürk, M. (2009). “Sehl et- Tüsterî” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXVI, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.321-323
- Parlatır, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara.
- Sami, Ş. (2010). *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sifil, E. (1999). “İbnü'l-Burhan” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.536

- Sofuoğlu, M.C. (2001). “el-Kafî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXIV, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.148
- Sönmez, M.A. (1999). “İbn Hibbân”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.63-64
- Şentürk, A.A. Kartal, A. (2014) .*Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, M. (2016). “Fakihanî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C Ek I. Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.439-440
- Tarlan, A.N. (1946). “Hayâlî-Bâkî”*Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* C.1 S.1. s.26-38
- Tergip, A. (2002). “ Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları ”*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı) , S III, s.221-232
- Tergip, A. (2010). *Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE
- Türel, O. (1998). “Hilyetü'l-Evliya”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XVIII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.51-52
- Uğur, M. (1996). “Firdevsü'l-Ahbâr” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XIII, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, s. 129-131.
- Uludağ, S. (2008). “Er- Risâle”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXV, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.122-123
- Uzun, M (2009). “ Türkçe Siyer Kitapları”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXXVII, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, s.324-326.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları.
- Ünal, İ.H. (2002). “Kirmanî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXVI, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.65-66

- Yananlı, H.R. (1983). *İmam Kastalânî Mevâhib-i Ledüniyye Tercümesi*, C.1-2 Divan Yayınları, İstanbul.
- Yardım, A. (1999). “İbn Ebu Şeyh”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XIX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.442-443
- Yavuz, A. (2003) .“el- Makâsîdü’l-Hasene”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XXVII, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.422-423
- Yavuz, Y.Ş. (1999) .”İbnü’l- Cevzî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.543-549
- Yavuz, Y.Ş. (1992). “Beyzavî”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XI, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.100-103
- Yavuzarslan, P. (2015). *Kamus-ı Türkî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Yazıcı, H. (1999). “İbn Kuteybe”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XX, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.150-152
- Yenibaş, H. (2015). “Kurtubî ve El- Müfhim Adlı Müslim Şerhi”*Ekev Akademik Dergisi*, Y. 19, S.61,s. 471- 496
- Yurdagür, M. (1997). “Halimî Ebû Abdullah”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C XV, Diyanet Vakfı Matbaacılık, s.340-341